

नूतनवर्षे शुभाषीः

(स्रग्धरा)

कल्याणं यः प्रसूते परमिह जगतां धाम धर्मोदयस्य
वर्षन् कर्तव्यकान्तिं तिमिरमवदलन् हर्षवर्षे तनोति ॥
मव्यां भूतिं च विभ्रत् परमनयपरः सर्वसौभाग्यलक्ष्मीं
सारः सौजन्यभाजामुदयति महसा मोढमार्तण्ड एषः ॥ १ ॥

(वसंततिलका)

मोढा भवन्तु मवतां नवव्रत्सरेऽस्मिन्
विद्यायशःपरमसंपदुदारदीक्षाः ॥
देयादिनन्तभवधैमवभूरिमोगान्
श्रीशङ्करः करुणया जगतां हिताय ॥ २ ॥

(इन्द्रवज्रा)

परस्परं प्रेम परं दधानाः
कर्तव्यशिक्षां मुहुराददानाः ॥
परोपकारेण जनेषु नित्यं
स्वदेशसेवाभृतमापिबन्तु ॥ ३ ॥
इदं मदीयं न परं त्वदीयं
त्वदीयमेतन्न परं मदीयम् ॥
इत्थं निजं स्वार्थमपोह्य मोढाः!
कुर्वन्तु सर्वेषु परोपकारम् ॥ ४ ॥

आविर्भवन्तु स्वहिताय मोढा
गृहे गृहे पुण्यवरेण कार्यम् ॥
दानेषु दानं कुशलेषु मानः
सदा समानाप्य परं यतन्तताम् ॥ ५ ॥
शिभासु दभाः सकला भवन्तु
कार्पण्यमिमां कुटिलां त्यजन्तु ॥
परस्परं मभ्युदयाप्य मोढाः
कुर्वन्तु साहाय्यमुदात्तोद्यः ॥ ६ ॥

સ્વદેશસેવામૃતમાપિપાતુ

સંજોપતાં મોઢકુલં મહોપઃ ॥

કર્તવ્યદીર્ઘાં ન જદાહં જાહુ

કલ્યાણમીશઃ સકલં વદાહ ॥ ૭ ॥

ગુરુકુલ સંવર્ધ }

સાહિત્યતીર્થ કવિ પોષટલાલ શર્મા.

પરિચય કે પ્રેમ ?

દરિગીત.

નિજ વિદ્વતા વય કૂળ કે ધનનો ધરાએ ગર્વ ન્યાં,
અથવા ખુશામતથી ઘણી, નિજ પ્રેમ દર્શાવાય ન્યાં,
વળી પર થકી નિજ ઉચ્ચતા અંકૂર ઉદ્ભવતો જહાં,
પરિચય કહો, નહીં પ્રેમ તે, ત્યાં માન પશુ ધરવાં ક્યાં?

જહીં દોષ ભેવાયે પરસ્પર, અંતરાયો ન્યાં નહે,
ધરવું પડે ન્યાં ગૈાન, ત્યાં શું પ્રેમનો પાનો ચહે ?
અપવાદ લયથી લોકના, ન્યાં પ્રેમ દર્શાવાય છે,
પરિચય કહો, નહીં પ્રેમ તે, શું માન ત્યાં અર્પાય છે ?

“ભેદિતથી શાને કરો ! આછાં કર્યાં દેહેત શું ?”

“નાના કસમ તારા મને, મનમાં ન મારા એ કશું.”

જહીં આ પ્રમાણે પ્રેમશકા સમાધાન જ થાય છે,
પરિચય કહો, નહીં પ્રેમ તે નહીં માન ત્યાં જ પમાય છે.

અંતર ઉમળકે પ્રેમને, નથી લેદ નજરે આવતો,
તન્મયપણું ય સમાનતા, એ પ્રેમ તો સમજાવતો,
ન્યાં છે નહીં અસ્તિત્વ એનું, તો પછી છે પ્રેમ ક્યાં ?
કહો તો ભલે પરિચય, તથાપિ પ્રેમ ના, એ પ્રેમ ના.

सद्धर्म दशकम्.

लेखकः—

वेदातकोविद शास्त्री

म. म. अयाची. पु. पाटण, गुजरात.

॥ धर्मः सेव्यः सनातनः ॥

(अनुष्टुप)

॥ श्रेयः प्रेयः प्रदो धर्मो, धर्मे सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥

॥ आचार्यप्रभवो धर्मो, धर्मस्य प्रमुरच्युतः ॥ १ ॥

(शार्दूल विशोद्धित.)

धर्मः सर्वपुमर्यमूल उदितो, धर्मः सुकल्पद्रुमः ॥

धर्मो रक्षति रक्षितः, स च हि नो घ्नन्त्येव धर्मोऽस्मिन्नान् ॥

धर्मः सर्वसुखप्रदोऽभ्युदय निःश्रेयः प्रदः सर्वदा ॥

भग्या धर्म विवर्धनेन भवतात् श्रीभारतस्योन्नतीः ॥ १ ॥

धर्मोऽयं धनवत्तप्तेषु धनदः, पुत्रार्थिनां पुत्रदः ॥

सौभाग्यार्थिषु तत्प्रदः, किमपरं कामार्थिनां कामदः ॥

राज्यार्थिष्वपि राश्र्मदः, किमयथा नाना विकल्पैः कृतैः

तत्किं यत्र करोति ? किन्तु कुरुते स्वर्गाभ्यवर्गानपि ॥ २ ॥

धर्मः कल्पतरुश्च कामसुखधुर, धर्मोऽस्तिचिन्तामणिः ॥

धर्मो ह्यर्थ सुखप्रदः सुविधृतो धर्मो विमोक्षप्रदः ॥

धर्मो ह्यत्र परत्र शर्मद उत स्वाराज्यसिद्धिप्रदः ॥

धर्मस्य त्वरिता गति निगदिता सर्वत्र वा सर्वदा ॥ ३ ॥

धर्मो, धर्म, इतीर्यते स च मती धर्मोऽयं नानाविधः ॥

विरूपातो भुवि देश जाति कुल रुद्धर्णाश्रमाद्यात्मकः ॥

धर्मः सार्वजनीन एव गदितः कर्तव्य निष्ठात्मकः ॥

कर्तव्यैकपरायणैः सुरुतिभि र्धर्मः स्वधर्मः सदा ॥ ४ ॥

श्रौतः स्मार्त इति स्मृतो द्विविध उदात्तधर्मः शिवः ॥
 ईश्या वेद समाह्वयो निगदितः श्रौतः, सदा पावनः ॥
 स्मार्तः षड्विध ईरितो मुनिवरै र्वेणाश्रमाद्यात्मकः ॥
 श्रौत स्मार्तपरायणं द्विजवरैः सेव्यः स्वधर्मः सदा ॥ ५ ॥

आचारः परिकल्पितः प्रथमतः सर्वांगमानां शिवः ॥
 आचार प्रभवः सदोदितफलो धर्मः स्वकर्मोत्पन्नः ॥
 धर्मः साधु धृतो विषारयति नः, सर्वत्र साकंवरः ॥
 धर्मस्य प्रसुरच्युतं त्रिजगतां धर्मं प्रतिष्ठा शिवा ॥ ६ ॥

सामान्योपे विशेष धर्मनिरतै र्मान्यः स्वधर्मः सदा ॥
 सामान्यैश्च विशेष धर्मनिरतै र्स्याज्यो विवादो दृष्ट्या ॥
 सद्धर्माश्रमाश्रितं बंधुमते सामान्यधर्मे रतैः ॥
 सामान्यैश्च विशेष धार्मिकजनै र्देशः समुद्घोषितां ॥ ७ ॥

आभासं, छल, मोषधर्म, मनीजं धर्म, विधर्म, तथा ॥
 त्यक्त्वा दूरधर्मकंदकतरुं पंचप्रशान्तात्मकम् ॥
 स्व स्वाचार विचार निष्ठितजनैः संश्लिष्टैः सज्जनैः ॥
 आर्यैराश्रयणीय एव सततं सद्धर्मकल्पद्रुमः ॥ ८ ॥

कर्माश्रम विकर्म मोह रहितं ज्ञात्वा स्वकर्मादितं ॥
 त्यक्त्वा दूरतरं विकर्म सुतरां, त्यक्त्वा ह्यकर्मगमिचम् ॥
 कर्तव्यं सततं स्वकर्म विदितं शिष्टैः फलाशोभितैः ॥
 कर्तव्यकपरायणाः सुकृतिनो धन्याः स्वधर्मे रताः ॥ ९ ॥

धर्मशेष समाह्वये सुसुप्ते मध्ये सदा मारते ॥
 धर्मेणैव समुन्नती, खनती धर्मकं निद्रां विना ॥
 तस्या द्वैदिक धर्ममार्गनिरतै र्वेणाश्रमस्थैः सदा ॥
 स्वस्वाचारविचारनिष्ठितजनै र्कार्या स्वदेशोन्नतीः ॥ १० ॥

સેવાધર્મમાં પ્રયાણ.

પૃથ્વી વૃત.

મળે અતિ અમૂલ્ય લાભ, ઉર જે પિપાસા હતી
અહો, કંઈ કૃતાર્થતા, જીવન વ્યર્થતા પામતી !
વિધાદ ત્યજી સર્વથા, ઉર વિશાલતા ધારવી,
પરીક્ષણ વધાવવાં. પ્રગતિ પુણ્યમાર્ગે કરી.

ઘટે વિચરવી સ્મૃતિ, વિષમ ભૂતકાલો તણી,
દિસે ગહન ધર્મપ્રાપ્તિપથમાં થતી આ ગતિ !
યઈ મુજથી શું શકે ? અમિત સાગરે બિન્દુ છું,
મળી લળી રેહી છતાં, ઉદ્ધિરૂપ થાવા ચહું.

વધો જલ પ્રયાણમાં, વિકટ માર્ગના આ પ્રભુ !
અતીવ, જલહીન તો ય ઉર ખંતથી વાધતું.
કદાચ વસમા હશે. ગિરિ પડ્યા પ્રવાસીપથે,
ઉરે જલ વટાવવા. વિષમતા, વિભુ ! પૂર્ણ દે !

ગતિ કરવી સ્નેહથી, ગણતરી તહીં. વિઘ્નની-
કરી કયમ ઘટે કંઈ ? વિષમતા જ છે ઉન્નતિ !
અનુપ, વરદાયિની, પુનિત, પૂલ્યની શુશ્રૂષાઃ
અમોઘ ફલદાયિની, ગણું, ફલાશ ત્યાગું છતાં !

અગાધ જલરાશિમાં, મનુજશક્તિ તો સ્વરૂપ છેઃ
તથાપિ કરી સાધ્ય, શ્રેષ્ઠ, જન સાર્થ થાવા મથે !
મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી-ચાણું ઉપયોગી-સા પ્રાણીને,
પવિત્ર નદી ધર્મ આ, અવગણાય ના કેા જને !

વધું મુજ પ્રયાણમાં, પ્રિય ઉરે જધાં આવશે,
કરું પ્રગતિ તેમ તેમ જલ આ ઉરે પ્રેરશે;
જધાં પ્રિય ઉરે, અહો ! સર્વત આશિષો સિંચશે
સદા અરપી શુશ્રૂષા સફલ માર્ગમાં દોરશે !

ધયું નથી. જ કાંઈ એ ! તદપિ તીવ્ર ઇચ્છા ઉદે,
નથી જાત. તથાપિ પૂર્ણ અભિલાષ હૃદયે વસે;
અગમ્ય વળી માર્ગ છે વિષમ, તો ય વાઝ્યા વધે,
અપાર સમભાવ-રનેહ-મય ઉમિ આ ઉભરે !

કુમ્.

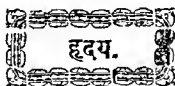
રે મન ! તું વિચાર.

દોહરા.

રનેહી સંબંધી સકળ જન છે મતલબનાં ધાર,	આખર તારૂં કે ખરૂં ? રે મન ! તે તું વિચાર.	૧
સુખ દુઃખ અસ્ત ઉદય અમુક વખતે વારંવાર,	કાળ ચક્ર માથે ભમે રે મન ! તે તું વિચાર.	૨
ખળ દુર્જનથી અલગ રહી શીલપણે સુખકાર,	મન નિર્ભંજ રાખી શક્યો ? રે મન ! તે તું વિચાર.	૩
તનં મન ધનથી સર્વદા પ્રીતે પર ઉપકાર,	કીધો કેને દેટલો ? રે મન ! તે તું વિચાર.	૪
સત્ય સાચવી સર્વથી ભક્તિ ગણી મુખકાર,	નિર્દોષી થઈ તું રહ્યો ? રે મન ! તે તું વિચાર.	૫
પ્રમાદ આજસને તણ તણ વિષય વિકાર,	વશ ઇંદ્રિયો કરી શક્યો ? રે મન ! તે તું વિચાર.	૬
ક્રોધ ક્રુષ્ણદિ હર કર વૃથા વાદ વદનાર.	પણ પણ એક અમૂલ્ય છે ! રે મન ! તે તું વિચાર.	૭
જગત્ પિતૃનાં જાળ સૌ જિજ્ઞ વિષે નિરધાર,	સમદૃષ્ટિ રાખી શક્યો ? રે મન ! તે તું વિચાર.	૮
સદા સમરથ કર ઇચ્છું ધરીને પ્રભુ પદ પ્યાર,	સત્-આનંદ લેથી મળે ! રે મન ! તે તું વિચાર.	૯

ચુનીલાલ આ વિશ્વમાં શ્રેષ્ઠ સુપ્રથ સ્વીકાર,
નહ કદ જેથી થશે । રે મન ! તે તું વિચાર.

ચુનીલાલ લલ્લુરામ ત્રિવેદી.

કેવલી.

હવે હત્યું હવે હત્યું હૃદય ! તુજને હવે હત્યું,
ખન્યો મસ્તાન હું આજે, બધું તે વીતલું વીત્યું,
મને ગાફીલ બનાવીને લગાવી ખૂબ તે ફેરી,
પ્રથમ વિશ્વાસ આપીને લગાવ્યો ઠગે કંઈ જેરી.
અમારા એમ વાડીનાં મનોહર કુલ ખાંજેરી,
કયાં કાળાં બધાં પાપી ઉપર તે ખૂબને વેરી.
તને મેં હંસ બણ્યું તું વિહારી દિવ્ય માનસતું,
થયું તું કુકુડું કાળું ખરેખર આજ સમજાણું.
અલાગી ! આમ કરવાથી તને શું હાથમાં આવ્યું ?
અરે ! આખર કરી કાળું નહિ નિજ ચાલમાં ફાળ્યું.
જખમ તારે ઘણા જેરી દવા દારૂ નહીં થાશે,
હવે તો શાન્ત થા પાપી ! નહીં તો પ્રાણ રે ! જાશે.
હવે સમજ્યો સંમય જતાં ખુવારી તુંજ કરનારૂં,
પ્રથમ ચગલું પડે પાપી ! હૃદય ! ઓ ! પાપમાં તારૂં.
લરોસાને ભૂલાવીને ચિતામાં તુંજ ચગદોળે,
કરીને ખાળ નિજ હાથે યહી શરમાઈને જાળે.
ચડાવે છે પડાવે છે રડાવે છે ઘણાને તું,
અરે જલિમ ! રીખાવે છે રીખાતાને ઘણાને તું.
હવે તું હાથમાં આવ્યું તને તારા ગુન્હા નહશે,
ચલાવીશ હું તને જેમાં યુશીથી ચાલવું પડશે.

કવિ થોપટલાલ શર્મા

લેખક—શાસ્ત્રી મોતીરામ કલ્યાણજી દીક્ષિત.

ઋત્વો અક્ષરં પરમે ધ્યોમન્
યસ્મિન્દેવા અધિ વિશ્વે નિપેદુઃ ।
યસ્તન્ન વેદ્ કિમૃચા કારિષ્યાતિ ।
ય ઇતસ્તાદ્વિદુસ્ત ઇમે સમાશ્રિતે ॥

ઋગ્વેદ સંહિતા. ૨, ૩, ૨૧, ૪.

અર્ચક વેદ ૧, ૨૮, ૮.

૬ માર્તઁડના પાંચમા વર્ષનો માગસિક આરંભ થાય છે. વર્ષારંભે મંગલકાર્ય કરવાનો રીવાજ સદિના આરંભથીજ ચાલ્યો આવેલો છે. વૈદિક ઋષિઓ વર્ષની શરૂઆતમાં સંવત્સર સત્રનો આરંભ કરતા હતા. મધ્યકાલની પ્રજા મહાદાન વિગેરે ક્રિયાઓ વર્ષારંભે કરતી હતી. પ્રાકૃત સંમયમાં પણ દેવદર્શન, દેવપૂજન, મિત્રબોજન, અલ્પદાન, સુજન સંમેલન વિગેરે ક્રિયાઓ વર્ષારંભે થવા લાગી, અને તેનું ઝાંખું સ્વરૂપ હજી પણ વિદ્યમાન છે અને પ્રજા કૃપાથી રહેશે. વ્યાપારીઓ પણ કાલ્પનિક સંવત્સરના આરંભમાં નફા તોટાનું સરવાળું મેળવીને સંવત્સરની શરૂઆતને ઉજવે છે. પાશ્ચાત્ય પ્રજા પણ ફાળુ આદારી પ્રતુનાં નામને આશરે નાચીકૂદાને વર્ષનો આરંભ કરે છે.

વૈદિક સંવત્સર વસંત ઋતુમાં શરૂ થતો એટલે કે સૂર્યનારાયણ વિષુવ વૃત્ત (૪૩વેટર) ના ઉપર આવે ત્યારે શરૂ થતો. જ્ઞાનનો હ્રાસ થતાં અથવા સગવડના તરફ વધારે લક્ષ્ય અપાતાં કાલ્પનિક સંવત્સરનો આરંભ થયો. છતાં ભારતીય પ્રજા સંસ્કારી હોવાથી મંગલકૃત્ય તો કોષ્ટને કોષ્ટ સ્વરૂપે ચાલુજ રહ્યું. સાચે

સાથે ભારતીય પ્રજાનો અવનતિમાંથી ઉદ્ધાર કરનારા યુધિષ્ઠિર વિક્રમ અને શાશિવાહન જેવા વીર નરોનાં નામથી સંવત્સરનો આરંભ કરાઈ વીરપૂજા પ્રત્યેનો નિઃસીમ પ્રેમ પ્રદર્શિત કરાયો. મોઢ માર્તંડુનું કાષ્ઠપનિક વર્ષ બનેવારીથી શરૂ થાય છે. મોઢજાતિના પરમોપાસ્ય દેવ શ્રીમુર્ધનારાયણ પણ જાનેવારીની શરૂઆત અગાઉ દસ દીવસ પહેલાં દક્ષિણ ગોળાર્ધ બીંદુને છોડીને ઉત્તર ગોળાર્ધ તરફ પ્રગટિમાન થયા છે. આવે રૂઢે અવસરે મોઢ કેમના ઉપર જ્ઞાન પ્રકાશ દેવાવનાર માર્તંડુને ઋગ્વેદના મંત્રથી અર્ચ્ય આપીને સંવત્સરનો આરંભ ઉત્તવો લીક લાગ્યો, અને ૧ જે હુમારી છુદ્ધિના પ્રેરક છે તેનીજ પ્રેરણાથી યજ્ઞ તરફ લખવાની વૃત્તિ બાગૃત થઈ.

લેખની શરૂઆતમાં દર્શાવેલા મંત્રથી વેદ બગવાન આપણને શું કહે છે તે દર્શાવવાનો અરુપ પ્રયત્ન આ છે.

સામાન્ય રીતે મંત્રાર્થ ત્રણ અથવા પાંચ પ્રકારનો હોય છે. અધ્યાત્મ, અધિદેવ અને અધિયજ્ઞ આ ત્રણ પ્રકાર છે. અધ્યાત્મ, અધિદેવ, અધિયજ્ઞ, આધિભૌતિક અને ઐતિહાસિક આ પાંચ પ્રકાર છે.

આત્માને ઉદ્દેશીને જે અર્થ કરાય તે અધ્યાત્મ. જેમકે હિરણ્યગર્ભઃ સમવર્તતાયે ઉત્પન્ન મયેલાં આ મ્યાવર નંગર નગતના આરંભમાં હિરણ્યગર્ભ એટલે કે વિજ્ઞાનમય અર્ભવાળા પરમાત્મા વિષમાન હતા. ૨

કાંઈ વિશિષ્ટ દેવને ઉદ્દેશીને જે અર્થ કરાય તે અધિદેવ. જેમ કે હિરણ્યગર્ભ ટલે બ્રહ્મા મુદ્ધિની શરૂઆતમાં ઉત્પન્ન થયા અને તેણે નગતની રચના કરી.

યજ્ઞની ક્રિતિકર્તવ્યતાને ઉદ્દેશીને મંત્રનો અમુક ક્રિયામાં ક્રિયગ્રંથોને પુસરીને વિનિયોગ કરવો તે અધિયજ્ઞ અર્થ કહેવાય. આજ મંત્રની સમાપ્તિમાં મૈ દેવાય હવિષા વિષેમ “પ્રભપાતિ દેવને આન્ય મર વિગેરે હુતદાન્ય અર્પણુ ડિએ” એવું રચ્ય રીતે અધિયજ્ઞ વિધાન છે.

આધિભૌતિક અને ઐતિહાસિક આ બે પ્રકાર મને તો અધિદેવિક માનવાનાં અંગ તરફ ન સમજાય છે. અને એ બે પ્રકાર આધુનિક ઉપગમી કાંદેલા નથી પણ પહેલેથીજ ચાલ્યા આવે છે. ૩ નિરુક્તકાર પાશ્વકાર્યો

૧ ધિવો વો નઃ પ્રવોદવાન્ મરખાવો, ૨ સદેવ યોન્મેદનમઆષોદેકમેવાદિતીયમ્, ૩ શુત્રો નિરુક્ત અર્થાય ૨ સંદ ૧૬. તત્કો વૃત્તઃ ? મેઘ ઇતિ નૈરુક્તાન ત્વાપ્રોમુરન્દયંતિહાસિકા ॥ તારે વૃત્ત કયો ? નિરુક્તાનુસારીઓ કહે છે કે વૃત્ત એટલે મેઘ. ત્વષ્ટા ઋષિનો અમુર પુત્ર એટલે વૃત્ત એમ કહિદાસને અનુસરનારાઓ કહે છે.

નિરૂપણ કર્યું છે કે અર્ધાં જ્યોતિષશ્ચ મિત્રીમાયકર્મણો વર્ષકર્મ જાપતે તત્રો-
પમાર્પેન યુદ્ધ વર્ણાં ભવન્તિ. વૃત્ર અને ઇન્દ્રનું યુદ્ધ એ રૂપક માત્ર છે. બાકી
ખરી રીતે હરી ગયેલું પાણી અને નેજનો સંગમ થતાં બરફ પીગળે છે અને
તેનાથી વૃષ્ટિ થાય છે આજ અર્થ વૃત્ર અને ઇન્દ્રનાં યુદ્ધનો છે. આ પ્રમાણે
આધિભૌતિક અર્થનું નિરૂપણ કરીને તરતજ ત્વાષ્ટ્રોઽસુર દ્વર્ષૈતિહાસિકાઃ
આ પદનો ઉચ્ચાર કરીને નિરૂત્કાર ઇતિહાસાનુસારી અર્થની યદ દેવરાવે છે.
આ બધા અર્થમાંથી ખરો અર્થ કયો ? તેનો જવાબ હું તો એમજ આપું કે
બધાએ અર્થ ખરા. ખોટો એક પણ નથી. કારણ કે ઠેકઠેક જે નિરૂક્તમાં તથા
બ્રાહ્મણમાં અધિપત્ય અધ્યાત્મ અને અધિદેવ ત્રણ અર્થો મળેલા છે અને
ત્યાં એમ નથી સમજ્યું કે જે અર્થ પદાર્થ વિધાને અનુસરતો હોય તે ખરો, અને
ખીલત ખોટો. નિર્ણયનું કાર્ય તો નિરૂક્તકારે સાક્ષાત્ કૃતધર્માગ ક્રમપદો
ચમૂચુઃ પરોક્ષ તત્ત્વો સાક્ષાત્કાર કરનારા ઋષિઓને બાળે રાખીને સામાન્ય
મનુષ્યને માટે અશક્યકતા જ બતાવી છે. તાર, પિમાન અને રેશમેને વડમાંથી
કાઢતાંજ ફેનોગ્રાફ ગળે પડે એવી રીતે કલ્પનાઓ જ નહીં કરે છે તેમને પ્રજ્ઞ
સદ્બુદ્ધિ આપો.

તમઃ પતન્ત્યાત્મસમં પતદ્વિગઃ પદ્મિએ પેતાની શક્તિને અનુસરીને
આકાશમાં ઉડે છે પણ આકાશનું માપ કાઢી શકતાં નથી, તેમ વૈદિક ઋચાનાં
ગદન જ્ઞાનાકાશમાં મારા જેવો પ્રાકૃત મનુષ્ય સ્વશક્તિ પ્રમાણે ઉડે અને
આકાશના સ્વચ્છ વાસુનો આનંદ લઈને તન મનને પવિત્ર કરે. બાકી જ્ઞાનાકાશનું
સંપૂર્ણ નિરૂપણ તો સાક્ષાત્કૃતધર્મા ઋષિજ કરી શકે. આટલો પ્રાસંગિક
ઉપોદ્ધાત કરીને હવે મથાળે જણાવેલી ઋચાનો સ્વબુદ્ધ્યનુસારી અર્થ કરીને
પરમાત્મા પ્રત્યેનો આશિષ પ્રેમ શબ્દનારા વ્યક્ત કરીને વાર્ણિકનું મંગલ
કર્ણ છું.

શાકપૂજિ નામના પ્રાચીન મહર્ષિનાં મંત્રગ્ય પ્રમાણે આધિદેવિક બાવનાને
અનુસરીને ક્રચઃ એટલે કર્મનિષ્ઠાત મનુષ્યો તેનું અર્ચન કરે છે તે ઋચ્ એટલે
ભગવાન સૂર્યનું ચલનું મંડલ તેની રત્નિ આ મંત્રમાં છે. યસ્મિન્ વિશ્વેદવાઃ
અગ્નિવેદઃ અર્થાત્ જે મંડલમાં સંપૂર્ણ દેવો મૂર્ચકિરણોને અનુસરીને રયા છે
અને જે મંડલ અગ્નિ એટલે અગ્નિનારી પરમ એટલે સર્વમહાત્ અને વ્યોમન
એટલે વ્યાપક એવા દિવ્યમય (વિજ્ઞાન મય) પ્રજ્ઞાતાં સ્થાન રૂપ છે. આ
મંડલને એટલે કે આદિત્યને જે જાણતો નથી અર્થાત્ ધ્યાનનારા અથવા દુન-
રૂપ દ્વારા જે સૂર્યમંડલાન્તર્ગત આદિપ્રજ્ઞનું અર્ચન કરતો નથી તે ક્રચા
એટલે સૂર્યમંડલને શું કરશે ? અર્થાત્ સૂર્યમંડલથી કોઈ પણ રીતે અર્ચને

મેળવી ન શકશે. જે મનુષ્યો આ વાત જાણે છે તેજ સમાસતે ધ્યાનાદિ ક્રિયાઓમાં એકાદ યજ્ઞને ભગવાન આદિત્યનું સ્મરણાર્થે અને ધ્યાનાર્થે કરીને સ્વચ્છ અંતઃકરણવાળા થાય છે.

શાકપૂણિ નામના પ્રાચીન મહર્ષિ અધિ યજ્ઞ ભાવનાને અનુસરીને કહે છે કે અક્ષર એટલે ઓંકાર, ઓંકારમાં ત્રણ માત્રાઓ છે અ, ઉ અને મ્. પ્રથમ માત્રા અક્ષરમાં પૃથિવી, અગ્નિ, ઋગ્વેદ અને પૃથિવી લોકનાં નિવાસિઓ સૂક્ષ્મ રૂપે સ્થિત છે. દ્વિતીય માત્રા ઉક્ષરમાં અંતરિક્ષ, વાયુ, યજુર્વેદ અને અંતરિક્ષ નિવાસિઓ સૂક્ષ્મરૂપે સ્થિત છે. તૃતીય માત્રા મક્ષરમાં, દ્વા, આદિત્ય, સામવેદ અને ધુમોક્ષ નિવાસિઓ સ્થિત છે. વ્યોમનુ એ હુમ સમ્પન્ન પદ હોઈ સવ પ્રકારના શબ્દોનું ઉત્પત્તિસ્થાન ઓંકાર છે એમ સૂચવે છે. જે ઓંકાર પરમ એટલે સર્વોચ્ચ સર્વ વર્ણોનાં આદિકારણ રૂપ છે જેમાં મંત્રોના અક્ષરોને અનુસરીને અગ્નિ વિગેર મર્ચે દેવો રહેલા છે એવા ઓંકારને જે ન જાણે તે ઋચા એટલે બીજા મંત્રો વડે શું કરી શકે ? અર્થાત્ જે ઓંકારને જાણે છે તેજ ઓંકારનાં જ્ઞાનમય શરીરમાં પ્રવેશ કરીને ઋગ્વેદના મંત્રોવડે યજ્ઞમાં દેવોની સ્તુતિ કરીને સમાસતે શાન્ત થાય છે.

શાકપૂણિ નામના પ્રાચીન મહર્ષિ અધ્યાત્મ ભાવનાને અનુસરીને કહે છે ઋચ એટલે શરીર. જેમાં ચિદ્રેદેવાઃ એટલે સર્વે હિન્દ્રિઓ અધિનિષેઢુઃ રહેલી છે. 'હિન્દ્રિઓ વિપર્યોનુ' દોતન કરે છે તેથી દેવ કહેવાય છે. આ શરીરનો જે અક્ષર એટલે અવિનાશી ધર્મ અર્થાત્ ચૈતન્ય તત્વનું વિજ્ઞાન કે જે પ્રકૃતિથી, શરીર અને સર્વવ્યાપી છે તેને જે જાણીતો નથી અર્થાત્ જ્ઞાન સંપાદન કરતો નથી તેમાં 'છવતરનુ' શું પ્રયોજન છે ? ૧ જેઓ આ ચૈતન્ય વિજ્ઞાનને અનુભવે છે તેમાં જ સમાસતે શ્વલ્લેષ થાય છે. ૨ તાત્પર્ય કે પરમાત્મા આ મંત્રવડે મનુષ્યોને પ્રેરે છે કે તમે ઓંકારની ઉપાસના કરો. એટલે કે ઋક્ યજુ અને સામવેદનું અધ્યયન કરો. બાદ તે તે વૈદિક મંત્રોવડે યજ્ઞોદ્ધાર દેવોનું અર્ચન કરી શુદ્ધ અંતઃકરણવાળા થઈને અવિનાશી તત્વને જાણી કરી નિર્વાણદશાને પામી શકો છો.

ઉપર વર્ણવેલા અર્થ મુજબ મુચં મંડલ, ઉદ્ગીયં અને આત્માનું સ્મરણ કરતાં સામાન્ય રીતે સાર્યમંત્રાત્મક મંત્રજ્ઞ કહ્યું. હવે પરમાત્મા આ વૈદિક

૧ સરખાવો. યોથા પૂતપક્ષર્મવિદિત્વા ગાર્ગ્યસ્માલ્લોકાત્મૈતિ સ કુપ્પણઃ. વૃદ્ધદારણ્યક જે અવિનાશી તત્વને જાણ્યા વિના મૃત્યુ પામે છે તે હે ગાર્ગી ! કૃપણ છે. બૃદ્ધદારણ્યક ઉપનિષદ્. ૨ સરખાવો. વ્રહ્મવિદ્ વ્રહ્મૈવ મવતિ. શ્વલ્લેષેતા પુરૂષ શ્વલ્લપન્ન થાય છે. ઉપનિષદ્.

વાણીદ્વારા સર્વ કાળમાં સર્વ દેશમાં અબાધિત રહેનાર કયાં અધિભૌતિક અથવા ઐતિહાસિક તત્વનો ઉપદેશ કરે છે તે નિરૂપણ કરું છું. પૂર્વે નિરૂપણ કર્યા મુજબ અક્ષર એટલે ઝંકાર તેના બે અર્થ થાય છે. એક પરબ્રહ્મ અને બીજો અર્થ અંગીકાર કરવું થાય છે. અર્થાત્ સર્વ કાર્યમાત્રમાં ઇશ્વરને સન્મુખ અંગીકાર કરીને પાછીથી કાર્ય કરવું. જે દેશ અથવા સમાજ ઇશ્વરને ભૂલીને કાર્ય કરવા લાગે છે તે દેશ અથવા સમાજ ધિક્કારવા લાયક સ્વાર્થ સાધવાની લોહુપતામાં અંધ બનીને અવનતિના કૂપમાં પડે છે. આયાંવર્તે એ દશા અનુભવી. હવે યુરોપને અનુભવવાનો વારો આવ્યો છે દયાળુ પરમાત્મા નો સ્પષ્ટ કહે છે કે ય ઇત્તદિદુસ્ત્ત ઇમે સમાસ્તે જે ઇશ્વરને અંગીકાર કરીને કાર્ય કરે છે તેજ દેશ અથવા સમાજ સમાસ્તે નિરાંતે બેસે છે. શાંતિનું સર્વવ્યાપી મુખ તેનાં નશીબે જગાય છે. પ્રભુ કહે છે કે યસ્તદ્ વેદ કિમૃચા કરિષ્યતિ જે દેશ અથવા સમાજ ઇશ્વરને ન ભાળે તે ક્રત્વા એટલે શ્રવન વડે શું કરશે ? કાંઈક મુશ્કેલ ન સાધે. તેઓ તો કેવળ પેટભરા ચંદને લોહીના તરસ્યા પિશાચન યશે.

દયાળુ દેવ ભારતવાસીઓને કહે છે કે યસ્મિન્ દેવા અધિ વિશ્વે નિષેદ્ઃ જે આયાંવર્તમાં પ્રકાશમાન દેવો ચારે બાજુ રહેતા હતા તે આ દેશ છે. આ દેશમાં રહેનારાઓએ દેવના ધર્મો પાળવા જોઈએ. દેવની આજ્ઞા માનવી જોઈએ. આ દેશમાં શુદ્ધાણું ન નીમે. આ દેશમાં ધર્મને ભોગે સ્વાર્થ ન સધાય. ચોતનાત્રમક દેવોનાં સ્થાન ૩૫ આ દેશમાં અજ્ઞાનનું અંધારું ન રખાય. દીપાંવ તીજ દેવ. દેશને દીપાવનારા દેવોને રહેવાની આ ભૂમિ છે. એમાં સ્વાર્થ બીજાઓનું કામ નથી. નિરૂક્તકાર યાસ્કાચાર્ય દેવોને મહાભાગ્યશાસી વર્ણવે છે. મહાભાગ્યને મેળવનારાઓની જન્મભૂમિમાં બિજાના દુકા ઊપર કિલકિમાર કરનારા નકલી વિકલ્પ નરોનું કામ નથી. યસ્તદ્ વેદ કિમૃચા કરિષ્યતિ જેઓ આ દેવોની ભૂમિને ન ઓળખે તે ક્રત્વા પેટભરાં શ્રવન વડે ભારતનું ક્યું કંઈ કરશે ?

દયાળુ દેવ સ્વરાજ્યવાદીઓને કહે છે કે યસ્મિન્ દેવા અધિ વિશ્વે નિષેદ્ઃ જે આ દેશમાં હાસ દેવો એટલે ૧ જુગારીઓ ચારે બાજુ ભરાયાં છે તેનાથી ચેતો. તેઓ તરફના મહા લાભનાં પ્રયોજનોથી ન છેતરાઓ. નિતિ વાક્ય યાદ કરો કે કાકે શૌચં ચતુકારે ચ સત્યં કાગડમાં પવિત્રતા અને જુગારીમાં સત્ય નજ દોાય. જુગાર રમત્તંજ યુધિષ્ઠિરે સર્વસ્વ સુમાવ્યું હતું તે તમેને અન્વણ્યું નથી. તમારી માન્યભૂમિને જુગારમાં મુકીને રમનારાઓ તરફ

૧ જુવો પાણિનિ કૃત ધાતુપાઠ. દિવ્ ધાતુના મીઠા, વિજિગિયા, વૃત્તિ, સ્વત્તિ, મોહ, મદ, શયન, કાન્તિ અને અતિ આટલાં અર્થો છે.

આંખ મિત્રામણાં ન કરો. તેઓને સ્પષ્ટ કહી દે કે હિંદુસ્તાનને બુગાર-રમવો ન પાસવે. આ તો ઋષિ મુનીઓની ભૂમિ છે. અહિંથી તો ઋત અને સત્યની ઉપાસના કરનારાઓન વસવા યોગ્ય ગણાય. યદ્વત્તદ્વિદુસ્ત ઇમે સમાસતેઃ જ્યેષ્ઠા આ રહસ્યને જાણે તેઓન આ પવિત્ર ભૂમિમાં ચિર નિવાસ કરીને મુખે ખેસે. યસ્તન્ન વેદ કિમ્ત્વા કરિષ્યતિ જે ભારત વાસીઓ આ વાત ન જાણે તેને ઋચા મેનનાં પ્રલોભનો રાખવાની શી જરૂર ? માન મેળવનારાથી ભારતનો ઉદ્ધાર થશે !

દયાળુ દેવ ભરતભૂમિના વ્યાપારીઓને કહે છે કે યસ્મિન્દેવા અધિ વિશ્વે નિષેદ્ઢઃ આ દેશમાં હાલ દેવો એટલે ધનના મદથી ગુર્વિષ્ટ થયલા વેપારીઓ વસ્યા છે. એઓના રામેરામમાં સ્વાર્થ પિશાચીએ વાસ કર્યો છે. માતૃભૂમિનાં પોપણુનો આધાર વાણિજ્ય ઉપર છે એ વાતને ભૂલી જઇ કુટુંબ પોપણુનો આધાર વાણિજ્ય ઉપર છે એમ માની બેઠા છે તેઓને વેદ ભગવાન પ્રેમભાવે સંબોધે છે કે ઋચોઽક્ષરે પરમે વ્યોમન્ અક્ષર એટલે અવિનાશી પરમ એટલે સર્વશ્રેષ્ઠ વ્યોમન્ એટલે વ્યાપક એવી બધુભાવનામાંજ ઋચઃ એટલે દેશોદ્ધારક ભામાશાના જેવી પૂજા (મહાતિ) રહે છે. જેઓ આ ભાવનાને ન જાણે તેમને કહેવું જોઈએ કે કિમ્ત્વા કરિષ્યતિ સ્વાર્થી છવન વડે દેશને શું હાથડો કરશે ?

દયાળુ દેવ મોઢ બ્રાહ્મણોને કહે છે કે યસ્મિન્ દેવા અધિ વિશ્વે નિષેદ્ઢઃ જે ધર્મારણ્યમાં સૂર્યનારાયણ, શંકર, ધર્મ માતંગી વિગેરે દેવો (ધર્મ આપનારા) વસતા હતા તે પવિત્ર ભૂમિના મહર્ષિઓના વંશજ છે. જે તમારા પૂર્વજોએ ઉચ્ચારેલી ઋચાઓ અક્ષરે પરમે વ્યોમન્ વિનાશી શ્રેષ્ઠ વ્યાપક પરમાત્મા સાથે એકતાર થતી હતી તેના વંશજ તમે છો. ધર્મારણ્યના મહર્ષિ સંતાનો ! તમેએ અંદર અંદર ઝગડા કરીને રુણ્યને તો નિર્જનારણ્ય બનાવ્યું. હવે જ્ઞાતિને નિર્મુખ્ય (અદ્ય મનુષ્યવાણી) બનાવવા ઇચ્છો છો કે શું ? તમે ત્રેવિધ બ્રાહ્મણો થઇને વેદત્રયી જાણવાની વાત તો કોરે રહી પણ એક વેદને એ ન જાણો ? હવે તો યાદ કરો કે કુલીનપણું ફક્ત કયા પરણવામાં સમાપ્ત થઇ જતું નથી. એને માટે તો વેદા, ચારિત્ર અને સદાચાર જોઈએ. હવે તો યાદ કરો કે છોકરીઓના ભોગે છોકરોનું હિત કરવાથી પ્રભુ તજ્જના કયા રડા આશીર્વાદો મેળવવાની પ્રાપ્તિમાં પડ્યા છો ? હવે તમે એટલું પણ યાદ ન કરો ? કે હાડ ચર્મ તો કમાઇ વેચે. દગ્ગો આરમ્ભ તેરમાના ઝગડાઓમાંજ તમને આનંદ આવે છે ?

તમારાં જાતીય જીવનનો કોઈ હેતુ ન હોય ! હેતુ વિનાનાં જીવનને નિર્ભરતા પાછળ શક્તિનો અપભ્રંશ બહુ થયો. અશક્ત થયા. હવે તો શક્તિ મરણજીવી રહે છે. યસ્તન્ન ઘેદ કિમ્વા કરિષ્યતિ તમો આ વાત હવે પણ ન જાણે તો ખીજી કાચાએ તમારું ક્યું દિત કરશે ? ખીજી જાતિઓની અપેક્ષા તમારામાં વિદ્વાનો, શ્રોત્રિયો, વધારે છે તેઓની દાગરીમાં તમો ખીજી જાતિઓ જાતિઓને અનુકરણીય વ્યવહાર પ્રવર્તાયી શકો એમ છે. આ વાત હું નથી કહેતો. મારી શક્તિ અથવા ચોખ્ખતા પણ નથી. આ વાત તો મારા જીવાઓને વેદ મળવાનું કહે છે. પરસ્પર દિત સાધતાં જોયો ભાવનાની એકત્રિત ડાયા નીચે એકઠા મળવાના હેતુ શિવાય જાતિનાં અસ્તિત્વનું પ્રયોજન પણ શું છે ? કર્તવ્યની વાત તો જાણુએ સ્ત્રી પણ એક જગ્યાએ એકઠા થઈને સદ્વિચાર પણ ન કરી શકે ! યુવાનો યુવતીઓ અને અઠાવીશીનાં શેઠાં હવે આપણને કહ્યું કહ્યું સાગવાંજ નેહએ. ભારત વર્ષીય મોઢા બ્રહ્મચારીઓના નામકરણ સંસ્કાર થયો, હવે એને ખીજી સંસ્કાર ન કરતાં અસંગ્રહી રહે જોયો બનાવવાની ઈચ્છા આપણને ન જ હોય એમ હું તો માતું છું. ઉપેક્ષા પ્રાપ્તિ માટે ઉપાયનું નિયમિત બંધન નથી. આ ઉપાય હીક ન જાણે તો ખીજી અજમાવો. એકથી ન થયું તો ખીજી કરો. વચસ્વી દરો તેજ પૂજારો. નિસ્વાયી દરો તેનીજ આજ્ઞા ખીજીએ માનશે. કર્તવ્યપરાયણ દરો તેજ દિત કરી શકશે. ધણું બોલવાથી શું ! મારા જોવા ધણું બોલનારાને ગણે છે પણ કોણ ! કર્તવ્ય કરે તેજ પડિત, અને તેજ સજ્જન ગણાય. આ તો કર્તવ્યનો જમાનો છે. પરિપૂર્ણને કર્તવ્ય ન હોય એ હીક પણ અપૂર્ણને તો કમલે ને પગલે એની જરૂર છે.

દયાળુ દેવ મોઢા માર્તંડના તંત્રીજીને કહે છે કે યસ્મિન્ દેવા અગ્નિ વિશ્વે નિષેદ્ધઃ જે મોઢા જાતિમાં દેવ જોવા વડીલો વસ્યા છે તેમના રૂપ આશીર્વાદો મેળવીનેજ કાર્ય કરતા રહે. શક્તિ અવગણના જ કરનાર દિત ન સાધી શકે એ તમો જાણો છો. તમારી જાતિહિતની દ્રષ્ટિ હવે કોઈને અજાણી નથી. તમારી અવગણના કરનારાને પણ તમો ક્ષમા આપો. વયં હિ દ્વાલ્પજ્ઞાસ્તાત્ ક્ષમ્યાર્હણતાં ગતાઃ આપણે બ્રાહ્મણો ક્ષમા ગુણને લીધે જ પૂજ્ય ગણાયા છીએ. દાયમ્ય લેખિની જાતિનાં પ્રેમજીવનને સુકની નાખે છે, અને સ્તુતિ પ્રચુર લેખિની જાતિ જીવનને પ્રમાદી કરે છે એ વાત તમોને અજાણી નથી એમ મારો અનુભવ મને કહે છે.

મોઢા જાતિની પૂર્ણિમાને સ્વ-દ્રોષ તથા તમારો માર્તંડ પરસ્પર દેવ ન કરો. મોઢા જાતિને ખન્નોની જરૂર છે. પ્રતોષણિયમાં એક વાક્ય છે કે

પ્રજા કામો વૈ પ્રજાપતિઃ સ તપોઽતર્પ્યત સ તપસ્તપ્ત્વા મિથુનમુત્પાદયતે
 રયિં ચ પ્રાણં ચેત્યેતૌ મે बहुधा प्रजाः करिष्य इति आदित्यो ह वै प्राणो
 રયિરેવ ચન્દ્રમાઃ + + + + પ્રભતી ધરણ કરનારા પ્રજાપતિએ
 તપ કર્યું અને તપ કરીને એક જોડકું ઉત્પન્ન કર્યું તેના નામ રયિ અને પ્રાણ
 રાખ્યાં. બ્રહ્માને વિશ્વાસ બેઠો કે આ જોડકું અનેક જાતની પ્રજા ઉત્પન્ન કરશે.
 સૂર્ય એટલે પ્રાણ અને ચંદ્રમા એટલે રયિ -વિજેરે. પ્રજાપતિને પણ સ્વ-
 કાર્યમાં બનનાની જરૂર પડી હતી તો મોઢ જ્ઞાતિને કમ ન પડે ? એક (માર્તંડ)
 જીવન તત્વ ધધારે અને બીજા (ચન્દ્રમા) આપ્યાયન કરે. તમે બનના
 બાઈઓને દ્રવ્યની ઘોઠ ખમીને કાર્ય કરવાતું છે તે તમેએ કર્યું છે અને
 ચંદ્રોદય કરશે એવો મારો દૃઢ વિશ્વાસ છે. તમારાં કાર્યમાં સ્વાર્થનો અંશ
 જનારાઓને ફરીથી વિચાર કરવાની વિનંતિ કરું છું. યદ્વિદ્વિદ્વસ્ત ઇમે
 સમાસતે જે આ રહસ્ય સમજે તેજ પ્રેમભાવના ફેલાવી શકે. તમે બનના
 બાઈનાં માંસિકાના આહુકો પણ આ રહસ્ય સમજીને માર્તંડને દ્રવ્યાર્થ આપીને
 તથા ચન્દ્રમા (કે જે રજતલંકાતુના જેવો જીવજ છે) તેની રજત મુદ્રાથી પૂજા
 કરીને હિત કાર્યમાં પોતાનો ફાળો આપે. હમારે મોઢ જ્ઞાતિના જીવન દિવસમાં
 માર્તંડને પ્રકાશ જોઈએ છે, અને મોઢ જ્ઞાતિની જીવન રાત્રીમાં પૂર્ણિમાના પૂર્ણ
 ચંદ્રની ચન્દ્રકા જોઈએ છે. એક કણ પણ હમારાં જીવનમાં અધિકાર
 જોઈતો નથી.

દયાળુ દેવ આ લેખકને કહે છે કે યસ્મિન્ દેવા અધિ વિશ્વે નિષેદુઃ
 આર્યાવર્તમાં દેવગુલ્ય વિદ્વાનો વસે છે તથા જે મોઢ જ્ઞાતિમાં દેવગુલ્ય જ્ઞાતિ
 ધ્રુવો વસે છે તેમને કટુ વાક્ય કહેવાનો તારો અધિકાર નથી. અજ્ઞાન બાળ-
 કો યજ્ઞચિ બહુવર્તા બીજાઓને યદ્વાતદ્વા કહેવાની ટેવ પડી ગઈ છે તે
 નથી. તું આર્યાવર્તનો અથવા જ્ઞાતિનો ઉપદેશક છે કે દેશ અથવા જ્ઞાતિનો
 છે ? પરમે વશરે ઋચઃ સારામાં સારા વર્ણોમાં (વાક્યોમાં) ઋચઃ
 પવિત્ર ભાવના રહી છે. પંડિતમન્ય આવે લખેલાં વાક્યોની બાબતમાં જોઈએ
 શરે અયોગ્ય લખાયું હોય તે સર્વનીક્ષમા માગી એજ તને ઘટે. ભરત ભુમિનો
 કંદાર બીજાઓને નિંદવાથી યવાનો નથી, પણ પોતે સુધરવાથીજ યશે.
 યદ્વિદ્વિદ્વસ્ત ઇમે સમાસતે જે આ રહસ્ય જાણે તેજ સ્વસ્થ જીવન ગાળશે.
 હમારો હમારા પ્રેરક થાઓ અને તેમની કૃપાવડે અમે પ્રાક્ષણ જીવનને
 જીવજ કરીએ એજ આ મંગલ પ્રાર્થનાનો પ્રધાન હેતુ છે તે સંજ્ઞ થાઓ.

॥ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ ॥

એક પ્રાચીન અદ્ભૂત પ્રેમકથા.

લેખક—ધીરસિંહ બહેરાભાઈ ગોહિલ.

અકાશકના સર્વ હુકમ માર્તણ્ડના આંધ્રપતિને સ્વાધીન છે.

પ્રકાશકના બે બોલ.

કાઠીઆવાડના કંઈક પ્રાચીન સાહિત્ય પરનો અંધાર પછેડો. ત્યાં સુધી દૂર થયો નથી, ત્યાં સુધી ગુર્જરીનિરાની સાંગોપાંગ ખીલવણીની સંપૂર્ણ આશા રાખી શકાય નહીં. ગુજરાતી ભાષાની ખીલવણીમાં કાઠીઆવાડી લેખકોનો અગ્ર ભાગ છે, નૈસર્ગિક લેખનશૈલી, અપ્રતિમ કવિત્વ, હૃદયંગમ વિચારો, અને રસથી ઉભરાતા આવ કાઠીઆવાડી લેખકોની કૃતિઓમાં નવાં ને સાંતરી આવતા સ્પષ્ટ જણાય છે. તેમાંથી કાઠીઆવાડનું પ્રાચીન ગદ્ય પદ્ય સાહિત્ય નો વિવિધ રસનો અનુપમ ખજનો છે. તેને પ્રકાશમાં લાવવા અત્યાર સુધી વિવિધ લેખકોએ પોતાની શક્તિ સમગ્ર અને માધનોના પ્રમાણમાં સ્તુત્ય પ્રયાસો કર્યા છે તે સર્વથા આદરણીય છે. અધુનાપિ તેજ દિશામાં વિવિધ સ્થળેથી વિશેષ પ્રયાસો થઈ રહ્યા છે એ ખૂબ અધિકતર જ્ઞાનંદ જનક છે. છતાં એ કંઈક સાહિત્યનો જોમ છે તેવાજ રૂપમાં દ્રશ્ય એવી મોટી અપ્રસિદ્ધ સંપદ છે કે નો એકજ બાજુ ને જીંદગીભર પ્રકટ કર્યા કરે. તેને પાર

ન આવે, તેથી તે માટે જોડલો પ્રયાસ કરી શકાય તેટલો કરવાની જરૂર છે. હું પોતે પણ કાઠીઆવાડનો જ રહીશ હોવાથી ને છેક બંચપણથી આવા સાહિત્યનો મને જબરો શોખ હોવાથી આ દિશામાં પ્રયાસ કરી રહેલા એવા મહારા. રસિક દેશી લેખક બંધુઓની અમૂલ્ય મદદથી આ મહત્ત્વ પ્રયાસમાં મારાથી યત્નિયત બનતો શ્રાવો આપવા આકાંક્ષા ધરાવું છું.

મોટા મહાસાગર રૂપ એ અપ્રસિદ્ધ સાહિત્યને સુવ્યવસ્થિત રૂપે ચાર ભાગમાં વહેંચી શકાય તેમ છે એમ મારા અત્યાર સુધીના અનુભવથી જણાયું છે. (૧) પ્રેમ કથાઓ (૨) ઐતિહાસિક કથાઓ (૩) બહારવટીઆની કથાઓ (૪) લોક ગીત અને રાસડા વિગેરેનો પદ્યાત્મક સંગ્રહ. હાલની વાચક વર્ગની લોકરચિતે અનુસરી પ્રથમ પ્રેમ કથાઓથી શરૂઆત કરી આ માસિક દ્વારા આ સર્વ પ્રકારના સાહિત્યને અવર નેવર પ્રકટ કરવા ધારણી છે. પ્રારંભિક આ પ્રયાસ જો લોકાદરને પાત્ર થયેલો જણાશે અને ધારવા જોડલા પ્રમાણમાં લેખક-વર્ગની મદદ મળી રહેશે તો આ સાહિત્યની ખીલવણી માટે મહત્ત્વ પગલે કામ લઈ એવા સાહિત્યના એક પછી એક સચિત્ર ને સુંદર સ્વતંત્ર અથવા પણ છપાવી મારી જન્મભૂમિના ઝર્જરિત યતા એ સાહિત્યનો બનતો ઉદ્ધાર કરવા હિંડી મહદ્દ અભિલાષા પણ છે. હાલ તુર્તને માટે તો પ્રેસ અને માસિક આમ એ પ્રકારનાં સાધનોની મદદ લઈ શરૂઆત કરી છે. પ્રયાતન મનુષ્યાધિન છે; અને ફક્ત તો દૈવને આધીન છે. તેમાંથી અનેક વિકટ સંજોગો અને વિપત્તિ પરિસ્થિતિમાં એકલે હાથે કામ લેવાનું હોવાથી કુલ નહીં તો કુલની પાંખડી રૂપ આ દિશામાં જે કાંઈ સેવા થાય તે સરસ્વતી દેવીના ઉપાસકો આદરથી વધાવી શિ તોયે હું મારો પરિશ્રમ સફળ થયો માનીશ.

અત્રે જે એક પ્રેમકથા ક્રમશઃ શરૂ કરાય છે તેના લેખક અમારા જુના નેહી એક ગોહિલ સત્રીય યુવક છે. આ દિશામાં તેમણે ઘણો સારો પ્રયાસ થયો છે, ને બે ત્રણ પુસ્તકોના રૂપમાં તેમનો આવો સંગ્રહ પ્રકટ પણ થઈ શક્યો છે. આમજ જણાવેલો સર્વ પ્રકારનો સંગ્રહ તેમણે એકલે હાથે અમને પુરો પાડવા બીડું ઝંડપું છે; અને તેમના એ ઉત્સાહથી પ્રેરાઈને જ અમે આ પ્રયાસમાં જંપલાવ્યું છે. છતાં આ વિષયમાં શોખ ધરાવતા અન્ય લેખક વર્ગની મદદ અને સહાનુભૂતિની તો મોટી જરૂર છે જ. અમને સંપૂર્ણ આશા છે કે જેમના જેમના હાથમાં અમારું આ માસિક જાય તે સર્વ બંધુઓ અમારા આ સાહસને પુષ્ટિ આપવા રેત પોતાના લાગતા વળગતામાં શોધ કરી. અમને આ પ્રકારના લેખોની વધારેમાં વધારે મદદ આપવા બનતું કરશે.

છેવટ આ પ્રેમકથા અમારા વાર્ચકવર્ગને રચિત થઈ પડે એવી શુભેચ્છા સાથે હાલ તો વિરમીશું.

મકરણ ૧ લું.

વિજાણુંદ.

અમાં વાગડ પ્રદેશમાં રાજસ્થાની નામના ગામમાં ગડીયા
જાતના ચારણ રહેતા હતા. તેમાં વિજાણુંદ નામનો ચારણનો
છોકરો હતો. તેનાં માતાપિતાને વિજાણુંદ એકનો એક
હોવાથી તેઓ તેને લાડથી ઉછેરતાં હતાં. વિજાણુંદમાં કુદરતી
રીતેજ વાદ્યના પ્રત્યે પ્રેમ હતો. તંત્રવાદ્યમાં રાવણહથ્યો
વગાડવા શિખ્યો. ત્યાર પછી પાવા મોરલી વગેરે શિખતાં
જતરની તાલિમ લેવા લાગ્યો. આવી રીતે પોતાના પુત્રને વાદ્યનામાં
કુશળ બેઠાને તેનાં માતાપિતા આનંદ માનતાં હતાં, અને જે જે વાદ્યનાની તે
માગણી કરે તે તેઓ હર્ષથી પુરુ પાડતાં હતાં.

વિજાણુંદની ઉંમર વધવા લાગી તેમ તેમ તેનો જતર પ્રત્યેનો શોખ
વધવા લાગ્યો. ગાયો ભેંસો વગેરેને ચારવા જાય તો પણ તેમાં ધ્યાન ન
રાખતાં તે જતર વગાડવાનું કરતો. ગાયો ભેંસો ક્યાં ચરે છે તેનું પણ તેને
જાણ રહેતું નહિ. તેથી ક્યારેક ગાયો ભેંસો પોતાની મરજી પ્રમાણે ગમે ત્યાં
ચાલી જતી. તેથી વિજાણુંદના પિતા વગેરેને તે શોધવાં મુશ્કેલ પડતી. બ્યારે
વિજાણુંદ ગાયો ભેંસો પ્રત્યે એટલું લક્ષ આપવા લાગ્યો ત્યારે તેની સાથે બીજા
ગાંવાળીઆ મોંઢલવાની તેઓએ તજવીજ કરી. પોતાની સાથે સમાન વયનાં
મિત્રો આવવાથી તેમને પોતાની આસપાસ બેસારી પોતે વચમાં બેસી તે
જતર વગાડતો. પોતે વગાડવામાં જેવો તલિસન થતો તેવાજ સાંભળવા-
વાલા પણ તલિસન થતા હતા. તેથી દોરો સ્વચ્છંદતાથી ગમે ત્યાં ચાલ્યાં
જતાં હતાં. અને તેમને દરરોજ શોધી કાઢવાની વિટંબણા પડતીજ રહી.

આવી રીતે વિજાણુંદ જતરમાંજ રચ્યોપચ્યો રહેતો ને કાંઈ પણ
કામધંધો કરતો ન હોતો, તેથી તેના માતાપિતાને શોક થવા લાગ્યો ને પોતે
જે લાડ લાડવીને આ પરિણામ લાગ્યાં તેના માટે તેમને પશ્ચાત્તાપ થતો.
પણ હવે તેને કામધંધા તરફ વાંજવાનો કોઈ રસ્તો રહ્યો નહિ.

વિઝાણું દના પિતાને ગાયો બેસે વગેરે પ્રુકળ પશુધન હતું. પોતાના નિર્વાહના સાધન તરીકે આં દુધાળાં પશુઓ હોવાથી તેનામાં વિઝાણું હતું ચિત્ત સાચે તોજ તેઓ પોતાનો નિભાવ કરી શકે એકલાં જાંતર વગાડવાથી કાંઈ વળવાનું નથી આમ તેઓ જાણતાં હતાં અને તે તરફ તેનું વળણ કરાવવા મથતાં પણ હતાં. પણ વિઝાણું દને તેની કાંઈ અસર થતી નહિ તેથી તેના માળાપને અત્યંત દુઃખ થતું હતું. વિઝાણું દના બાઈબધો ધણા હતા તેના મારફતે તેને સમજાવવામાં પણ તેઓએ કયાસ રાખી ન હોતી પણ છેવટે બધું નકામું થયું.

વિઝાણું દ હવે કાંઈ રીતે સુધરવાનો નથી, જે તેના નશીબમાં હશે તેમ મારો, ને સાડકવાયા એકના એક પુત્રને વધારે પળવવાથી સારું પરિણામ આવશે નહિ. આમ વિચાર કરી બહે વિઝાણું દ પોતાની ખુશી પ્રમાણે કરે આપણે તેમાં હવે વચમાં આવવું નહિ એમ નિશ્ચય કરી તેઓ ચાંત ચંચાં, કારણ કે:—

પાંચ વરસનો પુત્ર, સોળ વરસનો યાચ;

પુત્ર પછી ગણવો નહિ, ગણવો તેને બાઈ.

વિઝાણું દ હવે મોટા થયો હતો, તેના માતાપિતાનો અવસાન કાળ નજીક આવ્યો. વિઝાણું દ કાંઈ કામ કરતો નથી. તેને ફક્ત જાંતર વગાડવું જ ગમે છે, આવી રીતે ઢોર માસ રહી શકશે નહિ. અને ઢોર માસ વિના તે પોતાનો નિર્વાહ ચલાવી શકશે નહિ, તેમ ધારી તેઓએ તેને પાસે બોલાવી કહ્યું કે:— 'બેટા ! આજ દિન સુધી તું ગમે તેમ વત્યો પણ હવે જોઈને ચાલીશ તો મુખી થઈશ. ઢોર—માસજ આપણો નિભાવ છે. જે તું ઢોર માસ ઉપર પ્રેમ રાખીશ તો તારું જાંતર વધુ શોભશે. કારણ કે એકલા શોખથી કાંઈ વળવાનું નથી. બેશું આવતું પણ કરવું જોઈએ.'

આવી રાત વિઝાણું દને ઉપદેશ આપી તેનાં માતાપિતાએ દેહ છોડ્યો. ત્યારથી વિઝાણું દ પોતાના ઢોર—માસમાં થોડું થોડું ચિત્ત આપવા લાગ્યો. પોતાની પાસે સારી સંજ્ઞામાં બેસે હતી. તેને લાગતે તે જંગલમાં ચારવા જવા લાગ્યો ને પોતાના એકલાથી આ બધાં ઢોરોની સારવાર થઈ શકે તેમ ન હોવાથી નાકર રાખી કામ ચલાવવા લાગ્યો. થોડા દિવસ જવાથી ચોમાસું આવ્યું, બધાં મનુષ્યો આકાશ સામું જોવા લાગ્યાં. વાદળોએ ઉપરથી ચાલ્યાં જવા લાગ્યાં, તી જોઈ વિઝાણું દ બોલ્યો કે:—

વાયે હાલે વાદળાં, અવળાં સવળાં જાય;
ઈમનડા અમ મુજાય, માનીતાએ મે વિના.

વાયે ઉતો વાય, કાળજ અમારાં કાપતો;
મેયું મોળી ધાય, માણીગર એ મે વિના.

ચોમાસાના દિવસો નિષ્કળ જવા લાગ્યા, મનુષ્યોનાં મન જાય
યવા લાગ્યાં. દુકાળ પડશે તેવી બધાને બીતિ લાગવા માંડી. માણસોએ ભેગ
યઈ દુકાળ સકાળ જોવા માટે ગુવારની એ ઢગલીઓ કરી એકનું નામ
સુકાળ અને બીજાનું નામ દુકાળ ગોઠ્યું. પછી અજાણ્યા માણસને
ગુવારની ઢગલીઓ સામે બેસારી અને હાથનો ખોખો વળાવી હાથમા
ગણેશની મુર્તિ આપી અને જો દમસા તરફ ગણેશ જાય તેવું વરસ યાય
આવી બધાની માનતા હોવાથી ગણેશ કઈ ઢગલીએ જાય છે તે જોવા
આતુર થયાં. એટલે ગણેશન ઉદ્દેશી વિઝાણુંદ બે લ્યો કે:—

મેયું મે મે આરડે, હુઃખીયો જાધો દેશ;
સુકાળે જાને ગણેશ, વિનવે તને વિઝાણુંદો.

તો પણ ગણેશ જો હાંથ દુકાળની ઢગલી તરફ જવા લાગ્યો, તેથી
વિઝાણુંદ વળી ગભરાઈને બોલ્યો કે:—

કપરો કળજગ આવીયો, દાણું દિલડા માંય,
ફઠી ગણેશ જાય, દુકાળ કેરે હુંગરે.
વળ તું પાછો વીર, મનાવું મેંદળ તને.
ખવાડું મોદક ખીર, પ્રીત કરીને પૂજશું.

જતાંએ ગણેશનાજો હાથ તો દુકાળ તરફ જ ચાલ્યો, તેથી બધાની
ગભરામણ વધવા લાગી. હવે વચ્ચાદ થશે નહિ તેમ પણ માણસો
કહેવા લાગ્યાં. પોતાની મેયો (બેસો) હવે રહેશે નહિ એમ માની મેયો
(બેસો) પાસે આવીને તે બોલ્યો કે:—

મેયું સંધો માલ, જહાલી વિઝાણુંદ તને;
બુખે ખસળી ખાલ, રાતે રણકારા કરે!
દન દન ધાંચે દુખળી. અંતમાં લાગે દા;
જો તું વાંદે જાં, વાલી જીવે વિઝાણુંદા.

અરધું ચોમાસું વધું ગયું અને ભાદવાના દિવસો પણ કોરા જવા લાગ્યા. બેંસોને ખોરાક કાંમ ન મળવાથી તે દુખળી થઈ ડાલવા લાગી, તે જોઈ વિઝાણુંદ બોલ્યો કે:—

ભાદરવો ભરપુર, ગાજંતો ગાંડો થઈ,
નદીયે ડાળાં પૂર, મેયું તેમાં માલતી.

ભાદરવાની ભેંશ, મત્ત થૈ ચાલે મલપતી;
(આ તો) ડાકણ જેવો વેશ, દુખળી થાતાં દીસતી.

ભાદરવો પણ કોરો ગયો. હવે વરસાદ થશે નહિ તેમ ખાત્રી થવાથી બધાં માણસો પોતપોતાનાં ઘોરો લઈ પરદેશ જવા લાગ્યાં, પોતાના નેશ-માંથી પણ તેઓ જવાને તૈયાર થયા, એટલે વિઝાણુંદ બોલ્યો કે:—

સુના લાગે છપરાં, વહરો લાગે વાસ;
ભુંડી લાગે લોમકા, ઉજડ લાગે રાહ.

ઓશીયાળા અમને કર્યા, મત કિં કરી મે,
મેયું મરવા સાબદી, કાળજ છુરી દે.

વિઝાણુંદના પાડોશીઓ ઉચાળા બરી ચાલવા લાગ્યા તે જોઈ તે બોલ્યો કે:—

ભાઈઓ ઉચાળા ભરી, પોઠીડા પલાણી જાય;
દિલમાં લાગે દાય, વડવાનળ વિઝાણુંદને.

આત્રી રીતે બધા ગયા, ત્યારે હવે એકલું રહેવાશે નહિ તેમ માની તે પોતાની બેંસોને કહેવા લાગ્યા કે:—

હુએ દેયું દુખળી, તણ વણ તલખે કાય;
મરતાં બાપને માવ, વિઝાણુંદને વિસર્યો.

મેયું માયા મુકીને, પરવરીએ પરદેશ,
મલક બધો ઉલટીયો, ખારો લાગે દેશ.

આમ કહી ખંભે જંતર ભેરંવી બેંસો હાંકી તે ચાલવા લાગ્યો, જતાં જતાં જ્યાં ચરો સારો હોય ત્યાં રહીને ચરે, અને ચરો ખુટે એટલે બીજે

રથજે હાંકી જાય, આમ આ રથજેથી ખીજે રથજે, અને ખીજે રથજેથી ત્રીજે રથજે જઈ તે બેંસોને ચારવા લાગ્યો.

જ્યાં જાય ત્યાં ભયંકર દુઃકાળ હતો, ખીજાનાં ઢોરોને આવવા દેવાની બંધી હતી, પણ વિઝાણુંદ જ્યાં જતો ત્યાં જંતર વગાડી લોકોને ખુશી કરતો તેથી લોકો તેને હેંસેથી રાખતા, અને પોતાની બેંસોનો નિભાવ ચાલતો, જ્યારે ત્યાંથી ચરો ખુટતો ત્યારે ખીજે રથજે જતો.

આવી રીતે વિઝાણુંદે પોતાની બેંસોને આખું વરસ ઉતાયું અને જ્યારે સામા વરસનું ચોમાસું નજીક આવવાનું થયું ત્યારે પોતાના નેશતરફ રવાના થયો. રસ્તામાં તેની બેનનું ગામ આવ્યું, તેથી બહેનની ખબર કાઢવાના ધરાદાથી વિઝાણુંદ ગામમાં આવ્યો અને પોતાની બેંસોને ગામને પાદર ઉભી રાખી. વિઝાણુંદ જે વખતે ગામમાં તેની બહેનને ધરે આવ્યો એ વખતે તેની બહેન દરણું કરતી હતી. દરથી પોતાના ભાઈને આવતો જોઈ બહેન સંતાઈ ગઈ અને પોતાના છોકરાને કહ્યું કે “જે તારો મામે આવે છે. તેને કહેજે કે તમારી બહેન ધરે નથી, અને અમે દાણા વિના બેઠાં છીએ. એમ કહી તેને પ્રાણો વાળજે. નહિ તો દુકાળના રોટલા દેવા પડશે.”

વિઝાણુંદ જ્યારે ફળીમાં આવ્યો ત્યારે તેના ભાણેજે કહ્યું કે, “મારી મા ધરે નથી અને અમે ભુખ્યાં છીએ” પોતાની બહેનને વિઝાણુંદે દુરથી દરણું કરતાં જોઈ હતી અને પોતાને જોઈ સંતાઈ ગઈ છે તેમ વિઝાણુંદના જાણવામાં આવતાં તે પાછો વળ્યો અને બોલ્યો કે:—

બેની ખાળાપણમાં, બંધવ કહી બોલાવતી,
રાખતી દુદયે પ્રોત, પારણુ ઘાલી હુલાવતી.
નહિ સગા નહિ સાગવા. નહિ આપણું કોય,
કણ ખુટે ને ધન ઘટે, સણું ધાય નઈ કોય.
સાચો સગો મેવલો, સાચો તેનો ભાવ,
મે વિના મુખ મોડીયું. બહેની ન કહે આવ.
માયા તો મેની લલી, ખીજી માયા કાંઈ!
દુરથી બંધવ ભાજતાં, બેની ગઈ સંતાઈ.

આમ કહી વિઝાણુંદ પોતાની ભેંસો પાસે ગ્યો, ભેંસો રેઢી રહેવાથી ચરવાના લોભથી અહીં તહીં રખડતી હતી, તેમાં પાદરમાં કોષ્ટએ છાછટીઓ (ગુવાર) ક્યો હતો અને તેને પાણી પાએલું ન હોવાથી કડવો થયો હતો તે ભેંસો કીલું ઘાસ ધારી ચરવા લાગી. થોડું થોડું ખાધુ ત્યાં છાછટીઆનો મીણો (ઝેર) ચઢવાથી બધી ભેંસો મરી ગઇ. વિઝાણુંદ આવીને જોવે છે તો પોતાની બધી ભેંસોને મરેલી દેખીને બોલ્યો કે:—

જાતાં શું જાય, વળતાં શું લેળી વળે,
મેની માયા યાય, ઉઠે વિઝાણુંદ લણે.

ભેંસો મરી ગએલી હોવાથી ઉભી થઇ નહિ, તેથી વિઝાણુંદ હતાશ થયો અને બોલ્યો કે:—

બહેને ન દીધેલ મોલ, અધવચ્ચથી પાછો વળ્યો,
મેયે ખાધો મોલ, વિયોગ થયો વિઝાણુંદને.

ક્રમે કાંઇ ઉપાય રહ્યો નહિ, તેથી તે પોતાને અત્યંત દુઃખીયો માનવા લાગ્યો. નજીકમાં શંકરનું દેવળ ભેળેને હૃદયનો ભાર હલકો કરવા તે શંકરના દેવળમાં ગયો. અને જંતર વગાડવા લાગ્યો. વિઝાણુંદ જંતર વગાડતાં વગાડતાં પોતાના દુઃખને સંભારતો રાવા લાગ્યો.

આ વખતે અપાઢ મહિનો હતો, આખું વરસ દુઃકાળ ગયો હોવાથી પરમાત્માએ દુનિયા ઉપર રહેમ લાવી વરસાદ બહેલો મોકલ્યો. વિઝાણુંદ જંતર વગાડવામાં તલિસન થયો હતો, ત્યાં વાદળાં ચઢી આવ્યાં અને ધોધ-બધ વરસાદ વરસવા લાગ્યો. ભેતભેતામાં પૃથ્વી નળથી રક્ષાંછેલં થઈ ગઈ. વરસાદ ઉતરાડ્યો સારે વિઝાણુંદનો બહેનને પમ્તાવો થયો, અને વિઝાણુંદને ગોતવા આવી. વિઝાણુંદ દહેરા બહાર નિકળ્યો તો વરસાદ ન્હયો અને પોતાની બહેન બોલાવે છે તે ભોઈ બોલ્યો કે:—

મે આવ્યો જગ રેલતો, મનાવા આવી બેન,
(પણ)મેયું ગઈ નહિ આવશે, સૂતી જે સુખદેણ.

એમ બોલી તે પોતાની બહેનને ઘેર ન જતાં ખાંધે જંતર ભેરવી રસ્તે આવતો થયો.

(ક્રમશઃ)

ગામ ગમન.

લેખક:—ભદ્રશંકર મંછારામ ભટ્ટ.

(૧)

સુમિત્રા આજે સહવારે જ સુરતથી આવ્યાં હતાં. સુમનને આજે ખપેર પછી કાલેજમાં જવાનું હતું. ઘર કામમાંથી નિવૃત્ત થઈ સુમિત્રા આગળના ખંડમાં સુરતથી નવું ખરીદેલું પુસ્તક લઈ વાંચવા બેઠાં હતાં. વાંચવાનું શરૂ કર્યું ન હતું એટલામાં સુમન અંદરના ઓરડામાંથી ત્યાં આવી બેઠો. બાબીના હાથમાં નવું જ પુસ્તક બેઠ પામે દોડી ગયો. “જેહ, જેહ બાબી ક્યું પુસ્તક છે !”

“મુનશીકૃત ‘ગુજરાતનો નાથ’ હાલજ નવા આવૃત્તિ બહાર પડી છે.” સુમિત્રાએ ધીમે સ્વરે જવાબ વાળ્યો.

“હં, હં, કેમ ! તમે એ વાર્તા ‘વીસમી સદી’ માં ન હતી વાંચી ?”

“વાંચી તો હતી પણ કેટલાંક પ્રકરણો સુકી ગઈ હતી.”

“પણ, બાબી, ગામની નવા જુની તો કહે !” સુમને જાણસા બરી આંખો ફેંકી પુછ્યું.

સુમિત્રા કાંઈક વિચાર વમજામાં ધ્રુમ થઈ ગયાં હોય તેમ તેમના ચહેરા પર ગાંભિર્ય સ્થિર થયું હતું. સુમનનો સવાલ તેમણે સાંભળ્યો ન હોય અને સાંભળ્યો હોય તો જવાબ આપવાની જરૂર ન હોય તેમ તે અણોણાં જ રહ્યાં.

“કેમ, બાબી, શું વિચારમાં પડી ગયાં ? મુસાફરીનું વર્ણન તો આપો !” સુમને અપેક્ષા ભર્યાં ચક્ષુઓ સ્થિર કરી જાણવું.

મુશ્કેલીથી વિચારગાંભિર્ય ઉડાવી દઈ, રકત-રયામલ મુખમુદ્રા પર જનાવટી દાસ્ય ન્યાવવાનો આંતરિક પ્રયત્ન કરી સુમિત્રાએ જવાબ વાળ્યો. “આજની કુટુંબ ચર્ચાનો એજ વિષય છે. એટલે રાખે બધું જાણશે ને !” સહેજ સ્મીત કરી તેઓ સુમન તરફ જોઈ રહ્યાં.

“ પણ હમણાં થોડું એક કહો ને ! હું વાંચતાં કંટાળ્યો છું. મગજને આરામ મળશે અને આનંદથી તાણું થશે. નહિં કહો બાબી ? ” ગદગદ કરી સુમને પુછ્યું.

“ ગામ ? ગામની મનહ તો ઝોરજ. ગામ એ શબ્દમાં જ ચમત્કાર છે, વીજળી જે, લોહચુંચકનો ગુણ છે. ” સુમનના કુતુહલને ગતિ આપવાના ધરાદા-પૂર્વક મૃદુ સ્મિત કરી બોલ્યાં. “ જ્યારથી મુરત જવાનું નક્કી થયું ત્યારથી ગામ વિષે અનેક તરંગો મારા મનમાં નાચ્યા કરતાં. મનમાં ને મનમાં હું આનંદ પામતી, ગામમાં ધણા ફેરફારો થયા હશે. રમુખાઈની પ્રિયબાળા નિશાળે જવા જેવડી મ્હોટી થઈ હશે, મંગળા બહેન જરત-ગૂંથણમાં પ્રવીણ થયાં હશે, મૃંણુલાએ ધણાં પુસ્તકો ગાંઠ્યાં હશે, મારી નાનપણની સહિસરો સાસરીઆંઓ શોભાવી રહી હશે, પડોશનાં મધુરાં બહેનનો મનુ રમવા જેવો થયો હશે, હું જઈશ સારે તે ઓટલા પર બેઠા અને લાકડી કે પાણીના પીપ સાથે ગડમથલ કરતો હશે આદિ વિચારોની પરંપરા મને પજવતી. ગાડીમાં ચે આવો અને આવાં તરંગો મનમાં રમ્યાં કરતાં. જેમ જેમ મુરત નજદીક આવતું ગયું તેમ તેમ અંતરમાં ઉમંગ વધતો ગયો. રોજન પર રમુખાઈ ધીરાં બહેન અને ન્હાની પ્રિયબાળા સ.માં સેવા આવ્યાં હતાં. કુમુદને અને મને બેઠ તેઓ સઘળાં હર્ષધેસાં થઈ ગયા હતા. પ્રિયબાળા નાણે કુમુદને ‘જેવા ન તત્પર થઈ હોય તેમ તેને જોતાં જ “ કુમુદ ! ” કરી બોલી ઉઠી હતી. મેં પ્રિયબાળાને પાસે લીધી પગની શોષણમાં સંતાડી. ધીરાં બહેને કુમુદને ઉચકી લીધી. રમુખાઈ તો અમને સહેજ સાલવી સામાન ઉતારવામાં જ ગૂંથાઈ ગયા. ગાડીમાં ધર તરફ જતાં માર્ગમાં નવીન ફેરફારો જોવાની કુતુહલ જરી દ્રષ્ટીથી નજર ફેરવ્યા કરતી હતી. ”

“ બાબી, રમણિકાઈ આવ્યા સાજે છે. ” ધડીઆળ તરફ જોઈ, “ હા ! તેમના આવવાનો સમય થયો છે. ” સુમન વચમાં બોલી ઉઠ્યો.

રમણીયરામને કોલેજમાંથી આવ્યા પછી ચઢા પીવાની ટેવ હતી, સુમિત્રા મ્હા કરવા ચાલ્યાં ગયાં, સુમન રમણીયરામ પાસેથી એક વર્તમાન પત્ર લઈ વાંચવામાં ગૂંથાયો.

(૨)

રમણીયરામ બનારસ હિંદુ સેન્ટ્રલ કોલેજમાં સાહિત્યના આચાર્ય (Professor of Literature) હતા. તેમનું મૂળ વનન મુરત હતું. જ્ઞાને મોઢ આદર્શ હતા. તેમને જોનારને તેમના બાલ-કપાળ પર કંઠાર ભૂત દેખાતું. તેમની કાળજી સખી શ્યામલ આંખોમાં અનુભવ-ગાંભિર્ય રિથર થયેલું માત્રુમ પડતું. અસંખ વેદના ભર્વા દુસ્તર સન્નિગોમાંથી પસાર ન થયા હોય એમ તેમના

અંગોમાં કઠીણતા દેખાતી. સુસંસ્કાર, મહત્વાકાંક્ષા અને ઉન્નત ભાવનાઓ નાના રમણિકમાં બાલ્યકાળથી જ આગળ વધેલાં જોઈ કાંઈ પણ બુદ્ધિશાળી બવિધ્યવેતા કઠી શકતો કે આ નૈસર્ગિક ગુણો સાથે સાવવાના ગુન્હા માટે જડ-પ્રધાન જગતમાં તેનો જીવનપથ કંટાળથી ભરપૂર હોવો જોઈએ.

રમણિકના જીવનનું એકજ દ્રશ્ય જાણવું બસ થશે. તેમાં સાવના છે, વિચાર છે, મનુષ્ય-સ્વભાવ છે, સાર છે. શેષવાવરચાથી જ તેને સાગતું કે હાલ સામાન્યતઃ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે તે જીવન નથી, પણ તે છે કાંઈ ઓર સદાનંદ અને સચેતન બધું. તેને સમજતું નહિ કે તે કેવી રીતનું. એટલું તેના મનમાં રમ્યા કરતું કે તેમાં ચેતન, રસ, ભાવના અને ઔદાર્ય પ્રધાન છે. બ્યારે હાલ દેખાય છે તેમાં જડતા, સંકુચિતતા, સ્વાર્થ અને પશુતા છે. પ્રથમ ધન્યતમ છે, બ્યારે બીજું અધમતમ છે. પહેલામાં અર્થ છે બ્યારે બીજામાં નથી. એટલું તો તેને સ્પષ્ટ જણાતું કે હાલ એક પેટ માટે સઘળાં ક્ષાંક્ષામાં આવું જીવન રંગદોળી મારવામાં આવે છે તેમાં તો પશુતા જ છે. એને જીવન તો ન જ કહેવાય.

રમણિકની શરીરમાં એક ધર્માચાર્ય રહેતા હતા. જેમને સાંખી વાળ ન હતા કે સાંખી દાઢી પણ ન હતી. નહિં પહેરવા સાંખી કંદની, કે ન હતી તેમને શરીરે રક્તાવસિષ્ઠ. એટલે સામાન્ય રીતે તેઓ ધર્માચાર્ય તરીકે પરખાઈ જતા નહિ. બાળક રમણિકમાંના નૈસર્ગિક ગુણો તેઓ જોઈ શક્યા. જો તેને યથાયોગ્ય કેળવવામાં આવે તો બવિધ્યમાં આ બાળક કાંઈક ઉજ્જવળ કાર્તીકી બતાવશે એમ તેમને સાગતું અને તેથી તેઓ રમણિકને વારંવાર ખોસાવી કેટલીક શિખામણો આપતા. તેને નાની નાની સુખોષક-વાર્તાભાષાની ચોપડીઓ વાંચવા આપતા. જીવનનાં ધણાં સૂત્રો સમજાવતા. આ આચાર્યના સદુપદેશથી રમણિકની ભાવનાઓને સ્થિતિ મળતું, તેના વિચારોને ગતિ મળતી, તેની મહત્વાકાંક્ષાઓને પાંખ આપતી.

સમજણો થયો ત્યારે રમણિકે જાણ્યું કે તે ૭૦ માસનો હતો ત્યારથી જ તેનાં કરતાં દશેક મહિના મોટી કન્યા જોડે તેનું વેવીરાળ થઈ ગયું હતું. કારણ તેણે ઉચ્ચ કુટુંબમાં જન્મ લેવાનો અપરાધ કર્યો હતો. આ જાણી તે અતિવ વિહવલ બની ગયો. લગ્ન ધર્મ શું, લગ્ન ક્યારે કરવાં વિગેરે તે આચાર્ય પાસેથી શિખ્યો હતો. લગ્ન તો આત્મ-વિકાસનું વ્રત. હમણાંથી પરણીશ તો મારો અને મારી સાથે પરણનારનો આત્મ-વિકાસ કેવી રીતે થશે ! ‘અન્યોન્ય કરી ન્યૂનતા પુરે અનુગુણ દંપતી, પણ મારામાં કાંઈ હશે નહિં તો હું પુરીશ શું ! અનર્થ રૂઢીના ભોગ થયેલા સમાજમાં જન્મ લઈ દુઃખનું પોટલું સાથે બાંધી આવેલી ગાય જેવી ગરીબડી, આત્મા-વિનાની (હાલના વડિલોની માન્યતા પ્રમાણે) બાલિકાના બવિધ્યનું શું ! મારા અન્યાસનું શું ?’ આ બધા

વિચારો તેના મનમાં ઉદ્ભવતા. તે આ કુરૂડી સામે ચંવાનાં વિચારો કરતો. પિતા માતાની આજ્ઞાભંગનો વિચાર પાછળ જ અનુસરતો. “ ભલે પિતાનાં આજ્ઞા ભંગ ન કરવી. એટલા ખાતરજ હું દુઃખી જીવન સ્વીકારી લઉંશ. ” સઘળાને મારા દુઃખી જીવનનું દ્રશાંત આપીશ. વળી મારે સંસાર વ્યવહાર ચલાવવાનું આવશે ત્યારે હું આવી આવી અનેક અનર્થ—રૂઢીની સામે યદ્યપ્ત એમ પણ તે કેટલીક વાર વિચાર કરતો. વળી તેને એવો પણ વિચાર ઊભો કે “ આધુનિક ધરસંસાર અજ્ઞાનતાને લીધે અતિશય કટુમય હોવાથી સા” નજીક અને વડુ વચેનો સંબંધ કેલેશમય હોવાથી મારાથી તે ખમી શકશે ન્યારે એક બાલિકાને હું મારી કરી લઉં પછી તેનાં દુઃખો મારાથી કેમ જોઈ શકાય? એટલે મારે તો અભ્યાસને બોલે પણ ગૃહસ્થાશ્રમ જલદી જ આરંભવે પડશે. ટૂંકા પંગારમાં જીવન નિર્વાહ સ્વીકારવો પડશે. કંગાલીયત કરવી પડશે. હું નહિં કરી શકીશ મારા કુટુંબની, મારી ન્યાતિની, મારા મામની, મારા દેશની કે સકલ જગતની સેવા. તો પછી જીવતર શાને ! ” આવા આવા વિચારો કર્યા પછી છેવટે તે નિર્ણય પર આવ્યો કે પિતા માતાને સમજાવવાં, તેમના પ્રિય બાળકની કેવી મૃત્યુ તુલ્ય દુર્દશાં થશે તેનો ખ્યાલ આપીશ, જતાંય પરણવાની કરજ પાડશે તો જણાવીશ કે, “ પરણવામાં થોડાં એક વ્યક્તિઓનાં છદ્મચાં અનીતિમય અનર્થ કાર્યને પુરૂંટી આપી પાપમય થવાય છે, ન્યારે ના પાડવામાં તમારા આત્મારૂપ બાળકનું, તમારું પોતાનું પ્રાંતિઓનું, માનવ સમાજનું હિત સધાય છે. ” આમ નિશ્ચય કરી એક દિવસ ૧૬ શાધી રમણિકે પિતા માતાને ધણું સમજાવ્યું. તેમને આમ નમ્રતા પૂર્વક સમજાવવામાં વિનય ભંગ, મર્યાદા ભંગ, નાને મોઢે મોટી વાત, જણાવ રમણિકની નમ્રતામાં તેમને અપમાન દેખાયું. છેવટે તેણે મૃદુ સ્વરે કહ્યું “ મારે પરણી પાપમય નથી બનવું. ” “ સારે અહિંથી કાળું કર. ” ઉ” સ્વરથી જવાબ મળ્યો. થોડા દિવસ પછી રમણિક અદૃશ્ય થયો. પિતા માતા પરતવા લાગ્યાં.

(ક્રમશઃ)

નેઈએ છીએ.

મોઢ માર્તંડ—વર્ષ પહેલાં (સને ૧૯૧૯) ના અંક ૪-૫-૬-૮
વીસમી સદી—પુસ્તક એકથી છ. એટલે પ્રથમના ત્રણ વર્ષના ૩૬
અંકો પુરા.

આ અંકો જેમને આપવા ધરજા હોય તેમણે લેવાનાં કાંમત સાથે
તુર્તજ નીચેને ઠેકાણે લખવું.

મું મર્ષ—૪.

અધિપતિ—મોઢ માર્તંડ.

જ્ઞાતિનું દેવાળું.

સંભવ છે કે આ લેખનું મથાળું વાંચતાં જ જ્ઞાતિના કહેવાતા આગેવાનો લેખક પ્રતિ દુર્વાસા સ્વરૂપ ધારણ કરે. અંતરની ગલાનીને લીધે ન વૃષાત સત્યમ-પ્રિયમ્ એ વચનને ન અનુસરાય તેને માટે ક્ષમા ચાહું છું. વળી જણાવું છું કે આ લેખકેવળ એક જ્ઞાતિને ઉદેશીને લખાયો નથી પણ કન્યાની અછત વાળી તમામ જ્ઞાતિને લાગુ પડે છે.

કન્યા એ લક્ષ્મી સ્વરૂપ છે. જે વહેવારી વરસ આખરે ઉધાર બાળુ સાથે જમે બાળુ મેળવી શકતો નથી તે દેવાદાર. કહેવાય, તેમજ જે જ્ઞાતિમાં વરની સંખ્યાના પ્રમાણમાં કન્યાની અછત હોય તે પણ દેવાદાર સ્થિતિમાં મળાય. એવી જ્ઞાતિનો મોડો વહેલો નિઃશય નારા થવો સંભવે છે.

જ્ઞાતિના પટેલ કે આગેવાન હોવાનો હાલો કરનારની મુખ્ય ફરજ એ દેવી જ્ઞેષ્ઠએ કે પોતાની જ્ઞાતિમાં એક પણ પુરૂષ અવિવાહિત રહે નહીં, અથવા વિવાહિત થવા માટે તેને કન્યાવિક્રયને ઉત્તેજન આપવાની કે સાટાં કરવાતી ફરજ પડે નહીં એ માટે પૂરતી કાળજી રાખવી. આગેવાનો શું આ ફરજ સમજે છે ? જરાબમાં ચોખ્ખી ના. કારણ ? ત્યાં સુધી ફળનો મોહ રાખનારા તથા એમના કાલા દાવામાં ફસાઈ પડનારા મળી આવે છે અને એમને કન્યાની અછતનો અનુભવ નથી થતો. ત્યાં સુધી એમનું લક્ષ આ ફરજ તરફ ન ખેંચાય એ સ્વાભાવિક છે. દરેક જ્ઞાતિના યુવકોએ તથા સામાન્ય સ્થિતિના પુરૂષોએ પોતાની ઉત્તરિનો માર્ગ પોતે શોધી લેવો જ્ઞેષ્ઠએ. આગેવાનો સુધારા કરશે અને આપણું કલ્યાણ થશે એવું માની બેસી રહેવાનો હવે સમય નથી. જ્ઞાતિનો કેળવાયેલો વર્ગ પણ અમણ આગેવાનોની જાળમાંથી છુટી શકતો નથી એવું જ્ઞેષ્ઠએ છીયે સારે ખરેખર દીલગીરી થાય છે. મૂઠીબર શીયાળવાં અસંખ્ય સિંહોના કામ પકડી એકી લાકડીએ હાકે તેમાં શરમાવાનું સિંહને હોય; શિયાળવાં તો કુલાયજ.

સમયને અનુસરી કેટલીક જ્ઞાતિના આગેવાનોને કન્યાની અછતના ઉપાય તરીકે બાલ્યે ખપતી કન્યા લાવવાની છુટ આપવી પડી છે. પણ ખરી રીતે આ છુટ નામનીજ છે. બહારથી કન્યા લાવનારને કન્યાની ખાત્રી કરવાને બદલે કેટલી કનડગત કરવામાં આવે છે, તે જા નહીં છે. કન્યાને જાહેર રીતે વેચનાર કે ખરીદનાર અપવિત્ર ગણના નથી, દંડને ખત્ર ચળા નથી કે જ્ઞાતિ બહાર મૂકવા

નથી જ્યારે સંકુચિત વંડ બહારથી કન્યા લાવનાર તિરસ્કાર દંડ કે બહિષ્કારને પાત્ર થાય એ કળીકાળની લીલા છે ! જ્ઞાતિની અધમ દશાનું ચિન્હ છે !

યોગ વખત પહેલાં સુરતના એક જામ બહારગામથી બાણે ખપતી કન્યા લાવ્યા હતા; તે શુદ્ધ બ્રાહ્મણ હોવાની ખાત્રી કર્યા છતાં આગેવાનોએ તેમને દંડ કર્યો અને “ બાબા વાક્ય” પ્રમાણે ” એ પ્રમાણે આગેવાનોનો એ ઠરાવ સૌએ માન્ય કર્યો. ખરી રીતે બીજને ઉત્તેજન આપવા ખાતર જ્ઞાતિને દેવાદાર સ્થિતિમાંથી સુકત કરવા પ્રયત્ન કરનાર આવા સાહસિક વીર નરને બધાએ મળી માનપત્ર આપવું જોઈતું હતું. કારણ કે એના શુભ પગલાંથી જ્ઞાતિનું એક ઘેર વસ્તી વાળું થયું. જો એને કન્યા રત્ન પ્રાપ્ત થશે તો તે દાંડ બહારગામ નહીં પરજીવતાં જ્ઞાતિમાં જ આપશે. બલિષ્ઠમાં આવું સાહસ કરનારને માનપત્ર આપવાનો ઠરાવ યુવક વેગ કરશે !

સહાયમાં જેમ જેમ માણસની વધારે જરૂર પડે તેમ તેમ દેશના રેલ્વેના ખાતર લોકરની બસતી કરવાના નિયમોમાં ઘણા ફેરફાર કરવા પડે છે. જ્યાં ને છાતીનું માપ બરાબર નહીં હોય તેવા માણસોની પણ બસતી કરવી પડે છે. જ્ઞાતિમાં કન્યાની અછતને લીધે જ્ઞાતિનો નાશ થવા સંભવ હોય તો, જ્ઞાતિના હેતુને ખાતર પણ બહારથી કન્યા લાવનારને જોઈતી સરળતા કરી આપવી એ સમસ્ત જ્ઞાતિ બંધુઓની પવિત્ર દરજ છે.

જ્ઞાતિનું અને તે ભેદનું પોતાનું હિત ધ્યાનમાં રાખીને ઉચિત છે કે નામધારી આગેવાનોને પૂતળાંપેરે અધઘ્રદાથી પૂજવાને બદલે તેમને યથાશક્તિ તન મન ધનથી જ્ઞાતિસેવા કરવાની ફરજ પાડવી. અથવા તો જે કોઈ વીરપુરુષ નિઃસ્વાર્થપણે જ્ઞાતિ સેવા કરી રહ્યો હોય તેને જ આગેવાન મानी જ્ઞાતિ ઉત્તરિના કાર્યમાં તેને બને તેટલી સહાય કરવી.

આ સેવકને હરતક સાત કન્યાના મુધર્મે વિવાહ કરવાના છે જેને માટે સાત બહાદુર કુટુંબ અને એક આગેવાને બહાર આવવાની આવશ્યકતા છે. આપ દાદાને ચીકે આંખમાં ચી ચાલવા કરનાર નિર્માણની જરૂર નથી. કન્યા સ્વજ્ઞાતિની અને ૬ થી ૧૧ વર્ષની ઉંમરની છે.

અધ્યાય છવીશમો.

અથ કહે છે—હે રાજા ! ધર્મારણ્યમાં ધારાક્ષેત્ર છે, જે ઢેકાણે પૂર્વે દેવ અને દાનેવોને દારણ્ય સંગ્રામ થયો હતો તે વિષે તને કહું છું. (૧) હે નૃપોત્તમ ! નગરથી દક્ષિણ દિશામાં ધારાક્ષેત્ર આવ્યું છે. જ્યાં દેવ અને અસુર લોકોનું બચકર યુદ્ધ થયું હતું. (૨) બળવાનોને યુદ્ધ કરવાને તે ભૂમિ સદા

ચૂરીલી છે. હે રાજા ! એક વખતે દુષ્ટ રાક્ષસોએ ગાયનું દરણ્ય ક્યું (૩) વિપ્રોનું અને સેવકોનું ગાય એ મોટું ધન હતું તે દુષ્ટોએ લઇ લીધું તેથી સેંકડો ગોવાળો દાયમાં ધનુર્બાણ તે તરવારો લઇ તૈયાર થયા. ને 'પ્રાહ્લણો તથા બધા વણિકો ગૌશાળામાં એકઠા મળ્યા. (૪-૫) ગોવાળોએ શ્વાસં ખસં યઇ જાય તેવું દારણ્ય યુદ્ધ ક્યું, તે વખતે પ્રાહ્લણેને અભય દાન આપનારી શ્રીમાતાને સંભારી. (૬) લડાઇ શરૂ થઇ ને તેનો અદ્ભુત કોલાહલ થયો. સારે સર્વ દુઃખોને ટાળનારી સ્થાનમાંતા સાવિત્રીને સંભારી. (૭) પ્રાહ્લણો કહે છે—હે મહામાયાદેવી ! તારો જય થાઓ ! હે ધર્મિજીત કુળ આપનારી ! અમારું કલ્યાણ કરો. હે વિશ્વેશ્વરી દેવી ! તું દુઃખમાંથી તાર. તુંજ અમારી ગતિનું મોટું સ્થાન છે. (૮) દુષ્ટોએ જોધન લઇ લીધું છે. તારા સિવાય ખીજું કોઇ રક્ષણ કરનાર નથી. તુંજ રક્ષણ રૂપ છે. જગતને પ્રિય એવી હે દેવી ! તને નમસ્કાર છે. (૯) સૃષ્ટિ રિચિતિ અને વિનાશનું કારણ રૂપ તું છે, ને તું ચરથી પણ પર છે. પુરોને આનંદ આપનારી જગતની આદિ પ્રકૃતિ રૂપ તું છે. (૧૦) હે વિશ્વેશ્વરી ! હે કલ્યાણી ! તું આ બધે રૂપી સમુદ્રમાંથી અમારું રક્ષણ કર. હે ધર્મિજીત કુળને આપવાવાળી શ્રીમાતા ! તું મોટી માતા છે, માટે પ્રાહ્લણેનું રક્ષણ કર. (૧૧) હૈમ્ય કહે છે—એ પ્રમાણે પ્રાહ્લણેએ સ્તુતિ કરી ત્યારે તે ક્રમશઃપ્રાણી પ્રસન્ન થઇ અને બધા પ્રાહ્લણો પ્રણામ કરવા લાગ્યા ને ગોવાળો યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. (૧૨) બળવાન ગોવાળોએ ત્યાં મોટું યુદ્ધ ક્યું. ને જ્યાં ગોવાળોએ મળીને તે દુષ્ટને લડાઇમાં માર્યો. (૧૩) તેનું બધું સૈન્ય નાશ પામ્યું, અને ગાયો ઘેર આવી.

અરડાએલી તરવારો જળાશયમાં સાફ કરી. (૧૪) ત્યાં સરસ તળાવ અને નિર્મળ ખાણીવાળો કુંડ બનાવ્યો તે વખતથી કુરુક્ષેત્રથી મધ્ય અધિક એવું ધારાક્ષેત્ર પ્રખ્યાતિને પામ્યું. (૧૫) જે ઠેકાણે દેવોએ જીતેલા દેત્યો શસ્ત્રથી પવિત્ર થઇને સ્વર્ગમાં ગયા, ત્યાં બદ્ધશક્તિના પ્રભાવથી ગોવાળોએ જન્મ મેળવ્યો. (૧૬) ગણેશ્વાયે દક્ષિણેશનામના શંભુની સ્થાપના કરી, દેવવૃદ્ધ નામના ક્ષેત્રપાલ, ને લોકાકાની માતા૩૫ દેવીઓ વિગેરે દેવો દુઃખ દેત્યોને અને સર્વ દુષ્ટદ્રવનો નાશ કરવા તથા આપની રક્ષા કરવા ત્યાં રથાં (૧૭-૧૮) ઇચ્છિત ફળને આપનારો તે દેવોને વશથી તૃપ્ત કરવા. તેમજ તેમની પૂજા કરવાથી તેઓ સર્વ રોગોનો નાશ કરે છે. (૧૯) ગાદિના મોઢા બિકારો કૃમિ ને વૃષ્ટ પડ્યાં હોય તથા કાઢ અને વિવિધ પ્રકારના પ્રમેદનો તેઓ નાશ કરે છે. (૨૦) તેની ઉત્તર દિશાએ 'મોઢું' તળાવ આવેલું છે. તે શત્રુનો નાશ કરવાવાળું ધારાતીર્થ નામે પ્રખ્યાત છે. (૨૧) ધારાતીર્થમાં શત્રુસાથે જે સંગ્રામ કરશે તેનો જરૂર જન થશે, ને તે સ્થાનને વિજ્ઞાન કરનારનો નાશ થશે. (૨૨) કાળી ચતુર્દશીને દિવસે ત્યાં કરેલું શ્રાદ્ધ પિતૃઓને મુક્તિ આપનારું તથા દેવ અને વડાઓની કૃપાથી પુત્ર પૌત્રનું ફળ આપનારું માય છે. (૨૩) ત્યાં વિદ્વાન બ્રાહ્મણો દક્ષિણેશની પૂજા કરે છે, તેઓને રામની ખીડ થતી નથી, તેમ શત્રુઓનો જય ભાગતો નથી. (૨૪) ધારાતીર્થમાં સ્નાન કરવાથી માણસ સર્વ પાપથી મુક્ત થાય છે, ને ત્યાં સંધ્યાવંદન માત્ર કરવાથી સર્વ ઇચ્છિત ફળ મેળવે છે. (૨૫) હે ભૂપતિ ! ત્યાં ધારાતીર્થમાં તક્ષને જવથી વીધીસર તર્પણ કરવાથી પિતૃઓને અક્ષય તૃપ્તિ મળે છે તેમાં સંશય નથી, (૨૬) ધારાતીર્થમાં મરણ પામવાથી મરુપ્ત સ્વર્ગને પામે છે તેમાં વિચાર કરવા જેવું કંઈ નથી. જે ઠેકાણે સુદ્ધ યયું હતું તે ભૂમિ પરમ પાવન છે. (૨૭) ધાંચસો ગોવાળો પૃથ્વી પર પડ્યા હતા તેમને દેવોએ અમૃત છાંટીને ઉઠાડ્યા. (૨૮) તેથી તે તીર્થ મોઢું પવિત્ર ઇચ્છિત ફળને આપનારું ને પાપને ટાળનારું છે, ને જ્યોત્ષ્ણ વિગેરે દેવતાઓએ ને ધર્મારણ્યમાં પ્રખ્યાત બનાવ્યું છે. (૨૯) જે માણસે આવથી ત્યાં માત્ર સ્નાન કરે છે તે જ્યાં પાપથી મુક્ત થઈ ગુપ્તી થાય છે. (૩૦)

એ પ્રમાણે પદ્મપુરાણના પાતાલખણ્ડમાં આવેલી

શ્રીધર્મારણ્ય કથાનો ધર્માતીર્થ વર્ણન

નામનો છત્રીશ્લો અધ્યાય.

પ્રભાશંકર જયશંકર પાઠક.

તત્રીની નોંધ

અમારા સ્વસંવાયેના સ્વર્ગવાસી લેખકમધુ વૈદ્યરાજને કરણાશંકર મૂળજીનો
 “આત્મરામાયણ” નામનો એક લેખ ગત વર્ષે આ માસિકમાં ક્રમશઃ પ્રકટ
 કરાયા પછી તે આખો મનનનીય લેખ હૃદય આકારમાં પુસ્તકરૂપે પણ અમારા
 તરફથી પ્રસિદ્ધ થયો છે જે લોકાદરને પાત્ર થઈ પડ્યો છે. ખાતના “સનાતન
 ધર્મ” પ્રભા” નામના પાર્શ્વિક માસિકના વિદ્વાન દૃષ્ટા મતિ મુકુન્દાશ્રમજીનો
 તે પુસ્તકને માટે અમારા ગતાંકમાં પ્રકટ થયેલો અભિપ્રાય વાંચતાં સા આઈઓની
 બાબતમાં આબુ બરો કે સ્વર્ગવાસી વૈદ્યરાજે, તે લેખ હીંદી પરથી, ગુર્જર
 ગિરામાં અનુવાદ રૂપે માત્ર ઉતાર્યો છે. આ પ્રમાણે ધણું મોટું પણ સત્ય બાણ-
 વામાં આવતાં છતાં મોટ કામના તે ગતાયુઃ સાક્ષરની એખનશૈલીને કોઈ
 પ્રકારની હેતુપ સાગતી નથી એમ અમારું દૃઢ કરી માનવું છે. પરંતુ બાપામાં
 ઉત્કૃષ્ટ રીતે આલેખાએલા એ લેખનું પોતાની બાપામાં શુદ્ધ અને સરળ
 પ્રતિબિંબ ઉતારતાં સ્વ. વૈદ્યરાજના પેદાંતના વિષયના ઉગ્ર અભ્યાસની અને
 ગુર્જર ભાષા પરની તેમના પૂર્ણ કાબુની આપણને ક્ષણે ક્ષણે પ્રતીતિ થાય છે.
 ઉદાત્ત ચરિત્રને લગતો જે વિસ્તૃત લેખ આ માસિકમાં આજુસાજ
 અહીંથી ક્રમશઃ પ્રકટ કરાય છે, તે મૂળ લેખ પણ બગાળી ભાષામાં બાણ તાને-દ-
 મોહનદસે લખ્યો હતો, જેનો પંડિત જનાર્દનજી નામના હીંદી લેખકે હીંદી
 ભાષામાં અનુવાદ કર્યો છે, તે તે પ્રયાગેના ઈંગ્લિયન પ્રેસ તરફથી પુસ્તકરૂપે
 પ્રકટ પણ થયેલ છે. એ આખા હીંદી પુસ્તકનું મોટ કામના એ નામશેષ સાક્ષરે
 અજરાતી ભાષામાં કરેલું સરળ અને સચોટ ભાષાંતર તેમની દ્વિતીય પ્રસાદીરૂપે
 અમારા માનનીય વાચક વર્ગની સેવામાં અત્ર રજુ કરાય છે તો અમૂલ્ય સંપૂર્ણ
 આશા છે કે સ્વ. વૈદ્યરાજનો આ પ્રયાસ પણ તેમના અગાઉના પ્રયત્નની મોટ
 વાચક વર્ગને અત્યંત રસિકર થઈ પડશે.

લેખકનું નિવેદન.

મનુષ્ય જીવનની સાથે ચરિત્રનો કેવો સઘન સંબંધ છે, તે કહેવાની આપ-
શ્યકતા નથી. સુજનતા અને દુશ્ચરિત્રતાના ફલાફલની વાતો કોનાથી અજાણી છે.
તો પણ આટલું હું અવશ્ય કહી શકું છું કે આ ચરિત્રગઠન દુશ્ચરિત્ર રૂપી રોગનું
મહોપધ છે. આ લેખમાં સુજનતા પ્રાપ્ત કરવાની જોડણી વાતો લખી છે, તે સર્વ
મંત્રની બરાબર છે. વાંચતાં વેતલ ચિત્તાપર અસર કરી જાય છે. કાંઈ ગમે તેવો
દુશ્ચરિત્ર કેમ નથી હોતો, પણ જો તે આને એક વાર વાંચશે, તો તે તેજ ધડીથી
પોતાનું ચરિત્ર સુધારવાને માટે તત્પર થઈ જશે એટલું જ નહીં પણ તેને
દુશ્ચરિત્રતાની વાતોપર એટલો તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થશે કે તે બુદ્ધિ ચૂકશે પણ કદી
તેનું નામ લેશે નહીં.

સંસારમાં એવો કોણ મનુષ્ય હશે કે જે પોતાનાં સંતાનને સચ્ચરિત્ર બેઠું
પ્રસન્ન ન થાય? જે સ્વયં દુશ્ચરિત્ર છે. તે પણ પોતાનાં સંતાનને દુશ્ચરિત્ર બેઠું
છેડતો નથી, તે આમજામજ છે કે કાંઈ રીતે તેમનાં સંતાન સચ્ચરિત્ર થાય.
કેટલાએ માણસો પોતાનાં સંતાનને શિક્ષિત અને સચ્ચરિત્ર બનાવવાને માટે
હજારો રૂપિયાનો ખર્ચ કરી નાખે છે, તો પણ સફલ મનોરથ થતાં નથી.
એવા લોકો એકવાર પોતાના સંતાનને આ લેખ વાંચવા આપે, પછી જુએ કે
તેમનો મનોરથ કેટલો શીઘ્ર સફલ થઈ જાય છે. દુશ્ચરિત્ર સંતાનથી કેવળ મા-
આપનેજ કષ્ટ થતું નથી કે બાલકે તેનાં પરિવાર માત્રને, કષ્ટ થાય છે. તેમજ તેની
સાથેજ તેની નાતનું અને દેશનું પણ અભંગળ થાય છે. એટલા માટે આ ચરિત્ર-
ગઠનની ઘેર ઘેર આપશ્યકતા છે. જેના ઘરમાં એક પણ નોકર આ લેખની રહેશે,
તેના સંતાનોને દુશ્ચરિત્ર થવાનો ભય કદાપિ રહેશે નહીં.

જે નવયુવાન વિદ્યાર્થી ચરિત્રગઠનના અભિલાષી છે, તે તો આને
અવશ્યજ વાંચે, કેમકે વિશેષે કરીને તેમનેજ માટે આ લેખ લખવામાં આવેલો
છે. આ લેખને વાંચીને તે પોતે તો લાભ મેળવશેજ, કિન્તુ પોતાનાં બાપિ સંતા-
નોને પણ વિશેષ લાભ આપી શકશે. આ લેખના સર્વ વિષય વાંચવા યોગ્ય છે.
જે કર્તવ્યથી મનુષ્ય પોતાના મંડળમાં આદર્શ બની શકે છે, તેનો ઉલ્લેખ આ
લેખમાં વિશેષ રૂપે કરવામાં આવ્યો છે. ઉત્તરિ ઉદારતા, સુશીલતા, દયા, ક્ષમા,
પ્રેમ, પ્રતિયોગિતા આદિ અનેક ગુણોનું વર્ણન ઉદાહરણની સાથે કરવામાં
આવ્યું છે. આ કારણથી શું બાળકે, શું વૃદ્ધે, શું યુવાન, શું સ્ત્રી, કે શું પુરુષ
સર્વને માટે નિવેદન છે કે તે આ લેખને એક વાર અવશ્ય એકાગ્ર ચિત્તે વાંચે
અને તેનાથી પૂર્ણ લાભ પ્રાપ્ત કરે.

.. પ્રકરણ ૧ છું.

॥ પ્રત્યહં પ્રત્યવેશેત નરશ્ચરિતમાત્મનઃ ।

કિં છુ મે પશુમિસ્તુલ્યં કિં તુ સત્પુરુષૈરપિ ॥ ૧ ॥

મનુષ્યે દરરોજ પોતાના ચરિત્રની તપાસ કરવી જોઈએ. અને એવી કાળજી રાખવી જોઈએ કે મારું આચરણ પશુ તુલ્ય બનતું બાક છે કે સત્પુરુષના જેવું થતું બાક છે. (૧)

॥ અહગન્તું સતાં વર્ત્મ કૃત્સ્નં યદિ ન શક્યતે ।

સ્વલ્પમપ્યહગન્તવ્યં માર્ગસ્યો નાવસીદતિ ॥ ૨ ॥

જો સત્પુરુષોના માર્ગનું સંપૂર્ણ અનુસરણ ન થઈ શકે, તો તેનું થોડું પણ અનુસરણ કરવું. એ રસ્તા પર પગ મુકશો તો પણ સુખ પ્રાપ્ત થશે. (૨)

સદિરેષ સદાસીત સદ્ધિઃ કુર્યેત સંગતિમ્ ।

સદ્ધિર્ધિવાદં મૈત્રીં ચ નાસદ્ધિઃ કિંન્વિદાચરેત્ ॥ ૩ ॥

સત્પુરુષો સાથે એકબીજા સંબંધનો સંગત કરવી, ને સારાં માણસોની સાથેજ વાર્તાલાપ અને મૈત્રી કરવી. આમાંનું કંઈ પણ દુર્જનોની સાથે કરવું નહીં. (૩)

જલવિન્દુનિપાતેન ક્રમશઃ પૂર્યતે ઘટઃ ।

સ હેતુઃ સર્વવિદ્યાનાં ધર્મસ્ય ચ ધનસ્ય ચ ॥ ૪ ॥

જેવી રીતે પાણીનાં સતત ટીપાં ધડતાં રહેવાથી ઘડો ભરાઈ જાય છે, તેવીજ રીતે સર્વ પ્રકારની વિદ્યા, ધર્મ, અને ધન પણ ધીરે ધીરે પૂર્ણ થશે એળવાય છે. (૪)

યથા ચતુર્ધિઃ કનકં પરીક્ષયતે

નિર્ઘષણચ્છેદનતાપતાઢનૈઃ ।

તથા ચતુર્ધિઃ પુરુષઃ પરીક્ષયતે

શ્રુતેન બ્રીલેન ગુણેન કર્મણા ॥ ૫ ॥

જેવી રીતે ઘસી જોવાથી, ફાંપવાથી, તપાવવાથી, ને ટીંપવાથી સુવર્ણની પરીક્ષા કરાય છે, તેવી જ રીતે પુરુષની પરીક્ષા પણ તેની વિદ્યા સ્વભાવ ગુણ અને કર્મ ઉપરથી થાય છે. (૫)

સમ્યચરિત્રતાજ ઉન્નતિનું મૂળ છે.

મનુષ્ય જે કાંઈ કામ કરે છે તે સુખને માટેજ કરે છે. સુખ પામવાની ઇચ્છા સર્વને રહે છે. સર્વનો ઉદ્દેશ આમજ હોય છે કે અમને સુખ મળે. કિંતુ મોઢું ફાડીને સુખ સુખ રાડો પાડવાથી કોઈને સુખ મળી શકતું નથી. સુખ ત્યારેજ મળી શકે છે, અને ઉત્તિ પશુ ત્યારેજ થઈ શકે છે કે જ્યારે ઉચિત રીતે પોતાના કર્તવ્ય કર્મનું પાલન કરવામાં આવે. તમે લોકો આંટલું ધન ખર્ચીને અને પરિશ્રમ કરીને વિદ્યાધ્યયન કરી રહ્યા છો. તે સા. માટે ! સુખનેજ માટે ના ! જો તમે સુખ દુઃખની વાત ન સમજીને, આમ કહો કે, અમે ધન પ્રાપ્ત કરવાને માટે વિદ્યાભ્યાસ કરીએ છીએ, તો હું કહી શકું છું કે તમે વિદ્યાભ્યાસનું અર્થ રહસ્ય સમજ્યા નથી. ધન પશુ લોકો સુખથી સમય વ્યતીત કરવાને માટેજ કમાય છે. એથી આમ ન સમજવું જોઈએ કે માત્ર રૂપિયા રળવાને માટેજ બાળકોને વિદ્યાભ્યાસ કરાવવામાં આવે છે. શિક્ષણનો પ્રધાન ઉદ્દેશ ચરિત્ર ગઠન છે. જો શીલ સ્વભાવ સારાં ન થયાં તો વિદ્યાભ્યાસનું ફળ શું થયું ? કેવળ મનુષ્ય પોતિમાં જન્મ લેવાથીજ કોઈ મનુષ્ય કહેવાવાને યોગ્ય થતું નથી.

મનુષ્ય કહેવાવાને માટે વિદ્યાભ્યાસ કરવાની અરેખરી આવશ્યકતા છે. વિદ્યાભ્યાસ કયાં વિના વાસ્તવિક મનુષ્યતા પ્રાપ્ત થતી નથી, એટલા માટે બાળકોને શિક્ષણ આપણામાં આવે છે. અમે કેવળ દ્રવ્ય લાભને માટેજ વિદ્યાભ્યાસ શીખીએ છીએ એવું કોઈએ ન સમજવું જોઈએ. પશુ તેણે આમ સમજવું જોઈએ કે અમે મનુષ્યપદને સાર્યક કરવાને માટે વિદ્યા બણીએ છીએ. સમ્યચરિત્રતાજ મનુષ્ય જીવનનું પ્રથમ સાધન છે. સર્વ લોકો વિદ્યા બણીને શિક્ષાચાર, વિનય, ઉપયુક્ત સાહસ, સહનશીલતા, અને સત્યપરાયણતા આદિ અનેક ગુણોથી પોતાના હૃદયને અર્લકૃત કરીને અને સમ્યચરિત્ર બનીને પોતાની અતિ બણી ઉન્નતિ કરી શકે છે. સમ્યચરિત્ર થવાથી લોકોના માનસિક સુખનો વિકાસ વિશેષરૂપે થાય છે, અને તે સમ્યચરિત્ર વ્યક્તિ પોતાના જીવનના દિવસ મહા સુખથી વ્યતીત કરે છે. દુષ્ચરિત્ર લોકોનો તો સંસારમાં કોઈ વિદ્યાસ સુદ્ધાં કરતું નથી.

અર્થ પૂછો તો ભારત વર્ષની અવનતિનું કારણ ભારતવાસીઓની દુષ્ચરિત્રતાજ છે. ભારતવાસી જો પોતાના ારભાવને બગાડત નહીં તો તેને આવા દુઃખના દિવસ જોવામાં આવત નહીં. આજકાલ થી રત્નમંદ્રજ અને લક્ષ્મણજીના સદશ સુશીલ, યુધિષ્ઠિરના સદશ સાવધિય, બીષ્મના સદશદ્વ પ્રતિષ્ઠા, ભીમ અને અર્જુન આદિના સદશ શ્રાવણસહ, વિદુરની સમાન વિનયી, વ્યાસ, વસિષ્ઠ, ને કપિલદેવ આદિ ઋષિઓની સમાન જ્ઞાની, અને પૂર્વકાળના આર્યગણોની

સમાન ધર્મભીરુ, શબ્દભક્તી, તથા દયા, ક્ષમા, આદિ ગુણોથીયુક્ત પ્રાયઃ એક પણ મનુષ્ય ક્યાંય જોવામાં આવતું નથી. છતાં તો પણ હજી સુધી આદર્શ પુર-
ષોનો એકદમ લોપ થયો નથી. આ પવિત્ર વિશાલ ભારતવર્ષમાં આદર્શ પુરુષો-
નો તદ્દન અભાવ થઈ જવો શું કદિ સંભવે છે ! આ વર્તમાન ભારતમાં પણ
અનેક મહાપુરુષોએ જન્મ ગ્રહણ કરીને પોતાના ઉદાર ચરિત્રોથી લોકોને અનેક
ઉપદેશ આપેલા છે.

શું ધરમાં, શું બહાર, શું સ્વદેશમાં, અને શું વિદેશમાં હજી પણ તે
મહાત્માઓના સચ્ચરિત્રની કહાણી સર્વત્ર વ્યાપ્ત થઈ રહેલી છે. સંસારમાં
આદર્શ પુરુષોનો અભાવ નથી, અભાવ છે કેવળ આપણ લોકોની ઉત્તર દશાને
પામવાની કામનાનો. મહાત્માઓનાં આચરણને ગ્રહણ કરવાની શક્તિનો, અને
કુપયથી હટાડીને સુપય પર લઈ ચાલનારી બુદ્ધિનો. સધળાજ વિષયોમાં પ્રાચીન
ત્રેષ્ટ પુરુષનું દષ્ટાંત લઈને જ ચરિત્ર ગાન કરાશે એમ નહીં. જે ત્રેષ્ટ છે, જે
સુંદર છે, તે જે સત્ય છે તે સર્વ કાળમાં, સર્વ દેશોમાં અને સર્વ જાતિઓમાં
ત્રેષ્ટ, સુંદર, અને સત્ય છે. એટલા માટે આપણ લોકોને ઘટે છે કે દેશ કાળ
અને પાત્રનો વિચાર કરીને મહાત્માઓના આદર્શ પર આપણે આપણા જીવનને
ગઠિત અને પરિચાલિત કરીએ. એવી રીતે આપણને સુધારીને આપણ લોકો બહુ
શીઘ્ર ઉત્તરિના ઉંચા શીખર પર પહોંચી શકીએ છીએ જે લોકો હમણાં આપણને
તિરસ્કારની નજરે નીરખે છે, તેજ આપણને સચ્ચરિત્ર જોઈને ફરી આપણું
સન્માન કરવા મંડશે. ગુણના પક્ષપાતી થવું એ મનુષ્યનો સ્વાભાવિક ધર્મ છે.
ભારતના ભિન્ન ભિન્ન પ્રદેશોમાં ભિન્ન ભિન્ન જાતિના લોકો રહે છે. પ્રત્યેક
પ્રદેશની બોલી, પહેરવું, ઝોઢવું, આચાર ને વ્યવહાર ભિન્ન ભિન્ન છે. સર્વ
પોતપોતાના પ્રદેશની રીતનેજ અતિ પમદ કરે છે, આ કારણથી એક પ્રદેશનો
રહેનાર બીજા પ્રદેશવાસી સાથે વિશેષ મેળ રાખતો નથી. આ પરસ્પરના વિભિન્ન
ભાવથી દેશને આંતર ધણી હાનિ થઈ રહેલી છે તમે કોઈ દુર દેશમાં જાઓ તો
તેની સાત્તના પ્રત્યક્ષ જણાશે. ધારીત્યો કે અમેરીકાની કોઈ સભામાં કેટલાએ
બંગાળી, મહારાષ્ટ્રીય, પંજાબી, નેપાળી, ને ગુજરાતી હિંમ છે. તે વખતે જે
સ્વદેશ કે જન્મભૂમિની તકરાર નીકળી આવે તો ભારતવાસીઓના તે ભિન્ન
ભિન્ન પ્રદેશવાસીઓની દૃષ્ટિ શું એક સાથેજ ભારતવર્ષની બણી જશે નહીં !
શું ભારત વર્ષની પ્રશંસાથી તે લોકોનાં હૃદય ઉન્નત, અને નિંદાથી મરતક નીચે
જુકશે નહીં ! અવશ્ય જુકશે. ભારતવાસી કોણથી શું ઉડીસાવાસી, શું કાશ્મીરી
કે શું મહારાષ્ટ્રીય સર્વ પ્રદેશના લોકોનો બોધ થાય છે.

તમે તમારા મનમાં એવું કદિ ન ધારો કે ભારતવાસીની પ્રશંસા અથવા
નિંદા સાથે કેવળ વૃદ્ધ ગણે અને સમાજની પ્રધાન વ્યક્તિઓનોજ સંબંધ છે.

તમે ધનવાન હો, દરિદ્ર હો, વિદ્વાન હો, મૂર્ખ હો, કે ગમે તેવી અવસ્થામાં તમે કેમ નથી હોતા, પણ આ વાતને હમેશાં યાદ રાખજો, કે તમે લોકો પ્રત્યેક પ્રદેશ અને પ્રત્યેક સમાજનું અંગ છો. તમે સર્વ લોકો ભારતનાં સંતાન છો. ભારતની ઉન્નતિ અને અવનતિ બંને તમારા જ હાથમાં છે. બાળપણમાં વ્યાયામ કરવાથી જેવી રીતે શરીર સુદૃઢ, ધારીલું, અને સુદૃઢ થાય છે, તેવી જ રીતે ચરિત્રના ગઠનથી મન ઉન્નત, સુશીલ, સત્યપરાયણી અને સાહસી થાય છે. ચરિત્ર—બળ પ્રાપ્ત કરવાથી તમ લોકોનું દૃઢ્ય બલીષ્ટ થશે. જ્યાં સુધી તમે લોકો આ બળને પ્રાપ્ત કરશો નહીં, ત્યાં સુધી અધિક-વિદ્યા અને યથેષ્ટ ધન સંપાદન કરી લેવા છતાં પણ અવનતિના ખાડામાં પડતા રહેશો.

વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં તમે લોકોમાં કેટલાએ એવા છે કે જે પોતાના અભિવ્યવસ્થાના જીવનનું કાલ્પનિક ચિત્ર ખેંચીને અનિશ્ચિત સુખમાં મગ્ન થઈ જાય છે, અને પોતાના અમુલ્ય વર્તમાન સમયની ઉપેક્ષા કરી બેસે છે, 'હાય ! જ્યારે તે પોતાની ભૂલ સમજશે ત્યારે તો તેમને કાંઈ જાણે કેટલો પશ્ચાત્તાપ થશે. સંભવ છે કે તે અનુદાત્ત થઈને એકદમ જીવન્મૃતની પેઠે સમય વિતાવશે. દુઃખ, લજ્જા અને ક્ષોભથી તેમનું મન ખરાબર વ્યગ્ર થતું રહેશે. તેમની પહેલાંની કાલ્પનિક આશા, ઉદ્યમ, અને ઉત્સાહ સર્વ એક સાથે જ માટીમાં મળી જશે. એટલા માટે હે યુવક ગણ ! જે તમે લેહો બહુવાને ધન્ય પોતાના અભિવ્યવસ્થાના જીવનના કાલ્પનિક ચિત્રની રચના ન કરતાં તમારા ચરિત્રને સુધારશો તો નૈરાશ્યને બદલે તમારી આશા અવશ્ય ફલવતી થશે. ને કાલ્પનિક સુખને બદલે સાચું સુખ પામશો. જેવી રીતે કેટલાએ આદર્શ પુરુષ પોતાની સચ્ચરિત્રતાથી સંસારમાં અક્ષય કીર્તિ સ્થાપિત કરીને અમર થઈ ગયેલ છે, તમે લોકો પણ તેમના માર્ગનું અનુસરણ કરીને તેવી જ રીતે ચિરકાળને માટે યશસ્વી થઈ જશો. કેમ કે સર્વ પ્રકારની ઉન્નતિઓનું મુળ સચ્ચરિત્રતા જ છે.

ચરિત્ર સુધારવાને માટે કંઈ કંઈ સામગ્રીઓની આવશ્યકતા છે તે આ લેખ વાંચવાથી તમારા જાણવામાં આવી જશે. આમાં એક પણ નવી વાત નથી, તથાપિ આદિથી અંત સુધી વાંચી જવાથી તમે સમજી જશો કે આ લેખમાં એવા અનેક વિષય છે કે જેને તમે પહેલાં જે રીતે સમજ્યા હતા, તેથી તેનો અર્થ વિલક્ષણ જ છે. જ્યારે તમે તે વિષયનો યથાર્થ ભાવાર્થ જાણી લેશો ત્યારે આપોઆપ તમારી આંખો ઉઘડી જશે.

સચ્ચરિત્ર પુરુષનું સંક્ષિપ્ત લક્ષણ આઠલું જ છે કે તેમાં સત્યપ્રિયતા શિષ્ટાચાર, વિનય, પરોપકરિતા અને ચિત્તની વિશુદ્ધતા એ ગુણો જોવામાં આવે. શેષ જેટલા ગુણ છે તે સર્વ આજ ગુણોના અન્તર્ગત છે. (કેમશી)

સમાલોચના.

સમાજ જીવન—પુસ્તક ૫ અંક ૧ લે. અધિપતિ નારાયણજી ગોકળ-દાસ ડોસાણી, ૧૫૭-૫૮ ગુલાલવાડી મુંબઈ ૪, વાર્ષિક મૂલ્ય રૂ. ચાર. ચાર વર્ષથી વિવિધ પ્રકારે સમાજની સેવા કરતા આ માસિકના પાંચમા વર્ષનો સુશોભિત પ્રથમ અંક અભિપ્રાય અર્થે મળ્યો છે. ગુજરાતી ભાષામાં આજ કાલ પ્રકટ થતાં અનેક માસિકોમાંથી જાતિનાં માસિકોનો ભાગ બાદ કરતાં બાકી રહેલાં સમાજ સેવા કરવાના ધગદગથી નીકળતાં માસિકોમાં આ સમાજ જીવન અગ્રસ્થાન ભોગવે છે. અમારો આ અભિપ્રાય વખતે કોઈને એક તરફથી પણ સાગવા સંભવ છે પરંતુ ખારીશાઈથી જોતાં જણાશે કે કોઈ માસિક બહોળું વાચન આપી સાહિત્યને જ ખીલવવા તરફ લક્ષ આપે છે, તો કોઈ પોતાનાં નાટકો અને લેખો પ્રકટ કરવાના પ્રધાન ઉદ્દેશથી જ પ્રકટ થાય છે. કોઈ સાગતા વળગતાના લેખોનું પ્રકટ કર્યા કરે છે, તો કોઈ હરેલ ગણાતાં માસિકો પૂજાપૂજા તારાઓના લેખોનું પ્રસિદ્ધ કરવામાં ઇતિહાસિક બનેલા માને છે. કોઈ માસિકો સ્ત્રી ઉપયોગી છે. તો કોઈ ખાસ બાળકો માટે પણ છે. કોઈ રાજ્યદ્વારી નિયમો અર્થે છે, તો કોઈ વ્યાપાર ક્ષેત્ર કે શાસ્ત્રીય વિષયો અર્થે રજાં છે. પરંતુ અધિપતિ આમ હોવાથી સામાન્ય જન સમાજને ઉપયોગી થઈ જડે તેવું ઉપરના સર્વ વિષયોના સંમિશ્રણ રૂપ વિવિધ પ્રકારનું નિયમિત વાચન કોઈ ગુજરાતી માસિક પુરું પાડતું હોય તો તે આ સમાજ જીવન છે. સુસ્વીષ્ટ ભાવામાં સમાજના અંગો પર હરહમેશ અવનવો પ્રકાશ પાડતું રહે છે. ઉત્તમ ભાવની સામાજિક વાર્તાઓ, જીવન ચરિતો, મુખ્યધિક સામાજિક ધાર્મિક લેખો, અને સંસ્કારી લેખકોનાં કાવ્યો પ્રકટ કરી પોતાના નામ પ્રમાણે સંગીત સમાજ સેવા બજાવી રહ્યું છે પ્રસંગોપાત છાયા ચિત્રોની યોજના પણ આકર્ષક છે. માસિકના તંત્રી પોતે બાહોશ સુવક્ષ હોઈ પોતાના તંત્રને લોકપ્રિય ક્રમ બનાવવું તેની જાળી કાળજી ધરાવે છે. આ માસિકના તંત્રમાં અમને વિશેષ સાનંદ અર્થજનક તો એ જણાયું કે આતું સુંદર માસિક તંત્રીની મદદમાં તેમના ગંગાસ્વરૂપ વિદુષી બહેન લક્ષ્મીબાઈ કોઈ પણ જાતના ધાંધલ ગભરાટ કે આડંબર સિવાય શાંતિથી નિયમિત રીતે ચલાવી સમાજ સેવામાં પોતાનો પણ પ્રશંસનીય ફાળો આપી રજાં છે ભાઈજીહેનના સંયુક્ત પ્રયાસથી સમાજમાં રેગાતું આ નવજીવન સુદીર્ઘ કાળ સતત ચાલુ રહે એવી અમે શુભાશા રાખીએ છીએ.

બાલજીવન—તંત્રી યુનીવાર્સ કુબેરદાસ શાહ. સાંકળી રટ્ટીટ ભાવખલા વાર્ષિક મૂલ્ય રૂ. ૧૫૫૫ ત્રણ. બાળકોને હિયુક્ત એવા લેખો પ્રકટ કરતાં ગુજરાતી

બાપામાં ત્રણ માસિકો છે જેમાં વડોદરાવાળું બાલશિક્ષક સર્વથી જુનું છે. બાદ આ બાલજીવનનો ઉદ્ભવ થયો, ને તે પછી ચરેત્તર એન્યુકેશનલ સોસાયટી તરફથી એજ ઉદ્દેશને અવલંબી આજુ'દમાંથી એક બાલમિત્ર નામનું સુંદર માસિક પણ પ્રકટ થવા લાગ્યું છે. પોતાનું મથાસ્થિત સ્થાન પ્રાપ્ત કરી બેઠેલ બાલશિક્ષકને બાદ કરીએ તો બાલજીવન અને બાલમિત્ર બેઉની કર્તવ્યદિશા લગભગ એકજ હોય તેમ જણાય છે. બેઉ માસિકો સચિત્ર હોઇ લગભગ એકજ હેતુપુરઃ સરના લેખો પ્રકટ કરી રહ્યાં છે. બાલમિત્ર બહોળા ખર્ચને ભોગે ચાલતું હોવાથી ચિત્રો અને છપાઇ વિગેરેમાં આકર્ષક જણાઇ છે, બ્યારે બાલજીવન કાંઇક સાદાઇમાં રહી વિવિધ પ્રકારનું વિશેષ વાચન આપવાં તરફ ઢળતું જણાય છે. લેખોની સુ'ટણી અને ઉત્કૃષ્ટતા તો બેઉમાં એક સરખી બાંસે છે, આજુ'દ કરતાં બહોળા સાધનવાળા મુંબઈ જેવા શહેરમાંથી પ્રકટ થતા માસિક બાલજીવન માટે ખાસ કરી સુંદર પ્રો'ટીંગની તો આશા રાખી શકાય. બાલકોના જીવનને રસમય બનાવી ઉન્નત માર્ગે દોરવાનો ભાષ્યબંધ બાલજીવનનો પ્રયાસ બેશક પ્રશંસાપાત્ર છે.

અધિપતિ.

સાહિત્ય પરિષદમાં સ્પાક્ષરોની કમીટીથી સર્વોત્તમ કરેલો.

ઈનામી નિબંધ.

મુંબઈ ખલાકાના કેળવણી ખાતાના મહેરબાન ડીરેક્ટર સાહેબે

તથા વડોદરા બાવનગર જુનાગઢ વીગેરે અનેક દેશી રાજ્યોએ

ઈનામ લાયકેરી માટે મંજૂર કરેલ

રાષ્ટ્રીય શાળાઓમાં ટેકસ્ટ બુક તરીકે ચલાવવા યોગ્ય

આદર્શભૂત જીવન.

સાક્ષરવર્ચ શ્રીયુત કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી

મુંબઈ સ્કૉલકૉલેજોર્ટના મુખ્ય જજની પ્રસ્તાવના સાથે

વિસ્તૃત સુધારા વધારા સહુ ણીજી આવૃત્તિ રૂપે તૈયાર થયો છે,

શાળાઓમાં, રાતિમાં, તથા લગ્ન પ્રસંગે સ્નેહી સંબંધીઓને

આ પુસ્તક જ્ઞાનની દહાણીન્કરવા યોગ્ય સુંદર છપાઈવાળું છે.

કીંમત પોસ્ટેજ સિવાય માત્ર આના આઠ.

મોઢ માંત'હડના ગ્રાહકોને પોસ્ટેજ સાથે પાંચ આને મળશે.

મોઢ માર્તણ્ડ માસિકની ચોથા વર્ષની આવક જાવકનો હિસાબ.

જ	ઉ
૧૦૪૬૥૥૥ = સવાજમના જમે. બાબતે એકંદર સવા- જમના આવ્યા તે.	૧૧૭.૥૥૥ = માસિક છપાઈ ખાતે. બાબતે બાર અંકની છપાઈ તથા કાગળોના પુરંદરે પાંચ પ્રીટીંગ પ્રેસમાં આપ્યા તે.
૧૦૪૬૥૥૥ = કુલજમા.	૬૭૥ પરચુરણ છપાઈ ખાતે. પોસ્ટ કાર્ડ ક્વર ફેપર વીગેરેની છપાઈના.
તારીજ.	૨૫૫ = સાહિત્ય ખાતે. • પેપરો અને માસિકોના સવાજમના દીધા તે.
૧૫૧૬૥૥૥૥૥ = કુલ ખર્ચ.	૧૮૬૫ = પોસ્ટ ખર્ચ ખાતે. એકંદર પોસ્ટ ખર્ચના આખા વર્ષમાં થયા તે.
૧૦૪૬૥૥૥ = કુલ ઉધાર.	૭૦૫ = બ્લોક ફોટા વિગેરેના. બ્લોક કરાવ્યાના તથા ફોટા મદામણીના થયા તે.
૪૭૦૫૥૥૥ = નુકશાની.	૧૨૫ ઑફીસ ફરનીચર ખાતે. લેટરબોક્ષ ને લેટરકેસના થયા તે.
આત્યાર સુધીમાં એકંદર નુકશાની.	૨૫૫ પરચુરણ ખર્ચ ખાતે. હેલ ગુંદર વીગેરેના થયા તે.
૨૭૦૫ = ત્રીજા વર્ષની.	૧૫૧૬૥૥૥૥૥
૪૭૦૫૥૥૥ = ચોથા વર્ષની.	
૭૪૦૫૥૥૥ =	

સને હિરર ના પુરા થતા વર્ષ સુધીમાં માસિક ખાતે એકંદર નુકશાની
રૂપીઆ સાતસે આગીશ અને પોણાબે અઢી થઈ છે.

તૈયાર કરનાર,

વાલજી લીંબા હીરપરા.

વ્યવસ્થાપક મોઢ-માર્તણ્ડ.

एक अपूर्व प्रहसन.

विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनं ।

विद्याभोगकरी यशः सुखकरी विद्या गुरुणां गुरुः ॥

विद्या बन्धुजनो विदेशगमने विद्या परं दैवतं ।

विद्या राजसु पूज्यते नहि धनं विद्याविहीनं पशुः ॥ १ ॥

मूल लेखक-ठक्कुर नारायण विसनजी

अनुवादकः—

नाथूराय शालिग्राम (गोमुज) सोमवारीया बाजार,

शाजापुर, प्रांत मालवा.

(पुनर्मुद्रनका अधिकार अनुवादकने स्वाधिन रखा है.)

पात्र की नामावली.

रामचन्द्र व्यास	...	वृद्ध पुरानी कथावाचक
मदनचन्द्र विद्यासागर	...	रामचन्द्र व्यासका पुत्र
शिवचन्द्र	...	मित्र
हरिश्चन्द्र	...	विलासपुरका रहस्य मदनका संसुर
जयचन्द्र	...	विलासपुरका राजा
शारदा	...	रामचन्द्रकी स्त्री मदनकी माता
रति	...	मदनकी स्त्री
चंपा	...	रति की माता हरिश्चन्द्रकी स्त्री
रंभा	...	रतिकी मैत्रेनी
गंगादेवी	...	परम मक्त बोडानीकी वीधवा स्त्री सती

स्थान डाकोर, विलासपुर, सिपाई बागैरे.

प्रवेश पहिला.

(स्थान—डाकोर, पात्र—रामचन्द्र व्यास तथा शारदा चाई का बात चीत करते दिखाई देना).

रामचन्द्र—ये देखा (पत्र बत्ताकर) अभी हालही चिठीरसा पत्र देगया है मदन काशीसे संस्कृत की उच्च परीक्षा पास कर 'विद्यासागर'की पदवी प्राप्त कर रवाना हो चुका. प्रातःकाल यहां आ जावेगा तो उसके लिये कुछ मिष्ठान बनारसना ।

शारदा—प्राणनाथ ! आजतो अपना सुमुहुर्त का सूर्य उदय हुवा, अन्धेकी लकड़ी के समान यह इकछोता कुलदीपक काशीसे पंडित होकर आज आवेगा तो फिर आनन्दकी कोई सीमा नहीं । मेरा मदन धेम कुशलतासे आवे तो श्रीमत्पुनरायणकी कथा कराडंगी एसी मानता की है तो इस एकादशी के दिन कथा होना आहीये.

रामचन्द्र—प्रिये, यह तो ठीक है किन्तु अपने घर नित्य एकादशी निवास करती है इसकामी कोई सोच विचार किया ? कौन करे । सच कहा है ।

बालक भिक्षुक भाभिनी, और नृपति ये चार ।

हानि लाभ जाने नहीं, देहि देहि पोकार ॥ १ ॥

शारदा—प्रियतम, मैं जब कभी कोई बात कहती हूं तो झट्ट झंकार कर देतेहो, चार वर्ष में अपनी आँखोंका तारा पढ़ गुण कर घर आवे और छौकिक व्यवहार नहीं करे तो आबरू जायके नहीं? आपको तो कुछ नहीं, कहें परंतु मुझे स्त्री समाज चुन २ कर साजावे ।

रामचन्द्र—ये तू क्या नहीं जानती है कि मेरी वृद्धावस्था होनेके कारण कथा पुराण बांचने मेरेसे नहीं बनता जोसे आमदानों कम होती है. अब लडका काशीसे 'विद्यासागर' बन आया है वो कमावे और अपना वृद्धापकाल सुधारे यही एक बड़ी आशा है.

शारदा—होगा, जो भाग्यमें होगा वह मिलेगा इसकी चिन्ता अभी किस लिये करे. आप कथाके लिये द्रव्य नहीं होंगे तो मेरा जेवर बेचकर कथा बचवाऊंगी ।

रामचन्द्र—स्त्री हठको कौन टाल सकता है तो मैं टाल सकूँ !
जैसी तेरी इच्छा.

(इतनेमें काशीसे मदनचन्द्र पंडितके ठाठमें आता है).

मदन—मातापिता ! ये आपका कुलदीपक आपके चरणों में साष्टांग दंडवत् प्रणाम करता है.

रामचन्द्र तथा शारदा—पुत्र चिरंजीव रहो. (शारदा अलैयाचलैया लेती है.)

मदन—(' पुत्र ' संबोधनसे चौक कर स्वगत) ये बुढ़े बुढ़ि तो निरे जंगल के समान दिखाई देते हैं. (प्रकाश) औ जंगलियों, तुमारेमें अभी विवेक नहीं आया. परंतु आवे कहांसे, शास्त्रका प्रमाण है के ' साठी और बुध नाठी. '

रामचन्द्र—क्यों हमारे विवेकमें क्या खामी पड़ी बेटा ?

मदन—यही कि तुम मुझे पुत्र और बेटा कहकर बुलातेहो; यह सुनकर मुझे अत्यंत आश्चर्य होता है. मैं आपको पिता कहनाहूं इससे तुमने मुझे लडका कहकर बुलाना चाहिये ऐसा कोई शास्त्रका प्रमाण नहीं है.

शारदा—बेटा तेरा बोलना तो मैं कुछभी नहीं समझी.

मदन—अकल हेबे तो समझे. थोडा २ अकलकरा खाती रहना इससे समझमें आवेगा. सुनो—

“ लालयेत्पंचवर्षाणि दश वर्षाणि ताडयेत् ।

प्रसे षोडश वर्षाणि पुत्र मित्रवदाचरेत् ॥ १ ॥

बालक पांच वर्षका हो तबतक उसका लालन करना, दश वर्षका होवे तबतक ताडना-शिक्षा देना और सोळा वर्षका होवे तो पिताने पुत्रसे मित्र समान आचरण करना. उसे पुत्रवत् नहीं समझना; ऐसा शास्त्रका

प्रमाण है। ऐसा होते हुवेभी आप मुझे 'तू' और 'बेटा' करके सम्बोधन करते हो ये क्या शास्त्रके प्रमाणसे विरुद्ध नहीं है। इसका आपने विचार करना चाहिये.

रामचन्द्र—(शारदासे) इसको विद्या का विपरीत परिणाम हुआ दिखाई देता है परंतु अभी इसके सामने होनेमें सार नहीं. (मदनसे) होगया भाई हम मूले आपके समान विद्या हम नहीं जानते इससे क्षमा करना, अब एसी मूल नहीं होगी. (शारदासे) जा तो फिर भाईसाहेबकोलिये भोजनकी तयारी कर.

शारदा—बहुत ठीक पर—

मदन—परंतु भोजनमें हींग मिर्च इमली और तैलका उपयोगें नहीं करना. फेर भोजनके पश्चात् पानमें सुपारी भी न होवे. क्योंकि—

“हिंग मरच और आंचली सोपारी अरु तेल” ।

जो गानेका दिल करे पांचो वस्तु भेल ॥ १ ॥”

एसा शास्त्रका प्रमाण है.

रामचन्द्र—किन्तु भाई आपको क्या संगीत-गायनका रोजगार करना है तो ये वस्तु बाधा करे ।

मदन—कैसे मूर्ख हो ! ओरे संगीत कला का तो अभ्यास जरूर करना चाहिये ।

“साहित्य संगीत कलाविहीनः साक्षात्पशुः पुच्छविपाणहीनः ॥

तृणं न खादन्नपि जीवमानस्तद्भगवेष्यं परमं पशुनाम् ॥ १ ॥”

गीत कला साहित्यहूं । नहि सीख्यो नर जौन ॥

सोंग पूछ बिन पशुपर । तृण नहि खाते तौन ॥ १ ॥

एसा शास्त्रको प्रमाण है.

रामचन्द्र—अच्छा भाई तो भोजन आप कहो वैसाही बनेगा. (शारदासे) जा एनाही होनेदे. (शारदाका जाना और दूसरी ओरसे शिवचन्द्र नामकर एक विद्वान् ब्राह्मणका प्रवेश.)

शिवचन्द्र-जैश्रीकृष्ण रामचन्द्र काका, जयगोपाल माई मदनचन्द्र, होतो आनन्दमें ।

(मदन उत्तर न देतेहुवे क्रूरतासे उनके सन्मुख एकटकसे धुरना-रामचन्द्र और शिवचन्द्रका घबराना)।

शिवचन्द्र-क्यों मदनचन्द्र ! काशीसे येही विद्या प्राप्त कर लायेहो। श्वानसमान चेष्टा करते देख मुझे अत्यंत आश्चर्य होता है।

मदन-बस-बस-माई शिवचन्द्र, बस करो, आपके पांडित्यकी परीक्षा करली; मेरी इस चेष्टा का भावार्थ आप समझ नहीं सके इससे स्पष्ट मालूम होता है के आपने शास्त्रका चाहीये उतना अवलोकन नहीं किया। आपको जो लोग पंडित मानते हैं वो आपके जैसे मूर्ख ही होना चाहिये।

शिवचन्द्र-तब तों इस चेष्टाका भावार्थ कृपा करके आपही समझावो मैं आपको गुरु मानूंगा ।

मदन-सुनो तो फेर ! आप और मैं दोनो ब्राह्मण हेनेसे जैसे आप याचकहो वैसा मैभी याचक हूं और याचक याचकको देख कुत्तेके समान क्रूरता है 'याचको याचकं दृष्ट्वा श्वानवद् गुर्गुरायते' ऐसा शास्त्रका उपाण है। अब आनन्दसे आपका नमस्कार चमत्कारका प्रकरण हेनेदो।

रामचन्द्र-माई शिवचन्द्र ! आज आप अचानक इधर कैसे पधारे ?

शिवचन्द्र-आज अपने माई मदनचन्द्रके ससुरका पत्र आया है उसमें लिखा है कि माई मदनचन्द्र काशीसे आये या नहीं और जो आयेहो तो लडकीको आकर लिवाले जावें क्योंकि छोकरी होसीयार होगाई है इससे ससुरालमें रहे तो बहुत ठीक है एसा उनका अभीप्राय है. ये समाचार कहनेके लियेही आपके यांह आयाहूं.

रामचन्द्र-माई मदनचन्द्र तों फेर कल सुभसुहुते देख कर आप ससुराल पधारी. शिवचन्द्र, मदनचन्द्रही जाते हैं तो पत्र भेजनेकी जरूरत नहीं.

शिवचन्द्र--कोई जरूरत नहीं मैं भी दोचार रोजमें बांह मानेवाला था, किन्तु मदनचन्द्र कल जावे तो मैंभी उनकेसाथ चला जाऊंगा. क्योंकि बिदेशमें एकसे दो भले--

रामचन्द्र--क्यों भाई क्या निश्चय किया जानेका ?

मदनचन्द्र--जो विचार आपका वोही मेरा विचार है इसमें विचार करनेका हैही क्या ? कारण के पिताकी आज्ञा पालन करना चाहिये ऐसा शास्त्रका प्रमाण है.

रामचन्द्र--अच्छा तो जावो स्नान संध्या करके भोजन के लिये तयारी करो.

मदन०--सच है भोजनके पूर्व--पहिले संध्या और संध्याके पहिले स्नान करना चाहिये ऐसा शास्त्रका प्रमाण है (जाना).

शिवचन्द्र--रामचन्द्र काका अपने मदनका इस शास्त्रके प्रमाणमें भगज फीर गया है ऐसा दीखार्ह देता है ।

रामचन्द्र--भाई शिवचन्द्र मुझेभी ऐसाही भास होता है परंतु अभी वह बालक है किसी तरहका अनुभव प्राप्त नहीं किया इससेही ऐसा घोटाला करता है. संसारका अनुभव होगा तब अपनेआप सीधा हो जावेगा.

शिवचन्द्र--काका मुझे तो ऐसा भय होता रहता है कि इस कि विद्याका कुंभकर्ण के तप जैसा परिणाम न होवे । कुंभकर्ण की तपश्चर्याको हजारों वर्ष व्यतीत हुवे तो ब्रह्मने प्रसन्न होकर उसकेपास आकर कहाके 'पुत्र वरदान मांग तुझे क्या चाहिये' इतनेमें उससमय सरस्वतीने कुंभकर्ण की जिह्वापर वास किया उसने इन्द्रासन के बदले 'निन्द्रासन' मांगा ! ऐसा वर मांगा ब्रह्मा तथास्तु कहकर अंतरध्यान होगये, और कुंभकर्ण इन्द्रासनके बजाय निद्रासनपर आरुढ़ हुआ.

रामचन्द्र--परमात्मा सब भुल्य करेगा.

शिवचन्द्र--अरुप विद्याका बहुधा ऐसाही परिणाम होता है.

મહાત્મા ગૌતમ બુદ્ધ.

જા સુધી સંસારમાં થયેલા મહાત્યાગી, દેશોપકારી, પ્રભુપરાયણ મહાપુરુષોમાં “ ભગવાન બુદ્ધ ” નું પદ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે. તેમનું ચરિત્ર સમસ્ત સંતોના ચરિત્ર કરતાં કંઈક વિશેષ ગૌરવ ધરાવે છે. પરમપવિત્ર, કર્મક્ષેત્ર ભારતવર્ષમાં પ્રતિયુગે ભૂભાર ઉતારવા ગૌરવશાલી ન્યોતિનો આ વિભાવ થાય છે. જેનાથી સંપૂર્ણ અંધ-કોર દૂર થતાં માનવ સમાજ કલ્યાણના વિશાલ આલોકથી પોતાના ગન્તવ્ય સ્થાનને જોઈ શકે છે. આતું ભાગ્ય ધન્ય દેશોને પણ મળે છે કિંતુ ભારતવર્ષમાં અધિ તેજપુંજ તપે છે. સંસારની વિષમ વિડંબનાના પ્રખર પ્રભાવને પગતળે કચરી દિવ્ય તેજનાં દર્શન કરનારા નકરાવનારા સંત પુરુષોના પદારબિંદથી સતત પવિત્ર ભારત વર્ષના કાશીક્ષેત્રથી ઉત્તરે રોહિણી તટ પ્રદેશમાં સર્વ પ્રતાપાન્વિત પરાક્રમી શાક્યવંશી વિશાલ ગૌરવાર્પદ વંશમાં “ ભગવાન બુદ્ધ ” નો જન્મ થયો હતો. તેમના જન્મ સંબંધમાં અનેકાનેક દંતકથાઓ, પુરાણો અને કલ્પનાઓ સાધારણ વધા શિષ્ટ સમાજમાં પણ પ્રચલિત છે. કહેવામાં આવે છે કે બુદ્ધના જન્મ થતાં ન્યોતિઃ શાસ્ત્રીયોના આદેશાનુસાર તેને (ગૌતમને) તેના પિતાએ એકાન્ત વાસમાં રાજ્ય-વૈભવથી પૂર્ણ વિલાસ ભોગવવા માટે રાખેલ હતો. સંસારની વિવિધતા, વિષમતા, દુર્દશા, અને વિપત્તિઓનું સ્વપ્ન પણ બુદ્ધને આવતું નહિ. પ્રતિદિન વિલાસનાં સાધનો પુરાં પાડવામાં સદસ્રાવધિ સેવક મંડળ હાજર હતાં. તેના પિતાને ભય હતો કે રખેને બુદ્ધ (ગૌતમ) રાજ્ય વૈભવને વિલાંબિ આપી જંગલમાં બટકેતો ભિક્ષુક નીવડે. કિંતુ ભાવિષ્યદનાને કાણુ રોકી શકે ? ધીરે ધીરે સમય જતાં એક દિવસ એવો આવ્યો કે બુદ્ધે સમસ્ત રાજ્ય, અનેક સુખ સમૃદ્ધિ પૂર્ણ ગૃહ, અનુત્તમ સૌંદર્ય સંપત્તિ પત્ની, અને પુત્ર તથા જંગલની રાહ લીધી રાજ્ય મટી ભિખારી થયો. ત્રીમંત મટી ચીયરે હાલ થયો.

પણ દિવસો તેને સત્ય સનાતન પરમાત્મ તત્વ શોધતાં ચાલ્યા ગયા. એક દિવસ અચાનક એાધિ પીપજાનજ વૃક્ષ નીચે તેમને પરમાનંદ મોક્ષનું સ્વરૂપ આપ્યું. બસ તેજ દિવસથી તે બુદ્ધ થયા. અસુખ્ય તત્વના જાણકાર નીવડયા. આ દિવસે ભારતનું ભાગ્ય જાગ્યું. વિષમાં પ્રકાશ પડ્યો. પ્રભુશરણનો પવિત્ર માર્ગ સમગ્રવતાર મહાત્મા ભારતના આંગણમાં અવતર્યો.

ભગવાન બુદ્ધ પોતાને બુદ્ધ પરામાર્થ સ્વરૂપ મોક્ષનું ભાન થયા પછી તેનું જ્ઞાન વિધના પ્રત્યેક માણસને આપવા માટે જન્મ લેવાનું શરૂ કર્યું. આ વખતે ભારતમાં જૂદો જ વાતો હતો. જ્ઞાનરાશી પરામાર્થવાણી વેદનો આશય ન સમજતાં પોતાની ઇચ્છાનુસાર અર્થ કલ્પના કરી સ્વાર્થ તત્ત્વ કરવા માટે બિન્ન બિન્ન અનુકૂળ અર્થોનો પ્રકાશ કરી મર્વત્ર દિંસાત્મક વૃત્તિને જ સ્વર્ગમાં જવાનું સાધન સમજનારા મીમાંસક બ્રાહ્મણોનું પ્રયત્ન મંડળ ભારતના પ્રત્યેક પ્રાંતમાં પોતાનું આધિપત્ય સ્થાપી ગુરુપણું ભોગવતું હતું. યજ્ઞમાં ધોર દિંસા-યતી. ધર્મની સર્વ ક્રિયાઓ યજ્ઞમાં જ આવી જતી. દિંસાત્મક યજ્ઞ શિવાય અન્ય બીજી કોઈ ધાર્મિક ક્રિયા જ્ઞાન ક્રિયાનું દર્શન હતું ન હતું. વેદોના અર્થ પ્રકાશનું કાર્ય આ બ્રાહ્મણોના હાથમાં આવી પડ્યું. તેમના જ અર્થ પ્રમાણે જનસમાજે ગાડરીયા પ્રવાહ લીધો અને સર્વથા સત્ત્વ ધર્મથી વંચિત થયો હતો. ભગવાન બુદ્ધે આ સર્વ જ્ઞેયું ઠેકાણે ઠેકાણે દિંસા, નિર્જલ દીન પશુઓનું આકંઠન ગરીબ પુરોહિતોનું રૂઢિ બુદ્ધ જ્ઞેયું શક્યા નહિ. તેમણે આ બુદ્ધને વિશ્વંસ કરવાનો પૂર્ણ વિચાર કર્યો, અને યજ્ઞ ક્રિયા તથા ને સંબંધી વેદ ભાગનું પણ ખંડન કરવાનું બીકું હાથમાં લીધું.

• ભગવાન બુદ્ધનો પવિત્ર દરજ્યાત્મક ઉપદેશ સમજતાં ભારતમાં ખજમજાટ મચી ગયો. બ્રાહ્મણોની આંખો ઉઘડી. મનુષ્ય સમાજ એકદમ યજ્ઞ ક્રિયાને તિલાંજલિ આપી દિંસા છોડી દઈ અહિંસા પરાયણ થઈ બુદ્ધના વિમલ શરણમાં પરામાર્થ લેવા દોડ્યો, અને બુદ્ધે સત્ય માર્ગ સમજાવ્યો.

ભગવાન બુદ્ધ વેદોનું પણ ખંડન કરતા હતા તેનું કારણ એજ કે તેજ વેદોના ઉચ્ચતમ વિમલ ઉપદેશને ન સમજતાં સ્વાર્થી બ્રાહ્મણોના પંજમાં ફસા-યેલ ભારત તે વિના છુટી શકે તેમ નહોતું. મીમાંસક બ્રાહ્મણોનું એજ મુખ્ય મંતવ્ય હતું કે વેદોમાં કર્મકાંડયત ક્રિયા શિવાય અન્ય કંઈ છે જ નહિ, માટે યજ્ઞ ક્રિયા જ સ્વર્ગારોહણ સંપાદન કરનારી છે તેથી બુદ્ધને તેનાથી વિરુદ્ધ પડતું પડ્યું હતું. મૂલ પાત એવી હતી કે જો બુદ્ધ વેદના કોઈ પણ જ્ઞાનાત્મક અંશને સ્વીકારે તો તેમને સમસ્ત વેદોનો પુનઃ નવો જ ધોરી માર્ગ કાઢવો પડે, અને તે ધણું જ કઠિન કામ હતું. જો તે માટે તે સમય જોતાં સંપૂર્ણ પ્રતિકૂલ કારણોની તપાસ કરતાં થઈ શકે તેમ નહોતું. એકોત્રે શીઘ્ર જ દિંસામાંથી દૂર કરવાના હતા તેથી બુદ્ધે વેદો માનવા નહિ એવો ઉપદેશ આપવો શરૂ કર્યો અને તેની સાથે સાથે ઈશ્વરે પણ સ્વીકાર્યો નથી એમ ધણું ધણું વિદ્વાનોનું કહેવું છે. કારણ કે તેઓ ઇશ્વર સંબંધી કંઈ પણ બેલકલા ન હતા કેવલ પોતાના ઉપદેશમાં “મંસાર દુઃખથી બરેલો છે તેનાથી છુટવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ” આજ ઉપદેશ આપતા.

ધીરે ધીરે બુદ્ધ ધર્મનો પ્રભાવ જનસમાજ ઉપર ખુબ પડ્યો. હિંસાત્મક યત્ન ક્રિયા બંધ પડી, ગ્રાહ્યોની જાત શિથિલ થઈ અને નવીન જાગૃતી થઈ. તે સમયે રાજ્ય વૈભવને તિલાંજલિ દેનાર મહાત્માગી બુદ્ધના ઉપદેશથી લોક-ચુબકથી લોક સમાન ભારત વશ થઈ ગયું. નગર નગરમાં ગામ ગામમાં બુદ્ધના ઉપદેશ અને જીવનની ચર્ચા થવા લાગી. ભારતનો નવો યુગ મંડાયો. અદ્વૈતિક જ્યોતિનો પ્રાદુર્ભાવ થયો. નિરપરાધ લક્ષ્યાધિ દીન પ્રાણીઓનો આશીર્વાદ બુદ્ધના ઉપર વરસવા લાગ્યો. સર્વત્ર ભગવાન બુદ્ધનો વિજય વિજય પ્રવર્તવા લાગ્યો.

કોઈ કોઈ ઠેકાણે શાસ્ત્રાર્થની ચર્ચા પણ થવા લાગી કિંતુ સર્વત્ર પ્રાચ્ય બુદ્ધનો વિજય જ નજરે પડ્યો. દિવસે દિવસે બુદ્ધ ધર્મનો પ્રચાર ચતાં હજારો માણસો બુદ્ધના ધર્મમાં આવી મળ્યાં. ધર્મનો અખાડો ભરાવા લાગ્યો.

મહાત્માબુદ્ધનો ધર્મ કેવલ ભારતમાં જ નહિ પરંતુ તિબેટ, શિયા, તાતાર, ચીન, જાપાન, કોરીયા, સીયામ, જમ્બુદેશ, સીનેન, અને જાવા ઇન્ડોનેશિયામાં પ્રચલિત હોવાથી જાણીતા બુદ્ધના ઉપદેશકોનું જૂંડ વિદેશમાં જમ્બુ ઉપદેશ આપી બુદ્ધધર્મની પ્રતિષ્ઠા સમજાવતું હતું. આવી રીતે યોગજ સમયમાં સમસ્ત ભારત વર્ષમાં બુદ્ધ ધર્મની જ્યોતિ જાગી. અન્ય મત સંપ્રદાય કે શાસ્ત્રની ચર્ચા મંદ પડી. વેદો તરફ લોક રુચિ ઓછી થઈ અથવા તો અનાદરજ થયો. વેદનું અધ્યયન પાપ જેવું ગણાવા લાગ્યું. કિંતુ વેદને રચાને અથવા તેના કરતાં પણ વધારે આદર્શથી બુદ્ધના વચનોનો નિત્ય પાઠ સ્વાધ્યાય મનન થવા લાગ્યું. જો કે બુદ્ધધર્મ વેદ નિન્દક તથા ઇશ્વર નિન્દક હતો છતાં પણ તે સમયની પરિસ્થિતિનો વિચાર કરતાં જોઈએ તે સારું જ છે. તેમના ધર્મ કરતાં તેમનું જીવન જ ભારતના પ્રત્યેક મહાત્માઓ કરતાં ચીકીલાતું છે. બુદ્ધ જેવો ત્યાગ, દયા, ક્ષમા અને એકાગ્રતા કોઈ પણ વ્યક્તિમાં આજ સુધી જોવામાં આવ્યો નથી. આવી રીતે ભગવાન બુદ્ધે ભારતનું યુગ ઉજાગરું દયા ક્ષમાની મન્દાકિની વહાવી અને એક અંશનું દર્શન કરાવ્યું.

ભારતના ઇતિહાસમાં આવી પ્રેમમૂર્તિ સાત્ત્વિક જ્ઞાનમય વ્યક્તિએ નવો પ્રકાશ પાડ્યો તેમનું નામ કીર્તિ અંજનરામર. થયું. પ્રત્યેક મહાત્માઓએ તેમનું અનુકરણ કર્યું અને ભવિષ્યમાં પણ કરશે તોજ “બુદ્ધ” ચવાશે, પ્રજા શરણુ પમાશે.

કવિ પોપટલાલ શર્મા.

અમારું જીવન અને નવું વર્ષ.

રમ કૃપાળુ પરમાત્માની નિઃશીમ કૃપાથી મોઢ કોમળા માર્તાણનો આ પ્રભાથી પાંચમો પ્રકાશ પ્રકટવો શરૂ થાય છે, ગત આર વર્ષથી આ માસિકના સતત વાચકની જાણ બહાર તો નહીં જ ગયું હોય કે માર્તાણની પ્રમા પ્રતિવર્ષ ઉત્તરોત્તર વિશેષ ખીલતી જાય છે. આ પ્રમાણે અમે રવેન્ડાથી અંગીકૃત કરેલું 'સેવાકાર્ય' સામાજિકની પરવા ન કરતાં આત્માર સુધી વધેન્ડ રીતે કરી બતાવ્યું હોવા છતાં અત્યંત દીલગીરી સાથે નોંધ લેવાની ફરજ પડે છે કે સમસ્ત મોઢ કોમ જેવી વિશાળ કોમ તરફથી તેને જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં ઉત્તેજન મળતું નથી. યોગ્ય પ્રોત્સાહનને અભાવે કેવળ અમારા પોતાના જ તન મન ને ધનને ભોગે આ તંત્ર સાંખી સુદત સુધી ટકી રહેવાની આશા ફલીભૂત થઈ શકે કે કેમ તે પણ વિચાર કરવા જેવી બાબત છે.

આ અંકમાંજ અગાઉ પ્રકટ થયેલા માસિકના દિસાખ પરથી વાચકનાં ધ્યાનમાં આણ્યું જ હશે કે એ વર્ષોમાં અવિચ્છાંત પરિશ્રમ ઉપરાંત અમને ૩, ૭૦૪ ની તુકશાની વેંકવી પડી છે. માસિકને અસ્તિત્વમાં લાવનાર અમારા વડીલ ત્રવાડી પ્રમાણકર ત્રિભુવને શરૂઆતનાં વર્ષોમાં સદન કરેલી ખોટ ૩, ૧૫૫૩ જે આ ખોટમાં ઉમેરીએ તો ચાર વર્ષોના વડીલમાં માસિકને એકંદર ૩, ૨૨૯૭ જેટલી મોટી રમકની તુકશાની વેંકવી પડી છે. આ દિસાએ એક વર્ષો સરેરાશ રૂ. પોણા છસોની એટલે પ્રતિમાસે લગભગ ૩, ૫૫૫ની સતત તુકશાની આત્યાર સુધી તો માસિક વેંકી પોતાનું કર્તવ્ય જાળવી સેવાધર્મનું પાલન કર્યું છે. દાસની બર્ષકર મોંઘાસરીના સમયમાં આટલી તુકશાની સહ કાળ અમે પોતે એકલા જ સદન કરી શકીએ એવી પણ અમારી સ્થિતિ નથી. તો પછી આર ચાર વર્ષોથી તન મન ને ધનને ભોગે મોઢ જાતિની મોંઘી સેવા કરી

રહેલા આ તંત્રને સદાકાળ ગર્જતું રાખવું હોય તો દરેક મોદ સંજ્ઞાધારીની ફરજ છે કે તેને પોતાનાથી બનતે દરેક પ્રયત્નને પુષ્ટિ આપવા ઓછામાં ઓછો એક નવીન વિશેષ ગ્રાહક મેળવી આપવા બનતું કરવું.

ગત વર્ષે બહોળા ને સંગીન વાચન સાથે લેખોની વિવિધતા અને ઉત્કૃષ્ટતા સાચવવા બનતી કોશીશ કરી છે. અનેક બારપૂર્ણ કાવ્યો, ધર્મિક સામાજિક નૈતિક શિક્ષણશાસ્ત્ર બાલોપયોગી લેખો, તેમજ જ્ઞાતિના માસિકના મહત્વનાં અંગ તરીકેનાં ચર્ચાપત્રો, મંડળોની દ્વિસપ્તાહો, ને જ્ઞાતિસમાચારો પણ બરપુર રીતે અપાયા છે. ગત વર્ષનો દીવાળીનો સચિત્ર અંક તો ખાસ કાળજી પૂર્વક આકર્ષક બનાવાયો હતો. એકાદ અંક સિવાય લગભગ તમામ અંકો ગઈ આખી સાલ નિયમિતજ પ્રકટ કરાયા છે, ને હાલનાં નિકળતાં સુપ્રસિદ્ધ માસિકોને લાગેલી અનિયમિતપણાની છાપમાંથી છુટા થવા અમે બનતું કરો બતાવ્યું છે. આમ અમારાથી બનતી સર્વ પ્રકારની સેવા સાદર કરવા છતાં મોદ કોમ તરફથી યોગ્ય મોતસાહનને અભાવે હતાશ થઈ ન જવાય તેટલી કાળજી વાચકવર્ગ તરફથી પણ રખાવી જોઈએ.

ગગનપથમાં પર્યટન કરતા સૂર્ય ભગવાનને જેમ કાષ્ઠકાષ્ઠ વાર ગ્રહણ લાગે છે તેમ મોદ કોમના માર્તંડને પણ પ્રસંગવશાત્ અરપર્ય ગ્રહેતી હોય. અનુભવથી પડે તો તેમાં આશ્ચર્યજનક કાંઈ નથી. ગત સાલ મોદ કોમના આ માર્તંડને બે વખત એવી બહા વળગવા આવી હતી. રાહુ ને કેતુ નામના બે પુકડીંગ ગ્રહેને બદલે પૂર્ણિમા અને દેની પૂરઝાવસંખી (પરિચારિકા) પત્રિકા નામની ઉપગ્રહિકા આમ બે સ્ત્રીક્ષીંગ ગ્રહે. એ વ રા ૧૨વી માર્તંડ ઉપર અક્રમણ કરવા ધૃષ્ટતા કરેલી, પરંતુ તેમની અસર માર્તંડ ઉપર થવાને બદલે તે બે સ્ત્રીક્ષીંગ ગ્રહેનાં મુખજ રયામ થયા ઉપરાંત નેઓ સ્વતઃ નજ્રપાયઃ થઈ જ્ઞાતિ-સેવાના દુર્ગમ માર્ગમાંથી સદાને માટે નામશેષ બની જવાથી માર્તંડને પવિત્ર પ્રકાશ વિશેષ દીપ્ત લાગ્યો. કહેવત છે કે “બ.ડો બે.દે તે જ પડે”

ઉપર પ્રમાણે ગમન માર્ગમાં આવી ચડતી નિહારિકાઓને દુર, રહેંકનો હતો. મોટી આર્થિક નુકશાની વેડનો હતો, અને એવી એવી અનેક અન્ય કસોટીઓ માંથી પસાર થતો હતો. માર્તંડ હવેથી વિશેષ મક્કમ પગલે પોતાનું આક્રમણ શરૂ કરે છે એમ આ પ્રયમાંકથીજ વાચક વર્ગને સહજ પ્રતીતિ થશે. નુકશાની વેડવા છતાં પણ ચાહુ અકથી ‘માર્તંડનું’ બાહ્યસૌંદર્ય ખીલવવા ગલેજ કાગળો વાપરવા શરૂ કર્યા છે. આંતર સૌંદર્ય તરફ પણ દુર્લક્ષ્ય કરાવું નથી. જનસમાજને આનંદ અને બોધ આપે તેવી રસબદ્ધ સામાજિક ટુંકી વાર્તાઓ પ્રત્યેક અંકમાં આપવી શરૂ કરી છે. ઉપરાંત સૌરાષ્ટ્રના જુના સાહિત્યને પ્રકટ

કરવાનો નવો સેવામાર્ગ પસંદ આ વર્ષથીજ શરૂ થાય છે. અને ત્રિવિધ રસમય બરપુર વાચન સાથે હવે જેમ જેમ અવકાશ મળતો જશે તેમ તેમ અમારા તરફથી પણ પ્રસંગોપાત લેખનપ્રવૃત્તિ ચાલુ રહેશે આ રીતે જેમ અને તેમ માર્તંડને સમસ્ત મોઢ કોમનું એક મરણુ ત્રિય વાછાંત્ર જનાવવા દરેક કાળજી સેવાય છે ને લેવાશે. માત્ર વાચકશ્રી તેની કેવી કદર કરે છે તે હવે પણ જાણશે.

ત્રણ ત્રણ વર્ષનો કડવો અનુભવ લીધા પછી નવા વર્ષનું લવાજમ શરૂઆતમાંજ વસુલ કરવા માર્તંડને પ્રથમ અઠ્ઠ દરેક આહુતને વી પી. થી મોકલવાની પદ્ધતિ અમે બે વર્ષથી અંગીકૃત કરી છે તે નુમર આ અંક લગભગ બધાનેજ વી પી. થી મોકલ્યો છે. માર્તંડનું લવાજમ મોઢ પડે છે એમ કોઈ કોઈ રચણેથી અવાજ મળ્યાય છે. તેના જવાબમાં જણાવવું યોગ્ય ધારીશું કે સાડા છસે પુનઃનાં બહેળા વાચનનો, દીક્ષાના સચિત્ર અંકનો, અને માર્તંડ કાર્યાલયમાંથી પ્રકટ થતા તમામ પુસ્તકો ખામ થકેડના બાવધી મેળવવાનો સાબ લક્ષમાં લઈ એ જાદ થી મળતા અન્ય મામિકો સાથે માર્તંડનું ત્રણ ર નું લવાજમ સત્તાવતા ઉપરું માર્તંડ મરના દરથી મળે છે એમ જરૂર માલુમ પડશે સત્ત વસ્તુ આમ હોના છતાં છણી ખામ ખુચનો વિચાર કર્યા વગર 'માર્તંડ મોઢુ' જે એવા બોલી ખુમો પાડનારાના મોઢા આડો કોઈ હાથ દેવાતો નથી.

માર્તંડે અસાર મુનીમાં શી સતિસેસ કરી છે એ પ્રશ્નનો જવાબ અમારે આપવો યોગ્ય નથી. અમારી ગત ચાર વર્ષોની શાહોજ સુત છંદામુની આ સબધી છંદામા પુી પાડશે.

છેવટ સમસ્ત મોઢ કોમમાં જન્મને લાવવા તાત પ્રચારના કેવળ નિઃસ્વાથી સેવામાર્ગના અમારા આ પ્રયાણમાં અમારા સુન લે મક વર્ગની વારંવાર મળતી અમૂલ્ય મદદઅદ્દલ તેમના એક માગટો આભાર માની, દરેક અહુ અહક જેમ અને તેમ મામિકના વિશેષ નામ પ્રદત્ત મેળવી આપી માર્તંડને આર્થિક નુકસાનીમાંથી બચાવવા બનતુ કરશે એવી અતિમ અભ્યર્થના સાથે વિનંતી.

અધિપતિ,

નૂતન ચૈત્રી વર્ષાભિનંદનના કાવ્યનો

ફનામી હરિતાઈવાં ખાગ લેવા જાહેર માગણી.

આ માસિકના ગતવના નવેજીર મામના અકના પૃષ્ઠ ૬૦૫ ઉપર શ્રી સુ. અ. વિદ્યોત્તેજક સલાહના પ્રમુખ મદાગય તરફથી પ્રકટ કરાએલી ર. જની કીમતનો ત્રીય માર્તંડ નામનો અમૂલ્ય ગ્રંથ બેટ આપવાવાળી ધનામી દરિદ્રાધમાં બાગલેસ વરદ મોઢ સતિતા શિષ્ટ લેખક, વર્ગનું પુન લક્ષ બેચવું યોગ્ય ધરાય છે. વિદોષ વિનત માટે તે માસનો અંક જોઈ લેવો.

વિવિધ મંદબોની હિલચાલો અને જ્ઞાતિ સમાચાર.

શ્રીભારતવર્ષીય મોઢબ્રહ્મસમાજના મંત્રી
પ્રભાશંકર જયશંકર પાઠકનું રાજીનામું.

મોઢ માતૃહૃદય કાર્યાલય, મુંબઈ-૪.

પૂન્યપાઠ માન્યવર્ષ

તા. ૧૪-૧૨-૨૨.

શ્રી ભારતવર્ષીય મોઢ બ્રહ્મસમાજના પ્રમુખ મહાશય

અને વ્યવસ્થાપક મંડળના સભ્યો, મુંબઈ.

સવિનય નિવેદન કે:-

કેવળ ઇશ્વરી પ્રેરણાથીજ છેક બાલ્યવસ્થાથી જ્ઞાતિસેવા કરવા ઉચ્છા
ઉદ્ભવી; જેને પરિણામે આંડી મારી સ્વજ્ઞાતિનું મંડળ સ્થાપી તે દ્વારા તથા
મોઢ માતૃહૃદય માસિકદ્વારા સેવા કરતાં તુષિ ન થવાથી સમસ્ત મોઢ બ્રહ્મ
આસ્રમ માટે એક બ્રહ્મ સમાજની પદ્ધતિ સર સ્થાપના કરવા અને તે દ્વારા પણ
અખિલ મોઢ બ્રહ્મ બુદ્ધિઓની શરૂઆતની યતિકાંચત્ સેવા કરવા મેં ઉલટ ધરી,
પરંતુ ત્યારબાદ પૂર્વના બ્રહ્માનુભવે મારી સ્થિતિનું રુપાંતર થવાથી યથેચ્છ-
પણે એ અમૂલ્ય સેવાઓનો અતુષ્ટિ દહાવ લેવાનો કોઠ હું પુરો કરી શક્યો
નહીં જે બદલ મને પોતાને પણ ઘણી દીલગીરી થાય છે.

ગૃહસ્થાશ્રમ ભાગ થવાથી, ત્યાર બાદ ઉપરાઉપરી સ્વજનોના અસાનથી
હૃદયપર થયેલા આઘાતોની પરંપરાથી. તેમજ એકાએક આવી પડેલી એ
આફતોથી મારાં સર્વ કાર્યોમાં થઇ ગયેલી મેટી અવ્યવસ્થાને પુનઃ યથાસ્થિત
રૂપમાં જોડાવા, તથા મોઢ કોમના દાનવીર આપણા સમાજના પ્રમુખ
મહાશયની નિઃશીમ સહાયથી સ્વીકૃત કરેલા છાપખાનાના નવાન બહોળા
વ્યવસાયને પહોંચી વળવા કામ કરવા જેવા વખતનો ઘણો ભોગ આપવો
પડેલો હોવાથી મારે આપ સર્વને અત્યંત દીલગીરી સાથે પ્રાર્થના કરવાની
જરૂર આવી પડે છે કે મારી એ અનેક અનુકૂળનીય મુશ્કેલીઓ ધ્યાનમાં લઇ
હાલ તુર્તને માટે તો સમાજના મંત્રી તરેંકિની કામગીરાથી મને મુક્ત કરી
આભારી કરશો. પ્રારબ્ધમાં હશે તો વખત અને સ્થિતિની અનુકૂળતાએ
બ્રહ્મસમાજ દ્વારા જ્ઞાતિ સેવા કરવાની અપૂર્ણ રહેલી છજાસા પૂર્ણ કરવાની
પ્રાપ્ત યત્નારી પહેલામાં પહેલી તકનો લાભ લેવો સેવક જતો કરશે નહીં.

મંત્રી તરીકેની કામગીરીમાંથી મુક્ત થતાં આ સેવકે બ્રહ્મસમાજના સર્વ પ્રકારના સંબંધીથી દુર થાય છે એમ માની લેવાનું નથી. પ્રમોગપત સમાજને મારી સેવાની ત્યારે ત્યારે જરૂર જણાયે ત્યારે ત્યારે સર્વ પ્રકારની બનતી મદદ આપવા આ સેવક દમોશને માટે બંધાયેલો જ છે.

માની પાસે સમાજના જે જે ચોપડા દિમાળ સીપક અને સાદિત્યો હતાં તે સર્વની સંપૂર્ણ માફી અને દફતર આ સાથે આપને સાદર કરું છું તે સ્વીકારી આભારી કરશો.

છેવટ અધાપિ પર્યંત સમાજ દ્વારા નામ માત્ર પણ સેવા કરતાં જાણ્યે અજાણ્યે મારા તરફથી કોઈ પણ બંધનું દિમ દુબવાનું કારણ બન્યું હોય તો તે બદલ દામા માયું છું.

લી. સમાજનો આજ-મ સેવક,

પ્રભાસ કર જયશંકર પાઠકના

સવિનય પ્રણામ.

શ્રી હારતવર્ષીય મોઢ બ્રહ્મસમાજના દફતરનાં
પુસ્તકો ફાઇલો તથા પરચુરણ સીજનો નોંધ.

૧ જનરલ સમાની મીનીટ બુક. ૨ મેમ્બરોનું રજીસ્ટર. ૩ પરચુરણ કાગળોની ફાઇલ ૪ નાણાં સંબંધી કાગળોની ફાઇલ. ૫ મેનેજીંગ કમીટીના મેમ્બરોની માફીનું બોર્ડ. ૬ કર્યવાદક કમીટીની મીનીટ બુક. ૭ સમાજના જાપેલા ઉદ્દેશપત્રોની નકલ ૭. ૮ મહત્વના પત્રોનું પાટીટ. ૯ સમાજ પર આવેલા પત્રોનું પાટીટ ૧૦ સમાજના નામનું પાટીયું. ૧૧ વિવિધ મોઢ બ્રહ્મમંડળોની માફીનું બોર્ડ. ૧૨ વિવિધ મોઢ વાણિક મંડળોની માફીનું બોર્ડ. ૧૩ પરચુરણ સીજે એટલે કે સમાજના નમના જાપેલા નોટપેપરે, સમાજનાં જાપેલાં પોસ્ટ કાર્ડો સમાજનાં જાપેલાં કવરો. સમાસદ યવાનાં શર્મ વીગેરે.

ઉપર પ્રમાણે દફતર હું સમાજને સ્વાધીન કરું છું, જેની મને રીતમર પહેંચ મળવા પ્રાર્થના છે.

લી. સમાજનો નમ્ર સેવક.

પ્ર. જ. પાઠક.

તા. ૬ -ઉપર પ્રમાણે બ્રહ્મસમાજનું દફતર, સમાજનો હીમાય, બાકી નીકળતી સીપક. અને રાજનામું સમાજના દુષ્કર્મ મંત્રીજી શ્રીવત ગિરિનાથંકર મણિશંકર બટ્ટ એમને સ્વાધીન કરાયું છે બ્રહ્મસમાજની સમા એકઠી કરી તેની રોગ્ય વ્યવસ્થા કરવા તેમના તરફથી યોગ્ય વખતમાં વ્યવસ્થા થશે.

વારા વાવન મોઢ વાવન જ્ઞાતિમાં જ્ઞાતિવરા.

તા. ૧-૧૨-૨૨ ના રોજ માગશર શુદ્ધ ૧૨ ને શુક્રવારથી દિ. ૨ શુક્ર રવાસ કરના કાન્ડની તથા તા. ૩-૧૨-૨૨ માગશર શુદ્ધ ૧૪ ને રવીવારથી દિ. ૨ શુક્ર ગગારામના કાન્ડની તથા તા. ૫-૧૨-૨૨ માગશર વદી ૧ મંગલાવારથી દિ. ૨ ની શુક્ર ભોમીલાલ જગનલલના માતૃશ્રીના કારજની મળી કુલ ૬ નાનો પ્રાનીજ મુકામે થયેલો ને વખતે સમગ્ર જ્ઞાતિ મંડળ ભેગું થયું હતું. જ્ઞાતિમાં ફેટલાક બધા રેલા દંડ વસુલ કર્યા હતા. તથા નવીન કામ તરફે વળ માણુમેનો જ્ઞાતિમાં એકડો નરવામાં આવ્યો હતો. તેમજ અહમદનગર વાળા મે.હનલાલે પોતાની છોડીનું વેચીશાળ ગામ ઉદેણુ કર્યા છતાં તે વેચીશાળ કરેલી જગ્ય એ કન્યાને નહિ પરણાવતાં બીજે રથને પરણાવેલી જેથી તેમનો જ્ઞાતિએ બદ્ધિકાર કરેલો હતો. તેમની આછછ ઉપરથી તેમનો રૂ. ૮૦૧૫ દંડ કરી તે ને જ્ઞાતિમાં લાધા છે. નવીન એકડો બરનાર રિદેલના પાઠક કચરાલાલનો રૂ. ૮૦૧૫ તેમજ ગણદણના એક ઇસમનો રૂ. ૮૦૧૫ અને પીઝના એક ઇસમનો રૂ. ૮૦૧૫ દંડ કરવામાં આવ્યો હતો. જ્ઞાતિમાં નવો એકડો બરન રનો અમુક દંડ લેવો જોએ એવો કંઈ નિશ્ચિત કરાવ નથી તેમજ અમુકે અમુક ગુ-હો કર્યા તેનો પણ અમુક દંડ કરવો તેનો પણ કંઈ ચોક્કસ આંકડો નથી એ પ્રશ્ન દીલગીરીની વાત છે.

સાટાં ત્રેખડાં નહિ કરવાં એવો ચોક્કસ કરાવ કર્યા છતાં જ્ઞાતિના તેમજ મોગેવાનના ફેટલાંક સગાંઆએ સાટાં કર્યા છે. એવો ગુ-હો લોદાવાળાઓએ સ્થિત કર્યા છતાં તેમને કંઈ પણ શિક્ષા કરવામાં આવી નહોતી. થયેલાં સાટાં ખડામાં લે દાવાળાઓને શક આવવાથી તેમણે તે સાટાં તેડાવવા ઘણી ટકકર લીધાં છતાં તેમનો કંઈપણ ફેંસલો થયો નહોતો જેથી એ લોકોને માફ લાગ્યું હતું. ફરી પંચ ભેગું થયે શું પશ્ચિમ આવશે તે કંઈ કહી શકાય નહિ. પરંતુ પક્ષાપક્ષી કરીને આગેવાનમાંના કોઈ સગા વહાલાએ સાટાં ત્રેખડાં કર્યાં હોય તેને શિક્ષા ન કરતાં માફી આપી એ ઘણો અન્યાય થયો ગણાય. જો કે બારા વાવનના મોઢ જ દાણોના આગેવાનો અવો અન્યાય તો નજર કે તો પણ સહેજ ઇસારા રૂપે એ અન્યાય નહિ કરવા અમે પ્રેરણા વિનંતિ કરીએ છીએ.

સાટાં કરનાર ગમે તેવો મગો કે પંચ ત્રીયો હોય નોપણુ તેને આગેવાનો સખત શિક્ષા કંચેજ એવી અમે પ્રેરણા આપી રાખીએ છીએ. પક્ષાપક્ષી કર્યાં સિવાય ન્ય.ય દ્રવિએ બારા વાવનના મોઢ દાણોના આગેવાનો ગુ-હાના ફેંસલા આગેજ, તેમજ જ્ઞાતિ મંડળમાં રૂપિયા સાત આઠ હજારની એકડી થયેલાં મોટી રકમનો સદુપયોગ જ્ઞાતિની બદ્ધિની પ્રજાની કેળવણીમાં આપી બોડીંગ જેવી યોગ્ય સંસ્થા સ્થાપશે એટલી વિનંતિ કરી અમે વિરમીએ છીએ.

પ્રેરણા.

વાવીશીના જ્ઞાતિવરા.

આ રિવાજ આપણી જ્ઞાતિમાં ફરજિયાત થઈ ગયો છે. ઘણો પ્રયત્ન થતાં છતાં એવો જડ ધાલી બેઠો છે કે નીકળવા પામતો નથી. બાવીશી સંપ્રદાયમાં બીવીશી કરે તો કુળવાન ગણાય એવું ઘણા ધારી બેઠા છે. જેથી મરણ પાછળ આગેવાનો ઉરકેરી રૂબરૂ નું પાણી-કરાવે છે. એક રાતના વાળુમાં કેટલી મોઢી રકમો ખર્ચાઈ નાખે છે. અને આખી જીંદગી કમાય પણ પુરૂ થતું નથી. મોઢા માર્તંડમાં ઘણી વખત જ્ઞાતિવરા નહિ કરવા સંબંધી લેખો આવે છે પણ તે તરફ બાવીશી સંપ્રદાયે આંખ ઉઘાડી કરી નથી. આ ઘણું રોચનીય છે. માટે જ્ઞાતિવરાનો ધારો ફરજિયાત નહિ રાખતાં મરજિયાત રાખવો જોઈએ. તેમાં જેને મળે તેને ખુશાલીના પ્રસંગે કરવા. પણ ન મળે તેને જ્ઞાતિ તરફથી ફરજ પાડવી ન જોઈએ. કુહા બ્રહ્મચુક-મંડળે જ્ઞાતિવરા મરજિયાત રાખવા માટે ઠરાવ કર્યો છે તે ઘણું પ્રશંસાપાત્ર છે. માટે ફરેકે જ્ઞાતિવરા ફરજિયાત નહિ રાખવા ઠરાવ કરવો ઘટે છે.

એક જ્ઞાતિજન.

તંત્રીની નોંધ—ઉપરના બેકુ રીપોર્ટ પંચી જણાય છે કે આવી અસહ્ય મોંઘવારીના સમયમાં ઉપરોક્ત સંવાયમાં મોટા જ્ઞાતિવરા પાછળ હજારો રૂપિયા ઉરાડી દેવાની ઘેસછા હજી ટકી રહી છે. જ્ઞાતિય ધુએને ખાવા અન્ન મળતું નથી, બણી શકે તેવા છોકરો નિરક્ષર રખડે, જ્ઞાતિના કુધારા અને દુષ્ટ બદીઓથી આખી જ્ઞાતિ હિજરાયાં કરે તે ટાળવા માટે ધનનો બચ ન કરતાં બેગા મળી લાવવા ઉરાડવાની ઘેસછાનો હવે જડ અંત આવવો જોઈએ. ખારા ખાવન જ્ઞાતિના ફંડમાં નોંડે. આઈ હજાર એકઠા થયાનું પણ સંભળાય છે. તેની સહબવસ્થા વિદ્યાર્થી આશ્રમ માટે થવી જોઈએ. આ કાર્ય જ્ઞાતિના નામધારી બહેનઓનું નથી પણ કેળવણી ઉછરતા વર્ગનું છે. તેઓએ આવા જ્ઞાતિવરાના ભોજનમાં ભાગ ન લેતાં સામે પ્રયત્ન પ્રતિરોધ કરવો જોઈએ. અને જ્ઞાતિનું નિકંદન દાદનારી હિલચાલો અટકાવવા પોતાથી બનતું કરવું જોઈએ. જે તેઓ આવો પ્રયાસ નહીં કરે તો તે માત્ર જૂના રૂઢીચડાના હાથે જ્ઞાતિનો ઉદ્ધાર થવાની આશા રાખી બેસશે તો ઉન્નતિ કદાપિ થઈ શકવાની નથી.

વીલીમોર સંસ્કૃત પાઠશાળાની પરીક્ષા મામલર વઢી ૬ ને રવીવારે ગણુદેવીકર શાસ્ત્રી દિનમણિશંકર રામચંદ્ર તથા બટ્ટ નિર્માણરામ કૃષ્ણરામ એ બે ગૃહસ્થોએ મળી સીધી હતી. એકંદરે વિદ્યાર્થીઓના અભ્યાસ તથા

ચાળાંની વ્યવસ્થા બ્રહ્મ ઉભય પરીક્ષકોએ પોતાનો સંતોષ જાહેર કર્યો હતો, અને છાત્રોને પ્રાસંગિક પ્રોત્સાહન પણ આપ્યું હતું.

કુહા કઠવાડાના સમાચાર—કુહા પાંડક જગનલાલ વિદ્યારામે ગંગાપૂજન કરી બ્રહ્મભોજનમાં ૩. બે હજાર ખર્ચ્યા છે. સુનીલાલ ગિરધરના, શનાભાઈ મગનના, અમૃતલાલ જગજીવનના, ને જગજીવન ત્રિકમના દીકરાનો, અને કેશવલાલ હરીભાઈના મોટા દીકરાના વિવાહ અનુક્રમે બાવડાના પરભુરામને ઘેર પહાડાના મણિલાલ ભટ્ટને ઘેર, આતરસુંબાના અંબાલાલ જોશીને ઘેર, કુહાના પંડ્યા મણિલાલ ભાઈશંકરને ઘેર ને કુહાના ગોર સોમનાથ મજીજીને ઘેર થયા છે. ભટ્ટ મણિલાલ ભાઈશંકરે પણ બે દિવસ બ્રહ્મભોજન કરાવી ૩. બે હજાર ખર્ચ્યા છે. “બ્રહ્મયુવક મંડળે” સ્વદેશી વસ્ત્ર વાપરવાનો ઠરાવ કર્યો છે. કઠવાડા દસસુખરામ વિરેશ્વરે તથા મનસુખ મયારામે બાવીશીને ખોલાવી રૂપીઆ બે હજાર ખર્ચ્યા છે. ગોર મનસુખરામ મોતીરામ પાંજા શાંતિમાં દાખલ થયા છે.

અવસાન—જલાલપોર વૈદ ઉમીશાશંકર પ્રાણશંકરનાં માતૃશ્રી ગંગા સ્વરૂપ કાશીબાઈ મુખ્યમાં તા. ૨-૧-૨૩ ના રોજ તથા ખવસારી શુકલ મંજારામ આદિત્યરામ પેાળ સુદી ૧૨ ને જીવીવારે સ્વર્ગવાસી થયા છે. પ્રભુ તેમના આત્માને શાંતિ અર્પે.

મોઢ માર્તણ્ડ કાર્યાલય.

મોઢ માર્તણ્ડ

મક્ત કેવી રીતે મેળવી શકાય ?

ઓછામાં ઓછા દસ નવા ગ્રાહકોનાં એકી સાથે લગ્નમ ૩ ત્રીસ

અમને જેના તરફથી મળશે તેને

મોઢ માર્તણ્ડ એક વર્ષ સુધી મક્ત મળી શકશે.

તો સાડા છસે પૃષ્ઠાનું બહોળું વાચન

મક્ત મેળવવું હોય તો હીંમત કરો.

છે કોઈ માયંનો પૂત ?

શું બ્રાહ્મણ, શું વણિક, કે શું તેલીવણિક
પણ

પ્રત્યેક મોઢ સંજ્ઞા ધારીએ

વાર્ષિક મૂલ્ય } મોઢમાર્તણુક { વાર્ષિક મૂલ્ય
૩. ત્રણ ફક્ત. ૩. ત્રણ ફક્ત.

માસિકનું એકે એક પૃષ્ઠ શા મોટે
સંગ્રહી રાખવું જોઈએ ?

- (૧) કારણ કે:—સમસ્ત મોઢ આલમના આ એકજ સામાન્ય વાણીજને સદા કાળ ગર્જતું રાખવાની પ્રત્યેક મોઢ સંજ્ઞા ધારીની દૈવી ફરજ છે.
- (૨) કારણ કે:—તે સમસ્ત મોઢ આલમની શારીરિક માનસિક અને આર્થિક ઉન્નતિના ઉત્તમ માર્ગ દર્શાવે છે.
- (૩) કારણ કે:—તે સમસ્ત મોઢ કોમની ઉત્પત્તિને પ્રાચીન પવિત્ર અને સપ્રમાણ ઇતિહાસ " શ્રી ધર્મારણ્ય " પ્રકટ કરી મોઢ કોમની પ્રાચીન ઝાંઝાઝલાલી પર અવનવો પ્રકાશ પાડે છે.
- (૪) કારણ કે:—તે મોઢ કોમનાં અનેક સાંપ્રત, વિવિધ મંડળોની તમામ હિલચાલો અને દેશદેશના જ્ઞાતિ-સમાચાર પ્રકટ કરી મોઢ આલમમાં ચાલતી પ્રત્યેક પ્રગતિ અને પ્રવૃત્તિને પોષી સમસ્ત મોઢ કોમને અર્વાચીન નવીન ઇતિહાસ સંગ્રહે છે.
- (૫) કારણ કે:—તે મોઢ કોમના સદ્ગત અને વિદ્યમાન એવા લોકનેતાઓ પંડિતો સાક્ષરો અને દાનવીર નરવીરોને ખુલ્લે ખોલેથી શોધી શોધી કાઢી સહીત તેમની જ્વલંત કારગીરી પ્રકટ કરી અમૂલ્ય જ્ઞાતિસેવા બતાવે છે.
- (૬) કારણ કે:—તે મોઢ કોમની તમામ જીણીજીણી રૂઢીઓ ણદીઓ કુરીવાળો શીરજોરીઓ અને અન્યાયોપર પોતાનાં પ્રચંડ ક્રિયોના અસહ્ય તાપથી તે સર્વ પુરાણા અંધકારનો ઝડમૂળથી નાશ કરે છે.

શાળાની વ્યવસ્થા બદલ ઉભય પરીક્ષકોએ પોતાનો સંતોષ બહાર કયો હતો, અને છાત્રોને પ્રાસંગિક મોત્સાદન પણ આપ્યું હતું.

કુદા કંઠવાડાના સમાચાર-કુદા પાંડક જગનલાલ વિદ્યારામે ગંગાપૂર્વન કરી બ્રહ્મભોજનમાં રૂ. એ દળર ખર્ચ્યા છે. સુનીલાલ ગિરધરના, શનાબાઇ મગનના, અમૃતલાલ જગજીવનના, ને જગજીવન ત્રિકમના દીકરાનો, અને કેશવલાલ હરીભાઈના મોટા દીકરાના વિવાહ અતુકમે બાવડાના પરભુરામને ઘેર પહોંચાડના મણિલાલ ભટ્ટને ઘેર, આતરસુંબાના અંબાલાલ બેશીને ઘેર, કુદાના પંડયા મણિલાલ ભાઈશંકરને ઘેર ને કુદાના ગોર સોમનાથ મૂળજીને ઘેર થયા છે. ભટ્ટ મણિલાલ બંધશંકરે પણ એ દિવસ બ્રહ્મભોજન કરાવી રૂ. એ દળર ખર્ચ્યા છે. “બ્રહ્મયુવક મંડળે” સ્વદેશી વસ્ત્ર વાપરવાનો ઠરાવ કર્યો છે. કંઠવાડા દસમુખરામ વિરેધરે તથા મનસુખ મયારામે બાવીશીને મોલાવી રૂપીઆ એ દળર ખર્ચ્યા છે. ગોર મનસુખરામ મોતીરામ પાછા શાંતિમાં દાખલ થયા છે.

અવસાન - જલાલપોર વૈધ ઉમીયાશંકર પ્રાણશંકરનાં માતૃશ્રી ગંગા સ્વરૂપ કાશીબાઈ મુબદ્દમાં તા. ૨-૧-૨૩ ના રોજ તથા મવસારી શુકલ મંહારામ આદિત્યરામ પો. સુદી ૧૨ ને જ્વીવારે સ્વર્ગવાસી થયા છે. પ્રભુ તેમના આત્માને શાંતિ અર્પે.

મોઢ માર્તણ્ડ કાર્યાલય.

મોઢ માર્તણ્ડ

મરૂત કેવી રીતે મેળવી શકાય ?

ઓછામાં ઓછા દસ નવા આલોકોનાં એકી સાથે લવાજમ રૂ. ત્રીસ

અમને જેના તરફથી મળશે તેને

મોઢ માર્તણ્ડ એક વર્ષ સુધી મરૂત મળી શકશે.

તો સાડા છમેં પૂટાનું બહોળું વાચન

મરૂત મેળવવું હોય તો હીંમત કરો.

છે કોઈ માયનો પૂત ?

શું બ્રાહ્મણ, શું વણિક, કે શું તેલીવણિક
પણ

પ્રત્યેક મોઢ સંજ્ઞા ધારીએ

વાર્ષિક મૂલ્ય રૂ. ત્રણ ફક્ત. } મોઢમાર્તણડ } વાર્ષિક મૂલ્ય રૂ. ત્રણ ફક્ત.

માસિકનું એકે એક પૃષ્ઠ શા માટે
સંગ્રહી રાખવું જોઈએ ?

- (૧) કારણ કે:—સમસ્ત મોઢ આલમના આ એકજ સામાન્ય વાણીજને સદા કાળ ગર્જતું રાખવાની પ્રત્યેક મોઢ સંજ્ઞા ધારીની દૈવી ફરજ છે.
- (૨) કારણ કે:—તે સમસ્ત મોઢ આલમની શારીરિક માનસિક અને આર્થિક ઉન્નતિના ઉત્તમ માર્ગ દર્શાવે છે.
- (૩) કારણ કે:—તે સમસ્ત મોઢ કોમની ઉત્પત્તિનો પ્રાચીન પવિત્ર અને સપ્રમાણ ઇતિહાસ “ શ્રી ધર્મારણ્ય ” પ્રકટ કરી મોઢ કોમની પ્રાચીન ઝાંઝોઝલાલી પર અવનવો પ્રકાશ પાડે છે.
- (૪) કારણ કે:—તે મોઢ કોમનાં અનેક સાંપ્રત, વિવિધ મંડળોની તમામ હિલચાલો અને દેશદેશના સાતિ-સમાચાર પ્રકટ કરી મોઢ આલમમાં ચાલતી પ્રત્યેક પ્રગતિ અને પ્રવૃત્તિને પોષી સમસ્ત મોઢ કોમનો અર્વાચીન નવીન ઇતિહાસ સંગ્રહે છે.
- (૫) કારણ કે:—તે મોઢ કોમના સદ્ગત અને વિધમાન એવા લોકનેતાઓ પંડિતો સાદરો અને દાનવીર નરવીરોને ખુલ્લો ખોચરેથી શોધી શોધી ફેટા સહીત તેમની જ્વલંત કારગીરી પ્રકટ કરી અમૂલ્ય સાતિસેવા બતાવે છે.
- (૬) કારણ કે:—તે મોઢ કોમનો તમામ છલીછલી રૂઢીઓ બદલીઓ કુરીવાજો શીરજોરીઓ અને અન્યાયોપર પોતાનાં પ્રચંડ ક્રિસ્થોના અસહ્ય તાપથી તે સર્વ પુરાણ અધકારનો ઝડમૂળથી નાશ કરે છે.

(૭) કારણ કે:—તે સમસ્ત હિંદમાં વિવિધ સ્થળે પથરાયેલી. આખી મોઢ કોમનાં વસ્તિપત્રકે પ્રકટ કરી સમસ્ત મોઢ કોમને એક જુઠા નીચે લાવવા તેઓને પરસ્પર ગાઢ પરીચયમાં લાવે છે.

(૮) કારણ કે:—તે માલવીય મોઢ લાઈઓ માટે અવનવાં હિંદી કાવ્યો વાર્તાઓ અને લેખો દ્વારા તે પ્રદેશમાં વસતી હિંદી ભાષા બાલુનારી મોઢ કોમની પણ એક સરખી સેવા બજાવ્યાં કરે છે.

(૯) કારણ કે:—તે ભાવપૂર્ણ મધુરાં કાવ્યો તથા ધાર્મિક નૈતિક અને ઉન્નતિમૂલક ઉચ્ચ કોટીના લેખો પ્રકટ કરવાની ખાસ કાળજી ધરાવે છે.

(૧૦) કારણ કે:—તે અનેક સુબોધજનક સંસ્કારી વાર્તાઓથી અને શાસ્ત્રીય ગંભીર લેખો દ્વારા જ્ઞાતિનો સહો દુર કરી જ્ઞાતિના આશાજનક ઉછરતા યુવક-વર્ગને સત્પથે દોરે છે.

(૧૧) કારણ કે:—તે એકલી જ્ઞાતિની જ નહીં, પણ આખાલ-વૃદ્ધ સ્ત્રી પુરુષો અને ખાલકોપયોગી એવા અવનવા લેખોની રસમય ચુંટણીથી સમાજ અને સાહિત્યની સેવા પણ સાથે સાથે બજાવે છે.

(૧૨) કારણ કે:—આ તમામ સેવાઓ ઉપરાંત તે દીપા-વલીના માંગલિક પ્રસંગે મનને આનંદ અને બોધ આપે તેવા ઉત્કૃષ્ટ પદ્ધતિના અનેકવિધ વિદ્વાનના લેખો અને ચુનંદાં કાવ્યો સાથે સાંપ્રત રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિને અનુરૂપ ચિત્રો સહિત સો ઉપરાંત પૃથ્થનો રૂપીઆ એકની કીમતનો દળદાર સુંદર સચિત્ર અંક મફત આપે છે.

પ્રિય પાઠક ગણુ! આવા આવાં કરણો તો અનેક છે માટે મોઢ કોમના આવા સુવર્ણમય સાહિત્યને સંઘડી રાખવા તેના ચાહક થવા આજે નીચેને ઠેકાણે પત્ર લખો, અને તમારા સર્વ રનેહી સંજાંધી અને મિત્રવર્ગને પણ ચાહક થવા ખાસ બલામણ કરવા ન ચુકો.

શંદાવાહી, માધવજીવન

પ્રભાશંકર જયશંકર પાઠક.

મુંબઈ નં. ૪

અધિષ્ઠિત—મોઢ માર્તાન્ડ.

તૈયાર છે!

તૈયાર છે !!

તૈયાર છે !!!

પહેલા તે પહેલા!

જેને માટે ચોખ્ખાંબુથી વારંવાર માગણી થતી હતી
તે સાહિત્ય પરિષદમાં સાક્ષરોની કમીથી સર્વોત્તમ
ઠરેલો ધનામી નિબંધ.

રાષ્ટ્રીય શાળાઓમાં દેકરે છુટક તરીકે ચલાવવા ચોગ્ય

આદર્શભૂત જીવન.

સાક્ષરવર્ગ શ્રીયુત્ કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી
એમ. એ. એલ. એલ. બી.

મુંબઈ સ્કૅલફોર્ડકોર્ટના મુખ્ય જજ એમની પ્રસ્તાવના સાથે
વિસ્તૃત મુંબારા વધારા સાથે બીજી આવૃત્તિ રૂપે તૈયાર થયા છે.

જેમાં મનુષ્ય જીવનના વિવિધ વિભાગો જેવા કે શારિરીક માનસિક અને
નૈતિક ઉચ્ચ જીવન, સાંસારિક જીવન, સંસ્કારી જીવન, વ્યાવહારિક જીવન, ધાર્મિક
શાંતિમય જીવન, ને યશઃકામ જીવન વિગેરે તે દરેકના અંગઉપાંગ સાથે એવા તે
તલસ્પર્શી રીતે સુગ્રથિત અરખણિત વિચારગ્રંથોમાં સંસ્કારી શૈલીથી સાદી અને
સરળ ભાષામાં ચર્ચા છે કે આખા ઉત્કૃષ્ટ સ્ત્રીપુરુષોને તથા ખાસ કરી ન્દાનાં બાળકોને
તે બોધનનક યથા પડે છે, એટલું જ નહિ પણ તે ઉદાર વિચારો વાચકના હૃદયના
ઉજાણમાં ઉતરી જઈ મન પર પવિત્રતા સુસંસ્કારિતા અને ઉત્તમ ચારિત્ર્ય સાથે
કિન્નત જીવનની ચિરસ્થાયી ભવ્ય જાપ પાડે છે. જન્મથી અવસાન પર્યંતની મનુષ્ય
જીવનની કિંકર્તવ્યતા આલેખી તે ઉત્તમ રીતે દ્રઢ અદા કરી શકાય તે સારી રીતે
દર્શાવાયું છે, એક વખત હાથમાં લીધા પછી પૂરું ધ્યાન સિવાય તેને છોડવું ગમતું નથી.

અનેક દેશી રાજ્યોએ ધનામ લાયજેરી માટે મંજુર કરી પુસ્તકની ચોગ્યતા
આંકી છે, તેમજ વિદ્વાનોના પણ અનેક ઉત્તમ અભિપ્રાયો મળેલા છે; નેથી
હસ્તકંઠે જોને આરશીની જરૂર રહેતી નથી.

શાળાઓમાં જ્ઞાતિમાં તથા લગ્ન પ્રસંગે રનેહી સંબંધીઓને
જ્ઞાનની દહાણી કરવા ચોગ્ય સુંદર છપાઈવાળું
આ ન્હાનકડું પુસ્તક રમકડા જેવું બન્યું છે.

કીંમત પોસ્ટેજ સિવાય માત્ર આનાં આઠ.

પુસ્તકને માટે માગણી મોટી હોવાથી પ્રથમાવૃત્તિની પેઠે પાછળથી જગનારને
પસ્તાવું ન પડે માટે આગેજ વી. : બી. થી મોકલવા લખો કર્તાનિ:—

દે. કાંદાવાડી.

મુંબઈ ૪.

પ્રભાશંકર જયશંકર પાઠક.

તંત્રી મોઢ માતૃ૭૩.

લેખકોને સૂચનાઓ.

મોઢ સંજ્ઞા ધારી દરેક બંધુને આ માસિક માર્ગ લેખો સખી મોકલવા છુટ છે. અન્ય જ્ઞાતિના સારા લેખકોને પણ સ્થાન મળશે.

લેખ મોકલનારે કાગળની એક બાજુ હાંશીઓ પાડી શુદ્ધ અક્ષરે સહીથી પોતાના નામ ઢેકાણા સાથે લેખ સખી મોકલવો. અધુરો લેખ સ્વીકારાશે નહીં. ચંચળ સહીના લેખો પર ધ્યાન અપાશે નહીં. પોતાનું નામ બહાર પાડવું નહીં છત્તનારે પણ અમારી ખાનગી જાણ મારે પોતાનું ખર્ચ નામ ઢેકાણું સખનું પડશે.

સહી ચંચળતા અને તંત્રીની સહીના લેખો મારે તંત્રી નિષેધમદાર છે. ખીજાની સહીવાળા તથા મથાળે 'મજેલું' લખેલા લેખો મારે લેખક જવાબદાર છે.

આવેલા લેખો પૈકી યોગ્ય લાગશે તે લેખો સ્વયં પ્રમાણે લેવાશે. નહીં લેવાયેલા લેખો પાછા મોકલવા તથા ન લેવાનાં કે મોડા પ્રકટ કરવાનાં કારણો બતાવવા અમે બંધાતા નથી.

તાત્કાલિક લેવાના લેખો - જે માસમાં તે પ્રસિદ્ધ કરાવવા હોય તેના આગલા માસની તા. ૧૫ થી મુધીમાં મોડામાં મોડા અમને મળે તેમ મોકલી આપવા.

લેખની જોડણીમાં મુધારો કરવા, લેખમાં જરૂર લાગે તો યોગ્ય ફેરફાર કરવા, તેમજ તે પર સ્વતંત્ર ટીકા કરવાની અમને અધિકાર રહેશે.

દરેક પ્રકારના જવાબ ટીકાટીપીકી હશે તેજ મળશે.

જાન્યવારી લેખો, વ્યક્તિગત ટીકાવાળા, કોઈની લાગણી દુઝાય તેવા, અને જ્ઞાતિમાં વિખવાદ ઉત્પન્ન કરે તેવા લેખને સ્થાન મળશે નહીં.

જ્ઞાતિ બંધુઓનાં જનજીવનનું લગન, મરણ, જન્મોત્સવ, બદલી, પ્રોમોશન, પરિણામ, પરદેશમન વગેરે ખાસ મહાવના બનાવોની જ્ઞાતિ સમાચારની નોંધને તાત્કાલીક સ્થાન મળશે.

જ્ઞાતિનાં દુષ્ટ રીવાજો, કુળજીને અભાવે, ગુણ હિમર કે કુળવર્ણન કબોડના કટકી, કે એવાજ અન્ય સાંસારિક બંધનોથી પીડાતી સ્ત્રીઓ તેમજ પુરોની આપવીતી ને પરવીતી વાતો ગુપ્ત નામથી ખુશીથી પ્રકટ કરીશું.

વિવિધ પ્રદેશમાં પ્રચલિત ઐતિહાસિક વસ્તુની વાતો હજી સુધી ને જંદા વસ્તુનાં કંઈક સાહિત્યને આનંદથી સ્થાન આપીશું.

કોઈ માસનો અંક તે માસ પછીની ૧૦ થી તારીખ મુધીમાં ન મળે તો ગ્રાહકે અમને સખી જાણવનું.

મોડીકને સગતો મધ્યો પંચવચ્ચે નહિને શીરનામે કરવો.

કંદાવાડી માધવ બુવન
મુબમી-૪.

પ્રસાદકર જયશંકર પાઠક.
અધિપતિ-મોડ માળડ.

પ્રકાશ ૫ મો.]

[પ્રભા ૨ છ.]

પ્રેમુઆરી.

સને ૧૯૨૩.

મોઢ માર્તણ્ડ.

(શાંદલનિકાકિત.)

વિદ્વદ્મનોમહોત્પલસમુલ્લાસાય નિઃશેષતો
દ્વંત્સંવિષ્ટવિષુપ્તદુષ્ટતમસાં દ્વાસાય સત્સંદતામ્ ।
ખાસાય પ્રણયોદયોદયગિરૌ વિચોદિતાય પ્રમો
માર્તણ્ડોઘ્યમુદેતિ મોઢવિદુષાં મોદાય ચન્ધો જતૈઃ ॥

વિદ્વાનોના મન રૂપી કમળને સંપૂર્ણ રીતે ખીલવવા, હૃદયમાં પ્રવેશી ગયેલા અજાન રૂપી ગાઢ અધિકારને દૂર કરવા, સત્ત્વનોને પ્રખ્યાતિમાં લાવવા અને સમસ્ત મોઢ લનસમાવરતે આનંદે આપવા મોઢ વંદન કરવા એવા મોઢ કેમનો આ અગદગતી ચાતુર્ય મોઢ રૂપી ઉદયાચલ ઉપર ઉદય પામે છે.

વે. શા. સં. સ્વ. શાસ્ત્રીજી કરુણાજીવર પ્રમુજી-મોવંતગર.

પ્રકાશક અને એદિપતિ

પ્રભાશંકર જયશંકર પાઠક.

કાંતાવાડી, માધવભુવન, મુંબઈ-૪.

[પારિકલ્પક શા. ચલુ આગડપીય]

[હુદક નકલનાં આગા પાત્ર.]

સૌઓ વિદ્યાર્થીઓ અને લાખપંદીઓ મટે રા. બે.

અનુક્રમણિકા.

સંસ્કૃત કાવ્યો.

માર્તણ્ડ સ્તુતિ: ... ૧૧

પતિવ્રતા (રા કવિ પોપટલાલ શર્મા.) ... ૧૨

ગુજરાતી કાવ્યો.

બાલપુષ્પો (રા. વીર) ... ૧૩

શિશુ જનના હૃદય (પ્ર. જ. પાઠક) .. ૧૪

-મોહનબાઈ (ગ. શાસ્ત્રી અ. ત્રી. આચાર્ય) ... ૧૫

પ્રભુ તુ પ્રજ્ઞશે ? ... ૧૬

ગામડીયાઓને મુખ્યમંત્રી સગની ... ૧૮

ઉદ્વેગ પદ દૃઢકો (રા. લક્ષ્મણસિંહ અમેઠીયા) .. ૭૮

મ પ્રદાયા: શિવાય ન: (ગ. મ. મ. અચાર્ય) ... ૭૯

ચારિત્ર્ય.

ચરિત્રગદન (રવ. વૈદ્ય, કશ્મીરાચંદ્ર મ.) ... ૧૯

મોદોતપત્તિ ઇતિહાસ.

શ્રી ધર્મારણ્ય (પ્ર. જ. પાઠક) ... ૮૫

હિંદી પ્રદર્શન.

વિદ્યા વિનોદ (ગ. નાથુરામ શાસ્ત્રીઆચાર્ય) ... ૮૧

-સોરઠનું સાહિત્ય

ભી અને વીંઝાણુ (ગ. ધીરસિંહ જી. ગોહિલ) .. ૧૦૭

સાંસારિક વાર્તા.

ભાગમન (રા. બદશંકર મ. બડ) ... ૧૦૪

મહાત્માની હિસચાલો ને જ્ઞાતિ સમાચાર.

ભીનીતિ મધ્યમની પરીનાને અભ્યાસક્રમ ... ૧૦૯

મહાત્માની હિસચાલો અને જ્ઞાતિ સમાચાર. .. ૧૧૩

મુલાખિત.

માનુસેરા (રવ. વૈદ્ય કશ્મીરાચંદ્ર મ.) .. ૮૩

મધ અને નદકાર (શ્રીયુવ વિ. ગિ. ત્રિવેદી) .. ૮૦

મુદ્રક—પ્રભાશ કર નવેશ કર પાઠક મુખ્યમાં ૩ કાલેરદાર રોડે પેર

પોતાના પુર દહે પાઠક પ્રીત્વિમ પ્રેમમા જાણ્યું.

પ્રકાશક—પ્રભાશ કર નવેશ કર પાઠક, કાદાવાડી માધવજીવન મુખ્ય-૪

તા. ૬-૭-૨૩.

શ્રાવેં ડના મુખ્ય સંત્રો-સ પ રનેહ કર્મનિષ્ઠા કેળવણી ઉત્તતિ પરોંકાર.

મંમસ્ત માર કામનુ પ્રિય વાલંમ.

ઉત્તમ અને અપ્રતિમ માસિક.

હરિગીત.

નિંદો ભલે અજ્ઞાની જન, કે જ્ઞાની જન સ્તુતિ કરે;
આવી મળો લક્ષ્મી યથેચ્છા, કે સમૂળી પણ પળે;
આજે જ કે યુગાંતરે, કદિ મરણ થાતું છે તકી;
પણ ધીર પાણું ના ભરે, ડગ ન્યાય કેરા માર્ગથી.

પ્રકાશ પ મો]

ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૩.

[પ્રભા ૨ છ.

માર્તણ્ડ સ્તુતિ:

ચિત્રં દેવાનામુદંગાદનીકં

ચક્ષુર્મિત્રસ્યં વરુણસ્યામ્રેઃ ।

આપ્તા ચાવાં પૃથિવી અન્તરિક્ષં

સૂર્ય આત્મા જગતસ્તસ્થુર્પથ્થ ॥

શ્રાવસંહિતા ૧, ૮, ૭, ૧. ચલુઃ સંહિતા ૭-૪૨.

પૂજ્ય એવાં દીવ્યજોનો સમુદ્ર કે જે મિત્ર વરુણ અને અગ્નિને પ્રકાશિત
કે છે તેનો ઉદય થયો. આ સૂર્ય, કે જે ઉદય પામીને પોતાનાં નેત્રવડે પૃથ્વી
અંતરિક્ષ અને સ્વર્ગને ભરી દે છે, તથા જે સૂર્ય સ્થાવર જંગમ પ્રાણીઓનો
જીવન દાતા છે તેનું હમેશાં ધ્યાન કરીએ છીએ.

पतिव्रता

(वसंततिलकावृत्तम्)

सद्वंशजा परममङ्गलमार्गलीना,
 सत्यादरा पतिपदाम्बुजचञ्चरीका ।
 औदार्यदर्शनविधौ नियमावधाना,
 सा कामिनी कुलहिताय मता महद्भिः ॥ १ ॥

या प्रेयसि व्यवसन्नवारिधिमध्यलीने,
 दुःखे विरुद्धसमये पतिते विषादे ।
 धैर्यं निधाय हृदयेऽविगणय्य कष्टं,
 सद्भावतस्तप्तवुगच्छति सा कुलीना ॥ २ ॥

इत्थं निजं मनसि धीरुत्तयाऽवरुध्य,
 यां मोदते पतिपदाम्बुजदर्शनेन ।
 काले स्वनाथमयिकाय पुलकतुल्यं,
 स्वात्मानमेव कुरुते चरणोपहारम् ॥ ३ ॥

सिन्धो न या चिरपरिश्रमसेवनेन,
 प्रेयोहिते कुशलकार्यचहा प्रयोगे ।
 शुश्रूषया परमया निजनाथमेवं,
 संतोषयत्यनिशमुज्ज्वलमानसा सा ॥ ४ ॥

मित्रेषु माननियमोभरिषु शोकशङ्कु,
 पत्युः प्रसादनविधौ विविधावधाना ।
 दौर्जन्यदिग्भ्रष्टदृष्टेषु सदावमानो ।
 धन्या पतिव्रतमुत्तं शुचिर्विभर्ति ॥ ५ ॥

सा कामिनी शुचिर्मण्डनमौलिभृता,
 सत्कारमाह्ननियताऽस्वजनेषु नित्यम् ।
 शिक्षासु दत्तदया जनवाददीना,
 कल्याणं वैभवं महोदयेऽनन्ती ॥ ६ ॥

નાયે પરામ્ વદનશાલિનિ રોષયુક્તે
સન્માનમાચરતિ યા સદસદ્વિવેકા ।

લુપ્તાક્રકવ્દકસમુચ્ચયસંગહીના,
ઘન્યા રમા વિજયતે મુચ્ચનૈકમવ્યા ॥ ૭ ॥

નાયે રતિઃ પરમમાનમતિઃ સસ્રીષુ
સૌજન્યમિમ્બાનિવહેષુ મતેષુ માવઃ ।

શીલં સદા ગુરુષુ મૃત્યજને વિવેક,
પવં વિધાસુ કુશલા કુલકામિની સા ॥ ૮ ॥

સાહિત્યતીર્થ કવિ પોપટલાલ શર્મા.

ૐ વાલપુષ્પો ૐ

(મન્દકાન્તા.)

‘પુષ્પો વહાલાં ! મુદિત મનનાં
, રનેહુધેલાં તમે છે !

હેયા ફેરા સુખદ વિમળા,
હાર રૂડાં તમે છે !

આવે જ્યારે રસિક જનડાં
કે તમારી સમીપે,

ખીલી આપો, સ્મિત કરી સદા
સ્વાગત રનેહુ સાવે !

રેડો મીઠો સુયશ સરખી
ગન્ધ યંડા સમીપે !

આપો શાન્તિ પથિક જનની
નાસિકાને સદાએ !

ખીલો વહાલાં ! અતત ખીલો,
દીવ્ય આ કુંજ માટે !

નામો વૃન્દિ રમણ કરતાં
મહેલ ને દીન દારે !

સન્ત કુંજ. વીર.

શિશુ જનનાં હૃદય.

(હરિણી.)

(૧)

સરળ મધુરાં રનેહે લીનાં, અનુપમ નિર્મળાં,
દુષણ વિણનાં લોળાં પ્રેમી, રમૂજ ભયાં ખરાં;
કુદરત તણા ઉત્સાગે કે, જગન્મય વાડીમાં,
ભરત સરખાં ખેલતાં હા ! શિશુ જનનાં હૃદાં !

(૨)

નવિન નવલું લેવા, લેવા અખંડિત તત્પરાં,
અલિખિત પત્રો લેવાં કૌરાં અદોષજ મોતી શાં !
અપ્રકટ [વિના સંસ્કારોથી, અમૂલ્ય મણિ સમાં,
મૃદુલ કુલડાં લેવાં કુણાં શિશુ જનનાં હૃદાં !

(૩)

અરુણ સરખાં આનંદી એ પ્રવાસી પ્રભાતનાં,
અવિહિત પથો કેરી રહેતાં જરી પ્રતિકુળતા,
તદપિ મધતાં જ્ઞાતા ધાવા, અલેદ રહસ્યનાં,
ગમન કરતાં ધીરે ધીરે, પરસ્પર સાથમાં.

(૪)

લગતી કુમળી ડાળી લેવી, વળે જયમ વાગતાં,
સરસ નરસી છાપો લેવી, પડે જયમ પાડતાં;
કુસુમ કલિકા પ્રીતે પોણી, ખીલે જયમ ખીલતાં,
જયમ ખિલવવાં હોંશે હેતે, શિશુ જનનાં હૃદાં.

પ્રભાશંકર જયશંકર પાડકર

મોહન વંસી

- અમારો એક નિશ્ચય છે, અમારા દેશને માટે;
શિખાવે બંસી “મોહનની” અમારા દેશને માટે. ૧
- હૃદયમાં એજ બંસીના, ક્વનિથી આત્મબળ લગ્યું;
ગયો પડદો ખસી કોરે, અમારા દેશને માટે. ૨
- અમારાં હુખનાં વાદળ, વિષેયાં બંસીના નાદે;
પ્રકાશ્યો સુખનો સુરજ, અમારા દેશને માટે. ૩
- અજબ “મોહનતણી” બંસી, કરે છે દેશનું કીર્તન;
ગળવે સત્યના નાદો, અમારા દેશને માટે. ૪
- અમારાં નિત્ય પાઠોમાં, જપીશું મંત્ર “મોહનના;”
પૂજીશું મૂર્તિ “મોહનની” અમારા દેશને માટે. ૫
- વિરોધિનાં હૃદય ગગળ્યાં, સુણીને નાદ બંસીનો;
બતાવ્યા કાયદા કીળા, અમારા દેશને માટે. ૬
- અમે સૌં હિન્દ માતાના, તનુને હિન્દ વ્રાતાઓ;
નથી કંઈ લેદને ગણવો, અમારા દેશને માટે. ૭
- અમે સમજ્યા છીએ મનમાં, લખાયું મોત છે નક્કી;
હવે “સત્યાગ્રહ” મરશું, અમારા દેશને માટે. ૮
- અમારું ધ્યેય “મોહન છે”, અમારું ગેય “મોહન છે;”
અમારું શ્રેય “મોહન છે” અમારા દેશને માટે. ૯
- બધા અંતર તણા પડદા, ગયા અંતર તણ નાશી;
સહુ અંતર યયા આળે, અમારા દેશને માટે. ૧૦
- જપીશું જાપ “મોહનના” મધુરા નામના નિત્યે;
સદા એ ગંગમાં ન્હાશું. અમારા દેશને માટે. ૧૧

શાસ્ત્રી અમૃતલાલ ત્રીકમજી આચાર્ય.

દેશને બદલે દેહને એવો ફેરફાર કરી વાંચવાથી પણ વાચકને કંઈક મુદોજ માવ જણાશે.

પ્રમુ શુ પૂઝશે ?

(ભુજ ગી વૃત્ત.)

તમેએ કહો બંગલા ક્યાં બનાવ્યા ?
કહો કેટલા લાખ ગાંઠે બનાવ્યા ?
ચલાવી તમે કેટલી છે દુકાનો ?
પ્રભુ તે તમેને નથી પૂછવાનો. ૧

કઈ જાતના પેરતા ભુટ જોડા ?
કહો મોટરો કેટલા ઘેર ઘોડા ?
હશે કેટલા બાગ ને બગલાઓ ?
પ્રભુ તે તમેને નથી પૂછવાનો. ૨

તમે કેટલી રોજ ચીરટ કુંડી ?
તમે કેટલી વાપરી ચાથ ભુકી ?
તમે ચાવતા કેટલાં રોજ પાનો ?
પ્રભુ તે તમેને નથી પૂછવાનો. ૩

કઈ જાતના બાળતા ઘેર લેખો ?
કઈ જાતની વાપરો હેટ કંપો ?
હતો 'ડ્રેસ' કેવો દહો ? પેરવાનો ?
પ્રભુ તે તમેને નથી પૂછવાનો. ૪

તમે કેટલી બાઈ ભાષા બણ્યા છો ?
જી એ જમ. એ. જમ. ડી. શુ. ચલાછો ?
મળ્યો ચાંદ જે પી. કે સી. આઈ ઈ. નો ?
પ્રભુ તે તમેને નથી પૂછવાનો. ૫

ન હિસાબ મેળી દેયા. મોકરોને,
દુશાલા અગી શેલ રોલાં બધાંને;
હીન મોતીના લેડીને દાગોનાનો,
પ્રભુ તે તમેને નથી પૂછવાનો. ૬

તમે કેટલાં નાટકો જોઈ જોયા ?
યુના-રેસમાં કેટલાં દામ જોયા ?
બનાવ્યા ધરોતા નવા જે પલાનો,
પ્રભુ તે તમોને નથી પૂછવાનો. ૭

હાલો કયે ગામ આરામ લેતા ?
મવાસે કયા વગનો પાસ લેતા ?
લીધી કેવી મીઠાણીઓ મહેરબાનો,
પ્રભુ તે તમોને નથી પૂછવાનો. ૮

મુલાકાત લીધી કયા હાટલોની !
બહુ ભાંગી ત્યાં ગરદનો ખાટલોની !
કયો ખુરદો સે-ટની શીશીઓનો,
પ્રભુ તે તમોને નથી પૂછવાનો. ૯

કરી કેટલી વાર શેઠેજ શાદી !
યઈ પેટમાં કેટલી વાર ખાદી ?
ન યાદી છંયાં છોકરાંની જ માનો,
પ્રભુ તે તમોને નથી પૂછવાનો. ૧૦

કહો કેટલાં દીનને દાન દીધાં ?
કહો કેટલાં ધર્મનાં ધામ કીધાં ?
બચાવી દુઃખી છવડાઓની જાનો ?
તમોને પ્રભુ તે અરે પૂછવાનો. ૧૧

સપિમુખ. પુસ્તક. ૩, અંક ૨-૩.

જોઈએ છીએ.

મોઢ માર્તણ્ડ—૧૫૧ પહેલાંના (સને ૧૯૧૯) ના અંક ૬-૧૨
વીસમી સદી—પુસ્તક એકથી છ. એટલે પ્રથમના પ્રભુ વર્ષના ૩૬
જુલો પુરા.

આ અંકો જેમને આપવા પૂરજ હોય તેમણે લેવાનો ડોંમત સાથે
જુલો નીચેને ઠંકાણે લખવું.

મુબઈ—૪.

અધિપતિ-મોઢ માર્તણ્ડ.

ગામડી આંખોને મુંઝવેની લગની.

(ગઝલ.)

પ્રવાસી ગામડાં ગામે, બંધીયે ડાંરીઓ દેખી;
 પૂછેલા એમને પ્રશ્નો, પુરૂષ સંખ્યા કમી પેખી.
 પ્રવાસીને મળ્યા ઉત્તર, 'ગયા' છે શેઠ મુંબઈમાં;
 અમારા જેઠ પણ જઈને, કરે છે વેઠ મુંબઈમાં.
 દીયરજી દોદીયાં માટે, દીયે છે દોટ મુંબઈમાં;
 કુવા ફેરી તણે ધંધો, કરે છે દોટ મુંબઈમાં.
 ચચાને ચાહુની હાંટલ, પિતાજી પાન વેચે છે;
 બપાવા વેચતાં ખાંટલ, જમાઈ જોષ જોવે છે.
 લલાભાઈ બલેશ્વરમાં, જઈ ઉપદેશ આપે છે;
 મળે ને દાન એનાથી, કુધાનું દુઃખ દાપે છે.
 બનેલી માટલાં માંડી, પરબનું પાય છે પાણી;
 લખે નણદોઈ નાણું ને, ધણીજી જૂજતા ધાણી.
 ગલ્લીમાં ગાંઠીયા વેચે, કુશળ ક'દોઈ છે કાકા;
 અને માર્કેટમાં મામે, ગણે કાપડ તણા તાકા.
 કરે છે ચેરનો સદે, ભણ્યો ભાણેજ મુંબઈમાં;
 નથી પુત્રજીનો પત્તો, હશે મોવાલી મુંબઈમાં.
 ઘણા તો રાંધણા રાંધી, કફેરી જાંઠગી કહાડે;
 છતાં પણ "આંધળી લેશો, તણું છે મોઢવું" મુંબઈ.
 નથી ત્યાં સાચરો સૂવા, નથી ઘર બારનો પત્તો;
 ઘણા તો ઓટલે સૂતા, ગીલીચ, ગંધાય ન્યાં લત્તો.
 મરે, મ'દવાડ વેઠે છે, છતાં જોતા નથી જાગી;
 બીજા ધંધા પડ્યા બહોળા, છતાં મુંબઈની લે'લાગી,
 જરૂર ધનવાન. વિધવાન, માટે સ્થાન સારું છે;
 પરંતુ દુર્ગલાં માટે, નરકથી એ નહારું છે.
 ગયા છે ગ્રામ્ય ઉદ્યોગો, પડ્યા છે ખેતરો ખાલી;
 પરંતુ છે પવન વાયો, ને મુંબઈની લગન લાગી.
 (ગુજરાતી તા. ૧૭-૧૨-૨૨) ખાલ.

(ગ્રંથાંકના પૃષ્ઠ ૩૮ થી ચાલુ.)

સાધુનો ધર્મ સત્યપ્રિયતા છે,

જેટલો સત્યપ્રિયતાનો અભાવ હોય છે, તેટલોજ સુજનનાનો હ્રાસ થાય છે. સત્યપ્રિયતા સમાજને માટે એક એવું ઉત્તમ બંધન છે કે જેથી સમાજની ઘણી ખરી નિષિદ્ધતાં દૂર થઈ જાય છે. માત્ર અસત્ય ન બોલવાના બંધનથી સંસ્થાને અતિ ઘણો સુધારો થઈ શકે છે. કિંતુ ઘણા લોકોને મહેડેથી આમ સાંભળવામાં આવે છે કે ખોટું બોલ્યા વિના કમ ચાલતું નથી. પાઠશાળાઓમાં શિક્ષકોની પાસે સજા પામવાના ડરથી વિદ્યાર્થી ગણ, ધરમાં મા બાપ અને અન્યાન્ય ગુરુ જનોથી ધિક્કારો જવાના બંધથી ડોકરો અને છોડીઓ, સ્વામીના ડરથી સેવક, અને સમાજની નિદાં અને લોકસજ્જનના બંધથી સંસ્થામાં માણસો અસત્ય બોલવાનું અંગીકાર કરે છે. હવે આમ વિચારવું જોઈએ કે ધરધરમાં બધા પી જનારા આ મિથ્યા બાપણનું 'મૂળ શું' છે ? આનું 'મૂળ' શું છે ? હાંસી જવાથી જ લોકો અસત્યનો આધાર લે છે. બીરૂતા અને કાયરતા સિવાય આ મિથ્યા બાપણનું 'મૂળ શું' છે ? આનું 'મૂળ' શું છે ? હાંસી જવાથી જ લોકો અસત્યનો આધાર લે છે. બીરૂતા અને કાયરતા સિવાય આ મિથ્યા બાપણનું 'મૂળ શું' કારણ કહી શકાય તેમ છે ? કેટલાએક સામાન્ય ગુણોના અભાવથી આ જારે દોષ ઉત્પન્ન થાય છે. વગર વિચાર્યે જ્યારે કોઈ અનુચિત કમ કરી બેસે છે, ત્યારે તેને બધ થાય છે. તે વખતે ને વિચારે છે કે દોષ કબુલ કરવાથી હું દંડાપશન, ને ધરનાં માણસો મારા પર કોઈ ક્રોધ કરશે. આડોશ પાડોશના માણસો મને તિરસ્કારની નજરે જોશે અને તેથી પણ વળી મને કેટલાંએ દુઃખ ભોગવવાં પડશે. એવી રિવાજમાં શું કરવું જોઈએ ? પોતાનો દોષ કબુલ કરીને દંડ પામવું ઉચિત છે કે અસત્યના આધારથી પોતાનો દોષ છુપાવીને ઉદ્ધાર પામવું ઉચિત છે ? કોઈ નો ને અપરાધી વ્યક્તિને આમ સમજ આપશે કે જો એક બે ખોટી વાતો બોલવાથી સઘળું સકટ મટી જાય તો ખોટું બોલવામાં અડચણ ન શું છે ? પણ શુદ્ધ ચરિત્ર વાળા કહેશે કે

અપરાધી પોતાના દોષને છુપાવીને એકવાર કોમ્પ રીતે બચી શકે છે, કિંતુ તેના પડીથી તેના ભવિષ્યના શુભ સંકલ્પની આશા સર્વદાને માટે લુપ્ત થઈ જાય છે. પોતાના અપરાધજનિત સંકટથી રક્ષા પામવાને માટે વારંવાર તેને ખોટું બોલવું પડે છે. હૃદયના ઉચ્ચ ભાંવે સર્વ એક એક કરીને નીકળી જાય છે. તેથી ઉલટું પોતાના દોષને સ્વીકારી લેવાથી સત્યતાદીનો દંડ જરૂર થાય છે, કિંતુ સત્યના પ્રભાવથી તેનું હૃદય તે દંડના પ્રમાણમાં અધિક ઉત્તત થાય છે. તેના મનમાંથી સંકલ્પો બચ જાય જાય છે. ને તેને ખોટું બોલવાને માટે ફરી કદી લક્ષ્યાત્મક પડતું નથી. કિંતુ જે લોકો મિથ્યાવાદી છે તે, સદૈવજ બચીત રહે છે. તેનું હૃદય વિદ્વિગ્ન રહે છે, તેના મનમાં આપોઆપ જ્ઞાની થતી રહે છે. તે કૌટિલ્ય ધારણ કરીને નીચામાં નીચાં કર્મ કરવા મંડી જાય છે. જહારથી તે બહે એકધર્મશાળી જેવામાં આવે પણ અંદરથી તે તદ્દન બેચેન રહ્યા કરે છે. તેમના મનમાં શાંતિ, હૃદયમાં સાહસ, બોલીમાં સ્પષ્ટતા, અને દષ્ટિમાં તેજ ભરેલું રહે છે. સભ્ય સંવાદમાં નેતૃત્વ આદર થાય છે. સારા શુભોદ્દેશ પ્રતિષ્ઠા સર્વ સમયમાં સર્વ દેશોમાં પ્રચલિત છે. સત્ય બાપણ એક એવો પ્રધાન ગુણ છે કે જે તે ધારણ કરવાથી મનુષ્ય માત્ર જોગ્યાન્વિત થઈ શકે છે. જે અસત્ય સેવી છે તે કોઈપણ કાળે વડાઈ પામી શકતાં નથી.

જે સર્વ શુભોદ્દેશોની ન્યોતિથી સંસ્કાર જંજમગી રહેલ છે તે શુભોદ્દેશ પ્રાપ્ત કરવાનો અભિલાષ કોને યશે નહીં ? તે સર્વ શુભોદ્દેશો દ્વારા એક સાથે જ પ્રાપ્ત કરી લેવા ધારે તો તેમ કદી થઈ શકશે નહીં. પણ હા, એક એક શુભોદ્દેશો અભ્યાસ કરીને લોકો શુભોદ્દેશો પોતાને અલંકૃત કરી શકે છે. અવગુણ અનાયાસે જ પ્રાપ્ત થાય છે. કિંતુ શુભ વિશેષ સાધનનું ફળ છે. તેને જ શુભોદ્દેશ પ્રાપ્ત કરવા ધારે તો તેનો સુગમ ઉપાય આજ છે કે સાચી પ્રથમ તમે સત્યનો આધાર લો. હૃદય પૂર્વક પ્રતિજ્ઞા કરો કે:—“ હું અસત્ય કદિ બોલીશ નહીં. ” બસ, એક સત્યનો આશ્રય ગ્રહણ કરવાથી જ ખીજા જેટલા ગુણ છે તે સર્વ આપોઆપ આવીને તમારે હાથ પકડશે.

એક મહાનુ વિદ્વા મહાત્માનું કથન છે કે “ જ્ઞાનજ શક્તિ છે. ” હવે જ્ઞાનનું સ્વરૂપ સત્ય છે. અને અજ્ઞાનનું સ્વરૂપ અસત્ય છે. આ શિદ્ધાંતાનુસાર સત્ય અને શક્તિમાં કાંઈ ભેદ રહ્યો નહીં. જેનામાં જેટલાં સત્યનો ભાગ છે તે તેટલો જ શક્તિમાન છે. સંસારમાં જેટલાં અનિષ્ઠ સંઘટિત થયાં છે, થઈ રહેલાં છે. અને યશે, તે સર્વનું કારણમાત્ર એક મલની દ્વાસતાજ છે. એકવાર ભારતવર્ષની વાતજ વિચારી શુભો. આ ભારતમાં બ્યારે સત્યનું સન્માન હતું. સર્વના આચાર વિચાર વિશુદ્ધ હતા, જળ કપડને લોકો મદા પાપ સમજતા હતા, સારે ભારતમાં શક્તિ સમૃદ્ધિ અને સુખ હતાં. જેમ જેમ

સત્યનો હ્રાસ થવા મંડ્યો, તેમ તેમ ભારતવાસી આર્યગણ શકિતહીન થવા મંડ્યા. હાય ! પ્રાચીન ભાવતની સત્યપ્રિયતા, સ્વધર્મનિષ્ઠા, સાધુતા, ધીરતા ને વીરતાની સાથે વર્તમાન ભારતની અસત્યપરતા, દુરાચાર, અશિષ્ટતા, અધિરતા, અને બીજા આદિની બ્યારે તુલના કરીએ છીએ ત્યારે હૃદય વિદીર્ષુ થઈ જાય છે, અને સજ્જનથી માથું નીચું નથી જાય છે, કિંતુ તમે લોકો જે હજી પણ સત્ય વ્રત ધારણ કરીને તમારા ચરિત્રને સુધાર્યો તો યોગ્ય દિવસોમાં વર્તમાન ભારતનાં સમસ્ત કલકોને મટાડી નાખ્યો. કેટલાએ વિદેશીઓ કે જેણે આપણું લોકોને બહુ બહુ ગાળો દીધી છે, અને કેટલાએ વિદેશી જે આપણું લોકોની મુર્ખતા પર હમણાં પણ દસે છે અને આપણું લોકો ને તિરસ્કારની નજરે જુએ છે તે લોકો પણ ક્ષમા બાવ ધારણ કરશે અને તમે લોકોના મદત્વનો પરિચય પ્રાપ્તિને વારંવાર તમારી પ્રશંસા કરશે. એટલા માટે સર્વદા સત્ય પાલન કરવો ને દંડ સંકલ્પ કરો. સંકટના સમયમાં પણ સત્યનો લાગ ન કરો અને પોતાના દોષ સંતાડવાને માટે કદી અસત્યને તમારી પાસે ફરકવા ન દો. મોકલો મને પોતાના દોષનો સ્વીકાર કરો, પણ બીજાને ધારણ કરવાનું સ્વપ્નમાં પણ ન મંબારો.

પોતાના દોષનો સ્વીકાર કરવો એ મહત્વનું લક્ષણ છે.

જેને માનસિક બળ નથી તેજ પોતાના દોષનો સ્વીકાર કરવામાં યરથર છે, તે આમ નથી વિચારતા કે અપરાધ કયુલ કર્યો એ દૃષ્ટિની દુર્ગંજતા નથી પણ દૃષ્ટિનું મહત્વ છે. પોતાનો દોષ પ્રકટ કરી દેવાથી જ મનુષ્ય નિર્દોષ થાય છે. તેના મનમાં શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે, ચરિત્ર નિર્મળ થાય છે, અને અપમરણને બદલે મુખ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. અનુચિત કર્મ કરીને દોષનો સ્વીકાર કરવો એ સાધુઓનું કામ છે, જે લોકો દોષ છુપાવે છે, તેને ચોર સમજવો જોઈએ જે પોતાના દોષને જેટલી છુપાવવાની પ્રવૃત્તિ કરે છે તેટલોજ તે પોતાને વધારે દોષી બનાવે છે. પોતાના દોષને છુપાવીને કોઈ સાધુ કહેવરાવી શકતો નથી. સાધુ ત્યારે કહેવરાવી શકાય છે કે બ્યારે તે ખુલ્લો ખુલ્લા રૂપમાં પોતાનો દોષ પ્રકટ કરી દે, અને પોતાના કરેલા દોષો પર પશ્ચાત્તાપ કરે.

દોષ છુપાવવાને માટે જુદું બોલણું એ એક દોષ રહેવાં ખતાં ખીજે દોષ કરવાની બરાબર છે. દોષથી દોષોનો ઉદ્ધાર કદી થઈ શકતો નથી. શાલ્યથી કોઈ શલ્યનો ડાઘ ધોઈ શકતું નથી આગથી કોઈ આગને ઓસવી શકતું નથી, જેવી રીતે બાગ ઓલવવાને પાણીની આવશ્યકતા છે તેમજ રીતે દોષ દૂર કરવાને સંત્યની આવશ્યકતા છે. આવાતને રૂઢી રીતે ખાદ રાખો કે એક જુદો છુપાવવાને માટે ખીજા જુદાની નજર પડે છે. અર્થાત્ આં મોટેથી એક વાત જુદી નાકળી કે તરત ત્યાં ખીજું જુદાં આપોઆપ આવીને ઉભું રહે છે. એક જુદો માટે કોઈ

બજે કેટલાં બુદ્ધિ બોધનાં પડે છે. એથી ઉત્તરોત્તર દોષનીજ વૃદ્ધિ થાય છે. જેનું ચરિત્ર બગડેલું છે તે જે હૃદયનાં દુર્જન છે તે પોતાના દોષ છુપાવવાની ખંદુ કાશિશો કરે છે આત્મકાલ એવાજ લોકોની સંખ્યા અધિક છે કે જે અહંકારમાં કુલેલા રહે છે, વ્યાસનોનેજ પોતાનું કર્તવ્ય સમજે છે, અને બાણી ગણીને પણ મૂર્ખાઈનાં કામ કરે છે. કેટલાએક બુદ્ધિહીન તો ગામ ગણસને માટે, પ્રભુતા પામવાને માટે, ક્ષણિક સુખ ભોગને માટે, અને બીજા પણ અનેક નાના નાના લાભોને માટે પોતાના અમુલ્ય ચરિત્રને ક્ષતિકત કરી બેસે છે.

કેટલાએ લોકો પોતાના દુષ્ચરિત્ર જનિત દોષોને છુપાવવાને માટે બહુ દ્રવ્યનો ખર્ચ કરીને અને વિવિધ પ્રકારના બાહ્યડમ્બર કરીને સુચશ પ્રાપ્ત કરવાની પ્રવૃત્તિ કરે છે. અને વખતો વખત કૃતકાર્ય પણ થાય છે. કિંતુ સત્ય તે સત્યજ છે. અસત્યની કદિ વૃદ્ધિ થતી નથી, આ નિયમથી તેનાં નામ અને યશ થોડાજ દિવસોમાં લુપ્ત થઈ જાય છે. જેનું આચરણ સારું છે તે કાંઈ બાહ્ય-ડમ્બર ન કરવા છતાં પણ સમ્યક્ સમાજમાં સમ્માનિત થાય છે. અને સાધારણ માણસોમાં પણ સર્વત્ર તેનાં આદર સત્કાર થાય છે. જેનું આચરણ સારું નથી, તે યશના લોભથી અનેક સારાં કામોને કરીને પણ પોતાના દુષ્ચરિત્રનું ક્ષતક દુર કરી શકતાં નથી. તેમના સંબંધમાં સર્વ લોકો આમજ કહ્યા કરે છે કે.—“તે કેટલાએ સારાં સારાં કામ કરી ગયો છે ખરાં, કિંતુ તેનું જીવન પવિત્રતાથી સંહિત હતું” એવા લોકો જન સમાજમાં ધન્યવાદ અને કૃતજ્ઞતાના પાત્ર થઈ શકે છે, કિંતુ તેમના પર લોકોની શ્રદ્ધા વા ભક્તિ ઉત્પન્ન થતી નથી. હૃદયમાંથી કોઈ તેના પર પ્રેમ પ્રકટ કરતું નથી. સુચરણાં કામ કરવા છતાં પણ લોકોની દષ્ટિમાં અશ્રદ્ધા અપ્રીતિભાજન અને અપૂજ્ય હોવાનું દુઃચારજ એક માત્ર પ્રધાન કારણ છે. સારા આચરણનો પ્રભાવ કેટલો પ્રમળ છે કે એક તત્ત્વચરિત્ર પુરુષની દેખ દોષીથી સમસ્ત જ્ઞાતથી ઉત્તાપ થઈ શકે છે. તેથીજ રીતે એક દુષ્ચરિત્રતાના સંસર્ગથી આખું ગામ જમડી જઈ શકે છે. સિદ્ધાન્ત આમ છે કે દુરાચારીનો સમ્પર્ક હિંતા—એવી રાગની પેઠે સર્વથા લાગ્ય છે.

સત્યથી વિચલિત ન થતું એ જીવી રીતે સંપૂર્ણઓનો ધર્મ છે, તેવીજ રીતે પોતાના દેવતા સ્વીકાર કરી લવંઘ એ તત્ત્વચરિત્ર પુરુષોનું પ્રમાણ લક્ષણ છે. સ્વર્ગીય ગોવિંદમોહનરાય વિધાવિનેદ આ વિષયમાં આપણા લોકોને આદર્શ સ્વરૂપ થઈ ગયેલ છે. તેમણે પોતાની બાહ્યાવસ્થામાંજ પોતાની તેજસ્વીતા, સત્યપ્રિયતા, અને પોતાના મહત્વનો જે ગાંઠ પરિચય આપ્યો છે તે સર્વને માટે અનુકરણીય છે. બાહ્યકાળમાં એક વાર મહાશય ગોવિંદમોહન નાવ પર આરૂઢ થઈને રંગપુર તરફ ચાલ્યા જતા હતા. લોકોનું કથન છે કે તેમને વિદ્યાભ્યાસને માટે તેમના

પિતાની પાસે તેમના કુટુંબીઃધર્મ જતા હતા. તે વખતે રેલ નહોતી. જળ માર્ગે જ લોકો દૂર દૂરની મુસાફરી કરતા હતા. તે વખતે, જે રસ્તો રેલ ગાડીમાં ભોસીને લોકો ચોડા કસાકોમાં પસાર કરે છે, તે વખતે તે રસ્તાને પસાર કરવામાં કેટલું સાચુંકે દિવસો લાગી જતા હતા. વહાણના પ્રવાસીઓને તો રસોઈ બનાવવાનું અને ખાવા પીવા આદિનું સર્વ કામ વહાણ પરજ કરવાં પડે છે. રંગપુરના આ નૌકા ક્ષેત્ર પ્રવાસીઓએ રસ્તામાં ક્યાંકક ખારવાઓ પાસેથી ઇચ્છા પ્રમાણે માછલીઓ વેચાતી લીધી, તેમાં એક મોટી માછલી છવતી હતી. ઘરમાં જેવી રીતે લોકોને મન માન્યાં સુસ્વાદ ભોજન મળે છે, તેવી રીતે દુરવર્તી નદીના પ્રથમ પથમાં મળવાનો ક્યાંથી સંભવ હોય ! યદ્યપિ નાવનો પ્રવાસ મોટા આરામનો છે તથાપિ સમય અધિક સાગવાના કારણથી લોકોને છવ ગભરાઇ જાય છે, અને કેટલીએક વાતોની અડચણ પણ પડે છે. એવા અવસરમાં જો જળ પ્રવાસીઓને કોઈ અભિલાષિત વસ્તુ મળી જાય તો પછી તેમના આનંદની ગીમા રહેતી નથી. તે પ્રવાસીઓએ ત્યારથી ઘર છોડ્યું ત્યારથી એવી મોટી માછલી તેમને કહી મળી નહોતી. એકાએક એવી સારી માછલી મળી જવાથી તે લોકો ધણાજ પ્રસન્ન થયાં, બાળક ગોવિંદમોહને તો આ વખતે ખુશીના માથાં કુદા કુદ કરી મુક્તી ભેદતી હતી. કિંતુ તેના મોઢા પર પ્રસન્નતાનું ચિન્હ માત્ર પણ જોવામાં ન આવ્યું. સર્વ લોકો આનંદમાં ઉછળી રહ્યા હતા. કેવળ તે બાળક વિચારમાં પડ્યો હતો, તેના મનમાં આજ ચિંતા યદ્ય રહી હતી, આજ વિચારી વિચારીને તે વ્યાકુળ થઈ રહ્યો હતો કે પોતાની ઉદરપુર્તિને માટે લોકો આવડી મોટી માછલીને મારી નાખશે. બાળકે વિચાર્યું “ હું મારા હાથથી તો એને મારીશ નહીં. અને ગંધ્યા પછી તેને સ્પર્શજ કરીશ નહીં, કિન્તુ મારી સન્મુખ લોકો તેને મારીને કંકડે કંકડ કરી નાખશે. તે હું કેવી રીતે જોઈ શકીશ ! ” ત્યારે લોકો ને છવિત મત્સ્યને આમ સમજીને કે ક્યાંકક ભાગી ન જાય, નીરાપદ સ્થાનમાં રાખીને કુદ્ય બીજે કામે ચાલ્યા ગયા ત્યારે તે બાળકે તે માછલીને નદીના અગાધ જળમાં મૂકી દીધી.

ગોવિંદ મોહન આ વાતને સારી રીતે જાણતા હતા કે તે માછલીને તે દિવસ સૌના આનંદનું કારણ થઈ રહી હતી, અને તેને પાણીમાં મૂકી દેવાથી તે સર્વના કોષક્ષાન્ન જનશે, તથાપિ માછલીની પ્રાણરક્ષા કરવામાં તેમણે જરા પણ આધુ પાધુ કર્યું નહીં.

ત્યારે તેમના મોટા ભાઈ અને સાથનાં માણસોએ માછલીની તલાશ કરી અને માછલી ન મળી ત્યારે તે લોકો અધીર થઈ ગયા. બાળક ગોવિંદમોહને સંસ્નીનો કાંઈ પણ બાય ન કરતાં ‘ગોખ’ ગોખ તો લોકોને કહી દીધું કે “ મેં જ માછલીને પાણીમાં બચાડી મૂકી છે. ”

વીરશ્વર મુખોપાધ્યાયની ઉદારતા.

પ્રસી સન ૧૮૮૮ના ગ્રીષ્મ કાળમાં બસીતર મહમદખાં નામનો એક કાબુલી સોદાગર જામ દેશથી અફઘાનિસ્તાન પાછા જતી વખતે પંજાબના બન્નુ શહેરમાં એ ચાર દિવસને માટે રોકાઈ ગયો. શહેરની બાજુમાં એક મોટો બાગ હતો તેમાંજ તે ઉતર્યો. બ્યારે ત્યાંથી તે પોતાને દેસ જવા મંડ્યો ત્યારે ઉતાવળમાં તેની રૂપીઆની કોથળી ત્યાં પડી ગઈ. તે કોથળીમાં પાંચ હજાર રૂપીઆ હતા. બ્યારે થોડો આગળ ગયો ત્યારે તે પોતાની પાસે રૂપીઆની ચેલી ન જોઈને તે બાગની તરફ દોડ્યો ચાલ્યો ગયો. રસ્તામાં તેને એક તેર. ઝાદ વર્ષાનો. બંગાળી બાળક મળ્યો. તે બાળકે તેને ગભરાયલા જોવા જોઈને પૂછ્યું “શું આપની કોથ વસ્તુ ખોવાઈ ગઈ છે?” સોદાગરે કહ્યું “મારી રૂપીઆની ચેલી ખોવાઈ ગઈ છે.” બાળકે તુરંત ચેલી દેખાડીને કહ્યું:- “આ આપની છે! લો.”

કાબુલીએ ચેલીના રૂપીઆ બાળકને દેખાડીને પૂછ્યું “તમારા મનમાં આ રૂપીઆનો લોભ કેમ ન થયો?” બંગાળી બાળકે કહ્યું— “મેં બાળપણથી આવું જ શિક્ષણ મેળવ્યું છે, કે બીજાના દ્રવ્યને માટીની સમાન સમજવું જોઈએ.”

છોકરાની આ વાતને સાંભળીને કાબુલીને ધણેજ આનંદ થયો.

તેણે પોતાના મનમાં કહ્યું “આવા પુત્ર રત્નને પામીને તેના મા આપને કાણ જાણે કેટલો હર્ષ થતો હશે!” આખરે સોદાગરે આ મહોપકારના બદલામાં જનામ સ્વરૂપ પાંચ રૂપીઆ તેને આપવા ખજા કરી. છોકરે કહ્યું “મેં આપના ઉપર એવો કયો ઉપકાર કર્યો છે કે જેના બદલામાં હું આપ પાસેથી આ રૂપીઆ લઉં. આપના રૂપીઆ આપને આપી દીધા, તે તો મેં મારા કર્તવ્યનું જ પાલન કર્યું છે.”

ઉક્ત કાબુલીએ આ વૃત્તાંતને એક અંગ્રેજી વર્તમાન પત્રમાં પ્રકટ કરી દીધું. તેણે પોતાના લેખના અંતમાં લખ્યું છે કે “તે રૂપીઆ મારા ન હતા, મારા માલિકના હતા. જો તે છોકરો રૂપીઆ છુપાવી રાખત તો મારે કેદમાં જવું પડત અને મારા પરથી માણસોનો વિશ્વાસ ઉડી જત. તે છોકરાએ મારા પર જે ઉપકાર કર્યો છે તેનું વર્ણન હું શબ્દોમાં કરી શકતો નથી. તેની નિકટ હું મારી કૃતજ્ઞતા કેવી રીતે પ્રકટ કરી શકીશ તે હું જાણતો નથી. તેના સાત્ત્વની પ્રશંસા જોઈને દરવામાં આવે તેટલી થોડી છે. હું મારા ઉપર આ પરમોપકાર કરનાર બાળકને આ જીવંતમાં કરી ભૂલીશ નહીં. તેના દીર્ઘ જીવન અને સુખ સંપત્તિ માટે હું સર્વદા ધન્ય પાસે પ્રાર્થના કરીશ. હું તે બાળકને દૈવ્યથી આમજ આશીર્વાદ આપું છું કે તે સર્વદા સુખી રહે. કહી તે કોઈ પ્રકારનું કષ્ટ ન પામે અને પ્રત્યેક કામમાં સફળતા પ્રાપ્ત કરે. તે છોકરાનું નામ વીરશ્વર મુખોપાધ્યાય છે. અને તે બન્નુ છાત્રા સ્કુલના એન્ટ્રન્સ ક્લસમાં બણે છે.”

નૈતિક બળના અભાવનું નામજ ભિક્ષતા કે કાયરતા છે. સ્કુલોમાં એવા શોકરાઓની સંખ્યા કેટલી દુશે કે જે અપરાધ કરીને તેનો સ્વીકાર કરે છે. એવા વિદ્યાર્થી કેટલા દુશે કે જે દંડ પામવાની વાત જાણ્યા છતાં પણ પોતાના અપરાધને પ્રકટ કરવાનું સાહસ રાખે છે. જે તમારા મનમાંથી ભિક્ષતા દૂર ન થઈ તો તમે મોટા મોટા અંથોને બણીને શું કમું? જ્યાં સુધી તમે બીર જની રહેશો ત્યાં સુધી હું આમજ કહીશ કે વિદ્યાનું ફળ તમને પ્રાપ્ત થયું નથી. જ્યારે તમે સન્માર્ગે ચાલશો ત્યારે તમારી જેટલી બીરતા, જડતા, અને મલિનતા છે તે એવી રીતે દૂર થઈ જશે કે જેવી રીતે મૂર્ખના ઉદ્વેગથી અસ્થકાર દૂર થઈ જાય છે.

આ વખતે જે મિથ્યા બાળુ અને જાતીય બીરત્વ ઘેર ઘેર આદર પામી રહેલ છે, અને જે કારણથી પ્રાચીન ભારત આ વખતે લજ્જા અને ગ્લાનિથી એકદમ તેજહીન થઈ પડેલ છે, તેનું કારણ પણ નીતિબળનો અભાવજ સુમન્યું નેપ્રએ.

રામાયણ, મહાભારત અને રાજસ્થાન આદિ ગ્રંથોમાંથી દ્રષ્ટાંત દર્શાવીને અથવા આપણું લોકોના પ્રાતઃસ્મરણીય ધર્મચર્ચા વિશ્વાસાગર, અને રામમોહન આદિ મહાનુભાવોનાં પવિત્ર નામોનો ઉલ્લેખ કરીનેજ આપણને ધન્ય માનવાથી કામ ચાલશે નહીં. જે મહાત્માઓના ચરિત્રનું અનુકરણ કરશે નહીં, જે તેમના ઉપદેશાનુસાર કામ કરશે નહીં, તો સંકેતે રામાયણ, હજારો મહાભારત, અને લાખો રાજસ્થાનના રહેવા છતાં પણ આ વખતે હીન ભારતનું કલંક મટશે નહીં, તમારા ગ્રંથોથી સંસાર એટલો પરિચિત થશે નહીં કે જેટલો તમારા ઐક સાધારણમાં સાધારણ સાદું કામ કરવાથી પરિચિત થશે. સુપયનું અવસર-બન કરીને સારાં કામોને કરી દેખાડવાં એજ તમારું કર્તવ્ય છે. સુપય શોધવાને માટે તમારે ક્યાંક જવું પડશે નહીં. મહાત્માઓનો સર્વવ્યાપી સુધરા અને તેમનાં પવિત્ર જીવન ચરિત્રજ સુપય દર્શાવનારાં છે. બાળક ગોવિંદ મોહતે પોતાનાં દોષનો સ્વીકાર કરીને જે કાંઈ મોટાઈ દર્શાવી છે, બાળક વિરેન્દ્ર મુખોપાધ્યાયે પાંચ હજાર રૂપીઆને માટીની જરાબર સમજીને પોતાની નિર્લેખતા, સત્ય વાદિતા, સાદુતા અને કર્તવ્ય બુદ્ધિનો જે રીતે પરિચય આપેલ છે, કચ્છા કરવાથી તમે લોકો પણ અનાયાસ તેવાં તેવાં કામોના દ્વારા સુધરા પ્રાપ્ત કરી શકો તેમ છે. વિદ્યાસપાત્ર બની શકો તેમ છે, અને પોતાની ઉન્નતિ કરતા સત્તા સંસારનો પણ અતિ ધણો ઉપકાર કરી શકો તેમ છે.

મનુષ્યતા

મનુષ્ય થવા છતાં પણ મનુષ્યતાનું જ્ઞાન થવું કઠણ છે. ધન ઉપાર્જન કરીને કુટુંબનું પાલન કરવાથી અથવા અનિષ્ઠ ધન સમ્પત્તિના રસમી ચર્ચને મોજ

મનની સાથે જીવન નિર્વાહ કરવાથી કોઈ મનુષ્ય કહેવાય શકતું નથી, તેમજ અનેક શાંત્ર ભણીને પંથું કોઈ મનુષ્ય હોવાનો દાવો કરી શકતું નથી. મનુષ્યનાં લક્ષણ કેવળ ધનવાન વા વિદ્વાને યવું એટલાંજ નથી. જો એમ ન હોત તો વખતો વખત કંટલાએ ધનકુખેરને અને કંટલાએ શાંત્રસ વિધાવેસારદ છે તેને માણસો પશુ કહીને તિરસ્કાર કેમ કરત ? “ જાણ્યા ગાંધાથી શું થશે, તેમનામાં મનુષ્યતાનો તદ્દન અભાવ છે ” આ પ્રકારનો વાક્ય પ્રયોગ કદી કદી સોક્રાના મુખથી સાંભળવામાં આવે છે. એથી જાણી લેવું કે ધનસંપત્તિ અને વિદ્યાની સાથે મનુષ્યતાનો સંબંધ નામ માત્રનો છે. મનુષ્યતા એક જુદોજ પદાર્થ છે. આત્માની સાથે તેનો ગાઢ સંબંધ છે. જેને આત્મ જળ છે તેનેજ મનુષ્યતા પ્રાપ્ત થાય છે. આત્મ સંયમ અને આત્મત્યાગ એ જોજ મનુષ્યતાને મારે પ્રધાન ગુણ છે. ચિત્ત અને ઈન્દ્રિયોને પોતાને આધીન રાખવાનું નામજ આત્મસંયમ છે, ને પરોપકારને મારે સ્વપ્ન દુઃખની કશી પરવા ન કરવી તેનુંજ નામ આત્મ-વિચ્છર્જન છે. કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, ને માત્સર્ય એ જ આત્માના ૭ શત્રુ છે, કેવળ તેને જ હથાવવાનું નામ આત્મ સંયમ નથી, બધકે તે શત્રુઓની સાથે સાથેજ પંચેન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો એ આત્મ સંયમનું લક્ષણ છે. જ્ઞાનેન્દ્રિયોમાં સૌથી પ્રબળ જીહ્વા છે એટલા મારે સૌથી અધિક જીહ્વાનુ શાસન કરવું આવશ્યક છે.

ક્રોધાદિ શત્રુઓના શાસનથી ઈન્દ્રિયોતું પણ યોદ્ધા શાસન યદ્ધ જાય છે. કિન્તુ અભ્યાસના દોષથી કદી કદી એવું યદ્ધ જાય છે કે જે વખતે તમારા મનમાં ક્રોધ નથી, તેમ દ્વિંસાવૃત્તિની પણ પ્રવૃત્તિ નથી, જતાં તે વખતે તમે કોઈ વ્યક્તિના સ્મરણ પ્રશ્નનો કઠોર ઉત્તર દઈ નાખો છો, અથવા હસવામાં કોઈ મર્મ-જોડી વાત બોલી નાખો છો. બસે આ પ્રકારે કઠોર વાતો બોલીને ખીજતઓના હૃદયને દુઃખાવવાનો તમારો અભિપ્રાય ન હોય, પણ બોલવાથી તમે ક્યાંક કાયર બની છો ! તેનું કારણ જાણ છે કે તમારી જીહ્વા અભ્યાસની વશવર્તિની યદ્ધ રહેલી છે. તે અનાયાસે પોતાનું કામ કરે છે, અને તમને દિવાદિતનો બોધ મુદ્દાં યવા દેતી નથી. એટલા મારે જીભનું રોકવું ઘણુંજ કઠિણ છે. જ્યાં મુખી તમે ક્રૂરીર અને ચનને અગાડનારા નહારા અભ્યાસોને દુર કરવામાં સમર્થ થશો નહીં ત્યાં મુખી તમે તમારી ઉત્તિ કરવામાં અસમર્થ અનેલા રહેશો. વિદ્યાર્થીઓમાં કંટલાએ એવા નીકળશે કે જે પોતાની જુરી લતના દુટ પરિણામને જાણીને પણ તેનાથી વિરત થતા નથી. વિરત ન થવાનું કારણ ચિર કાળનો અભ્યાસજ છે. જો અભ્યાસને જીવવાને મારે તેણે વીરત્વ પાઠવું કરવું જોઈએ. જો તમે પોતાના અભ્યાસ પર વિનય પ્રાપ્ત કરશો નો પાછળથી તમને નેપોજ આનંદ પ્રાપ્ત થશે

કે જેવો શત્રુઓ પર વિજય પ્રાપ્ત કરવાથી થાય, જ્યારે તમે પોતાના શરીરરથ શત્રુને જીતશો ત્યારે તમને તે શક્તિ પ્રાપ્ત થશે કે જેથી તમે સંસારને પણ છૂટી શકશો.

ધારો કે કોઈ ગંભીર વિષયની આલોચના થઈ રહી છે, તેના વિચાર્થ તમને કોઈએ મધ્યસ્થ બનાવ્યા નથી તેમજ મોટે ભાગે તમારી અવસ્થા કે બુદ્ધિ પણ ને વિચારને ઉપયુક્ત નથી, તથાપિ તમે તમારા અંતઃગ સ્વભાવના કારણથી તમારો મતામત પ્રકટ કરવા મંડ્યા, આ આદત પણ બહુ ખુરી છે, અધિકાર મેળવ્યા વિના કોઈ વિષયમાં હસ્તક્ષેપ કરવો એ ભારે ભૂલ છે. અધ્યાપક એકાદ્ય ચિત્ત થઈને તમને કોઈ નકશામાં વિશેષ રચાન દેખાડી રહેલ છે, તમે તેમની આંગળીની અણી નજર કરીને મનમાં મનમાં ગઈ રાવની ચાંદનીમાં ઉપવનના અધૂર સ્તંભની ભાવના કરી રહેલ છો, તેથી તમારી માનસિક દ્રષ્ટિ તે ઉપવનની શોભાની ભણી આકર્ષાએલી છે. કિંતુ તમારે આમ યાદ રાખવું જોઈએ કે મને - યોગ દીધા વિના કોઈ પાતની ધારણા થતી નથી, તે પ્રાકૃતિક શોભાનું માધુર્ય ગમે તેવું કેમ નથી હોતું ! આ બંને આંખોને તે જે તરફ ધારે તે તરફ જશે એવી જાય, પણ નકશાના માર્ગે અવલોકનને વખતે તમને ઉચિત છે કે માનસિક દ્રષ્ટિને અન્ય જવા ન દેતાં પોતાની આ બંને આંખોની સાથે તેને શિલ્પકના અતાપસા રચાનમાં શેષી રાખો. બાહ્ય અને આંતરિક બંને રીતે તેઓને પોતાને આધિન કરી લેવાં જોઈએ, એવી રીતે પોતાની ઇન્દ્રિયોને અને કામ ક્રોધાદિ શત્રુઓને હંધાવવાની પ્રવૃત્તિ કરવા રહેતી જોઈએ. જે ચિત્તવૃત્તિને તમે પોતાને આધિન કરી લીધી તે જાણે તમે અર્ધી મનુષ્યતા પ્રાપ્ત કરી લીધી. મનુષ્યત્વનું પ્રધાન રચાન હૃદય છે, અને આચાર વ્યવહારથી જ હૃદયનો પરિચય થાય છે. ભેદો પાસા વ્યવહારથી મનુષ્ય અને નાશક વ્યવહારથી પશુઓની તુલ્ય ગણાઈ જાય છે. તમે જે ઉદાર, પરાપક્ષી, વિનયી, શિષ્ટ, આચારવાન અને કર્તવ્યવશાયણ થશો તો સંસારના સર્વ લોભો તમને મનુષ્ય કહેશે, અને ત્યારે તમે પણ સમજાશે કે મનુષ્યતા કોને કહે છે.

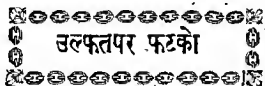
સાધના

(દોહર.)

ચાહું નવી સુકતા મણિ, નહીં રાજ સન્માન,
હું ચાહું ચરિત્ર સુત, જીવન શુદ્ધ મહાન. ૧.

કાયર બનું અધર્મમાં, ને સુધર્મમાં લીર,
સમ્યક્માં વિનયી જનું, વિષન સમયમાં પીર. ૨.

બાળક સમ મારી રહે, નિર્મળ મતિ ગતિ નિત્ય,
 છલ પ્રપંચ ત્યજી સત્ય સુત, કરું સંઘા શુભ કૃત્ય. ૩.
 ધન્દ્રિય ગણુને મન રહે, નિત મમ કબજા માહી,
 કામ ક્રોધ મદ મોહને, વશ કદિ વર્તુ નાહી. ૪.
 એવી દીયો. ઉદારતા, મને કૃપા કરી નાથ,
 સૌને નિરખું એક સમ, કદિ ન મુકું તમ સાથ. ૫.
 (કમશ:)

(ગઝલ)

દીલબર તણા દીલબર પડયા, પથર સીતમ હાચો તણા !
 વળી કમ આ કીસ્મત માહરી, કે દીલ હજી દુટયું નથી.

જોડી હતી દીલદારની,
 વાતો હતી સંસારની;
 લાંબત હતી વહેવારની
 સત પ્રેમ કંઈ, હુટયું નથી !

જો દર્દ કંઈ દીલમાં થયું
 તે દીન યમ રોધ ગયું;
 જો કે દિલસારી રહ્યું;
 પણ દર્દ કંઈ હુટયું નથી !

નથી દર્દ કંઈ દીલબર તણું,
 તે તો હતું ખસ ઇશકનું,
 અરે દેવના સુલ્તાનનું,
 ઘર ચૂંત ખસ જડતું નથી !

'લક્ષ્મણ' જાગર ના રોધ જા,
 થઈ મંદુત તું ગમ ખાઈ જા;
 તું જ પ્રેમ આલી પાઈ જા,
 પય પ્રેમનું ખૂટું નથી.

સંપ્રદાયાઃ શિવાય નઃ

(જ્ઞેષ્ઠકાઃ-વેદાંતકોવિદ્ર શાસ્ત્રી. મઃ મ. અયાચી. મુ. પાટણ-ગુજરાત.)

મારતીયાઃ સુરક્ષન્તુ, સંપ્રદાયાન્ સનાતનાન્ ।

સમુદ્રતીઃ સંપ્રદાયૈઃ, સંપ્રદાયમયે ક્ષયઃ ॥

જન્મ સંસ્કાર વિદ્યાદેઃ શક્તેઃ સ્વાધ્યાયકર્મણોઃ ।

હાસ દર્શનતો હાસઃ સંપ્રદાયસ્ય મીયતાં ॥

(શાર્દુલવિકીર્તિ.)

પૂર્વે દેવળ માનસોદ્દવ પ્રભ વિખ્યાત વિશ્વે હુતી,
પુત્રાર્થે જ પ્રયુક્ત મૈથુન સમુત્પન્ન પ્રભ ચે પછી;
સઘે દેવળ કામ ભોગ કરતાં ગભે પ્રભ થાય છે,
એ રીતે જગ જન્મહાસ સતતે સર્વત્ર દેખાય છે. ૧

સંસ્કારો પ્રથમે યતા ચરુ પુરોહિતાશાદિકે સર્વથા,
ગભે ત્યાર પછી, પછી પ્રજનને, સંસ્કાર સર્વે યતા;
સઘે માત્ર યથા તથાનુકરણે સંસ્કાર દેખાય છે,
એવી રીત તમામ આ જગતથી સંસ્કાર લોપાય છે. ૨

પૂર્વે સાંગ ઉપાંગ સાર્થક ચતુર્વેદી દ્વિંશતી હતા,
મધ્યે બે ત્રણ એક વેદ બણતા સાંગ પ્રપાઠી હતા;
સઘે એકજ શાળ, કૃત્ય પુરતા મંત્રો ભણે કર્મઠી,
એ રીતે અપરા-પરા પણ ઘટી વિદ્યા, અવિદ્યા વધી. ૩

પૂર્વે તો દૃઢ બ્રહ્મચર્ય બળથી શકતો હતા સર્વ કો
નાના ભોગ બહુ વ્યવાયવશ સૌ મધ્યે યથા સ્ત્રીભૂતો;
સઘે દેવળ બાળલગ્ન વધતાં નિઃશક્ત સૌ થાય છે,
એવો સંતત દાક્ષિણ્ય જ યતાં, જન્મી મરી જાય છે. ૪

સૌ કોઈ પણ બ્રહ્મચર્ય બળથી વિદ્યા સશક્તો ભણે,
શક્તો વૈદિક પાઠ ને પઠનમાં સ્વાધ્યાય નિષ્ઠો બને;
શક્તોથી જ સુચર યાગ સંઘળાં કર્મો સધાઈ શકે,
શક્તોથી સઘળું સધામ જગમાં, મિથ્યા અશક્તો બકે. ૫

વિદ્યાભ્યાસ અશકતથી નવ જને સ્વાધ્યાય કર્મો નહિ;
શકતો સર્વ સુપ્રહસ્યર્થ જળથી સાધી શકે છે સહિ;
શકતોથી જ સધાય સાધન જ્યાં વિદ્યા-કળા કૌશલો,
હા. ઉદોગ વિના અશકત રંખડે નિઃસત્ત્વ થૈ કિંકરો. ૬

સ્વાધ્યાયી પ્રથમે હતા પઠન ને સંપાદને વેદના,
મધ્યે માત્ર પુરાણ પાઠ પઠને સ્વાધ્યાય માને ધણા;
અંતે કેવળ સ્તોત્ર પાઠ પઠનો સ્વાધ્યાય માંની ભણે,
સઘે પેપર પડિતો ન સમજે સ્વાધ્યાયતા લોપને. ૭

વેદો સાંગ, પુરાણનું પઠન એ સ્વાધ્યાય છે ઉત્તમ.
શાસ્ત્રાભ્યાસ, કથાનક, શ્રવણ, એ સ્વાધ્યાય છે મધ્યમ;
નાના સ્તોત્ર, સુકીર્તનો ભજન, એ સ્વાધ્યાય છે અંતિમ.
વાતો પેપરથી થયો જગતથી સ્વાધ્યાયનો વ્યુત્ક્રમ. ૮

કર્તવ્યૈક પરાયણો પ્રથમ તો નિષ્કામ કર્મો કરે,
મધ્યે ઐહિક પારલૌકિક સુખે કર્મો સકામે કરે;
સઘે કેવળ ઐહિકાર્થ જ સઉ કર્મો દુરાશે કરે,
હાસે શર્મદ ધર્મ-કર્મ જગમાં રેશે નહિ આખરે. ૯

પૂર્વે તો તપ, જોધ, યજ્ઞ, ધનદે; આરે પગો ધર્મના,
અકેકો પગ નાશ થૈ પ્રતિયુગે, અંતે રહ્યો અંતનો;
સેવા દાન રહેલ તે પણ હવે જોતાં ખરી જાય છે,
એવી રીત તમામ આ જગતથી સદ્ધર્મ લોપાય છે. ૧૦

પૂર્વે ધર્મપરાયણો ન ગહતા કો અર્થ કે કામને,
મધ્યે આર્થિક-કામુકો પણ સઉ સંભાળતા ધમને;
સઘે કામ સુખે ધને પ્રયતતા, લેખે નહિ ધર્મને,
અંતે ધર્મ વિના ત્રિવર્ગ ન સદે; પામે ન કો શર્મને. ૧૧

ધર્મોપાલ્ત ઈશ્વરાર્પણ કરે પાત્રે જઈ સન્મુખ,
અર્પે કાર્ય પ્રસંગથી ધન, કરી સત્પાત્રને સ્વોન્મુખ;
સેવા દાન વધી ગયાં કળિયુગે પાત્રે કુપાત્રે અરે!
નાદાનો ઘનદાનનો સુમહિમા બૂલી જશે આખરે. ૧૨

પૂર્વે શ્રેષ્ઠ શિલોન્ન વૃત્તિ સુખની સૌ ગ્રાહણી હતી,
વિપ્રો ત્યાર પછી અયાચિત્ત યથાલાભે હતા તુલ્લી;
જેતી આદિ સત્તત્ર જીવન તણ અંતે યથા સેવકો,
એ રીતે જગ હ્રમ વૃત્તિ સતતે દુભાય છે સર્વ કો. ૧૩

બ્રહ્મ ક્ષત્રિય વૈશ્ય શુદ્ર વરણો પૂર્વે સ્વવર્ણાશ્રમે,
સ્વાતંત્ર્યે સ્વચરંપરા ગત પથે વૃત્તી ચલાવી રમે;
સઘે સૌ પરતંત્ર વૃત્તિ ચહતા સ્વાતંત્ર્ય ત્યાગી કરે,
હાસો થૈ હતભાગ્ય ભારત જનો કષ્ટો સહે આખરે. ૧૪

પૂર્વે શાસન, શાસ સદ્ગુરુ તણું નિશંકસૌ માનતા,
મધ્યે શિક્ષિત શાસ સદ્ગુરુ મતે સત્તર્ક કર્તા હતા;
સઘે સદ્ગુરુ-શાસ્ત્રનાં વચનમાં નાના કુતર્કો કરે,
સ્વાતંત્ર્યે ગુરુ-શાસ્ત્રકાર બનશે ઉચ્છ્રંખલો આખરે. ૧૫

બાહ્યાભ્યંતર શુદ્ધ કેવળ સઉ પૂર્વે હતા સાત્વિકો,
બાહ્યાભ્યંતર ભેદ ભાવ ગણતા મધ્યે ધયા રાજસો;
સઘે રાજસ-તામસો કપટથી ધર્માર્થ કામો સરે,
અંતે કેવળ તામસો કલહથી કષ્ટે કુકર્મી મરે. ૧૬

પૂર્વે તો સંહુ યજ્ઞ શેષ જમતા, સંતોષથી વર્તાતા,
મધ્યે પંગવ વિભાગ દૈ અતિધિ શેષા-ને સુતૃપ્તો થતા;
અંતે નિત્ય પરાન્ન લોજન રૂચી, પ્રેતાન્ન લોહ ધયા;
એ રીતે જાહુ અગ્રદોષ વધતાં, સદ્ધર્મ-કર્મો ગયાં. ૧૭

બ્રહ્માપાસક બ્રહ્મ કર્મ નિરતો, પૂર્વે હતા બ્રાહ્મણો,
શૂત્રોપાસનનો મહાન મહિમા મધ્યે મનાયો પલ્લો;
સઘે ભૌતિકના ઉપાસક ચતાં પંથો પ્રવર્તાવ છે,
એવી રીત ઉપાસના પ્રતિદિને હાસે વિલોપાય છે. ૧૮

પૂર્વે મંત્રમયીજ વૈદિક પથે સૌ દેવતા માનતા,
મધ્યે યંત્રમયીજ તાંત્રિક મતે સદેવતા પૂજતા;
સઘે માંત્રિક તાંત્રિકો વિધ વિધે પૂજે પથે દૈવતો,
પાખંડી કરતાં કુતર્ક અતિશે, અંતે યથે નાસ્તિકો. ૧૯

પૂર્વે સદ્ગુરુ, માત, તાત, પતિ, એ તીર્થો મનાતાં હતાં,
સત્તીર્થ કર વાસ ખાંસ જગમાં સત્સેવ્ય તીર્થો બધાં;
સઘે દુર્ગમ પ્હાડ, દુર, જળને, સૌ તીર્થ માની કરે,
સત્તીર્થકર-તીર્થ નો સુમહિમા રેશે નહિ આખરે. ૨૦

પૂર્વે ખાસ નિવાસ, પાવન થવા તીર્થે પદાતી જતા,
મધ્યે સજ્જન સંગતે જન જતા તીર્થે અગે ચાલતા;
દેખા દેખ ધને ધમાધમ કરી સૌ તીર્થ યાત્રા કરે,
ઘાત્રા નો સઘળો મહાન મહિમા લોપાય છે આખરે. ૨૧

ઐલાચાર વિચારવંત સ્વજનને વર્તાવતા વર્તને,
વર્તે આજસથી સ્વયં ન ગુરુ થૈ સદ્ગોષ્ઠ દે સર્વને;
રાગી ભોગ વિલાસના, સ્વજનને સદ્ગોષ્ઠ દે ત્યાગનો,
આચાર્યત્વ વિલોપ, એમ જ થઈ પાખંડ વ્યાપે ધણો. ૨૨

સર્વત્રે ગુરુનું સુગૌરવ ધણું પૂર્વે મનાતું હતું,
મધ્યે ગૌરવ હીન હીન ગુરુઓ ગોરો ગણાયા વધુ;
સઘે ગોર ગુલામ થૈ સ્વયજ્ઞમાનોના દુકારા સહે,
એ રીતે ગુરુ-ગોરુ ગૌરવ ગયું; ગોરો ગુલામી થહે. ૨૩

પૂર્વે ચાર હતા મનાતન, હવે બે વર્ણ દેખાય છે,
પૂર્વે ચાર હતા પુમર્થ કમથી, સઘે રહ્યા બેજ છે;
ચારે આશ્રમનો વિલોપ જ થઈ બે-દોઢ દેખાય છે,
વિશ્વે વર્ણ-પુમર્થ-આશ્રમ તણું સાંકયું થૈ જાય છે. ૨૪

સંપે જ્ઞાતિનિવંધનો પ્રથમ તો ધર્મે રચાયાં ૬૬,
સૌ આચાર-વિચાર એકય પરખી, કરતા હતા આદર;
સંતાનો જ વરાવવા સમય આ નાતો રહી છે ખરે,
તે તો ધર્મ વિના, કુસંપ-કલહે દુટ્ટી જશે આખરે. ૨૫

સદ્ગતે જ કુલીનતા પ્રથમ તો વિશ્વે મનાતી હતી,
વિદ્યા ને ધનથી કુલીન જગમાં મધ્યે મનાયા કૃતી;
સઘે માત્ર પરંપરા પથ કુલીનાંભાસ દેખાય છે,
એવી રીત કુલીનતા જગતથી સર્વત્ર લોપાય છે. ૨૬

રાંજ રૈયત. તાત પુત્ર સીંદ્રથે પૂર્વે મુખે રાજતા,
મધ્યે ભોગ વિલાસ મુગ્ધ સતતે સ્વાર્થે સઉ શ્રામતા;
સઘે રૈયતને ચુસે નરપતી, નિંદે પ્રજા રાજને,
રાજા-રૈયત એમ અંતિમ સમે લોપે સ્વમર્યાદને. ૨૭

પૂર્વે ભારત ભવ્ય દેશ સુસુખી સદ્ધર્મ કર્મે હતો,
મધ્યે ભોગ વિલાસ મુગ્ધ કરણી ત્યાગી પ્રમાદી થતો;
સઘે નિર્ધન, ત્યંકત ધર્મ; પરની ભોગે અપેક્ષા કરે,
રાણી દેશ અશક્ત, ઉદમ-વિના હુખી જશે આખરે. ૨૮

ઈત્યાદિ સઘળા સનાતન પંથોનો હાસ દેખી થતો,
વિતતી મણિશંકરોક્ત સમણ “સત્સંપ્રદાયે યતો”
ધર્મ ક્ષેત્ર પવિત્ર ભારતવિષે રાણી સ્વધર્મે મતિ,
આર્યો! વૈદિક સંપ્રદાય સુપથે સાધો સ્વદેશોન્નતી. ૨૯

હાસે હાસ સનાતન પ્રતિદિને સંત્સ પ્રદાયો થતાં,
હુપ્ત પ્રાય ગઈ થયે પ્રલય હાય આ વિશ્વનો સર્વથા;
માટે આર્ય! વિમોહ-આગસ તણ તન્નિષ્ટ થૈ સર્વદા,
વધાવો પ્રયતો સનાતનપથે સત્સંપ્રદાયો બધા. ૩૦

હાસે એમ દિને કાય થતો અંતે સમૂળો જતો,
જાણી વૈદિક સંપ્રદાય સઘળો સંભવનોથે થતો,
આર્યો! સ્વાચરણે સદાચરણમાં જોને પ્રવર્તાવતા,
વધાવો જગમાં સનાતન સદા સત્સંપ્રદાયો બધા. ૩૧

શ્રીત-સ્માર્ત પવિત્ર કર્મ સઘળાં એ રીત લોપાય છે,
સદ્ગુણશ્રમ ધર્મનો પણ તથા ઉચ્છેદ થઈ જાય છે,
દેશે સંસ્થિત સિદ્ધિ રિદ્ધિ સઘળી સમૃદ્ધિ હુંટાય છે,
વર્તો આર્ય જનો! સનાતન પથે “ધર્મે પ્રમુ સ્થાય છે.” ૩૨

इति शिवम्

માતૃસેવા.

(૧) જે કામથી માતૃ મન પ્રસન્ન થતું હોય તે કામને અવશ્ય કરો. (૨) પોતાની શાંતિ પહેલાં તમારી માતાં શાંતિ અને સુખ જુઓ. (૩) આમ ન શોચો કે તે ધરડી થઈ ગઈ છે. તેના શરીર પર કડચલીયો પડી ગઈ છે. તેને હજી પણ સુંદર વસ્તુ સારી લાગે છે. (૪) યાદ રાખો કે શરીર ધરડું થવાથી મન ધરડું થતું નથી, તે હજી પણ પોતાનો સ્વકાર થતો જોઈને પ્રસન્ન થાય છે. (૫) મા જે ઝીંજેને પામીને પ્રસન્ન થાય એવી સુંદર સાધારણ ઝીંજેની બેટ આપવી ધણી જરૂરી વાત છે. (૬) પોતાને કોઈ બેદ તેનાથી છુપાવે નહિ. અને એવું કામ.

કામ કરવું નહીં કે જેના કરવાથી તમારી સમજમાં તે દુખી થશે. (૭) તીર્થ-
યાત્રા અથવા જે રમત ગમતમાં તમે ધરડીઃ ડાસીઓને લઈ જઈ શકો તેમ હો.
તેમાં તમારી માને અવશ્ય લઈ જાઓ. (૮) માતા તમારે માટે દુઃખ સહેતાં ધરડી-
યઈ છે; હવે કોઈ કામ તેને માથે ન રાખો. આ તેમને વિશ્રાંતિ લેવાનો સમય છે.
(૯) આ વાતને જરૂર જણી લો કે તેને શી વાત સારી લાગે છે, કયા કામથી તે
પ્રસન્ન થાય છે. જ્યાં સુધી જ્યાં શકે ત્યાં સુધી તેની ઇચ્છાનુસાર જ ચાલો. (૧૦)
જેવી રીતે તમે તમારાથી ઉંચા દરજ્જા વાળા મનુષ્યોનો સત્કાર કરો છો, તેવાજ
આદર સત્કાર તમારી માનો કરો. (૧૧) આમ કહી ન ધારો કે તમે કોઈ રીતે
પણ તમારી માથી મોટા છો, તમારા કોઈ પણ આચરણથી આ વાત પ્રકટ થવા
દેશો નહીં. (૧૨) તેનો સ્વભાવ જો ચીડિયો છે વા ક્રોધી છે તો શાંતિ પૂર્વક સહન
કરો, સંભવ છે કે તમારી રક્ષા કરવાની ચિંતામાં જ તેને એવી ટેવ પડી ગઈ
હશે. (૧૩) તમે જે કંઈ કરવા ધાયું હોય તેને તમારી માથી છુપાવશો
નહિ. (૧૪) આ વાતનું સર્વદા ધ્યાન રાખો કે તમને યોગ્ય અને સમર્થ બના-
વવામાં તેણે ઘણાં ઘણાં કષ્ટ સહેલાં છે, તેથી હવે તમારાથી તમારી માની જે સેવા
બને તે થોડી જ છે. (૧૫) ડાસીની વાત જૂની દબની હોય, અને તમારા મુધરેલા
વિચારાનુસાર ન હોય તો પણ તમે તેની વાન પ્રીતિ પૂર્વક સોબજો. (૧૬) તમારા
મિત્રોને સર્વદા તમારી માના પરિચિત બનાવો. સર્વ રમત ગમતની ચર્ચા તમારી
મા આગળ કરો, કે જેથી તેમનું મન પ્રસન્ન રહ્યા કરે. (૧૭) તેમનાં રનાનાદિ
તથા વસ્ત્રાદિની સર્વદા ચિન્તા રાખો, જેથી તે સર્વદા પ્રસન્ન ચિત્ત જોવામાં
આવે. (૧૮) આ વાત યાદ રાખો કે તમારી સર્વ વાતો તમારી માને ગમે છે
એટલા માટે તમે તમારા મિત્રો સમ્બન્ધી, રમત ગમત સમ્બન્ધી, અને ભણવા
જાણવા સમ્બન્ધીની સર્વ વાતો તેને સંબળાવતા રહો. (૧૯) તમારી માના ધર્મ-
વેદ્યાસની મંચરી ન કરો. તમારા સિદ્ધાંત ભલે કોઈ સમાજના અનુસાર હોય,
પરંતુ તમારી માનું મન દુઃખાવવું સર્વદા વર્જિત છે. (૨૦) જે દીકરી પોતાની
માના ઉપર પ્રેમ રાખે છે, તથા તેને પ્રસન્ન રાખવાને માટે તથા તેને દુખી કરવાને
માટે સર્વ પ્રકારના કષ્ટ ભોગવવાને તૈયાર છે તે અવશ્ય સારી ગૃહિણી બનશે.
(૨૧) યાદ રાખો કે તેમનું જીવન તમારી સમાન હિત્સાહ ભરેલું હવે રહ્યું નથી.
તેમને કોઈ તીર્થ કે મેળામાં કે રમત ગમતમાં લઈ જવી ને ગામડાંમાંથી લઈ જઈ
શહેર દેખાડવું એ તેના ચિત્તને જહુ પ્રમુદિત કરે છે. (૨૨) તેનું શરીર હવે જો
આવું યોગ્ય ન રહ્યું કે તે ધરનો ધંધો કરી શકે તો તેને નકામી સમજશો નહિ.
ધરનાં સર્વ કામોમાં તેની સલાહ લેવી એ તેના ચિત્તને પ્રસન્ન કરનાર વાત છે.
(૨૩) યાત્રા પૂર્વક આ વાતની તપાસ કરતા રહો કે તેને કોઈ આવશ્યકતાને માટે
તમારી પાસે રૂપીઆ પૈસા માગવા ન પડે. તેની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાનું ધ્યાન પ્રથમથી
જ રાખો.

સ્વ. વૈદ્ય કરુણાશંકર મૂળજી.

અધ્યાય સત્તાવીશમો.

મ્મ કહે છે—દેવમન્જન નામનું સર્વ પાપને ઢાળનારું પવિત્ર ને સર્વ દુઃખોને નાશ કરનારું ઉત્તમ તીર્થ છે. (૧) સાધકાને સિદ્ધિ આપનારું મંત્ર અને યંત્રનું રૂળ આપનારું અને ઉપચાર કરનારને તુર્તાજ સિદ્ધિ આપનારું છે. (૨) જ્યાં પાર્વતીએ શંકરને વસ કર્યા હતા ને રથભાવિ રાખ્યા હતા, ત્યાં

તેઓ જળાને મોહ પામીને ભૂમંડળ પર પડ્યા હતા (૩) મહા મંત્રના પ્રભાવથી મહાદેવ લાકડાની પેઠે જડ થઈને તમામ જાન બૂકી ગયા હતા. (૪) તેના ગણ નંદીથી જ્યાં શંકર મુક્ત થયા હતા, ત્યાં મુંદર એવું દેવમન્જન નામનું સરોવર તીર્થ રૂપે થયું. (૫) યુધિષ્ઠિર કહે છે—સાક્ષાત્ અનાદિ મૃત્યુના પણ સ્વામી ને જગતના ગુરુ શંકરને પાર્વતીથી કેવી રીતે સ્વંભિત થઈ જડ બનાવાયા ? (૬) પાર્વતી દેવી પતિવ્રતપાળનારી ને ભક્તિમાં તત્પર છે. તેમણે અતિ ભયંકર એવું તે કર્મ કેમ કર્યું ? (૭) સાધારણ સ્ત્રી પણ એવું કર્મ કરે નહિ. કારણ કે સ્વામિની સેવા એ સ્ત્રીઓનો પરમ ધર્મ કહ્યો છે (૮) શું સ્ત્રીઓનો એ ધર્મ પાર્વતીએ સાંભળ્યો નહીં હતો ? અથવા કયા કારણે તેણે તેનો અસ્વીકાર કર્યો ? જ્ઞાનનંદ બંડાર ૩૫ અને જગતલી માતા પાર્વતીએ એવી ધૃતતા કેમ કરી ? (૯) હે મુનિ ! પાર્વતીને વિષે મંત્રની શક્તિ શી રીતે આવી ? તેમજ મંત્ર તથા અત્યંત દારૂણ એવું મંત્રસામર્થ્ય તેમને કોણે આપ્યું ? અને આ આશ્ચર્ય લાગે છે. (૧૦) હે બ્રહ્મન ! કલ્યાણકારક એ મંત્રશક્તિ બધને આપનારી તથા અકલ્યાણ કરનારી કેવી રીતે થઈ ? એ મારો મહાન્ અદ્ભુત સંશય દૂર કરો. (૧૧) ધૌમ્ય કહે છે—હે યુધિષ્ઠિર ! મોહન મારણ્ય રથબન તથા દહન કરવાની શક્તિવાળા વશીકરણ ઉચ્ચાટન તથા શત્રુઓના વિદ્વેષણમાં શત્રુઓને સદા ઉન્નત કરાવનારા અનેક મંત્રો શંકરે પ્રગટ કરેલા છે. (૧૨-૧૩) ગંધિની, શાકિની, ઠાકિની, હાકિની, રાકિની, અને તાકિની એ નામની ૭ શક્તિઓ છે. (૧૪) એ શક્તિઓનાં બીજને:

ઉદ્ધાર કરીને તેની શંકરે ખીજ મંત્ર માલા બનાવી, જે મંત્રોનો વિસ્તાર શંકરે
 મને કહ્યો હતો. (૧૫) વ્યાધિનો નારા કરનારી શંકરની શક્તિની નામની શક્તિ
 વાયે ખીજવાળી છે ઓં હ્રોં હ્રોં હું ફદ્દ એ ખીજ છે. (૧૬) ડાકિની શક્તિ
 ઓં હ્રોં હ્રોં ક્રોં શ્રોં હું ફદ્દ ખીજવાળી છે બંધ અને મોક્ષની સિદ્ધિના કાર્યમાં તે
 શક્તિ શ્રેષ્ઠ છે. (૧૭) હે રાજા ! ડાકિની નામની કુમારી કામયુક્ત શક્તિ
 ઓં ક્રોં ક્રોં હું ફદ્દ નામના પાંચ ખીજવાળી છે. (૧૮) ડાકિની શક્તિ ઓં હસૌ
 શ્રોં હ્રોં ક્રોં હ્રોં સૌ ક્રોં કૌં ચાં એ દસ ખીજવાળી માતાંગી અને કૌમારી છે.
 (૧૯) આ શક્તિ સ્વાવર નંગમ અખિલ વિધને આકર્ષણ કરે છે. હું ફદ્દ સ્વાહા
 મંત્રને છેડે રાખીને સાધકે સાધના કરવી. (૨૦) આ બધી દેવીઓ સિદ્ધિ આપનારી,
 વરદાન આપનારી, અને સાધના કરી હોય તો આધીન રહેનારી થઈ સર્વ કાર્યની
 સદા સિદ્ધિ કરે છે. (૨૧) રમશાનને વિશે કુકડાનું આસન કરી નરમાંસ (પોતાનાજ
 શરીરનું) વડે આ શક્તિઓની સાધના કરવાથી સાધકના ઉપર પ્રસન્ન થાય છે.
 (૨૨) પાર્વતી કહે છે—હે શંકર ! હે દયાના બંડાર ! સાધના કરેલા સર્વ મંત્રો જેવી
 રીતે તાત્કાળ ધર્મિષ્ઠ કૃષ્ણ આપે એવું ખીજ કૃપા કરીને કહેા. (૨૩) શંકર કહે છે—
 કલ્યાણને ધર્મવાવાળા ડાહ્યા માણસોએ સ્ત્રીઓની આગળ મંત્ર કહેવા નહી;
 કારણ કે હે કલ્યાણી ! તે ચંચળ સ્ત્રીઓ ઉલટું કરી બેસે છે. (૨૪) ખરેખર
 સ્ત્રીઓ મંદ બુદ્ધિવાળી, તુચ્છ વસ્તુને સાર માનનારી, સાદસી લોબી ધીરજ
 વીનાની અને કાપાંકાર્યને નહીં સમજનારી હોય છે. (૨૫) માટે હે પાર્વતી !
 તમે અત્યંત દહ કરીને પુછાઓ, પણ જીને મંત્ર કહેવાથી વિપરિત પરીણામ આવે
 છે. (૨૬) ડાહ્યા માણસે હમેશાં સ્ત્રીની આગળ છાની વાત કરવી નહી. એમ છતાં
 પૂર્ણતાને લીધે જ વાત કરે છે તો તે દરેક રીતે દુઃખી થાય છે. (૨૭) પાર્વતી
 કહે છે—હે શંકર ! આપ કહેા છો તેવી સ્ત્રી હું નથી, હું તો પતિવ્રતા ધર્મશીલ
 અને સ્વામિની બકિતમાં તત્પર છું. (૨૮) હે સ્વામિની જ્ઞે હું આપની પ્રિયતમા
 ફાઉ, અને આપનો મારા પર સંપૂર્ણ પ્રેમ હોય તો આપને પ્રણામ કરી કહું છું
 ! અવિનાશી એવું મંત્રકૂટ મને કહેા. (૨૯) ધૌમ્ય કહે છે—એ પ્રમાણે પાર્વતી
 વડે પ્રસન્ન કરાયલા શંકરે મંત્ર સહીત સર્વ ગુપ્ત ખીજ પાર્વતીને ક્યાં. (૩૦)
 કૂટને અંતે માયા ખીજ મુકવું. મધ્યમાં ખીન્દુ સહીન ઝંઝાર મુકવો, તથા વામુ
 ખીજ (યં) તેમજ કુર્મ ખીજ મુકવું. (૩૧) સત્રી ખીજ તથા શક્તિ ખીજ
 એ પ્રમાણે પ્રથમ અને દ્વિતીય કૂટ થાય છે. ત્રીજું અગ્નિ ખીજ (રં) છે. ચોથું
 બ્રહ્મા ખીજ છે. પાંચમું કાલ ખીજ છે. છઠું મત્સ્ય ખીજ અને સાતમું વરાહ
 ખીજ છે. આઠમું સર્પ ખીજ ને નવમું નૃસિંહ ખીજ છે. (૩૨-૩૩) આ પ્રમાણે
 શંકરે શુભાશુભનો વિચાર કર્યા સિવાય ન કહેવાયોગ્ય મંત્રનું સંપૂર્ણ રહસ્ય કહ્યું
 (૩૪) ધૌમ્ય કહે છે—તે પવિત્ર ચંડીએ (પાર્વતીએ) શુભ વિદ્યા મેળવીને એક

પાટીયાં ઉપર યાદ રહેવાને માટે સ્વચ્છ અક્ષરે બધાં બીજીને સખ્યાં. (૩૫) સખીને પાર્વતીજી બધાં બીજીને જોવા સાગ્યાં, તે વખતે શંકર ત્યાં આવી સાગ્યા અને તે સખેલું જોયું. (૩૬) શંકર તે સંપૂર્ણ વિધાને સખેલી જોઈ વિસ્મય પામી ચિંતા કરવા સાગ્યા. (૩૭) પાર્વતીએ સખેલા મંત્રનો જો વિસ્તાર થશે તો આ સર્વ લોક દુઃખી થશે. (૩૮) મારણ્ય મોહન સ્થંભન દર્યાગ્રન અને વશીકરણ બધી જગ્યાએ ચાલું થશે. (૩૯) એ પ્રમાણે શંકરે વિચાર કરોને પાર્વતીએ પાટીયાં ઉપર જે સખ્યું હતું તેને સર્વના કથણા માટે હાથ વડે બૂંસી નાખ્યું. (૪૦) પોતાનું સખેલું બૂંસી નાંખેલું જોઈ પાર્વતી દુઃખના મારંથી પીઠાઈ પૃથ્વી પર પડીને રડવા લાગ્યાં. (૪૧) તે વખતે શંકર પાર્વતીને આધાસન કરતા કહેવા લાગ્યા કે હજી કેટલાએક અક્ષરો પાટીયાં પર છે. (૪૨) બાકી રહેલા તે અક્ષરો વડે મારણ્ય મોહન વશીકરણ વિગેરે બધાં કાચં થશે એમાં સંદેહ નથી. (૪૩) આ પ્રમાણે શંકર વડે આધાસના કરાયેલાં પાર્વતીજી બાકી બચેલાં બીજી શીખી ખેદ યુક્ત મનવાળાં અને શોકાર્ત થઈ રીસાઈને પિતાને ધરે ચાલ્યાં ગયાં (૪૪) તે મંત્રનું પારણ્ય જોવાની ઇચ્છાથી પાર્વતીએ ન્યામ તથા ધ્યાન પરાયણ થઈને વિધિ પ્રમાણે બીજા કૂટ સાધ્યો. (૪૫) મહાદેવ પણ કૈલાસ છોડીને તે ધર્મારણ્ય નામના મહાક્ષેત્રમાં જઈને ધ્યાન પરાયણ થઈ તપ કરવા મંડ્યા (૪૬) ગામથી દક્ષિણ દિશાએ વિશાળ જગ્યા જોઈને નંદી, વિગેરે સર્વ ગણો તેમની બાજુમાં શાંતિથી ને સાવધાનીથી રહ્યા. (૪૭) ધ્યાન્ય કહે છે—હે રાજા ! ન્યારે ગૌરીને મહામંત્ર સિદ્ધ થયો તેજ વખતે (તે મંત્રના પ્રભાવથી) શંભુ પૃથ્વી પર ચીલાની પેઠે પડ્યા. (૪૮) જ્ઞાન બૂલી જઈ પ્રાણ વગરના થઈ દેવના દેવ નંગતના શુરવીખરાઈ ગયેલી જટાજુટ વાળા થઈ હાથ પસાડીને પડ્યા. (૪૯) જે ઠેકાણે શિવ મૂર્તિ પામીને લાંબા થઈને પડ્યા હતા તે ઠેકાણે તેમના પરસેવાની ખારા પ્રવાહની પેઠે ચાલી. (૫૦) પોટીયાએ પોતાની ખરીથી ખોદીને ત્યાં મોટા ખાડો ખાડ્યો, જેમાં પરસેવાનું પાણી સરાવાયી મોટું સરોવર થયું. (૫૧) શિવને જ્ઞાન વગર ભોંય પર પડેલા જોઈ બધા ગણો મોટી રડવા લાગ્યા ને મોટા હાહા-કાર થઈ રહ્યા (૫૨) તે દાસ હલ સાંભળી બ્રહ્મા વિગેરે સર્વ દેવતાઓ તે કૌતુક જોવા માટે વિમાનોમાં બેસી ત્યાં આવ્યા. (૫૩) હે નૃપ ! તે વખતે ધર્મારણ્યમાં દેવોની સભા ભરાણી, ને શંકરને એવી સ્થિતિમાં જોઈ નેચો ઘણું વિસ્મય પામ્યા (૫૪) સર્વ દેવો પરસ્પર ફરી ફરીને પિયાર કરવા લાગ્યા, ને કારણ તપાસતાં જતાં નિશ્ચય પર આવી શક્યા નહિ. (૫૫) ત્યારે નંદી બોલ્યો કે મને હમણું ચોડી ખબર પડી છે. માટે હે સર્વ દેવતાઓ ! મારું હેતુયુક્ત બોલણું સાંભળો. (૫૬) શંકરે બીજા યુક્ત મહાન કૂટ કયું, ને પાર્વતીએ ચદલ કયું; ને તે પિતાને ચેર ગયાં છે. (૫૭) સ્ત્રીભાવથી ને મંદબુદ્ધિથી મહાદેવને વશ કરવા માટે નેમણે

તે મંત્ર ત્યાં સાંધ્યો છે. એમાં વિચાર કરવા જેવું કંઈ જ નથી. (૫૮) કાલવશાત્ તે મંત્ર વિપરિતં પરિણામ વાળો થયો છે. તેના પ્રભાવથી મહાદેવ બેશુદ્ધ થયા છે એમાં સંશય નથી. (૫૯) ધૌમ્ય કહે છે—એ વચન સાંભળી સર્વ દેવો શોકથી વ્યાકુલ થઈ ગયા, ને શંકરને શુદ્ધિમાં લાવવા ઉપાય કરવા લાગ્યા. (૬૦) પછી શંકરના ગણો પંચકૂટને ઉદેશીને હોમયુક્ત શુભ ઉપચાર કરવા લાગ્યા. (૬૧) શંકરના વિમોચનમાં કુશળ એવા તેવો કાષ્ટકૂટ ઉપર પ્રેતા-સનાં વાળીને બેઠા. (૬૨) પછી અગ્નિ સળગાવીને નાના પ્રકારના ઉપચારોથી નિવિધ શુભ મંત્રો વડે ઘણું હૃતદ્રવ્ય હોમ્યું. (૬૩) પછી મંત્રથી યંત્રિત થયેલી એવી પાર્વતી કાષ્ટમાંથી ઉત્પન્ન થઈ, ને વિસ્તીર્ણ કૂટ જોઈને તે સૌંદર્યવતી નવાઈ પામી. (૬૪) પરમેશ્વર શંભુ મંત્રથી મુક્ત થઈને ઉડ્યા, ને પાર્વતી લગ્નલયમાન થઈ નીચું સુખ કરી ત્યાં ઉભી રહી. (૬૫) મારાથી અચાનકણે પણ હલકું કામ કરાયું, ને તે પ્રભુએ સારી રીતે જાણ્યું છે. હવે હું કેમ કરી જીવું ? (૬૬) જેમ પૂર્વે દક્ષની દીકરીના રૂપમાં અગ્નિમાં મેં પ્રાણ તપાવ્યા હતા તેમ પ્રાણ કાઢી નાખું, પણ આપનો વિયોગ થયો કહિયું છે. ને આત્મહત્યા પણ ઘણી ભયંકર છે. (૬૭) અપરાધી એવી હું શંકરને શું મોહું બતાવું ? મારે જીવવું કે મરવું એનો કંઈ ઉપાય સૂઝતો નથી. (૬૮) હું સતત તપ કરું તો મારી શુદ્ધિ થશે, ને તપથી સંતુષ્ટ થઈ શંકર પ્રસન્ન થશે. (૬૯) ધૌમ્ય કહે છે—એ પ્રમાણે વિચાર કરીને દેવીએ તપ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. અગ્નિ સ્થાપન કરીને નીચું સુખ રાખી ધૂમ્રપાન કરતી શંકરનું ધ્યાન ધરતી પંચાક્ષરી જપ કરતાં પંચાગ્નિનું સેવન કરતી કષ્ટ વેડવા લાગી. (૭૦-૭૧) તેથી દયાના સાગર એવા શંકર તપથી કૃપા થયેલી પાર્વતીને જોઈ મંદહાસ્ય કરીને કહેવા લાગ્યા (૭૨) હે દેવી ! કષ્ટકારક આ દાશુ તપ શાને કરો છો ? તમારો અણમાત્ર પણ અપરાધ હોય એમ હું માનતો નથી. (૭૩) હે પ્રિયે ! તને શું કહું ? આ મારોજ દોષ છે. હે ગિરિજા ! હું પોતેજ ન કરવાનું કૃત્ય કરીને હવે પરતાઉં છું. (૭૪) સ્ત્રી આગળ ગુપ્ત વાત ન કહેવી જોઈએ એમ વેદને જાણનારાઓ કહે છે; એ નીતિ-યુક્ત વાક્ય મેં ન માન્યું. (૭૫) માટે હે મુશ્કેલિ ! ઉઘાં યાઓ. હું સદા તમારે વશ છું. સન્નમનો પ્રેમ સર્વ કાલે સરખો હોય છે એમાં સંશય નથી. (૭૬) આ પ્રમાણે પર્વતની પુત્રીને શંકરે પ્રસન્ન કરી, ને શંકરની આજ્ઞાથી તે તપ-માંથી ઉઠી (૭૭) દેવો ત્યાં બેગા થયા ને આનંદથી શંકરને પ્રણામ કરવા લાગ્યા. ને બદ્ધિતભાવ વાળા મનથી તેમની સ્તુતિ કરી. (૭૮) જે ઠેકાણે ખાણમાં પરસેવાનું સ્વચ્છ પવિત્ર પાણી બરામું હતું તે અતિ પવિત્ર તીર્થમાં દેવોએ સ્નાન કર્યું (૭૯) હે રાજા ! આ કારણથી ધર્મોચ્ચમાં દેવમન્ત્રન નામનું વિરવત

તીર્થ ત્રણેકમાં પ્રખ્યાત થયું. (૮૦) ગામથી દક્ષિણ દિશાએ દેવમંજન નામનું તીર્થ છે. તે ગંગા વિગેરે સર્વ તીર્થોથી પણ પાવન ને ધણું સુંદર છે. (૮૧) હે રાજા ! આશીન માસની શુદ્ધ ચાદશને દિવસે સાં રનાન કરવાથી માણસ સર્વ પાપથી મુક્ત થાય છે. (૮૨) મેઘોનું ભણું કરનાર શંકરનું પૂજન કરવાથી માણસ સર્વ દુઃખથી મુક્ત થઈ સુખ મેળવે છે. (૮૩) જે દેવમંજનમાં નાહીને શંકરની પૂજા કરે છે, તેને ગ્રહદોષની પીડા થતી નથી ને શત્રુનો ભય લાગતો નથી. (૮૪) આ પ્રમાણે જે રીતે શંકર મુક્ત થયા ને સર્વ પાપને ટાળનાર પવિત્ર તીર્થ ઉત્પન્ન થયું તે સર્વ કહી બતાવ્યું. (૮૫)

એ પ્રમાણે પદ્મપુરાણના પાતાળ ખંડમાં આવેલી

શ્રી ધર્મારણ્ય કથાનો દેવમંજનક નામનો

સત્તાવીશમો અધ્યાય.

પ્રભાશંકર જયશંકર પાઠક.

સાહિત્ય પરિષદમાં સાક્ષરોની કમીટીથી સર્વોત્તમ ઠરેલો

ઇનામી નિબંધ. •

મુંબઈ ઇલાકાના કેળવણી ખાતાના મહેરબાન ડિરેક્ટર નાહેએ

તથા વડોદરા ભાવનગર જુનાગઢ વીગેરે અનેક દેશી ગઝલોએ

ઇનામ લાવેલેરી માટે મંજુર કરેલ

રાષ્ટ્રીય શાળાઓમાં ટેકસ્ટ બુક તરીકે ચલાવવા યોગ્ય

આદર્શભૂત જીવન.

સાક્ષરવર્ષ શ્રીચુત કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી

મુંબઈ સર્મોલકોઝકોર્ટના મુખ્ય જજની પ્રસ્તાવના સાથે

વિસ્તૃત સુધારા વધારા સહ બીજી આવૃત્તિ રૂપે તૈયાર થયો છે.

શાળાઓમાં, સાતિમાં, તથા લગ્ન પ્રસંગે સ્નેહી સંબંધીઓને

આ પુસ્તક જ્ઞાનની લ્હાણી કરવા યોગ્ય સુંદર છપાઈવાળું છે.

કીંમત પોસ્ટેજ સિવાય માત્ર આના આઠ.

મોઢ માર્તણ્ડના ગ્રાહકોને પોસ્ટેજ સાથે પાંચ આને મળશે.

સંપ અને સહકાર:

સંપ રાખવો અને સંપથી વર્તવું એ સૌને માટે હિતકર છે. પણ સંપ વ્યવહારમાં રાખવો એ કામ કેવી રીતે પાર ઉતારવું તેમાં કાર્યદક્ષતા, અને કૌશલ્યની જરૂર છે. સંપના ભાષણથી સંપ આવ્યો નથી અને આવશે નહિ. “ વેર માના પેટમાં ” એ કહેવત પ્રમાણે પ્રથમ કુસંપ ભાઈ અને ભાઈ વચ્ચે હોય છે. જ્ઞાતિ બંધુઓ પણ એક રીતે ભાઈ છે. અને તેથી જેમ ભાઈ ભાઈ વચ્ચેની ઈર્ષ્યા કુસંપને જન્મ આપે છે તેમ જ્ઞાતિ બંધુઓમાં પણ વ્યક્તિ વ્યક્તિ વચ્ચે કુસંપનો આવિર્ભાવ અટકાવવો અશક્ય છે. જ્યાં એ સામાન્ય સરખી વ્યક્તિ બાળુ બાળુમાં મુકાય છે ત્યાં એક કરતાં ખીજે વધારે સરસ શા માટે તે બાવ ઈર્ષ્યાને જન્મ આપે છે. કાંઈ સમાજ આ દોષમાંથી મુક્ત નથી, એક નાના ગામડામાં રહેતો મુખી અથવા પટેલ, કે ગામનો વ્યાપારી તથા ખીજાં ગામડામાં રહેતા ભાઈઓની ઈર્ષ્યાથી મુક્ત નથી. રાજ્ય રાજ્ય એક ખીજાની ઈર્ષ્યામાંથી મુક્ત નથી, જાહેર કામ કરનારા એક ખીજાની ઈર્ષ્યાથી મુક્ત નથી. દેશ દેશની ઈર્ષ્યાથી મુક્ત નથી. આ ઈર્ષ્યાના કારણથી અંગ અંગ વચ્ચે, સમાજ સમાજ વચ્ચે, પ્રજા પ્રજા વચ્ચે કલહ એ આ જગતનો નિયમ છે. આ સ્થિતિમાં જગતનું યંત્ર છતાં પણ ચાલે છે. તેના કારણે શોધાય તો આપણી જ્ઞાતિનો વ્યવહાર પણ જગતના વ્યવહારમાફક ચાલી શકે. જગતનો વ્યવહાર ચાલે છે તેનું કારણ એક ભાગ અને ખીજા ભાગ વચ્ચે સહકાર છે માટે ચાલે છે. સહકાર છે તે સંપનું દર્શન છે. એક સમાજ માને કે ખીજા સમાજની હિપયોગીતા તેને છે, તો બંને સમાજ એક ખીજા તરફથી યતા લાભ લક્ષમાં રાખી સંપથી સહકારના સિદ્ધાન્ત નજરમાં રાખી વર્તન કરે છે. લાભ સહકાર અને સહકારથી યતા લાભમાં છે એ વાત સ્વીકારાય એટલે ખીજું પરીણામ એ આવે છે કે મતભેદથી હિપજતા વિરોધની લાગણીને દબાવવામાં આવે છે, અને તેથી કલેશનો આવિર્ભાવ બંધ પડે છે. આજ રીતે આપણા જ્ઞાતિ ભાઈઓમાં પ્રથમ એવી ભાવના ઉત્પન્ન થાય કે આપણે દરેકને એક ખીજાની પુરી મદદની જરૂર છે. અને તેથી દરેકની ફરજ છે કે એકે ખીજાનો પુરો લાભ લેવો હોય તો પોતાના અંતરમાં રહેલા વિગ્રહને મનોનિગ્રહથી કાનુમાં રાખવો. સંપ વધારવાનું આ પ્રથમ પગથીયું છે.

શ્રીમાળી અભ્યુદય પુ. ૧૧.

અંક ૫

શ્રીકૃત વિઠલદાસ ગિરજાશ કર ત્રિવેદી.

પ્રમુખ-શ્રીમાળી આલણ પરિપા

(गतांक ४७ पृष्ठपर्यन्त चालू.)

मूल लेखक-ठकुर नारायण विसनजी.

अनुवादकः—

नाथूराम शालिग्राम (गोमुख) सोमवारीया बाजार,
शाजापुर, प्रांत मालवा.

प्रवेश २ रा.

(स्थान—आरण्य, मदनचन्द्र और शिवचन्द्र
बातें करते दिखाई देना.)

मदन—आहा ! प्रातःसमय जो यनदुहा दूधपान करनेको मिले तो
कैसा अच्छा ! क्योंकि गेहूँके आटेसे दसगुणा ज्यादा मांस पुष्टिकारक है.
और मांससे दसगुणा ज्यादा बल देनेवाला दूध है ऐसा शास्त्रका प्रमाण है.

शिवचन्द्र—भाई, इस आरण्यमें यनदुहा दूध मिलना तो मुश्किल है
किन्तु कलेजके लिये कुछ रस लिया है. आगे चलो कोई नदी आवे तो
स्नानसंध्या करके कलेज करलेंगे.

मदन—अरे ये क्या मार्गमें स्नान संध्याकी क्या जरूरत है ? क्यों
कि शास्त्रमें ऐसा कहा है कि—

“ पूर्ण धर्म निजगृहमहो, अर्ध परगृहे मान ॥

तृतीयांश पत्तनविंशे, मार्गे शूद्रसमान ॥ ”

यानी अपने घरमें पूरा आचरण पालन करना, दूसरेके यांह आधा निमाना,

देहांतमें तीसरा भाग, और प्रवासमें शूद्र समान आचार रखना. अर्थात् ढेड़के हाथका जलपान करले तोभी पाप नहीं लगता ऐसा शास्त्रका प्रमाण है.

शिवचंद्र—भाई, अब हृद हो गई. ये शास्त्रका प्रमाण आपके लिये होगा. मैं तो इतना और ऐसा शास्त्र नहीं जानता, जैसे दुनिया व्यवहार करती है वैसा मैंभी चलाता हूं.

मदन—सचमुच तो है, दुनिया 'भेड़िया घसान' का प्रवाह है एकके पीछे दुसरी जाती है ऐसा शास्त्रका प्रमाण है.

शिव—भाई तो फिर चलो—

मदन—लो चलो (दोनों चले हैं इतनेमें बांह एक मरा हुआ गधा पड़ा उनको दिखाई देता है। मदन एकदम रुककर खड़ा हो जाता है, और शोक प्रगट करता है).

मदन—भाई शिवचंद्र, इस अज्ञान संसारकी क्षणभंगुर माया, यह गर्दमराज जो कि एकसमय अपनी मयंकर ध्वनिसे आकाशको कंपित करता था, धूलको खुदसे दभीत करता था वही कराल कालके वश होकर इस समय आरण्यमें अनाथ अवस्थामें पड़ा है. विचारेके शवको किसीने अग्निदाहभी नहीं किया.

शिव—भाई दुनियाका तो येही हिसाब है. मनुष्य पशु प्राणी सर्वको एक दिन मरनाही है. इसका शोक वृथा है.

मदन—बिलकुल ठीक है. 'मरणं हि प्रकृतिः शरीरिणाम्' मरण देहधारी प्राणी का स्वभावही है ऐसा शास्त्रका प्रमाण है. परंतु अब इस गधेके शवको अग्निदाह तो करनाही चाहिये.

शिव—परंतु इस ग्रंथमें क्यों पड़ते हो.

मदन—कारण येही कि 'अनाथ प्रेतसंस्कारः अश्वमेधफलं भवेत्' यानी जो कोई अनाथ प्रेतका अग्निसंस्कार करता है तो उसे अश्वमेध नामक यज्ञका फल मिलता है ऐसा शास्त्रका प्रमाण है. इससे ये ऐसा सुयोग व्यर्थ नहीं खोना चाहिये. क्योंकि—

“ सदा श्रेष्ठ दिन ईश नहीं लाता है ।
गया वक्त भेर हात नहीं आता है ॥ ”

ऐसा शास्त्रका प्रमाण है ।

शिवचन्द्र—किन्तु भाई शास्त्रके प्रमाणमें सारासारका विवेक विचारना चाहिये, नहीं तो उसका विपरीत परिणाम होता है । अनाथ प्रेतको अग्नि संस्कार करनेसे जो अश्वमेधका फल कहा है वो मनुष्यके प्रेतकोलिये है, न कि गर्दभके शवके लिये ।

मदन—भारतवर्षके मनुष्योंने गधे और मनुष्यमें भेदभाव मानने लगे तबहीसे भारतवर्षकी ऐसी दुर्दशा हुई है । शास्त्रमें शव मनुष्यकाही होना चाहिये, ऐसा किसी स्थानपर स्पष्ट उल्लेख नहीं किया, और उसका कारण यह है कि ‘ सर्व ब्रह्ममयं जगत् ’ यानी यह जगत् ब्रह्ममय है—सर्व में एकही आत्मा व्याप्त है ऐसा शास्त्रका प्रमाण है.

शिवचन्द्र—(स्वगत) यह उजबक पत्थरके भेजेवाला .मदनचन्द्र किसी तरह नहीं मानेगा. भलेही शीर फोड़ो बन्देका क्या जाता है. (प्रगट) अच्छा, तो भाईसाहेब आगे बढ़ो और अश्वमेधका फल संवर प्राप्त करलो. धर्मके कार्यमें ढील कैसी ?

मदन—अब समझे. किन्तु भाई शिवचन्द्र ! आप जाकर आसपाससे काष्ठ इकट्ठित कर लावो. इस आरण्यमें काष्ठ सरलतासे प्राप्त होसकेंगे और इस शवको रास्तेमें कुछ अलग लेचले; वस सब काम फतेह जावो, इतना परोपकार कर ढालो. कारण ‘ परोपकाराय सतां विभूतयः ’ सन्पुत्र्योंकी विभूतियें परोपकारके लियेही हैं. ऐसा शास्त्रका प्रमाण है. (जरा विचार करके) अरे पर भाई एक खास अततो भूत्रही गये, यह प्रेत गधेका है या गधीका इसकी जांच करना चाहिये.

शिवचन्द्र—(शवको तपासकर) यह प्रेत गधीका है.

मदन—बस मेरा अनुमान ठीक निकला । फिर एक महा भयंकर प्रश्न उपस्थित हुआ.

शिवचन्द्र—वो क्या ?

मदन—येही के यह गधी सघवा होगी अथवा विधवा ! जो विधवा होवे तो इसको नीली ओदनी उडाकर अग्निदाह करना चाहिये ऐसा शास्त्रका प्रमाण है.

शिवचन्द्र—अरे भाई सौभाग्यवती स्त्री के शवको लाल ओदनी उडाई जाती है. नीली नहीं.

मदन—यह तो मैंभी जानता हूँ लालके बजाय छीली बोल गया. इसका कारण यह है कि आज मंग पी है जिससे जरा जिह्वा फिसल पड़ी. वो तो मनुष्यमात्र भूल जाता है ऐसा शास्त्रका प्रमाण है ।

शिवचन्द्र—भाई मदनचन्द्र, मनुष्य जातिकी स्त्रियों मुताबिक गधी एक पतिकी परनी नहीं होती. हैं इनके पति तो अनंक होते हैं इससे इनको कदापि वैधव्य प्राप्त नहीं होता है ये सदा सुहागन यानी वैश्याही है आपका ये गुलाबी दुपटा उडाकर अग्नि दाह करिये.

मदन—ठीक है जैसा समय हो वैसा कार्य करना चाहिये, ऐसा शास्त्रका प्रमाण है.

शिवचन्द्र—अच्छा तो मैं काष्ठ इकठे करने जाताहूँ और आप इस शवको उठाकर जरा दूर लेजाइये. (शिवचन्द्रका जाना मदनचन्द्रका शवको उठानेका चनता प्रदर्शन करना मगर नहीं उठता है तो निराश होता है.)

मदन—(स्वगत) मनुष्यके शवसे ये गधीका शव इतना भारी क्यों है मला. हां अब समझा. प्राण निकल जानेके बाद मृत शरीरमें वायुका संचार होनेसे भारी हो जाता है, ऐसा शास्त्रका प्रमाण है. किन्तु अब अग्नि

संस्कार किस तरह करना ! (विचार करता है) इसकाभी उपाय है. मेरे जैसे काशीके पंडित ' विद्यासागर ' को एक साधारण उपाय न सूझे ऐसा कैसे होसके ! भला ' सर्वस्य गात्रस्य शिरः प्रधानम् ' यानी समस्त शरीरमें शिर प्रधान है ऐसा शास्त्रका प्रमाण है. इसका शिर काटकाटकर उसकोही अग्निदाह कर दे तोभी ठीक है. (शिर काटनेकी तयारी करताहै फेर रुक जाता है.) अरे ऐसा कृत्य करनेवाला कसाई कहलाता है मैं ब्राह्मण होकर कसाईका काम करता हूं....करनाही चाहिये यह पुण्य प्राप्त करनाही चाहिये. अश्वमेध यज्ञका फल ये कोई सामान्य वार्ता नहीं. वन्देकी तो एक पाई भी खर्च नहीं होती है और ये पुण्यप्राप्तीका प्रसंग मिलता है इसका लाभ अवश्य लेनाही चाहिये. (धीरे २ छुरीसे गधेका सीर काटता है शिवचंद्र दबकर ये सारा हाल देखता है, उसमेंसे दुर्गंध निकलनेसे घबराता है).

मदन—(स्वेगत) शिर तो काटलिया किन्तु इसमेंसे दुर्गंध निकलती है रक्त बहता है मेरा भगज भिन्नता है. शिवचन्द्र अभीतक नहीं आया.

शिवचन्द्र—(प्रगट होकर) क्यों भाई मदनचन्द्र मैं तो बांह काट इकठे कर कभीका आपकी मार्गप्रतीक्षा करता था, किन्तु आप नहीं आये तो मुझे यांह आना पडा. कहां है गधेका शव ?

मदन—गधेको सारा छेजाकर चित्तामें रखनेकी जख्खरत नहीं, इसके सिरकोही जलानेसे पुण्य मिलेगा.

शिवचन्द्र—पर यह तो बहुत गंध मारता है कोई और दुसरा उपाय नहीं है ?

मदन—दुसरा उपाय (विचार करके) है—है वोभी है फक्त इसके नेत्र निकालकर उनको अग्निसंस्कार करनेसे उतना ही फल मिलता है.

कारण 'सर्वेन्द्रियाणां नयनं प्रधानम्' यानी सब इन्द्रियोंमें नेत्र प्रधान है ऐसा शास्त्रका प्रमाण है.

शिवचन्द्र-तो फेर क्या देर है ? नेत्र निकाल लो और करो आग्निसंस्कार.

मदन-अच्छा २, पर चिंता.

शिवचन्द्र-इसकी चिन्ता न करे पासही एक साधुकी धुनी प्रज्वलीत होरही है उसमें नेत्र डालदो तो जलबलके खाक हो जावेंगे.

मदन-अच्छा तो फेर. (मदन नेत्र निकाल कर दोनों जाकर साधुकी धुनीमें डालते हैं).

शिव-आजतो भाई मदनचन्द्र, आप कोई सौभाग्यवतीका शकुन देखकर घासे निकले थे कि मार्गमेंही अश्वमेधका पुण्य मिटा. अब समुद्रालमें देखें क्या खिलजत मिलती है.

मदन-मिलनेका होगा वो मिलेगा, किन्तु प्रेतसंस्कार करनेवालोंको दश दिनका अशौच्य पालना चाहिये ऐसा शास्त्रका प्रमाण है. इसछिये तिलका मिटा देना चाहिये, शिला छोड़ देना चाहिये और बख्त अस्तव्यस्त कर देना चाहिये, भद्र कराकर शोकसूचक द्रव्य दिखलाना चाहिये. (मदन तुरत विचित्र द्रव्य का लेता है).

शिवचन्द्र-परंतु ये सिर और मूछ मुडवानेका कैसा क्या ?

मदन-गासके गांवमें हज्जाम मिलेगा तो मुंडवालेगे.

शिवचन्द्र-ठीक तो फेर. (स्वगत) तबही गर्दभराजके यथार्थ पुत्र आ होंगे. (प्रगट) भाई आपके आजके आनंदको पार नहीं.

मदन-सचमुच ऐसाही है.

(क्रमशः)

એક પ્રાચીન અદ્ભૂત પ્રેમકથા.

લેખક—ધીરસિંહ વહેરાભાઈ ગાહિલ.

(પ્રકાશકના સર્વ હક માતૃદેવના અધિપતિને સ્વાધીન છે.)

[પ્રકાશકની નોંધ:—ગતાંકમાં શરૂ થયેલી આ પ્રેમકથા સંબંધી એક સહી ગયેલી અગત્યની નોંધ લેવી જરૂરની છે કે મહુવાના કવિ દર-ગોવિંદ પ્રેમશંકર ત્રિવેદી તરફથી પ્રકટ થયેલી “ કાઠીઆવાડના કંઠસ્થ સાહિત્ય ” નામના પુસ્તકમાં આ વાર્તાનો નાલક અને નાલિકા બેઉને કાઠીઆવાડના એકજ ગામ ધારીગુદાજાનાં સહીશ ગાળમાં છે, બ્યારે અમારી આ વાર્તામાં ઉભયની જન્મભૂમિ સુદૂર દૂર એટલે એકની કચ્છમાં, ને બીજીની સૌરાષ્ટ્રમાં જણાવી છે. આ પાકોતરની તથ્યાતથ્યની સાબીતી માટે કોઈ ખંતીલા શોધક તરફથી સમ્રમાણ નોંધ મળશે નો ને અમે ખુશીથી પ્રકટ કરીશું. વિશેષમાં એમ પણ જણાવવું અપ્રામાણિક નહીં જ ગણાય કે એ પ્રકટ થયેલી વાત કરતાં અમારી આ વાર્તામાં વર્ણવેલા વિવિધ પ્રસંગો દેવીપ્રેમનાં એ બેઉ પાત્રોના જીવનપર કાંઈક ચોક્કસ ને ચિરસ્થાયી રૂપરેખા દોરે છે.]

પ્રકરણ ૨ જી.

પ્રથમ દષ્ટિએ પ્રેમ.

પણી વાર્તાના નાયક વિજાણુંદને આશ્વાસનનું એક નવું સ્થાન કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે તે તરફ હવે આપણે વળીએ.

પ્રેમ નહિ આ જન્મનો, પૂર્વ જન્મનો પ્રેમ;
તે પ્રગટે આ જન્મમાં, પ્રગટે પુણ્યની જેમ,
પૂર્વે બીજા વાવીયું, પ્રેમ તાણું નીરધાર;
નવપલ્લવીત તે તો થયું, પ્રેમ વૃક્ષ આ વાર.

વિજાણુંદને મન બધું શુન્યકાર લાસવા લાગ્યું, તે તે મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે પોતાની જાહેન પણ સગી ન થઈ. ભેંસો કે જેની ઉપર પોતાનો આધાર હતો તે પણ ચાલી ગઈ, હવે પોતાને ગામ જઈને યે શું કરવું ! હવે તો આ સંસાર ખારો થયો. માટે હવે સ્થિર થઈને ક્યાંઈ ન રહેતાં ભ્રમણ કરી દિવસો ગાળવા. આમ વિચાર કરી તે ગિરમાં આવ્યો. ગિરનાં વૃક્ષોની ધનધટા જોઈ તેમને ઉદ્દેશીને તે કહેવા લાગ્યો કે:—

જાડાં મોટાં જાડ, ઉભાં અડોઅડ થઈ;

વળાવી મેથું પહાડ. વળ્યો વિજાણુંદ એકલો ।

આમ કહી તે આગળ ચાલે છે. સાં નેણે ભેંસોનું એક ટોણું ચરતું દોડું, લીલું ખડ ચરીતં ભેંસો માતેલી ચર્મદલી. તે જોઈ આંખમાં આંસુ લાવી પોતાની ભેંસોને સંભરીને તે બોલ્યો કે:—

મેથુંની માયા, માનવીઓ ! મેલાય નઈ;

સુકી થાશે કાયા, મેના મય માખણ વિના.

કાળજ કાંટો વાગીશે, કાલી ન શકે કોય;

તેનું દિલમાં દરંદ હોય, વલખાં મારે વિજાણુંદો।

મેયું અમારી મુંજડી, ને લાંબાં લાંબાં શીંગઃ
લર ચોમાસે લાંગીયું, ધમળી મેયું ધીંગ.

આમ કહી વિઝાણુંદ નિઃશ્વાસ નાળી ચાલતો યતો હતો તેટલામાં તે
ટાળામાંની એક ભેંસ વિઝાણુંદને અજાણ્યો જાણી થોડી પાછળ ચાલી. તે
જેઘ હિમો રહ્યો અને ખોલ્યો કે:—

હતી સવાસો સામટી, દોતો દુકાળ માંથ;
એ બધી વળાવીયું, એક તારાથી શું થાય ?

વિઝાણુંદની વાટે, ચાલેછે શું જોઈને ?
કરમ વિનાના પાંદે, કાન એક પણ નવ રહે.

આમ કહી ભેંસો તરફ વળી એક દ્રષ્ટિપાત કરી તે લાંથી ચાલતો
યતો. તેના મનમાં ભેંસોનો વિચાર સાલતો હતો. જતાં જતાં ગીરનાં ઘાટાં
જંગલમાં બુડો પડ્યો તેથી અકળાઈને ખોલ્યો કે:—

મેલી મારો દેશ, પરદેશે હું પરવર્યો;
જોઈ બધીયે ભેંસ, જહેનીએ જોલાળ્યો નહિ.

વણ માવતરો યતો, જાણરો યતો જનમ લોમથી;
મેયું માલ ગયો ! અટવાતો ફરું એકલો !

થોડે દૂર ગયો ત્યાં રસ્તો હાથ આળ્યો. એટલે વિચારવા લાગ્યો કે
હે પ્રભુ ! તેં મને ક્યાં લાવીને મુક્યો ? ક્યાં મારી જન્મભૂમિ કચ્છનો
વાગડ મુક્યો, અને ક્યાં આ સોરઠો અહીં આવતાં સુધીમાં તેં શી શી મારે
માથે કરી ! અને વળી અહીંથી ક્યાં લઈ જાય ? હીક પ્રભુ ! ત્યાં લઈ
જ ત્યાં જવાનું છે. આમ કહી રસ્તે ચાલતો યતો. થોડે દૂર ગયો ત્યાં એક
નેસ જેવું નેનું દેખાયું. વિઝાણુંદને તરફ જાગી હતી તેથી પાણી પીવા
માટે નેસથી થોડે દૂર પાણીવારી કુવો હતો ત્યાં ગયો. આ વખતે ત્યાં
એક નવજીવના ચારણ પુત્રી પાણી જરવા આવી હતી. તેનું સૌન્દર્ય
પુરુષના મનને હરણુ કરવાને સમર્થ હતું. આ બાળાને દુરથી આવતાં
જોઈને વિઝાણુંદ મનમાં વિચાર્યું કે ચારણના વેશમાં એ કોઈ દેવાંગના તો
નહિ હોય ને ! નજીક આવી તેં એકી દેશે આ બાળા સામે જોઈ રહ્યો છે
ત્યાં બાળા પણ વિઝાણુંદને જોતાં પ્રથમ અચાણી ને વિચારવા લાગી

કે આ અન્નાણ્યો યુવક કોણ હશે । તેની આકૃતિ તો મનમોહક છે. વળી તે ગુણસમ્પન્ન હોય તેમ પણ જાણાય છે. આમ વિચાર કરતી તે કુવાના કાંઠા-પર આવી, પણ તેની દ્રષ્ટિ ધડીએ ધડીએ વિઝાણુંદ તરફ વળતી હતી, તે બન્નેયે એક બીજાને દ્રષ્ટિએ કદિદીઠેલાં ન હોતાં છતાં જાણે ધણાં દિવસનાં વિખુટાં પડેલાં પ્રેમીઓ હોય તેમ ઉભયની પ્રેમદીપનો જ્યોતિ પ્રકાશવા લાગી. બંનેનાં હૃદયયંત્રો જોરથી ચાલવા લાગ્યાં. બંનેના કંઠ રૂંધાવા લાગ્યા, અને સાથે સાથે કંપનો પણ આવિર્ભાવ થયો. એક તરફ હૃદયનું આકર્ષણ, અને બીજી તરફ કુવામાંથી પાણીનું આકર્ષણ; તે બેમાંથી શું કરવું તે તે યુવતીને સુખ્યું નહિ. છતાં હૃદય મજબુત બનાવી ધડામાં દોરડાનો ગાળો નાખી તેણે ધડો કુવામાં ઉતાર્યો. અરથે કુવે ધડો ગયો ત્યાં તો દ્રષ્ટિ ઉપર કાપુ રહ્યો નહિ ને નેત્રો સ્વચ્છંદી બની વિઝાણુંદ તરફ વળી ગયાં. આવી રીતે બંનેનાં નેત્રો એક બીજા સામે સ્થિર થયાં, બંને પોતાના દેહનું જાન લુણ્યાં, અને:—

ઉચ્ચી ગોંરી ઉજળી, જળ ભરવાને જાય;
કાંટો લાગ્યો પ્રેમનો, ઉભી ઝોલા ખાય.

એવી રીતે બંનેની ત્વરક મૈત્રિ થઇ. વખત વહેવા લાગ્યો તેમ બંનેનાં હૃદયમાંથી પ્રેમ પ્રવાહ શરૂ થયો, કારણ કે:—

નેનં પદારથ નેનં રસ, નેને નેનં કરંત;
અન્નાણ્યા શું પ્રીતડી, પ્રથમ નેનં કરંત.

આ બંને અન્નાણ્યાં હતાં. છતાં બંનેનાં નેત્રો જાણે એકબીજાનાં પરિચયવાળાં હોય તેમ મળી ગયાં. કારણ કે અન્નાણ્યા સાથેના પ્રેમમાં પ્રથમ નેત્ર પ્રેમ બાંધે છે, અને નેત્ર દ્વારા પ્રેમનો ઝરો હૃદયમાં ઉત્પન્ન થાય છે. જ્યારે હૃદય પ્રેમના ઝરાથી ઉમરાજી જાય છે ત્યારે તે પાણી રૂપે બહાર આવે છે. અને પછી જ દર્શનના રૂપમાં દેરવાઈ જાય છે. તેમ આ બંનેને પ્રથમ દૃષ્ટિએ પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો. પછી તો:—

પિતાં રસ મધુર કે, ત્યાં હૃદયો ઉભયનાં,
કરતાં પરસ્પર સાંન કે, ત્યાં હૃદયો ઉભયનાં,
કરતાં મીઠી શુંજ કે, ત્યાં હૃદયો ઉભયનાં,
લેતાં અમૃત લહાણ કે, ત્યાં હૃદયો ઉભયનાં.

આવી રીતે હૃદયો પ્રેમથી ઉભરાવા લાગ્યાં ત્યારે બાન બુલેલાં તે પ્રત્યુપીઓને પોતાની રિયતિનું બાન આપ્યું. યુવતી બ્યારે પોતાનો ધડો કુવામાં ઉતારવા લાગી ત્યારે વિઝાણુંદ હિમ્મત લાવીને બોલે. કે “ મને તરસ બહુજ લાગી છે તો પાણી પાશોને ! ”

આ પ્રમાણે બંનેનું મૈત્ર્ય લંગ થવાને કારણ મળ્યું. શી રીતે વાત કરવી તેમ તો તે યુવતીને પણ થતું હતું. વિઝાણુંદના આ પ્રશ્નથી તેને જરા હિમ્મત આવી અને તેણે પ્રત્યુત્તર વાળ્યો કે “ પાણી ખેંચીને કાઢતાં તો મહેનત પડે છે. આમ પાણી પાવા બેસીએ તો પાર ક્યાં આવે? વળી વટે-માર્ગુએ ધણાં આવે. માટે બધાને પાવાનું ક્યાંથી બને ! ”

“ સારે શું તમે પાણીથી એ પાતળાં થશે! ” વિઝાણુંદે અધિસ્તાથી ટંકાર કરી અને બોલ્યો કે:—

જળ તરસ્યો બુવાન, પાણીથી પાછો વળે;

દિલમાં દયા તું આણ, તરસ્યો વિઝાણુંદ લણે.

એ સાંભળી યુવતીએ માર્મિક લાવથી કહ્યું કે—“ મેં પ્રથમજ કહ્યું હતું કે વટેમાર્ગુને પાણી પાવાથી ક્ષાયદો શું ! તમારે તો પાણી પીને ચાલ્યા જવું છે, પણ અત્યારે દિવસ અરત થશે આવ્યો છે. દિવસ આઘમ્યે પાણી પીવાય નહિ. માટે મારે ઘેર આવો તો પાણી પાંચશ. ” આ સાંકે-તિક બાપા સાંભળી વિઝાણુંદે બોલ્યો કે:—

અમે પંથ વટાડિય, રહીએ અહિંથી દૂર;

પહેલા પાણીમાં પાતળી, તો શું ચલાવીશ પુર !

હે યુવતી ! હું વાગડ મુલકનો રહેવાવાળો છું. આ તરફ દુઃખનો માર્યો આવ્યો છું. મારે હજી વાટ જાણ કાપવાની છે. તું અહીં ખેંચો પાણી પાવાને માટે આમ કરે છે તો તારે ઘેરે તેડી જમીનેયે પાણીનાં પુર શી રીતે ચલાવવાની હતી ! વિઝાણુંદે પણ મર્મમાંજ જવાળ દીધા. ત્યારે યુવતી બોલી કે:—

તમે પરદેશી પંચિઆ, વતન તમારાં દૂર;

થાઓ મુજ ઘેર પરોણલા, જિત્ય જમાડું દુધ ને કુર.

તમે પરદેશી છો, તમારું વતન દૂર છે, પણ મારા મેમાન થાઓ તો રોજ તમને દુધ ને બાત જમાડું. વળી:—

તનની તજાઈ પાથરી, મન ઓછાડું અંગ;
પ્રેમનો પલંગ બીછાવીને, નિતનિત રહું સંગ.

આ પ્રમાણે યુવતીના મનનો પરાંતરો દૂર થતો દેખી વિઝાણુંદ ઓલ્યો કે 'કહેવું રહેલ છે પણ કરવું ઘણું મુશ્કેલ છે, મારે હિમ્મત અને કિમ્મત હોય તો મેમાન થાઉં. નહિ તો હું મારે મારગે પડું.' આ સાંભળી તે પ્રેમધેક્ષી યુવતીએ પોતાનું દિલ ઓલી બતાવ્યું કે:--

વેદા ચારણની દિકરી, સેણી માડું નામ;
એટલી બીડું હામ કે, વિઝાણુંદ પણ વરું નહિ.

પાણી ભરવા આવનાર યુવતી બીજી દોષ નહિ પણ આપણી રસીલી વાર્તાની નાર્યાકા વેદા ચારણની પુત્રી સેણી હતી. પોતાની યુવાવસ્થા થવા આવી હતી છતાં હજી મુધી પ્રેમ યુગ તેનો તેને ખ્યાલ સરખો પણ આવ્યો ન હોતો. કારણ કે ખુદલી હવામાં રહેનારને મનમથનો પરિચય લાંબી મુદતે થાય છે. ધણી ચારણ જાતિમાં દેવી છવન ગાળનાર સ્ત્રીઓ ઘણી થઈ ગઈ છે. તે ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે ખુદસા જંગલમાં કે જ્યાં દુનિયાની ઝેરી હવાની અસર ઓછી હોય અને સાદું છવન ગળાતું હોય તે પ્રદેશવાસીઓનાં ચારિત્ર ધણે ભાગે સારાં હોય છે. સેણીનું છવન પણ તેવું હતું. તેથી તેનામાં ક્રિષ્નાશનો આદિર્ભાવ થયો ન હતો. આજ દિવસ મુધી અજ્ઞાતયોવના સેણી વિઝાણુંદના પ્રથમ દર્શનેજ જાતન યોવના ચર્ધ, ને તેના મુશ્કેલ દૃશ્યમાં પ્રેમનો ઝરો એકાએક ઉભરાઈ આવ્યો. તેવું કારણ પૂર્વનો ઋણાનુંબંધ જ છે. ઉપર પ્રમાણે વિઝાણુંદને પ્રેમ-વાસમાં બાંધી સેણી તેને પોતાની સાથે ગામમાં લાવી. આ ગામ તેમ જોવું હતું. તેમાં વેદાચારણ મુખ્ય માણસ હતો. ગામના પ્રમાણમાં વેદાચારણ રસામાં તેમજ ઇત્તરનામાં બીજાના કરતાં ઔષ્ઠ હતો. તેને કાંઈ કરનાંદ ન હોવાથી પરિતાપ થતો હતો. પણ જાતી ઉમરે સેણીનો જન્મ થવાથી પોતાના મહદ્દ બાળ્ય માની ને તેને પુત્રની પેઠે લાડથી ઉછેરતા હતો. સેણીનામાં કુદરતી ઉદાપણ હોવાથી આખા ગામમાં તે માનીની થઈ પડી હતી. અને વેદા તો સેણીને બધો કારબાર સોંપી ઇશ્વર ભજન કરતો હતો.

સેણી વિઝાણુંદને સાથે જઈ ગામમાં આવી. એ વખતે ચોર પોતાના જાત બાઈઓનો ડાયરો કરી વેદા ચારણ બેઠો હતો, તેને સેણીએ

કહ્યું કે ‘આયુ ! આ પરદેશી મુસાફર છે. આપણી જાતના છે. સાંજ પડી જવાથી તેમને આપણે ઘેર રાત રહેવા તેડી લાવી છું. મારે તે આપણા મેમાન છે.’ આઠણું કહી વિઝાણુંદને ચોરે બેસવાનું કહી સેણી પોતાને ઘેર ગાંધ અને વિઝાણુંદ ચોરે ગયો.

વેદા મહતાવડા સ્વભાવનો અને મેમાન પ્રત્યે પ્રેમ રાખનારો હોવાથી વિઝાણુંદને પાસે બોલાવ્યો, અને ક્યાંના છો, શું નામ છે, ક્યાં ગયા હતા, ક્યાં જાઓ છો, વગેરે પ્રશ્નો પુછી માહિતી મેળવવા પોતાની ઇચ્છા જણાવી. વિઝાણુંદે પણ ખુલ્લા દિવે પોતાની બધી હકીકત માંડીને કહી. મેંસોની વાત સામળી વેદા દીલગીર થયો અને હિંમત રાખવા વિઝાણુંદને ઉપદેશ આપ્યો.

સેણીને તો આજે આનંદનો અવધિ હતો. દરરોજ કરતાં આજે તે વિશેષ ઉત્સાહિત જણાતી હતી. ઘેર આવી તેણે પોતાની માતાને પણ કહી દીધું હતું કે “આજે આપણે ત્યાં આપણી જાતનો એક પરદેશી મેમાન આવનાર છે, મારે તેની સારી જરદાસ કરવી જોઈએ.” એમ કહી પોતે કંસાર સંધી નાખ્યો. આજ સુધી કોઈ દિવસ સેણી સંધવાનું કામ કરતી નહોતી છતાં આજે ધણીજ હેંડથી તે રસોઇનું કામ કરવા લાગી. જોત-જોતામાં રસોઈ તૈયાર કરીને સેણીએ તેની માને કાંઈક નિરાશાથી કહ્યું કે “આજે હજી દોરો કેમ આવ્યાં નહીં.”

“હવે આવતાં હશે. ક્યાં હજી મોડું થયું છે? આજે તે કામ કયું છે ને, તે ઉતાવળ હશે!” સેણીની માએ હસતાં હસતાં કહ્યું.

દોરો આવ્યાં કે તુરત ઉતાવળથી દોરો દોહીને મેમાનને જમવા બોલાવ્યો. બીજાને મન તો તે એક સાધારણ મેમાન હતો, પણ સેણીને મન તો પોતાનો અત્યંત માનીતો મેમાન હતો. વેદાની સાથે વિઝાણુંદ જમવા બેઠો. સેણી ઘડીએ ઘડીએ પીરસવાને જદાને ત્યાં આંટાફેરા ખાતી હતી, અને વિઝાણુંદને આગ્રહથી પીરસતી હતી. વિઝાણુંદને પણ સેણીની રસોઇ જમવામાં અલૌકિક આનંદ આવતો હતો. ઘણે દિવસે મીઠી રસોઇ જમી વિઝાણુંદ ખુશ થયો.

(આજી)

લેખક—ભદ્રશંકર મંજારામ ભટ્ટ.

અધિપતિ—મેઠ યંદ્રોદય, કતારગામ.

(ગતાંકના પૃષ્ઠ ૨૮ થી ચાલુ)

(૩)

સત્યદીક્ષી રમણિક ઘર છોડ્યા પછી સ્ટેશન પર આવેલી હોટલોની હાર-માળામાં સ્થા. આપનાર છોકરાની નોકરી શોધી વળ્યો. એક હોટલના માસિકને પોતાને નોકરી પર રાખવા સખત આજીજ કરતાં તેને ખાધા બદલે ગળ્યો. સ્થાનાં ખાણાં માંજવા, રકાખીઓમાં ચોડીક ચીજો ગોંધીને રહેવા દેવામાં દેશન માન-નારા પૈસા ભરી મૂર્ખતા દેખાડનારા હોટલના શેખીનોની એવી ગંદી રકાખીઓ સાફ કરવી, દેખડો મસોતા વળી સાફ કરવાં, એડર પ્રમાણે માલ પુરો પાડવો વિગેરે કાર્યો તેને કરવાનાં હતાં. તેના કામમાં અનુભવની ખામી હતી પણ તેની કાજળસમી કાળી આંખોમાં 'અપગતા અને કાર્ય કરવાનો ઉત્સાહ હતો. સવારે સાડા ચારથી તે રાત્રે લગભગ પોણા સુધી તેને આવી સખત મજુરી કરવી પડતી. તે ઉમેદથી કાર્ય કરતાં પણ તેનું કામજી સરીર ક્યાં પર નભે! તેનું દાડ ગળવા લાગ્યું, તેના ગુલાખી ગાલ શીઠા પડ્યા ગયા; શરીર પીળું પડ્યા લાગ્યું, ઓત-રિક જવરથી પીડાવા લાગ્યો. એક દિવસ સખત તાવ આવ્યો હતો છતાં હોટલમાં આવનારાઓની સરભરા તેને કરવી પડતી.

સત્યાગ્રહીએ ભોગવવાની કસોટી પુરી થઇ હશે. જે દિવસે તાવ આવ્યો તેજ રાત્રે નોંધારના આધારે મદદ મોકલી. એજ દિવસે રાત્રે હોટલમાં એક કોઈ ધનિક ઉતર્યા. તાવની તાલની ધૂજતા રમણિકને તેની સારવાર કરવા મુકવામાં આવ્યો. આઠ આઠલો શરીરમાં તાવ છતાં ઉત્સાહભરે તેને સારવાગ કરતો જોઈ શોને તેના તરફ દયા ઉપજી. તેમણે તેની પોતાની ઓરડીમાં બેસી રહેવા જણાવ્યું અને અગવડ ભોગવી લીધી. રમણિકને હોટલમાં જોતાં જ સોંને સંદેહ ઉપજ્યો હતો કે તે કોઈ ઉચ્ચ કુટુંબનો હોવો જોઈએ સંજોગને લીધે તેને આવું અધમ કાર્ય કરવું પડતું હશે. શોને પોતાને લાં નોકરની જરૂર હતી. રમણિકના પર દિલ ચોટીતું હોવાથી તેને પોતાની સંસથે લખ જવા તેને ખાનગીમાં પુછી જોયું.

“અહ્યા તારે મારી નોકરીએ રહેવું છે ?”

કુંડીકે વાળી બેઠેલા ધૂજતા રમણિકે શેક તરફ નજર ફેંકી, નોકરી ? ... કહી તે રડી પડ્યો. તેનાથી ન રહેવાયું.

શેઠ રમણિકની લાગણી કળા ગયા. તેના તરફ પ્રેમ ઉપજ્યો. “શેઠ! મહારી ગરબે મહારે કરવી જ પડશે.” ગજગળા અવાજે રમણિકે જણાવ્યું.

“એટલે !” શેઠે સાશ્વર્ય જણાવ્યું.

“શેઠ!” રમણિકે એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાંખ્યો.

“અહ્યા, તારા મનમાં કાંઈ ગુન્હવાડો છે. બોલ શો ગુન્હવાડો છે !”

રમણિકે પોતાનો ઇતિહાસ જણાવ્યો. જેમ જેમ તે કહેતો ગયો તેમ તેમ શેઠનું હૃદય દયાદ્રવ્ય બનતું ગયું. સત્યાગ્રહી સત્યને માટે દુઃખ ભોગવતા આ બ્રહ્મ બાળકની આવી દુઃખદ દશા જોઈ શેઠનું હૃદય લાગણીથી હિમરાશ ગયું. તેમણે એક નિશ્ચય કર્યો. તેમને પુત્ર ન હતો. રમણિકને પુત્ર તરીકે તેમને ત્યાં રહેવા તેમણે જણાવ્યું. જ્ઞાત જ્ઞાત વિધે પુછપરછ કરતાં શેઠ અને રમણિક એકજ જ્ઞાતાના નીકળ્યા. શેઠ કચ્છ તરફના હતા. શેઠને મન ધ્રુવરે પુત્ર આપ્યો. રમણિકને મન ઈશ્વરે સહાય મોકલી, સત્યનો જય થયો. પુત્ર તરીકે રહેવાની કબજાત આપતાં પહેલાં રમણિકે શેઠ પાસે એક વચન માગી લીધું અને તે પોતાની મરજી હોય ત્યાં સુધી અભ્યાસ કરાવવાનું. શેઠ પણ સુસુ સુશ્રુત અને સવિદ્ય હતા. આવી ભાવના તેને અભિવંધ હતી. તેણે રમણિકની સરત કબજી. શેઠે તુરત જ હોટલના માલિકને બોલાવ્યો. રમણિક હવે હોટલમાંનો નોકર નથી પણ તે શેઠનો સગાઈ છે એમ તેમણે હોટલના માલિકને જણાવ્યું. શેઠે તેને રમણિકની સઘળી ખીના કહી. હોટલવાળાની ગુન્જાશ ન હતી કે તે જરી પણ બોલી શકે તેણે તો રમણિકને ન ઓળખ્યો પણ શેઠ ઓળખી કાઢ્યો. હીરાની પરીક્ષા ઝવેરીજ કરે.

શેઠનું કામ બીજે દિવસે રાત્રે પૂરું થયું એટલે તેઓ અને રમણિક તેજ રાત્રે મુંબાઈ માટે ઉપડી ગયા.

(૪)

માયામાં કસ્ટબલ રંગી પાઘડી, ખાંધ પર રેશમીકોરનો દુખપટો, અને પગમાં લાલ દક્ષણી જોડા પહેરી ધરમાં દાખલ થનાર સેંટ્રલ હિંદુ કોલેજના પ્રોફેસર તે જ પેલા ઉચ્ચ આદર્શો પોષવાના ગુન્હા માટે ગૃહ વિનાનો થયેલો નાનો રમણિક. પિતા સાથે મૃત્યુ માટે લડત કરી ત્યારે લોકો તેને અકલ્પ વિનાનો, અણસમજી અને ઉખેડ લેખના. આજે તેજ લેછો અંતરના ઉંડાણમાં રમણીયરામની લાયકાતને, તેમના જ્ઞાનને, તેમની પદ્ધતિને વખાણી રહ્યા છે અને કેટલાક તો તેમની મહત્તા જોઈ મનમાં બળી પણ રહ્યા છે.

રાત્રીનો સમય હતો. પરજાણની મધ્યમાં એક જોળ ટેબલ ગોઠવવામાં આવ્યું હતું. સુમિત્રાએ ગૂંચેલા ગુલાબના ફુલોવાળો રૂમાલ તેના પર પાથર્યો હતો. ટેબલ પર પ્રાચીન ઢાંગીગીરી વાળો પુષ્પ છાપ મુકામમાં આવ્યો હતો. એક બાજુએ ટેબલ પર લેમ્પ બળતો હતો. ટેબલની એક બાજુ નેપરની આરામ ખુરશી પર રમણીયર મ બેઠા હતા. પાસે ધાસુની ખુરશી પર સુમિત્રા બેઠી હતી. ટેબલની ફરતે પેલી બાજુ સુમન લાક્ષ્મીની હાથાવાળી ખુરશી પર ખુરશીના હાથા પર પગ નાખી બેઠો હતો. નાની કુમુદા ટેબલની કોર પર માથું ઘેટેલી બિભી રહી હતી અને જે બોલે તેના તરફ કુતુહલ દ્રષ્ટિ ફેરવ્યા કરતો હતો.

“બાબી, પેલી અધુરી રહેલી વાત પુરી કરો” સુમને કુટુંબ ચર્ચાની શરૂઆત કરી.

“હવે તે વાતમાં કાંઈ ખાસ બાકી નથી,” બોલમાં હસતાં સુમિત્રાએ જવાબ આપ્યો.

“બા, પેલાં બધાં લોકો મને તેડી જઈ આવવાનું આપતાં તે!” માયું ઉચું કરી હાથના ચાળા સાથે આંખોનું નલ નચાવી બોલ પર સ્મિત દરકાવી કુમુદા બોલી પડી.

કુમુદાના જ્ઞાનકા બોલોમાંથી અક્ષર નિકળે તેમ તેમ વધુ આશ્ચર્ય બતાવતી સુમનની આંખો તેના તરફ ઠરી જતી.

“શું, શું?” તેણે આશ્ચર્યથી પુછ્યું.

સુમિત્રાએ પહેલાં તે મૃદુ હાસ્ય કર્યું પણ થોડીજ વારમાં તેમનાં મોં પર વિચિત્ર ઢાયા પ્રસરી. જાણે કોઈ ચીજ પર દટ્ટી ઠરી ગઈ હોય અને હવામાં ફાઈ આંતરીક વ્યક્તિ સાથે તેઓ વાત ન કરતાં હોય તેમ તેમણે ઉદ્ગાર કાઢ્યા. “કેવી અજ્ઞાનતા! કેવી દયાપાત્ર સ્થિતિ! ગૃહસંસાર ક્યાંથી કુળો હોય!” બાબી તરફ દટ્ટી ફેરવતાં તેમના મુખાવિંદ પર ગંભીર પ્રસરતું જોઈ સુમનના મોં પરનું હાસ્ય પણ ઉડી, ગયું “બાબી આ શું બોલતાં હશે? શું ગંભીર બીના હશે?” તેની ધીરજ પકડી પકડાઈ નહિ. “શું થયું તું, બાબી!” તે બોલી ઉઠ્યો.

“ના, મને ત્યાંનાં ગામનાં વાતવરણનો સહેજ વિચાર આવ્યો. આપણા ગામ તરફની સ્ત્રીઓ! બિચારી તેમની શી કલ્પનાઓ! અરસર આપણે કોણ ક્યાંથી સુધરે! સ્ત્રીઓ વીરમ્ ક્યાંથી યાય?”

“પણ, થયું તું શું તે તો કહો?” સુમને ખુબ અધિરાઈ બતાવી.

“ત્યાં અમે એક સાંજે ફરવા નીકળ્યાં હતાં. અમે ધીરાં બહેનની બહેન પાણીને ત્યાં જતાં હતાં. રસ્તામાં એક ઘરમાંથી મને એક સ્ત્રીએ, “આવો, આવો તો ખરાં” એમ કહી બનાવટી મધુર સ્વરે બોલાવી હું તો તેમને ન હતી બોળાજતી. મારા મનમાં તેઓ ધીરાં બહેનને બોલાવતાં હશે એટલે હું ધીરાંબહેન તરફ જોઈ રહી. પણ પેલાં બહેન તો મારા તરફ જોતાં હતાં “અમે તમારી માતાનાં જ છીએ. આવો, આવો” એમ ફરીથી પેલાં બહેને વધુ સ્પષ્ટતાથી મને ઉદ્દેશી કહ્યું. સ્વચ્છાતિના હોષ બોલાવે તો જવું જોઈએ એમ કહી અમે સઘળાં તેમને ત્યાં ગયાં. અમને ઘણું જાણ બધું આવકાર આપવામાં આવ્યો. મ્હા મુકામ, મીઠા મીઠા ચબ્દોમાં વાતચીત થઈ. કુમુદાને તેમણે પોતાની પાસે બોલાવી. “બહેન તું તો મોટી યજ્ઞ ગઈ. બાએ કોઈ સાસરું થયું કે નહિ?” એમ બોલી તેને રમકડી. થોડી વાર બેઠા પછી મ્હા પી અમે ઉઠ્યાં. પેલાં બહેનના હાવબાવ પરથી મને એમ લાગ્યું કે હવે અપણા તરફની સ્ત્રીઓ પણ સુધરતી જાય છે. બહાર નીકળ્યા પછી ધીરાં બહેને અમને મળેલા આવકારનું રહસ્ય સમજાવ્યું. તે બહેનને ત્યાં આપણી કુમુદા જોડાઈ હશે. આવશે તે છોકરા જોડે કુમુદાનો વિવાહ કરીએ એમ તે બહેનની મતલબ હતી. મેં તો ધીરાં બહેને સમજાવેલું રહસ્ય ન માન્યું પણ હું સુરત રહી તે દરમિયાન મને એવા તો ઘણા અનુભવો

યયા. અરે કેટલીક વાર તો કેટલીક સ્ત્રીઓ આપણે ઘરે આવતી અને કુમુદાના વિવાની વાતો કરતી. જાણે હું તેમ કરવા વરની જ શોધ કરતી હોઉં નહિ તેમ કોઈ કહેતું કે અમુકને ત્યાં કરો, કોઈ કહેતું અમુક ઘર ધણું કુળવાન કોઈ વળી ખીચુનું પૈસાદાર ઘર બતાવતું. કેટલાક છોકરાની માતાઓ તો આપણે ત્યાં દરેજના આવતી અને તેમના ઘરનાં પોતેજ વખાણ કરતી કેટલીક તો ખીચુ સ્ત્રીઓને પોતાના છોકરાનું કાંઈ મધરાવવા મોકલતી. જ્યારે જ્યારે વિવાહ સંબંધની મજાહ આપવામાં આવતી ત્યારે છોકરાની વય કે છોકરો શું બાળે છે એ તો બાગ્યે જ કહેવામાં આવતું. માત્ર પૈસો અને બહુ તો કુળની જ ગણતરી કરવામાં આવતી. હું તો આ બધું સાંભળી જ રહેતી. કેટલીક વાર હું બહુ કંટાળતી ત્યારે આવી વાત નહિં કરવા વિનંતિ કરતી પણ તેઓ કહેતી કે “બહેન તમે તો બહાર રહો છો એટલે સંસારની તમને ખબર નથી છોકરીની ઉમ્મર હવે નાની ન કહેવાય. એટલે વિવાહ તો કરી દેવા જ બેઠાએ; નહિં તો પછી કુળવાન વર નહિં મળશે. પછી કાંઈ મારવાં પડશે અને પાછળથી પરતાવું પડશે. અત્યારથી ચેતેલાં મારાં, નાનો મોટો છોકરો જોવા રહીએ તો રહી જઈએ. મુજ છોકરાને જ ઉગવાની, માટે એમ નાનો મોટો વર જોવા ન બેસીએ.” કેટલીક સ્ત્રીઓ કુમુદાને પોતાને ત્યાં લઈ જતી અને ખાવાનું આપતી. ત્યાં સ્ત્રીઓમાં આવી ને આવી જ વાત.” આ પ્રમાણે સુમિત્રાએ સઘળો ઉભરો ઠાઠી નાખ્યો.

“યોડીવાર તો સઘળાં શાંત જ રહ્યાં.

“સ્ત્રીઓ ખીચારીને શો વાંક !” રમણીયરામે શાંતિનો ભંગ કર્યો.

“અહો મરહોએ એવા !” સુમિત્રા બોલી ઉઠી “તેઓ પણ આવી આવી વાતોમાં સામેલ હોય છે.”

“ગામ તરફ આપણી સાતિની સ્થિતિ ઘણીજ કંગાળ છે. પુરુષ અને સ્ત્રી બન્ને વર્ગોમાં કેળવણીનો ધણો જ અભાવ છે. તેમાં સ્ત્રીઓમાં તો ખીલકુલ જ નહિ. આધુનિક સમયમાં જીવન એટલે હરકોઈ પ્રકારે સત્ય કે અસત્ય, યોગ્ય કે અયોગ્ય, હુશીઆરીથી કે લજ્જાથી, ન્યાયથી કે છળથી, ભલામીથી કે ખુરાઈથી, કોઈને લાભ કરાવી આપી, કે કોઈને ગરદન મારી, પૈસો રળી પેટ ભરવું અને સ્ત્રીઓના જીવનની બ્યાખ્યા એ કે ખુશ ધરેણું એકાં કરવાં, અને સાડીઓ પેટીમાં ભરવી.”

“ટૂવા ખાઈ જાય તો કાંઈ નહિં. લગ્ન કે એવો પ્રસંગ ન આવે ને તે ન પહેરાય તો વાંધો નહિં” વચમાં સુમિત્રા બોલી ઉઠી.

“પણ ખરે ખેદજનક અવસ્થા !” સુમને બંજાવ્યું.

“આવી સ્થિતિનું કારણ જીવન ધર્મની અજ્ઞાનતા છે. બક્ષણ ભૂખ્યા કાળે આંખણ પુરાણા હાપણનું બક્ષણ ડીધું દ્વિજાનાં વ્રાહ્મણઃ શ્રેષ્ઠઃ એ સૂત્ર બ્રાહ્મણના જીવનને શ્રેષ્ઠપદ પામવા માટે ઉદ્દેશ્યું. વેદાદિનું અધ્યયન કરી મર્યાદિત સંપૂર્ણ રીતે પ્રાપ્ત કરી વર્ણનામ્ ગુરુ ના પદને પહોંચ્યું એજ હાપણ અને એજ લક્ષ્ય હતું, પણ આજે લક્ષ્યમાં પેટ પ્રજન અને રમૂતિ સ્ત્રિ કે વેદાદિ મત્રો માત્ર મોટે કરવાનાં જ રહ્યાં નહિં કે તેમાંથી નીવરતું હાપણ મહણ કરવાનું અને અન્યને કહેવાનું. એટલે આધુનિક જીવનમાં ક્યાંથી હોય ખરું જીવન ! ક્યાંથી

હોય રંસા! ને ક્યાંથી હોય સુખ ! ત્યાં સુધી જીવન હેતુ હૃદયમાં કોતરાઈ રહેલો હોતો નથી ત્યાં સુધી નથી જવાનું ધરિદ્રય, આળસ્ય, અને બેખ ઝોળી. નથી દેખાવાનો જીવન પ્રકાશ, નથી મઠવાની મરણાવસ્થા જેવી દુઃખ સ્થિતિ. ત્યાં સુધી અજ્ઞાનતાનો અંધપટ નથી ખસેડાવાનો. અને પુરુષ કે સ્ત્રી પશુતા છોડી નથી માંડવાના માનવી સંસાર. ત્યાં સુધી દાળ ચોખા ભરે એટલી પુરુષની ગરજ, અને સવાર સાંજ બાપીને ઝોંચે એટલી સ્ત્રીની ગરજ: ત્યાં સુધી લગ્ન એટલે ઢીંગલી ઢીંગલાની રમત, અને વિવાહ માંડવા એ તો વેપારનો સોદો.”

“ પણ એ બધું ક્યારે મઠવાનું અને કેમ ક્યાંથી ? ” સુમિત્રાની ધીરજ ન રહી તેથી તે બોલી ઉઠી.

“ એ તો મરંને જીવન કાર્ય જણાય ત્યારેજ તો. બાહ્યજનું મુખ્ય કર્તવ્ય તો વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી બીજને આપવી એ છે. જો બધા પોતાનું એ ખર્ચ કર્તવ્ય સમજે, અકાર્ય છોડી પોતાનું નિયત ધર્મકાર્ય કરવા હજીયે પ્રયત્ન આદરે તો જરૂર મટે. ” રમણીયરામે વિચાર પૂર્વક જણાવ્યું.

“ એ પ્રયત્ન કેવી રીતે આદરવો ? ” સુમને પૂછ્યું.

“ કેળવણી પ્રત્યજીવનનો પાયો છે. બાળ-કેળવણી ચારિત્ર ધટતી કેળવણી એકદમ શરૂ કરી દેવી જોઈએ. ભૂત જૈરવનો પાયો જીવન-પથના ચાર આશ્રમો હતા, પાછા એ આશ્રમપથ શરૂ થઈ જવા જોઈએ. બ્રહ્મચર્યાશ્રમ, ગૃહસ્થાશ્રમ, વાનપ્રસ્થાશ્રમ અને સંન્યસ્યાશ્રમ ફરી મંડાઈ જવા જોઈએ. તેમાં બ્રહ્મચર્યાશ્રમ ચુસ્ત રીતે પળાવવો જોઈએ. દાસ તુરત સંન્યસિત પાળા ગરબોને દાથે એક બ્રહ્મચર્યાશ્રમ ખોલવો જોઈએ, જેમાં જ્ઞાતિના પ્રત્યેક બાલકને ૭-૮ વર્ષ ઉપવીત સંસ્કાર વિધિ આપ્યા બાદ ૨૪ વર્ષ પર્યંત વિદ્યા આપી સંસાર માટે પુરેક પ્રકારે ક્ષાયક બનાવવો જોઈએ. એવીજ રીતે બાલકોએ માટે પણ કુમારિકા આશ્રમો ખોલવાં જોઈએ, અને તેમાં પ્રત્યેક કુમારીકાને તે ગૃહસ્થાશ્રમો ખરેખરી બની શકે એવી કેળવણી અપાવી જોઈએ. આમ થયેથી જીવન ધર્મનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે, અકાર્ય છોડશે, તથા તમે જે પ્રકારની ક્ષ્યાદ કરી અને તમારી પુસાફરી દરમ્યાન જે અનુભવ્યું એવી એવી અનેક ક્ષ્યાદો દુર થશે. સગન જેવી મનુષ્યને ઉપયોગી સંસ્થાનું ખરું રહસ્ય સમજાશે. ઢીંગલા ઢીંગલીની રમતો અને વેપારી સોદાઓ આપમેળે બંધ થશે, રોહણગ શરૂ થશે. બીજાનું દેહી જે બીજીકાનો અધમતમ પ્રકાર છે, અને જેને લીધે પદવશના ગદપ્રદાસા વિગેરે કરવાને લીધે શ્રેષ્ઠત્વ નષ્ટ થાય છે તે સર્વથા લાભ છે એમ માનુસ પડશે; એટલે તે છોડી સત્ય માર્ગ પકડવામાં આવશે.”

એટલામાં ત્યાં કાંઈક થયું અને સર્વેની આંખ તે તરફ ખેંચાઈ. સુમન તુરત ઉભો થઈ ગયો અને તેણે કુમુદાને પકડી લીધી. દેખણ પર માથું ઝોકવી ઉભી રહેતી કુમુદા ઉંઘી ગઈ હતી તે ગમતી જતી હતી તેને સુમને પકડી લીધી. સુમિત્રા તેને ગુરગવચા ગયાં અને એ પ્રમાણે આ વાર્તાલાપમાં બ ગાણુ થયું. આ વખતે બાબ્ના દેશરત્રે થયા, મોદ થઈ થયું હતું અને વળી પાછું જલદી ઉડવાનું દેવાથી સર્વેએ સુવાની તૈયારી કરવા માંડી.

“ પ્રભુ, મરંને શુભ બુદ્ધિ આપે અને મરં કોઈ ઉજાદ માટે પ્રયત્ન કરવા માટે ” એમ સુમિત્રાએ પાછા આપી જણાવ્યું પછી સર્વે ત્યાંથી છૂટા પડ્યાં.

શ્રી મોઢ બ્રાહ્મણ વિદ્યોત્તેજક સભા (સુરત અઢ્ઢાવિશી.)
તરફથી વાઢાઓ અને વહેનો માટે
ધર્મનીતિ સંવર્ધિની પરીક્ષાના ગ્રંથો તથા નિયમો.

તા. ૨૩—૪—૨૨ ને દીવસે અધ્યામા ગામે મુળેલી સામાન્ય સભામાં અયલા ઠરાવ પ્રમાણે શાસ્ત્રી મોતીરામ કલ્યાણજી, શાસ્ત્રી નર્મદાશંકર બાનુશંકર, ભટ્ટ નીજાભાઈ બાનુશંકર, તથા ભટ્ટ મલિશંકર નાગેશર આ ચાર જણુાની કમીટીએ ઉપરોક્ત પરીક્ષાની યોજનાઓ રજુ કરી તે ઉપરથી સભાએ નીચે મુજબના ગ્રંથો તથા નિયમો સદર પરીક્ષા માટે નક્કી કર્યા છે.

૧ આ પરીક્ષાનું નામ (સુરત અઢ્ઢાવીશી વિભાગની) મોઢ બ્રાહ્મણ માતિની બાળાઓ તથા બહેનો માટેની ધર્મનીતિ સંવર્ધિની પરીક્ષા રાખવું.

૨ આ પરીક્ષાનો ઉદ્દેશ " સામાન્ય ધાર્મિક નિત્યકર્મ તથા સ્ત્રીજીવનસંબંધિ નીતિના આદર્શનો ઓધ યાય " એ છે.

૩ આ પરીક્ષા માટે વયની હયતા રાખી નથી.

૪ આ પરીક્ષા માટે ગ્રંથાનુક્રમ (ટાઈર્સ) નીચે મુજબ રાખ્યો છે.

પ્રથમ પરીક્ષા પૂર્ણ ગુણાંક ૩૦૦.

વિભાગ ૧ લો.

		ગુણાંક.
૧	ગંગાલહરી (પંડિત જમનાય વિરચિત.) અથવા	૧૦૦
૧	ગંગાદક (વાલ્મીકીકૃત)	૩૩
૨	ગંગાદક (શંકરાચાર્ય કૃત)	૩૩
૩	નર્મદાદક (શંકરાચાર્ય કૃત)	૩૩

વિભાગ ૨ જો.

૧	ગજેન્દ્રમોક્ષ સ્તોત્ર. અથવા	૧૦૦
૧	બીજમસ્તવરાજ. અથવા	૧૦૦
૧	પાંડવકૃત પ્રપન્નગીત. અથવા	૧૦૦
૧	રામરક્ષાં.	૪૦
૪	નારાયણ ક્વચ.	૬૦

વિભાગ ૩ જો.

૧ ભગવદ્ગીતા—અધ્યાય ૧૫ તથા ૧૬. ૧૦૦

સૂચના—પ્રથમ પરીક્ષાના અંથો મુખ પાઠ આપવાના છે, એની સમગ્નુતી પૂજારો નહી. ઉચ્ચારશુદ્ધિના ઉપર વિશેષ લક્ષ્ય અપાશે. પ્રથમ પરીક્ષામાં ૧૦૦ માર્કના ત્રણ વિભાગ છે. વિદ્યુત્પ અંથોપેકી પરીક્ષા આપનાર પોતાની ઇચ્છાનુસાર ગમે તે અંથ અથવા અંથો તૈયાર કરવા.

દ્વિતીય પરીક્ષા પૂર્ણ ગુણાંક ૩૦૦.

વિભાગ ૨ જો.

		ગુણાંક.
૧	વાલ્મીકીય રામાયણ (અધ્યાય ૬૫-૬૭) સર્ગ ૨૬ થી ૩૦ સુધી. અથવા	૧૦૦
૧	મહાભારત (વનપર્વ) અધ્યાય ૨૮૩ થી ૨૮૮ સુધીનું સાવિત્રી ચરિત્ર. અથવા	૧૦૦
૧	મહાભારત (વનપર્વ) અધ્યાય ૫૬-૫૭ ૬૩-૬૫ સુધીનું નાગ ચરિત્ર.	૧૦૦
૧	મહાભારત (વનપર્વ) યક્ષમંથ્રાધ્યાય ૩૧૩ મો. અથવા	૧૦૦
૧	મહાભારત (આદિપર્વ) અધ્યાય ૭૦ થી ૭૪ સુધીનું શકુન્તલા ચરિત્ર.	૧૦૦

વિભાગ ૨ જો.

૧	સપ્તપદીના શ્લોકો.	૩૦
૨	દ્વસત્રીપૂજા પ્રયોગ.	૭૦

વિભાગ ૩ જો.

૧	સુંદરી સોભાગ્યસર્વસ્વમાંથી નંબર ૧ થી ૬૦ સુધીની સતીઓ પેકી દસ સતીઓનું ચરિત્ર.	૧૦૦
---	--	-----

સૂચના—દ્વિતીય પરીક્ષાના અંથો પેકી પ્રથમ વિભાગના અંથો મુખપાઠ આપવાના નથી, એની પરીક્ષા પુસ્તક ઉપરથી લેવાશે. દરેક શ્લોકનો તાત્પર્ય સમજાવવો પડશે. શબ્દાર્થ પૂજારો નહી, તેમ જ વ્યાકરણ પણ પૂજારો નહી. શ્લોકોનું વાંચન પૂજારો. વિભાગ બીજાના એ વિષયો મુખપાઠ આપવાના છે, તથા સમગ્નુતી અને તાત્પર્ય પણ પૂજારો. વિભાગ ત્રીજાના ચરિત્રો ગુજરાતી ભાષામાં વાતરિપે કહેવાનાં છે.

તૃતીય પરીક્ષા પૂર્ણ ગુણાંક ૫૦૦.

વિભાગ ૧ લો.

૧	માર્ગોપદેશિકા (સંસ્કૃત) સંપૂર્ણ.	ગુણાંક. ૧૦૦
---	------------------------------------	-------------

વિભાગ ૨ નો:

૧	મહિલાધર્મ માર્તંડક સંપૂર્ણ. (શાસ્ત્રી મોતીલાલ બાનુશંકર કૃત.) અથવા	૧૦૦
૧	યુવતી સૌભાગ્યરત્ન સંપૂર્ણ. (શાસ્ત્રી અંબાશંકર કલ્યાણજી શુક્લ કૃત.)	૧૦૦

વિભાગ ૩ નો.

૧	હિતોપદેશ મિત્રલાભ પ્રકરણ. અથવા	૧૦૦
૧	લિંગમટસાગર પ્રથમ પ્રવાહ. અથવા	૧૦૦
૧	પંચતંત્રનું મિત્રસંપ્રાપ્તિ પ્રકરણ.	૧૦૦

વિભાગ ૪ થો.

૧	માંદાની માવજત.	૫૦
૨	આરોગ્યશાસ્ત્ર.	૫૦
૩	બાળ ઉછેર.	૫૦

વિભાગ ૫ મો.

૧	રેશમ ઉત્ત અથવા ઝીકનું ભરતકામ તથા શીવજીકામ. અથવા	૫૦
૧	તોરણ અને પડદા બનાવવાની ક્રિયા. અથવા	૫૦
૧	રેડીયા ઉપર ૨૦ થી ૫૦ નંબર સુધીનું સૂતર કાંતવું. અથવા	૫૦
૧	કોઈ પણ દ્ય જાતનાં પકવાન બનાવવાની રીતિ. અથવા	૫૦
૧	કોઈ પણ જાતનાં પરચીસ બુદ્ધા બુદ્ધા સાધીઆમો કામળ પર ચીતરી બુતાવવા.	૫૦

સૂચના—તૃતીય પરીક્ષાના પાંચ વિભાગ પાડ્યાં છે. વિભાગ ૫ હેઠાની પરીક્ષા મુખપાક લેવાશે. ત્રીજા અને ચોથા વિભાગની પરીક્ષા પુરા ઉપરથી લેવાશે. બીજા વિભાગના પરીક્ષા તે અંશેમાંથી પ્રશ્નરૂપે લેવાશે.

૫ કોઈ પણ પરીક્ષા લેખી સમયમાં આવી નથી. છતાં પરીક્ષા આપનાર તેવી ઇચ્છા દર્શાવશે તો તેને માટે ગેઠવણ કરાશે.

૬ પ્રથમ પરીક્ષામાં ૩૩-૫૦-૭૦ ટકાં ગુણાંક મેળવનારને અનુક્રમે ૬-૮-૧૦ રૂપીઆનું પારિતોષિક તથા પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવશે.

૭ દ્વિતીય પરીક્ષામાં ૩૩-૫૦-૭૦ ટકાં ગુણાંક મેળવનારને અનુક્રમે ૮-૧૦-૧૨ રૂપીઆનું પારિતોષિક તથા પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવશે.

૮ તૃતીય પરીક્ષામાં ૩૩-૫૦-૭૦ ટકાં ગુણાંક મેળવનારને અનુક્રમે ૧૫-૨૦-૨૫ રૂપીઆનું પારિતોષિક તથા (સભા નક્કી કરે તે પદવીયુક્ત) પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવશે.

૯ પ્રથમ પરીક્ષા આપ્યા સિવાય દ્વિતીય પરીક્ષા, અને દ્વિતીય પરીક્ષા આપ્યા સિવાય તૃતીય પરીક્ષા આપી શકાશે નહીં.

૧૦ એક વર્ષમાં બે પરીક્ષા સાથે આપવાની ઇચ્છા હોય તો આપી શકાશે.

૧૧ પરીક્ષકો પરીક્ષી આપનારને ધરે જમને આ પરીક્ષા લેશે. આપણી યાતિને ઉચિત માન મળેલા તથા વિવેકપૂર્વક પરીક્ષા લેવાશે.

૧૨ કોઈ ગામમાં એકથી વધારે પરીક્ષા આપનાર હોય તો પરીક્ષા આપનારની ઇચ્છાનુસાર તે જ ગામમાં સાથે લેવાશે.

૧૩ કોઈ પણ પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થનારે જે વિષયમાં અનુત્તીર્ણ હોય તેની જ પરીક્ષા બીજી વખત આપવી પડશે.

૧૪ આ પરીક્ષા દરેક વર્ષમાં અધિન મારામાં લેવાશે અને તેને માટેની ઘટતી ખર્ચ મંત્રી તરફથી અપાશે.

૧૫ પરીક્ષા માટેની અરજી જોઈ શુદ્ધ પ્રતિપદાથી આવણુ વદ અમાસ સુધીમાં આપવી જોઈએ. પરીક્ષા આપનારે પોતાની અરજી પિતા, પતિ, સંરક્ષક અથવા પોતાના વડીલ માન્ય સમાજના મંત્રીને મોકલવી. અરજી માટેનું 'ઝાપેનું' ફારમ મંત્રીને સમ્પ્રવાથી મોકલી આપશે.

૧૬ આ પરીક્ષાની બાબતમાં કોઈ પણ જાતનો પત્રવ્યવહાર મંત્રીને નામે કરવો.

૧૭ આ નિયમોમાં ઘટતો ફેરફાર કરવાની સત્તા સામાન્ય સમાજે છે.

૧૮ આ નિયમો રાકે ૧૮૪૫નાં વર્ષથી પાછા બદલાવામાં ન આવે ત્યાં સુધીનાં વર્ષો માટે છે.

૭૦ ઠાકોરદાર રોડ,
હતેકરની ચાત્રી,
મુંબઈ.

હરિકૃષ્ણ ગોવિંદરામ ધંધ.
મોડ આદ્યલુ વિદ્યાભેજ સમાજના
મંત્રી.

વિવિધ મંડળોની હિલચાલો અને જ્ઞાતિસમાચાર.

મોઢ વળીક ભાઈઓની જામનગર જાતે જાસ વેઠક.

જામનગર ખાતે મોઢ વળીક મહાસંમેલન થોડી મુદતમાં થવાનું હોવાથી, ભોપાલ વીગેરેના માસવીય મોઢ ભાઈઓ વળીક છે કે તેલી આવો ઉદ્ધાપોદ મુખ્યમંત્રી દૈનિક વર્તમાન પત્રોદ્વારા ઉજ્જનવાલા રા. રા. બીહારીલાલ મુળયંદ તરફથી કરવામાં આવ્યો છે, તેનો નિર્ણય આપણું મહાસંમેલન પેટેનાં થવાની જરૂર છે. અને તેટલા માટે જામનગર મુકામે પ્રથમ તા. ૨૮-૨-૨૩ નાં રોજ મોઢ વળીક ભાઈઓની એક બેઠક ભરવાનું નક્કી કરેલું, પરંતુ રા. રા. બીહારીલાલ મુળયંદ તરફથી એ તારીખ લગ્ન ગાળા સમય અનુકૂળ નહિ હોવાનું જણાવતાં હવે જામનગર મુકામે તારીખ ૧૪ મી માર્ચ સ. ૧૯૨૩ બુધવારનાં રોજ સવારે આઠ વાગે મોઢ વળીક ભાઈઓની એક ખાસ બેઠક ભરવાનું નક્કી કરવામાં આવેલ છે. તે વખતે દરેક ગામનાં ભાઈઓને જુદાં જુદાં આમંત્રણ મોકલવાને બની ન શકે તેટલા માટે આ જાહેર ખબરથી દરેક ગામનાં અને દરેક તડનાં મોઢ વળીક ભાઈઓને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે પોતાનાં તરફથી નિપુણ અને કાર્યદક્ષ બેથી ત્રણ પ્રતિનિધિઓ મોકલી આપવા કૃપા કરશો. પ્રતિનિધિઓને જ્યાં આવવાનું ખર્ચ અહીંથી આપવામાં આવશે. તેમજ નેમને માટે દરેક વ્યવસ્થા કરવામાં આવશે.

આ બેઠક વખતે જેટલા બહારગામના ભાઈઓ હાજર રહેશે તે ઉપરાંત જામનગર જ્ઞાતિ તરફથી પણ સુઠી કહાડેલા ગૃહસ્થો સામેલ થશે. આ બેઠકમાં છેવટ જે નિર્ણય થશે તેને અનુસરીને આપણું મહાસંમેલનના કાર્ય વાહકો સર્વે કામ કરશે.

આ બેઠકમાં હાજર રહેવા રા. રા. બીહારીલાલ મુળયંદ તથા ભોપાલ વીગેરેનાં માસવીય ભાઈઓની વતી તેમના સેક્રેટરી રા. રા. ઇગમલજીને આ જાહેરખબરથી તેઓ બંને પોતપોતાનાં તમામ પુરાવા સાથે હાજર રહેવા ખાસ વિનંતિ કરવામાં આવે છે.

સેવક,

• શેઠ નરસેરામ ભગવાનજી.

જામનગર

પ્રમુખ-દ્વિતીય મોઢ વળીક સંમેલન કમીટી.

તા. ૨૩-૨-૨૩.

ભગવાનજી વિ. દેવજી મણીઆર

સેક્રેટરી-દ્વિતીય મોઢ વળીક સંમેલન કમીટી.

શ્રીમોઢ વ્રા. વિદ્યોત્તેજક સભાની મઠનારી છેલ્લી સામાન્ય તથા અંતરંગ સભા.

ઉક્ત સભાની છેલ્લી સામાન્ય તથા અંતરંગ સભા ચાલુ વર્ષના ફાગણ વદ ૦) ને વાર રાત્રિએ બપોરે (૨૬. ટા. ૪-૩૦ કલાકે) નવસારીથી જલાલપોર જવાના રસ્તા ઉપર મામલતદારની કચેરી નજીકના રામમંદીરમાં મળશે. જે વેળાએ નિચે પ્રમાણેનું કામકામ કરવામાં આવશે. તે તે વખતે તે સ્થળે આપ પધારશે. અથવા તે પત્રદ્વારા આપનો અભિપ્રાય દર્શાવશે.

કાર્યક્રમ—(૧) આગામી વાર્ષિક સંમેલનનું સ્થળ નક્કી કરવું, તથા તે સંમેલનના પ્રમુખની ચુંટણી કરવી. (૨) શકે ૧૮૪૫ થી શરૂ થતાં નવા વર્ષ માટે કાર્યવાહક મંડળની ચુંટણી કરવી (૩) આપણા સંમવાયના પ્રતિષ્ઠિત વેદરાજ ભાનુશંકર ભાઉ નવસારીવાળાના સ્વર્ગવાસ સંબંધમાં શોક પ્રદર્શિત કરવો. (૪) સભા તરફથી લેવાયેલી બ્રહ્મનિત્યકર્મ તથા કર્મકાણ્ડની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયેલા વિદ્યાર્થીઓનાં પારિતોષિકનો પ્રબંધ કરવો. (૫) સ્વર્ગસ્થ શાસ્ત્રી કર્ણાશંકર સ્મારક ફંડમાંથી બ્રહ્મનિત્યકર્મનું પુરતક લખવા માટે જે કમિટી નિમાયલી હતી, તેઓ તરફથી હજી સુધી તે પુરતક મળ્યું નથી, તે તે માટે તળવીજ કરવા બાબત. (૬) ધર્મનાતિ સંવર્ધિની પરીક્ષાના અભ્યાસક્રમ પેટ્ટી નહિં મળી શકતાં પ્રકરણો ઇલાવવાની મંજૂરી બાબત. (૭) પ્રસંગવશાત ઉદ્ભવતા અન્ય કામોનો નિર્ણય કરવો.

હરિકૃષ્ણ ગોવિંદરામ વૈદ્ય નવસારીવાળા.

મંત્રી શ્રી. મો. બ્રા. વિ. સભા.

મોઢ કોમના આગેવાનોને સરકાર તરફથી મળેલાં માન-ભાવનગરના જ્ઞાન અને મૂળ ઠાસરાના રહીશ શ્રીયુત ત્રિવેદી ત્રિભુવન કાળીદાસને વિભૂહાદુરના ઇલકાબથી, અને હાલ મુંબઈમાં વસતા પણ મૂળ ભાવનગરના વેતની મોઢ વણિક કોમના બાહોશ આગેવાન શ્રીયુત બાલુભાઈ કલાનદાસ પંડીયારને જે. પી. ના ઇલકાબથી સરકારે નવાન્યા છે. આ બેઉ ગૃહસ્થોને મળેલાં માન બદલ મોઢ કોમને ખુશ થવા જોઈએ.

પરીક્ષા પાસ—ધમડાછા—હરિશંકર નારણશંકર શાસ્ત્રી, તથા રામચંદ્ર રવિશંકર ભટ્ટ અગ્રામાં વાળા મેઇસ્ટ્ર ફે. કૉ. ના ત્રીજા વર્ષમાં પાસ થયા છે.

લગ્ન—પાંડર્ણીગા મોઢ માર્તંદુઃ કાર્યોચ્ચતના વ્યવસ્થાપક પટેલ. વાલજી લીંબા હીરપરાનાં લગ્ન ચારોડીયે માધ વદી ૩ ના રોજ બાપ્ત અમૃત સાથે, સોજીના ભટ્ટ કાલીદાસ શિવશંકરનાં પુત્રી બેન સધાનાં માધ શુ. ૧૫, વલસાડ સ્વ. શાસ્ત્રી કર્ણાશંકરનાં પુત્રી ભાનુમતીનાં માધ સુદી ૬ ના રોજ શુભ લગ્ન થયાં છે. આવડના દીક્ષીત જેઠારામ જેઠતારીમે તેમની પુત્રી કાશી બેનનાં બારેજના ત્ર. અંબાલાલ મગનલાલ સાથે માધ વ. ૩ ના રોજ લગ્ન કરી કંકુને કન્યા આપી ચાંદલાની સારી એવી રકમ પણ કન્યાને દાનમાં આપવા ઉપરાંત કીમતી પહેરામણી પણ આપી છે જે અભિનંદનીય છે.

ઉપવીત—સોણના બટ કાલીદાસજીના પુત્ર કપીલાશંકરને મા. શુ. ૧૫ ના રોજ, વલસાડ રત્ન. સાચીજી કર્ણાશંકરના ચિ. મધુસૂદનને તથા સાચી મણિશંકરના ચિ. ગણપતિશંકરને માધ શુ. ૫ ના રોજ ઉપવીત અપાયાં છે.

લગ્નની જુલાલીમાં માસિકને મદદ—અરસાડ વાસી બંધામાંથી વાનપ્રસ્થ થયેલા નીજાભાઈ ભાઈશંકર બટ્ટે પોતાના ચિ. ના લગ્નની જુલાલીમાં ર. ત્રણ અને સોણના પોરઠામારતર કાલીદાસ ભાઈએ પોતાનાં પુત્ર પુત્રીઓના શુભ પ્રસંગની જુલાલીમાં ર. બે માર્તઁડ કાર્યાસિયને ભેટ તરીકે મોકલ્યા છે જે સાબાર સ્વીકારાય છે. મોઢા ખર્ચને ભોગે સતત જ્ઞાતિસેવા કરતા આ તંત્રને આવે વા અન્ય પ્રકારે મદદ કરવાનો દાખલો મોઢ જ્ઞાતિના અન્ય શ્રીમંત સગ્ગનો કયાગે લેશે ?

શ્રીયુત પુરુષોત્તમદાસ ઠા મહેતાની ઉદાર સહાયત—ભાવનગરમાં ર. તેત્રીશ હજારને ખર્ચે મોઢ વણિક કોમના વિદ્યાર્થીઓ મારે મુખ્ય નગરીના આ ધનાઢય ગૃહસ્થે એક વિદ્યાર્થી ભવન બંધાવી આપી અક્ષય પ્રણય મેળવ્યું છે. મોઢ આદ્યજી કોમ મારે એવી સંસ્થા બંધાવી આપનાર કોઈ વિરલા નર કયારે નીકળશે ?

અવસાન—સરખેજ પૂર્વાશ્રમના શ્રીયુત હરજીવન ત્રિજીવન ત્રિપત્રી અધિપતિ “ ગુર્જર આદ્યજી ” ને સન્ધ્યાસી તરીકે સ્વામી હરિહરાશ્રમજી માધ વઢી ૫ ના રોજ પંચતવને પામ્યા છે. એમના જીવનની વીગતથી નોંધ ફોટા સહિત હવે પછી પ્રકટ થશે. ગણદેવી બટ હરિભાઈ નાગજી પો. શુ. ૩ ચીખડી બટ બગવતિશંકર પ્રેમાનંદ પો. શુ. ૧૩ અને સીમલગામ વૈદ્ય નહરામ દયાશંકર પો. વઢી ૬ ના રોજ દેવલોક પામ્યા છે મુખ્ય મળ જામનગરના ત્રિવેદી મોઢ આ. ગૃહસ્થ પ્રાણશંકર (ઉર્દે બાલુભાઈ) મયાશંકર જેઓ મોઢ કોમના દાનવીર શ્રીયુત દવે દયાશંકરભાઈને ઘેરજ જ્ઞાતિમય પવિત્ર જીવન ગાળતા રહેતા હતા તેઓ પોત વઢી બીજના રોજ દેવલોક પામ્યા છે સદગતની ઉત્તરકીયા વીગેરે સર્વ કાર્ય મુ. દયાશંકરભાઈ તથા તેમનાં પવિત્ર ધર્મપત્ની જેઓ સદગતનાં માણીયા થાય તેમના તરફથી થયાં છે. પ્રભુ એમના પવિત્ર આત્માને શાંતિ અર્પો. શાહ લવચંદ હરિદાસ (કોડીનાર મિત્રમંડળના ઉત્સાહી યુવક) માધ વઢી ૮ ના રોજ દેવલોક થયા છે. સદગતે ખાંપણમાં પણ ખાદી વાપરવા ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી હતી. શીંદાર રાજગોર જેરામભાઈની ઉત્તરકીયા પ્રસંગે મુખ્યના સુવિખ્યાત જોશી અધર્સની કું. વાળા ઉત્સાહી યુવક ભાઈ મણિશંકરે જ્ઞાતિસુધારા કરવા એકત્ર થયેલા જ્ઞાતિ સમાજને પત્રિકાદ્વારા લેખી વિસ્તાર કરેલી પણ સાડચા પાછળ થેસા થયેલા ભૂદેવાને જ્ઞાતિના સુધારાની શી પડી હોય !

મોઢ માર્તઁડ કાર્યાસિય.

સામાર સ્વીકાર.

નીચેનાં પુસ્તકો અભિપ્રાય માટે મળ્યાં છે, જેની સામાર પહોંચી રવીકારવામાં આવે છે. સમાલોચના યથાવકાશ લેવાશે.

કુન્દન મણિ—લેખક કાસાર, સરખેજ.

મહિલા સંસાર—કર્તા ડૉ. રખમાબાઈ અને સૌ. માણેકબાઈ કહાનજી કવિ રાજકોટ.

આ અંક મોઢો પ્રકટ થવાનું કારણ.

અમારા વ્યવસ્થાપકનાં સજ્ન પ્રસંગે વીશ દિવસ માટે દેશમાં જવાનું થવાથી, તે સાર જાદ હોળીના તેહવારોને લીધે છાપખાનામાં કામ કરનારા માણસોની મોટી ગેરહાજરીને લીધે આ અંક પ્રકટ થતાં ઢીસ મધ છે તે મદદ વાચકવર્ગ દરગુજર કરશે એવી આશા છે.

સવાળમની પહોંચી—રથળ સકોચને લીધે હવે પછીના અંકમાં પ્રકટ થશે તાંત્રી.

મોઢ માતૃહૃડ

મરૂત કેવી રીતે મેળવી શકાય ?

ખોજામાં ખોજા દસ નવા આહુકોનાં એકી સાથે લવાજમ રૂ. ત્રીસ

અમને જેતા તરફથી મળશે તેને

મોઢ માતૃહૃડ એક વર્ષ સુધી મરૂત મળી શકશે.

તો સાડા છસ્રે પૃથોનું બહોળું વાચન

મરૂત મેળવવું હોય તો હીંમત કરો.

છે કોઈ માંચનો પૂત ?

પ્રગતિના આ ચાલુ જમાનામાં

કયા ધંધાને છાપખાનાની જરૂર નથી?

સાક્ષરો લેખકો શિક્ષકો વ્યાપારીઓ છુકસેલરો ઓફીસરો
તેમજ હરકોઈ ધંધાદારીને

છાપખાનાની આવશ્યકતા છે જ.

વળી

આખી આલમના વ્યાપાર હુત્તર કળાકૌશલ્ય સાહિત્ય શિક્ષણ સર્વ
છાપખાનાની ખીલવણીને જ આભારી છે.

તો પછી

કોણ કહેશે કે છાપખાનાનો ધંધો નિરસ છે?

માત્ર કેળવાએલ અનુભવી સાહિત્ય રોખીન સુશિક્ષિતના
હાથ નીચે છાપખાનાનું તંત્ર ચાલતું હોય તો
જરૂર આ ધંધો દીપ્તી નીકળે છે.

અમારું છાપખાનું આવા ઉત્તમ છાપખાનાઓ
પૈકીનું એક છે.

સુંદર કામ સસ્તાં દામ.

અમારે ત્યાં નાનાં મોટાં ગુજરાતી સંસ્કૃત મરાઠી હિંદી અંગ્રેજી
તમામ જાતનાં પુસ્તકો માસિકો પેન્ડલેટો પાવતીબુકો હે'ડબીલો
પંચાંગો ગાયરીઓ નોટ પેપર્સ લેટર પેપર્સ કાર્ડ કવર ઓફીસને
લગતું જોખ કામ ખીલણુકો કુકુમ પત્રિકાઓ વીગેરે સર્વ પ્રકારનું
છાપવાનું કામ સુંદર અને સફાઈદાર રીતે રંગબેરંગી શાહીથી મધ્યમ
ભાવે વાપદાસર અને સંતોષકારક રીતે કાળજી પૂર્વક મુદ્ર બસબસ
તથાત્તી સ્વચ્છતાથી શુદ્ધ રીતે તૈયાર કરી આપવામાં આવે છે.

તેમજ

માસિકો તથા નાનાં મોટાં પુસ્તકોની કાચી પાકી તેમજ ચામડાંની
ખાંઈડીંગનું કામ પણ મન પસંદ રીતે તાકીદથી કરાય છે

તો એક વખત ઓરડર આપી ખાતરી કરજો.

મુગમાટ ક્રોસ લેઈન

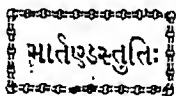
મુંબઈ ૪.

પ્રભાશંકર જ્યોશંકર પાઠક.

મેનેજિંગ પ્રોપ્રાયેટર.

પુરંદરે પાઠક પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ

સમસ્ત મોઢ આલમતું એકં સરખું પ્રિય વાણંત.

ત માદિત્યાસં રૂપો ગમીરા અદંબાલો દિપ્તિન્તો મૂર્ષભાઃ ।

અન્તઃ પશ્યન્તિ વૃજિતોત સાધુ સર્વે રાજમ્ભઃ પરમા ચિદન્તિ ॥

ઋગ્વેદ મંડલ ૨ અધ્યાય ૭ સુક્ત ૨૭ મંત્ર ૩.

આદિત્યદેવ સર્વવ્યાપક અને ગંભીર છે, અસત્યના વિરોધી છે, તે પાતકીઓને શિક્ષા કરે છે, નગતનાં પ્રાણીઓનાં કર્મોનું નિરીક્ષણ કરનારાં તેમને અસંખ્ય નેત્રો છે. જૂંડું કયું અને લઠું કયું તે પ્રાણીના અંતઃકરણમાં હોય તો પણ તેમને સાઝું સમજાય છે, અને પદાર્થ ગમે તેટલો દુર હોય, તો પણ આદિત્યરાજને તો તે તદન પાસેજ હોય છે.

રે મન ! તે તું વિચાર.

દોહરા.

- ક્ષણભંશુર આ દેહની, જનને મમત અપાર; ૧
 પળમાં નાશ થનાર છે, રે મન ! તે તું વિચાર.
- લક્ષ્મીને તું ભુવનમાં, ગણતો પ્રાણાગાર; ૨
 અંતે સાથે આવશે ? રે મન ! તે તું વિચાર.
- ઋણસ્તંભ 'ધે' સહુ મળ્યો, લઈ દઈ પ'થ' જનાર; ૩
 ખરી સગાઈ કોની હવે ! રે મન ! તે તું વિચાર.
- સમથ' સરજનહારને, પૂજ પુરો ધરી પ્યાર; ૪
 'શ્રદ્ધ' કાચ' તેથી કયું ? રે મન ! તે તું વિચાર.
- પૂરે ભાવે માનવો, પ્રભુનો અતિ ઉપકાર; ૫
 બદલો તું થી શું વળે ? રે મન ! તે તું વિચાર.
- તિલક બિચારું શું કરે ! માળા ખવાડે માર ! ૬
 મંત્ર બિચારા શું કરે ? રે મન ! તે તું વિચાર.
- શુદ્ધિ યાચે મન તણી, તો જ તરાયે પાર; ૭
 અન્ય સાધન શા કામનાં ? રે મન ! તે તું વિચાર.
- સિન્ધુ રૂપ સંસાર છે, માનવ મીન મહાં ધાર; ૮
 કાળરૂપ હીંમર વસે, રે મન ! તે તું વિચાર.
- દુખીઆરી મુસાફરી, સંમળ રહે હુશિયાર; ૯
 પૂલ્ય થકી શી આપણ ? રે મન ! તે તું વિચાર.
- ચુનીલાલ આ વિશ્વમાં, મનને શુરૂ તું ધર; ૧૦
 લીન થવું પોતા મહીં, રે મન ! તે તું વિચાર.
- ચુનીલાલ લલિત ગ્રીવદી,

મોહનું માહાત્મ્ય.

(પ્રવચન.)

લેખક:—શ્રીયુત સાંકળેશ્વર શર્મા.

મહાત્મા મોદકમહોદય ઉવાચ—

મહાત્મા મોદક મહે દયણ કહેતા હવા:—

“ ધી, જમો, ઘેબર જમો, ઉપર જમો દહીં;
સાત વાનીની સુખડી જમો, પણ લાડુ સમાન નહિ. ”

જ્યારે ‘મધુ સ્વાર્થ’ ખાતર નહિ, પણ પરમાર્થ માધવા માટે મારી પ્રશંસા કરવી પડે છે. કારણ વ્યામ ભગવાને વધુ વેલા આ કળીકાળમાં મારા પ્રશંસક બન્યો કરતાં નિંદક બન્યો વધુ મંજ્યામાં દેખું છું. ભક્ત આગળ કરેલી પ્રશંસા ફળદાયક જ હોય છે.

હમણાં હમણાં ધી ખાંડની મોઢવારી કારણે મારાં દર્શન જરા મુશ્કેલ છે. આવો સમય લાંબો વખત ચાલશે તો લોકો નિર્માલ્ય થઈ જશે. નિર્માલ્યતાને કારણે સ્વાશ્રય સ્વધામ પહોંચશે, વિના આશ્રય સ્વરાજ્ય દુર્લભ છે. તેથી જ ભારતસંતાનોમાં મોભાગ્યબુદ્ધિવાળા વિશાળ ઉદરવાળા, મારા બન્યો ! જાગો, અને મારું નિર્કંદન ઇચ્છતા પેલા મોદકનિંદકોને તમે વિરાટરૂપ ધરીને પણ પાતાળે પહોંચાડો; નહિ તો મારો નાશ થશે અને મારો નાશ થવાથી બ્રહ્માએ રચેલી આ ચાતુર્વાલ્સ્ય પ્રજા નાશ પામશે. આ સૃષ્ટિનો આધાર મારા ઉપર જ લટકેલો છે એની ખાતરી તમને પ્રત્યક્ષ પુરાવાથી આપું.

બ્રહ્મા પૂર્વે ન્યારે એ હાથ વડે પૃથ્વીને ગોળ મટોળ બનાવતા હતા સારે તેમણે ક્યું હતું કે ‘મોદક મને બહુ પ્રિય છે. મારા પુત્રો-આહલોએ એની વૃદ્ધિ કરવા બનતું કરવું, જેઓ આહલોને મોદક જમાડશે તેઓ પર બળીઆ કાકા અને બંધી માતાઓ કાકર, દારકાંના રણકોડરાયણ વગેરે વગેરે દેવો અતિ પ્રસન્ન થશે’ વળી તેમણે ખુમાં જણાવ્યું હતું કે આ મારી બનાવેલી પૃથ્વી ઉપરના માણસો લાડુના ગુણ મારો અને તેની વૃદ્ધિ કરવા પ્રયત્ન કરશે ત્યાં સુધી જ પૃથ્વીની હયાતી રહેશે.

ખીજી વાત સાંભળો ! ન્યારે લેછીને લાડુ મેળવવા દુર્લભ થયા એટલે કે કંસાદિ દુષ્ટ રાજાઓના વખતમાં લાડુ સિવાય નિર્માલ્ય થઇ લાડુની શોધમાં શાદવો પુરોહિતો વગેરે મથુરાં મૂકીને જતા રહ્યાં, તે વખતે પૃથ્વી પ્રદાના શરણે ગમ્મને એટલું જ કહેવા કે “ મહારાજ ! મોઢકનો ઉદ્ધાર કરો. ” અહ્યા ક્ષીરશાયી વિષ્ણુ પાસે ગયા, અને તેમને પ્રસન્ન કરી મોઢકનો ઉદ્ધાર કરવા અવતાર લેવાનું કહ્યું. તેમણે વસુદેવને ત્યાં અવતાર લઇ ગોકુળ ગયા અને જોનેા ઉદ્ધાર કરવા પોતે અવતર્યા હતા તે લીલા નાનપણમાં જાણતાવવા લાગ્યા. પરિણામે પોતાની પાંચ વરસની નાની વયે મોઢકોદ્ધાર થઇ આરંભ્યો, અને ગોવર્દન પર્વતના નીમિત્તે લાડુના ડુંગરે ડુંગરા સ્ત્રી મારો ઉદ્ધાર કર્યો જે આજે પણ અનકુટ દ્વારા તમે જોતા હશો, અને રણછોડજીને લાડુ સિવાય ચાલતું જ નથી એ પણ તમે જાણતા હશો જ.

અહ્યાની આજ્ઞાથી ઠેર ઠેર મારું પૂજન થવા લાગ્યું તેથી નકલ કરનારાઓએ મારા સ્વરૂપની નકલ કરી. દાખલા તરીકે ચંદ્ર સૂર્ય વગેરે ગોળ થયા લક્ષ્મીએ કપાળમાં ચાંદ્યો ગોળ કરવા માંડ્યો, કૃષ્ણ ભગવાને ગોળ સુદર્શન ચક્ર ધરવા માંડ્યું, શેષ નારાયણ ગોળ ગુચળુંવાળી આરામ લેવા માંડ્યા, મહાદેવ જાટાને ગોળાકાર ગ્રંથી ગોળ ગોળ ભસ્મના ગોળા ભરવા લાગ્યા, ગણપતિએ પણ ગોળા દુંદ ધારણ કરી છે ! હું જ આદિ અનાદિ છું. મારા સ્વરૂપને બધા ભજે છે. આલ્લે મારા પરમ ભક્ત છે. મારા ભક્તનું રક્ષણ કરવા હું સમર્થ છું. ગણપતિ મારા પરમ ભક્ત હોવાથી જ લોકો તેમને મંગલ કામમાં પહેલા બોલાવે. મારા ભક્ત ભીમસેન વગેરેનું રક્ષણ મ્હેં કર્યું છે એ ઇતિહાસ સુપ્રસિદ્ધ છે.

હવે વધારે પ્રમાણે જાણે છીએ ? તમારા મનમાં થશે કે વેદવ્યાસ ભગવાન મહાભારતકાર તમને કેમ ભૂલી ગયા, એવી શંકાનું સમાધાન આપવાની યશ હોય તો સાંભળો:—

પાણડોએ ન્યારે રાજસૂયયજ્ઞનો આરંભ કર્યો ત્યારે શી રસોઈ કરવી તે અંધી વિવાદ થયો. ભીમસેન મોઢકની તરફેણમાં હતા. દ્રૌપદી પણ મારાજ યશોગાન, ગાનાર હતાં; એટલે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ તે વખતે મારું મહાત્મ્ય કહ્યું હતું; પરંતુ અજીર્ણરોગથી પીડાતા દ્રૌપદ હિતશત્રુ મહાશયે જાપખાનામાં ન્યારે પ્રથમવાર મહાભારત જપાવા ગયું તે વખતે એટલો ભાગ ઉડાવી દીધો ! અર્જુનને યુદ્ધમાં પ્રેરવા અદાર અધ્યાયવાળી ગીતા વ્યાસ ભગવાનને લખવી પડી એટલો તો મારો કૂટ વિષય નથી; એટલે યોગમાં બહુ સમજ જનાર યુધિષ્ઠિરે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માને બહુ મહેનત આપી નથી, આવા આવા તો કેટલાએ પ્રસંગે મહાભારતમાંથી ઉડી ગયા છે તેની શોધ અહ્યકુમારેએ કરવી જોઈએ.

જે તમે શોધ કરશો તો હું મારા બક્ષત ગણુપતિ મહારાજને ખીચું મહાભારત લખવા મે ક્લીશ. હવે હું તમને મોદકના માહાત્મ્યના થોડા થોડા શ્રવણ કરાવું છું તો લશ્ચ દષ્ટિ સાંભળો.

મોદકાણક

મોદકાન્મર કૌન્તેય ! વિપ્રમુક્તે મુહુર્મુહુઃ ।

મમં વિપ્રાય દાતારો માતૃકુર્યામ્ ન તિષ્ઠતિ ॥ ૧ ॥

હે યુધિષ્ઠિર ! બ્રાહ્મણના મુખમાં વારંવાર મોદક ભર. બ્રાહ્મણને સાડુ આપનાર ફરીવાર માતાના ગર્ભમાં આવતો નથી. (૧)

શર્કરાયુક્તમિષ્ટાન્નમ્ यदि विप्रमुक्ते गतम् ।

दातुमिस्तेन पुण्येन प्राप्यते मोदकालयः ॥ ૨ ॥

સાકરવાળા મોદક જે વિપ્રના મુખમાં ભય તો તે પુણ્યના પ્રભાવે દાતાને સાડુના બંડાર પ્રાપ્ત થાય છે. (૨)

यो नरो गुणवान् श्रेष्ठः यस्य लोकैषणा श्रियम् ।

नित्यं विप्राय दातव्या मोक्षार्थेऽपिच मोदकाः ॥ ૩ ॥

જે પુરુષો ગુણવાળા છે, શ્રેષ્ઠ છે તથા જેમને મથ વદાવો છે, અને જેઓને મોક્ષની ઇચ્છા છે તેઓએ હમેશાં બ્રાહ્મણોને સાડુનું દાન કરવું. (૩)

यो दौ दौ मोदकौ सादोत् स विप्रेति श्रुतिस्मृतः ।

रुद्रमक्षी रुद्रतुज्यो वद्याशी वद्वचद्रवेत् ॥ ૪ ॥

જે દક્ષા બે બે સાડુ ખાય છે, તે બ્રાહ્મણ કહેવાય. અગ્નીઆર સાડુ જમનાર રૂદ્ર બરાબર છે; અને સાડુનો અતિ આદાર કરનાર બ્રાહ્મણ બ્રહ્મ છે એવું શ્રુતિ કહે છે. (૪)

विप्र मोदकयोर्मदं न किंचिदस्ति तत्त्वतः ।

घ्राह्मणादरचर्तुलो वर्तुलो मोदक स्वयम् ॥ ૫ ॥

ખરી રીતે જોતાં બ્રાહ્મણ અને મોદક વચ્ચે કંઈ બેદ નથી. કારણ કે બ્રાહ્મણનું ઉપસી આવેલું ઉદર ગોળ છે, અને સાડુ પણ સ્વયં ગોળ છે. (૫)

यदा जगदिदं सर्वम् कलिपुगे प्रविशति ।

मोदकानां तदा निंदा मविप्यति गृहे गृहे ॥ ૬ ॥

જ્યારે આ બધું જગત કલિપુગમાં પ્રવેશશે ત્યારે ઘેરઘેર મોદકની નિંદા થશે એવું બ્યાસ ભગવાન કહે છે. (૬)

તસ્માત્કૌતેય વિપ્રાય મોદકાન્મર ક્ષણે ક્ષણે ।

કુંજાંજાં શિરો ધૃત્ય યજ્ઞેષુ મોદકાઃ કૃતઃ ॥ ૭ ॥

તે મારે હે યુધિષ્ઠિર ! ક્ષણે ક્ષણે ખાંદણોને લાડુ જમાડ્યા કર. કૃષ્ણની આવી આજ્ઞા સાંભળી આજ્ઞાધારક યુધિષ્ઠિરે યજ્ઞમાં લાડુનું જમણુ ખાંદણોને આપ્યું એ વાર્તા પ્રસિદ્ધ છે. (૭)

મોદકાદ્યકમિદં પુણ્યં પ્રાતઃકૃત્યાય યઃ પઠેત્ ।

તેન પુણ્યપ્રભાવેન સઃ સાક્ષાત્મોદાન્લભેત્ ॥ ૮ ॥

જે દ્રોણ આ પુણ્યવાળું મોદકાદ્યક સવારમાં ઉઠીને બણશે તેને પ્રભુ પ્રભાવથી તે દિવસે લાડુનું જમણુ મળશે (૮)

ઈતિ શ્રી હુપ્ત મહાભારત પુરાણાંતર્ગત મોદકાદ્યકમ સમાપ્તમ્

અચ્યુત કૈશવ રામનારાયણ કૃષ્ણદામોદર વાસુદેવ હરિ,
શ્રીધર માધવ શ્રીગોપિકાવલ્લભ પ્રાદ્યણ્ડકાદક શ્રીમોદકૈશવ લજે !

ખોલો શ્રીમોદકમહારાજકી જે !

(ખડાયતા મિત્ર વર્ષ ૬ અંક ૩, ઘોડા ફરક સાથે.)

સાહિત્ય પરિષદમાં સાક્ષરોની કમીટીથી સર્વોત્તમ કરેલો

‘ઈનામી નિબંધ.

મુખ્ય ઇલાકાના કેળવણી ખાતાના મહેરબાન ડિરેક્ટર સાહેબે

તથા વડોદરા ભાવનગર જુનાગઢ વીજેરે અનેક દેશી રાજ્યોએ

ઈનામ સાથેરી મારે મંજુર કરેલ

રાષ્ટ્રીય શાળાઓમાં ટૅકસ્ટ બુક તરીકે અલાવવા યોગ્ય

આદર્શભૂત જીવન.

સાક્ષરવર્ષ શ્રીચુત કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી

મુખ્ય સ્કૅલકૉલેજોના મુખ્ય જનજની પ્રસ્તાવના સાથે

વિસ્તૃત મુદારા વધારા સહુ બીજી આવૃત્તિ રૂપે તૈયાર થયો છે.

શાળાઓમાં, જ્ઞાતિમાં, તથા લગ્ન પ્રસંગે સ્નેહી સંબંધીઓને

આ પુસ્તકે જ્ઞાનની દહાણી કરવા યોગ્ય સુંદર છપાઈવાળું છે.

કીંમત પોસ્ટેજ સિવાય માત્ર આના આઠ.

મોટ માર્તણ્ડના ગ્રાહકોને પોસ્ટેજ સાથે પાંચ આને મળશે.

કૈલાસવાસી શ્રીયુત નિર્ભયરામ રણછોડજી જની ભાવનગરવાળા.

યુધ્ધા ચાતુર્વિંશ સંવાયના રાજસન્માનિત
એક અપ્રતિમ પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થ.

લેખક:-વૈદ્યશાસ્ત્રી ભાતુશંકર નિર્ભયરામ રામા વરતેજવાળા,

દુહસ્ત્વમિતરાનાદૌ નેદં સિન્ધાવગાયતા ।

અલકુંજીપતા હેતુરુભયં તન્મનાસ્વિતિ ॥

જન્યારે આપણે આ ઇશ્વરની અધર્મીતપ્રટનાં પટ્ટીપસી માયાથી જોત-
જોત ભૂલોકમાં ચારે તરફ દૃષ્ટિ ફેરવીએ છીએ ત્યારે આપણને ઐશ્વરી જ્યોતિષી
વિભૂષિત જે જે વિભૂતિઓનાં દર્શનતું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થાયછે, તે તે વિભૂતિઓમાં
ઈશ્વરી અંશ કેવો હશે તે જાણવાને મારે જે આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થતું જોઈએ
તથા જેવો યત્ન થવો જોઈએ તેવો યત્ન અને તેવું આશ્ચર્ય તેઓથીના નિરંતર
સહવાસ વિના સર્વાંશે થતું સર્વાંથા હર્ષભર્યું છે. છતાં મારી અદ્યપ્રતિ પ્રમાણે
મારા હૃદયમાં જનીજનો જે મોટામાં મોટો સદ્ગુણ ભાર્યો છે, તેને અવલમ્બીને
એ શબ્દો વડે કંઈક કથન કરું છું.

ઉપરના શ્લોકમાં વર્ણવ્યા પ્રમાણે મનસ્વી પુરુષોમાં મોટામાં મોટા જે
સદ્ગુણો હોય છે. એક તો જાતિય અભિમાનપૂર્વક ઉચ્ચતા, અને સમુદ્ધના જેટલું
ગાંભીર્ય. આ માનવી સૃષ્ટિમાં આપણને એવાં નરરત્નોતો મોટા સદ્ભાગ્ય
યોગે યદ્ય આવે છે કે જેની સીમા નથી, જેની મર્યાદાના પારને કોઈ
પણ પહોંચી શકતું નથી, ને આ બે સદ્ગુણો જે વ્યક્તિમાં સમપ્રમાણ થઈને
વસતા હોય. તેવા મનસ્વી પુરુષો ઐશ્વરી જ્યોતિષી વિભૂષિત હોય એમાં શું
આશ્ચર્ય ? પૂ. જનીજની મનસ્વિતા નેવીજ ધટનાઓથી ધરીત છે એ આપણે
આગળ અવલોકીશું.

૨૫૦ જનનીજના પૂજ્યપાદ ચિતાશ્રી રણછોડજી જનનીજ મૂળ ભાવનગર પાસે આવેલા વરતેજ ગામના રહીશ હતા. પોતાની અસાધારણ વિદ્વતા તથા શિષ્યો પ્રશિષ્યોદ્વારા ગવાતી કીર્તિ વડે તેઓશ્રીનો પાલીતાણાના દરબાર સાથે સંબંધ બંધાયો. પાલીતાણાના દરબારે પરપરાથી જ શિવભક્ત હતા અને વિદ્વાનોને આશ્રય આપી પોતાની માનવંતી પ્રજાને રાજ્યનિષ્ઠા અને ધર્મ પ્રિયતાનું ધણું જ ઉત્તમ શિક્ષણ વિદ્વાનો દ્વારા જ અપાવતા. શ્રીયુત રણછોડજી જનનીજની અપૂર્વ વિદ્વતા તથા સદ્ગુણો વડે ભોગ્યબળથી પાલીતાણાના કાકેર શ્રીપ્રતાપસિંહજી તથા મુરસિંહજી સાથે તેમનો સંબંધ બેઠાયો. રાજ્યોને વિદ્વાનો પ્રત્યે ધણું માન હતું, અને વિદ્વાન નરરતો એ રાજ્યોના ધર્મરક્ષણ માટે અપ્રતિમ દુર્ગ સમાન હતા. વિદ્વાનોના સહવાસથી જ ક્ષત્રિયોમા ધર્મ વિશ્લેષ તથા સાહસો ચલાવે અવકાશ ન રહેતો. પ્રજાની આબાદી અને ધર્મ સમૃદ્ધિ પ્રતિદિન વિદ્વાનો દ્વારા અપાતા ઉપદેશોથી વધતી જતી હતી. યાત્રિમાં પણ પૂ. રણછોડજી જનનીએ વિદ્યાભ્યાસ તથા કર્મકાણ્ડોનાં શિક્ષણો આપી ક્ષણોએ ઇત્રાને પોતાનાં કંપાં હતા. રણછોડજી જનની પરવડીમાં પરણ્યા હતા, અને તેમનાં ધર્મપત્નીનું નામ કેસરબાઈ હતું. રણછોડજી જનનીજને શ્રીપાલીતાણા દરબાર તરફથી પોતાના રાજ્યના ધર્મોધિકારી તરીકે વર્ષાસન મળવા લાગ્યું હતું જે હતું તેઓના પૌત્રોને પણ મળ્યા કરે છે.

શ્રીયુત રણછોડજી જનનીજને ત્યાર પછી શિહોરના ભાવિક કંડોળીઆ બ્રાહ્મણે પોતાને ત્યાં સસાહ કરાવીને સારી સગવડવાળું ઘર શ્રીકૃષ્ણપર્ણ કથું, શિહોરમાં બ્રાહ્મણોના સમૂહ ઘણેજ વસતો હોવાથી શ્રી. રણછોડજી જનનીનું મન ત્યાં આકર્ષાયું તેમજ શ્રદ્ધાળુ ભાવિક સજ્જનોના આશ્રયથી જનનીજએ શિહોર જેવા જુની રાજધાનીના ગામને પોતાના નિવાસ માટે પસંદ કર્યું. રણછોડજી જનનીને ત્યાં બ્રાહ્મણ બ્રાહ્મણ કાયમ વિદ્યાભ્યાસ માટે રહેવા લાગ્યા. રાજ્ય તરફથી અને શ્રદ્ધાળુ પ્રજા તરફથી પણ આવા ગુરુકુળોનું પોષણ ચલાવવાં કરતું. વિદ્યાર્થીઓના અભ્યાસ જનનીજને ત્યાં જામ્યા રહેતા.

રણછોડજી જનનીજને ત્રણ પુત્રો અને ત્રણ પુત્રીઓ એમ છ સંતાનો થયાં. નિર્ભયરામજી, ગિરિધર જનનીજ, તથા અમ્બારામજી. એ ત્રણ પુત્રોમાં સૌથી મોટા નિર્ભયરામ જનનીનો જન્મ સંવત ૧૮૯૮ના બાદરવા શુદ્ધ સપ્તમીને દિવસે થયો. પૂર્વપરાનો વિદ્વાનો ખરો વારસો આપણા જનની નિર્ભયરામજીને મળ્યો. સર્વ બહુતા વિદ્યાર્થીઓમાં જનનીજની અભ્યાસ શૈલી અસૌકરિક જ હતી. તેમનું ખંતીયું ચિત્ત હમેશના અભ્યાસમાં ઓતમેત રહેતું. સારસ્વત, ચંદ્રિકા વગેરે વ્યાકરણના તથા પંચકાવ્યોના અભ્યાસમાં જનનીજની નવનવો-મેપશાસિની.

કૈ० શ્રીયુત નિર્ભયરામ રણછોડજી જાની.
ભાવનગરવાળા.

ચુંથા ચાતુર્વિંશ મોઢ બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિના
રાજસન્માનિત પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થ.

જન્મ.

અવસાન.

સં. ૧૮૧૮ માદ્રવદ શુદિ ૭.

સં. ૧૯૭૧ જ્યેષ્ઠ શુદિ ૮

બુદ્ધિ સાથે બહુનારાઓને અને સહવાસીઓને ચક્રિત કરતી હતી. સર્વેને નિર્ભયરામ જાની ઉપર અસોદિક વિશ્વાસ બેસવા લાગ્યો. પંજી પિતાશ્રીના આશ્રમથી દૂર રહીને પણ જાનીજીએ અભ્યાસ કરવા માટે હામ બીડી-તેઓએ યુગમાં રહી વેદ વિગેરે કર્મકાણ્ડનો અભ્યાસ કર્યો, તેમ જ જામનગરમાં રહી વેદાંત અને સાહિત્યના ગ્રંથો બાંધ્યા. જાનીજીની વિદ્યાની ઉત્તતિ આ બે શાસ્ત્રોના અભ્યાસથી જ થઇ. દોષ રાજા વિગેરે મોટા મનુષ્યોની મુલાકાત લેવી હોય તો દુરત જ ચમત્કૃતિયુક્ત યોદ્ધા પ્રગ્ધ સહિત રચી તેઓને અર્પણ કરતા. રાજાના સહવામાં નિરંતર વસનારા વિદ્વાનો યોદ્ધોનો ગૂઢાર્થ જ્યારે ન સમજી શકે ત્યારે જાનીજીને પ્રત્યક્ષ બોલાવી તેમને સન્માન પુરઃસર આદર આપતા અને જાનીજીના મુખની વાણી સાંભળી દિગ્મૂળ જાની જતા. ચોગી જેમ વૃત્તિઓનો નિરોધ કરી આત્માને પરબ્રહ્મસ્વરૂપ બુદ્ધિએ, તેમ સમાજનો એક લક્ષ્ય જના જાનીજીના પ્રાસંગિક વ્યાખ્યાનોમાં પણ સંસારનું જ્ઞાન ભૂલી જતા. તેઓશ્રીની વાણીમાં એટલી મીઠાશ હતી કે જાનીજી કંઈ પણ ઉપદેશ આપે અથવા સાહિત્ય વિનોદ કરવા બેસે ત્યારે શ્રોતાજનોને એમ જ થતું કે સાક્ષાત્ સરસ્વતીજી તો સર્વદા જાનીશ્રીના જીવહાથે વસતાં નહીં હોય !

આવી રીતે જાનીજીનો અધ્યયનકાળ શુરકુળ વાસ પુરે થતાં તેમનાં લગ્ન લીંગડાના રહીશ ગોવિંદજી બટ્ટના પુત્રી શ્રીમતી વાલીબાઇ સાથે થયાં. તેમનો ગૃહસ્થાશ્રમ, દીવ્ય અને આદર્શ હતો. આ વખતે તેઓ શિહોરમાં રહેતા. રણછોડજી જાનીજીને ત્યાં બહુવા આવતા વિદ્યાર્થીઓને બહુવચાનું તથા કંઠ્યા વાતાં વચ્ચાવવાનું કામ હવે નિર્ભયરામ જાનીજી પોતે જ કરવા લાગ્યા. અનેક વિદ્વાનોનો સહવાસ, નાનપણમાંથીજ વ્યાખ્યાન અને વક્તવ્યશક્તિ, મીઠી વાણી, દર્શન યતાં જ સંસર્ગી મનુષ્યોમાં પ્રકટ થતી પ્રેમજ્યોતિ, અને સહવાસીઓ સાથે પ્રતિદિન થતો શાસ્ત્રવિનોદ, આ સર્વ કાર્યક્રમને જોઈ શ્રી. રણછોડજી જાનીજી પોતાના હૃદયમાં પરમ સંતોષ માનવા લાગ્યા. 'અમૃતં પુત્ર પંદિતઃ' પોતાની વૃદ્ધાવસ્થા યતાં પોતાનો સઘનો બોલે આપણા જાની નિર્ભયરામજીએ ઊભી લીધો હોવાથી અને સત્પુરોમાં પણ જાનીજી પંડિતપુત્ર હોવાથી રણ-છોડજી જાનીને નિરસીમ આનંદ થયો. શિહોરમાં પવિત્ર ગણાતા શ્રીયુત રામજી મહેતા જેવા આહોરા રાજદારીઓ જાનીજીના કંઠની અમૃતવાણી સાંભળવા માટે ઉત્સુક થવા લાગ્યા. શિહોરમાં તે વખતે પ્રતોરા ધાબણ પ્રશોતમ બટ્ટ પણ ક્યોપજીવી હતા. મહેતા કુંટુંબમાં જેમ જેમ જાનીજીના કંઠવાણી સાંભળવા ઉત્કંઠા વધતી ગઇ તેમ તેમ બટ્ટજીનો પણ જાનીજી ઉપર પ્રેમ અને પૂજ્યભાવ વધવા લાગ્યો.

ભાવનગર વસાવ્યાને તેા આ વખતે વર્ષો વીતી ગયાં હતાં, પણ રાજ્ય વહીવટ અને રાજ્યવ્યવસ્થા પ્રજાનુકૂળ અને સમયાનુકૂળ કરવાનેા આ અવસર હતો. કે. જગવિખ્યાત પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રીયુત ગૌરીશંકર ઉદયશંકર ઓઝા (ગંગા ઓઝા)ની વ્યવસ્થાઓ ચાણાક્યની વ્યવસ્થાને પણ લૂલાવી દે એવી જ હતી. તેઓશ્રી જ્યારે મુખ્ય દિવાન હતા, ત્યારે શ્રીયુત શામળદાસ મહેતા શહેર-દેજદાર હતા. આ બેઉ નાગર ગૃહસ્થો નિકટના સંબંધી અને રાજ્યના પરમહિતૈષી હતા, એટલું જ નહીં પણ સનાતન ધર્મના દુર્ગંધ અને પ્રતિપાલક હતા. શ્રીયુત ગંગા ઓઝાની અવસ્થા મોટી હતી. અને પેતાના જીવનપ્રસંગમાં અનેક સાધુઓ વિદ્વાનો અને મહાત્માઓના સમાગમથી પોતાના આત્માને ઓઝાજીએ સંસ્કૃત બનાવ્યો હતો. વારંવાર ઉપનિષદો તથા વેદંતના આકર ગ્રંથો અને વિશેષ કરી પ્રથાનત્રયીના અભ્યાસમાં તેઓ સર્વદા ઓતપ્રોત રહેતા. તેઓને સંન્યસ્તાશ્રમ જોએએ સ્વદૃષ્ટિએ નિહાળ્યો છે તેઓને વિદિત છે કે સંસારની ઉપાધીઓમાંથી ઓઝાજી મુક્ત હતા છતાં રાજ્ય અને પ્રજાઓના હિત પ્રત્યે પોતાના સ્વાભાવિક આદર્શ અને વિશ્વવ્યાપી પ્રેમને યત્નિચિત્ત પણ ન્યૂન થવા દીધે ન હતો. આ નિકટના રાજદારીયુગલમાં શ્રીયુત ઓઝાજીના સહવાસ અને કારકીર્દીથી શ્રીયુત શામળદાસ મહેતાનું હૃદય રાજનીતિ અને ધર્મશાસ્ત્રોના અભ્યાસ પ્રત્યે આકર્ષાયું. સંસ્કૃત ભણવાની તીવ્ર ઇચ્છા છતાં એવા સરલહૃદયી, નિપુણ અને સાહિત્યાદિ શાસ્ત્રોમાં પારંગત વિદ્વાનની તેમને જરૂર નહોતી. આ વખતે એનેક વિદ્વાનો ભાવનગરમાં પસંબ લાગ્યા હતા; પરંતુ તેઓમાં એવું સામર્થ્ય ન જણાતું કે પ્રતિદિન રાજનીતિના બહવહારીને યોગ્ય શિક્ષણ આપી શકે. પ્રસંગ આવતાં શ્રીયુત શામળદાસ મહેતા શિહેર ગયા અને પોતાની આ બધી ઇચ્છાઓ શ્રીયુત શામળ મહેતાને જણાવી. શામળ મહેતાએ તુરતજ રજુઓડજી જાની તથા તેમના સત્પુત્ર રંગિત નિર્બંધરામજી જાનીનું નામ આપ્યું. જાનીજીના સદ્બાગ્યયોગે નિર્બંધરામજી જાનીને સ્વીકાર થયો અને તેમને ભાવનગરમાં રહેવા ફરજ પાડી. જાનીજી આ દિવસથી ભાવનગરમાં રહેવા લાગ્યા. શ્રીયુત શામળદાસ મહેતાને અભ્યાસ ક્રમશઃ ચાલવા લાગ્યો, અને મહેતા તથા જાનીજી શુરુ-શિષ્ય તરીકેના નિકટ સંબંધમાં જોડાયા.

હાલમાં જ્યાં નાગરપોળમાં શામળદાસ મહેતાનાં ઘર છે ત્યાં તે ઘરનેા માથે ખોદતાં પાળીયા (પાપાણુવીર) જોવામાં આવ્યા. શ્રીયુત શામળદાસ મહેતાનું ચિત્ત તેનેા નિર્ણય કરવા તત્પર થયું. શિહેરવાળા બટ્ટને પણ આ પ્રસંગે બોલાવેલા હતા. તે વીરાકૃતિની નીચે પાલી મિશ્રિત સંસ્કૃતમાં શિક્ષાલેખ હતો. શિહેરવાળા પુરોહિતમાં બેઠે ધણાએ પરિશ્રમે કર્યો, પણ તેમાં તેમની યાંચ ખુબી

ન શકી. આપણા શ્રીયુત જાનીજીને માગધી-પાંડી એમ નાટકોમાં આવતી અનેક ભાષાઓનો સારો બોધ હોવાથી તે શિલાલેખની ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી સંગતિ કરી આપી. આથી શ્રીયુત ઓઝાજી તથા શ્રીયુત શામળદાસ મહેતા બેઉ જાનીજી ઉપર અત્યંત સતુષ્ટ થયા. અને કાયમને માટે પોતાના વિશુદ્ધ હૃદયમાં શ્રીયુત જાનીજીને સપ્રેમ સ્થાન આપવા લાગ્યા. જાનીજી પાસેથી ગુરુ તરીકે અભ્યાસ કરવાનો બદલો નીનિયતુર શ્રીયુત મહેતાજી પ્રતિ માસે આપ્યા કરતા; પરંતુ આવા સામાન્ય બદલાથી મહેતાજીનું તથા ઓઝાજીનું હૃદય સારી રીતે 'પ્રમત્ર ન થયું' તેઓને એમજ ભાસતું કે આપણે શ્રીયુત જાનીજીને પોતાની પાસેથી જે કાંઈ આપીશું તે કેટલાક દિવસો પહોંચવાનું હતું? બદલો આપ્યો તેનું નામ જ કહેવાય કે જે વંશ-પરંપરા પહોંચી શકે. આપણે રાજ્યમાં જે જાનીજીનો પ્રવેશ કરાવો શકીએ તો જ ગુરુદક્ષિણા આપી કહેવાય, અને સત્પંડિતોનો સાકાર આમ જ થાય એમ દુનીયાં શીખે. સમજાવોની ચતુરાઈ તથા બદલો આપવાની ઇચ્છા ક્યાં કુધી પહોંચી શકે છે તે જાણવાનો આ ઉત્તમ દાખલો છે.

સંવત ૧૮૨૬ લગભગ મહારાજા શ્રી વરાવતસિંહજીનો સ્વર્ગવાસ થયો હતો. અને તે વખતમાં કુમારશ્રી 'તખ્તસિંહજીનું' વય નાનું હોવાથી સરકાર તરફથી રાજ્યનો વહીવટ મેનેજમેન્ટ દ્વારા થતો હતો, પ્રાતઃસ્મરણીય મહારાજા સાહેબ ગોહિલકુલ ચૂડામણિ શ્રી. વખતસિંહજી ઉર્દૂ આતાબાદનું ક્ષાત્ર-તેજ ચારે તરફ વિશ્વસિંતું હતું. શ્રી. ઓઝાજીએ ધડેલા રાજ્ય તન્ત્રમાં પ્રજાના પાલક પિતા રાજા તરીકે ધર્મશાસ્ત્ર અને નીતિશાસ્ત્રના ઉપદેશની જરૂર શ્રીયુત ઓઝાજીને જણાઈ કે તુરતજ પ્રસંગ વશાત્ મેનેજર પરસીવલ સાહેબ સમક્ષ 'શ્રી તખ્તસિંહજીએ પણ સંસ્કૃત બણવું જોઈએ અને ધર્મશાસ્ત્રો સાંભળવા જોઈએ' એ રહસ્ય સમજાવી દીધું અને પોતાના ચિત્તમાં પ્રસન્ન કરેલા જાનીજીનીજ ત્યાં ધર્મોપદેશ સંભાળવા બ્યવસ્થા કરવામાં આવી. શ્રી. જાનીજી પરસીવલ સાહેબ સમક્ષ થોડા દિવસો સુધી બ્યાખ્યાન કરવા લાગ્યા. જાનીજીના બ્યાખ્યાન-ચાતુર્યથી કુમારશ્રીને તથા સાહેબને રસ પડવા લાગ્યો અને પ્રતિદિન જાનીજીના ઉપદેશામૃતથીજ કુમારશ્રીનું હૃદય તૃપ્ત થશે એમ નિર્ણય થતો ગયો.

ગો-બ્રાહ્મણ પ્રતિપાલ ધર્માવતાર શ્રીયુત તખ્તસિંહજી મહારાજાનો રાજ્યા-ભિષેક સંવત્ ૧૮૨૭ માં થયો. આ પ્રસંગે રાજ્ય-પુરોહિત દાનાધ્યક્ષ કાશીરામ પંડ્યા સાથે જાનીજીનો જ્યોત્સ્ન મુલકસંબંધ થયો. જાનીજીને જ્યોત્તિઃ શાસ્ત્રનું જ્ઞાન આ વખતે સાધ્યરણુ હતું. શ્રી. પંડ્યાજીના સમાગમથી અને દિશા માત્રના મૂલ્યનથી જાનીજીએ ગણિત તથા શ્લોકિત ગ્રન્થોનો અભ્યાસ વધારી દીધો.

રાજ્યમાં થતાં અનેક શુભ કાર્યો પ્રસંગે મુદ્દતો જોવાવવા તથા વૈદિક સંસ્કારો કરાવવા પડ્યાજી અને જાનીજાનીજ સંમતિ લેવાતી. આવા પ્રસંગોમાં જાનીજાના શુદ્ધ આત્માનો તથા પવિત્ર ચરિત્રાનો પરિચય રાજ્ય કુટુંબમાં વધતો ગયો. રાજ્યાભિષેકનો શુભ પ્રસંગ વીત્યા બાદ મહારાજ સાહેબ શ્રી તખ્તસિંહજીને કાશી-યાત્રા કરવા માટે હર્ષ ઉભરાયો. યાત્રામાં મહારાજ સાહેબ સાથે કોને કોને જવું એ નિર્ણય થતાં જાનીજી જેવા વ્યવહાર-ચતુર પંડિતની પણ યાત્રા પ્રસંગે જરૂર જણાઈ. મહારાજ સાહેબ, શ્રી. નટસાહેબ અને તેમનાં પત્ની, વજીર શ્રીયુત માધવસિંહજી જાડેજી, અને જાનીજી, એમ સમસ્ત મંડળ ભાવનગરથી શુભ મુદ્દતે પ્રથમ સમુદ્ર માર્ગે મુંબઈ સીધાવ્યું. મુંબાઈથી જી. આઈ. પી. રસ્તે કાશીમાં ગયા. શ્રી કાશીક્ષેત્રમાં પહોંચતાં જાનીજીને ગંગા-દર્શન અને વિશ્વનાથ પૂજનથી બ્લૌકિક બાસ થયો. પોતે કાશીક્ષેત્રમાં રહી વિદ્યાભ્યાસ ન કરી શક્યા તે ખાતર ગ્લાનિ પામતા અન્તઃકરણે કાશી વિશ્વનાથ પાસે ક્ષમા માગી અને પોતાના જાગ્યને ગંગા-તટ સમીપ ઉત્તલ કરવા પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. મહારાજ સાહેબ પાસે શ્રીવિશ્વનાથનું પોડશોપચાર વિધિથી પૂજન કરાવ્યું. ગંગાસ્નાન વખતે વીતેલી આપત્તિમાંથી જાનીજીએ મહારાજ સાહેબ શ્રી. તખ્તસિંહજીના શરીરને બચાવ્યું હતું, તેમ જ વિશ્વનાથનું પૂજન કરાવવાથી મહારાજ સાહેબનું હૃદય કરુણામય થતું ઉભરાવા લાગ્યું હતું તેથી મહારાજસાહેબે અમુક મોટી રકમના વર્ષાસનથી જાનીજીને પોતાના રાજ્યના માનીતા પંડિત તરીકે સ્થાપવા શ્રીવિશ્વનાથ સમીપ સંકલ્પ કરાવવા સૂચવ્યું. જાનીજીએ બધી વાતનો સ્વીકાર કર્યો પણ મોટી રકમ એકદમ તુરતજ મહારાજ સાહેબ કહે અને તે પડ્યાજીને મળતી રકમ કરતાં મોટી થાય એ વાત કામને માટે પોષાવી દુર્લભ છે. તથા જ્યાં સુધી પ્રધાનમંડળ પણ એ વાત વ્યાજબી છે એમ ન કહ્યું તે લાં સુધી વર્ષાસનની રકમનો અનિર્ણય જ રહેવા દઇ મહારાજ સાહેબે આપેલી દક્ષિણા ૧૦૦૧નો સ્વીકાર કર્યો. કાશીમાં અનેક વિદ્વાનોની સભા ભરી પોતાના પંડિત્યનો પરિચય કાશીના વિદ્વાનો સમીપ મહારાજ સાહેબને કરાવ્યો. આવી રીતે કાશીના વિદ્વાનોમાં પણ જાનીજીની પ્રતિષ્ઠા વધી અને ભાવનગરના રાજ્યમાં પણ આવા વેદાંત અને સાહિત્યને જાણનારા પંડિતો વસે છે, તથા ખુદ મહારાજ સાહેબ તરફથી આવા સર્જન પંડિતો પોષાય છે. એ ભાવનગર રાજ્ય અને ધર્મના અભ્યુદયનો જ હેતુ છે તે પ્રમાણે મહારાજ સાહેબને કાશીના વિદ્વાનો તરફથી અભિનંદન અપાયું. મહારાજ સાહેબે કાશીની પંડિત સભાએ કરેલું શ્રીયુત, જાનીજીનું જોરવ સહર્ષ સ્વીકાર્યું. આવી રીતે ગયા ગોકુળ, મથુરા, વૃંદાવન, મુઝ્જરરાજ વગેરે અનેક તીર્થસ્થળોમાં મહારાજ સાહેબને યાત્રા કરાવી સદ્ગૃહ સમસ્ત મંડળ ભાવનગર પધાયું.

ત્યારે રાજ્યવહીટના ચોપડામાં શ્રીયુત જાનીછતું વર્ષાસન ૯૬૦ નોંધાયું. અને પ્રતિદિન ભક્તિ અને શ્રદ્ધાપૂર્વક શ્રીયુત તખ્તસિંહછ મહારાજ જાનીછના મુખની અમૃતવાણી દ્વારા શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા અને મહાભારતના રાજ્યપ્રકરણોવાળી કથાઓ સાંભળવા લાગ્યા. એમ આનંદ અને વિનોદમાં મહીનાઓ અને વર્ષો વીતવા લાગ્યાં. એ રીતે જાનીછને અને તખ્તસિંહછ મહારાજને સંબંધ વણોજ સુદૃઢ થયો.

શ્રીયુત શામળદાસ મહેતા આ વખતે પ્રધાન પદ ઉપર બિરાજ્યા હતા, અને ઓઝાછએ નિવૃત્તિ—પરાવણુ યર્થ સંન્યસત સ્વીકાર્યું હતું. આ બેઉ નાગર ગૃહસ્થોના જાનીછ પ્રત્યેના સકલ મનોરથો સફળ થયેલા જોઈ મહેતાછએ અને ઓઝાછએ પરમ સંતોષ માન્યો. તેઓએ આ પ્રમાણે જાનીછની પરોક્ષ સેવા કરી એટલું જ નહીં પણ પોતાના ગૃહમાં પણ પ્રતિદિન કથા વાર્તા સાંભળવાનો અને સમગ્ર કુટુંબને સંભળાવવાનો અપૂર્વ આનંદ લેવા લાગ્યા. જાનીછને મહેતા કુટુંબ તરફથી પણ વર્ષાસન ગણવા લાગ્યું. ભાવનગરમાં દિવાન પરામાજ જાનીછને ઘરે લઈ આપ્યાં કે જેથી ગુર-શિષ્ય તરીકેનો બંધ દ્વાર મુગમતાથી સાચવી રાક્ષય. સજ્જનોનો સમાગમ આ બૂલોકમાં પણ સ્વર્ગીય આનંદનું દિગ્દર્શન કરાવે છે. સમગ્ર મહેતા કુટુંબ તથા ઓઝા કુટુંબ શિષ્ય તરીકે જ જોગયું હતું અને જાનીછ સર્વેના આર્લાદક યથ પડ્યા.

મહારાજશ્રી તરફથી થતા વારંવાર રતયંત્રી તથા સહસ્ત્રયંત્રીના યાત્રામાં શ્રીયુત જાનીછ ત્યારે પ્રજ્ઞા તરીકે બીરાજતા ત્યારે તેમના સહવાસી કાશીરામ પંડ્યા તરફના ઔદીચ્ય પ્રાદણ્યો પણ વરૂણીમાં હોય છતાં, આ વખતે જાનીછ મોટ બંધુઓને પુરેપુરો લાભ આપવા કદી પણ ચૂકતા ન હતા. પ્રતિયજોમાં શ્રીયુત બાનુશંકર શાસ્ત્રી, દૂર દેશાવરથી આવતા પંડિતો, અને વેદીઆઓ ભાગ લેતા ત્યારે પણ શ્રીયુત જાનીછની કર્મકાંડ તથા વૈદીક યજ્ઞો વિશે ચર્ચા ચાલ્યા કરતી. ભાવનગરના વેદીઆઓ, કર્મકાણ્ડીઓ, પુરાણીઓ, શાસ્ત્રીઓ અને આગનુક વિદ્વાનોનો શ્રીયુત જાનીછના જ પરિચયથી સત્કાર યથ રાકતો, તેમજ યજ્ઞયાગાદિકામાં પણ યોગ્ય રચાન મળી રહેતું.

આ પ્રમાણે મહારાજ સાહેબ તરફથી પણ જાનીછને અસાધારણ સત્કાર થતાં જોઈ નાતિમાંના કોઈ એક બંધુએ જાનીછ ઉપર હર્ષાભાવથી મહારાજ સાહેબને જાનીછ ઉપર અપ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય તેવું એક ભયંકર પદ્યંત્ર રચ્યું, જેને પરિણામે જાનીછનું દરબારમાં જવું અમુક મહત્ત સુધી બંધ રહ્યું હતું. પણ સસ વાત કાગે કરીને આપોઆપ પ્રકટ થયું, અને દિવસો બ્યતિત થતાં એના પણ સંજોગો આવી લાગ્યા કે મહારાજ સાહેબને ચોક્કસ ખાત્રી યથ કે જાનીછ નિર્દોષ છે. તે વખતે મહારાજ સાહેબને મનમાં પોતાના ઉપદેશ શુભનું મન દુભાવ્યા ખાતર ધણે જ પચાતાપ થયો, અને સાચા અંતઃકરણથી

મંદિર પાસે માશી માગી. તુરત જ જાનીજીને સાંતવન આપવા અથવા કહો કે જાનીજી પાસેથી ક્ષમા યાચવા તેમને રૂબરૂ વેડાવ્યા. જાનીજીએ જ્યાં દ્વારમાં પગ મૂક્યો કે તુરત જ મહારાજ સાહેબ તખ્તસિંહજીએ જાનીજીને સાષ્ટાંગ-દંડવત પ્રણામ કર્યા અને ગદગદ કંઠે દીન સ્વરથી ક્ષમા માગી. જાનીજીએ વિવેકબુદ્ધિથી મહારાજ સાહેબને જણાવ્યું કે આવી ક્ષમા આપ જેવા સજ્જન શ્રદ્ધાળુ મહારાજાએ મારા જેવા દીન બ્રાહ્મણ પાસેથી માગવાની કશી આવશ્યકતા નથી. આપ તો ગૌબ્રાહ્મણ પ્રતિપાળક છો અને રહેવાનાજ. અમારી બ્રાહ્મણોની તો ફરજ છે કે જ્યારે બોલાવા ત્યારે આશિર્વાદ આપીને ઉભા રહેવું. આ પ્રમાણે મહારાજ સાહેબ અને જાનીજીએ પરસ્પર વિવેકબુદ્ધિ સંપન્નો પ્રયોગ કરી એક બીજાનાં હૃદયોને શમાવ્યાં. મહારાજ સાહેબ પુનઃ પ્રતિદિન કથાશ્રવણ કરવા લાગ્યા અને જાનીજીને નિરંતર નિર્મળદૃષ્ટિથી ગુરુ તરીકે અને પરમહિતૈષી તરીકે પોતાના હૃદયમાં રચાન આપ્યું. તદુપરાંત જાનીજી ઉપર મહારાજ સાહેબની અમીતિ યદ્ય છે એવી અર્થવા દૂર કરવા મહારાજ સાહેબે ખાસ રૂવાપરી માતાના મંદીરમાં અયુતયાંડી નામનો યત્ન કરાવ્યો. મહારાજ સાહેબે જાનીજીનું ગૌરવ વધારવા ખાસ રાજ્યપ્રતિષ્ઠિત સંદગૃહસ્થો સન્મુખ વીતેલા ત્રણ યજ્ઞોની મોટી દક્ષિણા એક સાથે આપીને શ્રીયુત જાનીજીને સંતોષ્યા, તથા નાગરિક જનસમૂહ સમક્ષ ખાત્રી કરાવી કે જાનીજી તદ્દન નિર્મળ હૃદયના અને મારા આત્મ જન છે. ત્યાર બાદ ખાસ આત્મ વિદ્વાન તરીકે અને રાજ્યના માનીતા પંડિત તરીકે મહારાજ સાહેબે સં. ૧૯૪૨માં જાડેજ શ્રીયુત માધવસિંહજીને ત્યાં જાનીજી પાસે સપ્તાહ બેસારી અને સર્વે ભાવનગરના શ્રદ્ધાળુ નિવાસીઓને તેમની અમૃતવાણીનો લાભ અપાવ્યો. સપ્તાહની પૂર્ણાકૃતિ થતાં પંડિત શ્રીયુત જાનીજીને શ્રીમદ્ભાગવતના પુસ્તક સહિત હાથી ઉપર બેસી વૈરધોડામાં ફરવા વિનવ્યું. ત્યારે જાનીજીએ ઘણી જ દક્ષતાથી ઉત્તર આપ્યો કે હાથી બ્રાહ્મણોને ન શોભે. એ તો રાજપુરુષોને જ શોભા આપે, જાનીજીના આ ઉત્તરથી મહારાજ ચક્રિત થયા અને શ્રીયુત જાનીજી કેટલા સાદા અને નિરભિમાની છે તેની ખાત્રી પ્રાપ્ત પણ થઈ. સંવત ૧૯૪૮માં પણ મહારાજ વિગેરે જો જાનીજી હસ્તે જ થયા, તેમ જ સંવત ૧૯૫૭માં અષ્ટોત્તરશત પારાયણરૂપ યત્ન શ્રીયુત જાનીજીના જ હસ્તક થયો. આ પ્રમાણે રાજ્ય તરફથી થતા યત્નયાગ-દક્ષિણામાં પણ પોતાના જાતિય-જંધુઓનો સત્કાર કરાવવામાં કશી પણ ઉણપ તેમણે રાખી નહોતી.

કે. જાનીજીના ગુણવર્ણનોમાં શું લંબવું તે મુશ્કેલ નથી. હું તો તેઓશ્રીની પ્રતિમા યાદ કરું છું ત્યારે સ્તબ્ધ જાનું છું. તેમના મુખની પ્રસન્નતા, તેમની શાંતિ, દૃષ્ટિમાં ભરેલું અમૃત, અપરિચિતોને યોગ્ય સહવાસમાં આત્મ કરી લેવાનું તથા

વિધાસપાત્ર બનાવવાનું સામર્થ્ય, સુખમંડળ ઉપર વિલસતું બદલેલ, આશ્રયમાં આવનારને અપાતું યોગ્ય વિદ્યાદાન, સંભાષણમાં સલવસ્તુને પ્રતિપાદન કરવાનો આશ્રય, રાજ્યોમાં માનીતા છતાં સ્વજાતીયો સાથે નિરનિમાની હોઈ ગ્રહણ કરેલી સાંદ્રાઈ, આ બધા તેઓશ્રીના સદ્ગુણોને આલેખવા માટે મારી જાણ લેખિનીમાં કેટલું સામર્થ્ય હોઈ શકે ! હું તો હુંકમાં કહી શકું કે તેઓશ્રી અમારી મોઢ-જાતિ માટે કલ્પતરુ હતા. તેઓશ્રીનો દેહ વિદ્યમાન હતો ત્યાં સુધી ધર્મની રીતિ તથા રીતોને અનુસરી જાતિમાં યોગ્ય વ્યવસ્થા બજાવવા સર્વે કોઈ જાતિદ્વિતૈયી સુખનો આશ્રય રાખતા. આજ અમારા શિરોમણિ અથવા સૌરાષ્ટ્રીય વિદ્વાનોમાં અગ્રગણ્ય કે. જ્ઞાની-જ્ઞાના આ હાણુબ મુર સંસારમાંથી ચાલ્યા જનાથી અમારી સમગ્ર જાતિની જે દશા થઈ છે તે સર્વેને પિલ્લિત છે. શ્રીયુત જ્ઞાનીજ્ઞાના કૈલાસવાસ પછી પંડિત-મન્ય ધરધરના પટેલોએ જાતિ-વ્યવસ્થાની જે કંદેડી સ્થિતિ ઉભી કરી છે તે સ્થિતિને કેકાણે લાવતાં કેટલો સમય વશે તથા કેટલી તપશ્ચર્યા અને કેટલો બોગ આપવો પડશે તે તો ઈશ્વર જાણે ! જેમ એક મહારથી સહસ્ર સંખ્યાવાળા લખ્પરને જો તે નિપમથી વિરૂદ્ધ જતું હોય તો અંકુશમાં લાવી શકે તેવી શક્તિ ધરાવનાર જ્ઞાનીજ્ઞાનીજ્ઞાન શરમથી તે વખતે જાતિમાં બાંમ-તોડ ઓછી થતી અને ધર્મભૂતિ જ્ઞાનીજ્ઞાની ડરીને સર્વે પોતપોતાની મર્યાદામાં વર્તતા.

શ્રીયુત જ્ઞાનીજ્ઞાનો ગૃહસ્થાશ્રમ પણ ધણેજ સુખી હતો. સં. શ્રીમતી વાલીબાઈ આજ્ઞામણિ હોઈ જ્ઞાનીજ્ઞાની સર્વ પ્રવૃત્તિઓને અનુકૂળ રહેતાં, તેમના મોઢા પુત્ર શ્રીયુત જગન્નાથ જ્ઞાની તથા જ્ઞાના પુત્ર શ્રીયુત વિદ્યાનાથ જ્ઞાની પિતાશ્રીએ વિરતારેલા યશઃપટને આજ શોભાવે છે. શ્રીયુત જગન્નાથ જ્ઞાનીજ્ઞાન પણ પોતાના પિતાશ્રીની માફક કર્મકાણ્ડમાં તથા યજ્ઞ-યાગાદિઓમાં સાગે ભાગ લે છે. શ્રીયુત વિદ્યાનાથ જ્ઞાનીજ્ઞાન પણ મ્યાટીક સુધીનો અભ્યાસ કરી વસુક્ષાંતી ખાંતામાં દરજારી નોકરી કરી હતી. હાલમાં તેઓશ્રી કાપડોનો સ્વતંત્ર વ્યાપાર કરે છે. બાવનગરની કપડા જગરમાં ઉદાર દીલથી વ્યાપાર કરવાનું પ્રયત્ન ત્રેયઃ એઓનેજ છે.

જ્ઞાનીજ્ઞાની પુત્રીઓ પણ કાવ્ય-કોશ અને કથા-વાર્તાઓના રાત દિવસના પ્રસંગથી પ્રવીણ બની હતી. વયસાં પુત્રી ગં. શ્રીમતી યમુનાજી કે જેઓ મારા (આ લેખકનાં) પિતામહના સગાં કાકી-મા થાય, તેમનો કાવ્ય અને બાગવત વગેરે પુસ્તકોનો અભ્યાસ પણ અસાધિક હતો. હું બ્યારે રચુવંસ વગેરે કાવ્યો બંધુનો સારે તે મારાં ગં. સ્વં. માતૃશ્રી-મારી પરીક્ષા લઈ વારંવાર મારી વિદ્યાવૃદ્ધિ માટે ઉત્સાહ આપતાં.

શ્રીયુત જગન્નાથ જાનીનાં માતૃશ્રી સૌ. વાલીબાઇનો કૈલાસવાસ સંવત ૧૯૬૦માં થયો તે પ્રસંગે જ્ઞાતિતેજુ યયું હતું. શ્રીયુત જાનીજીને ત્યાં આ જ્ઞાતિ-સંમેલન બહુજ આનંદથી વીત્યું. આ વખતે જ્ઞાતિઓમાં આજના સમાન અવડા ન હતા, કારણ સદુપદેશથી જ્ઞાતિને નિયમમા રાખનાર શ્રીયુત જાનીજીની ઉપસ્થિતિ હતી. જ્ઞાતિના ધારાધોરણો સમયાનુકૂળ કરવા માટે ધણાઓએ આ સંમેલનમાં પ્રસ્તાવો ઠરાવ્યા હતા; પરંતુ એ બધું ધર્મશાસ્ત્રાનુકૂળ છે કે નહીં તે સમજવાને એક નિયમિત મંડળ (સભા) ની તે વખતે આવશ્યકતા જણાઈ.

જ્ઞાતિમાં શિથિલ થયો વિદ્યાપ્રેમ પુનઃ જગૃત કરવાને શ્રીયુત જાનીજી હસ્તે સંવત ૧૯૬૨ના બાદપદ માસમાં બાવનગરમાં એક મંડળ સ્થપાયું. શ્રીયુત જાનીજી અધ્યક્ષ હતા. કે. કરણાશંકર શાસ્ત્રી, શ્રીયુત જાદવજી શાસ્ત્રી, તંયા જુવાનીઆઓ દ્વારા જાનીજીના અધ્યક્ષપણા નીચે વિષય વિષયાન્તરોનાં બાપણો અપાતાં તેમજ મંડળમાં વિદ્વાનો સમૂહ યોગ્ય શાસ્ત્રીવંચર્યાઓ થયા કરતી. બહારગામથી ભણવા આવતા મોઢ બાળકોનો તથા અંગ્રેજી સ્કૂલોમાં ભણતા વિદ્યાર્થીઓનો આ સભા દ્વારા ઉત્સાહ વધતો, અને ધાર્મિક મર્યાદાનું રક્ષણ રહેતે. થઈ શકતું, ઘણી વખતે આ સભામાં શામળદાસ કોલેજના પ્રીન્સીપાલ શ્રીયુત જમશેદજી નવરોજજી હિંતવાળા ઉર્ફે ગીતાપ્રસાદ પધારતા અને સભાધ્યક્ષોને તથા સભ્યોને અભિનંદન આપતા. સભાઓ જ્યાં સુધી જાનીશ્રીનો દેહ વિદ્યમાન હતો ત્યાં સુધી વારંવાર મળ્યા કરતી, અને આ પ્રમાણે જ્ઞાતિજનો મજી પરસ્પર ઐક્યનો આનંદ અનુભવતા.

શ્રીયુત નિર્ભયરામ જાનીજીનો કૈલાસવાસ સંવત ૧૯૭૧ના જેઠ શુદ્ધ ૮ ને વિવારે એક જ દિવસમાં અકસ્માત હૃદય બંધ થવાથી થયો તે પુણ્યાત્માની વરક્રિયા પ્રસંગે પણ જ્ઞાતિસંમેલન થયું હતું. આજ શ્રીયુત જાનીજીનો દેહ કેદ્યમાન નથી તેથી ઘણાએ મર્મસ્ત સજ્જનોને જ્ઞાતિહિતમાં ઉપસ્થિત થનારાં કેદ્યોની શંકા રાખવી પડે છે. ઘણાઓ એમ પણ કહે છે કે જ્ઞાતિનો સૂર્ય તો દુવે પસ્ત થયો. જેમ જેને અનુભવ થતો હોય તેમ તે વ્યક્તિ અભિપ્રાય આપે તેમાં શું. આશ્ચર્ય ?

શ્રીયુત રણજીડજી જાનીજી તપસ્વી કુટુંબ જ્ઞાતિહિતમાં અને જ્ઞાતિસેવામાં સારી રીતે ભાગ લેતું હતું. તે કુટુંબ હજી પણ વિદ્યામંદીર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. તેમના સૌથી ન્હાના બાઈ શ્રીયુત અંબારામ જાનીજીની પ્રતિષ્ઠા તથા તેમની રાજ્યસેવા હજી પણ સર્વ વિદિત છે. હાલમાં તેઓ નિવૃત્તિપરાયણ રહે છે, અને બાવનગર રાજ્યના પેન્શનર છે. શ્રીયુત અંબારામ જાનીજીના પુત્રો પણ ધણાજ સુશિક્ષિત, રાજ્યસન્માનિત અને પવિત્રજીવન ગુપ્તરનારા છે. શ્રીયુત અંબારામના

ત્રીજા પુત્ર શ્રીયુત કાશીરામ જાની કાઠિઆવાડના મુંબા ચાતુર્વેદીય સંપ્રદાયમાં પહેલા નંબી. એ. થયા છે. શ્રીયુત નિર્ભયરામ જાનીજના પૌત્ર શ્રીયુત રતિમાલ નમત્રાયજી જાની ફ્રેસ્ટ ક્લાસ ઓનર્સ બી. એ. માં સન્ ૧૯૧૬માં પાસ થઈ હાલ શામળદાસ કોલેજ (ભાવનગર)માં રપેરીઅલ સંસ્કૃત અધ્યાપક તરીકે નિમાયા છે. તેમના ન મહોદર બાપ સચ્ચરિત્ર શ્રીયુત ભોજાનાથ જાનીએ મેટ્રીકમાં પહેલે નંબરે પાસ થઈ નરસિંહસિંહજી ફ્રેસ્ટ ક્લાસ સ્ટોમારશીપ મેળવી હતી; પરંતુ જ્ઞાતિના કમનશીબે આ ઉછરતા યુવકનો પરણ્યા પછી તુરંતજ સંવત ૧૯૭૬ના જેઠ વદ ૪ ને દિવસે ઝેલાસવાસ થયો. શ્રીયુત વિષ્ણુનાથ જાનીજના મોટા પુત્ર શ્રીયુત દિનકર જાની પણ મેટ્રીકમાં પાસ થઈ હાલ રયાનીય શામળદાસ કોલેજમાં બી.એ.નો અભ્યાસ કરે છે. જાનીજના બીજા બાપ ગિરિધર જાનીજના પુત્રો પણ મેટ્રીક પાસ થઈ અંગ્રેજી શિક્ષકો તરીકે કેળવણી ખાતામાં સેવા ઉદ્યોગે છે. આ પ્રમાણે જાનીજનું આખું કુટુંબ વિદ્યામાં આગળ પડતું પહેલેથી જ છે. શ્રીયુત રણજોડણ જાની તથા શ્રીયુત નિર્ભયરામ જાનીનું તપોમળ કેટલું સમર્થ છે એ જાની કુટુંબના સદસ્યોએ સંજોગે સમજી શકે છે, અને કમુલ કરવું પડે છે કે જાની કુટુંબની સર્વથા બચાવતી કરી શકે એવું એક પણ કુટુંબ સમગ્ર જ્ઞાતિમાં હાલ વિદ્યામાન નથી. પરમાત્મા તે કુટુંબને વધારે વધારે વિદ્યા અને સમ્પત્તિ અક્ષો અને પૌતાની મહત્તાવડે જાની કુટુંબ જ્ઞાતિહિતમાં અધિકારિક ભાગ લેવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કરે. ઇતિ એમ.

સમસ્ત મોઢ કોમની ઉપત્તિને

પ્રાચીન પવિત્ર અને અંપૂર્વ સચિત્ર અંશ

શ્રીધર્મારણ્ય.

મૂળ સંસ્કૃત શ્લોકો અને શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાંતર સાથે
રંગબેરંગી આશરે દસથી પંદર સુંદર આકર્ષક ચિત્રોવાળો

સાઠસાતજોડી આઠસે મુદ્રજેવડો મોટો

ગ્નેઝ કાગળો પર છપાયેલ તથા પાછી કપડાની સોનેરી બાંધડી ગથી
બંધાઈ દળદાર પુસ્તકના રૂપમાં યોગ્ય વખતમાં પ્રકટ થશે

સેવા કરવાના કેવળ શુદ્ધ ઉદ્દેશથીજ લગભગ પડતર કીર્મત રાખી છે.

કીર્મત રૂ. છ. પોસ્ટેજ આના આઠ રૂદુ.

અગાઉથી આદક થઈ પૈસા મોકલી આપનારને પોસ્ટેજ સ.મં

રૂ. પાં. મોઢ માર્તંડજીના આદકોને માત્ર નામ નોંધવડાથી પોસ્ટેજ આવે

રૂ. ૬. એન્ટ થનારાઓને સેંકડે પંદર ટકા કમીશનથી મળશે.

હીલ કરશે તે પરતારશે. મોટે આજોગ સખે:—

હાંદાવાડી માધવશુવન

મુંબઈ. ૪.

પ્રભાશંકર જયરાંકર પાઠક.

અધિપતિ-મોઢ માર્તંડ.

નૂતન વર્ષાભિનંદન કાવ્ય.

શકે ૧૮૪૫.

સહુચ્ય સહીત લેખક:—વિનીત નિવેદક મ. ના લટ્ટ કછોલીકર.

(આ કાવ્ય ગણદેવીકર વૈદ્યરાજ કીકાભાઈ રામશંકરની
પરીશ્રામાં પ્રથમપદે યોગ્ય જણાયલું છે.)

અગ્ધરા.

મૂલોઠે ધર્મતીથે સુરમુનિસહ સૌ દેવ તે દિવ્ય વાસે !
વર્ષારભે ઉવાના ઉદયન સમયે મોઢનીય પ્રભાતે !
સુસ્થાને સંમતિની સમિતિ કરી રહ્યા ઈશ અધ્યક્ષતામાં !
શ્રુત્યાદિ ણંદિ શાં જ્યાં સ્તવન કરી રહ્યાં ધન્ય તે તીર્થને હા !—૧

તિષ્ઠતી અપ્સિદ્ધિ અહરનિશ “ખમા” ઉચ્ચરે સેવતાં જે !
યશો ગન્ધર્વ નૃત્યાદિથી રીઝી સભા મોઢ પામે છતાં ચે !
પ્રાગેશે પાસ સખ્યાં સતી અતિશય ચે ખિન્ન બેઠાં નિહાળી !
ઈશે સર્વજ્ઞતાથી અવનતિ થઈ જે મોઢપુત્રોની ભાળી !—૨

જામ્ભુએ મર્મ મોઢેશ્વરીસુત સ્થિતિનો લૈ મને પ્રેમ આણી !
તાને તત્કાલ આશીર્વાચન દઈ દીધી મૂર્ખિ દેવે પ્રમાણી !
માપી આશીર્વ વિષ્ણુ સુરસમીપ “વસુ પ્રાપ્ત થાઓ !” વદે છે ! !
પશ્ચાત્ પ્રહ્લાણએયે શ્રુતિ દઈ રિઝળ્યાં મોઢની માતને ને !—૩

મલિની :

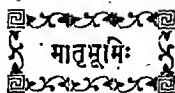
પુનેત ચરણ સ્પર્શી માતનાં ઈંદ્ર બોલે !
“રોધસિધ સહ પ્રાણે મોઢ હો દેવ તોલે !”
વિનતિ વિભુવરા આ, અંતરે લે અધુરી !
મૂલમુશ્રુતિય પ્રાણે, રૂપતા જ્ઞાપ પૂરી ! !

શબ્દાર્થ સ્પષ્ટ છે કે:—મૂર્તિકોમાં ધર્મારણ્યે તીર્થમાં જ્યાં દેવલોકો તે દિવ્યવાસમાં રહે છે ત્યાં વર્ષારંભાદિને દિવસો ઉદય સમયે પ્રભાતે એ મુરમુનિસહ દેવો ઇશ (શકર) ના અવ્યક્તપણા હેતુના શુભસ્થાનમાં સુમતિપૂર્વક સમિતિ (સભા) કરી બેસે છે, ને શ્રુતિઓ બંદિતનની પેઠે જેમનાં ગુણગાન કરી રહ્યાં છે તે તીર્થને ધન્ય છે. કેમકે અદ્વિતિયો સત્ત્વે હાથ બેઠીને સેવા કરવાને ઉભેલી “ ખમા ખમા ” બોલે છે. ને યજ્ઞ અર્ધવૌ નૃત્યાદિથી સુખા રંગન કરે છે. છતાંયે પ્રણેશ કરે પોતાની પાસે બેસેલાં સતી (મોદેશ્વરી) અતિશય ખિન્ન થઈ બેઠેલાં બેઠ ધરે (શકર) નર્વંજપણાવડે મોદેશ્વરીપુત્રાની જે અવનતિ થઈ ગઈ તે જોઈ તેજ કારણે, સતી જિજ્ઞાસે એવો મર્મ મનમાં આણી પ્રેમથી આશીર્વાદ પૂર્વક મોઢ પુત્રાને ખૂ અર્પણ કરી જુદે જનાઓ, ત્યારે વિષ્ણુએ વસુ (પૈસા) પ્રાપ્ત થાઓ એવો આશીર્વાદ આપ્યો. તે બેઠને પ્રજ્ઞાએ કૃતિઓ અર્પણ કરી, અને દેવ પ્રમુખ મંદ્રે સર સંમતિથી પ્રાણ પ્રાપ્ત થ યો એમ કહ્યું; જેથી મોઢ બ્રાહ્મણો પ્રાણવાન ને પુત્રવાન થયા. આમ સૈ એ શુભવર આપ્યા તેથી દેવી રીઝ્યાં અને શુભાર્થી આપ્યા.

ભાવાર્થ:—ઉત્તરતંતુ મૂળ પૃથ્વી, (જંગોનગી, માલિકી) વસુ, (પૈસા-વ્યાપાર) શ્રુતિ, (વિદ્યા અને બંદુક્રુતપણું) અને પ્રાણ (તેજસ્વિતા-સુપુત્ર) મી છે. મેં પ્રાપ્ત થાઓ. એવો દેવોનો આશીર્વાદ છે. બાંધસ્તુતિરૂપ અર્થમાં શંકરે ભૂ આપી (કે માગી ખાઓ). વિષ્ણુએ વસુ આપ્યા (કે વસવસ્તુ કરાવો.) બ્રહ્માએ કૃતિ આપી. (વેદનાં પોયાં આપ્યાં કે ગોખ્યા કરો.) પણ હંદ્રાદિ દેવોએ પ્રાણ પ્રાપ્ત થાઓ એમ કહ્યું. અર્થાત્ પ્રાણવાન ને પુત્રવાન થાઓ એવો હેતુનો આશીર્વાદ છે. (આત્મા વૈ પુત્ર નામાસિ ઉપરથી પ્રાણનો અથ પુત્ર છે.) એમાંથી બંધું થશે. અર્થાત્ નવયુવકો દશા ફેરવશે. એવો અર્થિત આશીર્વાદ છે. વળી સંરસ અર્થ એવો પણ છે કે ભૂવસુશ્રુતિ પ્રાણવડે ઇશતા આપ. અથવા ભૂવસુશ્રુતિપ્રાણમાં એટલે ત્રદે ૧૮૪૫ માં ભૂવસુશ્રુતિને પ્રાણવડે અમને પૂરેપૂરી ઇશતા (ઇશ્વરપણું) આપ.

તા. ૩:—નિંદાવ્યાજસ્તુતિરૂપ અર્થ નથો. શંકરે મૂ આપી તે ફક્ત માગી ખાવાને નહિ પણ ભૂદેવ થવાને. વિષ્ણુએ વસુ આપ્યા તે ફક્ત વસવસ્તુપ્પન્તામ કરાવવાને નહિ, પણ વસુનો સંકુપયોગ કરવાને. બ્રહ્માએ કૃતિ આપી તે ફક્ત એખવાને નહિ, પણ સર્વ-વિદ્યાપારંગત અને બંદુક્રુત થવાને. અને હંદ્રાદિ સર્વ દેવોએ પ્રાણ આપ્યા તે ફક્ત જીવવાને નહિ, પણ પ્રાણવાન- (તેજસ્વી) ને સુપુત્રવાન થવાને એવો અર્થ છે. દુકામાં રહસ્ય લક્ષમાં આવવાનેમાટે તાત્પર્યથી લખ્યો છે. પ્રમાદ ક્ષમા યોગ્ય થશે એવી આશા છે.

વિશેષ નોંધ:—આ લેખકને શ્રીયુત્ત પાઠકશ્રી પ્રકાશિત ધર્મારણ્ય અથ (કિં. ૩. ૬ નો) તથા હરિશાઈમાં ભાગ લેનાર અન્ય સર્વ જ્ઞાતિભાઈઓને આ સભાના પ્રમુખશ્રી જિ. મ. ભટ્ટ સુરેતકર તત્ત્વચીતેઓના સંદગત પિતાશ્રી મણિશંકર રામશંકરના રમરણાર્થ “બાલ જીવન” વાળા નાગરદાસ. ઇ. પટેલ રચિત “નવવલ્લરિ” નામક સાહિત્ય ગ્રંથ (કિં. ૩. ૧) નો મોકલવા યોગ્ય છે.

शिवरिणो.

अये मात देवि । स्फुरितमहिमोत्तासहचिरे
प्रसिद्धे संपूज्ये त्रिजगदधिके देशवसुधे ।
महामाये मान्ये सुरपुरवरा मोदमधुरे !
नमामि त्वां नित्यं सकलसुतकल्याणनिलये ॥ १ ॥

अयि स्वार्थीने सा तव चरणसेवा न विहिता
मया नीता व्यर्थ जननि दिवसा भोगविरसाः।
कृतं नो रम्यं ते पदकमलसंवादनसुखं
प्रसूते यत्सिद्धिं निखिलसुखतन्त्रातिमधुराम् ॥ २ ॥

स्वतन्त्रोत्कर्षेऽस्मिन् कालितकृतयोगे कृतयुगे
स्वराज्यस्य स्फूर्तादिभिपतफले यानि मरुति ।
जगन्निद्रामगः समजनि जपोच्चारमुत्तरः
तदानीमौदास्यं भजति किंपु मातस्तव सुतः ॥ ३ ॥

महावीरो धीर स्त्रिजगद्वपकारश्रिततव
महात्मायं गांधी तवचरणसेवामृतमदात् ।
मुहुः पापं पापं प्रतिजनमयादाय जपिन
वर्हिषाशस्त्रं यन्मरणमपि मिथ्यैव गणितम् ॥ ४ ॥

प्रसिद्धायाः सर्वाभिमतससंप्तगुणितं .
तवैश्वर्यं मात स्त्रिजगदधिकं देवि गणितम् ।
यदस्यादानेच्छा विहित विविचारम्भकुतुका
यदर्थं पाश्चात्याश्चरणमुपि हृत्यन्ति शतशः ॥ ५ ॥

अहो त्रिंशत्कोटि स्तवपदलसन्पुण्यग-
कुणन्मञ्जीरागामनुभवति लीलामनुदिनम् ।

दयादक्षे वक्षस्तुदपगुरुमन्त्रं यदि तदा
जनानामुद्धारः प्रभवति महोदरचरिते ॥ ६ ॥

समृद्धं सर्वेषामुदपहिमानं रचयितुं
तव स्पर्शा कर्तुं जनानि नहि कोप्यास्ति जगति ।
महैश्वर्यं कल्पायितमखिलसौभाग्यजनकं
जनानामुल्लासं विरचयेति विश्वोपकरणम् ॥ ७ ॥

शिरः सर्वोत्कर्षोल्लसितपरिमा ते हिमगिरि-
र्महीमान् नेपालः श्रपति कचलीला विलसितम् ।
मुजाद्वन्दं वंगः श्रितसमररंगश्च पामो
विशिष्टः पाञ्चालो भरतजननि क्षेमवरदे ! ॥ ८ ॥

त्वमीशस्त्वं धर्मस्त्वयासि जगतो मोक्षसरणिः
दयादक्षे देवि त्वयासि मम सर्वैश्वर्यमथवा ।
अकृत्वा स्वातन्त्र्यं दलित हृदयाया स्तव परैः
कुतो मे निद्रा वा जननि सुखवाञ्छाऽपि वपुषि ॥ ९ ॥

स्वशौर्यप्राग्भारैश्चकितचकितं यन्निमुवनं
प्रकुर्वाणा मात स्तव चरणसेवाहितहृदः ।
विरागं ते पुत्रा इह जनति कारागृहमहो
विशान्ति स्वच्छन्दं सकलसुमगं मुक्तिसदनम् ॥ १० ॥

प्रयत्नादस्तोकाद्वन्दपरचनापै श्रमजुष-
स्तव प्रेरणा पुत्राः कति न कृतसंयोगरचनाः ।
कटाक्षान्नेपोऽयं पततु परमस्तेषु तव चेत
स्वराज्यं मे देशे भवतु भवतु क्षेमविधये ॥ ११ ॥

गुलकुल
महाविद्यालय. } साहित्यतीर्थ कवि पोपटलाल शर्मा.

એક પ્રાચીન અદ્ભુત પ્રેમકથા.

લેખક—ધીરસિંહ બહેરબાઈ ગહિલ.

(પ્રકાશકના સર્વ હકક માતૃલકના અધિકારિને સ્વાધીન છે.)

પ્રકરણ ૩ જી.

પ્રેમ પ્રાપ્ત્ય.

વેંદા ચારણને ત્યાં પરદેશી ચારણ મેમાન છે એવી વાત આખા નેસમાં પ્રસરી જવાથી રાત્રે વેંદાચારણને ઘરે માણસો બેસવા આવ્યાં. ઓસરીમાં સુવાતું હેવાથી તેઓ સર્વે ખાટલા ઢાળી બેઠા હતા. બધા આવીને આસપાસ બેઠા એટલે વિજાણુંદ પાસે જાંતર હોવાથી બધાએ તેને જાંતર વગાડવા આગ્રહ કર્યો. નિખાલસ હૃદયની પોતાની હૃદયપ્રિયા સેણી પણ સાથે નેતી સમાન વધની પાલીકાઓ સાથે લઇ સામે આવી બેઠી હતી. અન્ય સ્ત્રીવર્ગ પણ જાણીમાં બેઠા હતા. કાલે કાલે વિજાણુંદ અને સેણીનાં નેત્રો એકબીજાં હતાં.

વિજાણુંદે જાંતર લઇ તેના મેજ કરી વગાડવું શરૂ કર્યું. તેણે જાંતર ઉપર એટલે બધા કાળુ મેજગ્યો હતો કે જાંતર ઓનાં મન હરણ થઇ જતાં હતાં. આ વખતે ગાયનમાં ચહે બગે લાંબે ગગે સોરકા જ ગાતા હતા. હાલમાં પણ જાંતર સુનાર કે રવાજમાં મીર, ઢાંઢી, રાવજ વગેરે ગાયનમાં બેગીને સોરકાને લાંબા રાગથી ગાય છે. વિજાણુંદે પણ લાંબા રાગથી વિયોગી સોરકા ગાવા માંડ્યા.

અમુરને એકલા, સામાં મળીયાં સેણું:
હૈયું ઘણું હાકયું, પણ અહું નાએ નેણું.
સામાં: ઉભાં સાંજણાં, દિયે નેણુંની ઝૂડ;
ઠાળજ માડયું ને કાંધ્યું, પાંસળીયું ચકચુર.
સજણ ઘણાં સંભાર્યો, નવો જો કર્યો નેહ;
જવાસા ઘોડે સુધ્યો, જ્યારે વરસે મેહ.

આવી રીતે ગાતો ગયો અને એવી ચાલાકીથી જંતર રચતો ગયો કે મન પ્રાતાજનો વિઝાણુંદ ઉપર પ્રસન્ન થયા. બધાના મનમાં વિઝાણુંદ ઉપર પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો તેથી તેને થોડા દિવસ પોતાના ગામમાં રાખવાનો બધે એ આગ્રહ કર્યો. બધાનો આવો પ્રેમ જોઈ અને સેણી સાથે બાદા પરિચયમાં આવશે તેમ માની તે પણ થોડા દિવસ સ્વાં રોજવાને કમુલ થયો.

સેણીને વિઝાણુંદ ઉપર પ્રેમ તો હતોજ, પણ જ્યારે જંતર વગાડવાની તેની કુશળતા જોઈ ત્યારે તે પ્રેમ દ્વિગુણિત થયો. હરકોઈ અપરિચિત પ્રાતાજનનું મન જીતવામાં અને તેનો પ્રેમ સંપાદન કરવામાં વિઝાણુંદ કોતર પામતો હતો, તો સેણીને જે પ્રથમ દષ્ટિએજ પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો હતો તેનામાં બમણો પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય તેમાં નવાઈ નહિ. જંતર સાંભળીને સેણી મુગ્ધ બની જતી હતી. તેથી બોલી કે:—

જમે જમે તે જોહડી, નવ તાંતુમાં નેહ;
વાલા વિઝાણુંદનાં તુંબડાં, મારા હૈયામાં આપે છેહ,
જંતર વડે તુંબડે, અત્રિયે રાગ ગવે;
ત્રીશ લાવણુ લવે. વાલા વિઝાણુંદને ખવે.

આવી રીતે બધાનાં મન રંજન કર્યાં વિઝાણુંદ વેદા ચારણને ઘેર રહ્યો. તેની સાથે બધા પ્રેમથી વર્તતા હતા. અને ઘેર ઘેર વિઝાણુંદની મહેમાનગીરી ચલી હતી. દરરોજ આ પ્રમાણે રાત્રિયે બધા એકઠા થતા હતા અને વિઝાણુંદ પાસે જંતર વગાડી આનંદ લેતા હતા. આ બધું જોઈ સેણીના મનમાં જે આનંદ વધતો જતો હતો તેનું વર્ણન તો યથ શકે નહિ.

આમ સેણી અને વિઝાણુંદનો પ્રેમ વૃદ્ધિગત થવા લાગ્યો. એક તરફ પ્રેમનું પ્રાબલ્ય વધતું જતું હતું ત્યારે બીજી તરફ સેણીનાંમાં સજ્જનો આવિર્ભાવ થવા લાગ્યો હતો. પ્રથમ તે વિઝાણુંદની સામે આવીને બધાની સમક્ષ જંતર સાંભળવા બેસતી, તે હવે સંક્રાંતિયાવા લાગી. વિઝાણુંદ બેઠો હોય ત્યાં જતાં લજ્જ પામવા લાગી. પોતાની સરખી સાહેલીઓ સાથે વર્તાવાપ કરતી હોય અને વિઝાણુંદનો સ્વર સાંભળવામાં આવતો તો સજ્જથી ચુપ થઈ જતી. જાનેના મનમાં પ્રેમની પીડા એટલી બધી હતી કે શરીર કંપ થવા લાગ્યું હતું. કંઈક કે:—

પ્રીત કરે તો - પૂછજો, કેટલા અવગુણ હોય;
હાડે હેડે રહે નહિ, રગમાં રગત નોય.
દેશમાં ડંડેરો ફેરવો, પ્રીત મ કરશે કોય;
કરે તો કાળજ આપજો, નિત્ય વરઝોળા હોય.
પ્રીતિ કણુ ન કીજીયે, પ્રીત કરે દુઃખ હોય;
નગર ઢંઢેરા પીટકે, પ્રીત કરીયો ન કોય.

બંનેનાં ચિત્તમાં પ્રેમાગ્નિ પ્રગટી નિકળ્યો હતો. જરા તરા પણ એક બીજાં જો દ્રષ્ટિ વિમુખ થતાં તો મનમાં અકળાઇ જતાં. શી રીતે લગ્ન-અંતીથી જોડાવું. આ ચિંતા બંનેના મનમાં ધર કરી બેઠી હતી. કારણ કે વિઝાણુંદ ગડીયા જાતનો ચારણ હતો, જ્યારે સેણીનો ખાપ વેંદા જાતનો ચારણ હતો. આ બંને શાખામાં લગ્ન બેધાર થતો નહિ. વળી વિઝાણુંદ વાગડ મુલકનો, અને સેણી સોરઠની હતી. તેથી પરદેશીને પોતાની દીકરી દેવી તે પણ એ વખતે અણુગણું ગણાતું હતું. તેથી ખુલ્લી રીતે લગ્ન થઇ શકે તેમ હતાં નહિ. બંને અલગ પ્રેમી હતાં પણ શુદ્ધ હૃદયનાં બંને નીતિ શાલી હતાં, તેથી ધર્મથી સંલગ્ન ન થવાય ત્યાં મુખી દાષ જાતનો શરીર સંબંધ થઇ શકે નહિ તેવી પવિત્ર ભાવના બંનેના મનમાં દ્રઢ હતી. એક તરફ પ્રેમનું પ્રાબલ્ય વધતું જતું હતું, જ્યારે બીજી તરફ રૂઢી અને લોકલજ્ઞનું પ્રાબલ્ય હતું. તે બેની વચમાં આ પ્રણયીઓ પોતાનાં દેહનું દમન કરતાં હતાં.

થોડે થોડે લોકલજ્ઞ જોણી ચવા લાગી, અને પ્રેમનું પ્રાબલ્ય વધવા લાગ્યું. જ્યારે જ્યારે વખત મળતો ત્યારે તેઓ પોતાના મનની વાત કરતાં, અને શું કરવું તથા આપણે શી રીતે સુખી થવું તેની આમં ચિંતા કરતાં કે—

વિઝાણુંદ આઠો વિંઝણો, સેણી આઠી લીંત;
પડદે પડદે વાતું કરે, બહુ બધાણી પ્રીત.
આવી રીતે કાંઈ ન જાણે તેમ છુપી રીતે બેમાં થઇ તેઓ વાતો કરતાં હતાં ત્યારે વિઝાણુંદે કહ્યું કે—

વરે વિઝાણુંદ સેણીને, બીજી બહેની થાય;
સેણી વિષુ સુખ થાય નહીં, (લલે) આયુષ એજે જાય.

કરણ કે—

વન વન ચંદન ન નીપજે, કણ કણ મોતી નોય;
વિઝાણુંદ સેણી પારજે, અન્ય ન ખરજે કોય.

વિઝાણુંદે સેણીને આમ ખાત્રી આપી કે મારી છુંદગી-બહે એજ જાય, પણ તારા વિના અન્ય સ્ત્રીના સામું પણ હું કરી નેમશ નહિ. વિઝાણુંદની આવી પ્રતિજ્ઞા સાંભળીને સેણીએ પણ પોતાના હૃદયનો પ્રેમ કાલની બતાવ્યો કે:—

વિઝાણુંદ ! તારી વરમાળા, બીજાની બાંધું નહિ; આરણીયા મળે લખ સાત, પણ બાંધવ કહી બોલાવવા. ઘર મર વાતું જાય, અલક બધી અવળી ફરે; વાલાં અવળાં થાય, પણ વિઝાણુંદ પણ વરૂં નહિ.

ઓ વિઝાણુંદ ! બ્યારે તું મારા વિના બીજાને છરજીતો નથી ત્યારે હું પણ તારા વીનાના સાત લાખ આરણ મને પરણવા મળે તોપણ તે બધાને હું મારા બાધ જેવા ગણીશ. બધી પૃથિવી અવળી ફરશે, અને મારાં માવતર અવળાં ચારે તોપણ તારા વિના બીજાને હું વરવાની નથી એ 'મારી પણ હૃદ પ્રતિજ્ઞા તું સમજ લે.

આ પ્રમાણે સેણી અને વિઝાણુંદ પરસ્પર કાલકાર કરી હૃદય-લગનથી બંધાયાં. સ્નેહલગનની ચંથી આમ મળ્યુત કરી, પણ શરીરલગન થયાનાં મિન્દું જાણતાં નહોતાં; છતાં પણ પ્રેમમાર્ગનાં તે પંથીમાં આશાના પુરમાં તણાયાં જતાં હતાં.

આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે વિઝાણુંદે પોતાના જંતર વગાડવાના કૌશલ્યથી બધાનાં મન જીતી લીધાં. વિઝાણુંદ હિપર વેંદા આરણને પ્રેમના ઉભરા છુટતા હતા. અને વિઝાણુંદ જેમ વધુ રોકાય તેમ તે છરજીતો હતો. તેથી દિન પ્રતિ દિન નવો નવો સ્નેહ દાખવતો હતો, એક દિવસ બચેરો કરીને વેંદા બેઠો હતો, વિઝાણુંદ જંતર વગાડી બધાનાં મન રંજન કરતો હતો. તેમાં વેંદા ગદવીનો આનંદ ઉભરાઇ આવ્યો અને વિઝાણુંદને સંબોધીને તે બોલ્યો કે “વિઝાણુંદ ! તમારા હિપર હું ધણો પ્રસન્ન થયો છું, માટે તમારે જે નેમજીએ તે મારી પાસેથી માગી લ્યો.”

વિઝાણુંદ કહે “તમે અત્યારે આવેશમાં આવીને માગી લેવાનું કહો છો તો ખરા, પણ પ્રથમ જરા વિચાર કરો. કારણ કે માગ્યા પછી આનાકાની કરો એ ઠીક નહિ.”

વેંદા કહે “હું મારા બાપના બોલથી અને માતાજીના સોગન બાપ કહું છું કે તમે જે માગશો તે હું આપીશ. લ્યો આ મારો માત પેઢીનો કાલ છે. વળી:—

સૂર ચળેં ડુંગર ફરેં, અવળાં વંહેં ને પૂર;
 વેંદાં બોલ્યો ના ફરે, લાલે શિર થઈ જાયે ડૂલ.
 વચન એકને કારણે, મુખ મરડું હું જોય;
 તો તો નિશ્ચે બહુજો, બીજા બીજાનું હોય. ”

વેંદા ગઢવીની આવી દૃઢ પ્રતિજ્ઞા સાંભળી બીજાં બેઠેલાં માણસો બોલ્યાં કે “ ગિજ.લુંદ ! તમે ખુશીથી માગી જ્યો.આપો ફેરવો બધો આબરુદાર કે ! વેણ આપીને જો તે ફરી જાય તો તેની અબર શું રહે ! પછી નો છવને મુઠા જોવો તે ગણાય. વળી આપો વખતે ફરે તો પણ અમે કેમ તેને દુરવા દઈએ ? પછી તો અમે પસંજો તેની પાસે વેણ પગાવીએ. માટે માગી જ્યો. ”

આવી રીતે બધાના કહેવાથી વિજાણુંદને હિમ્મત આવી, પણ મનને વિચાર કહેવાને તે સંકોચાયો. ગેરબ્યાજથી માગણી શી રીતે કરવી તેનો વિચાર કરીને તે બોલ્યો કે “ આજે તો નહિ, પણ આવતી કાલે તમે આસપાસના ગામના સારા સારા માણસોને તેડાવો અને ઝાયરો કરો. તે વખતે મારે જે માગવું છે તે માગી લઈશ. ”

બીજે દિવસે વેંદાએ આસપાસના ગામના સારા સારા માણસોને બોલાવ્યા અને પોતાના ગામના બધા માણસોને ભેગા કરી કમુબો કાઢ્યો. ઝાયરાને સંબોધી વેંદા ગઢવી બોલ્યો કે “ વિજાણુંદે નંતર વગાડી મને ખુશી કર્યો છે તેથી વિજાણુંદ ઉપર મને મોજ આવી છે. તેને મેં વચન આપ્યું છે કે તે જે માગે તે મારે આપવું. આજે તેને વેણ માગવાનો વદાડ છે, માટે તમને બધાને બોલાવ્યા છે. બધાની સમજા વિજાણુંદને જે જોઈએ તે લાલે માગી જ્યો. ”

આ સાંભળીને વેંદા ગઢવીની બધા વાહ વાહ કરવા લાગ્યા, અને કહેવા લાગ્યા કે “ વેંદા ગઢવી વેંણ આપે તેમાં નવાઈ નંઈ. કારણ કે તેને ખોરડે આદ છે. વળી વિજાણુંદ પરદેશી ચારણ છે, તે પોતાના દેશમાં જઈ તેનાં વખાણુ કરશે તેથી આખા વાગડ મલકમાં વેંદા ગઢવીની નામના થશે. આપાનાં જેવું કામ નો બીજા કોઈથી બનેજ નહિ. ”

સેણીના આનંદનો આજે પાર રહ્યો ન હોતો. તેના મનમાં નકકી એમજ હતું કે વિજાણુંદ આજે પોતાનેજ માગશે, અને પોતાનો પિતા ના પાડી શકશે નહિ. તેથી પોતાનો પ્રિયતમ હવે કાયમને માટે પોતાનો જ થશે વળી વેણમાં પોતાને માગી લેવા માટે તેણે વિજાણુંદને હિમ્મત આપી હતી, અને હીંગત નહીં દારવા દ્રઢ આગ્રહ પણ કર્યો હતો. એટલું જ નહીં પણ વખતે અવિચારી માંગણીથી ચારણો શુરસે થઈ તેને હેરાન કરે

તો બધું દુઃખ સેણીએ માંચે લીધું હતું. તેથી ડાયરામાં શું બને છે ને ધડી ધડીના ખખર જાણના તે અતિ ઉત્સુક બની ગઈ હતી.

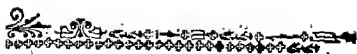
ઉપર પ્રમાણે ડાયરામાં વિઝાણુંદને સંબોધી વેંદા ગઢવીએ વચન માગી લેવા કહ્યું એટલે અચકાતો અચકાતો વિઝાણુંદ બોલ્યો કે “આ બધો દેવ ડાયરા મળ્યો થયો છે. મને વેંદા ગઢવીને કાલે વેંલું આપ્યું જે નેતો વઘડ આજે મારે માગી લેવાનો છે, બધાને ભેગા કરવાનું કાગલુ એ છે કે વેંદો ગઢવી ફરી ન જાય.” બધા કહે કે “તમે ખુશીથી માગો વખતે વેંદો ગઢવા ફરી જાશે પણ અમે કેમ નેતો ફરી જવા દેશું ! તેની લાજ જાય ને અમારી જાય, માટે ખુશીથી માગી લ્યો.”

વેંદા ગઢવીના અને બીજાના મનમાં એમ હતું કે વિઝાણુંદની બેંસો મરી ગઈ છે માટે તે સો જસેંદ બેંસો માગશે નો આપણે એકેક બબ્બે બેંસો આપીને પુરી કરી દેશું. તેથી વેંલું માગી લેવા તેઓ ઉતાવળ કરતા હતા. વિઝાણુંદે પ્રથમ વેંલું મળ્યુંત કયું અને પછી માતાજી કરશે ને ખરું તેમ કહી ઉતાવળે બોલ્યો કે “બધો દેવ ડાયરા સાંભળો ! હું મારું વેંલું માગી લઉં છું. જો વેંદા ગઢવીએ આપના બોલથી અને માતાના કોલથી મને વેંલું આપ્યું હોય તો તે તેની દીકરી સેણી મારી સાથે પરણાવે.”

વિઝાણુંદના મુખમાંથી જેવા ઉપરના રાખેદો નિકળ્યા કે આ ડાયરા ઉપર જાણે વિજળી તુટી પડી હોય તેમ સર્વે સાદી ર ગા થઈ ગયા. વિઝાણુંદ આવી માગણી કરશે તેવો કોઈના મનમાં સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન હોતો. બધા મોન થઈ ગયા. હવે આનું શું કરવું ? વેંલું જવા દેવું, કે બીજી શાખાના પરદેશીને દીકરી દેવી ? આમ તેઓ અંદર અંદર શોચવા લાગ્યા. વેંદા ગઢવીની રિયતિ ત્રિશંકુના જેવી થઈ તેના માથે આબ તુટી પડ્યો હોય તેમ તે દુઃખમાં ડુબી ગયો. વળી વિઝાણુંદને રાખ્યો તેનું આ ફળ મળ્યું તેમ પણ તે મનમાં શોચવા લાગ્યો.

બધા ચારણો વિચાર કરવા એકાંતમાં ગયા, અને એવો કોઈ ઉપાય શોધવા લાગ્યા કે દીકરી દેવી ન પડે અને વેંલું રહે. વિચાર કરી એકમત થઈ તેઓએ વિઝાણુંદને રહ્યું કે “તમારી માગણી કમુલ છે, પણ જ મહિનામાં નવચંદ્રી નવસેંદ બેંસો દેશમાં આપો તો તમને સેણી પરણાવવી કમુલ છે. જ મહિના ઉપર એક પણ દિવસ જશે તો તમારે અને વેંદા ગઢવીને લેવા દેવા નથી.” ડાયરાની આ કમુલાત વીઝાણુંદે ખુશીથી કમુલ રાખી. કરણ પેતાની પ્રીતિમાની ખાતર તે કોઈપણ જાતની કંપરી કમુલાત પાળવા માટે પણ ખંચાય તેમ ન હોતો.

(ક્રમશઃ)

શિક્ષક વૃત્તિ.

ભુવં ગમયાત.

ઋષિકૃષ્ણમાંથી પુરા ઉદ્ભવેલી,
પૂજેલી વળી સર્વ લોકે પહેલી;
મહાશક્તિ જે વાણી-ઉપાસકોની,
ખરી ધન્યવૃત્તિ ભલી શિક્ષકોની.—૧

થઈ આજપંપાળમાંથી વિરાગી,
ઉપાસી પુરી ખંતથી વાગદેવી,
ગણી તુલ્ય તૃણાય સાંસારિકોની,
મહો ધન્ય વૃત્તિ ભલી શિક્ષકોની.—૨

વળી ઋષ્ટ સાચી મળે સ્વર્ગ તેવી,
નહીં જોર કે ત્રાસનું નામ એવી,
નહીં લાંચ કે લાલચો લેવી દેવી:
ખરે ! ધન્ય વૃત્તિ ભલી શિક્ષકોની.—૩

મહી દેશસેવા દર્ઠ આત્મભોગ,
જહાં સ્વાર્થને લોકકલ્યાણ યોગ;
રીતી શાંત સ્ત્રીધી ઠરી પાઠકોની
ખરે ! ધન્ય વૃત્તિ ભલી શિક્ષકોની.—૪

નહીં અન્ય કો માર્ગ આનંદ કેરો,
મળે માન ને દાસ એથી અનેરો;
પુરા પુણ્ય વિના નહીં પ્રાપ્ય સૌથી,
ખરે ! ધન્ય વૃત્તિ ભલી શિક્ષકોની.—૫

પ્રભાસંકર જયસંકર પાઠક,

શિક્ષક શા માટે થયા ?

વહુ' ઘટે ના એમ કે "ધંધા વિના શિક્ષક થયા."
 "જમ મારવા, કે પેટ ભરવા કારણે શિક્ષક થયા."

પણ દેશ સેવા કારણે,

યશ લાંચ લાલચ ત્યાગીને,

અભિમાનથી વહુ' ઘટે "સ્વેચ્છા થકી શિક્ષક થયા."?

લઘુ બાળકો જે દેશ કેરી ઉત્તતિના સ્થંભ છે,

વળી દેશની દોલત અમૂલી જેમને સ્વાધીન છે,

"ગોવાળ" તે કહેવાય ના,

પણ "લોકનેતા" તે ખરા.

"આચાર્ય" પદવી ઉત્તમેત્તમ જાણીને શિક્ષક થયા."

"સત્તા નથી કેા ઉપર" એવું કહે લોકો ભલે,

"પણ દેશ કેરી ઉત્તતિના તો વિધાતા છે ખરે!

પ્રોદેશરો ને "પંડિતો,

શ્રીમંત તેમજ સાધરો,

"જેને નમે છે માન મૂકી એ ખરા શિક્ષક થયા."

ચારિત્ર્યશાળી સ્નેહી ને સંતોષી સાચા સંત જે;

કર્તવ્યનિષ્ઠ ખરા વળી વિદ્યા તણે વ્યાસંગ છે.

સાચા સુધારક દેશના,

શિક્ષક સખા કેા અન્યના.

"નિઃસ્વાર્થી" ને આદર્શ સાચા સર્વના શિક્ષક ખરા,"

લોકો ભલે ના તેમની કિંમત ખરી આંકી શકે,

તે કારણે પણ તેમને ના નાસીપાસ થવું ઘટે.

પ્રભુતા અને ગૌરવ ભરી,

શિક્ષક તણી પદવિ ઠરી.

તો ગર્વથી કહેવું ઘટે "સ્વેચ્છા થકી શિક્ષક થયા."

પ્રભાશંકર જયશંકર પાઠક.

અધ્યાય અઠ્ઠાવીશમો.

ધૌમ્ય કહે છે—પર્મારણ્યથી ઉત્તર દિશાએ સુવર્ણા નામની મોગી નદી છે, જે દેવતાને આશ્રયે દિગ્વિજય વર્ણવે પાણી વહે છે (૧) તેમાં સુવર્ણરેખા સહિત નિર્મળ પાણી વહે છે, જેને આદિ યુગથી અવતીર્ણ થએલી છે, માટે સ્વર્ણરેખા કહેવાય છે. (૨) જ્યાં વિષ્ણુ ને મહેશના ત્યાં યજ્ઞકર્મો થતા હતા તે વખતે ઈશ્વર વિગેરે દેવના સમૂહે યજ્ઞ કિનારા પર પ્રકટ થયા હતા (૩) હે ભૂપતિ ! ત્યાં જ્યાં વિષ્ણુ ને મહેશ અરણ્ય (૧૨)ને અંતે કરાવું) જ્ઞાન ક્યું હતું, તેથી તે સર્વ જ્ઞાને આપનારી ઘણી પવિત્ર નદી છે (૪) જ્યારે મકરના સૂર્ય થાય ત્યારે સુવર્ણા નદીમાં જે માણસો માધ્વનાર્ત કરે તે તે નરકમાં જતા નથી. (૫) જે માણસો ત્યાં સ્નાન કરીને પિતૃઓનું તર્પણ કરે છે, તેઓના પિતૃઓ તુષિ પામીને પરમગતિને પામે છે (૬) હે ભારત ! માધ્વસ્નાન કરવા જે અશકત હોય તેને કક્કત ત્રણ દિવસ સ્નાન કરે તો તે માણસો યમરાજના દુઃખને પામતા નથી. (૭) ગંગા ગોદાવરી રેખા ચ દ્રવાગા સરસ્વતી કૌશકી ગંડકી સિંધુ કાવેરી તથા ગ્રામતી, સૂર્યની પવિત્ર પુત્રી તાપી, તથા વેતવતી નદી, યમુના સરયુ ક્ષિપ્રા પ્રનામ પુષ્કર, કુશ્વેત્ર નેમિષ ને પવિત્ર સિદ્ધપુર, વમસા ઋષિતોયા તથા પવિત્ર પ્રભાસ એ બધાંતીર્થો જ્યારે સિંહના બૃહસ્પતિ થાય છે ત્યારે સુવર્ણા નદીમાં સ્નાન કરવા આવે છે. (૮ ૧૧) સિંહના બૃહસ્પતિ થાય ત્યારે જે માણસો ત્યાં સુવર્ણરેખાના પાણીમાં સ્નાન કરે છે તે નરકમાં જતા નથી. (૧૨) જે ઉત્તમ માણસો ત્યાં કાર્તિકરના કરે છે, તેમના કોગીજન્મના કરેલા પાપો નાશ પામે છે (૧૩) વૈશાખ માસમાં જે બકિતયુક્ત થઈને ત્યાં સ્નાન કરે છે, તે માણસો કાષ્ઠ દિવસ સંસારના દુઃખથી પીડા પામતા નથી (૧૪) રવિવારે, બે સંક્રાંતિઓએ, બ્રહ્મપાતે. તથા વૈષ્ણવ હોય ત્યારે ત્યાં સ્નાન કરવાથી માણસો સર્વ પાપથી મુક્ત થાય છે. (૧૫) સુવર્ણાના દક્ષિણ કિનારા પર ધર્મેશ્વરથી ઇગ્નાન ખુલ્લું હરિદ્વેષ છે, ત્યાં સર્વ અર્થ અને સિદ્ધિ આપનારા યજ્ઞ કરાયા છે. (૧૬) સરસ્વતી અને દ્વપતી એ બે

દેવનદીગોની રચ્યેને। મુલક તે દેવને। બનાવેલો અદ્વાર્ત કહેવાય છે. (૧૭) પૃથ્વી પર ધર્મારણ્યનું મદાક્ષેત્ર અદ્વાર્તમાં આવેલું છે, જે તે સરસ્વતીના દક્ષિણ કિનારા પર શોભે છે. (૧૮) હે રાજા ! સુવર્ણ નામની નદી જેવું પડ્યું છેડતી નથી, તે તીર્થ સર્વ તીર્થોમાં શ્રેષ્ઠ છે. (૧૯) હે રાજા ! એ પ્રમાણે તમને સુવર્ણ નદીનું વર્ણન કર્યું, વળી રૂપાનું ઉત્તમ મહાત્મ્ય તમને કહ્યું છે. (૨૦) ધારા તીર્થની દક્ષિણ દિશાએ રમ્ય એવી રૂપા નદી છે, જે પિતૃઓને તપ્તિ આપનારે રૂપેરી પાણી પહે છે. (૨૧) તેથી ધર્મારણ્યમાં અતિ પવિત્ર એવા રૂપા નામથી તે પ્રખ્યાત છે. હે રાજા ! ત્યાં નદાવાર્ધી માણસ સર્વ પાપથી મુક્ત થાય છે. (૨૨) સર્વ નદીઓમાં ઉત્તમ પવિત્ર તે રૂપા નદી સર્વ પ્રદારના લાભ આપનારી ને ગંગા જેવી અત્યંત નિર્મળ પાણી વાળી ધર્મારણ્યમાં આવેલી છે. (૨૩) ત્યાં તર્પણ કરવાથી પિતૃઓને સો વર્ષો સુધી તૃપ્ત રહે છે. ને ત્યાં સ્નાન કરવાથી મહાપાપીને પણ સ્વર્ગ મળે છે. (૨૪) તેના કિનારા પર જે ટાઇ વીધિસર નીલોત્સર્ગ કરે તે તેને પિતૃઓને તૃપ્તિ આપનારે એવું અશ્રમેષ્વર યજ્ઞનું ફળ મળે છે. (૨૫) રૂપાનદી રૂપ આપનારી, સર્વ પાપને ટાળનારી, નિર્મળ પાણીવાળી, સદા પવિત્ર, મુલ્ય આપનારી, બહુ કરનારી, ને કર્મને ટાળનારી છે. (૨૬) શ્રાવણની અગાઉ એ માસ રૂપા મિવાસની સઘળી નદીઓ સ્વસ્વળા કહેવાય છે. પણ આ નદી સદા પવિત્ર છે. (૨૭) સર્વ તર્થોમાં ઉત્તમ પવિત્ર અને વિશેષ કરીને પાપના પર્વતને પણ નાશ કરનારી એવી ધર્મારણ્યમાં રૂપાળી રૂપા નામની નદી છે. (૨૮) ગંબીર ને નિર્મળ જળવાળું ગંબીર નામનું સરોવર છે. તે ગંગાના જળથી ભરાયેલું પવિત્ર ને સર્વ પાપને નાશ કરનાર છે. (૨૯) સ્થાનથી સાત કોશને માંતરે શોભાપમાન તળાવ છે. તે સુંદર રચ્યે બ્રાહ્મણોને નિવાસ છે. (૩૦) ક્ષેમલાબા નામની શુભ દેવી, ને જંબુકેશરનું સ્થાન તથા કુબેરનું રમ્ય રહેઠાણ ત્યાં તે સરોવર પર છે (૩૧) જે ઠેકાણે દેવીએ બ્રાહ્મણોને વિદ્યન કરનારા મહાટાક નામના હુબ મહા પાપી ને સદા દુઃખ દેનાર રાક્ષસને માર્યો હતો, ત્યાં વાંછીત ફળ આપનારી શુભ સદા સંતુષ્ટ ને સર્વ દુઃખને ટાળનારી ક્ષેમલાબા નામની દેવી રહે છે. (૩૨-૩૩) યુધિષ્ઠિર કહે છે-એ પાપાત્મા હૈત્ય કોણુ હતો ? તે બ્રાહ્મણોને કેમ દુઃખ આપતો હતો ? શક્તિએ તેને કેવી રીતે માર્યો ? ને બ્રાહ્મણોને કેવી રીતે નિર્ભય કર્યા ? (૩૪) હે બ્રહ્માન્ ! એ મને સંશય પડ્યો છે, મારે હે પ્રભો ! વિસ્તારથી તે કહો. હે મહાભાગ ! હું આપનો ભક્ત છું. ને આપ મારો સંશય ટાળવા યોગ્ય છો. (૩૫) હૈમ્ય કહે છે-હે મહાભાગ ! તમે હીક પુણ્યુ જેવું છે તેનું સર્વ શક્તિઓનું મહાત્મ્ય હું કહું છું તે એક મનથી તમે સાંભળો. (૩૬) પશ્ચિમ દિશામાં સાત ગાઉ પર શીખલ નામની શક્તિ રહે છે. સર્વ જ્ઞાને આપનારી તે મહા લોકોની કુળદેવી છે. (૩૭) સ્થાનથી પૂર્વ દિશાએ ગંબીર સરોવર છે, ત્યાં ક્ષેમલાબા નામની

મહાં શક્તિ અને નં બુદ્ધિર નામના મહદિવં છે. (૩૯) ત્યાં સિદ્ધિને આપનાર કુબેરનું શુભ મંદિર છે. ને બ્રાહ્મણોનું સુરમ્ય રહેણાણ છે તેનું રહસ્ય કહું છું. (૪૦) ત્યાંના રહીશ બ્રાહ્મણો સંદા શક્તિની બક્ષિતમાં પરાયણ છે. ને તે દેવીને કુંકુમ અગર ને સારાં ફળો વડે પૂજે છે. (૪૧) નાળાયેર ખીન્નર ને જાત જાતનાં કુંકુમી જૂદાં જૂદાં બધી નૈવેદ્યો ને સ્તોત્રપાઠથી તેની પૂજા કરે છે. (૪૨) બ્રાહ્મણોને અને કુંવારીકાઓને બોલન કરાવીને તથા શુભ હવન કરી સુખ આપનારી તે જગતની માતા હેમલાબાને સંતુષ્ટ કરાય છે. (૪૩) હેમલાબા કહે છે—હું વરદાન આપું છું કે બ્રાહ્મણો મને ઘણા પ્રિય છે. મને અતિ સંતુષ્ટ કરવાથી હું અસાધ્ય એવું પણ તમારું કાર્ય કરું છું. (૪૪) બ્રાહ્મણો કહે છે—તું સર્વ બ્રાહ્મણોની માતા છે, ને સર્વ કામ સાધવા વાળી છે. સદિ રિયતિ ને વિનાશ કરવા વાળી તું જ શક્તિ છો. (૪૫) જગતની આદિ સ્વરૂપ મહામાયા મુનિઓનાં મનને પણ મોહ પમાડનારી છો. અવિદ્યા અને વિદ્યા તેમજ સસર રૂપી સમુદ્રને તારવા વાળી પણ તું છો. (૪૬) કલ્પને અંતે આ બધું તારામાં જ લીન થાય છે, ને પાછું તારામાંથી જ ઉત્પન્ન થાય છે. હે દેવની પણ ધચરી ! એવી તને નમસ્કાર છે. (૪૭) તું અમારી મા છે. ને તું જ અમરં પવિત્ર જોત્ર છે. તું સનાતન સ્વરૂપતીરૂપ છો, તો તારી શી સ્તુતી કરવી ? (૪૮) ધૌમ્ય કહે છે—એ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી સારે બક્ષિતમાં તત્ત્વર એવા બ્રાહ્મણોને દેવાએ કરોડો સૂરના જેવું પૌતાનું તેજસ્વી સ્વરૂપ બતાવ્યું. (૪૯)

એ પ્રમાણે પદ્મપુરાણના પાતાલખાણમાં આવેલી

શ્રીધર્મારણ્ય કથાનો હેમલાલાસ્તુતિ નામનો

અઠ્ઠાવીશમો અધ્યાયઃ

પ્રભાશંકર જયશંકર પાઠક.

નોંધએ છીએ.

મોઢ માર્તંદુડ—૧૧૫ પહેલાના (સને ૧૯૧૯) ના અંક ૬-૧૨

વીસમી સદી—પુરતક એકથી જ. એટલે પ્રથમના ત્રણ વર્ષના ૩૬ અંકો પુરા.

આ અંકો જેમને આપવા ઇચ્છા હોય તેમણે લેવાનો કોમત સાથે પુર્વજ નીચેને ઠંકાણે લખવું.

મુંબઈ—૪.

અધિપતિ—મોઢ માર્તંદુડ.

ભારત વર્ષ.

ઉગે વને સુતરે મુદર આમ્ર આવે,
વિખ્યાતે ગાન બળમાં વસુરાગ વાધે,
દેવાંગના સરખી ન્યાંહતી અંગનાઓ,
શ્રેષ્ઠ પ્રવાહ પુર ભારત વર્ષ આવે.

ન્યાં લ'ક અ'ક ધરી હેમ હિમાંબુ સારાં,
દ્વીપાકૃતિ રહી ભરી નહી નહેર નાળાં,
અત્યંત પૂર્વ રણુ રાઘવતું સ્મરાવે,
મોલી મણિજડિત દક્ષિણ એવી આવે.

પ્રગલ્ભા અખ ઠ શિવ જાણી કૃપા કરે જો,
સીતા ગર્ભ ફરી મળે મનમાં ભલેફૂજે,
જેતે નમ્યા અમુર ચિત્ર ગવાઈ ગાયા,
રાજે મહાલય મનોહર રામતાથ.

એ હસ્ત અરિ બની એ ગઢે મુદિમાંથી,
બૂલાય હેમ તુલી જે પડતા તહાંથી,
એ ગાર જાદુગરના કરમાંહી બેઠા,
વર્સેજ તે ચરતથી વિખ્યાં મરેઠા.

વેણુ સુણી વિરહથી ઝની જે અધીરી,
વેણી સરી ન ગણતાં ધરિ સંગ વીરી,
ગોપી સહાય મજ કુલ છકેલ હૈયો,
કાલિંદી રમ્ય તટ રાસ રમ્યો કનૈયો.

આકાશ વાસ દધને દુલી ઉલી ઉલી,
સૃષ્ટિ નિહાળતી અનંગમુતે વિલોલી,
છાન્યો છળ્યો ચતુર સુર સુરંગ નોખા,
રાખી રમી રતિની લાડકવાઈ આખા.

ગંભીર મૌનથી મહાન્ત વ્રતાતુસારી,
ગાદી જટા સફળ આયુધ દીર્ઘ ધારી,
જે છાયમાં શમવતો જન તમ લોલે,
જ્યાં ચિત્તનાત્મક નમી વડ પ્રૌઢ શોલે.

જ્યાં પ્રેમના ભરત તાત શકુન્તલાનાં,
સૌભાગ્ય ખોઈ તપતી જનકામનાનાં,
ગાઈ ઉઠાર ચરિતો પદ શારદાનાં,
પૂજ થયા અમર બેકવિ સુખ્ય માન્યા.

પૃથુરાજ રાસામાંથી.

(गतांक ९७ पृष्ठ ११वीं चाल.)

मूल लेखक-डक्कुर नारायण विसनजी

अनुवादक—

नाथूराम शालिग्राम (गोमृत्त) सोमवारीयां बाजार,

शाजापुर, प्रांत मालवा.

प्रवेश ३ रा.

(स्थान विलासपुरमें हरिश्चन्द्र भट्टका गृह.)

(हरिश्चन्द्र—मदनका ससुर विचार करने प्रवेश करता है.)

हरिश्चन्द्र—(स्वगत) सचमुच किसी कविने सत्य कहा है :

“ चलना मला न कोसका दुहिता मली न एक ।

मांगन मला न बापका जो विधि राखे टेक ॥ १ ॥ ”

सौ (१००) ज्वान पुत्र बंधारे परमें बेटे होवे तो फीकर नहीं पर एक ज्वान लडकी अपने पतिके बांह होनेके बजाय पिताके घरमें रहे तो यह गैर मुमकीन है. किसीसमय विकार उस होकर पुत्री अनीतिके मार्गमें पैर बढ़ा दे तो दोनों कुलकी अपरहृकी धूलधानी कर देवे. इसकी दिनरात चिंता बनी रहती है. खाना पीना अच्छा नहीं लगता, और रात्रको निद्रा भी नहीं आती है. लडकीकी शादी करेको आठ वर्ष व्यतीत होगये. आज लडकी पंदरा वर्षकी घर संसार चलाने योग्य होगई तोभी जमाई काशमें अभ्यासही करते हैं. अब तो ईश्वर कृपा करे और जमाई आकर अपनी अनामत ले जाकर आनन्दसे घर संसार चलावे तो गंगा न्हाया । (हरिश्चन्द्रकी स्त्री चंपाका प्रवेश).

चंपा—(प्रवेश करके) गंगा न्हाया और जमना न्हाया श्रीवेनीमें धोती धुवें ये क्या चल रहा है.

हरिश्चन्द्र—ये-येही के-मदनचन्द्र काशीसे अब-जल्दी घर आवे और अपनी रती ससुरालमें जाकर आनन्द मनावे. ज्वान लडकी माबापके घर रहनेमें आवरु नहीं.

चंपा—हा-हा-समझी-समझी-एकही लडकी है, वोभी आपकी आखोंमें खटका करती है. लडकी पराया धन है. आखीर ससुराल जावेगीही. लडकी है तो घर अच्छा मालुम होता है नहीं तो आप व मेरे शिवाय तीसरा कोन है ? चार रोजकी बात है. एकही लडकीसे घबरा गये हो, जो ईश्वर वाल बच्चेका ज्यादा विस्तार करते तो इस संसारसे विरक्त होकर जोगी जती बन जाते.

हरिश्चन्द्र—तुतो दिवानी की दीवानी रही. अरे ! अफ़रकी दुश्मन ! अपनी पुत्री किसे प्यारी नहीं लगे ? लडकी बीना देश सून्य समझा जावे. ईश्वरने अपनेको ऐसी स्वरूपवती गुणवती लडकी दी है इसका ईश्वरका आमार मानना चाहिये. किन्तु दुनियाका कायदाही है, के ' हाथी दरबारमें शोभे और लडकी ससुरालमें सोभे ' और घड़े २ विद्वानोकामी यहाँ अभिप्राय है के ' पुत्री पतिके घर कामकी, और माल बीकाहुवा कामका ' जैसे दुकानमे बीकाऊ माल नियम से ज्यादा समयतक रख छोड़नेसे बिगड़ जाता है, वैसेही जो लडकी बहुत दिनतक पिताके यांह रहे तो कलंकित होवें ये तो दुनियाका व्यवहार है. इससे झूठे प्रेममे लगकर बुरा मानना ये ठीक नहीं.

(इतनेमें एक पडोसीकी लडकी दोडती २ आती है.)

लडकी—चंपा मोशी आपके यांह कोई दो महेमान आये है. उसमें एक तो रतीवाईका पति है. तलावपर मै खेउरहीथी तो वो यांह बैठे हुवे बातें करते थे. मैने उनकी सभी बातें सुनली हैं और खबर देने आई. इस ब्याईका इनाम दो.

चंपा—इनाम मिलेगा. शामको जाना. बरफो दूंगी समझो.?

लटकी—अच्छा ! जाना .

चंपा—अपने जमाईका आयुष्य तो हजार वर्षका देखो ! याद किया करतेही आपहुंचे.

हरिश्चन्द्र—ईश्वरने मेरी प्रार्थना सुनकर अपनी कृपाका चमत्कार बतलाया.

(मदनचन्द्र और शिवचन्द्र प्रवेश करते हैं. मदनको मुंडन वगैरे तथा सफेद साफा बंधाहुवा है. आतेही वो सास और ससुरको साष्टांग दंडवत प्रणाम करता है.)

हरिश्चन्द्र—भाई मदनचन्द्र, आप तो हमारे पूज्य जमाई हो. आपने इस तरह साष्टांग दंडवत प्रणाम करके हमे दोषका भागी करना यह आपको योग्य नहीं. आप काशीके पंडित हो. इससे ज्यादा और क्या कहूँ ?

मदन—(स्वगत)—मैं तो आज तक येही समझताथा कि मेरेही बुद्धि बुद्धि मूर्ख हैं. किन्तु येभी उनसे ज्यादा मूर्ख शिरोमणी मालूम होते हैं. शास्त्रका प्रमाण में इनका लेशमात्र ज्ञान नहीं है. ऐसा दिखाई देता है. (प्रगट) आप जमाईको पूज्य मानतेहो ये कदाचित आपके जोशी शास्त्र या दोशी शास्त्र की बात होगी, किन्तु यथार्थ तो ' दृष्टमात्रं नमस्कुर्यात् श्वश्रृंश्चशुरमेवच ' सास और ससुरको देखतेही वो केसीभी स्पीतीमें हो तोभी नमस्कार करना चाहिये.

(चंपा एक आसन लाकर बिछाती है.)

हरिश्चन्द्र—बैठिये आसनपर; भाई शिवचन्द्र आपभी बिठाजे.

मदन—दृष्ट्वापर बीछे हुवे आसनपर मैं नहीं बैठता. पट लावो. इस आसनपर बैठनेसे पुज्य नहीं माना जाता, कारण ' उच्चैः स्थानेषु पूज्यन्ते ' यानी उच्च स्थानपर बैठनेसे मनुष्य पूज्य माना जाता है ऐसा शास्त्रका प्रमाण है.

चंपा—(हरिश्चन्द्रसे) स्नानकेलिये जल तयार है.

हरिश्चन्द्र—चलो भाई शिवचन्द्र मदनचन्द्र स्नान करलो. यांह पर मैं पूजनका सामान सब तयार रखताहूं. पूजन करनेके पश्चात् भोजनालयमें पधारे.

मदन—चलो तो फेर (स्नान करने जाते हैं चंपा पूजनका सब साहित्य जमाती है.)

चंपा—अपने जमाई पंडितराजका स्वभाव तो कुछ विलक्षण दिखाई देता है.

हरिश्चन्द्र—मुझे तो इनकी बुद्धिमें कोई विलक्षण भ्रम हुआ मालूम होता है. देखे आगे क्या होता है. रती जल भरकर लाती है. भोजन सटपट बना डाली—

चंपा—इसकेलिये कहनेकी कोई जरूरत नहीं.

(मदन—शिव. स्नान कर पूजन पाठ करनेके लिये दोनों पाटपर बैठते हैं. हरिश्चन्द्र और चंपा चले जाते हैं. दूसरी ओरसे पानीके घड़े शिरपर लेकर रती पूजन बजाती आती है. मदन उसे ठहराता है.)

मदन—जरा खड़ी रहो. मैं तुम्हारी पूजन करलेऊं. फेर आनन्दसे जाना.

रती—(लज्जित होकर) ये क्या मला ? ये क्या मजाक ? काका /शिवचन्द्र ! इनकी जरा समझावो. काशीके पंडितराज होकर लौकिक मर्यादा रखना नहीं जानते.

शिवचन्द्र—भाई मदन, पति अपनी पत्नीकी पूजन करे यह तो अयोग्य कहा जाता है. यह नया प्रकार आपने कौनसे शास्त्रमेंसे निकाला ? इसका प्रमाणभी तो बताईये. शास्त्रमें तो एसी आज्ञा है के स्त्रीने अपने पतिकी सेवा करनी चाहिये ।

रति (स्वगत) ये मेरे पंडितराज पति स्त्रीकी सेवा पूजन करनेको तयार हुवे हैं । कलियुगका प्रभाव. और क्या ?

मदन—और कलियुगका प्रताप कैसा ? यह तो सतयुगका प्रकार है । मनुस्मृतिका सतयुगमेंही विशेष प्रचार था. और मनुमहाराजने कहा है 'यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवता' अर्थात् जहाँ स्त्रियों का पूजन होता है, वहाँ देवता निवास करते हैं ऐसा शास्त्रका प्रमाण है ।

शिव०—(आश्चर्यचकित होकर) पांडु रोगसे पीडित मनुष्य सब रंगको पीत रंगमेंही सुमार करता है. वैसेही इसकी बुद्धिमें प्रत्येक शास्त्रीय वाक्यका विपरीत अर्थमें समावेश हुवा है ।

(मदन बलात्कारसे रतिको खड़ी रख मंत्र पढ़कर उसका पूजन और आरती उतारता है. अंतमें दंडवत प्रणाम करके उसे जाने की आज्ञा देता है. रति लज्जित होतीहुई चली जाती है । पूजनकी समाप्ति होनेके बाद हरिश्चन्द्र आता है, चंपा आकर पाट ले जाती है, और तीनों पुरुष बातचीत करने बैठते हैं)

मदन—इस नगरका नाम विलासपुर है तो विलासका प्रवान साधन रूप चारांगनाओंकी तो निःसंशय विपुलता होनी चाहिये.

हरिश्चन्द्र—और कुछ नहीं सबसे पाहेले मंगलचरणमेंही चारांगनाओंका समाचार कैसे तालाश किया भला.

शिव०—(व्यंगसे) भाई हरिश्चन्द्रजी ! आप अभी हमारे मदनचन्द्रके पांडित्य और स्वभावसे परिचित नहीं हो. इससे यह प्रश्न सुनकर आपको आश्चर्य होता है. यह स्वाभाविकही है. किन्तु भाई मदन शास्त्रके प्रमाण बगैर एक शब्दभी उच्चार नहीं करते. इस प्रश्नमेंभी कोई अवश्य शास्त्रका प्रमाण समायो होगा.

मदन—भाई शिवचन्द्र ! आप इस तर्कशक्तिके लिये मैं आपको धन्यवाद देताहूँ. सुनिये—

“ देशाष्टने पंडित मित्रं ताव चारांगना राजसमाप्रवेशः ।

अनेकशास्त्राण्यवलोकितानि चातुर्यमूल्यानि भवन्ति पंचः ॥ ”

अर्थात्-देशाटन, पंडित पुरुषोंकी मित्रता, वारांगनासे परिचय, राज-सभामें प्रवेश, और अनेक शास्त्रका अवलोकन ये पांच वस्तु एही चातुर्य प्राप्त करनेका मूल है ऐसा शास्त्रका प्रमाण है ।

शिवचन्द्र-इसमेंसे देशाटन, पंडित पुरुषोंकी मित्रता, और अनेक शास्त्रका अवलोकन ये तीन वस्तु तो आप यथार्थ प्राप्ति कर चुके हो । अब-

मदन-वारांगनाओंका परिचय और राजसभा प्रवेश ये दो चातुर्यके मूल मुझे प्राप्त करना बाकी रहे है और वो कीसी तरहसे प्राप्त करना ऐसा मेरा दृढ निश्चय होगया है । कारण 'येन केन प्रकारेण स्वार्थस्य सिद्धिं कुरुं' यानी हरतरहसे स्वार्थकी सिद्धि करो, ऐसा शास्त्रका प्रमाण है.

हरिश्चन्द्र-(किंचित कोप करके) पर 'यद्यपि शुद्धं लोकं विरुद्धं नाकरणीयं नाचरणीयम्' यानी अमुक कार्य शुद्ध होनेपरभी लौकिक रिवाजसे विरुद्ध होय तो उसे करना ठीक नहीं ऐसाभी शास्त्रका प्रमाण है. इसको मूल गये क्या? वारांगनाके विलाससे लज्जाका लय होगा और लोग निन्दा करेंगे । "

मदन-लोगनिन्दा अथवा स्तुतिसे डर कर सत्य मार्गका त्याग करना ये विद्वान् मनुष्यका कर्त्तव्य नहीं । मैं ऐसी लोकनिन्दा फिन्दाकी चिन्ताभी परवा नहीं रखता-

कारण-" निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवन्तु ।

लक्ष्मीः समाविशतु गच्छतु वा यथेष्टम् ॥

अथैव वा मरणमस्तु युगान्तरे वा ।

न्याय्यात् पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः ॥१॥

यानी नीतिनिपुण जन निन्दा करो वा स्तुति करो, लक्ष्मी अपनी इच्छा अनुसार आवे या जावे, और मरण आज होवे या युगान्तरमें हो; परंतु इससे धीर पुरुष न्यायके मार्गसे अपने पैरको चलायमान नहीं करते ऐसा शास्त्रका प्रमाण है ।

चंपा-(प्रवेश करके) भोजन तैयार है पधारो.

मदन-चलो कल दोपहरका भोजन किया था इससे भूखभी बड़ी तेज लगी है. चार पांच मोदकका तो फैसला होवेहीगा.

शिव- (मदनसे) भाई, ससुरालमें ऐसा नहीं बोलना. ऐसा बोलनेसे तो सास ससुर येही समझे कि जमाई मुख मरता है । सुधा लगी हो तोभी उपर दिलसे ऐसा विवेक करना चाहिये के भोजनकी रुची नहीं.

मदन-मेरेसे ऐसा नहीं बन सकनेका. कारण कि 'आहारे व्यवहारे लज्जा ना कारयेत्' अर्थात् आहार और व्यवहारमें लज्जा न रखनी ऐसा शास्त्रका प्रमाण है-

शिव०-तब तो हम हारे, आप जीते ।

(मदन एकदम भोजनालयमें चला जाता है और चंपाभी जाती है.)

हरिश्चन्द्र-भाई-शिवचन्द्र, मदनचन्द्रको मुंडन करानेका क्या कारण ? कोई अंशुम तो नहीं हुवा है ।

शिवचन्द्र-अरे नहींजी, ऐसा कोई नहीं हुवा ये. सारा वृत्तांत निश्चिततासे एकान्तमें कहूंगा.

हरिश्चन्द्र-भाई मुझे तो ऐसा मालुम होता है कि मदनकी बुद्धिमें कुछ भ्रमका संचार हुवा है । इनकी विचित्रताको देखकर मैं तो दिग्मूढ़ही बनगया ।

शिवचन्द्र-इनकी विद्याका विपरीत परिणाम हुवा है जैसे उस शान्तीलालका भगज खप होगया था. वैसाही हाल-मदनका समझो.

हरि०-मैं क्या करूं ? जैसा लडकीका भाग्य.

(दोनों भोजन करने अन्दर जाते हैं.)

(क्रमशः)

सरस पुस्तको.

चौराशी आसन (सयित्र, योग.) ..	३. १॥
मुष्प ३५ श्री संसार (सयित्र)...	३. २
सती गुणु यद्रिक्ष (पाठा ३५)...	३. २
भिक्षा संसार (गद्य पद्यात्मक)...	३. -॥

राजकोट.

कवि कृष्णानन्द धर्मसिंह.

ગાંધી વાણુ સૂણી હોય તે જાણે!

(રામબાણુ લાગ્યાં હોય એ જાણે-એ રાગ.)

ગાંધીવાણુ સૂણી હોય તેહ જાણે.

એમાં અવર શું પહેચાણે-રે ગાંધી-ટેક.

અન્ન ધન જન રત્ન સમ ગૌધન.

જાયે વિદેશે વહાણે વહાણે.....(૨)

ટળવળતાં હિન્દબાળ બિચારાં,

રહિત બન્યાં દાણે ને નાણે-રે ગાંધી.

ચૂકયા ચતુરે ન જાણ્યાં કિતુરે,

મૃગ જ્યમ વ્યાધિનીને ગાણે.....(૨)

ફંદમાં ફસાણાં બંધમાં બંધાણા,

પિંજરના પંખિડાં પ્રમાણે-રે ગાંધી.

કલ્લેજલિયાં ને કાળા કાયદા,

અરે ઉદ્દભવ્યા જેહ ટાણે.....(૨)

શાન્તિધર્મનો સદુપદેશ કીધો,

સ્વધર્મ સ્થિર કર્મવીર શ્યાણે-રે ગાંધી.

ત્રીશકોટી તનની જનની ભારત માનાં,

વચ્ચે વિદેશીઓ તાણે.....(૨)

મુદશન ચક્ર સહ ગાંધી પધાર્યાં,

ચીર પુર્યાં તાણે ને વાણે-રે ગાંધી.

સમજાવ્યા સત્યાગ્રહને; માન્યા ન મદાંધો,

સત્ત્વ નહોયે કાળમીઠ પાણે.....(૨)

લાવી દીલે દેશદાઝ; ચાહું ચિત્તે સ્વરાજ્ય,

કર્મ મન કાયા ને વાણે-રે ગાંધી.

ભારતવાસી બન્યાં ઉડડાસી,

પ્રકાશી જ્યોતિ અર્વા ઠેકાણે.....(૨)

વહે વ્યાસ થયો પ્રકાશ દુઃખનાશ, મુખરાશ,

અસહુદાર પ્રસિદ્ધ જે પુરાણે-રે ગાંધી.

માહિમ. } વ્યાસ ગ્રંથકલાલ તુલસીદાસ ભાંજીવડકર.

ખાદીની પ્રસાદી.

લેખક:—મણિલાલ પ્રાગજી દેશાઈ ભદ્રેલીકર.

મહાત્મા ગાંધીજીના અસહકાર અને ખાદીપ્રચારના સિદ્ધાંત વિષે લોકમાં ગમે તેવા ભિન્ન ભિન્ન મત હોય (અને આ વિષયમાં કયો સિદ્ધાંત મતભેદ વિનાનો છે વા?) પણ મને તો એ સિદ્ધાંત એક રીતે લાભદાયક જ નિવડ્યો.

ખાદીના ઉપયોગથી મને કોઈની બરખાદી થઈ હોય, પણ ઘણાંની આખાદી પણ થઈ છે; અને કેટલાક બહેનોએ ખાદીથી ખાદી પણ થઈ દર્શી ! પણ મને તો મારા (પિતાજી જોડેના) અસહકારથી અને ખાદી જોડેના સહકારથી સાદીની પ્રસાદી મળી એ વાત સિદ્ધ છે.

વિ. સં. ૧૯૭૮ અને ઇ. સ. ૧૯૨૧નું વર્ષ અપૂર્વ હતું. રાજકીય અસહકારનું પુર કટલાક બંધ તોડતું જોશભેર થતું હતું. ૧૯૧૯ના રાજકીય સુધારાઓથી નિરાશ થયેલા અસહકારીઓ અસહકાર યોગમાં કમર કરી મચી ગયા હતા. તેમ સંવત ૧૯૭૭ના સિંહસ્થના નિરમ્બ અને સૂકાં વર્ષ પછીના આ વર્ષમાં ખાનપાન અને લગ્નસરના અભિલાષી સંસારીઓ લગ્નની ધામ-ધુમમાં અને જમણવારની ધમાકમાં ખુશ લગીપચી ગયાં હતાં.

એક બાળુ વિદેશી વસ્ત્રોના લાગનો ઉપદેશ અપાતો હતો, અને ભૂખે મરતાં દેશનાં હજારો દીન બંધુઓ મારે ફંડની ચાચના થતી હતી, લાગે બીજી બાળુએ લગ્નસરમાં પકવાન્નો અને મિષ્ટાન્નોમાં હજારો રૂપિયા ખર્ચાઈ રહ્યા હતા. અને વિદેશી વસ્ત્રોનાં પ્રદર્શન પણ થઈ રહ્યાં હતાં સભાઓને ખાદીની સાડીથી શોભાવનારી સન્નારીઓ લગ્નમંડપ કે મહાજનવાડીને વિદેશી રંગબેરંગી સાડીઓથી શોભાવી રહેતી હતી. વરચોડામાં યુવાન વર્ગને માથે ખાદીની ટોપીઓ દેખાતી હતી ખરી; પણ વૃદ્ધોને માથે ચંદેલી લાલ પાંદડીઓના સોનેરી કસબી તોરાઓનો ચળકાટ અને સ્ત્રીઓના શરીર પર આચ્છાદિત થયેલી દેશભી વિદેશી સાડીઓનાં ભરતકામનો ચકચકાટ, કીટસન કે વીજળીની લાઈટના પ્રકાશમાં જાણે એ વસ્તુઓ ધારણ કરનારોની દાંભિકતા ઉપર અદૃશ્ય કરતાં હોય એમ જ લાગતું. કેટલાક પ્રમુખોમાં ઉત્સાહી સ્વદેશપ્રેમી વરરાત્રીઓ ખાદીના પેલાકમાં વરચોડે ચઢ્યા હતા, પણ નવવધૂઓ તો વિદેશી દેશભી વસ્ત્રોથી વિભૂષિત થઈ ખાદીધર વરસાજને વરમાળ પહેરાવતી હતી.

આમ સ્વદેશી ખડખડા ખદ્દરસાજ અને કોમળાંગી સુંદર વિદેશી સાડી

દેવીનાં લગ્ન સદકારી લોકોમાં ઠેર ઠેર જોવામાં આવતાં હતાં. અરે! પણ આમ આત્મકથા કહેતાં લોકકથા પર ક્યાં જાણ ચઢ્યો? પણ આપણે એ લોકમાં જ નહીં!

હું સુરતની બાલુના એક પ્રતિષ્ઠિત ગામનો વતની છું. પણ હાલ (આ વાર્તાના સમયે) સુરતમાં જ રહું છું. મારા પિતા સુરત છલ્લામાં ગણીતી થયેલી અનાવિષ જ્ઞાતિના એક પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થ હતા. તેઓ એક ઉંચા કુળવાન અને વતનદાર પણ હતા. અને ને કારણે તેમનો સામાજિક દરજ્જો ઉંચો જ ગણાતો. મારી માતૃશ્રીના અવસાન પછી સુરતમાં જ અમોએ કાયમ મુકામ રાખ્યો હતો. આમ કરવાનો એક હેતુ મારા શિક્ષણની સગવડતા મેળવવાનો હતો. આ સિવાય એક બીજો અંતર્ગત હેતુ પણ હતો. સુરત જ્યાં અમારી જ્ઞાતિના મધ્યસ્થ સ્થળમાં અમારા કુટુંબની પ્રતિષ્ઠા વધે અને લગ્નના બજારમાં મારો ભાવ ચઢે એ એક મારા પિતાશ્રીનો બહારથી જોણુ પણ અંતર્થી પ્રધાન હેતુ હતો.

સિંહસ્થ પછીના આ વર્ષમાં અમારી જ્ઞાતિમાં છોકરાઓ કરતાં છોકરીઓની. જાત વિશેષ હોવાથી કે કેમ, પણ એટલું તો ખરું કે મુજબના શેર બજારની પેઠે અમારી જ્ઞાતિના વાંકડીઆ વરનો બજાર પણ ખુબ તેજ પર હતો. શેર બજાર અને અમારો જ્ઞાતિના લગ્ન બજારમાં ફેર એટલો જ હતો કે 'વરોનો કોરનર' કરનાર કોઈ સીન્ડિકેટ ઉભી થઈ ન હતી.

અમો સુરતમાં પ્રથમ રહેલા આખા ત્યારે હું અંગ્રેજી પાંચમા ધોરણમાં હતો. તે વખતે મારી વય (૧૬) સોળ વર્ષની હતી ને વખતશ્રી જ મારી માંબણી થવા લાગી. પણ મારા પિતાશ્રીનો વિચાર એવો હતો કે મને ગ્રેજ્યુએટ કરોને જ પરણાવવો. તમે કદાચ ધાર્શિક કે હું રજાનો કમાનો થાઉં ત્યારે જ મને પરણાવવાનો. મારા પિતાશ્રીનો વિચાર કેવો પ્રશસ્ત છે? પણ ખરું જોતાં તેમ ન હતું. ગ્રેજ્યુએટ થતાં વરની કિંમત અધિક અંકાય છે. તે લેખથી જ મારા પિતાશ્રીએ ઉપલો કરાવ ગોઠવી રાખ્યો હતો.

પરંતુ આપણે કંઈ પિતાશ્રીનો આશા ફળાજૂત કરીએ તેવું દેખાયું નહિં. અને તેમ જતાં 'વરોવરી પર વરોવરી' (વરનાં માગાં માંગણીને અમે વરોવરી કહીએ છીએ.) આવવા માંડી. મારા પિતાશ્રીની ધીરજ હતી ડોલવા માંડી. અમારા સગા સંબંધીઓમાં કેટલાક વરોના બબ્બે હજાર આવતા સંબળાયા એટલે મારા પિતાશ્રીએ પોતાના વિચારમાં પિછેદક કરી. અને જાહેર કરવા માંડ્યું કે "લોકોનો હારોઆમના વિવાહ માટે બહુજ આગ્રહ છે તો હવે મેટ્રીક થશે એટલે જરૂર વિવાહ કરી દઈશ. પણ બાગ્યવચ્ચત આપણે મેટ્રીકમાં પહેલે વર્ષે પાસ થયા નહિ. જતાં તે વર્ષે પણ વરોવરી આવી. પણ પિતાશ્રીની પ્રતિજ્ઞા હવે ફરી ફરી યોડીક તૂટે! મેં અભ્યાસ ચાલુ રાખ્યો. બીજો વર્ષે આ બાઈએ દેવાળું જ કાઢ્યું! હું પરીક્ષામાં નિષ્ફળ ગયો તેના મને બહુ ચિંતા ન હતી; પણ મારા વડીલશ્રીની પ્રતિજ્ઞા રૂબેરૂ તૂટે તેની મને બહુ શીકર થઈ. પણ તે વર્ષે વરોવરીઆઓનું બહુ દળાણ ન હતું અને પિતાશ્રીની પ્રતિજ્ઞા અખંડ રહી. બંદાએ ત્રીજો વર્ષ પિતાશ્રીની મનોવાંચના સિદ્ધ કરવાને જ અને નહિ કે પદ્મવતીને લેખે ખૂબ મહેનત કરી, અને હું મેટ્રીકમાં પાસ થયો.

પણ ત્રણ ત્રણ વર્ષે મહા પ્રપત્ને એ 'મેટીકનું' માટલું ફેંડ્યું એમાં એ 'કંઈ' મોટી ધાડ મારી કહેવાય નહિ. અને મારી એટલી હીંમતની કે મત સાતિ આંકી ન શકે એટલી તે છેક આંધળી ન હતી, અર્થાત્ આપણે માટે વરોવરી જરા મંદ પડી, અને પિતાશ્રી જરા ગુંચવાયા પણ ખરા. એટલામાં સુરતના જ એક વતની અને અમારા જેટલી જ પ્રતિષ્ઠાના એક ગૃહસ્થ જે સ્વાંની રાષ્ટ્રીય શાળામાં શિક્ષક હતા અને જેમને એક પુત્રી હતી તેના વિવાહ માટે તેમના તરફથી મારી માંગણી થઈ. આ મકનજીભાઈ માસ્તર આર્થિક સ્થિતિએ સાધારણ પ્રતિષ્ઠામાં સારા મણાતા. એટલે એમને મોટો વાંકડો આપતાં પોષય નહિ અને નીચી પાયરીએ છોકરી દેતાં પરવડે નહિ. આવી એ બિચારાની કડંગી હાલત હતી. આપણું પોતાનું તેજ જરા ઝાંખું પડ્યું હતું અને બજારમાં મારો ભાવ બોલાતો નહોતો એટલે એમણે ધાર્યું કે આ લાગ ઠીક સંધારો. આ ધારણાથી તેઓ પોતાના બે ત્રણ સ્નેહીઓને લઈને મારા પિતાશ્રી કને આવ્યા અને પોતાની ઇચ્છા બહેર કરી.

“મારો વિચાર તો ઠાકારને બી. એ. થયા પછી જ પરણાવવાનો હતો. પણ છોકરીવાળાઓનો પણ વિચાર કરવો જોઈએ ને ! એટલે આ વર્ષે વિવાહ કરવા વિચાર છે ખરો. તમારું ઘર કુટુંબ વિગેરે હું બરાબર જાણું છું એટલે તે બદલ કંઈ ધૂણપરણ કરવાની જરૂર જોવી નથી. પણ વિવાહ કરવાનો તમારો ચોક્કસ વિચાર હોય તો અમારું કુળ પ્રતિષ્ઠા પ્રસાદિનો વિચાર કરી આંકડો (વાંકડાનો) કહો એટલે આપણે આગળ વાત કરીએ.” પિતાશ્રી આમ મૂળ મુદ્દા ઉપર જઈ લાગ્યા.

મકનજીભાઈના મિત્રોએ સરળ દીક્ષથી પોતાની સ્થિતિ હતી તેવી જણાવી દીધી, અને બીંદીતે (૭૦૧) રૂપિયાની ‘ઑફર’ કરી કહ્યું કે “જુઓને ઘેલા દેશાઈ ! છોકરી ૧૫-૧૬ વર્ષની મોટી છે, દેખાવડી, ભણેલી, ગાંધી અને વ્યવહાર કુશળ છે. તમારું ઘરકામ તરત ઉડાવી લેશે. માટે હવે તમે આગળ કહી ગયા તેમ છોકરીના આપનો પણ વિચાર કરી “હા” પાડો. એમાં બેઉ પક્ષને લાભ છે. છોકરો છોકરી સુખી થાય એજ આપણે તો હવે-આપણી ઉત્તરતી અવસ્થાએ ધચ્છવાતું છે. પૈસા તો આજ છે ને કાલે નથી. છોકરાઓનો સંસાર સુખી રહેશે તો પૈસા બહુ મેળવશે.”

“મારે એ બધી વાત સાંભળવી નથી. હું એ બધું જાણું છું સમજ્યા કને ઘણાભાઈ ! પણ એમ...વાળાના સાયના વરો રસ્તામાં મસ્તા નથી પડ્યા ! કંકુને કન્યા લેનારા ધણા મળશે. ન્યાત મોટી પડી છે.” આમ કહી મારા પિતાશ્રી તો ચંદ દહને ઉડી ને ઘરમાં ગાલી ગયા. તેમણે જાણ્યું કે આ સંઘ કાશી જાય એમ નથી. એટલે વાંટાઘાટ ને જંગમ નહતી. પૈસા બિચારાઓ મારા પિતાશ્રીના આ ઉત્તર અને વર્તનથી ઝંખવાણા પડ્યા અને નિરાશ થઈ ઘેર ગયા. અને પછી ? પછી શું ? ગામમાં આ ચર્ચા થઈ રહી. મારા

પિતાશ્રીનો ઉદ્ધત અને અણુ ધટતો વિવેકહીન ઉત્તર જ્ઞાતિમાં બહુ ચચનિ પાત્ર થયો, અને પરિણામે આપણે કોરા કુંવારા રહેવાનો વખત આવ્યો.

પિતાશ્રીએ પોતાની ધીરજ ન ખોતાં હાથ ભીડી મને ફરમાવ્યું કે “ દીકરા, કંઈ ચિંતા નહિ. કૉલેજમાં દાખલ થા, બી. એ. થા. વકીલ થા, અથવા ડાક્ટર થા; અને પછી જો કે રૂપિયા ૨૦૦૦ ને બદલે ૩૦૦૦ આવે છે કે નહિ ? ” કેવું વિરલ ભયું મોતસાહન !! આમ નહિ છુટકે કમને મારે કૉલેજમાં જવું પડ્યું.

કૉલેજમાં અભ્યાસ ચાલતો હતો, દીવસો એક પછી એક જતા હતા, પણ આપણે મોટે કોઈ વરેવરી આવતી દેખાઈ નહિ. એટલે મને જરા વૈરાગ્ય ઉપજ્યો. બસ, નથીજ પરણવું હવે તો કોઈ પૂછવા આવે તોયે તેને કે પિતાજીને બધાનેજ ના પાડવી આવો કંઈક નિરાશા અને ક્રોધજન્ય વૈરાગ્ય ઉપજ્યો. અને એ વૈરાગ્ય હૃદયમાં હજી ઉંડા મૂળ નાંખે એટલામાં તો સારા દેશમાં વિદ્યાર્થી આલમમાં “ સરકારી શાળા છોડો, ગુલામી શાળા છોડો ” એવા શબ્દો નો ઠંકાનાદ ગાજી રહ્યો. તેની સાથે “ નવજીવાનો ! બ્રહ્મચર્ય પાળી દેશસેવા કરવા સ્વયંસેવક સેનામાં ભરતી ચાઓ ” એ હાકલ પણ સંભળાવા લાગી. મને તો આ એકે હાકલ આવકાર-દાયક તેમજ મારા નિરાશ અને સંતપ્ત થયેલા દીકને શાંતી દેનારી થઈ પડી.

સેવકે કૉલેજ છોડી, અને સ્વયંસેવક દળમાં દાખલ થયો. પિતાશ્રીના દુબાણથી અને કંઈક લગ્નના અભિલાષથી કૉલેજમાં દાખલ થવું પડ્યું હતું. બાકી અભ્યાસ આગળ ધપાવવાને તો સેવક તદ્દન નિરસાહી અને અશકત હતો; એટલું સત્ય તો આત્મશુદ્ધિના યોગમાં પગરણ માંડતાં કહી દેવાની હિંમત કરે છું.

હું કૉલેજ છોડી સ્વયંસેવક દળમાં દાખલ થઈ, ખાદીના તાકા વેચતો, દારૂના પીકાંપર પિકેટીંગ કરતો, કે વણાટ આશ્રમમાં રેડીઓ કાંતતો થયો એ મારા પિતાશ્રી જેવા “ ઍટોક્રેટ ”ને કોઈ રીતે રૂચે તેમ હતુંજ નહિ. પિતાશ્રીની આશાવિરુદ્ધ જ મેં આ પગલું લીધું હતું. છતાં મારા પિતાશ્રી એક ‘ ડીપ્લોમેટીક ’ પણ છે એવું મેં ત્યારેજ જાણ્યું. તેમણે જોયું કે જમાનો બદલાયો છે અને તેની સાથે કન્યાના માળાપોનો દૃષ્ટિકોણ પણ બદલાયો છે એટલે તેમને હવે ડીપ્લોમા વરનો મોહ રહ્યો નથી. હવે તો તેમનેયે દેશસેવકની જ અપેક્ષા છે. આથી હવે ઠાકરભાઈની વરોવરી આવશે એવી તેમની માન્યતા થઈ હતી, અને તેથીજ તેમણે મારાં આ કાર્ય માટે પ્રત્યક્ષ વિરોધ લીધો નહિ.

થોડા વખત પછી તેમની ઉપરોક્ત માન્યતા ખરો પણ પડી. એક ચુસ્ત અસહકારી સ્વદેશી વૃત્ત ધારી અને અમારી જ્ઞાતીના સારી પ્રતિષ્ઠાવાળા ગૃહસ્થે પોતાની કન્યા માટે મારી માંગણી કરી. મજબૂર ગૃહસ્થે વર્તમાન રાજકીય શાસનપદ્ધતિ સામે જે કે અસહકાર કરવાની હિંમત કરી હતી પણ તેનામાં જ્ઞાતિની સડી ગયેલી શાસનપદ્ધતિ (રૂડીઓ) અને જીલ્લુકમી સામે લડત ચલાવવાની તાકાત ન હતી એ જાણીતું આવ્યું. કારણ તેણે તો મારા પિતાશ્રીનાં માગવા પ્રમાણે પુરતો વાંકડો અને તેની સાથેની ખીજી રીતો આપવા ઉદારતા પૂર્વક ઇચ્છા દર્શાવી. વળી સાથે સાથે મારી દેશભક્તિનાં અને આત્મબોગના

અતિશયોક્તિ ભર્યાં વખાણ પણ કરવાં માંડ્યાં, પણ એક બાળુએ આ અયોગ્ય વખાણ અને ખીછ બાળુએ સંસારની લાલચ, આ બેનો કેમ મેળ બેસાડવો એ મને તો સ્પષ્ટ નહિ. મને આવો વિચર હમણાંજ આવ્યો. ખરેખર કૉલેજ છોડ્યા પછીના કેટલાક પ્રસંગોને લીધે મારા મનનું કંઈક પરિવર્તન થયેલું મને જણાયું, નહિ તો ઉપરોક્ત વખાણ અને નગદની કાયળાથી મારી જાતી કેટલી બધી ટુટી જત ! ઉપરોક્ત સદ્ગૃહસ્થ માટે મને કંઈ વિશેષ માન ઉપજ્યું નહિ અને હું મારા વિચારો ફેરવી શક્યો નહિ. મેં તો ચોકખી ના કહી દીધી કે ‘ મારે હવે ખીલકુલ પરણવું નથી. ’

આ નિશ્ચયનું પરિણામ મારે ભોગવવાનું હતું. પિતાશ્રી તો રવાંટુવાં થઈ ગયા. ગાળો અને કંપમતો વરસાદ વરસી રહ્યો કુળની પ્રતિષ્ઠા અને કીર્તિ—અપકીર્તિના મોઢા મોઢા સરમન ઉપદેશ દેવાવા માંડ્યા. અને આખરે “ લગ્ન કરવાની ‘ હા ’ પાડ, નહિ તો નિકળ ધર બહાર ? ” આ અલ્ટીમેટમ મળી સુક્યું. પિતાશ્રી સાથે અસહકાર વિના મારે માટે હવે ખીજે રસ્તોજ નહતો. આપણે તો ધર બહાર નીકળ્યા અને વણાટઆશ્રમમાં ધામો નાંખ્યો, લાં રહી કાંતવાનું, વણવાનું અને સાંજે ખાંધે ખાદીના તાકા લઈ ફળીએ ફળીએ અને પરાંપરાંએ ખાદી વેચવાનું તત લીધું. આમ કેટલોક વખત ચાલ્યું.

અમારા વણાટઆશ્રમમાં સ્વયંસેવક નહિ એવાં સ્ત્રીપુરુષો તેમજ યુવકો અને કન્યાઓ પણ કાંતવા વણવાનું કામ શીખવા આવતાં હતાં. આશ્રમમાં રહીને હું લગભગ કાંતવા વણવાનું કાર્ય ધણી કુશળતાથી શીખી ગયો હતો. પુસ્તક-શાસ્ત્રમાં જેટલું ચિત્ત ચોંટતું નહિ તેટલું વણાટશાસ્ત્રમાં ચોંટ્યું હતું અને પાવરકું બન્યું હતું. ખીલઓ કરતાં હું ઠીક કામ કરું છું એમ ઉપરી કાર્ય-કર્તાઓને પણ લાગ્યું હતું, તેથી ધીમે ધીમે નવા શીખવા આવનારને પ્રાયઃકે આરંભ કરાવવાની ફરજ મારે માથે ધણીક વખત આવતી.

પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓ આ (કંતામણ અને વણાટ) શાસ્ત્ર ખાસ ધ્યાન દઈ વધારે શીખવું જોઈએ એવો મારો અંગત મત હતો. જેમ યુરોપીય મહાન યુદ્ધમાં પુરુષોનાં સિપાઈગીરી કારકુની વિગેરે કામો દેશસેવા તરીકે સ્ત્રીઓને કરવાની ફરજ પડી હતી તેમ આ હાંદિના આર્થિક સ્વાતંત્ર્યના યુદ્ધમાં સ્ત્રીઓનું આ સ્વાભાવિક કાર્ય પુરુષોએ ફરજ રૂપે કરવાનો સિદ્ધાંત હાલ તુર્તને માટે ઠીક છે પણ એ ધર્મ તો ખરેખર સ્ત્રીજાતિનોજ છે અને ભવિષ્યમાં પણ આ યુદ્ધના વિજયી અંત પછી પણ ‘ ગૃહઉદ્યોગ ’ (Cottage Industry) તરીકે તેમનોજ રહેવાનો. આ કારણથી હું બહુધા કન્યા કે સ્ત્રી ઉમેદવારોને વિશેષ ખંત અને ધ્યાનથી શીખવતો. તેમજ ઉપરોક્ત મારી માન્યતાની જાપ પણ તેમના પર પ્રસંગોપાત નાંખવા યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરતો. મારા આ ઉપદેશ અથવા માન્યતા પર ધણી કન્યાઓ તથા સ્ત્રીઓ આકૃરીન થતી, અને રેંટીઆ અને શાળની પ્રવૃત્તિમાં મશગુલ બની જતી. ધણી સ્ત્રીઓએ એવી પ્રતિજ્ઞા પણ કરી કે આ શાસ્ત્રને હવે અમે પાછું મરવા ન દઈએ.

ચરિત્ર ગાન.

(ગતાંકના પૃષ્ઠ ૭૮ થી ચાલુ.)

હીંદી પરથી અનુવાદક.

૨૫૦ વૈદ્ય કૃષ્ણાશંકર મૂળજી-કુંડલા.

પ્રકરણ ૨ જી.

અન્યસ્માદ્યાદશં સ્વસ્મૈ વ્યવહારમપેક્ષસે ।

અન્યસ્મૈ તાદૃશં કર્તુમુત્સહસ્વ ત્વમપ્યહો ॥ ૧ ॥

આપણી સાથે બીજાને આપણે જેવી રીતે વર્તાવવા ચાહીએ તેવી રીતેજ આપણે પણ તેમની સાથે વર્તવું જોઈએ. (૧)

ક્ષમતે શતશો દોષાન્ સદયસ્ય યથા હરિઃ ।

તથા શિષ્ટકૃતાન્દોષાન્સહન્તે સકલા જનાઃ ॥ ૨ ॥

જે પ્રમાણે પરમાત્માદ્યાશુ પુરૂષોના સેંકડો અપરાધો સહન કરે છે, તે પ્રમાણે લોકો પણ શિષ્ટ પુરૂષોના અપરાધો સહન કરે છે. (૨)

દુર્જનઃ પરિહર્તવ્યો વિદ્યાધાલંકૃતોઽપિ સન્ ।

મણિના મૂષિતઃ સર્પઃ કિમસૌ ન મયંકરઃ ॥ ૩ ॥

દુર્જનને વિદ્વાન હોય તોપણ તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. કારણ મણિવાળો પણ સર્પ ભયંકર નથી લાગતો શું ? (૩)

ધીરાણાં મૂષણં વિદ્યા મન્ત્રિણાં મૂષણં નૃપઃ ।

મૂષણં ચ પતિઃ સ્ત્રીણાં શીલં સર્વસ્ય મૂષણમ ॥ ૪ ॥

ધીર પુરૂષોનું મૂષણુ વિદ્યા છે. મંત્રીઓનું મૂષણુ રાજ છે. સ્ત્રીઓનું મૂષણુ પતિ છે, અને શીલ સર્વનુંજ મૂષણુ છે. (૪)

શીલાવલમ્બનમહર્નિશમિષ્ટચિન્તા

વિત્તાનુરૂપમશનાભરણાદિકાર્યમ ॥

વાર્યં ચ દુર્જનસમાજનિજપ્રશંસા

હાસ્યાદિ સજ્જનવચો હૃદયે નિવેયમ ॥ ૫ ॥

શીલનું અવલંબન કરવું, રાત્રિવિસ ઉત્તતિ કરવાની ચિંતા રાખવી, પોતાની સંપત્તિને યોગ્ય લોકોને અને અવકાશે રાખવા, દુર્જનોની સોળત અને પોતાની પ્રશંસાથી વિરક્ત રહેવું, અને સજ્જનોનાં વચનનો આદર કરવો એ સુજનતાનાં લક્ષણ છે. (૫)

શિષ્ટાચાર.

ખંડલોકોનો એવોજ વિચાર છે કે લોકરહી પ્રમાણે ચાલવાનું નામજ શિષ્ટાચાર સુજનતા છે. કેટલાએ લોકો કર્ણુષ્ઠખંડ મધુર વાક્યોથી અને બનાવડી વ્યવહારોથી લોકોનો સત્કાર કરીને સુજનતા પ્રકટ કરવા પડ્યું છે, કિંતુ તેને વાસ્તવિક સુજનતા કહી શકાતી નથી. લોકોમાં જે આગતા સ્વાગતા કરવાનો વ્યવહાર પ્રચલિત છે, તેનેજ શિષ્ટાચારમાની લેવો યોગ્ય નથી. યદ્યપિ લોકરહી, રીતરિવાજ, ખાતર ખરપાસ, નમ્રતા, શ્રદ્ધા, ભક્તિ અને મધુર ભાષણુ આદિ શિષ્ટાચારની અંતર્ગત છે, તથાપિ તેમાં કોઈ એકને શિષ્ટાચાર સમજી લેવું એ ભૂલ છે. શિષ્ટાચાર એટલે સૌજન્યમાં અનેક મહત્વ ભરેલાં છે. શિષ્ટાચારનો અર્થ સાધુનું આચરણુ એવો છે. જે સાધુના જેવો વ્યવહાર કરશે તેજ શિષ્ટાચારી કહેવાઈ શકશે.

શિષ્ટાચારની સાથે વિદ્યાનો કાંઈ ગાઢ સંબંધ નથી, કેમકે કેટલાએ અભણુ લોકો પણ શિષ્ટાચારી થએલ જોવામાં આવ્યા છે. જે વિદ્વાન હુજન છે તે સમાસમાનમાં નિંધ ગણાય છે. કિંતુ જે મૂર્ખ હોવા છતાં પણ સુજન છે, તે સમાનમાં આદરણીય ગણાય છે. સૌથી પ્રથમ માણુઓનો સ્વભાવજ જોવામાં આવે છે. સ્વભાવની ઉત્તમતા અને નીચતા પરજ માણુસોનાં મહત્વ અને નીચતા આધાર રાખે છે. વિદ્યાની પરીક્ષા સર્વ વખતે થતી નથી. કિંતુ સ્વભાવ સદૈવજ પરખાઈ જાય છે. મનસારમાં કેવળ વિદ્યા બળવાથીજ કોઈ શિષ્ટ કે સુજન બની શકતું નથી. વિદ્યા બળીને પણ શિષ્ટાચાર દ્વારા જ સુશીલ અને સત્પાત્ર બનીને કોઈ લોકોના શ્રદ્ધારુપદ યજ શકે છે. વિદ્યાર્થી સુશીલ હોવાથી શિક્ષકોનો વહાલો થાય છે, સંતાન સુશીલ હોવાથી માબાપ અને ગુરુજનોનાં પ્યારાં થાય છે, ગામવાસી લોકોની શિષ્ટતાથી ગામ સ્વર્ગતુલ્ય થઈ જાય છે. દેશવાસીઓની સાધુતા વિદેશીઓની શ્રદ્ધા અને પ્રીતિ પ્રાપ્ત કરે છે. સુશીલ શિક્ષકો પર વિદ્યાર્થીઓની ભક્તિ અને શ્રદ્ધા વધે છે. માલિક જે પોતાના નોકરોની સાથે સારી વર્તણૂક ચલાવે તો તેના નોકર હૃદયથી આર્થીન અને ભક્ત થાય છે. એવી રીતે પરસ્પર સારો વ્યવહાર કરવાથી લોકો મોટા આનંદની સાથે સમય વ્યતીત કરી શકે છે.

એક દિવસ મહારાજ રામસિંહ પોતાના સાથીઓને લઈને શિકાર કરવા જંગલમાં ગયા. પહાડની ગાળીમાં વનમાં કાળીઆર રીંછ અને વાઘ આદિ પશુની શોધ થવા માંડી; કિંતુ બહુ શોધ કરવા છતાં પણ તે જંગલી જનાવર ક્યાંઈ જોવામાં આવ્યાં નહીં. આખર મહારાજે એક વગણડી સુવરની પાછળ પોતાનો ધોડો દોડાવ્યો તે એટલી ત્વરથી ભાગ્યો કે મહારાજનો ધોડો અને તેમના શિકારી કુતરા તેની પાસે સુદાં પહોંચી ન શક્યાં. મહારાજ તેની પાછળ બહુ દુર તીકળી ગયા. મહારાજની સાથેના લોકોએ તેમને શોધતાં શોધતાં એક

ધાડા જંગલમાં પ્રવેશ કર્યો, મહારાજ તે જંગલથી બહુ દુર આવી પડ્યા. સાથે કોઈ નહોતું. તરફને માથે નેમનો કંઠ સુકાંવા મડ્યો. થોડો પરસેવાથી તરં થઈ ગયો. સૂર્યનાં પ્રખર કિરણોથી ઉત્તમ અધને રજપુરતાનેની મરૂભૂમિ જાણે આગ વરસેવા મંડી. વાલુકામયી પૃથ્વી જાણે આગની જ્વાળાથી લપેટાઈ ગઈ. એવાં સમયમાં મહારાજ દરતા દરતા એક નાનકડા પહાડની તળેટીમાં એક ઝૂંપડીની પાસે આવી પહોંચ્યા. ઝૂંપડીમાં એક અત્યંત વૃદ્ધ સ્ત્રી સિવાય બીજા કોઈ નહોતું. તે વૃદ્ધાની અવસ્થા જોઈને આમજ જણાતું હતું કે તે હવે થોડાજ દિવસમાં સંસારમાંથી ચાલી નીકળશે. મહારાજ સખત તાપમાં ચાલીને બહુ વ્યાકુળ થઈ ગયા હતા. તેમણે અધીર થઈને મોઢા વિનીત ભાવથી તે વૃદ્ધા પાસે થોડુંક ટાહું પાછી માગ્યું. ત્યાં પાસેજ એક બહુ મોટો પહાડ હતો, જેમાં એ ઝરણાં એવાં હતાં કે જેમાંથી બરાબર પાણી પડવા કરતું હતું. મહારાજને ઝરણાંની વાર્તા જાણવામાં નહોતી. વૃદ્ધા પ્રતિદિન સવારે ઝરણાંનું જળ લાવીને પોતાની કુટીરમાં રાખી મુકતી હતી. વૃદ્ધાએ તરત એક માટીના વાસણમાં ઠંડું પાણી લાવીને જયપુરના અધીશ મહારાજ રામસિંહજી આગળ મુકી દીધું. વૃદ્ધાને શી ખબર કે આ જયપુરના મહારાજ છે. રામસિંહે શીતળ જળ પીને હૃદયને ઠંડું કર્યું. તેમની તરફ અને થક દુર થયાં. મનમાં મનમાં તેમણે વૃદ્ધાને બહુ ધન્યવાદ દીધો. બ્યારે રાજનું ચિત્ત સ્વસ્થ થયું ત્યારે તેમણે વૃદ્ધાને પોતાની પાસે ખેસાડીને પૂછ્યું : તમારો નિર્વાહ કેવી રીતે ચાલે છે, અને તમારા કુટુંબના મેમ્બરોમાં હમણાં કોણ કોણ છે અને ક્યાં રહે છે ?

વૃદ્ધા બોલી કે “ સિપાહીજી! મારે તો બીજા કોઈ નથી, માત્ર એક પુત્ર છે, કિન્તુ તે નાણાયક પુત્ર પણ આશરે બાર વર્ષથી આ ધરડી દરીદ્ર માને લાજ કોણ જાણે ક્યાં વધે ગયો. કોઈ કોઈને મ્હોડેથી સાંભળ્યું છે કે જયપુરના મહારાજ રામસિંહના પહાડી કિલ્લામાં મારો છેકરો કાંઈક શમ કરે છે. મારા ભરણ-પોષણનો કશો ઉપાય નથી. પચિસ લોઢા અઢી આ અવીને પાણી પીએ છે, અને મને કાંઈક આપવા ઇચ્છે છે, પણ પાણી પાછને હું કોઈ પાસેથી કરું લેતી નથી, કેમકે હું આમ જાણું છું કે તરફવાને પાણી પાછને અને જૂખ્યાને કાંઈ ખવડાવીને તેના બદલામાં કાંઈ લેવું એ મહા પાપ છે. જંગલમાં લાકડાં, મગજા, પહાડી ચક્રીઓ, અને કાષ્ટોષધિ ઇત્યાદિ વેચી કરીને કોઈ પણ રીતે હું પેટ ભરી લઉં છું. કિન્તુ હવે અત્યંત વૃદ્ધ થવાના કારણથી મારાથી પરિશ્રમ થઈ શકતો નથી. તથાપિ લાત્યારીથી કર્વોજ પડે છે. ઘડપણમાં આ રીતની લાત્યારીથી ઘણુંજ કષ્ટ થાય છે. હું મારા જીવનનો શ્રેષ્ઠ સમય ઘણાજ દુઃખથી વ્યતીત કરી રહી છું. આ અવસ્થામાં છોકરાનો વિયોગ તો મને એક રીતે મારી જ નાખે

છે. ” આમ કરીને તે રાવા મંડી. રાજા રામસિંહે પોતાના કીમતી રમાલથી તેની આંખોનાં આંચુ લુછ્યાં. વૃદ્ધા બિચારી ક્યાં જાણતી કે જેની સાથે તે વાતચીત કરી રહી છે તેજ જયપુરના મહારાજા રામસિંહ અહાલુર છે. તે તેમને સિપાઈ બાણીને ફરી કહેવા મંડી કે “ સિપાઈજી ! સાંભળ્યું છે કે મહારાજા રામસિંહ મોટા દયાળુ છે. અને તેમની રાણી પણ ખુબ ભણેલી ગણેલી છે. ”

રાજાએ કહ્યું કે “ હું એક દિવસ તમને રાજા સાથે મુલાકાત કરાવી દઈશ. ”

વૃદ્ધા બોલી, “ બેઠા તું ગાંડો તો થઈ ગયો નથી! રાજા તું દર્શન શું સર્વના નશીબમાં હોય છે? મોટાં માણસોને પણ રાજા સાથે જલદિ મુલાકાત થતી નથી; ભાંડું શી ગણતીમાં છું? મોટા પુણ્યથી રાજાનાં દર્શન થાય છે. જો તું મહારાજાની આગળ મને લઈ પણ જઈશ, તો હું તેમને શું નજરાણું ધરીશ ! વળી રાજાનાં દર્શન તો દુર રહ્યાં, પણ પેહેરેગીર માસ પર નારાજ થઈ તેની તલવારથી મારું ધડ ઉડાડી દેશે. ”

રાજા તેની વાતનો કાંઈ જવાબ ન દેતાં તેની ઝુંપડીમાં સાદડી પર સુઈ ગયો. થાકેલો તો હતોજ, તેથી સૂતાં વેંત તેને ઉંઘ આવી ગઈ. દિવસના પાછલા પહેરે જ્યારે તે સુઈને ઉઠ્યો ત્યારે તે ઘેરા પર સંવાર થઈને જયપૂર ભણી આવી નીકળ્યો.

ખીજે દિવસે સવારમાંજ મહારાજાએ તે વૃદ્ધાના પુત્રની તપાસ કરી. જ્યારે તેને મહારાજાની આગળ હાજરે કરવામાં આવ્યો. ત્યારે રાજાએ તેને ખુબ ધમકાવ્યો અને તેણે જે પોતાની ગાંઠે ત્યજી દીધી હતી તેની આ અસાધુતા માટે તેને તેમણે ધણોજ ધિક્કાર્યો, અને પેહેરેગીર પાંડખી અને બોંધ પોતાની સાથે લઈ જઈને તે વૃદ્ધાને લઈ આપવાનો હુકમ કર્યો.

વૃદ્ધા આવી પહોંચી, રાજાની આજ્ઞાનુસાર સિપાઈ લોકો તેને મહેલમાં લઈ ગયા. વૃદ્ધા કોઈ રીતે રાજાની પ્રાસે જવા ઇચ્છતી ન હોતી. તે અવધી કંપવા મંડી. જ્યારે મહારાજા પડે તેની આગળ આવીને ઉના-રહ્યા ત્યારે તો તેને ઝોળખીને વૃદ્ધા સમજી ગઈ કે મારી ઝુંપડીમાં જે પાણી પીવા આવ્યો હતો તે સિપાઈ નહીં પણ મહારાજાજી હતા. કેશીએ હાથ જોડીને તેમની પાસે ક્ષમા માગી. રાજાએ તેને અમર્યાદાન દઈને સંવ્રજ કરી. અને તેને મા કહીને બોલાવી ત્યારે તે કેશીનો ડર દુર થયો, મહારાજા રામસિંહે તેમની જીવન યાત્રાને મારે

પચાસ રૂપીઆ માસિક પગાર નક્કી કરી દીધો, અને તેના પુત્રને સેના વિભાગના એક ઉચ્ચ પદ પર નિર્માણ કરવાનો હુકમ કર્યો. એવી રીતે માતા અને પુત્ર બંને મળીને મહારાજની કૃપાથી છુપી થયાં. એક સપ્તાહ પછી ડાશી શ્રી પોતાની તેજ જુની ઝુપડીમાં ચાલી ગઇ.

મહારાજે જે આ બિચારી ધૂરડી દસીદિણીની સાથે એવો સારો વ્યવહાર કર્યો તેથી થું તેમની પ્રતિષ્ઠામાં કંઈ હાનિ થઇ! અથવા તેમનું મહત્વ ધટી ગયું! બહુકે આ પ્રકારના શિષ્ટાચારથી તેમનું મહત્વ વળી પણ વિશેષ વધી ગયું, તે પ્રજાઓના વિશેષ શ્રદ્ધારૂપદ અને પ્રીતિપાત્ર બની ગયા. મહારાજની આ ઉદારતા જેવી રીતે રાજ્ય મહારાજાઓને માટે અનુકરણીય છે, તેવીજ રીતે સર્વ સામાન્ય મનુષ્યોને માટે પણ આદર્શ સ્વરૂપ છે. મહારાજે તે ડાશીના ઉપર જેવી સુનંતા દર્શાવી તેના પ્રમાણમાં તે ડાશીએ પણ તેમનો ઓછો શિષ્ટાચાર કર્યો ન હોતો એક અભણ દરિદ્ર ડાશીનો આ રીતે અપરિચીત અતિથીની સાથે શિષ્ટાચાર અવશ્ય પ્રસંસનીય છે. આજકાલ તો સિક્ષીત સમાજમાં પણ શિષ્ટાચારનામ માત્રનો રહી ગયો છે.

(ક્રમશઃ)

મોઢ માર્તણ્ડ

મક્ત કેવી રીતે મેળવી શકાય ?

ઓછામાં ઓછા દસ નવા ગ્રાહકોનાં એકી સાથે લવાજમ રૂ. ત્રીસ

અમને જેતા તરફથી મળશે તેને

મોઢ માર્તણ્ડ એક વર્ષ સુધી મક્ત મળી શકશે.

તો સાડા છસે પૃથ્વાનું બહોળું વાચન

મક્ત મેળવવું હોય તો હીંમત કરો.

છે કોઈ માયનો પૂત ?

૧

ચોખ્ખાને દલીલ.

હું દલીલ કરનાર ચોખ્ખાનો જ મોઢ ચાતુર્વેદીય શાસ્ત્રણ છું. આપણાં ચોખ્ખામાં કાં તો સરસ્વતીદેવીની અકૃપા હોય કે આપણે તે દેવીની ઉપાસના કરવા આપણું સક્ષમિન્દુ બંધ કર્યું હોય એમ જણાય છે. કેમ કે આપણા રીતી રીવાજો બંધારણુ અન્ય કોમના બંધારણો કરતાં ઉચ્ચ અગર સરખાંએ નથી. આનું કારણ કેળવણીની ખામી. બ્યારે આપણે આ જ પ્રમાણે દુર્લક્ષ્ય રાખીશું, ત્યારે તો આપણા ચોખ્ખાનો ઉદય થયો અસંભવિત જ છે. કેટલાક શિવાજી નીચે આપુ છું. જેનું પરિણામ વાંચવાથી દરેક વ્યક્તિ સમજશે.

(૧) સાટાં કરવાં એ મહા પાપ છે, છતાં થાય છે. તેમાં વળી અધમતા એટલી બધી જોવામાં આવે છે કે કદાચ સાટામાં કોઈની કન્યા ઉમ્મરે મોટી હોય તો સગબગ રૂ. હજાર સુધી મેટી કન્યાનો બાપ લે છે. એટલે તેને તોં છે;કરાઓ પરણે, છોકરા છોકરીનાં સગનનું ખર્ચ નીકળે ને પાંચ પૈસા ઘરમાં પણુ રહે.

(૨) સાટાંના જોગ થઇ છોકરાને અગર કુટુંબના અગર જ્ઞાતિના કોઈ પણુ ઇસિમ માટે રૂપીઆની સાક્ષયમાં પોતાની બે ત્રણ વર્ષની છોકરીને પણુ પરણાવતાં આંચકા ખાતાં નથી. કદાચ આ છોકરી ઇશ્વરેચ્છથી વિધવા થાય તો તેની છાંદગી બરબાદ જાય છે. આવા ધણાં કેસો બને છે.

(૩) ચોખ્ખરાનાં અદાર ગામ ગણાય છે. બ્યારે જોજ બાંધ્યો ત્યારે તો તે બંધારણુના ગમે તે ગામે કન્યા આપવા લેવાની હરકત હતી નહિં. છતાં અમૂક ગામના લોકો અદાર ગામમાં કન્યા આપતા નથી. કદાચ કોઈ કન્યા ઉતારે તો પોતે પોતાની મેજે પટેલીઆઓ થયેલા એકમત થઇ એકપક્ષી ન્યાય કરી કન્યા આપનાર લેનાર ઉભયને જ્ઞાતિ બહાર મૂકે છે. ને તેમનો વ્યવહાર અન્ય જ્ઞાતિઓ પણુ ન રાખે તેવું કરવા ચુકતા નથી. છેવટે જ્ઞાતિ બહાર રહેનાર વ્યક્તિ ચોખ્ખાને મિષ્ટાન્ન આપે તો પુનઃ તેનો વ્યવહાર ચાલુ થાય છે.

(૪) જો બંધારણુ જોઇએ તેવું હોય તો વેસવાળ ફરીથી બને જ નહિં. બ્યારે સાદું આપવા ન હોય ને છેવટના ઉપાયે કોઈ વેસવાળ ફાંદાં ફેરે છે તો તેનો

તન્મય બનાવતા અને ભાવિક ભક્તોનાં હૃદયોને રસમાં ડુબાવી દે એવા ભાજો
જ ક્રમવાર પસંદ કરી જરા ભરણ ભાષા વાપરી તેની કાવ્યમાં ગુંથણી કરી હોત
તો અમારા નમ્ર મત પ્રમાણે આ ગ્રંથ વિશેષ આદરણીય અને લોકરચિત્તે પોષણ-
રૂપ થઈ પડત, સંસ્કૃત તેમજ ગુજરાતી કાવ્યો લખવાની અયાચીત્તની કુશળતા
આ કાવ્યોમાં રચળે રચળે તરવરી રહે છે, સંસ્કારી વાચકને મારે આ પુસ્તક બહુ
ઉપયોગી થઈ પડે તેવું છે. છપાઈની અને બાંધછોડની સફાઈ પણ સારી છે.
ત્રણો પૃષ્ઠના આવા સુંદર પુસ્તકની એક રૂપીએ કૌંમલ કોઈ પણ રીતે વધારે
ન કહી શકાય.

જુના દોસ્ત નવા લેખાસમાં !

આ માસિકના પ્રારંભના આશ્રયદાતા
શ્રીયુત ત્રવાડી રતીલાલ પ્રભાશંકર ત્રિભુવને
મુતાર ચાળમાંની તેમની જુની દુકાનવાણું મકાન
નવેસરથી તૈયાર થવાથી

સોના ચાંદીના દાગીનાનો
પોતાનો જુનો ધીકતો ધંધો
પાછો ફરીથી ધમધોકાર શરૂ કર્યો છે.

એકજ ભાવ, ઉત્તમ માલ, અને પ્રામાણીકપણાથી
તેમનો ધંધો મુલ્કે મશહુર થયેલ છે.

એક વખત ઝાંડર આપી ખાત્રી કરો.

૬. મુતાર ચાલ, } રતીલાલ પ્રભાશંકર ત્રવાડી.
મુબઈ ૨. }

સોના ચાંદીના દાગીનાના વ્યાપારી

શ્રીમોહ બ્રાહ્મણ વિદ્યોત્તેજક સભા (સુરત અઠાવિશી) ની સાતમા વર્ષની છેલ્લી સામાન્ય તથા અંતરંગ સભા.

સંવત ૧૯૭૬ ના શ્રાવણ વદ ૦) ને વારં શંની તા. ૧૭-૩-૨૩ ના રોજે રા. ૮. ૪-૩૦ સાંજના બસાલપોર મુકામે રામશંકર મંદીરમાં ડૉ. ધીરજરામ પ્રાણશંકર વૈદ્ય નવસારીવાળાના પ્રમુખપણા નીચે મળી હતી; જેમાં નીચે પ્રમાણે કામકાજ થયું હતું. સભાના ચાલુ વર્ષના પ્રમુખ-શ્રીયુત-ગિરિજાશંકર મણિશંકર ભટ્ટ જેઓ ડૉક્ટર સાહેબ-તરફ વડીલ બાવે જોતા હોવાથી ડૉક્ટર સાહેબનો અતિ આગ્રહ હોવાં છતાં તેઓએ આ મુદ્દાનું પ્રમુખસ્થાન સ્વીકાર્યું ન હતું.

૧ બસાલપોર નિવાસી બાઈ કેશવરામ રામશંકર ભટ્ટ પોતાને ત્યાં વિસ્તુયાગ પ્રસંગે પૂર્ણાહુતિના દિવસે ઉક્ત સભાના વાર્ષિક સંમેલનને માટે આગ્રહ પૂર્વક આમંત્રણ આપ્યું હતું, જે સ્વીકારતાં સભાએ ઠરાવ કર્યો હતો કે સંમેલન ચૈત્ર શુદ્ધ ૧૩ ને વાર શુક્ર (શુદ્ધ ક્રાયડે) તા. ૩૦-૩-૨૩ ના દિને બપોરે એક વાગે તેજ ગામના વતની રાવેંબહાદુર નાગરજીભાઈ ડાહ્યાભાઈ દેશાઈના પ્રમુખપણા નીચે ભરતું.

૨ ગતવર્ષનું કાર્યવાહક મંડળ સભાના આઠમાં અને નવમાં વર્ષમાં પાંચ કાયમ રાખવા બહુમતે ઠરાવ્યું હતું.

૩ સ્વ. બાનુભાઈ ભાઈ વૈદ્ય નવસારીકર અને ધનોરીકર જોશી કાશીરામ ધરજીરામના અવસાન માટે સભા તરફથી ખેદ પ્રદર્શિત કરવામાં આવ્યો હતો.

૪ ચાલુ વર્ષમાં સભા તરફથી સંધીએર મુકામે શ્રીનૃસિંહ સંસ્કૃત પાઠશાળામાં લેવાગતી બ્રહ્માનિત્યકર્મ તથા કર્મકાણ્ડની પરોક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયેલા વિદ્યાર્થીઓને-અનુક્રમે નં. પહેલાને ૩ જી બીજાને ૩. થ્રે ત્રીજાને ૩. ૪ અને બાકીના પાસ થયેલા દરેકને ૩ ગુ પારિતોષિક આપવા ઠરાવ્યું હતું.

૫ બ્રહ્માનિત્યકર્મનું પુસ્તક લખવા નિમેલી કમીટીના સભાસદોને આવતી આશાડ શુદ્ધ ૨ સુધીમાં પુસ્તક તૈયાર કરી આપવા સભાએ વિનંતિ કરી હતી.

૬ ધર્મ નીતિ સંવર્ધનો શિક્ષાના અભ્યાસક્રમ પૈકી નાદિ મળી શકતાં પ્રકરણો હાલ તુરત જાપવા સભાએ મુલતવી રાખ્યું હતું.

૭ વલસાડકર જોશી નારાયણ હરિકૃષ્ણ તરફથી આવેલા કાગળની સભાએ નોંધ લીધી હતી અને સૂચવેલા ચાર ઠરાવો ફેરફાર કરી નીચે પ્રમાણે વધુ નિયમો સભાના નિયમોમાં દાખલ કરવા ઠરાવ્યું હતું.

૧ હાલ સભાના નાણાં જે સેન્ટલ બેંકમાં ડીપોઝીટ છે તેમાંથી રૂ. ૧૦૦૦ કાયમ ફંડ તરીકે અનામત રાખવા.

૨ પ્રતિ વર્ષે જે રકમ બેંકી યાચ તેમાંથી ($\frac{1}{2}$ ને બદલે) $\frac{1}{2}$ ભાગ દરેક વર્ષે ઉમેરતા જવું.

૩ પ્રતિવર્ષે $\frac{1}{2}$ કાયમ ફંડમાં જમે ક્યાંપછી બાકી વધેલી $\frac{1}{2}$ શીલ્કમાંથી સ્કૉલરશીપ આપવી તેમજ ક્ષત્રીવાળા વિદ્યાર્થીઓનો વિભાગ પણ તેમાંથીજ નિયમ પ્રમાણે જમા રાખવો તથા આશીસ ખર્ચ વિગેરેની વ્યવસ્થા પણ તેમાંથીજ કરવી (આ નિયમ સભાએ ૨૬ કર્યો હતો.)

૪ જ્યાં સુધી રૂપિયા દસ હજાર બેગા યાચ નહિ ત્યાં સુધી ઉપર જણાવેલી કાયમ ફંડની રકમનું વ્યાજ પણ તેમાંજ જમે કરાવવું; અને દસ હજાર રૂપિયા પુરા થયા પછી જ તે રકમનું વ્યાજ ઉપયોગમાં લેવું. છતાં નિયમ બીજામાં જણાવ્યા પ્રમાણે કાયમ ફંડ તો વધારતા જ જવું.

૮ શ્રીયુત વૈદરાજ કીશભાઈ તરફથી આવેલી સૂચના પ્રમાણે સભાએ ઠરાવ કર્યો હતો કે હવે પછીની વ્યવસ્થાપક મંડળની સુઠણી દર ત્રણ વર્ષે કરવી.

૯ સભાની કેટલીક જુની રસીદ બુકો ગેરવલ્લે થયેલી છે, તેનો દુરપયોગ નહી થવા માટે તે રસીદબુકો આ સભાએ રદ કરી હતી; અને હવે પછીને માટે નવી રસીદબુકો મંત્રીની સહીવાળી મંજૂર કરી હતી.

ત્યાર બાદ પ્રમુખ વિગેરેનો આભાર માની સભા વિસર્જન થઈ હતી.

કાર્યાલય:-
જીતેકરની ચાણી
હોટીરદાર રોડ
" નોબલ ફાર્મસી " }
મુંબઈ-૨
તા. ૨૧-૩-૧૯૨૩. }

લી. જાતિસેવક
હરિકૃષ્ણ ગોવિંદરામ વૈદ્ય નવસારીવાળા.
મંત્રી શ્રી. મો. આ. વિ. સભા મુંબઈ.

લવાજમની પહોંચ.

૨૧. શ્રીકૃષ્ણ દરિકૃષ્ણ સાચી મુરત ૨૧. વૈદ્ય તુળાભરામ વિજયરામ ગણદેવી
 ૨૨. મોતીરામ દરિયાંકર બટુ બંધુસર ૨૨. વિઠ્ઠલદાસ માણેકલાલ મુંબઈ
 ૨૩. જયરાંકર નાગેશ્વર બટુ ઉમરગાંવ ૨૩. દરિકૃષ્ણ ગોવીંદરામ વૈદ્ય મુંબઈ
 ૨૪. સ્ત્રી. માણેકબેન ગોપાળભાઈ કપડવાં ૨૪. વિશ્વનાથ નરભેરામ જાની બાવનગર
 ૨૫. ત્રિ. જયકૃષ્ણ મગનલાલ મુંબઈ ૨૫. મહાવીરપ્રસાદ શિ. દાંધીય મુંબઈ
 ૨૬. બટુ શિવરાંકર દયારાંકર નવસારી ૨૬. રામચંદ પ્રભાચંકર દીક્ષિત મુંબઈ.
 ૨૭. ચતુરભાઈ આદિત્યરામ બટુ મુંબઈ. ૨૭. મોરારામભાઈ બીખાભાઈ પટેલ
 ૨૮. રામરાંકર રાજનરામ મારતર ઉગેર. ૨૮. બીખાભાઈ ની. ઉપાધ્યાય
 ૨૯. ગોરધનરામ છોટાલાલ ત્ર. મીયાંગમ ૨૯. સુનીલાલ ખુખચંદ બોપાળ.
 ૩૦. ગોરધનદાસ ડી. એન્જનીઅર મુંબઈ ૩૦. નગીનદાસ મો. દરગોવિંદ યાણા.
 ૩૧. ભોગીલાલ છોટાલાલ મુંબઈ ૩૧. મોહનલાલ એમ. ત્રવાડી નવસારી.
 ૩૨. માધવલાલ સોમેશ્વર ત્રિવેદી મુંબઈ ૩૨. વૈજનાથ કેશવજી ઉપાધ્યાય મુંબઈ.
 ૩૩. મજલાલ અંબારામ દવે પાલીતાણા ૩૩. કાનજી એલ. ત્રિવેદી ઠાંકરીમાખંડ.
 ૩૪. ચંદુલાલ માધવલાલ ત્રિ નાગપુર ૩૪. છોટાલાલ પ્રા. બહેરા અમદાવાદ.
 ૩૫. કૃષ્ણચંદ લલ્લુભાઈ ત્રવાડી કાલોલ ૩૫. ભાઈરાંકર મોતીરામ જાની
 ૩૬. મણિલાલ લ. જાની અમદાવાદ ૩૬. માણેકલાલ છો. ત્રવાડી અસારવા.
 ૩૭. સદાશિવ ત્રિભુવન દવે સીકંદરાવાદ ૩૭. કેશવલાલ આપુજી બટુ આસોદર.
 ૩૮. નરહરિરાંકર નારાયણજી વલસાડ ૩૮. ત્રિભુવનદાસ લાલચંદ જુલ.
 ૩૯. મધારાંકર અં. શાસ્ત્રી વરસોવા ૩૯. સોમેશ્વર પુરગોત્તમ બટુ કલ્યાણ.
 ૪૦. નારજીજી ભગવાનજી બટુ અમલમાડ ૪૦. બાનુરાંકર બાઉ વૈદરાજ નવસારી.
 ૪૧. મણિલાલ મોતીરામ ત્રિવેદી મુરત ૪૧. શીવરાંકર માધવજી કચ્છ-નાગપો.
 ૪૨. સેક્રેટરી સા. પુરતકાલય બીજોલા ૪૨. નીજાભાઈ ભાઈરાંકર બટુ ખરસાડ.
 ૪૩. મગનલાલ પુ. કાપડીઆ મુંબઈ ૪૩. મગનલાલ પુરગોત્તમ સાહ મુંબઈ.
 ૪૪. હવરાજ મકનદાસ કુંડલા ૪૪. ઠાકરચી પ્રેમજી
 ૪૫. લક્ષ્મીરાંકર શીવરાંકર અમદાવાદ ૪૫. સુનીલાલ સોમેશ્વર ત્રવાડી કાલોલ.
 ૪૬. સુનીલાલ લલ્લુભાઈ ત્રિવેદી પીજ ૪૬. માણેકલાલ ભાઈરાંકર શુ. બાવનગર.
 ૪૭. મોતીભાઈ બાપુજી ત્ર. અમદાવાદ ૪૭. ચંદુલાલ પુરગોત્તમ ગોધરા.
 ૪૮. જટારાંકર રામજી મારીઆધાર ૪૮. રતીલાલ હરજીવન ગાંધી મુંબઈ.
 ૪૯. વીરજીજી જયરામ ભેશી બાંગાવાડી ૪૯. દરિયાલ જાદવજી વડીલ અમરેલી.
 ૫૦. અંબારામ મુખચંદ અમદાવાદ ૫૦. અમધારામ દેવજીરામ જાની મહુપુર.
 ૫૧. ગુલાબરાય અં. રાવજી જુનાગઢ. ૫૧. દુર્ગાચંકર લ. શાસ્ત્રી કચ્છ-અંજલર.

„ અંબાશંકર ઘેલાભાઈ અમદાવાદ „ ઇન્દિરામ આ. પુરોહિત આમરી
 „ ગાંડાલાલ નથુભાઈ શાહ ઉના „ મંગળભાઈ મૂળશંકર પંડ્યા પોંદા
 „ ગણપતરામ ગોવિંદરામ ખેરગામ „ માણેકલાલ તારાચંદ અગ્રાજી ભરૂચ.
 „ શીવશંકર મં. પંડ્યા સિદ્ધપુર „ નાથાલાલ તુળસીદાસ પરીચેતવાળા,
 „ દામોદર પરમાણુદ રોક કલકત્તા „ રેવારા કર દેવરામ વંથળી.
 „ નટવરલાલ વૈધ ઔરંગાબાદ „ મણિશંકર પ્રેમાનંદ એર.
 „ હરિલાલ મ. મશર ઔગણુજ „ દયાળુ વેલુ રાજગોર સોનગઢ.
 „ લીલાશંકર કાળીદાસ બોટાદ „ મુળભાઈ નાગજી વકીલ કચ્છ બીટા.
 „ ઓચવલાલ મુળભાઈ વડોદરા „ ચીમનલાલ મગનલાલ ગાં. અમદાવાદ
 „ જવેરલાલ ત્રિ. મહેતા અલીરાજપુર „ હરિલાલ જમનાદાસ ભદવાળા,
 „ મોતીરામ ન. શુક્લ મુંબઈ „ દારકાંદાસ દયારામ મહેતા કરાંચી.
 „ ખીમચંદ હ. બ્હોરા અમદાવાદ „ ત્રિભુવન કાળીદાસ ત્રવાડી બાવનગર.
 „ અમૃતલાલ મયાશંકર જોજયા „ જગનલાલ જોયંદ એડન કેમ્પ
 „ ગાણેકલાલ જી. સ ધવી અમદાવાદ „ હકેરદાસ ગોરધનદાસ બરાનપુર
 „ શંકરલાલ પુંજભાઈ ઝાલોદ „ ઝાલાભાઈ હરિભાઈ ભટ્ટ. વાસદ
 „ જયંતીલાલ જોડાલાલ કલકત્તા „ મણિશંકર બીમજી ત્રવાડી પાલીતાણા
 „ નાનાલાલ મંજારામ મુંબઈ „ કેશવજી ગીગાભાઈ બાવનગર
 „ વચરાજ જીવરાજ શાહ દારકાં „ ઓજવલાલ વિધારામ ત્રવાડી પીંજ,
 „ રામશંકર હરજીવન ત્ર. અમદાવાદ „ માધવરાય હીરજી ત્રવાડી મુંબઈ
 „ શંકરલાલ બાણાભાઈ વ્યા પાઠણુ „ બોગીલ લ હીમતલાલ શાહ મલાડ.
 „ ગણપતલાલ બાપુભાઈ વડોદરા „ જોષતારામ અંબારામ પુંધરા.
 „ યશવંતલાલ માણેકલાલ બેટાવડ „ રાયચંદ ત્રિભુવનદાસ મહેતા કલકત્તા.
 „ ઝાલાભાઈ મં. વૈધ નવસારી „ મજીતલાલ મોતીરામ મોડી અમદાવાદ
 „ પ્રેમશંકર નાગેશ્વર પુરાણી ધરમપુર „ ભાઈચંદ કેશવજી બેકર્સ કરાંચી.
 „ બાપાલાલ તુળસીદાસ અમદાવાદ „ હરિશંકર પ્રાણશંકર પુરોહિત માંડલે.
 „ ગોરધનદાસ કુખેરદાસ અમદાવાદ „ કાનજી નાથુરામ જાની કચ્છ-ચિત્રોડા.
 „ જગજીવન ત્રિકેમલાલ શુક્લ કુહા „ કૃષ્ણજીહેન કેશવરામ સુરત.
 „ અંબાશંકર રતનજી ગોર મુંબઈ „ મચનલાલ ઘેલાભાઈ ભટ્ટ સુરત.
 „ ભાઈલાલ જગનલાલ વાડાસીનોર „ સુનીલાલ શીવલાલ મ. નસીરાબાદ.
 „ ચીમનલાલ દામોદર ત્રિપાઠી દાહોદ „ મચનલાલ લવજીભાઈ અમદાવાદ.
 „ જગનલાલ નાથુરામ જાની સામલા „ અંબાશંકર મનસુખરામ કલકત્તા.
 „ આર. - કે. મોદી મુંબઈ „ માધવલાલ ઇન્દિરાશંકર એ. દીગરસ.
 „ મુની મ ખુલ્હિસાગરજી સુ. વડોદરા „ વજેરામ શીવદાસ કચ્છ નળીઆ.

(જાણીનાં દવે પછી પ્રકટ થશે.)

તૈયાર છે !

તૈયાર છે !!

તૈયાર છે !!!

વહેલા તે વહેલા !

જેને માટે ચોખ્ખાબુધી વારંવાર માગણી થતી હતી
તે સાહિત્ય પરિષદમાં સાક્ષરોની કમીટીથી સર્વોત્તમ
ફરેલો ધનામી નિબંધ.

રાષ્ટ્રીય શાળાઓમાં ટેક્સ્ટ બુક તરીકે તલાવવા યોગ્ય

આદર્શભૂત જીવન.

સાક્ષરવર્ચ શ્રીયુત્ કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી
એમ. એ. એલ. એલ. બી.

મુંબઈ, સ્કૉલરશીપ કોર્ટના મુખ્ય જજ એમની પ્રસ્તાવના સાથે
વિસ્તૃત મુદ્દારા વધારા સાથે બીજી આવૃત્તિ રૂપે તૈયાર થયો છે.

જેમાં મનુષ્ય જીવનના વિવિધ વિભાગો જેવા કે શારિરીક માનસિક અને
નૈતિક ઉચ્ચ જીવન, સાંસારિક જીવન, સંસ્કારી જીવન, વ્યાવહારિક જીવન, ધાર્મિક
શાંતિમય જીવન, ને વસાહત જીવન વિગેરે ને ફરેલના અંગઉપાંગ સાથે એવા નો
તલસ્પર્શી રીતે સુઅર્થિત અસ્ખલિત વિચારશ્રેણીમાં સંસ્કારી શૈલીથી સાદી અને
સરળ ભાષામાં રચ્યા છે કે આખા સરુદ્ધ સ્ત્રીપુરુષોને તથા ખાસ કરી ન્દાનાં બાળકોને
તે બોધજનક થઈ પડે છે, એટલું જ નહિ પણ તે ઉદાત્ત વિચારો વાચકના હૃદયના
ઉગાંથમાં ઉતરી જઈ મન પર પવિત્રતા મુસંસ્કારિતા અને ઉત્તમ ચારિત્ર્ય સાથે
ઉત્તમ જીવનની ચિરસ્થાયી બાંધ જાય પારે છે. જન્મથી અવસાન પર્્યંતની મનુષ્ય
જીવનની દિગ્વિસ્તૃતતા આલેખી તે ઉત્તમ રીતે કેમ અદા કરી શકાય ને સારી રીતે
દર્શાવણું છે, એક વખત હાથમાં લીધા પછી પૂરું કર્યા સિવાય નેને છોડવું ગમતું નથી.
અનેક દેશી રાજ્યોએ ધનામ લાયકેરી માટે મંજુર કરી પુસ્તકની યોગ્યતા
આપી છે, તેમજ વિદ્વાનોના પણ અનેક ઉત્તમ અભિપ્રાયો મળેલા છે; તેથી
હસ્તકંઠબદ્ધને આરશીની જરૂર રહેતી નથી.

શાળાઓમાં જ્ઞાતિમાં તથા લગ્ન પ્રસંગે રનેહી સંબંધીઓને
જ્ઞાનની હજીવણી કરવા યોગ્ય સુંદર છપાકલાણું
આ ન્હાનકડું પુસ્તક રમકડા જેવું બન્યું છે.

કીમત પોસ્ટેજ સિવાય માત્ર આના આઠ.

પુસ્તકને માટે માગણી મેટી ફાવાયી પ્રથમાવૃત્તિની પેઠે પાછળથી જલગનારને
પ્રસ્તાવું ન પડે માટે આજેજ બી. પી. થી મોકલવા લખો ક્તાનિ:—

ફોન કોંઠાવાડી.

મુંબઈ ૪.

}

પ્રખાસકર જયશંકર પાઠક.

તંત્રી મોઢ માતંગી.

અરે ઓ મોઢ બ્રહ્મ અને વાણીક બંધુઓ !

તમને જરૂર જણાય છે ?

સમસ્ત મોઢ કોમ માટેના આ વાહનને

સદા કાળ ગર્જનું રાખવાની ?

તો હૃદયમાં

જ ને એવાની કાંઈપણ લાગણી હોય તો

સમસ્ત મોઢ કોમના આ માર્તણ્ડને

મદદ કરો મદદ કરો મદદ કરો.

અને તે કેવી રીતે ?

પોતપોતાના તરફથી કંઈ અંકેકજ આહુક

વધારી આપીને.

પગભર થયેલા આ જાતિ તરફને પુષ્ટિ આપવાનો

કૃષ્ણ આ એકજ સર્વોત્તમ સરળ

અને શક્ય માર્ગ છે.

તો કેડ કમો અને

આહુક વધારવા પોતપોતાથી બનતું કરો.

હાલ પણ નવા આહુક થનારને

ચાલુ વર્ષના તમામ અંકે મળી ગઈશે

નવા વર્ષથી આહુક થનારે પણ નામ તાણીદેવ તોંવાવવાં.

તીવ્ર કરશે તેમને પાછલા અંકે મળી ગઈશે નહીં

શુભસ્ય કીર્ત્તમ

કાંદાવાડી મુબારક ૪.

અધિપતિ-મોઢ માર્તણ્ડ.

માર્તણ્ડના ઉપાસકોને ખાસ

નીચેનાં તમામ પુસ્તકો ખાસ

પ્રવળ ને સંસ્કારી વાચન.]

[જ્ઞાન]

પ્ર. જ. પાઠક પુસ્તક

તાં ઉત્તમ શિ.

વડોદરા શાળામાં

અગસ્ટ ૨૦૨૨

શ્રીકુલનાથ

મુંબઈ

હરિગીત.

ઉત્તમ જે આદેશ ઋષિના તે જાણી ઉન્નત બનશે,
સ્વોન્નતિના સીધા રસ્તામાં નિર્ભય થઈ નીકર ફરશે,
ધર્મ ઈર્મનું ભાન થતાં નિજ અમૂલી કીર્તિ મેળવશે,
ધર્મારણ્ય પ્રીતેથી પઢતાં ઉત્તમ જ્ઞાન અનુભવશે.

આચારો વિચારો જાણી વંડીલોના શુભ જ્ઞાની થશે,
તન મન ધન સહુ જન્મભૂમિને અર્પણ કરવાનું શિખશે,
વડીલ જનનાં ધૈર્ય શૌર્યને હોશેથી હૃદયે ધરશે,
ધર્મારણ્ય પ્રીતેથી પઢતાં ઉત્તમ જ્ઞાન અનુભવશે.

માતૃભૂમિ ને કુળદેવીનું મહત્વ અંતરમાં ધરશે,
પવિત્ર સ્થળની ખ્યાતિ જાણી નિજ ગૌરવને પારખશે,
ઉન્નત ભાવો અંતર વસતાં નિજ જ્ઞાતિ ઉન્નત કરશે,
ધર્મારણ્ય પ્રીતેથી પઢતાં ઉત્તમ જ્ઞાન અનુભવશે.

કોના પુત્રો, કયાંથી આવ્યા, કયાં કયાં કોણે વાસ વસ્યો,
નિજ નિજ કુળની ખ્યાતિ જાણી બંધુ ભાવ દિલે ધરશે,
ગોત્રો શાખા અવટકો ને પ્રવરને પણ ઓળખશે,
ધર્મારણ્ય પ્રીતેથી પઢતાં ઉત્તમ જ્ઞાન અનુભવશે.

પ્રકટ થાય તે અંધ અમૂલો, પ્રીતેથી તે સમઠગો,
મણિ મળે છે જૂજ કિમતે, તક તે જાવા નવ દેશે,
જોશે લાલ અમૂલો આવો, તો પાછળથી પરતાશે,
ધર્મારણ્ય પ્રીતેથી પઢવાં ઉત્તમ જ્ઞાન અનુભવશે.

પાટડી }

કાસાર

લેખક:—સાહિત્યતીર્થ કવિ પોપટલાલ શર્મા.

દશ્ય ૧ લું.

(કર્ણ એકાંત વાસમાં સૂર્યસમાધિ ધરે છે. તેની ભદ્રિતથી પ્રસન્ન થઇ સૂર્ય વરદાન દેવા પ્રત્યક્ષ થાય છે.)

ય—(કર્ણના સમક્ષ ઉભા રહીને) અહા ! વિજયની સાધન સાધે છે. વત્સ ! મારા ભર્ગ મંડલથી દેવોને પણ દુર્ભા દુ પ્રત્યક્ષ થયો છું વત્સના રત્નેદયાગે. સતીના મુતે સિદ્ધિની અભિલાષા સેવી સંભાર્યો છે મને કોઇ. અસાધ્ય સાધ્યના સાધાધ્ય માટે ધન્ય છે. વત્સની વીરતા તો વિખ્યાત છે સમસ્ત વશમાં ત્યારે આપું છું પ્રત્યક્ષ દર્શન. (પ્રત્યક્ષ થઇ) વત્સ ! કર્ણ ! વરં શ્રુહિ, વરં શ્રુહિ, વરં શ્રુહિ.

કર્ણ—(આંખ ઉઘાડીને) અહો ! કોણ વિશ્વસાક્ષી ભગવાન દિવાકર ! નમું છું દીન હું આપના પૂજ્ય ચરણે.

સૂર્ય—વત્સ ! મુપ્રસન્ન છું તારી નિઃશ્વ સાધનાથી, અંતરની અભિલાષાને વ્યક્ત કરે વીર ! પામીશ તું પરમ પ્રસાદ પોતાનાજ સત્યાગ્રહથી.

કર્ણ—દિનમણિ ! કૃતાર્થ છું વિશ્વપાવન ! આપનાં સૌમ્ય દર્શનથી. દેવોને દુર્ભા દયામય ! શી રીતે સન્માનું આપનાં પદપંકજને ? હતી હૃદયમાં આપના દર્શન પૂર્વે જગદ્રિજય કરી યશોવૈજયંતી સ્થાપવાની વીરમંડલમાં મારી પ્રજ્વલ અભિલાષા, અને વિજય જય માટે દુઃસાધ્ય આ સાધનાને જીકરી સહન કર્યો ધણીયે કંટો નાય ! ઝંઝવાતના અપાટાથી ખળખળતા કો મહાસાગર સમું, વર્ષો સમયના પ્રજ્વલ વાયુવેગને લીધે પરસ્પર અથડાતા મેઘમંડલથી ઘેરાયેલા ધનધોર આકાશના એકદેશ સરખું, સમસ્ત અરણ્યને ઝરમ કરી અંબરસુગંધિની બીજાં જવાસાથી

વિષને દુઘ્ધ કરવા ભમકતા દાવાનું તુલ્ય, દિનેશ મારું ફર્વિદુઘ્ધ હૃદય તિરસ્કારથી
દુઃખાઈ દેવભાવના તજી દાનવ થવા ઇચ્છતું હતું. કિંતુ પૂજ્ય ! અનુગ્રહ કરી
આપે થાંભાંબો. મહાસાગરને વન્દું છું શ્રીચરણને હું મુગ્ધ બાલક.

સૂર્ય—વત્સ ! વિજયી થા વિષમાં, અતિ સંતુષ્ટ છું તારી અંતરની
દિવ્ય ઉદારતાથી, કિંતુ ન હોય નિષ્ફલ દેવનું દર્શન. સૌમ્ય ! સાધના સ્વીકારી
છે તો સફલતાને સન્માની લે. પુનઃ અંતરની અનુદ્ભાવના ઉર્મિભાલાથી તુજ
ભક્તિથી પ્રસન્ન થયેલા મારાથી ઇચ્છા પૂર્ણ કરીશ વત્સ ! સદા કરથી.

કર્ણુ—દેવ ! અહા ! કુટિલ હૃદય છે માનવીનું. અમૃતપાન કરતાં પણ
હાલાહલને વધાવે છે સકલ આશાથી. ત્યારે પૂર્ણ કરો પ્રભુ ! અર્જુન
જયંતી અભિલાષાને.

સૂર્ય—તથાસ્તુ. લે સ્વીકારી લે મારા આ તેજસ્વી કવચ અને કુંડલને.
બ્યાં મુધી તારા ગાત્રમાં હશે ત્યાં મુધી વિષ્ણુ ઈન્દ્ર કે પશુપતિનાં અસ્ત્રો કુંઠિત
યશે તુજ સન્મુખ આવતાં સમરાંગણમાં સંહારની ઇચ્છાથી. શા ભાર છે
પાર્થને? જ વીર ! વિજય મેળવ.

કર્ણુ—(સ્વીકારીને) મહા અનુગ્રહ. સફલ થયો છું આપના પ્રસાદથી.

સૂર્ય—કિંતુ વત્સ ! આપીશમાં પ્રાણુ જતાં પણ દાન આ કવચ કુંડલનું
દેવાના દેવ ઈન્દ્રને પણ. પુત્ર ! તારી દાન-ઉદારતા પ્રસિદ્ધ વિષમાં છે, તેથી
બેવિચ્છનો સંદેશ બૂકીશ મા !

કર્ણુ—આ શું? ભગવન ! સ્વર્ગ દર્શન કરાવી નરકમાં નિયાતનની
પ્રખલ વંચના ! વિપના પાત્રમાં અમૃત ! ન્યાયની સાથે સ્વાર્થનું મિશ્રણ !
સ્નેહ સાથે ક્રૂરતાનો સંબંધ ! ન હોય નાથ ! ન હોય દાન કરતાં પ્રાણુ બહાક્ષાં
આ જાતિનીય કર્ણને. અહા ! દેવપતિ ઈન્દ્ર સ્વર્ગ-સામ્રાજ્યનો ચક્રવર્તી વળધર
મારો અતિથિ થશે ? અને તે ક્ષુદ્ર તપશ્ચર્યાથી મેળવેલા અસ્વાભાવિક આ
કવચ કુંડલ મારે મારી પાસે નમ્રતા દરશાવી દાન માગશે ? માર્તંડ ! વિચારે
વિચારો ! પછી કોણ છે વિજયી ! કોણ છે સ્વર્ગનો મહા અધિપતિ ! કોનું
પ્રભુત્વ પરખાશે વિષમાં ? ભાસ્કર ! બધું જાણું છું. કોણ અમર છે જગતમાં ?
લઘુ લો-સ્વીકારી લ્યો પાછાં તમારાં કવચ અને કુંડલો, ન જોઈએ કૃપણ ધન
સમાન તમારી અભોગ્ય અદેય આ મહાવિભૂતિ.

સૂર્ય—કર્ણુ ! આ શું ! મહા સાધનાને વ્યર્થ કરવા ઇચ્છે છે ? વારંવાર
મળતું નથી દેવ દર્શન વત્સ !

કર્ણુ—ત્યારે કેને મળે છે દેવરાજ અતિથિ રૂપે ? પ્રતાપરાજ ! એક
વખત ઇચ્છા હતી કે મહાસાગર સમાન સમરત પૃથ્વીને જલમય ફેરી નાખું,
કાશાનલ સમાન બસ્મ કરી જાઉં, કાશ કાશના વિશાલ ગાસ સમાન બક્ષણ

કરી લઉં, પ્રયંડ વાવાળેડા જેમ ખળખળાવી દઉં સશૈલ સમસ્ત ભુવનને, અહાંને બેઠી વિનય વૈનયંતી સ્થાપુ' મૃત્યુતલના સાત્રાન્યમાં;—

સૂર્ય—(વચમાંજ) તે સર્વ કરવા તું સમર્થ છે કણુ !

કણુ—ના, બાન થયું છે મને માફ પોતાનું કે હું કુપથમાં ધસાઈ છું. ક્ષુદ્ર નશ્વર સ્વાર્થને માટે વિશ્વનો હાહાકર કણુના હૃદયને અસહ્ય છે આદિલ દેવ !

સૂર્ય—તો પછી વીરતા ક્યાં જશે ? કણુ ! કેમ આજ કાયરતાનો ઉદ્દગાર તને દબાવી દે છે ?

કણુ—પ્રબાકર ! સત્ત્વી વીરતા આત્મામાં વસે છે. નથી વસતી વિશ્વને કચરી રૂધિરથી ખરડાયેલા નશ્વર ભોગોમાં. અને હું નથી રાજપુત્ર, નથી રાજપુરુષ, નથી રાજમાન્ય, છું કેવલ મૂતપુત્ર દાસીપુત્ર;—

સૂર્ય—(વચમાંજ) અને પોતાના બાહુબલથી પ્રસિદ્ધ વીરરાત્ર. કિંતુ કણુ ! શા માટે ત્યારે પાંડવનો નાશ કરી સુયોધન સંતોષવા ઇચ્છે છે ?

કણુ—કર્તવ્ય કરાવે છે. સ્વાર્થ નથી. જાણો છો વિશ્વવ્યક્ત ! સર્વ રહસ્ય. આ દાસી પુત્ર-સેવક મુતને કોણુ જાણતું હતું વિશ્વમાં કણુરાજ નામથી ? આશ્રય આપી ઉઠેયો છે આ દેહને. વિશ્વાસઘાત કેમ કરાય દિનરાજ !

સૂર્ય—(મનમાં) શું ચીરી નાખું મૂતકાલના પડદાને ! સત્ય વૃતાન્ત સમજાવું પ્રિય પુત્રને ! નહિ. હાલ નહિ. સમય આવશે ત્યારે સમજાશે સિંહપુત્રને પોતાનું સિંહાલ. (કણુને) વત્સ ! તું કોણુ છે !

કણુ—કોણુ હું ! હું સુયોધનનો સેવક, નીચ મૂતપુત્ર, રાધા દાસીનો મુત, પિંડકુલ હું છું, પણ કેમ પૂછો છો આશ્ચર્ય દૃષ્ટિથી આવું કુતૂહલ વિશ્વનયન !

સૂર્ય—વત્સ ! સત્ય જુખાયેલું છે અજ્ઞાનતા અંધારે. પડદા પડ્યા છે તારા જીવન નાટકના. દિવ્ય માનસ સરોવરનો હંસરાજ જૂલથી કો અજ્ઞાત અભિચાપથી, કો દૈવના દુષ્પરિણામથી, કો વિશ્વની ઘટનાથી આજ પોતાને દીન દીન મરુસ્થલના મલિન સરોવરનો બક માને છે.

કણુ—આ શું દેવ દેવ ! સત્ય કહો ! ઉતારો મને સાગર પાર. હૃદયના ધબકારાને કો અકથ બારને ઝીલી લ્યો. શો છે સત્ય ઇતિહાસ ! આ દાસીપુત્રની જન્મપત્રિકાને ફરી શા માટે વાંચવા લાગ્યા ? હું તો છું દેવ ! રાધાતનય અને મૂતપુત્ર.

સૂર્ય—ના, કણુ ! તું મહા અમૃતસખારનો ચન્દ્ર છે. માનસનું મોતી છે. પ્રતાપીનું તેજ અને સતીનો પુત્ર છે.

કણુ—(આશ્ચર્યથી) કામા, કામા આદિત્ય ! કામા.

સૂર્ય—ત્યારે મારું વચન અસત્ય કે કહ્યું ?

કર્ણ—કેમ કહેવાય ! પ્રભુ ! કરુણા કરી કર્ણને સત્ય સમજવો અને હૃદયશાલ્ય કાઢી નાખો.

સૂર્ય—સમય આવતાં સમજશે વત્સ ! રાધા તારી પોપક ધારી છે. રે સ્વીકાર આ સતીવ્રજને. તારી ખરી જનનીજ ધારણ કરી શકશે મારા આ ચૈતન્ય પ્રકાશને.

કર્ણ—મહાન્ અનુગ્રહ દિવાકર ! આજે હું ઉડું છું વિના પાંખે. દશે દિશાની નીરવ શન્યતામાંથી જાણે કોઈ ગૂઢ રહેલીના ધાસ સમ, સંયમીના હૃદય સમ, પુત્રના મધુર હાસ્ય સમ, મિત્રની મીઠાશ સમ, સ્વર્ગીય ગીતના ઝાંખાં સમીર લહરીથી મિશ્રિત દરના રણુકારને સાંભળું છું. નિરાશાના ગૂઢ પાતાલ-ગૂઢમાં આજે કિરણનો પ્રવેશ માનું છું. ડું આદિત્ય ! સત્ય કહે ! હું કાણ છું ? સત્ય કહે.

સૂર્ય—વત્સ ! શાંત થા. સમય સમીપ છે. રતનનું મૂલ્ય થશે. અરણ્યમાં સ્વચ્છન્દ વહેતું સ્રોત સરિતાને મળશે. ત્યારે હવે હું જાઉં છું. સ્વર્ગમાં. મારા ઉપદેશને મૂલીશ મા વત્સ !

કર્ણ—સૂર્ય દેવ ! શાને છેતરપિંડી કરો છો કર્ણથી ? બગ્નારા અતિથિના હુઃખનિઃસ્વાસ સાથે કર્ણનો પ્રાણ-વાયુ અંબરમણિ ! તમારા મંડલને બેઠી બુવનથાને ગમન કરશે. પધારો સ્વધામમાં તેજસ્વી !

સૂર્ય—ધન્ય છે કર્ણ ! ધન્ય છે તારી દાનવીરતાને. હું સમસ્ત બુવનને પ્રકાશ આપું છું. કિંતુ, કર્ણ ! તારા સત્યાગ્રહી આત્મપ્રકાશ અપાગળ ઝાંખુ પડે છે મારું તેજોમંડળ. વિજયી મૂળાઃ કર્ણ ! વિજય પામજે. (સૂર્યદેવ સીધાવે છે.)

કર્ણ—નમસ્તે દેવ દેવ ! આદિત્ય ! નમસ્તે.

દ્રશ્ય ૨ જી.

(કર્ણનો તંબુ. પ્રાતઃકાળ, કુરુક્ષેત્રમાં યુદ્ધની તૈયારી. કર્ણ સૂર્યોપાસન કરે છે.)

કર્ણ—આજે વીરોની કસોટી થવાની છે રણાંગણમાં. જોને મારે જન્મ આપે છે વીરાંગનાઓ સમીપ આઓ છે તે સમય વીરતાની જીવનખોષિનો સ્વર્ગદાર સમું ધર્મયુદ્ધ સ્વીકારવા ઉત્સાહ દરશાવનારો આજે સમરમાં વાગે છે વીર વાલ્મ. પ્રભુ ! સૂર્યદેવ ! કાલે ફરી આ સમરસ્થળોને જોવા પધારશો કે ? અહા ! પરિવર્તન પરિવર્તન ! કાલે વિજયમાળા કોને શોભાવશે ! વિધસાક્ષી એવો ગૂઢ મંદેશ મેરણો કે તમારા બર્ગમંડળથી ! નમું છું દેવ ! અરણ્યમાં. (નમે છે.)

પણ, પણ આજે કેમ આજે હૃદય ચિન્તા રાગે કામનાને ચક્રે ચટયું છે ? હૃદય શુભ અને બલિષ્ઠત્વી મહાસાધિ માટે મથી રહ્યું છે ! ઉપરથી ગંભીર, શાંત અને નીરવ મહાસાગરના ઉંડાણમાંથી જેમ અણુચિંતવ્યો તરંગ ઉછળે તેમ મારા હૃદયમાંથી પણ કોઈ નિગૂઢ નિઃશ્વાસ નીકળે છે. શું ખય છે સમરનો ? ના, ત્યારે કેમ પ્રત્યક્ષ થતું નથી મારું હૃદય મને પોતાને ! આજે કણુંને અંતિમ દિવસ છે. પૃથ્વીતલમાં પાર્થ શાસન કરે અથવા દુર્યોધન. આજે બંનેની ટુલા મારા હાથમાં છે. અરે કણુ, દાસીસુત કણુ ! શાને માટે આ મહા સાધના સાધે છે ? આ શૌર્યના ભડકાથી નથી ભસ્મ થવાનું તારું કુલ કલંક. તું તો સુતપુત્ર જ છે. કણુ ! ધિક્કાર છે તારા બાહુબળને. દિંતુ સ્મરણમાં આવે છે યદુનાયક પાર્થસારથિ કૃષ્ણતું વાક્ય ! કણુ ! તું નથી દાસીસુત, કે નથી સુત તનય. મહા-પ્રતાપી વીરનો આત્મજ છે, સતીનો શલ્યગાર છે. અને એવું જ વાક્ય ભગવાનુ બારકરનું હતું. શી છે આ ગૂઢ બાવના મારા જીવનકાલની ? અને આજે તો કણુ રણાંગણમાં ઉતર્યો છે પાર્થવિજય કરવા. ત્યારે શી ચિંતા જન્મની ? સંસાર પરખશે મારા બાહુબળને, અને અમર થશે નામ આ દાસીસુતનું. વંદુ છું દેવદેવ ! નમું છું. કાણુ આવે છે દુરથી મારા તંબુમાં ? અહો ! દેવી કુન્તી પધારે છે. મંગલ છે સતીનું દર્શન. પધારો દેવી સતી કુન્તી માતા ! પધારો દાસનો કુદ્ર સત્કાર સ્વીકારો.

કુન્તી—(મનમાં) હું રાધાપુત્રના મારા પુત્રને ઇલવા આવી છું કૃષ્ણના વચનથી, પાર્થના સ્નેહથી. (પ્રકાશમાં) કણુ બેટા ! સમરની સાધનામાં શી વાર છે ? 'યદ્યર્થ ક્ષત્રિયા સૂતે તત્ત્વ કાલોઽપમાગતઃ'

કણુ—(મનમાં) આઃ કેવું અભિમાન છે ક્ષત્રિયજાતિનું ? જાણે જન્મતાજ નથી અન્ય જાતિમાં શૂરશાહો ! (કુન્તીને) માતા ! ખરું છે સતીનું વચન. પણ મારે માટે તો ઉભય સમાન છે.

કુન્તી—એ શું કણુ ! મહાવીર છે તું વિધનો, તું સાચી ક્ષત્રિયાણીનો પુત્ર છે બેટા ! રખે કાચર થઈ જીવનના અંતિમ દારને બંધ કરતો બેટા !

કણુ—હું તો રાધાસુત છું.

કુન્તી—જૂલે છે વાસ ! આજે તારા જીવનનો અંતિમ બાતુ અરત થશે સમજી કલંક ધોવા આવી છું બેટા ! આ રહી હું હવેભાગા તારી જનની કુન્તી બેટા ! બેટા ! (રોષ પડે છે).

કણુ—આ શું ! પાંડુપત્ની ધર્મની માતા આ દાસની પણ માતા છે ? સસ છે. સસ છે. નમું છું મા ! તમારા ચરણમાં.

કુન્તી—કુશલ યાઓ બેટા !

કણુ—ત્યારે આજ સુધી કેમ બેદ ન જણાવ્યો માતા !

કુન્તી—ભાવિયકથી કહ્યું ! સર્વ ભૂલે છે.

કહ્યું—હા, પણ પરીક્ષા બાકી છે. સૂર્યદેવનું સતીવસ્ત્ર ધારણ કરશે કે ?

કુન્તી—બેઠા ! આ શું કહે છે ? વીર ! તેજ પ્રતાપી તારા પૂજ્ય પિતા છે. અહા ! કેવું રહસ્ય છે ?

(પરીક્ષાશુદ્ધિ પછી)

કહ્યું—ધન્ય છું. માતા ! તમારા દર્શનથી. હવે હું સુખથી મરીશ. સમરમાં. કહ્યુંની કલકલિમા ધોવાઈ ગઈ છે. કહેા ! માતા ! શી ઇચ્છા છે !

કુન્તી—ચાલ વીર ! ચાલ ! તારા પાંચ ભાઈઓને ગળે લગાવ. હોડી દે સુયોધનના કુટિલ પક્ષને.

કહ્યું—માતા ! ક્ષમા કરો ! વિધાસપાતની દીક્ષા આપશો નહિ.

કુન્તી—અને બંધુનો વિનાશ ?

કહ્યું—કર્તવ્ય આગળ સર્વ સમાન છે.

કુન્તી—અને હું તારી માતા છું.

કહ્યું—સમરમાંથી સ્નેહનો બહિષ્કાર છે. માતા!તમેને આજે માતા બન્યું છું, હૃદયમાં સ્નેહામૃત તો રેડ્યું છે સંધાદેવીએ. કહ્યું તું રોમ રોમ, નસેનસ તેના સ્નેહથી જીવનથી અને શુભ આશીર્વાદથી પુલકિત થઈ પડે છે. માતા ! કહ્યું તો દાસીપુત્ર ગણાય છે. અહા ! તે બાળ્યજીવન ! માતા સંધા ! વંડું છું તારા ચરણને.

કુન્તી—ત્યારે કહ્યું ! તિરસ્કાર તારી માતાનો ?

કહ્યું—હૃદય હૃદયને ઓળખે છે. તિરસ્કારની સ્વાભાવિક શિક્ષા તો તમે આપી હતી ને ?

કુન્તી—(મનમાં) અહા ! સમય બદલાય છે. હું પણ મારું કર્તવ્ય ! ગર્ભ, ખરેખર સમરમાંથી સ્નેહનો બહિષ્કાર છે. (કહ્યુંને) ત્યારે કહ્યું ! મારી આશા નિષ્ફળ થશે કે ?

કહ્યું—શું યાચવા આવ્યાં છો ? યાચો માતા ! યાચો. જગત્ જાણશે કે પરિત્યક્ત કહ્યું—ધર્મ અર્જુન અને બીમની જનનીની આશા પૂરી દાસીપુત્ર કહ્યું. યાચો માતા ! ય.ચો.

કુન્તી—આપીશ વત્સ !

કહ્યું—જીવનથી અધિક તો શું આપું યાચકને !

કુન્તી—ત્યારે આપ મને અર્જુનનાસક બાણ દ્રવ્ય !

કહ્યું—ધન્ય છું. પ્રેમે સ્વીકારો માતા ! હોય આ બાણ.

કુન્તી—વિજયી યા બેઠા ! તારા સમાન ધન્ય છે દાનીને.

કહ્યું—પધારો માતા ! અને ભાઈઓને કહેજો કે, ખરું હેત જણાવવાનો સમય સમરમાં છે. તૈયાર રહેજો. પધારો દેવી ! પધારો. નમન જનનીને.

(કુન્તી-જય છે.)

કણુ—ધન્ય છું, ભલે અર્ધુન વિજય પાને. આના કરતાં ખીજે કયે વિજય શ્રેષ્ઠ છે કણુને ? પલુ-પલુ-કેવું ગુપ્ત રહસ્ય પ્રકાશ્યું ? હવે સુખયે ભરીશ. અહા ! કેવો પ્રકાશ છે ? જીવન પામ્યો છું ખરું આજે. મારા જીવનની ઉપા તો આ ઘડીયે જ કુટી છે. પલુ આ જ્યોતિ ક્યાંથી આવે છે મારા તંબુમાં ? અહા ! મણે સહસ્ર સૂર્યનો તેજ અંધાર ! દેવદેવ ! કેવું છે ? તારવા પધાર્યા છો ઘસને તો પ્રકટ થાઓ આ ક્ષણે. (જેઇને) નમું છું પાર્થસારથિ ! મદુરતન ! લીલાપુરુષ કૃષ્ણ ! નમું છું.

આકાશપાણી—વરં વ્રહ્મિ, વરં વ્રહ્મિ, વરં વ્રહ્મિ.

નથી આશા જીવનકામના કણુને, આપણે પ્રભુ ! દર્શન પુનઃ અવસાનમાં શ્રીચરણનું. એ જ આશા, એ જ જીવન, અને એ જ અંતિમ આશય નાથ ! નમું છું.

(આકાશે)

“ધન્ય છે કણુ ! તારા સમાન દાનીને ધન્ય છે. સદા પુણ્યપદ પામીશ સત્યક્ષોકમાં પ્રિય ભક્ત !”

ધન્ય છું દેવદેવ ! શ્રીઅનુગ્રહથી. અહા ! રણંગણમાં વીર વાત્સ વાગે છે, તેમાં સાંભળું છું કણુની વીર્યોપણા, વીરભાવના અને વીરપ્રીતિ.

ત્યારે સમર્થ થાઓ પ્રભુ ઈચ્છા !

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय
धर्मारण्य प्रदेशः कः
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

[શંકા-પ્રશ્ન:]

(અનુશુપ)

गतानुगतिकं त्यक्त्या मोहब्राह्मणसत्तमैः ॥

करणीयो निजज्ञेयधर्मारण्यविनिश्चयः ॥ ૧ ॥

(શાર્દૂલવિકોટિલ.)

धर्मारण्यमहात्म्यमस्ति सुमतं पातालखंडोदितं ?

किं वा स्कंदपुराणं त्वमिमत्तं, यत् ब्रह्मखंडोदितं ?

धर्मारण्य उदक प्रदेश उदितो रामायणे-मारते

धर्मारण्यमिदं मुद्गेरनगरं नैवारुंदारण्यगं ॥ ૨ ॥

લેલક—સદ્ધર્મારણ્ય વિજ્ઞાનામિલાષી.

वेदांतकोविद् शास्त्री अयाची मणिशंकर म.

લક્ષ વખતે વરકન્યાની પ્રતિજ્ઞા.

(વસંતતિલકા વૃત્ત.)

વર—છે ધર્મ પત્નિ નરતું અરધાંગ જાણ્યું,
અર્ધાંગ અર્ચ્યું તુજને મનથી પ્રમાણ્યું,
તેથી સદા હૃદયમાં શુદ્ધ પ્રેમ ધારી,
રક્ષા કરે અરધ અંગ ગણી તું નારી. ૧

કન્યા—જ્યાં જ્યાં વસો પ્રભુ તહાં તમ સાથ આવું,
છાયા રૂપે અનુસરી પતિની કહાવું,
હો દુઃખ કે સુખ જરી મનમાં ન લાવું,
સેવા વિધે રહી સદા પતિગુણ ગાઉં. ૨

વર—પાળે કુટુંબ નહિ કલેશ જરા કરે તું,
વૃદ્ધો તણાં વચન નિત્ય શિરે ધરે તું.
કર્તવ્ય તારું મનમાં સમજે અરે તું,
પાળું સદા પ્રભુચથી તુજને અરે હું. ૩

કન્યા—પાળું કુટુંબ નહિ દ્રોહ ધરું જરાયે,
સેવા કરું વડીલની વિધિએ સદાયે,
ઇચ્છ્યું મળે નહિ મળે રહું હર્ષ માંહે,
સ્વામી તણી યઇ રહું મન-વાણી-કાયે. ૪

વર—જો તું રહે નિત પતિવ્રત પાળનારી,
સંસાર કાર્ય સઘળું તું ઉઠાવનારી,
વાણી મૃદુથી તનતાપ શમાવનારી,
પાળું ગણી અધિક પ્રાણથી પ્રિય નારી. ૫

કન્યા—લકિત કરું પ્રભુ ગણી પતિ હું તમારી,
સ્વામી તણાં ચરણમાં રહું લાવ ધારી,
વાણી વદી કદુ કદિ નહિ હું દુલાવું,
લાળીશ હું મધુર વાક્ય સદાય સારું. ૬

વર—આજ્ઞા ધરી શિરપરે સહુ સુખ દેને,
સંસારકાર્ય સુખદુઃખ વિલાગ લેને,
તું છે કુદ્દીન પ્રમદા ઘણી રાખું પ્રીતિ,
પાળું સદૈવ તુજને ન કરું અનીતિ. ૭

કન્યા—સ્વામી તણું સુખ વિષે રહું પૂર્ણ સૂખી,
થાઓ કદિ દુખી તમે થઈ હુંય દુઃખી,
એ રીત નિત્ય સુખદુઃખ વિભાગી થાઉં,
આજ્ઞા તમારી સઘળી મનથી ઉઠાવું. ૮

વર—શાઆનુશાસન વડે સહુ ધર્મ પાળી,
ધૈ ધર્મપત્નિ પતિના પદને નિહાળી,
સંસાર-વારિ-નિધિ પાર ઉતારનારી,
છે ધન્ય જન્મ મુજ ભે મળી ધર્મનારી. ૯

કન્યા—શાસ્ત્રે વિહીત રિતિએ થઈ શુદ્ધ દેહે,
ભર્તા તણું મન રિઝાવિશ પૂર્ણ રનેહે,
ચક્ષુ તથા મનઘટ્ટી ન ગણું ખીજને,
માનું ખીજ પુરૂષ જાત પિતા સમાને. ૧૦

વર—હું એ નહિ ઠણું તુને કદિ કોઈ રીતે,
સાક્ષી કર્યા જગપતિ અતિ આહુ ચિન્તે,
પાળીશ અંજ ગણીને તુજને હું પ્રીતે,
તું ધર્મપત્નિ સમજે. નિજધર્મ નિત્યે. ૧૧

કન્યા—વાણી શરીર મનથી ન ઠણું પતિને,
સાક્ષી કર્યા વચનના કમળાપતિને.
સાથે વસીશ જગમાં સુખથી સુપ્રીતે,
ના કલેશ થાય કદિ વર્તિશ એવી રીતે. ૧૨

વર—સંસાર કાર્ય ન ઘણાં દઈને સુધારી,
ધર્માર્થ કામ વિષયે જનું રહ્યાયકારી,
સંસારમાં તું મુરલોક ગતાવનારી,
મુક્તિ તદા સહજ દેવપતિની યનારી. ૧૩

કન્યા—વહેલી ઉઠી પતિ મકી ગૃહકાર્ય કાળે,
યજ્ઞાદિ કાર્ય સઘણાં તમ સાથ સાથે,
ધર્માર્થ કામ સમયે નિત સાધ રહેવા,
સર્વ સ્વમેવ અરપું મમ નાથ કરમાં. ૧૪.

(ગતાંકના પૃષ્ઠ ૧૬૮ થી ચાલુ.)

હીંદી પરથી અનુવાદક.

સ્વ૦ વૈદ્ય કમ્બોજીશંકર મૂળજી-કુંડલા.

શિષ્ટાચારના સંબંધમાં ઝોટી સમજ.

કોઈ કોઈ ઉદ્વેગ પ્રકૃતિનાં મનુષ્ય અશિષ્ટ વ્યવહારનાં પક્ષપાતી યદ્યપે કહ્યા કરે છે કે શિક્ષા અને અભ્યાસ દ્વારા શિષ્ટાચારી યદ્યપે અમે લોકો કપટાચારી થવા ઇચ્છતા નથી. અમને લોકોને ઇચ્છે જેવો કાંઈ બલો છે જુડે સ્વભાવ આપે છે. તદ્દનુસાર ચાલવું યોગ્ય છે. અમે લોકો હમણાં જેને સત્ય માનીએ છીએ, તેને શિષ્ટાચારી થવાથી અસાધ્ય અને અશક્ય સમજીએ, અને જેને મિથ્યા માનીએ છીએ તેના પર અમને લોકોને શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થવા મંડે શિષ્ટાચારી બનીને અમે લોકો પ્રમ-ભાગમાં પડવા ઇચ્છતા નથી. કુટલાએ બદ સંતાનગણુ આ આડી અવળી વાતોમાં ભૂલીને મોટા વ્યામોહમાં પડી જાય છે. અને યદ્યેચ વ્યવહારથી અશિષ્ટતાના શિખર પર ચડીને એકાએક અકર્તવ્ય રૂપી ખાણમાં આવી પડે છે. તમે લોકો કદી એવા પ્રમમાં પડશો નહોં. પ્રમમાં પડવું એજ અધઃપાતવું કારણ છે એમ સમજજો. જે લોકો આમ કહે છે કે જે જેટલા પવિત્ર આચરણથી રહેવા ઇચ્છે છે તે તેટલો કપટાચારી થાય છે, તે લોકો પોતાની સરળ હૃદયતા અને સત્ય પ્રિયતાના અનુરોધથી પોતાના ધરના સરસામાનને અને પોતાનાં મેષાં વચ્ચે પશુ સ્વચ્છ કરવાના કારણને કપટાચારજ સમજશે. જાણે તેમનો આમજ સિદ્ધાંત હોય છે કે જે જે સ્થિતિમાં રહે છે તેણે તે સ્થિતિમાં જ રહેવું જોઈએ. સ્થિતિનું પરિવર્તન થવું એજ જીવે તેમને માટે કપટ છે. એવી સમજવાળાઓને પૂછવું જોઈએ કે જે સોનું ખ.ણમાંથી નીકળે છે તેની સ્વાભાવિક મલીનતા દૂર કરવાને માટે અને તેને વિશુદ્ધ બનાવવાને માટે લોકો તેનો પરિશોધ શા માટે કરે છે તે દેહીપ્રમાન કરવાને માટે વારંવાર તેને આગમાં

આ માટે તપાવે છે ! જે રિથિતિમાં તે ખાલુમાંથી નીકળે છે તેજ રિથિતિમાં તેને કેમ રહેવા હતા નથી ! મહાશય કૃષ્ણદાસ પાલ, દ્વારકાનાથ મિત્ર, જનરલ વાઘીંગળન, સર વાલ્ટર સ્કોટ, અને સિડનિસ્મિથ આદિ અનેકાનેક મહોદય વિનય અને સૌજન્યતાના પ્રભાવથી સંસારમાં જેવું કંઈ પોતાનું નામ સંસ્થાપિત કરી ગયા છે, તે અશિષ્ટતા અને ઉદ્વેગતાનું કામ કરીને શું તેનો શતાંશ પણ સ્થાપિત કરવામાં સમર્થ થઈ શકે તેમ હતા ?

અશિષ્ટ લોકો ધારે તો ધીરે ધીરે પ્રવૃત્તિ કરીને થોડા દિવસોમાં શિષ્ટ થઈ શકે છે, ને સાચા શિષ્ટાચારિયોના આચાર વ્યવહાર વાતચીત અને ક્રિયા કલાપોથી સારી રીતે શિક્ષા સંપાદન કરી શકે છે.

મહાશય રાજનારાયણ વસુ સુમનતાનો જાણે અવતાર હતા. શિષ્ટાચાર વ્રેમનામાં સ્વાભાવિક હતા. શું ધની, શું ઘરિદ, શું પરિચીત અને શું અપરિચિત સૌની સાથે તે સારું વર્તન ચલાવતા હતા, ને સર્વનું સન્માન કરતા હતા. તે પોતાના નોકરોના ઉપર પણ પોતાની શિષ્ટતા પ્રકટ કરવામાં કુઠિત થતા ન હોતા. કર્તવ્યના પાલન કરવામાં જ તે પરમધર્મ સમજતા હતા. તેનું ચરિત્રામ આમ થયું કે તે જ્યાં જતા ત્યાં દેવતાની સમાન આદર પામીને થાતે તો સુખી થતા હતા જ, કિંતુ બીજાઓને પણ સુખી કરતા હતા.

જે લોકો ઘરિદ હોવા છતાં પણ કઠોરભાષી અને ઉદ્વેગ છે તેની તો કાંઈ વાતજ કરવાની જરૂર નથી, કિન્તુ ધનવાન પણ જો એવા દુઃશીલ હોય તો તે લોકોને ખરેખર અપ્રિય થઈ પડે છે, કોઈ તેમને હૃદયથી આહતું નથી. જે તેનાથી કાંઈ પામે છે તે પણ તેને અસેવ્યજ સમજે છે. જે લોકો અપ્રિય ભાષી છે, તેમનું જ નામ સામાન્ય રીતે દુર્ગુણ છે. જે લોકો પાસેથી સારા વ્યવહારની આશા રાખવામાં આવે છે, તે લોકોજ કદી કદી અયોગ્ય વ્યવહાર કરી બેસે છે. તેમની આ અશિષ્ટતાનું મૂળ અજ્ઞાનતા કદી શકાતું નથી કિન્તુ તેમનું અત્યંત દુર્ગુણને દુર્ગુણીત હૃદયજ તેનું મૂળ કદી શકાય છે. જે વ્યક્તિ અજ્ઞાન તથા અશિષ્ટતાનું કામ કરી જાય છે, તે અશિષ્ટતાનો દોષ જાણીને સંભવ છે કે બહુ શીઘ્ર પોતાને સુધારશે, કિન્તુ હૃદયની દુર્ગુણતાના કારણથી જે અશિષ્ટ વ્યવહાર કરે છે તેનો સુધારો થવો કઠણ છે. જે દોષને જાણવા છતાં તેમાં મગ્ન રાખે છે, તેને દોષ પોતાનાં સહચર સમજીને સહસા ત્યજી શકતો નથી. જ્યાં સુધી તે પોતાના ઉપર પૂર્ણ રૂપે સહચરનો વિરદિત ભાવ જોશે નહીં, ત્યાં સુધી તે તેમાંથી દુર થશે નહીં. કેટલાએ લોકો એવા છે કે જે અશિષ્ટતા કરવા ઇચ્છતા નથી. પણ જ્યારે તેનાથી અશિષ્ટતાનું કોઈ કામ થઈ જાય છે, ત્યારે એક વાર તો તે તેને માટે પરતાય છે,

કિંતુ એમને એમ એ ચાર વાર તેનાથી અશિષ્ટતા થઈ જાય છે સારે તેને માટે તે કાંઈ ખેદ કરતા નથી, તેમ તેના દુષ્પરિણામની પણ કશી પરવા રાખતા નથી. એટલા માટે એક વાર જૂલથી પણ અશિષ્ટ વ્યવહારનું થતું મંગળપ્રદ થતું નથી. જે લોકો અશિષ્ટ છે, તેમની સાથે રહેવું ઘણું જ દુઃખદ માય છે. એટલા માટે જે મુખથી રહેવા ઇચ્છે તેમણે અશિષ્ટ લોકોની સંગતિથી દૂર રહેવું જોઈએ.

નરેશચંદ્ર નાની ઉંમરમાં સારો બુદ્ધિમાન હતો. વૃદ્ધો કથા કરતા હતા કે આ હોનહાર બાળક છે. એથી સંસારનો અતિ ધણો ઉપકાર થવાનો સંભવ છે. નરેશ બાળુમાં સર્વ ગુણ રહેવા છતાં પણ તેનો કઠોર સ્વભાવ સર્વ અનિષ્ટોનું મૂળ થઈ રહ્યો હતો. ગુરૂજન તેના કર્કશ સ્વભાવને જાણી ન શક્યાં તેથી સ્વભાવ કામળ કરવાની કશી શિક્ષા તેને આપવામાં આવી નહીં, તેમ ન તેને માટે કશો વિશેષ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો. નરેશ ક્રમશઃ વધવા મંડ્યો અને થોડા દિવસમાં તેણે લખવા વાંચવાનું સારી રીતે શીખી લીધું. યુવાન થયા પછી તે દ્રવ્યનું ઉપાર્જન પણ સારું કરવા મંડ્યો. સંસારનો સર્વ ભાર એક એક કરીને તેના શીર પર સ્થાવી પડ્યો. નરેશ બાળુની બુદ્ધિ અને વિચારે આ વખતે એક ભિન્ન માર્ગનું અવલંબન કર્યું. તે સર્વને કથા કરતો કે “ હું, કોઈ પાસેથી સહાયતા છેડજો નથી, કોઈ મારી સહાયતા કરશે નહીં, તેમ હું કોઈને સહાયતા કરીશ નહીં. બીખારીઓને અન્ન આપવું એ બાળસુઓની સંખ્યા વધારવા સમાન છે, એવી રીતે ભાત ભાતના નહારા પિયારોથી તેનું મગજ લરાઈ ગયું. કોઈ બ્રાહ્મણ, સાધુ, કે અનાથ બ્યારે તેની પાસે કાંઈ માગવા જતાં ત્યારે તે તુરત કોંઈ ભરાઈને બોલી ઉઠતો કે “ ઈશ્વરે હાથ પગ બંને આપેલ છે, કમાઈ ખાઓ ” શહેરમાં બીખારીઓની તો કમીજ નથી, રોજ રોજ કુટલાંએ આંધળાં જંગડાં, લુલાં બૂખ્યાં, દીન, દીન, તેના દ્વાર પર આવીને “ મા ભિક્ષા દે ” કહીને પોકારવા મંડ્યાં. તે સર્વ પર નિર્દયતાની સાથે કઠોર વાક્યોનો પ્રયોગ કરતાં કરતાં નરેશનો સ્વભાવ એટલો બગડી ગયો કે હવે તે પોતાનાં સગાં વહાલાંની સાથે થયું કઠોર બાપણ કરવા મંડ્યો. કોઈના દ્વારા સમજાવવા જતાં તો તે આગતી પેઠે વધુ પ્રજ્વલિત થઈ જતો હતો. થોડાજ દિવસોમાં તે પોતાના વ્યવહારથી અડોશ પડેલા તો શું, પણ સધળી વસ્તીના લોકોનો અપ્રિય થઈ ગયો. એક એ માણસ સિવાય કોઈ તેની સાથે વાતચીત પણ કરતું નહોતું. સર્વ લોકો તેના સ્વભાવથી અસંતુષ્ટ હતા. એક દિવસ એક અનાથ બાળક તેને ઘેર ભિક્ષા માગવા ગયો. જે તે સાધારણ બીખમગા જેવો હોત તો તે નરેશ તેને દૂર દૂર કહીને જ બગાડી મૂકત, કિંતુ છાંતરાનું ૧૧૨૫ સારા કુલશીલના જેવું

જેવામાં આવ્યું તો પણ તેના હૃદયમાં દયા ન આવી. તેણે પોતાના વજનના સંદર્શ કોરે રવચી તેને એવી રીતે ધમકાવ્યો કે તે કંપી હત્યો. તે બાળકે પોતાના મનમાં કહ્યું “આવી રીતે ન ધુરકતાં જો તે મીઠી વાતોની સાથે બે થપ્પડ પણ મારી લેત તો આટલું દુઃખ ન ચાત.” તે બાળક કાંઈ ન બોલતાં જાનો માનો ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

જનકીનાથ બાપુ કલકત્તાના કોઈ સોદાગરના કારખાનામાં મુનિમ હતા. તે ધણાજ દયાળુ હતા. જે કોઈ બૂખ્યો તેમની પાસે જતો હતો તેને તે એક બે મુઠી અન્ન આપતા હતા. તે અનાથ બાળક જનકીનાથ બાપુની પાસે આવ્યો.

જનકી બાપુએ પૂછ્યું—“તું શું ઇચ્છે છે ?”

બાળક—“હું દરિદ્ર છું, મારી પાસે કશું નથી. જે આપ ખુશીથી આપશો તે હું લઈશ.”

જનકી બાપુ—“ભોજન ક્યું છે કે બૂખ્યો છે ?”

બાળક—“મેં ભોજન ક્યું નથી. મારી માએ પણ બે દિવસથી કશું ખાધું નથી.”

જનકીનાથ બાપુએ એક ચીઠી લખીને તેના હાથમાં આપીને કહ્યું—“ મોદીના નામથી મેં આ ચીઠી લખી આપી છે તેને જઈને દે, તે તમને એક મણ ચોખા, દસ શેર દાળ, એક શેર ધી, મીઠું, મશાલો, ને : : આપશે તે લઈને તમારી બૂખી માની પાસે લઈ જાઓ ” આમ કહી તેમણે એક મળુર પણ તે છોકરાની સાથે મોકલ્યો. છોકરાની ખાતે આંખો આંસુ ભરાઈ આવ્યાં. જનકી બાપુએ કહ્યું—“ કાંઈ ચિંતા નહીં, અનાથોને નાથ ઇશ્વર છે. તે જ દીન દુઃખીઓની રક્ષા કરે છે.”

બાળક—“ મહારાજ ! ઇશ્વરની કૃપા પર આધાર રાખીનેજ બિમા મારે હું ઘેરથી બહાર નીકળ્યો છું. મારી આંખોમાંથી આંસુ આવ્યાં પીળું કાંઈ કારણ નથી. હું આ મહોલાના એક માણસની પાસે ગયે હતો, તેના બહારના ઠાઠમાંથી હું તેને ધનવાન તથા દાતા સમજ્યો; કિં તેણે એવો તિરસ્કાર બતાવ્યો કે મને બાગવાને રસ્તો મુજ્યો નહીં. આ જે મીઠી વાતો કરીને મારી સાથે આ પ્રકારની દયાળુતા દર્શાવી છે તે મારું હૃદય દ્રવીત થઈ ગયું છે, હું કોઈ રીતે મારા હૃદયના આ વેગને રોકી શકતો નથી.” આમ કહી તે બાળક તેમની આગળ કૃતારતા પ્રકટ કરતો ચાલ્યો ગયો.

પેલી તરફ નરેશ બાપુના ઘરમાં એક રાતે ઘાડ પડી. તેના ઘરમાં જે સર સામાન હતો તે સર્વ ઘોરાઈ ગયો. જ્યારે ચોર તેના ઘરમાંથી ધૂં વહી રહ્યા હતા ત્યારે નરેશ જાગી ગયો. તેણે પડોશીઓનાં નામ લઈ લઈ ફેટલીએ રાડો પાડી, ફેટલાએ તેમને કાલાવાલા કર્યાં, પણ એક પણ વ્યક્તિ તેની સહાયતા કરવાને માટે આવી નહીં, છેવટે તે હાથ હાથ કરતો રહ્યો ચોર મહા નિર્બંધતાની સાથે સર્વ માલ વહીને લઈ ગયા. (ક્રમર.)

શિવસ્તુતિ:

રવિન્દ્રનાથ ટાગોરની ગીતાંજલિ પરથી

અનુવાદક.

ગણાત્રા વલ્લભદાસ ભગવાનજી.

— : ૦ : —

(શિલારીતી.)

સુખં દુઃખં સોઢં વિતત્ત મયિ કિંચિદ્ વલમપિ
પ્રભો ગાઢં ધ્વાન્તં દલય મનસો મે ચ સતતમ્ ।
અહં સેવાકૃત્યે સફલમશ્વિલં જીવિતમિદં
પથા કર્તુ શક્તઃ કુરુ શિવ તથા વિશ્વજનક ॥ ૧ ॥

પ્રભો ! દે તું શક્તિ સહન કરવા દુઃખ સુખને,
મહા અંધારું તું સુગ હૃદયતું નાશ કરજે;
સદા સેવા માટે સફલ કરવા જીવન બધું,
મને શક્તિ દે તું જગતપતિ શાંભો શિવ જટ.

દરિદ્રાણાં દૈન્યં શમનમિદં નેતું મદચતો
મનુષ્યાન્નો નન્તું પિતર મયિ શક્તિં ચ નિયતમ્ ।
સર્વોદાર્યં ચિત્તે વિકસતુ મદીયે ચ મનસિ
ત્વદાયતા વાઙ્મઠા મવતુ મમ સર્વોત્તમિ ગતા ॥ ૨ ॥

ગરીબોનાં દુઃખો શમન કરવા સર્વ સમયે,
મદોન્મદો પાસે નમન કરવા આપ બલ તું;
પ્રભો ! મારા ચિત્તે સુખતિ પ્રકટે તેમ કર તું
તથા તારી ઈચ્છા અનુસરું સદા એવું બલ દે.

સત્ય સત્તા.

ગરબ.

અમકતી સત્યના બગથી, સકલ પ્રહાંડની માંહી;
તમારી "આત્મજ્યોતિ" જ્યાં, કરો તે યાદ સહુ લાઈ.
હુતી "પ્રહ્લાદ"માં શક્તિ, સનાતન સત્યને માટે;
પિતાની સાથમાં કીધી, કરો તે યાદ સહુ લાઈ.
અંગ રહી સત્ય પંથેથી, અજ્યો નહી અંત સુધીમાં;
તજ્યું નહીં નામ "ભગવદ્નું," કરો તે યાદ સહુ લાઈ.
શુરજના વિરૂદ્ધ શિક્ષણ, સદા જે બાળને દેતો;
"મધુરા સન્ય મંત્રોનું," કરો તે યાદ સહુ લાઈ.
"અહાબ્યો પર્વતે તોયે," "મૂક્યું નહી સત્યને જેણે;"
"ગણીને મોત પશુ વહાણું," કરો તે યાદ સહુ લાઈ.
બતાવ્યું સત્યને જગમાં, મકમ રહી આત્મગંગ ઉપર;
"તમારો તે સમય આજે," કરો તે યાદ સહુ લાઈ.
અમૂલા હીરલા જેમ્યા, કુળે આ "હિન્દ માતાના;"
"તમે પણ બાળ તેના છે," કરો તે યાદ સહુ લાઈ.
સ્વીકારો સત્ય તે સાચું, જીવનની આત્મજ્યોતિનું;
ખરું તે તેજ હીપકનું, કરો તે યાદ સહુ લાઈ.
ઉરાડી રાખ ઉપરની, અઢેલી જે દૃઢ્યપટ પર;
તમારું "શ્રેય" છે તેમાં, કરો તે યાદ સહુ લાઈ.
"હૃદયની આત્મવેત્તીને," "સિંચી દ્યો સત્ય વારિથી;"
અમર જગ આપતો ઇશ્વર, કરો તે યાદ સહુ લાઈ.

પ્રયોજક:—શાસ્ત્રી અમૃતલાલ ત્રિકમજી આચાર્ય.

અધ્યાય ઓગણત્રીશમો.

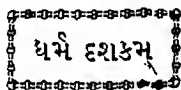
ધૌમ્ય કહે છે—હે રાજા ! ત્યાર પછી જે યજું તે કહું છું તે તું સાંભળ. ક્ષેમલાભા બ્રાહ્મણોને જોઈને શુભ વચન કહેવા લાગી. (૧) દેવી કહે છે—હે બ્રાહ્મણ ! હું તમારો ભક્તિથી સારી રીતે સંતોષ પામી છું, તેથી તમને શું ઇચ્છત ફળ આપું તે મને કહો. (૨) તમને કદિ શત્રુથી ભય ઉત્પન્ન થશે નહિં, કદિ ચોરની ખીંક લાગશે નહિં; અને બ્રાહ્મણોના કુળોમાં કદિ દુષ્ટ રોગોની ખીંકા થશે નહિં. (૩) અતિવૃદ્ધિ તથા દૈવી ભૌમી કે માનુષી ઉત્પાતો થશે નહિં; અને કદિ ધર્મમાં વિદ્વંસ થશે નહિં. (૪) દુઃસ્વપ્નની ખીંકા થશે નહિં. અને પૂતના તથા કોટરા વિગેરે દુષ્ટ શક્તિઓની તથા ગ્રહોની ખીંકા બાળકને નાશો નહિં. (૫) ધૌમ્ય કહે છે—એ પ્રમાણે દેવીનું વરદાન મેળવી બ્રાહ્મણો ખુશી થયા. તે તે ક્ષેમલાભાની કૃપાથી સુખી થયા. (૬) કાગણ માસની શુદ્ધિ નૈવમીને દિવસે ભક્તિમાં તત્પર એવા તે ઉત્તમ બ્રાહ્મણો પૂજન અને હવન કરતા હતા. (૭) તે ભક્તિવાન બ્રાહ્મણો કુમારીકાએતે અને બ્રાહ્મણોને નવમીને દિવસે મિષ્ટાન્નથી ભોજન કરાવતા હતા. (૮) હે ભૂપ ! તેમનું સર્વ કાર્યમાં ત્યાં કલ્યાણ થયું, તે સર્વે બ્રાહ્મણો મનમાં પ્રીતિવાળા હોઈ આનંદમાં રહેતા હતા. (૯) યુધિષ્ઠિર કહે છે—તે ક્ષેમલાભા ત્યાં કેવી રીતે થયાં, એ દુષ્ટ દાનવ કોણ હતા, શક્તિએ તેને કેવી રીતે માર્યો; તથા કુબેરની સ્થાપના કેવી રીતે કરી ? (૧૦) ત્યાં જન્મદેવ નામનું શિવસિંગ કોણે સ્થાપ્યું ? તે પવિત્ર જળવાળું ગંબીર નામનું સરોવર ત્યાં કોણે કર્યું ? (૧૧) હે દિગ્ગેતમ ! એ બધું તમે કૃપા કરી મને કહો. હું સાંભળવાની ઇચ્છાવાળો આપનો ભક્ત છું, માટે મહેરબાની કરી સંભળાવો. (૧૨) ધૌમ્ય કહે છે—હે મોટી ભુજવાળા ! હું મોહરકપુરનું વિસ્તારથી વૃત્તાંત જોમ તને કહું છું તેમ સાંભળ. (૧૩) એક વખત મર્કટાક્ષ નામનો મહાનુદુષ્ટ ત્રાસક મહા ધોર અને બયાનક શરીર કરીને આવ્યો. (૧૪) તે મગમૂત ઉદ્ભવેલો, સર્વ બ્રાહ્મણોને ત્રાસ આપતો, જન્મેલાં છોકરાંનું બંધણ કરતો. સર્વ બાળુ વેદીઆઓનો નાશ કરવા લાગ્યો. (૧૫)

તે વખતે ભયથી વ્યાકુળ થઇ બ્રાહ્મણો ભેગા થઇને મુજવા માંડ્યા, ને તે સર્વ હાથ
જોડી પ્રણામ કરતા તેને કહેવા સાચા. (૧૬) હે વીર ! તમે શા કારણથી
મહા ઉત્પાત કરો છો ! આપની અમે શી આત્મા ઉઠાવીએ ? અમે ધર્મીષ્ઠ એવા
બ્રાહ્મણો છીએ. (૧૭) તેઓનું આપું વચન સાંભળી મદ્યી ગર્વિત થઇ તે
દૈત્ય તેમને ખીએલા જોઇ તિરસ્કાર કરતો બોલવા લાગ્યો. (૧૮) હે સર્વ
બ્રાહ્મણો ! તમે સાંભળો. હું દિતિનો બળવાન પુત્ર છું. હું પરમેષ્ઠી બ્રહ્માના
વરદાનથી પ્રાસાદિત થયેલો છું. (૧૯) મને તમે રાજા બનાવો, ને પછી સુખેથી
જીવો. ગતમાં મારી પૂજા કરો, ને મને સોમરસ પાઓ. (૨૦) પૃથ્વી પર હું
બળવાન છું. જે વધારે બળવાન હોય તેની પૂજા કરવી જોઇએ. હું તમારી રક્ષા
કરીશ, અને બ્રાહ્મણો ! તમે સુખેથી રહેજો. (૨૧) આ પ્રમાણે નહિં કરો તો
હું બાળકોને અને વૃદ્ધોને ખાઇ જામશ, ને યજ્ઞનો ભંગ કરી રથમાં કાઢી
નાખીશ. (૨૨) ધૌમ્ય કહે છે—તેનું એ વચન સાંભળીને ત્રિવેદી બ્રાહ્મણો
શોકથી વ્યાકુળ થઇ ગયા ને પરસ્પર વિચાર કરીને સર્વે મળીને તેને કહેવા
સાચા. (૨૩) વેદમાં કહેલા જગત્ના કર્તા જનાર્દન દેવને મૂકીને અમે તને બળથું
નહિં. (૨૪) તે વિષ્ણુએ તારા જેવા કરોડોને મારી નાખ્યા છે, સૃષ્ટિ રિચતિ ને
અંતના કરનાર તે યજ્ઞના સાક્ષી દેવ છે. (૨૫) હે દુષ્ટ ! તું તારે સ્થાને પાછો
જા, અમે શ્રીમાતાથી રક્ષાએલા છીએ. તું આ સ્થાનમાં વિઘ્ન કરીશ તો તે તને
નકળી મારી નાખશે. (૨૬) ધૌમ્ય કહે છે—એ પ્રમાણે તેને કહ્યું એટલે તે
દુષ્ટાત્મા ખજ બંધાનક રૂપ ધરી મારવા તૈયાર થયો હોય તેમ તે સર્વને ત્રાસ
આપવા લાગ્યો. (૨૭) તે સર્વ બ્રાહ્મણો ત્રાસ પામી શુદ્ધિ વગરના ને ભયથી
વ્યાકુળ થઇ શ્રીમાતાને ઉત્તમ સ્થાનકે ગયા. (૨૮) હે નૃપ ! કેટલાક બ્રાહ્મણો
ભયથી વ્યાકુળ થઇ ધર્મેશ્વર ગયા, ને લાં માતાની અને શંકરની સ્તુતિ કરવા
લાગ્યા. (૨૯) જેની ધનમાં પોહીયો છે એવા દેવના દેવ મહા ઇશ્વર શંકર
પોતે કુખેરની સાથે લાં ગયા. (૩૦) તેમણે તેની (તે રાક્ષસની) સાથે વિવાહ
અને અતિ દારણ્ય સુદ્ધ કર્યું. હે રાજા ! તે જેવા સર્વે દેવતાઓ વિમાનમાં બેસી
ત્યાં આગ્યા. (૩૧) શંકરે અદાર દિવસ એ પ્રમાણે સુદ્ધ કર્યા પછી તે રાક્ષસના
વરદાનના કારણે વિષે બુદ્ધિથી વિચાર કર્યો. (૩૨) તપથી સંતુષ્ટ થયેલા
બ્રહ્માએ આને વરદાન આપેલું છે કે તારું મરણ પુરુષથી નહિં પણ સ્ત્રીથી
યશે. (૩૩) તેથી તે મહાત્મા શંકરે શ્રીમાતાને પ્રેરણા કરી. ત્યારે શ્રીમાતાએ
પોતાના દેહમાંથી શક્તિ ઉત્પન્ન કરી. (૩૪) ને કહ્યું કે હે દેવી ! તું બ્રાહ્મણોનું
કલ્યાણ કર, મને એ લાભ છેઃ મારે આ સ્થાનના બ્રાહ્મણોની રક્ષા કરવી
જોઇએ. (૩૫) હે સુંદર મુખવાળી ! પૃથ્વી પર તારું ક્ષેમલાભા નામ પ્રખ્યાતિ
પામશે, ને તું હમ્બેશ પૂજનીય થઇ રહીશ. (૩૬) આ સ્થાનમાં સર્વ બ્રાહ્મણો

દંબા ! તારો જય થાઓ. (૮૧) હે માતા ! વીરો વગરના માણસને પુરુષપણુ આવે એમ કહે, તેથી બહુચરી બોલી કે તે બધું થશે. (૮૨) જે મારી સદા સેવા કરશે તેના સર્વ અર્થ સાધી આપીશ. વળી હે ભૂપાળ ! વૈધનાથની ઉત્પત્તિ સાંભળો. (૮૩) હે રાજા ! પૂર્વે કૃતયુગમાં દિલીપ નામના રાજાએ દુષ્ટ રોગ મટાડવા માટે શિવનું આરાધન કર્યું હતું. (૮૪) સારે ભગવાન પ્રસન્ન થયા, તે તે રાજાને વ્યાધિથી મુક્ત કર્યો. તે સ્થળે જે શિવલિંગ થયું; તે વૈધનાથ કહેવાયું. (૮૫) હે રાજા ! તેના દર્શનમાત્રથી સર્વ રોગનો નાશ થાય છે, તેમ જ જે તેનું કીર્તન કરે અને સાંભળે તે બેડે દુઃખથી મુક્ત થાય છે. (૮૬)

એ પ્રમાણે પદ્મપુરાણના પાતાલખણ્ડમાં આવેલી
શ્રીધર્મારણ્ય કથાનો દ્વેષભલાભા વર્ણન
નામનો આગણત્રીશનો અધ્યાય.

પ્રભાશંકર જયશંકર પાઠક.

ધર્મ દશકમ્

લેખક:-મણિશંકર મગનલાલ અયાચી-પાટણ.

धर्मो विश्वस्य जगतः प्रतिष्ठा सर्वकामघुक् ।

धर्मः पुमर्थं मूलं दृष्ट्वा दृष्टफलप्रदः ॥

(શાર્દૂલ વિક્રીડિત છંદ.)

મ' ક્ષેત્ર પવિત્ર ભારત ભૂમિ પ્રખ્યાત છે પૂર્વથી,
મ' ક્ષેત્ર વિરૂદ્ધ કલ્પતરૂઓ ફૂલે ફળે ધર્મથી;
મ' ખાસ સગંધ વાસ પસરે, આનંદ વાધે સદા,
મ' આય તળે ટળે ત્રિવિધ સંતાપો ઉતાપો બધા. ૧

મ' શીતળ છાય, કલ્પતરૂની છાયે મળે નિવૃત્તિ
મ' ધર્મ પરંપરા પ્રસરતી, ધર્મે સ્વદેશોન્નતિ;
મ' ખાસ નિવાસ ભારતવિષે સ્વર્ગસ્થ દેવો અહે,
મ' ભારત ભૂમિમાં નિવસતી આર્થ પ્રજા ઉત્સહે. ૨

હું છવન ગાળતા મુનિવરો-વિદ્ધરો-તાપસો,
ભણ્તો પણ ધર્મને ન તજતા, ઉદ્વેગ જ્યાં ના કરો;
વદ્ય પરિમહે વ્યવહારી આનંદને માનતા,
મ' જ્ઞાન-તપઃ પરોપકરણે સ્વારાજ્યમાં મહાલતા. ૩

સદ્ધર્મે ધન મેળવી, વ્યવહારી ધર્મા વિરૂદ્ધ સદા,
કામો લોગવતા પ્રસન્ન મનથી પુણ્યે મળેલા યથા;
યાવદ્ અર્થ પરિગ્રહે વ્યવહારી સંતોષથી વર્તતા
ત્રૈવર્ગે સુખ લોગવી, ઉપરમી, સ્વર્મોક્ષને પામતા. ૪

ધર્માલંબનથી જ જાહુર હતી આ દેશમાં ઉન્નતિ,
ધર્મે સૌ વરણાશ્રમે વરતતા સ્વારાજ્યના મોજથી;
ધર્મે શાંતિ સદા પ્રસન્ન મનથી સૌ વર્તતા સંપથી,
સંપે સંપત સાંપડે સરવને, સંપે સદા ઉન્નતિ. ૫

ધર્મે ઉત્તમ યજ્ઞયાગ વરતે, પર્જન્ય માગ્યા મળે,
ધર્મે ઉત્સવ ઘેર ઘેર વધતા, સન્માર્ગમાં સૌ સરે;
ધર્મે સિદ્ધિ-સમૃદ્ધિ વૃદ્ધિ સતતે, સેવા કરે સિદ્ધિયો,
ધર્મે દાનવ-દેવ-માનવ નમે, ધર્મે મળે યોગિયો. ૬

ધર્મે વ્યાધિ-દુકાળ-દુર્મરણની લીતિ ન લેશે રહે,
ધર્મે લોગ, વિમોક્ષ દુર્લભ નહિ, ધર્મેલહે જે ચહે;
ધર્મે માન્ય સનાતની પ્રસરતી શ્રીભારતે ભારતી,
સદ્ધર્મી ધર્મ વિજય અત્ર રમતી આનંદ વર્ધાવતી. ૭

ધર્મોદ્ધારક સાર્વભૌમ નૃપતિ શ્રીરામ કૃષ્ણાદિકો,
ધર્મે ભારત ભૂમિ ભવ્ય પુરૂષો દેખાય દેવાંશકો;
ધર્મે નીતિ સુરીતિ માર્ગ વરતે રાજા પ્રજા નેકથી,
ધર્મે આ વખણાય દેશ જગમાં, ધર્મે સદૈવોન્નતિ ૮

ધર્મે અત્ર-પરત્ર અભયુદય-નિઃશ્રયઃ સધાયે સદા,
ધર્મે ધર્મ વિવૃદ્ધિયે સુખ મળે, ધર્મે ટળે આપદા;
ધર્મે અર્ધ મળે અખુટ સઘળા લોગો અનાયાસથી,
ધર્માત્મા યશવંત સંત સુખથી અંતે લહે સ્વર્ગતી ૯

સદ્ધર્મે મતિ આપણી અહુર્નિશે જામી રહે સર્વાયા
સાચો એ દ્રવ્ય લોકમાં સહુ સરે સાચો તને ના કદા;
ધર્મે સાધિત અર્થ કામ સુખ-દે, ધર્મે મળે સ્વર્ગતિ,
ધર્મે ધર્મ વિવર્ધને દૃઢ કરે શ્રી ભારતે ઉન્નતિ ૧૦

(गतांक १५८ पृष्ठ पायीं चालु.)

मूल लेखक—अकुर नारायण विसनजी

अनुवादक—

नाथूराम शालिग्राम (गोमुज) सोमवारीया बाजार,

शाजापुर, प्रांत मालवा.

प्रवेश ४ था.

(स्थान विलासपुरमें हरिश्चन्द्रके मकानमें रतिका विलासधवन—

रति विरहवेदनासे अकुलाई हुई दिखाई देना).

रति—जहर रेल आई हुई पुरनदीयें ज्याधि ये सब मनुष्य जाति के शत्रु हैं तो भी इन शत्रुओंका संहार करनेके उपायभी है. जोस शत्रुके नाशका एक भी उपाय नहीं ऐसा जो प्रबल शत्रु होंवे तो वो केवल तारुण्य-वसंतमें उत्पन्न होनेवाला काम—मदन रोग अथवा प्रेम ही है. यह प्रेम जो तलवार हो तो उसके प्रहारको रोकनेके लिये ढाल बन जावे, जो यह-काम-मदन कोई रोग होंतो इसके निवारणके लिये औषधि सेवन करे, और जो यह मदन अग्नि हो तो इसको शांत करनेके लिये पानी बन जावे. परंतु यह तो इनमेंसे कुछभी नहीं इससे इसके निवारणका कोई उपायभी नहीं हो सकता, मात्र इतनाही कर सकते हैं के इस निर्दय मदन राजके नाम पे रुदन कीया करे और अश्रुपातसे मुह धोया करूं.

‘ मदन राज करता सदा उज्जड़ गृहमें वास ।

दग्ध करे जिसमें रहे उसका हिरदा खास ॥ १ ॥ ’

विद्या विनाद.

रंभा—(प्रवेश कर) हां हां—ये क्या विचारे मदनराजपर इतनी भारी नाराजी ?

रति—(आश्चर्यतासे) आप कोई न्यायाधीश हो या वैरिस्टर हो—मेरी मरजीपर—हां हां अब समझी ये मदनराज तेरा सम्बन्धी अथवा मित्र होगा.

रंभा—ये कल्पना कैसी विचित्र ! ओरे दिवानी ! मदनराज तो सभीका हितकर्ता है और सभीका मित्र है. क्योंकि मदन—प्रेमके बाजारका दलाल है और उसके प्रतापसेही स्त्री पुरुषोंके अंतःकरण आनन्दसे लाठ है. जो तेरे श्रापसे ये विचारा कहीं मर गया तो विधवा प्रेमव्यापार एकदम बन्द हो जावेगा.

मदन—(पीछेसे प्रवेश कर स्वगत) सचमुच ये बाला जो मदनकी दलालकी उपमा देती है इससे यह विदुषी हो ऐसा मानुम होता है—

रति—मुझा यह काम मर जावे और अपने जैसी बालाओंके दिष्ट प्रेमाग्निसे खाक होते चंद होवे.

रंभा—जो ऐसा होगा तो जीव भाररूप हो जावेगा.

रति—भलेही जीवन अस्तु हो जावे पर स्वारथी पुरुषोंकी आवश्यकता तो टलेगी.

रंभा—कदापि नहीं. स्त्रियोंको पुरुषके छत्र बगैर चलनेकाही नहीं.
कारण—

“ वेमर्दके औरतका गुजारार्हा नहीं है ”

“ औरत जो अँगुठी तो मर्द उसका नगीना है ”

मदन—(स्वगत) यह मेरी स्त्रीकी सहचरी महा विदुषी है. पुरुष बिना प्रमदाकी गति ही नहीं. कारण—

“ पिता रक्षति कौमारं भर्ता रक्षति यौवने ।

पुत्रस्तु स्थाविरे भावे न स्त्री स्वातंत्र्यमर्हति ॥ ”

अर्थात्—कौमार अवस्थामें पिता रक्षण करता है, यौवन अवस्थामें पति रक्षण करता है, और वृद्धावस्थामें पुत्र रक्षण करता है. स्त्री कभीभी स्वतंत्र नहीं है ऐसा शास्त्रका प्रमाण है ।

रंभा—चल अब ये बेकार बातें छोड़ दे और तेरे पति आये हैं तनको प्रेम पासमें बंधन करके स्त्रीहावभावसे बश कर ले, मैं तो अब जाती हूं.

रति—अच्छा चाई, मैंभी सयन करती हूं, और देखती हूं कि आज रात्रको प्रेमका कैसा नाटक होता है.

(रंभाका जाना, रतिका शयन करना, उसे निद्रा आई जानकर मदनका प्रगट होना, और उसके सौंदर्यका शास्त्रीय वर्णन करता है)

मदन—आहा ! ऐसी सुन्दर सरोवर समान सुन्दरी मिलनेसे अपना नाम भाग्यशालिओंकी नामावलिमें दाखल हो चुका. कारण—

“ बाह्व्यौ च मृणालमास्थ कमलं छावप्य लीला जलं ।

श्रोणी तीर्थ शिलाच नैत्र शफरी धम्मिल शैवालकम् ।

कान्तायाः स्तनचक्रवाकयुगलं वन्दर्प बाणावटै—

दग्धानामवगाहनायविधिनारम्यं सरोनिर्मितम् ॥१॥ ”

“ मुख है कमल दोनों मुजाएं है मृणाल समान ही
सौन्दर्य जल क्या स्वच्छ है जिसकी कहीं उपमा नहीं ॥

बंचल चपल ये नैन मीनों कोल जाते हैं बने

शैवालसे फैले हुए वे केश हैं क्याही घने ॥

श्रोणी शिलासी देखती युग चक्रवाक उरोज है

रमणीय अंगके अद्भुत अनोखे ओज है ॥

जिनके लगे है अतनुशर जलती हियेमें ज्वाल है

उनके लिए विधिने बनाया यह तडाग विशाल है ॥ ”

जिसके उमय बाहु मृणाल है, जिसकी बदन कमल समान, जिसकी छावप्य लिला जल है, श्रोणी तीर्थ शिला है, नैत्र युगल मस्त्य है, जिसका केश कलाप शैवाल है, और उमयस्तन चक्रवाक पक्षिका जोड़ेके समान है.

ऐसा इस सुन्दरीका शरीर रूप सरोवर ब्रह्मदेवने कामदेवके बाणसे कि ज्वालासे जलते हुवे पुरुषोंका अवगाहन यानी स्नानके लिये ही निर्माण किया है ऐसा शास्त्रका प्रमाण है. इससे मुझे इस सरोवरमें स्नान करना चाहिये परंतु स्नान करनेके पहिले जरा मुखशुद्धि तो कर लेवें (स्त्रीके पास जाकर उसके अधरामृतका पान यानी चुम्बन करता है) अहा केसा मधुर अधरामृतका स्वाद ? क्यों न होवे ? कारण—

“ मधुर शर्करा दधि मधुर अरु मधुमधुर मनाय ।

युवती अधरामृत परे कोई वस्तु जग नाय ॥ १ ॥

ऐसा शास्त्रका प्रमाण है. अब इसे जागृत कर युवती लिलासे मुग्ध होनेका अनुभव प्राप्त करना चाहिये. (जागृत करता है) मेरे गृहकी शोभा जाग, अरु चमकाव मेरा भाग.

रति—(जागृत होकर) हे किसने जागृत की ? और मुझे अपने घरकी शोभा किसने बनाई ?

मदन—तुझे जगानेवाला ये खड़ा तेरा प्राणाधार ।

रति—किन्तु मैं आपके घरकी शोभा किस तरह ? गृहकी शोभाका कारण तो पति और संतान मानी जाती है.

मदन—वस्स, लोग अज्ञान बिलकुल मूर्ख येही बड़ी मारी भूठ खाते हैं. कारण “ कान्ता गेहस्य भूषणम् ” कान्ता—स्त्री घरका भूषण है ऐसा शास्त्रका प्रमाण है.

रति—तब जो विचारे अनग्याहे हैं उनके घरकी क्या उपमा देनी भला ?

मदन—आरण्यकी. कारण “ गृहं तु गृहिणीहीनं कान्तारादृतिरिच्यते ” यानी गृहनी बीनाका गृह कान्तार यानी आरण्यसेभी विशेष मयंकर कहलाता है ऐसा शास्त्रका प्रमाण है.

रति—आपके इस प्रथम समागममें ऐसे वचन सुनकर मेरे मनका हर्ष उफन कर बाहेर निकलता है. आनंदसे वक्षःस्थल प्रफुल्लित होनेसे

चौलीके बंद टूटे जाते हैं. स्त्रीकी संसारमें जो पदवी है उस पदवीकी योग्यताको जाननेवाले ऐसे पंडित पति प्राप्त होनेसे यह रति महं भाग्यशालि है ऐसा प्रत्यक्ष अनुभव होता है.

मदन—तुम्हीं मेरी पांडित्य महत्ताको पहचान गई ऐसा जानकर मेरे हर्षको पारावार नहीं.

चंपा—(नेपथ्यमेंसे) रति ! ओ रति ! इस कमरेमेंका खिराक बुझ गया है उसे लगाजा. आग पेटी मुझे कहीं नहीं मिली.

रति—आई (मदनसे) जरा ठहरो मैं आती हूं (जाना).

मदन—(स्वगत) सचमुच ऐसी स्वरूपवती और गुणवती स्त्री तो देवताओंकोभी मिलना दुर्लभ है, तो फेर मुझे ऐसी स्त्री प्राप्त होनेसे मैं अपने को महा भाग्यशाली मानूं तो इसमें आश्चर्यजनक क्या है? किंतु इस अतुल्य रूपके कारणसे मेरे दिलमें एक शंका उत्पन्न होती है. “ भार्या रूपवती शत्रु ” अर्थात् रूपवती स्त्री शत्रु समान है ऐसा शास्त्रका प्रमाण है, और बातभी सच है. कारण रूपवती रमणीपर अनेकोंकी नीयत घींगडती है और इसके लिये रूपवती स्त्री भ्रष्ट हुवे. बगैर भाग्यसेही बच सके. इसके ये “ सुवर्णको दूधत फिरे कवि व्यभिचारी चौर ” ऐसा शास्त्रका प्रमाण है. इस लिये अब किसी युक्तिसे इसके रूपका नाश करके इसको कुरूप बनानेका प्रयत्न करना चाहिये, वरन् इसकी एक आंख फोड़कर इसको काना बनानेसे अपना कार्य सिद्ध होगा. काना होनेसे लोग इसे धिक्कारके कोई पासभी नहीं आवेगा. कारण—

“ उत्तर देखा दखन देखा देखा मुलक राणेका ।

इन तीनोंका संग न कीजे अंधे लखे कानेका ॥ ”

ऐसा शास्त्रका प्रमाण है. ठीक येही निश्चय—

रति—(प्रवेश कर) क्यों प्राणाधार ! क्या चलता है विचार ?

मदन—स्त्रीका विहार येही इस समयका विचार. (ऐसा कहकर अपने पाससे दांत खुरनी निकाल स्त्रीके एक कंधेपर अपना हाथ रख दूसरे हाथसे उसकी आंखमें दूंस देता है. रति चिह्लाती है).

रति—दोडरे २ मुझ गरीब गायको बचावो. यह मुआ-पागल पति-
तो मेरा काल बन गया. मुआने मेरी आंख फोड़कर मुझे कानी कर डाली
आपरे बाप. दोडो २.

(बाहरसे "दरवाजा खोलो" आवाज आता है। परंतु अन्दरसे दरवाजा
बंद होनेके कारण कोई आ नहीं सका) .

मदन—(रतिसे) प्रिये—देवि—भव तू रूपवती नहीं है. इससे
मेरी शत्रुभी नहीं. अबसे मेरी अत्यंत प्रियतम सहचरी और एकनिष्ठ
माया है.

हरिश्चन्द्र—(नेपथ्यमें) मदन, तुमको तुमारे कुलदेव और इष्ट-
देवकी सपथ है दरवाजा खोलो. ये क्या अनर्थ करना शुरू किया है? मेरी
एककी एकही लडकीकी जिन्दगी बिगाड़ने कोही मेरे पूर्व जन्मके शत्रु
ब्रम्हा बनकर आया है क्या?

मदन—ससुरे साहेब शान्त रहो. मैं आपका शत्रु नहीं किन्तु मेरे
शत्रुको मित्र बनानेके कार्यमें लगा हुआ हूं। यद्यपि मेरी महान कार्यकी
समाप्ति नहीं हुई जरा ठहरो अभी खोलता हूं (ऐसा कहकर वो पुनः
एक ध्यानसे रतिको मुख अवलोकन करता है और एक नवीन विचार
आतेही चौंकता है) एक आंखसे तो यह बराबर कानी हो गई, परन्तु
फेर एक गंभीर प्रश्न आकर उपस्थित हुआ। कारण " एकाक्षी कुल-
नाशिनी " यानी एक आंखवाली स्त्री कुलका नाश करनेवाली होती है
ऐसा शास्त्रका प्रमाण है. वस तो फेर उसको दुसरी भी आंख फोड़ कर
अन्धी बना डालना। अन्धी मनुष्य प्रजापति के नामसे पहचाना आता है
ऐसा शास्त्रका प्रमाण है. (ऐसा विचार करके रतिको दुसरी भी आंख
फोड़ डालता है. इतनेमें हरिश्चन्द्र चंपा शिवचन्द्र और रंभा इत्यादि
दरवाजा तोड़कर अन्दर घुस आते हैं और रतिको अन्धी देखकर मदन पर
वात्यंत कोपायमान होते हैं) .

हरिश्चन्द्र—मूर्ख चांडाल अधमाधम मदन तुझे हमने हमारी पुत्री
इसके लियेही दी होगी? ओ गर्दभकुमार! यह तूने क्या अनर्थपात किया?

चंपा—पापी नराधम कालमुखी ये तेने कौनसे जन्मका वैर लिया? मेरी लडकीको जिन्दाही मार डालीरे । भगवान् तू इस मुएको अन्वा क्यों नहीं बनादे ? जिससे इसे दूसरेके दुःखका अनुभव होवे और हत्यारे ! तेरे कुलका नाश होवे और तेरे पर ईश्वरका भयंकर कोप हो।

मदन—सास तथा ससुरजी शांत रहो शांत रहो । मैंने अनर्थ-पात किया ही नहीं यह आप विनाकारण मेरे शिर दोषारोपन करते हो। रूपवती स्त्री शत्रुसमान है ऐसा शास्त्रका प्रमाण होनेसे मैंने इसे प्रथम कानी बनाकर मित्रका रूप दिया । परंतु इतनेमें एक आंखवाली स्त्री कुलघातनी होती है ऐसा शास्त्रका प्रमाण याद आनेसे मैंने इसकी दुसरी भी आंख फोड़ डाली। इसमें मैंने अयोग्य क्या किया भला ? अब मैं इसको मेरे प्राणसे भी अधिक प्रिय मानूंगा । कारण “प्राणाधिका च बहुभा” स्त्री प्राणसे भी अधिक होती है ऐसा शास्त्रका प्रमाण है।

हरिश्चंद्र—अरे तेरे शास्त्र के प्रमाणकी एसी तैसी ! चांडाल तुं काशीका पंडित है सर्व गुणखंडित गर्दभराज है गर्दभका पुत्र होनेसे ही जंगलमें गधीके शबको अग्नि संस्कार करके मुंडन कराया । छे ये तेरे पापका बदला (ऐसा कहकर मदनको सब मिल कर पीटते हैं)

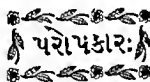
मदन—(कोपसे) पिता माता सास ससुर और गुरु ये पांच व्यक्ति सदासर्वदा पूज्य हैं ऐसा शास्त्रका प्रमाण है। इससे मैं आपके सामने नहीं होता हूं नहीं तो इस स्त्रीको अन्वी बनाने के बदले मुझे पीटनेका आपको कोई अधिकार नहीं है। यह मेरी पत्नी और मैं इसका स्वामी इसका मालिक हूं इससे इसकी चाहे जो अवस्था करनेको मुझे पूर्ण अधिकार है । इसके बदले मारनेवाले आप कौन ?

हरिश्चंद्र—मौन्य धारण कर मूर्ख। हम तुझे राजाके पास ले जावेंगे, तो वहां तेरे शास्त्रका प्रमाण मालूम होवेगा । बिचारी लडकीकी जिन्दगी बिगाड़ डाली। क्या करूं ब्रह्महत्याका मय लगता है नहीं तो इसी दम तेरा गला घोट डालता।

मदन—ठीक है, ठीक है. देखें राजा अब मेरा क्या करता है. मेरा जो अधिकार है उसे राजा भी अस्वीकार नहीं कर सके । कारण “पति-रेको गुरु स्त्रीणाम् ” ऐसा शास्त्रका प्रमाण है.

शिवचन्द्र—भाई, आपके शास्त्रका प्रमाणोंने तो सत्यानाश किया । चलो । व्याह की वक्त तो आपके नामके गीत गाये थे अब तुझारे नाम पर रोते हैं. उस वक्त दूध शकर पीते थे, अब अश्रुपात किया जाता है । उस समय दुर्पसे छाती प्रफुलित होती थी, अब शोकसे उफनाती है.

मदन—इसकी चिंता नहीं “संपत्तौ च विपत्तौ च महतामेकरूपता” विपत्ति और संपत्तिमें महान—गंभीर पुरुषोंका स्वरूप एकचित्त रहता है ऐसा शास्त्रका प्रमाण है (सभी मदनको पीटते हुवे ले जाते हैं. चंपा रतिका हाथ पकड़ के पीछे २ ले जाती है).

लेखकः—साहित्यतीर्थ कवि पोपटलाल शर्मा.

(वसन्ततिलका.)

छे आ अनंत जग, साधन छे अनंत,
स्वार्थे लयां मनुजने अहिं थाय अनंत;
शुभावतो हृदयनां चिरतंत्री तार,
छे विश्वमां सकल श्रेष्ठ परोपकार. १

आरा लरेल जलधि जलने निहाणी,
पाछां इरे मनुज एवन व्यर्थ धारी;
नान्हा परंतु रसपूर्ण सरे जधने,
तृष्णा छिपावी, सस्त्री सहु शीर्ति गातां. २

શેલા નદી નદ તણે પણ અંત ધારે,
 ગર્વિષ્ઠનાં સ્મરણ રેતી મહિં ભુંસાશે;
 ખેંચાઈને સકળ કાળ-નદી પ્રવાહે,
 આધાર-હીન હૃત-વૃત્તિ ધઈ તણાશે. ૩

છે ધન્ય તે મનુજને સહુમાં સદૈવ,
 સ્નેહાર્દ્રવૃત્તિ નિરખી નિજ આત્મદેવ;
 કૂંકે નિજ—સ્મરણ મંત્ર અતંતતાનો,
 જાગે પ્રકાશ જગમાં શુભ એકતાનો. ૪

તેણે સમસ્ત નિજ જીવનતત્ત્વ જાણ્યું,
 તેણે મનુષ્યવપુમાં અમરત્વ માણ્યું;
 તેણે લીધો જગ મહિં જગદીશસાર,
 જેણે કીધો જીવન પાત્રી પરોપકાર. ૫

વિદ્યા મળી, કુળ મળ્યું, મળી રિદ્ધિસિદ્ધિ,
 કીર્તિ મળી, સુખ મળ્યું, વળી લોગવૃદ્ધિ;
 છે વ્યર્થ કિંતુ સઘળું ભવંદુઃખભાર,
 કીધો ન જો જીવન પાત્રી પરોપકાર. ૬

શ્રીનાથના વિમલ વિશ્વમહિં રમતા,
 દેખી દુઃખો દીનતણાં દિલ ના દ્રવતાં;
 કીધો ન આત્મમહિં જો પરમાત્મખ્યાર,
 ધિક્કાર છે જીવનને મન લક્ષ વાર. ૭

જ્યાં દિવ્યવૃત્તિ ઉપકાર પ્રકાશ પામે,
 “હું તુ” તણે તિમિરલેહ વિનાશ પામે;
 આત્મા સુવાસિત થતાં પમરે પરાગ,
 છે ધન્ય જીવન કરેલ પરોપકાર. ૮

નાના પ્રપંચ કરતાં જગ આયડીને,
 પોતાતાણું ઉદર કાકે સદા ભરે છે;
 દર્શાવતા પરમપંથ મહાન્ત સંત,
 તે ધન્ય ધન્ય ઉપકાર સદા કરે છે. ૯

પામ્યા પ્રતાપ અવળે પદ ચાલવાથી,
ઉંચે ચડ્યા ચરણથી જનશીર્ષ દાબી;
લોગી અશેષ મુખ જીવનહ્રાવ લીધો,
છે વ્યર્થ કિંતુ ઉપકાર યદિ ન કીધો. ૧૦

નયારે પ્રભુનયનથી જ અમી ઝરે છે,
સતકર્મથી મનુજ જન્મ અહિં મળે છે;
જીવ્યા થણું વિજય વિશ્વમહિં વધાર્યો,
છે વ્યર્થ કિંતુ ઉપકાર યદિ ન ધાર્યો. ૧૧

ખોટું જગત્, જગતણી જયકીર્તિ ખોટી,
ખોટું સ્વજીવન, વૃધા મદ યુ' ઠરે છે; ?
તે સત્ય; જે અખિલનું હિત આચરીને,
આત્માતણું અમર-પદલવ પાધરે છે. ૧૨

ધૂમે સદા ગગનમંડળ ઘેરી ઘેરી,
મેઘો મહોપકૃતિ-રૂપિ કરે અનેરી;
વૃદ્ધો નવીન મૃદુ પદલવ પૂર્ણ આપે,
શિક્ષા પ્રભુતણી અહો જડમાં ભરી છે. ૧૩

તે દૂર દૂર પડ્યા પડતા હનુએ,
બુપાલ—વિક્રમ—યશોજય—લેરી ગાત્રે;
જેના થયા અમર વાચક દેહુ માટે,
તે છે જડયુ' દધીચિ-રત્ન અનંત તાત્રે. ૧૪

પામી મનુષ્ય શુભ જન્મ પ્રભુપ્રસાદી,
જેણે ન વિશ્વજલધિમહિં પાળે નાંધી;
કીધો યદિ ન ઉપકાર સમાન જાણી,
સન્નારમાં પશુ થકી પણ નીચ પ્રાણી. ૧૫

કરો કરો સર્વ પદોપકાર,
હિતારવા બારત—શુભ—નર;
કરો કરો સર્વ પદોપકાર,
ઉદારવા શ્રીજગદીશ હર.

ખાદીની પ્રસાદી.

(ગતાંકના પૃષ્ઠ ૧૬૩ થી ચાલુ.)

એક દિવસે હું આશ્રમમાં મારી પથારીપર સુતાં સુતાં એક પુસ્તક વાંચવામાં લીન થયો હતો. એ દિવસ રજાનો હતો, એટલે આશ્રમવાસીઓ ઘણાખરા બહાર નીકળી ગયા હતા, અને મારે વ્યવસ્થાપકની આસાથી ખાસ રહેવું પડ્યું હતું. તે વખતે એક કિશોર બાળા મારી ઝોરડીના બારણાં આગળ આવીને ઉભી. આ બાળાને હું સાધારણ ઓળખતો હતો તે આશ્રમમાં શીખવા રોજ એક એ કલાક આવતી હતી. તેનું નામ રક્ષમણી હતું. તે મારા કામમાં તથા મારી વાતોમાં એકચિત્ત બની રસથી ધ્યાન આપતી હતી એ સિવાય એના વિષે હું વિશેષ જાણતો ન હતો. હું સમજ્યો કે આજે રજા છે તેની એને ખબર ન હશે તેથી તે રોજના નિયમ પ્રમાણે આવી લાગે છે, તેથી મેં તેને કહ્યું.

“ રક્ષમણી બહેન ! આજે તો શાળા બંધ છે, એટલે તમેએ નાહક ફેરો ખાધો. ”

“ પણ તમે અહીં છો ને ! તો મારો ફેરો છેક ફેકટ ન જાય ! ” એમ ઉત્તર દેતાં દેતાં તેણે ઝોરડીમાં પ્રવેશ કર્યો, મેં અને ‘ આવો ’ એટલા શબ્દ પુરતોએ આવકાર ન દીધો તે મારે હું પરતાયો.

“ મારા સરખું કામકાજ હોય તો ખુશાથી ફરમાવો. ” મારા ઉત્તરનો કંઈ પણ જવાબ આપે તે અગાઉ રક્ષમણી મારી પથારીની સામેજ જમીન ઉપર બેસી ગઈ. ‘ બેસો ’ એટલો વિવેક પણ મારાથી ન થયો ! અરેરે ! મારું હૃદય કેટલું બધું નિબુર અને વિવેકહીન ! પણ હવે ત્રીજી બુલ થવા ન દીધી. મેં તરતજ મારી પથારી નીચેથી એક સાદી કાઢીને તેને બેસવા આપી.

રક્ષમણી કેટલીક પળ મૌન રહી. એના શાસોશાસ, નેત્રનો અમત્કાર, અને કપોલ ઉપર પડતા શેરડામાં કંઈક ભેદ હતો તે સમજવાને મારું વિવેકહીન (અને રક્ષહીન પણ ખરું) હૃદય તે વખતે તો ખરેખર અશક્ત હતું ન.

મેં પૂછ્યું “ તમારે મારું શું કામ છે ? ”

“ મારે માત્ર આપ પાસે એક શંકા સમાધાન મેળવવું છે. ઘણા વખતથી હું એ પુછવાનો વિચાર કરતી હતી, પણ પ્રસંગ મળ્યો ન હતો. ”

“ ઝોરી તે શી શંકા છે કે જેના સમાધાન માટે તમે મારી પાસે આવવું યોગ્ય ધાર્યું ? ”

“ એ તો જેવી વિદ્યા તેવા ગુરુ ! ”

“ એટલે ! ” મેં આશ્ચર્યથી પૂછ્યું.

“ એટલે ... એમ કે ... હું ધારું છું કે મારી ચંકાતું સમાધાન તમે કરી શકશો. ” રૂઢભણી આગળ શું બોલે છે તે સાંભળવા હું અધીરો બન્યો.

તેણે મૃદુ સાદે શરૂ કર્યું “ મારી એક સખી કુમારિકા સંસાર યાત્રાની કંઈક સમજણી થયે એક યુવકને વરવા ઇચ્છા રાખતી હતી. તેની ઇચ્છાને આધીન રાખને તેના પિતાએ તે યુવકની વિવાહ માટે માંગણી કરી. યુવક તો આ વિષયમાં તટસ્થ હતો જ એમ અમે ધારીયે છીએ. પણ કરતા કારણતા તેના પિતા હતા. તેણે લગ્નના વિષયમાં ખાસ વિચારવા જેવા પ્રશ્નોનો વિચાર નહિ કરતાં એક વેપારી પ્રશ્નની એટલે પૈસાની દ્રષ્ટિથી આ માંગણીનો અનાદર કર્યો; એટલું જ નહિ પણ એ કુમારિકાના પિતાને ઉદ્ધત ઉત્તર દીધો. કુમારિકાએ આ યુવકને નિરખેલો, તેના વિષે કંઈ જાણેલું ખરું, અને તેને પસંદ પણ કરેલો, એટલે મનથી તો તે તેને વરી ચુક્યા જેવી જ હતી. તેના પિતાએ અન્ય રથને તેનાં લગ્ન કરવા ઇચ્છા દર્શાવી ત્યારે તેણે ચોક્ખી ના પાડી અને વરતું તો એ જ યુવકને વરતું એવી પ્રતિજ્ઞા કરી.....”.

રૂઢભણીના આ રાજીદો સાંભળી હું તો આભોજ બન્યો. આ વાર્તાનો યુવક તે જાણે હું જ ન હોઉં ! અરે, પણ ‘ જાણે ’ શા માટે ! આ મારી જ વાત કેમ ન હોય, અને પેલી કુમારિકા પૈસા મકનજી માસ્તરની પુત્રી તો ન હોય ? મારા દીવમાં સહજ સંદેહ ઉપજ્યો. એના નિરાકરણ માટે મેં મારા મનમાં કંઈ કંઈ ચતા અગમ્ય ગમરાટને શમાવી પૂછ્યું “ પણ એ યુવકે તો બીજે ક્યાંક લગ્ન કર્યાં હશે. તો પછી એ કુમારિકાની પ્રતિજ્ઞા બ્યર્થ છે. ”

“ એ યુવકે લગ્ન કર્યું કે કેમ તે ખબર નથી, પણ આ કુમારિકાએ હવે શું કરવું તેના નિર્ણય હું તમારી પાસે માગવા આવી છું. ”

“ મારા વિચાર પ્રમાણે તો એણે બ્રહ્મચર્યવ્રત લઈ દેશસેવા કરવી. સંસારનો ખટાટાપ છોડી દેશસેવાના કામમાં પડવું શું બોલું ? સંસારની ઉપાધિઓ કરતાં આ દેશસેવાનું કાર્ય સહેલું છે. ”

“ તમે સંસારની ઉપાધિથી દુર થવા માટે જ દેશસેવાનું સહેલું કામ કરવા કહો છો, નહિ કે પરમાર્થ દ્રષ્ટિથી અથવા દેશના દુઃખથી. ખરેખર !

સંતપ્ત થવાથી. એ નો પુરો સ્વાર્થ થયો, અને ખરેખરી નયગાઇ કહેવાય. છતાં તમે કહો છો તેમ નિરાશામાંથી કે નિર્બળતામાંથી ઉત્પન્ન થયેલાં દેશભક્તિ કે વૈરાગ્ય શુભ પરિણામી કેમ નિવરણે ? શું તે કુમારિકાને પોતાની આશાની કળાઓ કરમાવી નાંખનાર પેલા યુવકનું વર્તન, તેના પિતાની વ્યાપારી નીતિ, અને સમાજની ખોટી પ્રતિષ્ઠા ઉપર ક્રોધ તિરસ્કાર કે વૈરભાવ ન ઉપજે ? તેના પોતાના કલ્પ વાંકે વિના સંસારીઓને અને સંસારની રૂઢીઓને તેની આશાઓ આમ ઊંનભિન્ન કરવાનો શો અધિકાર ? અને આવી બગ્ન હૃદયની સ્થિતિમાં દેશભક્તિની ધમશ તેનામાં ક્યાંથી આવે ? અને એવી ધમશ કે સેવાની સાગણી ન હોય, તો દેશ-સેવક થવાથીએ કોને લાભ થવાનો હતો ? ”

રૂક્મણીના આ દલીલ બધાં ઉતરનો મારાથી પ્રત્યુત્તર ન દેવાયો. દેશભક્તિનો મારો ઉપદેશ વ્યર્થ ગયો. અને ઉસટો સ્વાર્થ અને નિર્બળતા દર્શક થયાં. અને ખરેખર દીક્ષની નયગાઇના પરિણામેજ મારાથી આવો ઉત્તર સહજ દેવાઇ જવાયો હતો. મને કોઇ ઉપયુક્ત દલીલ જડી નહિ એટલી મારા હૃદયમાં દેશસેવાની સાગણીની ઉણપ હતી એમ મને સહજ લાગી આવ્યું.

પણ આ ચર્ચાએ જુદુ રૂપ લીધું એટલે હું સ્વાભાવિક ‘ રૂક્મણી ’ અથવા ‘ પેલી કુમારિકા ’ કાણુ હશે અને પેલો યુવક તે હું કે કાણુ એ વાત ભૂલીજ ગયો. અને આ એક સામાન્ય વાદવિવાદ થતો હોય અને પ્રતિપક્ષીની દલીલના સામા મુદ્દા ન મળતા હોય ત્યારે જેમ પ્રથમે તેમ જવાજ દેવાય તેવી રીતે મેં ઉત્તર દીધો “ તો પછી એ કુમારિકાએ પોતાનો મનોભાવ પેલા યુવકને જો તે હજી કુંવારો હોય તો જણાવી તેનું મન છતી લેવું તે સિદ્ધ થીજે માર્ગ દેખાતો નથી. ”

“ મેં એજ રસ્તો ગ્રહણ કર્યો છે, અને તે માટેજ હું અહીં આપની સમક્ષ આવી છું. ” રૂક્મણીના આ વચને મને એકદમ જાગૃત કર્યો. બધા બેઠનું સ્ફોટન થઇ ગયું. પેલી કુમારિકા તેજ આ રૂક્મણી, અને પેલો યુવક તો હુંજ પોતે. મારો બેતરકાર ઉત્તર મનેજ બારે પડ્યો. મારે હવે સાવધ થઇ ચોકસ જવાજ દીધા વિના છુટકો ન હતો.

“ તમે અત્યાર સુધી બધી વર્તા બેદમરી રીતે કરી મારી પરીક્ષા લીધી. હું માનું છું કે તમારી પરીક્ષામાં હું પાસ નહિં જ થાઉં. હું હવે બધું સમજી ગયો. તમે પેલા મનજીમાંજ મારતરનાં પુત્રી થાઓ ખરાં ને ? રૂક્મણી ! તમે કશું ને જાણું સસ છે. એમાં મારા પિતાજનો,

જે જ્ઞાતિમાં અને જે રૂઢીચઢ સમાજમાં એ ઉછરેલા તે જ્ઞાતિનો, તથા સમાજનો, તથા તેના રિત રિવાજોનો દોષ છે જ. હું જે કે એક રીતે નિર્દોષ છું; પણ તમે જે બળતું દર્શન કરાવ્યું તંટણું બળ મારામાં નહોતું ને નથી જ. એટલે હું ખામીવાળો, હું તમને ઓળખતો ન હતો. આપણી જ્ઞાતિમાં તમારા જેવું છુપું રત્ન હશે એ પણ બહુતો ન હતો, અને જાણ્યું હત તોપણ તમારા જેવું રત્ન મારા જેવાનાં ભાગ્યમાં હોય એ અસંભવિત જ માન્યું હોત. સત્ય કહું તો પરણવાને ખાતર જ બહુતાર, બહુવધાનું ભારે પડતાં દેશસેવામાં પડતાર એવો હું તમારાં જેવાં રત્નને લાયક ક્યાંથી નીવડું !” મેં સરળ દિલથી મારી સ્થિતિ વ્યક્ત કરી દોધી.

“તમે મને નહોતા ઓળખતા એ ખરું; પણ હું તમને કંઈક ઓળખતી હતી. અને તમારો વિશેષ પરિચય લેવા જ આ આશ્રમમાં આવી હતી. એક શુદ્ધ સરળ સ્ત્રીહૃદય જેમ પરીક્ષા કરી શકે તેમ મેં તમારી પરીક્ષા કરી, તમને પાસ ક્યાં હતા, ધનામમાં માફ હૃદય અધ્યું હતું. હવે તમારે તે સ્વીકારી લેવાનું આટી છે. તમે નિર્દોષ અને તટસ્થ છો. માટે જ તમારે ચરણે મારો રત્ન-નૈવેદ્ય ધરવા આવી છું. અને હવે તો તમે મને ઓળખશો જ.”

“રૂઢમણી ! આમ ગાંડી જેવી માં યા. ‘હું જે કે શુદ્ધ દેશભક્તિની ધગશથી અહીં આવ્યો ન હતો તે ખરું’, પણ મને ખાદીપ્રચાર કસાદિ કાર્ય દ્વારા દેશસેવાની લગની લાગી છે. અને તેથી હું સંસારની ઉપાધિમ પડવા-છેડતો નથી. હિંદનાં હજારો ગરીબનાં અંગ દાંકવાનાં છે, અને હજારો ભૂખે મરતાંના પેટના ખાડા પૂરવાના છે.”

“સંસારમાં રહીને એ દેશસેવાનાં શુભ અને પરોકારી કામો નહિં યાય ?”

“ક્યાંથી યાય ? સંસારની ઉપાધિઓ ક્યાં ઓછી છે કે ત્યાં દેશસેવાને અવકાશ હોય ?”

“સંસારની ઉપાધિઓ તમને ભારે પડતી હોય તો દેશની ઉપાધિઓ તમે કેવી રીતે દૂર કરી શકવાના ? દરેક સંસારીઓ પોતપોતાનાં સ્વ-પરાક્રમ ને સ્વેચ્છાથી પ્રયત્ન કરે તો દેશનું દળદર વહેણ શીટ એમ માફ માનવું છે. તમે બહુ તો ભાષણ આપશો, કોઈની પાસે જઈને એ વાત સમજાવશો, થોડીક ખાદી વણશો, તેથી તમે કેટલાંકના અંગ દાંકવાના, અને કેટલાંના પેટના ખાડા પૂરી શકવાના ? તમારો એ એકચક્રીય રથ કોઈ દિવસ નહિં ચાલે. તમે એકલા લોકોને રેડીયો કાંતવા કે સ્વદેશસેવાનાં

ખીન' કામ કરવા ઉપદેશો, તેનાં કરતાં આપણે બન્ને એ ઉપદેશને પ્રસન્ન અમલમાં મૂકી ઉપદેશ કરશું તો હું ધાઈ છું કે ખાદીપ્રચાર વધારે થશે. ખાદી એ સ્વાશ્રયતું ચિહ્ન છે. ગૃહસ્થાશ્રમ એ પણ સ્વાશ્રય ન છે. એ ઉભય સ્વાશ્રયનો માર્ગ ગ્રહણ કરતાં આપણાં કુટુંબનો બાર તો દેશને આછો થશે જ. સંસાર પણ એક વણાટશાળા જ છે. દાંપત્યજીવન પણ એક વણાટશાસ્ત્ર જ છે. જાત જાતનાં સુતરો (સૂત્રો) ના વાણા-તાણા ગોઠવવાના છે. ગૂંચવાયલા સૂત્રોનો ઉકેલ કરવાનો છે. દાંપત્યજીવનનાં સૂત્રો તમે ઉકેલી નહિં શકો તો દેશનાં વધુ ગૂંચવાયલાં સૂત્રોનો ઉકેલ તમે કેમ કરી શકશો ? માટે જ હું કહું છું કે આપણે એકને બદલે એ વણાટશાળા ચલાવીશું. હું રેંટીઓ કાંતીશ, અને ગૂંચવાયલા સૂતરનો ઉકેલ કરીશ. તમે વાણાતાણા ગોઠવી શાળ પર બેસજો. તમારી ખાદીમાં હું રેતદ—રસની ડાંજ પૂરીશ. એ રીતે આપણે ખાદી પ્રચાર કરીશું. તમારી ખાદી પ્રચારની લગનીને હું મંદ નહિ કરીશ પણ તેને હમેશ સતેજ રાખીશ, એ મારી પહેલી પ્રતિજ્ઞા પછી કંઈ ? ”

શક્તમણી મંદહાર્ય કરી આતુર નયને મારા તરફ જોઈ રહી.

શક્તમણીના આ વાક્યાતુર્યથી હું મ્હાત થયો. મને લાગ્યું કે આટલીશી કુમારિકામાં આટલી બધી ચતુરાઈ અને બુદ્ધિ ક્યાંથી ? જાણે કોઈએ પાંડ બણાવીને જ મોકલી હોય ને ! હું તો જાજરા વ્યામોહમાં પડ્યો. શક્તમણીને જવાબ શો દેવો ? મેં જોયું કે શક્તમણી કહે છે તેમ ચાવડજીવન બ્રહ્મચર્ય પાળી સ્વેચ્છાસેવાનું વ્રત લેતું મારા જેવાને માટે મિથ્યા દંભ અને નિષ્ફળ પ્રયત્ન હતો. કૌટુંબિક કે આહરણ્યધર્મ સફળતાથી અદા કર્યા વિના સ્વદેશસેવાનો ધર્મ મારે માટે વ્યર્થ હતો. દેશને એક રીતે તો હું બારરૂપ યાદિં એમ જ હતું. તો પછી દાંપત્યધર્મ અંગીકાર કરી યથાવિધિ ગૃહસ્થધર્મ પાળી, અને પછી સ્વદેશસેવા કરવી સારી. અને એ ફરજ બજાવતાં બજાવતાં એનો ત્યાગ કરવાની આવશ્યકતા જણાય તો ત્યારે એ ત્યાગ સહેલો નહિં તોપણ સફળ થવાનો સંભવ ખરો જ. આ વિચાર મારા મગજમાં તત્કાળ પ્રવેશ પામ્યા. પણ હજી રેતદરસનો સ્વાદ હું પચાવી શક્યો ન હતો. અને તેથી મારું હૃદય હજી તરબોળ થયું ન હતું. હું મારા મનથી શક્તમણી આગળ લૂખો દેખાતો હતો; પણ તે તો મને રસપૂર્ણ રસરાજ માનતી હતી, એમ તેનાં વાણીપ્રવાહ અને નયનોના ચમકારાથી સમજાતું હતું.

પણ મારે શો જવાબ દેવો તે હું હજી નહીં કરી શક્યો નહિં. હું ન
“હા” કહી શક્યો, કે નહિં “ના” કહેવાની હિંમત ચાલી. હું તો કેટલીક
પણ નિઃશબ્દ બેસી રહ્યો. રૂઢમણી પણ અવાક બેસી રહી. પણ તેના ગાલ
પરના શેરડા, તેના અધિરા કાચાકાસ, અને આંખોમાં લગ્નની કંઈક
ઝાંઝા ઇત્યાદિ કેટલાંક બાલ ચિન્હો તેના હૃદયની સ્થિતિ અવગત હતાં. તે
મારા ઉત્તરની અધિરાધથી રાહ જોઈ રહી હતી. આ મર્વ નિરખતાં મનન
કરતાં મારા હૃદયમાં કંઈક રસ સંચાર થવા લાગ્યો. આ સામે બેઠેલી
રોહમથી મૂર્તિને હું તો હૃદયથી વંદન કરી રહ્યો. પણ એને એમ
અધીર ક્યાં સુધી રાખવી ! મેં આખરે ઉત્તર ગ્રાધી કાઢ્યો “હીંદ,
પેલી સખીને કહેજે કે તેનો મનોમય યુવક તેના હૃદયને નિરાશ નહિં કરે
એમ હું પ્રયત્ન કરીશ.” મારાથી સફળ હસાઈ જવાયું. રૂઢમણીએ પણ
રોહમણી મંદ મંદ હાસ્યથી જ ઉત્તર દીધો; અને જાણે તેના દિલનો બાર
આછો યઈ ગયો હોય એમ એક ઉડા નિઃશ્વાસ નાંખી તરત ઉડી હરણીની
પેઠે ત્વરિત ગતિથી ગુપચૂપ મારી ઓરડીમાંથી ચાલી ગઈ.

આખરે રૂઢમણીની પ્રતિજ્ઞા સિદ્ધ થઈ. અમારાં લગ્ન દોષ જાતના
લૌકિક આચાર કે દબાવ્યા વિનાં રૂઢ ધાર્મિક ક્રિયાથી થયાં. કોઈ પક્ષને
ઝાઝું ખર્ચ થયું નહિં. વણાટશાળામાં અમે બેઠેએ અમારાં લગ્નનાં
કપડાં હાથે વણીને તૈયાર કર્યાં હતાં. એટલે અમે સ્વાશ્રયનો પાઠ લગ્નના
મંગળાચરણમાંથી જ શરૂ કર્યો હતો. રૂઢમણીનાં માઆપનાં આનંદનો પાર
ન હતો. કારણ કે તેમને તો ઇચ્છેલો જગાડ પ્રાપ્ત થયો, અને કોઈ જાતનું
અયોગ્ય ખર્ચ પણ થયું નહિં.

પણ મારા પિતાશ્રીની સ્થિતિ જુદી હતી. લોકમાં જ્યારે અમારાં આ
ગાંધર્વલગ્નની વાતો ચર્ચાવા લાગી, અને દોષ ગ્રીખણાઓએ મારા પિતાશ્રીને
જઈને કહ્યું કે “પેલા કાકા ! પેલા મકનજી માસ્તરની છેતરી “કંકુ ને
કન્યા”એ પરણી ગઈ તે જાણું કે ?” ત્યારે મારા પિતાશ્રીનો પિતો બહુજ
ઉછળી રહ્યો હતો એવી મને ખબર થઈ. એટલે હું લગ્ન અમલકે તેમની
કેને જઈ બંધી વિગત કહેવાની હિંમત કરી શક્યો નહિં. પણ જ્યારે મારાં
લગ્ન થઈ ગયાં, એટલે હવે તેમનો ક્રોધ નકામો હતો એમ તેમને જણાયું.
અને હવે જમાનો બદલાતો ચાલ્યો છે એટલે જુની આંખે નવાં કૌતુક
જેવામાં આવવાનાં જ એવી પણ તેમને ખાતરી થવાથી તેઓ
શાંત થયા હતા. અમે ઘેર આવીએ એમ ઇચ્છતા હતા એવી
ખબર મને મળી હતી છતાં તેમનો આગળનો સ્વભાવ જોતાં મારી હિંમત

ચાલી નહિ; પણ રૂઝમણીએ મને પ્રોત્સાહન આપ્યું અને કહ્યું કે “લગન પછી પિતાશ્રીને પ્રથમ પાયે લાગવું એ આપણો મુખ્ય ધર્મ છે. અને તે આપણે હિંમતથી પળવો જોઈએ.” અમો તો હિંમત કરી નારે ઘેર ગયાં, પિતાશ્રી આરામખુરશીમાં આરા પડ્યા હતા, ત્યાં હું અને રૂઝમણી સામે જઈ ઉભાં. માંડ મન પિતાશ્રીને વંદન કરતાં બહીતું હતું. પણ રૂઝમણીએ તો તેમને નમન કરી તેમનાં ચરણરૂપર્શ કરી બોલી “પિતાશ્રી ! આપનો બાળક આપનો અમર આશીર્વાદ માંગે છે.” મેં પણ તરત જ પિતાશ્રીને પગે લાગી ગઈ ગઈ કહ્યું યાચના કરી, “પિતાશ્રી ! આપનો આશીર્વાદ મંગલુ છું. અને મારો વાંક દરજીબર કરી ક્ષમા આપવા માંગણી કરું છું.”

પિતાશ્રીની આંખોમાં તરત આશુ આવી ગયાં. અને ખુરશીમાંથી બેઠા થઈ અમારા બેઠેલા માથા પર હાથ મૂકી આશીર્વાદ દીધા કે “દીકરાં ! દીધાંયુઃ થજ્જે, અને મારો વંશવૃક્ષ ખુબ ફાલજે.”

આ આશીર્વાદ વચનથી મારા દીલનો બધો બચ એકદમ ભાગી ગયો. તેમને પેસાને લોભ હવે લીધું થયેલો દેખાયો અને પોતાના એકના એક પુત્રને વિવાહિત થયેલ જ્ઞેવાની તેમની કેટલાએ કાળની ઇચ્છા ફલીભૂત થયેલી જ્ઞેતાં તેમને અત્યાનંદ થયો. કહેવત છે કે “વારેલા ન વળે તે હારેલા વળે” તે ખોટી નથી.

અમે અમારા ચહમાં સ્વસ્થ થયાં. અમે અમારું કાંતવા વણવાનું કાર્ય અમારા ગ્રહસ્થાશ્રમના બીજા વ્યવસાય સાથે આજી રાખ્યું. એ કાર્યને અમે અમારા ગ્રહસ્થાશ્રમના બીજા કાર્યો સાથે એકત્રિત કરી દીધું હતું એમ કહીએ તો અતિશયોકિત નથી. અમારું જોઈને-દેખા દેખીના નિયમે-આજીઆજીના બીજાં ધણાં કુટુંબોએ પોતાના ઘરમાં કાંતવા વણવાનું શરૂ કરી દીધું. આ પ્રમાણે રૂઝમણીના વચનો સિદ્ધ થતાં દેખાયાં.

ફળીઆમાંના ધણાંખરાં લોકો રોજ કાંતવા વણવાને લગતી બાબત વિષે કંઈને કંઈ પૂછવા અમારે ઘેર આવતાં, રૂઝમણીની સખીઓ ધણી-ખરી તો નવરાણની વખતે અમારે ઘેરજ આવી રેડીઓ કાંતતી, સાથે વાતો ચલાવતી અને ગીતો ગાતી. આમ અમારું ઘર એક નાની સરખી વણટરાજાજ થઈ રહ્યું.

મારા પિતાશ્રીના અવસ્થા જર્જરિત થવા આવી હતી અને તેથી હવે તેમનાથી ગૃહવ્યવસ્થાનો તેમજ ગામડાની અમારી ખેતીવાડીનો બંદોબસ્ત થઈ શકતો ન હતો. એટલે એ કામગીરી મારે માથે આવી પડી.

હું જ્યારે ખેતીના કામ પ્રસંગે ગામડે જતો ત્યારે મારે કામસંર બે પાંચ દીવસ લાં રહેતું પડતું હતું. રૂઢમણી ઘણી વખત મારી સાથે ગામડે આવતી. તેમ કરવાનો તેનો ઉદ્દેશ ગામડાંમાં ખેડુનોના ઘેર રેડીઓ અને શાળા દાખલ કરવાનો હતો. તેની આ પ્રેરણાથી અમે ખેડુનોને રેડીઓ તથા શાળા પુરું પાડતાં અને તેનો લાભ સમજાવી કાંતવા વણવાતું શીખવી અનાજની સાથે વસ્ત્ર પ્રાપ્તિ માટે પણ તેમને સ્વાશ્રયી થવાનો માર્ગ બતાવતાં.

આમ યથાશક્તિ અમે ખાદી પ્રચારનું કાર્ય કરતાં, અને રૂઢમણીના શબ્દોમાં કહું તો અમારા ગૃહસ્થાશ્રમના સૂત્રોનો ઉલ્લેખ કરી તેનાં વાણાતાણા પણ સાથે સાથે નિયમપૂર્વક ગોઠવતાં. રૂઢમણી તેમાં સ્નેહ-રસની ધાંછ પાતી અને અમારી ગૃહસ્થાશ્રમની ખાદી સંપૂર્ણ સુખકારક વણાતી.

ગૃહસ્થાશ્રમની પ્રવૃત્તિ સાથે દેશસેવાની યોડીવણી બાંધપ્રવૃત્તિ કટક્તી બધી સુખકર છે એનો મને ખરેખર અનુભવ હવેજ થયો. જોને દેશસેવા કે લોકસેવા કરવીજ હોય તેને ગૃહસ્થાશ્રમ કોઈ રીતે બાંધકારક નથી. હા, સ્નેહ અને પ્રેરણાની દેખી તેની પીડ પાછળ હોવી જોઈએ. નહિ તો ગૃહસ્થાશ્રમે નહીં નમે, અને લોક કલ્યાણની તો પછી વાત ક્યાંથી? પૂર્વના તેમજ હાલના ઘણા દેશનાયકોની પીડ પાછળ તેમનાં સારથી રૂપે સ્નેહ અને પ્રેરણા દેખીએ. હતી, અને છે. અને એ દેખીએનાં સારથીપણાંથી જ તેઓ આયુરારમ કામ કરી શક્યા છે. પણ જે એવા સારથીમાં સ્નેહ અને પ્રેરણાતું પ્રાપ્ત્ય નહિં હોય, પણ તેનો આભાસ માત્ર જ હોય તો ગૃહસ્થાશ્રમ કોઈ રીતે લોક કલ્યાણકર નહિં થાય. પણ ઉલટું સ્વાર્થ ચેતનાશુ અને તત્કાલ અનંક ઉપાધિઓમાં જ જડાઈ રહેવાય. એવાં સ્નેહ અને પ્રેરણા-હીન ગૃહસ્થાશ્રમીઓ જ કહી શકે કે તેમને સંસારની ઉપાધિમાં દેશ કે લોકસેવા માટે અવકાશ નથી.

હું આવા વિચારમાં મગ્ન બની સારા ધરની અગાધીમાં એક ચાંદની રાતે વાળુ કરીને નિરાંતે આડો પડ્યો હતો; તે વખતે રૂઢમણી પોતાના કામથી પરચારીને મારી પાછળ આવી ગુપચૂપ ઉભી. અને સ્નેહપૂર્વક પોતાના કામજ કરજકરથી મારી આંખો દયાવી રહી. મેં આ હસ્તસ્પર્શના આહ્વાદનો પ્રેમપૂર્વક અનુભવ લીધો પણ હું કશુંએ બોલ્યો નહિં. આખરે રૂઢમણી બ્યક્ત થઈ બોલી કે:—

“તું વિચારમાં પડ્યા છે ! સંસારની ઉપાધિથી કંટાળ્યા તો નથી ને?”

મેં રૂઢમણીનો હાથ પકડી તેને મારી પાસે બેસાડી ઉતર દીધો કે “બહાણી ! જ્યાં તારા જેવી સારથી હોય, ત્યાં સંસારનો રથ અટકી પડવાનો કાંઈ પણ સંભવ નથી, તો પછી તેના પર કંટાળો તો આવે જ ક્યાંથી ! હું હમણાં એવી સારથી રૂપ સ્નેહ અને પ્રેરણાની દેવીઓનો જ વિચાર કરતો હતો. રૂઢમણી ! તું પણ મારી સ્નેહ અને પ્રેરણાની દેવી જ છે. જ્યાં સુધી તારા હૃદયનો પ્રેમનો ઝરો અને પ્રેરણાનો ભંડાર ખાલી ન થાય ત્યાં સુધી આપણો સંસાર સદા સુખી અને વૃદ્ધિગત રહેશે. રૂઢમણી ! ખાસ ધન્યવાદ તો તારા માતાપિતાને ધટે છે, કારણ કે તેમણે પોતાની પુત્રીને સારી ફળવણી આપી એક આદર્શ ગૃહિણીને યોગ્ય બનાવી. બધી કન્યાઓનાં માખાપ એવાં હોય તો કેવું ? વળી તું મને પ્રાપ્ત થઈ તે આ બધા ખાદોના જ પ્રતાપ છે હાં ! તે જુલિશ નહિ. તું અને તારી સાથેનો મારો સુખી અને સંતોષી સંસાર એ મારે મન તો “ખાદીની પ્રસાદી” જ છે. જો હું સ્વયંસેવક ન થાત તો મને મારા પિતાશ્રી પોતાનો મરણ પ્રમાણે ગમે ત્યાં પરણાવી દેત, તેથી પિતાજીની એક વાંછના ફલીભૂત થાત પણ તેના ફળમાં મારે નસીબે કુંડુંબ કલેશ શસુરપક્ષ સાથેના અતેક ટંટા, અને પરિણામે હુઃખી અસંતોષી અને સ્નેહશૂન્ય સંસાર રહેત, વળી સ્વયંસેવક થઈને આશ્રમમાં ન દાખલ થાત તો તારો અને મારો પરિચય પણ ક્યાંથી થાત !”

“અને મેં તમને સ્નેહ રસના ઘુંટડા ન પાયા હતા તો ?” રૂઢમણી સ્નેહના અભિપ્રય પૂર્વક બોલી.

“ખરેખર, અનુન આગળ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને ભગવદગીતા ગાઈને તેને જેમ યુદ્ધ ધર્મમાં પ્રેર્યો, તેમ તે મારી આગળ સ્નેહગીતા ગાઈ મને દાંપત્ય ધર્મમાં પ્રેર્યો. અને મેં પણ એજ શ્રીકૃષ્ણની પેઠે ‘રૂઢમણી હરણ’ ક્યું કેમ ખરું કે નહિ ?” મેં પ્રત્યુત્તર દીધો.

“મારું હરણ તમે ક્યું ? નહિ. નહિ, એ તો સાવ ખોટું. ખરું પુછો તો મેં તમારું હરણ ક્યું છે !” અમે બેઉ હસ્યાં અને.....

ભારે વાયકવર્ગ તમે કોમ્પ કહેશો કે મેં રૂઢમણીનું હરણ ક્યું, કે રૂઢમણીએ મારું હરણ ક્યું ? ઇતિ એમ.

મણિભાઈ પ્રાગજી દેસાઈ.

મરાઠી પરથી સંક્ષિપ્ત અનુવાદક

શાસ્ત્રી મોતીરામ કલ્યાણજી દીક્ષિત વલસાડકર.

મુખ્યાધ્યાપક—મમાદેવી પાઠ શાળા—મુંબઈ.

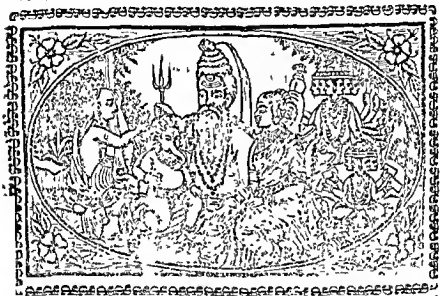
અધ્યાય ૧ લો.

મંગલાચરણ તથા દાશાહર્ રમણતું ચરિત્ર.

હે અનાદિ માયાથી પર રહેનારા પૂર્ણ બ્રહ્માનંદ પુરાણ પુરુષ શ્રી શંકર ! તમારા ગુણોનું વર્ણન કરવાને ચાર વેદ, છ શાસ્ત્ર, અદાર પુરાણો એ સર્વેની મતિ પણ કુંઠિત થઈ તો મારા જેવા અલ્પજ્ઞનું શું જણુ છે કે આપના ગુણોનું વર્ણન કરી શકું ? આ પ્રમાણે અચકતાં કવિ શ્રીધર મંગલાચરણ કરીને શિવલીલામૃતનો આરંભ કરે છે. નૈમિષારણ્યમાં શૌનકાદિક ઋષિઓએ સૂતને પ્રશ્ન કર્યો કે તમે અમેને વિષ્ણુની અનેક લીલાઓ સંભળાવી, હવે શ્રીશંકરની લીલા શ્રવણ કરવાની ઇચ્છા છે. સૂત કહે છે કે હું શ્રદ્ધાવાળા તમોને શ્રીશંકરની લીલાઓ સંભળાવું છું જે શ્રવણ કરવાથી સર્વ તીર્થોનાં સ્નાનતું તથા યજ્ઞતું ફળ મળે છે, અને કલિયુગના દોષોનો નાશ થાય છે. યજ્ઞાનાં જપયજ્ઞોઽસ્મિ એ ઇશ્વર વચન પ્રમાણે શ્રીશંકરનો પંચાક્ષર મંત્ર ઓમ નમઃ શિવાય એ સર્વમંત્રોમાં શ્રેષ્ઠ છે. નવગ્રહોમાં સૂર્ય, સપ્તર્ષિમાં પાશુપત અને દેવોમાં શ્રીશંકર જેમ શ્રેષ્ઠ છે, તેમ આ પંચાક્ષર મંત્ર સર્વ મંત્રોમાં શ્રેષ્ઠ છે. ચારે વર્ણોએ એ મંત્રનો સર્વ અવસ્થામાં જપ કરવો જોઈએ. ગુરને શરણે જઈને આ મંત્રની ત્રિવિધપ્રમાણે દીક્ષા લઈ કાશી કુશ્વેત્ર નૈમિષારણ્ય ગોકર્ણ વિગેરે પવિત્ર ક્ષેત્રોમાં એનું જપાત્મક પુરસ્કરણ કરવું. આ બાબતમાં પુરાંતન ઇતિહાસ કહું છું.

મયુર નગરીમાં યાદવ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલો દાશાર્દ નામનો રાજા હતો. તેણે કાશીરાજની કન્યા કલાવતી સાથે લગ્ન કર્યું. પછી થોડે દીવસે રાજાએ કામ વશ થઈને કલાવતીને બોલાવવા માણસ મોકલ્યું, પણ તે આવી નહીં એટલે રાજા જાનેજ કાશીપુરીમાં કલાવતીની પાસે જઈને કહેવા લાગ્યો કે તું મને આલિંગન આપી મારો કામપરિતાપ શાન્ત કર. સ્ત્રી બોલી કે મેં શ્રીશંકરની ઉપાસના કરવાને માટે વ્રત (નિયમ) ધારણ કરેલાં છે, જેથી આપની ઇચ્છા હાલ મારાથી પૂર્ણ ન થાય. જો સ્ત્રી શેઠી ગર્ભિણી રત્નસ્વલા કુધાતુર વ્રતધારણ કરનારી વૃદ્ધ અને અશક્ત હોય તેનો પુરૂષ ઉપબોગ કરવો હીન એવી શાસ્ત્રની આજ્ઞા છે.

આ પ્રમાણેનું સ્ત્રીનું વાક્ય ન ગણકારતાં રાજાએ કલાવતીને બલાતકોરે આલિંગન આપ્યું, એટલે રાજાનું શરીર તપી ગયું. રાજા એકદમ અકીત થઈ દુર હીને એનું કારણ પૂછવા લાગ્યો. તે વખતે કલાવતી બોલી કે રાજાનું મહારા ગુરૂ મહર્ષિ દુર્વાસાએ મને શિવપંચાક્ષર મંત્રનો ઉપદેશ આપ્યો છે તેથી હું નિષ્પાપ થઈશું અને તેનેજ લીધે મારું શરીર શીતલ છે. તમે અભદ્ય ભક્ષણ કરી વિચાર વિના અગમ્યાગમન કરવા તાત્પર થયા પણ તમારે જાણવું. જોઈએ કે વ્રતવાળી સ્ત્રીને સ્પર્શ પણ ન કરવો જોઈએ. મને ગુરૂ દુર્વાસાની કૃપાથી ત્રણ કાળનું જ્ઞાન છે તે વડે હું જોઈ શકું છું કે તમે જપ તપ શિવાર્ચન કાંઈન કર્યું નથી, તેમજ ગુરૂ સેવા પણ કરી નથી જેથી રાજાને અંતે તમને નરકપ્રાપ્તિ થશે.

આ પ્રમાણે સ્ત્રીનું કહેવું સાંભળીને રાજાને ધણે પશ્ચાત્તાપ થયો અને સ્ત્રીને કહેવા લાગ્યો કે તું મને પાપનો નાશ કરનાર શિવપંચાક્ષર મંત્રનો ઉપ-

દેશ આપ. કૃષ્ણાવતી કહેવા લાગી કે આપ મારા પતિ હોવાથી ગુરુ છે. એટલે આપને મંત્રદીક્ષા આપવાનો મારો અધિકાર નથી. તમે ગર્ગ ઋષિને શરણે લઈ દીક્ષા ગ્રહણ કરો. આ પ્રમાણે કૃષ્ણાવતી રાજાને કહીને રાજાને લઈ ગર્ગ-મુનિના આશ્રમે ગઈ, ત્યાં જઈ બેઠે જણાંએ ગર્ગમુનિને નમસ્કાર કરીને શિવ-મંત્રની યાચના કરી. ગર્ગમુનિ રાજાશણીને લઈ યમુનાને કિનારે ગયા, ત્યાં એ-નોને સ્નાન કરાવી શિવપૂજન કરાવ્યું. રાજા ત્યાર પછી ગર્ગમુનિની પૂજા કરી હાથ જોડીને ઉભો રહ્યો. એટલે ગર્ગમુનિએ રાજાની નમ્રતા જોઈને શિવપંચાક્ષર મંત્રનો ઉપદેશ કર્યો. રાજાએ એ મંત્રનું પુરસ્કરણ કર્યું. એટલે રાજાના શરીરમાંથી અનેક કાગડાઓ નીકળીને બરમ થવા લાગ્યા. આ અમત્કાર જોતાં રાજાને આશ્ચર્ય થવાથી ગર્ગમુનિને પુછ્યું, એટલે ગર્ગ કહ્યું કે રાજાનું ! તારાં અનેક જન્મનાં કર્મોનાં પાપ શિવપંચાક્ષર મંત્રના પ્રભાવથી કાગડા રૂપે બહાર નીકળીને બળી ગયાં છે. ત્યાર પછી રાજા ગર્ગમુનિને વંદન કરી શ્રી સાથે મથુરામાં આવી શિવભક્તિમાં તત્પર થયો. બાદ રાજાએ કૃષ્ણાવતીનાં શરીરને આભિષેક કર્યું. તે ચંદ્ર જેવું સીતલ લાગ્યું. આવે શ્રીશિવપંચાક્ષર મંત્રનો પ્રભાવ છે જેનું શ્રવણ કરવાથી મનુષ્ય નિષ્પાપ થાય છે.

અધ્યાય ૨ જો.

શિવરાત્રીમહિમા અને વ્યાધનું ચરિત્ર.

જે જગ્યાએ શ્રીશંકરનું સ્મરણ કરાય છે તે જગ્યાએ કોઈ પણ વિધિ નહીં નથી. શ્રીશંકરનું સ્મરણ કોઈ પણ અવસ્થામાં કરતાં પાપનો નાશ કરે છે. જેમ અંજિતને કોઈ પણ અવસ્થામાં સ્પર્શ કરતાં તે બાળે છે શ્રીશંકરની શિવરાત્રીનો મહિમા શેષ પણ વરણી ન રહે એવો છે. શિવરાત્રિના પવિત્ર દિવસે શંકરનું પૂજન જગત્રણ રૂઢમંત્રનો જપ ઉપવાસ કરનારને અનંત પુણ્ય મેળે છે. માથે માસના કૃષ્ણપક્ષની ચતુર્દશીને શિવરાત્રિ કહેવાય છે.

વિંધ્યપર્વત ઉપર એક નિર્દય વ્યાધ (પાર્શ્વી) રહેનો હતો. તે એક વખત ધનુષ બાણ અને પાશ હાથમાં લઈ પશુપક્ષિઓનો શિકાર કરવા અરણ્યમાં ફરતો હતો. પાર્શ્વીએ અરણ્યમાં એક શિવમંદીર જોયું. તે દિવસે શિવરાત્રી હોવાથી લોકોને મોટો મેળો થયો હતો. દેવાલયને પણ ખુબ શણગાર્યું હતું. લોકો સદાશિવનું ભજન પૂજન કરતાં હરહર મહાદેવ શબ્દની ગર્જના કરતા હતા. પાર્શ્વીએ બધી ધામધુમ જોઈને લોકોની મગકરી કરવાના ઇરાદાથી “હરહર મહાદેવ” શબ્દની ગર્જના કરી મંદીરની પ્રદક્ષિણા કરીને અરણ્યમાં ચાલ્યો ગયો. શિવરાત્રીને દિવસે શ્રીશંકર સ્મરણ કરવાથી પાર્શ્વીનું

પાપ ઓછું થયું. તે દીવસે સાયંકાળ સુધીમાં કોઈ શીકાર હાથ ન લાગવાથી ઉપવાસ પડ્યો. સાયંકાળ થયો. એકાદ જનાવરની આશાએ તે પાર્થી એક બીલનાં ઝાડ ઉપર ચઢી છુપાઇને બેઠો. અને હાથ વતે ખીલવપત્ર તેડીને નીચે ફેંકવા લાગ્યો. મનમાં “હરહર મહાદેવ” શબ્દનો જાપ ચાલુજ હતો. તે ઝાડ નીચે બ્રમ્હદેવે સ્થાપન કરેલું એક શિવલિંગ હતું. તેના મસ્તક પર ખીલવ-પત્ર પડતાં હતાં તેથી પાર્થીનાં પાપોનો ક્ષય થવા લાગ્યો.

એક પહોર રાત ગઇ તે વખતે એક હરણી ત્યાં આવી. તેના ઉપર બાણ ઝાડવાની તૈયારી કરતો હતો એટલે હરણી બોલી કે “હું ગર્ભિણી છું. મને મારવાથી તને સ્ત્રીહત્યા અને બાલહત્યાનું પાપ લાગશે.” પાર્થી બોલ્યો કે “હું કુટુંબ સાથે ભૂખ્યો છું માટે તને મારોશ. પણ તે અગાઉ તું કહે કે તને પાપ પુણ્યનું જ્ઞાન કેવી રીતે થયું છે ?” હરિણી બોલી કે “હું રંભા નામથી અપ્સરા હતી. નૃત્ય અને ગાયનવિધાના મદથી દેવોને તુચ્છ ગણી દારૂ પીવા લાગી. હિરણ્યનામના દૈત્ય સાથે રતિ કરવા લાગી. અને શિવજનન છોડી દીધું. તે દૈત્ય મૃગયા માટે ગયો હતો તે વખતે શિવનાં દર્શનની ઇચ્છાથી હું કૈલાસ પ્રત્યે ગઈ. મને જ્ઞેતાંજ શંકરે શાપ આપ્યો કે તું અને તારી દાસી હરણી થાઓ અને હિરણ્ય દૈત્ય તારા પર રતિ કરે. મેં શંકરની ઘણી પ્રાર્થના કરી ત્યારે તેમણે અનુગ્રહ કર્યો કે બાર વરસ પૂરાં થતાં તું મારાં સ્થાનને મેળવીશ. એ શાપથી હું હરિણી થઇ છું. મારો પ્રસવકાળ નજીક હોવાથી હું પ્રસવીને તરત આવીશ તં વખતે તું મારો વધ કરજે.” પાર્થી બોલ્યો કે “મને તારાં વચનને

જરાસે નથી." હરિણીએ અનેક ભાતના સોગંદ લીધા અને પાર્થીની રંગ લઇ પોતાને રથાને ગઇ. પાર્થી જાડ પર બેઠીને બીલવપત્ર તોડીને નીચે દે'કવા લાગ્યો તેનાથી અરધું પાપ જતું રહ્યું. બે પ્રહર રાત્રી જતાં બીજી હરણી આવી તેને પાર્થીએ મારવાની તૈયારી કરતાં બોલી કે "હું કામાતુર છું, માટે ભોગ ભોગવીને પાછી આવું ત્યારે મારો વધ કરવો." પછી તે પણ અનેક સોગંદ લઇને ચાલી ગઇ. પાર્થી પાછો બીલવપત્ર ચુંટીને નાંખવા લાગ્યો. ત્રણ પહોર રાત જતાં એક હરણુ આવ્યો તેણે કહ્યું કે "હું મારી સ્ત્રીને પુછીને આવું છું. પછી મારો વધ કરજો." રાત્રીના ચોથા પહોરે ત્રીજી હરણી આવી તે પાર્થીને કહ્યું કે "હું મારાં બન્ધ્યાને ધવરાવીને પાછી આવું પછી મને મારજો." પહેલી પ્રસન્ના યર્ષ. બીજીએ પતિ સાથે બે.ગ ભોગલ્યો. ત્રીજીએ બન્ધ્યાને ધવરાવ્યાં, અને ચતુર્થ પ્રહરની સમાપ્તિ વખતે મૃગ સાથે જંધી હરણી પાર્થી આગળ આવી. આ વખતે પાર્થી નિષ્વાસ થઇ ગયો હતો તેથી હરિણીએ. પ્રત્યે બોલ્યો કે મારી બુદ્ધિ નિર્મળ થઇ છે. તમોને હું મારીશ નહીં. આ પ્રભાવે શિવરાત્રીના ઉપવાસ કરી ચાર પ્રહર જાગરણ અને શિવપૂજન કરીને પવિત્ર થયેલા પાર્થીને લેવાને વિમાન આવ્યું તેમાં પાર્થી તથા હરણુ અને હરિણીઓને બેસાડી તે સર્વને શિવના ગણે શિવસોહમાં લઈ ગયા. શ્રીરાંકરનાં શિવરાત્રી તત્તને ગદ્દિમા સાંભળનારનાં પાપ નાશ પામે છે.

મોઢ માર્તણ્ડ

મફત કેવી રીતે મેળવી શકાય ?

ઓછામાં ઓછા દસ નવા ગ્રાહકોનાં એકી સાથે લવાગમ રૂ. ત્રીસ

અમને બેના તરફથી મળશે તેને

મોઢ માર્તણ્ડ એક વર્ષ સુધી મફત મળી શકશે.

તો સાડા છસે પૃષ્ઠાનું બહોળું વાચન

મફત મેળવણું હોય તો હીંમત કરો.

છે કોઈ માયનો પૂત ?

(ગતાંકના પૃષ્ઠ ૧૪૩ થી ચાલુ.)

પ્રકરણ ૪ થું.
વિજાણુંદનો વિયોગ.

યરામાંથી ઉઠી વિજાણુંદે શાંત મનથી વિચાર કરી નિશ્ચય કર્યો કે શેણી જેવું ઉત્તમ પાત્ર હાથથી જવા દેવું નહીં. કારણ કે:—

તોષ નહોતીએ જાત, મેલે નહીં મરતાં લગી;
પડી પટોળે ભાત, ફાટે પણ ફીટે નહીં.
મોંઘેરાં જો મળે, મોંઘાં સાટવીએ નહીં;
દુધમાં સાકર ભળે, સ્વાદતેનો તો ચાખીએ.

વિજાણુંદે નવચંદ્રી ભેસો મેળવવા તૈયાર થયો. તેને પોતાના જાંતર ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા હતી. તેણે ધાર્યું કે કોઈ સગા પાસે જઈ તેની આગળ જાંતર વગાડી પ્રસન્ન કરી છનામમાં ભેસો બાવી દૃઢચલ્લભાને મેળવીશ. આવી આકાંક્ષા મનમાં રાખી તેણે યોગદ દિવસ સેણીનો વિયોગ સહન કરવા હામ ભીડી. આ વાત સેણીના સાંભળવામાં આવતાં તેને અત્યંત દુઃખ થયું. છ મહિના પણ છ યુગ જેવા યથા પડશે આમાં માની તે પોતાનો વલ્લભને કહેવા લાગી કે. “વિજાણુંદ! તમે મને એકત્રી, એકીને તૈયારી કેમ કરો છો? પ્રથમ પ્રેમ જવાની મન હરણ કરી હવે કાળજીમાં કાપ મુટ્ટી આમ એકત્રા ચાલ્યા જાયો છો; ને ઠીક કરતા નથી. મને પણ સાર્યે લ્યો.” આ પ્રેમયુક્ત વચન સાંભળી વિજાણુંદ બે લ્યો કે ‘પ્રિયા! હું જાઉં છું’ ને સારા માટે જાઉં છું અથવા આપણે થોડા દિવસ

સતો વિયોગ તો થશે, પણ તે વિયોગને અતે આપણે કાયમ ભેગાં રહી
ચક્રીયું.” આ સાંભળી શેણી રૂદન કરવા લાગી, જાણે ફરીથી મગવાનું
બનશે નહીં એમ તેને લાગી આવ્યું. તેણે ઘણી આછછ કરી પણ
વિઝાણુંદે પોતાનો નિશ્ચય ફેરવ્યો નહિ. તેણે એમજ ઉત્તર આપ્યો કે, “જ
મદિના પછી તને કાયમની મારો ફરીશ, માટે એટલી ધીરજ ધર, અને રાહ
થઈ રજા દે.” ત્યારે શેણી બોલી કે—

જાઓ કેતાં જીવ નીકળે, કાળજ કટકા થાય;
વેલા વળો વાસમા ! મિંટ મેળાવો થાય.

વાટ જુની ને પગ નવો, અંગા માછ જાય;
ઉડ હૈયાં કર પાંખડી, મિંટ મેળાવો થાય.

“હે પ્રિયતમ ! તમને શી રીતે જાકરો દઉં ! તમારા વિયોગથી
મારો પ્રાણ રહેશે નહિ. અત્યાર સુધી મીઠ મીઠાવો તો થતો ! મારું
એટલુંયે સુખ તમે શા માટે જતું કરો છો ! જગતમાં મારું સુખનું કોઈ
સ્થાન હોય તો તમેજ ફક્ત છો. તમારા વિના હું એક ઘડી પણ રહી
શકું નહિ. ખરું છે કે—

જેના પડોશમાં સહુનાં, તેને નિત્યના વરજોળા;
કાં તો વઢી વેર કરો, ને કાં સંતોષ દિયો શેણા.

“તે પ્રમાણે જ તમારે જાતુંજ હોય તો કાં તો મારા સાથે વેર કરીને
જાઓ, નહિં તો મને સંતોષ થાય તેમ કરો. તે શિયાય જવા દર્શા નહિ.”
આ સાંભળી વિઝાણુંદ બોલ્યો કે—

જવાસો સૂક્યો પાલવે, જેનો ઉઠો તરેહ;
તૂટી પ્રીત ન પાલવે, જાઝા વરસે મેહ.

“અધું સહન થાય પણ પ્રીત તુટી સહન થઈ શકતી નથી. પ્રીત
વધારવા માટે તો આ બધી મહેનત કરી છે. તો તને દુઃખેશની કરવા માટેનો
થોડા દિવસનો વિયોગ સહન કર્યા વિના છુટકો નથી. આમ અધીર
બનવું કામ આવે નહીં. જો આપણે થોડા વખતનો વિયોગ સહન નહિ
કરીયે તો કાયમનો વિયોગ સહન કરવો પડશે. કારણ કે ચારણોએ
જે વેંણુ માગ્યું છે તે વેંણુ મુદ્દાસર દૂન પાળી શકું, નો તેમાંથી જીટી

જવા તેમને કારણ મળશે અને આપણી બધી આશા ધૂગમાં મળી જશે માટે તું યોગ દિવસ હિમ્મત રાખ. નવમેંદ બેંસો લઈ હું જરૂર આવીશ, અને તારી સાથે લગ્ન કરી આપણે હમેશને માટે મુખી થઈશું.” આમ કહી વિઝાણુંદ સાબદો થઈ જવા તૈયાર થયો. તેને ઇચ્છીએ વળી વિચાર કર્યો કે જો અપશુકન થાય તો વિઝાણુંદ જાનો બંધ રહે. એમ વિચારી તે બોલી કે:—

વિઝાણુંદ હાલ્યો વિદેશ, પોઠીડા પલાણીને;
ડાખો થા ને ગણેશ, વિઝાણુંદ પાછો વળે.

“હે તેતર! વિઝાણુંદ વિદેશ જાય છે. મારા કહેવાથી રોકાતો નથી તે માટે તું ઝખી કોર બોલ તો અપશુકન થયાં એમ માની તે પાછો વળશે. માટે તું શુકન ન આપતાં અપશુકન આપ.”

જતાં પણ વિઝાણુંદે તો શેણીનું કલ્પ કાન ધયું નહિ અને ચાલી નિકળ્યો. શેણી પણ જગન હૃદયે તેની પાછળ ચાલી ને ગામની બહાર આવી ઉભી રહી. જ્યાં મુઘી વિઝાણુંદ દેખાયો ત્યાં મુઘી એકી દૃષ્ટિએ તેની સાક્ષું જોઈ રહી અને જ્યારે તે દેખાતો બંધ થયો ત્યારે નિશાસ નાખી પાછી વળી. પાછાં વળતાં ગિરિનાર ઉપર તેની દૃષ્ટિ પડી તેથી બોલી કે:—

મોર વણુ ગરવો સૂનો, સીત વણુ સૂના રામ;
હંસ વણુ સરવર સૂનાં, પિયુ વણુ સૂનાં ગામ.

શેણી આમ નિરાશ થઈ ઘેર આવી. આજે તેને પોતાનો આવસ ઉત્તર જોવો લાગતો હતો. મન રિયર હતું નહિ. વિઝાણુંદની પણ એવીજ દશા થઈ હતી. પણ તેવા હૃદયમાં આશા હતી કે જ મહિના પછી શેણીને મારી કાયમની અર્ધાંગના કરીશ. આવા આશાતંત્રને અવલંબી તે શાંત થયો. વિઝાણુંદને ગયે દિવસો ઉપર દિવસો જવા લાગ્યા, શેણી તો વિઝાણુંદની રોજ વાટ જોતી બોલતી કે:—

સાયર લોટ પગણુ થર, જેત્તા શિરમાં વાળ;
વિઝાણુંદ દિલમાં સાંભરે, દિનમાં એટલી વાર.
વિઝાણુંદ તારી વાટ. જોઈ જોઈને યાકયાં અમે;
અંતર માહી ઉઘાટ, આપીને નવ આવીઓ !

આમ વાટ જોતી અને ઉચાટ કરતી શેણી દિવસ નિર્ગમન કરવા
લાગી. આજ આવશે કાલે આવશે તેમ તેણે પણ આશા રાખવા માંડી.
પણ મુદત સુધી વિઝાણુંદના કાંઈ સમાચાર આવ્યા નહિ તેથી
અધીરી થઈ તે બોલી કે:—

આજ કાલ કરતાં આમ, દિવસ કાલ્યા દોહ્યાલા;
હેયે આવે હામ, વાવડ આપે વિઝાણુંદના.
સરવો મોટો સાથ, તેમાં નહિ કોઈ માહારું;
હેડું રહે ન હાય, જાલા વિઝાણુંદ વિના

શેણીને ખાવું પીવું કે નિદ્રા પણ આવતી ન હોતી, ક્રૂર વિઝાણું-
દનું અહર્નિશ રહણ કરતી હતી. હવે તેણે તેના માખાપની સાજ
પણ તદ્દન છોડી દીધી હતી. કારણ કે તેને વિઝાણુંદ વિના કોઈ સમું કે
સ્નેહીનથી તેમજ તે માનતી હતી. તેનાં માખાપ પણ શેણીને વધારે પળવતાં
નહિ. પ્રથમથી આમ જુલુસુ હોત તો વિઝાણુંદને પરદેશ જવા દેત નહિ
એમ તેમને હવે લાગ્યું, પણ હવે વિઝાણુંદનો પત્તાએ ન હોતો તેથી
નિરૂપાય થઈ મનમાં સમજી તેઓ બેસી રહ્યાં. શેણી તો નિઃશ્વાસ ઉપર
નિઃશ્વાસ નાખતી કહેતી કે.—

લલે હું 'માથું' લીખ, રખડું રાને રાનમાં;
ઘોળી પીઉં વિખ, વિઝાણુંદ વણ વડું નઈ.

શેણીની સ્થિતિ આવી હતી, ત્યારે હવે બીજી બાબત વીઝાણુંદનું શું
થયું તે આપણે જોઈએ. વિઝાણુંદ ચાલીને કચ્છમાં ગયો. અને કચ્છના
રાજા પાસે રહ્યો. રાવ પાસે પોતાનું નંતર વગાડી તેમને પ્રસન્ન કર્યાં. રાવે
રાજા થઈ વીઝાણુંદને ઇચ્છા પ્રમાણે માગવાનું કહ્યું. સારે વિઝાણુંદ
નવસેંદ નવચંદ્રી બેંસો માગી. આ માગણીથી રાવને આશ્ચર્ય થવાથી
નવચંદ્રીજ બેંસો જોઈએ ને બીજી નહિ તેવું કારણ પૂછ્યું. ત્યારે વીઝા-
ણુંદે વેંદા ગઢવીની બધી વાત કહી સંજગાવી. તેથી કચ્છના રાવે પોતાના
દેશમાંથી નવસેં નવચંદ્રી બેંસો એકઠી કરી વીઝાણુંદને આપી સૌરાષ્ટ્ર
સુધી તેને પહોંચાડવા સારે માણસો આપ્યાં, અને શેણીને પરણીને પોતાની
પાસે આવવા કહી વિઝાણુંદને સ્વાના કર્યો.

વિઝાણુંદ કચ્છમાંથી રવાના થયો. મજલ દર મજલ કરવા લાગ્યો.
પોતાના કાર્યમાં સજ્જતા મળવાથી તે હોંશમાં આવ્યો ને રસ્તામાં વિચાર

કરવા લાગ્યો કે હવે શેણી જરૂર મળશે. તે મારી માગ પ્રતિક્ષા કરતી બેઠી હશે, પણે પણે માઈ જ ચિંતવન કરતી હશે. તેને જીનને શાંતિ આપીશ. જ મહિના પુરા થવા આવ્યા હતા પણ ગિર દુર હતી. પોતાના આ પરાક્રમથી ચારણો ખુશ થશે ને વચન પાળશે એમ ધારી તે વીતેલી મુદતને ન ગણકારતાં લાંબી વાટે ચાલ્યો આવતો હતો. આ બાબતુ જ મહિના પૂર્ણ થયા ઉપર એક દિવસ ગયો ત્યારે વેંદા ગઢવીએ આસપાસના નેહના ચારણોને બેઠા ક્યાં અને કહ્યું કે “વિઝાણુંદનો વઢાડ પુરો થયો છે. જ મહિના ઉપર એક દિવસ ગ. હવે તમે બધા જેમ કહો તેમ કર.” વેંદા ગઢવીનાં વચન સાંભળી બધાએ કહ્યું કે “હવે શેણી ઉપર વિઝાણુંદનો હક્ક રહ્યો નથી, કારણ તેની અવધી પુરી થઈ છે. વળી વિઝાણુંદ હવે આવેયે ક્યાંથી ? કારણ કે બધીએ નવચંદ્રી ભેંસો ક્યાંથી લાવવાનો હતો ? ભેંસો મળે નહિ. અને વિઝાણુંદ કાંઈ આવે નહિ. કદાચ આવે તો યે હવે તેનો હક્ક રહ્યો નથી. મારે હવે શેણી મોટી થઈ છે તો તેનાં લગ્ન કરી દેવાં જોઈએ.” વેંદા ગઢવીને તો એ ગમતું જ હતું તેથી પાસેના નેસના એક ચારણને ત્યાં તેણે શેણીનું વેશવાળ ક્યું અને ઘુરત લગ્ન કરવાનું નક્કી કર્યું. વિઝાણુંદનો વઢાડ પુરો થવાથી હવે તેને હક્ક રહ્યો નથી અને પોતાનાં લગ્ન ખીજ ચારણ સાથે થવાનાં છે આ સમાચાર સાંભળી શેણીના દુઃખનો પાર રહ્યો નહિ. તેને ખાત્રી હતી કે વિઝાણુંદ આવ્યા સિવાય તો રહે નહિ. કદાચ કોઈ કારણસર તેને મોડું થયું હશે. પણ:—

આજકાલ કરતાં અમે, ખટ માસ ગયા વહી;
દિલમાં દુઃખ છે દમે, વાતો વિવાહની થતાં.

તનમાં લાગે તીર, ભીંતરમાં લડકા બળે;
વિઝાણુંદ વણ વીર, નર ખીજને ન્યાળવા.

“બહે મારાં માવતરો પોતાના ગમે તેવા વિચારો ચલાવે, પણ મારે મન તો વિઝાણુંદ પુરૂષ છે. ખીજ બધા મારા ભાઈ પ્રમાણે છે. મારા મનના હૃદ નિશ્ચયની આડે કોઈ આવી શકશે નહિ, છતાં કોઈ આવશે તો મારા પ્રાણ લાગ કરવામાં તો મને કોઈ રોકનાર નથી. થોડા દિવસ વિઝાણુંદની રાહ જોવી. તેટલામાં તે જ ન આવે તો પછી તેને શોધવા જવું.” આવી રીતે શેણી વિચાર કરી વીઝાણુંદની વાટ જોવા લાગી.

વિઝાણુંદને ગર્વ આવ્યો હતો કે આવી નવચંદ્રી નવસેંદ્ર ભેંસો છ મહિનામાં મારા સિવાય ખીજે કે છ એટલી કરી શકે નહિ, ને શેણી જેવી સુંદરી ખીજાને મળે નહિ, હું મહાન્ ભાગ્યશાળી છું કે શેણી જેવી રૂપ સુંદરી મેળવી સુખી થઈશ. આવી રીતે તે મનમાં મલકાતો હતો ને મુદત વીતી ગયા બદલ જવાબ દેવાના ખુલાસા ગોઠવી મુકતો હતો કે જઈને કહી શું કે ભલે મને આવતાં મોડું થયું પણ તમારી માગણી પ્રમાણે ભેંસો તો લાગ્યો છું ના? મારું વેંણુ મેં પાળ્યું. અને તમારું વેંણુ હવે તમે પાળો. તેમ છતાં આનાકાની કરશે તો આસપાસના ચારણોને એટલા કરીશ એટલે વેંદો ગઢવી આપોઆપ ઠેકાણે આવી જશે. આજીકાર છ મહિના ઉપર અડવાડિયું ગયું એટલે વેંદો ગઢવી બોલવા લાગ્યો કે હવે “વિઝાણુંદ આવશે તો પણ નકામું છે. તેનો વાથદો ગયો, ને મારું વેંણુ રહ્યું. હવે ભેંસો લાવે કે ન લાવે પણ શેણી તેને આપવાનીજ નથી. વળી તે પરદેશી છે, પણ તે આવે ક્યાંથી ! ક્યાંછ રખડીને મરી ગયો હશે.” આ વાત શેણીના સાંભળવામાં આવી એટલે તેણે નિશ્ચય ક્યો કે હવે અહીં રહેવુંજ નહિ. છ મહિના ઉપર અડવાડિયું થયું છતાં વિઝાણુંદ ન આવ્યો તેનું કારણ શું છે તેની તપાસ કરવા મારે તેની પાછળ જવું. શેણીનું ચિન્ત કયામાં ચોટવું નહિ. તેને રાતદિવસ વિઝાણુંદની જાંખના ચતો હતી. તેને ચિંતા થતી હતી કે વખતે વિઝાણુંદ ક્યાંછ કારણસર રોકાઈ જાય અને મારાં પરાણે લગ્ન થઈ જાય તો પછી ઉપાય રહે નહિ. આમ ધારી તે વિઝાણુંદની પાછળ જવા નિકળી. તેનાં માવતારે શેણીને ઘણી ઘણી રીતે સમજાવી અટકાવી પણ શેણીએ તો પોતાનો સ્પષ્ટ વિચાર તેમને જણાવી દીધો કે:—

વેરી મા ને બાપ, જગ બધો ઝેરી થયો;
સરવે લાગે સાપ, બહાલો એક વિઝાણુંદો.
પાડું મારી કાચ, વિખ ઘોળીને હું મરું;
ખીજા બાંધવ થાય, વિઝાણુંદ વણુ વરૂં નઈ.

“તમે ગમે તેમ કરશો પણ હું ખીજા જોડે લગ્ન કરવાનીજ નથી. આ જન્મનો પતિ તો વિઝાણુંદ છે. તેના વિના આખું જગત ઝેર જેવું છે. તમારા વિચારને હું આધિન થતી નથી. તેમ હવે તમારી દરકાર પણ મને નથી. હું વિઝાણુંદ પાછળ જઈશ અને તેને મેળવી મારો સંસાર સુખી કરીશ.”

શેણીની આવી દ્રઢતા જોઈ તેનાં માવતર ડરી ગયાં ને શેણી આત્મ-
ધાત કરી પાપમાં નાખશે તેમ વિચારી તેઓ કાંઈ બોલી શક્યાં નહિ.
શેણી પોતાના પ્રિયતમને શોધવા ચાલી નીકળી. લોકલાજને તેણે દૂર
ફેંકી દીધી જાતે એક અબળા હોવા છતાં દુખની મારી તે સખળા
બની ગઈ.

શેણીને ગયાં થોડા દિવસ થયા કે વિઝાણુંદ ગર્વ ભર્યો વેંદા ગઢવી
પાસે આવીને બોલ્યો કે “હ્યો આ તમારી ભેંસો ! અને હવે તમારું વેંણુ
પાળી શેણી મને પરણાવો. ” વેંદા ગઢવીને તો શેણીના તાજ વિયોગનું
દુઃખ સાલવું હતું. પોતાને પ્રથમથી આવી વીઝાણુંદની હીંમતની ખબર
હોત તો શેણીનાં તેની સાથે લગ્ન કરી લેવા લેત, પણ તેમાનું કાંઈ
બન્યું નહિ, આવી સ્થિતિમાં વિઝાણુંદને આવેલો જોઈ અશ્રુ પાડતાં તેણે
કહ્યું કે “શેણી તો અમારો ત્યાગ કરી તમારી પાછળ તમને ગાતવા
આવી છે માટે તમે પણ તેની પાછળ જાઓ. ” વીઝાણુંદને આ જવાબ
વીજળી પ્રહાર જેવો લાગ્યો. અને વિશેષ કાંઈ પણ વાતચીત કરવા ત્યાં
ન શકાતાં ગાંડાતુર જેવો બની ભેંસો મુઠ્ઠી શેણી પાછળ ચાલી નીકળ્યો.

પ્રકરણ ૫ મું.

પ્રણયીની શોધમાં પ્રેમદા.

—:x:—

શેણી પોતાના પ્રિયતમની શોધમાં ચાલી નીકળી.
રખડતી રજાળતી તે એક જંગલમાં જઈ ચડી. ત્યાં તેને
એક સ્વર સાંભળાયો. પ્રથમ તેને એમ થયું કે આ
જંતર હશે પણ ધ્યાનથી સાંભળતાં કોઈ પાવો વગાડતો
હોય તેમ લા-યું એટલે શેણીએ નિઘાસ નાખી કહ્યું કે—

કાંઈ વગાડે વાંચ પાવે મન પલળે નઈ;
જંતર વાળે જીવાન વેરાગી ક્યાં વિઝાણુંદે.

આમ કહી શેણી આગળ ચાલી. મધ્યાહ્નનો સમય હતો. ઉંદાળાને
પ્રખર તાપ પડતો હતો. એક તો દૃઢનાજતાપે તે તપેલી હતી, અને વળી
પ્રવાસ કરેલો હોવાથી થાકી ગઈ હતી, તેથી એક આંખાની શિતળ છાયા
તળે આવીને બેઠી ત્યાં આંખા ઉપરથી કાચડે “પીયુ પીયુ” એમ ટહુકે.

ક્યો. તેથી તેને ધડીમર વળેલી શાંતી હુપ્ત થઇ અને મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે આ પશ્ચિણી જાતની માદા પણ પોતાના પિયુતું રટણ કરે છે અને મોટેથી નામ બૂલતી નથી. આના નેટલો પણ મારામાં પ્રેમ નથી. પણ અત્યારે તો તે બોલીને મને હુંજ આપે છે મારે વેરણ કાયલડીને કાંઈક કપકો આપું એમ કરી તેબોલી કે—

કાયલ માઈ કાંકરો, તારાં વરવાં લાગે વેણ;
બળેલીને બાળવા, તેં રાતાં કીધાં નેણ.

શેણીનું આનું વચન સાંભળી કાયલ બોલી કે—

હું નારી કાયલ અતુર, બોલું અમૃત વેણ;
સોજા સાંજણને કારણે, રાઈ રાતાં કીધાં નેણ.

કાયલનો આવો જવાબ સાંભળી શેણી સમજી કે કાયલ પણ પોતાની પેઠે વિયોગણ છે મારેજ “પીયુ પીયુ” રટણ કરે છે, તો બન્ને તે પોતાના પીયુને સંભારે. આમ વિચાર કરે છે ત્યાં સુધે એક કાચી ફરી તોડી તેકરી શેણીના ઉપર પડી, શેણીએ ઉંચું જોયું તો સુઝાને જોયો. તેણે કાચી ફરી ખાધી તેથી મારા ઉપર પડી એમ વિચારી બોલી કે—

કાયલને કેમ મારીયે, આંખાની રખવાળ.
મારીયે હરામી સૂડલો, (જે) વણ પાક્યાં ફળ ખાય.

દિવસ નમતાં તાપ ઓછો થયો, સાંજ પડી જશે તો જંગલમાં રાત રહી ચકારો નહિ તેમ વિચાર કરી તે ત્યાંથી ચાલતી થઇ અને એક ગામને પાદર આવી, ત્યાં દિવસ અસ્ત થયો ત્યારે તે હાથ મારી બોલી કે—

દિ હુયો ધરણી તજે, પંખી સંભાળે માળ;
હું વિજેગણ વિઝાણુંદની, મારો કોણ રખેવાળ ?

દિવસ પણ અત્યારે પોતાને ઘેર ગયો. પશ્ચિમો દર દર મારો કરીને પોતાના માળામાં આવડા કાચ્યાં, પણ વિઝાણુંદના વિયોગે હું નિરાધાર થઇ છું. અત્યારે માઈ રક્ષણ કરે તેવું કોઈ નથી. મારે કાને ત્યાં જઈને અજાણ્યા ગામમાં રાત રહેવી ! આમ શેત્ર ચરતી તે ગામમાં આવી અને કુંભારને ત્યાં જઈ રાત રહી. રાત્રે વાણપણી કરીને બોલી કે—

જંતર વાચું રાત, ભાંગતી ભારથીએ;
કાળજને તે કાપ, સઢ વાઢી ગયો વિઝાણુંદો.

અરે દૈવ ! ભાંગતી રાત સુધી જંતર વાગતું અને મને જે સુખ થતું તેતું વર્ણન થઈ શકતું નથી. મેં સંસાર સાગરમાં ગૃહસ્થાશ્રમરૂપી વહાણુનો વિઝાણુંદને સુકાની ગોત્યો હતો, પણ ભરદરીયા વચ્ચે જતાં કાળજમાં કાપ મૂકી સઢ વાઢીને તે અસારે ચાલ્યો ગયો, અને હું દુઃખમાં ડૂબવા લાગી છું. આમ કલ્યાંત કરતી તે તડકડવા લાગી. રાત ક્યેમે કરી ખુટતી ન હોવાથી બોલી કે:—

વેરણુ થઈ તું રાત, ખરી થઈ, નથી ખુટતી;
જટ પડને પરભાત, વાવડ કાઢું વિઝાણુંદના.

આમ જેમ તેમ કરીને રાત કાઢી સવારમાં ત્યાંથી ચાલી નિકળી. બજારે થઈ જતાં એક દુકાનમાં વિઝાણુંદ જેવો પુરૂષ જણાયો. તેથી તે હાટ પાસે જઈ જેવા લાગી, પણ ત્યાં બીજું જ કાંઈ નજરે પડતાં હતાશ થઈ બોલી કે:—

લાલ સુરંગી ધોતિયે, કેશર ભીને વાન;
હમણાં હતો હાટડે, જંતરવાળો બુવાન.

અરે! મેં હમણાં જ આંહી વિઝાણુંદને બાળ્યો હતો. તે ક્યાં ગયો! શું મને લાગીને શરમનો માર્યો તે બાગી ગયો હશે, કે મને ન બાળી હોય તેથી ગામમાં મને ગોતવા ગયો હશે ! મારે:—

આવળ પીળે ફુલડે, કેશર ભીને વાન;
શેરીયે પડાવું સાઢ, લાગ્યો જંતરવાળો બુવાન ?

શેણી આમ નિરાશ થઈ ત્યાંથી ગામ બહાર નિકળી અને વિઝાણુંદ । વિઝાણુંદ । એમ રટણુ કરતી ચાલવા લાગી. જંગલમાં જતાં ઓળવ નદીના કાંઠા પાસેના શુંદાળી ધારના ટેકરા નજરે પડ્યા. તે જોઈ બોલી કે:—

ચકું તે ટીંબા ટીંબડી, ચકું શુંદાળી ધાર;
ઓઝત કરને ઉલાળો, વિઝાણુંદ પાછો વાળ.

“વિઝાણુંદને શોધવા હું ધારના કુંગરા પર ચડીને જોઉં છું.” ને હે ઓળવ નદી ! તું ઉલાળો માર એટલે મેં કાંઈ ભરાઈ ન જોયી વિઝાણુંદ

તને ઉતરી આગળ જઈ રહે નહિં. "એમ કહી ટેકરા ઉપર ચઢી ચારે કોર નેવા લાગી પણ કોઈદિશે પડ્યું નહિં. શેણીએ વિચાર કર્યો કે વિજાણુંદની જન્મભૂમિ વાગડ પ્રગણામાં છે માટે તે ત્યાં ગયો હશે, પણ હવે હું છેક યાદી ગઈ છું. તેથી એટલે દૂર સુધી કેમ કરી જઈ રાકીશ એમ વિચારી ખોલી કે:—

આણું તો ચુકું નીકળે, ધોડું તો લાલ મરું;
વિજાણુંદ વાગડ ઉતર્યો, હું ઉભી પોતું કરું.

વિજાણુંદ જરૂર વાગડમાં ઉતર્યો જણાય છે. તેને પહેંચી વળવા હું ચાલવા શક્તિમાન નથી, તેમજ તેની પાછળ દોડતાં પણ લાજ આવે છે તેથી અહીંયાં ઉભી રહી હું પોતું (લાકડી ઉપર લુગડું નાખી નિશાની દેખાડવી તે) કરું, પણ તે શી રીતે બાળે કે સેણી પાછળ નિકળા છે ! આમ કલ્પના ઉપર કલ્પનાના તરંગ કરતી તે ચાલવા લાગી. પણ વિજાણુંદના વાવડ મળ્યા નહિં તેથી હતાશ યદને ખોલી કે:—

આપું સોનામહોર સામટી, વળી આપું એકાવળ હાર;
જાજા કરું જુવાર, બે કોઈ વાવડ આપે વિજાણુંદના.

હવે વિજાણુંદ કોઈ રીતે ગાત્રો દાય લાગવાનો નથી, ને હું આમ ક્યાં સુધી રખડીશ ! રખેડયે તો તેનો પત્નો લાગવાનો નથી માટે:—

મારગ કાઠે મઢી કરું, લઉં ભેગણનો વેશ;
ગોતું દેશ વિદેશ, વાવડ કાડું વિજાણુંદના.

હવે વાગડ મલકમાંજ જવું. ત્યાં ગયા વિના વિજાણુંદનો પત્નો લાગશે નહિ. તેમ વિચાર કરી તે આગળ ચાલી. દુખ ને યાદની મારી વેંદે ચારણની લાકડી દીકરી શેણી પ્હાવરી જેવી બની ગઈ હતી. માયાના વાળી છુટા થઈ વીખરાઈ ગયા હતા. શરીર પરનાં કપડાં જ્યાં ત્યાં જાળા જાંખરામાં ભરાઈ ફરી ગયાં હતાં. શરીરે ઉજરણ યદ તેમાંથી લોહી વહેતાં હતાં. પગમાં કાંટા ભયોભય ભાંગતા હતા. ખાડા ટેકરામાં પગ લપસી જવાથી નીચે પટકાઈ પડતી હતી. જનાં પણ તેના દૃશ્યનો વિશુદ્ધ પ્રેમ વિજાણુંદ ઉપરથી જરા પણ એછો યયો ન હોતો, ઉલટું જેમ જેમ તેના શરીરને કષ્ટ પડતું તેમ તેમ વિજાણુંદ ઉપરનો તેનો પ્રેમ દ્રિયુલિત થતો હતો. સોરઠની વિશુદ્ધ પ્રેમદ્વ્યોના પ્રેમની એજ ખુબી છે. આમ અટવાત

પછડાતી આગળ ચાલી ત્યાં એક રોઝનું ટોળું સામું મળ્યું. શેણીનું વિરખ
જેમ રોઝનું ટોળું તેની ફરતું ફરી વળ્યું. તે જોઈને બોલી કે:—

જેતર પાક્યું કણુ ઝરે, મનડું બેઠું માળે;
વળને વિજાણુંદ, અમને રોઝડાં રંજડે.

રોઝડાંના પાસમાંથી જેમ તેમ કરીને છુટીને તે આગળ નાસવા લાગી.
દિવસ આખો તે વિજાણુંદની શોધ કરતી અને રાત પડે ત્યાં રાત રહેતી.
આંમ ભટકતી સ્થિતિમાં તે છેક બહાવરી બની ગઈ હતી. ખાવાનું
ભાવતું ન હોતું, તેમ નિદ્રા પણ આવતી ન હોતી; કારણ કે:—

પ્રીત વછોયાં, બહુ રણાં, માથે વેર ઘણું;
પ્રીતમ કહે પ્રેમદા, નાવે નિદ્રા ત્રણ જણાં.

પ્રીતમથી વિખુડાં પડેલાંને, બહુ કરજવાળાને, અને જેને માથે ઘણા
શત્રુઓ હોય આ ત્રણને નિદ્રા આવેજ નહિ, તે શેણી પ્રીતમથી વિખુટી પડી
હતી તેને નિદ્રા શેની આવે? ભુખ અને ઉન્નગરા તથા થાક અને તડકો
એથી શેણી બેહાલ બની ગઈ હતી. શરીરનો ગૌરવર્ણ મરી તેને રંગ
શ્યામ થયો હતો. દેહની પુષ્ટિ ચાલી ગઈ હતી અને કૃશતા આવી હતી.
છતાં પ્રેમજ્યોતથી ભભકતું તેનું કુદરતી સૌન્દર્ય ઓછું થયું ન હતું. તેની
જીભાગ્રેથી વિજાણુંદનું રટણ અટક્યું ન હતું. ક્યારેય પણ નરર વિજાણુંદ
મળશે એવી આશામાં ને આશામાં તે શોધ કરતી રખડતી રજળતી
વાગડમાં પહોંચી.

વાડું વાગડ દેશ, વિજાણુંદની ઉપરે;
જંતરની નૂંબેશ, ચિન્તા કરી શેણીને.

વાગડમાં જઈ ગામે ગામ તે વિજાણુંદના ખખર પૂછવા લાગી.
વાગડમાં ફરતાં ફરતાં વિજાણુંદનું ગામ રાજરથળી આવ્યું. પોતાના પ્રિય-
તમની નન્મભૂમિને જેમ તેને પાદર આવી તે બોલી કે:—

જંતરવાળો બુવાન, જનમીયો આ ભોમમાં;
મું મોંઘેશે મેમાન, નજરે ક્યારે લાળશું ?

ગામમાં જતાં તેને કોઈએ પૂછ્યું કે તું કોણ છે ને ક્યાં રહે છે, ત્યારે શેણીએ કહ્યું કે:—

ગિરમાં માડું ગામ, લટકતી ફૂડું ભોમમાં;
શેણી માડું નામ, વિજેગણુ વિઝાણુંદની.

ઝણુ ઝણુ જંતર વગાડતાં, નેણાં જેનાં લોલ;
મીઠા લાગે બોલ, હું વિજેગણુ તે વિઝાણુંદનો.

શેણીએ ગામમાં જઈને વિઝાણુંદના ખજાર પૂછ્યા તો સમાચાર મળ્યા કે ત્યારથી દુકાળ પડ્યો ત્યારથી બેંસો હાંકીને તે તો કાંઈક ચાલ્યો ગયો છે. આ સમાચાર સાંભળી શેણીને દ્રાસદો પડ્યો કે હવે વિઝાણુંદ મળશે નહિ. જેના માટે આટલી આટલી વિપત્તિ વેડી, જેના માટે માવતર અને સગાંબહાણાં તત્યાં તેનો પતો લાગતો નથી માટે હવે આ દેહ ટકાવી રાખવો નકામો છે. સઘળો સંસાર હવે મારે મન ખારો થઈ ગયો છે. મારો પ્રેમ આ ભવમાં બીજાને અપાય તેમ નથી અને વિઝાણુંદ મળે તેમ નથી. માટે હવે વિઝાણુંદ વિના છૂટીને ચે શું કરવું ! જો મેં વિઝાણુંદને બેંસો દેવા જવા ન દીધો હોત અને મારા માવતરને મારો નિશ્ચય જણાવ્યો હોત તો આ વખત આવત નહિ; પણ હવે પાછળથી પસ્તાવો શા કામનો ? હવે તો:—

ખેતર પાક્યું પેંક ચયો, મનડું બેકું માણે;
અધવચ મેલ્યાં એકલાં, હાલ્ય હેયા હેમાણે.

માડું ચાવન રૂપી ખેતર પાક્યું હતું. તેને પેંક પણ આવ્યો હતો. માડું મન તેમાં માણો કરી બેકું હતું. પણ મને અધવચથીજ રખજી મેલી તેથી હવે અહીં રહીને શું કરવું ? હવે તો હિમાણે જઈને હાડ ગાળવાંજ કામનાં છે કે જેથી બીજા ભવમાં વિઝાણુંદને મળી શકાય. શેણીનો આવો વિચાર સાંભળી ગામનાં માણસો તેની આસપાસ વિંટાઈ વળ્યાં. તેને ઇપકો દેવા લાગ્યાં કે જો તું છૂટી હોઈશ તો ક્યારેક પણ વિઝાણુંદ મળશે. પણ હિમાણે ગવા પડી વિઝાણુંદ ક્યાંથી મળવાનો હતો ? માટે અહીં રહે. આ તેની જ-મજામિ છે તો કોઈ વાર પણ તે અહીં આવશે. આ સાંભળી શેણી બોલી કે:—

મત શું દિયો માનવી, જણુ જણુ જુજીવીયું;
હાલ્યો હોત જો દેશ, વિઝાણુંદ કાં વાળ્યો ને ?

તમે બધાં ડાહ્યાં થઈ હવે મને શી જુદી જુદી શીખામણ દેવા આવ્યાં છો ? તમે જે ડાહ્યાં ન હતાં તો વિઝાણુંદ બપારે આ જુમિ છોડીને ગયો. સારે તમે કેમ તેને રોક્યો નહિ ? શેણીની આવી દદતા જિજ્ઞાસો પોત-પોતાને ઠેકાણે ગયાં, પણ એક ખીમસરીયો કરીને ચારણુ યુવક હતો તેને શેણી ઉપર મોહ લાગ્યો. તે આવીને કહેવા લાગ્યો કે “વિઝાણુંદ હવે મળવાનો નથી. તું નકામી હિમાળે જઈ દાડ ગાળીશ એ કરતાં જે મને પરણે તો તારી બધી મુસદ પાર પાડું. તું જેમ કહે તેમ કરે. તું નકામી હિમાળે જઈને આ છ-દગી એણે સુમાવીશ તેમાં તારું શું વળવાતું હતું ? અને વિઝાણુંદ ક્યાં તને સ્વર્ગે સમ્પન્ન થયે તેમ હતો ? વિઝાણુંદે તો તને આટલી બધી દુઃખી કરી, પણ હું તો તને સુખી કરીશ. માટે વિઝાણુંદનું નામ મુકીને મારો સાથે સજન કર.”

ખીમસરીયાનાં આવાં વચનો સાંભળીને શેણીને ક્રોધ ચઢ્યો અને બોલી કે:—

ખીમસરીયા ખેધો મ કર, ખેધે તું ખાટીશ મેં;

ઉડાડીશ આકાશ, ભોં ધરીયો ભાળીશ મેં.

“ખીમસરીયા તું મારો ખેધો કરવો રહેવા દે. તેમ કરવામાં તું કાવીશ નહિ. તું મને અખળા સમજાશ નહિ. તને હું આકાશમાં એવો તો ફેંકી દઈશ કે ભોંયતું તળીયું પણ પાછો ભાળી શકીશ નહિ.”

આવા કડવા અનુભવથી શેણીને થઈ આવ્યું કે હવે જાજા દિવસ દેહ ટકાવી રાખવામાં માલ નથી. ઝેરવેરના ભરેલા આ મુલકમાં ન રહેતાં હવે તો હિમાળે જવું. આવો નિશ્ચય કરી તે ત્યાંથી આગળ ચાલી નિકળી.

નોઈએ છીએ.

મોઢ માર્ત'૬૬—૧૪ પહેલાન. (સને ૧૯૧૯) ના અંક ૯-૧૨

વીસમી સદી—પુરતક એકથી ૭, એટલે પ્રથમના ત્રણ વર્ષના ૩૬ અંકો પુરા.

આ અંકો જેમને આપવા ઇચ્છા હોય તેમણે લેવાનાં કૌમત સાથે તુર્તજ નીચેને ઠેકાણે લખવું.

મુંબઈ—૪.

અધિપતિ—મોઢ માર્ત'૬૬.

શ્રી મચ્છુકાંડીયા મોઢ બ્રાહ્મણ વિદ્યોત્તેજક મંડળ મુંબઈનું પ્રથમ વાર્ષિક સંમેલન.

ઉપરોક્ત મંડળનું સંમેલન તા. ૨૦—૪—૨૩ શુક્રવારના રોજ કાંદલાડીમાં શ્રીયુત દયાશંકર દેવશંકર દ્વે એમની ચારધામની જગાના વિશાળ કંપાઉમાં સુ. અ. મોઢ બ્રાહ્મણ વિદ્યોત્તેજક સભાના વૈભવ પ્રમુખ મહાશય શ્રીયુત ગિરિજાશંકર મણિશંકર બટ્ટ એમના પ્રમુખપણા નીચે રાત્રે ૧૦ વાગે મળ્યું હતું. સભાસ્થળને કોટસન સાષ્ટથી શયુગાયું હતું. મુંબઈમાં વસતા વિવિધ સંવાયોના લગભગ દરેક સંવાયમાંથી સારી સંખ્યામાં ભાષ્યોએ હાજરી આપી હતી.

શરૂઆતમાં મંડળના મંત્રી ગૈરીશંકર ડોસાભાઈ પંડ્યાએ શાંતિ સ્તુતિ કરી મંડળનો છાપેલો વાર્ષિક વૃત્તાંત વાંચી બતાવ્યો હતો. તેમાં જણાવ્યું કે સદરહુ મંડળ કરાંચીના મંડળની એક શાખા છે. મચ્છુકાંડીયા સંવાયના જે ભાષ્યો ઉદ્યમાર્યે મુંબઈ આવી વસ્યા છે તે દરેકેદરેક ભાષ્ય આ મંડળનો મેંબર છે. આખા વર્ષમાં આ મંડળની એકંદર અગીયાર સભાઓ ભરાઈ હતી તેમાં કૃંડ વધારવા માટે, નિત્યકર્મ શીખવા માટે, અને કરાંચીના મુખ્ય મંડળ સાથે જોડાવા કરાવે ચલા હતા. વર્ષ આખરે મંડળ પાસે ૫૪૦૦૦ ની રકમ જમા થઈ હતી તેમાંથી રૂ. ૨૦૦૦ અનામત મુકાયા રૂ. ૧૨૦૦ કરાંચીના મંડળને મોકલ્યાં ને બાકીનામાંથી ખર્ચ કરતાં ૧૮૨૦૦ રૂ. સીધકમાં હોવાનું જણાવાયું હતું.

આ મંડળના પ્રમુખ જેઓ હાલારી સંવાયના છે તે શ. માનશંકર મેયરસાલ ત્રિવેદીએ આ મંડળના ઉત્સાહી આગેવાનોની ઓળખ કરાવી હતી ને જણાવ્યું કે આ જમાનો હાય પગજેડી બેશી રહેવાનો નથી. સમસ્ત મોઢ કોમની ઉન્નતિ માટે મોટા પાયા પર જગીરથ ચલ્ન થવો જોઈએ. ને તે માટે શ્રી ભારત વર્ષીય મોઢ બ્રહ્મ સમાજે જગતું જોઈએ.

આ મહાશંકર પાઠકે સભામાં હાજર રહેલા વિવિધ સંવાયના આગેવાનોની ઓળખ કરાવી જણાવ્યું કે હું મંડળની બાબતમાં આશ્વાવાદી છું. છતાં આવાં મંડળો સ્થપાય એટલેથીજ ખુશ થવાનું નથી, પણ તે સતત કાર્ય કરતાં રહે એ માટે ખાસ કાળજી લેવી ઘટે છે. આખા હિંદમાં મોઢ બ્રાહ્મણોનાં પાંત્રીય અને મોઢ વણિકોનાં ચોવીશ મંડળો મારી વાદીમાં છે, પરંતુ તેમાંનાં બહુજ થોડાં સતત ઉત્સાહથી નિયમિત કાર્ય કરે છે. મારું પોતાનું સુધા સંવાયનું

મંડળ પણ સુધાપ્ત બોગવે છે. તેનું કારણ મોટાઇ માટે મારામારી ને મુઠ્ઠે ગાંઠીયે ગાંધી બનવાની લેણપતા છે. જે યોગ્ય છે તેમને બેશક કામ કરતા થવા દેવા જોઇએ. પણ અધિકાર વગરના બીન અનુભવીના હાથમાં મંડળનાં ત્રણ સોંપાય તો અગાઉના કાર્યકર્તાઓની સઘળી મહેનત બરબાદ જાય છે. આમ ન થવું જોઇએ. મોઢ બ્રહ્મ સમાજમાં હું શરૂઆતથીજ ભાગ લેનારો છું. પણ કુદરતનો મારા પર કોય થયો ને મને તેણે એવી કડંગી પરિસ્થિતિમાં ફેંડી દીધો કે હું અનેક બંધનોમાં અટકાઈ ગયો. તેથી ના છુટકે મારે હાલ તુર્તને માટે તેમાંથી ખસી જવું પડ્યું છે. કામ કરી બતાવવા હોંશીસા એવા મોઢ કોમના અન્ય ઉત્સાહી યુવકો માટે અધુરું કાર્ય ઉપાડી લઇ આગળ ધપાવશે તો સૌથી વિશેષ આનંદ મને થશે.

બાદ કચ્છના હરિદ્વંશ બ્રાહ્મણે એકથ સાધવા ને સ્વજન—સ્વજાતિ સેવા કરવા બોધ કર્યો પછી શાસ્ત્રીજી મોતીરામ કલ્યાણજી દીક્ષિતે જણાવ્યું કે આ મંડળે પ્રમુખપદ માટે યોગ્ય પુરૂષની પસંદગી કરી એ સમરત સુરત અઠાવિશીને માન મળ્યા બરાબર થયું છે. હાલના અસંખ્ય પેટા વિભાગો દ્વાપરના અંત સુધી ન હોતા. કળીયુગજ કલહનું કારણ છે. તે હવે પાછા એકત્ર થવા જોઇએ. એક મોહીના સંબંધીઓનો સમુદાય એટલે જ્ઞાતિ. પ્રગતિના ચાલુ જમાનામાં સમાજનાં વિવિધ અંગો એટલે જ્ઞાતિઓએ જાગૃત થઇ પ્રગતિમાં મળી જવું જોઇએ. નહીં તો તેનો બળકર વિનાશ તો થવાનોજ. સર્વ પ્રકારની ઉન્નતિનું મૂળ વિદ્યા છે. માટે મંડળોએ પ્રથમ વિદ્યાને ઉત્તેજન આપવા પ્રવાસ કરવો પડે, કે. આ મંડળનો પણ તેજ હેતુ છે એ ઇષ્ટ છે.

બાદ મણિશંકર દસપતરામ જ્ઞેશીએ જુરસા ભરી બાણમાં આગળ રથવા ને મોઢ બ્રહ્મ સમાજ દ્વારા સમરત મોઢ કોમની ઉન્નતિ સાધવા વિવેચન કર્યું હતું.

બાદ પ્રમુખ મહાશયે જણાવ્યું કે તમે બ્રાહ્મણોએ મને અયોગ્યને અધિક માન આપી આભારી કયો છે. હું નથી પંડિત કે નથી જ્ઞાની. ફક્ત અંતરની પ્રેરણાથી જ્ઞાતિની સેવા કરનારો હાસ છું. મારી અવસ્થાને લીધે હવે મારાથી કંઈ બનતું નથી. છતાં યુવકોનો વધતો જતો ઉત્સાહ જોઇ તેમને પ્રોત્સાહન આપી મારાથી બનતી ચક્રિયિત સેવા અર્પણ કરતાં મને બહુ આનંદ થાય છે. આપણે આરંભ થરા તો ખરા. દેશનીજ પરિસ્થિતિ તપાસો. મહાત્માજીએ અચાગ પરિશ્રમે આણેલી જગતિ પાછી મંદ પડી સાગે છે. એ મનુષ્ય પ્રકૃતિનો દોષ છે. છતાં હતાશ ન થતાં આગળ ધપાવ્યેજ જવું જોઇએ. મુરદેલીયો ને મત-

ભેદ તો હોવાનાજ. તેનાથી ગાંછ જવાય નહીં. આપણું તપોબળ દૃઢ હશે તો આપણા વિચારો આપોઆપ સ્વીકારશે. મંડળોનાં ધારાધોરણો બને તેમ ઓછાં રાખવાં. પાંકે બ્રહ્મ સમાજમાંથી રાજીનામું દીધું તેથી તેઓ મંદ ઉત્સાહી થયા છે એમ સમજવાનું નથી. બાકી કામ કરવાનું તેમનું કૌવત ચમત્કારી છે. ભવિષ્યમાં આપણે બ્રહ્મ સમાજને વ્યવસ્થિત રૂપમાં કાં ન લાવી શકીએ ? આપના મંડળનો સંપ અને ઉત્સાહ પ્રશંસાપાત્ર છે. છેવટમાં હું મંડળની સંપૂર્ણ ક્ષણ ધન્ય હું.

બાદ આપણી જાતિના દાનવીર ગ્રહસ્થ શ્રીયુત દયાશંકરભાઈ મહાત્મા કામોમાં રોકાઈ જવાથી આ સમાજમાં હાજર નહીં થઈ શક્યા તે બદલ તેમનો આવેલો પત્ર વંચાયો હતો. પછી પ્રમુખ મહાશયે લીધેલી તસ્તી બદલ તેમનો આભાર મનાઈ મોડી રાત્રી સભા વિસર્જન થઈ હતી.

મોઢ માતંજી કાર્યાલય.

જુના દોસ્ત નવા લેખાસમાં !

આ માસિકના પ્રારંભના આશ્રયદાતા
શ્રીયુત ત્રવાડી રતીલાલ પ્રભાશંકર ત્રિભુવને
મુતાર આજમાંની તેમની જુની દુકાનવાળું મકાન
નવેસરથી તૈયાર થવાથી

સોના ચાંદીના દાગીનાનો

ચોતાનો જુનો ધીકતો ધધો

પાછો ફરીથી ધમધોકાર શરૂ કર્યો છે.
એકજ ભાવ, ઉત્તમ માલ, અને પ્રમાણીકપણાથી
તેમનો ધધો મુલ્કે મશહુર થયેલ છે.
એક વખત આંદર આપી ખાત્રી કરો.

ઠ. મુતાર ચાલ, } રતીલાલ પ્રભાશંકર ત્રવાડી.
મુબઈ ૨. } સોના ચાંદીના દાગીનાના વ્યાપારી.

સારી રીતે ચાલતા મંડળને કેમ તોડી પાડવું ?

(નવીન મંડળો બાંધવાના નિયમો સૌ કોઈ જાણે છે. તેવીજ રીતે સારી રીતે ચાલતાં મંડળોને તોડી પાડવાના નિયમો પણ ધ્યાનમાં રાખવા જોવા છે. ધણી બૃહદ્વ્યો જાણે અજ્ઞાણ્યે આ નિયમોનું પાલન કરી તેની પ્રતિષ્ઠા વધારે છે, તે સંતોષજનક છે.)

૧ મંડળની સભાઓમાં આવશો નહીં. ૨ જે આવવું જ હોય તો મેઝા આવવું. ૩ તબીયત દીક ન લાગે, હવા જરા ખરાબ હોય તો આવવાનાં વિચાર જ ન કરશો. ૪ મિટીંગમાં હાજર રહેવું તો કાર્યવાહકો તથા અન્ય સભાસદોના દોષ કાઢવા. ૫ કોઈ દિવસ કુંઠ કામ હાથમાં ન લેવું, કારણ કામ કરવા કરતાં દીકા કરવામાં મજા છે. ૬ છતાં કોઈ કમિટી પર નીમવામાં ન આવે તો કંટાળું મોટું કરવું. કમિટીમાં નિમાઓ તો સભાઓમાં હાજર ન રહેવું. ૭ કોઈ હપ્તોગી બાબત પર પ્રમુખ તમારો અભિપ્રાય માગે તો 'કંઈ કહેવું નથી' એમ જણાવવું પણ સલાહજનક થયો પછી કેવી રીતે કામ થવું જોઈએ તે સર્વને કહેવું. ૮ ખાસ જરૂર સિવાય કંઈ કામ કરવું નહીં, પણ બીજા સભાસદો ગરજાત સ્વાર્થ રહિત મંડળની પ્રગતિ માટે કામ કરતા હોય તો જો પાડવી કે અપાવવી કામ ચાલે છે. ૯ બની ચકે ત્યાં સુધી મંડળની શી અગર રાજા આપવા નહીં, બને તો સમૂહગા જ ન આપવા. ૧૦ નવા સભાસદો વધારવાની જાળમાં પડવું નહીં, સેક્રેટરીને તે કામ સોંપવું. ૧૧ જે મીનખાની કરવાની હોય તો સર્વને કહેવું કે આવા નકામા અર્થ શા સારું ? ૧૨ જે મીનખાનીઓ ન થાય તો કહેવું કે મંડળમાં કંઈ દમ જ નથી. ૧૩ કંઈ ખેલ અગર તમાસો મંડળ વરકથી હોય તો દીક્રીટ ખાસ થયો પછી જ માગવી. ૧૪ ન મળે તો જણાવવું કે ધૃષ્ટાપૂર્વક મંડળના સભાસદો તરફ દ્રેષ રાખવામાં આવે છે. ૧૫ દીક્રીટ મળે તો નાણાં આપવાં નહીં. ૧૬ બીજા સભાસદોની ખામીઓ બતાવવી, તે માટે પગલાં ન લેવાય તો દીકા કરવી કે મંડળને સત્તા નથી. ૧૭ પોતાની ખામી પ્રત્યે ધ્યાન ખેંચવામાં આવે તો રાજીનામું આપવું. ૧૮ જરા પણ તક મળે રાજીનામું આપવાની ધમકી આપવી અને મિત્રોને તેમ કરવા પ્રેરવા. ૧૯ મિટીંગમાં હાજરી હોય તો અમુક માટે વોટ આપવો. ઘેર મથા પછી તેના વિરુદ્ધ કામ કરવું. ૨૦ મિટીંગમાં કામ થાય ત્યારે હા બહુવી. જુદાર જઈ ભૂલો બતાવી વિરુદ્ધ પડવું. ૨૧ કંઈ પણ માહિતી પુછે તો ન આપવી. ૨૨ મંડળ તરફથી અમુક માહિતી ન મળે તો તેની ગેરબચસ્યા પર સુખત દીકા કરવી. ૨૩ મંડળ જે આપે તે સ્વીકારવું. મંડળને કંઈ ન આપવું. ૨૪ બીજાઓને તમારી સાથે સહકાર કરે તેમ પાળ કરવી. તમારે તેમ ન કરવું. ૨૫ અધુ નિષ્ફળ લખ ત્યારે સેક્રેટરીના શીરે બધો દોષ મૂકવો.

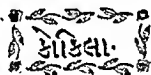
(વેપારી હવન, માર્ચ પાનું ૫૩.)

પાઠ્યપૂર્તિની ઇનામી હરીકાથ.

માર્તણ્ડના મુખપૃષ્ઠ ઉપર દર સાત પ્રકટ થતા ભાવોવાળા માર્તણ્ડના કર્તવ્યપથને અનુરૂપ મોટા માર્તણ્ડ લ્યઃ એવા છેલ્લા ચરણવાળા સ્વચ્છરાવૃત્તમાં મ્લેકો કાળી મોઢલવા માટે જ્ઞાતિના વિદ્વાન શાસ્ત્રીવર્ગને સાચા વિનંતિ કરાય છે.

સરતો—મ્લેકો મોડામાં મોડા ઑક્ટોબર ૧૯૨૩ની આખર સુધીમાં ૨૫૯૮ ભાવાર્થ સાથે મળી નવા ભેદબે. મ્લેકોની પરીક્ષા જ્ઞાતિના વિદ્વાન શાસ્ત્રીજી દાર્યાભાર્ષદ હરિશંકર એએની પાસે કરવાશે. જેમનો મ્લેક ઉત્તમ કરશે, તેમને મારા તરફથી પ્રકટ થનાર શ્રીધર્મારણ્ય ગ્રંથ ભેટ મળશે. અને તે મ્લેક નવા વર્ષથી માર્તણ્ડના મુખપૃષ્ઠ પર છપાશે. અન્ય મ્લેકોને પણ તેમની મહેનતના જલ્દામાં આત્મરામાયણ નામનો જ્ઞાનમાર્ગનો ગ્રંથ ભેટ મળશે, અને તેમના મ્લેકો પણ વધાવકાથ માર્તણ્ડમાં છપાશે.

અધિપતિ—મોઢ માર્તણ્ડ.

જોલો મીઠા સવત રસિલા,
જોલ મીઠી મહારી ।
કાળી કિન્તુ સુશુભનિધિ આ;
કોકિલા પ્રેમલેલી ।
"દૂર દૂર" ગજબ કરતી,
પ્રેરતી હેત હૈયે ।
કાળી કાયા સફળ કરતી,
કાર્ય રૂઝ કરીને ।

વીર

સરસ પુસ્તકો.

ચોરાશી આસન (સચિત્ર, યોગ.)...	૨. ૧૧
મુખ ૩૫ સ્ત્રી સંસાર (સચિત્ર)...	૩. ૨
સતી ગુણ ચંદ્રિકા (વાર્તા ૩૫)...	૩. ૨
મહિમા સંસાર (ગદ્ય પદ્યાત્મક)...	૩. ના

રાજકોટ. }

કવિ કલ્હાનજી ધર્મસિંહ.

સમાલોચના અને સાભાર સ્વીકાર.

શ્રી સાવિત્રી ચરિત્ર—લેખક મણિશંકર નાગેશ્વર બટ કહોલીકર.
પ્રકાશક શ્રી સુ. અ. મોહ બ્રાહ્મણ ત્રિ. સમાના પ્રમુખ શ્રીયુત ગિરિભટ્ટકર
મણિશંકર બટ. ઉપરોક્ત સમાના દુષ્યમ મંત્રીશ્રી શ્રીયુત રામચંદ વિજયરામ
બટ ગણદેવીકરે પોતાના એકનીએક પુત્રીસા. બાનુમતીના 'સગ્ન પ્રસંગે' જાતિમાં
જ્ઞાનદાનની લ્હાણી કરવાના પ્રશંસનીય શુભ હેતુથી બહોળું અર્થ કરી પોતાનાં
જીવન સાથે એતપ્રોત કરી નાખેલી ઉપરોક્ત સમા ભારૂત આ ન્દાનકરૂ
સચિત્ર ગ્રંથ પ્રકટ કરી દ્દાંતજનક જ્ઞાતિસેવા કરી છે. એક સાધારણ સ્થિતિના
અને બહુ પણ નહીં બણેલા છતાં વિધનુરાગી અને જ્ઞાતિસેવામાં પોતાનાં તન
મન ને ધનનો અહર્નિશ એક પગે ભોગ આપવા તત્પર એવા રામચંદ્રભાઈને
આ સુકૃષ્ટ બદ્ધ નેટલો ધન્યવાદ આપીએ તેટલો એાછો છે. જ્ઞાતિમાં ધણુપે
શ્રીમંતો ને વિદ્વાનો પણ છે, પરંતુ હાંસના જમાનાને અનુસરી જ્ઞાતિસેવા અર્થે
જ્ઞાનની આવી લ્હાણી કરી દેખાડનારા બહુ એાછા નજરે પડે છે. સાત આઠ વર્ષથી
સ્થપાએલી પરંતુ જ્ઞાતિસેવા અર્થે અવિરત પરિશ્રમ કરનારી આ સમાને પણ
આવા રૂપમાં જ્ઞાતિસેવા કરવાનો યશ મળ્યો એ એાછા ધન્યવાદનેપાત્ર ન કહેવાય,
પુસ્તકનું વસ્તુ, કાવ્યરચના, અને પુસ્તક પ્રકાશનનો હેતુ વિગેરે સંબંધી આ
સંવાયના વે. શા. સં. શાસ્ત્રીશ્રી મોતીરામભાઈએ પોતાની વિદ્વતાપૂર્ણ પ્રસ્તાવ-
નામાં બહુ વિગતથી નિરૂપિત કરેલું હોવાથી એ વિષે વિશેષ વિસ્તારમાં નહીં
ઉતરતાં એટલું તો જણાવવું જ પડશે કે શ્રીયુત મણિશંકર બટનો કાવ્ય સખવાનો
હેતુ સંપૂર્ણ ફજદાયી થયો છે; અને તેમનું ન્દાનકરૂ કાવ્ય બહુ સુંદર રૂપમાં
સ્વજાતિમાં ને ખાસ કરીને સ્ત્રીવર્ગમાં ઉત્તમ જ્ઞાનની લ્હાણી રૂપે ઘેર ઘેર પહેચે
અને એમની કલમની કીર્તિ ચિરસ્થાયી બને એવા એ કાવ્યને શુભ સંજોગે
પ્રાપ્ત થવા બદલ ખેશક એના લેખકને પણ અભિનંદન ધટે છે.

મુંબઈની ચોર્યાશી બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિના તડવીયો અને ઉત્સાહી
 શુદ્ધસ્થાની રાણા તથા સંસ્થાની આન્દિક શિક્ષણ
 પાઠશાળાનો પંચ વાર્ષિક વૃત્તાંત.

સભા તરફથી પ્રકટ કર્તા માણેકરામ સુર્યરામ વ્યાસ અને દુવસંતરામ
 નરભેરામ પંડ્યા. અભિપ્રાય અર્થે અમને મળેલો આ રીપોર્ટ આદત વાંચી
 જતાં તેમાં ત્રણ બાબતો નજરે પડે છે. (૧) બ્રાહ્મણોની વિવિધ જ્ઞાતિઓ સંબંધી
 સામાન્ય હકીકત. (૨) મુંબઈમાં આવી વસેલા બ્રાહ્મણોનું સરઆતનું મંડળ.
 (૩) તેના ઉદ્ધારાર્થે કરાયેલ પ્રયત્ન, ને ખાસ કરી આન્દિક કર્મ પાઠશાળાનો
 વૃત્તાંત. પ્રથમ વિષય માટે લેખકે સરઆતનાં સાડા ચાર પેઞ રોક્યાં છે, બીજા
 વિષય માટે દોઢ પાનું રોકી આ મોટા રીપોર્ટનાં ૧૫૪ પૃષ્ઠો ત્રીજા વિષયની
 પાંચ વર્ષની કાર્યવાહી માટે રોક્યાં છે.

ચોર્યાશી જ્ઞાતિના આવા રીપોર્ટમાં જ્ઞાતિઓ માટેની માત્ર સાડાચાર
 પૃષ્ઠની હકીકત પુરતી ન લેખાય. આ સંબંધી વિશેષ માહિતી મેળવવા સ્વ.
 કવિ દલપતરામ ભાધને “ જ્ઞાતિ નિબંધ ” જેમ જવાબે હોત તે જ્ઞાતિઓના
 વિભાગો અને પેટા વિભાગો જણાવતાં લેખકે દરેકી ભૂલો રહેવા સંભવ ન હોતો.
 દાખલા તરીકે ૭ પ્રકારના મેઢ ક્યા ક્યા તેનો નિર્ણય લેખકે કરી ન શકવાથી
 લેખકે શ્રીપાળા ને ખજડીયાને પણ એ ૭ પ્રકારમાં ગણાવી દીધા છે. મોઢ આલ-
 મમાં શ્રીપાળા જેવો વિભાગ જણાવમાં જ નથી ને ખજડીયા મેઢના ૭ પ્રકાર
 પંકીમાં નથી, પણ તે ૭ પ્રકારના પેટા વિભાગનો એ નાનો પેટા વિભાગ છે.

ચોર્યાશી જ્ઞાતિની જુની સંસ્થાની હકીકત પણ ઘણીજ અધુરી, સંપૂર્ણ
 સ્પષ્ટતા વગરની, ને “ એમ લાગે છે ” “ એમ સાંભળવામાં છે ” એવા સંદેહ
 સખ્તોથી જણાવાઈ છે. વળી તે સંસ્થાના કુંડની રકમ ક્યાં કોને નામે છે, તેના
 શો ઉપયોગ થયો છે, ને થાય છે તે પણ એમાં જણાવાયું નથી.

વૃત્તાંતના સાતમા પૃષ્ઠથી નવીન પ્રકરણ શરૂ થાય છે. રીપોર્ટ એકંદરે
 હોવો જેમજે તેના કરતાં અતિ ધણો ડહાણુરૂપ બની ગયો છે. સભાના રૅકર્ડ પર
 નોંધાયેલો દરેક દરેક અક્ષર રીપોર્ટ દ્વારા પ્રકટ થઈ જવો જ જેમકે એમ કાંઈ
 નથી, વળી આખા રીપોર્ટમાં એકની એક જાણતની અનેક વખત પુનરુક્તિ
 થયેલી જણાય છે, દરેક નવી સભાનો વૃત્તાંત પ્રથમની સભાથી ક્યાંથી જુદો પડે
 છે તેની સ્પષ્ટતા પણ થયેલી નહીં હોવાથી ને સમજું જાણુ એક સરખું પ્રકટ
 થયેલું હોવાથી ફાલતુ ફરારો ઉપરાંત પ્રત્યેક સભામાં શું શું મહત્વનું કામ થયું
 છે તે એકદમ નજરે તરી આવતું નથી.

હાલની પ્રગતિને અંતુસરી પોતાનું એક મંડળ સુવ્યવસ્થિત રૂપમાં સ્થાપવાના શુભ હેતુથી શરૂઆત કરેલી. આ વિચારને સ્વ. વિદ્વાન ભાઈશંકર નાનાભાઈ સૌલીસીટર જેવા સુકાની મળવાથી સંસ્થામાં કાંઈક કાર્ય કરતી થઈ. અનેકવાર સભાઓ બરાઈ. જેમાં ચોરાશી જ્ઞાતિના વડવીઓને જાગૃત કરી તેઓ દ્વારા મુંબઈની ચોરાશી જ્ઞાતિની સંસ્થાને નવજીવન આપવાનું કાર્ય ધારવા જેટલું સહેલું ન જણાયું. જેથી આ સભાએ પોતાના ધ્યેયની દિશા બદલી એ નિરસ કાર્ય ન્યાંતું ત્યાંજ રહેવા દષ્ટ ઉત્તરિતું મૂળ પિધાજ છે તેથી બ્રાહ્મણોનાં બાળકોને શરૂઆતનું પડકર્મનું શિક્ષણ આપવા એક પાઠશાળાની યોજના કરવા મન દોયું. આ પ્રભાણે જે કાર્ય કરવા આ સભા પ્રથમજ ઉદ્ભવી તે કાર્ય તો વડવી-યોની સુધુષિતથી સભાનાં પાંચ પાંચ વર્ષો થયા છતાં ન્યાંતું ત્યાંજ અટકી રહ્યું છે. જ્યારે પાઠશાળા સ્થાપવાનાં કાર્યમાં મંડળે દ્વિતીય મેળવી છે.

પાઠશાળા સ્થાપવાના કાર્યમાંએ આપણી મોદ કામના દાનવીર ગૃહસ્થ મુરબ્બી દ્વારા કરેલાં એ પ્રારંભમાંથીજ જે મદદ કરવા પોતાનો ઉદાર હાથ ન લાગ્યો હોત તો સભાનાં આ બીજે હેતુ પણ પાર પડત કે કેમ તે શંકાસ્પદ છે. તા. ૫—૨—૧૮ ના રોજ પાઠશાળાની પ્રથમ શરૂઆત એ દાનવીર ગૃહસ્થને ઘેરજ થઈ હતી, જે આજ દિન સુધી તેજ સ્થળે ચાલે છે, હવે તો એ પાઠશાળાનો તમામ અર્થ પણ દ્વારાશંકરભાઈએ પોતાને અંગે સ્વીકારી લીધો. પાઠશાળા આ મંડળની નહીં પરંતુ મુ. દ્વારાશંકરભાઈની જ સંસ્થા બની વાધી એ સભાને આ દિશામાં હવે કાંઈ વિશેષ કરવાનું રહેતું હોય તેમ જણાતું નથી. સેંકડો વર્ષથી મુંબઈમાં આવી વસતા અનેક બ્રાહ્મણ બંધુઓનાંથી પાઠશાળાના કાર્યમાં ઉદાર મદદ કરનાર અમારા મોદ દાનવીર સિવાય અન્ય કોઈ જ ગૃહસ્થ ન મળ્યા એ પણ વણી આશ્ચર્યજનક બાબત છે. મોદ કામને તો તે બદલ ખુશ થવા જેવું છે. મુ. દ્વારાશંકરભાઈ પાઠશાળાની સંસ્થાને મકકમ પાયા ઉપર મુકી તેનો સ્થાયી નિબાવ ચાલ તેથી યોજના પણ કરવાના છે.

આ પાઠશાળાને અંગે વિદ્યાર્થીઓને નવીન યજોપવિત પહેરાવવાના તેમજ વાર્ષિક મંમેષનોના મેળાવડા સારા થયા છે. તેજ પ્રભાણે પાઠશાળાની મુલાકાતો પણ અનેક વિદ્વાનો અને માલવીફળ જેવા ધર્મનિષ્ઠ દેશાદારક પાસે લેવાની તેમનો સંતોષ મેળવ્યો છે. આ બધું એ મોદ દાનવીર દંપતીની તન મન ને ધનની મદદને અને આ સંસ્થાના વયોવૃદ્ધ પણ ઉત્સાહી ગાલક મંત્રી શ્રીયુત ભાણેશ્વરભાઈના પરિશ્રમને જ આભારી છે.

વૃત્તાંતના છેવટના ભાગમાં ચોરાશી જ્ઞાતિનાં તડો અને તડવીયોની અપા-
એલી યાદી જે કે બહુ જુની છે તે પણ તે પ્રસિદ્ધ થવાથી તદ્દન અજાણ્યા
માણસને જાણવાનું મળે છે. તેજ પ્રમાણે ચોરાશી જ્ઞાતિ જમાડનાર ગ્રંથસ્થોની
નામાવલી પણ ઠીક ચોજાઈ છે.

સંસ્થાનો આર્થિક વૃત્તાંત અપાયો છે, જેમાં રૂ. ૩૯૦૭૫ એકંદર જમા
દર્શાવાયા છે. એમાંથી રૂ. ૧૦૫૫૫ ખેંકમાં જમે મુક્યા છે, તે બાકીના ખર્ચમાં
જતાં રૂ. ૧૪૭૬૫ = શ્રીયુત દયાશંકરભાઈ દ્વે હસ્તક સ્ત્રીલકમાં છે. આ પ્રમાણે
આર્થિક સ્થિતિ એકંદરે સારી લેખાય.

અત્ર જણાવવું અસ્યારે નહીં જ ગણાય કે મુંબઈના ચોરાશી બ્રાહ્મણોની
જુની સંસ્થા પાંચ વર્ષને પરિણામે પણ હજુ બ્યાંની ભાંજ છે. નથી તેનો
ઉદ્ધાર કરાયો કે નથી તે નવા મંડળ સાથે જોડી દેવાઈ. તડવીયોનો ધર્મ કર્ત-
વ્યતા માત્ર છાકુ જમવાનાં આમંત્રણો સાચવી લેવા પુરતીજ ને હોય તો પછી
આવા મંડળની જરૂર જ રહેતી નથી. હવે જમાનો બદલાયો છે. બ્રાહ્મણોએ
માત્ર છાકુ ખાવા પુરતીજ ઠાળજી રાખી કે તેજામાં જ સંતોષ મानी બેસી
રહેવાનો આ વખત નથી. દેશની પ્રગતિ સાથે એકતા અવગ્રહ થવી જોઈએ.

અંતમાં ઇસ્કોનું કે મુંબઈ આવી વસેલા બ્રહ્મ મંડળને જયતિમાં લાવ-
વાનો શ્રીયુત મોલેકુલાસાબાઈ બ્યાસનો અયાગ પરિશ્રમ એ જુદાના દગળું
હૃદયમાં પ્રવેશે, અને પાઠશાળાના કાર્યમાં જેમ તેમને ફોતહ મળી છે તેમ બાકી
રહેલું આ કાર્ય પણ તેમનેજ હસ્તે આરાજનક રૂપમાં આવી બ્રાહ્મણોના એ
સાચા સેવકને વૃદ્ધાવસ્થામાં પોતાની મહેનતનું શુભ ફળ નજરે જોવાની અમુલ્ય-
તક પ્રાપ્ત થાય.

સામાર સ્વીકાર.

નીચેનાં પુસ્તકો અભિપ્રાય અર્થે ગળ્યાં છે જેની આજાર સહ પહેાંચ
સ્વીકારીએ છીએ. સમાલોચના હવે પછી અવકાસે લેવાશે.

જ્યોતિ—શ્રીમાળા શુભેચ્છકના આહવાને સને ૧૯૨૨ ની બેઠ.

કાઠીયાવાડી સાહિત્ય લાગુ બીજો—કવિ કહાનજી ધર્મસિંહ રાજકોટ.

હીમાલયની યાત્રા—નારણજી પુરયોદય સાંગાણી—મુંબઈ.

અખીલ ભારતવર્ષીય દ્વિતીય મોઢ વણિક સંમેલન-

તા. ૧-૨ એપ્રિલ ૧૯૨૩ના રોજ જામનગર ખાતે શ્રીયુત શેઠજી પુરુષોત્તમદાસ ઠાકોરદાસ મહેતા એમના માનવંતા પ્રમુખપદ નીચે ભરાયું હતું. આ પ્રસંગેના લાભ લઈ ત્યાં એકઠા મળેલા જ્ઞાતિના સંમાનિત ગૃહસ્થોએ પ્રમુખ મહાશયને તા. ૩૧-૩-૨૩ ના રોજ પદ્ધતિસર એક માનપત્ર અર્પણ કરી તેમની જાહેર લોકસેવાઓ અને જ્ઞાતિસેવાઓની યોગ્ય કદર ખુશી હતી. તથા શ્રીયુત બાલુભાઈ કઢાનદાસ મણિપાર મુલેહના અમલદાર થયા તે બદલ તેમને મુખ્યારક્ષાદી આપવાનો ઠરાવ ભારે હર્ષનાદ વચ્ચે સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો. આ સંમેલનમાં મોઢ જ્ઞાતિના ગ્રૂપણરૂપ વિદ્વાન્ શાસ્ત્રીજી હાથીભાઈ હરિશંકર જેઓ સાંના જ વતની છે તેમણે સારો આગેવાનીભર્યો ભાગ લીધો હતો. ત્રીજી સંમેલન મોઢ જામના મૂળ વતન મોઢેશમાં ભરવાનું હતું હતું. મોઢ બ્રાહ્મણ બંધુઓ હવે ક્યારે જાગશે ?

માળવાના મોઢ વણિકો શુદ્ધ વણિકો ઠર્યા. સાંખી ચર્ચાને પાત્ર થયેલા આ ઝપડાનો નિકાલ પણ ઉપરના સંમેલન વખતે અદુ પ્રતિષ્ઠિત આગેવાનોની બારીકાઈથી અને વિચારશીલ તપાસને અન્તે થયો હતો. તેમાં મોપાળ ભણીના મોઢ વણિકો તેથી હોવાની ચર્ચા બીનપાયાદર ઠરી, ને તેઓ શુદ્ધ વણિક હોવાનું નક્કી થતા સંમેલન વખતે તેમને ભોજનમાં પંક્તિ આપી એક બનાવી દીધા હતા.

મોઢ દાનવીરને મળેલી "સદ્ધર્મ ભાસ્કર"ની માનદ પદવિ. તા. ૨૧-૪-૨૩ ના રોજ મુખ્યમાં ઉત્તવાએલી શ્રી શંકરજયન્તિની પુણ્ય તિથિએ શારદાપીઠાધિપરે મોઢ બ્રાહ્મણ કેમનાં ધર્મનિષ્ઠ દાનવીર ગૃહસ્થ શ્રીયુત દયાશંકર દેવશંકર દવે એમને "સદ્ધર્મ ભાસ્કર"ની માનવતી પદવિથી નવાબ્યા છે. ચોખ્ખે યોગ્ય માન અપાયું છે. આ બદલ અમે ને પૂજ્યપાદશીને અભિનંદન આપીએ છીએ.

મહારુદ્ર યજ્ઞો. સુરત—વકીલ ભવાનીશંકર હરિશંકરને ત્યાં તા. ૭-૫-૨૩ ના રોજ, ધ્રમહાઈ—શાસ્ત્રીજી નારશંકર અંબારામને ત્યાં હોમાત્મક મહારુદ્ર ધ્ર. વ. ત્રીજના રોજ થયો હતો, ને યદિ ને ગુરુવારે તેમની પુત્રીના વિવાહ પણ કરાયા હતા. આ પવિત્ર કાર્ય ગણુદેવીના શાસ્ત્રીજી મોતી-રામભાઈ તથા વલસાડકર જ્ઞેશી પ્રાણુશંકરભાઈના અધ્યક્ષપણા હેઠળ કરાયું હતું. પાંડરશીંગા—આ ગામના મૂળ રહીશ પરંતુ લાંબી મુદતથી અમદાવાદમાં વસતા વે. શાં. સં શાસ્ત્રીજી રામકૃષ્ણ હર્ષજી એમણે વૈશાખ વદિ ૭થી પાંચદિવસ મુધી ઉપરનાં ગામે પોતાની જન્મભૂમિમાં મહારુદ્ર યજ્ઞ ને તે પ્રસંગે સુધા આતુર્વિધ મોદ બ્રાહ્મણનાં ચાર અને રાજગૌર જ્ઞાતિનાં ચાર મળી કુલે આઠે તડને હેલ્યા તથા દિવસ જાતિબોજન આપવાનું જાહેર કયું છે. શાસ્ત્રીજીની વિદ્વતા અને પ્રતિષ્ઠા પ્રમાણે વૃદ્ધાવસ્થામાં આ પવિત્ર કાર્યમાં થતી તેમની પ્રવૃત્તિ સર્વથા યોગ્ય અને પ્રશંસનીય છે. તે સાથે પોતાની ગરીબ જ્ઞાતિના વિદ્યાર્થીઓને વિધાઇન માટે પણ ધાંધ મદદ થાય તો આ પ્રસંગ વિશેષ જ્ઞાનદંજનક ગણાય.

સુરત અઠ્ઠાવિશીના વિદ્યાર્થીઓને આપવાની શિષ્ય-વૃત્તિઓ માટેની ચરણ્યો.—એક દુદિ ૧૫ સુધીમાં સભાના મંત્રીને મળી જવી જોઈએ. ચરણ કરનારે પ્રીતીપાલ ગુરુ કે શાળાના મુખ્ય અધ્યાપકની સહીનું અભ્યાસ બદલનું સર્ટીફિકેટ સામેલ કરવું. મુક્ત પછી આવેલી ચરણ્યો સ્વીકારવાનું મુશ્કેલ થઈ પડશે.

થેલાભાઈ કૃષ્ણરામ વેધ સુરતકરને ખુમાસો—તેમણે સભાને કરેલી સૂચનાના જવાબમાં આ સભાનો નિયમ નંબર પહેલો પ્રીયો જોઈ જવા શ્રી સુ. અ. મોદ ખા. વિ. સભાના મંત્રી વિનંતિ કરે છે.

ઉપવિત—સુરત—શુક્લ મોતીરામ નરહરિશંકરના બત્રીજા સુંદર-શ્યામને વે. વ. ૩ના રોજ, પાંડરશીંગા જ્ઞાનદંજનયરામ પાંડકના ચિ. હરિનારાયણને વે. શુ. ૧૫ના રોજ રતનપુર મુકામે, માંડવાના ટપુભાઈને તા. ૨૭-૪-૨૩ના રોજ, ભાવનગર જાની વિશ્વનાથભાઈના પુત્ર દિંમતરામને વે. શુ. ૧૧ના રોજ, અમલસાડ ઉપાધ્યાય જ્યકૃષ્ણ બાનુશંકરને વે. શુ. ૧૫ના રોજ અપાયાં છે.

વિવાહ—વલસાડ—શાસ્ત્રીજી મોતીરામ કલ્યાણજી દીક્ષિતના ચિ. ગણુપતિ શંકરનાં જંપુસરના વેટનંરી સર્જન ડાકટર મોતીરામ હરિશંકરની બત્રીજા ચિ. રાધા સાથે તા. ૮-૫-૨૩ ના રોજ થયાં છે.

લગન—સુરત શુકલ મોતીરામ ન. ની બત્રીજી બીખી બહેનનાં વૈ. વ ૪
 શુક્રવારે, પાંડરશીંગા પાંક જયાનંદ જયરામની પુત્રી શાંતાનાં વૈ. શુ. ૧૪
 સોમવારે રતનપુર મુકામે, માંડવાના અમૃતલાલનાં ઉપરોક્ત મીતીએ, ભાવ-
 નગર જાની વિઘ્નાય નિર્ભયરામનાં પુત્રી તારાલક્ષ્મીનાં વૈ. શુ. ૧૧ શુક્રવારે,
 વલસાડ રામચંદ પ્રભાશંકર દીક્ષિતનાં વૈ. વ. ૪ શુક્રવારે, અમલસાડ
 ઉપાધ્યાય બાનુશંકરનાં પુત્રી કમલાગૌરીનાં વૈ. વ ૨નાં રોજ, દીવા
 જંખુસર વેટર્નીસર્જન બટ મોતીરામ હરિશંકરનાં વૈ. વ. ૪ ના રોજ, કાશી
 નિવાસી શ્રીમાન ઇશ્વરપ્રસાદની પુત્રી રમાદેવી સાથે શુભ લગ્નો થયાં છે.

મરણુ—રાંદેર મગનલાલ પરચોતમ પારેખ તા. ૨૪-૩-૨૩ ના રોજ,
 સુરત શુકલ બગવાન બાપુજીકંડ તા. ૧૭-૪-૨૩ના રોજ પંચાવન વર્ષની વયે
 ગણદેવી—મદ્ર નૈસર્ગિક કૃષ્ણરામ તા. ૪-૫-૨૩ શુક્રવારે, દેવલોક પામ્યા
 છે. સદગતના આત્માને પ્રભુ શાંતિ આપો.

મોઢ માર્તૃકડ કાંચાલિયં.

લવાજમની પહોંચ.

રા. જઠારાંકર અ. ગાંધી અમદાવાદ રા. શ્રોમાબાઈ ચકાબાઈત્રિ, અમદાવાદ.
 „ બાલચંદ મનુલાલ ખીલાસપુર „ જયકૃષ્ણ બાનુશંકર ઉપાધ્યાય ડુંગરી
 રત્નેશ્વર ધનેશ્વર બદ વલસાડ „ ગોરધનદાસ નાનાબાઈ શા નડીઆદ.
 પોપટલાલ લલુભાઈ મહેસાણા „ હરજીવન મોનજી કાપડીઆ મુંબઈ
 ધીરજરામ પુ. ડાકતર નવસારી „ દિનમણિરાંકર ન પુરોહિત અમરેલી
 પ્રભુજીદયારામ વઢીલ રાજકોટ „ માધવજી કલ્યાણજી કર્જ-નખત્રાજી
 „ દામોદર બાળમુકુંદ ટી. પુના „ દલમુખરામ ચુનીલાલ ત્ર. અમદાવાદ
 „ પ્રેશવલાલ મગનલાલ ત્ર. ડેસર „ ઉમશંત બગવાનલાલ સેયટ વડોદરા.
 „ રતીલાલ ઉત્તમશી ગીરમગામ „ મણિરાંકર જોષ્ઠારામ પુરોહિત નાર.
 „ હરિલાલ દુર્લભરામ ધરમપોર „ માધવજી મકનજી બદ મુંબઈ
 „ અમલલાલ નાગેશ્વર બ. ઉમરેડ „ છોટાલાલ નારજી પંડ્યા નડીઆદ.
 „ રણુછોડભાઈ ધનજી અમદાવાદ „ બોગીલાલ ભોગાભાઈ શેઠ પેટલાદ.
 „ શ્રો. મણિખેન જોષ્ઠાલાલ સોજીત્રા „ મંગલદાસ નરોત્તમદાસ મ. મુંબઈ.
 „ વીંકલદાસ મગનલાલ દોશી રાણપુર „ મોહનલાલ જગનલાલ ગાંધી પાટણ.
 „ ઉપેન્દ્રરાય ત્રિકમરાય મળમુંદાર પાટણ „ પેરમાણુદ ખીમચંદ મહેતા કલકતા.
 „ પુરષોત્તમદાસ ઠા. મહેતા મુંબઈ „ દુર્લભરામ એન. બદ મુંબઈ.
 „ જુમખરામ ગીરધર જરીઆ „ કીશાબાઈ રામશંકર વૈવ ગણદેવી.
 . (જાકીના ઠવે-પછી). . .

સમસ્ત મોઢ કોમમાં

જ્ઞાનમાં પવિત્ર કિરણો ફેલાવતું

જ્ઞાતિનો અજ્ઞાનરૂપી ગાઢ અંધકાર દૂર કરતું

જ્ઞાતિસેવા સાથે સાહિત્ય સેવા પણ બળવતું

જ્ઞાતિની આર્થિક માનસિક ને શારીરિક સ્થિતિ સુધારતું

વિવિધ સંવાયેને એકત્ર કરતું

ઉન્નતિના સીધા ને સરળ માર્ગ બતાવતું

મોઢ કોમની ઉત્પત્તિનો પુરાણો ઇતિહાસ શ્રી ધર્મારણ્ય પ્રકટ કરતું

ગ્લેન કાગળોપર ભપકાબંધ રીતે છપાતું

અને સાદા છસે પૃષ્ઠોનું બહોળું વાચન આપતાં છતાં

સસ્તામાં સસ્તું

સમસ્ત મોઢ કોમનું એક જ પ્રિય વાણંત્ર

મોઢ માર્તણ્ડ.

જેમાં ઉચ્ચકોટિના સામાજિક ધાર્મિક નૈતિક આખાલવૃદ્ધ

શ્રીપુરુષને ઉપયોગી અવનવાં કાવ્યો હાસ્યરસના લેખો

વસ્તીપત્રકો ચર્ચાપત્રો વાર્તાઓ જીવનચરિતો

વિવિધ મંડળોની હિલચાલો ભરપુર

જ્ઞાતિસમાચારો હીંદી લેખો ને

કાવ્યો પ્રતિભાસે નિયમિત

પ્રકટ થયાં કરે છે.

મનનીય લેખો કાવ્યો અને ચિત્રોવાળો સો પૃષ્ઠોનો દીવાળીનો

ખાસ દળદાર સુંદર અંક પ્રતિવર્ષે મફત આપતાં છતાં

લવાજમ માત્ર રૂપિયા ત્રણ પાસ્ટેજ સાથે.

માટે આજેજ આહક થવા લખો:—

કાંદાવાડી માધવભુવન

સુબંધ નં. ૪

પ્રભાશંકર જયશંકર પાઠક,

અધિપતિ—મોઢમાર્તણ્ડ.

અરે ઓ મોઢા બ્રહ્મ અને વાણીક બંધુઓ !

તમને જરૂર જણાય છે ?

સમસ્ત મોઢ કોમ માટેના આ વાણંતને

સદા કાળ ગર્જનું રાખવાની ?

જો હૃદયમાં

જ્ઞાતિ સેવાની કાંઈપણ લાગણી હોય તો

સમસ્ત મોઢ કોમના આ માર્તણ્ડને

મદદ કરો

મદદ કરો

મદદ કરો.

અને તે કેવી રીતે ?

પોતપોતાના તરફથી. ફક્ત એકેકજ ગ્રાહક

વધારી આપીને.

પગખર થયેલા આ જ્ઞાતિ તંત્રને પુષ્ટિ આપવાનો

ફક્ત આ એકજ સર્વોત્તમ સ્તરણ

અને શક્ય માર્ગ છે.

તો કેડં કસો અને

ગ્રાહક વધારવા પોતપોતાથી બનતું કરો.

હાલ પણ નવા ગ્રાહક થનારને

ચાત્રુ વર્ષના તમામ અંકે મળી શકશે.

નવા વર્ષથી ગ્રાહક થનારે પણ નામ તાકીદેજ નોંધાવવાં.

હીલ કરશે તેમને પાછલા અંકે મળી શકશે નહીં.

શુભસ્ય કીર્ત્તમ્

કાંદાવાડી મુંબઈ ૪.

અધિપતિ-મોઢ માર્તણ્ડ.

समस्त मोद कोमकी खुश खबर

प्रकट होगा।

प्रकट होगा !!

प्रकट होगा !!!

जिसके लीये विविध संवायके मोद ग्रंथ वणिक और मोद वणिक तेली
बंधु अद्यापि पर्यंत चातककी माफक आतुर थे वो

समस्त मोद कोमकी उत्पत्तिका
प्राचीन पवित्र और अपूर्व सचित्र ग्रंथ

श्रीधर्मरत्न

मूल संस्कृत श्लोक और शुद्ध गुजराती भाषांतर सह

पञ्चपुराणका सबसे विस्तृत ६९ अध्याय और ३८०० श्लोकका संपूर्ण ग्रंथ,
आज्ञातक प्रकट भये हुये सकल धर्मारण्योके दोहनरूप, विद्वत्तासे भरे हुये अवलो-
कनोंके परिशिष्ट, और तीर्थनिरूपणके संबंधमें वेदरमृतिके शास्त्रीय प्रमाणोंके साथ,
विस्तृत प्रस्तावना उपयुक्त, मोदरा क्षेत्रका जीर्णोद्धार, और अपनी कुलदेवीकी पुनः
मयी हृद प्रतिष्ठाके संपूर्ण वृत्तांतके साथ

मोद ज्ञातिके दो अग्रगण्य नरवीर, मोद कुलदेवी मातंगीमाता,
और अन्य कुलदेवीयां, मंदिराके विविध स्थल, और अपना

इष्ट देवता श्रीरामचंद्रजीके विविध प्रसंगके ऐसे
रंगबिरंगी सुंदर विविध चित्रोंके साथ

८०० पृष्ठ पर्यंतका बड़ा ग्रंथ

सुंदर ग्लेज कागज पर छपे हुए और सोनेरी चाइ-
डिंगसे बंधाकर पुस्तकाकारमें प्रकट होगा.

प्रत्येक मोद संघाधारीने हरहमेश पूजा और पाठ करने योग्य
यह ग्रंथका अवश्य संग्रह करनेका यही अपूर्व मसंग है.

इस लीये आगेसे ही ग्राहक होना जरूरी है.

न्यौछांवर रूपये छ.

डाक खर्च अलग.

(१) आगेसे ग्राहक होकर आगेसे कीयत मैजनेवालेकी डाक खर्चसह रु.५॥

(२) एक साथ पांच नकल खरीदनेवालेको पोस्टेज माफ.

विलंब मत करो.

ग्रंथ मिलनेका पता:-

ठिकाना:-

कांदिवाडी-माधव मुवन

धर्म ४.

प्रभाशंकर जयशंकर पाठक.

अधिपति-मोद मार्तण्ड.

માર્તણ્ડના ઉપાસકોને ખાસ લાભ.

નીચેનાં તમામ પુસ્તકો ખાસ ઘટાડેલી કોંમેતે મળશે.

સરળ ને સંસ્કારી વાચન.]

[જ્ઞાનભાગની પવિત્ર ગંધા.

પ્ર. જ. પાઠક પુસ્તક શ્રેણી.

વડોદરા રાજ્યમાં ઇનામ લાયકોરી માટે મંજૂર થયેલ, બહિષ્કારીત મનોહર કાવ્ય. શ્રીકુલનાથનું શિવાલય-કો. આના આર. માસિકના આદકોને આના તથા

મુખ્ય ઇલાકામાં. તેમજ વડોદરા બાબનગર-જુનાગઢ લીગેરે અનેક દેશી રાજ્યોમાં ઇનામ લાયકોરી માટે મંજૂર થયેલ, સાહિત્ય પરિષદમાં સર્વોચ્ચ કરેલ, આદર્શ ભૂત જીવન-કો. આના આદ. માસિકના આદકોને આના છ.

અનેક દેશી રાજ્યોમાં ઇનામ લાયકોરી માટે મંજૂર થયેલ, વિદ્વાનો સાક્ષર માસિકો અને લેખકોએ એકે અવાળે વખાણેલ, જ્ઞાનભાગનો ઉત્તમ મંથ, આત્મરામાયણ-કી. ૩૫૦૦ એક. માસિકના આદકો માટે આના દસ.

સમસ્ત મોટા કામની ઉત્પત્તિના આદકો પૃષ્ઠનો મૂળ સંસ્કૃત શ્લોકો અને સરળ ગુજરાતી ભાષાવર સાથે પ્રાચીન પવિત્ર અને સચિત્ર છાંદસ મંથ.

શ્રીધર્મરણ્ય-૭૫૫ છે. કો. ૩. ૭. માસિકના આદકોને પોરત સાથે ૩. ૫૫

દેશી રાજ્યોમાં ઇનામ લાયકોરી માટે મંજૂર થયેલ, બાલકો કન્યાઓ અને સ્ત્રી વર્ગને વાંચવા યોગ્ય, વિસ્તૃત ટીકા સંપાદન અને નોંધ સાથે.

સચિત્ર બાળરામાયણ-દ્વિતીય. વૃત્તિ હવે પછી સુંદર રૂપમાં પ્રગટ થશે

ગર્ભમાંથી જ બાળકોની વિવિધ શક્તિઓના વિકાસ સંબંધી શિશુ-શાસ્ત્રના દોઢનરૂપ ઉત્કૃષ્ટ કરેલ ઇનામો નિબંધ.

બાલવિકાસ-હવે પછી પ્રગટ થશે. માસિકના આદકોને પોણી કો. મળશે

ઘડીઆનાડી આલુવિંધ મોટા બાલણ શક્તિના ચુંબક સંવાયનું સંપૂર્ણ વસ્તીપત્રક-કો. આના આદ. ચંદ્રા સંવાયના જ્ઞાતિજુઓને મફત.

ઉપરનાં તમામ પુસ્તકો માટે સંખ્યાબંધ ઉત્તમોત્તમ અભિપ્રાયો મળેલા છે. એક વખત મંગાવી વાંચવાથી

તેની ઉત્કૃષ્ટતાની આપોઆપ ખાતરી થશે.

માટે દીલ નક્કર.] [અને આજે જ મંગાવો:-

કાંદાવાડી, માધવભુવન પ્રભાશંકર જયશંકર પાઠક. અધિપતિ-મોટા માર્તણ્ડ.

મુખ્ય-૪.

શ્રીગોદેશ્વરો વિજયતેતમામ્

મોઢ માર્તણ્ડ.

પ્રકાશ ય મો.] નવેબર ૧૯૨૩. [પ્રભા ૧૧ મી.

પ્રકાશક અને તત્ત્વી.
પ્રભાશંકર જયશંકર પાઠક.
હંદાવાડી માધવભુવન મુ'બમ-૪.

વાર્ષિક મૂલ્ય રૂ. ત્રણ અગાઉથીજ
આ અકની ક્રીમત રૂપીઓ દોઢ રૂકત.

અનુક્રમણિકા.

સંસ્કૃત કાવ્યો.

માર્તણ્ડ સ્તુતિ
માર્તણ્ડ મંગલમ્ (રા. કવિ પોપટલાલ શર્મા)...
નૂતનવર્ષાભિનંદનમ્ (સાહિત્યતીર્થ કવિ પોપટલાલ)
ગુજરાતી કાવ્યો.			
પ્રિય સ્વાગત (રા. પોપટલાલ શર્મા)
નવું વર્ષ (સદર)
નૂતન વર્ષને સ્વાગત (રા. મહાવીર દાધીય)
નહાં નમશે નિશાન ભૂમિ ભારતનું (રા. ત્રિ. ગો. વ્યાસ)...
દીવાળી (રા. સીતારામ શર્મા)
માળીને ઉપાલભ (રા. વીર દાધીય)...
સંદોનાં સંતનનને સર્વ સમર્પણ (રા. સરળ)...
અપરાધક્ષમાપન સ્તોત્ર (રા. લાલજી વીરેશ્વર જાની)
મહર્ષિ દયાનંદ સરસ્વતી (રા. કવિ પોપટલાલ શર્મા)
ભોગ્યુતિ (રા. ગો. દા. રાયચુરા)
નર્મદાષ્ટક (રા. લા. વી. જાની)
વિભુ પ્રાર્થના (રા. ચુ. લ. ત્રિવેદી)
કરો વીરનાં કામ (રા. કવિ પોપટલાલ શર્મા)...
ભક્તિ (રા. સરળ)
છડીયાળની ચેતવણી (રા. સરળ)

હિંદી કાવ્યો.

ખોજ (રા. કવિ પોપટલાલ શર્મા)
ફૂલ (સદર)

સામાજિક વાર્તા.

અણસુધ્યું ફલ (રા. મણિભાઈ પ્રાગજી દેસાઈ)
---	-----	-----	-----

મોદોત્પત્તિ ઇતિહાસ.

શ્રી ધર્માસુદય-અધ્યાય ચોત્રીશમો (પ્ર. જ. પાઠક)
---	-----	-----	-----

ચારિત્ર્ય.

ચરિત્રગદન (અનુવાદક સ્વ. વૈદ્ય કરજીરાયકર મૂળજી)
--	-----	-----	-----

પૌરાણિક.

શ્રી શિવલીલામૃત કથાસાર (શાસ્ત્રી મેતીરામ ક. દીક્ષિત)
મહિમ્નસ્તોત્ર (રા. કવિ પોપટલાલ શર્મા)

સામાજિક.

અથ મંગલમ્ (મ. ના. ખટ્ટ.)
નૂતન વર્ષને (રા. વીર દાધીય)

પ્રકાશ પ મો.]

નવેમ્બર ૧૯૨૩.

[પ્રભા ૧૨ મી,

સમસ્ત મોઢ આલમનું એક મરખું પ્રિય વાણંત,

મોઢ માર્તણ્ડ

માર્તણ્ડસ્તુતિ.

ભગં પ્રિયં વાજયન્ત પુરન્ધ્રિ નરાશસો ગ્રાસ્પતિર્નો અઘ્યા ।
આયે વામસ્ય સદ્ગયે રપોળાં પ્રિયા દેવસ્ય' સવિતુ સ્યામ ॥

નગવેદ મહત્ ૨ અઘ્યાય ૮ સૂક્ત ૨૮ મંત્ર ૧૦

મહદ્દલાન્ય ઝીકાચણ્ડિ અને પ્રતિલા એ સ્વપરાક્રમથી
મેળવવા મારૂ અમે ઉત્સુક થયા છીએ. તો મર્વ મનુષ્યો વડે
સ્તુતિ કરાવા યોગ્ય અને દિવ્યશક્તિના પ્રભુ સવિતા અમારા પર
દૃષ્ટાદૃષ્ટિ રાખો, અમને અત્યુત્કૃષ્ટ ધનનો લાભ થાય અથવા
અમને અર્થકર્મ મલે નથપિ અમે આ જગ પ્રેરક દેવ અર્ચના
ભક્ત થઈએ એટલે જમ

मार्तण्ड-मङ्गलम्.

निःशेषशक्तिसमलङ्कृतमूर्णाय
सर्गस्थितिप्रलयकारणकारणाय ॥
दिव्याय दैवतमनोमयमङ्गलाय
मार्तण्डमण्डलगताय नमः परस्मै ॥ १ ॥

पारं जगत् तिमिरनीरनिघेरुदस्य
श्रीमत्सरोजहसितेन समं निनीषुः ॥
श्रेयः स वो दिशतु शश्वदनश्वरस्य
प्रामातिकस्य तरणे र्महसो विलासः ॥ २ ॥

विलासं विश्वेषां त्रिमुन्नपतेः स्मेरनयनं
घनध्वान्तं ध्वस्तालिलगति निरस्यन्तमुदये ॥
सदीप्तं निर्देशे सकलजगतां कर्मसरणे
रपाख्यापाराश्रयमय नमामोऽम्बरमणिम् ॥ ३ ॥

नमो निगमरोचिषे चरमधामसचारिणे
जगत्प्रपथुमङ्ककरस्फुरद्वृषभर्गःस्पृशे ॥
नमो नियतिमोगिने विगतबाधमासंछतेः
षवित्रपदशालिने दिनकपाय तुभ्यं नमः ॥ ४ ॥

वदा यस्य प्रशंसापरिणतिविचशाः कर्मणामीक्षिता य
स्त्रैलोक्ये मघाता वसतिरमिमता धर्मशर्मोदयस्य ॥
उन्मीलितपङ्कजालपरिमललहरीलोमिनोन्दिन्दिराली—
इह हारस्वीकृतस्वागतमयमहणः शोभते लोकचक्षुः ॥ ५ ॥

સહસ્રં કમલાકરસ્ય કલપન્ દીર્ઘં નિર્સ્પૃસ્તમઃ
સ્ફૂર્તિ કામપિ માનવેષુ વિદધન્ ચશ્વત્કરશ્રીમરઃ ॥
લોકં તેજસિ મજ્જયન્ જયયશોમુદ્રાપદિન્નાંકતો
માર્તણ્ડઃ સમુદેતિ સૃષ્ટિરચનાચૈતન્યદીશાયુરુઃ ॥ ૬ ॥

પુણ્યાતુ પુણ્યસુધમાં નવવત્સરેણસ્મિન્
શ્રેય સુધાં સપદિ વર્ષતુ દર્પધામ ॥
ચૈતન્યમર્પયતુ માનવમદ્ગલાય
માર્તણ્ડમણ્ડલપિદં દુદમાતનોતુ ॥ ૭ ॥

ત્વત્તેજસા સ્ફુરતુ વિશ્વમિદં સહસ્રં
ત્વત્તેજસા મવતુ ધાર્મિકકર્મશર્મ ॥
ત્વત્તેજસા જયતુ વર્ષમશોષસૌઘ્યં
માર્તણ્ડ ! મદ્ગલમનન્તગુણં કૃષીષ્ટ ॥ ૮ ॥

શુકલ મહાવિદ્યાલય } “ સાહિત્યતીર્થ ” શાસ્ત્રી પોપટલાલ શર્મા કવિ
અધેરી

શેણી અને વિઝાણુંદનું સ્વતંત્ર પુસ્તક

સોરઠના પ્રાચીન માહિત્યની આ વાર્તા અને મહા-
પ્રયાસે મેળવી એ માસિકમાં પ્રકટ કરોયે છીએ. ઉપરાંત તેનું
સ્વતંત્ર સચિત્ર સુંદર પુસ્તક પણ અમારા તરફથી પ્રકટ
થાય છે. માર્તણ્ડના આહુકોને તે પુસ્તક માત્ર પોણી ફીમતે
મળશે. ફીમત હવે પછી બહાર થશે.

આ વાર્તા સ બધી સર્વ પ્રકારના હુદ્દ અને અમારે
સ્વાધીન રાષ્ટ્રેલ હોવાથી સદરહુ વાર્તાને કોઈ અન્ય વ્યક્તિ
છાપશે અગર છપાવશે તો તે કાયદેસર જવાબદાર થશે
એ વાત પણ બહારમાં મુકવી યોગ્ય જણાય છે.

પ્રભાગંકર જયશંકર પાઠક.

લેખક:—મણિલાલ પ્રાગજી દેશાઈ.

(મનાંકના પૃષ્ઠ પાછળથી ચાલુ.)

“ આપના છેવટના પ્રશ્નનો ઉત્તર દઉં. તમે કહી છે એ ભાવના અત્યુત્તમ છે. પણ ભાવનાના પ્રદેશમાં પ્રવેશવાનું સહેલું નથી. આ પ્રદેશ પર બહુધા કલ્પનાની પાંખપરજ સહેલું કરી શકાય. બીજી પ્રશ્ન-ઓમાં કોઈ કોઈ સ્ત્રીઓ કૌમારવ્રત પાળતી હશે, પણ એમનાં સમાજ-બંધન-એવાં છે કે એમને એ વ્રત મુગમ થઈ પડે, તેમ પાછળથીયે એ વ્રત નાદિ પગાય તો ને પુનઃ સંસારમાં પ્રવેશ કરી શકે છે. જ્યારે આપણા આર્ય સંસારમાં એવી સગવડતા નથી. અહીં તો સ્ત્રી જાતિનું જ્ઞાન પાઙ્ગન પુરૂષ જાતિ ઉપર અવલંબેલું છે. તેમજ બેઠે જાતિનાં કર્તવ્યક્ષેત્ર નિરાળાં રહેલાં છે. એટલે કૌમારવ્રત અશક્ય જેવું છે. વળી સ્ત્રી જાતિનું હૃદય સ્વભાવજન્ય એ પ્રકારના “પ્રેમ” તરફ બહુ ખેંચાય છે. એક પતિ પ્રેમ, અને બીજા સંતતિ પ્રેમ. એ એ પ્રેમમાંથી એકમાં પણ તરબોળ થયા વિના સ્ત્રી હૃદય ક્યારેય ન લોકસેવા કે પ્રભુસેવામાં રસ લઈ શકે. જે વિધવા સ્ત્રીઓને સંતતિ હોય છે તેઓ પોતાનો પતિપ્રેમ સંતતિ પ્રેમ એટલે વાત્સલ્યભાવમાં રૂપાંતર કરી શકે છે. અને જે સંરક્ષારી સ્ત્રીઓ પતિપ્રેમનો થોડો કે ઘણો અનુભવ લીધા પછી ને પ્રેમથી વંચિત થાય તો તેઓ પ્રેમપ્રવાહને પ્રભુપ્રેમના સાગરમાં વાળી શકે છે. પછી કોઈ કમ-ભાજ સ્ત્રી પોતાના દાંપત્ય પ્રેમરમને આવી રીતે વાત્સલ્યભાવ કે પ્રભુભક્તિ સાથે મિલાવી ન શકે તેમને માટે તો સંસાર બંધન હોય કે ન હોય એ સૌ સરખું જ છે.

કવિશ્રી-દાનાકાને વચાર્થ જ કહ્યું છે કે—

‘ રતેદ સગનની વિધવા માટે પુનર્લગ્ન સમ પાપ નથી;
દેહસગનની વિધવા માટે પુનર્લગ્ન સમ મુકિત નથી. ’

અર્થાત્ જે વિધવા સ્ત્રીઓ સંતતિ પ્રેમ કે પ્રભુ ભક્તિ અથવા લોકરોવા જેવા ઉચ્ચ આદર્શના શિખરે પહોંચવાને શક્તિ કે સંસ્કાર ધરાવતી નથી, એટલું જ નહિ પણ પાંસેની અનીતિની અધારી ખાઇમાં પડી જવાની જેમને માટે બીતિ રહે છે, તેવીઓને તો દેહ લગ્નનો મધ્યમ સપાટીપર ચાલવા દેવાને દરકન નથી આદર્શો ઉચા હોવા જોઇએ. પણ આદર્શ સુધી પહોંચવાનું કાર્ય ઉભા પરવતના શિખરે ચડવા જેવું છે. એ શિખરપર ચડવા જતાં નળજાં પોચાંનું પતન પણ થાય. એમ પતન થતાં તેઓ છેક ઉડી ખાઇમાં નહિ પડે તેની સાવચેતી માટે કંઈ બચાવના સાધનરૂપ અપવાદના નિયમો હોવા જોઇએ.

આ બધી બાબત તપામતાં મારી ઈન્ડુ કૌમારવ્રતના માર્ગે એ આદર્શના શિખરે પહોંચી શકશે નહિ કારણ તે દાંપત્યસ્નેહથી તદ્દન વંચિત છે. અને તેનું સ્ત્રીહૃદય આગળ કહેલા જે પ્રેમ માટે અવશ્ય તલસરેજ.

હું મારા એકલીનાજ વિચારથી આ અભિપ્રાય આપતી નથી. હું પ્રન્દુનું હૃદય સમજી છું. તે અસાત અગાધ સ્નેહ સાગરમાં તરવા ઉત્સુક છે. પણ ત્યારે તેને એવું બાન થાય છે કે એનાં દ્વાર તેને માટે બંધ છે ત્યારે તે મુંઝાય છે, સીંઝાય છે !

હવે આપે બીજી જે શંકાઓ બતાવી તે બાબત મારો અભિપ્રાય એવો છે કે વડીલો કે જ્ઞાતિ જનોના અભિપ્રાયથી બહુ રચવાનું નથી આપણે આપણો હેતુ જોવો. તે તેમના સ્વાર્થે વિચરે ન હોવો જોઇએ. અને તે તેમ છે નો હવે આપણી જ દિમ્મત જોઇએ. અને આપણે તે પાર પાડીએ હા, પર શોધી કાઢવો મુશ્કેલ છે, પણ..." વિમલા બોલતી અટકી ગઇ.

“પણ શું ?” નિર્મળચંદ્રે હસામાપૂર્વકે પ્રશ્ન કર્યો.

“ઘણું લેકા વરની શોધ કરવા આ ઘરમાં આવના જોયા છે; ત્યારે શું આ ઘરમા રહીને મારે બીજે વર શોધવા જવું !” વિમલા ઉત્તેજાપૂર્વકે જોડા રહી. નિર્મળચંદ્રે સ્વસ્થ થયો.

“ત્યારે એમને કહેને કે જ્ઞાતિ કે વડીલોની સાથે વરની શોધમાં તમે પણ અંતરાય રૂપ છો ?”

“ નહિ, નહિ, એવું બોલું અનુમાન કરીશ નહિ. ત્યારે હું એક સત્ય વાત કહી દઉં. વિનોદચંદ્રના વિવાહ માટે બે ત્રણ ગ્રહસ્થ હમણાં હમણાં આવી ગયા, પણ વિનોદે લગ્ન કરવાની ચોકખી ના પાડી હતી. એક વખતે મેં એકાંતમાં તેના આવા વિચારનું કારણ જાણવા માંગ્યું. ત્યારે તેણે મારી અનેક દલીલો છતાં જે જે પોતાના વિચારો જણાવ્યા તે ઉપરથી મને એટલો ખ્યાલ આવ્યો કે “ છત્રુની વૈધવ્ય દશાથી તેનું કામજા હૃદય વિનગી બન્યું છે અને કહે છે કે એક કુમારિકાને જ્યારે આમ ફરજિયાત કૌમારવ્રત પાળવું પડે તો એક પુરુષ શા માટે મરજિયાત કૌમારવ્રત પાળી ન શકે? તું જાણે છે કે વિનોદ તરંગી છે, અને તે પોતાના તરંગ ઉપર હં-શા નાચે છે અને તે પ્રમાણે વર્તે છે. મને એમ લાગે છે કે તેણે કૌમારવ્રત પાળવાનો નિશ્ચય કર્યો છે હું તેની સ્વતંત્રતાની આડે આવવા નથી માંગતો. તેની મરજિયાત વિરુદ્ધ તેને સંસારના પિતૃશંમાં પુરવો નથી. એક વડીલ બંધુ તરીકે હું તેને યોગ્ય મલાહ અને માર્ગ બતાવીશ. પછી તે તેની શુદ્ધિ પ્રમાણે વર્તે મારી એવી માન્યતા છે કે સેવા અને સ્નેહના સ્વચ્છ વાતાવરણમાં માણસની ઉત્પત્તિ યજ્ઞ શકે છે; નહિ કે આજ્ઞા કરવાથી અને ફરજ પાડવાથી.”

“ ત્યારે એ બાળકમાં વિનોદચંદ્ર સ્વતંત્ર છે એમજાને ? ”

“ હા. એમજા હું તેને કાંઈ જાનની આજ્ઞા નહિ કરું, અને તેમ કરીને તે આજ્ઞાનો ઉત્તરધન ચલાવે પ્રસંગ આવવા ન દઉં.”

“ ત્યારે વિનોદચંદ્રનો તમે કહો છો તેવો વૈરાગ્ય મારી અભિ-
લાષાને ક્ષણભૂત કરવા સહાયરૂપ બનશે. કારણ કે એ વૈરાગ્ય હેતુ વિનાના પક્ષપાત મમતામાંથી હૃદયબળો છાગે છે અને તેથી એ વૈરાગ્યની આછી આછી છાયા નીચે સ્નેહનો રંગ નાખ્યો હોય એ સંભવિત છે.”

“ તો એ વૈરાગ્યની આછી છાયા દૂર કરવાનું તને સોંપીય, અને તારી આજ્ઞા ક્ષણે એમ ઈચ્છીશ.”

“ અને જ્ઞાતિ કે સગાં સંબંધીઓના વિરોધને ટાળવાનું વ્યાધારિક કાર્ય તમને સોંપીશ.”

“ તે હું અવશ્ય સંભાળી લઉંશ ” એટલું કહી નિર્મળચંદ્ર ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

વિમલા કંઈકવાર દર્શિપૂર્ણ નેત્રે જારી તરફ જોઈ રહી. સંધ્યા-

કાળ થઇ ચુક્યો હતો. અસ્ત થતા સૂર્યનાં લાલાશભર્યાં કિરણો અંત-
રિક્ષમાં ફેલાઇ રચાં હતાં. થોડાક વખત પરના નિસ્તેજ દેખાતા અને
વાસ્તવિક ખડિત નહિ પણ જગતની નજરે ખડિત દેખાતા અંદ્ર
માનું તેજ ધીમે ધીમે ખીસતું જતું હતું.

(૬)

પોતાનાં માતાપિતાના મૃત્યુ પછી જ્યારે વિમલા ઇન્દુને લઇને
પોતાને સાસરે આવી ત્યારે વિનોદચંદ્રે ઇન્દુને પહેલવહેલી જોઇ. તેને
જેતાં વારજ વિનોદચંદ્રને એક દુઃખ ભર્યો વિચાર થઇ આવ્યો. “ શું
ઇન્દુના વૈધવ્યનું હું એક કારણરૂપ નથી ? મેં ઇન્દુ સાથે વિવાહ કરવાની
ના પાડી ત્યારે જ એ બિયારીને આ દશા પ્રાપ્ત થઇને ? એની સાથે મારાં
લગ્ન થાત કે નહિ તે વાત જુદી હતી, પણ બાબીની ઇચ્છા પ્રમણે મેં
એના લગ્ન મુક્તથી રાખવાની ગ્યનાને દેશ આપ્યો હોત તો એ બિયારીની
આ દુઃખી દશા ટાળી શકત ! અત્યારે એને વૈધવ્ય દશા પ્રાપ્ત કરાવનાર
હુંયે ખરે ! અરે બિયારી ઇન્દુ વિધવા થઇ ! આખી છાંદગી એકલંબાથી,
નિરાધાર, શુન્નવત્રિતાડશે ! અને હું ? એ લોક યોગજ મને પરણાવ્યા
વિના રહેવાના છે ? પરણીને મ સારના મુખ માણીશ ! કદાચ મારા બાઇ
તો મારું સંસારમુખ જોઇને મુખી થશે પણ વિમલા બાબી ! તે મારૂં એ
મુખ કેમ જોઇ શકશે ! તે મારૂં મુખ જોઇ ટાઢી પડશે કે ઇન્દુની અવદશા
નીરખીને બગશે ! અરે ! મેં લગ્ન કરવા ના પાડી હતી અને હવે હું ઇન્દુને
વૈધવ્ય દશામાં મુકી લગ્ન કરીશ તો બાબીને કેટલું બધું દુઃખ થશે ? તેની
એક મોટી આશા મેં ભંગ કરી અને હવે હું સંસાર માંડીને એક જ
ધરમાં રહું એ તો દાઝયા પર ડાઘ દેવા જેવું થાય ! નહિ, નહિ, વિનોદ !
તારાથી એવું ન થાય શું તને લગ્ન કીધા વિના ન માલે ? એક અબજા
નિરાધાર બાબા આજીવન વૈધવ્ય પાળી શકે, તો શું એક સ્વતંત્ર સ્વાશ્રયી
યુવાન કે મારમત પાળી નહિ શકે ? હા, હા, પેલું વાદ આવ્યું. ઇન્દુના
વિવાહનો વાગ જ્યારે બાબીએ કરી ત્યારે મેં જે વિચાર અનાયાસે જણાવ્યા
હતા તે વિચાર ખરેખર દૈવયોગે અમલમાં મુકવાનો અવસર આવ્યો
છે. વિનોદ ! તારે હવે તો તે અમલમાં મુકવાન જોઇએ ”

આવી સદજ જ ઇન્દુ પ્રતિ વિનોદની સહૃદયતા થઇ. તેની વૈધવ્ય
દશા જોઇ તેને ઘણું લાગી આવતું. અને વતકાળ તેણે લગ્ન નહિ કરવાનો
નિશ્ચય કર્યો ત્યાર પછી બે ચાર મારા ધરની કન્યાઓ માટે એની પુછપરછ

યઇ. નિર્મળય'દ્રે એ વાત વિનોદને કહી અને તેનો અભિપ્રાય માંગ્યો અને કહ્યું કે તને જે લીક લાગે તે સંબંધી વિશેષ તપાસ કરી લેજે. પણ તેણે તો તરત જ ઉતર દઇ દીધો કે “મારે તો ખીસકુલ લગ્ન કરવા જ નથી.” આવો ઉતર તે દર વખતે કેતો.

વિનોદય'દ્રના આવા વિચારો જાણી એક વખત નિર્મળય'દ્રે વિનોદને પોતાના ખંડમા બોલાવી એકાંતમાં તેની સાથે વાતચીત કરી. નિર્મળય'દ્રે કહ્યું કે:—

“ભાઇ વિનોદ ! તારા વિવાહ માટે જ્યારે જ્યારે પુછપરછ થાય છે ત્યારે તું ના ના કહે છે એનું કારણ હું સમજી શકતો નથી. શું તને કન્યાઓ નાપસંદ પડે છે, કે તારી કોઇ બીજી અગિયારા છે ? હવે તારી ઉમ્મર મોટી થઇ છે, તારાં લગ્ન થઇ જવાં જોઈએ. અને આમ ના ના કરતાં વખત જશે તો પછી સારા ઘરની કન્યા મળવી મુશ્કેલ થઇ પડશે એટલું જ નહિ પણ જ્ઞાતિમાં આપણી પ્રતિષ્ઠાને ઘોઘા લાગશે. માટે તારા મનની જે વાત હોય તે કહી દે !”

“મોઢા ભાઇ ! મેં કોઇ લૈલિકિટ કારણે ના પાડી નથી. પણ મારે તો મુલ લગ્ન કરવાં નથી. હું આજીવન કુંવારી રહેવા ઇચ્છું છું.”

“તેનું કારણ ?”

“રૂપરૂપ કારણ હું કહી શકતો નથી. પણ મારા મનમાં જ એવી લાગણી થઇ રહી છે કે લગ્નની વાત મને અત્યારે મહા દુઃખદાયક લાગે છે.”

“શું તને સંસારની અને કુટુંબની ભાવિ ઉપાધિઓ અને જોખમઃ દારીઓનો ભય લાગ્યો છે ?”

“એ ઉપાધિઓ અને જોખમદારીઓ કેવાં હોય છે તેનો મને અનુભવ નથી તો તેનો ભય હોય જ કેમ !”

“ત્યારે શું તારી કોઇ અકલ્પ્ય કલ્પના કે મહા અભિલાષા પ્રમાણે તારો લગ્નસંબંધ નહિ થાય એવો કંઈ અદેશ તને રહે છે ?”

“લગ્ન કરવાનો વિચાર જ નથી, તો પછી એવા અદેશને સ્થાન જ ક્યાંય ?”

“ત્યારે ના કહેવાનું કંઈ કારણ ?”

“ત્યારે હું હા પાડું તેનું પણ કાંઈ કારણ ?”

“કારણ એજ કે તારી સંસારની મુસાફરીમાં તારે એક સદગા-
મીનીની અપેક્ષા જરૂર પડશે. આ સંસારનો રથ સ્ત્રી અને પુરુષ રૂપ બે ચક્ર

“વડે ચાલી શકે છે માટે તારે લગ્ન કરવાની જરૂર છે.”

“એ મંસાર-રથ કેનો ? સ્ત્રીનો કે પુરુષનો ?”

“બેઠનો.”

“પુરુષનો સંસાર-રથ સ્ત્રીરૂપ ચક્ર વિના નહિ ચાલે ?”

“નહિ ચાલે.”

“અને સ્ત્રીનો સંસાર-રથ ?”

“તે પણ પુરુષ વિના નહિ ચાલે.”

વિનોદચંદ્ર પોતાના વડીલ બંધુ નિર્મળચંદ્રનો ઘણો બહાલો ભાષ હતો. નિર્મળચંદ્રે એને એની પ્રજ્ઞત વયે વિચાર સ્વાતંત્ર્ય આપી દીધું હતું. તેમજ દરેક બાબતમાં એ બેઠ બંધુઓ બે ઈષ્ટ મિત્ર સમાન વર્તતા હતા. અને આવી સ્નેહપ્રતિભા બળે જ વિનોદચંદ્ર પોતાના ભાષ સાથે છુટથી વાત કરતો હતો. પોતાના મનમાં ઇન્દુના વૈધવ્યના વિચારો આવતા હતા તે ઉપરથી એને ઘણી વખત આવા વિધવા વર્ગના વિચાર પણ આવતા. અત્યારે એ ચર્ચા કરવાના ઉદ્દેશથી પોતાના ભાષ સાથે પોતાની અંગત વાત ઉપરથી આમ સામાન્ય વાત ઉપર જાણી જોઇને ઉતરી પડ્યો.

“પણ હું તો ઘણી સ્ત્રીઓના સંસાર-રથ પુરુષ-ચક્ર વિનાના જોઉં છું.”

“ક્યાં ?”

“આ બધી હિંદુ વિધવાઓના જીવન શું એકચક્રી નથી ? અને એમનાં મંસાર-રથ એકચક્રી હોઇ શું નથી ચાલતા ?” નિર્મળચંદ્ર નિસ્તર રહ્યો. થોડી વાર રહીને તે બોલ્યો:—

“એમ કહીને તું શું કહેવા માંગે છે ?”

“હું એમ કહેવા માગું છું કે સ્ત્રીઓના-વિધવા સ્ત્રીઓના મંસાર-રથ પુરુષ ચક્ર વિના ચાલે છે તો મારો સંસાર-રથ સ્ત્રી ચક્ર વિના કેમ નહિ ચાલે ?”

“ભાઈ ! વિધવા સ્ત્રીઓનો સંસાર-રથ પુરુષચક્ર વિના ઠીક ઠીક ચાલે છે એમ કેમ કહી શકાય ? તેમનાં રથનું એક ચક્ર ભાંગી ગયું છે; બીજું અનેક દુઃખભારથી ખંડીત થઇ ગયું છે. એમના રથ ટીચક્રી હતા ત્યાં સુધી જ ચાલ્યા. પછી નહિ. એમનું જીવન રથભ્રષ્ટ થયું. એમનો રથ હવે આગળ ન ચાલે.”

“એવી રીતે પુરુષોના મંસાર-રથનું સ્ત્રીચક્ર ટૂટી જાય તો તેમને!

રથ પણ ચાલતો અટકે કે નહિ ? ”

“ અટકે તો ખરોજ. પણ ખીલ્લું ચક્ર જોડીને તે પુનઃ ચલુ કરી શકે છે. ”

“ અને સ્ત્રીઓના સંસાર-રથને ખીલ્લું ચક્ર નહિ જોડી શકાય ? ”

“ ભાઈ ! આ તો લાંબી ચર્ચામાં ઉતરવાનું થાય છે. તારો પ્રશ્ન વિનંતીમાં હું મારી ખુદિ પ્રમાણે તારી ચંકાનું નિવારણ કરીશ જો, સ્ત્રી અને પુરુષ એ સંસાર-રથનાં બે ચક્ર છે; પણ તે ઉભયની હૃદય રૂપ ધરીની શક્તિમાં ફેર છે એટલે જો સ્ત્રી ચક્ર દૈવયોગે તુટે તો આખા રથનો ભાર પુરુષ ચક્ર ઝીંકી શકે છે. તે જો કે સ્ત્રીચક્ર વિના આગળ ચાલી નહિ શકે પણ સ્ત્રીચક્રના તુટવા સાથે તે તુટતું નથી જ્યારે પુરુષચક્ર તુટતાં આખા રથનો ભાર સ્ત્રીચક્ર ઝીંકી શકતું નથી. એટલું જ નહિ પણ તેની હૃદયરૂપ ધરી અને લાગણી રૂપ આરામોના ચૂરેચૂગ થઈ જાય છે. એટલે એ ચક્ર જોડે ખીલ્લું નવું પુરુષ ચક્ર જોડવામાં આવે તોયે સંસાર-રથ ચાલી શકે એમ નથી.

સ્ત્રી હૃદય એવું કામળ અને સ્નિગ્ધ છે કે તેના પર પતિવિયોગના ધા અતિ ઉઝા પડે છે. તે પોતાનો પ્રેમ ભૂલી શકતી નથી, જ્યારે પુરુષ ભૂલી શકે છે; અથવા સંસારની ખીણ ધણી ફરજે અગત્યતાં તે ભૂલી જાય છે એવી તેને પ્રાંતિ થાય છે; અથવા એવી ફરજે અગત્યતાં તેને ભૂલી જવાની આનંદપૂર્ણ ફરજ પડે છે. અને તેને....”

“ એટલે શું સમગ્ર વર્ગના સ્નેહના ધા રૂઝાય અને નિર્મળતા નહિ ? ”

“ વાસ્તવિક રીતે સ્ત્રી હૃદય પર જ સ્નેહના ઉઝા ધા પડે છે. પુરુષ હૃદયને નહિ અને સ્નેહના ધા રૂઝાયા રૂઝાવા નથી. સંસારની અગણીન ઉપાધિઓ અને વ્યવસાયોથી પુરુષ હૃદય સખ્ત અને સંતપ્ત બને છે. એ સખ્ત હૃદયને સ્નિગ્ધ કરવું, એ સંતપ્ત હૃદયને શાંત કરવા સ્ત્રી રૂપની સ્વાભાવિક અપેક્ષા રહે છે. આપણા આર્ય સંસારમાં કુટુંબવ્યવસ્થાને લગતાં બહારનાં કાર્યો પુરુષને રીરે છે. અને એ કાર્યો કરવામાં તેમને આવશ્યક પ્રોત્સાહન આપવાનું કાર્ય સ્ત્રીઓનું છે. તેથી તેમનાં હૃદયો સ્વાભાવિક સ્નેહદાર્દ્ર અને સ્નિગ્ધ હોય છે. એવા સ્નેહદાર્દ્ર અને સ્નિગ્ધ હૃદયો પર પડેલા વિધિના ધા કમ્પ રીતે રજતી શકાય ? એની બગાડના-વેગ બહુ બહુ નો પતિપ્રેમની મૃતિ, સંતતિ પ્રતિનો વાત્સલ્યભાવ, અને પ્રભુભક્તિ ઇત્યાદિ અભીગમથી શાંત કરી શકાય. ખાસી એને રજવડા

એના પડેલા ચીરામાં અન્ય સ્નેહરસ પૂરવાનો પ્રયત્ન કરવા જતાં તેમણે ઉલટા સડો લાગશે, તેનો નાશ થશે ! ”

“ પણ જો હૃદયનો સ્નેહ યોગ્ય સ્થાને કલત્રાયા વિના કરી જ રહેશે હોય તેનું શું ? ” નિર્મળચંદ્ર આ પ્રશ્નનો મર્મ સમજી ગયો.

“ તે સ્થિતિ પણ અંતઃપર છે. પણ તેનો ઉપાય શું ? દેટલીક વખત એવું અને છે કે આપણાં અમુક દુષ્ટો નિવારી શકવાને આપણે સમર્થ હોઈએ છીએ છતાં કેટલાક આજીવનના સંજોગોના કારણે આપણને તે દુઃખ નિરૂપાયે સહન કરી લેવું પડે છે. તારાં કહેવાં હું સમજ્યો છું. લગ્નાદિ રિવાજો સંસાર વ્યવહાર અને કુટુંબ વ્યવસ્થા માટે જ યોગ્ય છે. એ વ્યવહાર અને વ્યવસ્થાને અંતરાય ન થાય તે માટે બીજા રિવાજો પણ રૂઢ થયેલા છે. જેમ રાજ્યના હિત માટે એના કાયદાઓનો અમલ થવો જોઈએ તેમ સમાજના હિત માટે મમાજન નિયમોનો પણ અમલ થવો જોઈએ. અને એજ મમાજનના હિત માટે શ્રદ્ધિ માટે લગ્ન પણ કરવાં જોઈએ ”

નિર્મળચંદ્રે છેલ્લા વાક્ય પર ભાર મૂક્યો.

“ પણ મમાજનના કાયદાઓથી શ્રેષ્ઠ નિર્દોષને અન્યાય થતો હોય તો એવા કાયદા કા તો સુધારવા કે કા તો તેના ભંગ કરવો જરૂરનો છે. પણ મારે તો એ સમાજના કાયદાના ક્ષેત્રમાં પગ કુકેવોજ નથી પડી શું ? ”

“ બાઈ ! ઉતાવળો થકશ નહિ, હજી નિરાંતે વિચાર કરી નિશ્ચય કરજો અને..... ”

નિર્મળચંદ્ર વધુ કહેવા જાય છે એટલામાં ઇન્દુ ચાના પ્યાલા લઈ ટેબલ પર આવી ઉભી. તે ચાના પ્યાલા ટેબલ પર મુકતી હતી તે સમયે વિનોદચંદ્ર તેના શાંત, ગંભીર, અને મુગ્ધ પણ નિસ્તેજ મુખ તરફ સ્નિગ્ધ નજરે જોઈ રહ્યો હતો. ઇન્દુ ખંડની બહાર ગઈ ત્યાં મુઠ્ઠી નેની દૃષ્ટિ તેની પાછળ પાછળ ખેંચાઈ. ઇન્દુ અદૃશ્ય થતાં વિનોદચંદ્રની આંખમાંથી એક બે આંસુ ટપકી નીચે પડ્યાં. નિર્મળચંદ્ર આ દૃશ્ય ઉત્કંઠાથી જોઈ રહ્યો. તે અનેક સંકલ્પ વિકલ્પમાં પડ્યો. વિનોદચંદ્રના દરેક પ્રશ્ન પર વિચાર કરવા લાગ્યો. વિનોદચંદ્રનું મન ઇન્દુના વિચારમાં પડેલા હવું, જ્યારે નિર્મળચંદ્રનું મન વિનોદના વિચારમાં હવું, આમ બેઉ બાઈઓ યોગીક પણ ભિન્ન ભિન્ન દિશાએ વિચાર પર ચડી ન્યા. ટેબલ પર મૂકેલા ચાના પ્યાલાઓ પણ તેમની આ ગાંઠિ નિરખી ઈંડાગાર થઈ ગયા હતા.

“ વિનોદ ! આ કંડી પડી ગઇ, પી લે.” નિર્મળચંદ્રે પોતાનું પાણી હાથમાં લેતાં લેતાં કહ્યું. વિનોદચંદ્ર એકદમ ખચકાયા. તેમણે આ પી લીધી પછી ઉઠતાં ઉઠતાં કહ્યું. “ મોઢાભાઈ ! હમણાં રજા લાઉં છું. આપની વાત પર હું નિરાંતે વિચાર કરીશ. મારાથી કંઈ અણધારતું બોલાયું હોય તો તે માટે ક્ષમા આપશો. મેં તો માત્ર મારા તરંગોનું પ્રદર્શન કર્યું છે.”

“ વિનોદ ! હું સમજું છું કે તું તરંગી છે. તું બહુ ઉંડા ઉંડા કલ્પનાનાં સમુદ્રમાં ઉતરતો જાય છે. પણ તારે આ સમયે એ ઉંડા પાણીમાં ઉતરવાની જરૂર નથી. પ્રથમ સંસારમાં પ્રવેશ કર, કારણ સંસારમાં રહીને જ તારી ભાવના અને આદર્શોની સિદ્ધિ થવી શક્ય છે. મારું તને આત્મારે તો એટલું જ કહેવાનું છે કે તને વખત જતાં જણાશે કે આજનો તારો નિશ્ચય ધાતક નિવડશે. માટે એક વડીલ, શુભેચ્છક તરીકે મારે જે માગદર્શન કરવાનું છે તે હું કહું છું. હું મારો ધર્મ જાળવું છું. તું તારો માગ શોધી લેજે. પણ તે બહુ સંભાળથી શોધજે. મારી સલાહ ધ્યાનમાં રાખી તેને શોધજે. તેને છેક ઉવેખીશ નહિ.”

વિનોદચંદ્રના ગયા પછી નિર્મળચંદ્ર મનોગત વિચારનાં સામ્યો કે “ શું વિનોદચંદ્રને ઇન્દુ તરંગ પકાપાત છે ? શું તેના વૈધવ્ય દુઃખે દુઃખી થઇ તે પોતે કૈમારવત પાળવા તૈયાર થયો છે ? અથવા શું તે આવી અણખાતી ધુબ્ય કળીઓને ખીલતાંજ કરમથી નાંખનાર સમાજબંધન પર રોયે બરાઇ સમાજથી બહીષ્કૃત રહેવા ઇચ્છે છે ! જો એમ હોય તો તો ઠીક. એના એ તરંગો કાગે કરીને વિશ્વ થશે ! પણ” તે જરા વાર ઉંડા વિચારમાં પડ્યો.

“ નાહ, એમ નહિ હોય. જો તે ઇન્દુ પ્રતિ ક્ષુદ્ર મોહવશ થઇ બેચાનો હોય તો મારી હાજરીમાં તેના પ્રતિ દૃષ્ટિપાત કરવાની જરા પણ હિમત ન દા કરે ! એ દૃષ્ટિપાતમાં વિષય ન હતો પણ કરણા દતી. એ તો માત્ર એક દુઃખી જાણા પ્રતિ મમતાબરો દૃષ્ટિપાત હતો. અને એની સહાય લાગણીથી જ તેણે આ બધી ચર્ચા કરી હોય છે.

અને અચારી ઇન્દુની દશાનો દુઃખભર્યો વિચાર કોને ન આવે ! વિમલા ને. એના વિચારમાં ને વિચારમાં અડધી થઇ ગઇ છે ! વિમલાની બહેનની વૈધવ્ય દશા આગળ મારા ભાઈનાં અધિવાસિત હવનનો વિચાર નહોતો છે પણ સંસાર વિનરથી બહાર ઉઠનારાં આ

મે સ્વતંત્ર વિહારી પાપીડાંઓ ઉપર અમારે અવરથ નહર તે: રાખવી
જ પડશે!"

(૭)

નિર્મળચંદ્ર એક વ્યાહારિક પ્રકૃષ્ઠ હતો. કુટુંબની વ્યવસ્થા, સંબંધી
ઓનો સંબંધ અને રતેદ્દા અને જાતિ વ્યવહાર એ બધી વસ્તુઓ
એક બીજાને અંતરાયરૂપ ન થાય તે પ્રમાણે તે પોતાનો જીવન-
વ્યવહાર નીભાવતો હતો. કોઇ પણ કૌટુંબિક કે સામાજિક પ્રસંગે તે
એકદમ લાગણીને વશ થતો નહિ, પણ ફરતીમેરનો વિચાર કરીને
કોઇને બીનજરૂરી કનડગત કર્યા વિના પેતાનો નિર્ણય કરતો. સાતિ
કે સમાજમાં જે નાનાં મોટાં આંદોલનો થતાં તેથી તેની લાગણી ઉશ્કેરાતી
નહિ. જ્યાં જ્યાં એનો અભિપ્રાય માંગવામાં આવે ત્યાં ત્યાં જ પોતાના
અભિપ્રાયની કંઈયે કિમત ગણાતી દે.ય તો જ તે પોતાનો અભિપ્રાય
આપતો. નહિ તો તટસ્થ રહેતો.

જ્યારે વિનોદચંદ્ર સાથે તેના વિવાહ સંબંધી પ્રથમ સવાદ થયો
ત્યારે તેના મનમાં ઇન્દુ અને વિનોદના વિવાહ સંબંધની ઝાંખી કંપના
પણ ન હતી. પણ વિનોદ સાથેની ચર્ચા પછી ઇન્દુના ભવિષ્ય માટે
તેને ઘણા લાગણીભર્યા વિચાર થવા લાગ્યા. ત્યાર પછી પોતાની
પત્નિ વિમલા સાથેની ચર્ચા થતાં ઇન્દુનું ભવિષ્ય કોઇ પણ રીતે
મુધારવું એવો તેનો અભિપ્રાય બધાયો. વિમલાના હૃદયની અભિ-
લાષા જાણી લીધા પછી, વિમલાની દલીલો પર મનન કર્યા પછી, તેણે
નિશ્ચય કર્યો કે જે વિનોદ ઇન્દુ સાથે લગ્ન કરવા ખુશી હોય તો તે
તેને અવશ્ય ટેકા આપશે. અજાણત તેને હજી ઇન્દુનાં લગ્ન વિનોદ
સાથે થાય તો સમાજના શા શા અપવાદો સહન કરવા પડશે તેનો
ભય લાગતો હતો. પણ એક બાજુ પોતાની પ્રિયપત્નિની બહેનનું
ભાવિ મુધરે છે, અને બીજી બાજુ પોતાના વહાણા બંધુનું દિલ સંધાય
છે એમ સમજવાથી સમાજના ભયની તેણે બહુ પરવા કરી નહિ. તેમ
જ વિમલાએ જે દલીલો કરી હતી તેથી સમાજને સમજાવી શકાય
એવી પણ તેને ખાતરી થતી હતી. આ પ્રમાણે વિચાર કર્યા પછી
તેણે એવો અભિપ્રાય બાંધ્યો કે આવી અક્ષત વિધવાઓનાં લગ્ન
શાઓને પણ સંમત છે; પણ લોકાચારથી ડરીને લોકો એને ઉત્તેજન
આપતા નથી. પણ સમજાવવાનાં એવાં એક બે લગ્નો કરતાં આવાં ઘણા

લગ્નો થાય તો લોકચારનો ડર નહોતો રહે. આવાં લગ્નોને ભલે પુનર્લગ્ન કહેવામાં આવે, પણ તેથી સમાજ વ્યવસ્થાને કે રત્નેહ અને નીતિના બંધનોને કંઈ પણ હાની થાય એમ નથી. સમાજવ્યવસ્થા અને રત્નેહ કે નીતિનાં બંધનોના ભોગ અપાનો હોય તો આવઃ અસહાય હૃદયોનો ભોગ આપીએ તો તે કંપક ધાંતવ્ય ગણાય. પણ ત્યાં એવો ભોગ આપવાનું હોતું નથી ત્યાં પછી શા માટે નિર્દોષ જીવનનો ભોગ આપવો જોઈએ ?

પણ વિનોદ ઇન્દુ સાથે લગ્ન કરવાની ના પાડે તો !

પણ વિમલા કહે છે તેમજે ઇન્દુના દુઃખે દુઃખી થઈ તેણે આવો નિશ્ચય ક્યોં હોય તો સંભવ છે કે વિનોદ હા પાડે. અને તે હા પાડે તો મારી ના નથી. હા, ના, મેળવતીં એ કામ હવે વિમલાનું છે. સમાજનો વિરોધ શમાવી લેવો અથવા તેમના અપગાદ સહન કરવા એ મારી ફરજ છે."

વિનોદની ઇન્દુ પ્રતિતી જે સ્વાભાવિક પણ મુ'ગી કાગણી દેખાતી હતી તે વિમલા સમજી ગઈ હતી. અને તેથી તેણે નિર્મળચંદ્ર આગળ પોતાનો મનોગત વિચાર જણાવ્યો હતો.

વિમલાએ એક દિવસે ઇન્દુને એકાંતમાં કહ્યું કે— "ઇન્દુ ! મારા મનની એક વાત તને કહું. વિનોદચંદ્ર સાથે અમે તારો વિવાહ કરવા માંગીએ છીએ. તારો શો વિચાર છે તે હું જાણવા માગુ છું. તારો વિચાર એજ મારો વિચાર, તારું હિત તે મારું હિત."

ઇન્દુ કશો ઉત્તર આપી શકી નહિ. તે સ્વાભાવિક શરમાઈ ગઈ અને નીચું જોઈ રહી. સંસારની અનુભવીપણુ વિમલા સમજી ગઈ કે તેના આ શરમાળપણમાં હકારનો ઉત્તર આવી જાય છે. ઇન્દુને આટલી સૂચના કરી દીધા પછી પોતાનો હેતુ સ્પષ્ટ કરવા તેને પરોક્ષ રહીને જે સખીકૃત્ય કરવાનું હતું તે કરવામાં હવે વાંધો નથી એવા વિચાર સાથે તેને વળી એક એવો પણ વિચાર આવ્યો કે હું આ પરોક્ષ મુક્તિથી વિનોદચંદ્ર અને ઇન્દુના રત્નેહ બંધન માટે જે પ્રયત્ન કરું છું તે શું યથાર્થ છે ? જેમ હું ઇન્દુને આવી રીતે સંસારના માર્ગે લઈ જાઉં તેમ તેને એથી ઉછટે રસ્તે એટલે વૈરાગ્યને પંથે ઉતારી ન શકું ? શું તેમ નહિ બને ? ચોડીવાર વિચારમુગ્ધ રહ્યા પછી તે મનમાં જ એલી કે, એમ બનતું મને તો અશક્ય લાગે છે. અનેક જગ્યા

આદિના ઉધાનમાં ઉડતું પપ્પી એ ફળપ્રુલની મુવામ લેતાં તે ખાવાની મરજી નહિ કરે ! જો તેને પોતાને લાયક ફળપ્રુલ ખાવાનો માર્ગ અતાવીયે તો તે તેનો યથેચ્છ લાભ લઈ પોતાનું હિત કરે, પણ જો એને એ ફળપ્રુલ ખાતાં અટકાવીયે તો ! જો એવો પ્રયત્ન કરવા બદલ એ નો તે કદાચ ચોરી છુપીને ગમે તેવું નુકશાનકારક ફળ પણ ખાઈ લે અને ઉધાનનો નાશ કરે ! એમ કરવા માટે એને તો ઉધાનમાંથી દુર જ રાખવું પડે ! પણ તેમ કરતાં એ ફળપ્રુલનું સ્વાભાવિક રસીયું પપ્પી એ ફળના આસ્વાદ વિના છૂટે પણ ખરું ! આવા વિચાર કર્યા પછી તેણે પોતાનું ધારેલું કાર્ય વ્યાજબીજા છે એમ અભિપ્રાય ખાંધી લીધો.

(૮)

ઈન્દુ જ્યારે પ્રથમ ગ્વાલી ત્યારે વિનોદચંદ્ર તેની સાથે એક નાની બહેન જોડે વાતો કરે તેમ વાતો કરતો હતો. ત્યારે કાર્કશ વખત નેને તેની વૈધવ્ય દશાનું જાન ચતું. પણ ઇન્દુની બાળચેષ્ટા જોતાં તે વિસ્મૃત મનું. ઇન્દુ પણ તેની જોડે બહેન પેઠે વર્તતી, અને વિનોદભાઈ કહી ધડીએ ધડીએ વાતો કરતો. પછી જ્યારે ઇન્દુની યૌવન કળા ખીલવા માંડી ત્યારે ઇન્દુને સ્વાભાવિક સજ્જા ઉત્પન્ન થવા લાગી. અને તેથી વિનોદચંદ્ર કેં નિર્મળચંદ્ર સમક્ષ બરફ પિનાની વાતો કરતી નહિ કે પાસે એમ્મતી નહિ. વિનોદચંદ્ર પણ જ્યારે જ્યારે ઇન્દુને જુએ ત્યારે ત્યારે તેના કલ્પીત દુઃખના વિચારમાં જ લીન થઈ જતો.

ઈન્દુ ધરતું દરેક કામ પોતાની મોટી બહેનની સાથે રહીને જ કરતી. પણ હવે વિમલાએ થીમે થીમે દરેક કામ તે મતેજ કરે એવો પ્રયત્ન કર્યો. અને તે ઉપર ઉપરથી દેખરેખ રાખતી. વિનોદચંદ્રને લગતું ખાસ કામ ઇન્દુને જ સોંપાતું. વિનોદચંદ્ર પ્રતિ ઇન્દુની મમતા યાવ એવા હેતુથી વિમલા હરવખતે વિનોદચંદ્રની વખાણ બરી વાતો કરતી. ઇન્દુની હાજરીમાં વિનોદ જોડે આનંદ અને ગમતની વાતો કરતી; ધડીકમાં તેને ખીજવતી, ધડીકમાં તેને રીઝવતી.

ઈન્દુને સહજજ વિનોદ પ્રતિ એનાથી ન સમજાય એવી લાગણી થવા લાગી. વિનોદચંદ્રનાં મુખ દર્શન થતાં તેનો હૃદયસ્પર્શ ચંદ્રકાંત દ્રવ્યો અને નયનસ્પર્શ કુમુદની પાંખડીઓ ખીલતી.

આણી તરફ વિનોદચંદ્રની દશા પણ તેનાથી ન સમજાય એવી

હતી. તેનું ગિરાગી હૃદય જે ચોગ્ર વખત પર ઇન્દુને માત્ર એક દુઃખી આગવિધવા તરીકે જોતું હતું, તેને હવે ઇન્દુ એક મધુર સ્નેહપૂર્ણ મુગ્ધા દેખાવા લાગી. તેનાં પ્રજુલ્લ નયનો, લાલ મુલાયમ સમા કપોલ, અને પ્રવાસ સમા અધરોષ, તથા એ અધરોષો વચ્ચેથી સરતા મધુર શબ્દન. રણુકાર નીરખી-સાંભળી વિનોદચંદ્રના હૃદયાકાશમાં કંઈ કંઈ અનેક સંગીત ગરજી રહેતું.

સ્નેહના પ્રવાહને જ્યારે માર્ગ ન મળે-ત્યારે તે કાં તો બધે તોડી ઉભરાઈ જાય છે અથવા ઠરી જાય છે. ઉભરાઈ ગયેલો સ્નેહ અનીતિ અનાચારના કાલવક્રીયમાં મલીન થવાનો સંભવ છે. જ્યારે ઠરી ગયેલો સ્નેહ શુદ્ધ રહી શકે છે. અને તેને સ્વાભાવિક ઉચ્ચતા મળતાં પુનઃ ફરે છે અને માર્ગ મળતાં વહેવા માંડે છે.

સ્નેહરસના ઠરી જતાં ઉત્પન્ન થયેલો વૈરાગ્ય એ માત્ર સ્નેહનું ખીજું પણ શુદ્ધત્તમ સ્વરૂપ છે.

વિનોદચંદ્રને ઇન્દુ પ્રતિ સ્વાભાવિક મમતા યદ્ય હતી એથી તે તેના દુઃખે દુઃખી થતો હતો. અને તેની સ્નેહમય લાગણીઓએ ઠરી જઈને વૈરાગ્યનું રૂપ લીધું હતું. જ્યારે ઇન્દુને કહેવામાં આવ્યું કે વિનોદચંદ્રને તે પોતાના હૃદયનાથ તરીકે સ્વીકારશે કે કેમ ? ત્યારે તેણે સરમથી કંઈ જવાબ આપ્યો ન હતો, પણ પોતાના હૃદયથી તેણે તેને પોતાના હૃદયનાથ તરીકે સ્વીકારી લીધો હતો. અને તે —

‘જીનું પહેલું પ્રણય વચન, પ્રેમી જોતાં વિલાસ.’

(મેઘદુત.)

એ રીતે પોતાના હૃદયના મારો અનાયાસે વ્યક્ત કરતી હતી. આ બધા સ્વાભાવિક વિકાસથી વિનોદચંદ્રનો ક્ષણિક વૈરાગ્ય જતો રહ્યો, અને તેનો સ્નેહરસ ફરવા માંડ્યો.

જ્યારે જ્યારે કુટુંબગણ એકત્ર થઈ બેઠું હોય અને અનેક પ્રકારની વાતો ચાલતી હોય તે વખતે ઇન્દુ સરમથી નીચું જોઈ દરેક વાતો સાંભળી કહેતી. વિનોદચંદ્રના શબ્દો કાન પર પડતાં તે ધડીક ઉચું જોતી, પાંડું નીચું જોતી, અને તેની વાણી રમથી સાંભળતી. વિનોદચંદ્ર તેનો આ આત્મ સમજી જતો. અને એવી વખતે તેને શકુંતલનો એક પ્રયોગ સદસા યાદ આવતો:—

જે કે વદે કદિ નહિ એ, મુજ સંગ વાણી,
દે કાન તોય મુજને, વદતો પ્રમાણી;
મારા બણી મુખ કરી, ન જુએ એ કદાપિ,
રાખે 'એ નજર ન, અન્ય બણી તથાપિ.

કોઇ કોઇ વેળા જ્યારે વિનોદચંદ્ર વાતના પુરસ્સમાં ખીલ્યો હોય ત્યારે વિમલા જણીને ધનુને પાણી લેવા કે ખીજ કોઇ વસ્તુ લાવવાની આજ્ઞા કરતી. હૃદયનાયની વાણી-રસના ધુંટડા પીતાં પીતાં મોટી બહેનની આજ્ઞા ઉઠાવવા આમ ઉડ્યું પડે એ તેને બહુ વસમું લાગતું. તે મહા પ્રયાસે ઉઠતી, ધીમે પગલે જતી, પણ ઝડપથી પાછી આવતી. વળા જ્યારે ધનુ આમ ઉઠીને જતી હ્યારે તે પાછી આવે ત્યાં સુધી વિનોદચંદ્રને વાણી પ્રવાહ પણ ધીમે થઇ જતો. આ બધું વિમલા અવલોકતી. તેને હવે નિશ્ચિત થયું કે વિનોદચંદ્ર આમળ લગ્નની વાત કરવામાં આવે તો તે ના નહિ પાડે.

આ પ્રમાણે આ મુંગું સંવનન રોહમંથન ફટલોક કાળ ચાલ્યું. એક રીતે કહીએ તો ધનુ પોતાના વડીલની આજ્ઞા અને પોતાના હૃદયના સહકારથી આ સંવનન કરી રહી હતી, એટલે તે તો આશાભરી હતી. પણ વિનોદચંદ્ર આ રોહમાંથી જે નવનીતની આજ્ઞા રાખી રહ્યો હતો તેની પ્રાપ્તિ માટે તેને બહુ ખાતરી ન હતી. કારણ તેને એમ સંશય હતો કે ભાઈ અથવા ભાભી આ સંબંધ માટે અનુમત નહિ થાય, અને તેથી પોતાનું આ મનોગત મંથન અરથાને છે એમ માનતો. આથી તે મુંઝાતો હતો. તેનો રોહ પાછો ફરી જતો હોય એમ દેખાતું હતું. વિમલા એ તરત ચેતી ગઇ.

એક દિવસે જ્યારે વિનોદચંદ્ર પોતાના ખંડમાં ખુરશી પર આડો પડી કોઇ ઉડા વિચારમાં તક્લીન હતો ત્યારે વિમલા ત્યાં આવી ઉભી અને તેને પૂછ્યું:—

“વિનોદભાઈ! આમ એકલા ખુરશી પર પડીને ક્યાં સુધી વિચાર કર્યો કરશો?”

“હું કાંઈ વિચારમાં પડ્યો નથી. એ તો... ખાલી... અમસ્તો કંઈ ગમતું નથી એટલે આમ આડો પડ્યો હતો.” વિનોદચંદ્રે એકંચતાં કહ્યું.

“એકલાને તે કંઈ ગમતું હોય! કૃપા કરીને હવે તમારા વૈરાગને ધોષ પીઓ અને લગ્ન કરવાની હા પાડો. તમારા આવા વિચારથી તમારા

મોઢાભાઈ બહુ મુંઝાય છે.”

વિનોદચંદ્ર નિરુત્તર રહ્યો. બાબીને શો જવાબ આપવો તે સમજાયું નહિ. વૈરાગ હતો નહિ, અને સ્નેહની વાત થાય નહિ.

“સારે તમે કંઈ પીગળ્યા ખરા ! બોલો, બોલો, તમારી શી અભિલાષા છે ? શરમાતા નહિ !”

વિનોદચંદ્ર હજીએ શાંત રહ્યો. તેણે એક ઉચ્છવાસ નાખ્યો. વિમલાએ કહ્યું : “વિનોદભાઈ, તમારે શરમાવાની કે મુંઝાવાની જરૂર નથી. હું તમારું હૃદય જોઈ શકું છું. ત્યાં શું છે તે મેં જાણ્યું છે. મારી કેટલાયે કાળની ઇચ્છા પ્રણીત થાય છે. મારાં અણસુધ્યાં પુષ્પની મુલાસ તમારા હૃદય મુધી પહોંચી છે. તેની પરાગ ત્યાં જઈ રિયત થઈ છે. હવે તમારે એ ફૂલને તમારા હૃદયાસન પર ચઢાવવું રહ્યું.”

વિનોદના મુખ પર પ્રજ્વલતા દેખાઈ. તેને સાક્ષર આનંદ થયો, તે કંઈ બોલ્યો નહિ પણ વિમલાના મુખ તરફ અનિમેષ નયને જોમ રહ્યો.

“તમારા વડીલ બધુંની અનુમતિ ગળી ગઈ છે, લોહાચારના ડરથી પણ તમારે નિરાશ થવાનું નથી.”

“લોહાચારના ડરથી હું ડરું એમ નથી, બાકી વડીલની અનુમતિની અપેક્ષા તો હતી જ.” લજ્જા અને બીતિ દર થયેલાં જોતાં વિનોદે ઉત્તર દીધો.

“સારે ઇન્દુ તમારી ચંદને ?”

“હા, એ તમારી યક્ષકન્યા સખી ઇન્દુ મારી છે, અને રહેશે.” વિમલાના એક વખતના મરકરીના બોલ યાદ કરતાં વિનોદે કહ્યું.

“તથાસ્તુ.” કહી વિમલા હરખાતી હરખાતી ચાલી ગઈ.

વિમલાએ પોતાનો હેતુ સફળ થયાનો શુભ સંદેશો નિર્મળજયને કહ્યો. અને તેમણે વિનોદ અને ઇન્દુના વિવાહ નક્કી કરી સગાં સંબંધીઓને જણાવી દીધું. નિર્મળજય દ્રે ધણખરા સમગ્ર અને દયાળુ સંબંધીઓ તથા જ્ઞાતિજનો પાસેથી વાદવિવાદમાં અક્ષત વિધવાઓનાં લગ્ન થવાં જોઈએ એવો અભિપ્રાય મેળવી લીધો હતો. કેટલેક સ્થળેથી કંઈ કંઈ વિરોધ ઉપરિચિત થયો હતો. પણ તેમની દરકારું કરવામાં આવી નહિ એટલે તે પાછળથી એની મેજે સખી ગયો. લગ્નતીથિ નક્કી થઈ અને યથાવીધ લગ્નક્રિયા થઈ, સગાં સંબંધી તથા મિત્રમંડળે આનંદપૂર્વક ભાગ લીધો હતો. વિમલાના આનંદનો તો પારજ ન હતો. બપોરે ઇન્દુ અને વિનોદનો દસ્તમેજાપ થયો સારે હાથેલી વિમલા આનંદથી લલસારી ઉઠી કે—

‘ઝાલ્યો ઝાલ્યો મારી ઇન્દુએ તારલો રે લોલ,
રેન્તે અખંડ સોહાગ્યનો એ રલો રે લોલ.

(સંપૂર્ણ)

પ્રિય-સ્વાગત.

લેખક:—કવિ પોપટલાલ શર્મા.

આવો પ્રિયતમ ! મનમંદિર પધરાવું,

આવો અલગેલા ! પ્રેમગીતકાં ગાઉં.

જોયા ગિરિ ગિરિના શૃંગ શૃંગમાં જોયા,

જોયા સર, સરિતા કુંજ કુંજમાં જોયા;

જોયા નિર્મલ મન સંતગંગમાં જોયા,

જોયા પ્રણયીના અમલ અંતરે જોયા.

આવો આવો પ્રિય ! આવો,

મુખચન્દ્ર છટા દશવો.....૧

એકાંત યોગિના યદિ શાંત ઉપવનમાં

જોલો ગમશે કે મલિન માનવી મનમાં ?

જોલો જીવનધન ! દૃઢયદાર ! પધરાવું ?

જોલો પ્રિયમન ! શી ભેટ લાવી બતલવું ?

છે અમરભાવનાબૂધિત.

હું પામરજન હું દૂષિત.....૨

મુંદર પ્રણયીની છે મનમંદિર-શાલા,

છે વધી પ્રેમના યજ્ઞ તણી રે જ્વાળા;

એ પ્રેમચક્રનું વિન્ધ ચરાચર હોતા,

અથ અણિલ માનવી નયનનીરમાં ધોતા;

ત્યાં આસન આપ જમાવું,

મલયાનિલ ચમર ચલાવું.....૩

એ પુરોહિતના રમ્ય પ્રસાદે પાવન,

અર્પણ કરવા તૈયાર સકળ તન, મન ધન;

એ વિશ્વવેદના અણુમીલનીયા મંત્રે

હોલો સચરાચર રાજ એકના તંત્રે

એ મંત્ર તંત્રના દૃષ્ટા,

છે નવનવ જગના સૃષ્ટા.....૪

અધ્યાય ચેત્રીશમો.

ધૌમ્ય કહે છે—૫૯ી સુમંત્ર પ્રધાન ઉત્તમ રથની ગોઠવણ કરી સસ પરાક્રમ એવા રામને પ્રણામ કરીને આગળ ઉભો રહ્યો (૧) તે ધર્માત્મા પ્રભુ રથ ઉપર બેસીને ગંગાને તીરે ગયા, ને સાંધી સુમંત્રને રથ લઇ પીતા પાસે પાછા મોકલ્યા. (૨) રામ ગંગા નદી ઉતરીને શુદરાજના સહેરે જામને જાઠા બાંધીને ઝટ ભરદ્વાજને આશ્રમે ગયા. (૩) દશરથ રાજ્ય પોતાના પુત્ર રામ સીતા અને લક્ષ્મણ સાથે વનમાં ગયેલા સાંભળીને અતિ વિવહલ થઇને શોક કરવા લાગ્યા. (૪) શોકથી પીડિત થઇ નિલ નૈમિત્તિક કાર્યો પણ તેઓ કરતા નહીં, ને રામના વિયોગથી દુઃખી થઇ સ્નાન લેવાનું પણ અર્થ નહિ. (૫) હે પુત્ર રામ ! મને શોકથી દુઃખી થએલ ને અને વૃદ્ધને મુકીને ક્યાં જાય છે ? હે પવિત્ર ધર્માત્મા પુત્ર ! લક્ષ્મણની સાથે અહીં આવ, અહીં આવ (૬) શોકથી વ્યાપ્ત છે કમલ જેવાં નેત્ર જેમનાં એવા રાજ્ય ન્યારે જગતા હતા ત્યારે વિવહલ થઇ જતા એકદમ બે! થઇ જઇ એ મુન્ય જ બોલતા હતા. (૭) ફરીથી મૂર્છા ખાઇને પૃથ્વીપર પડતા હતા. તે હે રામ ! રામ ! મૈથિલીના વલ્લભ ! એમ જામના કરતા હતા. (૮) પતિને બેમાન થયેલા જોઇને કૈકયી વિચાર કરવા લાગી કે મારે માટે આજે પતિ પ્રાણ છોડી દેશે તો હું શું કરીશ ? (૯) તેથી હું પતિને કૌશલ્યાને ઘેર મોકલી દઉં. તે રામની માતા છે એમ જાણીને તેમને જોઇને તેઓ સુખ પામશે. (૧૦) એમ વિચાર કરીને રાજાને પાલખીમાં બેસારીને તેને સેવકોની પાસે લેવરાવી કૈકયીએ કૌશલ્યાને ઘેર મોકલી દીધા (૧૧) તેમને ત્યાં ઉતારી સેવકો ઘેર ગયા તેજ દાણે તેઓ શુદ્ધિમાં આવ્યા ને ધણા દુઃખી થઇ તેમને (કૌશલ્યાને) કહેવા લાગ્યા. (૧૨) દશરથ કહે છે—હે કૌશલ્યા ! દુઃખ દેનાર એવા તારાં મુખનું દર્શન આજે હું શી રીતે કરું ?

રામ ગયા તેની સાથે મારા પ્રાણુ પણ કેમ ન ગયા ? (૧૩) હું સ્ત્રીછત છું ને કામી છું તેથી તે મહાત્માએ મને ત્યજી દીધો છે. હું શું કરું ? ક્યાં જઈ ? મારી સ્ત્રી વલે થશે તે મને કહે. (૧૪) કૌશલ્યા કહે છે—હે ભૂપતિ ! તમે સત્યવાદી છો. માટે ધૈર્ય ધરો. હે સુમત ! ચૌદ વર્ષ પછી તમે રામને જોશો. (૧૫) મહાનદુઃખ બાવી પટે ત્યારે ત્રુદિમાન પુરુષોએ જાવિ આગળ કરીને 'ધૈર્ય' અવલંબન કરવું જોઈએ. (૧૬) એ પ્રમાણે કૌશલ્યા બોલતાં હતાં ત્યારે રાજા કરી મુર્છીત થયા. બે મુહૂર્ત પછી જાગીને તેમને તેજો કહેવા લાગ્યા (૧૭) દશરથ કહે છે—હે પ્રિયા ! જે વનચર પશુઓ વનમાં ગયેલા સુંદર રામને જોતાં તેમની પ્રિયાઓ સાથે વિહાર કરે છે તેમને ધન્ય છે. (૧૮) વળી હે પવિત્ર સ્ત્રી ! જે ઠેકાણે રામ રહેતા હશે તે ભૂમિ પણ દર્શન કરવા યોગ્ય હશે. અયોધ્યા મને હવે મનથી રમશાન જેવી લાગે છે. (૧૯) હે મહાબાહુવાળા રામ ! હે રામ ! મને દુઃખીને છોડીને તું જતો રહ્યો ! હે પુત્ર ! મારા પરની તારી દયા ને તમામ વાતસલ્યભાવ એ અધું ક્યાં જતું રહ્યું ! (૨૦) કૌશલ્યા કહે છે—હે નાથ ! તમે કૈકયીને વશ થઈ મને છેતરી છે કે ભક્તિભાંતત્પર એવા રાની પુત્રને તમે રાજ્યમાંથી હાંકી કાઢ્યો છે. (૨૧) વળી જનકની દીકરી નવોદા અને અતિ સુંદર બાલા છે. તે કમલપત્ર જેવા પગ વડે આસતી ને રક્તી તે વનમાં ગઈ છે. (૨૨) મહાબાહુ લક્ષ્મણ પણ તેઓની સાથે ગયો. તેમની માંમે બાતું પણ નથી. સ્ત્રીછતને પુત્રવધૂ ઉપર પણ પ્રીતિ ક્યાંથી હોય ! ૨૩, મેં આજે તમારું મન જાણ્યું કે તમે મને ખરેખર છેતરો છો. ; રાજા ! ઊઠો ! ઊઠો ! તમારી બહાદુરીને ત્યાં જાઓ. (૨૪) તમારી પ્રિયાના પુત્ર ભરતને બોલાવી રાજ્ય આપો, ને તેનું પ્રિય કરો. હે નાથ ! મને તમે હતબાગી બનાવી છે. (૨૫) તમારે હવે મુખનો વળત આપ્યો છે. માટે નાના પ્રકારનાં સુખ ભોગવો. હું મારા પુત્રના વિયોગથી પ્રાણુ ત્યજી દઈશ. (૨૬) તમારી પત્ની અનેક પ્રકારનાં ભોજન બનાવીને તમારી વાટ જુએ છે, માટે હે સુમત ! ત્યાં જઈ હંમેશની વીધ કરીને ભોજન કરો. (૨૭) રાજા કહે છે—હે સુંદરી ! વિરહથી અતિ બળેલાને તું શા માટે બાળે છે ! રામે મને અનાથ કરી નાખ્યો છે, ને હું તારાં વચનરૂપી અગ્નિથી દુઃખી છું. (૨૮) હે કાન્તા ! તે કમલ સોચન રામ પ્રતિ જે પ્રકારનું મારું મન છે તે તું મારા મરી ગયા પછી જાણીશ. (૨૯) હે દેવી ! તું જે ક્ષીન રાજા કહે છે તેમાં તારો દોષ નથી, કારણ કે પુત્રશોકથી ઉત્પન્ન થયેલું દુઃખ સ્ત્રીઓથી સહન ન કરી શકાય તેવું હોય છે. (૩૦) હું કંઈના જેવા ઉશ્વણી ! આમ ચલાવું કારણ સાંભળ, મને સાંભળાં અને

પુત્રના મરણથી દુઃખી થઇ મુંઝાં ખાતાં માતાપિતાનો શાપ છે કે:— (૩૧) હે રાજા ! જેમ અમારા પ્રાણ પુત્રશોકથી જાય છે, તેજ પ્રમાણે તારા પણ અદ્યુત એવા પુત્ર વિયોગથી જશે. (૩૨) તે મારા મરણનો આ વખત આવી લાગ્યો છે. કારણ કે પૃથ્વી પર કોઇ ભવિષ્યને દેવવા સમર્થ નથી. (૩૩) ધૌમ્ય કહે છે—ન્યારે અર્ધે રાત્રિનો વખત થયો ત્યારે એ પ્રમાણે રામ રામ કહેતાં રાજાએ પથારીમાં પ્રાણ છોડ્યા. (૩૪) યુધ રહેલા પતિ નિદ્રાધીન થયા છે એમ માનીને રાણી બોંય પર સુતી ને ઉંઘી ગઇ. એ પ્રમાણે રાત્રી પૂરી થઇ. (૩૫) સવારે ઉઠીને તે રાણી રાજાને ઉઠાડવા લાગી કે હે રાજા ! ઉઠા ! ઉઠા ! તમારી પ્રજા બહુ પીડાય છે (૩૬) ન્યારે રાજા કાંઈ પણ બોલ્યા નહિ ત્યારે તે રાણી દુઃખી થઇ ગઇ, ને સુદ્ધિ વગરના રાજાને જોઇને એકદમ પ્રધાનોને બોલાવ્યા. (૩૭) વસિષ્ઠ વામદેવ અને મંત્રીઓને બોલાવીને તેજ વગરના મરણ પામેલા રાજાને દેખાડ્યા (૩૮) રાજાને મરી ગયેલા જાણી સર્વે ચિંતાતુર થયા, ને બરતને તેડવા સુમંત્રને મોકલ્યા. (૩૯) હે સુદ્ધિષ્ઠર ! રાજાના મૃત દેહને તેજની કોઠીમાં નાંખીને તે બધા વિચાર કરવા લાગ્યા (૪૦) સુમંત્ર રથમાં બેસા બરત પાસે ગયા, ને મામાને ઘેર રહેલા એવા તેને કુશળ સમાચાર દીધા કે:— (૪૧) હે + ર ! તારા પિતા અને રામ તને મળ્યા છએ છે, માટે શત્રુધનને સાથે લઇ ઝટ પધારો. (૪૨) એ પ્રમાણે કહીને સુમંત્રે તે બે મહારથીઓને રથમાં બેસાડીને શોકનાં ચિન્હો ગુપ્ત રાખીને માર્ગમાં ઉતાવળથી જવા લાગ્યા. (૪૩) હે ભારત ! દુઃખી એવી અયોધ્યામાં પહોંચીને અને લોકોને દુઃખી જોઇને બહુ નવાઇ પામીને બરત સુમંત્રને પુછવા લાગ્યા (૪૪) બરત કહે છે—હે મંત્રીઓમાં શ્રેષ્ઠ ! માફ કરાવું તેજ કેમ કરકે છે ? ને વ્યાકુળ થયેલાં હરિજો મને અગળાં કેમ ઉતારે છે ? (૪૫) અયોધ્યાનાં લોકો મને દુઃખી હોય તેવાં કેમ જણાય છે ? ને હે માનક ! શા કારણથી સદેર જીવ વગરનું લાગે છે ? (૪૬) રાજાનું અને રામનું કુશળ નો છે ના ? હે મહા બાગ ! તમે સત્ય બોલો, ને હે અનન્ન ! મારો સંસાર ટાલો. (૪૭) એ પ્રમાણે બોલતા બરતને સુમંત્રે ઉતાવળથી શુન્ય એવા વિરમયકારક દેડેયીને ઘેર પહોંચાડ્યા. (૪૮) રથમાંથી ઉતરીને અતિ વિન્દલ એવા બરત એકદમ તેજ જેનું ઉઠી ગયું છે એવી વિધવા માતાને પગે પડ્યા. (૪૯) માને પ્રજાગ કરીને વીર આદરથી પુછવા લાગ્યો કે હે માતા ! મારા પિતા ક્યાં ગયા છે ? ને તું શોકમાં હો તેરી કેમ જણાય છે ? (૫૦) દેડેયી કહે છે—હે પુત્ર ! પ્રજાનું રક્ષણ કરો ને હે કુળમાં શ્રેષ્ઠ ! રાજ કરો,

श्री धर्मारण्य ॐ

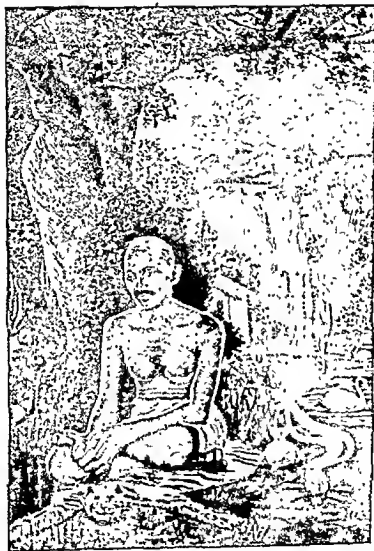
समस्त मोढ कोमनां अधिष्ठात्री
कुळदेवी.

श्री मोढेश्वरी मातंगी माता.
मोढेरा, उत्तर-गुजरात.

श्री धर्मारण्य ॐ

मोहकोमना महान् कर्मयोगी.

महात्मा मोहनदास करमचंद गांधी.

નૂતનવર્ષને સ્વાગત.

આયો ! આલે નવિન સુખદા,
હર્ષતું વર્ષ આવે,
માળા લાવે વિજય સુખની,
દિવ્ય પુષ્પે અર્પીને !

આવે તેનું તુરત કરવા,
સ્વાગતમ્ રનેહલાવે,
ગાઓ ગીતો રસિક મધુરાં,
પૂર્ણ માંગલ્ય દાળે !

હર્ષે ભેટો સકળ સુખથી,
અર્ધ્ય આપી અનેરું;
હૈયા દેરા વિમળ સરતું,
પ્રેમ વારિ ભરેલું !

અર્પો પુષ્પો સ્મિત રૂપ અદ્ભુત,
હર્ષથી વર્ષમાં આ,
પામે માળા વિજય સુખની,
પૂર્ણ આનંદથી આ !

સંતકુંજ. }

વીર દાધીય.

હીંદી પરથી અનુવાદક

૨૫૦ વૈદ્ય કરુણાશંકર મૂળજી—કુંડલા,
(ગતાંકના પૃષ્ઠ ૫૪૬થી ચાલુ.)

પ્રકરણ ત્રીજું.

દરિદ્રાન્મર કૌતિય મા પ્રચલ્લેશ્વરે ધનમ્ ॥

વ્યાધિ તસ્યૌપધં પથ્યં તીરુજસ્ય કિમૌપધેઃ ॥ ૧ ॥

હે અર્જુન ! દાન હમેશાં દરિદ્રોત્તે ન આપવું જોઈએ. સાધનસંપત્તિને દાન આપવાથી શું ફળ ? જે માણસ રોગી હોય તેને ન આપધ આપવાથી કષ્ટ થાય છે. નિરોગીને આપધની જરૂર પણ શી હોય ? (૧)

ઉપકર્તુ પ્રિયં વત્તું કર્તુ સ્નેહમઠ્ઠિમમ્ ॥

સન્નતનાંતં સ્વમાર્થેઽયં કેનેદુઃ શિશિરીઠ્ઠતઃ ॥ ૨ ॥

સર્વની ઉપર ઉપકાર કરવો, પ્રિય વચન બોલવું, અને સાચો સ્નેહ રાખવો એવો સન્નતપુરુષોનો સ્વભાવ ન હોય છે. જેવી રીતે ચંદ્રમા સ્વભાવથી ન શીતળ છે તેમ. (૨)

ઉપકર્તુપ્રમકાશં સન્તું ન્યૂનેષ્વપાચિતં દાતુમ્ ॥

અમિસંધાતું ચ ગુણે શતેષુ કશ્ચિદ્ વિજાનાતિ ॥ ૩ ॥

ગુપ્ત રીતે ઉપકાર કરવો, આશ્રિતો પર ક્ષમાદૃષ્ટિ રાખવી, નહીં માગનાર દરિદ્ર જનને પણ દાન દેવું, અને ખીજના સદ્ગુણ શ્રદ્ધા કરવા, આ ચાર બાબતો સંદેહ માણસોમાં કાંઈ વિરલા નર ન જાણે છે. (૩)

(દોહરા.)

મધુર વચન બોલો સદા, કરો ન મન અભિમાન,
ક્ષમા દયાને નવ શૂલો, જો ઇચ્છો કલ્યાણ.

અધમ ઉપર પણ માધુજન, કરે દયા વિસ્તાર,
નિજ પ્રકાશ પ્રસરે ન શું ! ચંદ્ર સ્વપથ આગાર.

સદય દાન,

સંસારમાં જે લોકો દાન કરી રહ્યા છે તેઓ જાહેરાત રૂપી નગારાના અવાજથી પોતાના દાનનો સુચક ચારે તરફ ફેલાવી રહેલ છે. પ્રતિ તેઓ રવીવારે ભિખારીઓના ટોલાહલથી નેમનો સંધળે. મહોલનો ગાળવા મડે છે તે શા માટે ? કદી કદી વર્તમાન પત્રોમાં દાનનો જે બહુ મોટો પ્રશંસાસૂચક લેખ જોવામાં આવે છે તેનું પ્રયોજન શું ? એથી શું દાતાઓની દયા પૂર્ણ રૂપે પ્રકટ થાય છે ? જો એ સાચું જ હોય તો જમણે હાથે ભિખ આપવાને વખતે ડાઘા હાથમાં લાકડી કેમ રખાય છે ? યાચકોની પ્રાર્થના પુરી કરતી વખતે ભવાં ચડાવીને કંઠાર વચન બોલવાનું પ્રયોજન શું ? તમે લુખા મનથી, આંખો લાલ કરીને, કેકોધ પૂર્વક જે દાન કરો છો તે દાનથી શું યાચકોનું મન પ્રસન્ન થાય છે ? અપ્રસન્ન ચિત્તથી જે દાન કરવામાં આવે છે તેને ગ્રહણ કરીને યાચક પ્રસન્ન થતા નથી. તેના હૃદયમાં વ્યથા થવા મડે છે, તે મોકળે મને દાતાની કૃતજ્ઞતા પ્રકટ કરી શકતા નથી, તે તમારું તિરસ્કૃત દાન ગ્રહણ કરવાને વખતે ક્યારેય તમારું સહારમ મુખ દર્શાવી બેસી આંખો ને મધુર મૂર્તિનું મનમાં ને મનમાં ધ્યાન કરીને પરમ પિતા પરમેશ્વરની પાસે તમારી મંગળ કામના કરશે. પણ હા, એટલું નિશ્ચય જાણીને કે તે પોતાની દરિદ્રતાને વારંવાર ધિષ્ટાર દબને તમારાં કોંધ સચક રક્ત-નેત્ર અને બચકર મૂર્તિનું ચિત્ર હૃદયમાં અવશ્ય ધારણ કરશે અને જ્યારે જ્યારે તમારાં વજ્રપ્રમ વચનનું તેને સ્પર્શ થશે ત્યારે ત્યારે તેનું ભગ્ન હૃદય કંપી ઉઠશે હવે તમે સ્વયં વિચર કરી શકો તેમ છો કે આ જન્મે પ્રકારનાં દાનોમાં સાચું દાન કયું છે. જો તમે સાચું સુખ પામવાની ઇચ્છા રાખતા હો, જો તમે બીજાના મનો મંદિરમાં વિહાર કરવા ઇચ્છતા હો, અને જો તમે સદૃશ સંસારને પોતાનો બનાવવા ઇચ્છતા હો તો અભિમાનનો ત્યાગ કરીને વિનય સદિત મીઠી વાત બોલવાનો અભ્યાસ કરો, મધુર વચન ઠી સાથે દાન કરવાથી દાતાનું પુણ્ય વધે છે અને દાન લેનારનું મન પણ પ્રસન્ન થાય છે. મનુષ્યોને માટે મધુર ભાષણ એક-એકો પ્રધાન ગુણ છે કે જેથી સંસારના સર્વ લોકો સંતુષ્ટ થઈ શકે છે એટલા માટે મનુષ્ય માત્ર પ્રિયભાષી થવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ચાણાક્યે કહ્યું છે કે:—

પ્રિયવાક્યપ્રદાનેન સર્વે તુલ્યન્તિ જન્તવઃ ।

તસ્માત્પ્રિયં ચ કર્તવ્યં વચ્ચને કા દરિદ્રતા ॥

પ્રિય વાક્ય બોલવાથી સર્વ માણસો સંતોષ પામે છે, માટે પ્રિય બોલવાની રીત પાડવી, કારણ કે વચનની દરિદ્રતા શા માટે રાખવી ?

ત્યાગી મન અભિમાનને, વહીયે એવી વાણી;
કરે શીતળ જ્ઞાને અને, ઘાય શીતળ નિજ પ્રાણ.

કાળા કા સો લેત હો, ? કોયલ કા કો દેત ?
તુલસી મીઠે બચનમે, જગ અપનો કર લેત.

જનાબ ઇશ્વાહીમખાંને નિયમ હતો કે જ્યાં સુધી તે બૂખ્યા અતિથીને બોજન કરાવી લેતા ન હોતા ત્યાં સુધી પોતે જલ સ્પર્શ સુદ્ધાં કરતા ન હોતા. એક દિવસ વરસાદની ગોસમમાં અધિક જડી હોવાના કારણથી એક પણ અતિથી તેમને ઘેર આવ્યો નહિ. તે આવ્યો દિવસ બૂખ્યા રહ્યા. છેવટ સાંજે તેમણે અતિથીને શોધી લાવવાને માટે પોતાના નોકરોને ચારે તરફ મોકલ્યા અને પોતે પડે પણ અતિથીની શોધ કરવા બહાર નિકળીને આમ તેમ ફરવા મંડ્યા. તેણે જોયું કે સામે એક અત્યંત વૃદ્ધ કે જેની દાઢી ખૂંચોના વાળ તદ્દન સફેદ છે તે વરસાદની જડીમાં પડ્યો પડ્યો થર થર કંપી રહેલ છે, તેઓ તે વૃદ્ધની પાસે જઈને દયાથી ક્વિત થઈને બોલ્યા કે “ મહાશય ! આપ કૃપા કરીને આજ મારે ઘેર આતિથ્ય ગ્રહણ કરો. ” વૃદ્ધ પ્રસન્નતાપૂર્વક તેમનું નિમંત્રણ સ્વીકારીને તેને ઘેર ગયા ઇશ્વાહીમખાંના નોકરોએ અતિથીને મોટા આદરથી બેસવાને માટે આસન આપ્યું. જ્યારે તે વૃદ્ધ હાથ પગ ધોઈને આસન પર બેઠા ત્યારે તે નોકર તેમની આગળ બોજનની સામગ્રી પીરસવા મંડ્યા તે જનાબ ઇશ્વાહીમખાં તે અતિથીની આગળ આવીને ઉભા રહ્યા. જ્યારે સર્વ સામગ્રી પીરસાઈ ચૂકી ત્યારે તે વૃદ્ધ બોજન કરવા મંડ્યા. કિન્તુ ધરને પાડ માન્યા વિના તે ઇશ્વરનું નામસ્મરણ ક્યાં વિના તેને બોજન કરતા જોઈને ઇશ્વાહીમ અત્યંત ક્રુપિત થઈ ગયા અને બોલ્યા કે “ તમારો આ કેવા વ્યવહાર છે કે જેની કૃપાથી તમને આ મધુર અન્ન ખાવાને મળેલ છે, તેને ધન્યવાદ આપ્યા વિના જ તમે કુતરાની માફક ખાવા મંડ્યા. તમારામાં વૃદ્ધના જેવી સમજણ જોવામાં આવતી નથી. ”

તેના ઉત્તરમાં વૃદ્ધે કહ્યું:- “ હું નારિતક છું. ”

તેનો એવા ઉત્તર સાંભળીને ઇશ્વાહીમનાં સર્વોચ્ચ ક્રોધથી મગગી ઉઠ્યાં. તમણે તરત નેત્ર પોતાના ઘરમાંથી બહાર કાઢી મુક્યો. તે વખતે ઇશ્વાહીમના હૃદયમાં દેવવાણી થઈ “ હે ઇશ્વાહીમ ! મેં જેને યત્નપૂર્વક અન્ન આપીને આટલી મોટી ઉમર સુધી બચાવી રાખ્યો છે તેને તમે એક ઘડી પણ પોતાને ઘેર રાખી ન શક્યા? અને તમે તે સચે અટલી તોજણ કરી? તે નારિતક હોય એ કારણથી તમે દાનથી તમારો હાથ પાછો કેમ ખેંચ્યો ? ”

ઇશ્વાહીમ પોતાની ભૂલ સમજીને પરતાવા મંડ્યા.

ધણાઓનું આમ ધરવું છે કે જેને હું દાન દઉં તેને બે વાત કહેવાનો પણ મારો અધિકાર છે. પણ આ વાત વ્યાજબી નથી. જ્યારે આપણે દાન આપતા જઈએ છીએ ત્યારે શિષ્ટાચારની વાત કેમ જૂઠી જઈએ છીએ ? દરિદ્રને ધન દેવાને માટે અને ભુખ્યાને અન્નદાન આપવાને માટે જતાં જો તમારા હૃદયે કઠોરતા ધારણ કરી, અથવા દુઃખીયોનાં દુઃખ દેખીને તમે ઉત્તેજનાવશ તત્કાળ દાન કરીને પાછગથી પરતલા મંડ્યા તો એવા દાનથી દાન ન દેવું જ સાચું છે. જે દાન દયાપૂર્વક આપવામાં આવતું નથી તેથી કશું મહત્ત્વ પ્રકટ થતું નથી, પણ નીચતાના પ્રકટ થાય છે. એટલા માટે તમે કોઈને જે કાંઈ દાન દેા તે પ્રગ્ન મનથી દા. તે દાન દેવાને વખતે ચિત્તવનું પણ સ્મરણ રાખો. (ક્રમશઃ)

નહિ નમશે નિશાન ભૂમિ ભારતનું.

નહિ નમશે, નહિ નમશે, નિશાન! ભૂમિ ભારતનું:
ભારતની એ ધર્મધ્વજનું,.....(૨)
સાયવશું સન્માન !—ભૂમિ ભારતનું: નહિ નમશે.
એકય તણે! એ અમરપટો છે.....(૨)
મુકિતનું વરદાન !—ભૂમિ ભારતનું: નહિ નમશે.
ભારતમાના મંદિર પર એ,.....(૨)
શાંતિનું એધાણ !—ભૂમિ ભારતનું: નહિ નમશે.
યક મુદ્દથાન અંકિત એ તો.....(૨)
હિન્દી જનના પ્રાણ !—ભૂમિ ભારતનું: નહિ નમશે.
સદૈવ લીલું લાલ ત્રિરંગી.....(૨)
વિરોધનું સંધાણ !—ભૂમિ ભારતનું: નહિ નમશે.
સદૈવમાં સદુ ધર્મે ધાયું,.....(૨)
ધૈર્યનું દરમાન !—ભૂમિ ભારતનું: નહિ નમશે.
લીલામાં ઇસ્લામી ધર્મે,.....(૨)
રાષ્ટ્રનું પાક કુરાન !—ભૂમિ ભારતનું: નહિ નમશે.
લાલ સનાતન આર્યપ્રજનું,.....(૨)
મંગળ મૂર્તિમાન !—ભૂમિ ભારતનું: નહિ નમશે.
અયળ અમારે આંગણ એ તો,.....(૨)
સ્વરાજ્યનું મંડાણ !—ભૂમિ ભારતનું: નહિ નમશે.
સાચા હિન્દી શૂરાઓનું,.....(૨)
એ છે વિજય મુકાન !—ભૂમિ ભારતનું: નહિ નમશે.
નિર્ભયતાની નોખત છે એ.....(૨)
પ્રેમ તણું શુભ ગાન !—ભૂમિ ભારતનું: નહિ નમશે.
જગદુદ્ધારક જગકે એમાં,.....(૨)
ગાંધીજીનું જ્ઞાન !—ભૂમિ ભારતનું: નહિ નમશે.
એની ટેક નિલાવા કાળે,.....(૨)
તન મન ધન કુરબાન !—ભૂમિ ભારતનું: નહિ નમશે.

મરાઠી ઉપરથી અનુવાદક

વે. શા. સં. શાસ્ત્રી મોતીરામ કથાણુ દીક્ષિત.

(ગતાંકના પૃષ્ઠ ૪૧૩થી ચાલુ.)

અધ્યાય પાંચમો.

પ્રદોષવ્રત અને ધર્મશુભનું ચરિત્ર.

શિવના નામનો મહિમા પરમ અદ્ભૂત છે. પ્રદોષ વ્રતનું આચરણ કરવાથી દારિદ્ર્ય મહાવ્યથા વિગેરે કષ્ટો જ માસમાં જતાં રહે છે. એક વરસમાં પુલ્કિ નિર્મળ થાય છે બાર વરસમાં મનુષ્ય મહાભાગ્યશાલી બને છે. આ વ્યાસ વચનને અસત્ય માનનારો અનેક વરસો સુધી બંધનમાં પડે છે. આ બ્રાહ્મણની કથા સૂત શૈલકને કહે છે.

વિદર્ભ દેશમાં સત્યરથ નામનો પર કુમ્મી અને ધાર્મિક રાજા હતો, છતાં પ્રીતિકરની ભક્તિ ઉપર તેનું જરા પણ લક્ષ ન હતું. એક વખત શાલ્વસ દેશના રાજાએ તેના ઉપર ચડાઈ કરી સત્યરથ રાજા સાત દિવસ પર્યંત યુધ્ધ કરીને રણાંગણમાં મૃત્યુ પામીને પડ્યો. પ્રજાની પાપમાલો ચાંઈ ગઈ. એ વખતે સત્યરથ રાજાની સ્ત્રી ઈંદુમતી ગર્ભવતી હતી અને પ્રસવકાળ નજીક હતો. તેથી અવરથામાં તે શત્રુથી ભય પામીને અરણ્યમાં નાશી ગઈ. અરણ્યમાં જઈને એક ઝાડ નીચે વિશ્રામો લેતા બેઠી તે જગ્યાએ તેણે પુત્રને જન્મ આપ્યો. પુત્ર જન્મતા આનંદના સમયમાં પણ દુઃખથી યુક્ત હોવાને લીધે તે વિવ્રહજ ચાંઈ ગઈ અને પાણીની તપાને લીધે આકુળગ્યાકુળ થતા સાગી. આગુઆગુ બેધું પણ કાંઈ મનુષ્ય ન હોવાથી તરતના જન્મેલા બાળકને ઝાડ નીચે મુકી પાણી પીવાને માટે નીચાણું જમીનમાં એક તળાવડીમાં ઉતરી. તે વખતે એક યક્ષિણીએ તેને

પકડી અને નરતંજ તે મૃત્યુને પ્રાપ્ત થઈ.

એ સમયે ઉમા નામની એક વિધવા બ્રાહ્મણી પોતાના એક વર્ષના છોકરાને લઈને નિર્વાહ માટે ફરતી ફરતી ઝાડ નીચે આવી ચઢી. તો ઝાડ નીચે તરતનો જન્મેલો છોકરો જોઈને આશ્ચર્ય પામી દયા લાવી તેને સ્તનપાન કરાવ્યું. બ્રાહ્મણી વિચાર કરવા લાગી કે આ છોકરાને લઈ જઈ કે નહીં. સારે તે વખતે સંન્યાસીના વેશે શ્રીશંકરે પ્રગટ થઈને તેને કહ્યું કે આ છોકરો રાજપુત્ર છે તારાં ભાગ્યનો ઉદય થવાથી તને પ્રાપ્ત થયો છે માટે તું એનું રક્ષણ કર, અને કોઈની આગળ બોલીશ નહીં. આટલું કહીને શ્રીશંકર અતંબ્યાન થયા.

ત્યાર પછી ઉમા બન્ને છોકરાને લઈને એકચક્ર નગરમાં આવી. પોતાના છોકરાનું નામ શુચિવ્રત અને રાજપુત્રનું નામ ધર્મગુપ્ત રાખ્યું. કોઈ પુછતું તો કહેતી કે બન્ને છોકરા મહારા છે. તે નગરમાં એક શંકરનું મંદીર હતું તેમાં ધણા બ્રાહ્મણો બેસીને પૂજા કરતા હતા ત્યાં ઉમા દર્શન કરવા ગઈ. મંદીરમાં શાંઙિલ્ય ઋષિ બેઠા હતા તેને નમસ્કાર કર્યા. શાંઙિલ્ય ઋષિ ધર્મગુપ્તને જોઈને કહેવા લાગ્યા કે કર્મની ગતિ કેવી ગઈ છે કે આ રાજપુત્ર થઈને ધરેધર ભટકે છે. આ વાક્ય સાંભળતાં ઉમાએ શાંઙિલ્ય ઋષિને પુછ્યું કે મહારાજ! આપ ત્રિકાલજ્ઞ છો તો કહો કે આ છોકરો કોનો છે અને એનાં મતાપિતા જીવે છે કે નહિ?

શાંઙિલ્ય બોલ્યા કે આ છોકરાનો પિતા સત્યરથ નામનો રાજા હતો. તેનું નગર રાત્રીએ ઘેરી લીધું તે વખતે તે શિવપૂજન કરતો હતો. શિવપૂજન પૂરું કર્યા શિવાયજ તે ઉઠ્યો એટલે તરતજ પ્રધાનોએ શત્રુ પાસે એનો શિરચ્છેદ કરાવ્યો. રાજાએ શિવપૂજન અધૂરું રાખ્યું એ કારણે અદ્ય આપુષ્ય ભોગવીને મરણ પામ્યો. આ ધર્મગુપ્તની માતાએ પોતાની શોક્યને મારી નાખી હતી, તે ચક્ષિણી થઈને પાણીમાં રહીને પોતાનું વેર લેવા માટે એની માને પાણીમાં ખેંચી ગઈ અને મારી નાખી. ધર્મગુપ્તે પૂર્વજન્મમાં શ્રીશંકરની પૂજા અર્ચા કરી ન હતી તે કારણે તે માતાપિતા શિવાય નિસંધાર થયો.

ત્યાર પછી ઉમાએ પુછ્યું કે મારો પુત્ર શુચિવ્રત દુર્ભાગી કેમ થયો ! તે વખતે શાંઙિલ્ય ઋષિ કહેવા લાગ્યા કે આ છોકરાએ પૂર્વજન્મમાં અનેક જાતનાં દુષ્ટ દાનો લીધાં હતાં પણ જાતે દાનધર્મ તથા શિવપૂજન કર્યું ન હતું તે કારણથી દુર્ભાગી થયો છે. આ સાંભળીને બન્ને છોકરાઓ શાંઙિલ્ય ઋષિને પગે પડ્યા એટલે દયાળુ ઋષિએ તેમને શિવપંચાક્ષર મંત્રનો ઉપદેશ કરીને પ્રદોષનું વ્રત કરવાને આજ્ઞા કરી. બન્ને છોકરાઓએ પ્રદોષ વ્રતની ચર્યાદા કરી અને શ્રીશંકરની ભક્તિમાં તત્પર થઈને એકચક્ર નગરીમાં રહેવા લાગ્યા.

એક વખતે શુચિવ્રત નદી કીનારે રમવા ગયો ત્યાં તેને એક દ્રવ્યથી

બરેલો ઘડો મલ્યો તે લઇને ધરે આવીને પોતાની માને આપ્યો અને તેમાંનું અરધું દ્રવ્ય ધર્મશુભને આપવા માર્યું. તે વખતે ધર્મશુભે કહ્યું કે મને એવી જરૂર નથી. પૃથ્વી હિપરનું બધું દ્રવ્ય મારું જ છે.

એક વખતે જન્મે છોકરાઓ વનમાં ફરવા ગયા. ત્યાં ગંધર્વ કન્યાઓ ક્રીડા કરવા આવી લાગી. તેમાં કોદલીણ નામના ગંધર્વની કન્યા અંશુમતી નામની હતી તેના તરફ ધર્મશુભ એકીટશે જોવા લાગ્યો. શુચિવ્રત કહેવા લાગ્યો કે સ્ત્રીનાં દર્શનથી ચિત્ત વિવિહળ થાય છે માટે અનર્થકારિણી સ્ત્રીના તરફ જોવું યોગ્ય નથી. પણ તે વાક્યને ન ગણકારતાં ધર્મશુભ ઉઠીને અંશુમતી પાસે ગયો. અંશુમતીએ ધર્મશુભને જોયો એટલે વિવિહળ થઇ ગઇ અને સંખીઓને ટુલ સુંદરતાને જોવાને બીજા બાળુ મોકલીને રાજપુત્ર ધર્મશુભ પાસે જઈને તેને જ પતિ તરીકે નિશ્ચિત કરીને ગળામાંથી મોતીનો હાર કાઢી ધર્મશુભના કંઠમાં અપાણુ કરીને ચરણમાં નમન કર્યું, અને બોલી કે

હું મન વાણી અને કર્મથી આપની અર્ધાંગના થઇ છું. રાજપુત્રે કહ્યું કે હું માતાપિતા વિનાનો દરિદ્રી છું. આ વાર્તાની તારાં માતાપિતાને ખબર પડશે તે વખતે તેઓ તને શું કહેશે? અંશુમતી બોલી કે ગમે તે થાઓ પણ મારા નિશ્ચયથી હું ફરવાની નથી. હું ત્રણ દિવસમાં પાછી અત્રે આવીશ તે વખતે તમે લગ્ન માટે અત્રે હાજર થજો. મારું વચન ફરનારું નથી. આટલું કહીને અંશુમતી ધરે ગઇ અને પિતાને સર્વ વર્તમાન કહ્યા. તે સાંભળીને પિતાને સંતોષ થયો કારણ કે શ્રીશંકરે કોદલીણ ગંધર્વને કહ્યું હતું કે મારા ભક્ત સત્યરથ રાજાનો પુત્ર ધર્મશુભ નામનો છે તેને તારી પુત્રી પરણાવવી.

ધર્મગુપ્તે આવીને શુચિવ્રતને બધી વાર્તા કરી. તે વખતે શુચિવ્રતે કહ્યું કે શાંડિલ્ય ગુરુના ઉપદેશનું આ ફળ છે. બાદ બન્ને બાંધ્યો. ધરે આવ્યા ને માતાને વાર્તા કરી એટલે માતા બોલી કે શિવભજનનો મહિમા અવલુંનીય છે. શ્રીશંકરની પૂર્ણ કૃપાથીજ આ અવસર પ્રાપ્ત થયો છે.

શ્રીજી દિવસે કોદવીણ ગંધવ બધી તૈયારી કરીને વનમાં આવ્યો. ધર્મગુપ્ત પણ માતા અને બાંધને લઈને વનમાં ગંધર્વને મળ્યો. કોદવીણ ગંધર્વે જમાઈને જોઈને સંતોષ પ્રદર્શિત કર્યો. ત્યાર પછી અશુભતી અને ધર્મગુપ્તનો વિવાહ આનંદપૂર્વક થયો. ગંધર્વરાજે પણ સગ્ગની પહેરામણીમાં હાથી ઘોડા રથ દાસ દાસી હીરા માણેક ધનુષ્ય બાણ વિગેરે પુષ્કળ સામગ્રી સાથે ચતુરંગિણી સેના આપી.

થોડો વખત ગયા બાદ જ દુર્મર્ષણ રાજાએ ધર્મગુપ્તના પિતાનો નાશ કરીને રાજ્ય છીનવી લીધું હતું તેનાં સૈન્યને ધર્મગુપ્તે વિદર્ભ નગરમાં જઈને ઘેરી લીધું અને દુર્મર્ષણ રાજાને કેદ કરી શુભમુર્તિમાં ધર્મગુપ્તનો રાજ્યાભિષેક થયો. ધર્મગુપ્તે પાલક માતા ઉમા અને શુચિવ્રત સાથે રહીને દશહજાર વર્ષ પર્વત ગન્ધક્યુ. ગુરુ શાંડિલ્ય ઋષિએ ધર્મગુપ્તને યજ્ઞ કરાવ્યો. ધર્મગુપ્તના યજ્ઞમાં બાધિ દુઃખ શોક વિદન સમૂહાં નાશ પામ્યાં હતાં. ધર્મગુપ્તે શુચિવ્રત બાંધને પ્રધાન બનાવીને દશહજાર વર્ષ રાજ્ય કર્યું. પછીથી સુદત્ત નામના પૌતાના પુત્રને રાજ્ય આપીને રાંદેરે મોકલેલાં વિમાનમાં માતા અને બાંધ સાથે બેસી દિવ્ય શરીર ધારણ કરીને કેલાસમાં ગયો અને શ્રીશંકરનાં ચરણમાં લીન થયો. (ક્રમશઃ)

કાઠીઆવાડી સાહિત્ય.

જેહ ભાગ બહાર પડી ચુક્યા છે.

પહેલો ભાગ—આ પુસ્તકમાં સૌરાષ્ટ્રનું જૌરવે, સુબોધક દુહા. ઉખાંણા; પ્રત્યેત્તર, બાળકોની રમત ગમત, બેઠેલી ન્યોતિય, દેશી વૈદક, ભાવિ-નશીબ ઇત્યાદિ વિધિવિધ વિષયો ઉપરાંત હાસ્યમય જોડવાના રાહ કવાટ ને ઉગાવાંજાના, સતી માર્છના, અબડા અણુમંગના, તથા રતનુ હમીરજી વિગેરેના વાર્તા રૂપે દર્શીકત સાથે હજાર ઉપરાંત દુહા સોરઠા ઇત્યાદિનો સમાવેશ કર્યો છે. કો. રૂ. ૧૧.

બીજો ભાગ—આ પુસ્તકમાં નાગાજી નાગરીના, નાગદે માલાના, ખંખાતણ ખીમરાના, દોલરા દેવરાના, તથા હોયલ પદમણી વિગેરે ઉપવાર્તાઓના સાર સાથે હજાર ઉપરાંત દુહાઓ આપ્યા છે. સિવાય સતીના સદેશા, ગુરુ ચેલાનો સંવાદ, નાત જાતનો મહિમા, ઇત્યાદિ દોંદરા રૂપ વિષયો ખાસ વાંચવા જેવા છે. કો. રૂ. ૧. સખો:—

મુ. રાજકોટ, કાઠીઆવાડ.

કવિ કહાનજી ધર્મસિંહ.

લગભગ એક હજાર પૃષ્ઠોનો મોઢ કામનો અપૂર્વ સચિત્ર પ્રાચીન ઇતિહાસ શ્રી ધર્મારાણ્ય ગ્રંથ ક્યારે પ્રકટ થશે ?

મોઢ કામનો તૈયાર થનો આ અમૂલ્ય મહદ્ ગ્રંથ જાપવાનું કાર્ય કટલે સુધી આવ્યું છે, ને તે ગ્રંથ ક્યારે પ્રકટ થશે એ સંગ્રામી એ ગ્રંથની અધીરાધથી રાહ જોતા ફેટલાએક જીતામુ બાધઓ અમને વારંવાર પૂછતા હોવાથી સર્વની ભણુ માટે અત્ર જણાવવું યોગ્ય ધરાય છે કે:—

એ ગ્રંથના અગાધ્યોત્તર અધ્યાયો

સંપૂર્ણ છપાઈ ચુક્યા છે.

હવે તે ગ્રંથની પૂર્તિ માટે મહત્વનાં પરિશિષ્ટો કાઢકે પ્રસ્તાવના અવલોકનો અનુક્રમણિકા ચિત્રો વિગેરે વિગેરે તૈયાર કરી જાપવાં માત્ર બાકી છે. ગ્રંથના વૃત્તાંત જોટલાં જ મહત્વનાં તેનાં આ અંગ ઉપાંગ પણ કાળજી પૂર્વક તૈયાર કરવાનું કાર્ય ચાલી રહ્યું છે.

એટલે બનતી દરેક ઉતાવળ કરવા છતાં પણ ,

ગ્રંથ પ્રકટ થતાં હજી એ ત્રણ માસનો દીલ થયા સંભવ છે,

ગ્રંથનાં એકંદર પૃષ્ઠો આઠસેં નહીં, પણ લગભગ એક હજાર થવા સંભવ છે. તેથી તેના વધતા જતા કદના પ્રમાણમાં જાહેર થયેલી તેની રૂપીયા છ ની કીંમત વધારી રૂપીયા આઠ કરવી પડે તો તેમાં આશ્ચર્યકારક કંઈજ નથી.

વસ્તુસ્થિતિ આમ હોવા છતાં અગાઉથી ગ્રાહક થઇ તેની કીંમતનાં નાણાં અગાઉથી મોકલી આપનાર અમારા માનવંતા ગ્રાહકોને તો પ્રથમ જાહેર થયેલી કીંમતેજ ગ્રંથ આપવો યોગ્ય ધાધુ છે.

હજી પણ ગ્રંથ પ્રકટ થતાં સુધીમાં જો એ તેની જોહેર થયેલી કીંમત અગાઉથી મોકલી આપશે તેમને તો પ્રથમની કીંમતેજ ગ્રંથ અપાશે.

પરંતુ ગ્રંથ પ્રકટ થયા પછી ગ્રાહક થનારને

ગ્રંથ પર છપાયેલી કીંમતે જ તે મળી શકશે.

માટે વહેલાં તે પહેલાં.]

[દીલ કરશે તે પરતાશે.

કાંદાવાડી માધવ ભુવન
મુ'બ-૪.

પ્રભાસાંકર જયશંકર પાઠક,
અધિપતિ—મોઢ માર્તંડુડ.

नूतनवर्षाभिनन्दनम्.

जयत्यसौ चित्रचित्राविव्रित—

स्त्रिसर्गसंसर्गतिस्सर्गरञ्जितः ॥

शुभामृतं यस्य दिशन् जगत्प्रभोः

कृपाकटाक्षो विदधातु मङ्गलम् ॥ १ ॥

सत्ते ! स्वस्वीभ्याः श्रवणपथमायाति मधुरा

गमीरा कापीपं जगद्द्वयसङ्गीतलहरी ॥

यदन्तःस्पन्देभ्यः समुदितरसोल्लासकणिका

परीरम्भश्चेतस्तरलतरलं कल्पमति नः ॥ २ ॥

प्रतिपदमुपकारस्कीर्तसौभाग्यकीर्ति—

तिलकितमवदानैर्गौरवं भारतस्य ॥

सरणिमुदपदिग्धां शीलशिष्टां दिशन्तः

स्फुटितवरितवन्तः सन्तु सन्तो महान्तः ॥ ३ ॥

विधित्सवः श्रोतविधिं विधानतः

प्रपित्सवः पावनयाम वैभवम् ॥

करिणवो विश्वजनीतमाशयं

भवन्तु सन्तः सन्तं गुणालयाः ॥ ४ ॥

चिद्वांसः श्रुतिवोवज्जन्धुरधिपः सत्योन्मुखाः श्रोत्रिया

भूपालाः प्रजया जयन्तु विहितस्वातन्त्र्याशिशोदयाः ॥

ब्रह्मक्षत्रविशां परोपकरणं शुद्धैः समेषां समं

भूमाद् भारतवर्षतौरवं यशः संजीवनं जीवनम् ॥ ५ ॥

अवनावदैर्यवचनाभिमानिनो

नवनामधामकवनमिदमणिः ॥

अवनायं चित्रचित्राय दीक्षिता

महजा भवन्तु मुचनानिशापिनः - ॥ ६ ॥

विद्यावदान्ये हृदये विशुद्धे
 परोपकारक्षतदोषजाले ॥
 सरस्वती स्वीकृतदिव्यगीतो
 स्थिताऽस्तु वीणांमिव वादयन्ती ॥ ७ ॥

विशुद्धितो हितवावट्टका
 जगज्जनाः सत्कृति जागरुकाः ॥
 दयाभ्रमास्तेहसुभास्त्रवन्ती—
 पूरे सदा मञ्जनमाचरन्तु ॥ ८ ॥

विद्यातेजः स्फुरणहचिरा मूसुरा भासमानाः
 शौर्षात्कर्षोच्चलितमनसः क्षत्रियाः सत्त्वनिष्ठाः ॥
 यितोद्रेकाः परकृतिशुषो वैश्यवर्षाः समानाः
 सौभाग्याय स्वयमुदयतः किञ्च क्षुद्रा भवेयुः ॥ ९ ॥

विमलगुणनिवासो मङ्गलानां विधाता
 परमविक्रमाजां सद्गुणानां प्रगाता ॥
 उदयमहिमरागी भानुवद् भासमानो
 विलसतु हितदानः साक्षराणां समूहः ॥ १० ॥

करम्बिता बुद्धवरैर्मधुव्रतै
 गृहं गृहे मङ्गलसौरमाश्रिता ॥
 समुल्लसच्छीलविवेकपल्लवा
 सरस्वतीकल्पलता विजृम्भताम् ॥ ११ ॥

विबुधसदसि रागः पुण्यवत्सु प्रसक्ती—
 रतिरमलमतेषु क्षीणवित्तेर्धसक्तिः ॥
 हितकृति रूपकारश्रेणिभिः स्वाश्रितेषु
 जगति तिलकितानां जायतां सञ्जनाम् ॥ १२ ॥

साहित्यविज्ञानकलार्थशास्त्र—
 पाण्डित्यपूर्णाः प्रविचिच्य तत्त्वम् ॥
 ते साक्षराणां मधुराः प्रबन्धः
 भवुर्दिगन्तां परिपूरयन्तु ॥ १३ ॥

गृहे गृहे स्नेहसुखावन्ती
समुल्लसन्त्यापतरत्नङ्गा ॥
कौटुम्बिकानां हृदयानि कामं
विश्वक पुनाना परमाविरस्तु ॥ १४ ॥

शिष्टा विशिष्टाशयमावहन्तु
बालाश्च विद्याध्यपनोत्सुकाः स्युः ॥
कन्या वदान्यामलमानसाश्च
धन्या अवन्त्यां महिला भवन्तु ॥ १५ ॥

प्रीत्या यशःश्रीपरमा मनोज्ञा—
नीत्या प्रतीत्या विलसन्तु विज्ञाः ॥
नित्यं स्वकीत्या विनयस्य रीत्या
तत्त्वं विदित्या प्रवदन्वमतीत्या ॥ १६ ॥

पित्रा सचिवैव सहाचरन्तु
पुत्रा श्ररित्राणि पवित्रितानि ॥
पित्रेण सत्रा इदित्यस्य हर्त्रा
विचित्रिताः सन्तु कथाविलासाः ॥ १७ ॥

शिक्षासु दक्षाः कृतवर्मरक्षा
विपन्नकर्मां क्षययन्त्रमोक्षणम् ॥
कृत्वा परीक्षां सदसद्वत्सपक्षां
बोद्धव्यार्थदीक्षां परिश्रितयन्तु ॥ १८ ॥

महगलं महगलं नित्यं करोतु भगवान् विभुः ॥
जायतां मास्तीपानां यशः श्रीकीर्तिनीतयः ॥ १९ ॥
रोगशोकविपत्तापयन्त्रनव्यसनशयाः ॥
क्षयं यान्तु सदा देश स्वराज्योदयशर्मणा ॥ २० ॥

गुरुकुल महाविद्यालय
अंधेरा } 'साहित्यतीर्थे शास्त्री' पोपटलाल शर्मा
कवि.

વિનિત નિવેદક-મ. તા. ભટ્ટ કન્થોડીકર.

ઘ્વેદાદ્યેતમ્પુરુષમ્પ્રદાન્તમાદિત્યવર્ણન્તસમ્પત્તાત । તમેવ
તિવદિત્વાતિમૃત્યુમેતિ નાન્યડપન્થ્યાવિચિત્તેષ્વનાય ॥

યજુઃ અધ્યા. ૨૧ મંત્ર ૧૮.

શબ્દાર્થઃ--અજ્ઞાન (અવિદ્યા) તિમિરથી પર એવા મહાન (આપર્ણન્તમ્)
આદિત્યવર્ણના તેજસ્વી (સ્વપ્રકાશમ્ । ઉપમાન્તરામાવાત્ સ્વોપમમ્ ।)
સર્વોત્કૃષ્ટ પુરુષને (સૂર્યવર્ણહલસ્યમ્) અર્થાત્ માતૃપુરુષને હું નાણુંજી
(એમ અનુભવ કરે) તેનેજ સમ્યક્ પ્રકારે જાણવાથી (અતિમૃત્યુ=અવગાતે
માંથી તરીને) મૃત્યુનું અતિક્રમણ કરીને જાયછે (અતિમૃત્યુ=મોક્ષ પમાય છે)
(અથવા તે પુરુષને-આત્મપુરુષને-સૂર્યમણ્ડલાન્તઃ પુરુષને પમાય છે) એ વિના
અજ્ઞાન નો (ઉન્નયન ઉન્નતિ-આત્મસ્વરૂપપ્રાપ્તિ-મુક્તિનો) ખીજો માર્ગજ નથી.

અનન્ત પ્રદાણના નિમિત્ત ઉપાદાનાદિ કારણરૂપ પરમાત્માએ પોતાની
સગુણમૂર્તિ રૂપ પ્રણવમાંથી વેદવાણી રૂપ અમૃત ઉત્પન્ન કરીને તે દ્વારા જગત્તના
જીવોને અતિ મૃત્યુમાંથી બચી મૃત્યુનું અતિક્રમણ કરી ચિરજીવન-ઉત્તિ-મોક્ષ
પામવાનો ત્રિદાસાબાધિત સત્ય જ્ઞાનનો જે ઉપકારક બોધ કર્યો છે તેનું યથાર્થ
જ્ઞાન મંત્રદ્વદા-ઝાપે વિના અન્ય પ્રાકૃત જનોને યજુઃ અશક્ય છે, એ સહ્યમાં
રાખીને ઉપરિનિર્દિષ્ટ વેદવાણીના યથામતિ અર્થ સમજવા નિમિત્તે માતૃણ
રજીત કરાય છે.

આ પ્રમાણે માતૃણ (માસિક), ભગવાન માતૃણ (દેવ), અને
સૂર્યમણ્ડલાન્તરય પુરુષ-આત્મપુરુષને અનુસક્ષી કરાયલા આદિદેવિક-આધ્યા-
ત્મિક અર્થના અનુસંધાનમાં હવે સંક્ષિપ્ત વિવેચન પૂર્વક આધિભૌતિક અર્થમાં
વેદવાણી કયા અમૃત તત્વનો બોધ કરે છે તે વિચારવું પ્રાપ્ત થાય છે. કેવળ
વેદાન્ત તત્વનો બોધ કરનારા એ મંત્રમાં આત્મતત્વનો સાક્ષાત્કાર જ છે.
વેદવાણી કહેહે કે દે જીવે તમે નિત્ય શુદ્ધ શુદ્ધ સુક્ત સર્વજ્ઞ સર્વબાપી સર્વ
શક્તિમાન સર્વાન્તર્યામી પરમાત્મપુરુષ છો. અજ્ઞાન તમઃ પ્રજાવે તમે તમારું
શિવત્વ ભૂલી જીવત પામ્યા છો. રે! પામ્યા છો એમ નહિ પરંતુ માત્રી

રહ્યા છે. તમે પોતેજ પોતાને અશક્ત, અજ્ઞ, અવ્યાપ્ત માની અધનમાં નાંખી રહ્યા છો. તમે પોતે પોતાને હીણા માની અધનમાં નાંખી રહ્યા છો, ખરી રીતે તમે સચ્ચિદાનંદરૂપ છતાં દુઃખના, ભયના, પાપના, ને અજ્ઞાનના વિચારો કરી તદ્દપ થઈ રહ્યા છો. તે તજી સ્વાત્મભાવનાથી આત્મરૂપ થવાના વિચારો કરી આત્મસ્વરૂપ ઝોળખો. કારણ કે યોગચ્છદ્ધઃ સ एव सः ॥ તમારી ઐહિક પારલૌકિક ઉન્નતિ કરવા કોઈ આવવાનું નથી. તમે ધારશો તો તમારી અવનતિ યા ઉન્નતિ કરી શકશો. ઉદ્ધરેદાત્મનાત્માનં..... ॥ આ ખીતાં વાક્ય સુવિદિત છે. અર્થાત્ તમે પોતે પોતાને ઝોળખો એજ અવન નો ઉત્તમ માર્ગ છે. સિવાય બીજો નથી. એમ વેદવાણી બોધ આપે છે. પ્રસ્તુત વેદ મંત્રમાં આવેલા પુરુષ શબ્દનો અર્થ પુરુષાર્થ અથવા પુરુષસમૂહ (સંધ અથવા પરિપદ) એવો વ્યાવહારીક અર્થ લેવાથી વેદમંત્રનો આધિક્ષોત્તિક અર્થ યાય છે. જો તમારે તમારી સામાજીક ઔદ્યોગિક ક્ષત્યાદિ ઐહિક ઉન્નતિ કરવી હોય તો પુરુષાર્થને (અને બીજા અર્થમાં પુરુષસમૂહપદ્ધતિ-પરિપદ પદ્ધતિ-સહકાર ને સંધ શક્તિ) સમ્યક્ પ્રકારે અનુભવમાં મૂકો. તે મહાનુ આદિત્યવર્ણુની તેજસ્વી શક્તિ વિના અવન (ઉન્નતિ) નો અન્ય માર્ગજ નથી. ખેડેલો વ્યવહાર પછી પરમાર્થ. એવો માનવી સ્વભાવ હોવાથી તેમજ અંધા શ્રદ્ધાથી ધર્મનાં મૂળતત્ત્વ માની લેવાનો જમાનો મહાદૂરીથી એક સૈકા જોડેલો પાછો હઠવાથી હવે જાણે વાક્યં પ્રમાણમ્ ચાલતું નથી ! તેની સાથે હવે દરેક ખાખત વિવેકબુદ્ધિ ને વિજ્ઞાનના ત્રાજવામાં તોળાઈ વ્યવહારની ક્ષોડીપર અંકુશા વિના સ્વીકારાય નહિ. આમ હોવાથી વેદમાંનું પરમાર્થ તત્ત્વ વ્યવહારમાં ઉપયુક્ત કરનારો અર્થ બતાવના પ્રયાસ કયો છે. એ ઉપરાંત કેવળ વિજ્ઞાનવાદીના મંતવ્ય પ્રમાણે એવો પણ અર્થ યાય કે વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ સર્વ જીવોનું જીવન એવા જગવાન સૂર્ય નારાયણનેજ સમ્યક્ પ્રકારે અનુભવ કરીને જાણે. તેના વડેજ રોગરૂપી તમઃપ્રભાવ નષ્ટ થશે. મૂર્ખ કિરણુન-ઉપયોગથી સર્વ રોગ નાશ કરવાનો પદાર્થ વિદ્યાનું આ મૂળતત્ત્વ છે. આ પ્રમાણે પરમ કૃપાળુ પરમાત્માએ ઉત્પન્ન કરેલી વેદવાણીનું મયામતિ જ્ઞાન મેળવવા કરેલા અવ્યવસ્થ પ્રયાસને અલ્પમતિનું પરિણામ માની વાચકો સારનું શ્રદ્ધા કરશે એવી આશા સાથ પ્રસ્તુત મંત્રમાં વર્ણુવાયેલ આદિત્યવર્ણ વેદપુરુષ (માર્તેન્દ્ર-માર્તેન્દ્રમંડલસ્થ પુરુષ-આત્મપુરુષ) ને સહઆવધિ પ્રણામ કરી તે પુરુષ સૌનું કલ્યાણ કરે એવી પ્રાર્થના સાથ વિરમીશ.

જન્યુઆરી સને ૧૯૨૪થી શરૂ થતા
આ માસિકના છઠ્ઠા વર્ષનું લવાજમ અગાઉથી વસુલ કરવા

ચાલુ વર્ષનો

માહે ડીસેમ્બર સને ૧૯૨૩નો

આવતો અંક

સ્થાનિક તેમજ બહાર ગામના સર્વ આહુકોને એક સરખી રીતે

વી. પી. થી મોકલાશે

તે સ્વીકારી લેવા કૃપા કરવી.

નવા વર્ષથી જેમને આહુક ન રહેલું હોય તેમણે
તેમના પર વી. પી. નહીં મોકલવા
અગાઉથી એક પોસ્ટ કાર્ડ લખી જણાવી ડીસેમ્બરનો અંક
બુકપોસ્ટથી મેળવી લેવો.

આ પ્રમાણે અગાઉથી બહાર ન આપનાર તરફથી વી. પી. પાછું
ફરશે તો તેમને ડીસેમ્બરનો અંક ફરીથી મળી શકશે નહીં.

નવેમ્બર ૧૯૨૩ ની આખર તારીખ સુધીમાં અમને
જેમનાં લવાજમ મળી જશે તેમને વી. પી. મોકલાશે નહીં.

નવા વર્ષથી આહુકો પુરતીજ આ માસિકની નકલો છપાશે.
તો નવા થનારા આહુકોએ તોફીફથી અગાઉથી
લવાજમ મોકલી નામ નોંધાવવાં.

મોડા જાગનારાઓને પાછલ અંકો મળી શકશે નહીં.

કાંઠવાડી માધવભુવન
મુંબઈ-૪.

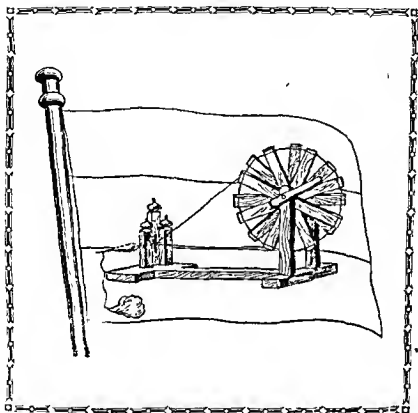
પરોત્ત વાલજી લીંબા હીરપરા,
વ્યવસ્થાપક—મોડ માત' ૧૬.

ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि
धियो यो नः प्रचोदयात्

ब्रह्मांडसंपुटकलेवरमध्यवर्ति चैतन्यपिण्डमिव मण्डलमस्ति यस्य ।
आलोकितोऽपि दुरितानि निहन्ति यस्तं मार्तण्डमादिपुरुषं प्रणमामि नित्यं ॥

ભારત ભૂમિનું નિશાન.

નહીં નમશે, નહીં નમશે

નિશાન ભારતનું !

ભારતની ઐ ધર્મદ્વજનું (૨)

સાચવશું સન્માન ભૂમિ ભારતનું

નહીં નમશે.

દીવાળી.

(લેખક:-સીતારામ જે. શર્મા.)

ઐજ દીવાળી રામ,
અમારે ઐજ દીવાળી રામ.
આ જગની જંગલ ત્યજીને,
ધર્મને બન્ન નિષ્કામ;
મૃત સકળ આત્માવત્ ભાળી,
પ્રેમ મહી મસ્તાન. અમારે.

મોહ મમત ને મમતા ત્યાગી,
ભાગી ભયનાં ભાન;
શુદ્ધ સત્ય મનથી સમજાયે,
ધન્ય એ જીવન દહાણ. અમારે.

પરહિત કાળે નિજ હિતનું,
દૈ શક્તિએ બક્ષીદાન;
વાણી સંરખું વતન કરવું,
લક્ષ્ય જને અસિરામ. અમારે.

હું, તું, તારું, મારું બૂલી,
દૈ રસમસ્તી તાન;
મોંઘા સેવા કેરા મંત્રે,
જની જઈએ શુભતાન. અમારે.

નામ નહિં પણ કામ કરું દે,
એ પર ચ્હોંટે ધ્યાન;
હું ને મારું તન-મન સઘળું,
આવે પરને કામ. અમારે.

પરદુઃખમાં નિજનાં દુઃખ દેખી,
પર સુખમાં આરામ;
સત્ય ધર્મના રણુ અર્થે,
ધર્મ જઈએ કુરમાન. અમારે.

પ્રભો ! એવાં દાળાં વર્ગોને અમારા પર શાસન કરવા કદિ મોકલતો નહિ. તે કઠોર હૃદયી વર્ગોના જુલમો યાદ આવતાં જ હૃદય ત્રિતીર્થ થઇ જાય છે. તે દુષ્ટોના વખતમાં આ પવિત્ર દેશની શી ખુરી દુર્દશા ! એક ભાગમાં બ્યારે મદામારી કરતાથી જનતા પર ત્રાપ મારી આજાલજુદ નરનારીઓનું બચાવ કરી રહી હતી, સારે ખીજા ભાગમાં દુર્ભિક્ષના સંતર્પથી સંતપ્ત થઇ ત્રાહિ પુકારતી પ્રજા મરણાંત થઇ રહી હતી. તે શાંતિહતક રાક્ષસો મારા ધારવા પ્રભાણે તે કૂર વર્ગોની આસાથી જ તે ત્રાસ વર્તાવી રહ્યા હતા.

નૂતન વર્ષ ! આ દેશની પ્રજા પવિત્ર છે, આર્થ છે, અહીં નાદિરચાહીની જરૂરીયાત નથી. મારે જે તું પણ તે જ કૂર પ્રતિકારથી અમને વશીભૂત કરી શાસન કરવા ઇચ્છતું હોય તો તે વિચારને આ જ ધડીએ છોડી દેજે. ભારતીઓનું તું નવિન મહેમાન હોવાથી તું કદાચ એમના વિશે વિશેષ નહિ જાણતું હોય, પણ આર્થભૂમિનાં સંતાનને આર્થ જાણી તું પૂર્ણ આનંદમયું ઉત્સાહી અને સુખજનક બનજે ! ત્હારા અમલના કાળમાં ત્હારી ઉત્તમતામાં ઉત્તમ યક્તિ—ઓનો ઉપયોગ જનતાના હિતાર્થે કરજે. અને ત્હારું નામ “ સુખી વર્ષ ” નામથી જગતના ઇતિહાસમાં સદને મારે અમર થાય એવું કરજે !

માળીને ઉપાલંભ.

(મંદાકાંતા.)

માળી ! માળી ! જુલમ કર માં;
નિદ્રથી ! શું કરે છે ?
તારે હૈયે કયમ નહીં હયા ?
કર કાં તું બને છે ?
પુષ્પો સંગે સતત વસતો,
હોય આશ્ચર્ય છે કે—
ત્હારું હૈયું અકરુણ રહ્યું.
હન્તા ! પ્રારબ્ધ છે એ !
બેલા માળી ! બસ કર હવે,
ચૂંટ ના પુષ્પ જ્ઞાતાં;
ખીલેલાંને કદિ ન હણવાં,
ખીલવા દે ખીયારાં !
કેવાં મહેકે સુયશ સરખાં !
ગન્ધ આનંદ આપે !
સ્નેહી હૈયાં મધુકર તણાં,
સ્નેહ એનો પિછાને !

સન્તકુંજ.

વીર દાધીય.

દ્વિજના સોળ સંસ્કારો.

લેખક:—યતિ મુકુંદાશ્રમ.

દૃષ્ટા “શ્રી સનાતન ધર્મ પ્રભા” ખંભાત.

અમુર્વાચિન સમયમાં હિંદની જાતિના ધ્વનિઓ ચોતરફથી શ્રવણ-
જોતર ચઢ રહ્યા છે. ધણા પુરુષોની એવી માન્યતા છે કે હાલમાં હિંદમાં જાતિ
બાવી છે જેથી તેનો અભ્યુદય હવે પાસે છે. આ વાતમાં કેટલું તથ્ય છે એનો
વિશેષ દુલનાત્મક વિચાર કરવાનો તો અહિં અવકાશ નથી, પણ ભારતવર્ષ
પ્રાચીન સમયમાં ઉત્તરિના શિખરે વિરાજમાન હતો તે વખતની જે ક્રિયાઓ થતી
તેનો તો સમૂહ અજાવ જ જ્ઞેષ્ઠમાં આવે છે. તેથી હિંદુ સંતાનો સત્ય પ્રગતિના
પાંચે પળ્યાં છે એ વાત સ્વીકારવાને અમારું મન તો હજી આનાકાની કરે છે.
પરંતુ કે બીજને અનુકૂળ જમીન અને જળ તથા હવા મળે તો જ પ્રરોહ, યર્ષ
વૃદ્ધિ પામે છે, અને પરિણામે પુષ્પ આવી ફળ દર્શન યાય છે. ભારતમાતાના
સંતાનોમાં જે બીજ-ધર્મબીજ છે તેને અનુકૂળ જમીન વર્ણાશ્રમ વ્યવસ્થા, અને
જળ ધર્મમય જીવન પ્રવાહ, તથા હવા મોક્ષના વિચારો છે. તેને બદલે હાલમાં તો
વર્ણાન્તર લગ્નના કાયદાના કાયદા બતાવી વિધવા વિવાહ, કસવી, વર્ણાશ્રમરૂપ
જમીનને કારયુક્ત બનાવવામાં આવે છે. તથા દેશોદયને નામે અસ્પર્શસ્પર્શ
આદિ અધર્મમય જીવન પ્રવાહ વહેવરાવી વિષમય જળથી ધર્મબીજ પોપાય છે.
અને સત્તા અને સંપત્તિની પ્રાપ્તિમાં સ્વતંત્રતા છે એ સ્વચ્છંદ પ્રચારક હવા પ્રસરે
છે, તો આવા પ્રતિકૂલ સંયોગમાં ધર્મબીજ કેવી રીતે પ્રરોહ પામે! અને ધર્મ-
વૃદ્ધિ વૃદ્ધિ ન પામે તો વિજયની સ્વતંત્રતાની કે અભ્યુદયની આશા શી રીતે રાખી
શકાય! શ્રુતિ તો સ્પષ્ટ કહે છે કે યતો ધર્મસ્તતો જયઃ જ્યાં ધર્મ છે ત્યાં જય છે.
માટે ધર્મ દ્વારા જ અભ્યુદયને પ્રાપ્ત કરવો એ પ્રત્યેક મનુષ્યોનું ખાસ કર્તવ્ય
છે. અને તેમાં આહ્વાણનું તો સર્વસ્વ-ધર્મ જ છે. માટે ધર્મ દ્વારા જ ઉત્તરિન
માર્ગને સાધ્ય કરવો જોઈએ.

“ મોઢ માર્તણુ ” એ મોઢ જ્ઞાતિ (વિપ્ર ને વૈશ્ય) ના ઉદયને માટે પક્ષ કરી રહેલ છે. તો દિવ્ય જ્ઞાતિ ધર્મપરાયણ અને એ વાતને ધ્યાનમાં રાખી મનુષ્ય જીવનને વિકાસમાં સંપૂર્ણ મદદ કરનાર સોળ સંસ્કારનું દુંકમાં અત્રે વર્ણન કરવામાં આવે છે. કોઈ ક્ષેત્ર કહે છે કે:—

‘ચિત્રં ક્રમાદ્ યથાનેકૈરંગૈરુન્મીલ્યતે જ્ઞાનૈઃ ।

બ્રાહ્મણ્યમપિ તદ્વત્સ્યાત્સંસ્કારૈર્વિધિપૂર્વકૈઃ ॥

અર્થ—જેમ ચિત્રકારની કક્ષમ પારંપાર કરવાથી ચિત્રનાં અંગ અને પ્રતિઅંગ ક્રમથી પરિસ્ફુટ થતાં જાય છે તે જ રીતે વિધિપૂર્વક સંસ્કારના અનુષ્ઠાન દ્વારા સુક્તિપ્રદ બ્રાહ્મણ્ય ગુણનો પૂર્ણ વિકાસ થતો જાય છે. મહર્ષિ મનુ પણ કહે છે કે:—

વૈદિકઃ કર્મભિઃ પુણ્યૈર્નિષેકાદિર્દિવ્યજન્મનામ્ ।

કાર્યઃ શરીરસંસ્કારઃ પાવનઃ પ્રેત્ય ચેહ ચ ॥

વૈદિક વિધિ દ્વારા દિવ્યના ગર્ભાભિધાનાદિ સોળ સંસ્કાર કરાવવા જોઈએ, તે સંસ્કાર આ લોક તથા પરલોકમાં પવિત્રતાદાયક થાય છે. માટે સંસ્કારની જરૂર છે.

વર્તમાન કાળમાં એ ફરીયાદ ખાસ સાંભળવામાં આવે છે કે અમારું મન અમારે કબજે થતું નથી, માટે તેને ઉપાય બતાવો. પરંતુ જેમ પાયા વિનાની ગમે તેવો ઇમારત બાંધવામાં આવે છતાં સ્વલ્પ સમયમાં તે પડી જાય છે, તેમ સંસ્કારશૂન્ય મન પણ કોઈ પ્રકારના નિશ્ચય ઉપર આવી શકતું નથી તેનું કારણ હાલમાં ભારતવર્ષમાંથી સંસ્કારોનો લોપ થયો એજ છે. અન્ય વર્ણુ તો ભિન્ન ભિન્ન વાડાઓમાં ભરાઈ જતાં વર્ણુશ્રમકર્મને ભૂલી જ ગયા છે, પણ શાસ્ત્રસંમત વર્ણુના ગુરુઓ બ્રાહ્મણોએ પણ સંસ્કારની વાતને ખોરબે નાખી છે. અને યજ્ઞોપવિત વખતે જાણે બધા સમયનું સામટું જમી લેતા હોય તેમ માત્ર નાટક જ કરી આઠ સંસ્કારો એકદમ કરી નાખે છે. જેનું પરિણામ અસારે પડતીના રૂપમાં પ્રસક્ષ થઈ રહ્યું છે. માટે જે પુરૂષ પોતાના સાચા અંતઃકરણથી પોતાનું, કુટુંબનું, જ્ઞાતિનું અને દેશનું હિત ધ્યેયતો હોય તેણે સોળ સંસ્કારની પ્રથા યથાસમય ચાલુ કરવી જોઈએ. હનુમાળ્ય ભારતમાં અસારે તો સોળ સંસ્કારનાં પુરાં નામ પણ જાણનાર કોઈક જ હશે. માટે બ્રાહ્મણને ઉપયોગી એવા સોળ સંસ્કારોની હકીકત અત્રે લખવામાં આવે છે.

(૧) પ્રથમ સંસ્કારનું નામ ગર્ભાંધાન છે. જે સંતાન ઉત્પન્ન થાય છે તેમાં પિતા અને માતાના આત્મા, હૃદય, તથા શરીરના અંશો આવે છે તેથી પિતામાતાના સ્થૂળ શરીરમાં તથા સૂક્ષ્મ શરીરમાં જે દોષો હોય છે તે સંતાનમાં પણ સંક્રામિત થાય છે. આ વાત નકકી હોવાથી ગર્ભગ્રહણ યોગ્યતા તથા ઉપ-

યુક્તકાળનો નિર્ણય કરી સંતાનના જન્મ વખતે માતાપિતાનું મન અને શરીર પશુભાવ ન હોતાં સારિયક દેવભાવ બાવિત હોય તે વખતે ગર્ભાભિધાન કરવું. એટલા માટે જ આ પ્રથમ સંસ્કાર છે. શ્રીમદ્ભવદ્રીતામાં શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે:-ધર્માવિરુદ્ધે ભૂતેષુ કામોસ્મિ મરતર્ષમ્ । મનુષ્યમાં ધર્મથી અવિરુદ્ધ કામ એ ભગવાનની ભૂર્ત છે. પિતામાતા યદિ ધર્મભાવથી બાવિત થઈ કેવળ ધાર્મિક પ્રજાની ઉત્પત્તિના લક્ષ્યથી કામક્રિયાનું અનુષ્ઠાન કરે તો જ તે કામ ધર્મથી અવિરુદ્ધ કહેવાય; અને આવા પ્રકારના કામ દ્વારા સંસારનું કલ્યાણ થાય છે. સંતાનોત્પત્તિના સમયે પિતામાતાના મનમાં જેવા પ્રકારની ભાવનાનો ઉદય થાય છે તે જ પ્રમાણે સંતાનનું શરીર તથા મન તે ભાવનામય બને છે. કામભાવના દ્વારા કામુક પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે વીરભાવ તથા વીરપુરુષોના રમરણથી અથવા વીરતાની અધિષ્ઠાત્રી દેવતાના ચિંતન દ્વારા વીરસંતાનની ઉત્પત્તિ થાય છે, ધર્માધિષ્ઠાત્રી દેવતાના ચિંતનથી માર્મિક સંતાન પેદા થાય છે. આવી નિયમ હોવાથી આર્યશાસ્ત્રનો એ સિદ્ધાંત છે કે પિતામાતા ગર્ભાધાન સમયે પોતાને દેવ-ભાવમાં બાવિત કરે પતિ પોતાને પ્રજાપતિનો અંશ સમજે, અને પત્ની પોતાને વંસુમતીનું રૂપ જાણે. અને દષ્ટદેવતાના ચિંતનપૂર્વક ગર્ભાધાનક્રિયાને સંપાદિત કરે ગર્ભાધાન સમયે પતિ પોતાની સ્ત્રીને કષ્ટક મંત્રના અર્થ સમજાવે, યથા— વ્યાપક વિષ્ણુ ગર્ભગ્રહણનું સ્થાન આપે, દેવશિલ્પી ત્વષ્ટા રૂપનું મિત્રણ કરે, પ્રજાપતિ સિંચન કરે, સુષ્ટિકર્તા ગર્ભનું સંગઠન કરે, સંદ્રકળાની દેવતા ગર્ભાધાન કરે, સરસ્વતી દેવી ગર્ભાધાન કરે, અધિતીકુમારો જેના અધિષ્ઠાન દ્વારા સંતાન આયુઃપ્રાપ્ત વિનયશીલ અને સત્વગુણ સંપન્ન થાય છે તે ગર્ભાધાન કરે આ રીતે દેવભાવના કરવાથી સંતાન મુલક્ષણુવાળું અને ધાર્મિક થશે એમાં જરા પ્રભુ, મંત્રકા નથી. આ ગર્ભાધાનનું સંક્ષિપ્ત રહસ્ય છે. કાળના કુટિલ સ્વભાવથી આ સૌમ્ય સંસ્કાર હાલ તો નામ શેષ છે. જેથી કેવળ પશુભાવનો જ પ્રાદુર્ભાવ જેવામાં આવે છે, જેને વાણકરણ આધધીઓની જાહેરખબરો સ્પષ્ટ સમજાવી હોલ છે.

(૨) દ્વિતીય સંસ્કારનું નામ પુંસવન છે. આ સંસ્કાર તથા સીમંતો-નયન સંસ્કાર ગર્ભરક્ષામાં ઉપયોગી છે. તેથી ગર્ભાવસ્થામાં જ આ સંસ્કાર કરવામાં આવે છે. માનુષી ગર્ભ ચિન્ટિત થવાના એ સમય અર્થાત પ્રથમ ગણાય છે. (૧) ગર્ભધારણ પછી ત્રીજા મહીનાથી લઈને ચોથા મહીનાની અંદર. (૨) છઠ્ઠા મહીનાથી લઈને આઠમા માસની અંદર. આથી આ બન્ને સમયોમાં વિશેષ સાવધાનતાની સાથે ગર્ભિણીના ગર્ભરક્ષાની આવશ્યકતા છે. માટે બ્યારે શિશુ ગર્ભમાં રહે ત્યારે આ બન્ને સંસ્કારોનું વિધાન છે. પુંસવન સંસ્કાર સીમંતો-નયનથી પ્રથમ કરવામાં આવે છે. તેના સમય ગર્ભગ્રહણથી ત્રીજા માસના રસ

દિવસની અંદર છે. પુંસવન શબ્દનો અર્થ એ છે કે પુરુષ સંતાનને ઉત્પન્ન કરવું. ગર્ભાશયમાં રિયત ગર્ભથી પુત્ર થશે કે કન્યા થશે તે નિશ્ચય ચોથા મહીના સુધી થઈ શકતો નથી. કારણ કે સાધારણતઃ ચોથા માસ પહેલાં સ્ત્રીવા પુરુષનું ચિહ્ન હોતું નથી. માટે સ્ત્રી અથવા પુરુષનું ચિહ્ન પ્રકટ થતાં પહેલાં પુંસવન સંસ્કારનું વિધાન છે. સાધારણતઃ સર્વ દેશની સ્ત્રીઓ કન્યા કરતાં પુત્રનું અધિક ગૌરવ સમજે છે. વિશેષતઃ ભારતની સ્ત્રીઓ પુત્ર સંતાનની બહુજ ઇચ્છા કરે છે. તેથી પિતરોની વૃદ્ધિયર્થે વૃદ્ધિશ્રાદ્ધ તથા માંગલિક હવતાદિક સમાપ્ત કરીને જ્યારે પતિ ઉઠે ત્યારે મંત્રપાઠ પૂર્વક ગર્ભિણીને કહે છે કે: મિત્રાવરુણ નામક બે દેવતા પુરુષ છે, અશ્વિનીકુમારો નામક બે દેવતા પુરુષ છે, અને અગ્નિ વાયુ એ બે પુરુષ છે. તમારા ગર્ભમાં પણ પુરુષનો આવિર્ભાવ છે. ત્યારે ગર્ભિણીનું હૃદય આનંદથી પ્રકુલ બને છે. તે આનંદથી તે સમયનું અત્યન્ત વમન વિગેરે થનાર અવસાદ (શોક) તથા બપ આશ્રય આદિથી પ્રકટેલ વિપાદ મટી જાય છે અને ગર્ભ પોષણનું બધું કરી આવે છે. પુંસવનમાં બે વટના ફળ અડદ તથા યવની સાથે ગર્ભિણીના નાકમાં લગાવીને સુંઘાડવાની વ્યવસ્થા કરવી. સુશ્રુતાદિ આયુર્વેદ શાસ્ત્રમાં તેનાથી યોનિદોષ નાશ તથા ગર્ભરક્ષાની શક્તિ બતાવવામાં આવી છે.

(૩) ત્રીજા સંસ્કારનું નામ સીમંતોત્સવન છે. આનું પ્રયોજન પણ ગર્ભરક્ષા કરવી એજ છે. ગર્ભ ગ્રહણ પછી છઠ્ઠા અથવા આઠમાં માસમાં આ સંસ્કાર કરવામાં આવે છે. આ સંસ્કારમાં મુખ્ય કર્મ ગર્ભિણીના સીમંતને પાડવો એજ છે. આ કર્મ થઈ ગયા પછી સ્ત્રીએ શૃંગાર આદિ સેવન કરવું ન જોઈએ. તેમજ પુષ્પમાલા પહેરવી કે પતિ સંસર્ગ પણ ન કરવો જોઈએ. આ સંસ્કારમાં પતિ વૃદ્ધિશ્રાદ્ધ ચરપાક આદિ કર્મ કરી રહે પછી એક વૃત્ત (દોંટા) માં બે પાકેલાં ઉદુંબરનાં ફળ તથા માંગલિક પદાર્થો રેશમી વસ્ત્રમાં ગર્ભિણીને મગે બાંધીને પ્રથમ આ મંત્ર સંભળાવે. “ વૃં આ ઊર્જસ્વલ (બળવાળા) ઉદુંબર વૃક્ષથી ઊર્જસ્વલા થા. હે વનસ્પતે! જેમ પત્રોની ઉત્પત્તિથી તમારી સમૃદ્ધિ થાય છે તેજ પ્રમાણે આનામાં પુત્રરૂપ પરમ ધન ઉત્પન્ન હો.” ત્યાર પછી કુશગુચ્છ વડે ગર્ભિણીને સીમન્ત (સેંથી) પાડે. પછી પતિ કહે કે “ જે રીતે પ્રજાપતિએ દેવતાની માતા અદિતિને સીમન્તોત્સવન કર્યો તેજ રીતે આ ગર્ભિણીને સીમન્તોત્સવન કરી તેના પુત્ર પૌત્રાદિકને હું વૃદ્ધાવસ્થા પર્વત દીર્ઘજીવી કરું છું.” ત્યાર પછી પૌર્ણમાસી દેવતા આદિથી પણ એવીજ પ્રાર્થના કરે. સધૂન ચર પ્રદર્શન આદિ ક્રિયાઓ કરે. જેનાથી ગર્ભ પોષણ તથા જાતિ સંતાનનું કલ્યાણ અને ગર્ભ દોષ નાશ પામે.

(૪) ચતુર્થ સંસ્કારનું નામ જાતકર્મ છે. આ સંસ્કાર સંતાન જન્મીને પૃથ્વી ઉપર આવે તે જ વખતે કરવામાં આવે છે. તેમાં મુખ્ય કર્મ એ છે કે પિતા

યવ તથા ચોખાના લોટ દ્વારા અને પછી સુવર્ણ દ્વારા ઘસેલા સુવર્ણ દ્વારા ધી તથા મધને લધને સંઘોળત સંતાનની છામ ઉપર લગાવે છે. અને તે વખતે મંત્ર ખોલે કે આ અન્ન એજ પ્રસાદ છે, એજ અમૃત છે. તને એ સર્વ પ્રાપ્ત થાઓ. મિત્રાવરણ તને મેધા આપે, અધિનીકુમ્ભરે તને મેધા આપે, બૃહસ્પતિ તને મેધા આપે. ઉક્ત મંત્રમાં અન્નને માટે એક વાર પ્રાર્થના છે અને તેનો જ સૂચક યવ તથા ચોખાનો લોટ છે. અને એજ પ્રથમ યજ્ઞાડવામાં આવે છે. કેમકે અન્ન દ્વારા જ શરીરની રક્ષા થાય છે, અને શરીરરક્ષા જ પ્રથમ ધર્મસાધન છે. ત્યાર પછી મેધાને માટે દેવતાઓને વારંવાર પ્રાર્થના છે. કારણ કે છત્ર એના વડે જ પોતાના જીવનની ઉન્નતિ કરી શકે છે. સુવર્ણથી ઘસેલ મધ તથા ધી સંતાનની છામ ઉપર લગાડવાથી અનેક ગુણ થાય છે. સુવર્ણ વાયુદોષને શાંત કરે છે, મૂત્રને સાફ કરે છે, રક્તની ઉર્ધ્વગતિના દોષને દૂર કરે છે. ધૃત શરીરમાં ગરમી વધારે છે. બળની રક્ષા કરે છે, અને દસ્ત સાફ લાવે છે. મધ મુખમાં લાગતો સંચાર કરે છે, પિત્તકોષની ક્રિયાને વધારે છે, અને કફદોષને દૂર કરે છે. આ ક્રિયા વાયુદોષને શમાવનાર અને કંઠની નળી પેટ તથા મળમૂત્રા નીકળવાના રસ્તાને સાફ કરી કફને ઘેાઘા કરે છે. પ્રસવની પીડાને લધને સંઘોળત શિશુની રક્તગતિ ઉર્ધ્વ યથા જાય છે. તેના શરીરમાં કફદોષ અધિક થઈ જાય છે અને તેના આંતરગામા એક પ્રકારનો કાળો મળ સંચિત થઈ રહે છે તે મળ ન નીકળવાથી અનેક પ્રકારની પીડાઓ ઉપજે છે. તેથી ઝાકતર લોઢા પણ સંઘોળત શિશુને મધુમિશ્રિત દીવેલ આપવાની વ્યવસ્થા કરે છે. પણ સુવર્ણમિશ્રિત ધી દીવેલ કરતાં વિશેષ ઉપકારી છે; એટલા જ માટે આયશસ્વમાં આવા પ્રકારની વ્યવસ્થા છે.

(૫) પાંચમા સંસ્કારનું નામ નામકરણ છે. સંતાન ઉત્પન્ન થયા પછી રાત્રિ વ્યતિત થયા બાદ તેનું નામ પાડવામાં આવે છે. આમ દશ રાત્રિ છોડવાનો હેતુ એ છે કે પ્રાપ્તઃ સૂતિકાશ્રમમાં જેટલાં સંતાનો મરે છે તે દશ રાત્રિની અંદર જ હોય છે. તેથી દશ રાત્રિ છોડી દેવામાં આવે છે. નામકરણ સંસ્કારમાં શિશુના જન્મશ્રદ્ધ, નક્ષત્ર તથા અન્ય દેવતાઓને ઉદ્દેશી હવન કરી પિતા બાળકનું નામ કહે. તેમાં નિમ્ન લિખિત મંત્રના અર્થ કહે:—તું કોણ છો? તારી કોણ જાતિ છે? તું અમૃત છો. હે અમૃત! તું સૂર્ય સંબંધી માસમાં પ્રવેશ કર. હે અમૃત! સૂર્ય તને દિવસથી દિવસમાં પ્રાપ્ત કરાવે. દિવસ રાત્રિમાં પ્રાપ્ત કરાવે, દિવસ અને રાત્રિ પક્ષમાં પ્રાપ્ત કરાવે. પક્ષ પૂર્ણ માસમાં પ્રવેશ કરાવે. માસ ઋતુમાં પ્રવેશ કરાવે, ઋતુ સંવત્સરમાં, અને સંવત્સર શત વર્ષની સીમા પર્યંત પહોંચાડે. આ રીતે દશ મંત્ર દ્વારા આત્માનું અમૃતત્વ પ્રતિપાદન કરીને સંતાન દીર્ઘજીવી થાય માટે પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. નામકરણ સંસ્કાર દ્વારા નામની વિનંતાનુસાર જાતિનો પણ નિર્ણય થઈ જાય છે.

(૬) છટ્ટા સંસ્કારનું નામ અન્નપ્રાશન છે. પુત્ર હોય તો છટે અગર આઠમે માસે, અને કન્યા હોય તો પાંચમે અગર સાતમે માસે આ સંસ્કાર કરવા જોઈએ. આ સંસ્કારથી બાલક પદાર્થ નિર્દિષ્ટ થવાથી અન્ન સંસ્કારતા દોષનું નિવારણ થાય છે. અન્ન પ્રાશનને માટે શુભ દિવસ જોવો જોઈએ. વૃદ્ધિ શ્રાદ્ધ કરી પિતા સંતાનને જોળામાં લઈને અને માતા વામ ભાગમાં બેસે, પછી પિતા મંત્ર બોલી અગ્નિમાં આહુતિયો આપે, પછી સંતાનના મુખમાં અન્નનો આસ આપે. “અન્ન જ સર્વં છવેતુ” સ્લોક છે. અન્નપતિ સૂર્યદેવ અન્નદાન તથા મંગલદાન કરે.” વિગેરે બાવાર્થ બોધક મંત્ર તેમાં બોલે. માતાના ગર્ભમાં મલ બહુજનો જે દોષ લાગેલો હોય છે તે અન્ન પાશનથી શુદ્ધ થઈ જાય છે.

(૭) સપ્તમ સંસ્કારનું નામ ચૂડાકરણ છે. આતો મુખ્ય સમય શિશુનું ત્રીજું વર્ષ છે. અને કેશમુંડન એ મુખ્ય કાર્ય છે. ગર્ભાવસ્થામાં જે કેશ ઉત્પન્ન થાય છે તે બધાને દૂર કરી ચૂડાકરણ દ્વારા શિક્ષા તથા સંસ્કાર પાત્ર બનાવવામાં આવે છે તેથી જ કહ્યું છે કે ચૂડાકરણ દ્વારા અપાત્રીકરણ દોષનું નિરાકરણ થાય છે.

શ્રાદ્ધાદિક ક્રિયા કર્યા પછી સૂર્યનું ધ્યાન ધરીને નિમ્નભાવના વાળા મંત્રો આમાં બોલવામાં આવે છે. જે સુધિતિ (અશ્વા) દ્વારા સૂર્યે બૃહસ્પતિના કેશ મુંડન કર્યા હતા, જે અશ્વાથી વાયુએ ઇન્દ્રનું મુંડન કર્યું હતું, તે જ બ્રહ્મરૂપી અશ્વા દ્વારા તારે કેશમુંડન કરે છે. તને વાયુ: તેજ બલ વિગેરે પ્રાપ્ત થાઓ.

(૮) આઠમાં સંસ્કારનું નામ ઉપનયન છે. દિગ્ગતિના બાલકો આજ સંસ્કાર વડે જ્ઞાન શિક્ષાના ઉદ્દેશથી આચાર્યની સમીપ ઉપનીત થાય છે. શાસ્ત્રની વ્યવસ્થા એવી છે કે બાલક બાલક પાંચ વર્ષથી સોળ વર્ષ પર્વત, ક્ષત્રિય બાલક ૭ વર્ષની અવસ્થાથી બાવીશ વર્ષ સુધી, અને વૈશ્ય બાલક આઠ વર્ષથી તે ચોવીશ વર્ષ સુધી ઉપનયનનો અધિકારી ગણાય છે. શૂદ્રને ઉપનયનનો અધિકાર નથી. ઉપનયન સંસ્કારમાં શ્રાદ્ધાદિક-ધણું કર્મ કરવામાં આવે છે. એક મંત્રમાં અગ્નિને કહેવામાં આવ્યું છે કે હું દિગ્ગતીય બાલક ઉપનયન પ્રત્યુ આચરણ કરીશ તે તમને (અગ્નિને) નિવેદન કરું છું. આ વ્રત વડે અધ્યયનરૂપ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરીશ. હું મિથ્યા વચનથી પૃથક્ રહીશ અને સત્ય સ્વરૂપ બનીશ-મારું યથેષ્ટાચરણ દુર થઈ મારા આચારો નિષ્પત્ત રહેશે.

વાયુ દેવતા, સૂર્ય દેવતા, ચંદ્ર દેવતા, અને ઇન્દ્ર દેવતાને પણ ઉપરની જ વ્રત કહેવામાં આવે છે. એકની એક વ્રત વારંવાર કહેવાથી તે મનમાં દૃઢ થઈ જાય છે. ઉપનયન સંસ્કારનો ઉદ્દેશ સત્ય જ્ઞાન તથા સદાચાર લાભ અર્થાત્ મનુષ્ય જીવનમાં સર્વ ઐષ્ટ સાર વસ્તુની પ્રાપ્તિ છે. આર્થ શાસ્ત્ર અગર સનાતન ધર્મ મર્યાદામાં મનુષ્યજીવનના વિકાસનો જોવો માર્ગ બતાવ્યો છે તેવો.

કરવામાં આવે છે. - શ્રાદ્ધાદિક કરીને પછી અગ્નિને કહેવામાં આવે છે કે “ હે અગ્નિ ! ઉપનયન સમયે તમારી અનુકૂળતામાં જે વ્રત કરવાને મારે મેં કયું હવું તે હવે સમાપ્ત થયું છે; અને મને અધ્યયન રુપ સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ છે. વાયુ આદિ દેવોને પણ એમજ કહેવામાં આવે છે. આચાર્યની સામે સુગંધી જલની અંજલી ભરીને કહેવામાં આવે છે કે જળમાં પ્રવિષ્ટ સર્વ દોષોને મેં ત્યાગ કર્યા છે. જલ મારે સ્નાન કરવા યોગ્ય થયું છે. તેમાં જે દીપ્તિકર અગ્નિ છે તે મેં ગ્રહણ કરેલ છે અને તેના વડે આત્માને અભિષિક્ત કર્યો છે. તેથી યજ્ઞ, તેજ, બ્રહ્મવર્ચસ, બલ, ઇન્દ્રિયસામર્થ્ય, ધન સમૃદ્ધિ અને સન્માન મળશે. હે અશ્વિનિકુમાર તમે જે કર્મ વડે અપુષ્પા નામનો સ્ત્રીની હિંસા કરેલ છે, મદિરાને અર્પિત કરેલ છે. જુગાર કીડાનો ત્યાગ કર્યો છે. એજ પવિત્ર કર્મ તથા પથનો ભાગી બનાવી મને અભિષિક્ત કરો. ત્યાર પછી અનેક પ્રકારની પ્રાર્થના પૂર્વક સૂર્યને નમસ્કાર કરવામાં આવે છે. ત્યાર પછી મંત્રપાઠ પૂર્વક મેખલાગ્રોચન પ્લાહણુભોજન કરાવી આચાર્યનો યથોચિત સાકાર કરી પ્લાહચારી પોતાને ઘેર જાય છે.

(૧૨) બારમા સંસ્કારનું નામ ઉદ્ધાહ છે. આ યૌવન સંસ્કાર છે. આમાં ગૃહસ્થ ધર્મનું પરિપાલન કરવાનું હોય છે. જે બાબત ધર્મશાસ્ત્રમાં સવિસ્તર લખાએલી છે.

(૧૩) તેરમા સંસ્કારનું નામ અગ્ન્યાધાન છે. આમાં સ્ત્રી સહ અગ્નિહોત્ર કરવાની વિધિ છે. વૈદિકાગ્નિ, રમાર્તાગ્નિ આદિ અગ્નિ ગ્રહણની રીતો છે. તે શ્રૌત અને સ્માર્ત અર્થેમાં લખેલી છે.

(૧૪) ચૌદમા સંસ્કારનું નામ દીક્ષા છે. જ્યારે ગુરુદેવ કૃપા કરીને શિષ્યને મંત્ર તથા દેવતાનો ઉપદેશ કરે છે ત્યારે એ સંસ્કારનું નામ દીક્ષા કહેવાય છે. આ રીતે અગ્ન્યાધાન પછી ગુરુ દીક્ષા દ્વારા ગૃહસ્થ પુરુષ ક્રમથી આત્મ રાત્નમાં આગળ વધે છે.

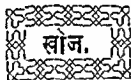
(૧૫) પંદરમા સંસ્કારનું નામ મહાદીક્ષા. આમાં આગળ વધેલા સાધકને યોગ ક્રિયાનો ઉપદેશ કરવામાં આવે છે. તે મહાદીક્ષા છે.

(૧૬) સોળમાં સંસ્કારનું નામ સંન્યાસ છે. ઉપરના સોળ સંસ્કારોમાંથી આઠ સંસ્કારો પ્રવૃત્તિરોધક અને આઠ સંસ્કારો નિવૃત્તિપોષક છે. જીવ પ્રથમના આઠ સંસ્કારોથી પ્રવૃત્તિનો રોધ કરે છે. અને પાછલા આઠ સંસ્કારોથી નિવૃત્તિને પોષે છે. સંન્યાસમાં નિવૃત્તિની પરાકાષ્ઠા છે. તેના વડે જ મનુષ્ય મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. શ્રુતિ રપદ્ધ કહે છે કે કર્મથી પ્રજ્ઞથી કે ધનથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થતો નથી, પણ વૈરાગ્ય વડે નિવૃત્તિથી મોક્ષ મળે છે. આ રીતે સોળ સંસ્કાર દ્વારા જીવ કર્મથી

ઉન્નતિને સાધે છે, અને છેવટ બ્રહ્મપદમાં સ્થિત થાય છે. એ જ સૌજ સંસ્કારોનું રહસ્ય છે.

ઉપર જે પ્રમાણે સૌજ સંસ્કારો ગણાવ્યા તેને જદ્દને અર્થાતરમાં ખીછી રીતે પણ પોડશ સંસ્કાર ગણાવ્યા છે. તેમાંનો દ્વિતીય ભાગ ઉપરના વિવેચનમાં આવી જાય છે અને વિશેષ જાણવાની ધૃતિ રાખનારાએ ગૃહ્યસૂત્ર સંસ્કારમાસ્કર આદિ અર્થોમાં જોઈ લેવું.

પ્રાચીનકાળમાં તો ખેતાણીશ સંસ્કાર કરવામાં આવતા હતા. આપણા પૂજ્ય મુનિયોએ કાળનો વિચાર કરી સૌજ સંસ્કાર રાખ્યા છે. તેનો પણ વર્તમાન સમયમાં જેવો જોઈએ તેવો ઉપયોગ થતો નથી. જો આ પ્રણાલિકા દરેક જ્ઞાતિ પોતાનું ક્ષિત સમજી પોતાનામાં દાખલ કરે તો અસારે જે અધઃપાતના અપાઝામાં તાલીમ લેવી પડે છે તેમાંથી મુક્ત થવાનો પ્રસંગ રહેજે આવે તેમ છે. જે જ્ઞાતિઓ કૌનકુર-સૌ બરે છે, કમીડીઓ બાંધે છે, મંડળો રથાપે છે, બોડીંગો ખેલે છે અને અન્ય ઉપાયો પડે પોતાની પ્રગતિ માટે મંથન કરી રહેલ છે, તેમને તથા તે જ્ઞાતિના માસિકાના તંત્રીમહાશયોને અમે બારપૂર્વક બધામણ કરીએ છીએ કે તેઓ પોતાની જ્ઞાતિમાં જે સંસ્કારપ્રણાલિ શિથિલ થઈ છે તેને પુનઃ સતેજ કરે, અને ગતિમાં ધસતા ભારતવર્ષના યથાર્થ ઉદ્ધારમાં ભાગ લે. આવી સુખતિ પરમાત્મા સર્વ દિવ જાતને આપે એવા શુભ સંકલ્પપૂર્વક આ વિષય પૂર્ણ થાય છે, ક્ષતિ શમ્.

લેખક-કવિ પોપટલાલ શર્મા.

વેદ-શાસ્ત્ર-અનંત તંત્ર-વિચારસે

આપ હી વસ એક ગત-આકાર હૈં.

જાનકર મી મૂલતે હૈં હમ સદા,

પામરોંકા કવ હુઆ ઉદ્ધાર હૈ ?

૧

અમર, નર, કિંનર, મુર્તીદ્ર ન આપકા,

ઠીક પાં સકતે નહીં અવ મી પતા.

દ્રશ્ય યા કિ અદ્રશ્ય મૈં તુમ હો વસે,

કિસ તરહ માનવ મળા સકતાં વતા ?

૨

हैं दिखाते शमाम, राम कई तुल्ये,
हैं बताते आपमें ही बुद्धको.
मान ले उपदेश कैसे इस तरह,
लेप कैसे हम लगावें शुद्धको ?

३

जब कि हो व्यापक चराचर में बसे,
एक में कैसे भग्न अवतार है ?
भार भू का हरण करनेके लिये,
क्या न इंगित एकका अधिकार है ?

४

व्योम, अनिल, अनल, जल, क्षिति विश्वकी,
गूढ़ रचना खेल है जिस ईशको.
मचल लेना मशक सम क्या बात है,
दुष्ट-दानव-भसुर-दल-दस बीसको.

५

भूल से कोई बताते शैल में,
और कोई ललित कुसुमित कुंजमें.
घाटमें सर-घाट में भटका रहे,
और कोई अकल अणुके पुंजमें.

६

मति, गति, श्रुति आपके आगे थी,
हे दयामय ! पतित जन अपनाइए.
मानवी-मन की महत्ता मापली.
आप ही अपना स्वरूप दिखाइए.

७

रूप, गुण, आवास अश्रुत आप का,
नाम से संबंध हो फिर क्यों भला ?
बंचकों की चित्र-मायिक-जाल में.
किंतु पामर मानवी जाता छला.

८

शोध करनेके लिये तेरा प्रभो !

जा बसा एकांत में यति-वृंद है.
सत्त्व-पूरित चित्त उनका है खिळा,
छूट जाते निखिल शाश्वत फंद हैं.

९.

है प्रतिष्ठा बुद्धिगम्य न आपकी,
चिन्ह भी मिलता नहीं अनुमानमें.
फिर भला कैसे तुझे हम देख लें,
सड रहे हैं मोहमें, अभिमानमें.

१०

खेलसे चर, अचर है निर्मित किया,
आप ही उसमें निरंतर छिप गया.
फिर भला कैसे बतावें आपको,
नित्य घरते हो स्वरूप नया नया.

११

हां, ठहर सकता न कोई वृक्ष भी,
घेर चलता जब कि झंझावात है.
भीम भट कटते समरमें देखकर,
थरथराता कायरोंका गात है.

१२

इस तरह भगवन् ! तुझारी शक्तिसे,
भीत भीत शशी, अनल, दिनराज है.
काँपता है गूढ़ भीषण दंडसे,
नचि, अभिमानी नृपति का ताज है.

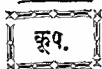
१३

नाथ ! तेरे नाम की है रट लगी.
चित्त-चातक मोहवश पागल हुआ.
हे सुधाघन ! अमृतकण बरसाइए.

मृत, विवश, आधार-हत, बेकल हुआ. १४
ईश ! शंकर ! अज ! अमेय ! नितान्त हो,
मूढ़ हूं मैं, कुछ पता चलता नहीं.
नाथ ! दर्शन के बिना अब आपके,
क्षुब्ध-मानस-सिंधुमें स्थिरता नहीं.

१५

विश्वनायक ! भर्ग एक प्रकाशमय,
 डाल दे इस विश्वमें करके दया.
 स्नेह--सौरभ, भक्तिकलिका; आत्मका,
 खिल रहे सुवसन्त दिग्य नया नया. १६
 आइए करुणाकलित ! अब आइए !
 नाथ ! धीरज हाथमें रहती नहीं.
 है न हठ शठ चित्तमें; आरत हुआ
 आपकी इच्छा वही मेरी सही. १७

लेखक-कवि पोपटलाल शर्मा.

धन्य है धन्य विमलजल कूप !
 तेरे गुन गानेसे अब हम नहीं रहेंगे चूप. धन्य.
 लख आये हम विविध जलाशय मिला न तब प्रतिरूप.
 आडंबरमय वे सब देखे तेरी लहर अनुप. धन्य.
 विमल सलिल तब अटूट देखा शुभ आदर्श सरूप.
 कूप ! तुझे हम बतलाते हैं सर्वजलाशय--भूप. धन्य.
 अविरल जल सब जग पीता हैं चढो विजयमय--भूप.
 वे सब नदनदियां सुखती हैं लगे ग्रीष्मका धूप. धन्य.
 हरा भरा संसार बनाकर ढँक लेते निजरूप.
 वृथा न गर्जन तुम करते हो कार्य साधकर चूप. धन्य.
 आडंबरमय वंचकतासे भरा जगत अभिरूप.
 वही बड़ा है, जिसमें होवे धूर्तनेका धूप. धन्य.
 गर्जन, तर्जन वृथा छोड़कर रहते हो समरूप.
 यही निरंतर आशा मनमें बन जावे सच कूप. धन्य.

महा सरस्वती.

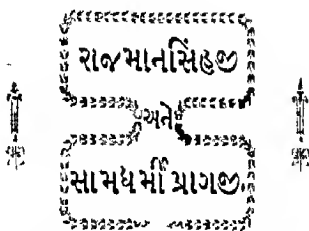

शारदा शारदाम्भोजवदना चंदनायुजे ।
सर्वदा सर्वदास्माकं संनिधि सन्निधि क्रियान् ॥

श्री महालक्ष्मी.

कमलासनकमलेक्षणकमलापिकिरीटकमलमृदाहैः ।
 नुतपद्कमला कमला करघृतकमला करोतु मे कमलम् ॥

(સૌરાષ્ટ્રની એક ઐતિહાસિક સત્ય વરતના.)

કેળાઃ—શ્રી નિસિંહ બહેરાલાઈ ગાદીસ.

સ્તુત્ય વિદ્યમ સંવત ૧૫૭૯ નો હતો. દુશ્મનની માઠીએ રાજમાનસિંહજી હતા. માનસિંહજી ગર ધીર અને કર્પદક્ષ હતા. કિંગતી યુવાની એધર્મ બાહુબળ એ બધાં ઉન્નત જનાવરાનાં સાધનો તેનામાં એકાં થયાં હતાં. માનસિંહજીપાસે બુદ્ધિશાળી અને સ્વામિભક્ત પ્રાગજી નામનો રજપૂત નોકર હતો તેની એક નિષ્ઠાની હદ હતી, તેનું લશ્કર પણ એકનિષ્ઠ હતું. આ કારણથી માનસિંહજીને ગીરાશ વધારવાનો ઉન્માદ લાગ્યો હતો.

હસાડનો મલેકબક મનસિંહજીની દ્રષ્ટિએ ચડ્યો. તેનો ગીરાશ પોતાને હસ્તગત કરવો તેવો વિચાર આવતાં આસપાસનો વિચાર કર્યા વિના તેના ઉપર તેમણે અડાઈ કરી, મલેકબક અને અમદાવાદના બહાદુરશાહને મળીને વડો સંગ્રામ હતો તે છતાં માનસિંહજી હસાડ ઉપર સૈરકર સખ આવ્યો. મલેકબક પણ પાછો હડે તેવો ન હતો. તેથી પોતાનાં માણસો લઈ તે સામે થયો. બંને પક્ષના સરખા લડવાવાળા હતા તેથી યુદ્ધનો રંગ જામ્યો. આ યુદ્ધમાં મલેકબકનો દીકરો મરાયો. ઘરકર ઊભાનિભાન થયું, એટલે મલેકબક અમદાવાદ ગયો અને બહાદુરશાને બંધી રાખી કતી કરી.

પાતાંસ પ કરનાર બાદશાહ બહાદુરશાહ અને તેની બેગમ દતાં. બેગમે પ્રશ્ન પુછ્યો કે:-“આવે! વરસાદ, વીજળી, અંધકાર, અને ગર્જનાના સમયમાં બહાર કોણ હોય!”

બાદશાહ:-“આવા સમયમાં પણ જેને મરવાનો બધ ન હોય, અસંત દુઃખી હોય, તેવો માણસ બહાર હોય તો નવાઇ જેવું નથી.”

બેગમ:-“એવું તે મોટું દુઃખ કયું હોય કે આવામાં બહાર રહી મરણને આમંત્રણ કરે!”

બાદશાહ:-“જો રાજપુતનો ગીરાશ છુટી જાય તેના જેવો દુનિયામાં બીજો કોઇ દુઃખીયો નથી. ગીરાશ છુટી ગયેલ રાજપુત આવે વખતે પણ બહાર હોય.”

આ સાંભળી બેગમના હૃદયમાં દયા આવી અને બોલી કે:-“ગીરાશ છુટી જવાથી રાજપુતો આટલા બધા દુઃખી થાય છે, ત્યારે શા માટે તમે તેમનાં ગીરાશો છુટવી લ્યો છો?”

બાદશાહ:-“રાજની એવી જ રીત હોય છે. જતાંયે અત્યારે ગદ પાસે બારી સામે આવીને જોતો ગીરાશ લઇ લીધો હોય તેવો કોઇ માણસ અરજ કરે તો તેનો ગરાશ પાછો આપું.”

આ સાંભળી તક સાધવા માનસિંહજી બોલ્યા કે:-“હું હજીવનો ધણી છું. મારું નામ માનસિંહજી છે. મારો ગીરાશ આપે લઇ લીધો છે તેથી દુઃખી છું. અને આપના મહેલની નીચે ઉભો છું; તો મને મારું રાજ પાછું આપો.”

આ વચન સાંભળી બાદશાહને આશ્ચર્ય થયું અને માનસિંહજી પ્રત્યે બોલ્યો કે:-“તમારું રાજ તમને પાછું આપીશ. તમે સવારે કચેરીમાં આવજો.” આવી રીતે બાદશાહનું વચન સંજે તેણે પ્રાગજી સાથે એક દેવાસયમાં રાત્રિ નિર્ગમન કરી. બીજે દિવસે સવારે કચેરીને વખતે તેઓ કચેરીમાં ગયા.

માનસિંહજી અને પ્રાગજી જન્મે પ્રસિદ્ધ બારવટીયાને હથીયારબંધ બેઠક કચેરીમાં આવતા દેખી કચેરીનાં માણસો ગભરાઇ ગયાં. જન્મે જણા નિઃસ્વતાથી બાદશાહ નરક ચાલતા હતા તે જોઇ કચેરીના માણસોએ જાણ્યું કે તેઓ બાદશાહને મારવા જાય છે, તેથી પકડી લેવાની પેરવી કરવા મંજૂર. તે જોઇ બાદશાહે કહ્યું કે:-“તમે એને શું પકડી રાકવાનો હતા? બે કાંઈમાં આવેલી સાબરમતી ઉતરી રાત્રે તેઓ મારા મહેલની બારીએ આવ્યા હતા, જો મને મારવો ધાર્યો હોત તો એ વખતે જ મારત. પણ તેમ કરવાની તેની ઇચ્છા નથી. રાત્રે તેમને તેમનો ગીરાશ પાછો આપવાનું મેં વચન આપ્યું છે. અને અત્યારે અહીં બોલાવ્યા છે તેથી આવ્યા છે.” આમ કહી જન્મેને સન્માન સાથે બેસાડ્યા.

હજીવદમાં બાદશાહનો એક સુબો રહેનો હતો. તેના ઉપર બાદશાહે રૂઝો લખી આપ્યો. અને તેમાં જણાવ્યું કે ‘હજીવદ માનસિંહજીને સોંપી દેવું.’ આવી

રીતનો શકો લઈ પ્રાગલ સાથે માનસિંહલ હળવદ આળ્યા, અને સુખાને શકો આળ્યો કે તુર્તજ સુખાએ હળવદ ખાલી કર્યું. પણ ખળનામાં જે કાંઈ હતું તે બધું સાથે લઈ અમદાવાદ ગયો. માનસિંહલને ગીરાશ તો મળ્યો, પણ પાસે એક પાછ પણ ન હોતી. તેથી પ્રાગલએ વિચાર કર્યો કે પૈસા વિના શરકર રાખી શકાય નહિ. અને શરકર વિના રાજ દકાવી શકાય નહિ. પણ પૈસા કાઢવા ક્યાંથી ?

વિચાર કરતાં પ્રાગલને રસ્તો સુઝ્યો. એટલે માનસિંહલ સાથે સંકેત કરી તે વેપારીઓ પાસે ગયો. રૂપિયા ધીરવાનું આકરી સરને નહીં કર્યું. તે સાથે પોતાને જામીન લેવાનું પણ નક્કી કરી માનસિંહલ પાસે તે કબુલ કરાવ્યું. માનસિંહલએ વેપારીઓને કહ્યું કે તમારે મારી પાસેથી નહિ પણ પ્રાગલ પાસેથી આ પૈસા લેવા.

ત્યારે પૈસા પાછા આપવાનો વાવડો નહક આળ્યો. ત્યારે પ્રાગલએ માનસિંહલને સમજાવ્યો કે “વેપારીઓ પૈસા માગવા આવે અને સાથે હું ઉધરાણી કરું ત્યારે માફ માયું તમારે ઉઝાવી દેવું.” આ સાંભળી માનસિંહલને આશ્ચર્ય થયું. પણ પ્રાગલએ પોતાની પીઠ બતાવી તો આખી પીઠ ખવાઈ ગયેલી હતી અત્યંત વેદના થતી હતી આ શું છે ? તેમ માનસિંહલએ પુછ્યું ત્યારે પ્રાગલએ કહ્યું કે આ વરસથી પાકું પડ્યું છે. તેથી આખી પીઠ ખવાઈ ગઈ છે. આ વેદના સહન થતી નથી. આપણે આરવરે હોવાથી આપને તે જણાવા દીધું ન હોતું. પણ મને તો જ સુખ ધાય કે માફ માયું કાપી લ્યો. એક તો હું દુઃખમાંથી મુક્ત થઈશ, તે વેપારીનું લહેણું પણ ખોટું થશે; માટે તેમ કરજો.

માનસિંહલને ગીરાશ મળેલો સાંભળી દેદ આળ્યા. તેમને ચરાડી ગામ બક્ષીશ આપ્યું. હજુ સુધી એ ગામ દેવચરાડી નામથી જાણખાય છે. આ ગામ માનસિંહલ સંવત ૧૫૮૪માં ગાદીએ બેઠા પછી તુરત દેદાઓને આપ્યું છે.

વેપારીઓ ઉધરાણીએ આળ્યા તેના સાથે પ્રાગલએ પણ ચાંપીને ઉધરાણી કરી. પ્રથમ સંકેત કરી રાખ્યો હતો તે પ્રમાણે માનસિંહલએ તરવાર ખેંચી વેપારીઓના દેખતાં પ્રાગલનું માયું ઉઝાવી દીધું. એ જોઈ વેપારીઓએ ફરીને ઉધરાણીએ ન આવવું તેમ નિશ્ચય કર્યો પણ પ્રાગલને માર્યા તે જોઈ દરબારમાં એક કવિ બોલ્યો કે—

ઝાલાકું હી આકરી, વેરયાકું હો નેહ;

માને પ્રાગો મારીયો, કયે અગવણે એહ ?

એના જવાબમાં માનસિંહલએ તુર્તજ કહ્યું કે—

અવણુ પ્રાગામાં નહીં, પ્રાગો ગુણબંડાર;

આપ વચનહિત સામરો, સમજ લડયો સરદાર.

ક્યાં છે દાસ પ્રાગલ જેવા આત્મભાગ આપનારા જ્ઞાયા સ્વામીબક્ત રાજસેવકો ! ઇતિ આમ.

સદાના સંત જનને સર્વ અર્પણ.

(હરિગીત.)

જેના હજારમાં નેમ છે નિજ લોકના કલ્યાણની,
નયનો મહીં અગ્નિ ઝરે છે રાષ્ટ્રના ઉદ્ધારની;
પગ હસ્તમાં દમ દેશનો, ત્હેના તરફ દીલ ખેંચજો,
એવા સદાના સંત જન પર સર્વ જીવન અર્પજો.

નિજ નીતિ ને વર્તન થકી સુધારતા જે અન્યને.
ના મન વચન કાયા થકી ધરે છે કદી પરદ્રોહને;
જેને અહર્નિશ એજ ચિંતન 'દેશ મુજ ઉત્તત ધજો,'
એવા સદાના સંત જન પર સર્વ જીવન અર્પજો.

નથી કલેશનો અવકાશ જેને, દેશ જેણે ખાળીઓ,
અધુ દુહયનાં ખોલીને કુસંપ મનને ટાળીઓ;
અજ્ઞાનના અધારથી શ્રદ્ધી બાંધે જે ઉગારતો,
એવા સદાના સંત જન પર સર્વ જીવન અર્પજો.

જે દેખી વૈભવ દેશનો આનંદ ઉર લાવે ધણો,
નીહાળી બૂખ્યા નમને ધિછાર જીવ્યું જાણતો;
કસી કેડ ને આગળ પડી સુમાર્ગ જે ભતલાવતો,
એવા સદાના સંત જન પર સર્વ જીવન અર્પજો.

વિદ્વાન થઈને વિદ્વતાનો ડાળ જે કરતો નથી,
સાઠાઈમાં આચાર ને વિચાર વીસરતો નથી;
ધનવાન થઈ મોટાઈમાં મોહાંધ મગરૂર ના થતો,
એવા સદાના સંત જન પર સર્વ જીવન અર્પજો.

કરે કામ પર ઉપકારનાં પણ દાસ થઈને જે રહે,
વળી લોગવે જે દુઃખ પણ કદિ અન્યને ના દૂલવે;
દિન દુઃખયાના રોગ ટાળી અવનતિ અટકાવતો,
'એવા સદાના સંત જન પર સર્વ જીવન અર્પજો.

કુટિલતા કુડ કપટને સ્વપ્નેય જે આતો નથી,
પર જાતિના પણુ લાઈને ઈચ્છે સદા દીર્ઘાયુષી;
શાંતિ ક્ષમા અહિંસા વડે નિતિ ધર્મને સમજાવતો,
એવા સદાના સંત જન પર સર્વ જીવન અર્પણે.

કરી ખુણ વિદ્યા એકઠી ફરી દેશ ને પરદેશમાં,
ટાળે અનીતિ જોડેમ જોડા ભીતિ ને પરતંત્રતા;
નિજ જાત પર ઉભા રહી સદ્ભાવ ઐક્ય પ્રસારતો.
એવા સદાના સંત જન પર સર્વ જીવન અર્પણે.

દુર્યુષ દુરાચાર ને વ્યસનો મહીં દુષ્ટ્યા તણી,
તે આદતો છોડાવતો હિંમત પરિશ્રમ ખંતથી;
વળી જૂઠ્ઠીઓના જોરને નિજ આત્મગળથી ખાળતો,
એવા સદાના સંત જન પર સર્વ જીવન અર્પણે.

જે પુછતાં ઉત્તર દીએ. દિલ જોલીને વાતો કરે,
જે મર્મલેદી શબ્દને ઉચ્ચારતાં દિલમાં ડરે;
જે રાજવૈભવ મોહ મમતા લક્ષ્મીને તુચ્છકારતો,
એવા સદાના સંત જન પર સર્વ જીવન અર્પણે.

જે ધીર ને શુરવીર છે, દાતા અને દુઃખલજનો,
જે સાચ ન્યાયે દૃઢ કિસે, ઈશ્વર ઉપર શ્રદ્ધાળવો;
અંતર મહીં ના દેશ જેને રંકે રાજા રાષ્ટ્રનો,
એવા સદાના સંત જન પર સર્વ જીવન અર્પણે.

જે અચળ હીમાલય સમો વૈરાગ્ય ત્વાગે ભરથરી,
ટેકી ધરે શ્રી રામની, શાંતિ સુધિષ્ઠિરના સમી;
જે કૃષ્ણસમ કોડામણો ળની નાગ દુર્જન નાથતો,
એવા સદાના સંત જન પર સર્વ જીવન અર્પણે.

ઉપકારનાં કાર્યોં કયાં, ઇતિહાસમાં આલેખજો,
સાક્ષાત નજરે જો પડે તો ઉરમાં પીછાણુજો;
શયતાનતા ઉરની તજી, નિજ જ્ઞાન ચક્ષુ જોલજો,
એવા સદાના સંત જન પર સર્વ જીવન અર્પણે.

વટપત્તન. સુરજી.

લોકપ્રિય રાજરત્ન વકીલ

શ્રીયુત હરિલાલ ગોવિંદજી પરીખ.

બી. એ. એલ. એલ. બી.

એમની ટુંક જીવન નોંધ.

—૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦—

ચૂર શેખાવાળા ધોધારી મોઢ વલિક જાતિના આ વકીલનો જન્મ અમરેલીમાં સં. ૧૮૭૭ના મા. સુ. ૧૫ના રોજ થયો છે. તેમણે અમરેલીમાં શુભરાતી તથા અંગ્રેજી પાંચમી ચોપડી સુધીનો અભ્યાસ કરી વડોદરા દારહકુલમાં છૂટા અને સાતમાં પ્રેરણનો અભ્યાસ કર્યો હતો. તેઓ પહેલેજ વર્ષે મેટ્રિક્યુલેશનની પરીક્ષામાં પાસ થયા હતા. દારહકુલની અંદર તેમનો અભ્યાસ ધણે સારો હતો અને તેથી તેમને રકુલમાં ઇનામ તથા રહોલસિંધો મળતી હતી. મેટ્રિક્યુલેશનની પરીક્ષામાં કાઠીવાવાડામાંથી બેઠેલા વિદ્યાર્થીઓમાં અંગ્રેજીમાં તેમણે સૌથી સારા માર્ક મેળવવાથી તેમને એ વર્ષે સુધી મુખ્યપ્રશ્નવિનિર્ણિતિ તરફથી “જામથી વિમાજ રહોલસિંધો.” મળી હતી. દારહકુલમાં તેમની આવી ઝગમગતા કારકીર્દિ ઉપરથી પ્રતીત થતું હતું કે તેમની પાઠશાળાની કારકીર્દિ પણ તેવીજ ઉત્તમજ નીવડશે. અને તેજ પ્રમાણે જન્યું. પોતાની કૌસલના અભ્યાસ દરમીયાન તેમણે વિનિર્ણિતિ તરફથી હરીફાઇના લખાવવામાં આવતા નિર્ણયો પેટી એક ઉચ્ચ કાઠીને નિર્ણય “અંગ્રેજી કેળવણી અને તેથી હિંદુસ્તાનના સમાજને જીવન ઉપર થયેલી અસર” તે વિષે લખ્યો હતો, તેમનો આ નિર્ણય ઉત્તમ ગણાયો હતો અને તેથી મુખ્યપ્રશ્નવિનિર્ણિતિ તરફથી તેમને આશરે રૂપિયા ચારસોનું ઇનામ મળ્યું હતું. સને ૧૯૦૨ માં તેઓએ એલ. એલ. બી. ની પરીક્ષા પસાર કરી.

તેમનું વિદ્યાર્થી જીવન આપું ઉત્તમ નીવડ્યું હતું, જેને પરિણામે તેઓ એક પરાપકારી લોકપ્રિય સહેરી નીવડ્યા છે. વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં તેમની યાદશક્તિ ધણી જ સારી હતી તેથી તેઓ યોગ્ય વખતમાં પોતાનું લેસન પૂર્ણ સારી રીતે કરી શકતા. તેઓ આખો દિવસ પુસ્તકોના વાંચના કરતા નહોતા પણ અંગ્રજી આપનારી રમતોનો પણ તેમને ધણે શોખ હતો. તેમનું મન પશુ શાંત અને સરળ હોવાથી તેમજ યોગ્ય વ્યાખ્યાની તેમનું આદેશ સંપૂર્ણ હતું.

આ બંધી આખતો તેમની યાદદાસ્ત સારી કરવાને સાધનભૂત થઈ પડી હતી. તેમને હાઈસ્કૂલના સમયથીજ એકસ્ટ્રા પુસ્તકો વાંચવાનો ધણો શોખ હતો. ખાસ કરીને તેઓ ઇતિહાસનાં પુસ્તકો વાંચતા. આથી તેમની સાધારણ સમજશક્તિ ધણી વધી, જે ઉત્તમ લેખનપદ્ધતિ અને વર્ણનશક્તિ તેમનામાં જોવામાં આવે છે તે આ એકસ્ટ્રા પુસ્તકોના વાંચનનેજ આભારી છે. એમની લેખનપદ્ધતિ એવી તો ઉત્તમ અને અસરકારક છે કે એક વખત આપણા હિંદુસ્તાનના મરદુમ નરરત્ન મણુભાઈ રોમેશચંદ દત્ત વડોદરાના દિવાન તરીકે અમરેલીમાં આવ્યા હતા, ત્યારે અમરેલીની પ્રજાએ તેમને એક માનપત્ર આપ્યું હતું. અંગ્રેજી ભાષામાં લખાયેલું એ માનપત્ર સાંભળીને નામદાર દત્ત સાહેબે મે. સુખા સાહેબને પુછ્યું હતું કે “આ માનપત્ર કોણે લખ્યું? અંગ્રેજી ઉત્તમ છે.” તેના જવાબમાં મે. સુખા સાહેબે હરિલાલભાઈને બતાવીને કહ્યું કે “જે યુવાને આ માનપત્ર લખ્યું છે તે આ રહ્યા!” ત્યારથી રા. હરિલાલભાઈ તરફ શ્રીયુત દત્તને ધણોજ રસ હતો. તેઓના મળતાવડા આનંદી અને સરજા સ્વભાવથી તેમને હાઈસ્કૂલ તેમજ કૉલેજની કારકીર્દીની અંદર ધણા સારા અને ખાનદાન મિત્રો થયા છે, અને તેમનો વિદ્યાર્થી અવસ્થાનો આવો સ્વભાવ તેમના જાહેરજીવનને લોકપ્રિય બનાવવાને સાધનભૂત થયેલ છે.

આ પ્રમાણે વિદ્યાર્થી જીવન ગાળીને અને બિવિધની જાહેર જીંદગીની સામગ્રીઓ એકઠી કરીને સને ૧૯૦૭ માં તેમણે અમરેલીની ડિસ્ટ્રિક્ટ જજની કચેરીમાં વકીલાતનો ધંધો શરૂ કર્યો. વકીલ તરીકે તેઓ ઉત્સાહી અને ઉદ્યોગી હોઈ જેમણે પોતાના ગ્રાહકોનો સંપૂર્ણ પ્રેમ તથા વિશ્વાસ મેળવ્યો છે. તેઓ હમેશાં પોતાના અસીલને સાચી સલાહ જ આપે છે. કેસ જીતવા જેવો ન હોય તો સ્પષ્ટતાથી અસીલને તેમ કહી દે છે. પોતાના સરજા નિખાલસ અને બધા સ્વભાવથી વકીલ મંડળમાં પણ તેઓ પ્રિય થઈ પડ્યા છે. જે જે ન્યાયાધિશોના સંબંધમાં તેઓ આવ્યા છે તેમનો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ અને માન તેમણે મેળવ્યો છે. એક વખત અમરેલીના એક આડોશ મેજસ્ટ્રેટ હરિલાલભાઈ વિષે બોલતાં કહ્યું હતું કે “મી હરિલાલ જ્યારે જ્યારે કચેરીમાં બોલતા ઉભા થાય છે ત્યારે ત્યારે પોતાને જે સાચી વાત લાગે છે તેજ તેઓ સરજાથી અને નિઝરતાથી બોલે છે. તે વખતે ન્યાયાધિશના મનમાં એમ જ થાય છે કે મી. હરિલાલ ટ્રાઈને કદિ ખોટું રસ્તે દોરવશે નહિ” આ કથન ઉપરથી આપણને સ્પષ્ટ થાય છે કે તેઓ પોતાનો ધંધો કેવા પ્રમાણિતપણાથી અને સરતળાથી ચલાવે છે.

વકીલાતનો ધંધો શરૂ કરવાની સાથે જ તેઓએ સમાજસેવા તરફ પોતાનું લક્ષ દોડાવ્યું છે, અને એક કેળવણી ગૃહસ્થ પાસેથી પ્રજાહિતનાં જેવાં કૃત્યોની

આપણે આશા રાખી શકીએ તેવી આશા તેમના સંબંધમાં ફક્ત બ્રહ્મ છે તે તેમની કૃત્રીક નીચે જણાવેલી પ્રવૃત્તિઓ તરફ નજર કરવાથી સહજ જણાઈ આવશે.

કોઈપણ જ્ઞાતિનું હિત ઉત્તમ રીતે સાધવાને વાસ્તે તે જ્ઞાતિમાં કૃષ્ણવૃક્ષીનો બહોળો ફેલાવો થવાની જરૂર છે, તેમજ નિરાધાર બાળકો અને જ્ઞાતિ બાઈ-ઓને તેમની જીંદગી ટકાવી રાખવા મદદ કરવાની પણ ઘણી જરૂર છે. આવો ઉત્તમ હેતુ ધ્યાનમાં રાખી અમરેલીમાં મોઢ વિદ્યોત્તેજક ૬૦૩ સ્થાપના તેમણે આગેવાની ભરેલો ભાગ લીધો છે. તેમજ કાઠીયાવાડના સમસ્ત મોઢ બાઈઓના પુત્રોને કૃષ્ણવૃક્ષી લેવાની સરળતા થાય તે માટે બાવનગઢમાં “ કાઠીઆવાડ મોઢ વલ્લિક બોર્ડિંગ ” સ્થાપવા તેમજ તેનું બધારણ ઘડી કાઢવા અને તેને માટે કાયમનું ૬૦૩ એકરું કરવાના કામમાં મોટા સ્વાર્થના ભોગે ખીજા આગેવાન મોઢ જ્ઞાતિ બાઈઓની સાથે રહી સતત મહેતવ કરી સ્વજ્ઞાતિની તેમણે મોટી સેવા બજાવી છે. જ્યારે જ્યારે તેમની મોઢ જ્ઞાતિ માટે તેમની સલાહની જરૂર પડે છે ત્યારે ત્યારે યોગ્ય અને વિચારશીલ સલાહ તેઓ આપે છે. પોતાની જ્ઞાતિમાં સંપત્તિ વૃદ્ધિ થાય, કન્યાવિકૃત્ય અટકે, અને દરેક રીતે પોતાની જ્ઞાતિ આગળ વધી યશ પ્રાપ્ત કરે તેવી તેમની તીવ્ર ઇચ્છા અને મતલબ પ્રત્યક્ષ થાય છે. આવી જ ઇચ્છા અને લગણીથી દોરવાઇને એક વખત શ્રી રાણપુર મુકામે મોઢ કોંગ્રેસ ભરાઈ હતી તે વખતે તેમાં હાટપુટ અને કુમપ દાખલ થતાં જણાતાં તેમણે પોતાની ન્યામવૃત્તિ અને સરળતાથી જ્ઞાતિના આગેવાનોને તેમ કરતાં અટકાવ્યા હતા.

આ પ્રમાણે પોતાની જ્ઞાતિની ઉન્નતિનાં કાર્યો કરવાના દુઃખ સ્વેચ્છામાં જ્ઞાતિની શક્તિઓ કામે લગાડી પોતે સંતોષ માની બેસી રહ્યા નથી, પણ એક દશ દેશહિતેષ્ઠુને શોભે તેમ પોતાની શક્તિઓ જ્ઞાતિ અને ધર્મને ભેદ રાખ્યા વગર સામાન્ય જનસમાજના હિતનાં કાર્યો કરવા પણ તે વાપરવી એ પોતાની ધારી ૬૨૦૪ છે તેમ તેઓ સમજે છે લોકહિતને માટેની તેમની પ્રવૃત્તિઓ એટલી બધી છે કે તેમાંની યોડીજ આ સ્થળે બતાવી શકાશે. દેશની ઉન્નતિને ખરે આધાર કૃષ્ણવૃક્ષી ઉપરજ રહેલો છે. ને સિદ્ધાંત પ્રમાણે અમરેલીમાં બહુતાં ગરીબ બાળકોને કૃષ્ણવૃક્ષી લેવાના કાર્યમાં મદદ કરવાને તેમણે અમરેલી કૃષ્ણવૃક્ષી ૬૦૩ સ્થાપવા સૌથી આગેવાની ભરેલો ભાગ લીધો છે, અને તેઓ તે ૬૦૩નાં મેનેજિંગ કમીટીના કાયમના ચેરમેન છે. આ ઉપરાંત કોઈ પણ ગરીબ વિદ્યાર્થીને પછી તે ગમે તે વર્ગનો હોય તો પણ તેને બનની મદદ આપવાને હમેશાં તેમનું ઉદ્દાર અને દયાળુ હૃદય તૈયારજ ભોવામાં આવે છે. આ કારણથી વખતોવખત કોઈ ગરીબ વિદ્યાર્થી અથવા તેને માટે બહામણ કરવા કોઈ મદદગાર મુદ્દરજ

તેમની પાસે આવતા જોવામાં આવે છે વળી એજ સ્તુત્ય સિદ્ધાંત તરફ નજર રાખી તેઓ અમરેલીની સ્ત્રી દુનર ઉધોગશાળાના કામકાજમાં આગેવાની ભરેલો ભાગ લે છે; અને સને ૧૯૦૮ થી આજ સુધી તે સંસ્થાના પોતે ઉપપ્રમુખ છે. બધાંઓને કળવણી લેવી તે એક આનંદનું કાર્ય થઈ પડે તથા તેમનાં મન શરીર અને આત્માને યોગ્ય અને પુરતો વિકાસ મળે તેવા હેતુથી અમરેલીમાં 'સ્થપાયલી કિંગ્સઝાઈન શાળાનું' અસ્તિત્વ મોટે ભાગે તેમને આભારી છે; તથા તેને ચઢતી સ્થિતિ ઉપર લાવવા માટે બહુજ ઉત્સાહ ભર્યો ભાગ. તેઓ લે છે. એ શાળાની ક્ષેત્રનો આધાર તેમને આજ રી છે એકું સૌ કોઈ જાણે છે. એ સંસ્થામાં પ્રજાકીય વહીવટથી ભોજન ફૂંડ તથા સાધન ફૂંડનો બેવસ્થિત કારભાર કરવામાં તેમનો મુખ્ય હાથ છે. સમાજસેવા કરવાની પોતાની વધતી જતી તીવ્ર ઇચ્છા સ્વ. ગોળકેનો સોસાયટીના હેતુને અનુસરીને તેમની દેખરેખ નીચે જ સ્થપાયેલ 'સેવક મંડળ' ની પ્રવૃત્તિમાં સ્પષ્ટ જોવામાં આવે છે. આ સંસ્થાની મારફત જનસમાજમાં સામાન્ય જ્ઞાન વધે તે માટે જયંતીઓને દિવસે અને ખીજ યોગ્ય સમયે પ્રખ્યાત વક્તાઓ પાસે જુદા જુદા વિષયો ઉપર ભાષણો અપાવવામાં આવે છે. પ્રજાને સહેલાઈથી મફત દવાઓ મળે તેવી ગોઠવણ કરવામાં આવી છે. થોડા જ સમય ઉપર પ્રાણધાતક 'ઈન્ડુએન્ડ્રા' તાવ દેશની અદર બ્યારે દેલાઈ રહ્યો હતો તે રૂપને અમરેલીમાં તેમજ આસપાસનાં પણ ગામડાંઓમાં દવા આપવાની, દુધ તથા ખીજ જરૂરની ચીજો પૂરી પાડવાની, તથા દરદીઓમાં અને તેમનાં સગાવહાન કાઓમાં આ દરદ વધવા ન પામે તેમજ થતું અટકે તેવી કિંમતી સૂચનાઓની પત્રિકાઓ છપાવી વહેંચવાની એ સંસ્થા તરફથી ગોઠવણ થઈ હતી આ સેવા કરતાં પોતે પણ 'ઈન્ડુએન્ડ્રા' થી પટકાઈ પડ્યા હતા છતાં તે રોગની તપાસમાં પણ ઉપરની યોજનાઓ અમલમાં મુકવા અને શીમંત ગાયકવાડ સરંકરના અમલદારો અને પ્રજાના આગેવાનો સાથે રહી આ ધાતકી રોગ દેલાતો અટકાવવા તેમણે જે જે હમત ઉઠાવી છે તેથી તેમણે સર્વ પ્રાપ્તો યાદ તથા અશીય જ મેળવ્યાં છે. કઠીયાવાડના સેવા સમાજના સંમેલન રૂપને એ બધાં સમાજસેવાનાં મંડળોનું મધ્યસ્થ મંડળ જે હમણાંજ ત્યાપવામાં આવ્યું છે તેના તેઓ સરઆતથી આજ સુધી પ્રમુખ છે. થોડા વર્ષ પહેલાં સ્થપાયેલું મહીલા પુસ્તકાલય પણ તેમની મહેનતને આભારી છે. તેમની સમાજ સેવાની હદ આટલેથી આંધળની નથી. બ્યારે બ્યારે તેમને કોઈપણ પરોપકારી કામ કરવાની તક મળે છે સારે સારે તેઓ તે તક કદિ હાથમાંથી જવા દેતા નથી. દુષ્કાળનાં સંકટ ઓછાં કરવાને સ્થપાયેલાં "અનાથગૃહ" તથા ઢોરોને બુખમરાથી બચાવવાની સંસ્થા ખોલી છે.

“ સરતા અનાજ ” ની દુકાનોની સંસ્થા સ્થાપવા માટે ખીજા આગેવાનો સાથે તેમણે આગેવાની ભરેલો ભાગ લીધો છે. તેઓ દુષ્કાળકાંડ કમીટીના ઉપપ્રમુખ છે, દુષ્કાળ નિમિત્તે ગરીબ માણસોને કપડાં પુરાં પાડવાને મુખ્યમંત્રી જે ભાટીયા વોલંટીયર કોર ઉભી થઈ હતી તે સંસ્થા તરફથી કાઢીયાવાડના દક્ષિણ વિભાગમાં આ સ્તુલ્ય કામ બરાબર અમલમાં આવે તે હેતુથી તેમને આ સંસ્થાના એન્ટ નીમવામાં આવ્યા હતા. જેથી દુનિયા ગરીબ માણસોમાં કપડાં વહેંચાવી આપવાની જાદુવળુ તેમના તરફથી થઈ હતી.

ઉપર પ્રમાણે સમાજ સેવા કરવાની સાથે તેઓ શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકાર તરફથી પ્રજાહિતની સ્થપાએલી સંસ્થાઓ તથા કમીટીઓ અને કમીટીઓમાં ભાગ લઈ લોકસેવા કરી રહ્યા છે. સને ૧૯૦૬ માં અમરેલી મ્યુનિસિપાલિટીમાં સમાસદ તરીકે તેઓ દાખલ થયા હતા જે આજ સુધી ચાલુ છે. સને ૧૯૦૮ થી આજ દિન સુધી મ્યુનિસિપાલિટીના ઉપપ્રમુખ અથવા ચેરમેન તરીકે જામનગરી ભરેલું કામ પ્રજા અને રાજ્ય બંનેનું હિત સાચવીને કરે છે. પ્રજાનું હિત તેમને એટલું બહુ પ્રિય છે કે કોઈ વખતે સરકારી અમલદારોની ઇચ્છા અને વિચારોની વિરુદ્ધ પણ પ્રજાના હિતને માટે તેમને પોતાનો મત ઉચ્ચારવો પડે છે પણ તેઓ સરળ નિઃસ્વાર્થી અને પ્રમાણિક છે તેવો પ્રજા અને સરકારી અમલદારોનાં તેમને વગે અભિપ્રાય હોવાથી તેઓ બંને પક્ષની સતત કૃપા અને માન મેળવી શક્યા છે. વડોદરા રાજ્યની મહાલ પંચાયત તથા પ્રાંત પંચાયતમાં પણ તેઓ સને ૧૯૦૫ થી ચાલુ સમાસદ છે અને છેલ્લાં બે વર્ષોથી તેઓ પ્રાંત પંચાયતના ઉપપ્રમુખ તરીકે કામ કરે છે. અમરેલી ખેતીવાડી પેઢીના તેઓ એક ડિરેક્ટર છે. વડોદરા રાજ્યનું કેળવણી કમીશન સને ૧૯૦૯ માં શરૂ થયેલું ત્યારે તેમાં તેમણે મેંબર તરીકે કીમતી સેવા બજાવી છે, વડોદરા રાજ્યમાં પ્રાથમિક શાળાઓનો અભ્યાસક્રમ નક્કી કરવાને નીમણેલી કમીટીમાં તેઓ સમાસદ હતા. અમરેલી તાલુકાની સદમરી મંડળીઓના તેઓ ઓનરરી એગ્રીનાઇઝર (પ્રવર્તક) હતા, અને ઇકોનોમીક કમીટી (વડોદરા રાજ્યમાં ડુનર ઉદ્યાગની ખીલવણી કેમ થાય તેનો તપાસ કરવાને નીમણેલી કમીટી) ના પણ તેઓ સમાસદ છે. વડોદરા રાજ્યની મારાસભામાં તેઓએ સન ૧૯૦૮ થી ૧૯૧૬ સુધી સમાસદ તરીકે કામ કર્યું છે; રેલની પ્રતિનિધિ મહાના તેઓ સમાસદ હતા. અને યોગ્ય વખત પહેલાં નીમવામાં આવેલા વડોદરા રાજ્યની સલાહકારક મંડળના તેઓ મેંબર હતા. સરકારી અમલદારો તેમજ પ્રજાના આગેવાનો સાથે રહીને કરેલી સમાજ સંવાની તેમની ઉપર બતાવેલી દૃષ્ટીક પ્રવૃત્તિઓમાંની માત્ર યોડીજ સ્વર્ગ સંપ્રાપ્ત થઈ અને જણાવી છે.

તેમની આવી જ્ઞાતિહિતની પ્રજ્ઞાહિતની અને રાજ્યહિતની જાગૃત્તીએ
એવાઓની યોગ્ય કદર વડોદરા સ્ટેટ તરફથી પણ થઈ છે તે એ કે
શ્રીમંત મહારાજ સર સયાજીરાવ ગાયકવાડ એમના જન્મદીવસે વડોદરામાં
બરાથેલા તા. ૨૨-૭-૧૯૧૧ દરમિયાનમાં બાઈબ્રી હરિલાલને આપવામાં આવેલા
રાજ્યરત્નના ચાંદ વખતે વડોદરા રાજ્યના ના. દિવાન સાહેબ મનુભાઈ
નંદસંકર મહેતા એમણે તેમના સંપત્તી નીચે પ્રમાણે ચાંદો ઉચાર્યા હતા.
“અમરેલીના આ આગેવાન વડીલે સાત આઠ વર્ષ સુધી ધારાસભાના
સભાસદ તરીકે સાફ કામ કર્યું છે. તેમજ સહકારી મંડળીના ઓનરરી
ઓર્ગેનાઈઝર તરીકે ઉત્સાહ અને ખંત પ્રદર્શિત કર્યા છે. અમરેલી પ્રાંત
પંચાયત અને સુધરાધના ઉપાધ્યક્ષ હોઈ તેઓ પોતાના કામમાં ધણો રસ
લે છે. ખેડ, ઇન્ડ્યુસ્ટ્રી, ફાકાગ વગેરે પ્રશ્નોમાં તેમની કરેલી સેવા જાણીતી
છે, અને સોરવણ સર્વિશ લીગ, અનાધાત્રમ, શ્રી ઉદ્યોગશાળા પુસ્તકાલય અને
જ્ઞાનશાળા જેવી સંસ્થાઓ અર્થે ઉભી થયેલી સંસ્થાઓમાં ઉમંગથી ભાગ
લેઈ તેમને સદૃશ બનાવવા પ્રયત્ન કરે છે. રાજ્યમાં સને ૧૯૦૯ માં નીમાયણ
કેળવણી કમીશનમાં શ્રી. હરિલાલે ધણી આહોશીથી કામ કર્યું હતું, અને હાલ
રાજ્યની દ્રવ્ય સંપત્તિ ખીણવવા નીમાયણ કમીશન ઉપર પણ શ્રી હરિલાલને
શ્રીમંત સરકારે નીમ્યા છે. તેઓ રાજબક્ત અને પ્રજાબક્ત હોઈ ખંતેનાં હિત
સાધવવા ઇચ્છી ધરાવે છે. તેમનાં આવાં સાર્વજનિક કામો માટે શ્રીમંત મહારાજ
સાહેબે કૃપાવંત થઈ તેમને રાજ્યરત્નનો શૈલ્ય ચાંદ ખતાયત કરવા દરાવ્યું છે.

સં. ૧૯૭૫માં બોટાદ મુકામે કાઠીયાવાડ યુવક પરિષદના પ્રમુખ તરીકે તેમની
ચુંટણી થતાં યથાશક્તિ તે કામ તેમણે કર્યું હતું. એમાં જ્ઞાતિમાંના કુરિવાજો
નાબુદ કરવા સંબંધી તથા જ્ઞાતિ કુંડના દિસાબો પ્રસિદ્ધ કરવા તથા કેળવણીના
પ્રચાર માટેનાં સાધનો વિગેરે સંબંધી દરાવો કરવામાં આવ્યા હતા. સં.
૧૯૭૬ થી ૧૯૭૯ સુધી વડોદરા રાજ્યની ધારાસભામાં તેમણે યશસ્વી રીતે કામ
કર્યું હતું. મ્યુનિસીપાલિટીમાં ચાલુ સાલથી તેઓ પ્રમુખ તરીકે ચુંટાયા છે તે
સુવંચા યોગ્ય છે. સં. ૧૯૭૮ ના ફાગણ માસમાં વડોદરા રાજ્યની પ્રજામંડળની
મેંદકમાં પ્રમુખ તરીકે કામ કર્યું હતું તેનો હેવાલ સયાજીવિજય અને ખીજા
પેપરોમાં પણ પ્રસિદ્ધ થયો છે. મોટા વણિક જ્ઞાતિનાં રાજકોટ અને જામનગર
જાહેસનો અતુકમે સં. ૧૯૭૮-૧૯૭૯ માં મળેલાં તેમાં પણ બનતો પ્રયાસ
કરી તેમણે સારી જ્ઞાતિસેવા કરી છે.

રા હરિલાલભાઈ આવાં આવાં સમાજસેવાનાં કાર્યો કરી શક્યા અને ઉત્તરોત્તર પ્રજા, રાજા અને રાજ્યના અમલદારોનો પ્રેમ તથા માન મેળવી શક્યા તેનાં શું કારણો હશે તે જાણવાની ઈચ્છા દરેકને થાય તો તે સ્વભાવિક છે. તે કારણો તેમના સદ્ગુણો અને સુવૃત્તિઓના છે. તેમના નિકટના સંબંધમાં આવનાર દરેક ગૃહસ્થ જોઈ શક્યા છે કે પાઠશાળાની ઉંચી કેળવણી લીધા પછી યથાશક્તિ દેશસેવાના કાર્યો કરવાં તે તેમની મોટામાં મોટી દુરજ છે. એવી ઉમદા સમજ તેમનાંમાં દ્રઢ રીતે દાખલ થઈ હતી. વળી સાથે સાથે આ દેશસેવાનાં કાર્યો કરવામાં નિસ્વાર્થ વૃત્તિએ તેમનાં કાર્યો પ્રેરકમંદ રીતે કરવામાં ધણી મદદ કરી છે. આથી તેઓ લોકોનો અને અમલદાર વર્ગનો વિશ્વાસ મેળવી શક્યા છે. એક વખત એક વિદ્વાન ક્રિસ્ટિયન જણે એક ગૃહસ્થ સાથેની વાતચીતમાં કહ્યું હતું કે “ મી હરિલાલ સમાજસેવાનાં એટલાં અને એવાં કાર્યો કરે છે કે તેમની આ યુવાનીમાં તેમણે પોતાના કુટુંબને માટે પૈસા કમાવા જોઈએ એ કાર્યમાં પણ ખસેલ પડે છે. અમલદારોનો તેમના ઉપર પ્રેમ અને તેઓ નિઃસ્વાપણે કાર્યો કરે છે તેવી તે અમલદારોની માન્યતા આ શબ્દો સ્પષ્ટ રીતે બતાવી આપે છે. પોતે જ્ઞાનદાન કુટુંબના હોઈ એક ખરા ગૃહસ્થને જોલે તેમ પછવાડે કોઈપણ યુદ્ધ નહિ જોલેલું તેવી તેમની વૃત્તિ, દરેક તરફ રહે ભરેલી લાગણી, પોતાના હૃદયમાં કોઈપણ વ્યક્તિ તરફ વૈરનો અભાવ, અને સાદાઈ એ ગુણો ઉપર તેમની પ્રતિષ્ઠા અને લોકપ્રિયતાનો મુખ્ય આધાર છે.

સમાજસેવા સાથે સ્વદેશસેવા કરતાં રાજદ્રારી બાબતોમાં પણ પોતાની સેવાઓનો યોગ્ય ફાળો આપવા માટે હજારો વર્ગોથી જાણીતી થયેલી મોઢ કોમના આવાં નરરત્નોને પ્રજા લાંબુ આયુષ્ય યશ અને ઐદિક સંપાત્તે આપે અને તેમના પુશ્પી હસ્તે હજુ પણ એવાં અનેક શુભ કાર્યો થાઓ એમ આપણે પ્રાર્થીશું.

મોઢ કોમમાં પ્રજા આવાં અનેક રત્નો ઉત્પન્ન કરે અને મોઢ કોમની યશસ્વી કારકીર્દી હરહમેશને માટે જળવળતી રહે એમ પરમકૃપાળુ પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રાર્થના છે.

૨. ક. પરીખ, અમરેલી.

મોઢ માર્તણ્ડ-કાર્યાલય.

અપરાધ ક્ષમાપન સ્તોત્ર.

સંસ્કૃત ઉપરથી અનુવાદક-જાલજી વિરેશ્વર જાની.

(શિખરિણી.)

ન મંત્રો કે તંત્રો જનનિ ! નવ જાણું સ્તુતિ કથા,
 નં જાણું મા ! પૂજા તુજ સ્વરૂપનું ધ્યાન અથવા;
 ન જાણું હું મૂઢા વિવિધ વિધિ પાઠો તુજ તણા,
 પરંતુ જાણું કે તવ શરણ છે કલેશ હરતા. ૧
 વિધિના અજ્ઞાને, ધન રહિત, આલસ્ય થકી કાં,
 અશક્તિથી કાં તો તુજ ચરણ સેવાજ તણ મા !
 ક્ષમા માગું તેની જનનિ સકલોદારિણિ સતિ,
 કુમાતા ના થાયે, કદિ કુપુત થાયે જડમતિ. ૨
 વશુધામાં તારા સરલ મુત છે કૈંક જનનિ !
 પરંતુ તેમાં હું વિરલ મુત તારો લગવતિ !
 શિવે ! મારો ત્યાગ પ્રણત જનનો યોગ્ય ન રતી,
 કુમાતા ના થાયે, કદિ કુપુત થાયે જડમતિ. ૩
 જગ-માતા ! મેં તો તુજ ચરણ સેવા નવ કરી,
 ન દીધાં મેં દાનો જનનિ ! પ્રમુ પ્રીતિ મન ધરી;
 તથાપિ હે અંજે ! મુજ પર બહુ રનેહ ધરતી,
 કુમાતા ના થાયે, કદિ કુપુત થાયે જડમતિ. ૪
 તણ દીધા દેવો, વિવિધવિધ સેવાશ્રમ થકી,
 ગયાં પંચાશીથી અધિક મુજ વધોં ઝડપથી;
 થશે ના જો હાવે તુજ જરી કૃપા હે લગવતિ !
 કહે જાઉં કેને શરણ પછી હેરંજનનિ ! ૫
 બને વક્તા સારો જરૂર જગ હીણો નર ઘણો,
 કૃપા તારી થાતાં ગરીબ નર થાયે ધની વડો;

અપણે ! મા તારો પુનિત જપ ને કો જપી શકે,

અહો તેને શુ તું જગત જનની ના હર્ષ શકે ? ૬

ચિતા લક્ષ્મી ચોળે શરીર, વિષ ખાયે પશુ પતિ,

જટાધારી કંઠે, ભુજંગપતિ, વસો વિણ સ્થિતિ;

કપાલિ ભૂતેશ ત્રિપુરહર ધાયે જગપતિ.

શિવે ! તારા પાણિગ્રહણ વિધિનું આ કૃળ સતી. ૭

ન આકાંક્ષા મોક્ષે, નહિ વિલવવાંછા મન વસી.

અપેક્ષા વિજ્ઞાને નહિ, નહિ સુષેષછા શશિંભુખિ !

મહા દેવી ! માયું જનમમરણું મા મુજ ટળો,

મૃડાની રૂદ્રાણી શિવ શિવ લવાની હું જપતો. ૮

(વસંતતિલકા)

આરાધી હું નવ શક્યો વિધિયો વડે રે,

મિથ્યા જ ચિંતન કયું વચનો વડે મેં;

કિંતુ કૃપા મુજ પરે જનનિ ! કરે તું,

છે યોગ્ય અંગે તુજને મુજથી બને શું ? ૯

(ઉપજાતિ.)

આપત્તિમાં હું તુજને સ્મરું છું,

પયોધિ દુર્ગે ! કરૂણા તણો તું;

જાણે ન મા ! તે શકતાજ મારી,

ભૂખ્યો સ્મરે છે નિજ માતૃધારી. ૧૦

(વૈતાલીય.)

જગદંબ ત્રિચિત્ર અત્ર શું ?

પરિપૂર્ણ કરૂણાથી માતૃ તું;

અપરાધ પરંપરા હશે,

તદપિ મા સુતૃના ઉવેખશે. ૧૧

(અનુદુષ.)

નથી કો હું સમો પાપી, પાપાત્રી તું સમાજી નહિ;

જાણી, આ હે મહાદેવિ, ઘટે તે કરજે સહી. ૧૨

श्री महादेवजी.

ॐ नमः परमार्थैकरूपाय परमात्मने ।

स्वेच्छावभासितासत्यभेदभिन्नाय शंभवे ॥

महाकाली.

प्रचण्डवण्डमुण्डयोर्महावलैकवण्डिनी
 ह्यनेकरुण्डमुण्डयुग्मे वलैकदायिनी ।
 क्वचित्प्रशक्तिकारिणी रमाविलामदायिनी
 मुदेऽस्तु कालिका सदा समस्तपापहारिणी ॥

લેખક—નારાયણજી ગાયધ'નરામ કલસારકર.
અધિપતિ—ઔદિવ્ય પ્રકાશ.

માઝ જણ અહડા જણા, જહડા રાણપ્રતાપ;
અકબર સૂતો ઐઝ કે, જણ સિરાણે સાપ,

રૂણા ઉદયસિંહના મરણ પછી તેઓ ચિતોડના ગાદી વારસોમાં મોટો કુસંપ મૂકતા ગયા હતા. પૌતાના નાના પુત્ર જગમલને ગાદી પર અભિષેક કરવાની તેઓ આજ્ઞા કરતા ગયા હતા. એ મુજબ એક તરફ રાણા ઉદયસિંહનો અત્યેષ્ટિ સંસ્કાર, ને બીજી તરફ રાજમહેલમાં જગમલને રાજ્યાભિષેકની ધામધુમવાળા કીયા, એમ દ્વિધા રાજ્યખટપટ ચાલી રહી હતી. પણ મેવાડના સામંતો આ અન્યાય સાંભળે ખરા ? કૃષ્ણજીએ પાટવીકુંવર પ્રતાપને કળુસ રાખ્યા, અને રાણાના પત્નીસ કુમારોમાં પ્રતાપ અગ્રણી હોઇ તેઓ મેવાડના પ્રજા થયા.

“અહિરિયા” નો ઉત્સવ રાજપુતોમાં અને તેના અગ્રણી રાણાઓમાં મુખ્ય સ્થાન છે. તે દિવસે શુકનો દેવાય છે. આખા વર્ષના વિજયની ચાવી તેમાં જોવાય છે. એ મુજબ મહારાણા પ્રતાપ અશ્વરૂઢ યજ્ઞ અદિરિયા ઉત્સવમાં જોડાયા. વરાહ દુરને દુર જતો ગયો તેમ તેમ મહારાણાએ તથા તેના કનિષ્ઠ બન્ધુ શકત-સિંહે તે હડીલા શિકારની પૂંઠ પકડી. નજરવેગે એ શિકાર યતાં એક સાથે બે ગાંબીઓ છુટી. વરાહ મરણ્યો. મહારાણા કહે “મારી ગોળાથી વિધાયો,” ત્યારે શકતસિંહ કહે “નહિ, જ્યેષ્ઠબન્ધુ ! મારીજ ગોળાથી.”

મેવાડના રાજસુકુટ અને હિંદુકુળ તિલક રાણાપ્રતાપને રૂવેરૂવે ક્રોધાગ્નિ પ્રગટ થયો. “શકતસિંહ ! તું મારો માઇ છે. બે બીજા કોઇ પાગલે મારા આગળ આજ્ઞા અભિમાનના શગદો ઉતાર્યા હોત તો તેનું મરતક ધડપી ક્યારનું શુકું યજ્ઞ મધુ હોત.” “નહિ. માઇ ! શિકારના ખેલનમાં આ વખતે હું જ આપને સહાયક થયો છું.” શકતસિંહે અગ્નિમાં બી હોમ્યું.

જેતજેતામાં ક્રોધાગારમાંથી વિવુત ચમકે તેમ રણવંડી જીવી સામસામી તરવારો ખડી યજ્ઞ મજ. ચિતોડના પ્રજા અને કુમાર શકિતસિંહનું ત્યાં અનિવાર્ય,

જય જય લુવન કલ્યાણકારી, ભારતીયલલામ જય !
 જય વેદમંડિતા વિશ્વપંડિત, લોકમોદનદાન જય । ૬
 સત્ય-પ્રતિષ્ઠા રથાપવામાં, તું સહોદર રામનો,
 ને કર્મદીક્ષા યોધવામાં, તું સખા ઘનશ્યામનો;
 જગમોહમાયા છોડવામાં, બુદ્ધનો તું ખંધુ છે,
 શંકર સમો હિત સાધવામાં, તત્ત્વપુરિત સિંધુ છે. ૭
 અજ્ઞાન-પારાવારથી ભારત, મહામતિ ! તારવા,
 પરતંગતા, પરદાસતાની, શૂંખલા સંહારવા;
 પાંખી પ્રભુની પ્રેરણા, આદર્શ ભારતવર્ષનો,
 સદેશ આપ્યો દેશને હોં સત્યનાં ઉત્કર્ષનો. ૮
 વ્યથિ વિષે જ સમઘટિની, હિતસાધના કારણ થયું,
 પ્રાચીન અર્વાચીનતા, આદર્શનું મિશ્રણ થયું;
 ગાંધી દશે દિશ દેવતા, અવતાર આપ્યા દેશમાં,
 આત્મપ્રતિષ્ઠા પામવા, પડ્યા પડ્યા આ દેશમાં. ૯
 સંસારમાં પ્રભુભાવનાનો, મૂર્તિમય અવતાર છે,
 જેણે ઉતાર્યો સત્ય શોધી, ભારતીનો ભાર છે;
 ઉત્તેજ કરવા લેદ બાંધ્યો, એકતામય પૂલ છે,
 આ દેશના આદિ ઉદયનું, મૂલશંકર મૂલ છે. ૧૦

સલસનાતનવેદધર્મના પુનરુદ્ધારક તત્ત્વવેતા મહર્ષિ દયાનંદ સરસ્વતીનો જન્મ મેરણી પાસેના ઠંકારા ગામમાં થયો હતો. જાતે ઐદિત્ય વિપ્ર હતા. નામ મૂળશંકર હતું. બાલ્યકાળમાં જ સંસારત્યાગી પ્રભુપદ પામવા સત્યની શોધ કરી, પૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય પાળી સમસ્ત શાસ્ત્ર અને વેદોનું મનન કરી ભારતના તમામ વેદવિરુદ્ધ ધર્મનું માર્મિક ખંડન કરી ફરી ભારતવર્ષનો ઉદય કરવા એમણે સંન્યાસદીક્ષા લીધી હતી. એમના પવિત્ર જ્ઞાનપ્રકાશથી ભારતમાં ખગ્ગખગ મચી ગઇ, અને જનતાએ તેમને એક પૂર્ણાનુભવી મહર્ષિ તરીકે વધાવ્યા. આર્યસમાજ એ એમની ઉન્નત કીર્તિની પ્રશસ્તિ છે. એમનું જીવન ધણું ચમત્કારો અને જ્ઞાનમય છે. ભારતના આદિ ઉદ્ધારક તે મહર્ષિ દયાનંદ સરસ્વતીનું અવસાન દિવાળીને દિવસે જ સંઘ્યા સમયે થયું હતું. ઈશ્વરની અકળ ગતિ છે!

કુલિનતા-અકુલિનતા.

લેખક:—ભદ્રશંકર મંછારામ ભટ્ટ.

અધિપતિ—મોઢ ચંદ્રોદય અને પૂર્ણિમા, કતારગામ.

સૂત્ર જેવા રિવાજ પર તો માણસ જાતિનું અસ્તિત્વ ટકેલું છે, તથાપિ પોતાના અસ્તિત્વ સાથે સંબંધ ધરાવતા આવા પ્રમુખ-આવશ્યક અને અનિ-વાર્ય રિવાજ સંબંધી હાલ પ્રચલિત છે એવી ને એટલી બધી દલકી, એટલી બધી નીચ માન્યતાઓ શી રીતે થઈ ગઈ ? સગન એટલે માણસ જાતિના અસ્તિત્વનો આધાર. સગન એટલે માનવીની મહત્તા મેળવવાનો માર્ગ. સગન એટલે આદર્શો ઉગાડવાનું અને પોષવાનું ક્ષેત્ર. સગન એટલે પ્રજાનું ધડતર અને સંસ્કરણ. સગન એટલે માનવધર્મ અને માનવકર્મનો વિકાસ. સગન એટલે આવું આવું શ્રેષ્ઠતમ અને ઉચ્ચતમ. બ્યારે સગનનો આધુનિક ખ્યાલ વિલાસ અને ઉપ-ભોગનો માર્ગ, વ્યાપાર અને દલાલીનું સાધન, ઢીંગલા ઢીંગલીની રમત, અને એવું એવું નીચતમ અને કનિષ્ઠતમ !

અવા અનેક નીચ ખ્યાલોમાં કુળાભિમાનના ખોટા ખ્યાલો તો દાટ વાળ્યો છે. એવા ખોટા ખ્યાલનું પોષણ કરી માનવસમાજની પ્રગતિમાં અવરોધ આણવાનું મહા પાપ કરવામાં આવ્યું છે, એટલું જ નહિ પણ એ ખ્યાલનું પોષણ કરનારાઓએ પોતાનામાં વિચારસક્રિયતા અભાવ, દીર્ઘદષ્ટિની ખામી, સામાજિક વિષયને ઝોળખવાની અજ્ઞાનતા અને દેખીતી આંખે આંધળા હોવાની નીચતા દેખાડી આપી દુનિયા સમક્ષ પોતાની ખ્યાતિ ખતાવી દીધી છે. હા, કુલિનતા સગન જેવા મહા આદર્શમય સંબંધ માટે અસાવશ્યક છે. તેની કોઈથી ના પાડી શકાય એમ નથી. પણ કુલિનતાનો અર્થ શો ? કુલિનતા એ તો માણસનો એક સદ્ગુણ છે શુદ્ધ આચાર અને શુદ્ધ વિચાર, પ્રમાણિકતા, નિષ્કપટ અને નિસ્વાર્થવૃત્તિ, બહુપ્રેમ અને સાલસ સ્વભાવ એવા સદ્ગુણો જેનામાં હોય તે કુલિન. શ્રીમંતાઈ અને અગ્રેમરપણું કુલિનતા માટે અસાવશ્યક હોય એવું કંઈ નથી. શ્રીમંત કરતાં અગ્રિમમાં કુલિનતા વધુ હોઈ શકે. અગ્રેસર કરતા સામાન્ય માણસમાં કુલિનતા વિશેષ રૂપમાં હોઈ શકે !

ગણવામાં આવતો. આમ આદ્યજનો પુત્ર ક્ષત્રિય કોટીમાં જતો, અને ધ્રુવનો પુત્ર આદ્યજ વર્ગમાં જતો તાત્પર્ય સર્વથા જ્ઞાન અને અને અનુભવજન્ય સંસ્કારો વડે જ માણસની કીંમત અંકાય છે, જન્મના સંસ્કારો જોવાની કાંઈ જરૂર રહેતી નથી. એજ ખરી હિતકર પ્રણાલિકા હોઈ શકે.

દુઃકામાં કુસિનતા જન્મ પર આધાર રાખતી નથી. તેમજ બાળવયમાં પણ કુસિનતા પારખી શકાતી નથી. કુસિનતા તો પ્રૌઢ વયમાંજ પારખી શકાય. એથી જ બાળવયમાં સંબંધ બાંધવાની પ્રણાલિકા તદ્દન અહિતકર છે. જન સંબંધ તે પ્રૌઢ વયમાં જ બાંધી શકાય. જે વખતે માણસની કીંમત બરોબર આંકી શકાય- કુસિન થવાનો પ્રત્યેક માણસનો હક્ક છે તેમાં જન્મ કાંઈપણ બાધ લાવી શકે નહિ. પ્રત્યેક માણસ પોતાના ગુણોને કેળવી કુસિનતા પ્રાપ્ત કરી શકે છે, અને એવા ગુણોવાળાને જે કુસિન કહેવાની પણ આનાકાની કરે તે મૂર્ખની કોટીમાં જ ગણાય છે. તાત્પર્ય કે હાલમાં કુસિનતા સંબંધી જે ખોટા ખ્યાલનું પોપણ યથ રહ્યું છે તેથી સમસ્ત માનવજાતિને અનેક પ્રકારની હાની થઈ રહી છે. સમાજનું નિકંદન વળી રહ્યું છે. ધણા સારા યુવકોને એકલચાંચું છૂવન દોરવનું પડે છે અને એથી સમાજના વસ્તી પ્રમાણમાં જબરી અસર થાય છે. તે સાથે ગમે તેવા જોડાંઓને ગોઠવી દઈ સામાજિક સ્થિતિમાં જબરી અવનતીકારક પ્રહાર કરવામાં આવે છે માણસ માત્ર સમાન છે. માણસમાં નહાના મોટાના અંશ હોઈ શકે જ નહિ, એ સઘળી ખોટી માન્યતા છે. પ્રત્યેક માણસ અમુક અંશે મોટો અને અમુક અંશે નાનો છે. એથી કોખને કુસિન અને કોખને અકુસિન માનવામાં પોતાની પરીક્ષાશક્તિની બડાસ જ કહેવાય. માણસ માત્રની કીંમત પોતાની સ્થિતિ ઉપર આંકી શકાય. એથી કોખને પરણવાનો અને કોખને ન પરણવાનો હક્ક આપનાર આપણે કોણ ? સમિધિનું સામાન્ય હિત તપાસતાં કોઈ પણ સાંગોપાંગવાળો યુવક જેણે સારી કેળવણી મેળવી હોય, સારી બુદ્ધિવાળો હોય, સારી સ્થિતિવાળો હોય, પરિવારનું પોપણ કરવાની શક્તિવાળો હોય, એવો એક પણ યુવક પોતાના જ માંદપણ વાંક વાંકા કે તેને પોતાને જ પરણવાની મરજી ન હોય તે સિવાય અવિવાહિત રહે તો તેમાં સમાજના અગ્રસભ્યો સમાજના લોકોનો ભારે દોષ છે. પિતા, પિતામહ કે પ્રપિતામહ, માતામહ કે પ્રમાતામહના કાંઈક અનિષ્ટ કર્મને લીધે જ માત્ર સર્વ પ્રકારે યોગ્ય એવા યુવકોને મરજી પર્થત એકલચાંચું છૂવન ગાળવું પડે એ બુદ્ધિને ઠોકર મારવાનું મૂર્ખ પગલું જ સમાજના અગ્રસરોનું હોઈ શકે. સર્વ પ્રકારે યોગ્ય એવા બીજા ધણા મંડાવા ટંગલા કે બુઢાઓ કરતાં વિશેષ યોગ્ય એવા યુવકો માત્ર કુસિનતાના ખોટા ખ્યાલને લીધે અવિવાહિત રહે તો તેમાં સમાજની દુર્દૈશ, અધમાવસ્થા, સમાજનો લય લાવવાનું મહા પાપ સમાજના કહેવાતા અગ્રસરોને જ શિરે છે. વસ્તુતઃ કુસિનતા અકુસિનતાનો જોદ ટાળી સર્વ હિતકર પ્રણાલિકા યોજવાની પ્રધાન દ્રવ્ય આ સમયે આગેવાનોની છે. અને આગેવાનો ન કરે તો પ્રત્યેક વ્યક્તિએ એ ખોટા ખ્યાલમાં નહિ તણાતાં સમિધિને અવનતિ તરફ જતાં બચાવી લેવાનો ઉપાય પોતે જાતે શોધી લેવાનો છે. ઇતિ.

જાગૃતિ.

ગોકુળદાસ દ્વારકાંદાસ રાયચુરા.

(સીતા રામનાં સંતાન—એ રાગ.)

અજબ જાગૃતિ દિસે,
અજબ ચેતના દિસે;

ગાળે અવાજ આજ વિશ્વનો.

વ્યક્તિ, શાંતિ ને સમાજ રાષ્ટ્ર આજ જાગશે,
રાષ્ટ્ર રાષ્ટ્ર ખડ ખડ લેદ સર્વ ભાંગશે;
લોક લોકને વિષે,
અજબ લાવના દિસે;

ગાળે અવાજ આજ વિશ્વનો.

પ્રેમના પ્રકાશ પૂર્ણ ગૃહે ગૃહે પધારતા,
એકતાના સૂર સર્વ દિલે દિલે બિરાજતા;
જગત્ જગતું દિસે,
ઐક્યલાવના વિષે;

ગાળે અવાજ આજ વિશ્વનો.

જાગૃતિના ઘંટનાદ દેશભંદિર વાગતા,
સન્ત ને મહન્ત જાગી જમતને જગાડતા;
ધન્ય યુગ આ દિસે,
નૂતનલાવના વિષે;

ગાળે અવાજ આજ વિશ્વનો.

અજબ જાગૃતિ દિસે,
અજબ ચેતના દિસે;

ગાળે અવાજ આજ વિશ્વનો.

લેખક—પંડિત મયાશ કર શર્મા—ગુરુકુળ—અંધેરી.

જીવન અને મરણ શી વસ્તુ છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં પહેલ એવી શંકા ઉત્પન્ન થાય છે કે એ પ્રશ્નની શી આવશ્યકતા છે ? દરરોજ કોઈપણ રીતે પ્રયત્ન કરવો અને તેના બદલામાં જે કંઈ મળે તેનાથી નિર્વાહ કરવો એટલામાં જ જીવનની સમર્પણ છે. આથી વધારે અદૃશ્યને માટે પ્રયત્ન કરવો એ આકાશ માંથી કાઢવાનો પ્રયત્ન છે. આ શંકા તદ્દન અરથાને છે, જે સંસારમાં ઉન્નતિ જેવી કંઈ વસ્તુ જ ન હોત, અથવા ઉન્નતિ મેળવવાનાં સાધનો જ ન હોત તો એવી શંકાની કંઈક કિંમત અ કાત. પણ દરેક વસ્તુની ઉન્નતિનો ક્રમ આપણે અહર્નિશ અનુભવીએ છીએ. ખીજમાંથી અંકુર અને અંકુરમાંથી વૃક્ષ થાય છે. જે ક્ષેત્રમાં ધાન્ય ઓછું પાકતું હોય તેમાં ખાતર પૂરી પૂર્ણ ઉપજાવ શકિતવાળું બનાવી શકાય છે. ક્ષીણ અને રોગી બાળક ઔષધ આદિનું સેવન કરી નીરોગી અને ઉત્તમ નવયૌવનમાં ખીલેલું મનુષ્ય યદ્ય શકે છે. કળીમાંથી ફુલ અને ફુલમાંથી ફળ થાય છે. જે એક વખતે જંગલી પ્રજા કહેવાતી હતી તે આજે સંસારમાં ઉત્તમ સુધારક અને નાગરિક ગણાય છે. આ બધા ઉપરથી આપણે જાણી શકીએ છીએ કે જગતમાં ઉન્નતિ છે અને ઉન્નતિનાં સાધન પણ છે. જગતમાં આવો ક્રમ હોવા છતાં આપણે ઉદ્દેશ કેવળ પેટ ભરવામાં જ સમાય તો આપણે પણ કરતાં કોઈ પણ રીતે ઉન્નત અવસ્થામાં નવી. આપણે નિય સંધ્યા કરીએ છીએ તેમાં પણ પ્રભુ આપણને ઉન્નતિ તરફ પ્રયાણ કરવા ઉપદેશ છે. ધિયો યો નઃ પ્રવોદયાત્ । હે પ્રભો અમને ઉત્તમ બુદ્ધિ આપો સત્કર્મમાં અમારી બુદ્ધિને પ્રેરો, જેથી અમે ઉત્તમ કર્મ કરી શકીએ. જીવન અને મરણના સ્વરૂપને યથાર્થ સમજવામાં આપણી સાચી ઉન્નતિનો પાયો છે.

પ્રાણી માત્રને મરણ કરતાં ખીજ કોઈ પણ વસ્તુ વધારે બચપદ નથી. બંદુકની ગોળી મને વાગે તો હું મરી જાઉં, તરવારનો ધા પડે તો હું મરી જાઉં. ખાવા ન મળે તો હું મરી જાઉં, આ ગુલામી છે છતાં જો હું તેને ન નીભાતું તો હું મરી જાઉં. આ અસત્ય છે, જુદું છે. પાપ છે, પણ જો હું તે ન આચરું તો

મારા બાળબચ્ચાં ખાય શું ? અને હું હેરાન થઈ મરી જતો. આ બંધથી બહેણા અને અબણુ બધાં મનુષ્યો એક પ્રકારની ઉન્માદ અવસ્થા ભોગવે છે સંસારમાં જેટલું કંઈ થઈ રહ્યું છે તેમાં મરણના બચતો હિસ્સો થયો છે માણસોને મરણથી સર્વદા દુર રહેવું ગમે છે તેથી જ જીવનને પકડી રચ્યાં છે. ગમે તેવું ગંદું હોય પણ જીવવું સારું. સ્વવૃત્તિથી પણ જો જીવન નીમાત્રી શકાય તો સારું. ગુણામ બનીને પણ જીવી શકાય તો સારું. જીવનો નર બદા પામશે. આ છે આજકાલની આપણી ભાવના. આ ભાવના આપણને નિર્જાળતા સિવાય બીજું કશું આપતી નથી. આ ભાવનાએજ આપણી પાસેથી મનુષ્ય તરીકેના દરકો ઝૂંટવી લીધા છે. મૂઠ અને કાવર મનુષ્યો એ મનુષ્ય નથી. મત્વા કર્મોળે કરોતે સમતુલ્ય: વિચારીને જે કાર્ય કરે તે મનુષ્ય. પરિણામનો વિચાર ક્યાં વગર કેવળ જીવવાના હિદ્દેશથી જ જે માણસ પ્રયત્ન કરે છે તેઓ તો બીજાનાં સુખના ઉપકરણોજ બને છે. હાય આ ભાવના આર્યસંતાનોમાંથી ક્યાંથી આવી ? ગીના જેવા પવિત્ર ગ્રંથો હોવા છતાં આવી બધુંકર આમકિત ક્યાંથી ઉદભવી ? શું આર્યમહર્ષિઓનો જ્ઞાનગઢ એવો જર્જરિત છે કે જે ટુંક મારવાથી ઉડી જાય ? આર્યમગજમાં આ અનાર્ય ભાવના કેમ ઉત્પન્ન થઈ ? અરે ! જગજુના આર્યોની અમરવાણી સંસારને જીવન અને મરણના પાઠો શીખવતી હતી, તે વાણી આજે આર્યોને ઓળખતી પણ નથી આર્યો એ અમૃતસંચારિણી ભગવતી બ રતીને તદ્દન ભૂલી ગયા છે. દેહિનિત્યમવધ્યોઽયં દંદે સર્વસ્ય માર્ગત્તે । એ ભાવનાનું જલ્દવંત જીવન ક્યા દેહીમાં છે ? એના ઉપર વિશ્વાસ રાખી આજ કાલુ વતી શકે છે ? તત્તજ્ઞાનના પુસ્તકનો વિચાર ક્યાં પહેલાં આપણે એક કવિના વચનનો વિચાર કરીએ કે તે આપણને મરણ અને જીવન વિષે શું કહે છે ! કે જે મરણનો આપણને બહુ ભય છે અને જે જીવનનો આપણને બહુ લોભ છે.

મર્ણં પ્રકૃતિઃ ક્ષતિરિણાં વિકૃતિર્જીવેતપુચ્યવે વુરોઃ । કવિ કૃષ્ણશિરોમણિ કાલિદાસ લખે છે કે મરણ એ આત્મ ની પ્રકૃતિ અર્થાત્ સ્વભાવ છે, અને જીવન એ આત્માનો વિકાર અર્થાત્ આત્મામાં રહેલું મિથ્યા જ્ઞાન છે. આત્માની પ્રકૃતિ એટલે આત્માનું સ્વરૂપ અને એનું જ નામ મરણ. જેનાથી આપણને ભય લાગે છે તે શી વસ્તુ છે ? આત્મા જેનાથી ભય પામે છે તે આત્મા સિવાય બીજું કંઈ વસ્તુ છે ? શરીર ઈન્દ્રિય અને મનથી આત્માનું જે જુદા પડ્યું તેનું નામ મરણ. અને શરીર ઈન્દ્રિય અને મન સાથે આત્માનું જોડાયેલું તેનું નામ જીવન અથવા જીવંત ને. શરીરોદ્ધિ સાથે જો આત્મા ન જોડાય તો આત્મા પોતાના જ સ્વરૂપમાં રહે છે. શું આત્મા પોતાના જ સ્વરૂપથી ભય પામે છે ? નહિ. એ કદિ સંભવે જ નહિ. “ દિતીયા દૈ મયં મવતિ ” ભય હેતુ પોતાનાથી અતિરિક્ત જ હોવો જોઈએ. “ તત્ર કો મોહઃ કઃ શોકઃ પૃથક્પૃથક્પતઃ ”

ઉપનિષદકાર કહે છે કે આત્મજ્ઞાનીને મોહ કે શોક રહેતો નથી. હું કોણ હું એવું આત્મજ્ઞાન ન હોવાને લીધે અજ્ઞાને ક્રયર માણસની માફક હથીયાર છોડી દીધાં હતાં અને એ સ્વર્ગ નરકની ભાવનામાં તણાવા લાગ્યો, સંસારમાં અન્યાય, અધર્મ અને ધર્મ્યાની ચતી વૃદ્ધિની ઉપેક્ષા સ્વધર્મને-ક્ષત્રિય ધર્મને તિલાંજલિ આપી રથમાં નીચું મુખ રાખી બેસી ગયો અને ભિક્ષુક થવા તૈયાર થયો, પણ ભગવાન્ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રે તેને પ્રતિબોધ આપી આત્મા શી વસ્તુ છે તે સમજાવ્યું કે હે અજ્ઞાન ! સ્વર્ગ અને નરકની માથિક કલ્પનામાં ફસાઇ તું સ્વધર્મથી બ્રહ્મ ન યા ને દુર્યોધ. પોતે પાપી છે તો તેણે પોતાનો ઉદ્ધાર પોતે જ કરવો જોઇએ.

“ સદ્ગુણેવાત્મનાત્માનમ્ ” દુર્યોધનનો પુત્ર મરેલા દુર્યોધનને અધોગતિમાં જતાં કોઇ પણ રીતે અટકાવી શકશે નહિ. કોણ પીડ આપશે ? એ તારો પ્રશ્ન અવિપાશ્વત્ લોકોએ ઉચ્ચારેલી પુષ્પિત-પ્રલોભક વાણીના સંસ્કારનું પરિણામ છે. એવી અર્થવાદાત્મક વાણી ઉપર તથ્યતાનો વિશ્વાસ રાખનારાઓમાં કામ-વેગનો અગ્નિ સળગતો હોય છે. એવા લોકોની બુદ્ધિ આત્માનો નિશ્ચય કરવાને વ્યવસાયાત્મિક થઇ શકતી નથી. જ્યારે આ મોહકસિલ તારી બુદ્ધિમાંથી નીકળી જશે ત્યારે તને ખરું જ્ઞાન થશે, માટે ઉભો થા. “ નિયતં કુરુ કર્મ ત્વં ” તારે જાગે પડેલું કર્મ તારે કરવું જ જોઇએ. કામરૂપ શત્રુનો નાશ કરી નિશ્ચિન્ત થઇ શુદ્ધ કર. અન્યાય દૂર કરવા માટે શુદ્ધ કરવું તે પોતાના અને પરકીય આત્મામાં શુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરે છે. જ્યારે ભગવાન્ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રે અજ્ઞાનને આત્માનું ખરું સ્વરૂપ સમજાવ્યું ત્યારે તેણે કહ્યું કે નછો મોહઃ સ્મૃતિર્લભ્યા સ્વત્ત્વસાદાન્મયાદ્યુત ! માત્ર અજ્ઞાન દૂર થયું છે, અને તમારી કૃપાથી હું મને જાણખી શક્યો છું. હવે હું તમારું વચન પાળીશ એમ કહી લડવા તૈયાર થયો.

એક મહાત્મા અને એક રાગીને જોઇ મહાત્મા બુદ્ધને મરણુતો બચ લાગ્યો કે શું મારે માટે પણ મરણુ છે ? શું હું પણ ધડપણની યંત્રણા ભોગવીશ ? આ શું ? આનાથો કેમ બચી શકાય ? આ પ્રશ્નોએ એ મહાત્માને પુરેપુરું મુઝવ્યા અને છેવટે સ્ત્રી અને બાળબચ્ચાને રડતાં મુકી વણાંત્રમધર્મનો લાગ કરી તેઓ જંગલમાં ગયા અને તપશ્ચર્યા કરી. એ દયામૂર્તિને બીજી ઉપાય ન મળ્યો.

મહારાજ જનકને આ પ્રશ્નો સુંજવી શક્યા નહિ. સંસારમાં રહેવા છતાં અસંગ કેમ રહી શકાય છે એનું જ્ઞાન તેમને વેદાંતમાં મળ્યું હતું. મિથિલાર્થ પ્રદર્શનાયાં ન મેદઘ્યતિ કિંચન । મહારાજ જનકને નોકરે આવી કશું કે “ મહારાજ ! રાજમહેલમાં આગ લાગી છે. મહારાજ ઉતર આપો ! ” “ મિથિલાર્થ છે તેમા માત્ર શું બળે છે ? મિથિલા કોનો ? ” “ કસ્યેદં ઘનં ! ” આ ઘન કોનું ? અર્થાત્ સર્વ જડ જગતનો અધિષ્ઠાતા પરમાત્મા છે. હું તો લાગ-

ભાવથી જ સંસારમાં રહી ધર્મ આચરી ચક્રું છું. હું મુદ્ધસ્થ છું, ક્ષત્રિય છું, પણ મારા પોતાના સ્વરૂપે હું એમાંથી એકે નથી. ગુણા ગુણેષુ વર્તન્તે इति मत्वा न सज्जते । એ ભાવનાથી મહારાજ જનક રાજ્ય કરતા હતા. સાચા આત્મજ્ઞાની હતા. મહર્ષિ શુક જેવાની આત્મશુદ્ધિના તેઓ પરીક્ષક હતા. આત્મજ્ઞાનના બોધક હતા, સત્યજ્ઞાનને સીધે જ તેઓ લોકસંગ્રહ કરી શક્યા હતા.

सक्ताः कर्मण्यविद्वांसो यथा कुर्वन्ति भारत ।

कुर्याद्विदांस्तथाऽसक्ताश्चिकीर्षुर्लोकसंग्रहम् ॥

જાની માણસોએ અસક્ત થઈને લોકસંગ્રહ કરવો જોઈએ. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનો સદાશ્યાયી સુદામો બ્રાહ્મણ હતો. વિદ્વાન હતો, તે કંગાળ થયો; પણ પોતાના બ્રાહ્મણત્વનો ત્યાગ ન કર્યો. છેવટે પ્રભુએ એની સહિષ્ણુતાનું ફળ આપ્યું. સ્વર્ગને નિવનં શ્રેયઃ । તે એનું નામ. કર્તવ્ય-કર્મ ઉપર આશ્રય રહેવું એ આત્મજ્ઞાનવિહીન માણસોનું કામ નથી. સતીશિરોમણિ સીતાજી અને દમયન્તી આદિ મહાસતીઓએ આત્મજ્ઞાનને બળે જ વિપતિરૂપી ઝંઝાવાતમાં પોતાને બચાવી શકી અને સંસારમાં અમરકીર્તિ ફેલાઈ ગઈ. હાલમાં મહારમા ગાંધી પણ આત્મવિશ્વાસને સીધે જ આખા જગતને પોતા તરફ ઉન્મુખ કરી રહ્યા છે.

આવી રીતે દરેક માણસને કર્તવ્યોમાં નિયમિત મતિશીલ બનાવતાં છતાં વિશુદ્ધ રાખનાર આત્મજ્ઞાન છે. જે આત્મજ્ઞાની છે તે જ ખરો કર્મયોગી થઈ શકે છે. કેટલાક લોકો કહે છે કે હિંદુસ્તાનીઓ આત્મજ્ઞાનના લેખમાં પડી ભૌતિક ઉન્નતિ કરી શક્યા નહિ અને અને હજી પણ જ્યાં સુધી એ લોભ છોડશે નહિ ત્યાં સુધી ઉન્નતિ કરી શકશે નહિ. આ કથનને આપણે તો સત્ય માનીએ. જે જ્ઞાન અને કર્મનો વિરોધ હોય તો તેમ પણ નથી. જ્ઞાન તો કર્મનું આંતરિક સ્વરૂપ છે. જેમ નાડીઓમાં લોહી ફરે છે. તેમ કર્મની અંદર જ્ઞાનનો પ્રવાહ વહે છે. આત્મજ્ઞાન વગરનાં કર્મો આમુરી સંપન્ન છે. જે લોકો આત્મજ્ઞાનની ઉપેક્ષા કરી ભૌતિક ઉન્નતિને આગળને આગળ ધપાવે જાય છે તેઓના આત્માને કદિપણ શાંતિ મળતી નથી એવી ઉન્નતિથી લોકોને ખરું સુખ પણ મળતું નથી. એ ઉન્નતિની આસપાસ વિશુદ્ધ વાતાવરણ હોતું નથી. એ ઉન્નતિ દેવીની એક આંખ નરહત્યા અને પરુહત્યાથી હમેશાં સાથ થયેલી હોય છે. કર્મની ઉર્જાખસતાને એ ઉન્નતિ રોકી શકતી નથી. અજ્ઞાની માણસો સામ્યને જાણી શકતાં નથી. ઘણા યુરોપીયનોના અને મુસલમાનોના તરફથી આત્માને વેદાંતે જ્ઞાનામૃત પાષ્ટ શાંત કર્યા છે કે જે તરફને ભૌતિક ઉન્નતિ દુર ન કરી શકી. એ આત્મજ્ઞાન આજ ભારતવર્ષ પાસે ક્યાં છે ? બ્રાહ્મણો કે જેઓએ પ્રકૃતિરૂપી સમુદ્રને વલોવી જ્ઞાનામૃત કાઢ્યું હતું, તેઓનાં સંતાનો આજ ક્યાં

માગે તેટલા દાસ અને દાસીઓ આપું, માગે તેટલું આયુષ્ય આપું, સંસારમાં સૌથી વતે ઉત્તમ બનાવું. પણ તું આત્મા જાણવાનો આગ્રહ ત્યજી દે ” નચિ-ક્રેતાએ ઉત્તર આપ્યો કે:—“ તમે મને કેટલું આયુષ્ય આપી શકો ? જે શરીર બન્યું છે ને તો એક વખત પડવાનું જ છે. ધનથી કેમને ખૂલું સંતોષ થયો હોય એમ મેં હજી સુધી સાંભળ્યું નથી, પણ અગ્નિમાં જેમ ધી હોમવાથી અગ્નિ વધે છે તેમ ધન મળવાથી આશાશી અગ્નિ વધારે સગીરી ઉઠે છે. એક ઇચ્છા પુરી થઈ કે તરત ખીજી ઇચ્છા વળગે છે. જેટલું તમે આપી શકો તેટલું જાણું આનંદ હોવાથી છેવટે એ જાણું મૃત્યુનું જ છે, મારે એવી ઉપાધિઓથી આત્માને ન દોકો. આત્મજ્ઞાન સિવાય મને સંતોષ થનાર નથી. આનું નામ છે વિવેક અને વૈરાગ્ય, કામ ક્રોધ અને લોભાદિના ઉછાળા કાલે કાલે પળવ્યા કરતા હોય. આપણો એમના ઉપર નરા પણ કાબુ ન હોય તે વખતે એમ કહેવું કે હું આત્માને જાણું છું, હું આત્માનું પ્રવચન કરું છું, હું આત્માનું શ્રવણ કરું છું. એ તદ્દન ખોટું છે. ભગવાન વારુણ પિતા પાસે ગયા અને કહ્યું કે:—“ પિતાશી ! આત્મા શી વસ્તુ છે ને મને સમજાવો. ” વરણે અન્ન, પ્રાણ, ચક્ષુ, મન અને વાણી એ પ્રમાણે કહી બ્રહ્મનું લક્ષણ કહ્યું કે:—“ યતો વા ઇમાનિ મૂતાનિ જાઘન્તે યેન જાતાનિ જીવન્તિ યત્પ્રગ્નન્ટ્યપિ સંવિશન્તિ તદ્વિજિજ્ઞાસસ્વ વદ્દેતિ । જેનાથી આ જ્યાં ભૂતો ઉત્પન્ન થાય છે, જેના બળથી હવે છે અને અને છેવટે જેમાં લય પામે છે તે બ્રહ્મ છે એમ તું સમજ. ” વારુણે એટલે જુગુએ પિતા પાસેથી આ પ્રમાણે આત્માના લક્ષણનું શ્રવણ કર્યું, પણ જુગુનું શ્રવણ આધુનિક લોકોના જેવું શ્રવણ ન હતું. તેણે એ લક્ષણ ઉપર મનન કર્યું. “ સ તપોઽસત્ત્વત ” આ ઠેકાણે મનનનું નામ ન તપ છે.

શ્રોતવ્યો મન્તવ્યો નિદિધ્યાસિતઃ । પ્રથમ આત્માનું ગુરૂ પાસેથી શ્રવણ, પછી તેના ઉપર મનન કરવું, અને પછી આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવો.

આગમેનાતુમાનેન ધ્યાનાભ્યાસરસેન ચ ।

ત્રિધા પ્રકલ્પયન્ પ્રજ્ઞાં લમતે યોગમુત્તમમ્ ॥

આગમદ્વારા શ્રવણ કરવું, મનન કરવું, અને પછી એકતાનતાથી નિત્ય ધ્યાન કરવું એ પ્રમાણે. અભ્યાસ કરવાથી આત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય છે. આ પ્રમાણે મનનરૂપ તપ કરી જુગુ અતને બ્રહ્મ તરીકે સમજ્યા, કારણ કે અન્ન ખાવાથી પ્રાણીઓ ઉત્પન્ન થાય છે. અને અન્ન વડે જ હવે છે અને છેવટે લય પણ તેમાં જ થાય છે, પરંતુ વધારે મનન કરવાથી તેને શંકા થઈ કે અન્ન તો અવિકારી છે. મારે તે શંકા દુર કરવાને ફરીથી તે પિતા પાસે ગયા. પિતાએ કહ્યું કે તપ્તસા દ્યક્ષ વિજિજ્ઞાસસ્વ । તપ વડે આત્માને સમજે. ફરીથી તેણે તપ આદ્યું અને પ્રાણને બ્રહ્મ તરીકે સમજ્યા, પછી વિજ્ઞાનને અને પછી છેવટે આનંદને બ્રહ્મ તરીકે સમજ્યા. આત્માને આનંદ સ્વરૂપે સમજ્યા પછી તેને સંતોષ થયો. આનું નામ તે શ્રવણ, મનન, અને નિદિધ્યાસન. વર્ગો સુધી કયા સાંભળીએ છીએ પણ મનન, નિદિધ્યાસન, વૈરાગ્ય આદિ ન હોય તો કયું પણ કળ મળતું નથી. મહર્ષિ ગૌતમ, કણ્વાદ, કપિલ, પતંજલિ, અને

અપાસ આદિએ એજ વેદાંત સમજવ્યું અને તેઓ પોત પોતાના મનન સ્વરૂપે એક એક દર્શન બનાવી ગયા, જે દર્શનોની ખ્યાતિ આજ અમર થઈ ગઇ છે. એનું નામ છે શ્રવણ. આ પછું શ્રવણ આત્મસાક્ષાત્કારનો હેતુ થતો નથી તેથી આપણામાં ખરો કર્મયોગ પણ નથી. વર્ણાશ્રમ ધર્મનું આસક્તિ લગ્ન પાશન કરવું તેનું નામ છે કર્મયોગ. પ્રથમ આશ્રમ બ્રહ્મચર્યાવસ્થા છે. તેમાં જ્ઞાન અને બળ પ્રાપ્તિ કરવાનું છે, પણ આજ તેના ઉપર કાણુ લક્ષ આપે છે ? બાળકને ન્યારે બ્રહ્મચર્યા પાળવાનો ખરો વખત આવે છે તે જ વખતે માળાપ તેને પરણાવી દે છે, ઠીક છે. ધર્મ ક્યાં લાકડી લઇને મારવાનો છે ! પણ યાદ રાખવું. એમને કે:—

નાઘર્મશ્ચરિતો લોકે સદા ફલતિ ગૌરિવ ।

જ્ઞાનૈરાવર્તમાનસ્તુ કતુર્મૂલાનિ ક્રન્તતિ ॥

ધર્મ એવ હતો હન્તિ ધર્મો રક્ષતિ રક્ષતિ: ॥

અધર્મ એકદમ ફળ આપતો નથી પણ ધીમે ધીમે અધર્મ કરનારાનાં મુખના મૂળ કાપી નાંખે છે. આજ આપણો દેશ દુનીયામાં અપમાન સહે છે તેનું કારણ આપણે આશ્રમ ધર્મ ખરાબર પાળી ખરું બળ મેળવ્યું નથી તે છે. આપણે ધર્મનો નાશ કરીએ છીએ અને નષ્ટ થએલો ધર્મ આપણો નાશ કરે છે. મહર્ષિઓ કહી ગયા છે કે હજાર ગુરના નેટલી ચોગ્યતા માતામાં છે, બધકે તેથી પણ વધારે છે. પણ આજકાલના અકર્મયોગીઓ કહે છે કે સ્ત્રીઓને બચાવવી નહિ. પ્રાચીન સમયમાં સ્વામીસાંકરાચાર્ય અને મંડનમિશ્રના વાદમાં મંડનમિશ્રની સ્ત્રી સરસ્વતી અધ્યક્ષ સ્થાને હતાં. મહાસત્તાએ પોતાના પુત્રોને નાનપણથી જ આત્મજ્ઞાની બનાવ્યા હતા,

સતીશિરોમણિ તારા જેવી સ્ત્રી મહારાજ હરિશ્ચન્દને હતી. ક્યાં આજકાલના અકર્મયોગીઓને ગૃહસંસાર, અને ક્યાં પ્રાચીન આર્ય કર્મયોગીઓને સંસાર ! ન્યારે આપણે માતાને અજાણા અજ્ઞાની અને તાડનની અધિકારિણી ગણીએ, શ્રદ્ધ તરીકે ગણીએ, ત્યારે તેની પ્રજામાં કર્મયોગનું બળ ક્યાંથી હોય ? જેવું બીજાં તેવું વૃક્ષ. કૌશલ્યા જેવી કર્મયોગિની સ્ત્રી રામ જેવા પુત્રને ઉત્પન્ન કરી શકે, એવા પુત્ર દેશને દુઃખમાંથી બચાવી શકે. અને રાવણ જેવા દેશને પલ્લવનારા સક્ષસોને દુર કરી શકે. ગીતામાં સ્પષ્ટ લખ્યું છે કે સ્ત્રી અને શૂદ્રો મને પ્રાપ્ત થઇ શકે છે, અર્થાત્ તેઓ પણ આત્મજ્ઞાનના અધિકારી છે, આપણે તેમના હીનતા ઉન્નતિનાં બારણાં બંધ કરીએ છીએ. આ છે આપણી અંદર કર્મયોગની આ હીનતા દુર કરી ખરા કર્મયોગી થવું નેહએ. સ્વરૂપમય ધર્મસ્વ વ્રાયેત મહતો જ્ઞયાત્ । કર્મયોગ કરનારને કોઇનાથી પણ બધ હોતો નથી, તેમજ આત્મજ્ઞાનીને પણ બધ હોતો નથી. આત્મજ્ઞાનની દૃઢતા ઉપર જ કર્મયોગ અવલંબી રહ્યો છે, અત્તન્દં વ્રજ્યો વિદ્યાન્ ન વિમેતિ કુતશ્ચન ।

—કુંડાં इति ओम् ॥—

श्रीधर्मारण्य

महाराजाधिराज रघुवंशचूडामणि

गौब्राह्मणप्रतिपाळ सत्यप्रतिज्ञ श्रीरामचंद्र.

मोडज्ञाति मूळवसति स्थळ.

मोहेरकपुरा आय महान् जीर्णोद्धारक, मोडकोमना इष्ट देवता.

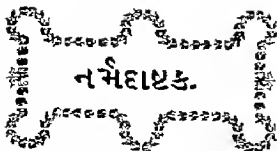
श्रीधर्मारण्य

श्रीमंत सरकार गुर्जराधिपति

महाराजा श्रीसयाजीराव गायकवाड.

मोढेराक्षेत्रना सांभत राजकर्ता.

નર્મદાષ્ટક.

અનુવાકઃ—લાલજી વીરેશ્વર જાની.

—૩૩૩૩૩૩૩૩—

(નારાય.)

- સખિન્દુ સિંધુમાં જતું, તરંગલંગ શોભિતું
વિવિધ પાપના સમૂહને સદા પ્રબળતું;
હરે કૃનાંતદૂત ભીતિ, વારિ માત્ર શર્મદે,
નમું હું પાદપદ્મ માત્ર તાહારાં જ નર્મદે ! ૧
- જળે રહેલ શુભ જતુંને ય સ્વર્ગ આપતું,
હરે કલિ તણ્યાં ય પાપ, સર્વ તીર્થમાં વડું,
સુમરછ, કમરછ, નકે, ચક્રવાકને ય શર્મદે,
નમું હું પાદપદ્મ માત્ર તાહારાં જ નર્મદે ! ૨
- ધુળે વિશાળ નીરપૂરથી જ પાપ જૂ તણું,
સમસ્ત પાતકારિ વારિ, વિશ્વ મધ્ય ગર્જતું;
મૃકંડપુત્ર મા ! ઉગારીયો, મહા લયે તમે,
નમું હું પાદપદ્મ માત્ર તાહારાં જ નર્મદે ! ૩
- ગઈ જ ભીતિ માહરી, નિહાળ્યું વારિ જે પળે,
સદાય સેવતા મૃકંડપુત્ર. શૌનકાદિ જે;
પુનર્લિવાબ્ધિ જન્મ ટાળી, દુઃખ ગાળી શર્મદે,
નમું હું પાદપદ્મ માત્ર તાહારાં જ નર્મદે ! ૪
- પૂજ્યથા અસંખ્ય કિન્નરો સુરો વડે સદા,
પવિત્ર નીર તીરમાં સુધીર પક્ષી ગોસતાં;
વસિષ્ઠ પિપ્પલાદિ કર્કભાદિને સુશાંતિદે,
નમું હું પાદપદ્મ માત્ર તાહારાં જ નર્મદે ! ૫

નામ આપી રાખીએ. હરેક મનુષ્યે હરેક કુટુંબે કે હરેક ગાળે નીતિના અમુક સિદ્ધાન્તો અને માર્ગો પોતાના કરી રાખેલા હોય છે. એવા ધરમાં ઉછેરવું બાલક પણ એજ સિદ્ધાન્તો અને માર્ગોને અમુક વ્યવસ્થામાં મુખીમાં તો વજગી રહે છે. સ્વનિર્દેશ માર્ગે ચાલી રહેલા પોતાના બાલકને નિદાણા માળાપ અલંકાર હાથે ધાવ છે, પ્રભુનો ઉપકાર માને છે અને પોતાના પુર્વજોના પુણ્યનો હિસાબ પણ સમજે છે. પોતાના બાલકને બાંધી આપેલી હદની બહાર નતો અટકાવવા તેઓ અનેક પ્રયત્ન કરે છે.

શિક્ષણ શાસ્ત્રીઓએ સિદ્ધ થયું છે કે હરેક મનુષ્ય બુદ્ધિમાં સ્વભાવમાં અને માનસિક વલણમાં ખીન્ન મનુષ્યથી કંઈને કંઈ અંશે જુદું હોય છે. આ તફાવતને પરિણામે હરેક મનુષ્ય ખીન્નથી સ્વતંત્ર વિચાર ધરાવવું હોય છે, અને એવા સ્વતંત્ર વિચારને બ્યારે પોપણ મળી જાય છે ત્યારે ત્યારે પોતાનો વિચાર તે આગળ લાવે છે અને પોતાના મંતવ્ય ઉપર ચાલવા પ્રયત્ન કરી લાવે છે. આ નિયમથી અજ્ઞાત અને પોતાના જ વાડમાં બાંધી રાખવા ઇચ્છતાં માળાપો બ્યારે ઉપર કંઈ તેવું મનુષ્ય સ્વભાવતું સદાજ પરિણામ પોતાના બાલકમાં જુએ છે ત્યારે તેઓ અધીરા થઈ જાય છે, અને વસ્તુચિન્તિતો ખીલકુલ માફ નહિ હોવાથી પોતાના બાલકે ગ્રહેલા માર્ગને અનીતિમય અને અમંજલકારી ગણે છે. પોતાની જ બુદ્ધિને અને સર્વોત્તમ સામગ્રીઓને અનુસરીને ચાલવાની અનુચિત બ્યારે બાલક માર્ગે લાવે તેને સ્વચંદી અને અનાચારી ગણી કાઢવામાં આવે છે. પરંતુ તેવે વખતે માળાપો દાંતિયા વિચારી જતાં નથી કે પોતે સ્વીકારેલા પંથની હદ પોતાનું બાલક હવે ઝાળંગી ગયું છે. પોતે બાંધી આપેલી મર્યાદા તેને હવે બહુ સાંકડી જાણે છે. અને તેથી તેને એ હદની બહાર વિચરવા દેવામાં જ લાભ અને શુભ છે. પરંતુ અહીંસાની વાત છે કે જગતે અને આપણે સ્વભાવે આપણા ઉપર એટલું મોટું સામ્રાજ્ય મેળવ્યું છે કે આપણે આપણી નિર્મળ દષ્ટિ અને વિદ્યાજ્ઞ અંતર શુભાંશો છે અને અદલામાં સંકુચિત વૃત્તિના મસિત અંતરના અને કોર હૃદયના આપણે યથા ગયા છીએ, ઇતિ

વિભુ પ્રાર્થના.

(તોટક.)

૧

જળમાં સ્થળમાં મહુ અંતરમાં,
વિભુ વાસ વસે વન વાવળમાં;
સઘળે કૃતિઓ તમ નીરખીએ,
જગદીશ પિતા તુજને નમીએ.

૨

સચરાચર છો વિભુ શાસ્ત્ર પ્રથે,
અખિલેશ તમુ તમને હુરળે;
મતિ દો શુભ વંદન આચરીએ,
જગદીશ પિતા તુજને નમીએ.

૩

મહુ સૃષ્ટિ તણા વિભુ ધારક છો,
પિતૃ માતૃ નિયામક પાલક છો;
તમ આશ્રય લીનિ નહિ જરીએ,
જગદીશ પિતા તુજને નમીએ.

૪

વિભુ આપ વિના કંઈ ખાત્રી નહીં,
શરણાગત વત્સલ આપ મહી;
દાણુ અંક ન ઈશ્વર વીસરીએ,
જગદીશ પિતા તુજને નમીએ.

૫

સ્તુતિ બાળકની પ્રભુ બ્યાન ધરો,
કરૂણા કરીને દિલ શાંત કરો;
ઉર ઉઘડનાં સતં પરખીએ,
જગદીશ પિતા તુજને નમીએ.

મિત્રાલ.

સુનીલાલ લક્ષ્મણમ ત્રિવેદી.

મુતાઓને 'સ્ત્રી શુદ્ધો નાધોયતામ્'ના અર્થાત-કુદરે ઠાંકી દેવામાં આવી છે. પશ્ચિમીની પુત્રીઓને પાપેણી કહી તિરસ્કારી ગઈ છે. દમયંતીની દુહિતાનું દમન કરવામાં આવે છે. અને છતાં પણ ભારતનિવાસીઓ પોતાને પ્રભુતા પ્થારા ગણી સ્વમાર્ત્ત મેા દોંગ કરી જગતને છેતરી રહ્યા છે. વૈદ્યધર્મના અદર્શનો નાશ થતાં જ નારીઓ તો પી જરાનું પંખી બની ગઈ છે. પોતાનું સર્વ જાળવવા માટે કે અભ્યુદય કરવા માટે જાણે નારીઓ લાયક જ નથી? કેટકેટલા અત્યાચારો આ અજાણીઓ ઉપર કરવામાં આવે છે? કેટકેટલાં બાળકો, યૌવનો, આ ગરીબડી ગાયોને બાંધી લેવામાં આવી છે?

પુરુષોની પાશવિક પિપામાને શાંત કરવાનું સાધન આ નારીને માનવામાં આવી. સ્ત્રી એટલે ધરતી દારતી સ્ત્રી એટલે પુરુષનું રમકડું, સ્ત્રી એટલે નરકનો ખાડો. આમ વારંવાર સાંનળવામાં આવે છે.

એક તરફથી શાસ્ત્રકારોએ સ્ત્રીની પ્રતિષ્ઠા જાળવવા માટે મોટાં મોટાં ગાનનાં વાક્યો રચી જગતને ચેતવણી આપી. સતીઓનાં ચરિત્ર લખી પોતાની કલમની કરામત કેળવી તો બીજી તરફથી કલિકાલના ધર્મનેતાઓએ એ નારીને નીચ દુષ્ટ કહી ધિક્કારી તિરસ્કારી, અને અહીં કુધી કહેવામાં આવ્યું કે નારી એ માયાકરંડી છે, નરકની હંડી છે તપને બગાડનારી છે, સુકૃતને બાળનારી છે, નરોનો નાશ કરનારી છે, અને પાપની પેટી છે. કોઈએ કહ્યું કે નારી-જાતિનો વિશ્વાસ જ કરવો નહિ, તો કોઈએ ગાલ વગાડ્યા કે નારી નરને નરકમાં લઈ જતાર છે, સંસાર સાગરને તરવા જતાં વચમાં આ નારી રૂપી ગ્રાહ, નરને પકડી લે છે તિથ છવિ છાયા ગાહિની" વિગેરે વિગેરે.

આપણે જાણીએ છીએ કે કોઈ મનુષ્ય સર્વથા નિર્દોષ હોતો નથી. એક સ્ત્રી દુષ્ટ હોવાથી શું સમસ્ત નારીઓ દુષ્ટ કહેવાય? અને તેવા દુષ્ટ સ્વભાવના નરો શું સમાજમાં નથા વસતા? શું કેવળ આવી અનુચિત નિંદા સ્ત્રીઓની જ કન્વી થઈ છે? અમારું તો માનવું છે કે નારીઓ સ્વતઃ કંઈ અનર્થકારિણી નથી, જે પુરુષો પોતાનું કર્તવ્ય સમજી જાય. આજ હમરો ઉદારરણ્યો પુરુષનાં અત્યાચારનાં મળી આવે છે. મહામૂર્ખ, વ્યમની, પાપી, દુરાચારી અને નીચવમ કૃત્ય કરનારા પુરુષો ક્યાં સમાજમાં ઓછા છે? તો પછી આવી રીતે એકદમ સાંજાતિનું ધોર અપમાન કરવા તૈયાર થવું એ શું બુદ્ધિમતા છે? નારીઓ તરફની આવી ધૃક્ષા-દૃષ્ટિ, આવાં નિંદક વાક્યો જ્યારે કોઈ ભણી-લખી બહેન જેતી હશે ત્યારે તેનાં મનમાં તો જરૂર હોળી મળગતી હશે? પાપી પુરુષોએ નારોજાત ઉપર ધોર અત્યાચાર કીધો છે. મનુષ્યો ખરેખર શાક્ષમ રૂપે જ અવતર્યાં છે, એક આ ચોપાઈ તો ધણી જ પ્રસૂદ છે.

“ઢોર ગમાર શૂદ્ર પથું નારી । એ સવ તાઢનકે અધીકારી ॥

હો સાંભળો, કાન ઉઘાડીને સાંભળો બહેનો ! તમે સાવિત્રીની બહેનો મટી ઢોર ગમાર અને શૂદ્રની સાથે થઈ ગઈ છો, જિ ! ! ધિક્કાર પુરુષોની અધમતાને અને આઠવી હુદતાને ! આઠવી સ્વાર્થપગયણુતા ? મર્વાદાપુરુષોત્તમની પાની સીના રાવણના ત્રૈલોક્યના પ્રભુત્વને લાત મારી અશોકરાટીમાં પતિવ્રતધર્મ પાળી શક્ષીના સહવાસમાં છતાં બારતનું મુખ ઉભળે તે સીના નારીજાતિમાં જ પેદા થઈ હતી. યમના હસ્તમાથી મરેલા પતિને છોડાવનારી દેવી સાવિત્રી તો સ્ત્રીરત્ન જ હતી. પોતાનું સતીત્વ જાળવવા માટે અગ્નિક્વડમાં સ્વાહા ધનારી ચિનોડનો પક્ષિની કોણુ હતી ? આખ છતાં પથું નારી પથું ગણાય । કેવળ નારી માર ખાવા જ સરળાર્થ છે ? જિ !

અને શૂદ્રો પથું શું તનારો ગુણમયદો લખાવી આવ્યા છે ? ખરેખર પુત્રાતન મુનિઓના અભાવે કલપગુના નીચ ધર્મધ્વજોએ આપણા ભારતીય પવિત્ર આદર્શને કળો કરી મુક્યો છે. ધર્મના પ્રત્યેક ભાગ માં કાંઠા વેરી અજમળાઈ મચાવી દીધો છે.

શ્રેયઃસ્થાનો વ્રજવર્ધાઃ ફલાતી

પુષ્પાપુષ્પઃ કાન્તિયાઃ સત્ત્વનિષ્ઠાઃ ।

સ્કંધારુઢા વૈકલ્પજાતાશ્ચ વૃદ્ધાઃ

શૂદ્રો મૂલં વર્ણવૃક્ષસ્ય તસ્માત્ ॥ *

અર્થાત્—યાદ્યો દુઃખ છે, કાન્તિઓ પુષ્પ છે; વૈશ્યો શાખા અને યડ છે, અને શૂદ્ર એ આ વર્ણુદેવી વૃક્ષનું મૂળ છે. સર્વ જાતિનું મૂળ શૂદ્ર જ છે શૂદ્ર-માંથી જ બધી જાતિઓ આવી છે. પથું આવા નિર્મયાદ લેખકોને કોણુ રોકી શકે ? આવી કાલમા ક્યારે દૂર યશે ? ભારત કરી ક્યારે ભારત યશે ?

નારીને શાસ્ત્રીકારોએ દેવી ગણી છે. આને પુરુષોએ એને ભૂતડી બનાવી દીધી છે નારીને શિક્ષાયી વર્ત્યત રાખી છે. જ્ઞાનયા અજાણી રાખી છે. ધર્મયા અખોધ રાખી છે, અને બુદ્ધિયા ખાર માઉ લઈ ગયા છે.

પોતાનો પતિ પાંખો હોય, પાપી હોય, દુરાચારી હોય, અધ હોય, બધિર હોય, છતાં પથું સ્ત્રીએ તેને ઇશ્વર ગુલ્ય ગણવો આવી શાસ્ત્રની આજ્ઞાને ન જાણતાં છતાં પથું તેવી રીતે વર્તનારી નારીઓને ધિક્કાર ખમવો પડે, અને પુરુષના પામરતા તો જુઓ । પુરુષો તો શાસ્ત્ર જાણે છે, અંધો વાયે છે. પથું કેટલા આચાર્યશ્રીમાં મૂકી શકે છે ? કેટલા પોતાનું કર્તવ્ય જાણે છે ? આ પામરો સુ કરશે ? અરે ! નમો એ નારીને કે જેણે શ્રીરામ,

* મારા અપ્રકાશિત “વર્ણવીર વિજયમ્” નામના સંસ્કૃત નાટકમાં લેખક.

કુળ, બીજા, ધર્મરાજ, વ્યાસ, વાલ્મીકિ, વસિષ્ઠ, શંકર, બુદ્ધ, વિક્રમ, કાલિ-
દાસ, દયાનંદ, તિમ્મ અને ગાંધી જેવા વીરનરોને જન્મ આપે. સ્ત્રીકરો એ
નારીઓની મહત્તાને, અને તેમને પણ હવે ખરી સીતાની સાહેલીઓ થવા વખત
આપે, આપણે પ્રરો જ પણ થયા છીએ, જરા વિચારો, પ્રભુ તરફ ધ્યાન રાખો.
ગૃહમાં બાલકોનું લાલન પાલન કરનારી નારીઓને શિક્ષિત બનાવો. તેમને દેશનું
અને ધર્મનું સાચું જ્ઞાન આપો. નારીઓ અત્યારે સીતા સાવિત્રીના ચરિત્રને
બૂલી ગઈ છે. કેવળ ક્યારેક ક્યારેક મૂર્ખ બામટાઓના કહેવાથી બીચારી
જાણેઅજાણે વડલા ફરતી આંટા મરે છે, ઝાળાંઝાંખામાં દેવ માતી
ઠાંઠામાં પડે છે, ખેટા બહેમ અને સ્વાર્થી દંબીઓની જાગમાં પડી પોતાનું સતીત્વ
નષ્ટ કરે છે તેમને બચાવો. એમની બહારે ધાઓ.

પાનસીઓમાં એક કથા કહેવામાં આવે છે:—

એક પતિ અને તેની સ્ત્રી માથે જ મગી મગાં ખુદાના દરબારમાં મયાં. પતિ
શિક્ષિત હતો. તેણે કેમકે સારાં કામો કર્યાં હતાં. સ્ત્રી અજાણ હતી. આખો દિવસ
ઘરના કામકાજમાં ગૂંથાઈ રહેતી. પતિની સેવા અને પુત્રના લાલનપાલનમાં જ
સમય ચાલ્યો જતો, બીજું કંઈ કરી શકી ન હતી.

ખુદાએ દરમાબંધુ કે:—“આ પુરુષને સ્વર્ગમાં લઈ જાઓ. અને સ્ત્રીને
નરકમાં લઈ જાઓ. કારણ કે પુરુષે કેકલાંક નેકીનાં કામો કર્યાં છે. પણ સ્ત્રીએ
કંઈ કર્યું નથી.” ખુદાના ફિરરતા પુત્રને સ્વર્ગમાં લઈ જવા તૈયાર થયા. પુરુષ જ
સ્ત્રીએ પુરુષને પકડા લીધો, અને કહ્યું:—“દરમી! પામર! નાદાન! સ્વર્ગમાં
એકત્રી ક્યાં જાય છે? મારી માથે નરકમાં ચાલ તારો દક્ક હતો કે તું મને પણ
શિક્ષિત બનાવ, ખુદાને ખુશી કરવા મારાં કામો કરવાં શીખવાડ, સાચા ધર્મનું
જ્ઞાન આપ. પણ તેં તો મને કંઈ શીખવાડ્યું જ નહિ. કેવળ ઘરમાં જ ગૂંથાવી
રાખી નારાથી મનમાન્યા બેઠો બેઠો, પાપી! હું તને એકત્રી સ્વર્ગમાં નહિ
જવા દઉં. મારી સાથે નરકમાં લઈ જઈશ” ખુદાએ સ્ત્રીની ફરીયાદ સાંભળી.

ખુદા બેલ્યા:—“નરકમાં! શેતાન! તારી સ્ત્રી સાંચું કહે છે. તારો ધર્મ હતો
કે જે સ નં કામો તું કરે છે તે તારી અધોગિની સ્ત્રીને પણ શીખવાડ. જે ધર્મ તું
જાણે છે તે ધર્મ તારે તારી પત્નીને પણ સમજાવવો જોઈતો હતો. તેં તેને અજાણ
રાખી, મૂર્ખ રાખી કેવળ ભોગ ભોગવાનું સાધન અને ઘરની ગુમામડી કરી નાખી.
માટે નરક! તું નરકમાં જ. અને તારી સ્ત્રી જ સ્વર્ગમાં જશે. કારણ કે તેણે
પોતાનો ધર્મ માચ્યો છે. તું દરમી ચાડાસ છે. લઈ જાઓ આ પાપી નરકમાં.”

આ કથાનો સાંગંચ તે સગળ્યા દરો. નરી જાતેની દુર્દશા ઉપર દાન
આપવું એ આપણું કામ છે તેમને આપણે યોગ્ય કરી લેવા એ આપણો દક્ક છે.
પ્રભુનાં બાગકો સદૃશ સરખા છે. હતિ.

કરો વીરનાં કામ.

લેખક:—કવિ ચોપટલાલ શર્મા.

(દોહરા.)

૧

હેતે જન્મ સુધારવા, નિર્માળ કરવા નામ;
ભારતના વાસી સહુ, કરો વીરનાં કામ.

૨

સાંજ પડે રવિ આયમે, કરતું વિશ્વ તમામ;
તમે અચલ રહેવા સદા, કરો વીરનાં કામ.

૩

સત્ય કાય કરવા સદા, ધરો હૃદયમાં હામ;
નિર્મલ યશ આકાંક્ષવા, કરો વીરનાં કામ.

૪

હુંખ ભલે આવી પડે, કરવા હોય ન હામ;
પણ ઉત્સાહ ઉમંગી, કરો વીરનાં કામ.

૫

જીવન છે બે દિનનું, નાશવંત છે નામ;
અચલ કીર્તિને રચાવના, કરો વીરનાં કામ.

૬

સાલમ ધીરજ વીરતા, વખાણીએ અભિનમ;
હોંશ ધરી હૈયે ઘણી, કરો વીરનાં કામ.

૭

કામ ન આવે કાંઈ પણ, ઘણું ખરચતાં હામ;
પાછું જીવન ના મળે, કરો વીરનાં કામ.

૮

સત્ય માર્ગ છોડો નહિ, કરો નીતિ સંચામ;
સિદ્ધ મળશે અંતમાં, કરો વીરનાં કામ.

અભ્યાસ.

અભ્યાસ કરવાનો હેતુ. (૧) મન કેળવવું. (૨) એક જ વિષય પર મન ચોટાડવું. (૩) દ્વેષતા મેળવી. (૪) વિચાર કરવાની ટેવ પાડવી. (૫) વૃદ્ધનાશકી મેળવી. (૬) સામા માણુમતા રાખાવ જાણવા. (૭) પોતાનું તથા બહારનું જ્ઞાન મેળવવું. (૮) શાદ્દશરૂપને ક્ષમારવી.

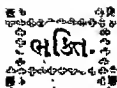
સૂચનાઓ. (૧) અભ્યાસમાં કલાક મુકરર કરવા. (૨) અભ્યાસ કરતી વખતે નીચી રીતે બેસવું કે સીધાં જોડે નકશાન ન થાય. (૩) અભ્યાસ કરતી વખતે વતચીત ન કરવી. (૪) જે બાજતનો અભ્યાસ કરવાનો હોય તે સંપૂર્ણ કરવો. (૫) મહેનતથી અભ્યાસ કરવાનો ન્યાયરો પાડવો. (૬) વિચાર કરવાની ટેવ પાડવી. (૭) પુસ્તકોમાંથી જ્ઞાન મેળવવા નિઃ-કેટલાંક પુસ્તકો ઉપર ચોટી માં જોઈ જવાનાં હોય છે. કેટલાંક દ્વાન દબને વાંચવાનાં હોય છે, કેટલાંક મનન કરવા જેવાં હોય છે. (૮) પુતરાવર્તન એ કોઈક મેળસાની નિશાની છે. (૯) આરામ લેવા માટે અભ્યાસ તદ્દન અંધ ન કરવો પણ અભ્યાસનો વિષય બદલવો. (૧૦) કોઈ બાજતમાં ગુચરાઈ જાય એ નો તે જુનું સમજવાને મહેનત કરી વખત ન માળવો પણ બીજો વિષય શરૂ કરવો. કારણ કે ધણી વખત એમ બને છે કે અધરી બાજત કોઈ બીજી વખત જોવાથી જટ સમજાઈ જાય છે. (૧૧) મનની કેળવણી સાથે તનની કેળવણી પર પણ ધ્યાન આપવું.

સામાન્ય. (૧) વાંચવાથી માણુમ સંપૂર્ણ બને છે. (૨) લંબવાથી માહિતગાર થઈ મુક્તિ સમજે છે માટે અધરી બાજતો લખવાની ટેવ પાડવી. (૩) વાતચીતથી માણુમ હાજર જવાળી થાય છે. (૪) અભ્યાસ કરતી વખતે મોજ-શોખથી દૂર રહેવું જોઈએ. (૫) જે જે વિચાર રુદે તો હાથણ કરવા એક નોટ હ મેશાં પાસે નાખી જોઈએ.

જુદા જુદા અભ્યાસથી થતા ફાયદા. પ્રતિહામથી-ડહાપણ આવે છે. કવિતાથી-બીજાને ખુશ કરવાની તથા હાજર જવાળીને ગુચ બાવે છે. ગણિતથી માણુસ યુક્તિગણ થાય છે. પદ્યથી-વિદ્વાનથી-માણુમ હોઈ વિચાર કરવાવાળો થાય છે. નોંત ને તત્વ જ્ઞાનથી ગંજીર બને છે. ન્યાય ને સાદ્દશથી-વાદ કરવાની શક્તિવાળો થાય છે.

બેકન.

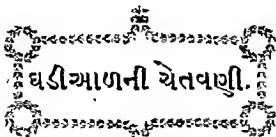

ભક્તિ.

(રાગ ધીરાનો.)

ભેદ ભક્તિનો ભારે રે, નહિ તે સોંધા જડે,
 ખાંડા ફેરી ધારે રે, કોઈક વારતા રહડે. ટેક.
 તંબુરો મોટો હાથમાં લીધો, મુજીમાં અખડાવ્યાં બહુ,
 ઝાંઝ પખાવ દોકડ કરતાલ, તાલ મળે છે સહુ;
 અંતર તાલ છે બળગા રે, પ્રભુ મેળ કયાંથી મળે!-લેઠ. ૧
 પટેલાઈમાં આડો પડે, બાણે હું સમે ન કોઈ,
 અવરને સુખી ન દેખી શકે, અંતર દમે ભેઈ ભેઈ;
 કુડકપટ નવ ત્યાગે રે, અવગુણનાં દળણાં દળે.-લેઠ. ૨
 આ, ગાંભે. અફીણ તમાકુ, કમ્પંભાયે મન ભમે,
 માયા મમતા મોહ મહિં, અલભેલા શય રમે;
 કરંમની ઠઠણાઈ રે, ચતુર થઈ આળે રહડે.-લેઠ. ૩
 સાચ. વિવેક નીતિ, નરમાંશ, દોડે કોકમાં જડે,
 ભોલ્યું પાળે નહિ કદિ ને. વચન વિસારે પડે;
 ભોલ્યું જો ભગાડે રે, "સરળ" સાચો કરે.-લેઠ. ૪

મરખ.

ઘડીઆળની ચેતવણી.

(છાંપો)

ચેતાવે ઘડીઆળ, આયુષ્ય બાયે છે વીતિ;
 ચેતાવે ઘડીઆળ, નિયમમાં રાખો નીતિ.
 ચેતાવે ઘડીઆળ, પળો પરમારથ કાળે;
 ચેતાવે ઘડીઆળ, હૃદય શુદ્ધ રહેવું છાળે.
 ચેતાવે ઘડીઆળ, ટકટક કરી દોકરા સાનમાં;
 ઝટકરી દે, જીવતર ધન્ય, બાવું જમની જાનમાં.

મરખ.

૭. ઠેકાણે ઠેકાણે અર્થાન્તરન્યાસે! આખી ખુણી વાપરી છે હા, ન્યાં વિષય કિલ્લ
 છે ત્યાં બાપાકાકિન્ય પણ છે; છતાં સગંજ રીતે તો ઘણુંજ મંધુર છે. જંદ શિખ-
 રણી સ્તુતિને યોગ્યજ રખાયેલો છે. ૫૬૫૬માં ચમત્કાર અને સૌન્દર્ય બરેલું
 છે, તેયોજ તે દુનિયવર્ષથી એકીરીતે પ્રમિદ થયેલું છે. પ્રતિવર્ષ દુનિયો નકલો
 આ સ્તોત્રની નીકળે છે. પ્રત્યેક ભારતીય માપામાં એનો અનુવાદ પણ થયેલો છે.
 તેમાં પણ મધુસૂદન સરસ્વતીએ સંસ્કૃતમાં વિસ્તૃતા વિકૃતાપૂર્ણ બાધ્ય લખ્યું છે.
 અને પ્રત્યેક સ્લોકના બે અર્થો ક્યાં છે. એકમાં શિવ અને વિષ્ણુ, બંને દેવને
 વર્ણવ્યા છે, બે કે મધુસૂદનને ધણે ઠેકાણે બે ચતાણુ કરવી પડી છે છતાં સારું
 જાતિય દેખાડ્યું છે. કારણ કે મધુસૂદન વેદાંતી હોવા છતાં પણ કૃષ્ણના અનન્ય
 ભક્ત હતા તો કૃષ્ણની ખેડખાંપણ કેમ કહી શકે? માટે તેમણે બે અર્થો ક્યાં છે.
 તેમની દીકા ધણીજ સરસ છે. આવી એકજ દીકાના વાંચનથી ધણું જ્ઞાન મળી
 શકે છે. પુષ્પદંતે અથવા તે નામના કોઇ પાંડિને આ સ્તોત્ર સખી શિવમંપ્રદાવનો
 મોટો ઉપકાર કર્યો છે. ધણાના હૃદયમાં ભક્તિની છાંય બેસારી છે. જેમ વૈષ્ણવોમાં
 ભીતએ વૌદ ગવાય છે તેમ શિવમંદિરોમાં મહિમસ્તોત્ર સંભળાય છે. ગીતગોવીંદ
 શૃંગારમય તથા ખીખત્સ પણ કહેવાય; કિંતુ મહિમ તો વિશુદ્ધ પારમમણિજ છે.
 પ્રત્યેક બાલક નરનારી એકસરખી રીતે ગાઇ શકે, તેના પાઠ કરી શકે.

આ સ્તોત્રને ભેતાં વાંચતાં અને વિચારતાં અમારાથી આમ કહેવાઈ નાંચ
 છે કે:—

ન સ્તોત્રમેતત્ કિલ પુષ્પદંતો

જયન્ત્ય તર્કક્રમચક્રવક્રમ્ ।

સમસ્તતન્ત્રવ્યતિમેદદક્ષો

મહામનાઃ કોઽપિ સ વજ્રદંતઃ ॥

અર્થ—આ અનેક તર્ક અને પ્રખર પાંડિત્યપૂર્ણ મહિમસ્તોત્રને પુષ્પદંતે
 (જેનાં દાંત પુષ્પ જેવા સુકુમાર હોય તેણે) તો નહિ રચ્યું હોય પણ અમને
 જાણે છે કે કોઇ સમસ્ત શાસ્ત્રના વાત્તવને જાણનાર મહા બુદ્ધિમાન વજ્રદંતે (જેનાં
 દાંત વજ્ર જેવા કઠિન હોય તેણે)જ રચ્યું હશે !

શિવભક્તે તો મહિમના સમપ્રવાહમાં નિમગ્ન રહેવું જ જોઇએ. ઇતિ.

રાજસ્થાન
શ્રીયુત હરિલાલ ગોવિંદજી પરીખ.
બી. એ. એલ એલ. બી.

ધોધારી મોઢ વણિક સાતિના
એક સાતિદિતચિતક આલોશ લોકપ્રિય વડીલ.

જન્મ:-

શુભ નિવાસ:-

ગંવત ૧૯૩૮ માધ શુદિ પૂર્ણિમા.

અમરેલી (વડોદરા જાન્ય, ડાહીયાવાડ.

वेद.शास्त्र संपन्न

श्रीयुत शास्त्रीजी मोतीराम कल्याणजी दीक्षित
बलसाडकर.

अध्यापक—धीमन्मादेवी पाठशाला मुंबई.

श्रीधर्मारण्य ग्रंथना संस्कृत विभागनी संयुद्धिकर्ता.

जन्मभूमि.

जन्म.

हालनिवास.

बलसाड (सुरत)

संवत् १९४२ भा. व १०

सुबई.

मंगळवार.

વે. શા. સંપન્ન

શાસ્ત્રીજી મોતીરામ કલ્યાણજી દોશિત.

વલસાડકર એમનો ટુંક પરિચય.

સ જાતો યેન જાતેન યાતિ વંશઃ સમુન્નતિમ્

જન્મમરણની શૃંખલાથી જકડાઈ રહેલી આ મર્ત્યભૂમિમાં વિદેહ થયેલા કયા જીવને ફરીથી જન્મ લેવો નથી પડતો ! દુરહંમેશ અને પ્રતિ કાલે અનેક જીવો જન્મે છે અને નાશ પામે છે, પરંતુ શિષ્ટ પુરુષોએ તેનાજ જન્મને ધન્ય માંયો છે કે જે પુરુષો જન્મ લેખને પોતાનાં આખજનો સ્વજાતિ અને સ્વદેશની ઉન્નતિ અર્થે યથાસકિત પરિશ્રમ કર્યો છે. મોદતાતિમાં જન્મેલા અત્ર એવાજ એક વિદ્વદ્વરતના જીવનની કાંઈક આછી પ્રારંભિક છાયા આલેખાય છે.

સાધારણ રીતે એવો નિયમ છે કે કોઈપણ અગ્રગણ્ય પુરુષના જીવનના આદર્શો સંમંધી યથોચિત ઉદ્દેશ્ય તો તેમની ગેરહાજરીમાં જ થયો જોઈએ કે જેથી તેના આખા જીવનની ખેડે બાજુની સંપૂર્ણ સમાલોચના લઈ શકાય, પરંતુ આ સામાન્ય નિયમનું ઉલ્લંઘન કરી હમણે તો જેઓ મંપૂર્ણ યુવાવસ્થામાં છે, જેમની પાસેથી હમણે મોદતાતિ ઘણી ઘણી સંગીન સેવાઓની આશા રાખી શકે છે, અને સ્વજાતિ અને સ્વદેશ માટે કંઈકંઈ કરી બતાવવા જેમના વિશાળ દૃઢ્યમાં અનેક ઉંડી ઉંડી લાગણીઓનો તત્ત્વમનાટ અદર્શિત ચાલુ જ છે તેમ મોદતાતિના એક જુવા રત્નને પ્રકાશમાં લાવવા આટલીજથી ઉતાવળ શા માટે કરાય છે એવો સ્વાભાવિક પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય તો તેના જવાબમાં જણાવી દેવું જરૂરનું છે કે અખિલ ભારતવર્ષની સમસ્ત મોદ કોમની ઉત્પત્તિનો પ્રાચીન પવિત્ર અને સપ્રમાણ શ્રદ્ધ યંય શ્રી ધર્મારણ્યને પ્રકાશમાં લાવવાના મહત્ કાર્યમાં અમને જો આપણા આ ઉદારચિત્ શાસ્ત્રીજીની અમૂલ્ય સાહાય્ય ન મળી હોત તો મદરહુ યંય પ્રકાશનની અમારા જીવનની મહત્ અભિલાષા આ જાંઘીમાં પુરો થાત કે કેમ એ સ્વકારણ બાબત જ રહેત. મોદ જાતિના અનેક નાના મોટા અને પ્રખ્યાત અપ્રખ્યાત વિદ્વદ્વરતોમાં આમ અપરિમિત પરિશ્રમથી મુંઝી જાતિસેવા કરી પ્રશંસા કે કીર્તિની પણ વેશબાર અપેક્ષા ન રાખનારા શાસ્ત્રીજી મોતીરામબાઈ જેવા અદ્વિતીય વિદ્વદ્વરત પણ મોદતાતિમાં છે એ સત્ય ધટના જનતાની સમક્ષ મુકાના શુભ હેતુથી જ શાસ્ત્રીજીની પોતાની બીલકુલ ઈચ્છા નહીં હોવા છતાં તેમના જવલંત પવિત્ર અને આશાજનક જીવનની કાંઈક કાંખી માત્ર શાસ્ત્રીજી પ્રતિના અપારા અનીન પ્રયત્ન આદરે વશ થઈ અત્ર પ્રકટ કરાય છે.

શાસ્ત્રીજી મોતીરામભાઈનો જન્મ અસિત દેવસ અને શાંડિલ્ય નામના ત્રણ પ્રવર યુક્ત શાંડિલ્ય ગોત્રમાં સુરત અઠાવીશીના વલસાડ ગામમાં થયો છે. તેઓ સાતે શુક્લ યજુર્વેદની માધ્વદિનીય શાખાના ચાતુર્વેદીય મોઢ બ્રાહ્મણ છે. એમનું કુળ દીક્ષિત નામથી પ્રસિદ્ધ છે. દીક્ષિત શબ્દને માટે એવી પ્રસિદ્ધિ છે કે જે બ્રાહ્મણ અગ્નિહોત્ર લઈને સોમ, ચયન, વાજપેય વિગેરે વૈદિક યજ્ઞ કરે તે દીક્ષિત કહેવાય છે. વૈદિક યજ્ઞમાં સોમયાન કરીને પવિત્ર ચનાર દીક્ષિત બ્રાહ્મણ પૂજ્ય મનાય છે. શ્રીશંકરનાં આઠ સ્વરૂપોમાં દીક્ષિતને શ્રીશંકરના સ્વરૂપ તરીકે વર્ણવેલ છે. સાંભળ્યું છે કે સુરત અઠાવીશીમાં વલસાડ શિવાય ખીજાં ગામોમાં દીક્ષિત અવટંક છે જ નહીં. વલસાડનું દીક્ષિત કુટુંબ વિધાને માટે પ્રસિદ્ધ છે. કાશીનાથ દીક્ષિત, ભવાનીશંકર (કાકાભાઈ) દીક્ષિત, અને કલ્યાણજી દીક્ષિતને સુરત અઠાવીશીના કૃતત મોઢ બ્રાહ્મણો હજી પણ સંપૂર્ણ માનથી યાદ કરે છે.

જગતને માટે જે સામાન્ય નિયમ હોય તે પ્રતિભાશાહીને માટે અપવાદરૂપ બને છે એ ન્યાયે શાસ્ત્રીજીનું સગ્ર ઘણી નાની ઉંમરમાં થયા છતાં તેમનો વિધાનો વ્યાસંગ અવ્યાહત ચાલુ રહ્યો હતો. આઠમે વર્ષે યજ્ઞોપવીત અને લગ્ન એકજ માસમાં થયાં. રકુલનો અભ્યાસ ચાલુ રહી ચાતુર્માસ્યાજી શુક્લ હરિહરભાઈ પાસે બ્રહ્મનિત્યકર્મ તથા વેદનો અભ્યાસ શરૂ કરાયો. પરમશ્રોત્રીય શુક્લ જગન્નાથ પાસે રાત્રીના સમયમાં માર્ગેપિદેશિકા અને હિતોપદેશનું પઠન પણ શરૂ થયું. જઠૂઘોરજી સુધી અભ્યાસ કરીને રકુલનો અભ્યાસ બંધ કર્યો. વિદ્યાપીઠ તરીકે પ્રસિદ્ધ પામેલ વલસાડને માટે આ સમય (સંવત ૧૮૫૩) એવો હતો કે બહુવાની ઇચ્છા રાખનારને બહુવનાર ન મળે. વલસાડની શાસ્ત્રીય વિદ્યાનો તે મંદ્યાકાળ હતો. ધ્યેગનો ઉપદેશ અશાંતિનો ઉત્તેજક બન્યો હતો. શાસ્ત્રી પ્રભાશંકર દીક્ષિત તથા શાસ્ત્રી મહારામ ભાયા પાસે લઘુકૌમુદી મંદીરાન્તપ્રવેશિકા ને ભાગવતનું પઠન શરૂ કરાયું. વેદનો અભ્યાસ પૂર્ણ થઈ કર્મકાંડનો અભ્યાસ ચાલુ હતો. સોળમાં વર્ષમાં શ્રી રામચંદ્રજીના મંદીરમાં ભાગવતની સંતાહ કરી. એ અરસામાં બાવનગર તામે પછેગામના રહીસ પ્રત્નોરા નાગર વૈશકરણકેસરી નર્મદાશંકર શાસ્ત્રીજી જેઓ અધ્યયન સમાપ્ત કરીને કાશીથી આવી બાવનગરમાં રહ્યા હતા તેમની પાસે સિદ્ધાન્ત કૌમુદીનો અ.રંગ કર્યો, પરંતુ યોગજ સમયમાં કૌટુંબિક આપત્તિ (અનેવીનો યુવા વસ્ત્રામાં સ્વર્ગવાસ) ના આઘાતને લીધે વલસાડ આવવું પડ્યું. પાછા જવાનો વિચાર કરવા અગાઉ ગુજરાત કાઠીઆવાડના કામનશીમે નરસન નર્મદાશંકર શાસ્ત્રીજીનો કલાસવાસ થયો. અધ્યયન અટક્યું. એટલામાં રાજરાજેશ્વર નાગના વિદ્વાન પરમહંસ વલસાડ પાસેના અધ્યામા નામના ગામે આવી

લાગ્યા. તેમનાં દર્શને જતાં પ્રાકૃત સંસ્કારના બળે શાસ્ત્રીજીને બહુવવાની ઇચ્છા સ્વામીજીના મનમાં સ્વયં જાગત થઈ. વલસાડથી એક ગાઉ દૂર તડેશ્વર મહાદેવના એકાંતસ્થાનમાં સ્વામીજી રહ્યા અને રાત્રીના સમયમાં શાસ્ત્રીજી ત્યાં જઈ અધ્યયન કરવા લાગ્યા. લગભગ એ વર્ષ સુધી સ્વામીજી પાસે આમ અધ્યયન ચાલુ રહ્યું. લોકકલ્યાણના ઉચ્ચ સંસ્કારનું ખીમરોપણ સ્વામીજીએ કર્યું. શિક્ષણનો રસ સુકાઈ ન જશે એવી ખાત્રી થતાં શરીરત્યાગ વખતે પાછા મળવાનું કહીને સ્વામીજી તે ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા. પરીજામ પણ એવું જ અભ્યુક્તે સ્વામીજીએ ધણું વર્ગોના ગાળા બાદ પોતાના પ્રેમાગ શિષ્યને વિદ્યાસંપન્ન જોઈને અતઃકરણનો સંતોષ પ્રદર્શિત કરી આશીર્વાદ આપી લૌકિક શરીરનો ત્યાગ કર્યો. અને જે સ્થાનમાં સ્વામીજીએ શાસ્ત્રીજીને શિક્ષણ આપ્યું હતું તેજ સ્થાનમાં શાસ્ત્રીજીના હાથે સ્વામીજીના લૌકિક શરીરનો અંત સંસ્કાર થયો !

થોડો વખત ગયા પછી મોઢતાવિભૂષણ વ્યાકરણવરિધિ વિદ્યાવાચસ્પતિ બે. શા. સં. રામકૃષ્ણ શાસ્ત્રીજી પાસે અમદાવાદમાં અધ્યયન શરૂ કર્યું. શાસ્ત્રીજીના સહાધ્યાયીના મોઢેયા સાંભળ્યું છે કે અમદાવાદ સંસ્કૃત પાઠશાલામાં મર્મગ્રાહી ભુદ્ધિ માટે તથા કાર્યકૌશલ્ય માટે શાસ્ત્રીજી પ્રસિદ્ધ થયા હતા. કાવ્ય નાટક સાહિત્ય તથા કૌમુદીનો અભ્યાસ ત્યાંજ પૂર્ણ કરી પછી ત્યાંથી પોતાના આસન્નિય શાસ્ત્રીજી ઈચ્છાશંકર તથા જોશી પ્રાણશંકર સાથે કાશીપ્રયાણ કર્યું. પંઠવર્ષનો પાઠ મહા-મહોપાધ્યાય રામકૃષ્ણ શાસ્ત્રી (તાત્યા શાસ્ત્રી) પાસે મનોરમા પરિભાષેન્દુ શેખર અને શાષ્ટેન્દુ શેખર વિગેરેનું અધ્યયન કર્યું. યજ્ઞોપવિત્તજન પાઠશાલામાં પંડિત ચન્દ્રકાદત્તજી પાસે સાહિત્યનો અભ્યાસ ચાલુ રાખ્યો. તથા નાગરકુલભૂષણ જ્યોતિષશાસ્ત્રની જ્યોતિષભાસ્કર દેવગવાયસ્પતિ પંડિત સુદર્શનજી પાસે જ્યોતિષશાસ્ત્રનું અધ્યયન પણ શરૂ કર્યું. કાશીમાં રહેતા ગુજરાત કાઠીઆવાડના વિદ્યાર્થીઓનાં સંકટ ટાળવા માટે તથા વિદ્યાચક્રજીના વ્યવસાયમાં ઉત્સાહિત રાખવા માટે “ગુર્જરજાત્ર સમાજ” નામનું મંડળ સ્થાપન કર્યું શાસ્ત્રીજીના મંત્રીપદ નીચે ઉક્ત મંડળે તે સમયમાં ગુર્જર જાત્રેમાં નવું ચેતન અપ્યું હતું.

છઠ્ઠીસમા વર્ષમાં ઇષ્ટ અભ્યાસ કરીને સજ્જ નેત્રે કાશીનો ત્યાગ કર્યો. વલસાડ આગ્યા. લોક કલ્યાણની જવલંત ભાવનાથી વલસાડમાં શ્રીવિદ્યામૃતવર્ષિણી નામની સંસ્કૃત પાઠશાલાનું સ્થાપન કર્યું. પોતાના લઘુગ્રંથ તુલ્ય જોશી નારાયણ હરિફલ્ગુની સાથે સેવાવ્રતિથી કાંઈ પણ વેતન લીધા શિવાય અધ્યાપન શરૂ કર્યું. થોડો વખત ગયા બાદ શ્રીવિદ્યા મૃતવર્ષિણી પુરતકરાલા નામની ક્ત્રી લાયકેરી શરૂ કરી. શરૂઆતમાં તે શાસ્ત્રીજીનો નિઃસ્વ હતો કે ભૂતકાવ્યાપન નજ કરવું, પણ સમયના દુરંદે એ ઉચ્ચ મનોરથથી પતન પામીને દમણ પાસે આવેલા પાલીકરમલી

અનુરાગ છતાં તેઓ પોતાના પુત્રને પાશ્વર્ય શિક્ષણ શા કારણે આપે છે તે કળા શકાતું નથી.

શાસ્ત્રીજીના પિતા વિદ્યમાન છે અને તે શાસ્ત્રીજી તરફના દ્રવ્યની જરૂર પણ ધ્યાન ન રાખતાં શાસ્ત્રીજીનું આરોગ્ય અને હિતકારક પ્રવૃત્તિઓનીજ આશા રાખેછે એ સંતોષ કરક છે.

શાસ્ત્રીજીના જીવનમાં એક નોંધ લેવું યોગ્ય પ્રસંગ લખ્યા વિના રહી શકાતું નથી. અંતઃકરણની સંકુચિત વૃત્તિનો પરિભ્રમ કરવો એમાંજ જ્ઞાતિકલ્યાણનું ખીજ રહેલું છે એ સિદ્ધાંત પ્રમાણે સુરત અઠાવીશીના છેક દક્ષિણ છેડે આવેલ વલસાડના વતની શાસ્ત્રીજી મોતીરામભાઈના પુત્ર ગણપતિશંકર જેડે ગોદારાના છેક ઉત્તર છેડે આવેલ દીવા ગામના વતની ભટ્ટ કેશવરામ (નં'યુસરવાળા ડૉક્ટર મોતીરામના વડીલ બંધુ) ની પુત્રીના વિવાહસંબંધ થયો એ એક અનુકરણીય સંબંધ થયો છે. જ્ઞાતિની પરિષદ મેળવીને સંકુચિત વૃત્તિનો પરિભ્રમ કરી ક્ષેત્ર મર્યાદાનો વિસ્તાર કરવાનું કાર્ય એકદમ સુકર ન થઈ શકે તેવું કાર્ય કોઈની પાસે મિશળા સીવાય ભટ્ટ કેશવરામભાઈ તથા ડૉક્ટર મોતીરામભાઈએ કરીને સુધારક તરીકેનાં પોતાનાં નામોને સાર્થક કરીને જ્ઞાતિસમસ્તને એક શુભમાર્ગ બતાવવાની અનુકરણીય હિંમત બતાવી છે તે ધન્યવાદને પાત્ર છે. આશા છે કે ડૉક્ટર મોતીરામભાઈએ જેઓ જ્ઞાતિ કલ્યાણના માર્ગમાં સાહસીક ધીર નર તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા છે તેમની સાથે શાંત અને કંરેલ તત્વનિર્જુયાત્મકખુદ્ધિવાળા શાસ્ત્રીજી મોતીરામભાઈનો સંબંધ મોઢજ્ઞાતિના કલ્યાણને કરનારો થાઓ. સુરત અઠાવીશી અને ગોદારા વિભાગની મોઢ જ્ઞાતિના કલ્યાણમય પ્રસંગોમાં એક મોતીરામ ડૉક્ટર સેનાપતિ યાચુ, અને ખીજ મોતીરામ શાસ્ત્રી મંત્રી યાચ, અને તેમ યજ્ઞને જ્ઞાતિના કુધારા રૂપી શત્રુઓનો સમ્મોચ્છેદ કરીને જ્ઞાતિનું જ્ઞાતિરાજ્ય સ્થાપે એવી આશા રાખવી સંપૂર્ણ યોગ્ય છે.

કવિ તરીકે શાસ્ત્રીજીએ ઝાઝું લખ્યું નથી, પણ જે કવિતાઓ તેમણે લખી છે તે જ્ઞેતાં જણાય છે કે જે વિશેષ લખે તો આદરને પાત્ર થાય એવી ભાવના-પૂર્ણ તે કવિતાઓ છે. વક્તા કરતાં લેખક તરીકેનો શાસ્ત્રીજીનો ગુણ વિશેષ છે. તલસ્પર્શી સચોટ લેખ લખનાર તરીકે શાસ્ત્રીજી પ્રસિદ્ધ છે અને મોઢજ્ઞાતિ તરફથી અમે આશા રાખીએ છીએ કે જ્ઞાતિકલ્યાણના માર્ગે એમની વિવેકપૂર્ણ લેખિનીયા લખાઈને ઉત્તરોત્તર માર્ગદર્શક થાય.

આ પ્રમાણે શાસ્ત્રીજીના જીવન સાથે સંબંધ ધરાવતા અમુક અમુક વૃદ્ધાઓની નોંધ માત્ર લઈ તેમના અને અમારા રનેહસંબંધ વિષે પણ બે શબ્દો કેમેયાં સિવાય આ ઉલ્લેખ પૂર્ણ થઈ શકે નહીં.

આજથી લગભગ દશેક વર્ષો પહેલાં અમારા મુરબ્બી કાકા રામકૃષ્ણ શાસ્ત્રીજીના એક સ્નેહપાત્ર વિધાથી મંમાદેવીની નવીન સંસ્કૃત પાઠશાળામાં અધ્યાપક તરીકે યોગ્ય છે એવી વાત કલ્પપરંપરા સાંભળ્યા પછી એકાદ બે પરાક્ષ પ્રસંગોથી શાસ્ત્રીજીના સંબંધમાં આવતાં તેમના સૌજન્ય કાર્યકુશળતા વ્યવહાર-વિચક્ષણતા અને યુવાવસ્થા છતાં વૃદ્ધોચિત ચિત્તની શાંતિ બેઠા અનાયાસે જ તેમના તરફ અમારું દિલ બેગાઈ થતું. આદિ “શ્રી સુ. અ. મોહ ધ્યા. વિદ્યાતેજક સભાના” આત્મા અને અમને સુતિસેવાના દુર્ધર્ષ કાર્યમાં મગ્યા રહેવા અર્હર્નશ પ્રોત્સાહન આપનાર શાસ્ત્રીજીના સ્વસ્થાતીય અમારા મુરબ્બી શ્રીયુત ગિરિજાશંકર મણિશંકર બદ્ધ એમના દ્વારા શાસ્ત્રીજીનો કાંઈક વિશેષ પરિચય થયો. ચારેક વાં અંગઉ યોગાનુયોગ એક મુદ્ગલાક્ષયનું આધિપત્ય સ્વીકારવાનું અમને પ્રાપ્ત થતાં અને તે સાથેજ શ્રીધર્મરિણ્ય ગ્રંથને પ્રકટ કરવા દ્રવ્યની ઉદાર મદદ આપનાર મોહ દાનવીર ગૃહસ્થ પણ મળી જતાં એ હસ્તક્ષિપ્ત મહદ્ ગ્રંથનો સંસ્કૃત વિભાગ કોઈ વિદ્વાન્ શાસ્ત્રી પાસે શોધાવીને જ પ્રકટ કરાવવાની અનુલ્લે-ધનીય આવશ્યકતા જણાઈ. મુંબઈમાં શાસ્ત્રીજી અને વિદ્વાનોની ખોટ નહોતી, છતાં આ કાર્ય માટે પ્રાકૃતન જણાનુજંધથી અમારું ચિત્ર સ્વાભાવિક રીતે જ શાસ્ત્રીજી પ્રતિ આકર્ષાયું. તેમને આ કાર્ય સ્વીકારવા પ્રાર્થના કરાઈ, જે તેમજો લેશભાર પણ આનાકાની કર્યા વિના ધણા જ આર્નદ અને ઉત્સાહથી સ્વીકારી લીધી. એ પ્રમાણે જૂની શૈલીથી લીધાને હાથે લખાએલા આ મૃદુલ ગ્રંથના અમારા ભાષાંતરનો મૂળ ભાવ સાચી તેને હૃદય દીર્ઘ અને સમાસનો પરાપૂર્વનો સંબંધ બેસારી શાસ્ત્રીજી ચ્લેદિની સંશુદ્ધિ કરી તેને નવેસરથી લખી અમને આપવા લાગ્યા, અને અમે જાપવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે ગ્રંથનું મુદ્ગલ શરૂ કાર્ય થયું.

પ્રથમેક મોટા કાર્યોમાં સ્વાભાવિક રીતે જ અને છે તેમ આ કાર્યની પ્રણાલીમાં એક નહોં પણ અનેક કુદરતી અંતરાયો નડ્યા. અને મોહ કુળદેવતાએ કસોટી કરવામાં લેશમાર પણ દયા ન દર્શાવી. પ્રારંભમાં શાસ્ત્રીજીનાં ભગીની બીમાર પડ્યાં હતાં, જે છેવટ ગત થયાં. આદિ તેમનાં પત્નીને રાજ્યદમાનો બચકર વ્યાધિ લાગુ પડ્યો જે લાંબા સમયે શાસ્ત્રીજીની ચીવટભરી દીર્ઘદર્શી સુશ્રુષા તથા ઉપચારોથી સુધારી શકાયો. આદિ બીજાં બહેનને સંગ્રહણીનો રોગ લાગુ પડ્યો, જેના અનેક ઉપચારો કરતાં છતાં છેવટે તેઓ પણ ગત થયાં. આ બહેનનાં મરણ પછી તેમનો એક જ પુત્ર (શાસ્ત્રીજીના ભાણેજ.)ને ૧૮ દિવસનો ટાઈફીડ આવીને પરિણામે જલોદર જેવો મહાન્ અસાધ્ય રોગ ઉત્પન્ન થયો. પરંતુ શ્રી પ્રભુકૃપાથી અને શાસ્ત્રીજીની પોતાની દેખરેખ નીચે ચીવટભર્યા ઉપચારોથી તેનો એ રોગ નિર્મૂળ થયો. આદિ શાસ્ત્રીજીની પોતાની તખીયત લથડી જે અઘાપિ તેવી જ છે.

આ બધી આધિ તે વ્યાધિયો સહન કરી મુંબઈ જેવી અજાંપાપુરીમાં રહો છતે પાઠશાળાના અધ્યાપક તરીકેના વ્યવસાય ઉપરાંત શાસ્ત્રીજીના અનેક અન્ય

બહોળા અને નિઃસ્વાર્થી વ્યવસાયની ઉપાધીપરંપરાનો કીલ્લો ઝાળંગવાનો તે ખરોજ. એક વીર ને ધીર નરને જાજે તેમ એકલેખંડે આમ સર્વ કષ્ટપરંપરાઓને ધક્કેલતાં ધક્કેલતાં શાસ્ત્રીજીએ ચિત્તનું સ્વાસ્થ સાચવી ઉરામ જનની માદક સ્વીકૃત કરેલું કાર્ય છેવટ લાંબી મુદતે પણ પૂર્ણ કરી આપી પોતાની કિંકર્ત વ્યત્તા બળથી છે. શાસ્ત્રીજી પર ઉપરાજાવરી આવતી વિઠંબણાઓ ઝેષ્ટ અમને પોતાને પણ ધડી-વાર ભય ઉત્પન્ન થતો કે રખેને આ મહદ્દકાર્ય આમ અધવચમાં જ અસમાપ્ત છોડી દેવાનો દુઃખદ પ્રસંગ આવે! પરંતુ પ્રભુ ઈચ્છાથી એ ભય નો ભય માત્ર જ રહે છે, અને લગનગ સાડાચલુ વર્ષ જેટલી મુદતે પણ શાસ્ત્રીજીએ આ કાર્ય સાંગોપાંગ રીતે તેમનાથી બનતે હરેક પ્રયત્ને કાળજી પૂર્વક લેશમાર પણ ક્ય-વાયા સિવાય કે અકળાયા સિવાય પૂર્ણ કરી આપ્યું છે એ બદલ એ નરવીરને જેટલા ધન્યવાદ આપીએ તેટલા ઓછા છે. અમારા ઉપર થયેલા તેમના આ ઉપકારનો બહોળો દ્રવ્યની કે ઇ પણ નાની મોટી રકમથી અમારાથી વાળી શકાય તેમ નથી એવી એ એક અપૂર્વ સાહાય્ય છે. જ્યાં સુધી શ્રીધર્મારણ્ય ગ્રંથની એક પણ પ્રત ભારતવર્ષમાં વસતા કોઈ પણ મોઢ અંધુના ઘરમાં વિદ્યમાન હશે ત્યાં સુધી આ અમૂલ્ય સાહાય્ય દૃષ્ટાંત રૂપે જીવંત રહેશે.

શાસ્ત્રીજીની વિદ્વતા માટે તો અમારા જેવા અશાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી અલ્પજ્ઞાન મેળાવેલાથી શું કહી શકાય! છતાં કૃષ્ટતા કરી કહેવા હોંમત ધરીએ તો વિના સંકોચે કહેવું પડે છે કે અથો બહુવા અને બહુવચ એટલામાં જ પંડિતાર્થ પરિસમાપ્ત થતી નથી. પુસ્તકો દ્વારા મેળવેલું જ્ઞાન મગજમાં પચાવી તેને વ્યાવ-હારિક કાર્યોમાં યોજ સંસારમાં જન્મ લેવાનું કાંઈક સાર્યક કરી બતાવવું તેને જ અમે તો વિદ્વાન કહીએ છીએ. બાકી પંડિતાઈથી પેસા મેળવી તેનો પિંડ પોષણાર્થે યથેચ્છ ઉપયોગ કરી જીવન પુરું કરવું એમાં કાંઈ જ વિશેષતા નથી. હરેલ છતાં આપ જનમાં નિખાલસપણું, મિતબાપી છતાં સભામાં વકેલત્વ, શાંત દેખાતા છતાં લેખનકળામાં વાચકનાં હૃદયોને હચ-મચાવી નાખવાની કૃશાળતા, બોલી નહીં બતાવતાં કાર્ય કરી બતાવવાનું લઢણ, વેરીમા પણ વાસ કરી લેવાની કળા, હૃદયમાં હિડી રાતિગઝ, દુઃખમાં પણ ચિત્તની સ્વસ્થતા, અને અનાયાસે પ્રાપ્ત થતી રિશ્તિમાં સંતોષ માની તેમાંથીજ પોતાના વ્યેયને અનુસાર માર્ગ કરી લેવાની વ્યવહારકૃશળતા વિગેરે વિગેરે શાસ્ત્રીજીના સુદગુણોની યોગ્ય કદર તો મોઢતાવિને કાળ હવે પછા કરાવશે. મુંબઈની બાબુસનાય અને મંમદેવી નામની એ નામાંકિત સંસ્થાઓના નેતાઓના આત્મારૂપ મેઢ જ્ઞાતિના આ છુપા રતને પ્રભુ વિશેષ દીપાવો, અને મેઢ આજ્ઞાજુતાતિ એમના તરફથી જે જે પ્રકારની સંગીન સેવાઓની આશાઓ-ખી સ્વી છે તેજ્જલવતી કરવા પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા તેમને દીર્ઘાયુઃ અક્ષે-વી સુખેન્દ્રા સાથે આ નોંધ પૂર્ણ કરાય છે ઇતિ ઓમ્

અનિપતિ-મોઢ મા ૧૯૬૮.

વિવિધ મંડળોની હિલચાલો અને જ્ઞાતિ સમાચાર.

શ્રી ભારતવર્ષીય મોઢ બ્રહ્મ સેમાજ-મુંબઈ.

(૧)

ઉપરોક્ત સંસ્થાની એક સામાન્ય સભા તા. ૭-૧૦-૨૩ રવીવારે એટલે ગાંધીજીયંતિને દિને રાત્રે કાંદાવાડીમાં આરંભામની જગામાં સંસ્થાના ઉપપ્રમુખ શ્રીયુત માધવલાલ મકનજી બટ્ટ એમના પ્રમુખપણા નીચે મળી હતી. આજરોજે હીરાખાગમાં આપણી જ્ઞાતિના મહાન પુરુષ મહાત્મા ગાંધીજીની જયંતિ ઉજવવા મુંબઈમાં વચતા મોઢ વલિક બાઈએની એક બીજી પણ સભા હોવાથી અત્રે હાજરી ઓછી થયા સંભવ હતો, છતાં હાજરી ઠીક ઠીક થઈ હતી અને વિવિધ સંવાયના ઘણા બાઈઓ આવ્યા હતા.

પ્રમુખપદ સ્વીકરનાં શ્રીયુત માધવલાલબાઈએ જણાવ્યું કે સભાના પ્રમુખ કે ઉપપ્રમુખ થવું એ તો આપઆરિક બાજત છે. બાકી એ બદાને પણ આપણી જ્ઞાતિની સેવા કરવાની આપ સર્વ બાઈઓએ મને જે તક આપી છે તે બદલ હું આપ સર્વનો આભારી છું. આવાં સંઘરાજિતનાં કાર્યો સર્વ બાઈઓની એક સુરખી મહેનત અને ઉત્સાહથી જ ક્ષણથી થઈ શકે છે. યથાશક્તિ કાંઈપણ જ્ઞાતિ સેવા કરવી એવી મારી ઘણા વંખતની ઇચ્છા હતી તેવામાં આ સંજોગ આવી મળ્યા છે તો મારા તન મન અને ધનના લોગે આ તક હું જવા દઈશ નહીં. આપ સર્વ બંધુઓ મને મદદ રૂપ થઈ પડશે એવી પ્રાર્થના છે.

બાદ પ્રભાશંકર બાઈકે ગઈ સભાનો રીપોર્ટ મોઢમાર્તણક માસિકમાં છાપેલી પ્રત પરથી વાંચી બતાવ્યો હતો ને તે સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો. પછી આ સંસ્થાના હુધ્યમ મંત્રીજી ચતુરલાલ આદિત્યરામ બટ્ટને તેમના કુટુંબની ચાલુ માંડગીના કારણથી અચાનક મુંબઈ છોડી જવાનું થવાથી તેમણે મોઢનેલું રાહતામું સભામાં વાંચી બતાવ્યું હતું ને તે સર્વાનુમતે મંજૂર રખાયું હતું.

બાદ શ્રીયુત ગિરજાશંકર બાઈ બટ્ટે મંત્રીની આ ખાલી પડેલી જગા માટે હાજારી સંવાયના ઉત્સાહી યુવક માનશંકર બેચરલાલ ત્રિવેદીનું નામ સચવી આ કાર્ય કરવા માટે તેમની યોગ્યતા જણાવી હતી, જેને પ્રભાશંકર પાકે અનુ-મોદન આપતાં કહ્યું કે બાઈ માનશંકર ને હું દસ વર્ષથી ઓળખુ છું. તેઓના

શ્રી ભારતવર્ષીય મોઢ બ્રહ્મ સમાજ-મુંબઈ.

(૨)

તા. ૨૧-૧૦-૨૩ના રોજ આ સંસ્થાની એક સામાન્ય સભા શ્રીયુત દયારાંકર-ભાઈના ચારધામના મંદીરમાં ચાર વાગે મળી હતી. શરૂઆતમાં દેવે ભાઈશંકર વનમાળીએ દરખાસ્ત કરી કે આજની સભાનું પ્રમુખસ્થાન શ્રીયુત દયારાંકર-ભાઈને આપવું, જેને શ્રીયુત માધવલાલ મોમેધરે અનુમે દન આપ્યા પછી શ્રી. દયારાંકરભાઈ પ્રમુખ સ્થાને બીઠ્યા હતા.

ત્યારબાદ મંત્રી માનરાંકરે સભાનો આમંત્રણ વાંચ્યા પછી ગણ સભાને રીપોર્ટ પાલુ વાંચી સભાજાણ્યો હતો, જે સર્વાનુમતે કબુલ રાખવામાં આવ્યો હતો. ત્યારપછી મંત્રી પાઠક પ્રભાશંકરભાઈએ દરેક સંવાયોની યાદીઓ મેળવવા વિષે વિવેચન કરતા જણાવ્યું કે ધેનુભ, રાજગોર, ઝાલાવાડી, ચોખલું એ સંવાયોની યાદીઓ હજુ સુધી મળી નથી. આવી યાદીઓની ખાસ જરૂર છે. પાંચ-બે ભરવા માટે મુખ્યમાં વસતા જુદા જુદા ભાઈઓની જ્યાં સુધી આપણી પાસે સંપૂર્ણ યાદીઓ ન હોય, ત્યાં સુધી ગદાર દેશાવરની પ્રવૃત્તિ કરીએ તે યોગ્ય ગણાય નહિ. અત્યારે તે સ્થાનિક ગૃહસ્થોની પૂરી યાદીએ ની ખાસ જરૂર છે. વળી આપણાં સંગઠન માટે અદિ વમતા ભાઈઓ મારફત દેશાવરમાંથી પણ જુદા જુદા સંવાયોમાંથી પ્રતિષ્ઠિત ઉત્સાહી અને પટેલીઆઓ વિગેરે ગૃહસ્થોનાં નામો, વિગેરે હકીકત આપણે મેળવી શકીએ કે જેથી પરિપક્વ મેળવવાને ધણું સરળ થાય, ધણું સંવાયોના વસ્તીપત્રો પણ થયાં છે. એ પ્રમાણે જે જે સંવાયોનાં તૈયાર હોય તે જો મોકલી આપશે તો વળી કાર્ય વધારે સરળ થશે. પાઠકે ચર્ચાપત્ર વિષે બોલતા જણાવ્યું કે પ્રજામિત્ર પત્રમાં તા. ૫-૧૦-૨૩ના રોજ “હરિદત્તપ્રમાદ મિશ્ર” એ નામથી લખનાર ભાઈએ આ પ્રમાણે ચર્ચા કરવી યોગ્ય નથી. શરૂઆતમાં એાળીસંખ્યા હોવાજ અને તે બદલ દીલગીર થવાની જરૂર નથી. ચૂંટણી નો સંવાય પ્રમાણે જ થયેલી હોવાથી ગેરહાજર સભ્યોને પણ ચૂંટ્યા છે. જતાં ગેરહાજર રહેલા ગૃહસ્થો અસ્વીકાર કરે તો પછી બીજાને ચૂંટવા છૂટ રખાઈ છે. યોગ્યાયોગ્યની શરૂઆતમાં આપણને કેમ ખબર પડે! ઉદ્દેશો હંમેશાં મ્હોટા રાખ્યા સિવાય કેમ ચાલે! વિગેરે વિવેચન કર્યા પછી તેમણે એવી દરખાસ્ત કરી કે આ સભાએ મંત્રીને સત્તા આપવી કે તેમણે જાપાએને ખબર આપવા કે તેમની સહી સિવાય મોકલાયેલાં ચર્ચાપત્રો કે રીપોર્ટ પ્રમાણભૂત ન ગણી પ્રગટ કરવા નહિ. આ દરખાસ્તની વિરુદ્ધ એવો મત પડ્યો કે ચર્ચા થવા દેવી તે ઉત્તમ છે માટે તેમ કરવું નહિ. પ્રભાશંકરભાઈએ આ ચર્ચાપત્રનો જવાબ માર્તંડમાં આપ્યો.

ત્યારપછી શ્રીયુત હરિશંકર દેવકૃષ્ણે ચર્ચાપત્ર વિશે બોલતાં જણાવ્યું કે આ માણસને હું જાણું છું. આ જમાનામાં નામદેર કરીને પણ ચર્ચા કરી શકાય છે. ચર્ચા ચલાવી કૃષ્ણદાસ થશે. પરંતુ ચર્ચા કરનાર બાઇએ પ્રસન્ન વિચારો દર્શાવ્યા હોત તો ધણું સારું થાત.

ત્યારપછી પાંડક પ્રભાશંકરે આ સંસ્થાએ આજ દિવસ સુધી કરેલાં કાર્યોની હુંક હકિકત રજૂ કરતાં જણાવ્યું કે “શ્રી કાઠીઆવાડી ચા. મોદ જ્ઞાતિમંડળ” તરફથી અ.સમાજ સ્થાપવાની શરૂઆત કરાઈ હતી. શરૂઆતમાં આખા હિંદુસ્થાનમાં આપણા બાઇઓમાં વહેંચવા માટે ઉદ્દેશપત્રો છપાવવામાં રૂ. ૧૦૦ની મદદ શ્રીયુત દયાશંકરભાઈએ આપી હતી. ત્યાર પછીનાં ત્રણ વર્ષો દરમિયાન જુદે જુદે વખતે સાત સભાઓ મળી હતી તેમાં ખાસ જાણવા જેવું એ હતું કે માધવલાલ સોમેશ્વર બટ્ટ એમને લલચત જતાં માન આપવા હીરાજાગમાં મળેલી સભામાં સ્ત્રીઓએ પણ હાજરી આપી હતી. સિવાય જવેરભાઈ હોલમાં શ્રીયુત બાલુભાઈ કદાનંદાસના પ્રમુખપણા નીચે પાંડકનાં પતિનનાં અવસાન નિમિત્તે શોક પ્રદર્શિત કરવા, હીરાજાગમાં રાસ્ટ્રીજી મોતીરામભાઈના પ્રમુખ પણા નીચે તીલક મહારાજના સ્વર્ગવાસ નિમિત્તે શોક પ્રદર્શિત કરવા, અને ત્યારપછી ગિરિનાથંકરભાઈ બટ્ટનાં પતિનના અવસાન નિમિત્તે શોક દર્શાવવા જુદી જુદી સભાઓ મળી હતી. સં. ૧૯૭૯ના વ્રાવજીમાસ પછી આ સમાજના કામકાજમાં નવું ચૈતન્ય આવેલું છે. અને હાલમાં જે છેલ્લી ત્રણ સભાઓ મળી છે તેમાં ઠીક ઠીક કામકાજ થયું છે. હવે પછી આ સમાજની આગળ પ્રવૃત્તિ કરવા માટે યોગ્ય પદ્ધતિસરની યોજના િ જરૂર છે.

ત્રવાડી માનશંકરે જણાવ્યું કે આ વખતે ગોકલેલાં ૩૫૦ આમંત્રણોમાંથી ગણુવા ગાંધ્યાજી બાઇઓ હાજર છે એ ઉત્સાહની ખાત્રી દેખાડે છે. માટે નવિન ઉત્સાહ આવે એવી કાર્વ પ્રજ્ઞાસિકાની જરૂર છે.

શ્રી. માધવલાલ સોમેશ્વર બટ્ટે ત્યાર પછી નીચેના ત્રણ કારાવો રજૂ કર્યાં કે (૧) જ્યાં સુધી દરેક દરેક સંવાય માંથી મેમ્બરો પૂરેપૂરા થઈ જાય નહિ ત્યાં સુધી ત્રણ કે ચાર બાઇઓની એક કમીટી નીમવી અને તે કમીટીના સભ્યો દરેક સંવાયના એક ગૃહસ્થ મારફતે મેમ્બરો મેળવવાનું અને મંડળમાં હાજરી આપવાને વિનવવાનું કામ કરે. આમ કરતાં બે માસ લાગશે અને એક મોટી સંખ્યામાં મેમ્બરો મેળવી શકાશે. (૨) હાલ મેમ્બરો યોગ છે તેમનું લલાજમ છાપવામાં તથા પોષ્ટમાંજ વપરાઈ જાય છે એટલા માટે આપણે એક સ્થાયી ફંડ બેંક કરવું (૩) પરિપક્વ સંજ્ઞા યાય તેવી યોજનાઓ કરવી. તેને માટે જો અદ્વિતી અમૂક સુભ્યોનું ડેપ્યુટેશન દેશાવરમાં આપણા બંધુઓ જ્યાં જ્યાં વસે છે ત્યાં મોકલવામાં આવે તો મેમ્બરો વધવા ઉપરાંત સંગઠન ઘણું ઉત્તમ થશે. વિશેષમાં

તેમણે જણાવ્યું કે આ માટે પૈસાની ખાસ જરૂર છે. હરવખત દાન આપનારાઓ ઉપર આધાર રાખવો એ ઠીક નથી. ટીકાઓ વિષે બોલતાં માધવલાલ-ભાઈએ જણાવ્યું કે ટીકાઓ તો મોદમાર્તઁદ પત્ર-આપણું પોતાનું છે તે છોડીને બીજાં પત્રોમાં કરવી તે કાંઈ રીતે ઠીક નથી. શ્રીયુત માધવરાય હરજીએ જણાવ્યું કે હું આ કામમાં દરેક પ્રકારે મદદ કરવાને મારાથી બનતો પ્રયત્ન કરી મોદ માર્તઁદના આહુકા પણ મેળવી આપીશ. કમીટીની બાબતમાં શુકલ ચંદ્રશંકરભાઈએ એવો સૂધારો રજૂ કર્યો કે કમીટી નીમવાને બદલે દરેક સંવાયમાંથી એક એક સયંસેવક ચૂંટવો અને તેમની મારફત મેમ્બરો વધારવા પ્રયત્નો કરવા.

શ્રીયુત માધવલાલ મકનજી એમણે એમ જણાવ્યું કે ભાઈ માધવલાલ ત્રિવેદીના અસલ ઠરાવને હું ટેકો આપું છું, તેનું કારણ એ છે કે કમીટી પોતેજ સ્વયંસેવકોની જ અનેલી યજ્ઞે એમ સમજવું જોઈએ. સ્વયંસેવકો ચૂંટવા વિગેરેની ધાંધલ કરતાં કમીટીથી જ કામ લેવાય તે ઉત્તમ છે. વિશેષમાં તેમણે જણાવ્યું કે અત્ર હાજર યનારાઓમાંથી ઘણાએ ભાઈઓ આ સંસ્થાના મુખ્યો નહિ હોય તેમણે પણ પોતાનાં નામે સભ્યો તરીકે નોંધાવી દેવાં જોઈએ. આ ઉપરથી તેજ વખતે નીચેના છ સભ્યોએ પોતાનાં નામે ત્યાંજ નોંધાવ્યાં હતાં. કચ્છાશંકર નારણજી C/o રયામજી પંડ્યા. રવિશંકર કાલીદાસ રાજ્યગોર ભાવનગર (માણેકજીનીવાડી). પ્રાણશંકર બેચરલાલ ત્રિવેદી C/o માનશંકર બે. ત્રિવેદી. પ્રભાશંકર મોહનલાલ દવે C/o ભારત વોય કંપની પાયધુની. રેવાશંકર પ્રેમજી દવે C/o સમજી આશર સ્કુલ ધાટકાપર. માધવજી મકનજી ભટ્ટ ભર્યા બિલ્ડીંગ-મુખ્ય.

ત્યારપછી શાસ્ત્રીજી મોતીરામભાઈએ વિદ્રતા પૂર્ણ વિવેચન કરતાં કહ્યું કે મોટાં જગાણો બંધાવનાર વિરલા કવચિત જ હોય પરંતુ તેનો ઉપયોગ કરનારાઓ અસંખ્ય હોય છે. તે પ્રમાણે જ સારા માર્ગનું રહસ્ય સમજાવ્યા પછી લાભ ઉઠાવનારા ઘણાં હોય છે પરંતુ સમજાવનાર જો થોડા હોય છે. માત્ર અંતઃકરણની લાગણીથી કાર્ય ચલ સકે નહિ. અહિં તો કર્તવ્યનિષ્ઠાની જરૂર છે. શ્રીયુત માધવલાલભાઈ સોમેશ્વરના ત્રણે ઠરાવોને હું ટેકો આપું છું, અને તેમાંએ પહેલો ઠરાવ હું ખાસ મહત્વનો ગણું છું. શાસ્ત્રીજી હરિશંકરભાઈની મદદથી અમારા સંવાયમાંથી મેમ્બરો મેળવવાનું હું મ.યે લઉં છું. સભાએ શાસ્ત્રીજીના આ શબ્દોને તાળીઓથી વધાવ્યા હતા.

ખીજડીઆ સંવાય માટે શ્રીયુત માધવરાય હરજી એમણે ઉપરોક્ત કાય રવાનું માયે લીધું હતું. શાસ્ત્રીજી હરિશંકર દેવકુંભે પોતે જાગૃતિસેવા કરવા માટે રહમૈશ તૈયાર છે એમ ધણીજ નમ્રતાપૂર્વક જાહેર કર્યું હતું અને તનમનથી

મઃદ આપવાનું જણાવ્યું હતું. શ્રીયુત માધવલાલ શ્રોમેશ્વરે પોતાના કરાવના વધારામાં જણાવ્યું કે મારા કરાવમાં જે મુધારો મૂકવામાં આવ્યો છે તે હું શક્ય ગણી શકતો નથી, કારણ કે સભામાં પણ હાજરી આપે નહિ તે આ કામ કેમ કરી શકે? હું નીચેના મુદ્દસ્યોત્તી એક કમીટી નીમવાને માટે મારા કરાવના વધારામાં દરખાસ્ત કરું છું. શ્રી. હરિશંકરભાઈ. શ્રી. માધવલાલ મકનજી ભટ્ટ શ્રી. શાસ્ત્રીજી મોતીરામ ભાઈ. શ્રી. ચંદ્રશંકર ભાઈ વડીલ, અને માનશંકર ત્રિવેદી, આ કમીટી દરેક સંવાયમાંથી એકને સાથે લઈ મેમ્બરો વધારવાનું પોતાનું કાર્ય કરે,

શ્રીયુત પ્રમાણકર પાંડે આ દરખાસ્ત તેમજ સુધારા ઉપર મત માગતાં શ્રી માધવલાલભાઈનો કરાવ બહુમતે પસાર થયો હતો. અને સુધારો ઉડી ગયો હતો.

શ્રી. માધવલાલ શ્રોમેશ્વરે વાચામીનોર સંવાયમાંથી પોતે સાથે ચાલીને મેમ્બરો નોંધાવવાનું કામ માથે લેવાનું જાહેર કર્યું હતું. શ્રી. આદિત્યરામભાઈએ પણ શ્રી. માધવલાલભાઈના કરાવના ટેકામાં હીક કામ થશે એમ જણાવ્યું હતું.

ત્યારપછી શ્રી. પ્રમાણકર પાંડે જોશી બ્રધર્સવાળા ભાઈ ગીરજાશંકર ભગવાનજીની ઓળખાણુ આપતાં જણાવ્યું કે એ ભાઈ જ્ઞાતિદાજ જણનાર છે, તેઓ આ સભાના છંદગીતા મેજર તરીકે દાખલ થઈ શ. ૫૧) આપવાનું જણાવે છે. વળી આ સભામાં પધારેલ ગીરોરના વયોવૃદ્ધ ત્રવાડી પ્રમાણકરભાઈની ઓળખાણુ આપતાં તેઓએ જણાવ્યું કે એ મુદ્દસ્ય વિદ્વાન છે અને વાનપ્રસ્થ છે. આવાં સત્નો આપણામાં છે તેમની આપણને જાણ છે. જવોળમાં શ્રીયુત પ્રમાણકરભાઈએ બહુસમાજનો ઉપકાર દર્શાવ્યો હતો.

ત્યારપછી સૂચ્યો નોંધનારી કમીટીને સલાહમ વચ્ચે કરવાની સત્તા સર્વાનુમતે આપવામાં આવી હતી.

ત્રવાડી માનશંકરે આમંત્રણપત્રો જોડે ચલાવીને મોટે સ્વયંસેવકોની જરૂર જણાવી હતી. પરંતુ તે દરખાસ્ત ઉડી ગઈ હતી. છેવટે શ્રીયુત આદિત્યરામ ભાઈએ પ્રમુખનો આજની સભામાં લીધેલી તસ્વી બદલ આભાર માનવાનો કરાવ રજુ કર્યો હતો જેને શ્રીયુત માધવલાલ મકનજી ભટ્ટે ટેકો આપ્યો હતો. પ્રમુખ-શ્રીએ વળતું યોગ્ય વિવેચન કર્યા પછી હરહર મહાદેવ તથા મોદેશ્વરી માતાડી જયંતી ગર્વના સાથે સભા નિસર્જન થઈ હતી.

શ્રી ભારતવર્ષીય મોઢ બ્રહ્મ સમાજ-મુંબઈ

વ્યવસ્થાપક કમીટીની મીટીંગ.

(૩)

ઉપરોક્ત સભાની કાર્યવાહક મંડળની એક સભા તા. ૧૮-૧૧-૨૩ ના રોજ શ્રી. દયાશંકર દેવશંકરના મહાનમાં રાત્રે ૯ વાગે તેમના જ પ્રમુખપદે

મળી હતી. તેમાં વીશમાંથી ત્રણ મેંજશ હાજર હોઈ કારમ બરાઈ બપાથી નીચે મુજબ કામકાજ થયું હતું.

(૧) બાપુ માધવલાલ સોમેશ્વરના ઈરાવ મુજબ ગઈ સામાન્ય સભામાં નીમાએલી મેજર વધારનારી કમીટીનો રીપોર્ટ માગતાં બાઈ માધવલાલ સોમેશ્વરે પ્રેતાની નમજ શાસ્ત્રીજી મોતીરામભાઈની તબીબત નાદુરસ્ત હોવાથી કામ છૂટું થયું નથી એમ જણાવ્યું હતું. (૨) શાસ્ત્રીજી મોતીરામ કટવાણીનો પાંદેણી આવેલો પત્ર વાંચી સંબળાવ્યો હતો. (૩) મેનેજીંગ કમીટીના એક સભાસદ શ્રી રેવાશંકર પ્રભાશંકરે આજ દિવસ સુધી ઈઈ પછી બેઠકમાં હાજરી નહિ આપી હોવાથી તેમનું નામ કમીટીને તેમને બદલે શ્રી. ગિરિજાશંકર જગવાનજી જોશીને ચૂંટી કાઢવામાં આવ્યા હતા. (૪) શ્રી. પાંદક પ્રભાશંકરે એવી દરખાસ્ત કરી કે સમાજના પેટન અને સાઈફ મેંજર એમ બે વચ્ચે છે તેની વચ્ચે એક રા. ૧૦૧૫ વળો વર્ગ દાખલ કરવો જોઈએ. તેના ટેકામાં સર્વાનુમતે એમ ઈરાવવામાં આવ્યું કે આ વર્ગને હિતચિંતક એમ કહેવું. (૫) શ્રી ગિરિજાશંકર મણિશંકર ખટે એવી સૂચના કરી કે હવે પછી નીચે પ્રમાણે વર્ગોની નીચે પ્રમાણે સંદોષી ઉપયોગ કરવો. પેટનને બદલે આશ્રય-દાતા, સંપેદાઈકરને બદલે હિતચિંતક, અને સાઈફ મેંજરને બદલે આજન્મ-સભાસદ. અને તે બદલ ઈ.રેલી રકમો અનુક્રમે રા. ૨૦૧૫ ૧૦૧૫ અને ૫૧૫ દાખવા. આ ઈરાવ પસાર થયો હતો. (૬) પાંદક પ્રભાશંકરે સમાજના નિષ્ઠા અને ઉદ્દેશો ઇલાવવા માટે દરખાસ્ત મુકી હતી. તેના સુધારામાં શ્રી. ગિરિજાશંકરભાઈએ એ ઉદ્દેશો ટુંકામાં “માદ માત'૭૬”માં પ્રકટ કરવાની સૂચના કરી હતી. ચરત્ત સર્વાનુમતે એમ ઈરાવવામાં આવ્યું કે રા. ૩૫૫ સુધી બર્થ કરીને આશરે એક હમ્મર નકકો જુદીજ ટુંક રૂપમાં ઇલાવીને પ્રકટ કરવાની સત્તા મંત્રીઓને આપવી. (૭) સ્થાપી ૬૩ ઉજુ કરવા માટે શુ. પગલાં ભરવાં એમ પાંદક પ્રભાશંકરે જણાવતાં તે બાબત સામાન્ય સભા ઉપર મુક્તવતી રાખવાનું સર્વાનુમતે ઈરાવવામાં આવ્યું હતું. (૮) ત્રિવેદી માનકેરે એવો ઈરાવ રજુ કર્યો હતો કે આ બ્રહ્મસમાજના બહાર ગામના મેંજરો વધારવા માટે દેશપર આતેના મેદ બહા-મંડોના મંત્રીઓને એક વિનંતિપત્ર લખીને તે તે મંડોના સચા મંત્રીને આપવી. આ ઈરાવ થી. ગિરિજાશંકરભાઈના ટેકાથી સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો. (૯) હવે પછીની સામાન્ય સભા સં. ૧૯૮૦ ના કાર્તિક વદ ૯ રવિ-વારે ડાંજના (સં. ૪૮) ૪ વાગે ચારધામના મંદિરમાં મળવાનો ઈરાવ કરવામાં જણાવ્યો હતો. એ પ્રમાણે કામકાજ કરી મોડી રાત્રે મીડીંગ વિસર્જન થઈ હતી.

શ્રી (ગુજરાતી સંવાય) હાલારી આતુર્વેદીય મોઢ પ્રાણણ જ્ઞાતિ-હિતેચ્છુ મંડળ—મુંબઈ.

(૪)

ઉપરોક્ત મંડળ સ્થાપના માટે જ્ઞાતિમધુઓની એક સભા વૈદ્યરાજ નય-
શંકર હરજીવન બટ્ટને લાં તા. ૧૮-૧૧-૨૩ ના રોજ સાંજે ૭ વાગે મળી હતી.
હાજર થયેલા સભ્યોમાંથી આ મુજબ કાર્યવાહક મંડળ ચૂંટાયું હતું. પ્રમુખ
શુક્લ હરખશંકર નયશંકર. ઉપપ્રમુખ નવલશંકર મયાશંકર ત્રિવેદી. મંત્રી
માનશંકર ખેયરલાલ ત્રિવેદી. ઉપમંત્રી મદાદેવભાઈ કાળીદાસ ત્રિવેદી. સહાધિકાર
વૈદ્યરાજ નયશંકર હરજીવન બટ્ટ.

ફેઠણકે અગસતું વિવેચન થયા બાદ વૈદ્ય નયશંકરભાઈ તરફથી મંડળને
શ. રપુ ની, બટ્ટ ખેયરલાલ પ્રભાશંકર તરફથી શ. રપુ ની, શુક્લ હરખશંકર
જેશંકર તરફથી શુક્લ શિવશંકરે માસિક શ. રપુ એક વર્ષ સુધીની મદદ
આપવાનું જાહેર કર્યું હતું. બટ્ટ ખેયરલાલ પ્રભાશંકર તરફથી પ્રમુખને તથા
અન્ય કાર્યવાહકોને હાર તોરા પહેરાવાયા હતા. શ્રી, ચંદ્રસેનકર વેદ્યે જ્ઞાતિઉત્કર્ષ
વિશે એક મનનનીય લેખ વાંચી સંભળાવ્યો હતો. હાજર રહેલા બાધ્યોમાં ઘણો
ઉત્સાહ જણાયો હતો. આવતી સભા માગસર શુદ્ધ ૧ રવિવારે ૬ વાગે ત્રીજી
બોધવાડામાં વૈદ્ય નયશંકરભાઈના દવાખાનામાં મળવાનું કરાવી સભા વિસર્જન
થઈ હતી.

કાર્પેન્ટર સ્ટીટ મુંબઈ-૪ }
તા. ૨૧-૧૧-૨૩.

લી. સેવક,

મંત્રી—માનશંકર ખેયરલાલ ત્રિવેદી.

પરિક્ષાપાસ—મહેમદાવાદથી ખજર મળ્યા છે કે બાવીશી સંવાયના
ચિમનલાલ મનસાલ ત્રિવેદી બી. એ. ની પરીક્ષામાં તે સંવાયમાં પ્રથમ
જ ગ્રેન્ડ્યુએટ તરીકે પાસ થયા છે.

નવો ધંધો શરૂ કર્યો—મુરતના રહીશ બટ્ટ મહીપતરામ રૂપરામ તથા
વૈદ્ય જગન્નાથ મોતીરામ ગણુદેવીકરે બાગીદાર તરીકે જોગણ “એમ. જગન્નાથની
કુંપની” એ નામથી કલુપીદ બજારમાં વીસાવતી દવાઓ વેચવાનો નવો
ધંધો શરૂ કર્યો છે.

મુંબઈમાં એક જ પ્રાઇવેટ એકાઉન્ટન્ટ એજન્સી—ના માલીક
કપડવણુજના સ્વીશ શ્રીયુત મણિલાલ બુખણુદાસે પોતાના ધીકતા ધંધાને
વધારી માંડીપર ખાત બજારમાં ન્યુ મેવજ એન્ડ-સમાં, અને વીંદણવાડીમાં
રામજી ભગવાનના માળામાં બે શાખાઓ ખોલી છે. હીયાબી કાચ કરાવનારાઓ
માટે આ ઉત્તમ તક છે.

મોઢ માતૃછંડ કાર્યાલય.

આ અંક મોઢો પ્રકટ થવાનું કારણ—સતત બે માસથી તાવના અવર નવર હજ્જાની બીમારીને લીધે તથા મુંબઈમાં દર સાલ બને છે તેમ ચરદ ઋતુના સમયમાં છાપખાનામાં કામ કરનારા માણસોના પણ મોઢા ભાગની માંદગીને લીધે આ અંક ધાર્યા કરતાં ઘણો મોઢો પ્રકટ કરી શક્યા છીએ, જે બદલ અમારા સુરા વાચક વર્ગની અમે ક્ષમા માગીએ છીએ.

ઝોકટોબર માસનો અંક હજી હવે પછી પ્રકટ થશે—આવીજ હરકોને લીધે તથા ને અંકનું કટલું ક સખાણુ હજી તૈયાર થવાનું બાકી હોવાથી ઝોકટોબરનો અંક આઢકોને આ અંક મળી ગયા પછી એકાદ બે અડવાડી-આમાં મોકલાશે. ડીસેમ્બર માસનો અંક તે પછી તે માસની આખર સગબગ વી. પી. થી રવાના થશે. તે અંકો માટે મહેરબાની કરી ઉધરાણીઓ કરી પોસ્ટનું ખર્ચ ન કરવા પ્રાર્થના છે.

અમારો દીવાળીનો આ અંક—મોઢો મોઢોએ અમારાથી બનતો હરેક પ્રયત્ને અમે આ અંક સુંદર ને વિવિધ પ્રકારનાં વિસ્તૃત વાંચનથી ભરપૂર બનાવવા ચુક્યા નથી. અમારા લેખકવર્ગના ક્ષેત્રની સવડ પ્રમાણે લેખો બનતાં સુધી ઉચ્ચ કોટીના જ પસંદ કરાયા છે. ખાસ દીવાળીને માટે જ સખાઈ આવેલા પણ અમને બહુ મોઢા મળેલા લેખોને હવે પછીના અંકોમાં સ્થાન આપવામાં આવશે. લેખકોનો આભાર માનતાં સૌથી પ્રથમ સંસ્કૃત દિંદી તેમજ મરાઠી ગ્ણે ભાષામાં ગદ્ય તેમજ દ્વિગમ રીતે પદ્યમાં પણ એક સરખી રીતે લખનારા મેવાડા તાતિના પણ માર્તંડને પોતાનું જ માની લીધેલા એવા અમારા અડગ સાહાયક સાહિત્યતીર્થ શાસ્ત્રીજી પોપટલાલ શર્માનો ખુલ્લે દિલે આભાર માનવાનો છે. શકત એ એકજ લેખક અમને સર્વ પ્રકારની વિવિધતા સાચવીને પણ સર્વ પ્રકારના લેખો પુરા પાડી શકે તેમ છે, પુરા પાડે છે, ને પાડ્યા છે; છતાં મોઢ નાતિના અન્ય લેખકોને જાણ્યે અજાણ્યે એ અન્યાય ન મળે તેવા વિશુદ્ધ હેતુથીજ કવિ પોપટલાલ શર્માના કટલાક સારા લેખોને પણ આ અંકમાં પ્રકટ કરવાનું મુલતવી

રાખતું પડ્યું છે. વેદાંતના વિષયોમાં જેમની કલમ બહુ ઉંડી ઉતરી છે તેના ખંભાતના વિદ્વાન યતિ મુકુન્દાશ્રમજીનો મનનનીય લેખ આદરણીય છે. મારવાડના રઢીશ દંધીચી ઋષિના વંશજ અમારા ઉછરતા કોલેજીયન લેખક મંદાવીરપ્રસાદની તેમના અભ્યાસના અમુક વખતને જોગે પણ અમને અપાતી સાહાય આભાર-જનક છે. સૌરાષ્ટ્રના અપ્રસિદ્ધ ઐતિહાસિક સાહિત્યના અમારા ગોહિલવીર લેખક અંધુ ધીરસિંહ વહેરાબાઈની વાર્તાઓએ અમારા વાચકનાં હૃદયોને છતી લીધાં છે. “સરળ” નામધારી વડોદરાના અન્ય જ્ઞાતિના લેખકનાં કાવ્યો પણ બોધજનક યમ પડે તેવાં છે. મોઢ અંદ્રેદય માસિકના તંત્રવાહક શ્રીયુત બદશંકરનો લેખ કુળતું જૂત જેમને વળજેલું છે તેવાઓને માટે મનનનીય થઈ પડે તેવો છે. પંડિતજી મયારશંકરનો વેદાંતનો લેખ તેમની વિદ્વાતાની સારી છાપ પ્રકટ કરે છે. આ સિવાય સાક્ષરશ્રી રાયચુરા, અન્નમટ સાક્ષરશ્રી સીતાચારુ શર્મા, શ્રીયુત કળાસારકર વિગેરે જુદાં જુદાં માસિકોના અધિપતિઓના અને “અથ મંગલમ”થી શરૂઆત કરતા વિનિત નિવેદક મ. ના. બટ તથા જનની લાલજી વીરેશ્વર એ સર્વ સહાયક બંધુઓના પણ આભારી છીએ. આ અંકમાં મોઢ જ્ઞાતિના બે અગ્રેસરોની ફોટા સહ જીવનનોંધો પ્રકટ કરાઈ છે, જેમાંના એક વલ્લિક જ્ઞાતિના જ્ઞાતિસેવક સ યે લોકસેવક છે, અને અન્ય આલણ જ્ઞાતિના જ્ઞાતિસેવક સાથે સરસ્વતીના પણ સાચા ઉપાસક છે.

ચિત્રોની ખાખતમાં દર સાલ પ્રમાણે આ દિશામાં અમારા હરહમેશના સાહાયક જ્ઞેશી બ્રહ્મર્ષિવાળા શ્રીયુત ગિરિજાશંકર બગવાનજી જ્ઞેશીનો અગ્રે જોડો આભાર માનીએ તેટલો જોડો છે. સપ્તાષ્ટવાળા રથ ઉપર ગગનમંડળમાં પ્રવાળ કરતા માત જુડ બગવાનવાળા ચિત્ર બદલ અમે તે ચિત્રના મૂળ પ્રણેતા શ્રીમાન શેઠજી જગમોહનદાસબાઈ ધરમદાસનો ઉપકાર માનવાનું પણ જૂલો શક્તા નથી.

આ પ્રમાણે પત્ર પુરૂષ કૃપાં તોયં રૂપ અમારો યથાશક્તિ ને સાધનોના પ્રમાણમાં જનતી મેંત્રા અમારા સૂત વાચકવર્ગને સાદર કરી છે જેને યોગ્ય ન્યાય મળશે એવી આશા છે.

નવા વર્ષનું અભિનંદન — એવા હેતુથી લખાએલા દર સાલ પ્રમાણે અમારા શુભ હિતચિંતકો તરફથી અમને ફેટલાક પત્રો મળ્યા હતા, પરંતુ એ પ્રમાણે સામા પત્રો લખવાની અમારી પદ્ધતિ નહીં હોવાથી તે સર્વ શુભ-ચિંતકોની શુભાંશીય જદલ અમે જ અમે તે સર્વનો સામટો આભાર પ્રદર્શિત કરીએ છીએ, અને ઇચ્છીએ છીએ કે આ નવીન વર્ષ સર્વને સુખરૂપ નીવડે.

ડીસેંબરનો અંક વી. પી.—અમાઉથી જાહેર થયા પ્રમાણે આજી સાલ હવે પછીનો ડીસેંબરનો અંક સર્વ ગ્રાહકોને એક સરખી રીતે વી. પી. થી મોકલાશે તે સ્વીકારી પાંચ પાંચ વર્ષથી હંજરો રૂપીઆની ખોટ સહન કરીને પણ જાતિસેવા કરતા આ રંક માસિકને કદરદાન વાચકો ઉત્તેજન આપશે એવી અમને સંપૂર્ણ ખાતરી છે.

નવા વર્ષથી—માસિક વિશેષ સુંદર રૂપમાં નીકળશે. તેમાં અન્ય આકર્ષક લેખો સાથે શ્રીયુત ધીરસિંહ બેરાબાઈ ગોહિલની સૌરાષ્ટ્રની એક બીજી અદ્ભુત પ્રેમકથા કુમરા પદ્મ થયાં કરશે. ગ્રાહકોની સંખ્યા પુરતાજ અંકો છપાવાય છે તો નવા વર્ષથી ગ્રાહક ચનારાઓએ સવાજમ અમાઉથી મોકલી અને તેમ જાહેરી નામો નોંધવયાં કે જ્યેથી પાછળથી અંક વગર પરતાવું ન પડે. ઇતિ આમ.

અધિપતિ—મોહ માર્તણ્ડ.

સાહિત્ય પરિષદમાં સાક્ષરોની કમીટીથી સર્વોત્તમ. ઠરેલો
ઇનામી નિબંધ.

મુંબઈ ઇલાકાના કેળવણી ખાતાના મહેરબાન ડીરેક્ટર સાહેબે
તથા વડોદરા બાવનગર જુનાગઢ વીગેરે અનેક દેશી રાજ્યોએ
ઇનામ સાયબેરી માટે મંજૂર કરેલ

રાષ્ટ્રીય શાળાઓમાં ટેકસ્ટ બુક તરીકે ચલાવવા યોગ્ય

આદર્શભૂત જીવન.

સાક્ષરવર્ગ શ્રીયુત કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ બેરેલી
મુંબઈ સેમીલકોંગ્રેસના મુખ્ય જજજની પ્રેસ્તાવના સાથે
વિસ્તૃત સુધારા વધારા સહ બીજી આવૃત્તિ રૂપે તૈયાર થયો છે.
શાળાઓમાં, જાતિમા. તથા લગ્ન પ્રસંગે સ્નેહી સંબંધીઓને
આ પુસ્તક જ્ઞાનની દહાણી કરવા યોગ્ય સુંદર છપાઈવાળું છે.

હીંમત પોસ્ટેજ સિવાય માત્ર આના આઠ.

મોહ માર્તણ્ડના ગ્રાહકોને પોસ્ટેજ સાથે પાંચ આને મળશે.

દ્વિજના સોળ સંસ્કારો (યતિ મુકુન્દાશ્રમજી)	૬૩૮
કુલિનતા અકુલિનતા (રા. બદશંકર મં. બટ)...	૬૭૧
સ્ત્રી-દશા (રા. કવિ પોપટલાલ શર્મા)	૬૮૮

બુનું ઐતિહાસિક સાહિત્ય.

રામ માનસિંદજી અને પ્રાગજી (રા. ધી. બે. ગોહિલ)...	૬૫૧
પુરોહિતનું પરાક્રમ (રા. કળસારકર)...	૬૬૭

જીવનચરિતો.

શ્રીયુત હરિલાલ ગોવિંદજી વકીલ	૬૫૮
શાસ્ત્રી મોતીરામ કલ્યાણજી દીક્ષિત	૬૯૯

વેદાંત.

આત્મજ્ઞાન (રા. પંડિત મયારાંકર શર્મા)	૬૭૬
--	-----	-----	-----

શિક્ષણશાસ્ત્ર.

નીતિમતાનું ધોરણ (હરિશંકર દુર્લભજી ત્રિવેદી)	૬૮૫
અભ્યાસ..	૬૯૪

પ્રકીર્ણ.

વિવિધ મંડળોની દિલચાસો અને રાતિ સમાચાર	૭૦૭
આ અંક મોડો પ્રકટ થવાનું કારણ	૭૧૬
ઑક્ટોબર માસનો અંક હજુ હવે પછી પ્રગટ થશે	૭૧૬
અમારો દીવાળીનો આ અંક	૭૧૬
આવતો ડીસેમ્બર માસનો અંક વી. પી. થી મોકલાશે	૭૧૮

ચિત્રો.

(૧) શ્રી મોદેશરી માતંગીમાતા.	(૮) મહાકાલી
(૨) મોદકોમના મદાન કર્મચોગી.	(૯) મોદકોમના ઇષ્ટદેવતા શ્રીરા.
(૩) ગગનમંડળમાં સસાધ સહિત માતંગીનું ભગવાન.	(૧૦) મોદેરાક્ષેત્રના સુપ્રત રાજ-
(૪) ભારતભૂમિનું નિનચાન.	કર્તા.
(૫) મહાસરસ્વતી.	(૧૧) શ્રીયુત હરિલાલ ગોવિંદજી.
(૬) શ્રીમહાલક્ષ્મી	(૧૨) શાસ્ત્રીજી મોતીરામ કલ્યા-
(૭) શ્રી મહાદેવજી.	ણજી દીક્ષિત.

સુદક્ષ—પ્રભાશંકર જયશંકર પાંડે મુંબઈમાં ૩ ફેબ્રુઆરી રોડ પર આવેલા પોતાના પુરંદરે પાંડે પ્રીતીંગ પ્રેસમાં છાપ્યું.

પ્રકાશક—પ્રભાશંકર જયશંકર પાંડે, કાંદવાડી માધવશુવન, મુંબઈ-૪.

તું એકલો જાળે.

કર્તવ્યના પંથ ઉપર તારા સાદ સાંભળી સાંભળીને જ્યારે કોઈએ ન આવે, તારે સાથ કરવાની કોઈએ સ્વજન હાન પાડે, એ ઉજ્જડ અને વિકાળ મુસાફરીની મસ્તી કોઈ પણ પ્રિય જનના પ્રાણમાં ન જાળે, ત્યારે, તો પણ, આ વિકટ માર્ગના પ્રવાસી ! તું અટકતો ના, હતાશ થતો ના, વાટ જોતો ના. તું એકલો જાળે.

ઓ મહાભાગ ! પ્રવાસે પગથાને ટાણે કદાચ તને વિદાય તું એક મધુર વેણ પણ કોઈ નહિ કહે, તારે મસ્તકે આશીર્વાદો મીઠા હાથ પણ નહિ મુકે. તારાંથી મહેલો, ફરવીને છુપાઈ જશે, તને વળાવવા આવતાં પણ લય પામશે. તોયે ફિક્કર નહિ. મુસાફર ! તું તારા દૃઢ્યની વાતને જોતી જ મુકજે. પ્રાણ જોલી જોલીને તારા અંતરની વાણી સાંભળાવજે. કોઈ જ્ઞાન પણ ન ધરે તોયે તું એકલો જાળે ! એકલો જાળે !

એ ગહન પંથ ઉપર તું અડગપણે ચાલી નીકળજે. તારાં પ્રિયજનો તો પાદરમાંથી જ પાછાં વળશે તારા તરફ મમતાની કે દયાની એક નજર પણ એ તો નહિ કરે. એ ઘોર માર્ગના તીક્ષ્ણ કાંટા ઘોંચાઈ ઘોંચાઈને તારા કદમનાં તળીયાં લોહીથી રંગાઈ જશે. એ લોહીલોહાણ કદમને લુછનારું એ દારૂણ વેદના ઉપર મીઠી કુંક મારનારું કોઈ એ બહાણું તારે પડજે નહિ હોય. તોયે શી ફિક્કર છે ? આ અવધત ! કદમની નીચે કાંટાને કચરતો જાળે. શાળા ભોંકાય તે વેળા ચીસ પાડીશ ના હમતો જાળે. સ્વજન સાંભરે ત્યારે અશ્રુ ખેરીશ ના, દુવા ઉચારતો જાળે ! તું એકલો જાળે !

ઓ યોગી ! તારા અંધારા આવાસની અંદર દીવો પણ નહિ સળગાવ્યો હોય. એ લીપણ વાવાઝોડને વળત, એ મેઘલાં મધરાતને ટાણે તારે આંગણે જાળે તું ઉલો રહીશ ત્યારે દારૂં જાંઘ હશે. તું ટકોરા હમશ, પણ સહુ નિદ્રામગ્ન હશે. તું જૂમો પાડીને બોલાવીશ, પણ પહીકથી ધ્રુજતાં એ સ્વજનોમાંથી કોઈ ઉઘાડવા નહિ ઉઠે ત્યારે પણ હૈયું હાથ રાખજે. ઓ મસ્ત ! તારા આત્માનો ચિરાગ ટપકાવી લેજે. આખી રાત જલ્યા કરજે. ગાદાર ઉલો ઉલો તારા કર્તવ્યની માળા જપ્ત કરજે તું એકલો રહેજે !

કવિવર રવિન્દ્રનાથ ટાગોર.

આર્ત'ના સુખ્ય મંત્રો-સંપન્નેહ કર્મનિષા કેળવણી ઉત્તતિ પરાપકાર.

સમસ્ત ગ્રાં કામનું ગ્રિય વાળંન.

ઉત્તમ અપ્રતિગ અને સગિન મારિક.

હરિગીત.

નિંદો ભલે અસાની જન, કે સાની જન સ્તુતિ કરે;
આવી મળો લક્ષ્મી યથેચ્છા, કે સમૂળી પણ પળો;
આને જ કે યુગાંતરે, કદિ મરણ થાતું હો નહીં;
પણ ધીર પાહું ના ભરે ડગ ન્યાય કેરા માર્ગથી.

પ્રકાશ ૩ લે]

જુલાઈ ૧૯૨૨

[પ્રભા ૭ મી.

મિશ્તા તળી. હાંડી કદી જેસે નહિ શીકે ચઢી.

પ્રયોજક— ડાહ્યાલાલ જયમુખદાસ મહેમદાનાલી.

હરિગીત.

૧

ઉદ્યમ રતિ કરવો નહિ, આધાર રાખી અન્યનો,
મન શોચ રજ ધરવો નહિ. કુટુંબના પોપણ તણો,
નિરાશ ઘર્ષ પર આશ પર દીન રત મરશે આથડી,
મિશ્તા તણી હાંડી કદી જેસે નહિ શીકે ચઢી.

૨

નિજ કર્મ ધર્મ બૂલી જઈ, લિક્ષા થકી ઉદર ભરે;
યજ્ઞમાન આશીર્વાદમાં, કર્તવ્ય નિજ પુરું કરે,
ધૃષ્ટિ થતી નવ અંતરે, શ્રમથી કમાવા પા ધડી,
લિક્ષા તણી હાંડી કદી જેસે નહિ શીકે ચઢી.

૩

હાથી તણો હોદો મળે, લિક્ષા થકી તો શું થયું ?
કે પાલખીની સાહ્યળી, અર્પણ થઈ તો શું થયું ?
યજ્ઞમાનની વૃત્તિ પરે અવલંબતું સુખ હર ધડી,
લિક્ષા તણી હાંડી કદી જેસે નહિ શીકે ચઢી.

૪

યાચે જઈ શુભવાનને, યજ્ઞ સુખ તો નીચું રહે,
યાચે જઈ ધનવાનને, મદ્યથી કંટુ શખ્દો કહે,
રાચે લલે મનમાં પરંતુ મૂછ ના રહે વાંકડી,
લિક્ષા તણી હાંડી કદી જેસે નહિ શીકે ચઢી.

૫

નહિ માન કે અપમાનને રજ સ્થાન અંતરમાં મળે,
શુદ્ધિ અને ગૌરવ સમા સદ્ગુણ ખેલાંથી પળે,
દીન સુખ તેજહીણ કરી, શિરથી ઉતારે પાધડી,
લિક્ષા તણી હાંડી કદી જેસે નહિ શીકે ચઢી.

૬

ઉત્તમ ગણી જેતી, વળી વેપારને મધ્યમ ગણ્યો,
નીચી ગણી છે નોકરી, ભાવે લલ્લી વિદ્યા લણ્યો,
લિક્ષા નીચી એ સર્વથી, દીનતા હમેશાં રહે ખડી,
લિક્ષા તણી હાંડી કદી જેસે નહિ શીકે ચઢી.

૭

આળસ અતિશે આવશે, અંગે મદા લિક્ષુકને,
વાળે બાસત, કંઈ જાતનાં, શુદ્ધિ તણે બુદ્ધિ અને,
યાચે પ્રમાદી પૂર્ણ, પાડા તુલ્ય તે રેશે પડી,
લિક્ષા તણી હાંડી કદી જેસે નહિ શીકે ચઢી.

૮

ધ ધો નહિ કંઈ સમશે, ઉપદેશ અંતર ખૂંચશે,
નિદ્રા અને નિંદા તણી, વાતો હૃદયને રૂચશે,
એશાન બહુ દર્યાવશે, ગદ્દો બની વાતો કરી,
લિક્ષા તણી હાંડી કદી જેસે નહિ શીકે ચઢી.

વિધવાની હાય ખાલી ના જાય.

પ્રયોજક—ડાહ્યાભાઈ જયકૃષ્ણદાસ મહેમદાવાદ.

દોહરા.

- નિરાધાર નિર્જાળ જગે, અળખા જાત મનાય,
તેમાં પણ વિધવા અતિ, નિર્જાળ જાત ગણાય. ૧
- તેનાં દુઃખ દેખી દીલે, થાય ન હાય જરાય,
વિધવાની જે હાય તે, કદી ન ખાલી જાય. ૨
- ભલે ભણી સહુ શાસ્ત્રને, પડિતમાં પંકાય;
મુધારા સારા કરી, કીર્તિ ઘણી કરમાય, ૩
- પણ વિધવાની વેદના, દિલમાં નહિ ધરાય,
વિધવાની જે હાય તે, કદી ન ખાલી જાય. ૪
- અનાથ જનને પાળવા, ઉપદેશો ઉચરાય;
અપંગને ઉદ્ધારવા, સંસ્થા કંઈક સ્થપાય. ૫
- અનાથ વર્ગેથી કદી, વિધવા ભાતલ થાય,
વિધવાની જે હાય તે, કદી ન ખાલી જાય. ૬
- વૃદ્ધ લગ્ન કરવા થકી, ખાળા વિધવા થાય,
ઉદર નિમિત્તે આંધળાં, માત પિતા થઈ જાય. ૭
- જીવન જરૂર સમું થતાં, નીકળે મુખથી હાય,
વિધવાની જે હાય તે, કદી ન ખાલી જાય. ૮
- સંસ્કારો નીતિ તણા, કન્યાને ન અપાય,
દેવ યોગે વિધવા થતાં, મર્યાદા ચુકી જાય. ૯
- અધોગતિ થાતાં પછી, રહે ન એક ઉપાય,
વિધવાની જે હાય તે, કદી ન ખાલી જાય. ૧૦
- એક પત્નીવત પુરૂષથી, પાળી નહિ શકાય,
એક પતિવ્રત પાળવા, અંકુશ અતિ મુકાય. ૧૧
- એ અન્યાયે અળખતાં, કાળજ કટક થાય,
વિધવાની જે હાય તે, કદી ન ખાલી જાય. ૧૨
- અદલ ન્યાયની યાચના, અવિનાશીને થાય,
કદી બંધને બેઠીમાં, ખાળા, બહુ રીણાય. ૧૩
- શ્રીપતિ શાપે પુરૂષને અવલોકી અન્યાય
વાંઠો તે મરી જાય કે, પરણીને રડાય. ૧૪
- માટે ડાહ્યા માનવી શોચો હૃદયે ન્યાય,
સમય વિચારી વર્તતાં, વિધવા વ્યથા જુઝાય. ૧૫

મિશ્નની જોઢી

અમારા દેશની આતર,
 ધરી છે હાથમાં ઝાળી,
 તમારા હિતની આતર,
 ભરો ભિક્ષા તણી ઝાળી.
 નહિ હુલ્લ છે અમારો પણ,
 ફરજ તો છે તમારી હા,
 કરજને ફેડવા આતર,
 ભરો ભિક્ષા તણી ઝાળી.
 થઈને સ્વાર્થ મય સાધુ,
 વિભૂતિ અંગના ઝાળી,
 ન ઝાળી ગેરમાં ઝાળી,
 ભરો ભિક્ષા તણી ઝાળી.
 ગુ'થીને સનેહને તાણે,
 વળી વિવેકને વાણે,
 સ્વદેશી શુદ્ધ ખાદીની,
 ભરો ભિક્ષા તણી ઝાળી.
 ખજે છે હિંદને હુણે,
 બુદ્ધમ અન્યાયની હાળી,
 ખુઝારો દાન દઈ ડાલા,
 ભરો ભિક્ષા તણી ઝાળી.

ભેજવા. }

જયકૃષ્ણાત્મજ,
 મહેમદાવાદી.

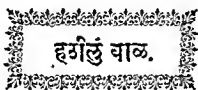
વાલ સાહિત્ય. .

કુતરો.

(રામ—ચાખખાનો.)

કુતરો ઘર તણો રખવાળ, પણ છે ગિલ્દી ફેરો કાળ—ટેક.
 તૂતું કરતાં તરત દોડીને, તણી હુકડા ખાય,
 ખાતો વધે તે મોંમાં ઝાલી, ખુણામાં લઈ લાય. કુતરો.
 પગે પગે ત્યાં ખાડો ખોદી, મુકે મજાની સાથ,
 કચરે દાંડે કાળજીથી એ, કેવી દુશળ ભત! કુતરો.

બારણામાં બેસી બહાદુરીથી ચોકી કરે બહુ પાકી,
અણબધ્યાને આવતાં દેખી પૂઠે મુકે પદગાકી. કુતરો,
ખડખડતામાં ખંભણી ઉઠી ભો ભો કરતો ધાય,
સૂતેલા શેઠ જાગી ઉઠેને ચટ દધ ચોર ઝલાય. કુતરો,
કોટે તો વળી પડે ખેરીને, ફાનસ મોંમાં રહાય,
વાંકી પૂછડી ઉંચી કરીને શેઠની સાથે જાય. કુતરો,
નીછાભાઈ ભાઈશંકર ભટ્ટ
ખરસાડકર.

(પશુમાં પડી એક તકરાર-એ રાહ ફેરફાર સાથે)

હઠીલા! હઠ કંઈ એવી રાખ (૨)
ઉધરે તુજ ખેડોતેર કુળ જગ રહે અવિચળ શાખ-હઠીલા. ટેક
ગણી આદર્શ અનેશે સો રમ લે તુજ જોરવમાંય,
ગૃહે નવીન બળ તુજ કૃત્યોની પ્રતિભામાં લહેરાય
કરે મુર લોક તણી જન ઝાંખ-હઠી. ૧
નહિ તું નકામું! રક્ત રત્ન સમ! મમ જીવન છે બાળ!
જીવી જીવી તુજ કાર્ય પ્રજાલી રસિકની ખરી નિશાળ,
સાંપડે મુજને નવલી પાંખ-હઠી. ૨
નથી તુજ નજરે શત્રુ મિત્ર કે નહાનું મોટું ખચીત
સત્વ લહાણી સરખી ઊંચી દે હસી મીઠડું યુલ રીત
શીખવ કંઈ પાઠ મુતન જીવ લાખ-હઠી. ૩
અજબ જ્યોતિમય અંતર ગળકે-તન-કૃતિ-ઉજવળ હોય.
જનની કને નલ તારક માગે એ આડો પણ રહોય
ખરે ભુરકીમાં જોને નાંખ-હઠી. ૪
હાં હાં ધ્રુવ સમ શક્તિ ખતાવા ધરછે નિર્મળ ઉર
વિધારામ રૂચીર આશાથી જુએ પ્રેમ ભરપુર
રસીલી, હઠીલી, પણ તુજ ભાખ-હઠી. ૫
વિધારામ વસનજી ત્રિવેદી.

ચુંથા જ્ઞાતિ સુધારક પત્રિકા નં. ૧

(ગતાંકથી ચાલુ.)

અધોગતિમાંથી ઉદ્ધરવાનો ઉત્તમ માર્ગ.

પત્રિકા કાઢવાની યોજના

તેના ખર્ચની વ્યવસ્થા માટે જાહેર આપીલ.

૬ આ બધું આપણે ક્યાં સુધી સહન કરીશું ?

મારા બહાલા સાતિયાંધુઓ ! પટેલનો આ પ્રાસંગિક અન્યાય અપમાન અને શિરજેરીઓ આપણે ક્યાં સુધી મુંગે મોઢે સહન કરીશું ? શું આપણે કાંઈપણ લાગણી વગરના પથ ચઢીને અવતર્યા છીએ કે જેમ એક ભરવાડ સેંકડો ઘેઠાને એક લાકડીની ધાકથી પોતાની મરણ માફક હાકારી નાખ છે તેમ પટેલના “જ્ઞાતિજહાર” રૂપી લાકડીના ડરથી આપણે તે ન્યાયે તેમ નાઆ કરવું ? આપણે શું નિર્માલ્ય નિઃસત્ય હોઈ ધધરને ઘેરથી ઘેરા જેવા સળાયા છીએ ? સ્વમાન ધુલિ લાગણી કેળવણી સારાસાર સમજના જેટલી શક્તિ આપણને ધધરે આપી નથી શું ? જ્ઞાતિજહારના હુકમે સિવાય બીજી કાંઈજ નેતે આવડતું નથી તેવા પટેલની આપણુદી નીચે વર્ષોનાં વર્ષો સુધી સડ્યાં કરવાનો તાત્રપટ પર દસ્તાવેજ આપણા બાપદાદાએ એ પટેલને લખી આપ્યો છે શું ? આટ આટલાં અપમાનો સહન કરતાં છતાં જેની પાસેથી લેશમાત્ર પણ હિત થવાની આશા ફાટ છે એવો પક્કો કડવો અનુભવ થયા પછી શા માટે એક દાણ પણ તેવા સ્વતાત્ર સત્તાધીશ પટેલને આપણે પટેલ તરીકે માન આપવું ? એનામાં પટેલ એટલે સાતિના નેતા થવા જેવું છે શું ? એને તે સાતિનો પાંસક એટલે રક્ષક ગણી શકાય કે અધોગતિ તરફ લઈ જનાર ભક્ષક ! એનો અધિકાર, એની પદવી, એનું માન એણે પોતાનેજ દાવે એકવાર નહિ પણ અનેકવાર ગુમાવ્યાં છે. એનાં વચન પણ એણે ક્યારે પાળ્યાં છે ! ૬૬૬ જ્ઞાતિજહારના હુકમે કાટયા સિવાય એણે સાતિની

શી શુભ સેવા કરી છે ! તો બહેતર છે કે તેને જ્યાંના ત્યાં રહેવા દઈ આપણે આપણો માર્ગ શોધી લેવો. એના બાપદાદાની પટેલાઈનું એ કાંઈ પણ રીતે નહિ આપે રાહનામું, કે નહિ સૂઝવાંદે ઉત્તરિતો અન્ય માર્ગ. તો બલે એ એના મનમાં પોતાને જ્ઞાતિનો પટેલ માન્યાં કરે, આપણે તો એની ત્રાસદાયક પટેલાઈ નથી જોઈતી. જો અત્યારથીજ આમ નહીં કરાય તો યાદ રાખજો કે હજુપણ તે અનેક જણનાં અપમાન કરશે ને તેની મરજી પ્રમાણે એક પછી એક અનેકને જ્ઞાતિબહાર મુક્યાં કરશે. તેનું આપું અપમાન સહન કરવા કરતાં આપણે પોતે જ એતીને આપણો ઉન્નતિમાર્ગ આપણે હાથેજ કાં વેળાસર ન શોધી લેવો ?

૭. એ નવો માર્ગ કયો ?

એ નવો માર્ગ એ છે કે બળતામાંથી બચવું. જ્યારે ચોખ્ખાં લાલ લાગી રહી હોય ત્યારે કાંઈ ન મળે તો છેવટ પોતાનો જીવ લઈનેજ નાસી છૂટવું જોઈએ એ ન્યાયે જ્યારે આપણી જ્ઞાતિમાં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે પટેલનાં કર્તવ્યોથી અધા-ધુધી જોસંભર ચાલી રહી છે ત્યારે શાણા મનુષ્યોનું ભૂપણ છે કે એનો ત્યાગ કરવો. કારણ જ્યાં અધર્મનેજ ધર્મ મનાય, પટેલના મનસ્વી તરંગોનેજ પરાણે પાળવા પડે, બ્રહ્મત્વથી નષ્ટ થવા માટે પટેલ જોને તેને નોટીણો લખી ફરજ પાડે, ને તે ન પળાય તો જ્ઞાતિબહાર મુકે, અનેક ધસારપટેલો વચમાં ફૂદી પડી જ્ઞાતિની વધારે બગાડી કરે, ને તેને કાંઈ અટકાવે પણ નહીં, ત્યાં કાંઈ સુદૃઢ મનુષ્યે ઉભું રહેવું પણ ચોખ્ખું નથી. જેમણે જ્ઞાનનો પ્રકાશ જોયો છે, જેમનાં હૃદય સંસ્કારી થયાં છે, જેમને પોતાની સ્થિતિનું અર્થ જ્ઞાન થયું છે, જેઓ સારાસાર સમજી શકે છે, જેમણે ચાલુ જમાનાની પ્રગતિ અનુભવી છે, તેઓ ક્યો મનુષ્ય એને વધારે લાંબો વખત વળગી રહેશે ! ભાઈઓ ! વિચાર કરો વધારે પાપ રોમાં ! એને વળગી રહેવામાં કે તેનો ત્યાગ કરવામાં ! વધારે બાળખી શું ? એ ટોળામાં રહી સાથે એસી લાડવા ઉરાડી પોતે જ્ઞાતિમાં છે એમ ગણાવી નીતિભ્રષ્ટ થવામાં કે એથી દુર થઈ ઉન્નતિ અને ધર્મનો માર્ગ ચઢવું કરવામાં ? એવા જુદાઓ પર પચ મુકી તેને કચડી નાખવામાં દપણ નથી પણ ભૂપણ છે, કારણ ધારા માટે જ્ઞાતિ નથી, પણ જ્ઞાતિ માટે ધારા છે. આપણે મનુષ્ય જાત અનિષ્ટધારાઓના બંધનમાં સંકળાઈ રહેવા સંજોગેલા નથી. આપણે પણ દેશકાળને અનુસરી આપણે માટે નવીન ધારા બનાવવા જેટલી શક્તિવાળા છીએ. વળી જ્ઞાતિના જુના ધારા કાંઈ પરમેશ્વરે સ્વ-હસ્તે તાંત્રપટ પર લખી આપણે માટે પૃથ્વી પર ઉતાર્યા નથી કે જેથી નેને ફેરવતાં પ્રભુનો કોપ બહારી લેવાનું પાપ લાગે. એ તો આપણા વડીલોએજ તે વખતના જમાનાને અનુસરી બનાવેલા છે. હવે દેશકાળ બદલાયો છે તો તે પણ જરૂર બદલાવાનું જોઈએ. નાનપણમાં શીવડાવેલાં કપડાં મોટી ઉંમર થતાં માંદગાં પડે એ દેખીનું છે. બદલાતા દેશકાળ પ્રમાણે ધર્મશાસ્ત્રના નિયમો પણ બદલાયા છે.

ચુંથા જ્ઞાતિ સુધારક પત્રિકા નં. ૧

(ગતાંકથી ચાલુ.)

અધોગતિમાંથી ઉદ્ધરવાનો ઉત્તમ માર્ગ.

પત્રિકા કાઢવાની યોજના

તેના ખર્ચની વ્યવસ્થા માટે જાહેર આપીલ.

૬ આ બધું આપણે ક્યાં સુધી સહન કરીશું ?

મારા બંધાણ જ્ઞાતિમંદુષો ! પટેલનો આ પ્રાસંગિક અન્યાય અપમાન અને શિરજેરીઓ આપણે ક્યાં સુધી મુગે મોઢે સહન કરીશું ? શું આપણે કાંઈપણ સાગણી વગરના પથ યદને અવતર્યા છીએ કે જેમ એક ભરવાડ સેંકડો ઘેટાંને એક સાકડીની ધાકથી પોતાની મરજી માફક હાંકી નીચ છે તેમ પટેલના “જ્ઞાતિઅદાર” રૂપી સાકડીના ડરથી આપણે તે ન્યાયે તેમ નાચ્યા કરશું ? આપણે શું નિર્મોહ્ય નિઃસત્ત્વ હોઈ ધકરને ઘેરથી ઘેરા જેવાં સર્જ્યા છીએ ? સ્વમાન ખુદી સાગણી કેળવણી સારાસાર સમજવા જેટલી શક્તિ આપણને ધકરે આપી નથી શું ? જ્ઞાતિઅદારના હુકમો સિવાય બીજી કાંઈ જ નેતે આવશ્યક નથી તેવા પટેલની આપખુદી નીચે વર્ગોનાં વર્ગો સુધી સહન કરવાનો તાક્રપટ પર દસ્તાવેજ આપણા આપદાદાએ એ પટેલને સખી આપ્યો છે શું ? આટલાં આટલાં અપમાનો સહન કરતાં જતાં જેની પાસેથી લેશમાંત્ર પણ દિત થવાની આશા નહીં છે એવો પકડો કડવો અનુભવ થયા પછી શા માટે એક દાખુ પણ તેવા જીવન સમાધીય પટેલને આપણે પટેલ તરીકે માન આપશું ? એનામાં પટેલ એટલે ના નેતા થયા જેવું છે શું ? એને તે જ્ઞાતિનો પાલક એટલે રક્ષક ગણી રક્ષા અપામતિ તરફ મધ્ય જનાર બાકી ! એનો અધિકાર, એની ધકથી, એનું માન એણે પોતાનેજ દાગે એકવાર નહિ પણ અનેકવાર ગુમાવ્યાં છે. એનાં વચન પણ એણે ક્યારે પાળ્યાં છે ! ફક્ત જ્ઞાતિઅદારના હુકમો કાઢ્યા સિવાય એણે જ્ઞાતિની

શી શુભ સેવા કરી છે ! તો 'અદેતર છે કે તેને જ્યાંના ત્યાં રહેવા દઇ આપણે આપણે માર્ગ શોધી લેવો. એના આપણની પટેલાઈનું એ કોઈ પણ રીતે નહિ આપે રાહનામુ, કે નહિ સૂચના દે ઉત્તરિતો અન્ય માર્ગ, તો બસ એ એના મનમાં પોતાને જ્ઞાતિનો પટેલ માન્યાં કરે. આપણે તો એની ત્રાસદાયક પટેલાઈ નથી જોઈતી. જો અત્યારથીજ આમ નહીં કરાય તો યાદ રાખજો કે હજુપણ તે અનેક જાણનાં અપમાન કરશે ને તેની મરણ પ્રમાણે એક પછી એક અનેકને જ્ઞાતિબદ્ધાર મુક્યાં કરશે. તેનું જાણું અપમાન સહન કરવા કરતાં આપણે પોતાના ચેતીને આપણે ઉન્નતિમાર્ગ આપણે હાથેજ ઠાં પેળાસર ન શોધી લેવો ?

૭ એ નવો માર્ગ કયો ?

એ નવો માર્ગ એ છે કે બજારમાંથી બચવું. જ્યારે ચોખ્ખા લાચ લાગી રહી હોય ત્યારે કાંઈ ન મળેતો હેતુ પોતાનો હવે લઈનેજ નારી છુટવું જોઈએ એ ન્યાયે જ્યારે આપણી જ્ઞાતિમાં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે પટેલનાં કર્તવ્યોથી અધા-ધુધી જોઈએ ત્યારે રહી છે ત્યારે જાણા મુનુષ્યોનું બૂબલુ છે કે એનો ત્યાગ કરવો. કારણ જ્યાં અધર્મનિજ મર્મ મનાય, પટેલના મનસ્વી તરંગોનેજ પરણે પાગલા પડે, બ્રહ્મત્વથી નદ યથા માટે પટેલ જોને તેને નોટીજો લખી કરજ પાડે, ને તે ન પળાય તો જ્ઞાતિબદ્ધાર મુકે, અનેક ધરારપટેલો વચમાં ફૂટી પડી જ્ઞાતિની વધારે બરબાદી કરે, ને તેને કોઈ અટકાવે પણ નહીં, ત્યાં કોઈ શુદ્ધ મનુષ્યે ઉભું રહેવું પણ ચોગ્ય નથી. જેમણે જ્ઞાનનો પ્રકાશ જોયો છે, જેમનાં દૃષ્ટ સંસ્કારી થયાં છે, જેમને પોતાની સ્થિતિનું ખરું જ્ઞાન થયું છે, જેઓ સારાસાર સમજી શકે છે, જેમણે જાણુ જમાનાની પ્રગતિ અનુભવી છે, તેવો કયો મનુષ્ય એને વધારે લાંબો વખત વળગી રહેશે ! બાઈઓ ! વિચાર કરો વધારે પાપ શેમાં ! એને વળગી રહેવામાં કે તેનો ત્યાગ કરવામાં ! વધારે બાળશ્રી શું ? એ જાણીમાં રહી સાથે બેસી લાગ્યા ઉરાડી પોતે જ્ઞાતિમાં છે એમ ગણાવી નીતિસદ્ થવામાં કે એથી દુર ચર્ચ ઉન્નતિ અને ધર્મનો માર્ગ ગ્રહણ કરવામાં ? એના જુલમો પર પગ મુકી તેને કમડી નાખવામાં ફાંજ નથી પણ બૂબલુ છે, કારણ ધારા માટે જ્ઞાતિ નથી, પણ જ્ઞાતિ માટે ધારા છે, આપણે મનુષ્ય જાત અનિષ્ઠ ધર્મજોના બધેનમાં સંકળાઈ રહેવા સર્વશ્રેયા નથી. આપણે પણ દેશકાળને અનુસરી આપણે માટે નવીન ધારા બનાવવા જેટલી શક્તિવાળા છીએ. વળી જ્ઞાતિના જુના ધારા કાંઈ પરમેશ્વરે સ્વ-હસ્તે તાલપટ પર લખી આપણે માટે પૃથ્વી પર વિતાર્યા નથી કે જેથી તેને દેશનાં પ્રજાનો કોપ વહેરી લેવાનું પાપ લાગે. એ તો આપણા વડીલોએજ તે વખતના જમાનાને અનુસરી બનાવેલા છે. હવે દેશકાળ બદલાયો છે તો તે પણ જરૂર બદલાવજો જોઈએ. નાનપણમાં શીવણવેલાં કપડાં મોટી ઉંમર થતાં સાંકડાં એ દેખીતું છે. બદલાતા દેશકાળ પ્રમાણે ધર્મજોના નિયમો પણ

જે એમ ન હોત તો એક પછી એક એમ અનેક રમૂતિઓ ઉદ્ભવતજ નહીં. તો પછી આપણે પણ આપણી જ્ઞાતિનું નવું ધર્મશાસ્ત્ર દેસકાળ ને અનુસરી કેમ ન રચવું? જે હજી પણ આપણે નહીં ચેતીયે, ને તેનો ત્યાગ નહીં કરીએ તો તો તે દુષ્ટ ધારા આપણનેજ કચડી નાખશે. ને અત્યાર સુધી ઉધવાયી જે ભયં-કર અધોગતિએ આપણે આવી પહોંચ્યા છીએ તેથી પણ વિશેષ પાયમાલીએ આપણે જરૂર જઈ પહોંચીશું. ને છેવટ થોડા દસકામાં તો આપણે સમુદાય નામ-શેષ ને નષ્ટપ્રાય થઈ જશે એ પણ સિદ્ધાંતપૂર્વક માનવું.

૮ આપણું નવું બંધારણ કેવી રીતે રચવું?

અ બંધારણ કેવી રીતે બાંધવું?

અધોગતિના જુના બંધન કરતા ધારાઓ ઉપર મીંકું મૂકી, દેશ કાળને અનુસરી, જ્ઞાતિની સ્થિતિ લક્ષમાં લઈ, ધર્મશાસ્ત્રના આધાર સાથે, ભવિષ્યનો વિચાર કરી, ગરીબ અને શ્રીમંત સર્વને એક સરખી રીતે અનુકુળ આવે તેમ ઓછામાં ઓછા ખર્ચાળ, આચાર વિચારનું રક્ષણ થાય એવા, જ્ઞાતિની આખાદી વર્ધક, ને શાસ્ત્ર તથા રૂઢીનું તારતમ્ય તારવી અસારમાંથી સાર ખેંચી કાઢેલા આપણા નવા ધારા હોઈ શકે. તે માટે મારી પાસે હિંદમાં વસતી અનેક મોઢ જ્ઞાતિઓમાં પ્રચલીત ધારાઓનું ટીપ્પણો સંગ્રહલાં છે, તેનું દોહન કરી પ્રથમ આપણી જ્ઞાતિ માટે કેવા ધારા હોઈ શકે તેનો ખરડો તૈયાર કરાશે, જે આવી પત્રિકાના ૩૫માં છપાઈ નાનેથી મોટા દરેક જ્ઞાતિ બંધુના મત લેવા તથા સુધારા વધારા કરવા પોસ્ટદ્વારા ઘેરે ઘેર મોકલાશે. અમુક મુદતમાં તે પર સોના મત આવી ગયા પછી તેમાં યોગ્ય ફેરફાર કરી ફરીથી તારણ તૈયાર કરી એકવાર ફરીથી તે પાછો ઘેરે ઘેર મોકલાશે, ને તેના જવાબ પણ અમુક મુદતમાં આવી ગયા પછી જ. આપણી કોન્ફરન્સ બોલાવવી હીક પડશે. આમ દરેક જ્ઞાતિ બંધુનો મત મંગાવ્યા પછી કોઈને પૂછવું નહિં એવો વાંધો પણ નહિ ઉડે, ને ધારા બાંધવા આખી જ્ઞાતિને એક ઠેકાણે મળી મોટા ખર્ચ પણ નહિ ઉડાવવો પડે. બેશક છપાઈ પોસ્ટ વીગેરેનો ખર્ચ થશે, પણ તે આવશ્યક છે. ને તે માટે શું કરવું એ યોજના પણ આ સાથે આગળ જણાવું છું. આમ ક્યાં વગર સંકડો પળો વહી જશે તો પણ નવા ધારા તૈયાર થવાના મળી. જ્ઞાતિની ઉત્તતિ અર્થે આ એકજ સરળ ને સદગતસાધ્ય માર્ગ મારી નજરે તરે છે. જે મેં મારા સમાગમમાં આવેલા અનેક બાઈઓને જણાવ્યો છે, ને આખી જ્ઞાતિને જાણે હવે કહું છું. તે જરાએલી કોન્ફરન્સમાં પણ ફેરવવા જેવું જણાશે તો ફેરવી રહાશે. એ પ્રમાણે ત્રણ ત્રણ વખત ચર્ચાઈ ગયેલા ધારા સર્વમાન્ય પણ થાય એમાં આશ્ચર્યજનક કંઈ નથી. એ નહીં થયેલા ધારા પર સહીયો લઈ છપાવી તેની ચેપડી જ્ઞાતિમાં દરેકને ઘેર ઘેર મોકલાશે, ને આપણી જ્ઞાતિના હિતની ખાતર જરૂર જણાયે તો જે જે રાજ્યોમાં આપણી જ્ઞાતિ વસે છે તે તે રાજ્યોમાં તે રજીસ્ટર દસ્તાવેજ તો આપણું બંધારણ “ન જૂતો ન ભવિષ્યતિ” જેવું ચોકસ ફાઇ જશે.

આ બંધારણ કેવું બાંધવું ?

આ નવા બંધારણમાં જ્ઞાતિનું ક્ષેત્ર વિશાળ કરવાની છુટ માટે, કન્યાઓને ચાંદલે આપવાની યોજના માટે, પાછલી લેણી દેણી કન્યાઓનો નિકાલ કરવા સર્વેને ગમશે તેવો વચ્ચેનો માર્ગ કાઢવા માટે, જ્ઞાતિની વિધવાઓ માટે તથા વિધાર્થીઓ માટે ફંડ કરવા ને તેમાં દરેક જ્ઞાતિ બંધુએ પોતાને ઘેર આવતા સારા નસ્તા પ્રસંગે, યથાશક્તિ મદદ કરવાનું ફરજિયાત રાખવા, જ્ઞાતિના હાલના નાણાંનો સમાવેશ પણ, તેવા ફંડમાં ભેગવી દેવા કે હીક લાગશે તો ઇલાયદો રાખી તેનો ઉપયોગ જ્ઞાતિ હિતાર્થે કરવા, આપણી જ્ઞાતિના છોકરાને ભણવા ભાવનગર જેવા સુગવડવાળા સ્થળે એક વિદ્યાર્થીગૃહ (બોર્ડિંગ હાઉસ) ઉઘાડવા, ગરીબની દાદ પર પણ પુરતું ધ્યાન આપવા, જ્ઞાતિનું પદ્ધતિસર દ્વંદ્વર રાખવા, ને તેનો રિપોર્ટ દરસાસ તૈયાર કરવા, જ્ઞાતિનું નવું વસ્તીપત્રક બનાવવા, દરેક કાર્ય બહુમતિથી અમલમાં મુકવા, મોઢ માર્ગે માસિક દ્વારા જ્ઞાતિની ફરિઆદો દાદો પ્રકાશમાં લાવવા, ને એકંદરે ઉન્નતિનું મૂળ કેળવણીને ઉત્તેજ જ્ઞાતિની આર્થિક શારીરિક અને માનસિક સ્થિતિ સુધરે તે માટે બનતા સર્વ ઉપાયો લેવા દરેક કાળજી રખાશે.

૯ જ્ઞાતિનો નવો પટેલ કોણ થશે ?

અત્ર સર્વેને સહજ પ્રશ્ન ઉદ્ભવશે કે એ બંધુ તો હીક, પણ આ નવું તંત્ર ચલાવનાર જ્ઞાતિનો નવો પટેલ યશે કોણ ? ભાઈઓ ! એકલ વ્યક્તિ આખી સંસ્થાનો કુલ જોખમદાર હોય એવો વખત તો હવે વહી ગયો છે. એવાં કુલ સત્તાધીશ ને બહાંગીરી કાયદાવાળાં રહીઆ જેવાં વિશાળ રાખ્યો પણ સ્વતંત્ર સત્તાથી આજે નહિપાય થઈ ગયાં છે. આજે જમોનો બદલાયો છે. તે પ્રમાણે નવું બંધારણ પ્રજાસત્તાક હોય તો સર્વને અનુકૂલ થાય. એવું બંધારણ કરવા આપણી જ્ઞાતિના જથાવાર રીતસર ચુંટાએલા બંધુઓનું એક કાર્યવાહક મંડળ રચાવું જોઈએ. તેમાંથી પણ સરપંચ પસંદ કરી તે સર્વનો એક યોગ્ય પ્રમુખ પણ નક્કી થવો જોઈએ. તેવો પ્રમુખ યોગ્ય લાગે તો દર વર્ષે કે દર પાંચ વર્ષે ફેરવી શકાય. તેમજ વ્યવસ્થાપક મંડળો પણ અવર નવર બદલાવાં જોઈએ; જેથી સર્વેને વારાફરતી આખી હીલચાલોમાં ભાગ લેવાનો લાભ મળી શકે. અમુક કુમકાવાળા ભાઈ જે કરે તેમ થાય એવી પદ્ધતિ રખાશે નહિ. કાર્ય કરનારાઓની યોગ્યતા જ્ઞાતિની દાન કેળવણી ને સુસંસ્કારિતા એ બાબતોને વિશેષ મહત્ત્વ અપાશે. દરેક કાર્ય બહુમતિથી યશે. મને ખાતરી છે કે આ રીત સર્વે ભાઈઓને અનુકૂલ યશે. હવે સમજાયું ન હશે કે આવા બંધારણનો વારંવાર બદલાવો કે ચુંટણીથી પસંદ કરાવો પ્રમુખ તે અમુક મુદતને માટે જ્ઞાતિનો પટેલ ગણાશે. વંદ્યપરંપરાગતનો પટલાઈનો ત્રાસ આ જમાનામાં કાંબો વખત નથી શકે નહિ. ને નબલા દેવો તે પણ પાપ છે.

અધ્યાય બારમો.

ઘૌમ્ય કહે છે—તેને ઉઘેલો જોઈને જ્યદેવ બ્રાહ્મણે મોહ પામીને તેનું ધન
 લઈ લેવા ધરણ કરી. (૧) મધ્યસ્થે આ મુતેલા બ્રાહ્મણને હું કેવી રીતે મારું
 ને તેનું ધન કેમ લઈ લઉં એવી તે ચિંતા કરવા લાગ્યો. (૨) તેવી છરી નથી, ને
 દાતારડું પણ ધાર વગરનું બુદ્ધું છે, મારી સ્ત્રી અને છોડી ચપળ છે, તેથી વાત
 ઉઘાડી પડી જશે. (૩) બ્રાહ્મણનું કાપેલું ગળું જોઈ લોકો વિરમય પામશે અને
 મને જ ખસ્તું કરીને તેનો વધ કરનાર માનેશે. (૪) રાત્રી પણ એવું જાણીને
 મને દુઃખ દેશે. હે ધર્મને જાણનાર ! એ પ્રમાણે વિચાર કરતાં તેની રાત્રિ ચાલી
 ગઈ. (૫) સવારે ઉઠીને આ બ્રાહ્મણ પોતાના ધરખણી જશે. તેની પાસે ધણું
 ધન છે. હું શું કરું તે મને મુશ્કેલ નથી. (૬) હે કુંતિના પુત્ર ! એ પ્રમાણે
 ચિંતાગ્રસ્ત થયેલા જ્યદેવને તે મુસાફર બ્રાહ્મણે સવારે જતાં જતાં કહ્યું. (૭) હે
 દિલ્લેશ ! હું તારી મહેરબાનીથી તારે ઘેર સુખેથી ગયો. તારું કલ્યાણ થાયો.
 હવે હું મારે ઘેર જઈશ. (૮) એ પ્રમાણે બ્રાહ્મણે કહ્યું એટલે જ્યદેવ તે બ્રાહ્મ-
 ણનું ધન પોતાના હાથથી ગણું એમ માનીને ધણો દુઃખી થયો. (૯) તે દુઃખ બુ-
 દ્ધિવાળાએ આંખોમા આંસુ લાવીને કહ્યું હે મુગ્ધ બ્રાહ્મણ ! આજે મારે ઘેર
 જમીને તમારી મરજી પ્રમાણે જાયો. (૧૦) હે મહાબાળ ! તમે અતિથિ છો,
 ને ખરેખર મારા પુત્રનીય છો. તમે જરૂર કાલે સવારે તમારે ઘેર જાવો. (૧૧)
 જો તમે જમ્યા વગર જશો તો મારું જીવન નિષ્ફળ છે, ને ગૃહસ્થાશ્રમના ધર્મ
 પ્રમાણે મને પાપ લાગશે. (૧૨) ઘૌમ્ય કહે છે— તે નિપુણ ઉત્તમ બ્રાહ્મણ
 જ્યદેવનાં વચન સાંભળીને એનું કહેવું ખરું છે એમ માનીને તે મોટા મનવાળો સાં-
 રથો. તે પાપ બુદ્ધિવાળાએ વિચાર કર્યો કે હવે હું શું કરું ! આને સ્ત્રી રીતે મારું !
 અને એનું ધન શી રીતે લઉં ? (૧૪) હે મોટી બુદ્ધિવાળા પાપ ! તે મોટી
 ચિત્તવાળા પિતાય જેવા તે પાપીએ ને ક્યું તે હે જ્ઞાસ્ત ! સાંભળ. (૧૫)
 લોકો બધાં પાપો કરાવે છે એમાં મંજવ નથી. લોકો મનુષ્ય લોકથી માંખાપને

ભાષને ગુરને તેમજ મૈત્ર અને પ્રિય મિત્રને મારી નાખે છે, અને પોતાના કુળનો ધર્મ પણ ભુલી જાય છે. ચિત્તમાં લોભ ઉત્પન્ન થતાં સધળા ગુણો નકામા છે. (૧૬-૧૭) ને લોભી દુષ્ટ લોકમાં હજાહજાર ઝેર નાખ્યું. હે નૃપ ! તે પ્રાહ્લણ જન્માને રાત્રે સુતો કે તુર્ત મરણ પામ્યો. (૧૮) એકલા થએલા આકોશીપાકોશી-ઓને કહ્યું કે આ પ્રાહ્લણ સુતો હતો ત્યાં તેને સાપ કરડ્યો ને તે મરણ પામ્યો છે. (૧૯) તેનું તમામ ધન કાષ્ટને તે દુષ્ટ તેની બિધિસર દહન ક્રીયા તેમજ ઉત્તર ક્રીયા પણ કરી નહિ. (૨૦) ત્રણ મહિને તેનો પુત્ર યજ્ઞમાનને ઘેર ગયો તો તેણે કહ્યું કે મેં તેને ધન આપ્યું છે ને તે અદ્વીતી ઘેર જવા નીકળ્યો છે. (૨૧) તેથી તે છોકરો ચિંતાગ્રસ્ત કાષ્ટને રસ્તાનાં ગામો અને શહેરોમાં પૂછતો અને જોતો જોતો ધણે દુઃખી થયેલો તેજ ગામમાં આવી ચડ્યો. (૨૨) ગામને ઝાંપે તેણે પુછ્યું કે આંદી ત્રણ માસ અગાઉ કોઈ વેદ જાણનારો ધાર્મિક પ્રાહ્લણ આવ્યો હતો ? (૨૩) તે સાંભળીને વણિકોએ કહ્યું કે જયદેવ પ્રાહ્લણને ઘેર તે ઉતર્યો હતો, ત્યાં તેને સાપે કરડ્યો ને તે ગુત્તરી ગયો એમ અમારે કાને આવ્યું છે. (૨૪) તે સાંભળીને તે પુછતો પુછતો જયદેવ પ્રાહ્લણને ઘેર ગયો ને ધણા ભક્તિ ભાવથી તેના પિતા મુખે પુછ્યું ને જયદેવે તેને કહ્યું કે સોમશર્મા નામનો યાદેલો અને ભુખ્યો પ્રાહ્લણ આઠી આવ્યો હતો એ વાત ખરી છે. (૨૫) રસ્તામાં તેનું ધન ચોરાએ લઈ લીધું હતું ને તે દુઃખીઓમાંથી આવ્યો હતો. 'મેં' તેને અન્ન આપ્યું ને તે આંદી રહેલો હતો. (૨૬) તે યાદેલો હતો તેથી બીજે દિવસે મારે ઘેર રહ્યો હતો ને તે કુટુંબની તથા રસ્તાની વિવિધ વતો કરતો હતો. (૨૭) રાત્રે તેને કાંજો સાપ કરડ્યો ને તે મરણુતોલ ગયો. મેં તેનાં ઘણા ઉપચારો કર્યા પણ તે મરી જ ગયો. (૨૮) મેં તેની પદ્મીડી વિગેરે ક્રીયા કરી હતી, તારે હવે કાંઈ દુઃખ પરતું નહિ. કોરણ કાલ અટકાવી શકાતો નથી. (૨૯) જન્મેલાને જરૂર મરણનું છે, ને મરેલાને જરૂર જન્મવાનું છે, તેથી વિદ્વાન પ્રાહ્લણે તેનો શોક કરવો જોઈએ નહિ. (૩૦) મરણુ એ આત્માનો ધર્મ નથી કારણકે એ સદા નાશ રહીત છે. અન્નથી તેનું અન્નધારણ છે તે માટે જ પાર્થિવ વિહાર ગણાતો આ દેહ કાલુષ્યગુર છે. (૩૧) જેમ માણસ જીનાં લુગડાં ત્યજીને નવાં ધારણ કરે છે તેમ જીવ જીનો દેહ ત્યજીને નવો દેહ ધારણ કરે છે. (૩૨) એ પ્રમાણે તેનું વચન સાંભળી ધણા દુઃખી થયેલો છોકરો તેનું કહ્યું ખરું માનીને સ્નાન કરી ઘેર ગયો. (૩૩) હે ભારત ! પછી કેટલાક મહિને તેનું ધન ચોરાએ લઈ લીધું, ને તે પાપથી જયદેવ પ્રાહ્લણને રક્તપીતનો રોગ થયો. (૩૪) તેના કાનમાં કીડા પડવા લાગ્યા ને તેને ઘોળો કાઢવો, શરીર સુકાઈ ગયો, નિધન ને દુઃખી થઈ લેકામાં તિરસ્કારને પાત્ર થયો. (૩૫) તેથી

સોડામાં એવી વાત ચાલી કે આવે તે પ્રાદ્યલુને મારી નાખ્યો છે, ને તેનું પન
 સપ લીધું છે; તે પાપથીજ આ પીડાય છે. (૩૭) તે ઘેર સૌરવ નરકમાં પડ્યો,
 અથવા ખરેખર તે કુતરાની જાતમાં જન્મ લેશે, (૩૮) તે ગધેડા ઉપર બીલાડો
 શિયાળ વાધ કે ડાગડો યશે. માણસ પણ ચાંડાસ થાય છે એમાં મંત્રાય નથી.
 (૩૯) એ પ્રમદહુલા કરનારો છે એમ લોક તેની વારંવાર નિંદા કરતા હતા
 તેથી ને કાઢના દુઃખથી અતિ દુઃખીયો થવાથી તેની તીથ. કરવાની દરજી થઈ.
 (૪૦) તે પ્રયાગ માધ સ્નાન કરીને કાગી ગયો. પછી કાંચી ગયો, ને તે તીર્થોમાં
 સ્નાન કર્યો. (૪૧) પછી વૈજનાથ અને જગતના ગુરુ જગન્નાથનાં દર્શન કરી તે
 બદ્રીનાથ, કેદારનાથ અને વીરભદ્ર મહાશીવ ધામે ગયો. (૪૨) મધુરા અથોધ્યા
 અને નૈમિષારણ્યમાં જઈને પછી કુશ્વેત્રમાં સ્નાન કરી તે શુભ એવા પુષ્કરમાં
 ગયો. (૪૩) પછી મહાકાલનાં દર્શન કરી ઓંકારનાથ અને અમરેશ્વર ગયો.
 પછી ભમનો ભમનો ગાંતમની પુત્રી ગાંધારીએ આવ્યો. (૪૪) પછી
 રેવાજી ધધને ગમચંદ્રજીના પૂજેલા સેતર્થીદુ રાનેશ્વર ગયો અને ગંગા તથા
 મધુદના સંયોગ આગળ સ્નાન કરી શંકરના દર્શન કર્યો. (૪૫) પછી સાબર-
 મતીમાં નાહી દુધેશ્વર શંકરનાં દર્શન કર્યો. લાંબી લોકને પવિત્ર કરનારા પ્રભાસ
 ક્ષેત્રમાં ચંદ્રેશ્વરનાં દર્શન કર્યો. (૪૬) પ્રાચી પાટણમાં સરસ્વતીમાં નાહી સોમ-
 નાથ શંકરનાં દર્શન કર્યો. પછી શુકાવર્ત ન.મે મહાપવિત્ર ક્ષેત્ર જ્યે. (૪૭)
 ત્યાં પણ ગોમતીમાં નાહીને ફરી ફરી નિમ્વાસ નાખ્યા, કારણ મહા દુઃખકારક
 કાઢના રોગથી મુક્ત થયો નહિ. (૪૮) એ પ્રમાણે તે દુઃખાતુર પ્રામદલે દેહનો
 ત્યાગ કરવા વિચાર કર્યો, તેવામાં લોકો પાસેથી મહા પવિત્ર એવા ધર્માશ્રય વિશે
 તેણે સામળ્યું. (૪૯) હે રાજા! તે ભમતો ભમતો ને પૂજતો પૂજતો કેટલેક દિવસ
 મોહરકપુર આવ્યો. (૫૦) તેણે ધર્મરૂપના શુદ્ધ પાણીમાં વિધિ પૂર્વક સ્નાન
 કર્યું. કે તુર્તજ તે પ્રામદલ કાઢથી મુક્ત થયો ને તેને દિવ્ય દેહ પ્રાપ્ત થયો. (૫૧)
 હે રાજેન્દ્ર! આમ થવાથી તે ખુશ થતો થતો ચોતાને ઘેર ગયો. હે ધર્મને જાણુ-
 નારા! આ પ્રમાણે આ શુભ ઇતિહાસ મેં તને કહ્યો. (૫૨) હે રાજા!
 ધર્મવાવના પ્રભાવથી તે પ્રાદ્યલુન્યા પાપથી મુક્ત થયો એવા તે તીર્થોમાં ઉત્તમ
 તીર્થ વિશે એ તને કહ્યું. (૫૩) હે રાજા! ત્યાં નેલાવાથી માણસ પાપથી મુક્ત
 થાય છે. હવે તે સ્થળનાં બીજાં તીર્થો વિશે હું તને કહું છું. (૫૪)

આ પ્રમાણે પદ્મપુરાણના પાતાલ ખેંડમાં આવેલી ધર્મરિવ્ય
 કથાનો દિવ્યહત્યાનારા નામનો ખારમો અધ્યાય.

પ્રભાસાંકર જયશંકર પાંડક.

મોઢ માર્તણ્ડ

સ્વ. રેવાશંકર પ્રાણશંકર વ્હોરા.

અઝામે અવમાન પામેતા મોઢ જ્ઞાનિના પરમ ભક્ત, વિદ્વાન લેખક,
ઉત્તમ શિક્ષક, ને જાહેરાત વ્યાપારી.
મૂળ રદીય-અરખેજ.

લોકમાં એવી વાત ચાલી કે આણે તે બ્રાહ્મણને મારી નાખ્યો છે, ને તેનું ધન
 સઘ લીધું છે; તે પાંપચીજ આ પીડાય છે. (૩૭) તે ઘેર સૌરવ નરકમાં પડશે,
 અથવા ખરેખર તે કુતરાની જાતમાં જન્મ લેશે, (૩૮) તે ગધેડો ઉંઠ બીલાડો
 શિયાળ વાધ કે કાગડો થશે. માણસ પણ ચાંડાલ થાય છે એમાં સંત્રય નથી.
 (૩૯) એ બ્રમ્હહત્યા કરનારો છે એમ લોકે તેની વારંવાર નિંદા કરતા હતા
 તેથી ને કોઈના દુઃખથી અતિ દુઃખીયો થવાથી તેની તીથ કરવાની ઇચ્છા થઈ,
 (૪૦) તે પ્રયાગ માથ સ્નાન કરીને કાશી ગયો. પછી કાંચી ગયો, ને તે તીર્થોમાં
 સ્નાન કર્યો. (૪૧) પછી વૈજનાથ અને જગતના ગુરુ જગન્નાથનાં દર્શન કરી તે
 બદ્રીનાથ, કેદારનાથ અને વીરભદ્ર સદાશીવ ધામે ગયો. (૪૨) મથુરા અયોધ્યા
 અને નૈમિષારણ્યમાં જઈને પછી કુરુક્ષેત્રમાં સ્નાન કરી તે શુભ એવા પુષ્કરરાજ
 ગયો. (૪૩) પછી મદાકાસનાં દર્શન કરી ઓંકારનાથ અને અમરેશ્વર ગયો,
 પછી ભમતો ભમતો ગૌતમની પુત્રી ગોદાવરીએ આવ્યો. (૪૪) પછી
 રેવાળ થઈને રામચંદ્રજીના પૂજેલા સેતબીંદુ રાનેશ્વર ગયો અને ગંગા તથા
 સમુદ્રના સંયોગ આગળ સ્નાન કરી શંકરના દર્શન કર્યો. (૪૫) પછી આખર-
 મતીમાં નાહી દુધેશ્વર શંકરનાં દર્શન કર્યો. ત્યાંથી લોકને પવિત્ર કરનારા પ્રભાસ
 ક્ષેત્રમાં ચંદ્રેશ્વરનાં દર્શન કર્યો. (૪૬) પ્રાચી પાટણમાં સરસ્વતીમાં નાહી સોમ-
 નાથ શંકરનાં દર્શન કર્યો. પછી શુકાવર્ત ન. મે મહાપવિત્ર ક્ષેત્ર જોયું. (૪૭)
 ત્યાં પણ ગોમતીમાં નાહીને ફરી ફરી નિર્વાસ નાખ્યા, કારણ મહા દુઃખકરક
 કોઈના રોગથી મુક્ત થયો નહિ. (૪૮) એ પ્રમાણે તે દુઃખાતુર બ્રામ્હણે દેહનો
 ત્યાગ કરવા વિચાર કર્યો, તેવામાં લોકો પાસેથી મહા પવિત્ર એવા ધર્મારણ્ય વિશે
 તેણે સાંભળ્યું. (૪૯) હે રાજા! તે ભમતો ભમતો ને પૂજતો પૂજતો કૃત્તેલક દિવસે
 મોહરકપુર આવ્યો. (૫૦) તેણે ધર્મરૂપના શુદ્ધ પાણીમાં વિધિ પૂર્વક સ્નાન
 કર્યું. કે તુર્તજ તે બ્રમ્હણ કોઈથી મુક્ત થયો ને તેને દિવ્ય દેહ પ્રાપ્ત થયો. (૫૧)
 હે રાજેન્દ્ર! આમ થવાથી તે ખુશ થતો થતો ગીતાને ઘેર ગયો. હે ધર્મને જાણુ-
 નારા! આ પ્રમાણે આ શુભ ઇતિહાસ મેં તને કહ્યો. (૫૨) હે રાજા!
 ધર્મવાવના પ્રભાવથી તે બ્રાહ્મણનાં પાપથી મુક્ત થયો એવા તે તીર્થોમાં ઉત્તમ
 તીર્થ વિશે મેં તને કહ્યું. (૫૩) હે રાજા! ત્યાં નંદાપાથી માણસ પાપથી મુક્ત
 થાય છે. હવે તે સ્થળનાં ખીર્જ તીર્થો વિશે હું તને કહું છું. (૫૪)

આ પ્રમાણે પદ્મપુરાણના પાતાલ ખંડમાં આવેલી ધર્મારણ્ય
 કથાનો દિગ્ગદ્વ્યાપાર નામનો આરમ્ભ અધ્યાય,

પ્રભાસાંકર જયશંકર પાઠક.

સ્વ. વહોરા રેવાશંકર પ્રાણશંકરની ટુંક જીવન નોંધ.

રા. વહોરા રેવાશંકર પ્રાણશંકરે અમદાવાદના પ્રતિષ્ઠિત વહોરા પ્રાણશંકર ગવરીશંકરના જોષ્ટ પુત્ર હતા. તેમણે ગુજરાતી કેળવણી લીધા બાદ અદ્યાર વર્ષની નાની વયમાંજ મેટ્રીકની પરીક્ષા સારા નંબરે પસાર કરી હતી. પરીક્ષા પસાર કર્યા પછી તેઓ થોડાજ વખતમાં દરકોઠા મામલતદારની કોર્ટમાં કલાર્ક તરીકે જોડાયા. આ વખતથીજ તેમનું મન શાંતિ ઉત્પત્તિમાં દોરાયું, અને સને ૧૮૯૦ માં તેમણે સંક્ષિપ્ત ધર્મારણ્ય નામનું પુસ્તક પ્રકટ કર્યું. પુસ્તક પ્રકટ કર્યા પછી તેમનું ધ્યાન મોદેરાનો જીર્ણોદ્ધાર કરવા તરફ દોરાયું. આથી તેમણે પાટણના વકીલ નયુભાઈ ગીરધરલાલની સાથે સ્થાનિક ધર્મારણ્ય જીર્ણોદ્ધાર મંડળની સ્થાપના કરી. વકીલની સાથે સ્થાનિક પ્રથમ સ્થળે પ્રતાવનાર તેજ હતા. મોદેરા ઉદ્ધારમાં તેમનું મન લાગેલું. દેવાથી તેમને કોર્ટની તોફાની તીક્ષ્ણતા આપવી પડી. અને તે વખતમાં દેશાઈ જનરાયની મદદથી આજ્ઞાતી અને તે વખતમાં અમદાવાદમાં પ્રતિષ્ઠા પામેલી ન્યુ ઈંગ્લીશ સ્કૂલમાં તેઓ માસ્ટર તરીકે નીભાયા. આ અરસામાં તેમણે ભારતવર્ષનો ઇતીહાસ ૧૮૯૫ ની સાલમાં છપાવ્યો, જે ઇનામ તથા લાઇસન્સ માટે મંજૂર પણ થયો. માસ્ટર તરીકેની કારગિર્દીમાં તેમને શેડીઆઓ સાથે પરીચય થયો હતો, કારણ કે ધણે સ્થળે ગ્રીક એજન્ટોને ત્યાં ટ્યુશનો આપવા તેઓ જતા હતા. કેટલાક શેડીઆઓની મદદથી તેમણે ૧૮૯૮ ની સાલમાં કાળીદાસ રેવાશંકરની કંપનીના નામની સ્ટોરની પેઢી ઉઘાડી. પરંતુ પેઢીનું કામકાજ બે વર્ષ ચાલ્યું; બાદ તે દરમિયાનમાં તેઓ ચોત્રીશ વર્ષની વયમાંજ પોતાના ચારમાસના પુત્ર વહોરા નયુભાઈને પોતાના કનિષ્ઠ અંધુ ઉદાસના પ્રાણશંકરના હાથમાં સોંપી અને ઘર તથા પેઢીનું સંપૂર્ણ કામ તેમને સ્વધીન કરી મોદેરાનો સંપૂર્ણોદ્ધાર જોવા દિના આ દુનીઆનો ત્યાગ કરી ચાલ્યા ગયા. જે નેઓ વિશેષ મુદત હયાત રહ્યા હોત તો બેશક સમસ્ત મોદ કામને ઉપકરકં યાત.

સ્વ. જોરા ઓટાલાલ પ્રાણશંકર એમની ટુંક જીવન નોંધ.

મદદવાદ ચાતુર્વેદી મોઠ વાદ્યજ્ઞ જ્ઞાતિમાં અગ્રગણ્ય ગણાતા સુપ્રસિદ્ધ શ. શ. પ્રાણશંકર ગવરીશંકર મહેતાથી કોઈ અજ્ઞાત્યું નથી. તેઓ અમદાવાદમાં કેળવણી ખાતા તરફથી નીરાળના મહેતાજી હતા, અને તેમના હાથે કેટલાક છોકરાઓ એવા સારા નીવડ્યા કે જેઓ અમદાવાદ શહેરમાં મીઠા એન્ટ તરીકે કામ કરી તેમના નામની મીલો ચલાવી છે. ચોરાશી જ્ઞાતિમાં પણ તેઓ આંગણપટો ભાગ લેતા હતા. વિદ્યાર્થીઓને ઉત્તમ પગલે ચાલવાની અહર્નિશ તેમની શીખામણ હતી. તેમના કામથી શહેરમાં ધણે સંતોષ હતો. તેઓને ઇશ્વર કૃપાએ બે પુત્રો હતા, તેમાંના મોટા પુત્ર શ. દેવાશંકરભાઈ જેમની નોંધ આગળ લેવાઈ ગઈ છે તે તથા કનિષ્ઠ આ છોટાલાલભાઈ હતા.

શ. છોટાલાલ પ્રાણશંકર તા. ૧૨-૧૦-૧૮૭૩ ના રોજ જન્મ્યા હતા. તેઓએ પોતાના પોતાની તાલીમ નીચે થોડા વખતમાં વિદ્યાભ્યાસ કરી તા. ૨૩-૧૦-૧૮૮૧ ના રોજ ચર્ચ ગ્રેડની પરીક્ષા પસાર કરી ત્યાર પછી તા. ૧૨-૧૨-૧૮૮૪ ના રોજ રજીસ્ટ્રેશન ડીપાર્ટમેન્ટની પરીક્ષા પસાર કરી હતી. તેટલામાં પોતાના મોટાભાઈ દેવાશંકરનું અકાળ મૃત્યુ ચવાથી પોતાની સ્ટોરની દુકાનના કામકાજમાં જોડાયા, ધંધામાં પોતાની આવડત ને દુશીયારીને લઈને અમદાવાદના સુપ્રસિદ્ધ શેઠીયાઓની સાથે દિવસે દિવસે સંબંધ વધતો ગયો. થીમાન બેરોન્ટ સરદાર સર ગીનુભાઈ માધવલાલ તથા શેઠ મનમુખભાઈ જશુભાઈ તથા શેઠ લાલભાઈ દક્ષપતભાઈ વિગેરે શેઠીયાઓ શ. છોટાલાલ પ્રાણશંકર મહેતા ઉપર અત્યંત પ્રીતિ રાખતા હતા. અને મીલના ધણા મદદવાદો કાર્યો કરવાનું તેમને સોંપતા હતા. તે કાર્યમાં તેઓ કૃતેહમંદ નીવડવાથી તેઓ તે શેઠીયાઓના અત્યંત વિશ્વાસપાત્ર તરીકે ગણાતા હતા. શેઠ આલાભાઈ દામોદરદાસ સાથે પણ તેમને પાછળથી સારી ખીજાણ ચાલુ હતી.

આ પ્રમાણે એક તરફ તેઓ શેઠીયાઓની કૃપાથી વેહેપારમાં વધતા ગયા, અને ખીજી તરફ પોતાની જ્ઞાતિની ઉન્નતિ માટે શાં શાં પગલાં લેવાં ને બાબતમાં વિચાર કરતા ગયા. જ્ઞાતિ બંધુઓના ઉન્નતેન માટે સને ૧૯૧૨ ની સાલમાં

‘અમદાવાદ યાત્રવેદી મોઢ પ્રાહણુ હિતવર્ધક’ સમાજ સ્થાપી અને તે સમાજનું સાતિ અંધુઁઓએ તેઓને પ્રમુખસ્થાન આપ્યું. સમાજ સ્થાપન કરવાનો હેતુ જ્ઞાતિના વિદ્યાર્થીઓને સંસ્કૃત, ગુજરાતી ને ઇંગ્લેશ કેળવણીનો લાભ મળે તે હતો. તે ઉદ્દેશ પ્રમાણે કાર્યો કરવાથી સમાજની સ્થિતિ ઘણા સારા પાયા ઉપર આવે છે, તે પ્રયોસનું માન ળેહારા છોટાલાલ પ્રાણશંકર મહેતાને ઘટે છે. જ્યારે ધી ઁંચાંરેબંધ સંસ્કારો સર ચીનુંબાંધને નામદાર સરકારે ઁરોનેટનો ખીતાબ બક્ષ્યો ત્યારે તેમના માનમાં તા. ૧૮-૨-૧૯૧૩ ના રોજ સમાજ તરફથી મેલાવડો ભર્યો હતો, તેમાં પણ તેમણે અત્યંત પ્રયાસ લીધો હતો.

સ્વજ્ઞાતિમાં સંપ તથા ઁક્યતા હંમેશાં રહે અને વિદ્યાની વૃદ્ધિ થાય તે માટે તેઓ ધધારે ઉત્કંઠિત હતા. તેમના પિતાશ્રીનો સ્વર્ગવાસ થયા પછી તેમની પાંછળ ઉતરક્રિયા વખતે જ્ઞાતિમાં કુસંપ હતો નેથી તે બાબત ઘણો પરિશ્રમ લઇ જ્ઞાતિના બન્ને તરફના પક્ષ વાળાઓને સમજાવીને પોતાના ઘેર સમસ્ત જ્ઞાતિને ભોજન કરાવ્યું હતું. તેવી રીતે તેમણે પોતાનાં પ્રમાણશ્રીની ઉતર ક્રિયામાં દશકોશી તેડીને જ્ઞાતિ ભોજન ઘણી સારી રીતે કરાવ્યું હતું. વિશેષમાં પોતાના ભત્રીજા ચી. જમુભાઇ રેવાશંકરનાં લગ્ન પ્રસંગે જમુલાલ રેવાશંકર આનંદ મંગળ કુંડની સ્થાપના કરી, જ્યાં સુધી શ્રી અમદાવાદ યાત્રવેદી મોઢ પ્રાહણુ હિતવર્ધક સમાજ ચાલુ રહે ત્યાં સુધી કાયમ રૂ. બસોનું બ્યાજ પ્રતિ વર્ષે ઁપવાયું વચન આપ્યું હતું અને હજુ સુધી તેજ પ્રમાણે ચાલે છે.

ધાર્મિક સંસ્થાઓ તથા સંસ્કૃત પાઠશાળાઓ વિગેરે ઢેકાણે ઘણી સારી રકમો પોતાની હયાતીમાં તેમણે આપેલી છે.

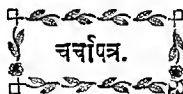
દરેક વર્ષે સતચંડી, નવચંડી બ્રહ્મભોજન કરાવયું વિગેરે તેમનું ઉત્તમ પ્રકારનું સતકાર્ય હતું. વળી ગમે તે જ્ઞાતિનાં છોકરાંઓને ગુપ્ત રીતે પણ વિદ્યા-બ્યાસ માટે મોકલીઓ તથા શ્રી વિગેરેનો બદોબસ્ત કરતા હતા. પ્રાહણુ, દેવ, ગુરુ ઉપર તેઓ અત્યંત પ્રીતિ રાખતા હતા અને આસ્તિક બુદ્ધિથી સ્નાન, સંધ્યા વંદન કરી પોતાના દિવસો નિર્ગમન કરતા હતા.

ધર્મ્યર કૃપાએ વહેપાર રોજગારમાં ઘણી સારી રૂબ પ્રાપ્તિ મેળવીને તેને સદ્ઉપયોગ પણ તેવોજ કરતા હતાં. લક્ષ્મી, સરસ્વતી, સોજન્યા, દેવી બુદ્ધિ અને ઉદારતા ઁ પાંચ સદ્ગુણો રા. છોટાલાલબાઇમાં હતા.

થોડા સમય ઉપર તેમણે ખોતેર ગામમાં દશકોશીમાં સંપ તથા ઐક્યતા વધારવા શ્રી ચાતુર્વેદી મોઢ આદ્યણુ મહામંડળની સ્થાપના કરી હતી, અને તેમાં યોતે સર્વાનુમતે પ્રમુખ તરીકે નિમાયા હતા. ઉપર પ્રમાણે અનેક પ્રકારના સદ્ગુણોથી અલંકૃત રા. રા. બોહરા છોટાલાલ પ્રાણશંકર મહેતાએ આ ક્ષણભંગુર દુનીયાંને ત્યાગ કરી તા. ૨૭-૪-૧૯૨૧ અંવત ૧૯૭૭ ના ચંદ્ર વદી પાંચમના રોજ 'સ્વર્ગ' ગમન કર્યું જેથી ઘણી દીક્ષગીરી યાય છે. આવાં મહાન પુરુષના સ્વર્ગવાસથી શાંતિમાં ઘણીજ ખોટ પડી છે.

તેઓ પોતાની પાછળ પોતાની સ્ત્રી તથા પોતાના મોટા બાઇ દેવાશંકરના સ્ત્રી. રા. રા. જસુભાઇ દેવાશંકરને સુકી આ ક્ષણભંગુર દુનીયાંને ત્યાગ કરી ગયા છે. તેમના બત્રીન્ન જસુભાઇ દેવાશંકર પુખ્ત ઉમરના છે, અને વહેપારમાં તેમની હયાતીમાંજ માહીતગાર થયા છે. તેમણે પણ પોતાના કાકાને પિતાશ્રી સમાન માનેલા હોવાથી તેમની ઉત્તરક્રિયામાં દશકોશી ખોતેર ગામ તેડાવી એ દિવસ રાખી બ્રહ્મભોજન સારી રીતે કરાવ્યું હતું. તેમની આબરૂ પ્રમાણે તેમની પછવાડે 'ધર્માદા' રકમ પણ સારી કાટવામાં આવી છે. પરમાત્મા જસુભાઇ દેવાશંકરને સદ્ બુદ્ધિ આપે અને તેઓ પોતાના કુટુંબ તથા શાંતિમાં ઉન્નત કીર્તિ મેળવે એટલું કહી અમે વિરમીએ છીએ. પરમાત્મા મરનારના આત્માને શાંતિ આપે એજ પ્રાર્થના.

(મણેશુ)

ઘાવીશી સંપ્રદાય વિદ્યોત્તેજક ફંડ સંબંધી.

આવીશી સંપ્રદાયનું વિદ્યોત્તેજક ફંડ કાટયું છે. તેનો હિસાબ બરાબર રખાતો નથી તેમજ તેનો વ્યય પણ ચોક્કસ રીતે થતો જણાતો નથી. વળી ગયા માસિકમાં કુલા કંઠવાડાના ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને જીવન રકમની ચોપડીઓ આપી જણાવાઇ છે, તો આવીશીનાં બીજાં ૩૦ ગામોમાં ગરીબ નહિ હોય ? ફક્ત એકલાં મોટાં ગામ કુલા કંઠવાડા જ ગરીબ છે ? સામાન્ય લાભ બધાને મળવો જોઇએ. ફંડનો ઉપયોગ સ્વાર્થપરાયણુ થતો જોવામાં આવે છે. તો હવેથી મોઢ આવીશી વિદ્યોત્તેજક ફંડનો હિસાબ મોઢ માતૃહૃદય દ્વારા પ્રસિદ્ધ થવો જોઇએ, હવે પછી તેમ નહિ થાય તો ફંડમાં ગોટાળો છે તેવું મર્મને જણાશે.

શ્રી:-મણિલાલ ભોળાનાથ શુક્લ.

જમાનાનો પ્રશ્ન.

(ગતાંકથી ચાલુ.)

આહારશુદ્ધિનો વિષય જાંદોગ્ય ઉપનિષદમાં જટા પ્રપાઠકના પાંચમા તથા જટા ખાણમાં નીચે પ્રમાણે વર્ણવેલ છે.

અન્નમશિતં ઘ્રૈષા વિધીયતે તસ્ય યઃ સ્થવિષ્ઠો ધાતુ
સ્તન્મુરોષં મવાતિ યો મધ્યમસ્તન્માસં યોગિનિષ્ઠસ્તન્મનઃ ।
અન્નમયં હિ સોમ્ય મન આપોમયઃ પ્રાણસ્તેજોમયી વાક્ ॥
દક્ષઃ સોમ્યમધ્યમાનસ્ય યોગિમા સ ઊર્ધ્વઃ સમુદીષતિ
તત્સંર્પિર્ભવાતિ । એવમેષ સ્વલુ સોમ્યાન્નસ્યારયમાનસ્ય
યોગિમા સ ઊર્ધ્વઃ સમુદીષતિ તન્મનો મવાતિ ॥

મનુષ્યના શરીરમાં ખાધેલા અન્નના પરિપાક થતાં તે ત્રણ ભાગમાં વહેંચાઈ જાય છે. જે તેનો સ્વેદ ભાગ છે તે મળ રૂપે પરિણમે છે. જે મધ્યાંશ છે તેનું માંસ બને છે, અને જે અન્નનો અતિ સૂક્ષ્માંશ છે તે સારભૂત ભાગ મન રૂપે પરિણમે છે. ઉદ્દાસકે કહ્યું કે હે સોમ્ય-સ્વેતકેતો ! અન્નમય મન આપોમય જલમય પ્રાણ, તથા તેજોમય વાણી કહેવાય છે. જેમ દહીંને મયતાં તેનો સૂક્ષ્માંશ હલદો હોવાથી ઉપર આવે છે. તે દહીંનો સારભાગ ધી કહેવાય છે. એજ પ્રમાણે ખાધેલા અન્નના પરિપાકને અંતે તે અન્નના સૂક્ષ્માંશ હલદો હોવાથી ઉપર આવે છે. અર્થાત્ એ સારભાગ હૃદયમાં અથવા મસ્તકમાં આવે છે તેને મન કહેવામાં આવે છે. હવે જ્યારે ખાધેલા અન્નનો જે સૂક્ષ્મ સારભાગ મન બને છે તો જેવા સાત્ત્વિક રજસ અને તમસ અન્ન ખાવાથી તેનુંજ મન બનશે એ વાત યુક્તિ તથા ધર્માલોચી બરાબર સિદ્ધ છે એ અભિપ્રાયથીજ જાંદોગ્ય ઉપનિષદના આઠમા પ્રપાઠકના સાતમા ખાણમાં કહેલ છે કે:—

આહારશુદ્ધૌ સત્ત્વશુદ્ધિઃ સત્ત્વશુદ્ધૌ ધ્રુવાસ્મૃતિઃ સ્મૃતિભ્યે સર્વ-
ગ્રન્થીનાં વિમ્મોક્ષસ્તસ્મૈ મૃદિતપાપાય તમસઃ પારં દર્શયતિ
સનાત્કુમારઃ ॥

આહારને ધણા લાંબા વખત સુધી શુદ્ધ રખવાથી અર્થાત્ દીર્ઘ કાળ સુધી શુદ્ધ ભોજન મળવાથી સત્ત્વ અંતઃકરણ (મન) હીક શુદ્ધ બની જાય છે. એ અંતઃકરણ રૂપ મનની બરાબર શુદ્ધિ થતાં યથાર્થ સ્મરણ આવે છે કે મેં હજારોવાર

જન્મમરણાનુભવ લીધો, અનેકનો પિતા અને અનેકનો પુત્ર થયો, અને અનેક માતાઓનું દૂધ પીધું, અનેક ગર્ભવાસનાં દુઃખો અનુભવ્યાં, સંસારચક્રમાં હંમેશાં ધ્રુવતાં ધ્રુવતાં ચોરાશી લાખ યોનિમાં ભટક્યો, હવે વિશ્રામ લાઇશ. ગુરુશરણુ લઇ આત્મજ્ઞાનના આનંદમાં નિમગ્ન રહીશ. આવા પ્રકારનાં રમરણો મન શુદ્ધ થતા માંજ ઉદ્ભવે છે અને એમ કરતાં સ્વરૂપ સ્મૃતિનો લાભ થતાં કામ ક્રોધાદિકની વાસનાઓ રૂપી બંધન શિથિલ થઇ જાય છે. એવા શુદ્ધ અંતઃકરણવાળા પુરુષોને માટે ભગવાન સનતકુમારે કરેલો જ્ઞાનોપદેશ ધૃષ્ટ સાધક નીવડે છે. અર્થાત્ જેમ સ્વચ્છ નિર્મળ વૃક્ષ ઉપર રંગ સારો ચડે છે તેમ શુદ્ધાંતઃકરણ પુરુષના મનમાં જ્ઞાનોપદેશ બરાબર ખાને બેસે છે, કે જેથી તે મોક્ષનો અધિકારી થાય છે. હવે વાંચનારના હૃદયમાં સ્પષ્ટ સમજાયું હશે કે ભોજનની શુદ્ધિ અશુદ્ધિનો પરંપરા સંબંધ છેક મોક્ષ પર્યંત છે,

આ વાત પણ લોકસિદ્ધ છે કે જે મનુષ્ય જેવો હોય તેના શરીરમાં તેવાજ પરમાણુઓનો સંસય થતો જાય છે. ઇમાઇ મુસલમાનો વિગેરેમાં ઇમાઇપણાના તથા મુસલમાનપણાના પરમાણુઓ ભર્યા પડેલા હોય છે. તેઓના સંગથી બીજાના શરીરમાં પણ તેવા પરમાણુઓનું સંક્રમણ થાય છે અને તેઓએ પકાવેલ પૂરી જેવી રસોઈ જમવામાં પણ તેના હસ્તાદિકના પરમાણુઓની અસર અવશ્ય માવશેજ, અને તે અસરથી એ સંસર્ગીઓની પણ તેવીજ બુદ્ધિ અવશ્ય થવાની. મા દશા પ્રત્યક્ષ દેખાવા લાગી છે. સ્ત્રીશિક્ષાના ફેલાવા દ્વારા ઇમાઇઓના જેવા તારત મહિલાઓને સ્વતંત્ર બનાવવાના ઉદ્યોગો ધમધોકાર ચાલી રહ્યા છે, વિધવા વેવાહનો પ્રચાર વધતો જાય છે. વર્ણવ્યવસ્થા અધિકાર અનૂ અધિકારની મર્યાદા ઠીકાતી જાય છે. સર્વતું એક ભોજન કરવાની ચેષ્ટા ચલી રહી છે. આ સંબંધો આચરણ પાશ્ચાત્ય શિક્ષણનાં ફળ છે.

પાશ્ચાત્ય મોક્ષમાં વેપારની વૃદ્ધિદ્વારા દેશોત્પત્તિ કરાય છે. ભારતવર્ષમાં બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિયાદિ વર્ણોના વ્યયોક્ત ધર્મ પાલનદ્વારા દેશોત્પત્તિ મનાતી. પણ ન્યારથી પાશ્ચાત્ય સંગના પ્રતાપથી વૈશ્યવૃત્તિદ્વારા અમે પણ દેશઉત્પત્તિ કરવા કટિબદ્ધ થઇ રહ્યા છીએ. સારાંશ એજ છે કે દિન સંસારધારી બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈશ્યને માટે શ્રુતિસ્મૃતિમાં જે કંઈ આચારવિચાર કહેલા છે તેના પર જોઈ બરાબર ચાલવામાં આવે તો એ દિન હિંદુઓને જે લાભો પ્રથમથીજ મળતા આવ્યા છે તે પૃથ્વીપુરના કોઈ અન્ય દેશને ન હતા કે હવે મળી શકે તેમ પણ નથી. આવી દશામાં તેઓએ ભોજનાદિકની શુદ્ધિ પણ પોતાના ધર્મની રક્ષા કરવા ખાતર અતિ આવશ્યક છે.

હાલમાં એ ભારતવાસીઓનો વેદશાસ્ત્રોક્ત ધર્મ પ્રાયઃ છુટી ગયો છે, અને ઇમાઇ મુસલમાનાદિકની હવા તેમને લાગી ચુકી છે, તેથી તે પરમ લાભ પ્રતીત થતો

નથી કે જે શુદ્ધ સાત્ત્વિક ભોજનની સાથે અન્ય વેદોદ્ધત ધર્મ સેવનદ્વારા પૂર્વકાગમોં મળતો હતો. અર્થાત્ જેમ જેમ પ્રતાપી, શરવીર, બળવાન, ધીર, વિદ્વાન, મહાત્મા, યોગી, જ્ઞાની, તપસ્વી, બારતસાસી જે ધર્મના પ્રભાવથી ચક્ર ગયા છે તેમ ધર્મનો એક અંશ પવિત્રતા પણ છે.

આપણે અર્જુન જેવા શરવીર ભેદ્ય છે, કેસર જેવા નહિ; ભીમસેન જેવા બળવાન, સૈન્દો જેવા નહિ; પ્રતાપરાજા જેવા પ્રતાપી, નેપોલીયન જેવા નહિ; બીષ્મપિતામહ જેવા બ્રહ્મચારી, ખોટા વેશ ધારી નહિ; રામચંદ્ર જેવા ધીર, મેકમેકોન જેવા નહિ; કોણીદાસ જેવા વિદ્વાન, મિલ્ટન જેવા નહિ; વસિષ્ઠ જેવા જ્ઞાની, મેક્સમુલર જેવા નહિ; શ્રીકૃષ્ણ જેવા યોગી, ઓલકોટ જેવા નહિ; અને વિદ્યામિત્ર જેવા તેજસ્વી ભેદ્ય છે. એવા પુરુષો આજ઼ુથી ઇસાઈ મુસલમાનોમાં થયા જાણ્યા નથી તેમ આમળ ઉપર હોવાનો પણ સંભવ જાગતો નથી. ધર્મના સર્વાંશનો આધાર જ્યારે મન ઉપર છે તો ને મન સાત્ત્વિક રૂપે અને તમસ ભોજનને અનુસાર બને છે. માટે ઇસાઈ મુસલમાનાદિકની બનાવેલી અથવા અડેલી રસોઈના ભોજનમાં વિશુદ્ધિનો અંશ કદાપિ હોઈ શકતો નથી, કે જે હીંદુ શુદ્ધ જાજુનાર અને પાળનાર બ્રાહ્મણાદિના બનાવેલ ભોજનમાં હોય છે. આચારહીનની બનાવેલી રસોઈ જમવાથી તેનું મન બનશે કે જે ધર્મ વિરોધી જ હોય. એટલાંજ કારણથી સર્વનાં અડેલાં ભોજન કરવા વાળા લોકો આશ્ચર્ય પાત્રી તરફ વળે છે, એ આ લેખમાં ખાસી પ્રમાણે આપીને નથી પતાવ્યું પણ યુક્તિથી ઉત્તમ પ્રકારે સિદ્ધ કરેલ છે. જે કે આ સમયે બારતવાસી બ્રાહ્મણાદિ જાતિ સર્વાંશમાં અવનાતિ પામેલી છે, તથાપિ બીજા દેશોની અપેક્ષાએ આ સમયે પણ તેઓમાં ધર્મભાવનું જે કંઈ અધિક તત્ત્વ પ્રતીત થાય છે તેનો હેતુ સદાચારજ છે એમ સ્પષ્ટ છે.

આજ મુઘીમાં ધર્મનાં ય્યુગલ વગાડી અન્ય દ્વીપોમાં કોઈપણ ઇસાઈ આદિ વિજય પ્રાપ્ત નથી કર્યો; પરંતુ સ્વામી વિવેકાનંદજી તથા સ્વામી રામતીર્થજી આદિ મહાત્માઓએ ધર્મનો કંઈ બળવીને અમેરિકા જિગેરે દેશોમાં વિજય પ્રાપ્ત કર્યો છે. ઘણા અમેરિકન લોકો એમના ચેલા-બન્યા છે. મિસ એનીમીસેન્ટ જેવાં પણ સનાતન ધર્મનાં શુભચાન કરી રહ્યાં છે. અને ને દેશોમાં આજે પણ બગવાન શ્રી શંકરાચાર્યજીનાં અદ્વૈત વેદાંતમત મનાય છે; જે અદ્વૈતના પેટમાં સર્વ વર્ણાશ્રમ ત્રાત સમાર્ત ધર્મનો સમાવેશ થાય છે. એજ ધર્મનો એક અંશ શુદ્ધિ અથવા શૌચ ધર્મ છે.

પરમાર્થસાધક યોગાભ્યાસનાં આઠ અંગમાં બીજાં જ એને ને નિયમમાં પહેલોત્ત અંશ શૌચ છે. તે બાજત યોગભાષ્ય તત્ત્વ શૌચ મૂલકાદિ જનિત મેઘ્યાલ્મવહરણાદિકં વાદ્યમ્ । અર્થાત્ મુતિશ તથા જલાદિથી શરીરની શુદ્ધિ

અને શુદ્ધ ભોજનદ્વારા બાહ્ય શુદ્ધિ થાય છે. શું કોઈપણ કહી શકશે કે બાહ્યશુદ્ધિ સમાન કોઈ ઇસાઈ મુસલમાનનાદિકમાં કોઈકાંજે શુદ્ધિ સચવાય છે વા કોઈ શકે છે? કદાપિ નહીં. જોયી ઉપસંહારમાં સંશ્લેષમાં એકબીજાને નેણાવવાનું કે ઇશ્વર પ્રાપ્તિ અથવા મોક્ષનો લાભ અર્થાત્ સાંસારીક અસંખ્ય દુઃખોથી અથવા રૂપી પરમ સુખનો લાભ તેવા દ્વિગ બાહ્યશુદ્ધિનેજ મળી શકે છે કે જોએ પોતાના સ્વધર્મ સેવનની સાથે ભોજનાદિકની પણ શુદ્ધિ ભળવે, અને શાસ્ત્રાદિ ઇષ્ટ સદાચારને સુસ્તપણે પાળવા તત્પર રહે.

ભામનગર.

} વે. શા. સં. શાસ્ત્રી હાથીભાઈ હરિશંકર
મહામહોપાધ્યાય.

હાથ વણાટ.

મીં. ટી. પી. અડાલત તરફથી પ્રગટ થનાર

“હાથવણાટ” નામનું પુસ્તક.

વડોદરા રાજ્યના વેપાર ઉદ્યોગ ખાતાના વીવિંગ એસિસ્ટન્ટ મીં. ટી. પી. અડાલત પ્રગટ કરનાર છે. ગુજરાતી ભાષામાં આ વિષયને લગતું એક પણ પુસ્તક ન હોવાથી આ તેમનો પ્રયાસ ખરેખર આવકારદાયક થઈ પડશે. કપાસમાંથી કાંપકળતતાં સુધીની તમામ ક્રીયાઓ, તેનાં યંત્રો, જુદી જુદી જાતના ચરખા, રેટીયાઓને સાળોનું સંપૂર્ણ સચિત્ર વર્ણન આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવેનાર છે. અગાઉથી ૫૦૦ આડક થાય તોજ પુસ્તક પ્રગટ કરવાનો તેમનો ઇરાદો છે. અગાઉથી નાણાં મોકલી આડક થનાર પાસેથી રૂ. બે અને વીં. પીં. થી અગર પાછળથી રૂ. ચાર કિંમત રાખી છે. હુન્નર ઉદ્યોગના શોખીનોએ આ સાહસને ઉત્તેજન આપવાની જરૂર છે. આહુકેએ નાણાં ટી. પી. અડાલત એલ. ટી. એમ. કોઠી પાસે વડોદરા એ સિરનામે મોકલીને નામ નોંધાવવાં.

(ગતાંકથી ચાલુ.)

વાચન—વાંચવાની ક્રિયા માનસિક છે તેથી લેખન કરતાં અધરી છે. વાચનની શરૂઆત લેખનની સાથેજ ચાલે છે. વાચન સાથે ઉચ્ચાર સ્પષ્ટ કરાવવા ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવું. જેના ઉચ્ચાર સ્પષ્ટ હોય છે તેની વિચારશક્તિ પણ સ્પષ્ટ હોય છે એવું સાધારણ મનાય છે. બાળકો વાંચતાં વિરામચિન્હો સમજે અને ગદ્ય તથા પદ્ય વાચનનો ફરક ધ્યાનમાં રાખે એમ થવું જોઈએ. વાંચી જવું અને સમજીને વાંચવું એમાં પણ ફેર છે. શરૂઆતમાં બાળકો વાંચી જાય છે ખરું પણ સમજતાં નથી. માટે તેને પ્રથમ મનમાં વાંચવાની ટેવ પાડવી. દારણ મનમાં વાંચવાથી તેનો બાવાર્થ જલદી સમજાય છે. વળી એ ટેવ આગળ ઉપર પણ બહુ ઉપયોગી થઈ પડે છે. વાચન સાથેજ જોડણી અને વ્યુત્પત્તિનું જ્ઞાન પણ આપતા જવું.

અ. વ્યાકરણ—બાપા શીખવાનો મહત્વનો વિષય વ્યાકરણ છે. જેનું વ્યાકરણ સારું હોય તે સ્હેલાઈથી પરભાષા શીખી શકે છે. વ્યાકરણથી ભાષાની શુદ્ધિ અશુદ્ધિ સમજાય છે. નિર્બંધ લખવામાં તે બહુ મદદ થઈ શકે પડે છે. વાચન અને વ્યાકરણનો નિકટનો સંબંધ છે. માટે તે સાથે સાથે શીખવવું. શીખવવામાં પ્રથમ ભાષા અને પછી વ્યાકરણ એ ક્રમ રાખવો. નાનાં બાળકોને વ્યાકરણ શીખવવા માટે સંયોગીકરણ પદ્ધતિ અનુકૂળ પડે છે.

ઇતિહાસ—ઇતિહાસના શિક્ષણની શરૂઆત આંગળ જણાવ્યા પ્રમાણે વાર્તાથી ચાલે છે. પ્રથમ પોતાના ગામની કે અડખેપડખેનાં ખંડિયેરોની કાંઈ જૂની પુરાણી ઐતિહાસિક વાતો અગર તે વિભાગમાં થઈ ગયેલા ને જીવતા મોટા માણસોની વાતો હોય તે બાળકોને કહી તેની ઇતિહાસ શીખવાની વૃત્તિ ઉત્તેજવી. અને એ પ્રમાણે પોતાના દેશનો ઇતિહાસ પ્રથમ અને પછી બીજા દેશનો શીખવવો. શરૂઆતમાં ઇતિહાસ વાર્તા રૂપે શીખવવો. પ્રથમ પોત્રોનાં જીવનચરિતો કહેવા ને તેમ કરતાં નીતિને બોધ આપવાનું લક્ષ્યમાં રાખવું. કારણ નીતિ શીખવા માટે ઇતિહાસવિજ્ઞાન ક્ષેત્ર છે. ઇતિહાસની ઝીણી ખાંચખાંચો તો આંગળ ઉંચાં અભ્યાસ માટે છે.

મત્રીન મન સત્વથી રંગાય છે. રાજસી અને તામસી ધર્મણુઓનાં ભય'કર અરણ્યમાં ભટકતાને ધર્મારણ્યની વાર્તા પણ ભય નિવૃત્ત કરી આનંદાભિમુખ કરે છે, અને ધર્મનો અંખો પ્રકાશ દૂર રહેલો જુતાવે છે. આપણી જ્ઞાતિનો પવિત્ર નિધિરૂપ ધર્મારણ્ય ત્રય કે જેને યોગ માસ પછી ગુજરાતી ભાષાંતર સાથે મોઢે માત'હડના ઉત્સાહી તંત્રી શ્રીયુત્તં પ્રભાંશ'કરભાંષ' પ્રસિદ્ધ'કરનાર છે તેને અવનો કવાની તૃણ આપને થાઓ એમ ઇચ્છું છું. આપ તેમાં જેઇ શકશો કે ધર્મારણ્યમાં અદાર હજાર ત્રેવિધ મોઢો (શર્યાતમાં સર્વે મોઢો ત્રેવિધ નામથીજ ઓળખાતા) એક સાથે રહી ક્લેશ વિનાનું પરસ્પર સહાયવાણું, શાંતિમય જીવન ગાળતા હતા. આપણાં કર્તવ્યજન્ય-દુર્દૈવે તેજ મહર્ષિઓનાં સંતાનોને એક સ'ખી કરી શ્રેય સાધવાને મંડળ પરિપક્વ-સમાજ વિગેરે કૃત્રિમ ઉપાયો કરવા પડે છે, કારણ તો ચોખ્ખું છે કે આપણે આપણાં સ્વરૂપ ભૂલી ગયા છીએ.

ગૃહસ્થો ! હવે હું સુરત અઢાવીશીનાં ભૂતકાળનાં (અર્વાચીન) સંસ્મરણો રચૂળરૂપેજ વર્ણવીશ. પ્રથમ વિદ્યાનો પ્રસંગ વિચારીએ તો કહેવું પડે છે કે સુરત અઢાવીશીનાં નાનામાં નાનાં ગામે પણ આપણી જ્ઞાતિને કમમાં કમ એક સારા પંડિતની હાજરી કરી હતી. આજે આખા ગુજરાતની પાઠશાળાઓમાં જેટલી વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા છે તેનાથી વધારે સંખ્યાના વિદ્યાર્થીઓ સુરત અઢાવીશીમાં અધ્યયન કરતા. અઢાવીશીનાં ટોચ પણ ગામમાં જતાં વેદનો ધ્વનિ કાને અચડતો. વાતઃસ્મરણીય ભગવાન શાસ્ત્રી, કાશીનાથ દીક્ષિત, ભવાનીશંકર દીક્ષિત, ભવાની-પ્રકર જોશી, ચંભુરામ શાસ્ત્રી, આનંદરામ શાસ્ત્રી, કલ્યાણજી દીક્ષિત, હરિભાઈ શાસ્ત્રી, ભાનુશંકર શાસ્ત્રી વિગેરે વિદ્યાનેતાં આદર્શ ચરિતો જેમણે જેથાં હશે, અનુભવ્યાં હશે તે આજની સ્થિતિ બોધને આપણે દુર્દૈવનું માપ આંકી શકશે. સુરત અઢાવીશીની ટોચ પણ યોગ્ય માતા એવા પુત્રને જન્મજ ન્હોતી આપતી કે જે આદ્યજોના આચાર, અદ્યકર્મ, વેદાધ્યયન અને વ્યુત્પત્તિઓમાં રૂચિ વાળો ન મીવડે. મૂર્ખતા ઉન્માદમાજ્જ જાણાતી, અદ્વરદર્શિતા અનિત્ય સુખમાંજ રહેતી, વક્ત્રતા ત્રિપુડમાંજ રહેતી, ગુણરૂપ મોક્ષચિંતાનમાં યતો, તેજદેય ઉલૂક્ષ કરતો, એ બધું એ સ્મરણાવશેષ થયું. આપણી પાસે હવે વડીલોની પુછમાં તેઓના સદ્ગુણોના આરોપનો મિથ્યા ગર્વજ રહ્યો, મને આ પ્રસંગ કવિરાજ ધનપતિ મિશ્રનો એક સ્લોક યાદ આવે છે:-

વેદવ્યાસઃ સ નવ દશ યો વેદ વેદાક્ષરાણિ ।

શ્લોકં ત્વેકં પરિપેઠતિ યઃ સં સ્વયં જીવેત્ત્વ ।

આપસ્તંબઃ સ દ્વઃ કલયેત્સમ્પગૌપાસનં યઃ ।

ઋષિં શિષ્ટશતિકૃતિ કલૌ કાર્કયમૃચ્છાન્તિ વિદ્યા ॥

(ભાવાર્થ)—નવ કે દશ વેદના સંખ્દો જાણે તે વેદવ્યાસ ગણાય, એક સ્ત્રોક આડઅર સાંચે બોલનાર પોતાને બૃહસ્પતિ માને, ઔપાસનવિધિ એટલે કે સાંચ પ્રાતઃહોમની ગણના કરનાર આપસ્તંબ જેવો ગણાય. ખરેખર દીક્ષગીરી સામે કહેવું પડે છે કે શિષ્ટોને સંહારનાર ક્ષત્રિયોમાં વિદ્યાઓ કૃષ્ણ યજ્ઞ જવા લાગે છે. શું આ સ્ત્રોક આપણી વર્તમાન દશાને નથી સૂચવતો ?

મને શોક અને બય થાય છે કે હું વધારે પડતું અગ્રિય બોલું છું, તેથી આપ સંજ્ઞાનોને જરૂર બોલું લાગવાનું. હું પોતે તો સ્પષ્ટપણે કમુલ કરું છું કે જ્ઞાતિના દોષ વર્ણવવાની મારામાં જરા પણ ચેત્તિ નથી. દોષનું વણ ન તેજ કરી શકે કે જે ગુણી હોય. હું ગુણી નથી; વિશેષ જ્ઞાનથી શીલ સંપન્ન નથી, અમુક વ્યક્તિને ઉદ્દેશીને પણ મારે કહેવાનું કાંઈ નથી. હું સંમતિની અવનતિ બેઠ રહ્યો છું અને તે વર્ણન કરવાને મારા જેવા મૂર્ખમન્ય માટે યોગ્ય સંખ્દો ન હોવાનાં કોરણેન કદુ વાક્ય નીકળે અને તે દોષ મારાજ.

મારું માનવું સાચું જ છે એવો દુરાગ્રહ ન કરતાં મને જે જણાય છે તે કહું છું. વર્તમાન કાળની ખીછા જાહલજી જ્ઞાતિઓ સાથે સંસ્પર્શવતાં હજી આપણી અઢાવીશી પૂર્વજોનાં યોડાં અને જાંખાં પણ સંસ્મરણે જાગવી રહી છે. વીસમી સદીના ભયંકર તુષ્ટાપ્રવાહની લહેરમાં હજી આપણે પડ્યા નથી. પાશ્ચાત્ય ઇલ્લના હજી આપણી પાસે આવી નથી. યોડી સંપત્તિથી પણ સંતોષ માનીને જાહલીજ્ઞાતિમાં રહેનારા સંજ્ઞાનો આપણી જ્ઞાતિમાં છે. હજી પણ આપણે ખીછા દેટલીક જ્ઞાતિઓની અંગેજી અભિમાન કરી રાંડોએ કે અમારી અઢાવીશીમાં સંધ્યાગાયત્રી ન જાણે એવો જાહલજી નથી. હજી પણ આપણે ખીછા દેટલીક જ્ઞાતિઓને કહી શકીએ કે અઢાવીશીનો જાહલજી યજ્ઞમાનનાં ઘરે શિવાય ખીજાને ઘેર જોડવહીન બીજા માગતાં શીખ્યો નથી. હજી પણ આપણી જ્ઞાતિ સારી સંખ્યાના યાત્રિકો વૈષ્ણો જ્ઞાતિયો અને શાસ્ત્રીઓ રાખવાનું માન ધરાવી શકે છે. છતાં જ્ઞાતિ શિવાય નથી આલસું કે આપણને પૂર્વજોની કીર્તિનાં સંસ્મરણોનું ભયંકર અછલું થતું જાય છે. ત્રિષ્ટામોરની મર્યાદા વાણીમાત્રમાં સંકોચાતી જાય છે. અંતઃકલેશ આપણને સંતાવવાની અને પાશ્વમાલી કરવાની તક્યારી કરી રહ્યો છે. દંભે તો યોડા અંશમાં પોતાનો અધિકાર પણ અમારો છે. છતાં શુભાશાનું એક અમૃતખીન્દુ મને દેખાય છે કે આપણે આપણા વડીલોને ભૂમી ગયા નથી, તેમજ આપણા દુર્ગુણો પણ શુદ્ધ સ્વદેશી છે. પાશ્વતાત દુર્ગુણોએ હજી પગપેસારે ક્યો નથી ત્યાં સુધીજ આપણા પૂર્વજોનું પુણ્ય તપે છે એમ માનવાનું.

ગૃહસ્થો ! મને મારો ટુકો અનુભવ એમ કહે છે કે અમારી જ્ઞાતિ ઘણીજ તીક્ષ્ણ લાગણી વાળી છે. અમારી જ્ઞાતિ મારો લાભ ગુમાવે છે પણુ માન ગુમાવતી નથી. આ લાગણી આલ્લણપણાં ખૂણુ રૂપ છે એમ કયુલ કરીને સાથે એટલું ઉમેરવું પડે છે કે એની પણુ મર્યાદા છે. મર્યાદાની બહાર જતાં એનું ક્રોધ નામ પડે છે અને તે અંતઃક્રાંતુ છે એમ કહેવાની ખાસ જરૂર નથી. ઘણાએ જ્ઞાતિહિતચિંતકો એ લાગણીના ભોગ બનવાના ડરે કરીને મનોગત વિચાર બહાર પાડી સજાતા નથી. મારાં પણુ સાદસ માટે મને માફ કરજો કે હું નાને મોટે મોટી વાત કરું છું. જ્ઞાતિબંધુઓ ! ઘણીજ બારીખીથી તપાસ કરશો તો જણાયા વિના નજ રહે કે આપણામાં કુસંપ ઉદાસીનતાએ યગપેસારો કરવા માંડ્યો છે. કુસંપની વિગતમાં ઉતરવાનો આ પ્રસંગ નથી. યોગ્ય સમય માટે અનામત રૂખી આજે એટલું તો જરૂર કહીશ કે કુસંપ અથવા ઉદાસીનતાનાં, બચકર પરીણામોથી આપણા જ્ઞાતિબંધુ ઇતિહાસો બરેલા છે તે નજરે લાવી સવેળા એને અટકાવવાનો પ્રયાસ કરાય તો હીક, હજી પણુ સમય છે. જમણી આપશે તે બમણું આપું ગણાશે. પ્રયત્ન કરનાર ઉદારાત્મા સન્નતોને માટે આ સમય વિશેષ અનુકૂળ છે એટલી એતલણીજ આ સમયે તો બસ છે.

બંધુઓ ! અને ગૃહસ્થો ! આપને કંટાળો ઉપજો એવો ઉપોદ્ધાત ધ્યો-ગદ્ગદ આલ્લણોને કટુ વાણી કહેવી તે પાપ છે એ હું સમજું છું, એમ છતાં પણુ રૂચે ન એવો વાદપ્રયોગ કર્યો તેને માટે ક્ષમા ઇચ્છું છું. પ્રશંસા દોને ન ગમે! દેવો પણુ સ્તુતિથી પ્રસન્ન થાય છે. પ્રશંસામાં અતિશયોક્તિ આવે તેની દંરકત નહી, પણુ મીથ્યોક્તિ ન આવવી જોઈએ. મારી મોહજ્ઞાતિને માટે હજી પણુ મને ખૂણું માન છે. એની ઉત્તતિના પ્રયત્નમાં મને આનંદ મળે છે. મારી મોહજ્ઞાતિ મીથ્યોક્તિવાળી પ્રશંસાના લોભે મેળવેલી કીર્તિ ન ગુમાવી દે એન હેતુને અનુલક્ષીને હું કાંઈ વધારે પડતું બોલ્યો છું.

જ્ઞાતિ બંધુઓ અને સદ્ગૃહસ્થો ! જાણે કે અજાણે પસરતા આ અગાઉ વલુવેલા પ્રસંગો ઇચ્છવા ભેગ તો નથીજ એમ સૂચનું હૃદય કયુલ કરશે. ત્યારે એને માટે ઉપાય શો? મારા જૂનકાળમાં પણુ મને આ વિચારો આવેલા અને તે માટે એકજ ઉપાય ધ્યાનમાં આવતો કે જ્ઞાતિની ઉત્તતિમાં આડે આવે એવાઓને નસીહત દેવી. એમને જ્ઞાતિથી અલગા કરવા. એઓની સાથે વાચ્યુક્તિ કરતું વિગેરે. વખત જતાં અનુભવે કયુલ કરાવ્યું કે જ્ઞાતિની અવનતિનાં કરણો અનેક નથી, પણુ એકજ છે. તે કારણ આપણામાં થયેલો મદિધાનો હાસજ છે. એ ચિન્તય આપણી અવનતિનું કારણ મને ખીણું ન દેખાયું. સાથે સાથે એ તત્ત્વ પણુ સમજાયું કે જ્ઞાતિના ક્રોધ પણુ બંધુને આપ-

જ્ઞાતી જુદા રાખીને આપણે ઉત્પત્તિ ન મેળવી શકીએ. કદાચ અકસ્માત એવી ઉત્પત્તિ પ્રાપ્ત થઇ જાય તો તે સારાં પરીણામવાળી નજ નીવડે. હું જ્ઞાતિ નહીં પણ જ્ઞાતિનો હું 'હું' એ તત્ત્વ સમજીશું. મારા પરમ હિતચિંતક મુરુખીશ્રી કે. કર્ણા. શંકર શાસ્ત્રી સાથે એ સંબંધમાં અનેક ઉદ્ઘાપના કરતો, મનોરથોની પરંપરાઓ ચાલતી, અને બીજી જ્ઞાતિનાં પરિણામો એમ મનોરથ થીબદ્ધ જતા. કોઇ વખત મામે મામ બ્યાખ્યાન આપવાની ઈચ્છા થતી, તો કોઇક વખત જ્ઞાતિના ધારા ધોરણો બદલવા વિચાર થતો. છેવટે સર્વ વિચારો ઉપર સત્ય વિચારે વિજય ઝેલ્યો. મોટા જ્ઞાતિ બૂધજી આ સભાના મંત્રીજી ગિરિભાઈશંકર ભાઈ સાથે મેળાપ થયો, જ્ઞાતિના દિલ માટે ગિરિભાઈશંકરભાઈનું હૃદય અમારા કરતાં પણ વધારે તથ્યસત્ય દેખાયું, હમો ગિરિભાઈશંકરભાઈના વિચારને અનુસર્યા અને હુમારી નેટલી શક્તિ તેટલા પ્રમાણમાં વિદ્યાવૃદ્ધિના પ્રધાન ઉદ્દેશવાળી શ્રી મોટા બ્રાહ્મણ વિદ્યાતોજક સભાનું સ્થાપન કર્યું; જેનો આજે ૭૬ વર્ષમાં પ્રવેશ થયો છે.

શુદ્ધરથો ! "વિદ્યાની ઉત્પત્તિથીજ સર્વ ઉત્પત્તિ થાય છે" એ સર્વ માન્ય સત્યને કપુલ કરીએ કે તરતજ આ વિચાર ઉપરિચિત થવાના કે સંસ્કૃત વિદ્યાની ઉત્પત્તિ કરવી કે અંગ્રેજી વિદ્યાની ઉત્પત્તિ કરવી ? મારું માન્યું છે કે જો વિદ્યાને માટે પ્રયત્ન કરવા; અને તેમ ન થાય અને એકજ પ્રયાન કરી રાકાય તો સંસ્કૃત વિદ્યાને મારી નાંખી દેવા. આપણે બ્રાહ્મણોએ કોઈ પણ દેશમાં અથવા સમયમાં એટલું તો માદ રાખવુંજ નેહએ કે આપણી સાચી માતા તો અમર મોરતી એટલે કે સંસ્કૃત વિદ્યાજ છે. જો એમ છે તો પછી ઈંગ્રેજ અથવા બીજી વિદ્યાને માટે પ્રયત્ન ન કરવો નેહએ એ પ્રાપ્ત થાય છે. અને હું તો એમજ કહું કે દેશકાળ અનુકૂળ હોય તો સંસ્કૃત વિદ્યાથી બીજી બાબત આપણું ધ્યાન નજ નવું નેહએ. જોતાં દેશકાળ આપણાથી પ્રતિકૂળ છે એટલે બીજી તરફ ધ્યાન આપ્યા શિવાય ન ચાલે. આપણે આપણાં સાદાં જીવનથી ખસીને વેબરી જીવનની ઈચ્છા રાખી વેબરી જીવન ગાળનારાઓની વચ્ચે આવીને વસ્યા છીએ, એટલે જોઈએ વધતે અંશે આપણે જગતના પ્રવાહને અનુસરવું રહ્યું. તે અનુસરણ કરવાને આપણે જગતનો વ્યવહાર જાણવાની જરૂર તે કડા સંસ્કૃત અધ્યયનથી જાણી ન શકાય. અથવા જે બ્રાહ્મણ યથાર્થ બ્રાહ્મીવૃત્તિમાં રહેવા ઇચ્છે તેણે પણ પોતાનાં વર્તનથી ઉપદેશથી યાવજીક જગતની સુધારણા કરવાની, તેને માટે પણ જગતનું મંતવ્ય અને વૃત્ત જાણવાની જરૂર અને તે જરૂરીઆતને અંગ્રેજી અથવા બીજી વિદ્યાને જાણવી જરૂરની છે. નિર્માણ અને નિષ્ક્રીય ધાતુનું જ્ઞાન મેળવવાને બ્રહ્મનાં વિવર્ત જ્ઞાનની જેમ પ્રથમ અનિચય આવશ્યકતા છે તેમજ બ્રાહ્મણને પણ વિવર્તવાદ જેવા ઈશ્વર વિદ્યા વિષયો જાણવા જરૂરના છે. જેને અધિકારનું જ્ઞાન નથી તે પ્રકાશની હિમ્મતથી રીતે આંધી શકે ? જેને કુદરતના દોષની ખગર નથી

તે પતિવ્રતાને વંદનીય શી રીતે ગણે ? છેવટે બ્રાહ્મણોએ જો જગતના ગુરુ તરીકેના સ્થાન પર રહેવાની પ્રજાના ધર્મના હોય તો જગતના ઉન્નતો જાણવા એ ખાસ જરૂરના છે. મહાપાત્ર મીમાંસક શિરોમણિ કુમારિલભટ્ટના આર્ય મોક્ષોપાત્તુ મંડન કરવા માટે બોદ્ધ મંડમાં બોદ્ધ સાધુ બની નાસ્તીક દર્શનો બાધ્યા હતા. અધ્યેય દીક્ષિતનો સિદ્ધાન્ત લેશ સંગ્રહ અનેક મતમતાન્તરોના ઉલ્લેખથી ભરપૂર હોઈ અદ્વૈત આર્ગતું પ્રતિપાદન કરનાર છે. સાહિત્યદર્પણકાર મહાકવિ વિશ્વનાથની પ્રશસ્તિ રત્નાવલી અરાલ બાપાનાં ચિત્રમાં બનાવેલી છે. દીક્ષીધર સમ્રાટ અકબરની રાજસભાના રાંત કવિકુલપંચાનન જગન્નાથ પંડિતનું અભ્યાસકૃત ધણુને જાણીતું છે. જ્યોતિષના એક અંગ તરીકે રૂઢ થયેલ તાજક જ્યોતિષ અને રમણ જ્યોતિષ અરબસ્તાનમાંથી બ્રાહ્મણો લાવેલા છે. એજ કારણથી કતારી બ્રાહ્મણોએ યજ્ઞ-જાતકનાં મંગળાચરણમાં યવનોનાજ દેવોતું સ્મરણ કરેલું છે. દાખલા તરીકે:-

અહા ચેરકરઃ શુદા અરિહરો રહેમાન્ માનાર્ચનઃ

વિસમિત્તા ગજવાજિધાન્યકરણો દાણુદ દે દોલતમ્ ॥

મુરજાદા મહમૂદપીર મ્બલાં ક્યામરિનાન્તોપયુક્ત ॥

સત્કીર્તિ ચ રસુલ્લકો વિતરુ શ્રીદઃ સદા સાહિબઃ ॥

મહાભાષ્યકાર પતંજલી મગવાન્ પોતાના ઉપોદ્ધાતાનાં પ્રકરણમાં લખે છે કે યથા ગૌરિપ્રસન્ન ગાવી ગોળી ગોતા ગોપોતલિકેત્યેવ માદયોપપન્નશાઃ એ ઉપરથી અપશબ્દોનું જ્ઞાન સૂચવે છે, છેવટે સ્વેતાશ્વભર, ઉપનિષદ્ શ્રુતિ પણ કાલઃ સ્વમાયો નિયતિર્યદ્વચ્છા મૂતાનિ યોનિઃ પુરુષ્વ ઇતિ ચિન્ત્યાઃ એમ કરી જગતના અનિત્યકારણવાદોનાં જ્ઞાનપૂર્વક શાશ્વતકારણનું કથન કરે છે. એ ઉપરથી પણ વિરૂધ્ધવાદોનું જ્ઞાન આવશ્યક છે એમાં તો સંદેહજ નથી. નાટ્યવિદ્યાના ભરતમુનિ આચાર્ય, જ્ઞાનવિદ્યાના નારદમુનિ, આચાર્ય, ભૂજંગ-વિદ્યાના અગસ્ત્ય આચાર્ય, ત્રિરૂપ જ્યોતિષ એટલે કે ગણિત-કલિત-કાલજ્ઞાન તથા તેનાં ઉપાંગો મસ્તકવિદ્યા વિગેરેના ભગવાન સૂર્યનારાયણ વિગેરે અષ્ટાદશ આચાર્યો, વનરૂપિ શાસ્ત્ર ધન્વન્તરી, યુદ્ધવિદ્યાના વશિષ્ઠ, અને વૌદ્ધિમંત્રી વિષ્ણુવિદ્યાના મહર્ષિ આસ્તિક, રાજનીતિનાં સર્વાંગીના ઉપદેશ ભગવાન વ્યાસ, અને નારદ. વધારે શું કહું જગતમાં જે કંઈ વિદ્યા સમૃદ્ધી કહેવાતું તે સર્વના પ્રવર્તક આચાર્યો બ્રાહ્મણોજ હતા. પાકશાસ્ત્રથી આરંભી મોક્ષશાસ્ત્ર પર્યંતનું જ્ઞાન બ્રાહ્મણોએ જ જગતને આપ્યું હતું. હવે કાણું કહી શકશે કે બ્રાહ્મણોએ કેવળ વેદ જોખીને વ્યવહારમાં બુડયલજ રહેવાનું છે ?

ગૃહસ્થો ! આ ઉપરથી એટલું તત્ત્વ મને તો જરૂર સમેજ્ય છે કે બ્રાહ્મણોનું ખરું ધન સંસ્કૃત વિદ્યા છે, જતાં તેનાં યથાર્થ રક્ષણ માટે તથા તેના ઉપર આવતા જડવાદના હુમલાઓથી તેને બચાવવા માટે ઇતર બાપાની વિદ્યા-જ્ઞા પણ જાણવીજ જોઈએ. પણ એ ન જૂલણું જોઈએ કે મૌર્ખા, માર્ત્તી

આપણી સાચી માતા છે અને ધર્મરક્ષક છે. સાવકી છે. પોપણુદારક પણ આપણને માતા તરફથીજ મળવાનું. સાવકી પાસેથી પણ ન મળે અને કદાચ મળે તો તે તનમનની ખુવારી કરનારૂંજ થાય. એ સિદ્ધાંતને અનુસરીને જ બ્રાહ્મણો ધર્મરક્ષકોનું અધ્યયન કરે તો મોંઝો મોંઝવા પ્રભાણે કાંઈ પણ બક-બગાટ કરવાનું કારણ રહેતું નથી. છતાં વર્તમાન સમય આપણને નવોજ રંગ આપે છે. આપણા નવયુવકો પોતાની યથાર્થ જીવનની ભુક્તિને ધર્મરક્ષકોના જીવનની માનવાની કાંતિમાં પડતા જાય છે. ધર્મ અર્થાત્ કામ અને મોક્ષ એ આર પુરૂષાર્થોનું બન્ને કેવળ અર્થપ્રધાન કાર્યો તરફજ લક્ષ્ય અપાય છે. જે ધર્મને માટે બ્રાહ્મણો સુખ વૈભવ છોડી જંગલે જંગલ ભટક્યા અને વનચરના સદ્વાસી થયા, જે ધર્મને માટે રાજસ્થાનનાં પ્રત્યેક પાર્થિવ રજઝણો વીર ક્ષત્રિઓનાં હથિયારો બાંધ્યાં, તે ધર્મને આપણા ભારતવાસીઓ પાપી પેટ ભરવા ખાતર ખુદીથી ગુમાવે એવું કારણ મને તો એજ સમજાય છે કે આપણે આપણી માતાને રખડાવી છે, રૂઝાવી છે, ચીંચેદાસ કરી છે.

જેણે સ્વમાન ગુમાવ્યું તેની પાસે ગુમાવવા જેવું બીજું કંઈજ રહેતું નથી. મોટામોટા વજ્રમય કીડાઓ અને મહેલો જમીન ભેગા થઈ જશે, બધું જ અસહ્યો વેરાન થઈ જશે, સમુદ્ર મુઠાશે, પણ આ તાવ તો અસહ્ય રહેવાનું છે દેવી સંપદિમોક્ષાપ નિવંધાયાસુરી મતા.

મને આજે કહેવાને આનંદ થાય છે કે સગમગ દોડસો વરસની બ્રાન્તિ પછી આપણને સાચું જ્ઞાન યવા માંડ્યું છે. આપણાં જૈરાવની રેલાં માટે આપણા બંધુઓ જાગૃત થયા છે એ મુખ્ય છે. છતાં એક વાત કહેવી આવશ્યક છે કે હિત્સાહનો વેગ પણ મર્યાદામાં ન રહે તેો અનર્થકારક નીવડે છે. આર્થાવર્તના આ હિત્સાહની આબુગાબુનું આવરણ પણ શુદ્ધ આર્થાવર્તનું ન હોવું જોઈએ.

બંધુઓ ! જે સમયે પ્રભાત દેશે આસુરી તંત્રનાં પરીણામે દિનપ્રતિદિન અધિક અંધનમાં પડી રાગદેશના શુભામ બની કેવળ સોહીના તરસ્યા યદુ પિતાએ એલામાંજ આનંદમત યદુ ગયા છે તેવા સમયે ભારતવાસીઓએ પોતાનાં સત્વની પરીક્ષા આપી જગતને સિદ્ધ કરી બંતાવવું જોઈએ કે સાચી સત્યતા ભરતભૂમિમાંજ છે, ઉદ્ધારકનીતિ અને નિઃપ્રપંચ ધર્મનો અમૂલ્ય નિધિ ભારતવર્ષમાંજ છે. આપણી 'પરીક્ષા' માટે આ કરતાં બીજી કયો સમય વધારે સારો મળશે? આ કાર્યમાં રાજાનો અથવા પ્રજાનો કોષણનો દોષ કરવાનો નથી, પ્રત્યુત ઉદ્ધાર કરવાનો છે. રાજાને ઇશ્વરેશ માનનારો અમારો હિંદુધર્મ રાજદ્રોહનો ઉપદેશ કરે એ વાત માનવાને કોઈ પણ ભારતવાસી તૈયાર નથી. વિદ્રોહનાં તત્વનો ખરાબમાં ખરાબ વારસો પાશ્વત્ય દેશોનેજ આપ્યો છે. એ પાશ્વત્યો ! તમારે ત્યાં બંને રાજભક્તિની રકુડો કાઢો, અમારે ત્યાં તો અમારો ધર્મજ પ્રજાને રાજ્યભક્તિ અને રાજાને પ્રજાભક્તિ એક તત્વનો ઉપદેશ કરે છે.

(અપૂર્ણ)

મેાતી-આ બોળાબુકતાં તે અન્ય કોઇ નહો પણ વસસાગર સુપ્રતિષ્ઠિત શાસ્ત્રીજી
મેાતીરામ કલ્યાણજી દીક્ષિત છે. આ મહાત્મ્ય આખું જાણીને આગામી
અંકમાં સમાપ્ત થશે તે બદ્ધપૂર્વક વાંચી મનન કરવા વાચકશ્રવર્ગને વિનંતિ છે.

तंत्री मेऽ भातृषः.

મોઢ ચાતુર્વિધ (પીપલદર કરવટીઆ) બ્રાહ્મણોની વસ્તી.

નં.	ગામ.	તાલુકો.	જિલ્લો અગર દેશી રાજ્ય.	વેદ.	કેશવ સેવક	સિદ્ધ સેવક	વસંત સેવક	શિવ સેવક	કુલ
૧	પાટણ. (ગુજરાત.)	પાટણ.	ખાંત કડી. વડોદરા રાજ્ય.	યજુર્વેદ.	૨	૦	૧૦	૧૦	૨૨
૨	શંખલપુર.	પાણીસમા	"	"	૦	૦	૧	૦	૧
૩	વડુ.	કડી.	"	"	૨	૦	૦	૦	૨
૪	ડેંગુયા.	"	"	"	૧	૦	૦	૦	૧
૫	આબોલ.	વિગપુર.	"	"	૦	૦	૦	૨	૨
૬	બહીયલ.	દહેગામ.	"	"	૦	૦	૦	૪	૪
૭	સંખેશ્વર.	રાધનપુર.	રાધનપુર સ્ટેટ. (વઢીયાર.)	સામવેદ.	૦	૫	૦	૦	૫
૮	ઝાડીઆણા.	"	"	યજુર્વેદ.	૦	૦	૨	૦	૨
૯	કુવારદ.	"	"	"	૧	૦	૦	૦	૧
૧૦	સાંથોળ.	થાણેકેટાસણ.	મહીકાંકા એન્સી.	"	૦	૦	૩	૦	૩
૧૧	મગુના.	"	"	"	૦	૦	૧	૦	૧

કુલ:- ૬ ૫ ૧૭ ૧૬ ૪૪

જાતિ સેવક,

આળાશંકર ગોપાળજી.

પાટણ (ગુજરાત.)

રવાના શ્રીયુત મોઢ માતૃહૃડ માસિકના નંબરી તરફ-માસિકમાં પ્રસિદ્ધ
આવા સાર.

વડોદરા

મગનલાલ રજુછાડજી ત્રિવેદી.

(તટસ્થ ભાવે)

આ તમ સંબંધી પ્રબલ પૂર્વનો છે, તે ધર્મભાવનાના દૃષ્ટિબિંદુ વડે જીવન વ્યવહારને યોગ્ય તેમાંજ કૃતાર્થ માની આચાર વિચાર અને આદારને સેવનારી છે. તો બીજાઓ અર્થભાવનાના દૃષ્ટિ બિંદુ વડેજ જીવન વ્યવહારને યોગ્ય તેમાંજ સર્વસ્વ માની લાભને દ્રવ્યનેજ ચેત કેન પ્રકારે પણ મેળવવાને સાદસ કરનારા હોય છે. એકનું જીવન ધર્મભાવનાને કળવનાર તો બીજાનું અર્થભાવનાને કળવનાર છે. આ બેદને કીધે બેઉની દૃષ્ટિમાં મોટો ભેદ કુદરતી રીતેજ છે, છતાં ધર્મભાવનામાં શૈથીય પામેલા નબળા સંસ્કાર સમૂહના નેતાઓ પોતે પણ પોતાનાજ નબળા ભોગવટને આધારે ધર્મભાવને ત્યજી અર્થ ભાવનેજ લક્ષમાં રાખી વિવિધ ધર્માલતું અનુકરણ કરવામાંજ કર્તવ્ય માની મનાવી સમૂહનો દોહ કરવામાં તત્પર થયા છે.

અમને તમારા ધર્મ સાથે કાંઈ સંબંધ નથી. સંબંધ રાખવાને માગતા પણ નથી, પરંતુ આડકતરી રીતે તમારા ધર્મમાં પણ ધાવીએ એમ લાગે તો તે માત્ર અર્થ-દ્રવ્યની દૃષ્ટિ બિંદુ વડેજ છે. દ્રવ્ય લાલસા અમારી પૂર્ણ થાય તેવા પ્રકારના તમામ છલાંગે કળથી જળથી અમે યોગ્યતામાં લેશ પણ માફેલ રહીશુંજ નહીં. અમારા એ મુદ્દાને જરાજર સમજીને તમારા ધર્મને જાળવો તો અમને કાંઈ વાંધો નથી. અમારી અર્થભાવનાને લેશ પણ ધક્કો પોઠવાડી તે પ્રકારના આચાર વિચાર કરશો તો અમે સાંખીએજ નહીં. અમારા સ્વભાવજન્ય ધર્મમાં તમારે આડા આવવુંજ નહીં. જેટલાનો અમને ખપ દશે તેટલું અમે તમારી પાસેથી હરેક પ્રકારે મેળવવા તરફજ સાવધાન પૂર્વક નિરર પણે યુક્તી પુરઃમર કમે, તમારી અજ્ઞા ન પહેચિ તેવી કુશલતા વડે મેળવવાને તત્પર રહીશુંજ. આ કક્ષા અમારો સ્વભાવજન્ય ધર્મ છે. તે ધર્મમાં ધુસીને તમારે ધર્માલ કરવીજ નહીં. અમારું તંત્ર તો તમારા “એકસાણાના ભાટ જમે કાલ” તેના જેવુંજ છે હો ?

અમને ભોગવિલાસનો ખારે ચરકો છે, તે ચરકામાંજ અમારું અસ્તિત્વ છે. તે અસ્તિત્વનેજ સિદ્ધ કરવાને અર્થેજ અર્થનું મહાન સેવન અમારે શીરે. અવિ-
ચલપણે પ્રાપ્ત કરેલા ભોગ-વિલાસી જીવ છીએ. અમારું અનુકરણ કરી તમે શું
કરવા ધમાસમાં “ભોગ વિલાસી” થવા ઉમંગ કરો છો? તમારે તો ભોગ
વિલાસનો ધર્મ પાળવાનો નથી. અને પાળવા જશો તો તમારે અને અમારે
સ્પર્ધાનો દૈલ ઉદય થતાં તે “દૈત્યરાજ”, અમારાજ ઉપાસક ઇષ્ટ હોવાથી તમે
હારી જવાના. માટે હાર છતના કર્મને ન વળંગતાં અમને જોઈએ તેટલું. ધન
આપીને સિધા વ્યવહાર રાખો તો તમારું શ્રેય સચવાશેજ. અમે દ્રવ્ય મેળવવાને
વાસ્તે જે ધર્મ પાલન કરીએ છીએ તેજ ધર્મ અમારું રક્ષણ કરશેજ. અમે
અંધુણું ભરોસો અમારા “પેન્ટ-સગવડ મુક્ત કુરાસતા દર્શક” સગવડીયા
ધર્મ ઉપર છે. તમે તમારા “ધર્મને” ત્યજી અમારા પેન્ટ ધર્મને સગવડીયા
ધર્મને પાળવા તૈયાર થોજો તો તમારા “સ્વધર્મના ત્રાપ” તમને અવશ્ય
સાગવાજ જોઈએ. અમે અમારો સ્વધર્મ ત્યજીને તમારા ધર્મમાં આવતા નથી
તો તમે તમારા “સનાતન ધર્મ” ત્યજીને અમારા “સગવડીયા ધર્મ” પાલક
થવા પામે તો તમારો અહિતાચારજ હોખને ત્યજવા યોગ્યજ છે. તોજ તમે સુખી
જીવન ગાળી શકશો, અમારું “સુખી જીવન” અમારા સગવડીયા ધર્મના દિલ્લિ
ખિંદુ વડે આગ્રાર પ્રદેશ રમી લેવાનું રહે છે. તોજ અમારી સગવડોના સાધન રૂપી
વ્ય અમને પ્રાપ્ત થાય એવો અમારો પરમ સિદ્ધાંત છે. તે સિદ્ધાંત અનુસારજ
અમારા તમામ વ્યવહાર અમે સાવધાનતાથી ખેડીએ છીએ અને ખેડીયુંજ
પેલી ખેડયીજ અમારા મનના કોડ પૂરાશેજ. તમારા હાથમાં ધરખાર છે. તો
અમારા હાથમાં જન માલ અને હુંકર્મ છે. સમજ્યા?

તમારો સિદ્ધાંત સંસ્કારના અંત વગરના ચક્રમાંથી નીકળી જવાનો છે. તો
અમારો સિદ્ધાંત કયા કર્મ શુભ અને કયા કર્મ અશુભ તે જોવાનું છે જ નહી,
સગવડ અને સુગંધ અમારી પ્રકૃતિને લાગે તેજ માર્ગે અમારા ભોગ વિલાસને
વૃક્ષ કરવા, ને તેના માટે મુખ્ય સાધન મનાએલા દ્રવ્યને મેળવવું તેજ છે. તમારા
ધર્મમાં “સ્થાપન સિદ્ધાંત” જે શુભ અંશુભનું નક્કી કરી પછી દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કર-
વાની જે શૈલી તે અમને પરવડેજ નહી. તમારા અમારા વચ્ચે આજ મોટો
તફાવત ખડો રહ્યો છે. અમે અમારી વાસનાને જોઈએ તેટલી સ્વતંત્રતા અર્પવામાં
અમારું કર્તવ્ય માનીએ છીએ, પણ તમે તો ઉલટાજ વાસનાને જેમ બની શકે
તેમ અંકુશમાં રાખવાને ચાહો છો. “વાસના” કદી પણ જીવને શાંતિ આપતીજ
નથી એવું માનો છો, પણ અમારી “શાન્તી” અંત વગરના ભોગવટના વિલાસને
અંગે પ્રાપ્ત થતા કર્મમાં પ્રકૃતિને સર્વદા જીજ્ઞેષ રાખવામાંજ દ્રવ્યને રળી સંપ્રીએ.
અંત વડેજ શાંતિને મેળવવાને અંત ધરાવનારા અમે તંત્રીએ છીએ, તમારો

અમારો “લક્ષ્ય બેદ” આગ મિત્ર હોવા છતાં તેનું બાન ભૂલીને અમારા જેવા
 વૈભવના ભોગવટાર્યે તમને સ્વપ્ન આવે છે તેજ તમારા મહાન “કમભાગ્ય” ની વાત
 છે. તેથી તમે સર્વે નબળા ભોગવટાના ચીલે ચઢી ગયેલા પામર જીવન ગાળનારા
 મૂખાઓ છે, એવા મૂખાના સરદારોએ અમારી બેરોજરી કરવા મથવું સાહવું એ
 તો તમારા જ ધર્મનાં દૃષ્ટિ બિંદુ વડે અધર્મ છે એમ સ્પષ્ટ સમજાય તેવું તો
 છેજ, છતાં અનુકવણના ધેને ચડેલા ગાડરની જાત તમે હોવાથી તમને કશુંજ
 સૂઝતુંજ નથી. તમે “ધર્મના પથર” જાતીએ ગોઠવ્યા છે તો હમે કર્મના
 એટલે ભોગવટના વિલાસમાં ઉદ્ભવેલી “પ્રવૃત્તિનો પથર” સ્વાર્થની દોરી વડે
 અમારા શિરપર લટકાવી રહીએ છીએ. અમારી તમામ પ્રવૃત્તિ સ્વાર્થનાજ
 તીવ્રગતિ વાળી છે, તો તમારી તમામ પ્રવૃત્તિઓમાં “ધર્મબાવનાનું લાકડું”
 જગજગત ઠોકી બેસાડેલું છે, અમારામાં શબ્દ બાવના કેન્દ્રસ્થાને છે તો તમારામાં
 ધર્મ બાવના કેન્દ્રસ્થાને સ્થાપેા છે. અમારો ઇતિહાસ “પોસિટિવિસ” એને “નેશન”
 નો છે તો તમારો “ધર્મનો” ઇતિહાસ છે. તમારા અને અમારા ઇતિહાસનો
 પશુ મેળ આવે તેમ નથી. છતાં તમારા અર્ધદૃષ્ટ મનુષ્યો અમારા ઇતિહાસનું
 અનુકરણ કરવા કુદી પડે છે તે કમ તમારા માટે લેણ પશુ હિતકર નથીજ. અમારા
 “પરમ સૂતના” પ્રતિપાદન કરનારા “પોસિટિવિસ તથા નેશન”ની બાવનાને
 અનુવાદ કરી શકેવા સમર્થ શબ્દ તમારા શબ્દકોશમાં નહીં મળે તો તમારા ધર્મ
 શબ્દને માટે યોગ્ય શબ્દ અમારા શબ્દકોશમાં શોધ્યો જડે તેમ નથી. છતાં તમારા
 માહેના તમારા સરદારોને સ્વપ્ન આવે છે કે તમારા ધર્મને બંધ બેસતો અર્થ
 “રીયિજીવન” એવું ઠોકી બેસાડી લ્યો છે. અમે તો અમને ભોગવટની લાલ-
 સાઓમાં ધણીજ રાહત મળશેજ સાબ થશેજ એજ લક્ષ્યબિંદુને અમારી નસે
 નસમાં જોતમેાત સ્થાપીને ધનસંચય કરવામાં થેન કેન પ્રકારે તપ્પર રહીએ
 છીએ; તો તમે ધર્મને “જીયે ધર્મ” કાપી પથરને જાતીએ ઉચકીને દ્રવ્ય મેળવવાને
 રાંધાં મારો છે. અમારા “હેતુને” નડનારા વિધ્નોને મેદજ વારમાં લાત મારીને
 ફરફેડી દધએ છીએ, તો તમે વિધ્નોને પગે લાગીને નમાસા થઇને દ્રવ્યહીન
 જીવન ગાળવાને સૂઝીએલી દરીઃ અવસ્થાને પામી જાઓછો, અને મનમાં ધર્મ
 બાવનાને સ્થાપી લ્યો છે તેથી અમારું અનુકરણ કરવાને તમે તદન નાસાયક છો.
 છતાં તમને તમારા નબળા સંસ્કારવશાત્ અમારા જેવા થવાને પ્રવૃત્તિને વેગ
 મળે છે તે તમારી અધોગતિનુંજ લક્ષણ છે. તમે આંધળા થઇને ધર્મબાવને અંગે
 સારું નરતું બોળવા નીકળો છે; તો અમે દ્રવ્યને રસ્તે સુગમતાથી મેટા દલ્લે
 હાથ આવે એવી મહાન બાવનાને અંગેજ સારા નરસાને નિર્બંધ તુરત કરી
 લઇને પ્રવૃત્તિમાં જાત તથા જાતજી છીએ. તમારો પંથ અને અમારો પંથ
 આરોજ છે.

પ્રારબ્ધના કર્મ બંધનને ધીમે ધીમે યુક્તિ પુરઃસર કાપવાને માટે વાસના દ્વાય કર્મનેજ વળગીને પ્રાપ્ત ભોગવટને પણ સંતોષથી ન ભોગવનારા અસંતોષી માણસ તમે છો. વાસના મોહને નાશ કરવાનેજ સર્જાએલા હો તેવા ઘાટમાં કર્મના અનંત બંધનોને તોડવાને ઇચ્છાવાળા હોઇને શુભાશુભનો નિર્ણય કરવામાં ઉદ્ધા મતિ વાળા છો; તેથી અમારા સિદ્ધાંતોનું અનુકરણ તમારાથી કોઇકાએ નજ કરાયું, અને અમારા રસ્તે નજ ચલાય. અમને બધું ખાવાને સ્વતંત્ર સત્તા છે તો તમને ખાવાને લેશ પણ સ્વતંત્રતા તમારો ધર્મ આપતો નથી. તેથી પરાધીન હાંદગીમાં પસાર ચનારા પણ જેવા છો. તમારા ગળામાં તમારા ધર્મની ૧૦૦ મણીયા સાંકળ લાદીને તમને જકડાવી લીધા છે. તમારૂં તત્વજ્ઞાન જેટલે દૂર પોહચું છે તેટલે દૂર તમારા આચાર વિચાર આહાર વિહારની ગતિને પણ ખેંચી ગયું છે. તમારો લક્ષ્ય ધર્મ યુક્ત કર્મને સાધવામાં જકડાએલો પરાધીન યુક્ત છે. તો અમારો લક્ષ્ય યુક્ત ધનસંચય શી રીતે થઇ શકે તેટલાજ અંશે હોઇને સરળજ છે. અમે સરળ જીવન ગાળનારા છીએ તો તમે કઠીન જીવન ગાળવાને સર્જાએલા છો. હમારી સરળતા તુટવાની નથી ને તમારી કઠીનતા મટવાની પણ નથી. દ્રવ્ય મેળવવાને માટેજ ગમે તેવા મુશ્કેલ પ્રસંગોને પણ સામ દામ ભેદ દંડથી સરળ બનાવીને અમારા ભોગવટના પ્રદેશને બળ્ય અને સુંદર રાખી અમારી આંટ તમે સર્વેને દાટવામાં અમે કપીટ છીએ, તો તમે ધર્મ પાલનમાંજ પ્રારબ્ધ સંયોગ વશાત્ પ્રાપ્ત વૈભવોને પણ તુચ્છ ગણી ગણાવી કુચ્છ વાળી સ્વચ્છ સ્વચ્છપનેજ નિહાળવાને ઇચ્છા વાળા હોઇને, મુચ્છ મુંડાવી કોચ. વોચ મેચમાંથી ણી રાચનારા ધીટ છો. અમારી સાહેબી નિહાળીને તમને ચસ્કા ઉઠે છે. ચસ્કેલી પ્રગલીમાં અનેક મુશ્કેલીઓ ખડી કરી લઇને વડો ચવાને સડો બેસાડવા રડો છો. તમારાં “વડાં” અને તમારાં “વડાં” ઉભયમાં જે જે મશાલો ભરેલા છે તેમાંથી દૂર છે. અમારા વડાની રીત જ્ઞાત જ્ઞાતનું અનુકરણ તમારા વડામા કરાયજ નહીં કરો તો મરોજ. અમે અમારા ભોગવિલાસ વિષયવાસનાને સિદ્ધ કરી આપવાના “કોરા કાગળમાં” સહી કરી સીલ કરી આપે તેવા મહાન કુશળોનેજ નેતા બનાવી તેના પિતા ચવાનેજ ખાશીયતવાળા છીએ. તો તમે “તમારાજ હેતુને” બૂલીને, અમારી નકલ કરી અકલ્પ શુભાવી અટક્યાળામાં પાવરદા બનેલા તરંગી પંખીઓનેજ મોખરે રાખી, તેવા કુશળ નેતાઓને પ્રાપ્ત કરીને કૃતાર્થ થયા એમ માની મનાવી લગોડીવાળા પંગોટ લાંબા કરીને આમ તેમ મોતનીજ રાયામાં આજોટા છો. તમારે કર્મમાં આજોટવાનું છે તો ઉભા ચવાનું ક્યાં રહ્યું છે! ઉભા ચતાંજ તુરત માથામાં વાગે તેવી જગ્યામાં રહ્યા છતાં જોર કરીને કુદીને ઉભા થવા જાઓ છો તેથી તમારા જેવા મૂખાંઓ અમે દીડાજ નથી. મૂખાંઓને શી રીતે પજોટવા તેની કળા અમે તથા અમારી નાડ જાણનારા નેતાઓએ બરાબર ઓળખી છે છીએ. અમારા કાબેલ કુશળ મનુષ્યોના જુથને જુથ

ક્રમાત્ અનેક કાલ તમારા યોજામાં લેહર કરીએ છીએ, છતાં તમે અમને યોજખી શકતાજ નથી. તમારા મનાએલા નેતાઓ પણ અમને લેશ પણ યોજખી શક્યા નથી, પણ યોજખા હોવાનો ખોટો દંભ ને સેવવામાં પાકક યયા તે પકકાન ઇમાંજ અમારી શકકાંઈ અમે સિદ્ધ કરી ચોકખા રહી, તમને ચોખાના પણ વાખા પડે તેવા ઘોઠા મારી ડોકાં મરડી ઢાકાળંગાલના તાકાની પણ ચોખાના ઘણીની સહાય મોં રાખી તેને યોજખ્યાની હંકારમાં હંકારામ બન્યા છો એમ સાફ સાફ અમને અનુભવ થઈ ચૂક્યો છે.

તમારી ઢંગ ધડા વગરની નાહ અમારાજ હાથમાં છે એમ તો પ્રથમ તમારા પગમાં તમારા તેજનાના તેજમાં મોહ ઘેલા યયા તો તમે મેદુમાન ઘેલા યયા. તેથી અમે ધીમે ધીમે તમારા પગ તળેથી ઉઠીને ઉભા થયા અને યોજામાં બેસવાને લાયક યયા. પછી યોજામાંથી આગળ વધીને તમારા કાળજમાંજ તમારા ચોખાના ઘણીની સહાયેજ અમારું સિંદાસન અમે ગોઠવી લીધું ને બેઠા. હવે અમે ઉઠીએ એવા કાચા નથી. અમારાં ગચાં પણ પૌચાં નથી પણ તમારું બધું કચુંજ છે. તો અમારું બધું પાકું છે સુંદર છે. અમારું કાચું હવે લારે તમારા પગ આધ્યા. પગ હાથમાં આન્યા ત્યારે અમે નક્કી કયું કે વખત જતાં ચોટલી બગી પોહતી નહુંજ. તો અમારો હાથ તમારી ચોટલી ઉપર બરાબર વિટાયેલો છે તેનું જાન તમને કયાં બચ્યું છે? “ચોટલીજ” તમારા હાથે તમે કાતરો તો ચોટલીવાળા હાથ ખસવા પામે. કાતરો વગરજ જરૂર કરો તો તમારુંજ માથું ફરેજ. અમને કાંઈ આંચકો લાગવાનો નથી, અમે તમારી ચોટલી મુઠીએ પણ નહીં જોયી તમે ચાહતી કિટલી બહીં જોવા પામે. અમારા તેજમાંજ તમને અધારો આવી જાય જોયી કયું તમે જોવાજ ન પામે છતાં અમે બધું જોયા અને ધરાયા. એવી ધુનમાં નાચ્યા કુદવા ઠેકડા મારવા મંડી પડો છો. પણ ચોટલી અમારો હાથમાં વળ ઉપરે વળ દબને વિટાઈ છે તેનું જાન લેશ પણ નથી; માટે તમે બધા મૂખો છો. કારણ પોતાનીજ ચોટલી કાતરી નાખવાની તાકાદ નથી તેવા મૂખોએ તમે પારકાના પગ તળેજ ચગદાઈ મરવાને કેમ લાયક નથી? લાયકને લાયકાત પ્રમાણેજ આપવું તે અમારો જાતી સ્વભાવ છે. પાત્ર યોજખનાર આત્રધારી સૂત્ર-ધાર છીએ તેથી તમને મૂતર અને સૂતરદેહીમાં જ માત્ર સાધવાન પુર્વક સ્થાપવાથી અમારો બેઠો પાર. અમને અમારો ખાટલોજ વાહલો છે, તો તમને તમારો પાટલો વાહલો છે. પાટલામાં આનંદ માનનારાએને ખાટલો શું કામ જોઈએ? અમારા ખાટલા જોઈને તમને તો તમારા પાટલા ગમતા નથી એ શું તમારો ધર્મ છે? ના ના ના. તમારે તો લગોડી વાળીને પાટલે બેઠી ચોખાના ઘણીને વાદ કરો જોયી કોઈ કાળે સાદ સાંભળીને દાદ આપે, માટે હાલ વાદવિવાદમાં ન ઉતરો, અમને ન ઉતારો, એમાંજ સૌની શાંતિ જળવાઈ રહેશે. (અપૂર્ણ)

સમસ્ત મોઢ વ્રાહ્મણોની પરિપદ્ધતિ સફલ કેમ બનાવાય?

(ગતાંકથી ચાલુ)

લેખક રમાશંકર ઘેલાભાઈ જોશી,

કોન્કરનસની યોજના.

હવે પરિપદ્ધતિની યોજના કેવી રીતે ધડવી કે જે સર્વાનુમતે અને નિઃશંક રીતે પમાર થાય. પ્રથમ તો જ્ઞાતિ પ્રેમ ધરાવનાર હિત્તાહી યુવકોને જ્ઞાતિ એ શી વસ્તુ છે, શા માટે સરળએલી છે, કયા પ્રકારથી એ ચઢતી રિયતિ પ્રાપ્ત કરી શકે એમ છે, એવા એવા જ્ઞાત્યુત્તરિના હિત્તેનો સમન્વયવા યથાવકાએ બનતા પુથી પ્રત્યેક સંવાયના પ્રત્યેક આમોમા મોઢસવા નેધએ, કે જેથી જ્ઞાતિ પમારમાં જે અવિચારી અજ્ઞાનાધકાર છે તે દૂર થાય. મારા સાંભળવા પ્રમાણે મોઢસાક મૂઢેવો એવા વિચારો ધરાવે છે કે જ્ઞાતિના આગેવાનો ખરેખરે બહાને પેસા કઢાવી આપ્યાં કરી જાય છે. અગર તે વડે દક્ષત સાગતા વળગતાનેજ મદદ કરે છે. બલે તે ભાષ્યોના અતરમા એવા વિચારો આવે, એને આપણે શું કરવાના હતા ? બધુઓ આનુંજ નામ જ્ઞાત્યધકાર. આનુંજ નામ જનદૃષ્ટિની અવ્યવતા. આનુંજ નામ અવ્યવસ્થા. વધુ તો શું કહું ? પણ એ સર્વે દોષોને નાશ કરવા અને એનું શુદ્ધ તત્વ મમન્વવા હિત્તાહી યુવકોને અમુક જથ્થામા આમે-આમ ફેગવવા. તેઓએ પણ ગમે તેવી અગવડો વેડી પેતાને મોપાએશું કાર્ય હંમતથી કર્યાં કરવું. કળની આશા ન રાખ્યા સિવાય સતત નિર્લકાર્યમા મંથા રહેવું કારણ કે કળ તો ઇધરાધીન છે. પણ માગ ધારવા પ્રમાણે આવા પ્રકારનાં ડપ્પુટશનો મોઢસવાથી જ્ઞાતિને ઘણાજ પ્રકારના લાભો થશે. વળી જ્ઞાતિસમાજ અજ્ઞાનનાં કાળા વાદળાને દૂર ખસેડી સ્વજ્ઞાતિમાર્ગને પીછાનશે. તેના વડે જીવનતત્વ મેળવી આર્નંદમાં દિવસો નિર્ગમન કરશે.

આમ્ય મંરણોને તેના પ્રતિનિધઓ.

આ પ્રમાણે સ્વધંસેવકાદ્વારા પ્રત્યેક આમોમા બ્યારે એવા વ્યાખ્યાનો થયે જાય અને જેમ જેમ જ્ઞાતિબધુઓનું એકમ થતું જાય, તેમ તેમ દરેક આમ-માંથી હિત્તાહી ધરાવનારાએ પણ બધુઓને તે આમના તે કાર્યના પ્રતિનિધિ તરીકે ચૂંટી કાઢી ત્યાર પછીનો સર્વ કાર્યભાર તેમને શિર નાખવો.

વિવિધ મંડળો.

૧. વિભાગ મંડળ—આ પ્રમાણે દરેક આમમાંથી બે ત્રણ બંધુઓ આ કાર્યને માટે તૈયાર થાય, તે બંધુઓની અમુક વિભાગની જગ્યાની એક સંસ્થા સ્થાપવી (સંવાયો ધણા મોટા હોય સારેજ આ પ્રમાણે જગ્યા પાડવા). આવી સંસ્થાઓમાં પ્રસંગે પ્રસંગે સાત્યુન્નતિનાં બાપણોની સુવ્યવસ્થિત વ્યવસ્થા થવી જોઈએ. અને તેમાં પ્રત્યેક બંધુઓએ અંતઃકરણપૂર્વક રસ લેવો જોઈએ. ત્યાર બાદ તે સઘળા બાપણોનો સાર પ્રત્યેક આમના પ્રતિનિધિઓ પોતાના આમમાં મંડળોને એવી વ્યવસ્થા થવી જોઈએ. આથી પ્રત્યેક આમનું પ્રત્યેક ગૃહ કંઈ નહિ તો કંઈ પણ સુધારા પર આવશેજ.

૨ સંવાય મંડળ—આ પ્રમાણે યોગ્ય સમય ચાલ્યા બાદ દરેક વિભાગ મંડળોમાંથી બે ત્રણ પ્રતિનિધિઓ યુંદા કાઢી સમસ્ત સંવાયની એક સભા નીમવી જોઈએ. આ સભામાં ઉપલી સભા કરતાં ઉચ્ચ વિષયોની ઉચ્ચ દૃષ્ટિથી ચર્ચા થવી જોઈએ. જે ચર્ચાનો સાર હેતુ “વિભાગમંડળમાં” અને એ “વિભાગમંડળો” માંથી પ્રતિનિધિ દ્વારા પ્રત્યેક આમમાં ચર્ચાય. આથી બંધુઓને ધણુંજ જાણવાનું મળશે.

૩ સંવાયમંડળોનું ઐચ્છિક ઐક્ય એજ સમસ્ત પરિવહ—આવાં “સંવાય મંડળો” રચાયા બાદ તેમને સારી રીતિમાં આણી ચિરસ્થાળી બનાવવાની ધણીજ ભંડૂર છે. આ પ્રમાણે સારી રીતિમાં આવ્યા બાદ સમસ્ત મોઢ બંદ પરિવહ (કાન્દુર-સ) સ્થાપવાની વ્યવસ્થા પર સક્ષ દોરી સકાશે. ધીમે ધીમે અને શાંતિથી આવા ઐક્યના સામો “સંવાયમંડળમાં” ચર્ચાવા જોઈએ. અને સમસ્ત મોઢ પરિવહને માટેના જાવનો મળ્યુત પાયો બદલમાં જતાં અંતરમાં ચણાવો જોઈએ. જેથી એક સમય એવો આવશે કે પ્રત્યેક “સંવાયમંડળો” અરસ્પરસની સહાનુભૂતિથી અને સ્વેચ્છાથી અરસ્પરસ એકત્ર થવા માંડશે અને આપણું ધારેલું કાર્ય પ્રભુ કૃપાથી નિવિઘ્ને પાર ઉતરશે.

૪ પરિવહ મેળવવાનું રથેજ—સર્વ બંધુઓની સગવડ સાચવવા નાતિ-સેત્રના મધ્યસ્થેજે આવી પરિવહ મેળવવી પસંદ કરવી. આથી સર્વ બંધુઓની સવડો સચવાશે, અને દરેક હૃદયમાં કોઈપણ જાતની આચંકો આણવા મિત્રાય એક જથ્થે ભેગા થઈ સકાશે. દરેક ધંધાના બદલબંધુઓને આવા રથેજો પોતાના ધંધાને રચીકર થઈ પડશે.

૫ પરિવહની વ્યવસ્થા—પરિવહ ભેગી કરવા પૂરે તેની વ્યવસ્થા માટે નીચે પ્રમાણે ચોક્કસ કરવી જરૂરની છે.

(૧) સન્માન કારીણી સભા—રથાપવી કે જે બહારગામના લોકોનું સન્માન શી રીતે કરવું એ બાબત પર સંપૂર્ણ લક્ષ આપી હાથ નીચેના સ્વયંસેવકોને એ બાબત વિષે શી વ્યવસ્થા કરવી તે જણાવી શકે. અને તે માટે ચાંપતા ઉપાયો લઈ શકે. જ્યાં આગળ સંવાયો નાના નાના હોય ત્યાં વિભાગ મંડળોની જરૂર નથી. આગળુકોને 'આપણે બહાર ગામમાં આવ્યા છીએ' એવું લેશમાત્ર પણ બાન ન થાય.

(૨) વ્યવસ્થાપક સભા—પ્રત્યેક પરગામી બંધુઓની સર્વ પ્રકારની વ્યવસ્થા તથા સભાની પ્રત્યેક બાબતની જેવી કે દ્રવ્યની, સભા શણગારની, ભોજનપ્રબંધની, પ્રાહુણસંબંધીની સર્વ વ્યવસ્થા પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે કરી શકે.

(૩) સ્વયંસેવક સંઘ—ઉત્સાહી અને જાણીતા યુવકોનો એક સંઘ રથાપવો કે જેઓ બંધુઓને આવકાર આપવા, સ્થાન બતાવવા ઇત્યાદિ પ્રત્યેક સર્વો સાચવવામાં ઉપયોગી થઈ પડે.

૪ નિવાસ સ્થાન અને ભોજન પ્રબંધ—રહેવાનું સ્થાન અને ભોજનાલય રથાપી તેની યથાયોગ્ય વ્યવસ્થા પણ સ્વયંસેવકો દ્વારાજ કરાવવી. દુકાણમાં સ્વયંસેવકો પુરતા જગ્યામાં રાખી પરિપક્વ વ્યવસ્થામાં કરી પણ ખામી ન જણાય. એવી વ્યવસ્થા સમયાનુસાર કરવી.

ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય બાબતો.

૧ સમયની પરિસ્થિતિ—વર્તમાન કાળમાં જનકર્તવ્ય કે દૈવીકાપે સમયે સમયે સમય પરિસ્થિતિમાં અચાનક ફેરફારો થઈ જાય છે. આજે સારો સમય છે તો કાલે કેવો સમય આવશે તેની મોટા મોટા વાયુચક્રાચ્છી, વિદ્યાનશાસ્ત્રી, ખગોળવેત્તા કે બૂસ્તરવેત્તાઓને પણ ખબર પડતી નથી. તો આવા અસ્થિર કાળમાં આવા મહત્ત્વ કાર્યમાં દરેક બ્રહ્મબંધુઓની શારીરિક, માનસિક ઓછો ગિંકે ઇત્યાદિ પરિસ્થિતિ પ્રતિ સામાન્ય રીતે હંડી દૃષ્ટિ નોખવી આવશ્યક છે. હાથેના તરીકે લગ્નસરાના પ્રસંગમાં બરવામાં આવતી પરિપક્વમાં યજ્ઞમાનવાળા બંધુઓ આવી શકવા અશકતજ નીવડે. વર્ષો રોગની મહામારી આવા પ્રસંગમાં તો સર્વને એકત્ર થવું અતિ દુઃસહ થઈ પડે. નોકરીઆત વર્ગને નોકરીના દિવસો માંડક ન જ આવે. તો આવે પ્રસંગે સર્વને સમયની સવંતતા યથાશક્તિ રૂચિકર થઈ પડે એવીજ રાખવી કે સાતિનાં એથાલવૃદ્ધ ઇત્યાદિ સર્વજનો સરળતાથી લાભ લઈ શકે. આવાં કાર્યો બનતા સુધી ઉનાળાના સમયમાંજ સમાજને રચીકર થઈ પડશે.

૨ આર્થિક પરિસ્થિતિ—પૈસા વગર મનુષ્યથી એક પગલું પણ આગળ ભરી શકવું નથી એવો ચાલુ સમય છે. છેક નાનામાં નાના મોટામાં મોટી

ખાખતો દરેકમાં એ દેવીની આવશ્યકતા છે જ. તો આવા મહત્ત્વ કાર્યમાં સર્વને અનુકૂળ બનાવી સફળ કરવું એમાં તો એ દેવીની કૃપા થવીજ જોઈએ. તો એ કાળ પરિપદ્ધ ભરવાનું નહીં કરવા પૂર્વે તેના અર્ચની વ્યવસ્થા ગમે તે નીતિમય પ્રકારે કરવી જરૂરની છે. યજ્ઞમાનો દ્વારા, સ્વયંધુઓ દ્વારા, ઉત્સાહી બંધુઓ દ્વારા, યા તો સર્વને માથે અસુક જાતનો રૂચીકર ફાળો નાખી તેની વ્યવસ્થા કરવી. આવા ઉત્કૃષ્ટ કાર્યમાં જે યથાશક્તિ મદદ ન આપે તેને નર નહિ પણ ખરજ જાણવો.

આ કાર્યમાં ઉત્સાહી યુવકો ધણુંજ કરી શકે તેઓ માત્ર એક સંઘ સ્થાપી એવા જનસમાજને પ્રિય થઈ પડે તેવા સંવાદો (નાટકો) તેમની સમક્ષ કરી બતાવી, જનસમાજની પાસે ગમ્મત સાથે ધાર્મિક કાર્ય કરાવી, તે મારફતે આવેલું દ્રવ્ય પરિપદ્ધ ક્ષેત્રમાં બરાબી શકે.

૩ રૂઝળ—ઉપર કહેવાઈ ગયા પ્રમાણે રથજ મધ્યસ્થજ રાખવું.

૪ સ્ત્રી સમાજને ઘટવું ઉત્તેજન આપવું—ચન્નનાયલ્લુ ગૂચ્ચન્તે રમન્તે તન્ન દેવતાઃ—એ નિયમાનુસાર પરિપદ્ધની આમંત્રણ પત્રિકામાં અખળાઓને પધારવા રનેદુપૂર્વક વિનંતિ કરવી. કારણ ભાવિ જ્ઞાતિપધારણ અને ઉચ્ચાધિકાર એમના શુભ હસ્તામાંજ છે. તો આવી દેવી તુલ્ય વીરંગનાઓને આવા કાર્યમાં વીરતાપૂર્વક ભાગ લેવા સૂચવવું. અગ્રગણ મહાશયોએ શરૂઆતમાં પોતે સદકુલુંજ આવવું કે જેથી વ્યાવહારિક રીતે પૂર્વજ્ઞેના દિવાજને નામે ખોટા માર્ગે દોરવાઈ સ્ત્રીસમાજને ઉત્તેજન ન આપતાં તેના શુભ સ્વાતંત્ર્યને ધિક્કારનારા બહાદુર પણ યથાસમયે સમજે, અને સર્વાનુમતે પરિપદ્ધમાં ભાગ લેવા દેવાની છુટ આપે જેથી તેઓ એમાં ભાગ લેવા સમર્થ થાય. આથી પુરૂષ પ્રકૃતિની એકતાથી આપણું મંડળ અમ્હાનંદમાંજ જાણે રાજતું હોય એવો દુર્લભ લાભ યશે. અમ્હત્વની પુરેપુરી પ્રબા પ્રકાશશે.

૫ પરિપદ્ધના વિષયને અનુસરતાં પંદો લાંબા સંવાદો અને વક્તાઓ—શરૂઆતમાં સમાજનું ધ્યાન આકર્ષવા અને તેને રસિક બનાવવા ક્યાંઈ પદોનું, ગામન, સંવાદો, બાંધણો વિગેરેની સર્વ રસોથી ભરપુર યોજના થવી જોઈએ કે જેથી શ્રોતાના અંતઃકરણમાં ત્યાંથી ઉઠવાના ખીસકલ્લ વિચારો ઉદ્ભવે નહિ. તત્ પશ્ચાત્ વિદ્વાન વક્તાઓના નીતિમય અને તાત્પર્યના વિષયના વિચારવાળાં બાંધણો શ્રોતાઓના અંતર્પટપર સુધામય પ્રતિભા પાડે એવી ગોઠવણ થવી જોઈએ, કે જેઓ દિવ્ય આનંદિત મર્તાદેવું સ્વરૂપધારી સર્વના દ્રદ્યમાં રહેલાં અધિકાર રૂપી કાળાં વાદળાંને વીખેરી નાખે. અસંબંધનીય અને સમાજના દ્રદ્યને ખોટા પ્રકારે ઉગ્રેરે એવાં બાંધણો કુદ્રેક સમયે દ્વાનિકતાં થઈ પડે છે.

૬ પરિપક્વનો સમય—સમય એ ત્રણ દિવસનો રાખવો, અને એ દરમિયાન લિન્નાબિન વિખ્યાત વક્તાઓનાં વ્યાખ્યાનોની ગોઠવણ કરવી.

આ પ્રમાણે પરિપક્વ મંડપમાંની વ્યવસ્થા ઇત્યાદિ બાબતો ઉપર સ્વયં-સેવકાનું યોગ્ય ધ્યાન ખેંચવું. આમ કરવાથી મારા ધારવા પ્રમાણે સમસ્ત મોટા વ્યવસ્થાઓની પરિપક્વ સરળ કરી શકાશે.

ઉપસંહાર.

ભાઈઓ ! ઉદય પ્રાપ્ત કરવાનો સમય નીકટ છે. સમસ્ત સંસ્થિ ઉદય પ્રાપ્ત કરવા અથાગ પ્રયત્નો આદરી રહી છે તો તેવા સમયમાં ઉદય સંમંપની દિવ્ય નોબતો ધંડાઓ વાગવા છતાં આપણે હજુ અધિકારમાં અસ્ત સ્થિતિમાં શા કારણથી પડી રહેવું ? આપણે કોણ ? કેવા હતા ? કેવા છીએ ? અને કેવા થવું જોઈએ ? એ સર્વે પ્રશ્નોનો અંતઃકરણથી વિચાર કરશો તો જણાશે કે આપણી હાલમાં તદ્દન નિદ્રાવસ્થા છે. તો ભાઈઓ ! જાગો ! હવે જ્ઞાત્યુન્નતિના ધંધે લાગો, માહે માહેના વિગ્રહોને ભાગો. સર્વ નિનકર્મમાં અનુરાગો. ભૂદેવોની પ્રાચીન પ્રણાલિને યાદ રાખો. તે મુજબ વર્તો. વર્તી તે સ્થિતિ તે પ્રણાલી પુનઃ પ્રાપ્ત કરો. ગૃહ કલેશમાં જ્ઞાતિને ના સંજગાવો, તપેલા લોહ સમાન થઈ જ્ઞાતિ વૃક્ષને ન સુકાવો. પણ શીતળ જળ સમાન થઈ અમ્હતેજને, માર્તંડની પ્રભા સમુ બનાવી જ્ઞાતિવૃક્ષને લીલું છમ બનાવો, ઘેરાવાદાર બનાવો, પછી જુઓ કે એ દિવ્ય કટ્યવૃક્ષ આપણને કેવાં દિવ્ય ફળોનો આસ્વાદ આપે છે. સર્વ ક્ષાકિતમાન પરમેશ્વર પર વિશ્વાસ રાખી હિંમત ધરો, આગળ વધો. કહેવત છે કે “હિંમતે મરદાં તો મદદે ખુંદા” એ શરેસી કહાણી, યાદ લાવો. હિંમત કરો. અને મન ઇચ્છત વરને વરો. કાર્ય કરો. કાર્ય કરવામાં પાછી પાની ના ધરો. ભંડે તે કાર્ય કરવામાં સહજ સંકટો આવી પડે છતાં લીધેલું કાર્ય અધવચથી પડતું ના મૂકો. ફળની આશા રાખ્યા સિવાય અવિરત પ્રયત્નો કરો. શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ અર્જુનને કહ્યું છે કે—

॥ કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચ્ચન ॥

તો એ જ્ઞાનમયી જાણીને યાદ લાવો. આજસ તજી ઇશ્વર પર આધાર રાખી ફળની આશાને હૃદયમાં લેશમાત્ર પણ રચાન ન આપી. ઉસટભરે આપણી ઉન્નતિના માર્ગને હસ્ત ધરો. પ્રયત્નો આદરો. ભગીરથ પ્રયત્ન આદરો, અને દિનેશ કૃપાથી આપણા પૂર્વજોની મહત્ સ્થિતિને વરો. અસ્તુ

રાજ્યગોર સંવાય પરિસ્થિતિ.

પરોક્ત ગાસિકના ઓપીસના અંકમાં આપે રાજ્યગોર સંવાયના વસ્તિ પત્રક માટે ઇસારો કરેલ છે, તે તેનો ખુલાસો તથા આ ગાતિની હુકે દર્શાવત માગી જાણ મુજબ આપું છું:-

રાજ્યગોર સંમવાયનાં ચાર તક છે. સિહોર, દિયોર, સાત-આયા અને નાયાણી. કુલ વસ્તિ આસારે આઠ હજારની હશે. તેઓ મુખ્યત્વે કાઠીયાવાડમાં ભાવનગર, સિહોર, પાલીતાણા, લાડી, વળા, મહુઆ, અને તેની આસપાસનાં ગામોમાં વસે છે. ચોટીક સંખ્યા મુજરાતમાં પણ જાણે વસેલ છે.

ગાતિનો મોટો ભાગ ગોહિલ રાજ્યઓના ગુર ગોર છે. અને તેથી તેઓ રાજ્યગોર કહેવાય છે, ગરાસ હોવાથી ખેતી કરે છે. વડીલોની સ્થિતિ સારી હતી. તેઓનો આધાર માત્ર ગરાસ અને ખેતી ઉપરજ હોવાથી, દુષ્કાળને લીધે તેમાં કસ રહ્યો નહિ જે પરિણામે તેઓ નબળા પડી ગયા. આછવિકાનો ખીન્ને રસ્તો ન હોવાથી હવે યુવાન વર્ગ શિક્ષણ તરફ દોરાયો છે. કેટલાક નોકરી અને ચોટાક સ્વતંત્ર ધંધો કરવા લાગ્યા છે.

રાજ્યગોર સિવાય ખીજાઓને ગરાસ નથી, તેથી તેઓને જાત મહેનતથી કમાવું રહ્યું, આમ હોવાથી તેઓ પહેલાથીજ નોકરી તેમજ ધંધો કરે છે.

શિક્ષણ સારાં છે. આખી ગાતિમાં ઐશ્વર્યોટો એ, ત્રણ પ્રીવીઅસ, તથા મેટ્રીક સુધી પહેંચેમાં આઠ દસ હશે સંસ્કૃત કેળવણી પણ ચોટીજ છે.

ગાતિમાં કન્યાવિકલ યાય છે. જ્યારે ખીજા ધણી ગાતિઓમાં કન્યાની અછતને લીધે તેમજ નાણાંની મોટી રકમ આપવી પડતી હોવાથી યુવાનોને વૃદ્ધાવસ્થા સુધી સંસાર માંડવો મુશ્કેલ થઈ પડે છે, ત્યારે આ ગાતિમાં કન્યાની છત હોવાથી ગરીબ કુટુંબના યુવકોને સંસાર માંડતાં મુશ્કેલી પડતી નથી એ ધણું લાભકારક છે; પરંતુ આ છતનો લાભ લઈને યુવા તથા દાસારી સંમવાયના કેટલાક બંધુઓ વધારે નાણાંની લાભ આપી કન્યાને લઈ લઈને આ ગાતિના ગરીબ વર્ગમાં મુશ્કેલી ઉત્પન્ન કરે છે, એ ધણું શોચનીય છે. જે કે કન્યા સાટે કન્યા આપવાનો કોઈ પણ જાતનો પ્રતિબંધ આ ગાતિમાં નથી. શિક્ષણના પ્રચારથી કેટલાક બંધુઓએ પોતાની કન્યાને ચાંદને આપવાની શુભ શરૂઆત કરી છે, તે તેનું અનુકરણ ગરીબવર્ગે પણ કરવા લાગ્યો છે, એ ગાતિનાં અદોભાગ્ય.

હાલમાં આ જ્ઞાતિના આશરે સવાસેઠ માણસો અને વસે છે. તેમાં થોડાક બંધુઓ સ્વતંત્ર ધંધે લાગી ગયા છે. મુંબઈ જેવા પ્રગતિવાન શહેરમાં અન્ય કોમોનાં મંડળો, બૌદ્ધો, હિન્દુસ્ વિગેરેની ધર્માલ ભેદને આ જ્ઞાતિના કેટલાક યુવકોને પણ સ્વચ્છાતિ માટે કંઈક આવી ઉત્કંઠા થઈ. પરિણામે “શ્રી મોઢ માટુવેદીય રાજ્યગોર સમુદાય મંડળ” નામની સંસ્થા સંવત ૧૯૭૩ ના ફારતક શુદ્ધિ ૧૧ ના રોજ સ્થપાઈ. તેમાં ૯૦ સભાસદોનાં નામો નોંધાયું વિધોત્તેજક ફંડ બોલવામાં આવ્યું, શુભાશુભ પ્રસંગે તે ફંડમાં દાન મળવા લાગ્યું, થોડાક ભાઈઓના અવિશ્રાંત શ્રમ તથા આર્થિક ભોગથી મંડળ પગભર થવા માંડ્યું. મંડળથી દૂર ભાગતા જુના વિચારના ભાઈઓ મંડળનું નિઃસ્વાર્થ કાર્ય ભેદ મંડળની પૃષ્ઠ કરવાં વાગ્યા. વિધોત્તેજક ફંડના પ્રમાણમાં જ્ઞાતિના વિદ્યાર્થીઓને માસિક રૂ. દસની છુટક મદદ મળવા લાગી. યુવાનો જ્ઞાતિ માટે ભોગ આપવાને ઉછળી રહ્યા, ભવિષ્ય ધણું ઉભળ દેખાવા લાગ્યું, પરંતુ તે મૃગજળવન નિવાર્યું. દુર્ભાગ્યે નાણાં સખંધી મતભેદ પડ્યો, ને મંડળમાં બે પક્ષ પડ્યા. કસદ એટલો વ્યાપિ ગયો કે જેના પરિણામે મંડળને બંધ કર્યા સિવાય છુટકો થયો નહિ.

આ મંડળ પૂરજેસમાં માલતું હતું તે સમયે પાલીતાણામાં વસતા ઉત્સાહી યુવાન બંધુઓએ પણ એક મંડળ સ્થાપ્યું. તેણે મુખ્ય કાર્ય વસ્તિ ગણતરીનું ઉપાડ્યું, ને તે પાર પાડ્યું. ગણતરીનાં સર્વ પત્રકો તપ્પાર થઈ ગયાં પણ તેને જાપાવવા માટે ભેદને તેટલું ફંડ ન હોવાથી મુંબઈના બંધુઓની મદદ માગી. આ વખતે મુંબઈનું મંડળ બંધ પડ્યું હોવાથી સર્વ ભાઈઓએ મળીને જાપાવી આપવાનો કરાવ કરીને રૂપિયા સોની મંજુરી આપી. વસ્તિ ગણતરીનાં પત્રકો મોકલી આપવા તે મંડળને જણાવ્યું; પણ તેમનો પ્રત્યુત્તર આવ્યો નહિ. કાર્યવશાત્ ત્યાં જવાથી મને ખજર પડી કે પત્રકો જાપાવતી વખતે મુંબઈ વાળા પ્રકટ કર્તા તરિક પોતાનું નામ તેની ઉપર જાપાવી દે અને તેઓનું પકાવેલું મુંબઈ વાળા ખાઈ જાય એ બહીરથી તેઓએ પત્રકો મોકલ્યાં નહિ. આખાં પત્રકો જાપવાને મદલે ટુંક હકીકતનો રિપોર્ટ જાપાવી બહાર પાડવાની સૂચના પણ વ્યથ ગઈ. અન્તે અત્યંત શ્રમ અને અર્જથી તપ્પાર થયેલાં વસ્તિ પત્રકો અત્યંત ઉપયોગી છતાં ઉદ્ધવ ખાતાં પડી રહ્યાં છે. એ અતિશય શોકનનક છે.

આ મંડળ પણ ત્યાંનાં ઉત્સાહી કાર્ય કરતાઓના અભાવે તેમજ નાણાંના અભાવે બંધ પડ્યું. એટલે જ્ઞાતિનાં સારી આજ્ઞા આપનારાં બેઉ મંડલો બાળવપ- માંજ લય પામ્યાં. પ્રમુ જ્ઞાતિના યુવક બંધુઓને પ્રેરણા કરા કે જેથી તેઓ જ્ઞાતિ સેવા માટે પુનઃ તત્પર થાય. इति शिवम्

મુંબઈ.

શ્રી. જ્ઞાતિ સેવક,
મણિશંકર ભગવાનજી ભેપી.

શ્રી સુ. અ. મો. બ્રા. વિદ્યોત્તેજક સભાનું પંચમ વાર્ષિક સંમેલન.

તા. ૨૯ મી મે ૧૯૨૧ ને રોજ ઉપરોક્ત સંસ્થાનું પંચમ વાર્ષિક સંમેલન વલસાડક શાસ્ત્રીજી મેતીરામ કલ્યાણજી દીક્ષિતના પ્રમુખપણા નીચે શ્રીમીતીમેગ મુકામે “ધી ખોટે કુ પની વિદ્યાર્થી આશ્રમ ” વાળા “ શેકે પુરોતમદાસ હાલ ” મા મળ્યું હતું. મકાનને સ્વાગતસૂચક તથા અશિર્વાદાત્મક મુદાનેખોથી તથા કદળીસ્થંભ આસોપાલવાદિથી જાલાભ્યંતર સુશોભિત કરવામાં આવ્યું હતું. આ સર્વ વ્યવસ્થા કરવાનું મહત્વનું કાર્ય ઉક્ત સભાના એક ઉમંગી વ્યવસ્થાપક શ્રીમુત ભટ્ટ દેવશંકર રિતપરામ વલોદીકરે કર્યું હતું એ જાણવાનું ટોષને પણ એ વિચાર સ્વાભાવિક સ્પુરે કે “ કાર્યવાહકો નામધારી નહી પણ આવાજ જોષએ ” આ મંમેલનની વિશેષતા એ હતી કે સુરત અકાવીશીની મોટા જાણણ જ્ઞાતિનું નવ-નીવજ ત્યાં એકત્ર થયેનું દૃષ્ટિએ પડ્યું હતું. એમ પણ સાંભળવામાં આવ્યું હતું કે આ પ્રમગ જેટલી વલસાડની આવેવાન મંડળી અગાઉના ટોષ પણ મંમેલન વેળા જોવામાં આવી ન હોતી. એ સ્પષ્ટ દર્શાવ્યું હતું કે શાસ્ત્રીજી મેતીરામભાઈ વલસાડમા દેટલા લોકપ્રિય હતા. આ સભાનારની હાજરીથી પણ પધારેલા બધા જાણ્યો પ્રસન્ન થતા જણાતા હતા. ઇશ્વર સ્તુતિ શારદા સ્તવન વિગેરે સાથ સંગીતથી કાર્યની શરૂઆત થઈ ગયા પછી સભાના સ્થાયી પ્રમુખ વૈદ્યરાજ હરી-કૃષ્ણ બાઈની દરખાસ્ત અને ધમગાજાકર શાસ્ત્રી મણિશંકર અંજારામનાં અનુમો-દનથી સભાપતિનું સ્વજ વલસાડક શાસ્ત્રી મેતીરામભાઈએ શોભાવી પ્રસ્તાવીક બાપણ કર્યા બાદ સભાનું કાર્ય શરૂ થયું હતું. સંસ્થાના ઉપમંત્રી રામચંદ વિન્ન-પરામ ભટ્ટે ત્યાં બાદ આ પ્રસંગને માટે ખામ આવેલા પત્રો રજૂ કર્યા હતા, જેમા મોટા જ્ઞાતિમુખળ શ્રીમુત દયાગંકર દેવશંકર દવેનો અનિવાર્ય મંનેગોને નીચે સભામા હાજર ન થઈ શકવા બદલનો અતિ આર્જવતા મુકા પત્ર મર્મનું ધ્યાન ખેંચી રહ્યો હતો. આ પછી ઉપમંત્રીશ્રીએજ વાર્ષિક વૃત્તાંત સભા મમત્ર વાંચી દર્શાવ્યો હતો, જેની સાથ ગુપ્તેષસ્વાળા અમહકાગવાદી અને સભાના પગ્મ હિતચિતક બાઈ મેતીરામ ઉત્તમરામ ભટ્ટ તરફથી સ્વરાભ્ય કિર્તનાવળી મજામા છુટથી વહેચવામા આવી હતી. પધારેલા પરાજાઓના ગંજનાથ વચમા વચમા સંસ્કૃત ગુજરાતી હોંદી અંગ્રેજી સંવાદો પણ ચલા જતા હતા, જે કાર્ય ઉત્તમ રીતે કરવા બદલ સુગતક વિવાર્યા રત્નમણિ રમાશંકર સુકપને ગુપ્તેષગ વાળા ભટ્ટ આયુભાઈ પ્રાણશંકર તરફનુ શ્રિઆ પાચનું ઇનામ ડૉ. ધીગજરામભાઈ વિગેરેની કમિટીથી નિર્ણય કરાયા બાદ આપવામા આવ્યું હતું. બ્રહ્મનિલકર્મ પરીક્ષામા ઉત્તીર્ણ થનારને પ્રમુખ હસ્તે પારિતોષિક તથા પ્રમાણપત્ર અપાયા બાદ ધીનીમેગ પાંચાળાવાપક શાસ્ત્રી વ્યવતરામભાઈને તેઓએ સિદ્ધાત

કૌમુદીમાં શ્રેષ્ઠ પદ મેળવવા બદલ ઉપમંત્રી તરફનું પારિતોષિક પણ પ્રમુખશ્રી હસ્તેજ આપવામાં આવ્યું હતું. આ વેળાનું દૃશ્ય અલૌકિક હતું કારણ શાસ્ત્રી દલપતરામજી પ્રમુખશ્રી મોતીરામભાઈના એક વેળા શિષ્ય હતા. શાસ્ત્રીજીએ શુર શિષ્યનો સબંધ જ્યારે જણાવ્યો અને પોતાની મીઠી વાણીથી દલપતરામભાઈને ધન્યવાદ આપ્યો તે પ્રમંગલ આનંદનક લાગતો હતો.

આ વીધિ થયા બાદ પ્રમુખ મહાશયે યોનાતું વિદ્વાતભર્યું ગૌરવયુક્ત બાપજી વાંત્રી સંભળાવ્યું હતું. જે ગનનીય તથા ઉચ્ચ કોટીનું હોવાથી અક્ષરશઃ આ અકર્માંજ અન્યત્ર પ્રકટ કરવામા આવ્યું છે. બાપજીની રૂઝઆતમા પ્રમુખશ્રી મોતીરામજીએ ગત વર્ષનાં મ મેલન વેળાએ સ્ત્રીવર્ગની સારી જેવી હાજરીનું સ્મરણ કરતા આ વેળા સ્ત્રીવર્ગની હાજરીનો અભાવ દર્શાવતાં આ મંડળના આલક ગિરિજશંકરભાઈની સ્વ. ધર્મપત્ની અ. સૌ. મંજાએનતું પુણ્ય સ્મરણ કરતાં જે હૃદયભેદક વર્ણન આપ્યું તે દુઃખદ કથન પ્રવાણ કરતાં શ્રાવસમૂહ ગજગળીત થઈ જતો જોવામાં આવ્યો હતો, અને કેટલાકનાં નેત્રામાંથી અશ્રુ ટપકતાં પણ આ લેખકે અવલોક્યા હતાં.

આ પત્રના તંત્રીને યોલવાની તક મળતા તેઓએ જણાવ્યું કે સુરત અકા-વીશીના અગ્રગણ્ય જ્ઞાતિ બંધુઓનાં દર્શનથી તેઓને અત્યાનંદ થયો છે. આ અસભ્ય લાભ તેઓને પ્રથમજ મળે છે એમ દર્શાવતાં તેઓએ અભિપ્રાય આપ્યો - બધા મોઢ બંધુઓમાં સુરત અકાવીશીમા મોઢ બંધુઓ સારી પ્રગતિ કરતા નેહ તેઓ ધણા રાજ સેવા છે. માર્તંડ દ્વારા ચતી જ્ઞાતિસેવામા ચતા સ્થપન દલ તથા જ્ઞાતિના દોષો અપદ્ધણે જણાવવા બદલ તેઓએ અર્વની ક્ષમા માંગતાં કેમેયું કે આ સર્વ બંધુભાવથીજ થાયું છે, તેથી જાહેરે તે મંજા રાગ માણવાનો નથી. આ બાદ અંકેશ્વર વાળા શ્રીશુક્રચાર્યજી મહારાજે પોતાની રાજ મયોટ બાપામાં એક્ય સાધવા ઉપદેશ કર્યો હતો, અને બાઈ જોલિસંકર જેવી પાંધીએરકરે વિધવિધ પ્રાસંગિક મૂચનાઓ કરતાં વૈદરાજ કીકાભાઈ શાસ્ત્રી મોતીરામ ભાઈ તથા મંત્રીશ્રીની ત્રિપુરીથી આ મહા ચિરસ્થાયી યશ જ એવી આશા વ્યક્ત કરી હતી. નવા યુવકોના મારા અભ્યાસ તથા મેળવેલી પદ-વિઓ મારે પ્રમુખશ્રી તરફથી ધન્યવાદ ઉચ્ચારાઈ તેઓનું યોગ્ય ગૌરવ કરવામા અભ્યા બાદ વૈદરાજ કીકાભાઈએ મહારાજ મધાજરવનો, હાજર રહેલા મર્ત સંજ્ઞાનોનો, તથા સાહાયકોનો આભાર માની આ માસિકના તંત્રી વગેરેનો પુષ્પ હારોથી સન્કાર કરવામાં આવ્યો હતો. શોકચસ્ત છતા વૈદરાજશ્રીની સૂચનાથી સમાના વયોવૃદ્ધ મંત્રીજી ગિરિજશંકરભાઈને હસ્તે શાસ્ત્રીજી મોતીરામભાઈને પુષ્પમાળા અર્પણ ચતા શાસ્ત્રીજીની યોગ્યતાના શીલુત ભદ્રજીએ વખાણ કર્યો હતા, જેનો વિનય પૂર્વક ઉત્તર શાસ્ત્રીજીએ આપતા, શાસ્ત્રીજીના નિગલિમાનપણા મારે સમાને તેઓ મારે પૂજ્યમાન પ્રગટતો જોવામા આવ્યો હતો. છેવટે મોટેશ્વરી માતાની નય યોલતા સર્વ છુટા પડ્યા હતા, મોઢ માતૃહૃદય-કાર્યાલય,

સાંધિયેરની શ્રી નૃસિંહ પાઠશાળાનું નવા વહિવટ હસ્તકનું પ્રથમ સંમેલન.

તા. ૨૮ મી મે ૧૯૨૧ ને રોજ સદરહુ સંસ્થાનો મહોત્સવ માધર વાળા દેશાઈ મોહનભાઈ પ્રાગણના પ્રમુખપદે શ્રીસાધીએર મુકામે શ્રીનૃસિંહજીના મંદિર સંમિષ પ્રસંગ માટે ખાસ ઉભા કરેલા બન્ધ મંડપમાં ઉઠવાયો હતો. સભામાં ગોમ પરગામના તેમજ સંસ્થા સાથ જોડાયેલા મુખ્ય મુખીના અનેક સ્ત્રીપુરુષોની હાજરીથી આ ગામમાં અગાઉ બાગ્યેર આવો સમારંભ થયો હોય એમ જણાતું હતું. ગામના ધણી મુવંદા ખાદીના પોશાકમાં સજ્જ થઈ સ્વયં મેવક તરીકે કામ કરતા જણાતા હોવાથી દેખાવ કાંઈ એર આકર્ષક જણાતો હતો. નના મંત્રી જેથી મણિચંદર દલપતરામે તેઓના હાથમાં વહીવટ આવ્યા પછીનો પ્રથમ વૃત્તાંત સભા સમક્ષ વાંચી સંભળાવતાં સંસ્થાની ઉપયોગિતા સર્વધર્મ અસરકારક વિવેચન કર્યું હતું, અને સંસ્થાને મોટા રૂપમાં મુકવા મારી જેવી રકમની મદદ મેળવવા જરૂર જણાવી હતી. સંસ્કૃત, ગુજરાતી, ને હિંદી ભાષામાં સંવાદો થયા હતા. ત્યાર બાદ આ શાળા માટે જાતીભોગ આપનાર શાસ્ત્રી મુરલારામે ઘણા જણુદેવિકરના (જેઓ આ પ્રસંગે હાજર થઈ મેમ્બેસા જણાતા હતા) આજ પાઠશાળાના એક સમયના વિદ્યાર્થી પણ હાલમાં વિદ્યાભ્યાસમાં ધણા આગળ વધેલા શાસ્ત્રી ધીરજગમ ગમશંકરનાં, યટોદરા વાળા વ્યાખ્યાન-પદ શાસ્ત્રી બદિનારાયણભાઈનાં તથા ક્રીશ્નકચાર્ગજી મહારાજ એ કલેવર વાળાનાં ભાષણે શ્રોતાજનો પર સારી અસર ઉપજાવતા હતા. આ. ડે. ઇન્સપેક્ટર દેશાઈ ગુલાબભાઈ, મોતાળા ગૃહસ્થ રાજેશી લાલશ કરભાઈ વિગેરે, મજ્જનોએ પણ નવાં વ્યવસ્થાપક મંડળ વિગેરે ઉત્સાહથી કાર્ય કરશે એવી આશા બાધતા મોત્સાહ પૂર્વક પ્રોધગય રાખે કયા હતા. મદરહુ સંસ્થાનાં વાનપ્રસ્થ યજ્ઞ મંત્રી શાળાના આદ્યસ્થાપક પંડિત અચ્યમહન સદસ્ય બદ કેશવરામભાઈ તથા અન્ય મહાયક બંધુઓનો યોગ્ય આભાર મનાયા પછી સંસ્થાના નિભાવ રૂંડ માટે તેમજ લાયણેરી તથા મકાન રૂંડ માટે વ્હુદા વ્હુદા ગૃહસ્થો તરફથી મદદો માહેર કરવામાં આવી હતી જે હાજર થયે રૂપીઆ ઉપજતી હતી. આમાં ૨.

૧૫૧ ની રકમ આજની સભાના પ્રમુખ મહાશય તરફની હતી આ સર્વ થયા બાદ વાનપ્રસ્થ થતા મંત્રી રા અમયાભાષના ભત્રીજા કાલિદાસભાઈ M A ની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયા બદલ તેઓને માનપત્ર અર્પણ કરવામાં આવ્યું હતું આ સંસ્થાને સારા રૂપમાં મુકના સૌ કોઈ ઉત્સુક જણાતું હતું આ સંસ્થાના ટ્રસ્ટિઓમાં સુરતના ડિસ્ટ્રિક્ટ ડેપુટી કલેક્ટર સાહેબ શ્રીમાન્ નટવરલાલભાઈ તથા ટ્રેડનાર્ગ રુડોના ઇન્સ્પેક્ટર આર્ટેજ શ્રીમાન્ કૃષ્ણલાલભાઈ હોવાથી તેમજ સાધિએરના જાણીતા ગૃહસ્થ પરશુભાઈ દયાળજી દેસાઈ મેનેજર હોવાથી નવો વહિવટ નમુનેદાર નિવડશે એમ સહજ આશા રાખી શકાશે પ્રમુખ મહાશય તથા વંધારે સંભારિત ગૃહસ્થોને કુલહાર અર્પણ કરાયા પછી ફલાહાજ આ પાન લઈ લગભગ ચાર કલાકે શ્રીનૃસિંહજીની નય બોલતા સભા વિસર્જન કરવામાં આવી હતી

प्रेक्षकः

તૈયાર છે!

તૈયાર છે!!

તૈયાર છે । । ।

માનસ તરંગાવલી.

મૂલ્ય આના છે, પોસ્ટેજ ભુદ્ધ.

લેખક-ચત્રભુજદાસ લગવાનજી માદી, ગાદીયા.

આ નવીન કાવ્યકૃતિમાં આભારિત અવનતા અનુભવોના વિશ્વાર
મનોહર અને હૃદયગમ શૈલીમાં નિઃસંકલ્પકા ય ૩૦ ૨૬૬ થોડ છે

એક પથને દો કાજ

पान्थन साथे विद्याभान.

मोह ब्रह्मवाङ्मयकोने मदद करवानी उत्तम तर

આ સવુ પુત્રકનો ઠંપાઈખર્ચ જાદ જતા બાળી મહેતુ ઉત્પન્ન કાઢીયા
વારના સુંયા આતુર્વિધ મોઢ બ્ર હાણના માળખેને નિદાદાનમો અર્પણુ કરાસુ
છે, તો સમસ્ત મોઢ આસમે આ પ્રયાસને ઉત્તેજન આપવાની જરૂર છે

✍ મળવાનું ઠેકાણું—મોડ માતૃશ્રી ઝાંડીસ મુખપ ૪.

શ્રી મોઢ બંધુ સમાજ-મુંબઈ.

સદગુ માસિકના ગતાકના પૃષ્ઠ ૨૯૯ ઉપર ઉક્ત મમાજને માટે શ્રીયુત બાબુભાઈ કદાનદાસ મણિયાર તરફથી પ્રકટ થયેલા ખુલાસા પરથી તથા તે માગે ની અમારી નોંધ પરથી તે સમાજના કેટલાક મધ્યેને અન્યથા આભામ થયેલી વિશેષ સ્પષ્ટિકરણ માટે શ્રીયુત મણિયાર પોતા તરફથી નીચે પ્રમાણે ખુલાસો પ્રકટ કરે છે:—

“ શ્રી મોઢ બંધુ સમાજને મેં ૩૫૧૫ આપેલા છે, તે મમાજના નીમાવકમાં આપેલા છે. પરંતુ શ્રી મોઢ માર્તણ્ડ ૧૯૨૦ ના માર્ચ મહીનામાં બાઈ મમરત બાઈના પુત્રાચે થયેલી સખાવનોના કીચના નં. ૪ તથા ૧૯ ના જે ખીલા લખનામાં આવી છે તેવી કાંઈકી રકમ મેં આપી નથી. એ બાબતમાં મેં ખુલાસો મમાજના મેંકેટરીઓ ઉપર લખી મોકલ્યો છે. તે છતાં જુન ૧૯૨૧ ના મોઢ માર્તણ્ડના અંકમાં ૨૯૯ મેં પાને જે ખુલાસો મેં મારી સહી નીચે કરેલો છે તેમાં “ મેં સમાજને જે રૂપિયા આપેલા છે તેની અગે સખાવત રાજ્ડ નેડામ તે મામે મમાજના કેટલાએક મભાસદોને વાંધો હોવાથી મેં આપેલી રકમ સાથેનો મખાવત રાજ્ડ કાઢી નાખ્યો” એવું જે લખાલું છે તેમાં પલુ ગેર મમજુતી થાય છે. માટે આથી ખુલ્લું જણાવું છું કે બાઈ નમન્ત બાઈના પુત્રાચે કાંઈકી રકમ શ્રી મોઢ બંધુ સમાજને મારા તરફથી આપવામાં આવી નથી. આ ગેરસમજુતી ઉભી થવાને માટે હું દીવગીર છું. તેમજ તંત્રી તરફથી “શ્રી મોઢ બંધુ સમાજના ગરગઝોટાનો ખુલાસો” તથા તંત્રીની નોંધ જોડે મને કંઈકી લાગતું વાગતું નથી.”

લી. બાહુભાઈ કદાનદાસ.

તંત્રીની નોંધ—અમારી નોંધમાં લખાએલા જે જે નજ્દે માટે જે બાઈઓની ઉપર માન્યતા ઉભવી છે તે તે રાજ્ડ નમાજના મેંકેટરીઓ પીમેગે અમારી જોશીમમાં આવી અગતે રાજ્ડ લખાવી તે અન્ય દીવગીરી પ્રદર્શિત કરવા અગતે મુજબ તો, દીવગીરી જ ગાવવાની વાત માત્ર પર રહેવા નહ, કે તે કારણેથી ને અન્ય સંજોગમાં તે તે રાજ્ડ અમારી તરફથી ચોખવા દતા તેનું સ્ફુટીકરણ માત્ર પ્રકટ કરી અમે અમારી ફરજ અદા કરવા તેમને જણાવ્યું હતું. તે પ્રમાણે તેમને ખુંચતા કાંદોના નીચે પ્રમાણે ખુલાસો છે

(૧) “ સમાજના ગરગઝોટાનો ખુલાસો ” આમાં ગરગઝોટાનો રાજ્ડ તે અમાજની કાર્યકલ્પની દિશામાં રાખેલું વીરિ માટે અમાજના નથી, પણ

સ્વીકારાઈ ગયેલી રકમને સંખ્યાવત શબ્દ ન લગાડી શકાય, તેમજ રકમ મળી છે
જતા સંખ્યાવત તરીકે નથી મળી વીગેરે તેમની માન્યતાની હજી ખાચખુચ
બદલજ સમજવો.

સેક્રેટરીઓએ અમને જણાવ્યું કે “એવી કોઈ સંખ્યાવત તેમને શ્રીયુત
મહિયાર તરફથી મળી નથી.” તે પછી શ્રીયુત મહિયારે ગતાંકમાં ખુલાસો પ્રકટ
કર્યો કે તે રકમ તો સંસ્થાને અપાઈ તો છે, પણ તેને સંખ્યાવત શબ્દ લગાડાય તે
સામેજ તેના કાર્યવાહકોને વાંધો છે. અમને આ બધી વિચિત્રતા લાગવાથી અમે તે
સંસ્થાનો રીપોર્ટ જોઈ ખાત્રી કરી તો જણાવ્યું કે તે રકમ શ્રીયુત મહિયાર તરફથી
ને સંસ્થાને નીલાવકુંડ માટે મળી તો છે, જતાં સેક્રેટરીઓ નહીં મળ્યાનું કેમ
જણાવે છે? આ બધું અમને ગરબડગોઠા જેવું લાગવાથી માત્ર તે શબ્દ ચોક્કસ
હતો. હવે તે રૂ. ૧૦૧૧ સાથે સંખ્યાવત શબ્દ લગાડવા સંસ્થાના કાર્યવાહકોને
વાંધો છે ને તે રૂપીઆ આપનાર શ્રીયુત મહિયાર પોતે પણ તેવા શબ્દ ન
લગાડવા ઉપર પ્રમાણે જણાવે છે તો પછી અમારે તે સબધી કંઈ વિગે
કહેવા કારણ રહેતું નથી.

સેક્રેટરીઓએ વિશેષમા અમને રૂબરૂમા એમ પણ જણાવ્યું કે તે રકમ
“શ્રીયુત મહિયારે રાજપુત્રીથી નીલાવકુંડમાં આપી છે” વળી તેમની તે સંસ્થા
“સાર્વજનિક નથી” પણ “ફક્ત મેળવેરોને માટે” જ છે, જતાં તેનો સાબ તાતિને
આપવા તેના બંધારણમાં છુટ છે. તેમની આવી અર્ધી ખાનગી ને અર્ધી
સાર્વજનિક સંસ્થાના નીલાવકુંડમાં રાજપુત્રી અપાએલી રકમને સંખ્યાવત
મદદ કે બેટ એમનો કોઈ પણ શબ્દ ન લગાડી શકાય એમ પણ તેમનાવી અમને
જણાવાયું. અસ્તુ.

(૨) રૂ. ૧૦૧૧ રીપોર્ટમાં જોવા ચએલા જતા સેક્રેટરીઓ નહીં મળ્યાનું કેમ
જણાવે છે? તેનો ખુલાસો પણ ઉપર થઈ ગયો છે કે તેઓ તે રૂ. સંખ્યાવત તરીકે
મળ્યા એમ સ્વીકારવા તૈયાર નથી. હવે આપનાર ને લેનાર બેઉનો તે શબ્દ સામે
વાંધો હોય તો અમારે પણ તે શબ્દ તે બેમાંથી એકને પણ પરાણે લગાડવા
આગ્રહ કરવા કારણ રહેતું નથી.

(૩) શ્રીયુત મહિયારે હજી પોર તે રકમ સંસ્થાને આપી નથી પણ
નીલાવકુંડમાં આપી છે એમ અમારી પણ ખાત્રી થઈ છે.

(૪) હવે છેલ્લી બાબત એ છે કે એવી આપેલી રકમને મદદ કેટ કે
સંખ્યાવત એમાંથી કોઈપણ શબ્દ લગાડી શકાય એવા અમારા નિર્દેષ સામે પણ
ને સંસ્થાના કાર્યવાહકોને વાંધો છે. હવે આ બાબતનો તરવાર ખુદ આ મંમિકના

તંત્રીને સીધા તે કાર્યવાહકોએ આપવાનો છે. ઉપરની સર્વ વ્યાખ્યાનોનો હવે
 પરસ્પર પ્રસારો થઈ ગયો છે એમ મમજી અમારી આ માન્યતા ફેરવવા બદલ તે
 સાહેબોની સામગ્રી માટે અમારે જરા વીગતમાં ઉતરવું પડી. એકવાર
 ફરીથી જાણવું જરૂર છે કે શાંદોની આ વાંટાઘાટ સાથે અગાઉ વપરાઈ ગયેલા
 શાંદોને તેમજ અગાઉ મળી ગયેલી ચર્ચાને હવે કાંઈક સંજ્ઞા નથી.
 કારણ આપનાર ને લેનાર બેઠિને તે કેકાણે સંખ્યાત શબ્દ ચોક્કસ ન હોય
 તો બંને ન મેળે; પણ તદ્દરથ બાવે અમારી નજરે તો તે રકમને કા તો
 મદદના રૂપમાં, કા તો અર્થ સંખ્યાતના રૂપમાં, અર્થ 'હેવટ બેઠના રૂપમાં
 પણ તે સાહેબોને ગણતી ન પડે. જે આ ત્રણ પૈકી એક પણ રૂપમાં ગણવા તેઓ
 તૈયાર ન હોય તો તેને કેવા રૂપમાં ગણવા તેઓ ધારે છે તેનો પણ આ માસિકદાર
 રૂપ જાહેર તિલ્કાં તેમના તરફથી થયો નોંધ્યો કે જેથી મારો અન્ય વાચક
 વર્ગ પણ આથી કાંઈક નવું જાણી શકે, ને વખતે અમારી પણ સમજફેર થતી
 હોય તો સુધારી શકાય. એ ત્રણ શબ્દો બાતલ કરીએ તો હું ધારું છું કે તેમને તે
 રકમ યાપણના રૂપમાં (Deposit) મળી હતી તેમ કહેવા તેઓ તૈયાર છે ?
 - જો તેમજ હોય તો એક સંસ્થામાં જોડાએલા મેમ્બરો અંદર અંદર ઉધગણું કરી
 રકમ ભેગી કરે તે જોને તેને ખાતે યાપણ તરીકે ખાતાવેંટીમાં જમા રહેતી નોંધ્યો;
 કે જેથી તે રકમ પર નેમનો કાયમનો હક છે એમ સમજાય, ને તેઓ યાદી
 લેવા છએ ત્યારે લઈ શકે. જો તેમ ન થયું હોય ને તે એકી યએલી રકમો જેને
 તેને ખાતે જૂદી જૂદી જમા ન દર્શાવતાં એક સાંમરી અમુક ફેંડ (બંને તે નીબાવ
 ફેંડ હોય) તરીકે જમા થઈ હોય તો પછી તે એકી યએલી રકમોના છુટા
 છુટા ભાગજેના તરફથી મળ્યા હોય તે તેમને તેમને નામે યાપણ તરીકે સ્વીકારવા
 છે એમ કહી શકાય ખરું? આમાં અમને તો હજુ પણ વસ્તુતઃ ગરબડોડોડો
 લાગે છે. અમે હજુ પણ ને સંખ્યાના વિદ્વાન કાર્યવાહકોને ફરીથી જાહેર
 આમંત્રણ કરીએ છીએ કે મદદ બેઠ કે સંખ્યાત એ ત્રણ પૈકી એક પણ
 શબ્દ તે રકમ સાથે લગાડવા તેઓ નાખતી હોય તો તે માટે એવો કોયો એક શબ્દ
 તેઓ ચોક્કસ છે તે જણાવે, નેમજ આ શબ્દો સંજ્ઞાથી તેઓ કેવા કારણોથી
 કેવી માન્યતા ધગવે છે એનો પણ વીગતથી આ માસિકમાં જાહેર પ્રસારો
 પ્રકટ કરે જેથી અમને પણ કાંઈક નવું શીખવાનું મળશે. ઇતિ એમ

તંત્રી મોહ માર્કણ્ડ.

प्रार्थनापत्र.

प्यारे वाचकवृन्द ! अपनी दृष्टि प्रभार की हो और आपने सोचा भी हो कि इस मामलेके लिये समस्त त्रिवेदियोंकी नहीं बल्कि सम्पूर्ण मोद नामधारियोंकी जनरल कान्फरन्स जबतक न होगी तबतक ऐसे अनाचारों वर्गको शिक्षा मिलना कठिन है तो कहिये साहब आपने अपने ऐसे उत्तम विचारको आज परियंत्र क्यों समाचार पत्रोंमें प्रकाश नहीं कराया अगर आप प्रगट करते तो आजतक कभीका कान्फरन्स अधिवेशन होकर सम्पूर्ण मोद जातिकी किया हुआ निर्णय जनताके समक्ष आजाता जिससे मोद जातिकी कीर्ति मिलती, इसके अतिरिक्त हमारी जनरल कौन्सिल और भी अनेक प्रस्ताव तय करती जिसमें सम्पूर्ण मोद सृष्टिका कल्याण होता मगर आपको शायद इस बातने अपने विचार प्रगट करनेसे रोका होगा कि त्रिवेदी महाशय अपने नफे नुकसानके आप जुम्मेदार है हम उनसे शामिल नहीं है सो अब जो कहता हूँ उसको श्रवण कीजिये, आजका समय हमको बतला रहा है कि वह कोमजन्दीसे जलदी उत्पन्न होती है जो सबको अपना बनाती है और इसी विचार पर भारतके हिन्दु मुसलमानोंने संप किया है बरकर रहे है मगर मुझको बहुत आश्चर्यसे चकित हो कहना पड़ता है कि आप इस समय जितने भी मोद नामधारी है सर्व त्रिवेदियोंके हाथका बनाया मोजन ग्रहण करसक्ते है मगर कन्या डे डे नहीं सक्ते सो उसका कारण जो है उस पर भी अगर गौर किया जाय तो आशा हो सकती है कि शांद्धानुसार अगर विधान किया जाये तो मोद ब्राह्मण ब्राह्मणमें व वैश्य वैश्यमें ले डे सक्ते है और जनरल कान्फरन्स इस विषय पर भी अपना विचार प्रगट कर जातिकी अवनत दशाको उन्नत कर सकती है इस कारण अति नम्रतापूर्वक विनई होता, हूँ कि सुजजन जहांतिक हो शीघ्र जनरल कान्फरन्सकी बाबत अपनी २ सम्मति प्रदान समाचार पत्रोंद्वारा करे कि कब और किस स्थान पर की जाय और उसमें किन २ प्रस्तावों पर जाति उन्नतिके लिये विचार किया जाय । इत्यलं शुभस्तु.

जातिसेवक,

वैष्णव गल. सी. रतनलाल. गोपाल

પ્રકીર્ણ નોંધ.

જ્ઞાત્રી નિવંધની મુદતમાં વધારો

કોઈ પણ મોટા પ્રામ્ણસુ સંવાયના હેતુકિત બહેનો પેટા મદરહુ માસિકના અંકે ૪ ના પૃષ્ઠ ૧૯૩ ઉપર પ્રકટ થયેલ નૂતન વર્ષાભિનંદનના ગદ્યમાં ગૃહસ્થ લખી મોકલનારને આપવાના ધનાભોની મુદત વધારીને ૩૧ જુલાઈ ૧૯૨૧ મુધીની રખાઈ છે. હજી મુધી માત્ર એકજ બહેન તરફથી આ હરિકાષ્ઠમાં બાગ લેવાયો છે, તો આગા છે કે ગુજરાત કચ્છ કાઠીઆવાડની કળવાયેલ સીનીયર બહેનો તરફથી પણ આ સ્પર્ધામાં ઉત્તરથી બાગ લેવાશે.

ચાલુ સાલની મેટ ન મળ્યા વહલ.

અત્યાર મુધીમાં જે ગ્રાહકોનાં લવાજમ અમને મળ્યાં છે તે તમામને બીન મુદ્દે ચાલુ સાલની મેટની ડાયરી મોકલાઈ ગઈ છે. છતાં કોલાક ગૃહસ્થો તરફથી ન મળવાના સમયે ઉધરાણીઓ આવે છે. જેનો જવાબ શરૂઆતમાં અપાઈ ગયો છે છતાં પુનરુક્તિ થાય છે કે પોસ્ટમાં ગેરવહેલે જવાના અન્યથા ફરીથી મંગાવનારને તે મોકલી શકાશે નહીં. ગ્રાહકોએ પોતાની ટપાલ માટે એટલી કાળજી તો લેવી ઘટે છે. પ્રત્યેક બાજતમાં મોટા માર્તંડક આંશીયનો દોષ કાઢવો બાજબી લેખાય નહીં.

ચુંથા સંવાયમાં જ્ઞાનદાનનો લ્હાવ તથા પત્રિકાનો વહેંચણો

અગાઉ જણાવાઈ ગયેલ પુસ્તક જ્ઞાતિમાં અર્વચ પોસ્ટદ્વારા સર્વેને ઘેર ઘેર દેશમાં તેમજ દેશાવર વંશતા અર્વ બધુઓને મોકલાઈ ગયેલ છે. આ બુક પણ નહીં મળવાના સમયે ફરીથી મંગાવનારને મોકલી શકાશે નહીં. આંહીથી શિરનામાં અચાચર, જેક ફરી વિના બૃહ્થે બ્યવસ્થિત રીતે અર્વને મોકલાય છેજ. પોસ્ટમાં ગુમ થાય તેના જોખમદાર અમે નથી તેની નોંધ લેવી.

એ પુસ્તક માથે ચુંથા જ્ઞાતિની પ્રથમ પત્રિકા પણ સર્વેને મોકલાઈ છે. છતાં જે જ્ઞાતિને તેની વધારે નકલ જોઈતી હોય તેમણે નીચેના ત્રણ ઠેકાણા પેટા નજીક પડે ત્યાંથી મંગાવી લેવી. તે સ્થળે જ્ઞાતિમાં ખરૂંથી વહેંચવા તે પત્રિકાની વિશેષ નકલો મોકલાઈ છે. (૧) જ્ઞાતિ વિશ્વનાથ નગેરામ કે. આબાચોક બાવનગર. (૨) દવે પ્રજાસભ્ય અંબાગમ પાવીતાણા. (૩) સાર્વજનિક સાયમેગી દોમનગર.

વિવિધ મંડળોની હકીકત

શ્રી મારતવર્ષીય મોઢ લક્ષ્મણમાજ—મુંબઈ.

વમુલ થયેલાં વિશેષ લવાજમો—મહિશંકર જોષીતારામ પુરોહિત નાર ૩. ૧ મળલાલ જટાશંકર ગારીયાધાર ૩. ૨, રામચંદ્ર વિજયરામ બટ્ટ ૩. ૧, મેસર્સ કલ્યાણજી મૂળજીની કું. કરામી ૩. ૧ ભવાનીશંકર શંકરજી દવે કરામી ૩. ૧, શિવશંકર દયાશંકર સુરતકર ૩. ૧, નીળાબાઈ બાઈશંકર બટ્ટ હાસાપોર ૩. ૧. વકીલ પ્રજુજી દયારામ રાજકોર ૩. ૧. ત્રિવેદી માધવલાલ ત્રીકમલાલ ૩. ૨ મુંબઈ.

વિશ્વરૂપિ—મોઢ બ્રાહ્મણની વિશાળ કોમમાંથી ગરબાતમાં આવેલો બધો મંદાર જોષી સમૃદ્ધ આશય થાય છે હજી તો પાશોરામાં પહેલી પુણી છે. બધુઓ પોતાના લવાજમો પણ વર્ષે વર્ષ વગર માગે ન મોકલી શકે તો વિશેષની આશાનું શું થાય? કોન્ડર-સ બરાવાની રાહ જોનારાઓ પણ પોતાના લવાજમ મોકલવા કટલી કામગીરી છે એ પોતેજ સમજવાનું છે. કામગીરી વેગથી ચાલતી આ સંસ્થાનો મંથ કાથી ક્યારે પહોંચી શકે તેનો વિચાર પણ કરવો પડે છે. બધીજ જોષીમંદારી એકજ વ્યક્તિ પર નાખી દેલ સર્વેએ તટસ્થ આવધી કોન્ડર-અની વાટ જોઈ મેસનુ એનો અર્થ જા.

મંત્રી.

નવગામ ચોપામા ચાહુર્વિંચ બ્રાહ્મણમંડલ.

સ્ત્રીકેળવણીને ઉત્તેજન—૨. અંબાશંકર મનસુખરામભાઈ મારફત કલકત્તાના રોડ મળલાલ માણેકલાલ તરફથી પડોળીની બે બહેનો નર્મદો મગનલાલ તથા મહિષેન લલુભાઈ દરેક ને ૩. ૧ પની શિખવૃત્તિ અપાઈ છે.

દહાણું—પેટવાદના જોશી જગુભાઈ રજુછોડજી તરફથી તાંબાની કથરોટનું દહાણું આ સંવાયમાં સર્વત્ર અપાયું છે. પણ રામેદીવાળાના પ્રકરણનું સમાધાન નહીં થવાથી નાર ગામમાં તે દહાણું અપાયું નથી અફમોસ.

આતિવરા બંધ—મોઢદારીના મળમે વરા કરવાની મનઘ યદ છે. ગુપ્ત છે.

જ્ઞાતિ સમાચાર

સીમંત

પેટલાદ-પુળભાઈ બાઈવાલને ત્યાં તથા નાર ઉપાધ્યાય મણિલાલ રામચંદને ત્યાં સીમંત થયા છે.

પરીક્ષા પાસ

અગ્રામા—ભટ્ટ પુરુષોત્તમ ગોવીંદરામ તથા ચીખડી વાળા શાસ્ત્રી દુર્ભરામ પ્રાણશંકર બી. એ. માં સુધા વૈદ્ય દિનમણિશંકર ગોવીંદરામ મેટ્રીકમા ઉત્તીર્ણ થયા છે. ઠાસરા—ભાવનગરના દીવાન સાહેબ ત્રીજીવનદાસ કાળીદાસના પુત્ર ચંપકલાલ વાડાશીનાર—મૃણલાલ ગિરધરલાલ વડીલ બી. એ. માં ઉત્તીર્ણ થાય છે.

મરણ

ગુપ્તેશ્વર—(મુરત) જ્ઞેશી મોતીલાલ પ્રાણશંકરના માતૃશ્રી કાશીબાઈ જે. યુ. ૨ ના રોજ સ્વર્ગવાસી થયા છે.

પુત્રજન્મ.

અખર્ષ—માછ શેરીફ રોક પુરુષોત્તમદાસ ઠાકોરદામ મહેતાનાં પુત્રી સૌ પંચાવતીને લંડનગા તા. ૪-૬-૨૧ ના રોજ પુત્ર પ્રમળ્યો છે.

મુધારો.

ગતાંકના પૃષ્ઠ ૨૯૭ ઉપર ક્રમ ૧૦૫મા સુધા જ્ઞાતિના પટેલના વેસવાળ સંબંધી પછીથી મળેલી હકીકત પરથી અમારી કોષક સમજકેર થયાનું જણાયુ છે. પટેલે પોતાના વેસવાળમાં એ કન્યાઓ મૂર્તવંતી નથી આપી પણ એક કન્યા વાવડીવાળી મૂર્તવંતી આપી છે. તે બીજી લખી આપી છે. દીહોર વાળી કન્યા પટેલના વેસવાળમાં આડી અપાઈ નથી. પણ તે સંબંધ ટીપ્પી અને હામનગરવાળાને લગતો છે. આમ છતાં પણ એ તકરારીયા વેસવાળ સંબંધી પટેલે કોષને પૂછ્યા સિવાય જ્ઞાતિમાં જ્યાં જ્યાં લખેલા આજ્ઞાપત્રોની હકીકત તો તેટલીજ સત્ય છે.

મુખ્યાઈની મ્યુનિસીપલ શાળા કમીટીએ ધનામ માટે મંજુર કરેલું

વિવિધ રમના કાળનું ઉત્તમ પુસ્તક.

રસ ઝરણાં.

કર્તા—મોતીરામ નરહરિશંકર શુક્લ.

કીમત ૦-૬-૦ મોઢ માતૃહાના આદકોને ટપાલ ખર્ચ માફ.

મળવાનું ઠે. મંત્રી વિવાહારલા સાહિત્ય મળા.

૪૧ વેસ્ટ નીચે પારલે.

B. B. C. I. Ry.

સમાલોચના

રોમેશ—પ્રકાશક પ્રાણુલાલ વિધનાથ શુક્લ. રાજકોટ, ડી. આ. ૪. પ્રયેક પુસ્તક પર લેખકનું નામ હોવું જોઈએ. પ્રકાશકે પોતાનું નામ પ્રકટ કરતાં તરીકે જાણી લેખકનું નામ શા કારણથી ગુપ્ત રાખ્યું છે તે સમજવું નથી. મહાત્મા ગાંધીજીની ઇચ્છાનુસાર આવા સાહિત્યનો બહોળો પ્રચાર થાય તે માટે સસ્તામાં સસ્તા ભાવે તે વેચવું જોઈએ. રા. શુક્લ પણ એ મતનાજ હોવા છતાં આઠસા ન્હાનકડા પુસ્તકની કીમત જોઈતી ન રાખી શકત ?

હાલની સ્વરાજ્યની હિલચાલની સુંદર કલ્પનાનું આ એક ચિત્ર છે. તેમાં એક યુવાન ગામડામાં જન્મીત્યાં પોતાની સેવાઓ અર્પણ કરી ગ્રામ્યજનોનાં છવન કેવી રીતે સ્વધારી શકે છે તે બહુ સારી રીતે આલેખાયું છે. એવા સુધારા પ્રત્યેક ગામડામાં પણ થાય ત્યારે જ હિંદ સ્વરાજ્યને લાયક થાય એમ એ પરથી ક્ષિત થાય છે. બાપા સાહેબે વિચારો ઉદાત્ત છે. લેખકનો પ્રયાસ ધન્યવાદને તથા ઉત્તેજનને પાત્ર છે.

સમસ્ત આદ્યાર્થ મંડળ વિદ્યાર્થીશ્રુતિનો રીપોર્ટ—અમરેલી, કાશીયાવાડના એક ખુણામાં વડોદરા રાજ્યના આ એક મોટા સગવડવાળા શહેરમાં અસ્તિત્વમાં આવેલી સંસ્થાનો રીપોર્ટ જોઈ સંતોષ થયો. દરેક કાર્ય નાનેથીજ મોટું થાય છે. આસપાસના ગામડાના વિદ્યાર્થીઓને છેક મધ્યમિક શિક્ષણ પુરું થતાં સુધી રહેવા જમવાની અત્યાર સુધી પડતી અગવડ આવી સંસ્થાથી દૂર થાય એ ઇચ્છવા યોગ્ય છે. શ્રીમતોએ પોતાનો ઉદાર હાથ આ દિશામાં લંબાવવાની અમલ છે. કાર્યવાહકોનો ઉત્સાહ પ્રશંસા પાત્ર છે. આશ્ચર્ય જનક એ છે કે જે ગૃહસ્થ તરફથી આ સંસ્થાના મકાન ખર્ચ માટે રૂ. દસ હજારની મદદ જાહેર કરાઈ છે તે સંબંધી કાંઈ વિશેષ સ્પષ્ટિકરણ ન કરતાં તે બાબત અપૂર્ણ ને સંદિગ્ધ રૂપમાં રખાઈ છે.

તત્ત્વો.

લવાજમની પહેંચ.

રા. રા. દવે પ્રાણુશંકર નરમેશંકર કચ્છમાંડવી રા. ફરાવલાલ ભવાનીશંકર બેલગામ.
 „ દલપતરામ સુનીલાલ અમદાવાદ „ મણિલાલ લલ્લુભાઈ અમદાવાદ.
 „ દલપતરામ વેણીરામ બાલીયા „ ગોરધનદાસ સુનીલાલ „
 „ હીરાલાલ જોડાલાલ દણી શહેરા „ મોતીલાલ જગનલાલ શાહ મુંબઈ
 „ આશારામ પ્રભુદાસ અમદાવાદ „ નાથાલાલ તુળશીભાઈ બરચ
 „ ઉમીયાશંકર આત્મગારામ સીધપુર „ કાશીરામ અંબાશંકર બાવુનગર
 „ સુની બુદ્ધિસાગરજી સુરીધરજી વડોદરા „ અંબાલાલ મળયંદ શાહ અમદાવાદ
 „ ઉત્તમચંદ્રગુણાયંદ શાહ બરહાનપુર „ ચંદ્રાંકર બાઈશંકર શુક્લ મુંબઈ
 „ ડાહ્યાભાઈ મહાસુખરામ સુરત „ વિઠ્ઠલજી જયરામ જોશી બાંગાવાડી
 „ શાસ્ત્રી નર્મદાશંકર બાવુનગર મુંબઈ „ મણિગૌરી ગણપતરામ બદ મુંબઈ

અને એ તે શી જાદુઈ મોહિની છે.

સુતારગાલમાં સોના ચાંદીના દાગીનાની અનેક
વ્યાપારીની દુકાનો હોવા છતાં નાકાપરની
ખીજ દુકાને.

આખો દીવસ બહે મોઢો મેળો બસશે હોય તેમ
સગથી સાજ મુઘી હુલુમેશ સઘળી કામના
પુરશે સીમો અને પાળકેનો ચતત ફરશે
જાજ કરે છે.
તે મોહની માત્ર.

ત્રવાડી રતીલાલ પ્રમાશંકરની દુકાનનો
એક જ ભાગ, ઉત્તમ માલ, અને ગ્રામાણીક ધ વો છે.
લીધેલા માલના નાણાં બજાર ભાવે મલ્લુરી કાપી
તુરત પાછા અપાય છે.

રતીલાલ પ્રમાશંકર ત્રવાડી.

કે સુતાર ગાલ (નામ પન્ની ખીજ દુકાન)
મુબમ.

મોઢ પ્રધુઓ ! લક્ષ્મી ક્યાં વાપરશે ?

મેમલું આલિમાન રાણી સતમાત્રે.

વિદ્યાદાનમાં.

મોઢ આ રમણના નામને જાનુવસુ આપવા માટે

વિદ્યા રમેલું જાણુ એક ઉત્તમ જાન નથી

વિદ્યાદાનમાં મહત્વ દેવા તથા વિગધાર વિધવાઓને અન્ન
રસની વાન કરવા, અમારા મહત્તમ તત્વથી એક રૂ. ઉવાનામાં
માણુ છે, તેના શ્રીમત સજ્જનો પોતાનો ઉદાર હાથ લગાવશે
અને નાનકા બાળકો પામેથી પણ મહત્તમ અપાવને એવી આજ્ઞા છે

કાદાવાડી

માપા જુલમ નં. ૨૭

મુબમ-૪.

લેક્ટન્ટ મેજેસ્ટ્રીશી

૬૧ આ આલુર્નિધ મોઢ સાતિમ ૬૧

આત્મના મુખ્ય મંત્રો-સંપન્નેશુ કર્મ નિષ્ઠા કેળવણી ઉત્તરિ પદો પકાર.

અમસ્ત મોહ કોમનું પ્રિય વાણંત.

ઉત્તમ અપ્રતિમ અને અંગિત માર્ગિક.

હરિગીત.

નિંદો ભલે અસાની જન, કે સાની જન સ્તુતિ દેશ;
આવી મળો લક્ષ્મી યથેચ્છા, કે સમૂળી પણ પળો;
આને જ છે યુગાંતરે, કદિ મરણ થાતું છે નકી;
પણ ધીર પાહું ના ભરે-રૂગ ન્યાય દેશ માર્ગથી.

પ્રકાશ ૩ જે]

ઓગસ્ટ ૧૯૨૧

[પ્રભા ૮ મી.

લક્ષ્મી અને વિદ્યાનો સંવાદ.

હરિગીત

લક્ષ્મી—જન્મી હું તો સરસ કુલથી ચૈદ રત્ને મળાઉં,
પત્ની કાવું લગવતતણી 'લક્ષ્મી દેવી' ભણાઉં;
ચોખી રે' છે જગત મુનઘી તે ધરી ધીરી' કહાયું.
ચોખી રે' છે જગત મૃત યે સ્વત્વ જો ના પડાયું. —૧

વિદ્યા—નિદ્યાસે હું પરમ પ્રભુના નીપજ વેદ નામે,
પ્રત્યાદિથી પ્રસરણ ધયું મૃદિના શુભ કામે;

લોકોમાં તું જડરૂપ વમે ચેતના શક્તિ મારી,
વાગ્દેવી હું જગ ગતિ કરી 'શારદા' નામ ધારી.—૨

લક્ષ્મી—વ્યાપી હું તો સરવ જગતે દોષ ને કોષ રૂપે,
મુક્તા આદિ જીવજનિતથી કાંચનાદિ ખનિજે,
બુધાન્યેથી પશુ વરગથી છોડ વેલાજ આડે,
ખેડુ શેઠો નરપતિ તણે ઘેર કુદ્દંજ લાડે—૩

વિદ્યા—છો વ્યાપી તું બહુ વિધ વ્યયે, તું ઘટે, હું વધું છું,
તોયે એમાં ભૂતળ પ્રમુખે લિખ શાખે બધે છું,
પડિતો જો પરખ કરીને કેળવી કામ આણે,
તો તું કૂદે: ગરવ કર મા, મોરલી મારી બાણ—૪

લક્ષ્મી—જેની પાસે મુજ વિપુલતા લોકમાં, તેજ ડહા,
પડિતો તે પરમ રૂપના કૂળવાને મનાયા,
જ્ઞાતિમાં તે પ્રથમ પદના આમનેથી પ્રલાયે,
ઉથાપે ના વચન કદી કો જાપ તેનાજ જાપે—૫

વિદ્યા—કાવે છે હા સુરખ ધનિકો મુંજ ને સુરખોમાં,
અંકાયે છે કિમત ઢળુની જે વસે પડિતોમાં,
રાજ નામે મુકુટમણિએ પાદમાં પડિતોના,
તો શુ આલે મૂઢ ધનિકના કાર્ય નિસ્તેજ મોંના.—૬

લક્ષ્મી—મૂડી વિના ચપળ ગતિએ કેમ વ્યાપાર ચાલે ?
મૂડી વિના ત્વરિત ગતિના કેમ સાંચાજ ધાલે ?
મૂડી વિના લણતર કળા કેમ ઉદ્યોગ આમે ?
મૂડી વિના જળ સ્થળ તણા વાહનો કોણ પામે ?—૭

વિદ્યા—સોને રૂપે પરમ ગુણ છે પારખ્યું પડિતોએ,
કેન્દ્રસ્થાની વિનિમય તણે સાધને ખાસ તો એ,
ધાતુ ખીજી લઘુ ગુરુ પછે રાજ સિદ્ધે મનાવી,
તો તુ આલે ચલણ રૂપથી મૂડીમા મે ગણાવી.—૮

લક્ષ્મી—હુંથી સ્ત્રી ને તનય તનયા દાગીના દૈ હસાવે,
હુંથી ખાસાં તન ઉપરનાં પંચ વસ્ત્રો વસાવે,
હુંથી નક્ષી અહર નિશના લોજનો લોક તાણે,
હું વિના તો અવનિ ઉપરે જીવવું શક જાણે.—૯

વિદ્યા—માતા પેઠે વિનીત કરીને પાશુ હું પૂણું પ્રીતે,
 પિતા પેઠે નિજ હિત વિષે જોડું હું જેમ જીતે,
 કાન્તા પેઠે લલિત રમતે ખેલ કાઢી રમાડું,
 આશા પૂરી જગ જશ કરી મુકિત પુરી પમાડું.—૧૦

હાંસાપોર.

} નીચાલાઈ ભાઈશંકર ભટ્ટ.
 ખરસાડકર.

સમ્પદી રહસ્ય.

શાકુંલ વિદીહિત

સરોં સુખ અને વિશાળ હું ખમાં હું સાધં ભાગી કરું,
 જ્યાં જે સ્થિતિ મહીં વસે પ્રિયપતિ ત્યાં તે સ્થિતિમાં રહું,
 આનંદે વસતાં વળી શીયળ ગું હૈભાગ્યને સાચું,
 ખેલા પાદ વિષે સુલભ સમયે એવી પ્રતિજ્ઞા કરું.—૧

વૃદ્ધો પૂત્ય વડીલ બાળ સહુમાં રાખું સદા પ્રીત હું,
 યોધું ખંત યદી કુટુંબ સઘળું સેવા રૂડી આચરું,
 ચારિત્રો ગૃહનાં સમાવી મનમાં ખર્ચો હિસાબે કરું,
 બીજા પાદ વિષે સુલભ સમયે એવી પ્રતિજ્ઞા કરું.—૨

હું મેશાં પ્રિય પ્રાણની વિનયથી સેવા મહીં સચરું,
 પ્રીતિ પૂર્ણ જગાવી શુદ્ધ હૃદયે લક્ષિત સદા આદરું,
 રાખી દેક કદીય કિલ્લ વચ્ચેનો મુખે નહિ ઉચરું,
 ત્રીજા પાદ વિષે સુલભ સમયે એવી પ્રતિજ્ઞા કરું.—૩

હું ખે દાઝ ધરું સદા દિલ વિષે મર્વી ન સુખે બાવું,
 આદેશે રહું આપના પ્રતિપજે સ્વામી હૃદે હું રમું,
 સેવાધર્મ સુહાવું સાથ રહીને શાંગાર લક્ષિત ભરું,
 ચોથા પાદ વિષે સુલભ સમયે એવી પ્રતિજ્ઞા કરું.—૪

ઋદ્રકાળ વિતાઈ જાય વળતાં સ્નાનાદિ કાર્યો કરું,
 ત્યારે યાઉં પવિત્ર દેહ જડવા તાત્પર્ય ચિત્તે મરું.

આત્મચિંતન.

હરિગીત

શું રૂપ તારું કોણ તું છે, ક્યાંથી આવ્યો ક્યાં જશે?
વિચાર કીધો છે કદાપિ લાવિ તારું શું થશે?
શુભ કાર્ય કીધાં કેટલા, પરમાર્થ તું જથી શો થયો?
આયુષ્ય તો એજે જશે જ્યમ સ્તન અળ કાંટે રહ્યો?
શી ભક્તિ કીધી લાવધી, શું યોગનું સાધન કયું?
અયમ કરી શ્રીનામનુ, તેં ધ્યાન રૂપીઆમાં ધર્યું?
શ્રવણ કરી વેદાન્તનું, શું મનન નિત્ય કરાય છે?
અભ્યાસમાં આગળ વધી, માક્ષાત તું જથી ધાય છે?
સાધન અતુલ્ય સાધ્ય કીધા સમ દમ વીગેરે કેળવ્યા?
પૈરાય રાખ્યો કેટલો, વિવેક શ્રદ્ધા મેળવ્યા?
જ્ઞાતિ તણી તેં શુભ કરવા યતન કીધો પ્રેમથી?
કે મન લગાડી દ્રવ્ય ખરચ્યુ શ્રેયના શુભ નેમથી?
સ્નેહી જનના શ્રેય માટે લોગ આપ્યો કેટલો?
યા બંધુ જનના હિત માટે વ્યય કર્યો પાછો લેટલો?
નીતિ તણી વ્યવહારમાં તેં કાંઈ પરવા છે કરી?
કે લોભથી નીતિ બધી, જાણે અજાણે થઈ પરી?
પટલઈ કરીને પારકી, રક્ષણ કયું છે ન્યાયનું?
કે સ્વાર્થમાં અધો બની, તેડું કયું અન્યાયનું?
હુઝી હુદયના હુળ કેરો ભાર કંઈ ઓછો કર્યો?
યા ધન વિનાના દીન જનનો સ્વાર્થ કાંઈ તું જથી સર્યો?
અવની વિષે આવી અહીં કર્તવ્ય તેં શાં શાં કર્યા?
તેમાં રહ્યાં છે કેટલાં સાધન અને શક્તિ છતાં?
શું અંધ રાખી સ્નેહથી, કુટુંબમા વર્ત્યો ખરા?
કે દ્રેષને મમતા ધરી શું આતનો કીધો મરો?
વિદ્યા તણી વૃદ્ધિ થવા, શું યોગ્ય ઉચમ આદર્યો?
કે જ્ઞાતિની પરવા તણ, નિજ સ્વાર્થમાં ફરતો કર્યો?
જ્ઞાતિ જનોને હુળ દેતા રૂઢ જે ધારા રૂઢા,
તે પ્રેમથી ને ખંતથી તેં કેટલા ઓછા કર્યા?

જાણું નહિ જગનાથ! હું શું શું લખ્યું પ્રારબ્ધમાં.

• હરિગીત

ભાવિ તણા ઉદર મહીં વિધ વિધ બનાવો છે ભર્યા,
 ધાયું ન થાયે કોઈનું, ગહે છે અધુરા આઢર્યા,
 સુખ ભોગવે સ્વર્ગીય કંઈ, કંઈ નિર્ગમે દિન કદમાં,
 જાણું નહિ જગનાથ! હું શું શું લખ્યું પ્રારબ્ધમાં
 ત્રિકાળ જ્ઞાની યોગિયો, કાવ્યા નહિ રજા માત્ર છે
 વસ્ત્રના જ્યોતિષી ક્ષમી મર્વે હતાજ નિરાશ છે
 વીધિ કૃતિને વાંચવા જન્મ્યું ન દો જગ પૃથ્થમાં,
 જાણું નહિ જગનાથ! હું શું શું લખ્યું પ્રારબ્ધમાં,
 ગુરૂ વસિષ્ઠે જાણ્યું નહિ કે ગમ વનવાસે જશે,
 ગત્યાભિષેક તણુંજ મુહુર્ત શોક માહી પલટશે,
 ભાવિ તણા યોગેજ ઉપજ્યું ઝેર કે. અદૃષ્ટમાં,
 જાણું નહિ જગનાથ! હું શું શું લખ્યું પ્રારબ્ધમાં.
 કયાં ધર્મ સમ સત્વાદિ રાત્ર ઘૂત ગમવા આદરે,
 કયા રાજપાટ ગુમાવી મર્વે દ્રોપદી દાવે ધરે,
 એ ખેલ ભાવી ખેલવે, ધૂળ નાંખી ખુદી દૃષ્ટમાં,
 જાણું નહિ જગનાથ! હું, શું શું લખ્યું પ્રારબ્ધમાં
 દુર્ણદિ કયાંથી ઉપજી લંકેશ રાવણ રાયને?
 હરવા મીતા સમ સાધવી અળગો મુકીને ન્યાયને!
 નહિ ભાવિ પટને ભેદવા સમર્થ મારી મૃદમાં,
 જાણું નહિ જગનાથ! હું શું શું લખ્યું પ્રારબ્ધમાં,
 સચિત શુભ અશુભ કર્મે પૂર્વવત ભાવિ ધડ્યું,
 લવ લેશ નહિ મિન મેષ થાયે, કણકમાં પાણી પડ્યું,
 છે ભોગવ્યે છુટકો, લખ્યા સુખ દુઃખ જે અદૃષ્ટમાં,
 જાણું નહિ જગનાથ! હું શું શું લખ્યું પ્રારબ્ધમાં

ભેજવા. } જયદ્રથપ્રામજ મહિમદાવાદી.

સુ. અ. વિદ્યોત્તેજક સભાના પંચમ વાર્ષિક સંમેલનના પ્રમુખનું ભાષણ.

(ગતાંકથી ચાલુ)

હર્યો! હું વિષયને છોડીને કાંઈક આગળ ચાલી ગયો એ વાત ખરી છે પણ અગ્રમથિક નથી. અસ્તુ. હવે હું મૂળ વિચાર ઉપર આવું છું. મેં શરૂઆતમાં જ કહ્યું છે કે “પ્રયત્ન બંને વિધાને માટે કળ્યા, અને એક માટે જ પ્રયત્ન કરવાનો હોય તો અંશુવિદ્યા માટે જ કરવો.” તદ્દનુસાર આ મહા યથાશક્તિ પ્રયત્નો કરે છે. અને પ્રયત્ન કરતાં વિદ્યાર્થીઓ તરફથી આશા રાખે છે કે આજીવન વિદ્યાર્થીઓ પાસાંય વિધાના બદલામાં પોતાનાં યથાર્થ જોરવનુ વેચાણ ન કરે. મહર્યો! મારે ઘણાં જ દીવંગીરી માથે કહેવું પડે છે કે વિધાને ઉત્તેજન આપવાને મહા અથવા મંડળ કાટ્યા પડે એ અમારા ધર્મનાં વિશ્વગુણનું ચિન્હ છે. અમારો ધર્મ તો અમને એમ જ કહે છે કે સ્વાધ્યાય એટલે કે વિધાનું અધ્યયન અને પરીશીલન એ જ્ઞાત્વજોનું નિત્યકર્મ છે. અધ્યયન કરતી વખત અમારે ઉવિકાની ચિન્તા કરવાની જ નથી. ઉવિકાને માટે માગ અમયમા મનુષ્યને વ્યવસ્થા કરી છે:—

ક્રતામૃતાભ્યાં જીવેત મૃતેન પ્રમૃતેન વા ।
સત્યામૃતાભ્યામપિ વા ન શ્વૃત્યા કદા ચન ॥
ઋતમુજ્જ્વલિલં દ્વેયમમૃતં સ્યાદયાચિત્તમ્ ।
મૃતં તુ યાચિતં ભૈશં પ્રમૃત કર્પણં સ્મૃતમ્ ॥
મૃત્યુમૃતં તુ ગણિત્યં તેજ ચૈવાપિ જીવ્યતે ।
સેવા શ્વૃત્તિરાગ્યાતા તસ્માત્તાં પરિવર્જયેત્ ॥

(ભાવાર્થ)—જ્ઞાત્વજોએ ઋત, અમૃત, પ્રમૃત અને મત્યામૃત પડે ઉવિકા ચલાવવી. ખેતરમાં પડેલા દાણા (ખેડુત અનાજ સહ નમ્ય ત્યાર પછી) કાવીને ઉવિકા ચલાવવી ને ઋત, યાચના કયાં વિના જે મળે અથવા મેળવાય તે અમૃત. યાચના કરીને મેળવવું ને મૃત. ખેતીનું નામ પ્રમૃત અને વેપારનું નામ સત્યામૃત છે. આ પાંચ ઉપાયો ઉવિકાના છે. મેવા કરવી એ શ્વૃત્તિ કહેવાય છે અને જે જીનિને જ્ઞાત્વજોએ અવગ્રહ ત્યાગ કરવાનો છે.

આ ઉપરાંત યાજન યત્ન કરાવવો, અધ્યાપન વિદ્યા બહુવધી તથા પ્રતિગ્રહ નિર્દુષ્ટ દાનનો સ્વીકાર આ મુખ્ય છવિઝા બ્રાહ્મણોની છે. આપત્ કાળમાં એ શિવાય પણ બીજી છવિઝાઓ છે.

તાત્પર્ય એજ કે બ્રાહ્મણોએ છવિઝાને હેતુ માનીને અધ્યયન કરવાનું નથી. એમ છતાં અમારો સમય બદલાયો છે. પાશ્ચાત્ય સંસ્કારોએ અત્રે આવી વિદ્યાર્થી-જીવનને આટલું અવાળું બનાવી દીધું છે. હાલ ગુરુતલ એ સંસ્કારો દર થઈ જાય અને વિદ્યાર્થીઓ પાછું આદું જીવન ગાળનારા બની જાય એ અસંભવિત નથી પણ અશક્ય છે. એને માટે તો સંપૂર્ણ ભારતીયોના પ્રયત્નની જરૂર રહેવાની. એવો પ્રયત્ન ન થાય ત્યાં સુધી જ્ઞાતિના સમગ્ર વર્ગે વિદ્યાવૃદ્ધિનો પ્રયત્ન ચાલુ રાખવાનો. પ્રયત્નને અવકાશ છે કે નહીં એને માટે ગતવર્ષમાં સંમેલન વખતે અમારા જ્ઞાન અને વય ઉભયથી વૃદ્ધ પ્રમુખશ્રી વૈવરજી કીર્તિભાઈએ વિસ્તારથી કહ્યું હતું. હું એનું પુનરાવર્તન આજે કરવા ઇચ્છતો નથી.

સુભાગ્યે અમારી જ્ઞાતિમાં કેળવણીની વૃદ્ધિ માટે આ અગાઉના બીજા પણ પ્રયત્નો ચાલુ છે. સર્વથી પ્રથમ પ્રયત્ન કરવાનું માન માંડીએ સંસ્કૃત પાઠશાળાને થયે છે. બીજે નંબરે વચસાહની શ્રીવિદ્યાશ્રીવર્ધિણી પાઠશાળા અંગે છે. ત્યાર બાદ શ્રીબીશીમોરો સંસ્કૃત બાણજાન વર્ધક મંડળ કે જેણે વેદમાં વખતમાં અદ્વાનીશીને મારાં ભવિષ્યવાણી સંસ્કૃત મંથાની ભેટ કરી છે તે ખાસ માનને યોગ્ય છે. ઉક્ત સંસ્થાઓ બ્રાહ્મણોના આત્મીય સંસ્કૃત કેળવણીને નોંધપાત્ર પ્રકાશ કરી રહી છે. એમ છતાં હું પૂર્વે જણાવી ગયો છું તેમ પાશ્ચાત્ય સંસ્કારોને હાથનારા જે વીરો આપણને જોઈએ બીજાં તે ઉક્ત ઉભય સંસ્થાઓમાંથી ન નીકળવાના. જેવો પ્રતિવાદી તેવોજ વાદ, અને જેવો પ્રતિસ્પર્ધી તેવુંજ યુદ્ધ, એ ન્યાયે એ કામને માટે આપણને કોમેડ્યનોની જરૂર રહી. જંગમન. ઉજંખત પ્રવાહની મામે આચરવને માટે રાજસી અને તામ્રમી રત્નો-જળા યુવકોની જરૂર છે. આપણે પરિતવમે માર્ગોપદેશનું કામ કરે અને બીજા વર્ગે જીવવાનું કામ કરે એ એ એ અદ માથેજ ચાલવાં જોઈએ એ ફરી પ્રતિ-કહેવાની જરૂર નથી.

ગૃહસ્થો! અમારી જ્ઞાતિ ઘણી પાછળ રહી ગઈ છે- અને આશિષ મિત્રે તે વર્તમાન સમયમાં સંમેલનમાં ઘણીજ નમણી છે એ કારણને લીધે જેણે અંતમાં પ્રયત્નની જરૂર છે નેહલા પ્રમાણમાં પ્રયત્ન કરી મકાનો નથી. જર્મ-જ્ઞકરણાન્મંદવરણ વડે એ ન્યાયે આ અન્ન પોતાનાથી બનતો આપ પ્રવલ પશુ કરે જાય છે એ જાણીને આપ મેંજ નો ચચોજ. હું કમુલ કરું છું કે અનુ-જ્ઞાતિના પ્રમાણમાં જેટલો પ્રયત્ન થવાની જરૂર નેના પ્રમાણમાં હજી કંઈજ નથી

યયુ, પણ મારે કહેવું જોઈએ કે આ સભા સુરત અઢાવીશીનું એક અંગ છે, અર્થાત્-અવધન છે. એનું મૂળ તો અમારી સંપૂર્ણ સુરત અઢાવીશીની મોઢ જાતિજ છે. આ સભાનું જીવન અને જ્ઞાતિ બંધુઓની મહાનુભૂતિ એજ આ સભાનો જ્વલંત ઉત્સાહ એમ હુંતો માનું છું. જે કે જ્ઞાતિનાં પ્રમાણમાં હજી આ સભાને તન ધનની સહાય આપનારા થોડાજ મળ્યા છે તેમાં દોષ કોઈતો નથી. કોઈ પણ નવાં કાર્યમાં જોડાતાં પહેલાં મનુષ્યને એના સારા નરસાં પરિણામનો વીચાર આવેજ અને તેને માટે આવું બાબુના સંજોગ પણ જીવે એ વાત ખરી છે. તેટલો 'સમય મુધી મૂળ આરંભ કરનારાઓએ-ધીરજથી સાચી નીટાથી પ્રમાણિકપણે પોતાનું કાર્ય કરતા જવું. પ્રજા એટલે વિચારશક્તિ અને ઉત્સાહ એ એ સાંધનોથી વિશ્વને વિધેય કરી શકાય છે એ સૂત્ર ખ્યાલમાં રાખી કર્મ કરતા જવું. એનું ખરીણામ માફું નજ આવે. આ સભાએ પણ એવીજ વૃત્તિ રાખી પાંચ વર્ષ મુધી પોતાનું આરબેહુ કાર્ય ધીમે પણ મજમ રીતે ધયાવ્યુ. હવે મળાનો જીવંતમાં પ્રવેગ થાય છે. હવે સભાનું વય લાલન યોગ્ય મટી તાડન યોગ્ય થયું છે. એવા શુભ સમયે મારા ઉદાર જ્ઞાતિ બંધુઓને પૂર્ણ નમ્રતાથી અરજ કરું છું કે જોઓએ જો ગીતે અમાગ કાર્યને અવગોઠ્યું હોય તેઓ પાસે આવીને અમારો હાથ પકડો, અમને ટેકા આપો અને આ પવિત્ર કાર્યને તેના પૂર્ણ રૂપમાં સુકવાને માટે પોતાનાં તન મનથી સંપૂર્ણ સહાય આપો. વિચાર કરવાને માટે પાંચ વર્ષ જોછા ન ગણાય.

/, બંધુઓ ! દોષ પણ હશેજ, ગેરસમજ પણ હશેજ, અને હોવીજ જોઈએજ છતાં આપને જે જ્ઞાતિ માટે અનુકંપા હોય તો મટાડી શકાય. એવા દોષોથી ન ડરી પામે આવો. દિલવાક્ય કહો, યોગ્ય માર્ગ દોરો આપણે બધાએ જ્ઞાતિના સરખા, દક્કણ વિભાગીઓ છીએ. બધામા જે વર્ચસ્વી હશે તે નેતા થશે, બીજાઓ તેને અનુસરશે. બંધુઓ ! સરસ્વતીના મંદીરમાં રાગદેશને પેસવાનો અધિકારજ નથી, એ ઉજ્જવળ મંદીર ઉપર ગર્વની કૂં દષ્ટિ પડતી નથી. વિષમતાનો વિધારી વાયુ એની આજુબાજુ વાતો નથી. આડંબરને એમાં અવકાશજ નથી. અમે આપણી જનનીનાં મંદીરમાં બેગા મળી સુખદુઃખની વાતો કરીએ. સારા સમયમાં બસે આપણે છેટા છેટા ગીતો નેની હરકત નહી, પણ આવા ક્ષેટ્ર સમયમાં તો આપણે સાથેજ રહેવું ઇષ્ટ છે. અજાતશત્રુ મહારાજ સુધિષ્ટિરું વાક્ય યાદ કરવાનો ખરો સમય આવજ છે. મહારાજ સુધિષ્ટિરે કંચુ ફડું કે:-

परस्परं विवादे तु वयं पच द्रातं च ते ।

अन्यैः सह विवादे तु वयं पंचोत्तरेदातम् ॥

(ભાવાર્થ)-પરસ્પર વિવાદના પ્રસંગે અમે પાંચ પાંડવો જીદા. અને સેા

તંત્રીજી શ્રીયુત પ્રભાશંક્રમાધની ઓળખાણુ હું શું આપું ? એઓશ્રીના માર્તણ્ડની દ્વાદશ કળાઓએ મુંઝૂલું મોહ જ્ઞાતિને પ્રકાશિત કરી છે. શ્રીયુત પાંદકજી વિચારશરીર તો પ્રત્યેક મોહ વ્યક્તિનાં મનોમંદીરમાં રૂઢ થઈ ગયું છે. અપરિચિત મોહ જ્ઞાતિનો પરિચય કરાવનાર શ્રીયુત પાંદકજીનો પરિચય શા ! જે કાર્ય અને મંડોળો અને વ્યક્તિઓ નથી કરી શક્યાં તે કાર્ય એઓશ્રીએ ફક્ત સ્વાત્મપથી કર્યું છે, અને કરે જાય છે, એ વીર બ્રાહ્મણના પ્રત્યેક અવયવો મોહ જ્ઞાતિના દ્વિતીય જ ભરેલાં છે. એમની નિદાના કામોચ્છવાસમાં પણ મોહ જ્ઞાતિના કન્યાઓ સૂક્ષ્મ સંગીત નીકળે છે. વધારે શું કહું ! મારી મોહ જ્ઞાતિના ઉપર એઓશ્રીના માર્તણ્ડનો પ્રકાશ હમેશાં રહેા એજ એઓશ્રીનું સ્વાગત અને પ્રેમ ભર્યો આભાર.

ગૃહસ્થો ! મેં આપનો ધણો વખત લાઈ અસંબંધ પ્રમાણ કરી કંઈજો આપ્યો છે, છતાં આપે મારા પર મમત્વ રાખી સ્વસ્થ રહીને સામળ્યું છે તેને માટે તથા કષ્ટ વેગીને આ સમાના ઉપર પ્રેમવૃત્તિ દર્શાવવા આપે પધારી સમાજ ઉત્સાહને વધાર્યો છે તેને માટે આપ સન્નનોનો આભાર માનું છું. મેં મૂર્ખ વક્તૃત્વ ઉપદેશ બુદ્ધિથી કર્યું નથી. ઉપદેશ આપવાને મારી યોગ્યતા પણ નથી. આ સમાજના મારાથી જ્ઞાન અને વધમાં વૃદ્ધ એવા ધણાએ વડીલો છે તથા ઉત્સાહ અને કર્તવ્યમા મારા કરતા વધે એવા ધણાએ મારા વયસ્ક બંધુઓ છે. તેમની આગળ પરીક્ષ તરીકે મારા વિચારો રજુ કર્યો છે.

વિશેષવિદ્યુઃ શાસ્ત્રં યત્તવોદગ્રાહ્યતે પુરઃ ।

હેતુઃ પરિચયસ્થૈર્યે વસ્તુર્ગુણતિકૈવ સ્ત ॥

વિશેષ જ્ઞાનને ની આગળ વળતો પોતાના વિચારો રજુ કરે તે પોતાનાં મંતવ્યની દૃઢતાના કારણ રૂપ આવૃત્તિન છે. આ સમાજના ઉદ્દેશની રેખાની બહાર જાય એવું ધણાએ કહેવાયું છે, અને તે કયન કરતાં આવેરાણી તીવ્ર ભાવાનો પ્રયોગ પણ કન્યો છે તેને માટે આપની ક્ષમા ઇચ્છું છું. વિદ્યાતેજનનાં ધણાએ ઉપાંગો બાબત મેં મમારો પણ ક્યો નથી, કારણ કે આપ સર્વે અભિજ્ઞો છો અને માગ કરતા મારા વિચારો ધરાવનારા છો છતાં આપ વડીલો અને બંધુઓની સેવાના કાર્યમાં જ નેહાયો છું તો તેને અજે મારું હૃદય આપની આમળ ખુલ્લું કરુંજ નેહાએ એમ ધારીનેજ કેટલુંએક વધારે પડતું પણ બોલી ગયો છું. છેટે સર્વ પ્રાણીઓની શુદ્ધિના નિયંત્રા અને શુભ કર્મના સદાયક શ્રી જીવદીવની પ્રાર્થના કરું છું કે આવા પવિત્ર મમારોમાં આપ સન્નનોનો મધ્યામ મને વારંવાર યાગે, તથા મી મોહ બ્રાહ્મણ વિદ્યોત્તેજક સમા ચિરંજીવી અને યશસ્વતી યાગે ! એટલું જુસ્સી મારું વક્તવ્ય સમાપ્ત કરું છું.

જ્ઞાતિ:

જ્ઞાતિ:

જ્ઞાતિ:

મોહ માર્તણ્ડ કાર્યાલય.

સ્વ. પ્રાણશંકર ગૌરીશંકર વ્હોરા એમની ટુંક જીવન નોંધ

ગ. પ્રાણશંકર વ્હોરાનો જન્મ ઈ. સ. ૧૮૪૪માં થયેલો તે સમયે ધ્રીડીશ મગધરના અમલની માત્ર મરઆતજ હતી, અને દેશમાં કેળવણીના માધિનો ખડુજ અધુરા હતા તે જન્મ નાના વલીવટ પ્રમાણે ગ. ગ. વ્હોરાએ મુજગતી કેળવણી બીવેલી અને પ્રાથમિક કેળવણી ખાતુ જે તે અરસામાં નવુજ સ્થપાતું હતું, તેમાં નિશાંકની નોકરીથી તેમણે પોતાના જીવનનો આરંભ કરેલો.

અગ્ર દોષ, ડૉ. બુલસર, અને મેગર્સ રસમ તથા કટિંગ વગેરેના ઉપરિપક્ષી નીચે આસતા તુના કેળવણી ખાતામાં આજે એટલા બધા નવા ફેરફારો થએલા છે કે આપણને તે મમયનો આજે પરાણે પણ ખુરો ખ્યાલ આવી ગયો નહિ નિશાંકના માધારણ મહેતાજીએ તે જન્મનામાં અતિવ્યગ્રાન અને પ્રતિષ્ઠાપાત્ર ગણાતા કેળવણી ખાતાના ઉપરી અધિકારીઓ પણ તે મમયમાં જન્મમગ્ન સાથે પુષ્કળ પરિચયમાં આવતા, એટલું જ નહિ પણ તાબાના નોકરોને પણ પોતાના દેહાતથી લોકપ્રિય થઈને જન્મમગ્નની મેઝ કરવાનું સ્વચરતા હતા તે મમયના મહેતાજીએ ખાસ કરીને જનહિતાના હિત્તુ અધુગ વિચારો પણ લોકપ્રિય દાખમ કરી શકતા હતા અને પરિણામે રાજ્ય કરતી સરકાર, તેની રિખણ સરચાના નિયમ અને સામાન્ય જન નમાજ એ ત્રિપુટી દ્વારા ઉત્તરિના તત્વો ધીમા પણ અને તાવનજ દેશ સમસ્તના વાતાવજીમાં પ્રવેશ પામતા હતા.

સા. ગ. વ્હોરા આ જન્મના રચે રહિ ગત થએલા વિચારના અસાધી વાતાવજીમાંથી તેમના હૃદયને પોષણ તે જન્મનો તર્ક પ્રધાન ન હતો સાદાઈ અને સરજતાનો હને વ્હોરામાં પણ તેવાજ સ્વાભાવિક અતર સરકારો દાખમ થ

ગ. સા. વ્હોરાની મહેતાજી તરફની ૪૦ વર્ષની રચ માનનીય ગિમ્સ લેક તેમજ સતોષપ્રદ હતી નોકરીને પ્રસંગે તેઓએ નિમાજના માતર તરફ પણ દાખ કરેલું.

આપણો મોઢા પ્રાદાણ સમુદાય પડતી સ્થિતિમાંથી જાણત યદને ઉત્તર યેવા પ્રપત્નો કરે એ માટે રા.રા. બહારાએ વળતો વખત ન્યાતના બીજાં માણસો સાથે ચર્ચા કરેલી, અને પ્રસંગો આવેલા ત્યારે પ્રપત્નો સુદ્ધો કરેલાં. પરંતુ કાર્યવાહકો નિયામક અને સહાયક બંધુઓના એક વિચારની આપણી હમેશની ન્યૂનતાને સીધેજ એ વિચારો અમલમાં નથી આવી શક્યાં.

સા. રા. બહારાએ પ્રતાનાં માતુંશ્રીની ઉત્તર ક્રીયા નિમિત્તે દશકોંશીના બેંતે
ગાંભેની ન્યાંતેને જમોડેલી. પેસાદર ન્યાતીસાઓ એ પ્રમાણે ધણી પાર જમાડે છે,
જતાં ખાસ નોંધ લેવા જેવું તેમાં સવિશેષ એ છે કે તે પ્રસંગે સંસ્કૃત પાંડરાણામાં
તેમણે શ્રી રૂપીઆ ભેટ આપેલાં. જમણુવાર પ્રસંગે એ અરચની સાથે આવ
વિદ્યાદાન કરવાના નેમના સ્તુતિપાત્ર પૂજસાનું ઘણે સ્થળેથી આપણી જ્ઞાતિમાં
અનુકરણ થવાની ખાસ જરૂર છે.

દશકોશી નિધાના વિદ્યાર્થીઓને ઇંગ્લીશ કેળવણીમાં મદદ કરનાં માટે એમણે ફરીથી સો રૂપિયા ચિ. નિયુભાષના યોગ્યવિતને અવસરે બ્રેટ આપેલા રા. રા. બેહારના વિશાળ હૃદયની ભાવનાનો આ ઉપરથી વાચકને સહજ ખ્યાલ આવી શકે એમ છે.

આ ઉપરાંત મોઢેરા લોટરીના મોઢેરાનો જીલ્લાદાર દરયાના કાર્યમાં તેમજ
દરેકી હતા. અને એ કાર્યમાં પણ એમણે હૃદય પૂર્વક મદદ કરેલી, રા. રા. જોડાના
પુત્રો રા. રા. બાઈ ઇટાલાસ પ્રાણીકરે તેઓ રા. રા. રેયાશંકર પ્રાણીકર
જોડા લેમનું વૃત્તાંત જુલાઈના અંકમાં આપવામાં આવ્યું છે તેમણે આપણા
પ્રયોગ
ઉપરનો મંદોપ સાર પુસ્તક રૂપે પ્રસિદ્ધ કર્યો છે.

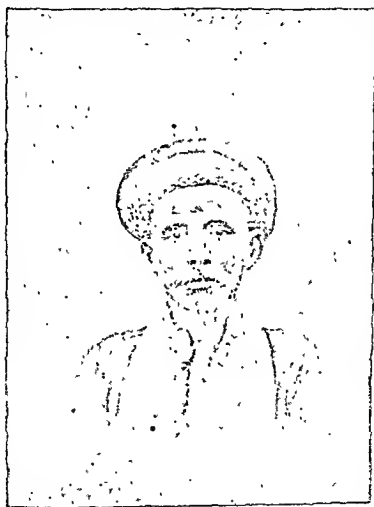
મારા કરતાં મારાં પુત્રો કરે બહારના વ્યાપ્તિ સમાજની સેવાના મંત્રોરથો પરમ
સેવાનાં કાર્યમાં છે. સેવાત ૧૯૧૭ ના માધ્યમ દ્વારા તે દીને દેવલોક ગમ્યાં છે.
કરુણ નેત્રમે એમને શાંતિ આપો.

प्रार्थना करे धुं-
वारवार यात्रों, तय-
यशस्वती यात्रा ! मेरी

अर्थात्

મોઢ માર્તણ્ડ

સ્વ. પ્રાણશંકર ગૌરીશંકર વ્હોરા.

જીવના સમાનાતા મોઢ જાનિના એક અમગવ્ય માનનીય શિક્ષક
અને
અલગ જાનિહિતચિંતક

મહાત્મા ગાંધીજીને સરસ્વેજનું સ્વાગત.

ગિખરિણી

પધારો ગાંધીજી ! ભરતભૂમિના, વીર નર હો !
તહેમે માતૃભૂમિ—તનયગણુમાં અદ્વિતીય છે !
'મહાત્મા ગાંધીજી,' પ્રિયતમ બન્યો મંત્ર જગનો:
પ્રકાશે 'પૃથ્વીને અખિલ રવિ તું' હિન્દ ભૂમિનો !—૧

પધારો ગાંધીજી ! અમ હૃદય આનન્દ ઉભરે,
અમારી ભૂમિને તુજ પદ નડી પાવન કરે !
અમે ને સાનિધ્યે અમ વસી રહ્યા આમ્ય જન લે—
સ્વીકારો સ્નેહે ને સરલ હૃદયે, આદર ધરે !—૨

તપસ્વી જો થોગી ! તપ તપી રહ્યા આત્મબળથી,
થવા મુક્તિ રહેજે સહન કરતા માતૃ-ભૂમિની !
સ્વરાત્યાથે^૧ રહેવું ગુરવીર અને નીડર બની,
પ્રવૃત્તિ ઉઠ્યાં જો શિખવી જગને સ્વાર્પણમયી !—૩

તમારા મન્ત્રોને સ્મરી છવનમાં નિત્ય વધીએ,
તહેમાનં નૃત્યોને ઉર છરવવા હામ ધરીએ;
અમારી ઈચ્છા એ અમ 'હૃદયને શુદ્ધ કરીએ,
અને સેવા થરે છવન અમ સ્નેહે અરપીએ !—૪

અધ્યાય ૧૩ મો.

ધો અ કહે છે—આ પ્રમાણે તે ઉત્તમ ધર્મ તીર્થનું માહાત્મ્ય મે
 તને કહ્યું હે ધર્મસુત ! ત્યાં તેનું એક કારણ છે તે આશ્રમો (૧)
 હે મહિષપતિ ! વર્ણાશ્રમધર્મ અને કુલને યોગ્ય ધર્મ તે મુખ્ય
 ધર્મ છે, તેના કરતાં સર્વ તીર્થો કાંઈ મોટા નથી. (૨) જે
 કાંઈ દિવસ પારકી સ્ત્રી કે પાગકા ધનની છત્તા કમ્તો નથી તેને
 સર્વ ઠેકાણા તીર્થભૂમિ છે એમાં કાંઈ સંશય નથી (૩) પારકા દ્રાહ કરનારાઓ-
 નો અને લોભથી બ્યાકુળ ચિત્તનાઓનો તો પ્રયાગમાં વામ પશુ કીડાના વામ
 જોડો નિષ્પૂજ છે. (૪) પાપથી જેનું મનને મચીન છે એવાના પાપ કાશી ગયા
 ગોમતી તેમજ દેવા કે દ્વારકા પણ ટાળવાં નથી. (૫) કાશીમાં મરે તો પણ તેવે
 (પાપી) હજારો દુષ્ટ યોનિઓમાં આવતરે છે. દુષ્ટ અંતઃકરણ વાળો પ્રાણી મદ્ગતિ
 પામતો નથી (૬) જેનું ચિત્ત નિર્મળ છે તે ગમે ત્યાં મરે તો પણ સ્વધર્મનું
 પાલન કરવાથી બ્રહ્મલોકને પામે છે (૭) ધર્મલિંગની આસપાસ પુણ્ય આપ
 નારી મોક્ષ ભૂમિ છે. બ્યા ધર્મોદ્ધર દેવ છે ત્યાં મુક્તિ છે એમાં સંશય નથી (૮)
 ધર્મવાવની નજીક ધર્મક્ષેત્ર છે એમ વિદ્વાનો કહે છે, હે નૃપ ! ત્યાં કાંઈ કોઈ અર્થી
 જાય તો તે પણ વૈકુંઠમાં જાય છે. (૯) ત્યાં સર્વ ગણ માણસોએ પ્રેતની દહન
 ક્રીયા કરવી ત્રૈવિધ બ્રાહ્મણોને ત્યાં દાહ દેવાનું નક્કી થયું છે. (૧૦) બ્રહ્માના
 આદેશથી ત્રિવેદી સિવાય બીજા બ્રાહ્મણોને તેમ કરવાનું નથી. મરનારના પુત્રોએ
 સ્મશાનમાં એ ક્રીયા કરવી. (૧૧) પાછો છટો ને માટી વડે તે કરતું એવી યજ્ઞની
 રૂઢી છે આશ્વિન માસની અમાસને દિવસે તે વિધિ કરવો. (૧૨) (મૃત દેહનો)
 અગ્નિના રક્ષણ માટે તથા પ્રેતના અભ્યુદય માટે એ ક્ષેત્ર પવિત્ર માનીને ગણ
 માણસે ત્યાં સ્મશાન વિધિ કરવી (૧૩) ત્રિવેદીઓનો એ કુળધર્મ છે, તે બીજા
 માટે નથી, પછી ફરીથી વિધિસર નાટીને દીવો દાન કરવા. (૧૪) આ ક્ષેત્રથી
 બીજે રહેનારા પવિત્ર ત્રૈવિધ બ્રાહ્મણે સ્મશાનમાં ત્યાં અડદનું અન્ન ને દીવો ગ્રહણ
 (૧૫) અહીં જે વિધિ પ્રમાણે પ્રેતસંસ્કાર કરે તેણે એકાદશા દ્વાદશા ત્રિંગે અર્થ

આંહીજ કરવાં જોઈએ. (૧૬) જે ધણાં દરના રહેવાથી હોય ને દહન કીયા આંવી કરે તો કાંઈશા વિધિની પછીની કીયાઓ ત્યાં જઈ કરવી. (૧૭) ધર્મ ક્ષેત્રમાં જે મરી જાય છે અથવા જેને ઉદ્દેશીને ત્યાં વૃષોત્સર્ગાદિ કીયા કરવામાં આવે છે તે માણસો મુક્તિ પામે છે. (૧૮) સર્વ સંશયને ટાળાનરી એવી એક પ્રાચીન વાત સંભળાય છે કે ગંધામાં એકવીશ વાર પિંડ આપવાથી જે કુળ મળે છે તેટલું કુળ ધર્મેશ્વરના આગળ એક વખત પિતૃતર્પણ કરવાથી મળે છે. હે રાજન્ ! તારે આ બાબતમાં કાંઈ સંદેહ કરવો નહિ (૧૯-૨૦) હે તૃપનંદન ! ધર્મેશનું આ બધું શુભ કુળ તને કહ્યું. હવે તું દેવખાત સરોવરનું માહાત્મ્ય સાંભળ. (૨૧) જેણે ત્યાં સ્નાન કરી તપ સાથે તર્પણ કર્યું તેણે તેના આત્માને તથા પિતૃઓને તપાં છે. (૨૨) ગંગા, સરસ્વતી, રેવા, યમુના, સિંધુ, કૌરકી, યંદ્રમાગા, કાવેરી, ક્ષિપ્રા, બહુ કરનારી વેતવતી, અર્મણવતી, તાપી, ગંડકી, વિગેરે શુભ નદીઓ કાર્તિકી ઉપર ત્રણ દિવસ ત્યાં આવીને રહે છે. (૨૩-૨૪) જે માણસો ત્યાં કાર્તિકીમાં સ્નાન કરે છે તેઓ બધા તીર્થોમાં નાહ્યા છે એમ સમજવું. એમાં કાંઈ વિચાર કરવાનો નથી. (૨૫) સર્વ દેવોનો જ્યાં મહા વાસ છે તેથી દેવખાતની નજીક જે પત્થનુમિ છે તે પવિત્ર છે. (૨૬) જ્યાં પૂર્વે બ્રહ્મા વિગેરે દેવોએ પરા ક્યો હતો, તે જે વિષ્ણુનું તથા સર્વ પાપી જીવોનું તપ કરવાનું કોણું છે. (૨૭) જ્યાં કાળયોગે કરી વિષ્ણુએ હયગ્રીવ અવતાર ધારણ કર્યો હતો એવું ત્યાં દેવસરોવર નામનું મહા પવિત્ર તીર્થ છે. (૨૮) યુધિષ્ઠિર કહે છે—દેવના દેવ જગદર્જન કે જેમની ઈચ્છાથી આ અખિલ બ્રહ્માંડ ઉત્પન્ન થયું છે તે હયગ્રીવ કેવી રીતે થયા ? (૨૯) હે મુનિશ્રેષ્ઠ ! દેવસરોવર કેવી થયું, ને ત્યાં પવિત્ર તીર્થ પણ કેમ થયું એ મનોહર કથા મને કહો. (૩૦) હે મુનિઓમાં શ્રેષ્ઠ ! મહા પ્રભાવશાળી વિષ્ણુએ ત્યાં કેમ તપ કર્યું એ આશ્ચર્ય મારા ચિત્તમાં છે. (૩૧) કૌમ્ય કહે છે—હે રાજન્ ! તું એકમને સાંભળ. આનાથી બીજું વધારે આશ્ચર્ય શું હોય કે વિષ્ણુએ પણ ત્રણસો વર્ષ સુધી ત્યાં તપ કર્યું હતું. (૩૨) ત્યારે મારા મુખવાળા અને સુંદર લોચનવાળા નારાયણ થયા. જેમના તીર્થના પ્રભાવથી તે દેવસરોવર થયું. (૩૩) યુધિષ્ઠિર કહે છે—હે સ્વામિન્ ! આ અદ્ભુત વચન સાંભળીને મારું મન બમ્બે છે કે નિમિષ માત્રમાં જે આ વિષયને ઉત્પન્ન કરે છે, જે આદિ અને અંત વગરના દેવ છે, સર્વ કારણના પણ કારણ રૂપ છે, જેના નામિ કમળમાંથી બ્રહ્મા ઉત્પન્ન થયા છે, ને જેમના ભૃકુટી મધ્ય પ્રદેશમાંથી રૂદ્ર ઉત્પન્ન થયા છે, જે દેવનાં પણ દેવ છે, સર્વથી આદિ છે, સર્વ જાણનારા અને સર્વથી પૂજાએલા છે, અને જેમના કાસ રૂપે સર્વ અંગો અને શાસ્ત્રો સહિત આ વેદો ઉત્પન્ન થયા છે, તે સનાતન દેવ હયગ્રીવ શી રીતે થયા ? (૩૪-૩૭) શંખાસુરને મારવાને જેણે પૂર્વ માસ રૂપ ધરી વેદો આપ્યા હતા તે હયગ્રીવ શી રીતે થયા ? (૩૮) સમુદ્ર મન્થન કરતાં જ્યારે મંદરાચળ પર્વત સમુદ્રમાં ડુબવા લાગ્યો ત્યારે કાચખાનું રૂપ ધરીને કમળની યેઠ જેણે તેને પીઠ પર ધરી રાખ્યો. (૩૯) કરચપના પુત્ર બળવાન હિરણ્યકે જ્યારે પૃથ્વીને હરી જઈ પ્રલયની યેઠ સમુદ્રમાં ડુબાડી દીધી. (૪૦) ત્યારે જેમણે વરાહ રૂપ ધારણ કરી મહા બળવાન હેલને મારી કમળના તલુની યેઠ જેણે દાદમાં પૃથ્વીને ધારણ કરી તેનો ઉદ્ધાર

ક્યો. (૪૧) તે હરિ કાળવશાત્ હયગ્રીવ કેવી રીતે ચેયા ! પૂર્વે હરિચ્યકસિપુ નામનો પાપી રાક્ષસ તેનો માઠ (હિરણ્યાક્ષ) ના વધથી ઘણો દુઃખી યદ તપ કરી અન્યતે હર્ષભ. એવાં વરદાન મેળવી ઈંદ્ર વિગેરે દેવોને પીડા કરવા લાગ્યો. (૪૨-૪૩) અને તે દુષ્ટાત્મા વિષ્ણુનાં બાળભક્ત પ્રહલાદને વિષ્ણુથી દ્વેષ રાખી મારવા મંડ્યો, ત્યારે નારસિંહ રૂપ ધરી તે મહા અમુરને જેણે માર્યો તે ઇશ્વર વાહુવદન (ધોડા જેવા મુખવાળા) કેમ ચયા ! (૪૪-૪૫) જ્યારે પ્રહલાદના પૈત્રે (બકી રાજાએ) ઈંદ્રના પદની ઇચ્છાથી દક્ષિણા સહ વિધિસર, અનેક યજ્ઞો કર્યા, (૪૬) ત્યારે વામન રૂપ વિષ્ણુ યજ્ઞને ત્રણ ઝગાનાં માપ જેટલી પૃથ્વી માગી, તે તેને પાતાળમાં રચાણો. (૪૭) વળી અલ્પકટાદને ભેદીને ગંગાને ઉતારી એ ત્રિવિક્રમ રૂપ વાહુવદન કેમ ચયા ! (૪૮) કાર્તવીર્ય રાજાને મારીને અને ભોલીનો કાદવ કરીને જેણે એકવીસ વખત નિદ્રાત્રીય પૃથ્વી કરી તે જમદગ્નિના પુત્રે કશ્યપને યજ્ઞમાં દાન તરફિ ખુશાથી આપી દીધી, તે પોતે રૂદ્રી વાર તપ કરવા લાગ્યા એમ મેં પૂર્વે સાંભળ્યું હતું. તે જગતના ગુરુ વાહુવદન કેમ ચયા ! (૪૯-૫૦) જેણે રાધવ રૂપ ધરીને મહાસમુદ્રમાં પાળ બાંધી, તે લગ્નમાં આવણને માર્યો તે વાહુવદન કેમ ચયા ! (૫૧) પૂર્વે અતિ ભારથી પીડાએલી એવી પૃથ્વી દુઃખાતુર યદ ગાયંબનીને રડતી રડતી ખિન્ન યદ અત્માને શરણે આ. (૫૨) તેનાં આંસુ પડવાનું કારણ સાંભળી પિતામહ અત્મા દેવો તથા જોએને લઈ ક્ષીર સમુદ્રમાં ગયા. (૫૩) તે ત્યાં શેષશાથી અચ્યુત ભગવાનની હુતિ કરી; તેમનાથી પ્રાર્થના કરાએલા ભક્તસત્સહ જગન્નાથ પ્રસન્ન થયા. (૫૪) જનાર્દને પૃથ્વીનો ભાર ઉતારવા ઇચ્છા કરી, અને દેવગ્રીથી વસુદેવના ત્રનો ભાવ ધારણ કર્યો, (૫૫) દુષ્ટ પુત્રનાને જેમણે મારી તે ગોવર્ધન પર્વત જેમણે ધારણ કર્યો; તથા ગોકુલનું જેમણે રક્ષણ કર્યું, તે ઈંદ્રનો ગર્વ જેમણે ઉતાર્યો, (૫૬) અલ્પ પણ માનભંગ ચયા, તે ધેનુકે શત્રુને જેમણે માર્યો; તથા કાલીય નાગને જેમણે વશ કર્યો ને બકાસુરને માર્યો. (૫૭) વળી મહાપાપી કંસને માર્યો, ને માતપિતાને છોડાવ્યાં, તથા લગ્નમાં ભૈભાસુરને મારી રાજકન્યા આણી, (૫૮) વળી જેમણે દાળયવનને તથા મગધના રાજાને માર્યો તે મધુસૂદન વાહુવદન કેમ ચયા ? (૫૯) એ પ્રમાણે હે અત્મા ! દેવના દેવ હરિ હયગ્રીવ કેવી રીતે ચયા એ મારો સંશય છે. તો તે છેલ્લા તમે યોગ્ય છો. (૬૦) સૂત કહે છે- એ પ્રમાણે ધીમેનુ એવા ધર્મના પુત્રે જ્યારે પુણ્ય ત્યારે ધૈર્યે કંદેવું શરૂ કર્યું કે હે ઉત્તમ ત્રણિઓ ! સાંભળો. (૬૧.)

આ પ્રમાણે પદ્મપુરાણના પાતાલ ખંડમાં આવેલી ધર્મારણ્ય કથાનો પ્રશ્નપ્રશંસા નામનો તેરમો અધ્યાય.

(ગતાગથી ચાલુ)

ખાના ધણીની ચોકખી આજ્ઞા જે છે તેનેજ પાટકી મા નો
તો વાખા મારનાનો મેલો ન આવે. ટાકા બગાલ તમાર જ
છે, ચોખાની ફળદ્રુપ વાડી તમારીજ છે કાલરની મોનાની
ખાણુ તમારીજ છે કાછીનૂરે તમારાજ છે. અમાર કાંઈ
નથી, છતા તમારી ચોટલી હમેલાને માટે અમારા

હાથમાં મનખુત મિટાએવીજ રહેવાને આહવા રાખી, આપધાન રહી એક ગાલે
તામાઓ લગાવીને બીજે ગાલે પ પાળી અમારા ભોગ વિવાસને રહાવો લેવામા
અમારો ઇન્દ્રમુદો છે તે મુદાની આગળ તમે ગદ્દા ન બનો. પણ તમારી
લગોડી પાટવા અને ચોખાના ધનીને પાદ કંગી શ્રદ્ધાને બો નો ગદ્દ પાપુમાથી
સિધા જવાને દાંઈ યુદ્ધ કરવુ પડ તેમ નથીજ. છતા કચુ પડે તો ચોખાને
ધણી ચોકખે કોમ કરી ગયો છે તે કોલને અમારો. શ્રદ્ધાને પોતો.
ચોખાના ધણીના કોલને જૂવો ત્યાજ ચોખાના વાખા પડનાનાજ, પડેજ
છે. ચોખાના ધણીના કોલ કપ્તા મહત્વનો કોવ માયાનો માન્યો, તે માન્ય
તામા કાપાને ગેડી અને તો પણ મીયા પડી ગયા તો એ ટાગ ઉચીને
ઉંચી, શાખાગ પાટલાના તપ કરનારા તમે સારા ક ખાટલાના પટવા નાજાને
ખાટલા મળેજ, પણ ખાટવાનાજા અમને પાટવા મળે તો પોટવા બાધગ પડે.
ત્યારે હમારા હાથમાથી તમાગી ચોટલી પગુ જાય. એમ નરવી નઈએ
એવા વટાસમા અમે પડીએજ નહિ વખને પડીએ તો તેના ટોટિયે તજ કરીએ
એવા ધીટ છીએ. પાટલા કરતા ખાટલા ઉંચા છે તેનું જાન માન તમને કયા
છે ? પાટલાવાળાથી ખાટલાનાજાને તમાઓ મરાય કે ? ઉચુ પડે ઉડવાની તો
હાથે નથી એકા બેકા શેકાઈ કચી છે. તે ખાટવાવાળા સામે કે ? મું કચવા
તમારા પાટવાની પાસે ખાટવો ટાળવા દીરો ? જો અમાગ ખાટવા તમે ધુસીને
ઉચકાવી નાખશે તો બીજે લુગ્ત ખાટવા સાથે પાટવા આગળ ખરો થઈ
જવાનોજ છે. સમજ પડી મૂખાઓ ? ટેકડા મારો મા. તમાગ હાડકાના ટુકડા
યઈ નશે. અને કરીશું જો આવી કંઈકી સ્થિતિમા જળ માગી ન હોય તો સખના
રહો. ચોખાના ધણીના આજ્ઞાધીન બનો. તેના કોવના મહત્ત ઉપર શ્રદ્ધા ધરો.

પાઠલા ઉપરજ સિદ્ધા રાટર એસીને અંતરમુખે વૃત્તિને કળવી ધુન મેચાવે. તે ધુનમાં સર્વેને હોંમી દો. એજ કર્તવ્ય છે. આદરણીય છે, શ્રેય છે, સનાતન ધર્મ રહસ્ય છે, મનુષ્યત્વ છે.

મનુષ્યત્વમાં આવવા માટે કોણ ઉપર અંગ્રા શ્રદ્ધા રાખી દેવી સંપત્તિને રળી સૂક્ષ્મ શરીરને પવિત્ર બનાવી દિવ્યાત્મિક બળને પ્રાપ્ત કરે. એમાંજ શાંતિ છે, સુખ છે. દેહકાંતી પાંચશરી તોલવામાં વૃથા શ્રમજ છે. હામ બીડવી તેજ સૂર્યતા છે. તે ઇતરો બેઠને હસે અને ખસે. એ મસે ધુસે, પછી ધમસાણુ કરી ચૂસે. રસે કસે જશે નસે, નસ દીલી યશે. “રમશે રામ પણ ફરશેજ. વળી મરશે તોએ ઠરવાને વારો તો નજ આવે. એ શેરો પણ કોણ સાથેજ કરી ગયો છે. ધ્રાલ મારીનેજ ધોલ ન ખાવાને ધણુંએ કોણ વગાડીએ, પણ લાલના ધ્યાનમાં ખ્યાલ નજ આળ્યો તે નજ આળ્યો. તેથી કોણ વાળાએ અતે ખેલ ખસાંસ કરી વિદાય લીધી શકાને માટે.

કોણની પેઢીની સર્વ મિલકત આખાંદ કુમમાંજ સર્વદા રહેશેજ. તે પેઢીના વારસો કોણને વળગી માલ વગરના ધમસાણુમાં બળતાજ નથી. કોણ શેરો વારસો મળ્યા છતાં તમે બધા મૂખાઓજ રહ્યા. અમારા અનુકરણમાંજ તમને લત લાગી છે. તે લતમાં લાતજ ખાવાનું રહેશે. અત્યારે વાસનાનોજ અગ્નિ સર્વત્ર પ્રદિપ્ત થતાં ભોગવટની લાલસાનું સામ્રાજ્ય સર્વત્ર વ્યાપેલું છે. તેમાં કૃપ્ય રચાને અમારી બેઠક છે. તે બેઠકમાં સાડમારી કરવા કોઈ વગોને કાઢું આપીએ તેમ નથીજ, અરે મૂખાઓના શિરોમણિ! તમને સર્વદાને માટે મૂખા રાખવાને વાસ્તે અમને જોટલી યુક્તિ સ્પૂરે છે તેટલીને અમે તાપ્પડોજ અમલમાં મૂકીએજ છીએ, પણ તમે એ વાતને લેશ પણ સમજી શકતા નથી. તમને શિશુ-શુજ એવું આપીએ છીએ કે અમારા વૈભવની દૃષ્ટિબિંદુ વડે અમને તમે સદ્ગાયકજ નિવડો. તેને વાસ્તેજ સર્વ વાતની ચોડી ચોડી માહીતી તમને મળે છે. એકે બાબતમાં સર્વાંશ માહીતી તમને કરવામાં, અમને લાગે નથી. એ મુદ્દે અમે બરાબર સમજીએ છીએ, બધી બાબતોની ચોડી ચોડીજ માહીતી વાળા વિદ્યા તમને અર્પિં તેના મદે તમને ચઢાવી અદ્ભુતબોધનામાં તમને પ્રવીણ બનાવીને સારા સારના વિચારમાં સંશય યુક્તજ રાખી ઉચ્છૃંખલતાનેજ સ્વતંત્રતા માનવાનં ધરેડમાં ધકેલી તમારા ધર્મ બંધનમાંથી તમને મુક્ત કરી અનાચારને પણ આચાર માની લેવાને ધટાવી લેવાની ધુનમાં ઉભા રાખી તમારી કુદૃષ બાવનાનો પગ કંસ કરી અમારી નકલ કરવાને તમને વેગ અર્પિં રમી પેદા કરાવી અમાર જોવાજ વૈભવમાં તમને પણ ચસડો મળજા પછે ઉડી આવે આવા આવા અને! સિદ્ધાંતોને અમારા અંતરમાં સનેજ રાખી તમને નિહાળવાથી તમને તમાર સનાતન ધર્મના કંઈ માર્ગમાંથી મુક્ત કરી સુગમતા કરી આપનાર અમને તમે અંગીકરો તે અમે શી રીતે માનીએ? આ બધો ઉપર કહેલો અમારો

પ્રયાસ તમને જે રીતે મુગમતા મળી ગ્હે તેવા પ્રકારના દૃષ્ટિ મિદુ વડેજ અમે
 યોજીએ છીએ લાગણી પૂરક ખત રાખીનેજ તમને જાણીએ છીએ અમે વેડતા
 જેવો બેદરકારી શ્રમ લેતાજ નથી મનાતાન ધર્મ ભાવના બ્રહ્મ થઈ છે,
 એવા મચોટ હૃદયે જે મૂખાંઉદ્દગાગકાંટે છે તેઓને નિર્દયજ કરેલા બેઠાંએ સગવડ
 મુગમતા, મરણતા અર્પવાને નિહાળુ મતિ વાળાજ છે, તે અમારા સહવામમાથી
 ધીમે ધીમે તમે અમજવા ચાગરા એ તે નિહાળીને હમાગ હૃદયમા ધણીજ નાનિત
 અને દાદક વગે છે એ બધુ અનુભવમા આવતા અમારો શ્રમ માર્યકજ થયાનો
 આનંદ આવે છે એ સદ્વાન આનંદમાથી અમે હુ ખમા હી નજ પડીએ, અને
 હં ખ ઉપજાવનાર પ્રમંગ જીવ થાય તો સર્વસ્વનો ભોગ આપી દેવામા પણ હમે
 પાછા હડીએજ નહિ અમાર જીવન તત્ર આ બ્યવહાર દૃષ્ટિ ઉપરજ રચાએજ છે.
 અમાગ બ્યવહારના જીવ કપ ગણુત જીવનતત્રને સિદ્ધ કરનારા ધોગજો પ્રત્યેયા
 તત્રને અનુસાર કેળવણી તથા આચાર વિચાર આહાર નસર્ગને નિર્ણીત કરીએ
 છીએ, ને નિર્ણીત કક્ષામા ઉત્તિર્ણ પામેવા અમારા કુશળ પતિનોના જૂથને તમારા
 ગાળવા તમે બેઠાને ઉત્તમોત્તમ કરે સ્ત્રીકારી તમે તમારી કક્ષાના બાન માન બૂનેવા
 હેવાન નથી એવુ કયો વિચારવાન કહી શો ? તે કહેા

જેમ જેમ અમારા ખાટકામા જ પુઓના જૂથ વવે છે, તેમ તેમ તમારા
 ખાટવાની યાદ તો કરાને અમે ગાફલ રહેતા નથી, પણ ખાટલા પ્રત્યેનો
 અમારો પ્રેમ આનંદાનનો નથીજ તેથી બહારથી બધુ શુદ્ધ દેખાવાની કક્ષામાં
 અમે વજાજ માવધાન પછે રહીએ છીએ પણ અદરથી તો જે હોય તેજ
 આલે સ્વરજતા ગરીર સુખ અભિમાન ભેદ એ અમારી નસે નસ આચાર
 વિચારમા સતેજ રાખીએ છીએ એ બધા ઉપર માઠી વાણી અને મોગી મોટી
 ચાતોનો પુરખો મદ્દાઈ બધ જાડવાને જેટલી કામેરીયાત અમે ધરાવીએ છીએ
 તેનો કોગચાશ પણ તમારા પામે નજ મજે એના કુશળતા વગરના બુદ્ધય છે,
 જતા તમને ન ધટે તોજ અનેક જેખમલીપણના તગેમા ચઢીને તમારા સનાતન
 ધર્મ દોહી બનવાને વેદ પણ કયાશ રાખતાજ નથી એના પશુ જીવન માળનાગ
 તમને જેટલું છુદીએ તેટલું યોડ જ છે એમ અમે મરામર અમજ્યા છીએ તમારી
 ધાડપાણીની નાડ અમાગ હાથમાજ છે, તમારા પ્રાચીન પવિત્ર વિચાર આચાર
 ચોના ગૂં તત્વોને અમજ્યા વગરજ અમારી નક્કન કરવામા શગ બનેવા મૂખાંઓ !
 તમને શું વધારે કહીએ ? તમાગ ધર્મનુસાર પ્રતિપાદન કરેલી મર્યાદા, ભક્તિ,
 વિનિતતા, સ્નેહ પોષક શુભે, તમાગ અસાવડ ન સર ૧૦ વગ્રાત તમારા હૃદયમાથી
 નીકળીજતે તેને રચાને અમર્યાદ અહ તા હૃદયમાર, મહિનનાના વેશ ઉપજ આવે
 છે એ મર્વ મિલમત અમારી છે તેને તમે પાવી હયો ને તમાગ માટે
 અંગોગતિનોજ ક્રમ ગણુને અરે મૂખાંઓ ! જીઓ પુરૂષી મમ ન છે એના
 અમાગ પરમ મિદાતને તમે તમારા મનાતન ધર્મ મિદાત જે પુરૂષતી સમાન

સ્ત્રી નથી તેને ભૂલીને અમારું જાણો તેમાં તમારો ગૃહસ્થાશ્રમ ધુળધાણું નિવડી જવાનો. છતાં તમે મૂખાંઓ હાથ આવીને કરવા નીકળી પડો છો. ખભે એસાડીને ચાલો તો અમારા કરતાં તમે ઝાઝામાં અપડો. તમે સત્ત્વ સમન્ન્યા વગર અમારા તત્ત્વને વળગનાર સત્ત્વહીન મતીલા છો, તેથીજ તમારી ચોટલી અમારા હાથમાં વળ ઉપર વળ ચડાવવા અમને અતુલ્લભ રજાજ કરે છે. અમારા હેતુને પાર પાડો છો તે ખાતે તમારો અમારા ઉપર ચતો ઉપકાર અમે ભૂલીએ તેમ નથી છતાં તમે તમારા ધર્મને ઝોળખતા નથી. અમે કેવળ ખાઈ પીધને એકે અારામમાંજ તત્ત્વર રહી ગમે તે પ્રકારે ધન પ્રાપ્ત કરવામાં પાછા હડતાંજ નથી. આગળ વધનારા કર્તવ્યનિષ્ઠ છીએ. એ જથ્થા મહાન ગુણોથી તમે તદ્દન દ્રવ્ય છો, તો પણ અમારા લાયક મહેતાઓને તૈયાર કરવાને માટે અમે ખંત રાખીને તમને છંદે વળગાડી, મનુરોને ગોંધા કરાવીને અમારા સગવડીઆ ધર્મ ભાગી બનવતા જઈએ છીએ, ને જઈશું. તમે નરમ હાડના છો તો અમે ગરમ હાડના છીએ સમન્ન્યા?

સ્થુલ શરીરની પવિત્રતા અને સૂક્ષ્મ શરીરની પવિત્રતા આ ઉભયને યોજવાના શ્રમમાં પડીને ધનને પ્રાપ્ત કરવા તમે શ્રમ લેનારા છો, તો અમે એવા વેડમોને નથી માનતા. અમે બીજાને યેન કેન પ્રકારે અમારા જોગસૂ તણેજ નખેલા રાખી ધનપ્રાપ્તિ અર્થે સડવામાં, મરવામાં, પાછા હડીએજ નહિ. એજ તમારો ધર્મ છે. તે શિવાયના અન્ય ધર્મોને અમે માનવાને લેશ પણ તૈયાર થી. અમારી આજુ માટે અમારા પ્રાણ પણ આપી દેવાને ચાણું છીએજ. મુજ તમે પણ ધર્મ માટેજ પ્રાણ આપી દો છો; તમારા કમને અમે પસંદ રતાજ નથી, કારણ તમે તો સ્વમ જોવા-લાડવાથીજ આનંદ માંલો. તો અમે દૃઢ લાડવાથીજ તૃપ્ત થનારા છીએ. સમન્ન્યા! મંદ સંસ્કારના જ્ઞાતો! તમે અમારી નક્ક કરવાને લલચાપા તેથી તમારો દેશ નિરવધી ચાલે; એટલે દરીદ્રતાનો પ્રભાવ ધણેજ વધી ગયો છે. હિરનિર્વાહને વાસ્તે પણ કંઈક પેડી છે. જોડવાની તંગી, પેહરવાની તંગી, ખાવાની તંગી, પીવાની તંગી, સૂતાની તંગી, કરવાની તંગી, રહેવાની તંગી, તંગી તંગી ને ખસ તંગીજ સર્વજ સામ્રાજ્ય જોખવે છે; છતાં તમણી સાન ઠેકણે નથી એમાંજ અમારું શ્રેય નિહાળી તમને જોધને આનંદ પાડીએ છીએ. અમારા અતુલરણ કરવાના રહાપણુમાંથી તમે તમારા સ્વભાવિક શૂળ જે સંભાતન ધર્મ તોમાંથી ધણેજ વેગળા થઈને અમારા નજીક આવતા જાઓ છો, તેનાં જાન કરે અમે તો સારી પેઠમ જાણીએ છીએ. અમારો લોકાર્યાર અનેક પ્રકારના બેદાર્યાર વાળોજ છે. તો તમારો એથી વિરુદ્ધ છે. એટલે ગમે તેવા કલેશમાં, વિષમ પ્રસંગોનાં પ્રભાવમાં, નિરાશાને તામે ન થતાં એખાના ધણી ઉપરજ વિશ્વાસ રાખી, સંતોષ માની, ગરીબમાં ગરીબને પણ પોતાનો રોટલો વહેંચી ખાવાની સુધિના તમે શુભામ છો.

એવા ગુણોમાંની રીતભાત અમે જરૂરે પસંદ કરતા નથી. તમારો અને અમારો મેળ કોઈ પણ રીતે આવે તેમ છેલ નહિ. છતાં તમારા નેતાઓ અમારા ઉપર વિશ્વાસ રાખીને, અમને વળગવાને આવે છે, ત્યારે તેના મૂર્ખાઓને અમારા છુટનાજ દર્શન પણ મહા દુર્લભ યદ્ય પડે તેવી કથામાં મુકીએ છીએ.

અમારા સર્વોત્કૃષ્ટ તંત્ર વ્યક્તિ પ્રધાન સુત્ર ઉપર આખા દેશને રચેલા હોઈને તેનેજ, પાળવાને મુદ્દ ભાવનાને સેવનારા દૃઢ સંકલ્પ વાળા અમે છીએ. અમારો વહીવટ, અમારો ન્યાય, અમારી સ્વતંત્રતા, અમારું છુટાપણું, અમારી ઉદારતા, અમારું નાગરિકત્વ, એ સર્વ પેઢીએ છે. તેથીજ તમારા રીત રીવાજ, નિતિ કૃતિ, સનાતન ધર્મ પલ્લવની પરપેરા, અમને તદ્દન નિરૂપયોગી નિવડે છે. તેથીજ તમે અને અમે સન્નિધિ ધર્મ પાલનાચાર વાળા નથી, છતાં તમે મૂર્ખ બનીને અમારાજ અનુકરણમાં લાઘવ રાખી આગળ વધવાના સ્વપ્ને ચડીને તમારી અધોગતિમાં ભૂસ્કા મારવાને તમને ચરતે લાગ્યા છે. તે ચરકામાં મરકાદામ બનીને તિરમારમાં નિવડતા જાઓ છો. તમારા મહિના મરકાદામોને ચોકખા રારકલ માનીએ છીએ તેથીજ અમારા વૈભવ સહીરાલાગત રહ્યા છે અને ગ્દેશેજ. અરે અકલના ખાંઓ ! તમારા સાથે અમે આત્મિક ભાવ ગળી રાકીએ નહિ. તમારા કુદૃઢ ભાવનાને અમે અમારા વ્યવહારમાં દાખલ કરી રાકીએજ નહિ. અમારે કર્યુએ નથી, કરણ તમારા જેવા અમારે યત્નુંએ નથી. યદ્યથું પણ નહિ. એતું કાળજી અમારો ધર્મ "બલ દસદાર" બલ દસદાર બલ દસદાર બલ દસદાર" છે. એ અમોઘ મંત્રોમાઝ વડેજ મગન ગણ રહ્યું છે, ત્યાં મુઠી તુતીતા અવાજનો શા હિસાબ ? માટે એ સૌનીજ જગોએ સારા છે.

અહમ્

રજોગુણમાં કાર્યપ્રવૃત્તિ.

આ દેશમાં જેઓ ધર્મને નામે ખાલી જુઓ પાડે છે, તેમાનાજ અનેક પશુઓના જેવી નિર્ગળતાવાળા, ત્રિભિન્ન મગજના અથવા ધર્મોધિતા વાળા હોય છે. જ્યાં મુઠી તમારામાં મહા રજોગુણની જવાબાઓ બહુમતી વહિ નીકળે ત્યાં મુઠી તમારે. આ કાંઈ કે બહિષ્કરણ મુદ્દરે તેમ નથી. આખો દેશ ઘેર તમેગુણથી છવાઈ ગયો છે. એતું પરિણામ પણ કેવું આજુ છે તે જુઓહો ના ? આ લોકમાં દાસના ને, પરલોકમાં નરક સિવાય તમેગુણનું બીજું ફળ શું મળે ?

તમારી પામે જોજોમાં શું રહ્યું છે તે કહું બાગી તુડી કુંપડીમાં કાટમાં તુટસાં લુગડાં પહેરી પડી રહેલું અને છુડેલી મારક દગ વર્ગે ઊઠરાઓને જન્મ આપ્યું કરવો તે. એટલે કુધાતુર બિખારીઓ અને ગુલાઓમાં શુદ્ધ કરવી ને. એટલા માટેજ હું ક્યાં કરું છું કે રજોગુણથી ઉત્તેજિત કરી કર્મયોગી બનાવવા પ્રયત્ન કરવા જોઈએ. કર્મ અને કર્મ. અત્યારે તો એના સિવાય ઉદ્ધારનો બીજો કોઈ માર્ગજ નથી.

રમામી વિવેકાનંદ.

સોટા માનની સ્વાતર સ્વાતર થયું.

(પૃષ્ઠ ૨૨૮ થી ચાલુ)

—:xxxx:—

પ્રકરણ ચોથું.

જમવાની ભુક્તી.

પહેલા પાઠમાં પ્રકરણમાં લેખ ગયા છીએ કે ગોડે પોતાના બાપની પછાડી જમાડવા સાથે નાતિલાઓને આમંત્રણ કર્યું, લેખતા માલ વહોરી ચૂક્યો, અને રમેાઈ કરનારને “મારી કરતો” એમ કહેવા લાગ્યો. લઠેશ્વર પંડ્યા મોઢરી લઈ અલમસ્ત લેવા મંળ્યા, શહેશ્વરે સુરમેશ્વર જોડ્યો, અને ખીશ વસ્ત્ર ઉપર, પુડલસલાસ ગયા.

દાદશાને દિવસે વિધવાનાં વૃંદનાં વૃંદ આવતાં દેખાયાં. ઝેરીએ ભૂદેવ ત્રાકમાં ભૂદેવ, બહાર ભૂદેવ, અને રસ્તે પેલું ભૂદેવ. જ્યાં લેખએ જ્યાં ભૂદેવ ને ભૂદેવ. હથિયાર મેળુ થતા પુરો ઝેલ્યું. મહિત લાગાઈ કરવા આવતા હોય તેમ આ ભૂદેવો સુરમેશ્વર ઉપર ચડાઈ કરવા આવ્યા.

“અહો દિલ્લે ! મારા ભાગ્યે જતા ને આપનાં અમૂલ્ય દર્શનનો લાભ થયો. હવે માનનો વખત થવા આવ્યો છે મારે માનની તૈયારી કરો. વિનય કરતાં ગોડા વ્યાસ વદ્યા.

કોઈ નાથા ને કોઈ તો નાથા વિના દીંચણ મુધી ધાળણી પહેરી પકિમાં બેસા. ખીજા કોડાને નિર્જવાનુ અને આણી ગગ પીગમવાનુ ચાલ્યું.

.તોટક વૃત.

કરી તાસ સમાન મળેની ખિલી, લિધિ પાસ ભુએ પતરાળિ સિલી;
અતિશે સુરમેશ્વર માંહિ લયાં, ઘૃત તાંબડિ ધારથી લય તયાં.

પ્રુખ ચોળિ મચોળિ કરે કચરુ', જ્યમ ગારિયુ' ગારતુ' હોય કચરુ';
પતરાળિ નિચે જળ કૂપ ભરી, ઠરવા કરિ સુક્તિ ઉમંગ ધરી.

દડિયા દિદળા દશ શેર તણા, ભરિ પાસ ધર્યા રહિ નાંહિ મણા.
રસિકેશ્વર સ્વાદુ કરી ચટણી, જમવા લિધિ લહેજતદાર ધણી.
રસિયા કંઈ-તો લઈ વેગણુને, લડયુ' કરિ ભાવથી રાખ્યુ' કને,
કંઈ તો લઈ માખણિયો જ મુળા, પતરાળિ વિષે કરિયા ઢગલા.

ચુરમેશ્વર ખાઈ શકાય બહુ, ઉપચાર કરે દિજ તેથી સહુ,
કસણી ચુરમુ' પછિ પંગતમાં, ઉઠિ કેક ગયા મળવા જનમાં.

વડિલો થઈ નાત તણા કંઈ તો, કરતા તજવીજ ફરે તહિ' તો.
પરિસાયુ' નથી અહિ'યાં પીરસો, કયમ પીરસનાર શુ' સુસ્ત દીસો ?

ખરચાય પચયુ શી ધાસ્તિ હૃદે, ખરચો પ્રુખ ધૂત સુવાણી વદે,
તવ વ્યાસ ઘણો મન મગ્ન થતો, ધરી મોટપ કુલી ફરે મસ્તો.

દિજ સૌ મળી પ્રુખ વખાણુ કરે, થતું આપ્યું છ આમ અસલ ઘરે,
ધન્ય ધન્ય વિવેકીજ વ્યાસ તને, દિજ લોજન કોણથી ધાય અમે ?

ધરિ હિ'મત હોંશથી કોણુ કરે, કુળદીપક ધન્ય તને ધન્ય રે,
જળરેલ પહે ધૂત ધાર વહે, મન ખુલ્લું મૂકી યશ પ્રાપ્ત થહે.

જમતાં જમતાં શું વખાણુ કરે, ગ્રહી શેર તણા ત્રણ ગ્રાસ ભરે,
ચુરિનાં જન તો સહુ જોઈ રહ્યાં, ઝટ પાતળ ખાલી દિજે કરિયાં.

નહિ ગર્જ કશી રહી ભાત તણી, જમી ઉડી ગયા નિજ સ્થાન ભણી,
દિજ સૌ દિન બે લગી ભૂક્ત કરી, કરવા વળી લાણુ' કરાવ્યું ફરી.

લઈ લાણુ ભૂદેવ વિદાય થયા, પછી વ્યાસ વિવેકી વિમાત્રી રહ્યા,
મન મગ્ન હતા ઉશકેરણીથી, પણુ જાણુ પડી પછી પાછળથી.

(ભવાનીશંકર નરોત્તમ.)

પ્રકરણ પાંચમું.

અદાલતમાં અરજ.

વ્યાસનો વરો ઉકર્યો કે બે ચાર દિને લેણુ મે નામ ના પેતાં લેના સાર
આવ્યા. ધર વેચી તેમાંના ચોડાને મતોવ્યા. બાપીનાને આપવાની ઉપદેશ નહિ.
ઉપદેશ નો દોષ પણુ ધરમા ધંડડી એટલે લેણુરોએ ટપેટપ અગત્યો કરી દાય
દરકને ધારી આપેલ અને જે પાંગીઆઓ ચક્રવત હતા તેમણેજ માફી પ્રતી

એથી હુકમનામા થયાં. પકડવા સાદ વારંટ નીકળ્યું, તેથી ગાંડો, નરોત્તમ ને એ કુટુંબ રાત લઈ નાહું. એક આ ગામ તો ખીજી પેલે ગામ એ રીતે મગાસામવામાં રહેવા માંડ્યું, અને પોતાના દુઃખની વિતરક વારંટ રહેવા માંડી. તે સાંભળી સો મરકરી કરે કે “પ્રથમથી નહિ વિચારતાં કુલણુલ યજ્ઞ મિથ્યા કુલમાં કુલ્યા તો અંતે આ ગતિને પામ્યા. પોતાની આવક કેટલી છે. તે ઉપર વિચાર નહિ કરતાં શક્તિ ઉપરાંત વરો કરનારની આવી દશા થાય.” એમ સુધએ ઠેકાણેથી શીટકાર મળ્યો.

વ્યાસના ઘરમાં રાય રચીયું હતું તે હરરાજ ‘ચયુ’. તેમાંથી થેડાં નાણાં લેણુદારોને લાં બરાયાં, પણ મળ્યું ‘તુટ્યું’ પળીએ શું સઘાય? બ્યાં હજારો રૂપીઆ દેવાના લાં પાંચ પગીશ બરાયા એ શા લેખામા?

કોઈનું કાશીદુઃખેય ધાપ કે ખડીઆં ઉપર ગાંડાનું ગુંજરાન રહ્યું. કમાણી કરવાની તો આશા શી પણ ઉલટું પેટનું પુરું ચવાંના સાંસાં માથે દોઢ ટકાના દામ ચડતા જાય છે, રહેવાનું ઘર ને ઘરનો સામાન ખોતાં આખર પણ ખોઈ.

ગાંડો અને નરોત્તમ જુદે જુદે ગામ રહ્યા. નાના નરોત્તમને અભ્યાસ કરવા ઉતકંઠા હતી પણ છેક દુર્ગળ સ્થિતિ આવી તેથી તે બિચારાને એક કામડીઆની દુકાને નીચા પગારની ઉધરાણી કરવાની નોકરીમાં રહેવું પડ્યું.

ગાંડો વ્યાસ પોતાના છોકરાને સાથે લઈ પરદેશ પર્યટણ કરવા નીકળ્યા. સવારથી સાંજ સુધી “જાના કલ્માણુ થયાં, બાઈ તો બાગ્યશાળી છે, કાશીનો કામે છે, બહાર બયો છે” એ વગેરે સાંખા સાંખા વાક્યોમાં અવાવક પચાંચ કેપેળા બોધ કરતા પણ તે ગાંડાના વડીલોને કાવતું, તેમાંથી સો હિરસે પણ આ રખતે ન રહ્યું. આ ભૂદેવનો ભણ્યા વગરનો પ્રપંચ સો જાણી ગયા.

નાનો છોકરો સાથે હોતોતેતે જૂથ સાથે ત્યારે કાશી બાંજરાના દાણા કુસર કે ગળીઆ ફાલે. ગામમાં બ્રાહ્મણનું ઘર દેખે કે પાણી માગે. ન રહ્યો નાત ભત્રીજો નિયમ કે ન રહ્યું અદ્વત. નાવા ધોવાની વાત તો કોરે રહી. કોઈને ત્યાં વરો સાંભળી ઝટપટ દોડે. કેવા બ્રાહ્મણ છે તે પૂછવાની જરૂર હવે શી રહી? તે તો બાપડ કહેતો જ છે. ધણા દાલાવાલાથી વખતે મિથ્યાન પણ મળે.

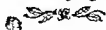
એક રથએ વિવાહમાં દલિલા (બુરશી) સાંભળી કે એળી વાળી વ્યાસ ગઈ ચડ્યા. સાથે રાગે “ટેલીયા બટ્ટની ટેલ છે, દાતારને મન મેંલ છે.” એ વાક્યનો ઉચ્ચાર મળ્યા સાગ્યા. ગવારથી સાંજ સુધી તથ્યા. ખુબ નજા સાંખા શ્યા ત્યારે પાવતું પાંચ આના આપવાની વરટી ચાલી. કમનમીએજન્યુ એમકે જે કામે જોણી બાંધી હતી તે કાંઈ નજા હોવાને લીધે બાંધી ગઈ કે ધણુક લઈને વ્યાસ નીચેની યં ૫૦ દાયની આઘમાં ગળડી પડ્યા. વધારે વાગ્યું, એક દાઢ બાંધી ગયો તેની ને જીવત પર્યંત એ ધાણી રહેવાની, પણ હવે નીકળ્યું કેમ તેની ચિંતા પેડી. વ્યાસને “હસવું ને હાણુ યજ્ઞ” આપા ગરીબ બાગણુને બાર કોરોરે એ વાક્યનો ગોરથી સાદ પાડ્યો. છોકરો પણ રડવા લાગ્યો. લેખે લેખે એકદા મથા. તેઓ પ્રથમ તો

પ્રમુદ હસ્યા, પણ પડીથી દોરડા અદર મૂક્યા તે જાતી વ્યાસ બહાર નીકળવા લાગ્યા વચ્ચે વચ્ચે કામ માથે અચડતા આવે તેથી મધળું સરીર છોવાઈ ગયું મહા મુસીમતે બહાર નીકળ્યા દયાવાનોને દયા આવી આઠ આના રોકાને પાકું સીધું આપી વ્યાસને સતોધ્યા, તે ઉપરાંત મનય પદા પણ કરાવ્યા.

— * —

પ્રકરણ છઠું.

માતાશુભ મૃત્યુ.

વ્યાસ આમ રજગતા રખડતા મહા સકટ વેળા બઠકે છે એવામા એની માનુ મૃત્યુ થયું. હજી તો એને નાત વસના ધા ઝાપ્યા નથી એટલામા આ બીજો વા થયો, પણ આ વખતે ગાડો વ્યાસ ગાડા મરી ગયા થાય તો સાર, જેથી આપણે આગળ ઉપર કદિ પણ એ કુટુંબ સુખમા દિનમ નિર્ગમન કરે છે એનું જોઈએ પણ અફમોસ ! આપણી એ ધાગણા તો પાર પડનાનીજ નહિ

માતાશુભ મૃત્યુ થયું જાણી વ્યાસ ખીજ થયા ખીજ થયાનું કારણ તો એટલું જ કે પાસે પૈસો નહિ, તેથી આ વખતે ન તને ભોજન કમવવામા અડચણ આવી બાળ ડોશી તો સો વરમને છેડે પડેઆ હતા

માજ સવાર માણસના ટોળા મને અને અને તરેહના તર્ક નિતર્ક કરે પણ વ્યાસને એકની એ સૂઝે નહિ અસહ્ય આપણે ઘેર તાસ અમગમીના લાણા થયા છે, બાપ દાદા એવા વરાયી કીર્તિ મળવી ગયા છે, પછવાડ આપણેએ નામ અમર રાખ્યું છે, આવી કનિષ્ઠ દયા ભોગવીએ ઝીએ પણ પિતાના કારજમા પાર વનુ ધન વાપરી પ્રતિષ્ઠા વધારી તેમ આ વખતે પણ માર કરતું જ નોંદએ. જો ન થાય તો સૌ પોગળ જાણી જાય પણ નાતમા આપણી હવકાઈ ગણાય એમ આખી રાત અહિ થી તહિ આગોટતા ગાડો વ્યામ નિયાગના વમગમા ચડ્યા

તેને એક વિચાર સૂઝી આવ્યો, મયારે ઉઠી તે પોતાને ધારેને ઠેમણે કાઠને કાઢા નિઠાય જઈ પડેઆ ત્યા જઈ તેણે કાંઈ સાધુ સાથે મમવત વધાવી તે આપણે જરા મામળાએ

“તમે મારી માને એનના દીકરા ડો પણ મહરથાશ્રમ છોડી તમે યજ્ઞચારી થયા ડો તમાગી માસીએ આજે સ્વર્ગવામ કર્યો છે, પછવાડે પુગ બાતન પણ પામે તેમ નથી, કારણ કે આજે અમે ધણા કમાન ડીએ ગજવાની ફોજ ધી છે. “ધીરજના કા મીકા છે” એ કહેવત મુજબ આગળ ઉપર સધળા સાતતાના થઈ રહેશે, પણ હાલ તો તમારે ૫૦૦૦) રૂપીઆ આપવા પડે ગારા વ્યાએ ગબીરાઈથી મૃત્યુ

“એ વાત ખરી. મારી પાસે પૈસો પુષ્કળ છે. અદ્યત્ત આજે આ હાટકેશ્વર મહાદેવની તમામે જગ્યાનો હું મહંત છું. મારે કાંઈ ગૃહસ્થાશ્રમ ચલાવવો નથી. વેરા ખરા કરી છોકરાં છેવાં પરણાવવાં નથી, તારા કહેવા પ્રમાણે કરું, તો અડચણ નહિ, પરંતુ તું વિચાર કર કે આ વખત કેવો છે? કોઈ કોઈનું નથી. પૈસો પછવાડેથી એર કરાવી બહાલામાં વિરોધ પડાવે છે, ત્યારે મારે ઉધાડે વાંસે કેમ સૂવાય ?” બ્રહ્મચારીજી બોલ્યા.

“ઉધાડે વાંસે શું ? જો હું જીવતો હોઈશ તો તમારે કશી ફિકર નહિ” ગાંડે ગપાડું માર્યું.

“દેહ કાણુ લંગુર છે. કાલનો કોઈને ભિરસો નથી, વળી મારે શિષ્ય (એવો) પણ નથી. માટે જો તારી ધ્યાનમાં એક વાત આવતી હોય તો હું કહું. તારે જોઈએ તેટલા રૂપીઆ તને આપું, પણ તારો એક દીકરો મારે ચરણે મૂકી જા. એટલે હું તેને બ્રહ્મચારી કરી મારો શિષ્ય કરીશ. જો કે તારે આ વખતે દીકરા જેવી દેહ જોને માટે માણસો હજીરો વલણમાં મારે છે, પથ્થર એટલા દેવ કરે છે, તેમને આપતાં લગાર વસમું તો લાગશે પણ એના સંબંધમાં તારું કામ થશે અને નાતમાં તારો જયનો ડંડો વાગશે” બ્રહ્મચારીજી બાવથી બોલ્યા.

હાથે કરી દીકરાને જાવાને સોંપવો એ લગાર મામોશી જેવું તો ખરું. ચોતાની ઇચ્છાથી વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થતાં બ્રહ્મચારી થતો હોય તો તેમાં તેનું કલ્યાણ મરું, પણ આ તો મારીને મુસલમાન ! છોકરાની ઇચ્છા વિના તેમ કરવું ! છોકરાને નથી વેરા કરવાથી પછવાડે સૌ મરકરી કરશે, બ્રહ્મચારી સગા તો ખરા પણ ત્યાગી થયાથી સગપણ મટયું જણાય છે. સાધુઓ ત્યાગી થયાનો સંસારમાં કોણ બતાવે છે, પણ તેમનો જીવ માયામાં સદા પરાવાઈ રહે છે. આ વખતે પણ મહારાજે બરાબર આંટી નાંખી. ગાંડે વ્યાસે મનમાં મસલત કરી.

“ગુરુજી મહારાજા! ભલે આપે કહ્યું તેમ. મારા દીકરાને આપના ચર્ણવિંદમાં મૂકવો એટલે આપ તેને શિષ્ય (સેવક) કરી રાખજો. હાંસ અમારે ત્યાં વેસ છે. માટે આપે તે ઉપર પધારવું, ને વળતી વખત છોકરાને સાથે લેતા આવવું” ગાંડે વ્યાસે નિશ્ચય કર્યો.

ગુરુજીને વાત ગમી. તે બાબતનો દસ્તાવેજ કરી બે સારા માણસની સાક્ષી કરાવી. રૂપીઆ આપ્યાં. ઉંટ ભાડે કરી રૂપીઆ લઈ વ્યાસ પૂર પાટીએ ઘેર આવ્યા. ઘેર આવ્યા ત્યાં તો પ્રેમથી પત્નીઆઓ વાટ જોઈ રહ્યા હતા.

“તારે કરવું છે કેમ ?” એમ સવાલ પત્નીઆઓના મુખમાંથી નીકળતાં વારને, ગાંડે વ્યાસે ગિરા કહી “કેમ તે શું ? એ તો તમે જાણો છો નાત તો ખરીજ. આ ઘરની રીત પ્રમાણે યાવ ત્યારેજ સોભા.”

એમ કહેતામાં શાખ્યાશ શાખ્યાશ ના યોગરૂઢમ પોકાર ઉઠ્યા. “તારા ધરની શી શું નામ છે” એ તો કોઈએ પૂછ્યું નહિ, વાર તેમને પૂછવાની શી જરૂર? એમને ક્યાં દિસાળ પતાવવો છે? એમને તો ચૂરમેઘરનાં ચમન ઉડાવ્યાનું કામ. ગાંડો વ્યાસ પણ ચડ્યા તે ચડ્યાજ. કુળની રીત પ્રમાણે કેવો મગ્વાનો ઉપાય? કેવું થેલાપણું! અફસોમં!!!!

દાદશાને દિવસે નાત આવી. ચાર ટંકનું જમણું સઘળું ચટણી કરી ગયા. ભાવિક ભૂદેવો ભાવથી જમણુવારમાં કેવી જુદી કરે છે તે આપણે ઉપર જોઈ ગયા છીએ, માટે તે વિષે આ સ્થળે ફરીથી વર્ણન કરી વાંચનારનો વખત રોકવા જરૂર નથી.

ગાંડાના પિતાના કારજમાં લેણદારોના રૂપીઆ આપવા બાકી હતા, તેમણે અરજીઓ કરી ડીકી મેળવી વારંટ કઢાવ્યાં હતાં એ તો વાંચનારને મુદ્દા હશે. એ લેણદારો આ વખતે વારંટ લઈ વ્યાસને પકડવા આવ્યા. જરી નાતમાંથી ગાંડા વ્યાસને પકડ્યા. મુરંકાટાટાંથી ન્યાયાધીશ પાસે ખડો કર્યો. લેણદારોએ અગાઉથી ખાધા ખોરાકો જરી હતી તેથી આ આપણા ગાંડા વ્યાસને વગર ભાડાની ઓરડી (કેદખાના) ને સ્વાધીન કર્યો. નાત નાતને ઠેકાણે રહી. હહાણું અને સાજા લૂટાછ ગયું. વ્યાસના વિજયના ડંકા વાગવાને બદલે વખોડાયા. ખાનારા ખોદવા લાગ્યા, એકના એક છોકરાને તેની મરજી વિના બળાટકારે બાવો કર્યો, ને ખેરીએ રજળા રખડી બીખારીની પેડે પેટ ભર્યું.

મગેલી નાંત વાહ વાહ કરતી વિખરાઈ ગઈ. હાટકેધરના ખલસારી છોકરાને લઈ ચાલ્યા ગયા. નરોત્તમ પોતાના ભાઈની આવી મૂખાંછથી નારાજ થઈ આ વખતે આવ્યોજ નહિ.

પ્રકરણ. સાતમું.

પાછળથી પસ્તાવો.

અરે! મેં આ શી મૂખાંછ કરી! હાથે કરી દુખ ક્યાં બેઠારી લીધું? છોકરા ક્યાં? ખેરી ક્યાં? હું ક્યાં? ભાઈ ક્યાં? આ તે શું? શક્તિ ઉપગત વગ કરવાથી મારી આ દશા થઈ. જોઈ હું તો ઉઘે અજાન ને નીચે પાતાળ. મને કોણ દીક્ષાસો આપે? આ વખતે જાતી કંકણ કરી રહું છું પણ રહેવાનું નથી. કેદખાનામાં પડ્યા ગાંડો વ્યાસ રડવા લાગ્યા.

લલિત વૃત

અરર! આજ આ કેર શો કર્યો? મમ અપ'ચિ તે પાગીઆ મેરે;
 ઘર હવું અરે! એક તો ગયું, વળતી માહાડું આમ તો થયું.
 સુમતિ ભાઈની ધ્યાનના ધરી, કુલણુલ થયો કીર્તિ ઓચરી;
 સરવ ટાળીયું કોઈ ના રહ્યું, અત્ર વિના હવે ભીખવું રહ્યું.
 ધિક કહું કહો વાર કેટલા? કરજ તો કીધાં કીધ નેટલાં,
 અસલની રૂઢી સારી દેખતો, મમ પિતા તણી કીર્તિ લેખતો.
 પણ હવે થયું જાણ આજ તો, વિષુ સત્તા થકી ખોઈ લાજ તો.
 દોહરો.

કોણ માતને તાત છે, કોણ નાત હું જાત.

કોણ આજ કેદે પડ્યો, હવે રહી રી વાત?

સહનું દુઃખ નવ થાય મુંજ, પહાર નેયું નવ જાય,

વણુ ખુટે આવી મળી, હાય હાય રે! હાય !!

દેખાનાનો જોર અચાનક ત્યાં આવી સડ્યો તેને ઉપરના શબ્દો. કાને
 નાજ્યા. ગાંડા વ્યાસ પાસે જઈ તેની તમામ વિતક વાત સાંભળી, તેથી તેણે
 છું કે માઈ —

શાહુલ વિકિરિત

પાસે શક્તિ નહિ કદાપી પૈની તો પણ કુલી કુલમાં,
 દાઝ-નાત વરા કરે જન જાહુ, કુળો તણી રીતમાં;
 રૂઢી ગાંડ પરં પરા દુઃખી કરે, આર્યો વિચારે નહિ.
 તેમાં લાલ કદાપિ કાંઈ ન મળે, બંધુ વિચારે સહી.
 પદ.

(હજી બલન થઈ જોડા હોય તે ગૈથી મોટા થાય-એ રાગ.)

ઓ કુલણુલ! નાત વેરા કરવાથી શું 'સુખ' થાય છે?

શીર કર્જ કરી ઘર વેચી શાને 'તું' તો મકલાય છે?

તે વળતે વાહ વાહ મુખ વદ્યો, થયો કર્મી કુળમાં એમ કથ્યો.

પણ પાછળથી એ તો હસ્યોઓ કુલણુલ !

નહિ મોક્ષ જમાર્યે પ્રેત તણો, તોય વૃથા ચાલ વધ્યો-જ ઘણો,

એ રૂઢી ચાલતી રીતિ ગણો.....ઓ કુલણુલ !

નહિ કરનારને ગિરનાજ નથી, હલકું ક્યું હાલ કહેજ કથી,

પણ દોષાદેખીથી મરોજ મરીઓ કુલણુલ.

જાહુ થઈ હવે દીલમાંહિ રસ, બ્યથ અકાર કરોને પસ,

ગીર હાયે કરી વાત ખટે મરે ?... ..ઓ કુલણુલ !

જેલર સુધરેલો, સદગુણી, બહેનો ગણેલો અને સાગ વિચારનો હતો. તેણે ફરીથી કહ્યું કે “ભાઈ ધરની ધંટીમાં બંટી વિના બાળક બુઝો પાડતાં હોય અથવા એથી પણ વધારે કનિષ્ઠ દશા હોય તો પણ ચાલતી રહી પ્રમાણે કહેવાતા કુત્રીન અથવા શકિત ઉપરાંત વરો કરવાનો આજ આપણા હિન્દુ ભાઈઓમાં તેમાં વિશેષે કરી બાદલોની જાતિમાં વધી ગયો છે. તે એટલે સુધી કે તેથી શું પરીણામ નીપજશે તે કોઈ તપાસતું નથી. આ બાબત વરો કરનારનો વાક છે એટલું જ નહિ પણ એવે વખતે તો પ્રપંચી પાગીઆઓ પણ પુષ્કળ ઉભા થઈ અવળી શીખા. મણુ આપી તેને દુઃખી કરે છે. આ રીતના પ્રથમ દોષ ગૃહસ્થને ઘેરથી નીકળ્યો હતો; પાછળથી ગાડરીઆ પ્રવાહની પેઠે દેખાદેખી એ કંઠવા લાગ્યા, પણ એમ કોઈક દુલભા દુલવું એ સત્તાવાળા અને વગર સત્તાવાળા એ બંને પક્ષને નુકશાન છે. વગર સત્તાવાળાએ મુન્ય એમી ની વખત પ્રમાણે વર્તવું, અને સત્તાવાળાએ પોને જોઈ શકી આ ખર્ચ કરવા ધાર્યો હોય તેટલા પોતાની જાતિનું ફંડ કરી તેમાં નાંખવા. આ ફંડમાં શેડીઆઓ (પટલો) ને સુધારોને અને શ્રીમતોને મદદ કરવા કહેવું, અથવા તો અમુક યૌની આ વખતના અમુક કપીઆ આ ફંડમાં નરેજ એવો જાતિનો ધ.ગે કરાવે. એ રીતે યજ્ઞેલા ફંડમાંથી પોતાની જાતિના ગરીબ છોકરાઓને બહુવા ઝોવરસીપ આપવી, અને તેઓ ઉચો અભ્યાસ કરે તેમ બદોબસ્ત કરવો. ફંડ મોકલું ધાય તો બેડીંગ પણ કરવી. આ ફંડ શહેરમાં રાખવું; એટલે ગામડાની જાતિના છોકરાઓ લાભ લઈ શકે. તેમના માથાપને સમજાવતી આપી તેમને (છોકરાઓને) બહુવવા. ફંડમાંથી છોકરાઓને ચોપડીઓનો બદોબસ્ત પણ કરી આપવો. સાચા અને હુશિયાર ઉચો નજર રાખનાર છોકરાઓને જ્ઞાતામ આપવું, જેથી બીજાઓને ખર્ચા થાય. દરેક છોકરાઓને માટે માનિક ખર્ચ શું લાગે છે તેનો હિમાય ગખવ. બહુી ગહુી છોકરાઓ એ તેવા થાય સારે તેમને માટે જોઈલો ખર્ચ થશે હોય તે તેમના પગારમાંથી ગમુય કરશે. ને પહેલા કોઈનાં માથાપ ખર્ચ આપવા ખુશી હોય તો લેવો. આ મ કરવાથી ફંડ ટુટે નહિ. બહુ! જો તમે આવો કામના પેના વાપર્ષા દોત તો તમની અક્ષય કીર્તિ કુતાં આજે તમારે પસ્તાવનો વખત આવવા નહિ. તમની રાજે પેના હતા નહિ તેથી તમારે તો ધરજ કરવું જોઈતું દગુજ નહિ, પરંતુ માગ ઉપરના વિચારો પેસાદાર વરા કરે છે તેને માટે જે હવે તમે જે રખાવો કરો છો તે નકામો છે.”

આમ કહી જેલર ત્યાંથી વ્યાપ્ત થયો. ૧૭ દિવસ દેવના ગી ગાડો છુટ્યો, ઘેર ઘેર ભટ્ટી શીખ. રીની જેટલી ખામી અને ગળી રખડી ને બિચારો મરગુ પામ્યો. (સંપૂર્ણ)

સ્વ! કલ્પાનજી માધવજી ભટ્ટ.

अगर में इस विषयपे कुछ विवेचन करू तो आप महाशयों कुछ हर्ष नहि देखेंगे. मैंने बहोत दफा महान लेखकोंके हिंदी गुजराती वा ईंग्लिश आर्टिकल्स वांचे हैं वा उन्होकी रचना, शब्द वा लीपि मेरे हृदयमें याद कर रखे हैं मगर बहोतसी दफा मेने गौर कीआ है की वो लेखोंमें बहोतसे निरर्थक शब्द लीखनेमें आए हुवे हैं. और इसी वजहसे बहोत दीनोंसे मेने मेरे हृदयको समझाया था की मौका मिलतेही में लेख वा लेखकपे में मेरा अभिप्राय आप लोगोंकी सेवामें पेश करूं. "लेख" शब्दका कुल स्वरूप कुछ विषयपे कोईभी चाँसका लीखना होता है. जैसा की शालि-लेख, ताम्रपटलेख, हस्तलेख, वगैरा बहोतसी कोशमके लेख हैं. वा वर्तमान समयमें वो सब लेख लेखकोंके स्मारक चिह्नके मानिंद नज़र आते हैं. और गर अपन उसके कुल स्वरूपकाही लेख समझें तो सगरे वा मित्र वर्गमें जो पत्रव्यवहार करनेमें आते हैं उसेभी क्युंन लेख गीनना चाहिए? मगर नहि! यह लेख तो अएसा होना चाहिए की जिसका पूर्ण रहस्य जन-समाजकी स्थिति सुधारनेमें वा उक्तोंकी सुखवृद्धि करनेमें उपयोगी रहे! लेख अएसी पद्धतिमें लीखना चाहिए की गर वांचनेवालेकी दृष्टि उसके एक लाईनपे पड़े तो वो अपने खुशीसे और बीन कगलेसे (Without botheration) उसको समाप्त करे! लेख अएसी भाषामें न होना चाहिए की वांचकगण उसका मग्नमुन न समझ सकें. सख्त भाषा जैसे की संस्कृत भाषा आठसों वर्ष उपर सर्वत्र हिंदकी मान्यभाषा थी वा रफते २ हिंदू मुभि पर समयके बदलानेके साथ यानेकी पृथक पृथक जानिके राजाओंके ईश

भारतमें राज्यदंड धारण करनेके वजेसे प्राकृत भाषामें राजभाषा मिश्र होने लगी. और फीर संस्कृत भाषामें दूसरी सखीआं सामेल होनेसे अपना रूप बदलने लगी और आज क्षपण देखते हैं की गुजराती, हींदी, बंगाली, मराठी, और पंजाबी इन सब भाषाओंमें बहोतसे शब्द संस्कृत हैं वा शेष शब्द संस्कृत भाषाके अपभ्रंश हैं. यातो मनसे बनाए हुवे हैं और ईसी नियमानुसार जबकी लेखक कोईभी लेख लीखते हैं तो वो लोग बहोतसे संस्कृत शब्दोंको उपयोगमें लेते हैं बेशक संस्कृत शब्दोंके मीश्री होनेसे लेख बख्ताभुषण पहेनी हुई प्रतिमाके मानींद सोपायमान दीखता है. यानेकी उसकी लीपी अति उत्तम होजाती है. मगर उक्त लेख वोह बांचनहारके लीए एक निरूपयोगी खेलके मीस्थ होजाता है जो की संस्कृत शब्दोंके अल्प सहवासमें आए हुवे हैं वा सीर्फ प्राकृतकेही अपभ्रंशोंकेही उपयोगमें अपनी जींदगी व्यतित करते हैं. अपने देशमें संस्कृत विद्या वल्लतके पलटनेके साथ दीनप्रतिदीन क्षीण होती गईहै. और उसकी हयाती आजकल सीर्फ दसो टके हैं. वर्तमान समयमें जहां देखो वहां सीर्फ बनावटी भाषासेही कार्य व्यवहार चलता है. और कोईभी शाखा अएसी नहि है. की जामें प्राकृत भाषाकाही उपयोग होताहो वोह लोग अपभ्रंशोंकोही प्राकृत समझ उपयोगमें लेते हैं मगर अफसोस की उन शब्दोंकी व्युत्पत्ति भाग्येज कर सकते हैं. और अएसे सख्स बहोत हैं वास्ते मेरी तो राह येही है की हमेशां सुष वा स्हेली भाषामेंही लीखे हुवे लेख उक्तके बांचने वालोंके हृदयोंको जीत सकते हैं जो लोगोंको संस्कृत भाषाका अच्छा ज्ञान है, उन्हे तो ईस पधतिमें लीखाया हुवा लेख कुछ नापसंद पड़ेगा-मगर फीरभी वोह उस पधतिमें समजाए हुवे रहइये, आफरीन होगा.

लेखक कुछ बहोत विद्वानं होनेसे नहि हो सकते हैं. अर्थात् बी. ए. वा एम्. ए. वगैरोंकी डीग्री संपादन वाएसेही नहि हो सकते हैं. वो तो फक्त लेखकोंकी स्मरणशक्ति, कल्पनाशक्ति, वा अनुभवों येही यथास्थित

હૈ. યહ જગોપર વિદ્યાકાં ખી સવાલ ન મુલના 'ચાહીય કયુંકો વિદ્યા લેલ-
કોંકી હરેક કીશ્મકી શક્તિ વઢાનેકા ઉત્તમ હથિઆર હૈ.

જો લેલ અનુભવસિદ્ધ હૈં વો સવસે શ્રેષ્ઠ હૈં; ઓર જો લેલ કલ્પના
શક્તિકે મિશ્રિત હૈં. વોહ લેલ ગર મેં ન મુલતાહું તો વાજે વાજે વલ્લત
ચાંચકવૃંદકે મગજ શક્તિકો વહેતહી ચંકરમેં ઢાલ દેતે હૈં. યહ લેલોંકેખી
મેરી સમગ્ર મુવાર્ફાક વો હીસે હો શકતે હૈં. યાને કી સ્વાર્થી ઓર પર-
માર્થી—જીસકા માયના વીલકુલ સ્પષ્ટ હૈ. ઓર ઈન દેનેમેં પરમાર્થી લેલ
શ્રેષ્ઠ હી નક્કર આતે હૈં. જો લેલ હૃદય ઓર મસ્તકકી શાંતીમેં લીલનેમેં
આતે હૈં વો અવશ્ય સુદ્ધ, સ્પષ્ટ વા લોકપ્રિય હોતે હૈ. યાનેકી જવ સ્વ
મનુષ્ય અપને લીનકે કાર્યોસે કાર્યોસે નિવૃત્ત હોકર આરામ લેતે હૈં. યાને
સયનકોં જાતે હૈં; ડસ વલ્લત સમ્યાગ્રિન ચૈતન અવસ્થામેં હરેકકે મગજમેં
નવે નવે અનુપવસે સંકલ્પ વિકલ્પ ચલા કરતે હૈં. ઓર ડન વિનારોંકો
ડસ વલ્લત કાગજ પર ચીતરના વો વેશક એક શ્રેષ્ઠ લેલપે કાવુરલ શકતા
હૈ. ઓર ફીર વોહી કાગજપે ચીતરે હુવે અનુભવ સિદ્ધ કલ્પનાકો ડયું ડયું
વેદ્યારૂપી રંગકા પટ દેઓંતે ત્યું, ત્યું વે અતિ ઉત્તમ હોતે જાવુંગે. લેલકી
રિશ્તા કરનેમેં ઇપ્રી માસીકકે મંત્રી સાહબને ગુજરાતીમેં લીલી હુઈ લેલકી
બની કી મદદ લેનેકો મેં વચન દે શકતાહું.

લછમનસીંગ. અ. પાલનપુર.

ચાંદીસોનાના વેપારી તથા કારીગર ભાઈઓને
અમુદ્ય લાભ.

અમારા કારખાનામાં ચાંદીના તમામ જાતનાં ધુધરા ધુધરી તથા
ફેન્સી કંદનાં લાખાટ દેવ મુસ્તિઓ નકશીઓનાં આદાં તથા કાપેશ ધારનાં બટન
તથા કંદનાં ડાંડી, બેટ, સીક, હોડી, બદામ ચાન્દરાણી નકશીની જુવળીડીઓ
ખનાવવામાં આવે છે. તેમજ પરી પાટા કાઢવાનું, હેમની રેણ પીંણવાનું તથા
નાંધું કડીનો તાર ડાખવાનું, મેડલો ડાખવાનું, પડીયાં પાડવાનું ટીસડીઓ પાડવાનું
કામ અક્ષાધાર વાવણસર કરી આપવામાં આવે છે.

ગૌરીશંકર પુરૂષોત્તમ ત્રવાડી ધુધરીવાલા.

પેલી—મુતાર ચાલ નૈશિતમદાસ ભાગિનો માળો

પહેલે મળલે—મુંબઈ, ૨.

કારખાનું. માધવ જીવન—કાંદાવાડી મુંબઈ ૪.

સુરત અઢાવીશી ચાતુર્વેદી મોઢ બ્રાહ્મણોની સાંપ્રત સ્થિતિનું દિઢ્ઢર્શન.

લેખક-ભટ્ટ નીજાભાઈ ભાઈશંકર ખરસાડકર.

(હાલ મુ. હાંસાપોર, તા. જલાલપોર, છલ્લા સુરત.)

શવાઈના ચારામાં તેમના તાપ્યામાં સુરત અઢાવીશી નામે વિભાગ હતો, અને તેમાં મોઢ બ્રાહ્મણોની વસ્તી હતી. તે મુજબ સુરત છલ્લાના હાલના મોઢોએ પણ પોતાનો વિભાગ સુરત અઢાવીશીને નામે જોલવા લખવામાં ચાલુ રાખેલો છે, જે કે ગામોની વ્યવસ્થામાં વધવટ થયા છતાંએ એજ નામ અઢાપિ કાયમ ચાલ્યું આવે છે. સુરત અઢાવીશીના મોઢ બ્રાહ્મણોમાં મુખ્યત્વે બે વિભાગો છે. એક ભટ્ટ અને બીજો શુક્લ. (ધંધા પરત્વે એમાં વૈધ, જ્યોતી, શાસ્ત્રી, અવઠક વાળાઓ છે, પણ તેઓ મૂળ ભટ્ટ શુક્લ વર્ગનાજ હોવા જોઈએ એમ અનુમાન છે.) ત્રીજો વિભાગ ઉપાધ્યાયો છે, જેમાં ઘણું ખર્ચ ધામટો વિગેરેનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

ભટ્ટ અને શુક્લોમાં શુક્લો સદોને યાયતા નથી. તેમના હાથથી દાન દક્ષિણા લેતા નથી (હમણાં હમણાં આ મર્યાદા કોઈ કોઈ લોપતા પણ જણાય છે) છતાં ભટ્ટોને કન્યા દે છે. ભટ્ટ અને શુક્લો એકબીજાને કન્યા દે છે. ઉપાધ્યાય વર્ગમાંથી કોઈ શુભ વાસનાથી ભટ્ટ શુક્લ વર્ગમાં કન્યા દે તો તે સ્વીકારે ખરા પણ તે વર્ગમાં દેતા નથી. ઉપાધ્યાય વર્ગમાં કન્યા નહિ આપવાનું કારણ એમ જણાય છે કે મુખ્યત્વે એમનો ધંધો જરા નીચો ગણાએલો છે. યજમાનોની કન્યા-પુત્રીઓને સાસરે પીયર લઈ જવી લાવવી, યજમાનને ત્યાં અગીઆરમાને દિવસે કામોટું હોમવું, તેરમાએ રૈયા લેવી, તેમને ત્યાં પત્રાવળી નાંખવી, ગામમાં ઢાંકા ઢાંકવાં, ગામ પરગામ નોતરાં ચૂકવાં, ખીડીઓ તાણવી, (આ બધી ભટ્ટ વર્ગમાં પણ કયાંઈ કયાંઈ હમણાં જોવામાં આવે છે.) સંધ્યા પૂજનો ધણો અભાવ (જે પણ ઉપર ગણાવેલા ભટ્ટ વર્ગમાં હજુ તરણ વર્ગમાં ધણોખરો તો પ્રચલિત છે.) શાસ્ત્રાભ્યાસનો તદ્દન અભાવ, (અપવાદ દાખલ કોઈ કોઈ શાસ્ત્રાભ્યાસી થયાના દાખલા છે ખરા.) સાટાં કન્યવિક્રયનો રિવાજ વિગેરે વિગેરે કન્યાની અજીત કે અધીરાઈ આવવાથી કેટલાક શુક્લ અને ભટ્ટો આ ગ્રામફટ (ધાવટ) વર્ગ સાથે સાટાંથી કે સુક્લ કન્યાવિક્રયથી જોગયા. કેટલાક ભટ્ટ અને

શુકલોએ પોતાના આચાર વિચાર અને વિદ્યાભ્યાસ'ગ છોડવાથી તેમના દિકરાઓ કુંવારા રહેવા માંગ્યા, તેવા પશુ આ ઉપાધ્યાય વર્ગમાં ભળ્યા કે ભળવાનો ધરાદો રાખી રહ્યા. કેટલાક ટેક રાખી રહ્યા. પશુ છોકરાઓ અભણ અને દુરાચારી જણાતાં કે ગરીબ અવસ્થામાં હોવાથી તેઓને કન્યા મળતી અટકી. છોકરાઓ પુરુષાર્થી નિવડેથી વા ગરીબાઇ દૂર થતાં મૂળીઆ પીલાવાનો સંભવ ખરો. આ વર્ગોના વિશેષે ઉપયોગ હવે રહ્યો નથી, અને આ સ્વંત્ર વંશમાનામાં કાંઈ મૂર્ખ-મન્યોના મિથ્યાભિમાનથી જ્ઞાતિમાં જ્યાં જુઓ ત્યાં કલેશ કલેશ ને કલેશ દષ્ટિએ પડે છે. જે વર્ગમાં (મદ શુકલના ઉપર જણાવેલા) કન્યા સુગમતાથી મળે છે તે વર્ગમાં ધાવણું બાળકોથી ચારંભીને વેવીશાળ દરવાનો રિવાજ છે, આથી માટે ભાગે રૂપ ગુણ વપનાં કળેશ ધણું છે. આ રિવાજથી બહુ થકે એવા ધણા વિદ્યાર્થીઓની જીંદગી પશુ ધૂળ થએલી જ્ઞેવામાં આવી છે. અને મૂળ હેતુ ઉપો વળતાં એ વર્ગ દરેક બાળકમાં પાછળ પડતો જાય છે, એથી ઉલટું કન્યા મળવી જે વર્ગમાં (ઉપાધ્યાય વર્ગમાં) જરા કંટા છે તે વર્ગની શારીરિક સંપત્તિ પશુ ઘણે ભાગે સારી છે અને તેને લઈને તે વર્ગમાંથીજ ધણાં રત્નો હમણાં હમણાં પ્રકટેલાં જણાયાં છે. અલબત્ત અપવાદ તો આમાં પશુ હશેજ, અને તે સ્વાભાવિક પશુ છે. દિનપરદિન “ઝોળિમાંનાં જોનાં ઝડપાય છે” તે વર્ગ નાનો થતો જાય છે અને પોતાની કન્યાને માટે યોગ્ય વર મેળવવો પશુ એ વર્ગમાં મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે. અને જે મળી આવે છે તેને “ઠીક” માની સંતોષ મનાય છે. “મદ-શુકલ વર્ગ”માં કન્યા આપવાનું ક્ષેત્ર એટલું બધું સંકોચાઈ ગયું હોવાથી તે વર્ગમાં દવચિત્ર કોઈ સ્ત્રીનું મરણ થાય છે તો રંગનાર પુરુષ માટે દવચિત્ર રમણનમાંજ વાહવાન થઈ જાય છે ! યા કોઈ સ્ત્રી ભયંકર માંદગી ભોગવતી જ્ઞેવામાં આવતાં પરોપકાર વૃત્તિ વાળા ધણા ભાઈઓ એવી ઇચ્છા રાખતા જણાયા છે કે “એ બાઈ જલદી રામશરણ થાય તો ઠીક કે પોતાની દીકરી ભત્રીજા કે ભાણેજ માટે વરે ગ્રાધવાની કડાકુટમાંથી મુક્તિ મળે !” આ ઉપરાંત માત્ર પરણતી પેઢીનોજ એ રંગનાર વર છે એટલુંજ જણતાં ધણા પોતાની કન્યા માટે તે બાઈને “ઝડપી લઈ” પાછળથી પસ્તાનારનો પશુ ટોટો નથી, છતાં એ રિવાજ અદ્યપિ સો દોઢસો વર્ષ પર જે હોંસથી પળાતો હતો તેવાજ ઉત્સાહથી હજી પશુ પાળવામાં આવે છે ! પ્રભુ કરો અને આ અને એવા બીજાં હાનિકારક રિવાજ બ્રાહ્મણ કોમમાંથી સદા ને માટે નાશ પામે. નવિન વર્ગ આ રિવાજ પ્રતિ ઉપહાસથી જ્ઞેવા લાગ્યો છે એ પશુ સુચિન્ન છે.

૧

ઉપર જણાવ્યું તેમ ઉપાધ્યાય વર્ગને બંદો અને શુકલો કન્યા ન આપવાની રીતથી તેઓએ પોતાનો એક ખાસ વાડો (ગાળ) ક્યો અને તેનું એવું બંધારણ

ધણું કે જે વર્ગ આપણને કન્યા આપે તેમનેજ કન્યા આપવી. આવા વાડાથી કવચિત્ કવચિત્ એ વર્ગમાંથી બહુ વિગેરેને કન્યા મળતી તે અટકી.

આ ઉપાધ્યાય વર્ગે પોતાનો ગોળ બાંધી પોતાને બંધનમાં લીધા છે અને તે સાથે તેમણે એક સભા ચાલુ રાખી છે, ને તે દરવર્ષે વાર્ષિક મંમલેન બરે છે. એ સભાનું નામ “ધાર્મિક સભા” છે. એના કેટલાક નિયમો છે તે ધણા સારા છે. એ નિયમોની ચોપડી હાથથી પણ છે. તેમાં કન્યાવિક્રય ન કરવો, સાટાં ન કરવાં, સત્ર પ્રસંગે પહેરામણીમાં રૂ. પીસથી વધુ ન આપવું વિગેરે ધારા ઠીક ધડાએલા છે. એ સભાના દોરનાર મુખ્ય તેજા અમારા નામાંકિત વૈધરાજ શ્રીકાલાઈ ઉદેશ્વરિય રામશંકર ગણુદેવીકર છે. સ્થાયી પ્રમુખ જેવા રા. ધેસાભાઈ દયારાંકર બહુ અજરામાંકર છે. આ સભા આસરે દરેક વર્ષથી ચાલે છે. એણે પોતાના નિયમો અતુસરી સામસાંમાં સાટાં બંધ કર્યા છે, કન્યાવિક્રય અટકાવ્યો છે. જે કે શુભ ચાલે છે એમ એમની સભામાંજ પોષાર કરનારા નીકળ્યા છે. ગમે ને હો પણ હોડે હોક જે લેવડ દેવડ થતી તે તદન બંધ છે. અને એ વાત બહાર ફેલાય તો મોટી સજ્જા માનવામાં આવે છે, એટલું તો ઠીક થયું છે. એમનો એક વર્ગણી સંગ્રહ છે, તેમાંથી કેટલાક વિદ્યાર્થીઓને શિષ્યવૃત્તિઓ અપાય છે. એ જોતાં આ સભા કેટલુંક સારું કામ બજાવી રહી છે. ને ઉપર જણાવ્યું તેમ કેટલાક મુદ્દાં પશુ અમલમાં આણ્યા છે.

પૂણાંથી તાપી નદીની વચમાં આવેલાં ગામોનો એક જયો પડેલો છે. તેમાંના કેટલાકો તે ભાગમાંથી કન્યા મેળવે છે ખરા પણ આપતા નથી. તેઓ સુરત નંચસારી તરફ ઉતરે છે. તેઓ પોતાનો બાંધો બાંધવા પ્રયાસ કરી રહ્યા છે કે આપણને આપે તે વિભાગમાંજ કન્યા આપવી. એવી ભાંજબડ આલ્યાન કરે છે. એમાં પણ કામ ધંધાને લઈનેજ બે વિભાગો જેવા જણાય છે.

તાપીથી નર્મદા મુધીમાં વરતા મોદ વિખેતો એક વિભાગ છે તે “ગોદારા” નામે ઓળખાય છે. આ વિભાગમાં પણ કન્યાની અછત અને કાંઈક ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે વિભાગો હોવાથી ધણા ચોચ વરો અવિવાહિત જોવામાં આવે છે. રહેરો અને ગામડાં વચ્ચે પ્રથમ મેદ મનાતો ન હતો. હવે રહેરોઓ ગામડાંમાં કન્યા આપતા લગભગ અટકી પડ્યા છે. સગાસગામાં પણ વખતે લગ્ન ગોડવાય જાય તો શ્રીકર નહિ પણ ગામડાં તો નકામાં એવું થઈ રહ્યું છે. જે કે ગામડાંની કન્યા લેવામાં આનાકાની નથી. ગામડાંના લોકો સંપ કરી રહેરમાં આપતાં અટકવાના વિચારો ચલાવી રહ્યા છે. આમ ઉભય વિચાર શાંતિને અનિષ્ટકારક છે એમાં કંઈ પાણું શક નથી. કેમ કે એકંદરે તો કન્યાની અછતજ છે તેમાં આવી સ્વાર્થવૃત્તિ!

અમારા વિભાગમાં (સુરત અઢાવીશીમાં) બે મોટાં મંડળ આસરે ચારસો

પાંચસો વર્ષથી ચાલે છે. પ્રથમ “ચોરા” મંડળ તે તાપીની ઉત્તર તરફના ગોદાર વિભાગના ગૃહસ્થોનું; તેનું જોઈ સુરતથી વલસાડ સુધીના ગૃહસ્થોનું એક ખીલું બંધાયું. આ મંડળ શિષ્ટ મંડળ કહેવાય છે. આ જોઈ મંડળોમાંના કેટલાક ગૃહસ્થો એક ખીલમાં જોડાય છે. “ચોરા”માં હોય તે (ચોરાવધ) અને શિષ્ટ મંડળમાં હોય તે (શિષ્ટવધ) અને બન્નેમાં હોય તે (ઉભય પ્રકરણી) કહેવાય છે. ઘણું કરીને આ પ્રસ્તુતો વૃદ્ધના દેહાંત થતાં કરવામાં આવે છે. મરનારના દ્વાદશાહને દિવસે જેઓએ કે જેમના વૃદ્ધોએ એવાં પ્રકરણો કર્યા હોય તેવાઓને આમંત્રી ત્રયોદશાહે દક્ષિણ વહેંચે છે. આ મંડળમાં દાખલ થએલાઓને બે દિવસનું અચ્છેર અચ્છેર ધીનું પાકું સીધું અપાય છે. અને રૂપીયો એક દક્ષિણ અપાય છે. આરંભના વખતોમાં તો શિષ્ટોમાં અર્ધો રૂપીયો દક્ષિણ હતી તેથી શિષ્ટસ્વ દક્ષિણા દાલી એવું સંસ્કૃત અપભ્રંશમિશ્રિત વાક્ય કહેતી રૂપ થઈ પડેલું છે. આ મંડળની ખીજે દિવસે ન્યાત જમી રજા પછી બધી વાતે પરવારી રાત્રે સભા મળે છે. આ અમારી પાર્લમેન્ટ. નામો લખવામાં છેકછાક કે બૂલો હોય તેની જંગી તકરાર નીકળે તે સમાવાય છે. પછી દક્ષિણ વહેંચાય છે. આખી રાત્રિને લગતું કંઈ અરનવું કામ હોય તો તે પણ હાથ પર લઈ નીવેડા અણાય છે. એમ મોટી મોટી તકરારો અને વાગ્યુદ્ધો થાય છે. મહાભારતનું યુદ્ધ તો અદાર દિવસમાં પૂર્ણ થયું હતું, પણ અમારાં યુદ્ધો તો યુરોપમાં ચાલેલાં ઈંગ્રેજ ફ્રાંસના કે મિત્ર રાજ્યો અને જર્મનાદિ સાથે ચાલેલાં યુદ્ધો સાથે સરખાવી શકાય એવાં છે. મિત્ર રાજ્યો અને જર્મનાદિ સાથે યુદ્ધ શમ્યાં છતાં જેની લેવડ દેવડની હજી પણ પતાવટ બરાબર થઈ શકી નથી તેવી અમારાં એક છેલ્લા યુદ્ધની જાણે કંઈ પણ પતાવટ થઈ ન હોય એવું જરાક રહી ગયું છે. પણ તે હંમે નકામું જ છે. આર્વા યુદ્ધોમાં દક્ષિણ કર્યા શિવાય સભા ઉડી પણ જાય છે. વિદ્વેષર ધરમાં જાય છે, એને પાટલા ઉડાવી મૂક્યા કહેવાય છે. આવા પરિણામથી ગૃહસ્થને નસીહતો થઈ બિચારો કરીને શિષ્ટોને ખોલાવી દક્ષિણ વહેંચે છે, ને એક દિવસ જમણુ આપે છે. શિષ્ટત્વનું આ મોટું માન !!! આ વર્ગમાં બધા વર્ગમાંના વિશે છે. જેને દાખલ થવું હોય તેને છૂટ પૈસા જોઈએ. કોઈના સ્થાન ઉંચા નીચાં કરવામાં બડી પક્ષાપક્ષી ચાલે છે. ન્યાય અન્યાય કોઈ જોતું નથી. “પહે ચોરી પહે ન્યાય વગર પક્ષનો માર્ગો જાય ” એ કહેતી અમારા મોટાં નામ વાળા શિષ્ટોમાં પણ છે!!! આવા પ્રપંચો તથા યુદ્ધો જોઈ કેટલાક ને અમારી પાર્લમેન્ટના યુદ્ધને જવાબ કહે છે, તેથી એવી ભોવધમાં કોણ દાખલ થાય કરી આધાન રહે છે. બહારના વિચક્ષણ જ્ઞાનારને નો આ ભોવધો જોઈ કંટાળોળ ઉપજે છે. અને નકામા પૈસા ખર્ચી આ શિષ્ટત્વનો ડોંગ પેક્ષો આ મોટું કરતા હશે એમના થઈ આવે છે. કારણ કે તેમાં તાતિશ્રેયનું વિધા એવું કંઈ પણ બહુ ઉપયોગી કાર્ય હાય

ધરવામાં આવતુંજ નથી. શરૂઆતમાં કદાચ હશે પણ હવે શિષ્ટવધ કે ચોરાવધ હોવું એમાં વિશેષ પ્રતિષ્ઠા નથી. આથીજ નવા બેઠાતા નથી. અને પ્રકરણોમાં પણ જેનાં નામો ઉપર હોય છે તેજ વિશેષ રસ ધરાવે છે. તેમજ તેઓ મનથી માને ખરા, પણ જેઓ શિષ્ટવધ ચોરાવધ નથી તેઓ ઓછી પ્રતિષ્ઠા વાળા છે એમ પણ હવે નથી. આ શિષ્ટ પ્રકરણમાં એક વાત જાણવા જેવી એવી છે કે મંડળમાં ન હોય તેવાં સગાં સંબંધીઓને પણ એકજ પત્રિકામાં આમંત્રાય છે, અને તેમનાં નામો ગમે તેવા સંબંધી કે સગા યતાં નામદાર (શિષ્ટ ચોરામાં દાખલ થયેલા) નાં નામોની નીચે લખાય છે, પણ દક્ષિણમાં તો તેમનું પણ શિષ્ટવ હોય છે. દરેક ગામના પ્રથમ સ્થાનના ગૃહસ્થો જે ગામના પટેલ તરીકે ગણાય છે તેમને ખાસ દોઢી બમણી દક્ષિણ મળે છે. આ પેટે એઓએ ઘણુંખરું પ્રતિ પુરવે શિષ્ટ સમાગમ કરવો પડે છે. અને આમ કરી પોતાની પટેલાઈ ને મોતો પણ સાચવી રાખે છે. પ્રકરણ રવગવે નહિ માટે કાઢી મારો ને પાછલે હાથે એમ વધારે પણ અપાય છે ! ગૃહસ્થની મરજી ન હોય તોએ તેના ગામના પટેલ કે બીજા લાગતા વળગતા બગસીલાઓ જેવી બલામણુ કરી અપાવે છે. આવા આસામીઓમાં કેટલાક અક્ષરશત્રુ પણ હોય ખરા, છતાં તેમની પ્રતિષ્ઠા આવી આવી છે !!! શિષ્ટ મંડળમાં લગભગ પોણીબસે નામાં છે, અને “ચોરા” માં પણ તેટલાંજ. ચોરામાં દરેક નામાં વાળાએ કેટલાં પ્રકરણ કયાં તે પ્રમાણે જોઈ તેમને તેટલા ટકા લેખે-પેસા વધારાના મળે છે.

આ બંને મંડળોમાં આગણ વખતના સુરતના પટેલ તે આખી અંકુવીથી ના પટેલ તરીકે કોરડો ફેરવનાર લટ જગન્નાથ નિર્જયરામ (જેઓ મૂળ ધમગાજના પ્રખ્યાત બગનાન શાસ્ત્રીના કુટુંબી હતા) “ધુધરીવાળા જેઠકા ઝાલનાર” કે “જગન્નાથ બાબરીવાળા” એવા નામથી જેઓ ઓળખાતા હતા તે યદ્દિ ગયા છે. મહાન યોદ્ધા રૂપે નીડર વક્તાને પ્રચંડ ઘાંટા વાળા હતા. તેઓ ઝાઝું ભણેલા નહિ પણ કોરડો ફેરવવામાં હિસ્તાદ હતા. પ્રકરણ રવગવવું કે સર લઈ જવું તે તેનાજ હાથમાં. આવું કેટલોક વખત ચાલ્યું ખરું પણ પછી કેટલાકો ચેલા અને સામાં શીર્ગર્જ કરવા મંડ્યા. એવા ગૃહસ્થોમાં ગણદેવીકર બદ્ધ કૃષ્ણરામ, (બદ્ધ નરભેરામના પિતાથી) બદ્ધ રામશંકર ફુલ્લભરામ વિગેરે હતા. આથી આ દોર ચલાવનાર પ્રચંડ વ્યક્તિ હીલી પડી હતી.

ઉપર જણાવેલા સુરતના પટેલ જગન્નાથ પછી શુકલ જડુરામ હરદાસ સુરતકર જેઓ એક મહાન યાત્રિક અને જે સાથે વેચાકરણ અને વ્યવહાર કુશળ હતા તેમને કેટલાકોની મદદથી પ્રથમસ્થાન મળી ગયું; અને આખી અંકુવીથીને; મુખીપણાનો પદ્મભિષેક થયો. તેમના વખતમાં જાતિમાં કોઈ મોટા ઉપદ્રવો ન હતા. જે કે પ્રચંડ ખેલવામાં તેમને કાંઈ ગાંજ જાય એવું ન હતું. તે પછી તેમના

પુત્ર કીરજરામ નિવૃત્તિમાંજ મગ્ન હોવાથી વગર પદાભિષેકે નવસારીના વૈદ
ગોવિંદરામજી જે ધણાજ વ્યવહારકુશળ અને સમયોચિત ન્યાય જાણવામાં એક
હતા, અને જેમનો ખોલેલો ખોલ આખી સભા શિરસાવંધ ગણતી હતી તેઓ
એક અઢાવીશીના પટેલ તરીકેજ નામાંકિત થઈ ગયા છે. આજે હવે એવો કોઈ
મહાપુરૂષ અમારી જાતિનાં આ એ મંડળમાં રહ્યો નથી કે જેનું વચન આખી સભા
સ્વીકારે! ન્યાય અને શાંતિથી કામ લેવાની કુનેહવાળાની જગ્ગરી ખોટ છે. શિષ્ટ
મંડળનું ખરાબે ચલતું વહાણ સંભાળી રાખે એવો કોઈ સુકાની નથી. જે કે આ
મંડળો જાતિના હિતનું વાસ્તવિક શું કામ કરે છે, તે મને તો કાંઈ સમજતું નથી.
નકામો ખર્ચ અને નકામો કાળક્ષેપ, ઘણે દિવસે એક બીજાને મંજવાનો લાભ
અને તેથી થતી ઝાઝાખાણનોજ માત્ર લાભ ગણીએ તો તે છે ખરો, બીજું કાંઈ
ત્રિય નથીજ. આ કાર્ય હમણાં પાંચ જ વર્ષથી પ્રતિ વર્ષે એ પાંચ આધુનિક
સંસ્થાનાં મળતાં વાર્ષિક સંમેલનો સારે છે તો જુની ને નકામી પ્રયા વધ કરી
નવિનનો સ્વિકાર સર્વાનુમતે યાય તો હીક એમ ધણા બહેલાઓ અપેક્ષા રાખે છે,
અને ને સ્તુલ પણ છે.

જે ભોદા શિષ્ટ મંડળમાં નહોતા તેમાંના કેટલાકને એવો વિચાર મૂક્યો કે
શેષ્ટ મંડળ કાંઈ યોગ્ય કાર્ય બજાવતું નથી, વિધાને આશ્રય આપતું નથી, માટે
ખોપણે એક નોખું મંડળ સ્થાપવું. આથી તેમણે એક મંડળ સ્થાપ્યું હતું,
પરંતે તેનું નામ “રાત્યસભા” પાડ્યું હતું. આ સભાના હિતપાદકો મુખ્યત્વે સ્વર્ગસ્થ
તાસ્ત્રી ગોવિંદરામ કીરજરામ ધમજાજીકર, સ્વ. શુકલ રામચંદ્ર ગણદેવીકર, અને
આખી જાતિમાં આજે પણ નામાંકિત હોય-તેવા ત્રિયમાં મર્યા રહેલા ગણદેવીના
રહીસ વૈધરાજ કીશભાઈ ઉર્ફે હરિકૃષ્ણભાઈ એઓ હતા. પણ યોગ્ય વખતમાં
પૂરતા પ્રયાસ કે ટેકાના અભાવે તે સભા બંધ થઈ ગઈ હતી.

અજરામા ગામના રહીસ સ્વ. જોષી કીશભાઈ ઉર્ફે દેવરાંકર નીજાભાઈ,
બ્રહ્મ ધેસાભાઈ દયારાંકર વિગેરેએ એક મંડળ આશરે પંદર સત્તર વર્ષ પર સ્થાપ્યું
હતું. જે કે એ મંડળમાં એકલા અજરામાનાજ ગૃહસ્થો, નહોતા પણ ખરસાડ
અમલસાડ વિગેરે ગામના ગૃહસ્થો પણ હતા. એના સભ્યની ઘણસ યજ્ઞાની રી
ચાર આના હતી. કોઈ વૃદ્ધિ માટે વાર્ષિક કાળો રૂપીઆ પાંચ સુધીનો હતો. અને
તેથી એક નાની પણ સભ્યોના પ્રમાણમાં હીક રકમ જમા થઈ હતી. એ મંડળ-
નાં એ ત્રણેક વાર્ષિક સંમેલનો પણ થયાં હતાં અને આંગસ વાપામાં ઉચ્ચ પદવી
પામેલા શુદ્ધ વિરામરામ કન્યાણુજી બી. એ., એલ. એસ. બી. તુલસાડકર, શુકલ
દેવરાંકર મણિરાંકર એમ. એ. ગણદેવીકર, અને શુકલ પ્રભારાંકર આજુદરામ
માસ્તર બી. એ. અજરામાકર એ ત્રણ સુવરત્નોને “અભિનંદનપત્રો” આપવાના
એળાવઝાઓ એ મંડળદ્વારા થયા હતા. આ મંડળ દાસ તો સુધ ગએલું જણાય

છે. પાણું ઉઠવાનું કે સદાની ઉંઘમાંજ પડ્યું રહેવાનું તે તો એ સમાના કરતા કારવતાઓ નાણે. દિસાચ તો ચોકોએ હશે પણ તે બહાર પાડેલો નાણવામાં નથી. હું મારું છું કે અપરામાકર બદ્ધ ધેસાભાષ, અપરામાકર જોષી રવિશંકર વિગેરે આ બાબત પર પ્રકાશ પાડશે. સમાનું દક્તર બદ્ધ રામશંકર જીવનરામ તળોધકર હસ્તાકમાં હતું તે ગુજરી ગયા છે તેથી તે તેમના ભાષ મહાનંદભાષ પાસે છે, તેઓ પણ આ બાબતમાં ધ્યાન આપી પ્રકાશ પાડશે એવી આશા છે.

ગણુદેવીમાં “એક મોઢ બ્રાહ્મણ યુવક મંડળ” નામે સંસ્થા પાંચેક વર્ષથી છે. તે સારી રીતે પોતાનું કામ કરી બાચ છે. તેના વાર્ષિક સંમેલનો બરાચ છે, તેમના વાર્ષિક વૃત્તાંતો પણ બહાર પડે છે. એના આત્મા ભાઈછોદાભાસ મંજારામ બદ્ધ છે, આ મંડળે અઢાવીશીનું વસ્તીપત્રક તૈયાર થયું છે, તેને જાપવામાં એક જ્ઞાતિ બંધુએ મદદ કરી છે છતાં દસ આના કીમત રાખી છે એવી રીકા યદ્ય છે. પણ મંડળની આર્થિક સ્થિતિ કંબાળ જેતાં એના વેચાણનો લાભ મંડળને મળે તેમાં હું અયોગ્ય ધારતો નથી. દરેક ગામે આવી એકેક પ્રત તો એજામાં એાંછી રાખવીજ નેઈએ.

હાલનું જલાલપોર પરગણું તે આગળ પારચેળ કહેવાતું. તે અને ગણુદેવી પરગણું એવાં બે પરગણાં જ્ઞાતિ ભોજનમાં અશેષ તરીકે ગણાય છે. પોતપોતાના પરગણામાંના શુભાશુભ પ્રસંગે મુચ્છ અને સંજ્ઞેગ જેઠ પોતપોતાનું પરગણા કરે છે. કવચિત્ ઉભય પરગણાઓ કરનારા પણ ચલા છે.

ધમગાજા કછોલી અમલસાડ અને સરી આ ચાર ગામોનો બાંધો ભોજન સંબંધી છે. (પોત પોતાના પરગણામાં રહેતાં છતાં.) એવોજ નવસારી અને જલાલપોરનો બાંધો છે. વળી જલાલપોર એર અને આટનો પણ એવોજ બાંધો છે. આવાજ બાંધાઓ અન્ય પણ ક્યાંઈ ક્યાંઈ છે.

અમારી અઢાવીશીના વિધિ સંસ્કૃત વિધાને માટે પ્રસિદ્ધ છે. આગલા વખતમાં મહા સંમર્થ શાસ્ત્રીઓ હંતર અને કાશી વિગેરેથી વિધાસંપત્ત યદ્ય આવી પોતે ઘર આગળ શરદૂળ જેવું કરી મૂકતા. તેનો લાભ ધંતર જ્ઞાતિના અને કાકીઆવાડ જેવા દૂરના વિધિ લધ ગયાના દાખલાઓ છે, એવાં ગુરકુળોમાં એક ધમગાજા ગામે પ્રખ્યાત સ્વ. શાસ્ત્રી ભગવાનજીને ત્યાં હતું. તે ત્રણ પેઢી સુધી આપ્યું હતું. હાલમાં એ વંશનો એક તારો શિવિજમાં ઉદય થવાની તૈયારીમાં છે.

(ગતાંકી ચાલુ)

પાશ્ચાત્ય શિક્ષણશાસ્ત્રીઓ અને તેમના શિક્ષણ સંબંધી વિચારો.

સોક્રેટીસ—ઈ. પૂ. પાંચમા સદ્કામાં એથેન્સમાં થયો હતો. તેની પ્રાન પદ્ધતિ પ્રસંસનીય હતી ને તેણે તે દ્વારાજ જ્ઞાનનો પ્રચાર કર્યો હતો.

પ્લેટો—સોક્રેટીસનો શિષ્ય હતો. તે તત્ત્વજ્ઞાની તરીકે પણ પ્રખ્યાત છે. નીતિની કૃત્રવણીનો તે મોટો હીમાયતી હતો. તે ઉપરાંત ગણિત જૂમિતિ ખગોળ સંગીત ને તત્ત્વજ્ઞાનનું શિક્ષણ તેને આવશ્યક જણાયું હતું.

એરીસ્ટોટલ—ઈ. પૂ. ચોથા સદ્કામાં થઈ ગયો. તેણે ન્યાયશાસ્ત્ર રચ્યું હતું. ઇનીયાના મહાન રાજા સીકંદરનો તે શિક્ષક હતો. એમાં મહાન રાજાને એવો મહાન શિક્ષક કદી મળ્યો નથી ને મળશે પણ નહિ એમ કહેવાય છે. કૃત્રવણી મનુષ્યને મુખી બનાવવા માટે હોવી જોઈએ એવો તેનો મત હતો.

સિસેરો—ઈ. પૂ. ૧૦૬માં થયો હતો. તે મહાન વક્તા હતો. શિક્ષક બહુ નરમ તેમજ બહુ કટક પણ ન થયું જોઈએ એવો તેનો મત હતો. રાજનીતિ ને તત્ત્વજ્ઞાન અભ્યાસના ઉત્તમ વિષયો છે એમ તે માનતો.

સેનેકા—ઈ. પૂ. ૨ માં રોમમાં જન્મ્યો હતો. પણ તેણે કૃત્રવણી શરમ લીધી હતી. અંકગણિત ને વ્યાકરણ તેના મનપસંદ વિષયો હતા. ઇનીયાના રાજા પુરૂષો પૈકીના એક તરીકે તે પ્રખ્યાત છે. તે એમ માનતો કે મનુષ્ય માત્રનું સ્વાભાવિક વસણ દુર્ગુણ તરફ જ હોય છે જે અટકાવવા માટે કૃત્રવણીની જરૂર છે. વિદ્યાર્થીઓને નીતિમાન પવિત્ર તથા કુદરતના અભ્યાસી બનાવવા એવો તેનો મત હતો.

એકન—આ પુરૂષ શિક્ષણશાસ્ત્રી ઉપરાંત મોટો તત્ત્વજ્ઞાની હતો. તેનો મત એવો હતો કે જગત્કાંધી ગોખાવડું નહિ પણ વસ્તુને દ્રષ્ટાંતો ને વ્યાખ્યા તથા મૂલ્યો વડે બાળકોના મગજમાં દસાવવાં જોઈએ. શરૂઆતનું શિક્ષણ માત્રનાપ દ્વારાજ આપવું જોઈએ.

કોમેનીયસ—તે એમ કહેતો કે માણસ જાત એક વિચારવાન માણી છે. તે કેળવણીથી બીજા પર અધિકાર બોગવી શકે છે. બાળકોને વિવિધ વિદ્યા તથા કળાઓનું જ્ઞાન દેવું. પ્રથમ દૃષ્ટેન્દ્રિય, પછી સ્મરણશક્તિ, ને પછી ન્યાયશક્તિને કેળવવી જોઈએ એવો તેનો મત હતો.

લૉક—સત્તરમા સદ્કામાં થયો. તેનો મત એવો હતો કે વિદ્યાના કરતાં સદ્ ગુણ યત્નો છે. ધર્મને બહુ મહત્ત્વ આપવું જોઈએ. બાળકોના વિચારો નાનપણથી સન્માર્ગે વળાય છે. શારીરિક કેળવણી પર ખાસ લક્ષ આપવું જોઈએ.

રુસો—ઈ. સ. ૧૭૧૨માં જન્મ્યામાં જન્મ્યો હતો. કેળવણી જીંદગી પર્યંત ચાલે છે. છોકરાંને પુસ્તકપાઠી નહિ પણ વ્યવહાર કુશળ કરવાં જોઈએ એમ તે માનતો હતો. સ્ત્રી કેળવણી સંબંધી તેના વિચારો સાંકડા હતા.

મીલ્ટન—પાંચ ઘોષ નાખી ઇશ્વરને ઓળખવો તેનું નામ કેળવણી એમ તે માનતો. સહેલા પરથી અધરા પર જવું એ સિદ્ધાંત તેને માન્ય હતો, ખાનગી કાર્યો પણ વ્યાજખી રીતે હુડીયાવીથી અને મોટામનથી કરવા તૈયાર થાય એવો હતો કેળવણીનો હેતુ જોઈએ. શારીરિક કેળવણી તેને પ્રિય હતી.

કૅન્ટ—તે જર્મન તત્ત્વજ્ઞાની હતો. કેળવણીથીજ માણસ ધર્મા છે. નીતિ અને ધર્મ શીખવાની પ્રથમ જરૂર છે. મનુષ્યનો જન્મથી સ્વભાવ મુધરે, જ્ઞાન ને શુદ્ધિ વિકસે, સમાજને ફાયદા અને, સદ્ગુણી થાય તેનું નામ ખરી કેળવણી એમ તે માનતો.

પેસ્ટેલોઝાઇ—ઈ. સ. ૧૭૪૬માં જન્મ્યામાં જન્મ્યો હતો. તેણે શિક્ષણનાં વિષયમાં ઘણો પ્રયાસ કર્યો છે. બાળકોની અવલોકન શક્તિ કેળવવાનો તે દ્વીમા ચત્તી હતો. મનુષ્ય એક વૃક્ષ જેવું છે જેનું શારીરિક ને માનસિક સ્વરૂપ કેળવણીથીજ સુંદર બનાવાય છે તેમ તે માનતો. બાળકો તરફ કઠોર ને ચત્રા તે કહેતો.

ફીચ—આ જર્મન શીલ્પક પેસ્ટેલોઝાઇનો શિષ્ય હતો. ગરીબ તરંગર સ્ત્રી અને પુરુષ સર્વને સામાન્ય કેળવણી આપવી જોઈએ એવો તેનો મત હતો.

ફ્રાંઝીસ ફ્રાંઝેસ—જો પણ પેસ્ટેલોઝાઇનો શિષ્ય હતો. ઇ. સ. ૧૭૮૨માં જન્મ્યો હતો. તે એક પાદરીનો પુત્ર હતો જેથી તેની સાગણીઓ બહુ ક્રોધાળ હતી. કુદરતનું અવલોકન કરી તેની ખુશી સમજાવવું તેને ઘણું ગમતું. નેપોલીયનની સાથે લડાઈમાં પણ તેણે ભાગ લીધો હતો. બાળકની અંગેના ધર્મો સાબ વાજ તેને ગમત સાથે શરૂઆતનું જ્ઞાન આપવાના મુખ્ય હેતુથી ક્રિડાગાર્દન પદ્ધતિ કાઢવા માટે તે પ્રખ્યાત છે.

૧

રાણપુરનો પ્રતિષ્ઠાનો પ્રત્યુત્તર.

પરના હેડીંગ વાળો લેખ ગયા “મોઢ મહોદય” ના અંકમાં વાંચ્યા પછી તેની ખીજ બાજુ રજુ કરવા મને ઇચ્છા થઇ છે. બાઇ કહાન ચક્રુ માંધી કોએસ (કોન્સર્ન્સ) માં આવ્યા હતા તે તેમની આ બાવનગરની જ્ઞાતિ વતી વડીલાત કરવાની ઇચ્છા થાત નહિ એમ મારું માનવું છે. તેઓ બાઇની પ્રમુખ તરીકેની બાજતમાં એટલું જ જણાવી શકાય કે પ્રમુખ વિના કામ ચલાવવાની શરૂઆત થતાં જ તે કામ ગેરકાયદેસર હોઇ આગળ ચલાવવામાં ખીજ કંટલાક ગામના અગ્રસરોએ તો જાણે કાઇ વાંધો ન લીધો પણ બાવનગર જેવા આબરૂદાર ગામનાં પ્રતિષ્ઠિત ગૃહમ્યો તેવા ગેરકાયદેસર ચાલતા કામમાં શા માટે હાજર રહ્યા? અને પાતાના કીમતી લખતનો ભોગ શામાટે આપ્યો? તેજ જ બાવનગરના ગૃહસ્થોને પૂછાય હતા તો બાઇ કહાન ચક્રુને આ લેખ લખવા જરૂર નહિ રહેતે એમ મને લાગે છે. અને આશા છે કે હવે પણ તે બાજતમાં ખરી તપાસ કરી લખવા બહાન પડે નો વધુ હીક છે.

તેઓ નાણા બાજતમાં લખતાં જણાવે છે કે, “ધણે ભાગે માર્ચનિકે દેડના કે જ્ઞાતિના દેડના નાણા જેની પામે હોય તેમને તેનો દિસાખ ખીજ પામે રજુ કરવા દેખાડવાં એ બહુ વિષમ કામ જણાય છે. તેવા દેડનાં નાણાં અડધા હુડાથમાં તેના મોમાં એ કહેવાતના અર્થમાં આપણને વધારે વપરાતાં જણાય છે. રાણપુરમાં તેમ નહિ હોય તેમ આપણે ને બાઇઓના વર્તન પછી મનમાન પૂર્વક કહી શકતા નથી” ઉપરના પેરામાં તો ને બાઇએ કમ્પાસ કરેલી જણાય છે. કારણ કે તે વંચ્યા પછી તેઓની જુદી માટે રૂાં ધોર બાંધેલાં તે મુદ્રેસ છે. કહાન આદ્ય તેઓ આદ્ય વાળી કહેલીનું અર્થ ચચાર્થ રૂપ ગોળપું હોય તો પણ નવાઈ ન જણાય; કારણ કે ને પેરામાંથી આપણને જે બાજતો મળે છે તેમાં (૧) જ્ઞાતિના કે માર્ચનિકે દેડ જેમાં તિલક સ્વરૂપ દેડ તેમજ ખીજ દાવ દુનિ-

ન્યામાં ચાલતા કરોડોના ફંડનો સમાવેશ થાય છે, તેવા ફંડનો હિસાબ રજુ કરનારને વિષમ કામ થઈ પડે તેમ તે બાઈ માને તો પછી તેઓની આબુદ્ધિ માટે શું જવાબ આપવો તે સમજવું નથી. બાઈ કહાન ચકુને આ બાબતમાં તો એટલોજ ઉત્તર બસ છે કે આપ મહેરબાની કરી તેવા સાર્વજનિક ફંડનો ક્યાં હિસાબ પદ્ધતિસર રીતે માગવા ગયા હતા કે આપને ન મળ્યો? તેટલુંજ જણાવશે તો બસ છે. બાઈ આ લખવું બેહુંદું છે માટે તેનો શાંત મનથી વિચાર કરો. એટલીજ તમને સંસાહ આપી શકાય. બીજી બાબત તે તરી આવે છે કે રાણપુરવાળા પણ મોમાં મૂકી ગયા છે. તો બાઈ! આપ રાણપુર ક્યારે ગયા અને હિસાબ બતાવાયો નહિ તેટલુંજ લખતે તો ઠીક થતે પણ ગેર સમજથી-વકીલાતથી તમો લખવાની હદ ઓળંગી ગયા છે અને તે એક ખુલ્લી અંદનક્ષીજ ગણાય. કારણ કે તમે તો આગળ વધીને જણાવો છો કે, “તેમાં તેવી વપરાશ બહુ થઈ હશે” તો પછી શું હજી પણ તમો તે શબ્દો કાયમજ રાખવા માગો છો! જો તમારા આ શબ્દો પાછા ખેંચી લેવાયવાતો રાણપુર પ્રયત્ન ન કરે તો પણ તમે જાતે જ્યાં સુધી હિસાબ તપાસવા માગણી કરી નથી અને તમોને ના પાડવામાં આવી નથી ત્યાં સુધી તો આવા શબ્દો ન જ લખી શકો તેવી મારી મકકમ માન્યતા છે. કારણ કે તમારી જેવા વગર અનુભવની વાતો લખી બીજાને દુશ્કારવાનો પ્રયત્ન કરે તે સાગરમાં બિંદુ તુલ્યજ ગણાય. હવે હું તમોને પુછું છું કે, “દક્ષતર વિના ભાવનગર વાળાથી કોંગ્રેસ-કોન્ફરન્સ શા માટે નથી ભરી શકાતી” તે પૂછવાની તમો ભાવનગરમાં થોડા વખત અગાઉ તેજ ભાવનગર વાળાઓ તરફતું સન્માન મેળવી આવ્યા તે વારે પૂછ્યું હતું! અને ખરી રીતે તો તેઓની તાકાત કોંગ્રેસ-કોન્ફરન્સ ભરવાની હોય તો પછી આગલા દક્ષતરની જરૂર કંઈ જગાએ છે! અને તે છતાં રા. વીક્સલાસે તેઓને જણાવેલ છે કે તેઓ કોંગ્રેસ-કોન્ફરન્સ વખતે દક્ષતર સાથે હાજર થઈ કોંગ્રેસ-કોન્ફરન્સને દક્ષતર પરત સોંપશે. તો પછી શું આમંત્રણ પત્રિકા જપાવી દિવસ જરૂરી કરવા બાબતમાં કાંઈ દક્ષતરમાંથી સોંધવું છે કે શું? આગળ ચાલતાં તમો જણાવો છો કે “રા. વીક્સલાસ પોતે તો નિખાલસ અને ઉમદા જ્ઞાતિ હિતચિંતક ગણાતા.” આ ઉપરથી તમારો આશય તેઓ ઉમદા જ્ઞાતિ હિતચિંતક નથી ગણાયા તેમ બતાવવાનો છે. તેમજ રાણપુરના બીજા બાઈઓ બીજાની દૃષ્ટિએ નબળા દેખાયા છે (તેમ તમોજ માતો છો.) અને તે રા. વીક્સલાસને લઈને જ. આ બાબતમાં પણ બહુજ મિથ્યાવાદ છે. અને તે દ્રક્ષ અમાનદશા મિત્રાપ ક્યું નથી સુચવતો; નહિં તો તપદ દાખલા દલીલોથીજ જણાવવું હતું.

આગળ ચાલતાં તમોને આપણી જીવિમાં રાણપુરની જ્ઞાતિની બૂધ કબુલ કરાવનાર વ્યક્તિની ઓઠ જણાય છે તે પણ એવોજ વિષય ગણાય. જો કે

પ્રમુખની જાગૃતમાં તોતિમારી પાસે ધણું રત્નો હોવાનું કંચુક કરો છો. પણ આવાં રત્નો (બૂલ કંચુક કરાવનાર) નથી મળતાં. તો પછી જગદે બુદ્ધિને શ્રમ આપ્યો હતો તો જણાત કે પ્રમુખ તરીકેની લાયકાત ધરાવનાર ગૃહસ્થોને બૂલ દેખાતી નથી તો પછી આપ જેવા કવિ રત્નોની દોષ દૃષ્ટિમાં જ આ સંધ્યું ક્યાંથી દેખાયું? મને લાગે છે કે કદાચ જાવનગરે આપેલા સન્માન અને આપે મેળવેલા સન્માનના વખતથી જ આ જાણુ પુટી નીકળ્યું હોય તો કાંઈ વધારે જેવું નથી.

“હવે પછી જાવનગરની બૂલ વિચારીશું” તેમ લખ્યો છો. તો રાણપુરની પ્રતિષ્ઠા લખવાનાં ૪ પેઠા લખવા વખત મળ્યો અને જાવનગરની પ્રતિષ્ઠા માટે વખત મળ્યો નહિ. તે પણ એક અજાણી નહિ તો બીજું શું? ભાઈ કહાન ચકુ! મેં કોંગ્રેસ-કોન્ફરન્સમાં રહેથી છેલ્લે સુધી હાજરી આપી છે. તેમજ મહેને બંને ગાંધીના મહાનુભાવોનો સારો અનુભવ છે, અને તે એટલે સુધી કે મારે આ લખાણ પણ એક બહાજધુ તંત્રીને હાથે નીકળતાં માસિકમાં મોકલવું પડે છે. કારણ કે “મોઢ મહોદય” અસારે કોતું વાછંત છે તે તો તેના બધા કોંગ્રેસ-કોન્ફરન્સ પછીના અકોળ વાંચશો તો જણાશે. અને કે, તે મહાનુભાવો અને તે વાછંતને લગતી મને મળેલી હકીકતો તેમજ પચે હવે પછી ખુલ્લી રીતે પ્રકટ કરવા હું ઇચ્છું છું. છતાં હું આપને એટલું જ કહું છું કે તમે તમારા હૃદયને હમતા અટકો. કારણ કે તેથી તો પરમાત્માને પણ છેતરવાનું પાપ આપ જોશે છો. બંને જાણુ જરાબર તપાસ્યા સિવાય ફક્ત એટલ જાણુ ઉપર આધાર રાખવો તે વિચારશીલ લેખકનું કાર્ય નથી.

મુંબઈ. }

દેશાઈ પ્રાણજીવન કરશનેજી.

—*—

ગોહીલવાડના ચાતુર્વેદી મોઢ વ્રાહ્મણ જ્ઞાતિના ગરદેરાં
ત્રવાડી કેશવલાલ વેકુંઠજીને સ્વહો પત્ર.

માનનીય ગરદેરાજી,

નીચે લખેલા પ્રશ્નોનો સવિસ્તર જુલાસો તમારી પાસેથી જાણવા ઉમેદથી તમારા સમક્ષ આ પોષ રજુ કરું છું. માટે યથામતિ નેત્રો જવાબ મોઢ માતૃહૃદ માર્ગિક દ્વારા હાતર લખી જણાવવા તકલીફ સેશો.

૧. આપણી જ્ઞાતિના ગરદેરા તરીકે કામ કરવાની તમેએ સ્વચ્છ દર્શને કૃતિમાં વર્ગો યથાં હશે?

આ મુદત દરમ્યાન તમોએ જ્ઞાતિહિતનું શું શું કાર્ય કર્યું તે મુદાસદ જણાવશે. તમો ગરદેરા થયા પછી આપણી જ્ઞાતિની પરિસ્થિતિ પ્રતિ દિન મુદરતી જાય છે કે જગડતી જણાય છે? અને જ્ઞાતિના ધારા-ધોરણ પ્રથમ પ્રમાણે પગાય છે કીંવા શિથિલ થતાં જણાય છે? તમો જ્ઞાતિ વડે છે; વા જ્ઞાતિ તમારા વડે છે? તેમજ તમે સમસ્ત જ્ઞાતિના ગરદેરા છો, કે જ્ઞાતિના આયમણું બેધાખાર, અગર એવા એકપક્ષીય વિભાજના છો? વળી તમોને તમારી પદવી અને વચનની કાંઈ કીંમત છે ખરી કે નહિ? કારણ કે છેલ્લાં પાંચેક વર્ષમાં તમોએ આપેલા મુકાદ્દાના જ્ઞાતિમાં જે રીતે અમલ થાય છે, તેથી 'સતી શ્રાપ આપે નહિ અને શંખિણીના ફળે નહિ' એ કહેવત મુજબનું વર્તન જોઈ તમોને કશી લાગણી થાય છે ખરી! તે ઉપરાંત પ્રથમ ગુનાહની જાતીય તપાસ ક્યાં શિવાય અને જ્ઞાતિના સંવર્ધમાન્ય પ્રતિષ્ઠિત અને નિષ્પક્ષપાત અગ્રેસરોને સાથે રાખી તેમના રૂબરૂ પક્ષકારોની દલીલ પુરાવા જણી જાની શકે તો, સર્વ સંમતિથી અથવા બહુમતે ન્યાય આપવાને બદલે જે રીતનું તમે અનુકરણ કરો છો એટલે કે એકજ વ્યક્તિના એકજ માનેલા ગુનાહને માટે ભાવનગર, સાતપડા, વાવડી, રંધોળા, સીદોર, એ પાંચ મુકામે તમારા એક મુખેથી ભિન્ન ભિન્ન ફેસલા અપાયા છે; તે જોઈ જ્ઞાતિના મુશિક્ષિત અને હિતચિંતક બંધુઓનાં મન ખીત્ર થાય છે. અને જેમ જુના વખતની સોડાવાટરની બાઈલી આ બાબતથી પેલી બાબત ગમે તેમ ગબડ્યા કરે છે પણ પોતાથી સ્થીર થઈ શકતી નથી; તેમજ તેને અવલંબેલી ખીજ પરવળે પણ તે કફોડી સ્થિતિમાં લાવી મૂકે છે તેવીજ રીતે આપણી જ્ઞાતિ જે તમારા પૂર્વજ તરફ સંપૂર્ણ માન સાથે તેમના ન્યાયચક્ત વચનોનું અનુકરણ કરવામાં પોતાની ધૃતિ કર્તવ્યતા માનતી હતી, તે જ્ઞાતિ આજે તમારા તરફ કેવા ભાવથી જુલે છે! તથા હર-હમેશ તેની કફોડી સ્થિતિ થઈ જાય છે અને હજી કેટલું બગડ્યો તેનો કશો કશો વિચાર તમોએ કર્યો છે ખરો?

ગઈ સાલમાં તમોએ જ્ઞાતિના અગ્રેસરોને અમુક સ્થળે એકત્રીત કરી જ્ઞાતિના કાયદા કાનુની ગૂંડા વિગેરેના ઉદ્દેશથી આમંત્રણ મોકલ્યાં હતાં, તથા જ્ઞાતિની સ્ત્રીકેમણી અમુક રકમ તેના ખર્ચ પેટે વાપરવા સાર તમોએ લીધી પણ છે, અને તે વાતને આજે તેર મહીના થઈ ગયા છે, પરંતુ તે માટે કશી લીસચાલ કરી

પ્રમુખની બાબતમાં તો તમારી પાસે ધણું રત્નો હોવાનું કયુંલ કરો છો. પણ આવાં રત્નો (બૂલ કયુંલ કરાવનાર) નથી મળતાં. તો પછી જરાકે ખુદિને શ્રમ આપો હને તો જણાત કે પ્રમુખ તરીકેની લાયકાત ધરાવનાર ગૃહસ્થોને બૂલ દેખાતી નથી તો પછી આપ જોયા કવિ રત્નોની દોષ દૃષ્ટિમાંજ આ સધળું કયાંથી દેખાયું? મને લાગે છે કે કદાચ ભાવનગરે આપેલા સન્માન અને આપે મેળવેલા સન્માનના વખતથીજ આ બધું પુટી નીકળ્યું હોય નોં કાંઈ વધાર જોયું નથી.

“હવે પછી ભાવનગરની બૂલ વિચારીશું” તેમ લખે છે તો રાણપુરની પ્રતિષ્ઠા લખવાનાં ૪ પેઠા લખવાં વખત મળ્યો અને ભાવનગરની પ્રતિષ્ઠા મારે વખત મળ્યો નહિ. તે પણ એક અજાણી નહિ તો બીજું શું? બાઈ કહાન ચકુ! મેં કોંગ્રેસ-કોન્ફરન્સમાં શરૂથી છેલ્લે મુખી હાજરી આપી છે. તેમજ મહેને બંને ગાંધીના મહાનુભાવોનાં સારો અનુભવ છે, અને તે એટલે મુખી કે મારે આ લખાણ પણ એક અલગ અલગ તંત્રીને હાથે નીકળતાં માસિકમાં મોકલવું પડે છે. કારણ કે “મોઢ મહોદય” અસારે કોનું વાળું છે તે તો તેના બધા કોંગ્રેસ-કોન્ફરન્સ પછીના અકોન વાંચશો તો જણાશે. ને કે, તે મહાનુભાવો અને તે વાળુંત્રને લગતી અને મળેલી હપ્તકોતો તેમજ પત્રો હવે પછી ખુલ્લી રીતે પ્રકટ કરવા હું ઇચ્છું છું. છતાં હું આપને એટલુંજ કહું છું કે તમે તમારા હૃદયને કગતા અટકો. કારણ કે તેથી તો પરમાત્માને પણ છેતરવાનું પાપ આપ બોલો છો, બંને બાજુ બરાબર તપાસ્યા સિવાય પ્રકટ એકજ બાજુ ઉપર આધાર રાખે તે વિચારશીલ લેખકનું કાર્ય નથી.

મુખર્ધ. }

દશાઈ પ્રાણજીવન કરશનેજ.

—*—

૨૦૦૦

ગોહીલવાડના ચાતુર્વેદી મોઢ વ્રાહ્મણ જ્ઞાતિના ગરદેર

ત્રવાઢી કેશવલાલ વૈકુંઠજીને લુહો પત્ર.

માનનીય ગરદેરાજ,

નીચે લખેલા પ્રત્નોનો સવિસ્તર ખુલાસો તમારી પાસેથી જણવા ઉમેદથી તમારા સમક્ષ આ લેખ રજુ કરું છું. મારે યથામતિ તેનો જવાબ મોઢ માત'હડ માસીક દ્વારા ફાતર લખી જણાવવા તંકશીક લેશો.

૧ આપણી જ્ઞાતિના ગરદેરા તરીકે કામ કરવાની તમોએ શરૂઆત કર્યાને કેટલાં વર્ષો થયાં હશે?

- ૨ આ મુદત દરમ્યાન તમેએ જ્ઞાતિહિંતનું શું શુ કાર્ય કર્યું તે મુદતસહ જણાવશો.
- ૩ તમે ગરઢેરા થયા પછી આપણી જ્ઞાતિની પરિસ્થિતિ પ્રતિ દિન સુધરતી જાય છે કે બગડતી જણાય છે? અને જ્ઞાતિના ધારા-ધોરણ પ્રથમ પ્રમાણે પગાય છે ક્ષિંવા શિથિલ થતાં જણાય છે?
- ૪ તમે જ્ઞાતિ વડે છો, વા જ્ઞાતિ તમારા વડે છે? તેમજ તમે સમસ્ત જ્ઞાતિના ગરઢેરા છો, કે જ્ઞાતિના આયમણું ઘેઘાળાઈ, અગર એવા એકપક્ષીય વિભાગના છો? વળી તમેને તમારી પદવી અને વચનની કાંઈ કીમત છે ખરી કે નહિ? કારણ કે છેલ્લાં પાંચેક વર્ષમાં તમેએ આપેલા મુકાદ્દમો જ્ઞાતિમાં જે રીતે અમલ થાય છે તેથી “સતી ગ્રાપ આપે નહિ અને શંખિણીના ફળે નહિ” એ કહેવત મુજબનું વર્તન જોઈ તમેને કરી લાગણી થાય છે ખરી? તે ઉપરાંત પ્રથમ ગુનાહની જાતીય તપાસ કર્યા શિવાય અને જ્ઞાતિના સર્વમાન્ય પ્રતિષ્ઠિત અને નિષ્પક્ષપાત અગ્રેસરોને સાથે રાખી તેમના રજાર પક્ષકારોની દલીલ પુરાવા જણી બની શકે તો સર્વ સંમતિથી અથવા બહુમતે ન્યાય આપવાને બદલે જે રીતનું તમે અનુકરણ કરો છો એટલે કે એકજ વ્યક્તિના એકજ માનેસા ગુનાહને માટે ભાવનગર, સાતપડા, વાવડો, રંધોળા, સીહોર, એ પાંચ મુકામે તમારાં એક મુખેથી ભિન્ન ભિન્ન ફેસલા અપાયા છે; તે જોઈ જ્ઞાતિના મુશિક્ષીત અને હિતચિંતક બધુઓનાં મન ખીન્ન થાય છે. અને જેમ જુના વખતની સોડાવાટરની બાટલી આ બાબતથી પેલી બાબત ગમે તેમ ગબડ્યા કરે છે પણ પોતાથી સ્થિર થઈ શકતી નથી; તેમજ તેને અંવલંબેલી ખીછ વસ્તુને પણ તે કફેડી સ્થિતિમાં લાવી મૂકે છે તેવીજ રીતે આપણી જ્ઞાતિ જે તમારા પૂર્વજે તરફ સંપૂર્ણ માન સાથે તેમના ન્યાયયુક્ત વચનોનું અનુકરણ કરવામાં પોતાની ઇતિ કર્તવ્યતા માનતી હતી, તે જ્ઞાતિ આજે તમારા તરફ કેવા ભાવથી જુલે છે! તથા હર-હમેશ તેની કફેડી સ્થિતિ થઈ જાય છે અને હજુ કેલુ બગડશે તેનો દશો દશો વિચાર તમેએ કર્યો છે ખરો!
- ૫ ગઈ સાલમાં તમેએ જ્ઞાતિના અગ્રેસરોને અમુક સ્થળે એકત્રીત કરી જ્ઞાતિના કાયદા કાનુનો પૂડવા વિગેરેના ઉદ્દેશથી આમંત્રણ મોકલ્યાં હતાં, ત્યાં જ્ઞાતિની સીવીકમાંથી અમુક રકમ તેના ખર્ચ પેટે વાપરવા સાર તમેએ લીધી પણ છે, અને તે વાતને આજે તેર મહીના થઈ ગયા છે; પરંતુ તે માટે કરી હીલચાલ કરી

નથી, સખ્ય તે વિષે તમારી સ્ત્રી ધારણા છે તે જણાવશો ?
 ગયા માથ મહીનામાં બાલવાવ મુકામે તમેએ જ્ઞાતિમાંથી પાંચ
 જણાને બહિષ્કૃત કરેલા છે. આ પ્રસંગે સમસ્ત જ્ઞાતિ નહોતી,
 પક્ષકારોની હાજરી નહોતી, ગુનાહની તપાસ થઇ નથી, બચાવ
 પક્ષના દલીલ પુરાવા સાંભળવામાં આવ્યા નથી, તેમજ જ્ઞાતિના
 કયા કાયદાનો ભંગ કરેલો છે, તે સિદ્ધ કરી ગુનહેગારોને માથે
 દોષારોપણ કરી મુકાદ્દો આપવામાં આવ્યો નથી. એટલું જ નહિ પણ
 તમેએ માનેલા ગુનહેગારો તરફથી તેમને માથે કંયો દોષ મુકવામાં
 આવ્યો છે અને કોની કોની સહી સંમતિથી તેઓને બહિષ્કૃત
 કરવામાં આવેલા છે, ધર્યાદિ મતલબની તેમના તરફથી માગણી
 થયા છતાં તેનો જવાબ પણ તમારા તરફથી આપવામાં આવ્યો
 નથી એવું સાંભળું છે. એ તમારી કેવી કાર્યદક્ષતા !
 તમે બોલવામાં તથા લખવામાં રચેલે રચેલે સમગ્ર જ્ઞાતિ સખ
 વાપરો છો, તે સમગ્ર તમે ક્યારે માને છો ? જેવી રીતે ભગવાન કૃષ્ણ-
 ચંદ્રના વિરાટ સ્વરૂપમાં ચૌદ બ્રુવનને આપણે વીરાઠમાન ગણીએ
 છીએ, તેવી રીતે તમારા પોતાના સ્વરૂપમાં સમગ્ર જ્ઞાતિનો
 આવિર્ભાવ (સમાવેશ) તમે જુવો છો શું ? ધરણુ કે હાલમાં તમે
 જ્ઞાતિમાં પચે લખ્યા છે તેમાં દામનગરવાળાએ, કન્યાના બાપાની
 ગેરહાજરીમાં તેની દીકરીનું વેવિશાળ દીંબી ગામે કરેલું છે, એ
 વાતને તમે સમગ્ર જ્ઞાતિએ તે વેવિશાળ સિદ્ધ કરેલું છે
 માટે તેમાં વચ્ચે આવવું નહિ એમ જણાવો છો, તો એ
 સમગ્ર જ્ઞાતિ કઇ તે જણાવશો ખરા ! તેમજ કન્યાના બાપની
 ગેરહાજરીમાં કન્યાના મોશાળપક્ષવાળા બીજા વર નેડે વેવિશાળ
 કરી નાખે તો તે વેવિશાળ તમે કયા કાયદાને આધારે સિદ્ધ મનાવો છો ?
 અથવા તેવું અગાઉ કોઇ વેવિશાળ થયું હોય તો તે જણાવશો ?
 અસમર્થો ગૃહારંભે સમર્થો ગૃહખંજતે અર્થાત્ હું નવી, પ્રમારત
 બાંધી સકું તેમ નથી, પણ જે છે તે તોડી પાડવામાં પ્રવીણ છું.
 એ મુત્ર પ્રમાણે તમારા અમલ દરમ્યાન કાંઇ સુધારાની પ્રગતિ
 તો નથી એમ બાક દિયી નજીબ છે (છતાં કાંઇ થઇ હોય તો જણાવશો
 કે તેમાટે હું શતશઃ ધન્યવાદ આપીશ) અને બવિષ્યમાં તમારાથી થાય તેવો
 સંભવ તમોને ન લાગતો હોય તો મારી નમ્ર માગણી છે કે તમારી
 ગરદરાગીરીનું બહુતર છે કે તમારે રાજીનામું આપવું. બધી
 રે ધણી ! તું બેઠાં મારે જગતશ ધણી એ ક્યન અનુસાર તમારાથી જ્ઞાતિ

હવે કંટાળતી જાય છે. અને ભવિષ્યમાં તમારો આવો અધેર કારોબાર આંધુ રહેશે તો બેશક તમે અપમાનારૂપદળ થશો. એવી મને તો ભાતિજ છે. મારે કાં તો આવી ગરદેરાઇનો મોહ પડતો મૂકવો, અથવા જ્ઞાતિમાં સંગીન સુધારો થાય તેવા કાયદા કાનુનોનું નવું બંધારણ દેશકાળને અનુસરવું કરવું એજ શ્રેયસ્કર છે.

ઉપસંહાર.

સુદ ગરદેરાઇ! ઉપરનો પત્ર આપના તરફ કોઇ પણ જાતના અંગત દ્રેષભાવથી અને મને પોતાને કાંઇ લાભ હાની છે તેથી લખાયો હશે એમ માનવાનું કારણ નથી. વળી ઉપલા પ્રશ્નોનો ખુલાસો તમે આપશો કે નહિ તે મારે પણ મને શંકા છે, પણ દરકાર તો નથીજ. કારણ કે આપણી જ્ઞાનકંડી જ્ઞાતિમાં આ પ્રશ્નો ગામે ગામ, ઘેર ઘેર, અને ઘટઘટમાં ચર્ચાય છે. તેમજ કદાચ ચોક્કસ કલહ-ત્રિષ્ણ બંધુઓ આવાં બાંધકમાં રસથી જામ લેતા હોય તો બલે, પણ તટસ્થ વૃત્તિનો મોટો ભાગ આવા અપ્રાસંગિક અંકાડતાંવેથી મનમાં ખીજ થઇ નીસાસા નાખે છે અને પ્રગતિનો આર્ગ બાળુએ રાખી ઉ-આર્ગ દોરવી જનારા તરફ તીવ્રસ્કાર અને ધૂણાની દૃષ્ટિથી જુવે છે; અને મનમાં એવો સંતાપ કરે છે કે શું આપણી જોતિના સમુદાયને એકત્રીત થતી વખતે સુધારા કરવાનું સુઝતુંજ નહિ હોય કે આવા બખેડાઓ ઉભા કરી નિર્જીવ બાળતમાં નાહક કોલાહલ કરી મુકવાનુંજ તેઓને મારે સુજાએયું હશે!

આ ઉદ્ધારો મારા એકલાના નથી, પણ અનેક સદ્વિચારશીલ જ્ઞાતિ બંધુઓ જેમના અંતરમાં જ્ઞાતિહિતની દાઝ તરવરી રહેલી જણાઇ આવે છે; અને ખીજ જ્ઞાતિઓની ઉત્પત્તિ એઇ પોતાની કેવળ અવનતિ નીહાળતાં સદગ્ધ યાપ છે તેવા ધણુઓના મુખેથી મેં આ વાત સાંભળી છે. અસ્તુ

મેં ઉપર જણાવ્યું. તેમ આ મારા આસેપો ધર્માભાવથી નથી લખાયા, પણ આનંદ લાવવા મારે તો અલ્પજાત છેજ. મારે તે ઉપરથી નારાજ અથવા નહીમન નહિ થતાં કટીજદ થઇ જ્ઞાતિમાંથી (આથમણુ ઘોઘા બારા વિભાગના) સંભાવિત બંધુઓની પસંદગી કરી તેમને જેમ અને તેમ વેળાસર એકઠા કરી તેમના રૂબરૂ આવા કલહોનું નીરાકરણ કરી દોષિત જણાય તેમને યથાન્યાય સજા કરવી. અને જે કાર્ય માત્ર ઉગ્રામવાધીજ થઇ શકતું હોય તેમને કટકો નહિ કરતાં જેમ સુસંપ અને સદ્ભાવ વધે તેજ સદ્ગતમાં રાખી આંવરવક છે. વળી To err is human but to forgive is divine. અર્થાત્ મુલ ધરી એ માનુષી ગુણ છે, પણ મારી આપવી એ દેવી વિભતિ છે એ જાનિ-

મત્રને બાહોશ અને નિષ્કલમ ન્યાય સંચાલકોએ સદેવ રમરણુમાં રાખવાનું છે. હવે બહુ મોડું થયું નથી અને આપણી નાનકડી પણ આત્મા અને મર્યાદાશીલ જ્ઞાતિ જે ગમે તેવા સરસ વા વિદ્ય ભાર્ગમાં સહન લઈ નહ શકાય તેવી છે, તેને ઉંચાટે નહિ ચડાવતાં સન્માર્ગે લઈ નહ કર્તવ્ય માર્ગ સુચવવામાં આવે તો જે જે કુધારાઓ નડ વાલી બેસા છે અને નવા ઉમેરાવાની અણી ઉપર છે તે નાખૂદ થશે, અને બલિષ્ઠ્યમાં આપણી આબાદી થશે. પરમાત્મા સર્વને ચન્મતિ આપે.

ઘોઘાખારાનો એક જ્ઞાતિજન.

૩

ચુંથા ચાતુર્વિધ મોઢ જ્ઞાતિના ગરદેરાને

સુલ્લો પત્ર.

આજકાલ આપણા ચુંથા સંવાયમાં વિદ્યુરોની સંખ્યા એટલી વધી ગઈ છે અને દિવસે દિવસે તેમાં જે વધારો થતો જાય છે તે ઉપરથી આ સંવાયની અવનતિનાં ચિન્હો વધતાં જણાય છે. આપણામાં ધણાં ઘર વંશવૃદ્ધિ વગરને કન્યાના અભાવે ગણત્રીમાંથી સદાને માટે ઓછાં થતાં માત્રુમ પડે છે. હું પણ એક વિદ્યુર છું, અને આવીજ રીતે કન્યાના અભાવે હુખી અવસ્થામાં આવી ગયો છું. મારા જેવા ધણા વિદ્યુરો મારી માથક કન્યા નહીં મળવાથી હીનરાતો પડે. પરંતુ અતિશય દિલગીરી સાથે મારે જણાવવું પડે છે કે આપણી જ્ઞાતિમાં તેવું કુખ ટાળવાને માટે આપણા ગરદેરા કે ખીજા કોઈ અગ્રણીએ જરાં પણ પરિશ્રમ લીધો જણાતો નથી. અને હવે પણ તે સંબંધે કાંઈ પણ હીનચાલ થતી હોય એવું સાંભળવામાં આવ્યું નથી આથી હું ધણીજ દિલગીરી માથે ગરદેરાને તાઠીદ આપી જણાવું છું કે તેમણે આ બાબતમાં રાજગાર સંવાય સાથે કન્યાવ્યવહાર શરૂ કરાવીને કે કોઈ ખીજા ઘટતો માર્ગ ઉઘાડીને આ સંવાયમાં મારા જેવા અસંખ્ય હુખી વિદ્યુરોની અટકી પડેલી વંશવૃદ્ધિનો ઉપાય ઘોળવે, જે ઘોડા વખતમાં આ બાબત હાથ પર લેવામાં નહીં આવે તો ચુંથા સંવાય નામશેષ થઈ જશે, અને મારા જેવા અનેક હુખી આત્માઓને ભાણેખપતી કન્યા સાથે પુનર્લગ્ન કરવા જેવો કોઈ અનુકૂળ માર્ગ ગ્રહણ કરવો પડશે. અને તે પૂર્વમાંથી જે કાંઈ મારે સહન કરવું પડશે તેનો જખમદાર આપણી જ્ઞાતિમાં અગ્રણી પટેલજ લેખારો, ઇતિ શિવમ્

લી.

આથમણના ચુંથા સંવાયના એક હુખી વિદ્યુર.

૪

ચારા યાવન ચાતુર્વેદી મોઢ વ્રાહ્મણ જ્ઞાતિ સંબંધી.

ઉપરોક્ત મોઢ બ્રાહ્મણોનું પંચ સંવત-૧૯૭૭ ના મહા વદી ૨ ને ગુરુવારના દિવસે ચરાગ મુકામે બરાયું હતું; ત્યાં જ્ઞાતિના કુધાર બંધ કરી નવા મુધારા નીચે પ્રમાણે કરવામાં આવ્યા હતા.

૧ કન્યા વિકૃત કરવો નહિ. (કન્યા વિકૃત કરનારે ૩. ૩૫૧ મળુસો એકાવન કરતાં વધારે રૂપીઆ લેવા નહિ). ૨ સાઠાં કરવાં નહિ.

ઉપર પ્રમાણે બીજા કૃષ્ણક નિયમો નવા ચોપટા મંગાવી તેમાં ઘડવામાં આવ્યા છે, તો તે નવા નિયમો જ્ઞાતિના આગેવાન ગૃહસ્થોએ ઇલાવી હેન્ડબીલ તરીકે દરેક ગામે જ્ઞાતિબંધુની મધ્ય ખાતર મોકલવા ખાસ તબક્કા કરવી જોઈએ.

વળી મુંબઈ તથા અમદાવાદમાં “ બીરાજાવન મોઢ યુવક મંડળ ” ની સ્થાપના કરવામાં આવી છે. બ્યારે ચરાગ મુકામે ઉપરની તિથિએ પંચ બરાયું હતું ત્યારે મંડળના કૃષ્ણક સભ્યો મુંબઈ તથા અમદાવાદથી પધાર્યા હતા; અને ત્યાં મંડળના સભ્યોએ વિજયપુરના રહીશ રા. રા. રેવાશંકર ગગસરામ મહેતાને પ્રમુખસ્થાન આપ્યું હતું. તે તેઓથીએ આનંદપૂર્વક સ્વીકાર્યું હતું. બાદ પ્રમુખ સાહેબ તરફથી સભાસદોની નોંધ કરવામાં આવી હતી અને એવો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો કે અત્રે પધારેલા દરેક સભ્યોએ પોતાની ગતિ અનુસાર નિયમો ધરી કાગળુ શુદી ૧૫ સુધીમાં વિજયપુર મુકામે મોકલી આપવા, જેથી કૃષ્ણક મહાશયોએ નિયમો ધરીને મોકલ્યા પણુ હતા.

વળી બીજા ઠરાવ એવો કરવામાં આવ્યો હતો કે પ્રમુખ સાહેબ સંવત ૧૯૭૭ ના ચૈત્ર શુદી ૯ તા. ૧૬-૪-૨૧ના રોજ યુવક મંડળને પોતાને ત્યાં તેણી ઉપરના નિયમોનું એકત્ર પત્રક બનાવી ઇલાવરાવી બહાર પાડવું. પરંતુ ઉપર જણાવેલી તારીખે પ્રમુખ સાહેબે મંડળ તેણયું મોકલ્યું, છતાં મોઢ માર્તણ્ડના માહે મે સને ૧૯૨૧ ના અંકમાં “ બીરાજાવન મોઢ ના યુવક મંડળની જનરલ મીટીંગ ચૈત્ર શુદી ૯ તા. ૧૬-૪-૨૧ ના રોજ વિજયપુર મુકામે મહેતા રેવાશંકર ગગસરામના પ્રમુખપણા નીચે ગણા દની. તેમાં નિયમો વીગેરેનું ઘડવું અંધારણુ રચાયું હતું.” એમ પ્રકટ થયું છે. પ્રમુખ સાહેબે મીટીંગ બરી નથી જતાં આમ ખોટી રીતે ઇલાવી થઈ લેવો તે ઘણું દીવંગીર થવા જેવું છે.

પ્રમુખ સાહેબે મીટીંગ તેણવી હોત તો તેઓ સાહેબને સગમગ પગાવથી યોજાતો રૂપીયા ખર્ચ થાત. તે બધા છતાં પણ તેઓ સાહેબ નિયમોનું

તેઓને જવાનું આવશ્યક છતાં (અત્ર જણાવવું આવશ્યક છે કે એ ભાઈ વલસાડની સોમાછક ધાર્મિક રાજકીય પ્રત્યેક ચળવળમાં આ પ્રમાણેજ આગળ પડતો ભાગ લે છે) જ્ઞાતિહિતના આ કાર્યને પુષ્ટિ આપવા ખાસ પધાર્યા હતા. સભાની કાર્યવાહીમાં પણ એ બે સંજ્ઞાનોનો અગ્ર ભાગ હતો એ એથી પણ વિશેષ ખુશ થવા જેવું છે. આ ઉપરાંત મુંબઈથી ઉપપ્રમુખ મંત્રી ઉપમંત્રી કોપાધ્યક્ષ એકાદ બે બેની રૂકીરભાઈ બીખાભાઈ જેવા ઉમંગી સ્વયંસેવકો તેમજ ગણદેવી, ધનોરી, અમલસાડ, સુરત, પિનસાડ, ચીખલી, ખરસાડ, બીલીગોરા, વિગેરે સ્થળોના સંજ્ઞાનો તથા યુવકો દિલ્હિએ પડતાં પણ સંતોષ માનવામાં આવતો હતો. સહુથી વિશેષ અનુકરણીય હાજરી ચોર્થાંશી વિભાગના ભાઈ રૂઢનાથજી ગિરિનરશંકર વેદકરની જણાઈ હતી કે જેઓએ વૃદ્ધ દુઃખી અને રોગ-ગ્રસ્ત છતાં જ્ઞાતિના આ સુપ્રયાસને ઉત્તેજીત કરવા મહાશ્રમ લઈ પધારણ ખાસ શ્રમ લીધો હતો. અમલસાડ નિવાસી ભટ્ટ ગોવિંદરામ રવિશંકર, અશીષુની દુકાનવાળા યેલાભાઈ પ્રાણશંકર ભટ્ટ, ધમડાજાના જણીતા વ્યાપારી દેશાઈ કીકાભાઈ અને તે તરફનાજ સ્વયંસેવકના એક મોઢાં યુથે પધારનાર સંજ્ઞાનોની યોગ્ય સુશ્રૂષા કરી હતી. સભામાં હાજર ન થઈ શકવા બદલ કોઈ કોઈ ભાઈઓએ પત્ર લખવા પણ શ્રમ લીધો હતો. આવા સર્વ પત્રો સભા સમક્ષ વાંચવામાં આવ્યા હતા. આવેલા સર્વ પત્રોમાં જેથી નર્મદ જગન્નાથ સુરતકરનો પત્ર જેમાં સભાને સુસ્થિર ચિરંજીવિની અને વસુવતી કરવા કાંઈ કાંઈ સૂચનાઓ પણ હતી તેજ અગત્યનું સ્થાન લે તેવો હતો. તેઓની એક પણ સૂચના સર્જો સ્વિકારી શકી નથી છતાં તેઓના ઉત્સાહ માટે તેઓને ધન્યવાદજ હોવો ધટે.

ડૉ. ધિરજરામભાઈએ ઠરાવ મુક્યો કે જુદા વર્ષ માટે વૈદરાજ કીકાભાઈજ પ્રમુખ કાયમ રહે જે પરથી વૈદરાજશ્રીએ સૂચવ્યું અને વલસાડકર જેથી નારાયણભાઈએ તેને પુષ્ટિ આપી કે “જેમ બને તેમ નવા નવા જ્ઞાતિ બંધુઓને એ સ્થાનનો લાભ આપવો” છતાં વધુ મતિથી વૈદરાજશ્રી કીકાભાઈજ જુદા વર્ષ માટે પ્રમુખ કાયમ રહ્યા હતા એજ પ્રમાણે ઉપપ્રમુખ તરીકે શાસ્ત્રી મોતીરામભાઈ વલસાડકર માટે દરખાસ્ત મુકાઈ જેમણે પણ એવાંજ કારણો દર્શાવી એ સ્થાન માટે બીજાં કાંઈ કાંઈ નામો સૂચવ્યાં છતાં વધુ રૂઢથી તેઓનેજ જુદા વર્ષ માટે ઉપ-પ્રમુખ તરીકે કાયમ કરવામાં અટક્યા હતા.

આ બે સુંદણી થયા પછી વલસાડકર જેથી નારાયણભાઈ બોલ્યા “અમોને મુંબઈના કાર્યવાહકો જે ફરે છે તે માન્ય છે અને અમો એ

પ્રમાણે સખી પણ આવવાને તૈયાર છીએ વિગેરે.” અમલસાડ જેવું મધ્ય સ્થળ અને આ પ્રમાણે સભાસદોની ઓછી હાજરી તેથી નિરાશામાં તેઓએ ઉમેરું કે આવા પ્રયત્નો આ તરફ શા સાર નેમ્નએ એજ તેઓને અગમ્ય છે. આતા કરતાં એક પંચ નિમે તે જે કરે તે સર્વને માન્ય હોય વિગેરે વિગેરે. આ પછી મંત્રીના સ્થાનમાં ગિરિનરશંકર મણિશંકર બટ્ટ સુરતકર કાયમ રહે એવી સૂચના પ્રમુખસ્થાન તરફથી થઈ જે પર ડા. ધીરજીરામભાઈ અને જોષી નારાયણભાઈ એઓએ પ્રાપ્ત ઉદાગ્યો કે યોગ્યગોચરો આ સલાસ નથી પણ આ તો મિકાં આડતાં મૂળ દાદવા જેવું થાય છે, એ સંબંધમાં એઓને દૃઢલો શ્રમ પડે છે એ તો એમના સમાગમમાં આવનારજ નાણી શકે. વળી એ કાર્ય માટે ખીલઓએ પણ તૈયાર થવું નેમ્નએ વિગેરે વિગેરે. આ અગાઉજ મંત્રીએ પોતાના સ્થાન માટે યોગ્ય પુરૂષ તરિક્કે સુરતકર શુક્લ મોતિરામ નૃહરિશંકરનું નામ મુચવી પણ દીધું હતું અને જેને વલસાડકર શાસ્ત્રી મોતિરામભાઈએ અનુમોદન પણ આપ્યું હતું છતાં પહેલી બે ચુંટણીના અનુભવથી એવી સૂચના થઈ કે ફરક. સભાસદના હાથમાં કામજ પેનસીસ આવવી અને તે મંત્રી તરિક્કે પોતાને યોગ્ય સાગતા ગૃહસ્થનું નામ સખી પ્રમુખના હાથમાં આપે અને વધારે મત જેને માટે પડે તે મંત્રી નિમાય. આ પ્રમાણે કરતાં પણ સગમજ બધા એજ ગિરિનરશંકર મણિશંકર બટ્ટનું નામ મુચવવાથી તેઓજ છઠ્ઠા વર્ષ માટે પણ મંત્રી કાયમ રહ્યા હતા. ધનોરીકર જોષી કાશીરામભાઈ, જોષી ભગવાનજીભાઈ વિગેરે તો વારંવાર એમજ કહેતા રહ્યા કે એ સ્થાને કોઈ ખીજે આવ્યાથી સમા સાતઠે સાત થઈ નશે!!! ઉપમંત્રીઓ પોતાના સ્થાન માટે નવસારીકર વેદ્ય હરિકૃષ્ણ જોષિંદરામનું નામ મુચવેલું પણ વધુ મતથી છઠ્ઠા વર્ષ માટે બટ્ટ રામચંદ્ર વિજયરામ ગણદેવીકરજ તે સ્થાન પર કાયમ કરવામાં આવ્યા હતા, એજ પ્રમાણે શાસ્ત્રી નર્મદાશંકર બાનુશંકર વલસાડકર પણ છઠ્ઠા વર્ષના કોપાધ્યક્ષ કાયમ રખાયા હતા. દુધ્યમ કોપાધ્યક્ષ સદગત દેવશંકરબાઈના સ્થાનમાં અરસાડકર બટ્ટ નિજાબાઈ બાઈશંકર માટે ગણદેવીકર વયોવૃદ્ધ પેન્શનર જોષી બાનુશંકરભાઈએ દરખાસ્ત મુકી હતી, પણ માસ્તર નિજાબાઈએ પોતાના વ્યવસાયને સધને તેનો અસ્વીકાર કરતાં અજરાગાદર શુક્લ મોતીરામ વિનાયકરાવનું નામ મુચવ્યું અને સર્વાનુમતે તેઓને છઠ્ઠા વર્ષ માટે દુધ્યમ કોપાધ્યક્ષ તરિક્કે કાયમ કરવામાં આવ્યા. જોષી નારાયણભાઈ વલસાડકરની વ્યવસ્થાપક મંડળમાં પણ થયેા ફેરફાર કરવાની સખત સજ્જતાં સુરતકર જોષી મણિશંકર નરુરામની જગ્યાએ સુરતકર શુક્લ મોતિરામ નૃહરિશંકરને

નિમવામાં આવ્યા એ શિવાય કશોજ ફેરફાર કરવામાં આવ્યો નહીં.
 ૭ઠ્ઠા વર્ષથી વ્યવસ્થાપક મંડળ મળેને બદલે પંદર ગૃહસ્થોનું ફરવામાં
 આવેથી નીચે જણાવેલા ૭ નવા ગૃહસ્થોને કાર્યવાહક મંડળમાં ઉમેરવામાં
 આવ્યા હતા. જેઓ દરેકને તેઓની આ યોજનાની ખબર પણ અંપાઇ ગઇ છે.

૧. શાસ્ત્રી મણિશંકર અંબારામ ધમડોળા.

૨ ભટ્ટ કાશીરામ કુકિરભાઇ ધમડોળા.

૩ ભટ્ટ હરિદૃષ્ટ ભાનુશંકર પુણી.

૪ જાની જયશંકર બાળમુંકુદ સરભાણું.

૫ ભટ્ટ દયાશંકર રામશંકર પોંસરા.

૬ શાસ્ત્રી પ્રાણશંકર ગણપતરામ ચીખડી.

અર્થાત્ ૭ઠ્ઠા વર્ષથી વ્યવસ્થાપક મંડળ પંદરને બદલે એકવીસ
 ગૃહસ્થોનું થયું ગણાશે.

કોઇ પણ કાર્ય નવા બંધારણ પ્રમાણે સાત અર્થાત્ ૬ ગૃહસ્થોનાં
 અભિપ્રાય શિવાય કશુંદેસર થયું ગણાશે નહીં એમ પણ ફરારવામાં આવ્યું
 હતું. પત્રથી મોકલેલો અભિપ્રાય હાજરી નોંઠેલોજ અગત્યનો માની લેવાશે
 એમ પણ કહ્યું હતું. ૭ઠ્ઠા વર્ષથી નિયમોમાં પણ નીચે પ્રમાણે સુધારા
 વધારા કરવામાં આવ્યા છે:—

નિયમ પહેલામાં ઉમેરવામાં આવ્યું કે કોઇ પણ સ્થાપીત પાઠશાળામાં
 કોઇ પણ જગ્યાએ કોઇ પણ શાખાના સંસ્કૃત અભ્યાસ કરનાર વિદ્યાર્થીને
 સૂચના અને તેના અધ્યાપકનો દ્રષ્ટવો આવેથી શિષ્યવૃત્તિ આપવી. (આ
 નિયમો આ સભાના તૃતીય વાર્ષિક વૃત્તાંતના પાંચલા ભાગમાં પ્રગટ થયાં
 છે જે જોવા કૃપા કરવી. ઉક્ત વૃત્તાંત મેળવવા ઇચ્છનારે મંત્રીને મોરારજી
 ગોકળદાસ ચાલી ગીરગામ મુંબઇ એ સીરનામે લખવું.) નિયમ ૧૦ ના
 પેટા નિયમ (ગ) માં એવો ફેરફાર કરવામાં આવ્યો કે વ્યવસ્થાપક મંડળના
 સભ્યોએ પોતપોતાના વિભાગમાંથી સભાનું વાર્ષિક લંબાજમ અને દ્રવ્યદાન
 એકઠું કરી મંત્રીના પર મોકલવું. અને તે મંત્રીએ કોપાધ્યક્ષને સોંપવું.
 કોપાધ્યક્ષે તેનો સર્વ હિસાબ રાખવો અને દ્રવ્યનું રક્ષણ કરવું. નિયમ
 ૧૧ માં થએલાં ફેરફારનું સ્પષ્ટિકરણ કિપરજ યર્ષ ગયું છે.

નિયમ ૧૨ માં થયો ફેરફાર યવાથી તે નિયમજન લગભગ નીચે પ્રમાણે
 લખાય:—

સભાનો વાર્ષિક ઉત્સવ સૂર્યા અષ્ટમીસીના (ગોદારા વિભાગ સહિત)
 કોઇપણ ગામમાં કરવો. જેમાં વાર્ષિક વૃત્તાંત વાંચવો, પારિતોષિક વહેંચવાં,
 પ્રમાણપત્ર, પહેલો વિગેરે (જે આપવાં ક્યાં હોય તે) આપવાં. તે વર્ષમાં

કોઈ ગહત્વની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થનાર વિદ્યાર્થીઓ હોય તો તેનું યોગ્ય સન્માન કરવું વિગેરે. આ સભાની સામાન્ય સભા જરૂરી પ્રસંગે ક્વચિત વર્ષની વચ્ચે પણ બોલાવવામાં આવશે. ત્રિવર્ષિક ઉત્સવ કરવા પહેલાં એક માસ અગાઉ સામાન્ય સભા આગામી વર્ષ માટે પ્રાર્થના કરવા ઉપર જણાવેલી મર્યાદામાંના કોઈપણ સ્થળમાં મળશે અને બંધનસ્થાપક, મંડળ પણ વર્ષમાં એક વાર મુંબઈ બહાર (સુરત વિભાગમાં સ્થાપિત મર્યાદાની અંદર) અવશ્ય મળશે. આ સિવાય નીચે પ્રમાણે નવા નિયમો પણ સર્વાનુમતે કાયમ કરવામાં આવ્યા હતા.

૧. અંતરંગ સભામાં લાગલાગટ ત્રણ બેઠકમાં ગેરહાજર રહેનાર બંધનસ્થાપકને તે મંડળમાંથી કમી થએલા ગણવામાં આવશે. ગેરહાજર છતાં પત્રથી આપેલો અભિપ્રાય હાજરીના જેવો ગણવામાં આવશે.

૨. આ સભાનું મુખ્ય કાર્યાલય મુંબઈમાંજ રહેશે, છતાં જ્યાં જ્યાં અગત્ય જણાય ત્યાં ત્યાં પેટાં કાર્યાલય ઉઘાડી શકાશે; છતાં તેવાં બધાં પેટાકાર્યાલયે પોતાનો સર્વ, પત્ર વ્યવહાર અને હિસાબ તો મુખ્ય કાર્યાલયનેજ સુપરત કરવો પડશે.

૩. આ નિયમોમાં જરૂરી પ્રસંગે “ સામાન્ય સભા ” સુધારો વધારો કરી શકશે. “ શાસ્ત્રી કરણાશંકર રમારક ” નાં જે નાણાં તેઓના બંધુ શાસ્ત્રી નર્મદાશંકરજીને ત્યાં બ્યાબૂકાં છે તે જેમ સભાનાં નાણા ત્રણ નામે અપાયાં છે તે પ્રમાણે બૂકાં ખાતું ઉઘાડી કોઈ બેઠકમાં રાખવ સર્વાનુમતે હું હતું. શિષ્યવૃત્તિ માટે આવેલી અરજીઓનો નિર્ણય મુંબઈમાંજ અંતરંગ સભાએ મળી કરવો એમ ફરાવવામાં આવ્યું હતું. “ જયકૃષ્ણ પારિતોષિક ” નાં ભાઈ બળવચરામ ઉત્તમરામ શુક્લ વસસાહકર લેના નારાજ જણાય છે (આ નાખુશીનો પત્ર “ વૃત્તાંત ” છપાઇ ગયા પછી મળ્યો હતો) સારે તે “ ગંગા પારિતોષિક ” મેળવનાર ભાઈ સુરજરામ ગણપતરામ ભટ્ટ અંત્રામાકરનેજ આપવા સર્વાનુમતે હું હતું. દેશમાં ચર્ચાતા રાષ્ટ્રિય પ્રશ્નોનો વિચાર કરતાં સભા તરફથી અપાતી શિષ્યવૃત્તિ સંબંધમાં પણ વિચાર થવો જોઈએ અને તે રાષ્ટ્રિયશાળા વા પાઠશાળામાં અભ્યાસ કરનારાઓનેજ અપાવી જોઈએ. એ સંબંધે ઘણી ચર્ચા થઇ હતી અને વસસાહકર જોયી નારાયણભાઈએ (જેઓ ચૂસ્ત અમલદારવાદી છે એ બધા ભાષ્યોને વિદિત છે) તે સંબંધી સારી દલીલો પણ રજૂ કરી હતી, પણ છેવટે ફરાવવામાં આવ્યું કે સભાનો ઉદ્દેશ દેશવણીને ઉત્તેજન આપવાનો હોવાથી તે મેળવવા બધાજ હકદાર છે. આથી આ પ્રશ્ન આટલેથીજ અટકવો હતો અને બધાજ વિદ્યાર્થીને સરખાજ ગણવાનો ફરાવ કરવામાં આવ્યો હતો. એ કે રાષ્ટ્રિય દેશવણીને ઉત્તેજન

આપતું વિશેષ યોગ્ય તો બધાનેજ ભાસ્યું જણાતું હતું. ગત વર્ષના કાર્યવાહકોએ ખંત અને ઉત્સાહથી સભાનું કાર્ય કરવા બદલ તેઓનો, આજના પ્રમુખશ્રીએ આજનું કાર્ય સુવ્યવસ્થિત પાર પાડ્યું તે બદલ તેમનો, તથા પધારેશ સજ્જતોનો આભાર મનાયા બાદ અમલસાડકર ભટ્ટ ગોવિંદરામ રવિશંકર તરફનાં ચાહ પાનનો સંકાર સ્વીકારી લગભગ આઠ વાગે રાતના સભા વિસર્જન કરવામાં આવી હતી.

શ્રી મોઢ બાલણુ વિઘોતેજ સભા
કાર્યાલય મુંબઈ-૪.
તા. ૧-૮-૧૯૨૧.

ગિરિજાશંકર મણિશંકર ભટ્ટ સુરતકર.
તે ઉક્ત સભાનો માનદ મંત્રી.

—:—

સામાર સ્વીકાર.

નિર્ઝરિણી—દામોદરદાસ ખુશાલદાસ મોટાદકર, સમઘીયાળાં (કાઠીયાવાડ)
ઉદ્દિવ્યઅભ્યુદય—પુ. ૧ અંક ૧-૨-૩ તંત્રી ગંગારામ કૃપારામ શુક્લ
મુંબઈ.

શ્રી સૌરાષ્ટ્રઉદ્દય—પુ. ૧ અંક ૧ તંત્રીઓ. તરફથી મુંબઈ.

સ્વમાલોચના યથાવકાશે લેવાશે.

—:—

સુધારો.

આજ અંકની પ્રથમ કવિતાનો રાગ હરિગીતને બદલે મંદાકંતા ગણવો.
આજ અંકમાં પૃષ્ઠ ૩૬૮ ઉપર “કોપલને ઉપાલબ્ધ” છે ત્યાં ઉપાલંભ વાંચવું,
આજ અંક પૃષ્ઠ ૪૦૧ ઉપરથી શરૂ થતો લેખ નીચે મુજબ સુધારીને વાંચવો.

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૪૦૧	૧૨	ત્રીજી	અને બીજી
૪૦૧	૨૧	કામોદું	કામોદું
૪૦૧	૨૭	આમકૂટ	આમકૂટક
૪૦૧	૨૮	ધાવટ	ધામટ
૪૦૬	૧૮	રાજ્યસભા	સભ્યસભા
			તંત્રી.

વિવિધ મંડળોની હકીકત.

ઘોઘારી મોઢ શુભેચ્છક મંડળ-મુંઘર.

તા. ૨૮-૬-૨૧ના રોજ સદરહ મંડળોની સભા મંડળના મહાનમાં મળી હતી, જેમાં તિલક સ્વરાજ કુંડમાં વિવિધ મેંબરો તરફથી ૩. ૮૫ બરાબા હતા તે તે રકમ તે સંસ્થાને મોકલવા દેશાધ પ્રાણજીવન કરાવનારને સુચવાયું હતું. જે મુજબ રકમ મોકલાઈ ગઈ છે.

મંડળને મળેલી મદદ—અમરેલીના દેશાધ પરમાણુદાસ ચક્રબાઈના પુત્ર રતીલાલનું વેસવાળ વઢવાણના રતીલાલ મગનલાલનાં પુત્રી બેન રેવા સાથે થતાં વરપક્ષ તરફથી ૩. ૧૫ ને કન્યાપક્ષ તરફથી ૩. ૫૦ મંડળને બેટ કરાયા હતા. સાહ મોહનલાલ ચક્રબાઈનું વેસવાળ રાણપુર વાળા શેઠ ત્રીશુવનદાસ આણુંદણની પુત્રી વેરે થતાં વરપક્ષે ૩. ૧૦ ને કન્યાપક્ષે ૩. ૫૦ મંડળમાં આપ્યા છે.

કાઠીયાવાડી ચાતુર્વિદ્ય મોઢ જ્ઞાતિ મંડળ મુંઘર.

મંડળના કુંડમાંથી અપાએલી મદદો—૩. ૨૪૧ દર માસે ૩. બેની એક રજાસર્ણીપ કાંસાના દ્વે નાનજી વીડલના પુત્ર મગનલાલને એક વર્ષ માટે અપાઈ છે. ૩. ૨૫. દર માસે ૩. પાંચની બીજી રજાસર્ણીપ દસ માસ માટે ગણેશગઢના ત્રવાડી રતીલાલ કશ્ણારાંકરને આપી છે. પાંચ માસના ૩ મોકલી દીધા છે. ૩. ૧૨ વિધવાને આપવાની દર માસે ૩. બેની બીજી મદદ બીજી એક વિધવા બાઈને અપાઈ છે.

મંડળને મળેલી મદદ—શેઠ નાનાભાઈ કાંસાદાસ તરફથી વિદ્યાર્થીઓને મદદ કરવા મળી છે. **સેકેટરી.**

શ્રી મારજતવર્ણીય મોઢ ઘણસમાજ મુંઘર.

મળેલાં લવાજમો—૩. ૧) બદ નારાયણજી બગવાનજી અમલસાડ, ૩. ૧) જોશી મોતીલાલ પ્રાણજીકર ગુપ્તેશ્વર, ૩. ૧) બદ મોતીરામ ઉત્તમરામ શુભેશ્વર.

દીવાળીના લેખો માટે લેખક બંધુઓને પ્રાર્થના.

સુત મહારાજજી,

વિ. વિ. જે સમરત મોઢ કામના ઉદ્ય અર્થે પ્રયાસ કરના આ રંક માસિક પ્રતિ આપ સદાનુભૂતિ ધરાવો છો, તે તે માટે પ્રસંગોપાત લેખો મોકલી સદાનુભવ વ્યસ્ત કરો છો તે બદલ આપનો સર્વેશ આભાર માનું છું.

રાષ્ટ્રીય ઉત્થાનના આંધાડુ વાતાવરણમાં જ્ઞાતિ ઉત્થાનના પ્રયાસનાં આંદોલનો પ્રસારવાનો આ પ્રયાસ પણ અરથાને નથીત. અનેક વ્યક્તિઓના સમૂદયથી જેમ સમર્થિ બને છે, તેમ વિવિધ જ્ઞાતિઓની ઉત્થાન દ્વારા સમસ્ત સમાજની સંજોગ ઉત્થાન સાધી શકાય છે. એ સદાનુભૂતિ જ્ઞાતિ સાથે સાહિત્ય તેમજ પ્રચલિત પ્રવૃત્તિઓને પણ ખીલવવાના સુખ ઉદ્દેશથી સાલાબાદ પ્રમાણે એકજ સાલ પણ આપ બેવા લેખક બંધુઓની સાદાંધથી દીવાળીનો આડર્ષ એક કાઢવા ઇત્યાસ છે. તે આજાવડદારીપુરવ ઉપયોગી સામાજિક ધાર્મિક દારવરસના ઉચ્ચ કોટીના લેખો કાલેશ કેક જગત્તે જીવન ચરિતો રથગવર્ણનો શિશુ કળા દુતર તેમજ વિજ્ઞાનના વિવિધ અંગોના લેખો પૈકી આપના મનપસંદ કોઈ પણ વિષય ઉપર કાંઈ પ્રસાદી મોકલવા કૃપા કરો છો.

સૌ લેખોને ખાસ મહત્વ અપાશે; તે તે માટે આપનાં સુત પત્ની. સુશિલિન પુત્રી કે બહેન તરફથી પણ કોઈ સારા લેખની આશરરખાય છે.

લેખ મોકલ્યાં મોઢા વ્યવસ્થા સુદી જુલિમાં સુધીમાં અમને મળી જવો જોઈએ. તે પછી આવેલા લેખોને સ્થાન આપવાનું બની શકતું મુશ્કેલ છે. એજ નય અવ્યર્થના.

મોઢ માતૃશ્રી કાર્યાલય.]

[અધિપતિ-મોઢ માતૃશ્રી.]

જ્ઞાતિ સમાચાર.

જન્મ-ભોપાળ-તા. ૧૮-૭-૨૧ સોમવારે ખખનચી કુંવરજી સંધિકૃષ્ણને ઘેર પુત્ર પ્રવસ થયો છે.

સનંદ મઘી-સુરત શુક્લ ચંદ્રશંકર બાઇશંકરને મુખર્ષીની હાઇકોર્ટમાં વકીલાત કરવાની સનંદ મળી છે. સુરત અઢાવીશી મોઢ બ્રાહ્મણ સમુદાયમાં આવી સનંદ લેનાર તેઓ પ્રથમ છે.

વેવિશાલ-ભાવનગર રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ શાળાના શિક્ષક બાઇશંકર ગૌરી-શંકર શીહોરીનાં પુત્રી બાળાગૌરીનું વેસવાળ ભાવનગરના ભટ્ટ ગોપાળજી દેવશંકરના ચિ. મણિશંકર સાથે થયું છે. કન્યાને નામે રૂ. ૩૦૦૭ નું પૈસું લેવાની નંબી રીત એમણે કરી બતાવી છે. ચાંદખેડા ત્રવાડી મોહનલાલ ગણપતરામના ચિ. મણિલાલનું સંધેળના ભટ્ટ શીવરામ ગંગારામની પુત્રી વસંતગવરી સાથે.

પરદેશ ગમન-મુંબઇ. પારેખ પરબુદાસ બાઇદાસ રાંદેરવાળા જેઓ સ્પીસી બેંકમાં એક્ઝિક્યુટિવ હતા તેઓ તા. ૨૩-૭-૨૧ ના રોજ વિલામત ગયાછે.

મરણ-કણ્ણા મહામુખરામ ઇશ્વરલાલનાં ધર્મપત્ની બાઇ ગંગાદેવ મેશાખ શુ. ૫ ના રોજ સ્વર્ગવાસી થયાં છે. બાઇશંકરના ઉપાધ્યાય પ્રભાશંકર દાશીરામ યુવાન વયમાં અ. શુ. ૧૨. રોહીસાળા મહેતા રામશંકર બાઇશંકર યુવાન વયમાં જઈ વઢી ૧૪. નવાગામ રાજગોર હરજીવનનાં પત્ની બાઇ હરી નાશીક યાત્રાર્થે ગયેલ તે પાછાં આવતાં મુંબઇમાં તા. ૩-૭-૨૧ ના રોજ. વળા બેશી પ્રાગજી શ્યામજીના પુત્ર હરીલાલનાં પત્ની સૌ. જડી તે મુંબઇનાં ચાહવાળા ત્રીશુવન જીવરામનાં પુત્રી યુવાન વયે તા. ૪-૭-૨૧ ના રોજ સ્વર્ગવાસી થયાં છે. ગણુદેવી શુક્લ ગવરીશંકર રામચંદ્રનાં માતૃશ્રી ભાવનગર ખાતે સ્વર્ગવાસી થયાં છે. ઇશ્વર ગત થએલાના આત્માને શાંતિ અર્પો.

મોઢ માત'ણ્ડ કાર્યાલય.

લવાજ્જસની પહોંચ.

રા. રા. પીતાંબર રણુજોડ ત્રવાડી, ચાંગા.	રા. રા. ગોકુળચંદ્ર સુગંધી, સરાલી.
„ રતીલાલ ભક્તિદાસ, મુંબઇ.	„ મોહનલાલ ત્રીકમજી બે. સીલી.

સમસ્ત મોઢ કોમને ખુશ ખબર!

પ્રકટ થશે!

પ્રકટ થશે!!

પ્રકટ થશે!!!

આવતી વિજયાદશમી લગભગ

મોઢ સંતાધારી દરેક કોમ એટલે વિવિધ સંવાયના મોઢ આદ્યજો વણિકો તેમજ મોઢ વણિક તેવી બંધુઓ જેને માટે અસાર સુધી અનેક વર્ગોથી ચાતકની પેઠે અહર્નિશ રાદ બેઠ રહ્યા છે તે:—

સમસ્ત મોઢ કોમની ઉત્પત્તિના

પ્રાચીન પવિત્ર અને અપૂર્વ સચિત્ર ગ્રંથ

શ્રી ધર્મારણ્ય

મૂળ સંસ્કૃત પ્રલોકો અને શુદ્ધ ગુજરાતી લાપાંતર સાથે પદ્મપુરાણનો સર્વથી વિસ્તૃત ૬૯ અધ્યાય ને લગભગ ૬૮૦૦ શ્લોકોના સંપૂર્ણ ગ્રંથ; અત્યાર સુધીમાં જૂદા જૂદા રૂપમાં વિવિધ રથજો પ્રકટ થયેલ તમામ ધર્મારણ્યના દોહન રૂપ, વિદ્વાતપૂર્ણ અવલોકનનાં પરિશિષ્ટો, તીર્થ નિરૂપણ સંબંધી વેદ સ્મૃતિ વિગેરેનાં શાસ્ત્રીય પ્રમાણો સાથે વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના વાળો, મોઢેરા ક્ષેત્રનો જીર્ણોદ્ધાર અને આપણી કુલદેવીની પુનઃ થયેલી પ્રતિષ્ઠાના સંપૂર્ણ હેતુસ સહ; મોઢ સાતિના બે અગ્રગણ્ય નરવીરો, શ્રી મોઢ કુળદેવી માતાંગી માતા, અન્ય કુળદેવીઓ, આપણા મૂળ વતન મોઢેરાનાં વિવિધ રથજો અને મોઢ કોમના ઇષ્ટ-દેવતા શ્રી રામચંદ્રજીના વિવિધ પ્રસંગો વિગેરેના

રંગબેરંગી આસારે દસથી પંદર સુદર આકર્ષક ચિત્રો સાથે

સાતસેંથી સાઠસાતસેં પૃષ્ઠ જેવડો મોટો

ગમેજ કાગળો પર છપાયેલ તથા પાષ્ટી કપડાની સોનેરી બાંધડીંગથી

બંધાઈ દળદાર પુસ્તકના રૂપમાં પ્રકટ થશે.

આ એક અદ્વિતીય પ્રસંગ છે. દરેકે દરેક મોઢ સંતાધારી વ્યક્તિને દર હમેશ ધરમાં રાખી પૂજા તથા પાઠ કરવા યોગ્ય આ અપૂર્વ ગ્રંથ માટે વિશાળ મોઢ કોમની ઘણાં વર્ગોથી જળ્મરી માગણી છે. કાગળોની અને છપાઈની અસહ્ય મોંઘવારીથી હાલ માત્ર એક હજાર નકલોજ છપાવી

સેવા કરવાના કેવળ શુદ્ધ ઉદ્દેશથીજ લગભગ પાંચતર કર્દીમતે અપાશે.

આવો મોટો ગ્રંથ મોટા ખર્ચથી ફરીથી પ્રકટ થવો મુશ્કેલ છે. માટે તુર્તજ પેસા મોકલી અગાઉથી ગ્રાહક થવા નામ નોંધાવો. હીલ કરશે તે પંસ્તાશે.

કર્દીમત રૂ. ૭. પોસ્ટેજ આના આઠ ગુદું.

(૧) અગાઉથી ગ્રાહક થઈ પેસા મોકલી આપનારને પોસ્ટેજ સાથે રૂ. ૫૫.

(૨) મોઢ માતાજીના ગ્રાહકોને અગાઉથી પેસા ન મોકલતાં માત્ર

નામ નોંધાવવાથી પોસ્ટેજ સાથે... .. રૂ. ૬.

(૩) પ્રકટ થયા પછી મોકલવાની સરતે માત્ર નામ નોંધાવનારને પોસ્ટ સાથે રૂ. ૬૧

(૪) એક સામગ્રી પાંચ નકલો ખરીદનારને રૂ. ૬ પોસ્ટેજ માફ.

(૫) એક સાથે આજમાં આજી પચીસ કરતાં વધારે નકલોના પેસા મોકલી આપી

એન્ટ ચનારાઓને સેંકડે પંદર ટકા કમીયન મળશે પોસ્ટેજ ગુદું.

માટે આજેજ લખો:—

કાંદાવાડી, માધવજીવન.

મુંબઈ-૪.

પ્રસાદશંકર જયશંકર પાઠક.

અધિષ્ઠિત-મોઢ માતાજી.

તૈયાર છે !

તૈયાર છે !!

તૈયાર છે !!!

વહેલા તે વહેલા !

જેને માટે ચોખ્ખાબુધી વારંવાર માગણી થતી હતી
તે સાહિત્ય પરિષદમાં સાક્ષરોની કમીટીથી સર્વોત્તમ
ઠરેલો ધનામી નિબંધ.

રાષ્ટ્રીય શાળાઓમાં દેઈશ છુક તરીકે ચલાવવા યોગ્ય

આદર્શભૂત જીવન.

સાક્ષરવર્ચ શ્રીયુત્ કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી
એમ. એ. એલ. એલ. બી.

મુંબઈ સ્કૉલફોઝકોર્ટના મુખ્ય જજ એમની પ્રસ્તાવના સાથે
વિસ્તૃત મુદારા વધારા સાથે બીજી આવૃત્તિ રૂપે તૈયાર થયો છે.

જેમા મુખ્ય જીવનના વિવિધ વિભાગો જેવા કે શારિરીક માનસિક અને
નેતિક ઉચ્ચ જીવન, સામારિક જીવન, સંસ્કારી જીવન, વ્યાવહારિક જીવન, ધાર્મિક
શાંતિમય જીવન, તે યશ કામ જીવન વિગેરે તે દરેકના અંગઉપાગ સાથે એવા તો
તત્વસ્પર્શી રીતે સુગ્રંથિત અસ્ખલિત વિચારશ્રેણીમા સંસ્કારી શૈલીથી સાદી અને
મરજ બાપામા ચર્ચા છે કે આખાલવૃદ્ધશ્રીપુરોને તથા ખામ કરી ન્દાના બાળમેને
તે બોધનનક થક પડે છે, એટલું જ નહિ પણ તે ઉદાત્ત વિચારો વાચકના હૃદયના
ઉદાણમા ઉતારી જઈ મન પર પવિત્રતા સુમંગ્કારિતા અને ઉત્તમ ચારિત્ર્ય સાથે
ઉન્નત જીવનની ચિત્રચાચી ભવ્ય છાપ પાડે છે. જન્મથી અવમાન પર્યંતની મુખ્ય
જીવનની ક્રિર્કર્તવ્યતા આલેખી તે ઉત્તમ રીતે કેમ અદા કરી શકાય તે સારી રીતે
દર્શાવાયું છે. એક વખત હાથમા લીધા પછી પૂરે ક્યાં મિવાય તેને છોડવું ગમતુ નથી.
અનેક દેશી રાજ્યોએ ધનામ લાયજેરી માટે મળુર કરી પુસ્તકની યોગ્યતા
આંકી છે, તેમજ વિદ્વાનોના પણ અનેક ઉત્તમ અભિપ્રાયો મળેલા છે, તેથી
હસ્તકંદણને આરશીની જરૂર રહેતી નથી.

શાળાઓમાં જ્ઞાતિમાં તથા લગ્ન પ્રમંગે સ્નેહી સબંધીઓને

જ્ઞાનની સહાણી કરવા યોગ્ય સુંદર છપાઈવાળું

આ ન્દાનકકું પુસ્તક રમકડા જેવું બન્યું છે,

કી મેંત પોસ્ટેજ સિંધાય માત્ર આના આઠ

પુસ્તકને માટે માગણી મેળી હોવાથી પ્રથમાવૃત્તિની પેઠે પાછળથી બગનારને
પસ્તાવું ન પડે માટે આજેની થી પી. થી. બોક્ષના લખો કરાંને —

દે. કાદાવાડી

મુંબઈ ૪.

}

પ્રેસાગ કર જયશંકર પાઠક,

ત્રી મોઠ માતૃશ.

વધારે સુંદર કોણ, તાજમહાલ કે પાપમહાલ ?

હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ કહે છે કે દીલ્લીના રંગીલા બાદશાહ શાહજહાને પોતાની પ્યારી બેગમ મુમતાઝમહાલના મૃત દેહ પર આખી પૃથ્વી પર જેનો બેઠો નથી તેવો પવિત્ર, યુમના નદીના કાંઠા પર એક તાજમહાલ બંધાવ્યો છે. વસ્તુતઃ તે મહાલ તે માત્ર એ મૃત બેગમની કબર અગર ઘોર છે, છતાં જેની કારીગરી બેવા અમેરિકા વીગેરે હજારો ગાઉથી દૂર દૂર દેશના મુસાફરો અનેક કપટો વેડી ખાતે ત્યાં સુધી આવે છે.

એ વાત તો બીજી રહી સેકેડો વર્ગ અગાઉની, પણ ત્યાર પછી તે સ્થળ તાજમહાલને પણ ટકર માટે તેવા અનેક નવા દીવ્ય પાપમહાલો બંધાયા છે ને બંધાતા જાય છે ને હજી અગ્રમિદ્ધ છે. કદાચને તે જગદિશ્વ્યાત ધર્મ બાય તો તે સ્થળ તાજમહાલ બેવા જેમ અનેક મનુષ્યોનો દરોડો થાય છે તેમ મનુષ્ય સમુદાયના પગરવના ઘસારાથી રખેને તે પાપમહાલો જમીન દોસ્ત થઈ જાય એવા ભયથી તેના કારીગરો તેને હજી સુધી મુપાવતા રહ્યા છે પણ પાપ કોનું ઠાકયુ રહ્યું છે ?

તે પાપમહાલ તે કયા ?

પોતાના પુત્રને માટે વહુ લાવવા પુત્ર સંતતિની પેઠે ઉત્પન્ન થએલી પોતાની મજબૂ પુત્રી સંતતિને તેમના જન્મ થતાં પહેલાં ઘણાં વર્ષો અગાઉથી જ દુઃખના આગમાં હડગેલી મુકબા એટલે જીવતી બગતી-ઝાટવા તેમને માટે-

ગાદાં રૂપી જોદી મુકેલી કબર કે મોર તેજ આ પાપમહાલ છે.

તો વધારે સુંદર કોણ ? પાપમહાલ કે તાજમહાલ ?

(૧) બાદશાહ તો તે મહાલમાં પોતાની રાણીના મૃત દેહને દફનાવ્યો હતો, પણ આ પાપમહાલમાં તો પોતાની જીવતી બગતી પુત્રીઓને દફનાવાય છે. (૨) બાદશાહ તો ક્રોધ કરોડો રૂપિયાને ભોગે તે સ્થળ મહાલ બંધાવ્યો હતો, પણ આ તો તેટલા રૂપિયા વડે પણ ને મળે તેવા જીવતા જીવોનો ભોગ અપાય છે. (૩) બાદશાહ તો આ મર્ચન્યૂમિ ઉપર જ યુમનાને કાઢે તે સ્થળ મહાલ બંધાવ્યો હતો, પણ આ દીવ્ય મહેલ તો નરક પ્રદેશમાં વેતગળી નહીંના કાંઠે ઉભા કરાય છે ! ત્યારે કહો કે:-

સ્વપ્નભોગ તે ગાહજહાનના કે સાહ કરનાગ મટોરીયાઓનો !
લાઈઓ ! આળાં અનેક ભયંકર પાપોના પ્રતાપથી ને જીવતા જીવોના અહનિશ નીકળતા શાપોથી આપણી હિંદુ જાતિઓનું સત્યાનાશ વળ્યું છે ને વળતું જાય છે, તો હજી પણ બગતીને બેવાળે ? શુભચ શોષમ

પ્રભાગંકર જયશંકર પાઠક.

प्रकाश उ. ६०.]

सप्तमः अ. २८२३

[प्रसाद भी.

सुधेश्वर वृत्तः.

अज्ञानध्वान्तलोनाः कालिमदकुलया दानमान्डमासा
 सर्वे मोहा लमन्ति प्रमुदितवदनाः प्राप्य मोहक्षरीं ताम् ।
 दत्त्वा देवो वरं तां लपदिशति समाहूय प्रेम्णा रक्तीपान्
 त्यक्त्वा लस्यं प्रमृतिं श्रपन्त संमुदिता मोहमातैड एव ॥

અનુક્રમણિકા.

કાંચે.

માતાંગી ઉપદેશ (વિદ્યાર્થી-રા. પ્ર.)	૪૩૧
ધુધરોપાસના (કવિ દયાશંકરભાઈ)	૪૩૨
પડીલો આપણા (શાહ ડા. બ.)	૪૩૩
વિદ્યા ને લક્ષ્મીનો સંવાદ (રમાશંકર ધે. બેશી)	૪૩૩
મૂર્ખતા (ચત્રભુજ બ. મોદી)	૪૩૭

મોટાપત્તિ ઇતિહાસ.

શ્રીધર્મોદય (પ્ર. જ. પાઠક)	૪૩૮
------------------------------	------	------	------	-----

શિક્ષણશાસ્ત્ર.

બાલવિકાસ (પ્ર. જ. પાઠક)	૪૪૨
---------------------------	------	------	------	-----

સામાજિક.

સેવાનો મહામંત્ર (અ. સુ. પરીખ)	૪૪૫
---------------------------------	------	------	------	-----

જીવનચરિત્ર (કોટા સાધે)

૨૧૦ મનાડી ગોરીશંકર પુરુષોત્તમ વાલુકડવાળા	} મોટા માતાંગી કાર્યાલય	૪૪૭
૨૨૦ મનાડી લાલશંકર ગોરીશંકર વાલુકડવાળા		૪૫૨

પ્રગતિ.

સુ. અ. ચાતુરવેદી મોદ આણણુ સ્થિતિ દિગ્દર્શન (ની. બા. ભટ્ટ.)	૪૬૦
--	-----

હિંદી લેખો.

અભ્યર્ચન પત્ર (એસ. સી. રતનલાલવેણુવ)	૪૬૭
---------------------------------------	------	------	-----

મોદ કોન્ફરન્સની આવશ્યકતા (રાધાકૃષ્ણ ગુપ્તા)	૪૭૦
---	------	------	-----

અન્ય વિષયો.

પારાખ્યાન જાતિ સંબંધી	૪૭૧
-----------------------	------	------	------	-----

મોદ જાતિની હાલતી મહાન વ્યક્તિઓ (ની. બા. ભટ્ટ)	૪૭૨
---	------	------	-----

માલણુ ભોજન વિગ્રહ (મ. ભો. શુક્લ)	૪૭૩
------------------------------------	------	------	-----

યુંથા સવાયના મરદેસને લખાએલા ખુલ્લાપત્રો સંબંધી ખુલાસો	૪૭૩
---	------	------	-----

ઝંડીટોરીયલ.

મોદ કોમનું મેંગળ પ્રભાત (પ્ર. જ. પાઠક)	૪૮૦
--	------	------	------	-----

પ્રકીર્ણ.

મજતોચિત ધર્મ (૨૧૦ વૈદ્ય કરણાશંકર)	૪૮૬
-------------------------------------	------	------	------	-----

ઈનામી હરિશ્ચંદ્રો	૪૮૪
-------------------	------	------	------	-----

ચો. બા. ની આન્હિક કર્મની પાકાંજાના વિદ્યાર્થીઓનો મેલાવડો	૪૮૫
--	------	------	------	-----

વિવિધ મંડાની હિલચાલો	૪૮૬
----------------------	------	------	------	-----

જાતિ સમાચાર	૪૮૬
-------------	------	------	------	-----

હું કંઈનો કેમ કરતા થયો ?	છેલ્લું ટાઇટલ.
--------------------------	------	------	------	----------------

આ માસિક મુંબઈમાં નં. ૩ ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૫ર આવેલા પોતાના પુરંદરે કુંવની

પ્રીટીંગ પ્રેસમાં પ્રભાશંકર જયશંકર પાઠકે છાપ્યું.

અને કોઈવાડી માધ્યમ બુવન મુંબઈમાં લેમણેજ પોતાને મોટા પ્રસિદ્ધ ક્યું

માર્તંડ મુખ્ય મંત્રા-સ પ સ્નેહ કર્મ નિષ્ઠા કેળવણી ઉત્પત્તિ પદોપકાર.

સચસ્ત્ર મોહ કોમનું પ્રિય વાહન.

ઉત્તમ અપ્રતિમ અને સચિત્ર માર્તંડ.

હરિગીત.

નિ'દો ભલે અજ્ઞાની જન; કે જ્ઞાની જન દત્તિ કરો;
આવી મળો લક્ષ્મી યથેચ્છા, કે સમૂળી પણ પળો;
આને જ કે યુગાંતરે, કદિ મરણ ધાતું છો'નડી;
ચલુ ધીર પાહુ ના ભરે ડગ ન્યાય કેસ માર્ગથી.

પ્રકાશ ૩ લે].

સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૧

[પ્રભા ૬ મી,

માર્તંડી ઉપદેશ.

સમ્પ્રદાય.

સ્વોત્પત્યૈ મોહદેવોં સકલ વિનુમતોં માનવા આનમન્તિ ।

દત્વાતાનાશિષંચોપદિશતિ સ્મરણશી ચ દેવી સ્વચાલાન્ ॥

સ્વસ્ત્યા મોહં કુનીર્તિ વિચગ્ત મુનયં જ્ઞાતમાર્તંડદોષ્ટયા ।

અજ્ઞાનધ્વાન્તકાલો નહુ ચ મપુદિતો મોહમાર્તંડ વપઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ-આઆવૃદ્ધ સી પુરો પેતાની ઉત્પત્તિને મારે સકલ ઔષધયં
મોહદેવીને પ્રણામ કરે છે. ત્યારે કમલમુખ નેત્રવાળી કુળદેવી પેતાના આગે

વડીલો આપણા.

સાહાર્થના સિદ્ધાંતને સમજ્યા વડીલો આપણા !
 સાચાધર્મના સિદ્ધાંતને વળગ્યા વડીલો આપણા !
 જોતા અમીમય આંખથી હરદમ વડીલો આપણા !
 ખોતા નહિ ધન ધામ સદામાં વડીલો આપણા !
 મો'તા નહિ કૃશન યદી કો દિ વડીલો આપણા !
 રોતા નહિ દુઃખ રોદણાં દૌન યદિ વડીલો આપણા !
 રણવા પરિશ્રમ જાતથી સ્હાતા વડીલો આપણા !
 દણવા દુઃખીતાં દુઃખ કર સ્હાતા વડીલો આપણા !
 વૃત્તિ નહિ વિકલ વિષે રાખે વડીલો આપણા !
 ના બાળલગ્ને શર હોતા કો વડીલો આપણા !
 મોટાઈમાં મર્યાદ ના ચૂક્યા વડીલો આપણા !
 નિજ જાતિ જન્મભૂમિ હિતે શુક્યા વડીલો આપણા !
 સંમૃદ્ધ તન સંપત્તિમાં હોતા વડીલો આપણા !
 સંમત હતા પરમાય કાર્યે તો વડીલો આપણા !
 રે! કયાં ગયાં સદ્ગુણ સાગર એ વડીલો આપણા !
 ખાંતે કરે સૌ યત્ન થાવા સમ વડીલો આપણા !

જેજવા. } શાહ ગદ્યાભાષા જયદ્રુપદાસ મહેમતાવાદી.

વિદ્યા ને લક્ષ્મીનો સંવાદ.
 શાહુલ વિકોડિત.

ચૈત્રી નૂતન વર્ષ મંગલ દિને શ્રીમદશાસ્ત્રધ્યાનમાં.
 માતા મોહ તણી સુખ્યાત મહીમાં મોદયરી પૂજતો,
 આવી સન્મુખ ઉભીયાં ઉભયથી વિદ્યા અને લક્ષ્મી, ત્યાં,
 વિનવે ભાવધરી શ્રીપૂજ્યજનની વિનતિ લીધો ધ્યાનમાં. ૧

સૃષ્ટિના પટમાં નિવાસ કરતાં ભમતાં કંઈ કાલથી,
કો છે ઉચ્ચ અને વળી અધમ કો ? ઇન્સાફ દો દીલથી,
સૂણો શાણી સખી સમસ્ત જનની કો ઉચ્ચ વા નીચ છે ?
ઇચ્છા છે મુણવા ગુણાગુણ સહુ કથવા પરીણામને ૨

મંદાકાંતા,

વિદ્યા—જન્મ્યા જન્મે મુચશ વરવા સૌ જનો ભાવ ધારી,
ઇચ્છે ખ્યાતિ મુચશ વરથી સત્વરે શાંતિદાયી;
યોગ્યા હિરા વિભુવરશ્રીએ શ્યામ સંગાધિકારી,
શોધે તેને મુજ ગળવડે હંસ શી વૃત્તિ ધારી. ૧

લક્ષ્મી—ખાંધ્યુ' આને અખિલ જગ મે' મુંજના પાશનાથી,
નાખી જૂડિ' સકળ જનને પ્રેમ મંત્રોથી આખી;
હિરાની સહુ કિમત કરતા લક્ષ વા કેટિનાથી,
તારી ચક્ષિત કંઈ ન દિસતી મુંજના કાર્યમાંહી, ૨

વિદ્યા—મારી શક્તિ તુજ નયનમાં કયાં દિસે અંધદેહી?
ગર્વે વિદ્યા સકળ જનના છોડવે દેવી કેવી;
વિદ્યા શોભા સકળ જનની જૂપતિ શિર્ષ નામે,
વાણી રૂડી વિમળ વચની વિશ્વ આપુ' વખાણે. ૩

લક્ષ્મી—વિશ્વે વ્યાપી પ્રશશ્યજનની દીસતી લક્ષ્મી દેવી,
લક્ષ્મી અપે' અચળ યશને રાજ સન્માન લેગી;
મારાથી સહુ વગર કુળના કુળવંતા ગણાયે,
મારાથી સહુ દુઃખિત હૃદયો દુઃખ વિસારી દેછે. ૪

વિદ્યા—દુઃખો દેતી મુંજન હૃદયે તુંજ ધર્મા ભરે છે,
કંકસોના વિકટ પથની માર્ગદર્શી બને છે;
રોગો ભોગો જીવન પથમાં તુંજ કંક ધરે છે,
શાંતિ કાંતિ શુભ વદનની તુંજ ઉરાડી દે છે. ૫

લક્ષ્મી—જેની પાસે લલિત લલનાં લક્ષ્મી દેવી વિરાજે,
થાતા તે તો કુલિન જનને હોય છે નીચ સ્થાને;
પંડિતો ને સકલ ગુણી તે શ્રુતિ વેત્તા ગણાતા,
વક્તા રૂડા બહુ રૂપ ભર્યા કાંચને શ્રેષ્ઠ થાતા. ૬

વિદ્યા—વિદ્યા દેવી તણી વિમળતા જેહમાં નાહિ દિસે,
વિદ્યાનોની વિમળ પ્રજ્વતા જેહમાં નાહિ દિસે;

મૃત્યુ લોકે અવનિ પર તે લાડુ રૂપી ગણાતા,
થાતા તે તો પશુ સમ અહીં છે લલે રિદ્ધિતાતા.

૭

લક્ષ્મી—બુદ્ધિ તારી પ્રમિત થઈ છે આત્મસ્વાધે બિચારી,
તત્ત્વો મારાં જીવન ગણનાં ક્યાં શકે તું વિચારી ?
પૈસા વિના નથી કંઈ ખરે બંધુ આ મર્ત્યલોકે,
લક્ષ્મીવંતા અતિ મેલપતા માનથી મર્ત્યલોકે;

૮

વિદ્યા—ના શોભતું જન સ્વરૂપ લે માન આબૂષણોથી,
ના શોભતું જન સ્વરૂપ લે સ્નાન ને ચંદ્રનોથી;
ના શોભતું જન સ્વરૂપ લે મોતીના હારનાથી,
ના શોભતું જન સ્વરૂપ લે રિદ્ધિ સિદ્ધિ કૃપાથી.

૯

વિદ્યા એકજ જન સ્વરૂપને દિવ્ય શોભાવનારી,
સંસ્કાર હું અણુધ જનને દિવ્ય દૃષ્ટિ પ્રસારી;
સગ્ગા જાપા મધુર જનની પ્રેમી પ્રિયા ભગિની,
સગ્ગા પ્રાતા સજન સુહૃદે કલેશ તું રોપનારી.

૧૦

લક્ષ્મી—મૂલે છે આ અધુર મનની શુદ્ધ વિદ્યા અલિ તું,
મારા પ્રેમી સુખદ બનતા બેની વિદ્યા અલિ તું;
લક્ષ્મીવંતા ધન વગરના સહુ બને છે પુનઃ,
રાખથી તે ગરીબ સઘળા સહુ કરે ભક્તિ મારો.

૧૧

વિદ્યા—અજ્ઞાની લે વિચલ મનના તે બને તું પુનઃ,
હું તો અર્પુ જીવન રસને પ્રીતિ પિયૂષ ભારી;
મારી શક્તિ જીવન સમયે છે અતિ ચીર સ્થાયી,
લક્ષ્મી રિદ્ધિ કદાચિ સમયે જાખ છે સહુ યનારી;

૧૨

ચોરો ચોરી નહિજ કરતા મુજની શક્તિની આ,
રાખ બુદ્ધિને લુટી ન શકતા મુજની શક્તિને આ;
અગ્નિ જાળી નહિજ શકતી મુજની શક્તિને આ,
પ્રહ્લાંડોના સકળ જન ના નાશ કરતા કદી આ.

૧૩

લક્ષ્મી—મૂલી લોળી અતુપ હૃદયી દિવ્ય વિદ્યા સખી હું !
તારા વિના નથીજ દીપતી દિવ્ય લક્ષ્મી સખી હું;
મારાં તારાં અતુપ મિલને સહુ જનો સુખી થાતા,
વાવે તું આ અતુપ રૂળને સહુ જને ઐક્યતાનાં.

૧૪

અધ્યાય ચૌદમો.

ધૌ મ્ય કહે છે—હે મહાબુદ્ધિવાળા ! જે વિષે બૃહદારણ્યમાં કહ્યું છે અને જે કથા વેદમાં પણ જોવામાં આવે છે તે કારણ તને કહું છું તે સાંભળ. (૧) એક વખત અધમેધ યજ્ઞ કરવા માટે બ્રહ્મા અને રૂદ્રને આગળ કરીને ઈંદ્ર વિગેરે બધા દેવો મળ્યા. (૨) નારાયણનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છાથી બ્રહ્મા અને લોકતું બહુ કરનારા શંકરને આગળ કરીને તેઓ દ્વીરસાગર આગળ ગયા. (૩) ત્યાં તેમણે વિષ્ણુને જોયો હિ તેથી ઘણી ચિંતા કરવા લાગ્યા કે ખરેખર વિષ્ણુ દેવ વિના યજ્ઞ યજ્ઞ શક્યે હિ. (૪) તે સધળા વિચાર કરતા ફરી ફરી ચિંતા કરવા લાગ્યા કે સર્વવ્યાપી નાતન એવા જગન્નાથ ક્યાં ગયા હશે? (૫) ઈંદ્રે સિર નમાવી પ્રણામ કરીને બની એવા ગુરને પુછ્યું કે હે મહાબુદ્ધિવાળા ! બધાનાં દુખને ટાળવા મહેરબાની રી મધુસૂદન ક્યાં છે તે જલદીથી મને કહો. તેમજે બોલાવીને હું શુભ એવો હાન યજ્ઞ કરીશ. (૬-૭) ગુરએ ઈંદ્રને કહ્યું કે મારું કહેવું સાંભળ. તું બ્રહ્માને પુછી જો તે તને બધું કહેશે. (૮) બ્રહ્મા વિષ્ણુ ને રૂદ્ર ત્રણે એકજ છે તેમાં અન્યથા નથી તેથી તે જાણે છે. માટે તે મોટા ઇશ્વરને પૂછ. (૯) તે વચન સાંભળીને ઈંદ્રે બ્રહ્માને પ્રણામ કરી પુછ્યું. તેને પ્રજાપતિએ કહ્યું કે (૧૦) બ્રહ્મા કહે છે—હે મહાભાગ ઈંદ્ર! સાંભળ. પૃથ્વી પર ધર્મારણ્ય નામનું પવિત્ર તીર્થ છે ત્યાં કેશવ છે. (૧૧) સધળા દૈત્યોના સમૂહને મારીને અને દારણ્ય યુદ્ધ કરીને પદ્માસન વાળી થાક્યા હોય તેમ હરિ ત્યાં બેસે છે. (૧૨) શાર્ફ ધનુષ્યને છેડે હાપચી રાખી ધનુષ્યના બાણીના ભાગ પર મસ્તક ટેકવીને આંખો મીંચીને ધ્યાન ધરતા હોય તેમ તે બેસે છે. (૧૩) ધૌમ્ય કહે છે—એ પ્રમાણે વચન સાંભળીને ઈંદ્ર ને સર્વ દેવો જ્યાં જનાર્દન બેસે હતા તે ધર્મારણ્યમાં ગયા. (૧૪) ત્યાં તેમણે હરિને ધ્યાનથી મીચેલા નેત્ર વાળા જોયા. તે સર્વથી પર એવા નિર્ગુણ પરબ્રહ્મનું ધ્યાન ધરી રહ્યા હતા. (૧૫) ધનુષ પર ટેકેલા મસ્તક વાળાં એવા સર્વના પૂજનીયને જોઈને તે સર્વ ખુશ થયા અને પોતાના કાર્યની સિદ્ધિ થઈ એમ માનવા લાગ્યા.

(૧૬) બ્રહ્માએ સર્વ કારણના કારણ રૂપ આદિ અને અંત વગરના વિષ્ણુની વસ્તુ કાર્યની સિદ્ધિ માટે સ્તુતિ કરી. (૧૭) જ્યારે વિષ્ણુ જાગ્યા નહિ ત્યારે તેમને શી રીતે જગાડવા તે વિચારતાં ઇન્દ્રને ધણી ચિંતા થઈ. (૧૮) કાર્ય કેમ કરવું તેનો પુષ્કળ વિચાર કરીને વલ્લિમકની આગળ વલ્મ્ય રૂપી ઉધેયને ઉત્પન્ન કરી. (૧૯) ઇન્દ્રે તેમને કહ્યું કે દેવનું કાર્ય અદ્ભુત છે, બીજાથી સધાય તેવું નથી માટે તમે આજ ઝટ વિષ્ણુને જગાડો. (૨૦) ઉત્તમ યજ્ઞની સિદ્ધિ માટે હું તમારી પ્રાર્થના કરું છું કે તમે પણ જ તોડી નાખો કે જેથી વિષ્ણુ જાગે. (૨૧) રમાકાન્ત જાગશે તો મારો યજ્ઞ થશે. તમે મારા અને સર્વ દેવના પૂજનીય છો. (૨૨) વલ્મ્ય કહે છે—હે દેવનાં દેવ વિભો મહારાજા! તમે સત્ય કહેો છો. સ્વાર્થ સર્વને પ્રિય લાગે છે તેમાં સંશય નથી. (૨૩) હે ઇન્દ્ર! સંસારમાં ઉત્તમ મધ્યમ અને અધમ એવા ત્રણ પ્રકારનાં માણસો છે એવી સનાતન રીત છે. (૨૪) હે વિભો! તમે ઉત્તમ લોકોનું લક્ષણ સાંભળો કે તેઓ પોતાનું કાર્ય છોડી બીજાનું કાર્ય કરે છે. (૨૫) પોતાનો જ સ્વાર્થ સાધનારા લોકો મધ્યમ ગણાય છે. જ્યારે અધમ લોકો બીજાનું કાર્ય બગાડી પોતાનું કાર્ય કરે છે. (૨૬) હે દેવોના ઇન્દ્ર! તે માટે કહું છું કે વિષ્ણુને હું કેમ જગાડું! હે મહાભાગ! તેમ નહિ કરવાનું કારણ તને કહું છું કે ડાઘા માણસે કોઈ દિવસ સાધારણ માણસની નિદ્રાનો પણ ભંગ કરવો નહિ. તો હે વિભો! હું વિષ્ણુને તો કેમ જગાડું! (૨૭-૨૮) કદાપી વિષ્ણુ જાગે ને તે ઇશ્વર શુરસે થાય તો અમને બાળીને બરમ કરી નાખે, ને તારું પણ શુભ થાય નહિ. (૨૯) નિદ્રાનો ભંગ કરવાથી ઘણું પ્રાયશ્ચિત્ત લાગે છે એમ તત્વને જાણનાર મુનીઓએ ધર્મશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. (૩૦) નિદ્રાનો ભંગ કરનાર, કથામાં વિશ્વ કરનાર, સ્ત્રીને પુરુષની પ્રીતિમાં અંતરાય નાખનાર, તથા છોકરાં ને માતાને જુદાં પાડનાર નરકમાં જાય છે. (૩૧) ઇન્દ્ર કહે છે—આહુતિ આપતાં જે કણ પૃથ્વી પર પડી જાય તેવું ક્ષણ તમને મળશે માટે તમે સત્વર કામ કરો. (૩૨) ધૌમ્ય કહે છે—આ પ્રમાણે તેનું વચન સાંભળીને વલ્મ્યે તેજ ક્ષણે હરિના ધનુષની પણ જ ઝટ કાપી નાખી. (૩૩) પણ જ તુટતાં ધનુષ ઉછળ્યું ને તે દેવના દેવનું પશ્તત્ક છેદાઈ સ્વર્ગમાં અંતર્ધાન થઈ ગયું. (૩૪) તે ક્યાં ગયું હશે તેની શોધ કરતા સધળા દેવો જુદી જુદી દશે દિશાઓમાં મરજીમાં આવે તેમ શોધતા અને જોતા ગયા. (૩૫) પરંતુ તે માયું ન મળતાં તેઓ દૂરીને ભેગા થયા અને શોકથી પીડિત થઈ કહેવા લાગ્યા કે આપણે મોટી ચિંતામાં આવી પડ્યા. (૩૬) દેવોએ વિશ્વકર્માને કહ્યું કે તમે શિલ્પવિદ્યામાં નિપુણ છો તો પ્રથમ હવે તેવું જ વિષ્ણુ દેવનું માયું બતાવો. (૩૭) ત્યારે વિશ્વકર્માએ દેવોને કહ્યું કે યજ્ઞમાં મારો ભાગ નથી, તેથી તે ચાલુ કરો તો હે મહાભાગ! હું તે માયું બતાવું. (૩૮) બ્રહ્મા કહે છે—આજથી હવે હમેશાં તારો યજ્ઞમાં ભાગ થશે ને મહા યજ્ઞમાં દેવોની જોડે તને પણ સોમ રસ મળશે. (૩૯) તે વચન સાંભળી વિશ્વકર્મા ફરીથી બોલ્યા કે

હરિનું માયું સાવો તો હું તેના શરીર સાથે જોડી દઉં. (૪૦) તે બોલ્યા કે અમે ત્રણ લોકમાં જોયું પણ તે માયું જડતું નથી. તેથી તે શિરને માટે જે બની શકે તે બીજા ઉપાય કરો. (૪૧) સારે હવે હું શું કરું એવા વિચારથી વિષકર્માં સુપરથા, વિચાર કરીને ફરીથી જગતના ગુરુ એવા બ્રહ્માને કહ્યું. (૪૨) હે સ્વામિન! આ યજ્ઞનો ઘોડો છે તેનું માયું કદથી છેદીને અમિત તેજ વાળાં વિષ્ણુની જોડે 'જોડી' દઉં છું. (૪૩) ઈંદ્રે ફરીથી તે મહામતિવાળા શિલ્પીને કહ્યું કે " ઠીક. હે મહાબાહો! જે પ્રમાણે વિષ્ણુ ખુશી થાય તેવું કામ કરો " (૪૪) ધૌમ્ય કહે છે— યજ્ઞના ઘોડાનું માયું જડ છેદીને વિષકર્માંએ હરિના લોહી ઝરતો કંઠ સાથે પ્રવરતજ જોડી દીધું. (૪૫) હે મહારાજ! સાંખા હોઠવાળું ને મોઠા ઘાંતવાળું એવું વિષ્ણુનું કરાજ વદન થયું. એ પ્રમાણે તે હયગ્રીવ થયા. (૪૬) પછી ઈંદ્રે વિષ્ણુ દેવતાઓ પોતાનાં કરેલાં કામ યાદ સાવતા શરમાઈને તે મગદુગુરુની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. (૪૭) દેવો કહે છે—હે દેવના દેવ જગન્નાથ! તમે સરજનાર પાલન કરનાર અને નાશ કરનાર છો. કાજે કરીને અધષ્ટિત કાર્યથી તમારું આ કુરૂપ કૃતપત્ર થયું છે. (૪૮) હે વિભો! હે બ્રહ્મનં! તારો જન્મ નથી તેમ મત્યુ નથી, તું બિનાદિ અને નાશ રહીત છે. વળી તને દુઃખ નથી, ને તું પ્રકૃતિથી પણ પર છે. (૪૯) હે વિભો! તું જ પૃથ્વી છે, તું જલ છે, તું તેજ છે, વાયુ તેમ આકાશ પણ તું જ છે, ઈંદ્રિયો અને ઈંદ્રિયાર્થ મન તથા બુદ્ધિ પણ તું જ છે. (૫૦) આ જગત તારાથી કૃતપત્ર થયું છે. ને ફરીથી તારામાંજ તે લીન થાય છે. તમે અકર્તા ને કર્તા, ગુણના રાક્ષી અને વળી ગુણ રહીત પણ છો. (૫૧) તમે યજ્ઞ છો, તમે હવિ છો, તમે હોતા અને યજ્ઞના હુતાશ પણ તમે છો. તમે ઉદ્ગાતા અને સ્તુતિ કર્તા યજમાન પણ તમેજ છો. (૫૨) હે દેવના દેવ! ત્રણ બ્રુવનમાં જે કાંઈ સત્ અસત વસ્તુ છે તે સર્વ કારણના કારણ રૂપ તારું સ્વરૂપ છે. (૫૩) તમે સૂક્ષ્મથી પણ સૂક્ષ્મ અને સ્થૂલથી પણ સ્થૂલ છો. સર્વ દેહોએ જનારા, સર્વ ત્રુવ્યાપી રહેલ, તથા એક સનાતન રૂપ તમે છો. (૫૪) સર્વ રૂપધારી તમને નમસ્કાર છે. સર્વ દેહોએ વાસ કરનારા તમને નમસ્કાર છે. સર્વ વેદ જાણનારા ને વેદના આધાર રૂપ તમને નમસ્કાર છે. (૫૫) હે પ્રભો! તમને ઘોડાનાં જેવા મુખવાળા જોઈને સધળા દેવો ધણા દુઃખી થયા છે, ને તમારેજ શરણે આવ્યા છે. કારણ અમારી બીજી કાંઈ ગતિ નથી. (૫૬) ધૌમ્ય કહે છે—દેવોએ એ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી સારે ભગવાન બોલ્યા કે આંહી શા માટે આવ્યા છો ને શું કામ છે તે કહો. (૫૭) હે મહાબાહ! કુષ્ઠ દેવોથી હુબાવ્યા છો કે બીજું કાંઈ મોટું કાર્ય છે તે મને કહો. સહિતો સરજનાર ને હું તે કરીશ. (૫૮) હે દેવો! તમારું અસાધ્ય એવું કામ પણ હું પોતે કરીશ. હે

અદ્ય દેવો ! તમારી આ સ્તુતિથી હું સંતોષ પામ્યો છું. (૫૯) વિષ્ણુનું એ વચન સાંભળીને સંતુષ્ટ થયું છે મન જેમનું એવા દેવોએ ફરી ફરી પ્રણામ કરીને નમ્ર ચમત્ને આ પ્રમાણે કહ્યું. (૬૦) હે સૂમત્ર ! અમે દેવોથી પીડાયા નથી તેમ બીજું પણ કાંઈ કામ નથી. હે માધવ ! અધમેષ યજ્ઞની ધમ્મજા ઉત્પત્તિ થઈ છે. (૬૧) હે જનાર્દન ! એ માટે અમે આંહી આવ્યા છીએ, અને તમને સમાધિસ્થ જોઈને અમે ઉદ્ધાત્તા પ્રયત્ન કર્યો. (૬૨) હે વિભો ! અમે વદ્મ્યને મોકલ્યા, અને અમે અયોગ્ય કામ કર્યું કે તેમણે ધનુષ્યની પલ્લુ છેદી નાખી જેથી તમારું અદ્ભુત મસ્તક છેદાઈ ગયું. (૬૩) હે વિભો ! તે સહસ્રા કામ કરીને અમે દુઃખી થયા છીએ. અમે તમારો અપરાધ કર્યો છે. હવે અમે શું કરીએ ! (૬૪) તમારું લાંબા હોઠવાળું, દીર્ઘ દાંતવાળું ને કરાળ એવું કુરૂપ મુખ જોઈને અમારાં મન ખેદ પામે છે. (૬૫) હે દેવતા દેવ ! દયાના સાગર ! હવે જેમ ઠીક થાય તેમ કહેા. અને અમારું યજ્ઞકાર્ય મુખથી થાય તેમ કરો. (૬૬) શ્રી ભગવાન કહે છે—હે દેવો ! હું ધોડાના મુખવાળો થયો તેથી તમે ખેદ પામશો નહિ. તેમાં તમારો કાંઈ અપરાધ નથી. કારણુ દેવ એજ મોટું છે. (૬૭) આખું જગત્ દેવને આધીન છે. ને તે દેવ મારું મન છે. જે થવાનું છે તે થાય છે. એમાં ડાહ્યા માણસો રોક કરતા નથી. (૬૮) હે દેવો ! હું કદિ સારા કે નરસા મુખ વાળો થતો નથી, તેથી હું સર્વ મુખવાળો અગર રૂપ વગરનો પણ છું. (૬૯) હું કાર્યના કારણથી રૂપ ધારણુ કરું છું. હું રૂપ વગરનો છતાં દરેક યુગમાં રૂપધારી થાઉં છું. (૭૦) દૌમ્ય કહે છે—વિષ્ણુનાં તે વચન સાંભળીને પુશી યથેસા મનવાળા દેવોએ તે મહારાજને ભક્તિથી આનંદિત થયેલા ચિત્તે પ્રણામ કર્યો. (૭૧) હે રાજન ! પછી તેઓએ પ્રસન્ન મનથી સો વર્ષ ચાલે એવો યજ્ઞ કર્યો. આ પ્રમાણે મેં તને એ કથા કહી. (૭૨) જનાર્દન દેવયોગથી હયગ્રીવ કેવી રીતે થયા તે દીવ્ય કથા સાંભળીને માણસ સર્વ દુઃખથી મુક્ત થાય છે. (૭૩)

એ પ્રમાણે પદ્મપુરાણના પાતાંલ ખંડમાં આવેલી શ્રીધર્મારણ્ય

કથાનો હયગ્રીવ અવતાર નામનો ચૌદમો અધ્યાય.

પ્રણાશંકર જયશંકર પાઠક.

વિવિધ દેશની શિક્ષણપદ્ધતિઓના લાભાલાભ.

૧ જુડીયા—યાહુદી લેલેહની શિક્ષણપદ્ધતિ ધણી પ્રાચીન ગણાય છે. તેઓ વિશેષે કરીને ઓકરાને ધાર્મિક અને સદગુણી બનાવવા સદૃશ આપતા ને તેથી તેમને સખ્ત શારીરિક શિક્ષા કરવાની પણ તેમના ગુરુઓને છુટ અપાતી હતી. તેનું પરિણામ એ આગ્યું કે યાહુદીઓ ધર્મચૂરત પ્રજા તરીકે પ્રખ્યાત થયા, પણ તેની સાથે સામા માણસની લાગણી પર ચતા આધાતની ઓછી કાળજી રાખનારા થયા.

૨ ઇજીપ્ત—આ દેશની પ્રજા પણ પૂર્વકાળમાં વિદ્યાકળામાં ધણી આગળ વધેલી હતી, તે વખતે ભાષા, ખગોળ ભૂમિતિ ગણિત પ્રાણીવર્ણન સંગીત ને ધર્મનું શિક્ષણ અપાતું. અમીર અને ગરીબ વર્ગનાં ઓકરાં એક સાથે ભણાવવાનો રીવાજ હતો. જેના પરિણામમાં સમભાવનાને ઉત્તેજન મળતું, ને કેળવણી પણ કેવળ પ્રકારની બનતી.

૩ રોમ—એક વખત એવો પણ હતો કે પૃથ્વી પર રોમનું સામ્રાજ્ય હતું; તે તે દેશ સુધારાને શિખરે પહોંચેલો ગણાતો. તેમના શિક્ષણનો હેતુ આત્માને પૂર્ણપણામાં લાવવાનો અને કેવળ શુષ્ક તત્વજ્ઞાની નહિ પણ વ્યાવહારિક ક્ષિપ્ર બનાવવાનો હતો તેથી શિક્ષણ સર્વદેશીય થતું.

૪ ગ્રીસ—આ દેશમાં એ શિક્ષણ પ્રણાલીઓ વિદ્યમાન હતી. (૧) સ્પાર્ટોમાં શારીરિક કેળવણી પરજ અત્યંત ધ્યાન અપાતું તેમજ પીરસ ને રાજકીય બળતું શિક્ષણ અપાતું; કારણ તે વખતના દેશકાળ પ્રમાણે તેમને તેવા શિક્ષણની જરૂર હતી. નબળા બાંધાનાં ઓકરાને મારી નાખવામાંજ આવતાં હતાં. સ્ત્રીઓને પણ ઘોરે એસવાની પદ્ધતિ એલવાની ને બાલો ફેરવવાની તાલીમ અપાતી તેથી તે પ્રજા બાહોશ ને શુરવીર યદ સામ્રાજ્ય રચાયું. આ પદ્ધતિથી સ્નેહ ને માર્દવની ખામી રહી ગઈ ને સ્ત્રી વર્ગમાં નીતિનું બંજ ઓછું યદ ગયું. (૨) આથેન્સમાં સદૃશતાની કેળવણીને મહત્વ અપાતું. તેથી લલિત કળાઓનો ઉદય થયો જેની અસર હવે પણ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે.

૫ ચીન—કેળવણીને માટે ચીન પણ પ્રખ્યાત દેશ છે. લાં સાહિત્ય અને ઇતિહાસથી શિક્ષણ શરૂ થતું. ગંભીર નીતિ માટે નહિ પણ બહારની ટાપડીપ માટે

વિશેષ કાળજી રખાતી. આથી તે પ્રજાને પોતાના દેશને માટે અને પોતાના કળા-કૌશલ્યને માટે બહુ અભિમાન ઉત્પન્ન થયું. જેના પરિણામે તેનું આરિકાદૃષ્ટી જ્ઞાન મેળવવા તેઓ બેદરકાર બન્યા. નીતિને મહત્વ નહિ આપવાથી તે શિથિલ થઈ ગઈ.

૬ ઇરાન—આ દેશમાં મિતાચાર અને મિતવ્યયની તાલીમ અપાતી. હાથપણ ન્યાય, શૌર્ય ને ઇન્દ્રિયદમનનું શિક્ષણ અપાતું. નીતિનાં સૂત્રો ગોખાવાતાં, તેથી ત્યાંની પ્રજા નિરોગી બળવાન સંપીલી માહસિક ને નીતિમાં દૃઢ થઈ.

૭ હિંદુસ્તાન—આ આપણા દેશની બાબત હોવાથી જરા વિસ્તારમાં ઉતરીશું. તે માટે દેશની પ્રાચીન અને અર્વાચીન બેઉ શિક્ષણ પદ્ધતિઓને સરખાવવી ઠીક પડશે.

આપણી પ્રાચીન શિક્ષણ પદ્ધતિ.

બ્રહ્મચર્યને ખાસ મહત્વ અપાતું. મિતાચારી થવાનું શીખવાતું. ગોખણ પદ્ધતિ ચૂસ્ત રીતે પગાતી. ગુરુસેવાને મહત્વ અપાતું. વેદ સંહિતા ને પરદર્શન દ્વારા ધર્મ ને નીતિનાં સૂત્રો શીખવાતાં. જ્ઞાનમાં બ્રહ્મજ્ઞાનને સાથી શ્રેષ્ઠ મનાતું. આ સિવાય વિવિધ શાસ્ત્રો અને હુત્તરકળાઓ પણ શીખવાતાં. ગોખણદ્વારા જુની વિદ્યાનું સંરક્ષણ થયું, કારણ તે વખતે એને સાચવી રાખવા ખીજું સાધન નહોતું. બ્રહ્મચર્યથી પ્રજા નિરોગી સાંખ્યા આરોગ્ય વાળી બળવાન તેજસ્વી ને બુદ્ધિશાળી બનતી. ધર્મ પર દૃઢ શ્રદ્ધા ને નીતિનું અવસંખન ચૂસ્ત રીતે રહેતાં. અભ્યાસ પરીક્ષા ખાસ કરવા માટેજ નહિ પણ જ્ઞાન મેળવવા કરાતો, તેથી મનુષ્યને ખરી કેળવણી મળતી. હુત્તરકળાઓનું શિક્ષણ અપાવાથી દેશમાં અનેક પ્રકારનો માલ બનતો. જેથી આર્થિક સ્થિતિમાં હિન્દુ ખાખી પૃથ્વીપર શ્રેષ્ઠતા ભોગવતો. સ્ત્રી કેળવણીને પણ સારી રીતે ઉત્તેજન અપાતું હોવાથી સ્ત્રીઓ મોટી સભાઓમાં અધ્યક્ષ સ્થાન મેળવવા અને બ્રહ્મજ્ઞાન જેવા ગહન વિષયો પર વાદનવિવાદ કરવા સંમર્થ બનતી. ધર્મ અને નીતિનું અવસંખન બહુ ચુસ્ત હતું.

આપણી સાંપ્રત શિક્ષણ પદ્ધતિ.

પાશ્ચાત્ય પ્રજાના સંસર્ગમાં આવ્યા પછી આ દેશની શિક્ષણ પદ્ધતિએ વર્ણસંકર રૂપ ધર્યું. તે દેશની કેળવણીનાં સંગીન તત્ત્વો આ દેશની કેળવણીમાં દાખલ ન થયા હતાં ઉલટું હતું તે પણ ગૂંભાવાય તેની શિક્ષણ પદ્ધતિ ટોળી નખાઈ. શારીરિક કેળવણીને સમૂળગી બીસફી દેવાથી તે ઉગતાં બાળકો પર અનેક અપૂર્ણ વિષયોનો અસર બોલે લાદી દેવાવાંથી ઉછરતી પ્રજા બળદીન ને બુદ્ધિ-હીન ઉત્પન્ન થવા લાગી. બાળમરણ ને અકાળમરણ વધી પડ્યાં. પરબાપા દ્વારા ઉચ્ચશિક્ષણ અપાતું હોવાથી અભ્યાસ કરતા જેવી ઉમરનો મોટો ભાગ તો માત્ર પરબાપા શીખવા પાછળજ ગાળવો પડે છે. છતાં નથી મળતું પરબાપાનું સંપૂર્ણ

જ્ઞાન કે નથી શીખાતી માતૃભાષા. આમ ઉભયબ્રહ્મ થવાય છે. ધર્મ નીતિ ને વિદ્યાહુત્રરને તો દેશવટોજ દેવાયો આથી મોટું ખર્ચે મોટી પરીક્ષાઓ પાસ કરી કરીને નવો નોકરીયાત વર્ગ માત્ર ઉત્પન્ન કરાય છે. પોતાના ધર્મના અજ્ઞાન ને પરધર્મોના અર્ધજ્ઞાનથી ધર્મબ્રહ્મતા ને નીતિ વિમુખતા ઉદ્ભવે છે. કેળવણી હૃદયની નહિ પણ માત્ર મગજનીજ અપાતી હોવાથી વાણી અને આચાર જુદાં પડી ગયાં. શુષ્કવેદાંતિ ને વિતાંડવાદી જેવા વક્તાઓ અત્રે વિદ્વાનો ઉભરાવા લાગ્યા. એકંદરે નવી શિક્ષણ પદ્ધતિથી દેશને મહાન આઘાત થયો.

હવે બદલાતું નવું શિક્ષણ પદ્ધતિ ચક્ર.

દેશના નેતાઓના લક્ષ્યમાં આ વાત ઉતરી, ને કેળવણીનું લક્ષ્ય બિંદુ બદલવા મહા પ્રયાસો પૃથક્ પૃથક્ રચાઈ ઉદ્ભવવા લાગ્યા. ખાનગી સાહસથી નવી નવી શાળાઓ અને મહા પાઠશાળાઓ પણ ઉઘડી. છેવટે હાલ જે દિવ્ય વિભૂતિએ આખી પૃથ્વીનું લક્ષ્ય પોતા તરફ ખેંચ્યું છે તે મોઢ જ્ઞાતિભૂષણ મહાત્મા ગાંધીએ આર્યાવર્તની આંખો ઉઘાડી, ને જેમ અકાએક ભૂકંપથી ફાણ માત્રમાં રચાઈ અને જળનું રચનાંતર થઈ જાય છે તેમ અખીલ આર્યાવર્તમાં પ્રાચીન અને અર્વાચીન આચાર વિચારોનું ગૂઢ રહસ્ય પ્રકટ કરી આર્યોને આર્યત્વ સમજાવ્યું. આ ભગીરથ પ્રયત્નથી દેશકાળજ બદલાઈ ગયો, જેથી પ્રભુ ઇચ્છા તો દૂંક સમયમાંજ પોતાની ઉત્પત્તિને માટે હિંદને જેની જેની જરૂર છે તે સર્વ આપોઆપ આપી મળશે ને એક વખત પૃથ્વીતલ પર ઉદ્દૃષ્ટતા ભોગવતો આર્યાવર્ત પુનઃ પોતાની પ્રાચીન મોહોજલાલી મેળવવા ભાગ્યશાળી થશે. ઇતિ ઓમ્. (સંપૂર્ણ)

લેખકની નોંધ--આ મહસિકની રાજઆતથીજ શિક્ષણના શાસ્ત્રીય વિષય પર ચર્ચાતો આ લેખ અત્ર પૂર્ણ થાય છે. પ્રભુ ઇચ્છા તો તેને થોડા વખતમાંજ સુધારી વધારી તુટીઓ પૂર્ણ કરી પુસ્તકના રૂપમાં પ્રકટ કરવા ઇચ્છા છે. તો આ વિષયમાં રસ લેતા મારા સુસ્ત વાચક બંધુઓ તે પુસ્તકના રૂપમાં પ્રકટ થાય તે અગાઉ તેમાં કરવા જોઈતા સુધારા વધારા સચવશે તો આભારી થઈશ.

આ લેખ અત્ર સમાપ્ત થયા છતાં હજી શિક્ષણશાસ્ત્ર પર અનેક અવનવા લેખો મારા તરફથી અવર નવર અપાયેજ નશે.

મહારાજકર જયરાંકર પાઠક.

સેવાનો મહામંત્ર.

મહાત્મા બુદ્ધના સમયની આ વાત છે. જૈન માર્ગની દીક્ષા લેનારને પાંચ પ્રતિજ્ઞાઓ અદિસા અસ્તેય અબ્યભિચાર સત્યવાદ અને આત્મશુદ્ધિની પાળવી પડે છે. આ કલિયુગમાં ચીન જપાન જેવા નામધારી જૈન માર્ગી દેશોએ પ્રતિજ્ઞાઓ ન પાળતા હોય એ જુદી વાત છે; પરંતુ પ્રત્યેક સાચા જૈન માર્ગીને આ પાંચ પ્રતિજ્ઞાઓનું અન્ત પર્વત કઠોર પાલન કરવું જ પડે.

એક ત્રીસ ધરની વસ્તીની ગામડામાં માધમાનવ નામના એક ગૃહસ્થ કુટુંબ સહિત રહેતા. તે ઉપડી પ્રતિજ્ઞાઓનું બરાબર પાલન કરતા. એક દિવસ એ મીસે ધરના યુર્યો ગામની વ્યવસ્થાના વિચારો કરતા ઉભા હતા. માધમાનવે પોતાને ઉભા રહેવાની જગ્યા બરાબર સ્વચ્છ કરી હતી. તે સ્વચ્છતાથી એક બીજા બાઈલોભાયા અને માધમાનવની જગ્યાએ તે ઉભા. માધમાનવે બીજી જગ્યા સાફ કરી; એક બીજા બાઈએ તે પણ પચાવી. એમ કરતાં માધમાનવે બધાય માટે સ્વચ્છ જગ્યા બનાવી દીધી ત્યારથી પ્રત્યેક પોતાને માટે જગ્યા સાફ કરી લેવાનું થીખી લીધું.

માધમાનવ પૈસે ટકે સુખી હતા. તહેલે એક ઝોરડો બંધાબો; અને ગામ વ્યવસ્થાના વિચાર માટે બંધાને ત્યાં બોલાવી ખુરસીઓ પર બેસાડવાની ગોઠવણ કરી આપી. વળી તે ગામમાં આવનાર કોઈ અજાણવાને પણ તહેમાં વિસાઓ મળતો. આ રીતે તેણે ગામ લોકનાં મન જીતી લીધાં. લોકો તેની આજ્ઞાનુસાર વર્તવા લાગ્યા. માધમાનવે પૈસી પાંચ પ્રતિજ્ઞાઓ તેમના મનમાં બરાબર કસાવી, અને ત્યારથીજ તેઓ એ પ્રમાણે વર્તવા લાગ્યા. કેટલીક વાર બંધાને લાંબે માધમાનવ અનેક શુભ કાર્યો માટે નીકળી પડતા. એક વાર તેમણે ગામના રસ્તાઓ સ્વચ્છ કરી નાખવાનું નક્કી કર્યું. બધાય પોત પોતાનાં હુધિયાર લઈ કાર્ય કરવા મંડી પડ્યા, અને થોડા વખતમાંજ એક લાગતા રસ્તાઓને સોહામણ બનાવી દીધા. વળી તળાવ અને કુવા પણ સુંદર રીતે બાંધ્યા. એક ધર્મશાળા પણ બાંધી અને તેમાં દુઃખી જનો તેમના આશ્રિત રાખ્યા. આમ એ પ્રતિજ્ઞાઓ તેઓ પ્રમાણિક પલે જળવતા.

બ્યારે માધમાનવે આવી કશી વ્યવસ્થા ન કરી હતી ત્યારે એ લોક દાદ પીતા, ચોરી કરતા, એક બીજાને મારતા; અને આથી એ ગામ પર મુકાએલો સુખી એથી આનંદ માણતો. કારણ કે જેટલા વધારે શુદ્ધ તે પડતો તેટલા વધારે નાણાં તેને મળતાં. માધમાનવે તેની રાજી આંધી કરી નાખી આથી તે

સ્વાભાવિક રીતે ક્રોધે ભરાયો, અને રાંતને નળને એવાં બુઢાણાં ક્યાં કે રાંતએ એ ત્રીસે નળને પકડી મંગાવ્યા, અને કાંઈ પણ તપાસ કર્યા વિના તેમને હાથીના પગ નીચે કચડી નાખવાનો હુકમ આપ્યો. બધાએ એક અમલદારે ચોગાનમાં કેલા રાખ્યા, અને એક હાથી પણ આણ્યો. માધમાનવે પેલા બધાંને ઉદ્દેશીને કહ્યું:—

બાધઓ !

પેલી પાંચ પ્રતિજ્ઞાઓ ધ્યાનમાં રાખજો. તમારા પોતાના શરીર પર રાખો છો તેટલોજ પ્રેમ પેલા બુઢા અધિકારી રાજા અને હાથી પર પણ જરૂર રાખજો. તેમના અને તમારામાં અંતર ન બુઢો. તેમને તમારા પોતાના બાધઓ ગણી સત્યને અર્થે આપણી પ્રતિજ્ઞાને અર્થે આપણે પ્રાણાર્પણ કરીએ છીએ એ જાણી લઈ સંપૂર્ણ સંતોષથી મરજો. સાચાનો બેલી ધંધર છે.

બધા હર્ષમાં આવી જઈ મરણની આતુરતાથી રાહ જોવા લાગ્યા.

હવે એક ચમત્કાર બન્યો. હાથી મસ્ત થયેલો છતાં પેલા લોકોની પાસે ન આવતાં જોરથી ખુમો મારતો પાછો નહાસવા લાગ્યો. બીજાને આણ્યો. તેની પણ તેજ સ્થિતિ થઈ. હાથીખાનાના બધા હાથી આવી ગયા, પણ કોઈ પેલા લોકોની પાસે ગયોજ નહિ. કોઈએ કહ્યું તેમની પાસે કાંઈ દવા હશે જે સુધી હાથી જતા રહેતા હશે. આ સાંભળી તેમની સંપૂર્ણ જડતી લેવાઈ, પણ કાંઈ ન નીકળ્યું. વળી કોઈએ કહ્યું તેમની પાસે કાંઈ મંત્ર હશે જે ભણ્યાથી હાથી નાસી જતા હશે. આથી રાજાએ બધાને બોલાવ્યાં; અને મંત્ર વિશે પૂછ્યું. માધમાનવે કહ્યું:—

રાજાજી !

અમારી પાસે કદમાં નાંતો પણ અર્થમાં વિશાળ બે અક્ષરનો એકજ મંત્ર અને તે સેવા અમે કોઈને મારતા નથી, છુટતા નથી, બુઢું નથી બોલતા, બલિયાર નથી કરતા, અને દારૂ નથી પીતા. અમને જો દ્રોહ મારે તો તેને ભાઈ માની રાંતિ પૂર્વક સહી લઈએ છીએ. એક બીજાની અને ગામની યથાશક્તિ સેવા કરીએ છીએ, માનવ જાતિ પર વ્રાતમેમ રાખીએ છીએ, અને અમારા ગામમાં જો કોઈ ભાઈ પધારે તો તેની યથાશક્તિ સેવા કરી ધંધરનો મુણ માનીએ છીએ. આ કેવળ “સેવા” નો જ અમારો મંત્ર છે.

રાજા આવા પ્રબળનો પોતાના રાજ્યમાં વસે છે જાણી આનંદ પામ્યો. તેણે પેલા બુઢા મુખીનું ઘર હાંટાવી તેની મીલકત માધમાનવના ગામવાળાઓને આપવા નક્કી કર્યું. માધમાનવે તેનો સાદર ઇન્કાર કર્યો. એથી વિસ્મય પામી એક હાથી અને તેમનું ગામ તેમને સોંપી દીધું. તેઓ વ્યવસ્થા પૂર્વક ગામ સંભાળવા લાગ્યા, અને આગાહ કર્યું. બીજાં ગામોએ આનો દાખલો લીધો.

દેશસેવા કરનારને આ દયા અનુકરણીય નથી શું !

નસિંહ પ્રેમાનંદની ખંડકી,
ગાધરા

{ અંબાલાલ ચુનીલાલ પરીખ.

તૈયાર છે !

તૈયાર છે !!

તૈયાર છે !!!

વહેલા તે વહેલા !

જેને માટે ચોખ્ખાબુથી વારંવાર માગણી થતી હતી
તે સાહિત્ય પરિષદમાં આક્ષેપોની કમીટીથી સર્વોત્તમ
ઠરેલો ધનામી નિબંધ.

રાષ્ટ્રીય ગાળાઓમાં દેશને યુકે તરીકે ચલાવવા યોગ્ય

આદર્શભૂત જીવન.

સાક્ષરવર્ધી શ્રીયુત્ કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી
એમ. એ. એલ. એલ. બી.

મુંબઈ સ્કૉલરશીપ કોર્ટના મુખ્ય જજ એમની પ્રસ્તાવના સાથે
વિસ્તૃત સુધારા વધારા સાથે બીજી આવૃત્તિ રૂપે તૈયાર થયો છે.

જેમા મનુષ્ય જીવનના વિવિધ વિભાગો જેવા કે શારિરીક માનસિક અને
નૈતિક ઉચ્ચ જીવન, આમારિક જીવન, સરકારી જીવન, વ્યાવહારિક જીવન, ધાર્મિક
નિમજ જીવન, તે વશ કામ જીવન વિગેરે તે દરેકના અંગઉપાંગ સાથે એવા તે
પોતાની રીતે મુગ્ધિત અસ્ખલિત વિચારપ્રણાલીમા સરકારી શૈલીથી સાદી અને
સામાન્યમાન્ય છે કે આખાસવૃદ્ધશ્રીપુરોને તથા ખાસ કરી ન્હાના બાળકોને
જીવનકે યથા પડે છે, એટલું જ નહિ પણ તે ઉત્તમ વિચારો વાચકના હૃદયના
પ્રમા ઉતરી નહ મન પર પવિત્રતા સુસરકારિતા અને ઉત્તમ આરિય માથે
જીવનની ચિરસ્થાપી ભાગ્ય જાપ પાડે છે. જન્મથી અવમાન પર્યંતની મનુષ્ય
જીવનની કિર્તિબ્યતા આવેળી તે ઉત્તમ રીતે કેમ અદા કરી શકાય તે સાગી રીતે
દર્શવાયું છે. એક વખત હાથમા લીધા પછી પૂઝ કર્યા બિરામ તેને ઝાડુ ગમતું નથી.
અનેક દેશી ગાળોએ ધનામ સાધકેરી માટે મંજુર કરી પુસ્તકની ચોગ્યતા
આંધી છે, તેમજ વિદ્વાનોના પણ અનેક ઉત્તમ અભિપ્રાયો મળેલા છે, તેથી
દસ્તાકે કબુલે આરંગીની લંડન રહેતી નથી.

આગાખાનવાં, ગાલિબાં, તરકીબખાં, અબ્દુલ રહેમાન, અબ્દુલ અલીઝાદા.

જાનની દહાણી કરવા યોગ્ય સુંદર છંપાવવાળું

આ ન્હાનકંડુ પુસ્તક રૂબરૂબ જેવું બન્યું છે.

ડી મન પોસ્ટલ સિવાય માત્ર આના આક
પુસ્તકને માટે માગણી મોટી હોવાથી મુગ્ધમ રૂચિની પેઠે પાછળથી જાગનારને
વળોવું ન પડે માટે આજેની ધી ધી થી મોક્ષના સખો દર્શાવે —
કે કદા કી. ૧ પ્રભાગંકે જયજય કરે પાકે.

ચુંથા ચાતુર્વિધ જ્ઞાતિના પવિત્ર પિતા પુત્રના આદર્શ જીવનની ટુંક જીવન રુપરેષા.

એક અત્યંત ખેડનક બનાવ છે કે શાહીઆવાડી ચુંથા સમ-
વાયમાં અગ્રગણ્ય ગણાતા સદ્ગત શ્રીયુત્ ગવરીશંકર પુરુષોત્તમ
ત્રિવાડી તથા તેમના ગુણાદય પુત્ર શ્રીયુત્ લાલશંકર ગવરીશં-
કરનાં જીવનની નોંધ અત્ર એકજ સમયે લેવાનો વિષય સંયોગ
આવી મળે છે. કે. ગવરીશંકર પુરુષોત્તમના દેહ-વિલય સમયે
એવી સંસ્થા કે એવું મૌસિક પત્ર ન હતું કે જેથી તેમના જીવ-

નનાં શુભ ચરિત્રો જ્ઞાતિ-અધુઓને જણાવી તેમનું અનુકરણ કરવાનું અથવા
તેમનાં સદ્વર્તનોમાં વાંચનારનું હૃદય વધારે પ્રેમી બનાવી શકાય. અનેક જાતનાં કષ્ટો
વેડીને પણ સ્વાભિમાન જ્ઞાતિ-અભિમાન, દયાદર્શતા, સસવર્તિપણ, નિખાલસપણું
વગેરે સર્વશ્રાલ તત્ત્વોને સૂઝતી આત્મ-ક્રયાણુ સાધનાર પોતાના આત્મજગથી
ઉદ્ધાગ-વ્યાપારનું વિતાન મેળવી સ્વાશ્રયી કેમ થઈ શકાય તેનો સરળ રસ્તો
આપણને આવા પુરુષોના સચ્ચરિત્રમાંથી મળી શકે છે. તો તેવા સદ્ગત પુરુષોને
શ્રાદ્ધાંજલિ આપી આપણે કૃતાર્થ થઈ શકીએ.

સ્વ. ત્રવાડી ગવરીશંકર પુરુષોત્તમ વાલુકડવાળા.

માન્યવર ત્રવાડી ગવરીશંકર પુરુષોત્તમનો જન્મ લગભગ વિક્રમ સંવત્
૧૮૧૮ માં વાલુકડ-તાપે શાહી સ્ટેટ-મુકામે થયો હતો. તેમની માતાનું નામ
પાનઆઈ હતું. તેમના પિતાશ્રી શ્રીયુત્ પુરુષોત્તમ નથુ ત્રવાડી પ્રસિદ્ધ
કવિવર કલાપીના વડીલશ્રીના રાજ્ય વહીવટ વખતે શાહી સ્ટેટનું પ્રધાન (કાર્ય-
બારી) પદ ભોગવતા હતા. જે સમયે તેઓ કાર્યબારી હતા તે વખતે અંગ્રેજ
પદ્ધતિઓ થયે બાગે વહીવટમાં દાખલ ન હોય તો ધર્મ-શુદ્ધ ક્ષાત્રતેજને પ્રકા-
શમાં લાવવાના પ્રસંગો વારંવાર તે વખતના ક્ષત્રિયોને મળતા રહેતા. ગાય ભૂમિ
અને આદ્યજનું પાલન-પોષણ તે વખતના ક્ષત્રિયોનું પરમ કર્તવ્ય હતું. આદ્યજો
પણ ધર્મ-કર્મમાં નિષ્ણાત હોઈ રાજ્ય-કાર્યભારમાં પોતાનો હિસ્સો આપતા.
કાંઈ પણ મતિ-ખેદને લીધે અને રાજ્ય-વહીવટના વિવિધ પ્રસંગોને લીધે હૃદયમાં
ન ઉતરી શકે એવા વખતે ઉદાગીનતા પણ ધારણ કરતાં તેમને આવડતી, શ્રીયુત

પુરુષોત્તમ નથ્યુ એ ગોહિલકુલ શિરોમણિના સમયે પોતાની કાર્ય કુશળતા ધણે પ્રસંગે દર્શાવ્યે જતા. આવા પ્રધાનપદના હોદ્દા-કાઠિયાવાડી સુધા સમવાય-માંના બહુજ યોડા કુટુંબોએ ભોગવેલા છે. એવા માનવતા કુકુમ્ભમાં જન્મ પામી શ્રીયુત ગવરીશંકર ત્રવાડીએ પણ પોતાના પરંપરાના સદ્ગુણોને બચપણમાંથી જ હૃદયમાં સ્થાન આપ્યું હતું. વધારે ગુલામીમાં નહીં સપડાયલા તે જમાનામાં કાઠિયાવાડના સ્ટેટમાં અંગ્રેજી શિક્ષણ ધણુંજ આપ્યું હતું. ગુજરાતી સાત ધોરણ તથા બ્રાહ્મણોને લગતાં નિત્યકર્મો, ચોડા એક સ્વશાખાનો સામ-વિભાગ તથા અનુકૂળ પડતું તત્ત્વજ્ઞાન વગેરે વિદ્યા પોતાના ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કરવા માટે પુરતી ગણાતી હતી. સાત ધોરણોમાં અપાતું વ્યાવહારિક અને વ્યાપારસંબંધી જ્ઞાન પોતાના જીવન-નિર્વાહ પ્રસંગે શ્રેષ્ઠ મળાતું. આવા સંયોગે જેટલું ઉપયોગી ગણી શકાય તેટલું જ્ઞાન શ્રીયુત ગવરીશંકર ત્રવાડીએ ગુજરાતી શાળામાં પોતાના ગામમાંથીજ સંપાદન કર્યું. પોતાના ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશતી વખતે પિતાશ્રીને સ્વર્ગવાસ થયેલો હોવાથી સઘળા બેળા પોતાને શિર આવી પડ્યો. તેમનું લગ્ન રાત્રિમાં પવિત્ર ગણાતા ગભાધની વાવડીવાલા શ્યામજી રત્નાકર ત્રવાડીના વંશજ જગજીવન ત્રવાડીનાં પુત્રી રામકુવર બાઈ સાથે થયું હતું. આ સમયે પોતાની ઉંમર લગભગ ૧૮ વર્ષની હશે. લાઠી સ્ટેટના સ્કંધરૂપ ગણાતા વાલુ-કેડ ગામમાં ત્રવાડીએ ૩ કધાસ અનાજ અને બીજા વસાણાઓનો વેપાર ધણીજ હિંમતથી શરૂ કર્યો. હૃદયની ઉચ્ચતાએ વૃદ્ધોના પુણ્યબળે અને વૃદ્ધોએ મેળ-નિહી પ્રતિષ્ઠાના બળથી સ્વચામમાં પણ પોતાનો વ્યાપાર ફત્તેહમાં નીવડ્યો. આવી રીતે ચારેક વર્ષ આનંદથી ગુજાર્યા.

લોભ યદ્યપિ અવગુણુજ છે, તો પણ તે જે પરિમિત હોય તો ધણે પ્રસંગે અનેક જનોના કલ્યાણ માટે યોગ્ય છે. એ હિસાબે શ્રીયુત ગવરીશંકર ત્રવાડીના વિશુદ્ધ હૃદયમાં ધનનો, માનનો, અને સ્વજનોના કલ્યાણનો લોભ સ્થાન મેળવવા પામ્યો. વ્યાપારીઓના મથક તથા હિન્દુસ્થાનમાં વ્યાપારને માટે પ્રથમ પંક્તિએ ગણાતા મોહમયી (મુંબઈ) નગરમાં પોતાના અભ્યુદય અર્થે તે વખતે ગવરીશંકર ત્રવાડીના ભત્રીજા શ્રીયુત પ્રભાશંકર ત્રિજીવન ત્રવાડીએ આવી પોતાના અભ્યાસી હૃદયને વ્યાપારમાં પરોવ્યું. કાર્ય પ્રસંગે સ્વનિવાસ જતાં પોતાના કાકાશ્રીને બાગ્યને અજમાવવા મુંબઈ આવવા સંચોડ્યું, ત્યારે તેઓ મોહમયીમાં રહી પોતાના બાગ્યને અજમાવવાની તક ચૂક્યા નહીં. તેઓ બન્ને સાથે મુંબઈ આંખ્યા, પ્રભાશંકર ત્રવાડીએ પોતાના પરિચિત શેરી. આઓમાં તેમનો પરિચય કરાવ્યો. આ ખાનદાન કુટુંબના બન્ને હિસાહી યુવકો સાથે મુંબાઈના વેપારીઓને વાતચિતનો પ્રસંગ મળતાંજ તેમના વિશુદ્ધ હૃદયની તથા વ્યાપારી-આહોદ્ધીની ખાત્રી થઈ જતી હતી. મુંબઈમાં પ્રારં-

ભથી જોલે નોકરી કરી અનેક પ્રકારના મનુષ્યોના હૃદય જાણવાનો પ્રસંગ મેળવ્યો હોય તેજ મનુષ્ય લોકોનો વિદ્યાસંપાત્ર બની પોતાની સ્વતંત્રતા જમાવી શકે છે. આ સિદ્ધાન્ત તેમના હૃદયમાં વિદ્યાસ પૂર્વક હતો. અને તેઓએ કોઈ ઉત્તમ ધંધાવાળાને ત્યાં નોકરી કરવા ક્યુલ્યું. તે કુટુંબને વધારે પરિચય તેજ અને તેજસ્વીઓ સાથે હોવાથી સોના ચાંદીવાળા વ્યાપારીને ત્યાં નોકરી પસંદ કીધી. સંવત ૧૯૪૦ માં સોની જાલા વીજનને ત્યાં પોતાની વ્યાપારી વહીવટની બાહોશીથી મોઠા મુનીમ તરીકે યોગ્યતા આપી તેમના ભાગ્યનું તેજ કાંઈ ઝોર જ વધવા લાગ્યું. ગાયત્રી-ઉપાસનાના ફળની પ્રાપ્તિનું દ્વાર મળ્યું હોય તેમ પોતાના એ ઉદર નિર્બાહની સતત યોગ્યતા ધરાવતી સુકી. નવનવા અનુભવો મળવા લાગ્યા અનેક ધનિકોની સાથે ગાઢ પરિચય થતો ગયો. પોતાના કૌટુંબિક સત્વગુણોના પરિચયે મુખ્યની શરણી આલમમાં તથા સોના ચાંદીના વ્યાપારી આલમમાં પોતાનો વિદ્યાસ વધાર્યો. હૃદય દૃઢ થયું. આત્મબળ પ્રાપ્ત થયું અને પોતાની સત્તાથી વ્યાપારીઓમાં કીર્તિ મેળવવાનો લાગ શોધવા લાગ્યા. મુખ્યના વ્યાપારો ભાગીદારોની સહાયથી વધારે ફોલ્ડમંદ થાય છે એવો પાકો અનુભવ આ સમયે પોતાને થયેલો હોવાથી ભાવનગરવાળા નાગર ગૃહસ્થ સંતોકરામ નાનાભાઈની મદદથી સુતાર ચાલમાં સોના ચાંદીની દુકાન તથા હુડી પત્રીનો વ્યાપાર શરૂ કીધો. પોતાનો વ્યવહાર દીપવા લાગ્યો. વડીલોએ દીવાનગીરીમાં મેળવેલી કીર્તિ તથા ધન બન્નેનું પુનઃ દર્શન થયું. લક્ષ્મી કરતાં કીર્તિ તેઓને વધારે વહાલી હતી. બન્નેના સાપત્યમાં કીર્તિએ પોતાનો પગ તે કુટુંબમાં વધારે સ્થિર કર્યો. ગવરીશંકર ત્રવાડીને એક પુત્ર તથા ચાર પુત્રીઓ એમ પાંચ સંતાનો થયાં. સોનાની પરીક્ષા જેમ અગ્નિમાં તથા કસોટી ઉપર કરવાથી થાય છે, તેમ ઉત્તમ ગુણોવાળા સન્મત પુરોગામી પરીક્ષા પોતે આરંભેલા વ્યવહારમાં તથા પોતાના બિત્ત બિત્ત મતના અનેક સમાવહાલાઓની સાથમાં આવતા મતભેદના ઝગડાઓમાં સમવાએલા અવિકારી હૃદયથી થાય છે. તેમના સન્પૂર્વ શ્રીયુત સાલશંકરનું લગ્ન જાતિ-સેવામાં પ્રસિદ્ધ વેદીયા ગોબરચુકલના કુટુંબમાં ત્રવાડી ઇચ્છાશંકરની પુત્રી વેદે થયું હતું. આ બન્ને ખાનદાન કુટુંબોનો સંબંધ સુવર્ણ અને રાતના સંયોગ જેવો હતો. અનેક પ્રકારનાં અવનવાં સાધનોથી કન્યાવાળાઓ વરવાળાને સંતોષ્યા, અને પોત પોતાની ઉત્તમ કીર્તિ રૂપી સમુદમાં પોતાના અમ્યુદ્યનો વાપડા કરકાવવા લાગ્યા. પોતાના ગુણાદય પુત્ર રત્નનું આ સૌભાગ્ય ચિન્હ હતું. સાલશંકર ત્રવાડીને આ પત્નીએ એક પુત્રી રત્ન આપ્યું હતું જેનું નામ કનુબા હતું. સાલશંકરની પુત્રી તથા તેમની સૌથી ન્હાની પહેલ કાશીગવરી કે જે ઇચ્છાશંકર ચુકલના પુત્ર સાથે પરણાવી હતી તે બન્ને ફાઇ ભત્રીજાનાં ધન એકત્રિય થયાં હતાં. શ્રીપુત્ર ગવરીશંકર ત્રવાડીનાં છે. આ

સન્તાનનો તથા તેમના પુત્ર સાસરશંકરની પહેલ વહેલી પુત્રીનો શુભ લગ્નપ્રસંગ આ લેખકે સ્વદૃષ્ટિએ જોયો છે. પુત્રી તથા પૌત્રીને સુવર્ણ તથા રજતના સર્વે યોગ્ય અલંકારથી શણગારી પોતાની દુકાનની સિદ્ધિને અષ્ટમાંશ આ કન્યાદાન વખતે ત્યાં ' હમાં સુવર્ણાલંકારમૂષિતાં ' એમ સંકલ્પ કરી ' સ્વસ્તિ ' વચનોથી સ્વીકાર કરાવવામાં આવ્યો હતો. કે. જવાડી પોતાના જીવનમાં આ શુભ પ્રસંગનો લ્હાવો લેતાં પોતાને કૃતાર્થ સમજતા. બન્ને જનમાંના મહેમાનોના સ્વાગતમાં કથી પછુ ન્યૂનતા થવા ન પામી, તેમજ પહેરામણી વખતે વરના કુટુંબીને વસ્ત્રોના ઉપહારો (પહેરામણી) થી સંતોષ્યા. આવો શુભયત્ન તેઓ પોતાના શુદ્ધ હૃદયથી તથા નિરભિમાનીપણાથી કરી પોતાને મુખી માનવા લાગ્યા. વિશુદ્ધ આત્માને ' વસુધૈવ કુટુંબકમ્ ' એ સૂચના સિદ્ધાંતોમાં વિહરવાનો આખી જીંદગીમાં એક જ વખત લ્હાવો મળે છે. આ બધા પ્રસંગો તેમની મનીષાઓ પુરી કરતા હતા.

કે. જવાડીનો વ્યાપાર સંબંધી ઉત્સાહ એવોને એવોજ ઉજળા કપો; પરંતુ દેવયોગે અથવા ભાગીદારને નહીં પોષાવાથી ના છુટકે દુકાનને વધારી લીધી. ત્રીયુત કે. જવાડીજીને અનુભવ પુષ્કળ હતો. અગાઉના બે શેઠીઆઓના ભાગી ધંધામાંથી થોડી પણી પુંજ પણ પાસે થઈ હતી. આ વખતે જવાડીજીની ચાલાક બુદ્ધિએ નિશ્ચય કર્યો કે વ્યાપારી વહીવટ કરતાં મજૂરી વહીવટ સલામત છે, એટલે કે તેમાં કમાણી બહેને ઓછાવતી થાય, તોપણ ધંધો આક્રમમાં તો આવતોજ નથી. એવા નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાનથી તેઓએ એક કારખાનું સંવત્ ૧૯૬૨ માં સ્થાપ્યું. જેમાં અનેક જાતની ધુધરીઓ દેવ મૂર્તિની ઓપવાળાં સોના ચાંદીના કોટમાં પહેરાંતા જાડો, અનેક દેશનાથકોની પ્રતિમાઓ, ડાઘઓ ઉત્તમ કારીગરો પાસે કોતરાવી લગભગ ૨૦ થી ૩૦ મજૂરો હમેશાં સુખેથી કમાણી કરી શકે તેવા ચાંદી ગાલવાના પાતરાં કાઢવાનાં કાપવાના તથા પોલીશ કરવાના સંચાઓ ગોઠવી પોતાના ઘરની માફક કારખાનાને નવજીવન અપ્યું. મુંબાઈમાં આવાં કારખાનાંઓ ધણાજ ઓછાં છે. અને બહાર ગામોમાં પણ દેશનાથકો પ્રત્યેનો તથા પ્રાચીન દેવતાઓ પ્રત્યેનો લોક સમાજનો પ્રેમ દીવસે દીવસે ઉભરાતો જોઈ તેવી મૂર્તિઓને આકૃતિઓવાળાં સોનાના અથવા ચાંદીના મંડલો, તેમજ મૂર્તિઓવાળાં બટનો નગરે વિવિધ સંસ્કૃતિથી બનાવી લોકોનાં વસ્ત્રરચણાને હાથેને અને કંઠને શોભાવી દીધાં. લોકમતને તથા ધાર્મિક રીતે અનુસરીને અનેક પ્રકારના ઉપહારો આખી દેશદેશવરના વ્યાપારીઓ દ્વારા પોતાનાં કારખાનાની પ્રસાદી પ્રાયઃ, પ્રત્યેક ભારતવર્ષ નિવાસીઓનાં કંઠમાં અર્પણ કરી, પ્રત્યેક જાડોનો ઉપયોગ કરનારા સમજાતો કહેવિત આ પ્રમાણિક

કારખાનાના માલિકના નામને ન જાણે તે સંભવિત છે, અને ત્રિવાડીજીએ પણ એ પ્રમાણે વ્યાપારી તરીકે પ્રસિદ્ધ થવા પ્રયાસ કર્યો ન હતો, તથાપિ દારકાંથી જગન્નાથજી મુધીના અને કારખીરથી રામેશ્વર મુધીના વ્યાપારી પ્રતિનિધિઓને આ કારખાનું કલપવૃક્ષ માફક જે જાતનો માલ જોઈએ તેવો વાવઢા પ્રમાણે હજી પણ અર્પણ કર્યો નય છે એ સત્ય જગજહેર છે. વ્યાપારીઓના આડતીઆઓ તથા મુંબઈના તે તે વરતુના વ્યાપારીઓ આ કારખાનાને ખરી રીતે જાણે છે, તથા શુદ્ધ હૃદયથી તેની આખાદી ધ્રુવે છે. ત્રવાડીજીએ દેશની તથા દેશનાયકાની સેવા આ દષ્ટિએ ધણીજ રનેહની સાગણી સાથે કરેલી છે. આજે થોડો ધણો પણ સોનાનો અથવા ચાંદોનો માલ લેવા ઈચ્છા થાય તો આડતીઆઓ ત્રવાડીજીના કાંઠાવાડીમાં આવેલા માધવબુવનમાંના કારખાનાની મુલાકાત સર્વ પહેલ પહેલા ઓડિશા અદિક નોંધાવેછે, અને ગવરીશંકર પુરુષોત્તમ ત્રવાડીના કારખાનાને શુદ્ધ બાવનાથી ચાલતું જોઈ આશીર્વાદ આપે છે.

ખીજ વાત જે હું જુદી જતો ન હોઈ તો આ કારખાના વિશે ધણીજ અગત્યની છે, અને તે એ કે શ્રીયુત મોઢ માતૃજીના તંત્રી પ્રભાશંકર જયશંકર પાંડકની શાંતિસેવાની ઉત્કટ અભિલાષાઓથી તથા સર્વ જોગે પણ શાંતિઉત્પત્તિ કરવાના સ્વર્ણ પરિશ્રમને પરિણામે વા.૧૬-૨-૧૨ના શિવરાત્રિને રોજ “કાદિઆ-વાડી આતુર્વિંદ મોઢશાંતિ મંડળ”ની સ્થાપના આ કારખાનામાંજ થઈ, અને ત્યાર પછી જે જે સભાઓ ભરાઈ તે બહુધા તેમના પવિત્ર કારખાના તથા પેઢીમાંજ ભરાઈ છે. મંડળની સંસ્થાને બેસવા ઉઠવાનો આશ્રય આપનાર તથા અનેક ખર્ચને થોગે પણ આખી વ્યવસ્થા નિભાવી રાખનાર ગવરીશંકર ત્રવાડી જ વારંવાર પુણ્યના બાગ્યશાળી થયાછે. અને મોઢ માતૃજીનો ઉદ્ધવ પણ તે મંડળના શુભ વિચારોને અને શ્રીયુત પ્રભાશંકર ત્રિબુવન ત્રવાડીની ધનની અપરિમિત સદાયને આભારી છે. મતલબ કે જે કાંઈ શાંતિ સેવાની પવિત્ર ઘટનાઓ શ્રીયુત પાંડકનાર ખનવા પામી છે, તેનો યશ વાલુકડવાળા ત્રવાડી કુટુંબનેજ છે. વર્ગોનાં વર્ગો સુધી મોઢ શાંતિના શુભેચ્છકો તરીકે તે કુટુંબજી નામ આખા રહે! અને તેઓએ કરેલા પુણ્યકાર્યનું ફળ તેઓની વંશ-પરંપરામાં વહેંચાયા કરે! અમૃત.

ખીજ ધણીએ એવા પ્રસંગો તેમના જીવન કુશમાં બનેલા છે; પરંતુ વિસ્તાર બચથી તે આંહી ન આપી શકાય. તેઓએ જે જે પ્રસંગોમાં પોતા પોતાનું તન મન ધન અખું છે તે પ્રસંગોનું સ્મરણ આપણા જીવનવિકાસમાં શ્રેયકર થઈ શકે. ત્રવાડીને મુંબઈના સતત નિવાસથી તથા સ્વાશ્રયી બૃતવાને પ્રમગે થયેલા ઉત્સાહમાં શરીરના આરોગ્યની રજૂ દરકાર રહી નહી. તેથી તેઓને હવેજી સંચલણીનો રોગ મળ્યું પડ્યું. યોગ વિપત તપીવન સારી રહે, ને યોગ

વખતમાં વળી તેનો તે રોગ ઉથલો મારે. આમ ત્રવાડીજીનું શરીર દીવસે દીવસે ઘસાતું ગયું. બાવા પ્રસ જોએ ત્રવાડીજી દીર્ઘદષ્ટિ વાપરી પોતાના પુત્ર શ્રીયુત લાલશંકર તથા ભાણેજ અથવા ભત્રીજા (શ્યાલક-પુત્ર) ભગવાનજી ઉમીઆ શંકર વાવડીવાળાને પોતાના કારખાનાનો સર્વ કાર્યભાર સોંપવા લાગ્યા. માત્ર જલદી કેમ જનાવાય તથા કેવી જાતના કારીગરોથી કેવી રીતે કામ લેવાય તે ગુરુ-વિદ્યા ત્રવાડી પાસેથી શીખી લેતાં તે મામા ફાઇના ભાઇઓને વાર ન લાગી પોતાની કૃતિના શુભ પરિણામે ત્રવાડી હવે કાંઈક ચિન્તામુક્ત થયા, અને આરોગ્ય માટે સ્વગ્રામમાંજ નિવાસ કરવા દૃઢ નિશ્ચય કર્યો. મોહમયીનો નિવાસ, વધતીજતી આબાદી, તથા ગાતિનું ક્ષેય કરવાને ઉત્કટ ઇચ્છાઓ મુંબઈમાં આવવા તેઓને લક્ષ્યાવતી; પરંતુ કારખાનાનો ભાર પોતાના શિરથી ઓછો થતો જોઇ પોતાના દેહનું કલ્યાણ સાધવાન તેઓએ નિશ્ચય કર્યો, છેવટ સંવત ૧૯૭૨ના પોસ માસમાં કૃષ્ણપક્ષની ૬ ને દિવસે પોતાના કાણુ બંગુર દેહનો મહાદેવજીનું પવિત્ર સ્મરણ કરતાં કરતાં તેમણે ત્યાગ કર્યો. મોઢે જ્ઞાતિના અભ્યુદયને માટે સતત પરિશ્રમ કરતા તે કર્મવીર લક્ષ્મીનો માનનો મોટાઇનો તથા અભ્યુદયનો રસ આખા વિનાજ આ અસાર સંસારમાંથી વિદાય થયા ! આજે ત્રવાડીનું નામ મોહમયીની મુલાકાત લેનાર સર્વે મોઢે બન્ધુઓને આભારી છે. મુંબઈમાં રહેનાર તથા મુંબઈમાં કોઇપણ પ્રસંગે આવનાર મોઢેબન્ધુ તેમના થોડા ધણા પણ ઉપકાર તથા નજ હોય એવું હોયજ નહીં. તેમનો અખંડ આત્મા અમર કીર્તિ-સંપાદન કરી વિજય મેળવી પરલોક પ્રયાણ કરી ગયો. કીર્તિ અને સત્પુત્ર તંયા સ્થાવી સંપત્તિજ તેમના નામ સ્મરણ માટે અવશિષ્ટ રહ્યાં. તેમનો અમર આત્મા સર્વદા ચિદાનંદ સ્વરૂપ હો, અને તેમની શુભ કીર્તિ આપણા સર્વેના અન્ત-કરણોમાં સત્કાર્યોમાં પ્રેરાવા માટે ગાળ્યા કરે.

હવે આપણે તેમના સત્પુત્ર લાલશંકર ત્રવાડી એટલે કે લાલશોના જીવનની ટુંક નોંધ લઈશું.

૨૪. ત્રવાડી લાલશંકર ગવરીશંકર વાલુકડવાળા.

શ્રીયુત ત્રવાડી લાલશંકરનો જન્મ વિક્રમ સંવત્ ૧૯૩૮ માં થયો હતો. પોતાના પૂર્વ જન્મોનું સત્કર્મ ફળ ભોગવવા માટે ધારણ કરેલા આ પ્રણતનું જીવન કાંઈ આરજ છે. પિતાથીનો સર્વદાને માટે મુંબઈમાં નિવાસ હોવાથી તેમની બાલ્યાવસ્થા તથા અભ્યાસક્રમ મુંબઈમાંજ સાર થયેલાં. ક્રમે ક્રમે લીપી-જ્ઞાન અને વાંચનજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા લાગ્યું. શૈક્ષણિકવસ્થાનો રમુજ સ્વભાવ તેમના કુટુંબીઓને તથા સ્નેહિતજનોને આનંદદાયક યતો હોવાથી સાક્ષાત્કે સર્વેના નેત્રયં

ચર્ચ પડ્યા હતા. તેમને જોતાંજ માતાપિતાને તથા કુટુંબીઓને બેહદ શાન્તિ મળતી. સંસારના વિચિત્ર ક્ષણોઓથી કંટાળી ગયેલા મનનો ભાર પ્રણયીજનો લાલશંકરને જોતાંજ દૂર ફેંકી દેતાં. ગુજરાતી સાત ધોરણો તથા અંગ્રેજી ચાર પાંચ ધોરણોનો અભ્યાસ બહુજ આનંદથી કર્યો. આ સમયે લાલશંકરનું લગ્ન ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ભાવનગરવાળા ઇચ્છાશંકર શુક્લની પુત્રી સાથે થયું હતું. ઉભય બાલ-દંપતીને જોઈ માતા પિતાના આનંદની ઉમીંચો માતી ન હતી. સાગર જેમ પોતાના આશ્વાસિત પૂર્ણ કલાવોળા આત્મજ અંદરને જોઈ અમર્યાદિત ઉજળ્યાં કરે તેવી ગવરીશંકર ત્રવાડી તથા તેમનાં પતિન રામકુવરબાઈના હૃદયની સ્થિતિ થતી હતી. ચાલતા ધંધાની આબાદી, સદ્ગુણસુક્ત પુત્ર પુત્રીઓ, તથા કુલીન પુત્રવધૂ વિગેરે પોતાની સમૃદ્ધિ લક્ષ્યમાં લઈ લાલશંકરનાં માતા પિતા કાલધેણાં થઈ જતાં, અને વારંવાર કહેતાં કે આ બધું જાતિ બંધુઓના આશિર્વાદોનું જ ફળ છે. પોતાની મમતા આવી રીતે દૂર કરવાનો અભ્યાસ તેઓને પહેલાંથી જ હતો. પણ ટાણે પણ પ્રત્યવાય ન આવે એવું નિર્વિઘ્ન મુખ આ સંસારમાં ટાણે ભોગવી શકે છે? સંસારનાં પુણ્ય અને પાપ એ બેઉથી બંધાયેલી પદ્ધતિએ આ કુટુંબને સંસારમાંની ન્યૂનતાનો પરિચય કરાવ્યો. લાલશંકરનાં પત્નીને એકાએક રોગ થવાથી તેઓ, મોઢ જાતિમાંના આ પવિત્ર કુટુંબનો દેવી વૈભવ ભોગવવા ભાગ્યશાળી થ થયાં તે નજ થયાં! શુક્રમાર દેવી રોગશરણ થઈ પોતાના સૌભાગ્યને ભોગવવા પ્રાપ્ત થયેલા અવસરની બેદરકારી કરી આ સંસારમાંથી ચાલી નીકળી! પોતાની પુત્રવધૂના અંગે સ્વર્ગવાસથી લાલશંકરનાં માતા પિતાના હૃદયને ધલોળ પડે પડે જોઈ. આનંદી જોઈ વિચુકત થયું. કુળવધૂના અભાવથી સમૃદ્ધિવાળું ઘર પણ તેમને શૂન્યવત્ જણાયું. ખરેખર ગૃહનું સૌભાગ્ય અથવા ગૃહલક્ષ્મી તે પત્નીજ છે. અને પોતાના પુત્રને આવી કુળવધૂ કરી જાલદી મળશે કે કેમ એ વિચારોની શુભ્રામાં તેમનાં હૃદયો નરકકાષ્ટ મળ્યાં.

આ સૌભાગ્ય ભોગવવાનો અવસર પ્રાપ્ત કરવાને પણ લાલશંકરને યોગ્ય અનેક કન્યાઓ જાતિમાં હતી. અનેક કન્યાઓનાં માતા પિતાઓ આ ઉદાત્ત વ્યક્તિ સાથે સંબંધવાને આકર્ષાતાં. પરંતુ તે સૌભાગ્ય જેના ત્રિશાલ ભાસમાં લંપ્યું હોય તેનેજ પ્રાપ્ત થાય છે. પાલીતાણાના રવીશ ત્ર. મગનલાલ ઝોધવજી આ અવસરનો લાભ લઈ પોતાની પુત્રીનો સંબંધ લાલશંકર સાથે કરવા આકર્ષાયા. લાલશંકરનું બીજું વખતનું લગ્ન પણ પાલીતાણામાં પછીજ ધામધુમથી થયું. મુખબના પાણીના પ્રભાવે લાલશંકરના શરીર ઉપર અસર કરી, તેમને પણ પિતાશ્રીની માફક રોગ લાગુ પડ્યો. રત્નદેશમાં પાણીદિર કરવાની ફરજ પડી અને અભ્યાસક્રમ છુટી ગયો. પ્રારબ્ધબળે તે રોગ ધીરધીરે દૂર થયો, અને પિતાશ્રીની

ખીમારીને લીધે ચતી જતી અનવસ્થા નિહાળી ધણીજ પરિભ્રમથી તથા ધણીજ ખંતથી કારખાનાનું કામ સંભાળી લીધું. વ્યાપારનો વહીવટ સ્વહસ્તગત થયો, ભગવાનભાઈ અને લાલશંકરભાઈએ એકસંખીથી કારખાનાને પોતાનું હૃદય બનાવ્યું. ત્યાર પછી કારખાનામાં કેટલાએ શુભ પ્રસંગો બનેલા છે, જેમાંથી એકાદ પ્રસંગ તેમનું ઔદાર્ય પ્રકટાવવા આંહિ આપું તો તે અસ્થાને તો નજ ગણાય.

સતત ઉઘોંગી કાર્યદક્ષ શ્રીયુત પ્રભાશંકર જયશંકર પાછકે મંડળના સેક્રેટરી તરીકે જે સેવાઓ કરી હતી તેની યાદગીરીમાં તેઓને માનપત્ર આપવા સાર મંડળ તરફથી અનેક પ્રકારના મોઢાનું સંમેલન આ કારખાનાના બગીચામાં જ થયું હતું. આ પાણી તથા સત્કારની સર્વ વ્યવસ્થા શ્રીયુત ગવરીશંકર ત્રવાડીના કારખાને તે વખતે ઉપાડી અને સંમેલનનું ખર્ચ મોઢ માર્તણ્ડના સાહાય્યક ત્ર. પ્રભાશંકર ત્રિભુવન તરફથી અપાઈ એ સ્થળે વધારે યશસ્વી બન્યું. ધણી દિવસોથી ચાલી રહેલી ચળવળના પરિણામ રૂપે જ્ઞાતિનિમિત્તે દૂર કરવા જ્ઞાતિના માર્તણ્ડ રૂપ મોઢ માર્તણ્ડ નામના માસિક પત્રનો ઉદ્ભવ પણ આંહિ જ થયો. સર્વનાં અંતઃકરણે આ પ્રસંગે માર્તણ્ડના પ્રકાશથી અત્યંત હર્ષિત અને પ્રુક્ષિત થયાં. આ ઉદય પામતા રવિનું તેજ જેમ સર્વ જનો શુભેચ્છાઓ પૂર્વક જોઈ તેમ આ માર્તણ્ડને તે વખતે તેવાજ પ્રકારના ધણી આશિર્વાદો મળ્યા, અને ધણીજ આખાદી ધ્રુવથી તેજ વળતે એક મોટું કંડ પણ ત્યાં જ થયું. અધ્યક્ષપદે ધરાવેલા શ્રીયુત પ્રભાશંકર ત્રિભુવન ત્રવાડીનું હૃદય આ અવસરે ધણીજ સંતુષ્ટ થયું. પોતાના કામના પ્રવિત્ર કારખાનામાં આ વિનથી મેળાવડો થયો જાણી પોતાના હૃદયને આવા સુકૃત્યોથી તેઓ વધારે ઉંજળું બેવા લાગ્યાં. પ્રભાશંકર ત્રવાડીનો આનંદ તેજ લાલાશેઠનો આનંદ હતો. લાલાશેઠનું સરળ હૃદય આ પ્રસંગે હર્ષથી ઉભરાઈ જતું, અને જ્ઞાતિ-ઐક્ય સાધવાને અને અધરિત ધારાઓને દૂર કરી સંવર્જનોમાં પ્રકાશ લાવવાને એકા મળેલા બંધુઓને વારંવાર તેઓ કરગરતા હોયતી તેવો આ ત્રવાડી કુટુંબમાંની પ્રત્યેક વ્યક્તિનો સ્પષ્ટ મનોબાવ પ્રત્યક્ષ દેખાતો હતો. લાલાશેઠનું ઔદાર્ય, તેમની બધી આશાઓ, તેમનું ખીલતું જલ-તેજ, જ્ઞાતિ સેવા માટે પ્રતિ લક્ષ્યે ઉત્કર્ષિત થતો હૃદય વિકાસ, શુભ ભાવનાઓ, સંગીન મદદો, મંડળના શુભ માટે સહી લેવાનો ઉત્સાહ, એ બધું લાલાશેઠના જીવનક્રમમાં અલૌકિકજ ભાસતું હતું. મનોહર હૃદયભાવ એજ તેમનું આખૂણ હતું. ધાર્મિક પ્રેરણા તથા જ્ઞાતિજનની સેવા એજ તેમનો વિલાસ હતો. પ્રત્યેક બંધુઓ પ્રત્યે સરસતા એજ તેમની અચલ કીર્તિનો દુર્ગ હતો. દેશમાંથી મુબાઈ આવનારા કોઈ પણ અજાણ્યા જ્ઞાતિ બંધુઓ માટે સુવા એસવાની સગવડ દેવી એ તેમની પરીપાઠી હતી. સરસતા દ્યાર્દતા વાકપટુતા વિગેરે તેમનો ખતનો હતો. પિતાશ્રીનો કેસાસવાસ થયો ત્યારે અનેક પ્રસંગો તેમની આત્મપરીક્ષાઓ માટે

મોઢ. માર્તઁડ

સ્વ. ત્રવાઢી ગૌરીશંકર પુરુષોત્તમ
વાલુકડવાઢા.

કાંઢાવારી જટન કુંજરીના સ્થાપક. સોના ચાંઢીના
ઢાગીનાના વ્યાપારી. ગુપ્તા ચાતુર્વિઢ મોઢ પ્રાઢ્ય જ્ઞાતિના
અગ્રગણ્ય પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થ.

જન્મ સંવત ૧૯૧૮.]

[અવસાન સંવત ૧૯૭૨.

मोठ मारुण्ड

स्व० अवाडी लालशंकर गौरीशंकर
वालुकडवाळा.

मु'या आतुर्विद्य ज्ञातिना आशान्ननक्ष युवक.
अटन ईश्टरीना भातिष्ठ. नाना'यादीना गाढोद्य व्यापारी.
निरुपुटी ज्ञानिद्विनयिनक्ष.

[अवसान स'वत १९३८.]

[अवसान स'वत १९३७.]

ઉપસ્થિત થયા હતા. ગવરીશંકર ત્રવાડીની પછવાડે જાતિતેડું. યંયું હતું, આ પ્રસંગે જાતિમાં અમુક વ્યક્તિના બહિષ્કાર માટે ધણીજ ચળવળ ચાલી રહી હતી. નજીવા ગુન્હાને ખાતર અપરાધીનો આભાસ સરસ હૃદયોના મનમાં પલ્લુ પેસી ગયો. આ પ્રસંગ ત્રવાડી કુટુંબે ધણીજ ધીરતા તથા વીરતાની સાથે લોક મતને માન આપી સંભાળી લીધો. કોઇના મરણ પછવાડે જાતિતેડું તે એક-મહાસમિતિ (કોન્ફરન્સ) ન કહી શકાય, કારણ કે આ પ્રસંગે વીતી ગયેલા સભ્ય અથવા અસભ્ય જાતિ-પ્રસંગોની બહુજ ચર્ચા-પૂર્વક સમાલોચના કરવામાં આવે છે. પોતાને ત્યાં પ્રાપ્ત થયેલો જાતિ-સમૂહનો પ્રસંગ તેમના વડીલોની કીર્તિને શોભાવનારો હતો. અને કોઇનું પણ દિલ ન હુભાય. એવી વ્યવસ્થા જનજવંદી એ કાર્ય તેમને આ પ્રસંગે પ્રાણરક્ષા બરાબર હતું. બહિષ્કૃત વ્યક્તિના આ પ્રસંગે અટકી ગયેલા સંબંધીઓને ઉપસ્થિત રહેવા માટે ધણી પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી; પરંતુ જો આમાં કાંઈ પણ ફરક તૃતીય જેવા વ્યવહાર થયો હોત તો આજ પૂર્વ કાઠિઆવાડની મોટી જાતિ જે એક્યતાનો લાભ લે છે તે પ્રસંગે સંભાળી રાખવાનો ભાગ્યેજ અવકાશ મળ્યો હોત. ત્રવાડી કુટુંબે આ પ્રસંગે ધણીજ કાર્યદક્ષતા-વ્યવહાર આતુર્ય તથા પોતાની ખ્યાનદાનીનો ફરસો સદ્વ્યય મોટી જાતિના હનિહારમાં દીર્ઘજીવનને પ્રાપ્ત થશે. આખરે ધીરે ધીરે ધીજ રેડાયું. અવાન્તર કારણો દ્વર થતાં વાવડીમાં ત્ર. ઉમીઆશંકર જગજીવનની ઉત્તર ક્રિયા વખતે આયમણાની જાતિસમૂહના નિમંત્રણમાં તેજ ત્રવાડી કુટુંબે સર્વેએ સાથે મળીને પદ લીધો, જે તેમની ધીરતા અને વીરતાને અલંકૃત કરે છે. લાલશંકરનું સરસ હૃદય પોતાના નિકટના સંબંધીઓની ઉપસ્થિતિના અભાવને લીધે ધણીજ શરમાતું. અને હુખી થતું હતું. પિતાશ્રીની ઉત્તર ક્રિયાઓ પુરી થઈ; તથાપિ તેમનું શ્રાદ્ધ તેમના અવસાન પછી નિરંતર થયા કરતું હતું. તેમના રચેલા કારખાનાં વિષેના પ્રબંધો તંયાં શિષ્ટ વ્યવહાર અને વડીલોએ પ્રારંભેલા કાર્યક્રમોનું પાલન કરનારા સત્પુત્રોમાં લાલશંકર જેવા શ્રદ્ધા રાખનારની ગણના પહેલીજ થાય છે, અને એજ તેમનો મોટામાં મોટો સદ્ગુણ તેમના અવસાન પર્વે તરી આવતો. જે જાહેજલાલીમાં તેઓ જન્મ પામ્યા, જે આખાદીમાં તેઓ ઉછર્યા અને સદ્ગુણોનું પાલન કર્યું, જે આખાદીમાં પોતાના પરિશ્રમે પણ પોતાના વડીલોની કીર્તિને વધારી અને લોકપ્રિય બન્યા, તેજ લાલશંકર એક આર્ય-સજ્જન વ્યાપારી તરીકે નેવાને જેવાજ સર્વ-દૃષ્ટિએ બાસતા હતા. તેમના ઔદાર્યનો વધારે પરિચય છંદગીના છેવટના ચાર વર્ષોમાં સર્વેને થયો. તેમના પૂજ્ય માતૃશ્રીનું અવસાન સંવત ૧૯૭૭ ના આશ્વિન સુક્ષ્મમાં યંયું. પોતાના પરિશ્રમથી ગણાતી પોતાની કમણ્ડીએ માતાની સેવાનો લાભ ઉઠાવવા તેઓ ભાગ્યશાલી થયા. માતૃ-ચરણો તેમને મન ગંગાતીર્થ હતું, અને તેમની

શુભ અભિલાષા રૂપી ગંગાપ્રવાહમાં તેઓ વારંવાર સ્નાન કરી પવિત્ર થતા હતા. અવરથા સેવાયોગ્ય થવા છતાં પણ તેઓ માતા પિતાને ગ્યારે ખોઈ બેસે ત્યારે પોતાના અદ્વદનેન પોતે કંપકો આપ્યો. છેવટ સુધી તેઓ માતા-પિતાની પવિત્ર સેવા માટે ધણુએ ઉદ્દેશો કરાવતા, અને પોતાના કર્તવ્ય-પાલનમાં તેઓ તેટલી ન્યૂનતાને નિહાળતા હતા. સં. ૧૯૭૫ માં આ લેખકને પણ વૈદ્ય તરીકેન ધંધાની શરૂઆત કરવા માટે ધણુજ મમત્વ લાવથી સ્થળની મદદ કરી હતી જે ન ભૂલાય તેવી છે. પોતાના આગલા ઘરની પુત્રીને પરણ્યા પછી દહાવો તો થોડો ધણો લીધો હતો, પરંતુ સ્વકીય જીવનલયથી કમાયેલી લક્ષ્મી પોતાના શુભ-હસ્તે ખરચવા માટે લાલારોકને જાહુન ઉત્સાહ હતો. પુત્રના યજ્ઞોપવીતનો પ્રસંગ જ કદા તેમના હૃદયને સ્વકીય જોશવમાં થોડો ધણો શાન્તિ આપી શક્યો. આ પ્રસંગે તેમના માતૃલ-પુત્રના શોકથી ધામધૂમ ન થઈ શકી; તો પણ એક ધણુજ અગત્યનો પ્રસંગ પોતે ઉદ્દેશ્યો હોય તેમ પોતાને કૃતકૃત્યા માનતા હતા. નવયૌવન અને લક્ષ્મીનો સહયોગ થવા છતાં પણ લાલારોકમાં ન તો અભિમાન હતું, અને ન તો પોતાની સ્થિતિની અશ્વિત થવા પામી. પોતાનું આદર્શ-જીવન પોતાના સદ્ગુણોએ સુરક્ષિત રહ્યું. પોતાને યાત્રા કરવાની ઇચ્છા હતી તેથી સિદ્ધપૂર તથા ગયા વગેરે ક્ષેત્રોમાં માતૃ-શ્રાદ્ધનો પ્રસંગ વારંવાર વાદતા હતા; પરંતુ દૈવ-યોગાત્ તેવા પ્રસંગનો લાભ તેઓ પામી શક્યા નહીં. માતા-પિતાની આજ્ઞાઓનું પાલન અને તેઓ પરલોકમાં હોય તથાપિ તેમણે દર્શાવેલા કર્તવ્યપથમાં નિર્ભય થઈને શ્રદ્ધાથી કરાતો પદ-સંચાર એજ તેમના માતા-પિતાનું શ્રાદ્ધ થયું.

સંવત ૧૯૭૭ ની કાર્તિક માસમાં લાલારોકને જયર લાઈ પડ્યો. આ પ્રસંગે નાશિક યાત્રાએ જવા આવેલા વરતેજ વાળા વૈદ્યરાજ નિર્ભયરામ રંગનાથજી-ત્રવાડીને આસ પોતાના ઉપચારો માટે રોક્યા. વૈદ્યરાજના ઉપચારોમાં લાલારોકને અપૂર્વ શ્રદ્ધા હતી, અને તે શ્રદ્ધાએજ વૈદ્યરાજના ઉપચારો રૂપીભૂત થયા. આજી ત્રવાડી-કુટુંબ લાલારોકના રોગ નિવારણથી ધણુજ સંતુષ્ટ થયું. વૈદ્યરાજ પોતાના સમા હોવા છતાં પણ પોતાની ખાનદાનીને જાણે તેવી રીતે મોટી રકમથી વૈદ્યરાજને સન્તોષ્યા. વૈદ્યરાજે તે રકમ લેવાને માટે આનાદાની કરી; પરંતુ સુખાદના શેઠીયા તરીકે પોતાને સમજતી વૈદ્યરાજના ઉપકારના બોલમાંથી મુક્ત થયા. કેટલો કૃતજ્ઞ સ્વભાવ! લાલારોકને જેઓએ નવરે જ્ઞેયા છે, તેઓ કહે છે કે યુગાધિની મોદસાતિમાં સોનું તો છે; પરંતુ મોર્તને પણ શોભાવનાર 'રત્ન' તો ચાહ્યું જ ગયું!! તેમના ધંધાના આંકડો પછી, તેમના કારખાનામાંનો માલ ખરીદતા લાલારોકના સ્વભાવને

વર્ણવીને આંસુ પાડી વક્ષસ્થળને આદ્ર્વંનતાવે છે. લાલાશેઠે શરીર અશક્ત હોવાને લીધે હવા ફેર કરવા મુખધી સ્વદેશ પ્રત્યે પ્રયાણ કર્યું. ત્યાં દેશી હવા અને શાસ્ત્રીય-દવાથી તેમનું સ્થૂણ શરીર કાંઈક સશક્ત બન્યું. પરંતુ તેમને જે લાલની અસર અસ્થિ મુદ્ધી પહોંચી ગયેલી તેને લીધે વ્યાધિએ ફરી વખત ઉઘડી માર્યો. ઘણી ખરી અગવડતાને ખાતર તથા વૈધ વગેરે વાલુકડમાં ન મળવાથી લાલાશેઠે ઉપરોક્ત વૈધરાજની દેખરેખ નીચેજ રહેવા નિશ્ચય કર્યો. વસ્તેજમાં રહેવાથી સાધનોની અનુકૂળતાએ રોગ જલદી નિવૃત્ત થશે એમ સર્વેને આશા હતી; પરંતુ તે આશા નિરાશામાંજ ફેરવાઈ ગઈ. વૈધરાજે વ્યાધિને અસાધ્ય બનાવ્યો. ત્યારે તેમને સૂચ્યું કે આપ કાકર વગેરેના છલાંગે હવે, મારે આમાં કાંઈ ચાલે તેમ નથી. આવું સાંભળી સર્વે ગભરાયા. લાલાશેઠના શરીરમાં આ વંખતે અસ્થિ અને ચર્મ બેજ વસ્તુઓ હતી. પાંચ લૌકિક શરીર હોવા છતાં પણ પૃથ્વીની શિવાયનાં તરવે શિથિલ થવા લાગ્યાં હતાં. લાલાશેઠે આ વખતે પ્રાણરક્ષાની સંપૂર્ણ આશા છોડી હતી, ને પોતે શીખેલા આધ્યાત્મ તત્ત્વનું ચિન્તાન કરવા લાગ્યા હતા. પ્રારબ્ધના સંયોગે થયેલા પોતાના જન્મમાં આવા અનેક શ્રેયસ્કર સાધનોને પ્રાપ્ત કરી તેમણે કીર્તિનું સારું ઉપાર્જન કર્યું. લોકોના હૃદયમાં સરલતાથી વસી શક્યા. સાતિમેવા કરી કીર્તિ-ઉલ્લેખ ને શુભ બનાવ્યો. પોતાની સંતોષિત માટે કાયમના પોપણની વ્યવસ્થા પોપી રાખી, અને સંવત ૧૮૭૭ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૭ શનિવારે મહાદેવનું ધ્યાન અને આત્મ-ચિન્તાન પૂર્વક પોતાના નેમ્બર દેહને છોડી કાયમને માટે કૈલાસવાસ સ્વીકાર્યો. સર્વેના કરતાં તેમને પોતાના બાંસ-બચ્ચાંની ચિન્તા વધારે હતી. કારણ કે તેઓ હજુ ઉમર લાયક ન હોઈ પોતાનું કારખાનું સંભાળી શકે એવાં નથી. તથાપિ આ વિચારને પ્રસંગ લાલાશેઠના જીવંત હૃદયમાં આવે જ્યારે યોગાયા કરતો ત્યારે તેમની દષ્ટિ પોતાના બાંસસખા અને કુટુંબી બાંધ જયશંકર તથા ભગવાનજી ઉમીયા-શંકર પર પડતી. તે વ્યક્તિ ઉપર પોતાના બાંસબચ્ચાંની દેખરેખ માટે સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો. કારણ કે બાંસપણની મિત્રતા એ સંબંધ સહોદર બાંધના કરતાં પણ ક્યારેક વધી જાય છે. લાલાશેઠને સહોદર બાંધ તો કાંઈ નથી. પરંતુ સહોદરનું સ્થાન અંત્યારે તેમણેજ લીધું છે. અત્યારે તેમની પ્રતિષ્ઠાની તથા તેમના કારખાનાની ચિન્તા તેમણેજ વહોરવી લીધી છે. પરમાત્મા તેમની પવિત્ર બુદ્ધિ અને ત્રાડી કુટુંબનો યશ વધારે દીપે. સદ્ગત લાલાશેઠને એક પુત્રી તથા ત્રણ પુત્રો છે. સહનશીલ સ્વભાવવાળાં નર્મદાખાં આજ આટલાં ક્ષેત્રન હોવા છતાં પણ કુટુંબના આલેખાનાં અધિકારી ન રહ્યાં ! આજ તેમનું વિરાજ બાંસ તિલકવિહીન બ્રહ્મ સર્વેનો આત્મા રહે છે. લાલાશેઠનો કીર્તિ-દેહ તો સર્વદાને

માટે અમર થઈ ગયો પણ તેમના સ્થૂલ દેહ વિના મુ'બઈ નિવાસીઓને મુ'બ
પણ દેવ વિનાના મંદિરની જેમ શૂન્યવત્ બાસે છે. અનેક સખાઓમાં તે સરસ
હૃદય વ્યક્તિનું દર્શન નહીં થતાં આપણી ન્યૂનતા જોઈ આપણે દૈવને
કપડા આપીએ છીએ. મોઢ જ્ઞાતિમાં તેવાં અનેક નરરતો પેદા થાઓ કે જે
સર્વથા જ્ઞાતિ અભ્યુદયમાં સ્વાર્થત્યાગી અને શરીરને તકલીફ આપનારાઓ
હોય. બોલી સહુ કોઈ શકે છે. લખી સહુ કોઈ શકે છે; પરંતુ થોડું બોલી કામ
કરી બનાવનારા લાલાશોઠે જેવા મત્પુરો બહુજ ઓછા છે. લાલાશોઠે મૈનપણે
જ્ઞાતિની જે જે મેળા બળવી છે, તેને યાદ કરતાં પ્રત્યેક બંધુના અન્તઃકરણમાં
નવીનતાનો પ્રકાશ પડ્યા વિના રહેતો નથી. અત્યારે જે જે બંધુઓ સાક્ષાત
અથવા પરંપરા થોડા ઘણા પણ તેમણા ઉપકાર કણ તજે દળાયા હોય તેવાઓએ
તેમનું કણ મુકાવવાનું હમેશાં કટિબદ્ધ રહેવું જોઈએ. તે સદ્ગત આત્માનું
તથા તેમના વડીલોનું શ્રાદ્ધ આપણા નિર્મળ અન્તઃકરણમાં હમેશાં કંટાળું
જોઈએ. અને તે કણ શીઠાવવાનો એકજ રસ્તો છે કે તેમની સન્તાતિનું આપણે
જ્ઞાનદ્વારા તથા તેના ધંધામાં કુશળતા જણાવી મેળવી પગબર કેમ થાય તેની
ચોજનાઓ ધડવામાં આપણે પ્રાણુરક્ષાની બરાબર ધ્યાન આપવું જોઈએ. તેમનું
કારખાનું તેઓ સ્વર્ગમાં બેઠા બેઠા પણ આખાદ જોઈ શકે તેની પદ્ધતિમાં નેદ
દાર્યાવાહકોને મદદગાર થવું જોઈએ; અને તેમના પુત્રોને સદાચારી તથા ઉચ્ચ
શીલ બનાવવા ધણુંજ લક્ષ્ય તથા સમયનો ભોગ આપવો જોઈએ. તો જ ધર્મવ્યવસ્થા
દબારમાં તે ઉદ્યોગી આત્માને અખંડ શાન્તિ મળી શકે. આપણને મર્યેને તે
મદ્દગતોનું તેનું શ્રાદ્ધ કરવા પરમાત્મા સન્મતિ આપે!

બા. નિ. સર્મા

મોઢ માત'હડ કાર્યાલય.

તંત્રીની નોંધ—ચુંચા જ્ઞાતિના અરત થયેલા બે દેહાપ્યમાન તારાઓની
ઉપર જણાવેલી રૂપરેખા વાંચતાં કોનું હૃદય ન રપે! સ્વ. ગવરીશંકર ત્રવાળી
ખાનદાન કુટુંબના એક પરોપકારી-પવિત્ર ગૃહસ્થ હતા. શુદ્ધ નીતિ પ્રત્યુપ
પ્રીતિ, ને જ્ઞાતિની સેવા તેમના છવનનાં મૂખ્ય આદર્શો હતાં. એ ઉદાર મરિત
પિતાના ગર્ભસ્ત્રીમંત પુત્ર ને મારા અંગત સ્નેહી બંધુ લાલશંકર ત્રવાળી
(લાલભાઈ) એક આગ્રાજનક યુવક હતા. તેમના મુખ પર તરવરી રહેલું જલ-
તેજ તેમના પવિત્ર અન્તઃકરણની ખાત્રી આપતું હતું. નીખાલસ હૃદય, ભોળું હિમ,
અને જ્ઞાતિની ઘઝ તેમને હોડે વસી હતી. અત્ર જણાવવું આવશ્યક છે કે મર
તરફથી થતી તમામ જ્ઞાતિહિતની દિલચાલોમાં તેઓનો હરદયેશ ગુપ્ત હાય અને
સંપૂર્ણ સાહાય્ય હતાં. મારાં તેઓ સાચા ખાનગી સલાહકાર હતા. બ મરેન
મારું કોઈ પણ લખાણ પ્રથમ તેમને વંચાવ્યા સિવાય મેં પ્રકટ ક્યું દરે. તેમને

હેતાળ સ્વભાવ ને હસમુખો એવો કદી જુલો રાકાય તેમ નથી. પ્રભુની કાણુ
જાણે શી અકળ ગતિ છે કે મારી રંકે માતિનાં આવાં યુનંદાં રતોજ તે પીણી
વીણીને ઉપાડી હયે છે. તેઓ તો ગયા, પણ તેમની મીઠાશ અને તેમણે કરેલાં
સુદૃષ્યોની મુગ્ધ હમેશને મારે તેઓ પાછળ મુકતા ગયા છે. તેમનો દેહવિષય
થયો, પણ તેમણે વેરેલાં રોહનાં કુસુમો દરમાય તેમ નથી. તેઓ શેઠ તરીકે
જન્મા હતા ને શેઠ તરીકે જ ગયા છે. જ્યું તો સર્વને છેજ, પણ આવાં અકળ
મંગલુ રોહીઓને કારી ધા પ્રમાણે સાલે છે. ઇશ્વરેચ્છા બળવાન છે. પ્રભુ એ
પિતાપુત્રના પવિત્ર આત્માને તેમના દરબારમાં સામ્વત શાંતિ અર્પો. છતિ ઓમ.

પ્ર. જ. પાકક.

અને એ તે શી જાદુઈ મોહિની છે.

સુતારચાલમાં સોના ચાંદીના દાગીનાની અનેક
વ્યાપારીની દુકાનો હોવા છતાં નાકાપરની
ખીજ દુકાને.

આઓ દીવસ જાણે મોરો મેળો બંસયો હોય તેમ
સવારથી સાંજ સુધી હરહમેશ સઘળી કોમના
પુરુષો સ્ત્રીઓ અને બાળકોનો સતત દરોડો
રહાજ કરે છે.

તે મોહની માત્ર.

ત્રવાડી રતીલાલ પ્રભાશંકરની દુકાનનો
એક જ ભાવ, ઉત્તમ માલ, અને પ્રામાણિક વર્તણૂક છે.
હીંધેલા માલનાં નાણાં બજાર ભાવે મજુરી કાપી
તુરંત પાછાં અપાય છે.

રતીલાલ પ્રભાશંકર ત્રવાડી.

૬૦ સુતાર ચાલ. (નાકા પરની ખીજ દુકાન)

મુ.અ.૪.

શ્રી સુ. અ. ચાતુર્વેદી મોઢ વ્રાહ્મણોની સાંપ્રત સ્થિતિનું દિગ્દર્શન.

લેખક:- નીલાલાલ ભાઈશંકર ભટ્ટ ખરસાડકર.

(હાલ મુકામ - હાંપાપોર, તા. જવાહરપોર.)

ગતાંકથી આલુ,

જુદેવીમા એક સાત્રી ગણપતગમ (સાત્રી દિનમલિય કર ગમેય-
ના પિતામહ અને આ લેખકના માતામહ)ને સા બીજું ગુરુકુળ
હતું. વળી એક વગોટી (ગણદેવી નહક)મા સાત્રી નારાયણને ત્યાં
હતું વસસાડમા દિક્ષિત ભવાનીશંકરને સા એક તથા અન્નામામા
જેની કાશીનાથને ત્યાં એક હું જે તેમના પુત્ર જોશી મંજારામ
તથા જોશી ગણપતરામે આપુ રાખેલું. જોશી ગણપતગમે તે વસસાડમા પણ એક
પાઠશાળા થોડો મમય ચલાવી હતી અને એજ ગણપતગમહના મુખ્ય મલિય કર
હતું પણ અન્નામા ગામમા ચલાવી ગયા છે આ ઉપગત પોસરા (મરોલી નહક)
ગામમા સાત્રી અમ્બારામ ભાનુશંકરને ત્યાં પણ ધણા વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસાર્થે
રહેતા ભણવામા છે. એ બધા ગુરુકુળોના બહારગામના વિદ્યાર્થીઓ ભિક્ષા
માગી અસલી રીવાજેજ રહેતા અને અભ્યાસ કરતા આ વિદ્યાર્થીઓ ધણું
ખર્ચ મંરૂત વ્યાકળ, કાવ્ય અને ભાગવત શીખતા. કેટલાક વેદ અને કર્મશાસ્ત્ર
પણ શીખતા. વેદ વિદ્યાના અભ્યાસ માટે જે ગુરુગૃહો જાણીતાં છે. એક
ગણદેવીમા સ્વ વૈદગજાં હસ્થિ કરછને ત્યાં હતું, જે હતું તેમના ભત્રીજા વૈદરાજ
કીકાભાઈ ચલાવે છે. બીજું એક નવમારીમા વૈદરાજ ભાઉ ભાઈને ત્યાં હતું જે
તેમના પછી તેમના જાણ વૈદરાજ મંજારામ ભાઈએ ચલાવેલું અને આજ પણ
વૈદરાજ ભાનુશંકર ભાઉ ચલાવે છે આ ઉભય વૈદગજાં ધણા ખરા વિદ્યાર્થીઓને
જોજન પણ પોતાને ત્યાં આપ્યા જાય છે. આ પછી ગણદેવીમાં એક વેદ પાઠશાળ.
સ્વ. શુકલ નગેતગભાઈ જેઓ મોઢા યાત્રિક હતા તેમણે પોતાને ખર્ચે સ્થાપિત
કરેલી. જેના અધ્યાપક ધમજાજા નિવાસી ભટ્ટ મલિય કર ધનપાઠી હતા. એમા
માત્ર વેદ અને કર્મકાંડ શીખવાતા આ સાળા પણ શીખનારને અભાવેજ
પાછાથી ભાગી પડેલી જાણવામાં છે કચોલી (ધમજાજા નહક) માં એક પાઠશાળા
સ્વ. શુકલ વિનાયક રામચંદ્ર અન્નામાકરે જે ત્રણ વર્ષ ચલાવેલી પણ પાછળથી

કાંઈ આવા જ સંજોગોમાં બંધ થએલી જાણી છે. હાલમાં એક પાઠશાળા
 એરપાડ તાલુકાના સાંધીએર ગામે ચાલુ છે જે ઉમરાણાંથી જ ચાલે છે, ઉપરાંત
 સરકારી મદદ પણ તેને મળે છે. એના અધ્યાપક ગણદેવીકર શાસ્ત્રી સુરતગ્રામ
 વિશ્વનાથ પ્રહાર છે. સ્થાપક પૈકી એક રા. અમથાભાઈ અનાવિલ ગૃહસ્થ હતા.
 હમણાં એ શાળાનો વહીવટ જોગી મલિયાંકર દેવપતરામ જેઓ એક ઉત્સાહી
 પદ્મીધર છે તે કરે છે. નવસારીમાં એક આવી જ પાઠશાળા ચાર પાંચ વર્ષ ચાલી
 ને હાલમાં બંધ પડી છે. એ પાઠશાળા માટે સારી જેવી રૂકમ પણ એકઠી થઈ
 જાણી છે. એ શાળામાં અધ્યાપક ગણદેવીકર શુકલ મોતીરામ રમાશંકર હતા.
 વલસાડમાં એક પાઠશાળા જેવી નારાયણ હરિશ્ચંદ્ર લગભગ આઠ વર્ષથી ચલાવી
 રહ્યા છે. જેનો લાભ હમણાં તો ધણું ખરું ત્યાં અત્રેજી શીખતા વિદ્યાર્થીઓ જ લે
 છે. આથી એ સંપદ થાય છે કે આપણી વિદ્યા શીખવા મોટે ભાગે ત્યાં બંધુ-
 ઓમાં ઉદ્ભવેલી છે, વજોડીમાં સ્વ. જેવી ગણપતરામ વિશ્વનાથને ત્યાં તેમનાં
 પિતાશ્રી ઉત્તરકિયા પર શિષ્યોચારતું ઉભય પ્રકરણ હતું જે વેળાએ આવી
 મનાનો ઉપયોગ કાંઈ વિદ્યાવૃદ્ધિના કાર્યમાં કરવા આ લેખકે પેરણા કરેલી જેને
 ત્યાંના જ મુખસિદ્ધ સ્વ. શાસ્ત્રી મંચાશંકર શુકેલે (ઉપર જણાવેલ ગુરુગૃહ પૈકી
 એકના પાલક શાસ્ત્રી નારાયણ ભાઈના સુપુત્ર) અનુમોદન આપતાં આખી અઢા-
 વીશી માટે “ મોઢાં ચાતુર્વેદી સંસ્કૃત પાઠશાળા ” સ્થાપન કરવાનો પ્રસ્તાવ પણ
 મુક્યો હતો, જે પર વિવેચન ચાલતાં ગણદેવીના પ્રસિદ્ધ ગૃહસ્થ સ્વ. ભટ્ટ દેવશંકર
 રામશંકરે તેમજ સુરતના જાણીતા સ્વ. જેવી પ્રભાશંકરભાઈ વિગેરેએ ઉદ્દાપિદ
 કરી ધણુએ રૂ. ૧૦૧ આપવાને ત્યાં કમુલ પણ કર્યું હતું. ત્યાર બાદ એ વાત
 ખોળાંબે પડેલી અને થએલો કરાવ સાતરે સાત થઈ ગયો. અગર જે આ લેખકે તો
 એ કરાવ અમલમાં આણુંવા ચર્ચાશક્તિ પ્રયત્નોર પણ કરેલા. ખદલાતા જમાનાથી
 આધુનિક કેળવણી લેવા તરફ લોકોની પ્રવૃત્તિ વધતી ગઈ પણ એ સેવાનાં સાધન
 શહેર કે મોટાં ગામ કે જતાં એવી સગવડ હોય છે ત્યાં જ હોવાથી તેમાં માઓમાંથી
 એ પાંચ મેટ્રીક્યુલેશન સુધી શાળા સરકાર અને ડૉ. ધીરજીરામ ભાઈ જેવા એકાદ
 એ પદ્મીધરા આગળ આવ્યા. કેટલાએકે ગુજરાતી સાત ચોપડી શાળા તલાટી કે
 વિશ્વકના ધંધામાં પડતું પસંદ કર્યું. કેટલાકે ભાઈઓએ અમદાવાદ કે વડોદરાની
 દેશનિગ એલેજનેનો લાભ લીધો અને મુશ્કિલ શિક્ષણ મળ્યા. જેની સંખ્યા
 લગભગ પંદરેક હમણાં તો હતી. ઇત્રિજી અત્યાસનો વેગ વધતાં આત્યાર સુધીમાં
 પાંચ સાતેક પદ્મીધરા અને પંદરથી વીસ મેટ્રીકથી વધારે નથી. ઉત્કંઠા છતાં ક્યારે
 અનાવે પ્રજા વિદ્યાર્થીઓ આગળ જાણતાં અટકવા લાગ્યા. “ ધાર્મિક મના ” એ
 (જેનો ઉલ્લેખ આગળ થઈ ગયો છે જ) પોતાના વર્ગનાને આશ્રય આપવાનો
 કાંઈક પ્રયત્ન કર્યો. જેનો લાભ લેવા તે વર્ગનાને નો અન્યું. એટલી પણ તે વર્ગનાને

અનુકૂળતા થઈ પણ ચાનત મોઢ (પછી તે ગમે તે વર્ગને હોય) માહણો (સુરત અટ્ટાવીશીનાજ) ને આવી અનુકૂળતા કરી આપનાને આપણા બાણીતા જ્ઞાતિ દિને અધુ બદ્ધ ગિરિનશ કર મણિશ કં સુગતકર જેને એ વિચાર ચાખા સમયથી થયા કરતો હતો તે ડીગદ્ધ થયા તેમણે કાષ્ઠ અજોની અવગણના વહોરનાની દગ્ગર કર્યા વિના વચસાડ, ગાપુદેની, જવાબપોર, નમમાગી વગેરે ગામોના વિદ્યાવિવશ્વ સજ્જનોની મદાયથી " શ્રી મોઢ આદ્ય વિવેચનક સભા " સ્થાપિત કરી જેનું શુભ પરિણામ આપણે જોઈ રયા છીએ આ સભા વણા સાધારણ સ્થિતિના જ્ઞાતિ બધુઓને આશીર્વાદજનક થઈ પડી છે આ સભાનું વાર્ષિક મ મેવન પ્રતિનિધિ શુદ્ધ ગામોમા ભરવામા આવે છે એવા પાય મ મેવન આત્યાર મુધીમા થઈ ગય છે આ મ મથા અગ્ર બાણનારા ઉપરાત મ કૃત વ્યાકરણ દર્મકાલ વિવિધ દુનર વગેરે શીખનાર બધાઓનેજ ઉત્તેજન આપે છે એ વિશેષ ખુદ થયા જેનું છે આ સભા માટે ખાસ જાળજી તથા ભોગ ઉચ્ચ ગિરિજાકર બાષ્પ તથા ગણુધીર ભદ્ર રામચંદ્ર વિજયનમ આપે છે, જેઓ અમુકમે એ મ મથાના મત્રી અને ઉપમત્રી છે, આશા તો ગ્રે છે કે આ મ મથા ભવિષ્યની પ્રજાને ઘણી ઉપયોગી થઈ પડશે આપોજ એક પ્રયત્ન મથાનિક વિદ્યાર્થીઓને ઉત્તેજન આપના સુરતમા પણ થયેને જાણનામા છે, ત્યાના યુવજના ઉ સાદથી જ્ઞાતિના કોરમાથી પણ કાષ્ઠક મદ્દ મળેની જ્ઞવામા છે એ વાર્ષિક સ મેવન પણ અનુક્રમે સુરતના આપણી જ્ઞાતિ પાંચ શ્રીયુત્ હરિશ કં કરણારા કર જેની તથા ત્યાના મથાનિક વતની અને જાણીત મુરમ્ય મોતીનમ મણિશ કં ભદ્રના પ્રમુખપણા નીચે થએલા જાણેલા, પાડુ મેવન પણ ત્યાનાજ આતરિક કવદ્ધથી હમણા તો હતો ન હતો થઈ ગયો છે

ઉપ- જાણાવેની શ્રી મોઢ આદ્ય વિવેચનક મજાના ચોથા વાર્ષિક મ મેવન ને ખીજે દિને શ્રી અકનેશ મુકામે શ્રી શુભવાચિત એવ નાથક મજા નાનતી સભા સ્થપર્જન પી ડ, જેના મુખ્ય ઉદ્દેશો છત્રાનય મથાપનુ, ભારી પ્રજાને ચારિત્ર્યસીર તથા વિજ્ઞાન બનાવની, અને વાર્ષિક મ મેવનને ભરી આતમ નિર્મુલ્ય વિચાર કનમાં છે એકની બીજા પગેની અનગ થાય છે તેનું આ જ્ઞાપત દર્શન છે, શ્રી મોઢ આદ્ય વિ નજ ની મથાપના પછી આવી ઘણી પ્રવૃત્તિઓ નાજા કરે છે એ પણ આનંદજનક છે આજ નયોના પ્રવર્તિમા માત્ર શુદ્ધ હેતુ વાગ હોવા થટે

મવન ૧૮૭૫ ના આતમ શુદ્ધ ૧૧ ને દિને શ્રી બીનીભોગ ગામમા શ્રી મો આદ્ય વિ નજ ની જ્ઞાનર્થક મજાની સ્થાપના થઈ જેના કાર્યવાહકાન પ્રથમથી ધી ખેટ કપની મજૂત વિદ્યાર્થી આતમ બધાણુ જેની જાગૃત્તિય તા. ૨૪ મી મે ૧૮૭૦ ને દીને (વિવેચનક મજાન અનુર્થ વાર્ષિક મ મેવનને સ્પીને દીને) મુવદ્દ ના શ્રીમાન નેર પગોતમદામ કોમોગગ જેઓ મોઢ વનિક

છે તેમના હાથથી એક બબ્બ મેલવંડા સમંજ યજ્ઞ હતી, આ સર્વ યોગ બીલીમોરાના વંતની અને હમણાં ઉઘમાચે સાંટાકુઝમાં રહેતા ઉપાધ્યાય ડાહ્યાભાઈ મંજારામ વેધના અવિશ્રાંત પ્રયત્નને લીધે આવ્યો હતો કે જેઓએ ખોટું કું, કે જેના મુખ્ય ભાગીદારો વિધર્મીઓ છે તેમની પાસેથી સમભગ અગીયાર હજાર જેવી મોંટી રકમ આ સંસ્થા માટે મેળવી હતી. ધન્ય છે શ્રીયુત્ ડાહ્યાભાઈને તથા ખોટું કું ના વિચારશીલ ભાગીદારોને કે જેને પ્રતાપે શ્રીબીલીમોરામાં પ્રાણીવસ્તીની સમીપમાંજ એક બબ્બ મકાન બંધાયું અને સંસ્કૃત ભાષા પિપાસુઓને અલભ્ય લાભ મળ્યો. આ પાઠશાળામાં સંસ્કૃત બલ્લિતાન ઉપરાંત કર્મકાંડ પણ શીખવાય છે. હાઈસ્કુલ (બીલીમોરાની) માં અંગ્રેજી શીખતા વિદ્યાર્થીઓ (મોટા પ્રાણી જ્ઞાતિના)ને આશ્રમમાં ગ્રાખવાનો પ્રયત્ન છે. ગામડામાં જ્યાં અંગ્રેજી-સંસ્કૃત શિખવા અનુકૂળતા નથી ત્યાંના વિદ્યાર્થીઓ માટે આ આશ્રમ ઘણું ઉપયોગી છે. પણ દીક્ષગીરી એજ છે કે એ સંસ્થાનો પણ જોઈએ તેટલો લાભ લેવાતો નથી એમ ખબર છે. આ સંસ્થા તરફથી હમણાં તો માત્ર માસિક રૂ. ૭ લઈ વિદ્યાર્થીને જોડાન પણ આપાય છે. કારણ સંસ્થા પાસે સમભગ દશ હજાર મુરીનું ફંડ પણ છે એમ ખબર છે. આ પાઠશાળા સંધાએર વાળા શાસ્ત્રી દસપતરામ ભાઈ ચલાવે છે. શારદાપીકના શંકરાચાર્ય સાથે રહેતા એક અંતર્યામીએ શાસ્ત્રી મણિ-શંકર અંબારામ વગેરેની આગેવાની નીચે આવીજ એક સંસ્કૃત પાઠશાળા અમલસાદ રોડન નજીક સ્થાપી હતી જે બે એક વર્ષ ચાલી બંધ પડેલી. તેમ, આના સંબંધમાં ન થાય એમજ આપણે સ્વાભાવિક ઇચ્છા રાખીશું. સુરત અઠાવીશીમાં પાંચ માટેક વર્ષથી એક કર્મકાંડ મંડળ પણ ચાલુ છે જેના ઉપાદ્યક્ સુરતકર શુક્લ આજકૃષ્ણ દેવરાંકર, વરાછાકર વ્યાસ ગોવિંદરામ જગન્નાથ વિગેરે છે. સ્વ. કૃપાગંડરભાઈ અબરામાદરનો પણ આ મંડળમાં આગેવાની બધો ભાગ હતો. તે શિવાય ધમગાળા, અણુદેવી, તલસાડ વિગેરે સ્થળોના પિદાનો પણ એ મંડળમાં સામેલ છે. એ મંડળ પ્રતિ વર્ષે જુદું જુદું સ્થળે યત્રો કરે છે, કર્મકાંડમાં સ્મૃતિ થાય તો તે મુધાવે મુધરાવે અને પ્રાયશ્ચિત પણ આપે. સર્વત્ર સમાન રીતે કર્મકાંડ થાય અને તે જોડામ થાય એ બાબતથી આ હિપ્તમ છે. ધણું સ્તુત્ય છે.

આ વિભાજની આર્થિક સ્થિતિ મોટું બાગે ધણી કંગાજ છે. સંસ્કૃત વિદ્યાના ઉપાસકાના પાસેના હોવાથી નાનું મૂલ્ય રચુલ્લભ્ય યથાસંપન્ન મંજનાં આ સ્થિતિ ધણી ખરાબ છે અને એમાંજ બંધણ પણ માન્યું છે, કેમ કે અસંતુષ્ટા દિજા નણાં પણ વખત બદલાયો, મોંઘવારીને લીધે વિદ્યાર્થીઓ વધી ગયા. સાંધે સાંધે ડાળ અને ટાપટીપ પણ વધ્યાં. અન્યોન્માશ્રય કમી થતો ગયો. ચા, પાન, તંબાકુ (ખાવા સુધવા ને પીવામો) વ્યાપકે યતાં ગયાં. બાંગ ગાંજની હદેરો પણ કમિયત્ કમિયત્ રચે ખરી ! આણું ને અધરણીનાં ખર્ચો, દશાદથી નાદશાદ

(અયોદ્યા ને વસિના પણ ખરાજ) સુધી આખાલંબૃધોના મરણ ખરયો !
 ચોથીયાં ને સંવત્સરીના પણ દેખાદેખીથી ખરાજ ! આ બધાં દાગિરયને નિમંત્રણ
 કરનાર કારણોજ છે. જે કે અધરણી આણાંની જ્ઞાતિ, ચોથીયાં ખારમાં વિગેરે
 ઢેઠલાંક ગામોમાંથી કે સમૂહમાંથી વિદાય થયાં ખરાં, પણ બાપદાદાની આખર
 ટકાવી રાખવા બીજે બીજે રૂપે તે ખરો તો ખરાં ખરાં ને બસ ખરાંજ ! આથી
 ધણાને તંમાચો મારી મોં લાલ રાખવું પડે છે ! “મોઢા જેવું નાનો કરે મરે નહિ
 તો માંદો પડે” આ કહેવત ખોટી નથી. જેને ચોડાં ધણાં પણ સાધન છે તેઓ આ
 સંબંધમાં પહેલ કરતા નથી તેથીજ આ ખચેનિ હજી પ્રચાર છે. આથી મોઢાએ
 પહેલ કરી હોય તો ઠીક. અથવા સર્વએ મળી સામાન્ય સુખકાર નિર્જંઘ બાંધવા
 જોઈએ.

પૂણાથી ઉતરતા ભાગવાળા પેઢા ધણાને સારી જમીન છે, ને તેથી સારા
 ખેડતો ગણાય છે, તેથી નિર્વાહને અડચણ નથી ને સારા ગૃહસ્થો છે. પણ દુકાળથી
 કે મજુરીની મોંપવારી વિગેરેથી બીજાની પેઠે એઓ પણ ચિટંબણામાં ખરા,
 બીજા ધણાઓ યજ્ઞમાનવૃત્તિવાળા છે. પહેલાં તો “તાંબડી કરતાં ગામડી” સારી
 ગણાતી. અર્થાત્ દારૂલા પેસાવાળા કરતાં ગામડામાં યજ્ઞમાનવાળા ઠીક ગણાવા.
 પણ હવે ત્રણાવિહીન લોકોમાં કામ કરવાનું હોવાથી ટકાવાળી પાતમાં વાડે જેવું
 છે. ઢેઠલાંક કેવળ આકારાવૃત્તિ છતાં તેવાઓને બહુવાની વિશેષ કાળજી રવાનાવિક
 રીતે વધુ થવાથી તેમાંથી સારા સારા યાજ્ઞિકો, પદવીધરા નીકળવા મંડ્યા કાયમી
 યજ્ઞમાનવૃત્તિવાળા અતોઽપિ ધૃષ્ટસ્તતોઽપિ ધૃષ્ટઃ” જેવી સ્થિતિમાં પડ્યા. દુક
 હિમરમાંથી યજ્ઞમાનકાર્ય સંભાળવાનાં હોવાથી પૂરો વિદ્યાભ્યાસ થાય નહિ, ને
 પૂરો કરીનેએ તેની કદર ન યાય એટલે લાખખીમાંજ લપસ્યા રહે ત્યારે. આ
 સંબંધથી ઢેઠલાંકો જેને સવડ આવી તેઓ સુખમ્મ છંદ્રેજના તાબામાં આથી અને
 ગાડીની સગવડ થઈ નહોતી થઈ ત્યારથી મુંઝવળ વિગેરે અન્ય સ્થળોએ નિર્વાહ
 માટે જવા માડ્યું. ને કયા પુરાણ અને કર્મકાંડથી નિષાર્જના કરી અંમાર
 નીભાવવા લાગ્યા. આથી ઢેઠલાંકની સ્થિતિ પહેલાં કરતાં ઠીક થઈ છે. ઢેઠલાંક
 દૂંડી તોકરીએ ને કોઇ કોઇ વેપારી ધંધામાં વળગ્યા. ઢેઠલાંક યજ્ઞમાનવૃત્તિ માથે
 વેધક બેઠીપણું વિગેરે ધંધા કરે છે. સ્ત્રીઓ પત્રાણી રેડીઆનો ઉદ્યોગ કરતી પણ
 તેમની તખીઅવ હવે તો કાજગરી થઈ ગયલી છે, એટલે ઘરકામ પૂરું જોઈએ
 તેવી રીતે કરવા અમર્થ, તો પછી ભરતં, શીવણ, રેડીઆ વિગેરેના ઘરઉદ્યોગ
 તો કરેજ ક્યાંથી ! આથી હવે તો “માતા રેડીઆમાં સમાય પણ પુરવતા વહાણમાં
 ન સમાય” એ જે કહેતી હતી તે ખોટી પડેલી છે. એટલે પોતાના ભૂગડાં તપખીર
 જેટલું પણ કામ કરતાં તે હવે તો “લાગેની તપખીર માટે બે આના” કરવા
 લાગ્યાં છે. તો આર્થિક સ્થિતિ ક્યાંથી સુધરે !

આ સંબંધુ જોતાં દૈવ્ય સંબંધી રિયતિ સંતોષજનક નથી. પણ વિદાદેવી બધું આપી રહેશે. માટે ગમે તેમ કરી વધુ વિદ્યા લેવાય તો પછી ગમે તે બાબત હાથ ધરી ઉઠોગે મંડાય.

આ વિભાગમાં કન્યા કેળવણી પણ પંજાત રિયતિમાં છે. દેશનો મોટો ભાગ જાણ્યો છે પણ અમે હજી ઉધીએ છીએ. હજી એની કીમત સમજ્યા નથી. માટે ટ્રાઇ કોષ્ટ સ્થળે થોડી બાળાઓ બેચાર ચોપડીઓ ભણી-ઉઠી જાય છે તેથી સંતોષ માનવાનું નથી. ઓછામાં ઓછો છ ધોરણ સુધી અભ્યાસ કરાવવો જોઈએ. તેમાં ગૃહ અને ધાર્મિક વિષયનો સમાવેશ તો થવો જ જોઈએ. ઓછામાં ઓછું માર્ગપદેશિકા સુધીનું સંસ્કૃત જ્ઞાન પ્રત્યેક બાળાને હોવું જ જોઈએ. આ હેતુ બર, આજુબા' બાળકગન ઓછાં થતાં જવો જોઈએ. અને જગન પછી પણ સંસારમાં જલદી પ્રવેશ થતો અટકવો જોઈએ. આ સંબંધમાં સમગ્ર જ્ઞાતિએ મળી ખાસ પ્રતિબંધ કરવા જોઈએ, નહિ તો બાળ મરણ પ્રમાણ વધ્યાં જવાનાં અને સ્ત્રીઓની શારિરીક રિયતિ પણ બંગડતી જવાની. વિધવાઓની રિયતિ એકંદર કંદેડી છે. સામંત તરફથી ઘણીઓને સ્વગ્રાવવામાં આવે છે તેનો બંદોબસ્ત થવાની ખાસ વંદ છે. "વિધવાની હાથ ખાલી ન જાય" એ કહેવત પ્રમાણે ઉભય કુળને ને છેવટે જ્ઞાતિ સંમતને વિધવાઓના શાપે જ નડે છે એ પણ નિઃસંશય છે. કારણ પિયર પક્ષ પણ બિચારી તરફ ધણે ભાગે એકરકર જ રહે છે. અને જ્ઞાતિને તો તે સંબંધમાં દરકાર પણ જાની હોય! વિધવાઓને ધાર્મિક શિક્ષણ સાથે ધરમય કાંઈ ધંધોથી પોતાનું ચરિત નિભાવે એવી વ્યવસ્થા થવી ઘટે, કે જેથી પરાપકારી જીવન ગાળતા પોતાનું તથા પોતાનાનું આ લોકમાં તથા પરલોકમાં કલ્યાણ સાધી શકે. આ વિભાગમાં સાહસિક જનો ખીલકુલ નથી એમ કહીએ તો ચાલે. ૧૬૫ ગણુદેવીકર વેદ તુળજરામ વિનયરામ જેઓએ જ સમગ્ર આખા યુરોપની મુસાફરી કરી છે અને જેઓએ સમગ્ર પશ્ચિમ વર્ષ સુધી સરકારી નોકરી-આપાર વિગેરે કરવામાં વિવિધ દેશો જોયા છે, એ શિવાય બે પાંચ ગૃહસ્થો આફ્રિકા સુધી જઈ આવ્યા છે. અને મરાઠીકર બટ્ટ ધિરજરામ અને બંધુઓ તો હજી પણ આફ્રિકાના મેગ્યાસામાં જ છે.

આ વિભાગમાં જે આજિ હોટ્ટ સ્થાનો છે એક વસંતમાં જાયા મંજી-રામભાઈને ત્યાં, તથા બીજું ધમગાજમાં શાસ્ત્રી મણિશંકર અંબારામને ત્યાં સુરતમાં શુકલ જડરામભાઈને ત્યાં તથા શુકલ બ્રહ્મનીશંકરભાઈને ત્યાં હતાં તે તેઓના દેહાંત પછીથી બંધ થયાં છે, એમ જ તેઓના પુત્રો ધરજી તો કાયમ કરી શકે એવી યોગ્યતાવાળા છે.

તાર. ક-આ લેખ કેવળ નિષ્પક્ષપાતપણાથી આ વિભાગની સ્થિતિ દર્શાવવાનું થયું છે, છતાં સત્ય હકિકતથી કોઈ બાઈને માડું લાગે તો તેને તે પર ચર્ચા ચલાવવા આવહારન છે.

॥ શ્રીમન્મહામોઢેશ્વરો વિજયતેતત્રામ્ ॥

તૈયાર થાય છે. તૈયાર થાય છે!! તૈયાર થાય છે!!!

શ્રી મોઢ બ્રાહ્મણ વિદ્યાત્તેજક સભા
(સુરત વિભાગ)ના લાભાર્થે.

—*—

પ્રસ્તુત સભાના મંત્રીશ્રી ત્રાયુત ગિરિભશંકરભાષના આદેશથી શ્રીયુત નરહરિશંકર ભગવાનજી જેવી સુરતકરની સંપૂર્ણ દેખરેખ નીચે અને ભાઈ રમાશંકર ઘેલાભાઈ જેવી (વીર સવળ, વિધિનયંદ્ર વિજેરના કર્તા) સુરતકરની કસાએવી કલમથી લખાએલ “ભારતવીર” નામનો એક ઐતિહાસિક નાટ્યપ્રયોગ વીર હાન્ય અને કઠણા રસથી ભરપુર તૈયાર થાય છે. જેમાં:-

સુરત તથા તેની આસપાસના ગામોના ઉત્સાહી મોઢ બ્રાહ્મણ યુવકો નાટ્યપાત્રો તરીકે કામ કરશે. જેમાં મુખ્યત્વે કરીને મોઢ બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિના યુવાન શિક્ષકો તેમજ અન્ય જ્ઞાતિના શિક્ષિત બહુઓ પોતાનું કામ ઉત્સાહથી બજાવશે. તો આવા પરાપકારી કાર્યમાં પ્રત્યેક જ્ઞાતિ-બહુઓ પોતાથી બનતી સંપૂર્ણ મદદ કરશે, અને જ્ઞાતિમા વિદ્યમાન પોતાનું કાર્ય મલોત્તમ રીતે બજાવતી આવી જ્ઞાત્યુપયોગી મંસ્થાને સંપૂર્ણ ઉત્તેજન આપશે એવી શુભાશા છે.

આ સબંધમાં યોગ્ય સૂચનાઓ નીચેને સિરનામે લખેથી તે પર યોગ્ય લક્ષ આપવામાં આવશે.

સુરત. } રેવાશંકર ઘેલાભાઈ જેવી.
સગરામપરા, બાહેલા શેરી,

તા. ૩.-પ્રસ્તુત નાટ્યપ્રયોગ બનતાં સુધી ૧૯૭૭ ના બાદરવા માસની આખરે કિંવા આવતા (આલુ વર્ષના) આશ્વિન સુદીમાં જનસમાજની મમક્ષ રળી કરવાં અમે ભાગ્યશાળી યુગ્મશું એવી શુભાશા છે.

अभ्यर्थनपत्र.

वर्तमान समयमें हमारी संपूर्ण मोड़ जातिको अपने मविध्य संसारके संचालनका भय ऐसी भयंकर प्रतीत हो रहा है कि गोया मोड़ कोम अपने प्रलय कालके समीप आ गई वास्तवमें हमारे दूरदर्शि महानुभावोंको उन कारणोंके कारण जो जातिमें सर्वत्र एकसा उत्पन्न हो गये हैं ऐसा अनुमान कर लेना कोई अनुचित नहीं और वह यह हैं ।

(१) जातिमें संतानोत्पत्तिके मार्गको संकुचित करनेवाले विषय कन्याओंका अभाव सबसे अग्रसर दिखलाई दे रहा है ।

(२) धनके लोभो मातापिता अपने लोभ वश होकर वर कन्याओंकी ऐसी अनमेल जोड़ी बना रहे हैं जिसका उल्लेख करना शरीरके रोमांच सड़े करता । है सारांश यह कि बाळ विधवाएं दिन प्रति उन्नाति कर प्रजोत्पत्तिके मार्गमें कौल ठोक रही हैं ।

(३) जातिमें अबला समाज अपील कर रहा है कि हे धर्मधुरंधर न्यायपरायण जाति रक्षको हम पर बयों अत्याचारोंकी छुरी चढवा रहे हो इसका परिणाम मविध्यमें आपके विपरीत उदयमें आयगा यानी आपकी संख्या दिन प्रति घटेगी कारण कि जैसे किसानकी बहु उपजाऊ भूमिकी चमक फट्ट, पट्टी, जाती, है वन, नर्ममें, पंगमादि पथम, उठाता है और फिर थोड़े दिनके अंतरसे महान बन हो उठता है ऐसेही अबलाये मनुष्य रूपी खेतीकी भूमि सर्वोच है जिस दशामें आप रक्खेंगे पैदावार करेंगे आप जाने जो भावे सो कीजिये ।

(४) जातिमें एक यह भी धन घोरं गर्जना हो रही है कि जातिके अनेक बांधवोंमें दरिद्र समृद्धि पड़ा रहा है सहाय हू हजिये । वाचकवृन्द !

इन सर्व बातोंको सुने और मनन करनेसे तो आपको भी वही उपरोक्त अनुमान दृष्टि आरहा होगा मगर हम उसको त्रिकालमें भी अपने पास पटकने नहीं देंगे कारण कि इस वर्तमान कालका अनुभवही हमको बतला रहा है कि तुम बड़े नादान हो सामर्थ्यवान होते हुये भी भयभीत हो रहे हो देखो महात्मा गांधीको कि वह आज दिन अपनी मातृभूमि सत्यभवनमें स्थित हो तमाम विश्वपर अपना अलौकिक प्रवाह डाल जगवल्लभ बन गये क्या वह तुम्हारी मोढ़ जातिका बाल नहीं देखो । साहब महात्माजीने तो इस विक्राल कलिकालमें अपने धर्मारण्यी होनेके परिचयको कर्मवीर बन परिचयमें ला आपका सर्वत्र मोढ़ कोमको बतला दिया कि हे बाबवों तुम्हारी जातिकी जो सम्मान महाराजाधिराज जानकीवल्लभ दशरथनन्दन रघुकुलभूषण मर्यादा पुरुषोत्तम श्रीरामचन्द्र अवध विहारीने दिया था वह मात्र इतने ही कारणसे कि तुम अपने अन्तःपुरके सत्य क्षेत्रमें रहकर धर्मके आरण्यवत कर्म कर धर्मारण्यी वीर केहे जाने योग्य माने जाते हो । और भविष्यमें भी ऐसे पूज्य होगे और जो किसी समय अपने पर कोई दुराचारी कष्ट आता हुआ देखो तो उसे भय न खा हमारे पर भक्त वैरागरूप हनुमान सेवकका स्मरण करना वह तत्काल उस दुराचारीको विध्वंस कर तुम्हारी रक्षा करेंगे इस लिये हम, उक्त महावीरको तुम्हारे हृदय कमलके मुख्य द्वार पर द्वारपाली हेतु स्थापित करते हैं जो वायु वत तुम्हारे हृदयमें प्रवेशित होते है मगर खबरदार तुम इन विप्रोंसे जो सुबुद्धि गुरुषम है और तुम्हारे सत्य क्षेत्रमें चास करते हैं मेरे अंश है इनका सत्कार मेरे सम करना । पाठक वृन्द ! अब क्यों इन मायावी राक्षसोंके फंदसे इतने व्याकुल हो रहे हैं आप श्री तानिक विचार दृष्टिसे तो कामेधों और देखें कि आपके भद्र हेतु जो महाराजाधिराज कौशल्या

दुःखमंजने अपने श्रीमुखसे कहा है वह पूर्ण होता है कि नहीं ! और दुःखोंका अंत आता है कि नहीं ! कारण कि इन सम्पूर्ण व्यथाओंकी आदि उस समयसे विदित होती है जबसे हमारी जातिने अपने स्वरूपका खंड र करना निश्चय किया है जहांतक एक रूप रही वहांतक सदैव मंगलानन्दी भोगभोगा की खैर जो होना था हो गया अब भी समय है कि आप जिन सत्य विरुद्ध तत्वोंके कारण अद्वैत पदविशुद्ध अद्वैत और फिर द्वैत बने हैं उनका शास्त्रानुसार तनिक निर्मल बुद्धिसे विचार कर ध्वंस कीजिये कि पुनः आप शुद्धाद्वैत होकर संसारको बतला सके कि मोठ कौममें महात्मा गांधी जैसे अनेक नररत्न विद्यमान हैं । सारांश यह कि सम्पूर्ण मोठ सृष्टि गांधी ही हैं जब हमारी संपूर्ण जाति एक ही जातिके नामसे संसारमें प्रख्यात होगी तब हमारी गई हुई शक्तियां फिर हममें आते जायेंगी और हम सब एकात्म घलीकी नाई संसारमें विचरेंगे तब जितने दुराचारी श्रत्याचारी वृन्द है वह खुद बखुद विदा हो जायेंगे जैसे प्रलयकाटमें सर्व भूतात्मा एक सत्यात्मामें लीन हो जाती है और सिवाय एक सत्य गुणके दूसरा कोई गुण दृष्टि नहीं पड़ता वैसेही हमारी जातिसे त्रिगुणी गांठ खुलकर शुद्ध स्वरूपी गुणातीति प्रत्यक्ष होगी और हमारा प्रत्येक जाति बांध उस निर्मल मंगलानन्दके सुखओ भोगगा जो अवाच्य है सो है मेरे जातिबांधों अगर अपनी आप भलाईके उत्सुक हों और चाहते हो कि यह अमंगलीय दोषोंसे हम व हमारी जातिमुक्त हो तो वेग उन प्रयत्नोंको काममें लानेकी और उत्थम कीजिये । जिसे सम्पूर्ण जातिकी हित हो ॥ इत्यलं शुभमस्तु कल्याणमस्तु ॥

आपका एक अति दीन जाति सेवक,

वै. एल. सी. रतनलाल गुप्ता. भोपाल.

मोड कान्फरन्सकी आवश्यकता.

जोलाई मासके मार्तंड पत्र पृष्ठ ३६० में एक लेख प्रार्थनापत्रके नामसे दिखनेमें आया, लेखक महाशयने जिस दूर दर्शतापर विचार करके अपनी सरल लेखनशैलीद्वारा मोड वणिकों की जिस अवस्थापर शोक प्रगट करके "महासम्मेलन होनेकी आवश्यकता जाहिर की वह अवश्य लक्ष देने योग्य है. और वगैर सम्मेलनके हम अपनी आर्थिक दशाको सुधारकर कभी वास्तविक उन्नति प्राप्त नहीं कर सकते. कारण के समय अनुसार इस एक मोड शब्दने जिस विस्तृतरूपको धारण करके अपने आपको भाग विभागोंमें तकसीम किया, उसी रूपसे जबतक हमारे विभाग सम्मिलित होकर इस महाकार्यमें हिस्सा न लें हमारी मोड ज्ञाति कभी कीर्तियुक्त होकर उन्नतिके शिखर पर नहीं पहुंच सकती, इस कारणमें भी उक्त प्रार्थनापत्रसे सहानुभूति प्रगट करके हमारे ज्ञातिनेताओंका ध्यान इस तरफ आकर्षित करके प्रार्थना करता हूं कि अगर "ऑल इंडिया" मोड कान्फरन्स की योजना स्वीकार करते हुये सर्व सम्मति द्वारा किसी एक स्थानपर कान्फरन्स करना निश्चय किया जाय तो अति उत्तम है. आशा है कि हमारे गुजराती तथा मालवीय अग्रगण्य इस विषयमें अपनी २ सम्मति प्रदान करके प्रसंशाके पात्र बनेंगे..

राधाकृष्ण गुप्ता.

असिस्टेन्ट सिक्रेटरी,

गौमुज वैश्य मांडलिया सभा, भोपाल.

પ્રગતિના આ ચાલુ જમાનામાં

કયા ધંધાને છાપખાનાની જરૂર નથી?

સાક્ષરો લેખકો શિક્ષકો વ્યાપારીઓ છુકમેલરો ઓફીસરો
તેમજ હરકોઈ ધંધાદારીને

છાપખાનાની આવશ્યકતા છે જ.

જાણી

આખી આલમના વ્યાપાર હુન્નર કળાકૌશલ્ય સાહિત્ય શિક્ષણ સર્વ
છાપખાનાની ખીલવણીને જ આભારી છે.

તો પછી

કોણ કહેશે કે છાપખાનાનો ધંધો નિરસ છે?

માન કેળવાએલ અનુલવી સાહિત્ય શોખીન સુશિક્ષિતના
હાથ નીચે છાપખાનાનું તંત્ર ચાલતું હોય તો
જરૂર આ ધંધો દીપ્તી નીકળે છે.

અમારું છાપખાનું આવા ઉત્તમ છાપખાનાંઓ
પૈકીનું એક છે.

સુંદર કામ સસ્તા દામ.

અમારે ત્યાં નાનાં મોટાં શુભરાતી સંસ્કૃત મરાઠી હિંદી અંગ્રેજી
તમામ જાતનાં પુસ્તકો માસિકો પેન્થલોનો પાવલીયુકો હેટબીલો
પંચાંગો હાથરીઓ નોટ પેપર્સ લેટર પેપર્સ કાર્ડ કવર ઓફીસને
લગતું જોળ કામ ખીલણુકો કુકુમ પત્રિકાઓ વીગેરે સર્વ પ્રકારનું
છાપખાનું કામ સુંદર અને સફાઈદાર રીતે રંગબેરંગી શાદીથી મધ્યમ
ભાવે વાચકાસર અને સંતોષકારક રીતે કાળજી પૂર્વક છુક બરાબર
તપાસી સ્વચ્છતાથી શુદ્ધ રીતે તૈયાર કરી આપવામાં આવે છે.

તેમજ

માસિકો તથા નાનાં મોટાં પુસ્તકોની કાચી પાકી તેમજ ચામડાંની
બાઈબીંગનું કામ પણ મન પસંદ રીતે તાદીદથી કરાય છે

તો એક વખત ઓરડર આપી ખાતરી કરેશો.

મુંબાઈ કોસ લેઈન

મુંબઈ ૪.

પ્રભાશંકર જયેશંકર પાંડક.

મેનેજીંગ પ્રોપ્રાએટર.

પુરંદરે પાઠક પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ

પુરંદરે પાઠક પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ નં. ૩ ઠાકોરદ્વાર મુંબઈ.

ચર્ચાપત્રો.

૧

વારા ધાવન ચાતુર્વિંશ મોઢ બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિ સંવંધી

સેવત ૧૮૭૭ માં મહા નવી ખીજના દિવસે ચરાડા મુખને સમસ્ત પચ્ચ લેણુ યજ્ઞેનુ, તેમા તે જાતિની ૩૬૧ બગડી ગયેલી છે તેમજ વિકૃત સાઠા વિગેરેને, ફેલાવે ધણે ધજ્યેયો છે તે બધ કરનાને ગમસ્ત જોખના બાહ્યોએ એકમત થઇ કેટલાક 'રાયે' કરી ગામવાર તથા ઇમમનાર સહીઓ લીધેની જે ઇસમે પચ્ચમા હાજર ન હતા એમની પાછળથી સહીઓ લેવામા આવી હતી, અને સર્વાનુમતે તે ઠગવ પચ્ચાર કરવામા આન્યે હતો પરંતુ તે ફરાવો કેવા છે તે જ્ઞાતિનો નવો ચોપડા એમ એક વાચ્યા કરે છે

ખાસખાવનની નાત (જમણુનાર) જાણ તથા પ્રાતિજ વિગેરે ગામે થઇ તે વેળા જ્ઞાતિની કેટલીક તકગરે જાહેરમા મુખના તેનો જ્ઞાતિના આગેવાનોએ (પટેલોએ) એક રીજને પશ્ચ કરી પોતાના મનસ્વી તરજ પ્રમાણે ગરજન્સાદ કરો, જેથી જ્ઞાતિના સમૂહરયોના મનને ધણેજ આઘાત થયો છે

જ્ઞાતિના આગેવાનો જાતિની અદર જે જે શુદ્ધા બને છે તેનો નિસ્વાર્થપણે સુકાદો કરતા નથી તેમજ તે મુન્હેગાબને શુદ્ધના પ્રમાણમા દડ કરતા નથી અને કરે છે તો તે તુર્ત વસુલ કરતા નથી જેથી શુદ્ધાઓની અખ્યામા દિન પ્રતિ દિન વૃદ્ધિ થાય જ વળી જ્ઞાતિનો વડીલ અસુખ માણુમજ કરે એ રીઠી વખાણુના લાયક નથી કારણ કે ગામ પાટનાકુવાના પટેલ લાટુરામ પૂજગમ જની જે બને નેરે અધ છે તે જ્ઞાતિનો શુ વડીલ કરતા હશે? ગામ વડીના પટેલ મોહનલાલ ગણપતરામ ત્રવાડી જેની ગીતે જ્ઞાતિનો વડીલ કરે છે તેવીજ રીતે બાહોશ પમાણુજ ન્યાયી અને નિ પશ્ચાતી પટેલ ગામ પાટનાકુવાને માટે નિમવાની જ્ઞાતિના મહાશયોએ ખાસ તજવીજ કરવી જોઇએ

વળી સુનક મડળના પ્રમુખ રા ન જેવાશકર ગગવરામ મહેતાએ ગામ સાદળના રીઠીય રા જની સોમનાથ રૂણછોડપાન તથા ત્રવાડી છોટાલાલ રણજોડલાલ એ બે તે સમયેને પોસ્ટ કાર્ડ દ્વારા એવુ લખ્યું છે કે "તમે નાતના પેલાનુ દેહાણુ કરાની વાદવાટ કહેવડાવના માગો છો, જેથી તમોએ મડામાથી તમારા હોદ્દાનુ રાજનામુ આપડું વળી તમોએ પચના નાણુમથી રૂપીઆ ખાધા છે" વિગેરે મતબખરાણુ કાર્ડ હર્વુ તૈ કાર્ડનો જનાય તે બન્ને સમ્યોએ નીચે પ્રમાણે આપ્યો છે

“જ્ઞાતિ અને મંડળને કોઈ પણ પ્રકારની સંબંધ નથી. અમોએ પંચમાં કોનો કોના રૂપીઆ ખાધા તે જણાવશો. તમે અમારા પર આવી ખોટી રીતનાં લખાણો લખો છો તો તમારે માટે પંચમાં કેમ જાહેર ન કરવું?”

પ્રમુખ પોતાની મરજી પ્રમાણે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ખોટી રીતનાં લખાણો કરી જ્ઞાતિના મહાશયોની આજર હલકી પાડે તે વખાણવા લાયક નથી. પ્રમુખ કેવા પ્રકારના હોવા નેમ્મએ તે મોઢ માતૃહૃડના માહે જુલાઈ સને ૧૯૨૧ ના અંકમાં “સુ. અ. વિદ્યોત્તેજક સભાના પ્રમુખનું ભાષણ” એ સત્તા વાળું ભાષણ વાંચવાથી જ્ઞાતિજનોને ખાત્રી થશે.

મુખ્યના યુવક મંડળે જ્ઞાતિના મહાશયોને કોઈ પણ પ્રકારની ખબર આપ્યા સિવાય, તેમજ મીટીંગ ભયાં સિવાય, મંડળના સભ્યોએ પોતાની મરજી પ્રમાણે કોઈને આંડીટર, કોઈને સેક્રેટરી, મંત્રી વિગેરેની પદવીઓ આપી એ ગિવાજ વખાણવા લાયક નથી. મંડળના યુવકો જ્ઞાતિના ગૃહસ્થો પાસેથી શીરજેરીથી ફંડમા ઉધરાવે છે (લખાવડાવે છે) એ “કામઠે મારીને કલ્યાણ કરવા જેવું છે”

મંડળના નિયમોનું એકેંદર પત્રક બનાવ્યે લગભગ ત્રણ ચાર માસ થતા આવ્યા છતાં પ્રમુખ સાહેબ કેમ જીપાવડાવી બહાર પાડતા નથી?

લી. જ્ઞાતિનો શુભેચ્છક.

૨

મોઢ જ્ઞાતિની હાલની મહાન વ્યક્તિઓ

પાંકક ગણુ! દરેક દેશનાં મહાન સ્ત્રીપુરુષો તે તે દેશની ખાસ વિભૂતિઓ યાને દોહત છે; તેમ દરેક જ્ઞાતિની મહાન વ્યક્તિઓ તે તે જ્ઞાતિની ખાસ દોહત છે, એમ કહેવાની બ્રાહ્મણ આવશ્યકતા રહેશે. માટે આપણે આપણી મહાન વિભૂતિઓને બગાળર ઓળખવી નેમ્મએ. અરે! તેમની યોગ્ય કદર પણ કરાવી નેમ્મએ. આ માટે નીચેની પ્રાથમિક પ્રાર્થના પર દરેક વિવેકી સજ્જન નીધા કરી ધૃતિ જણાવવા તમ્હી લેશે એવી આશા છે.

બ્રાહ્મણ વિગેરે સમસ્ત મોઢ કામે પોતાપોતાના સમવાયમાંથી ક્યાં ક્યાં દયાત સ્ત્રી પુરુષોને મહાન વ્યક્તિ તરીકે માન્ય ગણ્યાં છે, અથવા લખનાર પોતે જોને એવાં ગણતા. હોંય એવી ત્રણ ત્રણ વ્યક્તિઓના નામે લખી મોકલવાં.

એ નોંમોમાં તે મહાન વ્યક્તિના સમવાય જ્ઞાતિ તથા અટકો પણ જણાવવા આના ઉતરો “મોઢ માતૃહૃડ”ના ત્રીયુત તંત્રીજી ઉપર મોકલવા, તેઓ જેમ જેમ નામે આવતાં જશે તેમ તેમ પોતાના માસિકમાં નોંધતા જશે.

દરેક લખી મોકલનારે નીચે પોતાનું નામ તથા ગામ દેકાડું પણ સ્પષ્ટાક્ષરે લખી મોકલવું.

તા. ૬, સ્વર્ગસ્થ મહાન વ્યક્તિઓ માટે
હવે પછી યોગ્ય સંખ્યાના નામેની
માગણી કરીશું. તા. ૧૪-૮-૨૧.

બરદીય
નીચાભાઈ ભાઈશંકર ભટ્ટ.
હાંસાપોર, જી. સુરત.

૩

બ્રાહ્મણ ભોજન વિગ્રહ.

દરેક બ્રહ્મ કોમમાં આરે ન્યાતવન થાય છે. અને મુક્ત મનુષ્યો બ્રહ્મભોજન સમાન પ્રાપ્ત નથી એમ ધારી દરેક મંત્રદાયના જ્ઞાતિભાઈઓને કંકોત્રીઓ લખી જમણુ માટે તેણે છે. ત્યાં જ્ઞાતિની પંગત બસાય પછી પતરાળાં પડીઆ નીકળે ત્યારથી દેવ દાનવના જેવું પ્રયંત્ર શુદ્ધ મંત્રી રહે છે. પછી શાક પીરસાતાં પણ લગાસડી થાય છે. બાત પીરસાતાં પણ તકરારો ઉભી થાય છે. અને મસ્ત બ્રાહ્મણો તોફાનો ઉભો કરી પોતે મુખે જમતા નથી, ને બીજાને જમવા દેતા નથી, તેમજ ધરંધણીનું પાગવાર નુકસાન કરી બેસે છે. આથી સેંકડે પચાસ ઠકાં જેટલા માણસો તો બુખ્યાન ધરે જાય છે. આથી વાપરનાર કે જેને જ્ઞાતિ ભાઈઓને જમાડવા ઉપર અથાગ પ્રેમ હોય છે તેનું નુકસાન તથા ફેટલાક બુખ્યા રહે તથા તોફાનની બાહુ રમવાથી તે નાખુશ થાય છે. છેવટે તે કંટાળે છે, અને એમ કહે છે કે આ પેસા મેં ન વાપર્યો હોત તો સારું. માટે જ્ઞાતિ બધુએએ તેવા જ્ઞાતિ ધરા કરતા વિદ્યાદાનમાં પેસા ખર્ચવાથી અથાગ પ્રાપ્ત થાય છે એમ સમજવું જોઈએ. વિદ્યાદાનમાંજ પેસા ખર્ચવા જેવું બીજું એક પ્રાપ્ત નથી.

મણિલાલ બોળાનાથ મુક્લ.

સ્વકુલમાસ્તર મુંડાળ.

૪

ગતાંકમાં ચર્ચાપત્ર નં. ૨-૩ માં સુંઘા ચાતુર્વિંશ

જ્ઞાતિના ગરદેરાને લલાયેલા સુલ્લા પત્રો સંવંધી સુલ્લાસો.

આ પત્રો પ્રકટ થયા પછી ફેટલેક સ્થળેથી એમ મામગવામા આવ્યું છે કે તે બેઉ પત્રો ખુંદ મેં પોતેજ મુક્ત નામથી લખ્યા છે. તે પરથી મત્સ્ય વાત પ્રકટ કરવી પડે છે કે હું કદિ મુક્ત નામથી લખ્યોજ નથી. અને જો ગરદેરાનો ડર લાગતો હોત તો ધંડાનાદમાં તેમનાથી થયેથી અનેક બૂલો ઉપર તદ્દન ચોખ્ખા કડક શબ્દોમાં ઉલ્લેખ કરત નહીં. પ્રથમ ચર્ચાપત્ર બાવનગરના એક મુશ્કિલિત બાપુ તરફથી લખાઈ આવેલ છે, ને બીજું ખુંદ મારા વતન પાડરશીંગા ગામના સ્વીશ એક દેવે તરફથી લખાયું છે. બેઉની હસ્તા-લિખિત પ્રતો માત્રોડગની ઓશીનમાં લખવા માટે મોકલુદ છે. બીજા પત્રમાં જણાવેલી પુનર્જન્મની દિશગામથી હું તદ્દન વિરહ છું, તેની માખીતીમાં મહિમકને નીકળ્યે ત્રણ વર્ષ થયાં પણ એ વિષય પર કદિ એક પણ લેખ પ્રકટ કરાયો નથી. આટલા અપ્રિયકરણ પછી પણ જેમનો સ્વભાવ એવો બધા કરી સૂર્ય મામા ધૂળ ઉગાડાનોજ છે તેઓ બધે ઉગાડ્યા કરે. એવા બડગાદીઓને સમન્વરતા જાણ પણ સમર્થ નથી તો હું કેવું માન ?

પ્રભાશંકર જયશંકર પાડક.

સુંઘા જ્ઞાતિનો એક જ્ઞાતિજન.

इनामी हरीफाइओ.

इनामी हरीफाइनुं परिणाम.

આણ વર્ષના ૪ થા અંકના પૃષ્ઠ ૧૪૩ ઉપર સમાવેશ કરેલા આજ નેશી તરફથી પ્રકટ થયેલ “નૂતન વર્ષાભિનંદન” એ કાવ્યનું ગદ્યમાં ઉત્તમ રહસ્ય સખી મોકલનારને મુ. અ. મોઢ આજણુ વિદ્યા-નેજર સમાના મંત્રી શ્રીયુત ગિરિગજકર મણિગંકર બદ્દ તરફથી પોતાનાં અદ્યત સૌ. પત્ની મંછાગવરી પાછળ પુણ્યાર્થે ઇનામો આપવા પ્રગટ થયેલ હરીફાઈમાં નીચે જણાવેલ જીતેલા સખો ઇનામેને મેળવે જણાયા છે. સખો માગવા પ્રમાણે મુદતમર ન આવવાથી પાછળથી મુદત વધારાઈ હતી (૧) જમુમતિ નાકજેધર અમદાવાદ (૨) જયા બેન નીજાભાઈ હાસાપોર (૩) કૃષ્ણબેન દેશવરામ મુરત (૪) મણિબેન જોહાલાલ સોજીરા (૫) મણિગીરી ગણપતરામ બદ્દ ઝુંડાલ. જીતેન જમુમતિને ૨૫. ગં. જમના. બાઈ સમારક અ ક કી. ર. રા, જયા બેનને શ્રીબામિની બૂપણુ બાગ ૧ કી. ર. ૨ તથા બાગ રમે કી ર. ૧ મળી કુળ ર. ૩, કૃષ્ણબેનને શ્રીબામિની બૂપણુ બા. ૬. કી. ૧ તથા બાગ ૪ કી ૧૮. કુળ રા; મણિબેનને શ્રીબામિની બૂપણુને પાંચમો બાગ નહીં મળી ગેકાપી “ મુરરી મુમોધ ” માનિક ૧ વર્ષને માટે, તથા મણિગવરીને “ વનિતા મિસાન ” માનિક એક વર્ષ માટે બેઠ મોકલાયાં છે.

नवी इनामी हरिफाई.

અમદાવાદવાળા જમુમતિ મેવાગ કર જીતેન તરફથી ઉત્તમ રીને નીચે જણાવેલી બે પાટપતિઓ ઉત્તમ રીને સખી મોકલનારને ૩. પાંચ પાંચના બે ઇનામો મળશે.

સરતો—બેખ માગ્યા કરતા વિરોધ સાથે તેમજ કુદો સીકારને નહીં. નવેમ્બર ૧૯૨૧ ની આખર તારીખ સુધી લેખો સીકારને. અમારો નિર્ણય છેલ્લેજા જણાવે. ઉત્તમ જીતેન તેનેજા ઇનામ મળશે. પાંચ થયેલા લેખ માનિક ક્રમાં પ્રકટ થશે પણ લેખકના હક્ક કાયમ રહેશે. મોટ મંજાપારી કોઈ પણ આજણુ વગિક અંધુ સ્ત્રી વા પુરુષ આ હરીફાઈમાં ભાગ લઈ શકશે.

(૧) જેનું ચોથુ ચરણ જતાંખરની ખીરકોની કહોને સ્વાદ મું જાણે સાકરનો ? એનું સાથે નેશી એ જ. મા એવી ૨૦ ને વધારેના વધે ૩૨ લીટીમાં કાવ્ય બા. માનિક નીકળવાથી કાયદા છે તથા ને કાગ મતી ન ને દિવસાલેથી કોઈ કરીને એ નમસ્ત જનિને ને કાલ સાથ છે તે કણુસ ની કરનાર જહાસીઓ માને વાનિતા એ મોરે જાણે.

(૨) કોઈ પણ જાતના ધર્મ વૃત્તમાં જેનું ચોયુ ચગલું પગલું ચોયું પાદશાહ આવે તેનું ૨૦ થી ૩૨ લીંગોનું કાવ્ય બારાઈ અથવા પાંચમા અભ્યાસમાં મારા આશાનન નાચારા છોકરા જેવાવહેલા પરણાવી નાખવાથી પોતાની આમણ વધવાની ઉમેળા નાસીપામ થાય છે ને અભ્યાસ પડે તો મુકી દે છે તે, તથા પગલું ને ઘેર વાળ્યા પછી એટલે સ્વાર્થ માધ્યા પછી મનુર પક્ષના અગા સબધીઓ આવે મોઢ કોમમાં મેહલું સ્વરૂપ કલહમાં મની રીતે પચટાઈ જાય છે તેનું ચિત્ર આનેખનું

સર્વ લેખો નીચેને દેકાણે મોકલના —

ગુણ ૪ } અધિપતિ-મોઢ માતૃહૃદય.

ચોર્યાશાં વ્રાહ્મણોની આન્દિકર્મ પાઠશાળાના વિદ્યાથીઓનો
ચણોપવીત ધારણ કરવાનો મેળાવડો.

સ ૧૮૭૭ ના પ્ર સપ્તમી પૂર્ણિમાના રોજ ઉપરોક્ત સંસ્થાનો એક બાવ્ય મેળાવડો ગુર્જાનગર આગિત જ્યોતિષમાર્તંડ પડિત અમૃતવાય નારાયણ ગાસ્તીના પ્રમુખપણે ત્રિવિ સ્વધર્મ પાલક પરોપકારી ગૃહસ્થ શ્રીયુત ન્યાયકર્મ ધર્મા મકાનમાં મી પી ૮૨ મેડપર પ્રભાતમાં બરવામાં આ પો હતો મેળાવડામાં પિતાન શાસ્ત્રી પાંચને અન્ય સભાપિત ગૃહસ્થોની સારી હાજરી હતી

રાશ્ત્રાતમાં આ મરવાનો ૨૪ હંસલ મરવાના મેળાવડ ઉત્તનાદી મંત્રીજી માણેકપાલ સુર્ધગમ વ્યામે સારી જાગી હતો બાદ તબક્કામાં શાસ્ત્રીજીએ આસ પરોપકારી કૃત્તની યોગ્યતા દોમાં મુલિ કરતાં આ સંસ્થાના ગાલમ શ્રીયુત દયાલકન્દાઈની યોગ્ય જગદોમ પ્રાપ્ત કરી હતી આથી પણ નિમ્ને સંગીત રૂપમાં ધાર્મિક અર્થ રસ માટે નેમણે ખરીદી નગા ને તે પગ ઉભી મરવાની અમૃતની મર્યાદાઓ ઉ નેજ મગ સાય રાસજીએ કૃપા મર્મ મડગ બહુ પ્રમનન ચમુ હતુ બાદ પધારેલા પડીત વર્ગનું પૂજન અને દક્ષિણા સત્કાર કરી દયાનંદરજાઈએ સંનિ દારનો ૧ અર્પણ કર્યો હતો

બાદ ભારત રાની ધર્મના મના અચ્છી ક્રીયુત પડિત મદનમેહન મામ વીજાજી ત્યા પધાયા નેઓએ સર્વ કમમન જોઈ પોતાનો મેતોપ જાહેર કર્યો પછી શ્રીયુત દયાનંદરજાઈ ત્યા તેમના ધન પની આ તનયાઈ જેઉએ પડિત હતી પૂજનવધી કરી આ નેમ લી જનરસની રચાને ૩ ૧૦૦) દક્ષિણા તરીકે અર્પ્યા બાદ પા તજને ગાયે ચર્ચ શ્રીયુત દયાનંદરજાઈ જૂદી જૂદી વાડીઓમાં ત્યા અલ્લમ જ પાપ તોત ધાવણ કરતુ હતુ ત્યા જયા, ને પોને નસી ખરીદી આરધાસના દરસ્થ નવાળી જગા પડીત નેજાવાળી આ પછી દયાનંદરજાઈ તરફથી મર્યાદા મર વિવાર્યાઓને અલ્લમેહન તથા દક્ષિણા આપ્યા હતા

વિવિધ મંડળોની હિલચાલો

શ્રી મોઢ વ્રાહ્મણ વિદ્યોત્તેજક સમાજ સુરતવિભાગ

વર્ષ છઠ્ઠાની પ્રથમ અંતરંગ સભા.

વર્તમાન વર્ષના શ્રાવણ સુદ ૧૧ ને રવિવારને રાજ શ્રીમુખાદેવી પાઠના વાળા સ્થાનમાં ધમડાઝાકર શાસ્ત્રી મહિશંકર આચાર્યના પ્રમુખપણે મળી હતી. મુળધર્માં વસતા અંતરંગ સભાના સગમગ બધાજ સભ્યો ૪૨ હોવા ઉપરાંત બહાર ગામ વસતા વ્યવસ્થાપક પેકી નિચે દર્શાવેલા જનોએ પત્રદ્વારે પણ ચનાર કાર્યના સંબંધમાં પોતાનો અભિપ્રાય જણાવવા લીધો હતો. ૧ વેદરાજ શ્રીકૃષ્ણભાઈ રામશંકર ગણદેવી, ૨ બ્રહ્મનિષ્ઠ આચાર્ય મહારાજ અંકેશ્વર કે. વે. શા. સં. શુક્લ મોતિગમભાઈ વિનાયક, ૩ અક્ષામા (આણુ વર્ણથી નવા નિભાવણા સભાના દુર્યગ કાપાધ્યક્ષ) ૪ બહુ મંકર વિજયરામ વઘોટીકર નવસારી, ૫ શાસ્ત્રી પ્રાણશંકર ગણપતરામ ખઠી, ૬ (આણુ વર્ણથી નવા નિભાવણા એક વ્યવસ્થાપક) આ આનંદજનક ૪૨ ઉપરાંત ઉક્ત પાઠશાળાના ઇત્રોને ઉમંગથી એકાગ્રચિત્તે સભાના કાર્યને ઘંત પ્રેમથી અવલોકતા જોઈ એ બિચ્છના સાતિ નેતાઓ તરફ બધાને સહયોગ ઉપજાવું દ્રષ્ટિગોચર થતું જોવામાં આવતું હતું. રાજઆતમાં પ્રમુખ એ પોતાને આપવામાં આવેલા માનનો આભારપૂર્વક સ્વીકાર કરતાં સ્પષ્ટ 'કે તેઓના મનમાં એક વાતનો દગદગો હોવાથી અત્યાર સુધી સભા મંથી તેઓનો ઉત્સાહ મંદ હતો, અને ને વાત એ હતી કે આ સભા આપણી માને જોઈતું ઉત્તેજન આપતી નથી એવી લોક વાત છે ! આનો ખુલાસો શ્રી મોતિરામભાઈ વસરાડકર (સભાના ઉપ-પ્રમુખશ્રી) તથા સભાના મંત્રી દ્વયી થયા જાદ ગામીજી નતોય પામ્યા હતા, અને આત્મપર સભાના અંગ કે મંપૂણું સહાનુભૂતિપૂર્વક સભાના હીનમાં પ્રવૃત રહેવા પોતાના ઉપસંગતમક ભાવણમાં અભિનયન પણ આપ્યું હતું. આજની રાત્રીને સગતા ૪૨ ગામના આવેલા પત્રો વચ્ચામાં જાદ વિવિધ વિદ્યાર્થીઓના વિદ્યાર્થીઓની રજીસ્ટ્રીપર વિચાર ચલાવવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રયત્ન વેળાએ આ ની અમલદાર મુકામે મેળેની સાતોન્ય મળ્યામાં ચએલા દરાવ પ્રગણે સુરત માની જુની જુની પાઠ શાળામાં નીગતા (સુરત અદ્યતિશીના) સાતિ વિદ્યા ઓની શિખરતિ માટે આતેની અગ્રજોનો નિર્ણય કરતા મળાને પરમ ઉપજો હતો. જુદા જુદા માર્ગમાં અભ્યાસ કરતા બધા વિદ્યાર્થીઓને વર્ષમાં સાડી છ મોરપિયા ઉપરાંત શિષ્યનિતા આપવા ૧૫૦૦ રૂ. રાશી

નર્મદામાં કરજીને ત્યાં વ્યાજુકા રખેલા “ શાસ્ત્રી કરજીરાજકર આચારક ” ના નાણાં મુંબઈમાં વસતા કોપાધ્યક્ષ, મંત્રી, તથા ઉપમંત્રીના નામે એક વર્ષની બાંધી મુદત માટે ૭ ટકાના બ્યાજથી મેંટલમેંટ ઓફ ઇન્ડિયામાં મળત ૧૯૭૭ ના આવક પદ ૧ ને દીને (મહા સ્થાપનાને બસબસ પાંચમાં વર્ષેને શુભ દીને) રાખવાં એવો ફરાવ કરવામાં આવ્યો હતો. તે મુજબ તે નાણા (ર. ૫૭૫) ઉકત બેંકમાં જમે થયા છે. “ વૈદ્ય અબ્દુલરામ શંભુનગર પારિતોષિક ” (જે રૂપિયા પાંચતું હજુ) ના પ્રદાતાએ તે આપવામાં અંતરંગ સમાનો કાઢકંદોષ એવો હતો, તે મુંબઈમાં ફરાવવામાં આવ્યું કે એવા પારિતોષિકા બનતા સુધી દાતાએ આપવા ઇચ્છેલી રાશે. એ તો અપાગેજ, પણ તે રાશેમાં થોડા સાગનો મમયાનુરૂપ ફેરફાર અંતરંગ સમા કરી રાકશે. કાળુ કે જે એ પ્રમાણે અંતરંગ મમાને અધિકાર ન અપાય તો એવાં પારિતોષિકા એમના એમ પડી રહેવા પણ મંબવ છે. આપણી રાષ્ટ્રિયા સ્વમાની સ્વભાવ તરફ જોતા આમ કુમંગ થતું આવશ્યક પણ છે એ વાત પણ બધાને ગળે ઉતરવા જેવી જ છે. ગાંધીજીના મંમેવન વેળાએ ત્યાના પ્રમિદ્ ગૃહસ્થ વકિમ હરકિમનગરમજાએ સમાને ૩. ૫૧ આપવા કહેલા, જેના પુત્રાદે આપવાને જ તેઓની પાછળથી ઇચ્છા જણાવેલી, તો તે સંબંધમાં ફરાવવામાં આવ્યું કે તેવાં પુત્રકોની વાહી શાસ્ત્રીજી મોતિગંગામાધએ તૈયાર કરવી, અને તે મંત્રીએ શેકરીને પહેલોચાલથી અને તે મોવાં પુસ્તકો મહા તન્દ્રથી લેવાતી પરીક્ષાઓમાં ઈતીહાસ થતા બાધઓને ગેદીની નામે આપવાં. વમસાડવાળા જોશી નારાયણમાધએ મમાને કરી તરફ મચ્છન નિખળા વિદ્યાર્થીઓની ફર્યાદીના મુંબઈમાં વૈવરાલ કીકાબાઈ (સમાના ચાલુ પ્રમુખ) શાસ્ત્રી મહિંદ્રકર અબ્દુલગમ ધમગાજકર (જાલની મમાના પ્રમુખ) અને બદ રામચંદ્ર નિજવગમ (સમાના ઉપ-મંત્રી) એઓની એક કમિટી નીમી એ સંબંધમાં તપાસ કરી મમાને મત્ય દકીકર જણાવવાને એક લાના પત્રદારે મચના કરી હતી, જે પત્ર મમામાં વચ્ચતા એ કમિટીમાં ઉકત નારાયણમાધનું નામ પણ અર્વાનુમતે ઉમેરવામાં આવ્યું હતું. એ ફર્યાદમાં દર્શાવેલી હકિકતમાં શું સત્ય છે તે સ્પષ્ટ કરવાની જવાબદારી મંત્રીને માથે આવી પડવાથી તેઓએ ત્યાંજ ખુલાસો કર્યો કે મહા સ્થાપનાની લગભગ ગરજાતમાંજ ગણેરીકર એક બાઈ (જેઓને વેળા કાઢી શીખતા હતા)ની એક અરજી શિખ્યવૃત્તિ માટે આવેલી. (જેનો ખુલાસો પણ તે વર્ષના વૃત્તાંગમાં જણાવ્યો છે જ) ખરી, પણ નિયમાનુસાર જ્યારે “ પ્રમાણપત્ર ” તે બાઈ પાસે માંગવામાં આવ્યું ત્યારે તે બાઈ તે મોકલી રાકેલા નહીં તેથી તે બાઈની અરજી નિર્ધુર વિનંતરી હતી આ શિવાય એવું કાંઈ પણ બન્યું જ નથી કે જેના સંબંધમાં “ સમા ” તન્દ્ર કોઈ પણ આંગળી ઉચી કરી રાકે. બીજે એક પ્રમંગ એવો બન્યો હતો કે ધમગાજના

એક બાંધએ કાશીથી ગોધરાના એક ગૃહસ્થને તેઓનાં શિદ્ધાચરના પ્રમાણપત્ર સાથે કાંઈ સહાય માટે વિનંતિ કરી હતી. ગૃહસ્થ ગોધરાવાસી સજ્જનને તે પત્ર પ્રમાણપત્ર સહિત અત્રના સુપ્રસિદ્ધ મોઢવણિક ગૃહસ્થ શેઠ પુરયોત્તમદાસ દોઢારદાસના પર તેઓની શ્રીમંત તરિકે અંતરિયાં હોવાથી મોકલેલો, અને શેઠશ્રી પુરયોત્તમદાસજીએ આ સમાના અસ્તિત્વથી તેઓં જાણીતા હોવાથી તે પત્ર વગેરે આ સમાના મંત્રી પર મોકલાવેલાં, જે ઉપરથી સભા પાસ સહાય માગવાનો સુરત અકાવિશીના પ્રત્યેક મોઢ વિધાર્થીનો હક છે, અને સભા કોઈ અમુક વ્યક્તિની માલીકીની નથી વિગેરે વિસ્તારથી તે ભાષને લંબી મંત્રીએ તથા ઉપ-પ્રમુખે ઉક્ત વિધાર્થી બંધુ પાસેથી એવી શિષ્યવૃત્તિ માટે અરજ માંગેલી, પણ તે સંબંધી તે કાશીસ્થ બાંધએ અત્યાર સુધી સમાને કાંઈ પણ લખ્યું ન હતી ત્યાં સભા નાહવાજ છે. આ પછી શાસ્ત્રી મોતિરામભાઈ વલસાડકરે પોતાનાજ ગામના એક કાશીસ્થ વિધાર્થી સાથે “સભા” “શિષ્યવૃત્તિ પદ્ધતિ” વગેરે સંબંધમાં થએલા પત્રવ્યવહારની વિગતે હકિકત કહી સંબંધાવી હતી, અને સભા સંકૃત વિધાર્થીઓને શિષ્યવૃત્તિ આપવા અતિશય ઉત્સુક છે એમ પણ જણાવ્યું હતું. અને સ્પષ્ટ કહી દીધું હતું કે તેઓએ તથા મંત્રીએ કોઈ પણ ભાષને માફ લાગે તેવું કશું ન અત્યાર સુધી લખ્યું ન હતી. આટલા સ્પષ્ટ ખુલાસાથી શાસ્ત્રીજી મંલિશંકર ભાઈ સંતોષ પામ્યા હતાં. સમાનું કાર્ય સમાપ્ત થતાંજ શુક્લ જયકૃષ્ણભાઈ વલસાડકરે પોતાનાં ધર્મ-મિત્રોના પૂછવાયે સમાને રૂપિયા પચીસ પ્રદાન કર્યા હતા, જે સભાએ આભાર પૂર્વક સ્વિકારતાં એવી આશા રાખી હતી કે આ પ્રમાણે પ્રત્યેક જાતિબંધુએ પોતાને ત્યાંના શુભાશુભ પ્રસંગે સમાને પણ ન વિસારવી છેવટે બહાર ગામથી વ્યવસ્થાપકો અને સભ્યો (આ વેળા ધમગાજકર શાસ્ત્રી મંલિશંકર રાજનરામ તથા બદ્દ ગોવિંદરામ રવિશંકર અમલસાડકર પધાર્યા હતા જે જણાવતાં હવે થાય છે) આ પ્રમાણે અત્ર આવી સમાના કાર્યને પુષ્ટિ આપે એમ ધરજી દર્શાવતાં મંત્રીએ આજની સમાના પ્રમુખનો આભાર માનવાનો હસવ સંતુ કર્યો હતો જે સર્વાનુમતે પસાર થવા બાદ લગભગ ત્રણ કલાકની કાર્યવાહી પછી ઉપ-પ્રમુખશ્રી તરફનાં આ-પાનનો સ્વીકાર કરી સભા વિસર્જન થઈ હતી.

શ્રીમો. આ. વિ. સભા કાર્યાલય } મિરિંજશંકર મંલિશંકર ભટ્ટ, સુરતકર
ગિરગાંવ, મુંબઈ. ૨૮-૮-૨૧ } મંત્રી.

શ્રીમન્નુકવીયા મોઢ વિદ્યોત્તેજક મંડલ-કરાચી.

આ મંડળની મળાતા, ૭-૮-૨૧ ના રોજ મળી હતી. જેમા કરાવ યથા કે
(૧) આ મંડળના કુટની રકમ ચાર ટસ્ટીઓના નામે કોઇ ગૃહસ્થને ત્યાં આપુ
ખાતામા જમા રાખવી તે તેની લેવડ દેવડ માટે પ્રમુખ ને મંત્રીની સહીથી વહી
વટ કરવો. (૨) ૧૬ ઓગષ્ટી રૂ. ૫-૩-૨ ની ત્રણ મોકલવડીયો દર માસે આપવી ને
રૂ. ૩૦ પુસ્તકોની મદદ રૂપે એક વર્ષ માટે આપવા.

મંડળને મળેલી મદદો—૩. ૫ ઉમીયાદ કર બહેચરવાલ રાઈકોટ મળ
પ્રમો, રૂ. ૫ હરીન કર ભગવાનજી પંડ્યા પ્રોળ, રૂ. ૧૦ લક્ષ્મીશંકર રજાગોડામ
કચ્છ ભૂલ, રૂ. ૨૦) શુકલ સેમથંકર પ્રાણીન

શ્રી યોધારી મોઢ શુભેચ્છક મંડલ.

મંડળને મળેલી મદદો—૩. ૧૫ બાઈ ત્રીકમજી વલ્લભગસ તરફથી
તેમના પુત્ર પ્રમાણદાસના મગપણની ખુશાલીમાં. રૂ. ૧૫ બાઈ છતરાલ
છણાબાઈ કુંવારાણા તરફથી તેમની પુત્રી અમુભતિના મગપણની ખુશાલીમાં.

મોઢ માતૃદેવ કાર્યાલય.

રસદાયક—રત્નનિધિ

ભાગ ૧ હો

કર્તા — રમણીકલાલ ગીરધરલાલ મોદી, ગુરુકુળ માદામજી. મુંબઈ.

આ પુસ્તક સરોને સામાન્ય રીતે ઉપયોગી થઈ પડે એવું છે.
પ્રથમ વર્ષ માત્ર સગમગ ભધી નકવો ખૂબી મળે છે. વાચનાર પોતેજ
કદા કરી શકશે. પ્રથમાવૃત્તિની થોડીજ નકવો નિલકમા છે જેને વરડ
હોય તેમણે ઉપરન મળત મે પત્ર બ્યવહાર કરવો.

કિંમત ૧-૦-૦

પોસ્ટેલ ઓર્ડર

મોઢ કોમનું મંગલ પ્રભાત.

સમસ્ત મોઢ કોમની ઉત્પત્તિનો
પ્રાચીન પવિત્ર ધાર્મિક અને ઐતિહાસિક
સંપૂર્ણ અને સચિત્ર ગ્રંથ
શ્રીધર્મારણ્ય

મૂલ અને ગુજરાતી સરલ ભાષાંતર સાથે
થોઢા વચ્ચત્માં પ્રકટ થાય છે.

તપિપાસુઓને આમંત્રણ—પ્રિય વાચકશ્રીઓ! વાંચો, સમજો, લખો, વાંચો, અને નોંધણી કરો. સ્વતંત્રતા અને સંઘીયતામાં આ શુભ સમાચાર ફેલાવો કે આપણી સમસ્ત મોઢ કોમનું મંગલ પ્રભાત થયું છે. મોઢ કોમના કેટલા પ્રકાર છે. હાલ ક્યાં ક્યાં વસે છે, તેઓના સાંપ્રત આચાર વિચાર કેવા છે, કોનામાં કેવી ખામીઓ છે, તે ક્યાં ક્યાં પ્રદેશના મુદ્દારામાં કેટલા આરાગ વધ્યા છે, તે સર્વ હકીકતો યોરે વાંચીને અંગે આ માર્તંડનાં ઉપાસકોથી હવે અજ્ઞાત નહોત હોય. ત્રણ વર્ષનાં સતત પ્રયત્નથી હવે પ્રકાશના મોઢ સંઘી અંતરણી એવી ઘણી બાબતો અનવાજામાં સ્વાધ છે. પરંતુ માર્તંડનો પ્રકાશ આટલેથીજ અટકતો નથી. સાંપ્રત રિયતિ અને તેમાં કરવા જોઈતા મુદ્દારા વધારા માટે ઉદ્દાપોદ કરવાનો હવે પછીનાં વર્ષોનો અનંતિમ અવકાશ આપણે માટે ખુલે છે, પરંતુ અત્યાર મુદ્દી નહોત જાણેલી છતાં સૌથી પ્રથમ અવશ્ય જાણવા યોગ્ય હકીકતોના મહાસાગર રૂપી અંચ કે જેને માટે સમસ્ત મોઢ કોમ અનેક વર્ષોથી તલસી રહી છે તે પ્રકટ કરી જ્ઞાનપિપાસુઓને આતૃપ્તિ, જ્ઞાનામૃતપાન કરવાનું આમંત્રણ હવે અત્ર કરાય છે.

જ્ઞાનતા મહાસાગર રૂપી ઘંચ તે જ ધર્મારણ્ય—આપણું મોહ નામ કેમ પડ્યું, આપણે કેવી રીતે કોનાથી ક્યારે ને ક્યાં ઉત્પન્ન થયા, આપણા વિભાગો ને વિવિધ મંવાયો કેવી રીતે ને ક્યારે પડ્યા, આપણું વતન કેમ ઊડ્યું ને ત્યાંથી ક્યાં ગયા, અખિસ આપાવર્તમાં આપણા વતનની ઉત્કૃષ્ટતા, આપણાં વિવિધ ગોત્રં પ્રવર ને શાખાઓ, આપણા પ્રાચીન આચાર વિચાર મંચુતિ રહેલી દરણી તથા પવિત્ર અને નિર્દોષ હનન, આપણી જન્મભૂમિમાં અને તેની આમ-પાસની બાર બાર ગાઉ મુખીની દેરતી પવિત્રભૂમિમાં દર્શણીય વિવિધ તીર્થસ્થળો ને તેમનાં વિસ્તારથી માહાત્મ્ય, આપણી કુળદેવીની ઉત્પત્તિ, તેનું અદ્ભુત વર્ણન, ને પરાક્રમો, મોહ કોમના કુળદેવતા શ્રીરામચંદ્રજીના હનનચરિતનું આદ્યત સંક્ષિપ્ત પછે મનોહર વર્ણન, આપણા પ્રાચીન નિવામસ્થાનમાં તેમનું પવિત્ર આગમન ને ત્યાં તેમના સ્વહસ્તે કરાચેલા યજ્ઞનું વર્ણન, યજ્ઞને અંતે શ્રીરામ-ચંદ્રજીએ આપણને દક્ષિણામાં આપેલા ગામોની માદી, આપણી મૂળ અટકો, શ્રીસ્તમચંદ્રજીએ મોહેરાનો કરેલો હોર્ણહાર, વલ્લભીપુર અને કનોજના પ્રાચીન ક્ષત્રીય રાજ્યોનાં મનોગમ વૃતાનો કેવી ઐનિદામિક રાત્ર હકીકત, આપણા રક્ષક હનુમાનજીની સાહાય્યથી ને દેવના રાજ્યો પાસેથી શ્રીરામચંદ્રજીએ આપણને અપેલાં ગામોના ગરસ પાછે મેળવવાનાં આપણા વડીલોએ કરેલ અદ્ભુત સાહમો, ગુજરાતની માદી આપનાર વનરાજ આપણનું મોહ વાહણોએ કરેલું સંરક્ષણ તથા પાઠણની માદી ઉપર આપણી સત્તાનું દિગ્ગર્જન, પાઠણના રાજ્યોની આદ્યત વંશવંશ ને ને દરેકે કરેલાં કૃત્યોનો કુંદ ઉલ્લેખ, દીક્ષીના બાદશાહ અદલાઉદ્દીનની મોહેરા પર રવાની ને તેની મામે આપણા પૂર્વજ યોદ્ધાઓએ ટકરૂ છલી કરેલું દા. યુદ્ધ, જન્મભૂમિનો ત્યાગ કરવાનાં કારણો, આપણી પ્રાચીન સંસ્કૃતિ સંસ્કૃતી રાખવા આપણા પૂર્વજોએ બાંધેલા કાયદા, ને ત્યાર પછી છેવટ કળીકાળમાં મોહ સાતિના એક આજન્મ સેવકના હનતથી મોહ કુળદેવીની થયેલી યુનઃ પ્રતિષ્ઠા અને ગાંભીર હોર્ણહારની મંપૂર્ણ હકીકત, તથા મોહેરા ને ત્યાંના પ્રાચીન સ્થળો રાંજધી એક સુરોપીયન અમલદાર લીધેથી વિસ્તૃત નોંધ, અને મોહ કોમના દાસતા વિવિધ વિભાગ દર્શક ગ્રામી વિશૂળિત તથા હજાર આઠસે સોહ અને અગણ્યોતેર અધ્યાયનો મૂળ મંચુત સોહો અને તેના શુદ્ધ ગુજરાતી ગરજા ભાષાંતર સાથે. દરેકે મોહ સંજ્ઞા ધારીને ઘરમાં સંગ્રહી રાખી સ્થાનનતિ સાધવા હરહમેશ તેનો પાઠ કરવા યોગ્ય, મોહ કોમ નંબંધી જાણવા જેવી સર્વ પ્રકારની હકીકતો રેખી જ્ઞાનના મહાસાગર રેખ, પ્રકટ થનારો આપણો પ્રાચીન પવિત્ર અને અપૂર્વ આ સચિત્ર અંધે તેનું નામજ શ્રીધર્મચિન્ન.

આ દિશામાં થયેલા મતપૂર્વ પ્રમાણો, અને પદ્મપુરાણના ધર્મારણ્યનું મહત્વ—મોહ કોમની ઉત્પત્તિનો આ મદદ અંચ પ્રકટ કરવા અત્યાગ મુખીગ અનેક અપૂર્ણ પ્રમાણો થયા છે. ને તેમજ તેને મંપૂર્ણ રૂપમાં નિખરા ધણ વર્ણવી આપી મોહ આગમની જ્ઞાનપિષ્ઠા ઉપર યજ્ઞદતી ને આ અંદે દારાજ તત્તે થઈ ચક્ર નેમ છે. ધર્મારણ્ય ત્રણ પુગળમાં છે. પદ્ય રહંદ અને

અંદાવેવર્ત, પદ્મપુરાણનો સંક્ષિપ્ત ગુજરાતી સાર ધણું વધો અગાઉ અમદાવાદના સ્વ. વોરા, રેવાશંકર પ્રાણશંકર (કે જેમનું જીવનચરિત્ર હમણાં જ માસિકમાં પ્રકટ થયું હતું) તરફથી છપાવાયો હતો. વળી, પાટણના વકીલ શ્રીયુત નથુભાઈએ પોતાની "મોઢ શુભેચ્છક પત્રિકા" માં પદ્મપુરાણના ધર્મારણ્યનું જ ગ્રજ - શ્લોક સાથે ગુજરાતી ભાષાંતર આપવું શરૂ કર્યું હતું. તે પત્રિકા તેમણે શ્રીયુત પોપટલાલ હંસરાજને સોંપી ત્યાર પછી તેમણે પણ પોતાના "મોઢ શુભેચ્છક" માસિકમાં પદ્મપુરાણના ધર્મારણ્યનું જ ભાષાંતર કકડે કકડે આપ્યું હતું. ત્યાર બાદ બીજા ઓછ તરફથી આ માટે પ્રયાસ થએલો જાણવામાં નથી. આ પ્રમાણે અત્યાર સુધીમાં આ દિશામાં થએલા પ્રયત્નોના મોટા ભાગ પદ્મપુરાણના ધર્મારણ્યને જ મહત્વ આપનારો તીકલ્યો છે. કારણ કે તે ૬૯ અધ્યાય જે વડો વિસ્તૃત અને સપ્રમાણ ઐતિહાસિક ગ્રંથ છે. રક્ષંદ્રપુરાણનું ધર્મારણ્ય ૪૦ અધ્યાયનું છે, અત્યાર સુધીમાં રક્ષંદ્રપુરાણના ધર્મારણ્યનો ફક્ત એક જ ગ્રંથ ઐતરંગાખાદના માણિક્યરામ શાસ્ત્રીએ મદ્રાસના દીવાન બહાદુર શ્રીયુત ગોવિંદરાસ ચત્રલુન્દસ પુશ્પલક્ષ્મણની ઉદાર મદદથી "મોઢ પુરાણ" નામથી પ્રક્ટ કર્યો છે. પણ તેમાં ૪૦ ને બદલે ફક્ત ૩૬ અધ્યાયનું પ્રકટ થયા છે તેની શ્લોક સંખ્યા પણ પદ્મપુરાણના ધર્મારણ્યના કરતાં અર્ધથી પણ ઓછી એટલે - ફક્ત ૧૭૦૦ લગભગની છે રક્ષંદ્ર પુરાણના જે પ્રક્ટ થએલા મોઢપુરાણમાં પણ જ્યાં જ્યાં મુદ્દાની વાત આવે છે ત્યાં ત્યાં તેમને પદ્મપુરાણની જ સાહાય્ય લેવી પડી છે, ને પદ્મપુરાણના અભિરુદ્ધ આખા અધ્યાયના અધ્યાય તે ગ્રંથમાં ગોઠવી દઈ અધ્યાયને અંતે છેવટ "ઇતિધી રક્ષંદ્રપુરાણે" કરી છાપ્યું છે ! પદ્મપુરાણમાં આવેલી ધર્મારણ્ય સંબંધી હકીકતો - કરતાં એ મોઢ પુરાણમાં ઘણી ઓછી હકીકતો પ્રગટ થઈ છે, ને જે પ્રકટ થઈ છે તે પણ ટુંકાણમાં ને લગભગ અસંબંધ જેવી છે. આ તફાવત પણ સ્પષ્ટ જણાવી આપે છે કે પદ્મપુરાણના ધર્મારણ્ય આ ધર્મારણ્ય જ અધિકતર સપ્રમાણ અને વિસ્તૃત છે.

આ ગ્રંથનો વિશેષતા--(અ) ભાષા સૌંદર્ય અને સાહિત્યની દૃષ્ટિથી જોતાં આ એક ઉત્તમ ગ્રંથ છે. સાધારણ સંસ્કૃત જ્ઞાનવાળાથી પણ સહજ સમજી શકાય તેવી સરળ મનોહર ભાષામાં ગ્રંથ રચાયો છે. વિચારો સ્પષ્ટ, અસ્ખલિત અને સચોટ રીતે દર્શાવાયા છે. જેવી રીતે મળે સંસ્કૃત ભાષા મનોરંજક અને સુસ્પષ્ટ છે તેમજ તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર પણ અને તેમ સરળ શુદ્ધ અને બાળક તથા સ્ત્રીવર્ગથી પણ સમજી શકાય તેવી રીતે ગુજરાતી ભાષામાં લખાયું છે. આ મહદ્ પ્રયાસ પરીપૂર્ણ કરવા માટે પોરટ ખાતામાંથી એકંદર અઢી વર્ષ જેટલી લાંબી મુદત સુધી કકડે કકડે રબ લઈ પગારનું નુકસાન વેડી દેશમાં મારી નાખ્યા પાંચરશી ગામે જઈ મારે શાંતિ મેળવવી

પડી હતી. એ તો નિર્વિવાહ છે કે મનુષ્ય પ્રયત્ન અને ઇશ્વર કૃપાથીજ આવાં મોઢા કાર્યો ક્ષીભુત થાય છે. (આ) ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી જોતાં પણ ગુજરાતના પ્રાચીન ઇતિહાસ પર આ ગ્રંથ માટે અગત્યનું પાઠ છે, તે ગુજરાતની ગાદી સ્થાપનાર પાટણના પ્રથમ સુબ વનરાજ આવડને ઉછેરનાર એક જૈન સુરી નહીં પણ મોઢ ગ્રાહણો જ હતા તેવી સત્ય હકીકત આ ગ્રંથસ્વરૂપ ગ્રંથોમાં બહાર કઢે છે. વિશેષમાં ગુજરાતની તે ગાદી પર થએલા તમામ રાજાઓની વંશાવળી અને તે દરેકે કરેલા કાર્યોની દૃઢ કાર્યવાહી સંબંધી પણ આ ગ્રંથમાં ઉલ્લેખ છે. ઉપરાંત વલ્લભાપુર અને કનોજના બે પ્રાચીન રાજ્યો સંબંધી - ગાય પુરતી હકીકતો પણ તેમાં મમાવેશ થાય છે. દોઢાંસ માહેશ તરફથી પ્રકટ થએલ ગુજરાતના પ્રાચીન ઇતિહાસનો ગ્રંથહ રૂપ “ રાસમાળા ” નામના ગ્રંથમાં મોઢરા સ્થળ સંબંધી જ્યાં જ્યાં નોંધ લેવાઈ છે ત્યાં ત્યાં મંચાતરના નામ નજલ સ કાત્રી પામેના પદ્મપુરાણાન્તર્ગત ધર્મારણ્યમાં આવેલી સત્ય હકીકતનેજ પુરવાર રૂપે કુટુંબોટમાં મુકી છે એથી આ નોંધ પણ આ પદ્મપુરાણાન્તર્ગત ધર્મારણ્ય ગ્રંથના મહત્વની વિશેષ સાબીતી આપે છે. (ઇ) ધાર્મિક દૃષ્ટિથી જોતાં આપણા પૂર્વજોના માદમિક પગક્રમે ઉત્કૃષ્ટ આચાર વિચાર, અને ગુજરાતના ઇતિહાસમાં આપણે બગવેલા આગેવાની બધાં ભાગના બતાવો, હાલના મોઢ કોમના એકજ નરવીર મોઢ નાતિ-જૂપણ મહાત્મા ગાંધીજી દેજે અખિલ આર્યોર્વતના મંદાન ઉદ્ધારક તરફ મરાહૂર છે તેમના ચરિત્ર સાથે એટલે જનતા મોઢ કોમના પરાપકારી નિહર રાજનીતિવિચારણ તથા પવિત્ર જાતિ અભાવના જ્વલંત દર્શાવેને પ્રેરિ આપે છે. ધાર્મિક તત્વોનું એમાં એનું તો મંગલન થયેનું છે કે આ પવિત્ર ગ્રંથ ઘરમાં રાખી ધર્મના એક ગ્રંથ તરીકે હરહમેશ તેનો પાઠ કરવાથી પણ મનુષ્ય પોતાની તથા પોતાના કુળની ઉન્નતિ સહજ સાધ્ય કરી શકે છે

જ્ઞાતિ સમાચાર.

સીમંત ઓરાણુ-૩. ધૃષ્ટસાસ ગુણપરામને ત્યાં શ્રા. વ. ૩. ચારણી મ્વ. કવિ જયદૃષ્ટુ જગજીવનના પોત પ્રભાશંકરનાં પત્ની સો. જયવલ્લભીને આ. શુ. ૩ ના રોજ. સોશુત્રા ભટ્ટ કુલશંકર હરિશંકરનાં પત્નીને આ. સુ. ૮ પીહીજ પાંક મણિલાલ દાહરામની પત્નીને બોલો લયો છે.

પરીક્ષાપાસ સોશુત્રા-ભટ્ટ નર્મદાશંકર કરણાશંકર મેટ્રિકમાં ધર્મજી. ભટ્ટ ઉમીયાશંકર વનમાળી મેટ્રિકમાં જીયાવ (સુરત) પંડ્યા ગણપતરામ કલ્યાણજી પણ તેજ પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયા છે.

ઘડલીપ્રોમોશન પીઝ ભટ્ટ જયશંકર કેશવરામ દોઢી સોનમઢ બદલાયા છે. સોશુત્રા, ભટ્ટ કાળીદાસ શિવશંકર ર. ૮૮) માં ગળ પોરટ માગતર તરીકે ત્યાં જ કાયમ થયા છે.

પંક્તિ આપી-વાગશીનોરના માધવલાલ સોમેશ્વર ત્રિવેદી કે જોઓ મઘ સાસ ધંધાર્થે વિલાપત ગયા હેતા તેમને તેમની જ્ઞાતિએ તા. ૨-૫-૨૧ ના રોજ દેહશુદ્ધિ પ્રાયશ્ચિત કરાવી જ્ઞાતિમાં સઘ પંક્તિ આપી છે. ને જ્ઞાતિ પટેલ ધૃતીલાલ મગનલાલે હારતોરા આપી તેમના ઉત્સાહને ઉત્તેજન આપ્યું છે.

લેદજનક મરણ પાંડરશીંગા-પાંક કરણાશંકર જયશંકરનાં સુંવાન પુત્રી રૂમણી બહેન તે તેજ મામના ત્રવાડી પુરોતમ રૂપજીનાં પત્ની શ્રાવણ મુદી ૧૧ ને રવીવારે ચાર વાગે પરલોક પ્રયાણ કરી ગયાં છે. આ બનાવથી ઉભય કુટુંબ પર દુઃખનો અમલ બોલે આપી પડ્યો છે. પ્રભુ એના પવિત્ર આત્માને શાંતિ અર્પો. પીહીજ જાની જોન્હવજાન જોડુમનાં કાદર બાઈ જતન, જાંબા-લાસનાં પત્ની બાઈ મણિ, બાઈ ભાગીરથી, ધૃષ્ટાશંકર કેશવરામનાં દીકરી, તથા પાંકક એમનાય મળુપતરામ ધર્મજી ૩, મોતીલાલ નરેશ્વર, ૩. સીમંતમલ છોટાલાલ, બાઈ સુરજ તે ભાગીલાલ જોરધનનાં પત્ની સોશુત્રા ભટ્ટ મોતીરામ શંબુરામ ભટ્ટ મોતીરામ નાગચણુ પાદરીયાવાલા હોસોહિ શુક્લ મણિલાલ જોરામનો એકનો એક પુત્ર પરલોક, મોજલપુર સાંકળેશ્વરનાં પત્ની બાઈ મંજીબાવની વડોદરા બાઈ વિદા તે પ્રજ્ઞાદેહ સરખીગ કરનાં પત્ની આચરણ ૩. માણેલાલ નાયારામ ૩. શીરુલાલ જોમારામ તથા ૩. મોહનલાલ જોમાર. ને ગણદેવી શુક્લ મણિશંકર પેલાબાઈ સુવતે વરે દેવકાંકે પામ્યા છે.

મોઢ બંધુઓ ! લક્ષ્મી ક્યાં વાપરશે !

કોમનું અભિમાન રાખી મર્યાદા.

વિદ્યાદાનમાં.

મોઢ બાલણોનાં જાળકોને દાનચક્ષુ આપવા માટે

વિદ્યા જેવું જીવન એકે ઉત્તમ દાન નથી.

વિદ્યાદાનમા મદદ કરવા તથા નિગદાર વિધવાઓને અન્ન વસ્ત્રની મદદ કરવા, અમારા મંડળ તરફથી એક ફંડ ઉઘાડવામાં આવ્યું છે; તેમાં શ્રીમત અન્નનો પોતાનો ઉદ્ધાર હાથ લગાવશે અને અન્ય બાધઓ પામેથી પણ મદદ અપાવશે એવી આશા છે.

૬-કાંદાવાડી
માધવ ભુવન રૂમ નં. ૨૭
મુંબઈ-૪.

લૅઈન્ટ સેક્રેટરીઓ

કા. ચા. ચાતુર્વિધ મોઢ દાતિમંડળ.

ચાંદીસોનાના વેપારી તથા કારીગર બાધઓને

અમુલ્ય લાભ.

અમારા કારખાનામાં ચાંદીના તમામ જાતના ધુવરા ધુવરી તથા ફેન્સી કરના લાકોટ ટેન મુરતિઓ નકશીઓના માલ તથા કાપેલ ધારના જટન તથા કરના ગંડી, બેટ, સીવ, હોડી, બદામ રાજરાણી નકશીની જુજીલીઓ બનાવવામાં આવે છે. તેમજ પગી પાટા કાઢવાનું, હોમની રેલુ પીંચવાનું તથા નાકા ફડીનો તાર જાપવાનું, મેર્યા જાપવાનું પડીયા પાડવાનું દીવડીઓ પાડવાનું કામ મહાધાર વાવદામર કરી આપવામાં આવે છે.

ગૌરીશકર પુરશોત્તમ ત્રવાડી ધુવરીનાલા.

પેઢી સુતાર ચાલ નરેત્તમંદાસ લાહિતા માળો

પહેલે મંજલે—મુંબઈ, ૨,

કારખાનું.—માધવ ભુવન કાંદાવાડી મુંબઈ, ૪.

હું કહ્યો કેમ કરતાં થયો ?

(એક અંગત ખુલાસો.)

કડાં એળીયાં જેવાં પણ દિનકરક વાક્યો કહેનારા ને તેના આંખનારાં પણ દુનીયામાં દુર્લભ છે એ કહેવત કાંઈ આવું ખોલી નથી તેજ પ્રમાણે મારું કહેવું પણ પંથ હોવા છતાં કડ્યું છે. કારણ ધણું યોગેના ધર કરી બેઠેલા રાગ લાંબી મુદત સુધી કડી ગોળી આખા સિવાય મૂળમાંથી જાણે મુરદલ છે. વળી મોટે કાંઈ ને પેટમાં કાઈ રાખી આત્માને કમવો એ મને પાપ લાગે છે. અપરંચ કડવા થવાનાં બીજાં પણ ડેડલાંક કારણો છે. જેવાં કે—

(૧) જ્ઞાતિમા ખોટું શું શું છે તેજ ગોળી જોળી તેની ભયંકરતા દર્શાવી તેનાથી જાણી દેવ થવા માર્તંડને ગયાગે મુખ્યા વિષ પ્રમાણે તીર જેવા મારા ગન્ધપ્રદારો મહન ન કરી શકનાગએને (૨) અધકાર દર કરવા પ્રકટ ચતાં માર્તંડના પ્રખર કિરણોનો તાપ અસહનીય ભાસનારને (૩) આખો મીંચીને જ બેઠેલાઓ કે જેમને માર્તંડનો પવિત્ર પ્રકાશ પણ ઉગ્ર લાગે તેવા દ્વિગ દષ્ટિવાળાઓને (૪) નિરકુશ સત્તા ભોગવતા પટેયોને (૫) નરરા ખેડ નખખોદ વાળા માધગીઆઓને (૬) ઉદ્ધતિના સીધા ને મરગ માર્ગે ગ્રહણ ન કરતા જુની ધર્મિજ વળગી રહેનારા રૂઠીરૂઠોને (૭) ગત ઉપગત વગ કરી દેવાના દુમા કુળના ને પોતાની સંતતિ માટે દેવાની બેઠી ધણી રાખી કીર્તિ પાઠના કાકા માગનાગએને (૮) ભવિષ્યમાં ઉત્પન્ન થનારી પોતાની મતતિની પણ સંતતિને છત્તી દાટવા સાદા રૂપી ઘેર બેઠી સાટું કરનારા મટોગીઆઓને (૯) દંબીઓને, બેઠાઓને, નામધારીઓને, લે ભાગુઓને, તેજદેવીઓને, સારામાગ નહીં સમજનારાં ગાડ રીયા પ્રવાહ જેવાં એકમાર્ગી ભોગા જનોને, ધોડાપથીઓને, મિથ્યા બિમાનીઓને, હિનશત્રુઓને, ડહાપણના ડોળવાયુઓને, અને રૂરી ખોટી દીકા જ કરવાના રસભાવવાળાઓને જે ઉપગતા કારણથી કડ્યે લાગુ તો તેમાં મારો પણ ગો વાકું શું મારે અમાયનું અરક્ષણ કરવું ? તેમની ખોટી ખુશમત કરવી ? મારા આત્માને કમવો ? નહીં, નહીં. મારે તો મધરનોજ દર રાખી એક જ ક્યેવ છે કે—

આજે જ કે યુગાન્તરે કહિ મરણ થાતું છે નહીં;

પણ ખીર પાણું ના લહે દગ ન્યાય કેરા માર્ગથી.

સત્યંચર ધીમહિ

પ્રભાગ કર જયગ કર પાકે.

પ્રકાશ ૩ લે.] 'ઓડિશ્વર', રાત્રી [પ્રભા ૧૦ મી.

મુગ્ધરા વૃત્ત. ૧

અજ્ઞાનધ્વાન્તલેનાં કલિમદ્ગુનપા જ્ઞાનમાર્તંડમાસા
સર્વે મોડા નમન્તિ પ્રમુદિતશ્રદ્ધનાઃ પ્રાપ્ય મોદેશ્વરીં તામ્ ।
દત્ત્વા દેવી વર તાતુપદિદાતિ સમાચ્ચટ પ્રેમ્યા સ્વકીયાન
ત્પસ્ત્વાલસ્ય પ્રસૂતિ શ્રયત સમુદિતો મોદમાર્તંડ એષ ॥

અર્થ—નામ સર્વના પ્રકાશી કર્યા કે કાલ અદ્વાર ખરાબ મીનનીવાળે અજ્ઞા
નના અધકારમા લીન થઈ ગયાં છે આવાલવૃદ્ધ સી પુરુષ દેવ મોડ જાનિના મનુષ્યો
દર્શનુકા થાને દુલ્લેહી મોદેશ્વરીની સન્નિધિમાં આવી નમન કરે છે કુલદેવી રૂડી
આશીર્વાદો આપી ઉઠાવનાર નાના બાળકોને ઉપદેશ કરે છે કે આગસ ઓછી રહેને
જેશ્વરીને આશ્રય કરો, કારણ તિને દીપાવનાર આ નોંદ માર્તંડ ઉદય પામ્યો છે
વે. શા મં. ગો—પુનઃતીરામ કલ્યાણુચ પલસાશ્કર.

પ્રકાશક અને તારી

પ્રભાશંકર વ્યથાંકર પાઠક,
કાવ્યાડી માધવબુવન—મું મર્મ ૪.

શ્રીયંત્રિક મદાય આંખનાર

પ્રેમિયુત ત્રવાડી પ્રભાશંકર ત્રિભુવન વાલુકગવાળા.
સોના ચાવીનું કમીન ના બાધારી, મુત્યુગયાય મુગ્ધ ૨.

—૨૦—

પાણિંદ મવાનમ ૩૦ ત્રાલુ મગાડીયીન. છટક નકમના આના પાંચ,
દિલ્લ ન બદાર ૨. આણ ૧ અમ કીયીન. સીચોચને વિધાયગિને માટે ૨. બે

અનુક્રમણિકા.

કાવ્યો.

આત્મજ્ઞાનની શ્રેષ્ઠતા (સુ. લ. ત્રિવેદી)	૪૮૭
વિદ્યા દાન (વિ. જ. જોશી)	૪૮૭
કર્મ ચતુર્દશી (જયકૃષ્ણભાભજ)	૪૮૭
વહાલી કવિતાને (રા. મહાવીર પ્રભાદ દાધીય)	૪૮૮
ચરણગતકી પ્રાર્થના (કા. ર.)	૪૮૮
હૃદયકો મદોપદેશ (લ. અ. અમેઠીયા)	૪૮૮
સ્વદેશ મેવા (રા. લક્ષિત)	૫૧૪

સામાજિક.

દિવ્યપ્રેમ (અ. ર. ત્રિવેદી)	૪૮૩
પત્નીની પ્રતિજ્ઞાઓ (પં. મ. મ.)	૫૦૧
શ્રીધર્મશાસ્ત્ર (પ્ર. જ. પાઠક)	૫૦૬

સાંસારિક વાર્તા,

આમન ? (બ. ગ. બ.)	૫૦૬
--------------------	------	------	------	-----

હાંદી લેખો.

ઉત્તરપથ પ્રયાણ (એસ. મી. ગુપ્તા)	૫૧૦
-----------------------------------	------	------	------	-----

અકીર્ણ.

પ્રભુ જીવો ? (સ્વ. ક. રૂ. વેદ)	૫૦૦
સુરતના મોઢ બાલસોનો પ્રસસનીય પ્રયત્નને,	૫૧૩
ચર્યાપત્રમા સુધારો	૫૧૪
વિવિધ મંડોની હકીકત	૫૧૪
જાતિ અમાચર	૫૧૬
આહકોને આમ સૂચના	૫૧૮

આ માસિક મુબંધમા નં. ૩ કકોરદાર રોડપર આવેલા પોતાના પુસ્તકે પાઠક

પ્રીટીંગ પ્રેસમાં પ્રગાશ કર જયશંકર પાઠકે છાપ્યું.

અને કાંદાવાડી માધવ બુવન મુબંધમા તેમજોળ પોતાને માટે પ્રસિદ્ધ

તા. ૫-૧૦-૨૧

આત્મજ્ઞાન મુખ્ય મંત્રો—સત્ય સ્નેહ કર્મ નિષ્ઠા દેખવણી ઉત્તમિ પરમધાર.

સમસ્ત મોહ કામનું પ્રિય વાછું ન.

ઉત્તમ અપ્રતિમ અને સચિત્ર માર્સિકે.

હરિગીત.

નિંદો ભલે અજ્ઞાની જન, કે જ્ઞાની જન સ્તુતિ કરો;
આવી મળો લક્ષ્મી યથેચ્છા, કે સમૂળી પણ પળો;
આલો જ કે યુગાંતરે, કદિ મરણ ધાતું છો નહીં;
પણ ધીર પાછું ના લરે રંગ ન્યાય કેરા માર્ગથી.

પ્રકાશ ૩ જી]

આંકડાખર ૧૯૨૧

[પ્રભા ૧૦ મી.

આત્મજ્ઞાનની શ્રેષ્ઠતા.

સંગ—પુનમ મોહનીનો મરણો.

સત્સંગનો આત્મજ્ઞાન મુક્તિનું સાધન શ્રેષ્ઠ છે કે.
ઉત્તમ સ્ત્રી સ્વર્ગની જ્ઞાન એજ નિરધાર.
સત્સંગ કરીને આત્મજ્ઞાનને શોધવું કે—૧
સાખી.

પ્રજ્ઞાનદની પ્રાપ્તિનાં સાધન ચાર જણાય;
ભક્તિ, ધર્મ, વૈરાગ્ય ને શોધું જ્ઞાન ગણાય.
ત્રિસાધનોમાં અર્થોત્તમ મળિું જ્ઞાન છે કે,
સત્ય સ્વરૂપ પ્રજ્ઞાનું આત્મજ્ઞાન કહેવાય.
સત્સંગ કરીને આત્મ જ્ઞાનને શોધવું કે—૨

સાખી.

આત્મજ્ઞાન જ્યારે થયે, બ્રહ્મ સર્વ દેખાય;
 સુનિશ્ચયાથા હું બ્રહ્મ છું, એવો ભાવ પમાયા.
 ભ્રમસિંધુ તરવો જ્ઞાન વહાણથી સહેલ છે રે,
 કુંભ તિમિર સર્વે જ્ઞાન પ્રકાશે જાય.
 સત્સંગ કરીને આત્મ જ્ઞાનને શોધવું રે.—૩

સાખી.

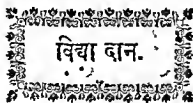
વિષવત વિષયને ત્યાગીને, કરવો સાધુ સંગ;
 સચ્ચિદાનંદ પોતે સદા, આત્મા એક અભંગ.
 સ્વરૂપાનુભવ એવો આત્મજ્ઞાનથી થાય છે રે,
 પરમાત્મ તત્વની પ્રાપ્તિ સહેજે થાય.
 સત્સંગ કરીને આત્મજ્ઞાનને શોધવું રે—૪

સાખી.

જળ વિષુ ટળવળતા મચ્છને, જરૂર વારિની હોય,
 તેમ જ્ઞાન ગઢે ચઢવો મહી, સત્સંગની જરૂર જોય.
 જ્ઞાનાધાર રૂપી સીડી મળે સત્સંગથી રે,
 ઉત્તમ લાલ નિજનંદનો મળે તટઠાળ.
 સત્સંગ કરીને આત્મજ્ઞાનને શોધવું રે.—૫

સાખી

પ્રયત્નને સત્સંગથી, મેળવાયે આત્મ જ્ઞાન;
 બ્રહ્મનિષ્ઠ સદ્ગુરુ સેવીને, કરો સંપાદન જ્ઞાન.
 યાત્રા પૂર્ણ થયે નિર્વાણ પમાયે તે થકી રે,
 ચુનીલાલ વહે છે. આત્મજ્ઞાન મહીમાય
 સત્સંગ કરીને આત્મજ્ઞાનને શોધવું રે. ૬
 ચુનીલાલ લલ્લુરામ ત્રિવેદી. મિત્રાલ નિવાસી.

દોહરા.

કન્યા કાંચન કાચર્યાપ, કુંજર ગો, કેકાન;
 અન્નોદકથી અવનીમાં. ઉત્તમ વિદ્યા દાન.

કોટી યેજી લાવે કરો, શત સત ગંગાસ્નાન;
તીરથ અડસઠથી અધિક, વિશ્વે વિદ્યા દાન.

ક્ષમા તુલ્ય જગ તપ નહિ, મુખ સન્તોષ સમાન;
તૃષ્ણા સમ વ્યાધી નહિ, નહિ વિદ્યા સમ દાન.

વિશ્વે વિદ્યા મિત્ર છે, શત્રુ મૂર્ખતા માન;
રનેહ પાત્ર તો પુત્રને, આપો વિદ્યા દાન.

સુકૃત કરવા કર ચક્રી. ઉર ધરો અભિમાન;
તોજ હિન્દનાં બાળને, આપો વિદ્યા દાન.

સુખનું કારણ સમ્પ છે, સમ્પનું કારણ જ્ઞાન;
જ્ઞાન મૂળ વિદ્યા ગણી, આપો વિદ્યા દાન.

પાપ પુનઃ પરજાળવા, ધરવા હરિનું ધ્યાન;
બુધ્યાનું લાલુ લલુ, આપો વિદ્યા દાન.

અશુદ્ધ ખજાનો દ્રવ્યનો, નર કર ચડો નિદાન;
તોજ તુરત સન્તાનને, આપો વિદ્યા દાન.

શ્વદેશવતંસલતા વધે, મુખ પામે સન્તાન;
ધન્યો નિજ કુળ ઉન્નતિ, તો ઘો વિદ્યા દાન.

પુર છોડીને પરવરે, રહે લલે જન રાન;
તો પણ તે મુખ પામશે, વિશ્વે વિદ્યાવાન;

હરવા હરદમ હેતથી. અરણ્યકનું અજ્ઞાન;
તન મન ધનથી જન તમે, આપો વિદ્યા દાન.

પર લોકે સુખ પામવા, મનમાં રાખો માન;
તો બાલકને આપજો, વેગે વિદ્યા દાન.

વેદ પુરાણો એ વદે, કાણ કેરું કુરાન,
બાઈ બાળ બોલે બે-શકે, આપો વિદ્યા દાન;

માટે ધરજો માનવી, ક્યન શાસ્ત્રનું કાન;
શુદ્ધ હૃદયથી સર્વદા, આપો વિદ્યા દાન.

નિર્ધનવાળો નિર્ધન જાને, નિર્ધન વળી બળવાન;
નિર્ધન કે નિર્ધન નહિ, વિશ્વ વિશે વિદ્યાન.

બાંગાવડી } વિકુલજી નયરામ ભેરી.

मोठ मांडलिया ज्ञाति विसाकी ।

अर्ज सुनो घुरारी ॥ प्रभुजी ॥

दुष्ट जनोंने घेर लिया हैं ॥

विपदमें जान हमारी ॥ प्रभुजी ॥

अब तो दयालु बेग उबारे ।

शरणमें आपे तिहारी ॥ प्रभुजी ॥

लाल रतन यह दास तुम्हारे ।

रूपा करो गिरधारी ॥ प्रभुजी ॥

उजैन.

}

ज्ञाति—हितचिन्तक
कालुराम रतनलाल

हृदयको संदोपदेश.

(गझल—कबाली)

लायक न है हमीको, उसखसे दगा करनारे.
जब जन्म दाता वो है, क्यों करके खफा करनारे. १
जब दील दीआ सनमको, लेकर एवजमें दलिके,
नालायकी है तेरी, दीलब्रको जुदा करनारे. २
जब कहे चुका है तुझको, यह दीलने दोस्त मेरा,
ना दोस्तकी है खमें, दोस्तोंपे सुबा करनारे. ३
मादरने तुझ पेदमें, नय भहिने सुलाया,
बोह मातृके चरणमें, हरदम तुं नफा करनारे. ४
दुश्मन अगर है तेरा, दुनिआमें श्रेष्ठ सबसे,
ये है फरझ जफापे, हरदम तु घफा करनारे. ५
तुझको है जीसने पाला, पोषा दीलाई विधारे,
उस रहेमवान जनके, घो. घोके चर्ण पीनारे. ६
विद्या गुरुने जब दी, सार्यक समझके तेरा,
अपनी त्वचाके जुते, महाजनको सीला देनारे. ७
लछमन न कर बुराई, ना कहे कीसीकी कीसको,
रहना वचनसे सच्चा, गतको कभी ना सोनारे. ८

गालनपुर

}

लछमनसींग. अ. अमेठीया.

‘હર્ષ શુ’ હિન્દગીમાં ને, હર્ષ શુ’ હોત મૃત્યુમાં,
પ્રેમના રંગથી જો ના, રંગાયું વિશ્વ હોત આ’ !

‘Raise the self by the Self.’

• We must wade through the limitations and unrealities then will come the time to be one, with “the holy light, offspring of heaven first born”.

મ’ એ જીવનની આવી છે. વિષના મૃગ્ય પ્રવર્તક નિયમોમાં તે અગ્રથાને છે. તે બીજા બધા શુદ્ધ, કૃપા અને નિર્જીવ બાણના પંદરોમાં નવજીવન રહે છે. તે ચિત્તન્ય છે-સ્ફુર્તિ છે-પરશ્વદ્વની પ્રેરણાનુકુળ પર્તવાની અને પરમધામના પવિત્ર પટમાં પ્રવેશ કરવાની અમૂલ્ય આવી છે.

પરશ્વદ્વને મૃણા. યદ કે ‘एकोहं बहुस्याम्’ આ સ્વન્દન માત્રથી આત્મું અદ્વાર રચાયું. રજાન સૂક્ષ્મ ઘડાયું. પણ તે સર્વ વસ્તુગતનો મહામંત્ર ‘બદ્ધનું એક થયું’ એવોજ તે સમયથી નિયત યદ સુક્યો હતો. પ્રથમ આરંભ-થીજ સ્થિતિને ‘સ્નેહ અને સેવા’ સાધવાનું શીખવવામાં આત્મું હતું.

આથી જણાશે કે ‘પ્રેમ’ એ કંઈ વેવલા વેવસીઓની અને પ્રેમલા પ્રેમસીઓની નિઃસત્વ વાતોમાં સમાઈ જતો નથી. એ કંઈ હ્રોમોના ફાગા ચલાવી દૂરે પરસ્તાનમાં ગુમતાન થવાથી પૂર્ણ થતો નથી. ત્રિપદ વાતનાની તપ્તિ કરવા

સાધારણ રીતે ‘પ્રેમ’ અને ‘સ્નેહ’ વચ્ચે શબ્દો અર્થ પ્રકારની ભક્તિ માટે વપરાય છે. પરંતુ જે વિષય આત્ર ચર્ચવાનો છે, તેમાં આખા વિશ્વ પ્રત્યેની ક્રોમણ સાગણીનું સ્વરૂપ દર્શાવવાનો પ્રથમ કરાયેલો હોવાથી, અને વળી ‘ભક્તિ’ એ સાધારણ રીતે રૂઢ શબ્દ નહો હોવાથી મેં ‘પ્રેમ’ એજ શબ્દ અત્ર પસંદ કર્યો છે.

માટેની સ્વાર્થી સાલચ ધારણ કરી તેને પ્રેમનું શુદ્ધ નિર્માણ સ્વરૂપ કંટાળી નાખી, અજાનના ખાડામાં સડ્યા દરવાથી કંઈ તેનો બચત ઉદ્દેશ પૂર્ણ થતો નથી, કે કંઈ બાહ્યરૂપથી અંતઃજનવાથી ઉત્પન્ન થએલા ક્ષણિક મોહમાં કે તુરંત કીર્તિ યા ધનના પાશમાં સપડાઈ ગયેલી નિર્માણ મનઃશક્તિવાળા કુદ જીવાત્માના અર્થ વિહીન ગંપોડામાં તેનું સર્વસ્વ આવી જતું નથી. એમાં સ્વાર્થ છળ કે દંભ નથી, પણ એ તો સૃષ્ટિના આરંભ સમયથીજ સર્જનદ્વાર તરફથી તેને મળેલી સુનંદામાં સુનંદી બક્ષીય છે. તેનો સદુપયોગ એજ મનુષ્ય જીવનનું સુખ્ય કર્તવ્ય. દુરુપયોગ એજ તેની અધોગતિ.

જેમ જેમ પ્રેમ ફળવવામાં આવશે તેમ તેમ મનુષ્યની ગુપ્ત શક્તિએ ખીલવા માડશે. કારણ તે શક્તિઓનો ઉપયોગ કરવાનું બહોળું ક્ષેત્ર પ્રેમ હમેશા તૈયાર કરી આપે છે. સાધારણ દાખલો લઈએ તોપણ જણાશે કે પ્રેમ અને દયા તો સાથેજ રહે છે; અને તે બન્ને લાગણીઓનું સંમીલન સદા કર્તવ્યને ખેંચી લાવે છે. કર્તવ્ય વખતે તેની ગૂઢ શક્તિઓ ખીલવીજ જોઈએ. આથીજ તે પોત નું તેમજ બીજાનું હિત સાધી શકે છે.

પગલું શુદ્ધ, કઠોર, પ્રેમામૃત વિહીન દૃઢ્ય નિરંતર સર્વવશ્ય પ્રતિ નિહુર રહેતું હોવાથી તેને કાંઈ પણ જાતનું કર્તવ્ય કરવાનું હોતું નથી. કરવાનું હોય છે તો તે એવું કે જે તેનામાં રહેલી શુભશક્તિઓનો વિકાસ કરવાને બદલે નાશ કરી નાખે આ રીતે ખરા કર્તવ્યમાં શિથિલ રહેવાથી તે શક્તિઓને આર્થિક પ્રાપ્તિવાદ અનુકૂળ ક્ષેત્ર નહીં મળવાથી તે મૃતવત્ બની જાય છે. તે નથી કરી શકતો સ્વહિત કે પરહિત, યા નથી પુરો પાડી શકતો ઉપર જણાવેલો પરબ્રહ્મનો પવિત્ર પેગામ. આવા અને આવા બીજા અનેક બાંધનોથી તેની સર્વશક્તિ કુદિત થઈ જાય છે અને છેવટે અધોગતિ પામે છે.

‘ પ્રેમ ’ વિષે આટલી મમજુતી પછી મૂળ વાત પર ફરીથી આવીશ એક ઠેકાણે લખ્યું છે કે —

‘ Love is the only King,
The only Ruler,
The only Creator.’

અહાહા ! ‘ શુ પ્રભાવ મમાયો છે આ ભાવ ભરી લીટીઓમાં ‘ કેવું અજબ અર્થવાગ્નિ લખાણુ ! આને વધાવવા જતા થયો વખત જાય અને વળી રચણનો અભાવ તેથી વાચક જાનેજ એક પછી એક છુટક છુટક વાક્યનો અર્થ એકાત્મક મમજુ લેશે એની આશાથી આગળ ચલાવીશ. જેમ જેમ તે વિચારતો જશે તેમ તેમ પ્રેમનું કંઈક અવનવું ચિત્ર તેની દષ્ટિ મર્યાદામાં ખડું થશે.

પણ અત્યારે મારે મારા વાંચકવર્ગને જાણાવવું જોઈએ કે મેં આગળ જણાવ્યું તેમ હું પેલો ધૂર્ત, મહિન, આડંબરચુકત, વાસનાઓ અને મીઠી લાલચોના પર વાળી પેલી કઠ્ઠી ઝડર જેવી ગોળા જેવો અધમ પ્રેમ છે તેનાથી તો આયોજન નામું-છું. તેને તો નવમજના નમસ્કાર ! એનામાં નથી 'શૌર્ય' નથી ઉત્સાહ-નથી આરોગ્ય-નથી સત્ય-નથી નિષાદસંપત્તિ-નથી સાદાઈ કે બદાઈ-નથી દયા કે વિવેક-નથી કૃતઘણુદિ કે ચોકખી ઉદારતા. તે તો કાયર, દીસો, રોગિષ્ઠ, જુકો, દંભી, ખાલી ઠાકવાળો, દુનિયાની કહેવાતી બવહાર યુદ્ધિ-પકકાઈમાં પૂર્ણ પ્રાવરણ, નિર્દય, અવિવેકી, કૃતમ, અને મનનો મેલો છે. એક આવા અધમાધમ પ્રેમની જાળમાં ફસાયેલી કાઈ બિચારી વ્યક્તિનું દ્રષ્ટાંત હોય, તો તેનામાં ઉપર જણાવેલા વતાઓછા હુરુજો જરૂર સ્થાન કરી રહેલા જણાશે.

વાંચકમધુ ! હું જે પ્રેમને શુદ્ધ કહું છું, તે આ જાણાવિ-હોયી તદ્દન જુદોજ છે. એટલું તો જરૂર માનજે કે મત્સ્યલોકની હવનવલ્લરી ઉપરની આ સદૃશ્ય મંજરીની કદર પીળને પહેલી તો નહીં સમજાય. અનેક પ્રકારના અસાર કલહોથી કંટાળેલા હવનને વિજય ગણી સંસારને અસારવત્ લેખી વિપપૂર્ણ ધારનાર ધણા મનુષ્યોને પુછતાં જણાયું છે કે તેમની દ્રષ્ટિ એવી હુંકી અને હુલ્લસક હોવાનું કારણ કયું સ્વાર્થમય હવન ગાળવાના મોઢા મોઢા મનોરથોના મહાલયો જ છે.

કયું એકજવાર તમે તે મોહક, ઈંદ્રવર્ણસમ, લાલિત્યથી લચી જતા લાગતા સ્વાર્થ અને દંભને આધાર પિછોડો દૂર કરી તમારી આસપાસ જુઓ. પેલું સાદું પણ મીઠી સાગન્ધ્યપૂર્ણ, આદલદક, મુદોમગ અને કલ્યાણ રસપૂર્ણ પુષ્પ નિહાળો. એકવાર સદૃશ્ય કરો. પણ જો જો તેની નાચુક ગળી ન મરણય. જો જો તે તમારામાં ધણા સમયથી સ્થાન કરી રહેલા ક્ષિપ્ત અહંકારના આવિર્ભાવથી ક્ષોભ ન પામે. જો જો તેની લાડીલી જ્ઞાતીકી લતામાં લટકી રહેલું, તે મુઠ્ઠા કુમુદ તમારા કંઈક હાથમાં લીધું દરમિયાન પ્રાપ્ત ન થાય. તેને માટે ચલે પહેલા આધિકારી. ચલે શુદ્ધ, સરસ, સાદા, નિરાભિમાની, સ્વાર્થત્યાગી આત્મસાધુ, જ્ઞાનાસાગર અને શૌર્ય, ઉત્સાહ, ઉત્તેજ અને આરોગ્યની સાદાત્ પ્રતિમા. ત્યારે તેની પ્રાપ્તિ યજ્ઞ ત્યારેજ તમ્મો મુખ્ય એ 'શુ' ચીજ છે તેનું જાન આવશે. એકવાર એની સદૃશ્ય લીધી એટલે તમને સમજાશે કે આની મધુરતા મરણના ગણાતા મહાકલેશથી વિતાયરત ચલેલા, કલેશ કદંબમાં હુળિગએલા, સ્વાર્થ-સુદ્ધિમાં સરી ગએલા, મૃત્યુમેકની મોહક મજા (ઉપરથી સુદર જણાતી પણ અદંબી વિશ્વ કૃપાણુસમ) માં મગી પડેલા, પ્રપંચમાં પચી ગએલા અને પાખડનાં

પૂજારીઓને ન જણાય એ સ્વાભાવિક છે. તેમને તો તેટલો વખત તે વિષયો, પ્રાણધાતક કુખીજ તેમના સર્વ સુખનું સાધન જણાશે. પણ વિચાર સૃષ્ટિમાં વિહરતા વિહંગમેને ઉચ્ચ આદર્શો ધરાવનાર, મુદ્ધમ ઋષ્ટિના મેવકાને મંસારમાં મુરખ્ય શાંતિ પ્રસરાવનાર, સુરલોકના સારસને અને પ્રપંચથી પર એવા પ્રેમના દિવ્ય પ્રદેશમાં પરવરતા પંખિડાનેજ તેની મધુરતા, દિવ્યતા, સૌંદર્ય, સાવરણ્ય રમ્યતા અને પ્રભાવની પ્રતીતિ થશે. એકજવાર તમે સ્વાર્થ અને વિષયવાસનાઓના ગ્રાસીય અને સાંકડા ખાખોચીઆને બદલે પ્રેમના મહાન મહોદધિમાં મગ્નન કરી જુઓ. સાંસારિક આધિવ્યાધિમાં બદબદતા કુદ્ ક્રીડા મટી જઈ પરમાર્થ અને પ્રેમપૂર્ણ મહાસાગરની મજા માણો, એટલે તમને ઉપલા અધમ વિચારો કદી નહીંજ આવે. ત્યારેજ જણાશે કે વિષની વિમૂતિઓ માનવકુળના કલ્યાણ અર્થેજ નિયત થઈ છે અને થાય છે. તેમનો સદુપયોગ કરવાથીજ આપણે શાંતિનો મહામૂલ્ય ખજાનો રળી શકીશું. તેમનો દુરુપયોગ કર્યાથીજ કંઈ પણ વિવેક ન રાખતાં ફક્ત તુંડાઈમાંજ તાપર થઈ જઈ 'તેરેતેરે તેરાણિ' કરવા જતાંજ આપણા દિતવૃક્ષ ઉપર તિરણ તરવાર ઝડપી રહે છે. તે તરવાર અવનતિની. તેનાથી જ આપણને રૂપરૂપ થશે કે મનુષ્ય જીવનના આ મોંઘેરા મણિનો એવી રીતનો અનાદરજ આપણને અવનતિના ગેળી ગર્તમાં ફેંકી દઈ ગેળ કરી દેવા બસ છે !!!

આટલું બધું સમજ્યા પછી જો મનુષ્ય પાછો પ્રગેતિના માર્ગ પંથે પસવા જઈ થઈ જાય, ને તે પ્રમાણે અવિરત ખંત રાખીને 'અર્થ સાધયામિ ન દેહં યાતયામિ' એ મુત્રાનુસાર તેમાં પ્રવૃત્તજ રહે તો તે સર્વ ઉદ્દેશનું ફલ પણ તેજુજ વૈભવશાલી પ્રગટાવી શકે છે. તેની સમક્ષ ધીરે ધીરે સંપ, ઉત્સાહ, નેમ, આનંદ અને શાન્તિના આશાવંત જીવંત આદર્શો ખરા થઈ જાય છે. તે પ્રમાણે વર્તન કર્યાથી તેનો ઇદલોક સ્વર્ગકુંજ બની જાય છે. આનંદ સદરીતો નિરતિશય આનંદ લૂટવા તે બાગ્યશાલી બને છે. પરશોક તો સુધર્મી હોય છેજ. કારણ 'With imperfections Misery, with perfection bliss.'

પણ એટલું તો સુવિદિત જ છે કે કંઈ બધા મનુષ્યો ફક્ત બોધ વડે અને વળી સાક્ષાત્ દાખલા વડે પણ કેટલીક વાર સુધરતા નથી. તેમને પમ્યાતાપનાં આંસુઓ ઘોડા વખત માટે આવે ખરા, પણુને આંસુ ભૂતકાળનાં પાપો નથી ઘોષી શકતાં. તે આંસુ ભવિષ્ય કાળમાંના કંઈકના રરતાઓને સાફ નથી કરી શકતાં. તે તો 'સોડની શિખામણુ ઝાંપા મુધી' એ લોક પ્રચલિત કહેવતનુસાર શબ્દિક વૈરાગ્ય-રમશાન વૈરાગ્ય-જેવાં બની જાય છે; અને વળી પાછું બ્યાંના ત્યાં આવા મનુષ્યો ખરેખર! દયાજનક નિયતિ ભોગવે છે. તે બિચારા વાસ-

નાઓને (Passions) દયાવી દેવા પ્રયત્ન કરે છે પણ તે બધું નિષ્ફળ જાય છે. આવા કટોકટીના પ્રસંગે ઉપર જણાવેલ ત્રિપતી કુંપી તેની સમક્ષ તરવરે છે. બિયારો ભૂલો પડેલો સ્વરૂપભાન વિનાનો અર્થ મુસાફર તેને સર્વસ્વ માની બેસે છે. તેમાં લપટાય છે. પસ્તાય છે. કલેશ કરે છે. કુટાય છે. આ વખતે પરમાત્માની અકળ માયા યાદ આવે છે, કાળ, દેશ અને સ્થિતિનાં સંબંધે બંધનોમાં જકડાયેલો તે મનુષ્ય આત્મશ્રદ્ધાના અભાવથી અવર્ણનીય દુઃખ ભોગવે છે.

હવે ઉપર જણાવેલા દુઃખોદ્ધિમાંથી મુક્ત થઈ સુખાનંદમાં નિમગ્ન થઈ શકાય તે માટેના કેટલાક ઉપાયો અને તેના વિધિ વિસ્તારથી જણાવીશ. પ્રેમની ત્રણ અવસ્થાઓ છે. પહેલી અવસ્થામાં પ્રેમી પોતાને પ્રેમ પાત્રથી હસકો માને છે, બીજીમાં પોતામાં અને પોતાના પ્રેમપાત્રમાં રહેલા કેટલાક સામાન્ય તત્વો શોધી કાઢે છે, અને ત્રીજીમાં તેના પ્રેમ પાત્રના જેટલોજ પ્રભાવશાળી પોતાને બુદ્ધિ છે. ચોથી અને છેલ્લી અવસ્થામાં તેના ભેદભાવ સમૂળાજ જતો રહે છે, અને તેના હૃદયાગારમાં 'ચમુષૈવ કુટુંબવમ્' નોનં નિનાદ સંભળાય છે, તે વખતે તે એકરસ બને છે. એકજ રહે છે—'અહંબ્રહ્માસ્મિ' અને 'તત્ત્વમાસિ' જેવાં ગૂઢ રહસ્યાત્મક મંત્રોનો પોતાના હૃદયમાં પૂણું આવીકાર કરે છે, અને સોઝં સોઝમ્ ના મંત્રજાપમાં જ વિલીન થઈ જાય છે.

આ રીતે 'ક્રમશઃ ઉત્તતિપથતુ' વિલોકન કરતાં કરતાં આપણે બેધું કે 'પ્રેમ' મનુષ્યને અવનતિના ધોર ગાળામાંથી ઉદ્ધારી ગમનના પ્રશાંત અને ઉત્તત પ્રદેશમાં વિહાર કરાવે છે, અને તેજ તેનામાં રહેલી મોટી ખુબી છે. તે અશાશ્વત અને તદ્દન નિર્બંધ જણાતી વસ્તુને પણ તેનામાં રહેલું શાશ્વત્વ અને અમોહ બળને પ્રતિત કરાવે છે.

પ્રેમ છે ત્યાં પાવિત્ર્ય છેજ. પાવિત્ર્ય નથી ત્યાં પ્રેમ હોઈજ ન શકે. જે શાશ્વત અને અખંડ શાન્ત પ્રદેશ પ્રતિ સકલ વિશ્વ પ્રયાણ કરી રહ્યું છે તે શાન્તિ અને આનંદનું સામ્રાજ્ય પણ આ જન્મે તત્ત્વોને પ્રભાવેજ રચાયું છે. આરે મનુષ્ય આંતર અને બાહ્ય દષ્ટિએ એકાકાર બની જાય છે ત્યારે તે પોતે પ્રેમ અને પાવિત્ર્યની શુદ્ધ પ્રતિમાજ બની રહે છે. શુદ્ધ પ્રેમમાં અશુદ્ધિને તો રચાનજ નથી. આરે ગોપીઓ વિબંહક થઈને શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યે પ્રેમના અશુદ્ધિ મિશ્રિત આવેશમાં ભેટવા દોડી દોડી ત્યારે તેમને પ્રથમ પાવિત્ર્યની આદર્શ સેવિકાઓ થઈ ગયા પછીજ તેમ કરવા તેમણે જણાવ્યું હતું. બાઈબલમાં પણ જણાય છે કે ક્રાઇસ્ટે પણ ધનવાન પુરુષોને તેમનું ધન પત્નિ અને સર્વ સંતતિનો ત્યાગ કરાવ્યો હતો, અને પછીજ તેમને તેના શિષ્યો બનાવ્યા હતા. આમાં અશુ-

ચિનો ત્યાગ કરાવવાનોજ ઉદ્દેશ હતો. તેઓએ ધન આદિ વસ્તુઓ પ્રત્યે પોતાની અધમ વાસનાઓનો નિરંતર ધોધમાર પ્રવાહ છોડી મૂક્યો હતો, અને તેથી તે સર્વ વસ્તુઓ તેમને માટે નિષિદ્ધ થઈ ચુકી હતી. જો કે મહાત્મા કાષ્ટરે આ નિષિદ્ધ વસ્તુઓને સુધારી તેનો સદુપયોગ કરવાનો ઉપદેશ તેમને દીધો હોત, પરંતુ તેમણે જાણ્યું કે તે મનુષ્યોને તેની તેજ વસ્તુઓમાં ફરી નાખવાથી તેમનામાં રહેલી વાસનાઓ સતેજ થશે, અને જો કે ઉપદેશના પરિણામે તે બધી વાસનાઓ નાશ પામે તો પણ પાછી તે સર્વ વસ્તુઓ સુધારી ઉપયોગમાં લેવા જેવી કરવા જતાં થશે. દીર્ઘકાળ વ્યતીત થઈ જશે. આથી તેમને તે વસ્તુઓનો ઉપદેશ કરીને ત્યાગ કરાવી દઈને પછીથી બીજી વસ્તુઓ પ્રતિ તેમનો અનુરાગ દોર્યો હતો; અને તેમનો સદુપયોગ કરાવી ટુંક સુદૃઢમાં તેમને સુખી બનાવ્યા હતા. પરંતુ મેં આગળ જણાવ્યું તેમ આવી સ્થિતિ બહુ ઊંચા છે. જેમ જેમ આપણે આગળ વધતા જઈએ તેમ તેમ આપણને પાછળ રહી જતી વસ્તુઓનું મૂળ સ્વરૂપ સમજાઈ ગયાથી તેમના પ્રત્યેનું મમત્વ ઘટતું જાય છે, અને છેવટે ત્યાગ સાધી શકાય છે. પણ ત્યાગ માટે પણ ધીમે ધીમે આગળ વધવું જોઈએ. આટલા માટેજ મન્યસ્તાપ્તમ છેલ્લે શબ્દમાં આવ્યો છે. ઉપરનાં દૃષ્ટાંતોમાં જોયો ધણી આગળ વધેલી તેથી તેમને માત્ર કૃષ્ણ સિવાય સર્વ વસ્તુઓમાંથી મમત્વ જતું રહ્યું, અને શ્રીકૃષ્ણની સાન્નિધ્યમાં તો તેમને કૃષ્ણ માટે તેમના પોતાનામાં કે બીજા કોઈ પણ વસ્તુમાં મમત્વ રહેતું ન હોતું, તે વખતે તો તેઓ પ્રેમની ચોથી અવસ્થા પહોંચી જતાં હતાં. આજ પ્રેમની પરાકાષ્ઠા.

સુખદાવસ્થામાં જવા માગતો હોય તો મનુષ્યે શરૂઆત કુદરતથીજ કરવી. કુદરતમાં સર્વને જીવંત (Lively) જુઓ, અને તંમે પણ કંઈક જીવન શક્તિ મેળવશો. જ્યાં રસસહિત અવલોકન છે ત્યાં હમેશા આનંદનો અખુટ ઝરો છેજ છે. જ્યાં વિષની સર્વ વસ્તુઓને એક પરમ શક્તિની પ્રતીતિ કરાવનાર સચોટ પ્રમાણ પત્રકો મનાય છે ત્યાં કલહ રહી જતું ન શકે. જ્યાં ' Fatherhood of God, and brotherhood of man ' એ સિદ્ધાન્ત સ્વીકારાય છે અને તે અનુસાર વર્તન કરાય છે ત્યાં વૈર કે ઝાતીને સ્થાનજ નથી. જ્યાં શુદ્ધ સાત્ત્વિક ખોરાક. સ્વચ્છ સાદો વસ્ત્ર અને જીવનની અનિવાર્ય વસ્તુઓનેજ ફક્ત તેઓના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે ત્યાં દરિદ્રતા, લોભ, રોગ, કે કુરતા રહેવી સંભવેજ નહીં, એવું તો દરેક બુદ્ધિમાન પુરુષ કબુલ કરશે. જ્યાં ' To live for others is to live in God and for God ' નો સિદ્ધાન્ત સચવાય છે ત્યાં દ્રેષ, તિરસ્કાર ક્રોધ અને વ્યાકુળતાને સ્થાન હોયજ ક્યાંથી ! આવી રીતે જ્યાં જ્યાં કુદરતનાં સત્યો અવલોકીને તે

પ્રમાણે જીવનનો કા અસાધ્ય છે ત્યાં ત્યાં હમેશાં ચૈતન્યસ્ફુર્તિ રેલાય છે. ત્યાં પ્રેમનો અસ્ખલિત પરમાર્નદમય પ્રવાહ વહાંજ કરે છે; અને ત્યાં નિઃશંક્ય મનુષ્ય જીવનની ખરી મસ્તીનું બાન ધાય છે. કારણ 'Ereil ceases when selfishness is Killed.'

કુદરતને ચાહો એટલે સાગણીઓ કેળવાશે. સાગણીઓ કેળવી જીવન ઉત્તમ બનાવવાનાં બીજાં પણ ધણાંએક સાધનો પરમ શક્તિએ આપણને આપ્યાં છે, તેનો છુટથી ઉપયોગ કરવો. માતા, પિતા, બંધુ, ભગિની પત્ની મિત્ર અને ગુરુ વગેરે સર્વ કલ્યાણમય સંબંધો જીવનની તેનો લઠાવો લેવો એ મનુષ્યનો ધર્મ છે. તે સર્વ પાસેથી પ્રેમ મળ્યાંથી થોડું શીખી લ્યો. દરેક કંઈક જુદું જ આપશે. વળી જેટલે સ્થળેથી તમે તે રહસ્ય ઉદ્દેશવા માટેનો તેનાં જુદાં સ્વરૂપો જુઓ તેટલે સ્થળેથી જરૂર તે મેળવો. તે ઉપર ઉંડો વિચાર કરો. પરિણામ સુખદ છે. ધીમે ધીમે સાર વસ્તુ એવી શકશે. સર્વની ઐક્યતા સમજાશે. સર્વ શંકાઓ પરમ શક્તિના મહોદધિમાં મગેલા જણાશે. સર્વનો હેતુ સમજાશે. ધરતી સકેત ખુલ્યો થશે અને અનંતની ઓળખાણ પડશે, કારણ આપણે તો 'To worship the formless in form' એ ન્યાયે આગળ વધવાનું છે.

બંધુઓ ! આ વિશાળ કલ્યાણનો ધોરી રસ્તો આપણને શીકૃષ્ય, કાષ્ટર વગેરે મહાત્માઓ, બતાવી ગયા છે. તેમને પગલે ચાલો અને કલ્યાણ પ્રાપ્ત કરો. ઇષ્ટ વસ્તુ સિદ્ધ કરો; અને શાશ્વત આનંદમાં મગ્ન રહો. ક્ષુદ્રત્વ દૂર કરી શિવત્વ પ્રાપ્ત કરો. તમારું ખરું સ્વરૂપ ઓળખો, અને છેવટે તમારું પ્રેય, પ્રેમ, કાર્ય, સ્મરણીય, વંદનીય, પૂજનીય, જે કહો તે મેળવી પરમાર્નદ-અદ્વાનંદમાં મગ્ન થાઓ.

પ્રિય વાંચક ! આદર્શ તો ઘણો જબરો છે. ધીમે ધીમે આગળ વધવાને નિશ્ચય કરી પ્રયત્ન લાગી જઈએ તો કંઈપણ અસંભવિત તો નથીજ; પરંતુ તે માટે મહા શાખવી જોઈએ. એક જન્મ નહીં તો બીજો જન્મ. એવી આગળ પણ જન્મ-માનસે પણ છેવટ દર્શાવાયેલી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાની આશા કંઈ આકાશ કુસુમવત્ તો નજ લેખી શકાય. કારણ આ સર્વ વસ્તુઓ મનુષ્યને માટેજ પ્રાપ્ત કરવા નિયત થઈ છે, વળી બધા મહાત્માઓ અને ઋષિમુનીઓએ તે સ્થિતિને પ્રાપ્ત પણ કરી છે. અપેક્ષા માત્ર આપણી આત્મશુદ્ધિની જ રહે છે. સચોટ આત્મનિશ્ચય મિશ્રિત પ્રયત્ન ગમે નેવા કઈન કાર્યને સુલભ બનાવવો સમર્થ છે, તો શા માટે ડરપોક બની જઈ કેસરપાંખની મારફત બાકીને આવા ઉચ્ચ આદર્શોથી નાસતા દરવું ! એ આદર્શોમાંજ આપણું પ્રેય છે એમ નિશ્ચય

માનો. દૃઢતા સેવો, અને કમર કસી પ્રયત્ન કરો, પછી વિજય તમારોજ છે. હિંમત-વાન મનુષ્યને કંઈપણ પરતુ ફર્લામ નથીજ. આમ કરવાથી આપણે 'ટુલ નહીં' તેો ટુલની પાંખડી' પણ મેળવી શકીશું, અને છેવટે જરૂરી પ્રયાનના સામર્થ્ય વડે આપણે આ લેખની શરૂઆતમાંજ જોઈ ગયા છીએ તે ઇશ્વરી સંકેતને પુરૂ પાડી શકીશું.

પ્રયત્ન કરો, પ્રયત્ન કરો. શ્રદ્ધા રાખો, આગળ વધો, આજથીજ આ લેખમાં જણાવેલ પગથીએ ચલો, અને જીવન સુખમય બનાવો, એજ અંતિમ અભ્યર્થના !! इत्यलम् ।

પોક્ત વસનગૃહ.
ગોધરા.

} અંબાલાલ કેવાશંકર ત્રિવેદી.

કોણ જીતશે ?

૧ જે મુશ્કેલીઓથી ડરશે નહિ. ૨ જે પોતાના લક્ષ્યને ઊડશે નહિ. ૩ જે પોતાના કાર્યની જડ મજબુત રાખશે. ૪ જે નર કે નારી નિષ્કામ કર્મ કરી હેલ છે. ૫ જે સર્વ વાતમાં તળા સુંધી પહોંચીને કામને હાથ લગાડે છે. ૬ જે પરિશ્રમથી મુખ મોડતા નથી અને આમ કહે છે કે:—“कार्य साधयेयं जरैरं पातयेयं.” ૭ જે માર્ગના કાંટાને ટુલોની સમાન સમજે છે. ૮ જે ખરી રીતે જામ કરે છે અને ખ્યાલના ચોખ્ખા ચોડવતો નથી. ૯ જે નિડર છે તથા જીજ્ઞેસુ. ૧૦ જેને વિચાર છે તથા વદનુસાર ચાલવામાં જે હાનિથી ડરતો નથી. ૧૧ જે નોકર પોતાના પગારથી અધિક કામ કરી દેખાડે છે. ૧૨ જે બારે કામ કરવાનું સાહસ રાખે છે, અને પરિશ્રમથી ગજરાતો નથી. ૧૩ જે ઉત્સાહી મનુષ્ય પોતાના કાર્ય સાધનને માટે બળ યુદ્ધિ ને પરાક્રમને કામે લગાડવામાં ન્યૂનતા રાખતો નથી. ૧૪ જે અધિકારી પોતાના કાર્યમાં પૂર્ણતા, નિરાલસ્યતા, શીલતા, દયાળુતા, અને ઉદારતા દેખાડવાનો અવસર જીએ છે. ૧૫ જે કઠિનતા અને સરળતા બંને દશામાં સ્થિર યુદ્ધિ રહે છે. ૧૬ નિરાશાનો વિચાર જેને સ્વપ્નમાં પણ નથી આવતો, પણ પોતાનું કામ જડે ચોક્કસ કરે છે. જે પોતાના કામ, ધ્યાન, જીવનમાં સફળતાની પૂર્ણ આશાથી કરી રહે છે. જે સ્ત્રી પુરૂષ કે બાળક કેમને બળ ભરોસે કામ નથી કરતાં પણ કેવળ પોતે પોતાના પર વિશ્વાસ રાખે છે તે સર્વ કામમાં અવશ્ય જીતે છે.

સ્વ. વૈદ્ય કેશુશંકર મૂળજી.

(લે. પંડિત માનવ શર્મા.)

હિઓના વિવાહ વિધિમાં સપ્તપદી સમયે તરીકે પત્ની, દેવ આચાર્ય, અને આત્મીય જનો સમક્ષ પોતાના પતિ સાથે નેકરી વસ્ત્રો, તે સંબંધી પ્રતિજ્ઞાઓ લે છે. આ પ્રતિજ્ઞા દરેક સ્ત્રીઓ લેતી હોવા છતાં “અમે આ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા લીધી છું”

એમ તેમના ધ્યાનમાં ઓણું હોય છે, તેથી તેમની પ્રતિજ્ઞાઓનું સ્મરણ કરાવવા માટે તથા આ પ્રતિજ્ઞાઓ આર્થ વિવાદની ઉત્પત્તિ બાજના અને આર્થ સ્ત્રીઓના સહયોગનું દિગ્દર્શન કરાવવા માટે વિવાહ વિધિમાંથી અદિનું મુદતરતી બાબત સહિત પ્રકટ કરાય છે. આ માસિકના દરેક વાંચનારાઓએ આ પ્રતિજ્ઞાઓ પોતાના પતિ, બગિની અને પુત્રીઓને વાંચવા વંચાવવાની જવાબદારી કરવી. અને બની શકે તો બહેનોએ પોતાના ચિત્તિ આત્મીયજનો પાસે અથવા વિદ્વાને બ્રાહ્મણ પાસે આ સ્લોકો ઉપરનું પ્રવચન સોંપવું. જેમ સપ્તસ્તોત્રી ગીતા સંપૂર્ણ ગીતાના સારરૂપ છે, તેમજ આ સપ્તસ્તોત્રી વિવાહ સંસ્કારના સાર રૂપ છે. આ પ્રતિજ્ઞાઓને સમગ્ર મંદિર ધ્યાનમાં રાખી તે પ્રમાણે આચરણ કરવાથી આ લોક અને પરલોકમાં પરમ સુખ અને અનંત દની પ્રાપ્તિ થાય છે.

सुखदुःखानि सर्वाणि विभज्यन्ते त्वया सह ।

यत्र त्वं तदहं तत्र प्रयमे स्वाग्रवीदिदम् ॥ १ ॥

પ્રથમ પદે ક-યા શ્લોકે છે કે-તું તમારી અમે સહજા પ્રકારે સુખ દુઃખની સમભાગિની થઈશ ! તથા અપો તમે ત્યાં હું રહીશ :

રક્ષિષ્યામિ કુટુમ્બં નઃ આટ્ટદ્વાલકાદિકમ્ ।

યથા પ્રાપ્તે ચ સંતુષ્ટા દ્વિતીયે સામ્બ્રવીદિદમ્ ॥ ૨ ॥

દ્વિતીય પદે કન્યા કહે છે કે-યથા પ્રાપ્ત પંદાર્યમાં સંતોષવાળા થઇને
પ્રસન્ન થી તે બાલક પર્વતના આપણા કુટુંબનું હું રક્ષણ કરીશ. ૨

મર્ત્યમક્ષિરતા નિત્યં સદૈવ પ્રિયભાષિણી ।

મવિષ્યામિ પદે ચૈવ તૃતીયે સામ્બ્રવીદિદમ્ ॥ ૩ ॥

તૃતીય પદે કન્યા કહે છે કે હું પતિભક્તિમાં નિરંતર પ્રીતિ રાખનારી
તથા સદૈવ પ્રિય બોલનારી થઇશ. ૩

આર્તે આર્તા મવિષ્યામિ મુશ્વિની મુશ્વિની તથા ।

તયાજ્ઞાં પાલયિષ્યામિ કન્યા તૂર્થપદેશ્વરીત્ ॥ ૪ ॥

ચતુર્થ પદે કન્યા કહે છે કે-તમને હુઃખી દેખીને હુઃખ માનનારી તથા
શુખી દેખીને શુખ માનનારી હું થઇશ. તથા તમારી આજ્ઞાનું નિરંતર પાલન
કરીશ. ૪

ઋતુકાલે વિધિસાતા, રમિષ્યેહં ત્વયા સહ ।

મન્યન્નરં ન યાસ્યામિ કન્યેદં પશ્ચમેશ્વરીત્ ॥ ૫ ॥

પંચમ પદે કન્યા કહે છે કે-ઋતુ સમયે, વિધિપૂર્વક ઋતુસ્નાન કરીને
તમારી સાથે હું રમણ કરનારી થઇશ; તથા અન્ય પુરૂષ પ્રતિ કદાપિ ગમન
કરીશ નહિ. ૫

ઈદં સાક્ષી મહાચિણ્ણુ રયં વિશ્વાનરસ્તથા ।

વિપ્રાલમ્બ્યા ત્વયા નાઠં કન્યા ષષ્ઠે પદેશ્વરીત્ ॥ ૬ ॥

કન્યા છઠું પદે કહે છે કે-આ રથને શ્રીચિણ્ણુ ભગવાન તથા આ પ્રકટ
જ્યોતિસ્વરૂપ વૈશ્વાનર અગ્નિ સાક્ષી છે કે તમારે મને છેલ્લે દેવો નહિ. ૬

દોષપદ્ધતિ કાર્યેષુ મવામિ ચ સદાપિની ।

સ્વધર્માચારિણી ભૂત્વા કન્યેદં સપ્તમેશ્વરીત્ ॥ ૭ ॥

કન્યા સાતમે પદે કહે છે કે-હું આસં ધર્માચરણ કરીને હોમ યજ્ઞ વગેરે
કાર્યોમાં તમને સહાય કરનારી થઇશ. ૭

તેયાર છે !

તેયાર છે !!

તેયાર છે !!!

વહેલા તે પહેલા !

જેને મારે ચોખ્ખાલુથી વારવાર માગણી થતી હતી
તે સાહિત્ય પરિષદમાં સાક્ષરોની કમીટીથી સર્વોત્તમ
કરેલો ઇનામી નિબંધ.

રાષ્ટ્રીય શાળાઓમાં રેફરેટ છુક તરીકે ચલાવવા યોગ્ય

આદર્શભૂત જીવન.

સાક્ષરવર્ચ શ્રીયુત્ કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી
એમ. એ. એલ. એલ. બી.

મુખ્ય રમૌલકોઝકોર્ટના મુખ્ય જજ એમની પ્રસ્તાવના સાથે
વિસ્તૃત સુધારા વધારા સાથે બીજી આવૃત્તિ રૂપે તેયાર થયો છે.

જેમા મનુષ્ય જીવનના નિર્વિષ વિભાગો જેવા કે શારિરિક માનસિક અને
પ્રેતિક ઉચ્ચ જીવન, સામાજિક જીવન, અસ્મરી જીવન, વ્યાવહારિક જીવન, ધાર્મિક
જીવન, ને યશ કાય જીવન વિગેરે તે દરેકના અગત્યના માથે એવા નો
શી રીતે મુગ્ધિત અરખાલિત વિચારગ્રેણીમા અસ્કારી શ્રેયી સાદી અને
બાધામા અર્થા છે કે આખાસવૃદ્ધીપુરેને તથા ખામ કરી ન્હાના બાળકોને
સંબંધનમ થઈ પડે છે, એટલુ જ નહિ પણ તે ઉદાત્ત વિચારો વાચકના હૃદયના
પુખ્ત ઉતારી જઈ મન પર પવિત્રતા મુસ સ્કારિતા અને ઉત્તમ ચારિત્ર્ય આપે
ત જીવનની ચિરસ્થાયી ભાગ્ય જાય પડે છે જન્મથી અવમાન પર્વતની મનુષ્ય
નની દિ હર્તવ્યતા આલેખી તે ઉત્તમ રીતે રંગ અદા કરી શકાય તે ચારી રીતે
વાયુ છે એક નખત હાથમા લીધા પછી પૂરે કર્મો મિત્રાય તેને છોડુ ગમતું નથી
અને દેશી રાજ્યોએ ઇનામ લાખેરી મારે મળુ કરી પુસ્તકની યોગ્યતા
માફી છે, તેમજ વિદ્યાર્થીના પણ અને ઉત્તમ અભિપ્રાયો મળેલા છે, તેથી
હમકકણને આગળીની જરૂર રહેતી નથી

શાળાઓમાં જાતિમા તથા લગત પ્રગમે રનેલી રાજ્ય ધીઓને

જ્ઞાનની લહાણી કરવા યોગ્ય મુદ્દો ઇપાનરાણુ

આ ન્હાનકક પુસ્તક રમકક જેવું બન્યું છે.

ડી મન પોસ્ટેજ સિનાય માત્ર આના આઠ

પુસ્તકને મારે ખાગણી મોડી દે વાંચી પ્રથમાવૃત્તિની પેઠે પાછળથી જાગ્યે
સત્તાવું ન પડે મારે આજેની બી ધી ધી મોખ્ખા વખો દાને —

અધ્યાય પંદરમો.

ધિશ્ચિર કહે છે—હે બ્રહ્મન ! આ કથા સાંભળીને મારું મન હ્રમણું બને છે, ને સદેહ ઉત્પન્ન થયેલું મન શાંતિ પામતું નથી. (૧) આદિ અને અંત વગરના તેમજ સંકટ વિનાના અને દેવોના પણ દેવ વિષ્ણુનો ધનુષ્યથી શિરચ્છેદ કરી સંભવે ? (૨) એમને શસ્ત્ર છેલ્લી શક્તિ નથી, તેમ અગ્નિ બાળી શક્તો

નથી, પાણી પલાળી શક્તું નથી, ને પવન શોષી શક્તો નથી. (૩) જેમની આરાધના કરીને પવિત્ર આચરણવાળા મહાત્મા મુનિઓ સુખનું ધામ એવા તે વિષ્ણુના પરમ પદને પામે છે. (૪) કાળ અગર જેને દૈવ કહે છે તે હ્રમેશાં જેમને આધીન રહે છે, તો તેમનું માથું છેલ્લયનું સાંભળીને ચિંતા કેમ ન થાય ? (૫) કૌમ્ય કહે છે—જેનો આત્મા પ્રસન્ન છે એવા તારે આમાં ચિંતા કરવી નહિ. આ તો અસુરોને મોહ પમાડનારી દેવનાદેવ વિષ્ણુની માયા છે. (૬) જેમના વડે આ રચાવર જંગમ આપ્તું જન્મતું બાપી રહ્યું છે તેમને દુઃખ શ્રેષ્ઠ કહાય છે મરણ હોયું નથી. (૭) તેમને દેહ નથી, કોષ સાથે સંબંધ નથી, ને સર્વથી પર, અને સનાતન છે. તે મહાત્માએ કોષ કારણને લીધે આ માયા કરી છે. (૮) એક વખત સુધ્ધા દેવો બ્રહ્માને ઘેરે મયા, ત્યારે બ્રહ્માણી ગર્વથી દેવો પ્રતિ બોલ્યાં કે. (૯) જેવી રીતે હાલમાં શ્રીશંકર પોતે મોહની રૂપ પંડે મોહ પામ્યા તેમ મારા પતિ કદિ વિષ્ણુની માયાથી મોહ પામ્યા નથી. (૧૦) તેમનું વચન સાંભળીને દેવના દેવ જનાર્દને જગતના પાત બ્રહ્માને મોહ પમાડના નિચાર કર્યો. (૧૧) પછી તેમણે આ માયા કરીને મસ્તક છેલ્લું, તેમનું છેલ્લયનું મસ્તક બ્રહ્મ પ્રજાપતિનું મોહ ઉત્પન્ન થયો. (૧૨) હે ધર્મજન ! અ પ્રમાણે મેં તને શીષ્યોદ્દેશનું કારણ કહ્યું. દેવનાદેવ રમાના પતિ માટે બીજી કંઈ કહવાના કરવી નહિ. (૧૩) હવે ધર્મારણ્ય તીર્થ કે ત્યાં, બ્રહ્મા વિગેરે દેવો વિષ્ણુની પાસે રચા લગા તેમાં યજ્ઞેષુ પવિત્ર ચાલે આંભળ. (૧૪) તથા લોકને

માવન કરનારી દેવની નદી અંગા ત્યાં લાવ્યા, ને ત્યાં તળાવ બનાવી
 દેવતાએ તેને તેમાં સ્થાપી. (૧૫) તે તળાવ દેવોએ બનાવ્યું માટે તે
 સરોવર કહેવાયું; અને તે ગંગાજળથી પૂર્ણ થવાનાં કારણે પવિત્ર થયું. (૧૬)
 તે સરોવરમાં જ્યાં જે દેવનું સ્નાન કરવાનું સ્થાનક હતું તે સરોવર પર
 રચળ તેમના નામથી પ્રખ્યાત થયું. (૧૭) સ્વચ્છ ને મીઠા જળવાળું
 કમળથી શોભાયમાન, તથા હંસ કારંડ્ય ને ચક્રવાકથી તે દીપવા લાગ્યું. (૧૮)
 હે મહાભાગ ! ત્યાં સ્નાનપાન કરવાથી પવિત્ર એવાં વિષ્ણુતીર્થ, બ્રહ્મતીર્થ,
 રૂદ્રતીર્થ, વરુણતીર્થ, ભૌમતીર્થ, ભાનુતીર્થ ને વસુતીર્થ નામનાં તે તે દેવો
 નામ પરથી તીર્થો થયાં. (૧૯-૨૦) હે રાજા ! ઈંદ્ર વિગેદ દેવોએ મળીને
 સરોવર બનાવ્યું તેથી દેવ સરોવર નામથી પ્રખ્યાત થયું. (૨૧) હે રાજેન્દ્ર
 ધર્મારણ્યમાં દેવોએ રાક્ષસોનો નાશ કરી પરિશ્રમની શાંતિ માટે દેવ સરોવર
 જળકીડા કરી. (૨૨) સ્વર્ગમાં માનસ સરોવર પેઠે અંગા જેવા નિર્મો
 જલવાળું તથા ચારે બાજુ કુમુદ અને કમળથી છવાયલું; કિંશક, અશોક,
 બદ્ધલ, મુનિવૃક્ષ, દાડિમ, તથા કૌવિદ્યાર કરંજ ને લોધવૃક્ષથી શુશોભિત
 અખેડ અને અગરના વૃક્ષોવાળું, તથા કોટીલિના સ્વરથી શબ્દાયમાન, અં
 ભમરાઓની હાર ગણગણાટ કરી રહી છે જ્યાં એવું તે સુદરં સરોવર શોભે
 છે. (૨૩-૨૪) દુઃખથી પીડાયેલા જે માણસો ત્યાં સ્નાન કરે છે તે તુરંત
 શોકથી મુક્ત થઈ સુખી થાય છે. (૨૫) વારાણસીમાં પ્રયાગમાં તથા નૈમિષ
 ધારણ્યમાં જે પુણ્ય થાય છે તે કાર્તિકી પૂર્ણિમાને દિવસે તે સરોવરમાં
 કરવાથી થાય છે. (૨૬) દ્વંડો વેદીઓ અને યજ્ઞરથંભો વડે શુશોભિત
 તે મોટું સરોવર ભવરૂપી સાગરમાં મગ્ન થયેલાને તારનાર છે. (૨૭)
 ભર્પતિ ! પછી ત્યાં હયમીવ શરીરવટે વિષ્ણુએ ત્રણેય વરસ સુધી ઉત્તર
 કર્યું હતું. (૨૮) શારંગ ધનુર્ધારી તે દેવના દેવવનું મરતંક ત્યાં આવે
 હતું. જે વંદે દેવો અને બ્રહ્માએ મોક્ષેશ્વર નામના શંકરે ત્યાં સ્થાપ્યા. (૨૯)
 હે ભૂપ ! દેવ સરોવરમાં નાહીને જે તેની પૂજા કરે છે તે મોક્ષેશ શિવની રૂપ
 સર્વ પ્રકારનાં રૂપ મેળવે છે. (૩૦) તેરસાને સોમવારે મોક્ષેશ્વરની પાસે
 ડાહ્યા કરે છે તે સર્વ પ્રકારનાં સંકટથી મુક્ત થાય છે. (૩૧) તે શંકર
 સેવા કરવાથી વાંઝણીને પુત્ર થાય છે, દરીદ્રી ધનવાન થાય છે, ને કોટીઓ
 મેગથી મુક્ત થાય છે. (૩૨) પૂર્વે નારાયણ એવા બ્રહ્માએ પાંતે ત્યાં તપ કરે

હવું, ને મોક્ષેશ્વરની કૃપાથી સૃષ્ટિનું સામર્થ્ય મેળવ્યું હતું. (૩૪) હયગ્રીવ
 રૂપ ધારણ કરનારા વિષ્ણુએ તેમની બાહ્યમાંજ તપ કર્યું હતું. તેમને જે નમે
 અને પૂજન કરે તેની સર્વ ધરજાઓ ફળે છે. (૩૫) દેવ સરોવરમાં સ્નાન
 કરીને અને જનાર્દન દેવને પ્રણામ કરીને બકિતથી મોક્ષેશ્વરની જે પૂજા કરે
 ને માણસ મુક્તિ પામે છે. (૩૬) જેને રમેદર્શન ન થતું હોય, એકજ છોકર
 વાળી, છોકરાં વગરની, અને જેનાં છોકરાં મરી ગયાં હોય તેવી સ્ત્રી અને તેના
 પતિ એકજ વસ્ત્ર પહેરી તે સરોવરમાં વિધિપૂર્વક સ્નાન કરી દાન દે તો તે
 વંધ્યાદોષ નાશ પામે છે. ને વાછડી સાથે ગાયનું દાન કરવાથી પુત્રો પામે છે.
 તેમાં સંશય નથી. (૩૭-૩૮) મોક્ષેશ્વરની પ્રવૃત્તિઓએ દેવને બનાવેલો કુ
 છે. ત્યાં સ્નાન કરવાથી માણસ સર્વ પાપથી મુક્ત થાય છે. (૩૯) પ્રે
 મુક્તિ માટે કાર્તિક માસની યોદ્ધાના રોજ પ્રેતને ઉદ્દેશીને ત્યાં તક્તો પિ
 કરવો. (૪૦) જે માણસો સ્નાન તથા દાન કરાવ્યા વગર ખાટલામાં જ
 મુજરી ગયાં હોય, જેનું ઉત્તર કાર્ય કોઈએ ન કર્યું હોય, તથા પ્રેતની વર
 પામીને ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થએલાને જે પીડા કરતા હોય તેમના ઉદ્ધાર માટે
 તક્તના પિંડ આપવા. (૪૧-૪૨) કાર્તિક માસની યોદ્ધા ને પુનઃ જે માણસ
 દેવકુંડમાં નાહી પિતૃઓનું તક્તથી તર્પણ કરેછે તેના પિતૃઓ તૃપ્ત થઈ
 પામે છે. હે મહારાજ ! મેં તમને આ શુભ તીર્થ વિશે કહ્યું. (૪૩-૪૪) ધર્મ
 રૂપમાં સર્વ દેવોએ મળી જે સરોવર રચાવ્યું. અને ધર્મરાજાએ વિષ્ણુએ ત
 અહાએ ત્યાં તપ કર્યું તે પણ તમને કહ્યું. (૪૫) યજ્ઞ અને તર્પણ કરવાથી
 આપે તેવી તે દેવભૂમિ બન્યુવી. અહીં સ્નાન કરી જે દાન કર્યું હોય તે કે
 ગણું થાય તેની સંખ્યા ગણાતી નથી. (૪૬) જે માણસો બકિતભાવથી
 ઉત્તમ આખ્યાન સાંભળે છે તે સર્વ પાપથી મુક્ત થઈ વિષ્ણુ લોકને પામે
 (૪૭) દેવ સરોવરનું મોક્ષેશ્વરનું તથા પવિત્ર વિષ્ણુકુંડનું માહાત્મ્ય સાંભળી
 પાપથી મુક્ત થવાય છે. (૪૮) જે માણસ હયગ્રીવની ઉત્પત્તિ મન દ્રષ્ટ
 તે માણસનાં સર્વ કામ ફળે છે તેમાં સંશય નથી. (૪૯) વિષ્ણુના
 આ બાબતમાં શ્રદ્ધાને સંશય ઉત્પન્ન થાય તો તેણે વાજસનેયી શાખાના
 વેદના પ્રમાણથી તે સંકા દૂર કરવી. (૫૦) માટે (વેદોક્ત હોવાથી
 વિષ્ણુની લીલા છે એમ વિચારી સદેહ ન કરવો. જેની રીતે મત્સ્ય
 પ્રભુના અવતારો થયા છે તેવીજ રીતે આ હયગ્રીવ અવતાર પણ છે. (૫૧)
 આ પ્રમાણે પદ્મપુરાણના પાતાળ ખંડમાં આવેલી શ્રીધર્મા
 કથાનો દેવસરોવરનાં મહાત્મ્યનો પંદરમો અધ્યાય.

પ્રભાસાંકર જયસાંકર

શું આમજ !” મધ્યરાત્રીનો સમય વીતી ગયો હતો. અંધકાર અને અજવાળા વચ્ચે દ્રંદુર આવી રહ્યું હતું, પ્રકાશનો જ નય છે અને અંધકારનો પરાજય છે એનું અભિલેખિત હૃદયમાં ફરી ગયું. ચંદ્રને તેજ શીકડું પડ્યું. અને પરાજયની ધાસ્તીમાં ને ધાસ્તીમાં પોતે મોં સંતાડવા લાગ્યો. ફક્ત શુંક શુરવીર રણભૂમિમાં ફેસરીઓ કરી

જો બીન ડર આત્મસ્થિતિ તે ટકાવી રહ્યો. ધન્ય છે આવા વીર નરોને આખરે આ મહાન સંઘર્ષને પણ બહાદુરીથી પાછું હાંપું પડ્યું.

આવા રણસંઘર્ષના સમયને વિશે. “હા ! શું આમજ ! ના મહા હૃદયવાળું પોકાર સાથે એક યુવતી પોતાના પર્શક પરથી બહાવરી બહાવરી ઉઠી. તેણીને કંઈક સ્વપ્ન થયું હોય એમ માન્ય પડ્યું. એકદમ આ સ્વેત સુંદર સ્વરૂપમતીના કોમળ અને મૃદુ હૃદયમાં મહાન ધ્યાન યથો, અને તે સાથે તેણી આરસના પુતળાની માફક સ્તબ્ધ યથ મુર્છિત અવસ્થામાં ભૂમિપર પડ્યા.

શય્યાત્યાગ અને મુર્છા-આત્માગમનના મધ્ય સમયમાં પ્રકાશ યતુપર વિનય મેળવી સૃષ્ટિની ગાદી પર વિરાજ્યો છે એમ તેણીને દૃષ્ટિ જોયર થયું હતું. સાક્ષ નજીકના મહેલમાં અને પતિની ધાસ્તી આવી અવસ્થામાં પણ તેણીથી દૂર રહી રાક્ષાં નહિ. આત્મ-ચેતન પાછું મેળવી તેણીએ સાવરણી ને નૈરત્ય ખૂણામાં પડી હતી તેના તરફ પ્રયાણ કર્યું. સ્વપ્નનો ખ્યાલ અને હૃદયના અંધકાર તેણીના મનમાં કામનું હતું. જેમ સંઘર્ષો અત્યંત કામ કર્યા ચાલ્યા નય છે, તેમ તેણીના સ્વેત અને કોમળ હસ્ત વાગીદ વાળતા ગયા. એટલામાં બીજે આઘાત થયો. “કમ બાતી ! મેં તારું બગાડ્યું કે મારા ઉપર નિઃવાસનું નાખ્યું છે !” ગંભીર બીચારી અનાય ત્યાં શું જોતે ! તેણીને તો માત્ર થયું ધન્ય સદન કરવાનું જ માથે પડ્યું. હજી પણ જોમ અંધકાર કુમુદ ઉપર સંપટ બની પોતાને કેદમાં ગુંગળાવાની પણ ફરકાર રાખ્યા વિના કમળ પાછળ ગુંગળાવ કરી રહે છે તેમ સ્વપ્ન રૂપી અમર અધુમરી કમલાક્ષીનો કેડો પકડી રહ્યો છે.

પ્રિય વાંચક ! નકકી તારા હૃદયમાં રમીજ રહ્યું હશે કે આવા કુઃખમય સ્થળે આ કોણ સુવંતી હશે ? લોહીસરિતા તટપર ગુણનગરી નામનું રમણીય નગર આવેલું હતું. આ નગરી વિદ્યાધામ તરીકે પ્રખ્યાત હતી. હાલમાં પૂર્ણાનંદ પંડિત સર્વ પંડિતોમાં શ્રેષ્ઠ ગણાતા હતા. પૂર્ણાનંદ પંડિતે કાશી ક્ષેત્ર જેવા સર્વોત્તમ વિદ્યાધામમાં પચીસ વર્ષ સુધી કઠીણ વિદ્યાભ્યાસ કરી વેદ વ્યાકરણમાં મહાસમર્થ શાસ્ત્રીની પદવી પ્રાપ્ત કરી હતી. વિદ્યા સંપન્ન કરી આવ્યા પછી ગૃહસ્થાશ્રમ માંડ્યો. સદ્બોધે તેમને ત્યાં પુત્રી અવતરી, તેનું નામ પદ્માવતી રાખ્યું હતું. આજ પદ્મા મુર્છિત અવસ્થામાં આપણી આરસ પહાણની પુતળી.

પદ્મા બાર મહીનાતી યષ્ટ હશે. આ સમયે પૂર્ણાનંદ પંડિતજી કોઈ પત્નિ-રંભ હશે ત્યાં સીધાવ્યા. યજ્ઞમંડપમાં હજારો વ્યક્તિઓનો મેળાપ થાય છે. પૂર્ણાનંદજીને કાને કોઈ નવિન વાત આવી અચકાઈ. પૂર્ણાનંદ પંડિત હર્ષમાં મગ્ન થઈ ગયા. યજ્ઞ-મંડપમાં પ્રાધાન્યતમ વેદશાસ્ત્ર વિદ્યાસંપન્ન વિદ્વદ્વર્ધ મહાસમર્થ શાસ્ત્રી શ્રીયુત માધવાનંદજી પધાર્યા હતા. તેઓ કલ્યાણીપુર નિવાસી હતા. ગુણીપુર અને કલ્યાણીપુર વચ્ચે પાંચે યોજન હોઈ માધવાનંદ પૂર્ણાનંદના પરિચયમાં હતા. પણ આ સમયે કાંઈક વિશેષ સાંભળવામાં આવ્યું હતું. ૭ એક માસ ઉપર માધવાનંદને ત્યાં પુત્ર પ્રાપ્તિ યષ્ટ હતી. પૂર્ણાનંદજીએ આ હાલ જ સાંભળ્યું હતું. વિશેષ પુત્ર અવિવાહીત હોય. આથી પૂર્ણાનંદજી આનંદોદ્ધિમાં હુબાહી મારી ગયા. સમય ધલોળ ઉગીત આવી પહોંચ્યો. પોતાના જેવું ભાગ્ય-શાલી દુનિઆમાં કોઈ પણ રહ્યું નહિ. આવા ઉત્તમ કુટુંબના વેરાઈ યવામાં પોતે ક્યા શાસ્ત્રધારે ભાગ્યવાન સમજતા હશે તે કાંઈ કળી રાકાયું નહિ. પણ તેઓની વર્તણૂક કાંઈક એવીજ માલુમ પડતી હતી. હા! આતું આર કુટુંબ કોના નસીબમાં ? મારી પદ્મા ખરેખરી નસીબવતી ?”

વેદ અને વ્યાકરણના મોટા મોટા ગ્રંથો ઉચ્ચાવવામાં જોડણું કંઈ વેડ્યું હતું તેટલું પુત્ર યા પુત્રીના ભવિષ્ય વાંચવામાં, શાસ્ત્રજ્ઞને કંઈ વેડ્યું પડ્યું નથી. અદ્ભુત છે કે આવા વિદ્વાન પંડિતમાં પંડાતા મહાનુભાવો પણ પુત્ર યા પુત્રીને જીતી ચોપડી બરોબર ગણે છે. પુસ્તક વાંચવાનું તો સહેલ છે, કારણ તેમાં જોઈ એક પછી એક ઉદાહરણો હોય છે.

‘પદ્માનું લગ્ન નવમે વર્ષે કર્યું. એટલે પછી તેણી પ્રત્યે પિતા માતાનો કંઈ નાણુક યષ્ટ ગયો. પરંતુ પછી પદ્માને સાસુરે રહેવાની ફરજ પડી. સાસરામાં હુઓને કેટલું સુખ મળે છે તે કોઈથી અજાણ નથી. પુત્ર રૂપે ધનની પગાર માપી વહુને ગૃહકર્મની આકરડી તરીકે લાવવામાં આવે છે. પદ્મા નોકરી પર નથી. કદાચ કાંઈક સુખની આશા રાખવામાં આવે તો તે પતિ તરફથી જ છે.

ठकवृन्द तनिक स्वयंविचार की जिये कि जब आपको अपनी स्वयंता प्रतीत हो रही है तब ही आप में तू आदि शब्दोंको संकेतनार्थ प्रयोग करते हैं अगर ऐसा न होता फिर आपको में तू आदि वाक्योंके उच्चारणकी कोई आवश्यकता न जान पड़ेगी कारण कि में या तू

यह दोनो शब्द अहं व परके बोध रूप हैं ऐसे ही जब आप ब्रह्मास्मि की भावनाको अपने अंतःकरण में स्थान देते हैं जिसका अर्थ में ब्रह्म निकलता है इसमें जो में ब्रह्म हूं संकेत किया जाता है उससे ये ही होता है कि जो ब्रह्म है उसको संकेत करके अपना अस्तित्व करनेको क्या जरूरत प्रतीति हुई. जो संकेत करके अपना ज्ञान है और जो वह संकेतसे मान करा रहा है तो मालूम होता है इससे पहिले उसको अपना स्वरूप ज्ञान न था कारण कि जो राजा उसको क्या आवश्यकता है कि वह अपना राजापना प्रगट करे इससे मालूम प्रत्यक्ष पड रहा है कि प्रथम वह राजा नहीं था. अब जब उसने राज्यपद पाया तब उसने अपना राजा होना संकेत किया. इस संकेतके करनेसे राजाने अपनेमें अहंकार यानीमें को अपना अस्तित्व बतलानेके ग्रहण किया. जब दोनो शब्द राजाने मिले तो उसका शुद्धत्व न हो रहा. वह मिश्र भावको प्राप्त हो गया. इस कारण उसको अपनी शुद्धताके लिये जो उसने में हूं शब्द ग्रहण किया है अपने राजा शब्दसे निकालना भाग होगा. जब कहीं राजा स्वच्छ रह जायगा ऐसे ही जो ब्रह्मास्मिसे प्रबोध होता है. उससे जवतक आत्मिको जुदा न किया जायगा तवतक स्वच्छ शुद्ध ब्रह्म प्रतिपादन नहीं हो सक्ता. सो प्रियवरो अब विचारिये

कि जो इसमेंसे इन दोनो शब्दोंके अस्तित्व ब्रह्म धर्मके लिये आवश्यकता
मात्र पड़ती है इसका नाम कर्म है. और जब हम इनको उसमेंसे
निकाल चुकेंगे तब हमको अपने कर्मका नतीजा (फल) मात्र पड़ेगा.
यानी हम शुद्ध हो जायेंगे और जब शुद्ध हो गये तो शुद्ध स्वरूप
नन्दका आनन्द पायेंगे इसका नाम भोग होगा, यानी हम आत्म धर्ममें
जोन रहेंगे.

पाठक गण ! आप समझ गये होंगे कि जो मैंसे आप श्रीमानोंसे विनय
किया सो अब औरभी समझ लीजिये देखिये. हमारे पर हमारे हिन्दु धर्म
शास्त्र यह विदित करते हैं कि परमात्मा अपने विराट् स्वरूपसे सर्व
ब्रह्मांडमें व्याप रहता है. इस कारण कोई जगह ऐसी नहीं जहां परमात्मा
न हो. इसी कारण उस विराटरूप परमात्माको हम जीव रूपसे सब में
पाते हैं. और शास्त्रोंमें भी जीवको परमात्माका अंश इसी कारण कहा
है. और बतलाया है कि परमात्माही सर्व धर्मोंका स्थान कर्मोंका करने-
वाला है. साक्षीभूत है सो सर्व धर्मस्थान तो उस अवस्थामें होता है जन्ममें
और हूं रहित होता है. मे हूं सहित कर्म कर्ता साक्षीवत होता है. पयो
कि मिश्रता उसमें पाई जाती है जो माया है और माया सहित ब्रह्मवा-
सनाका नाम कर्म भूमि है. और माया रहितका नाम धर्मभूमि और वह
इस कारण कि उसमें उसका निजस्वभाव (धर्म) है इसी कारण विराट्
भावनाके आधारसे भारत कर्मभूमि माना गया है. कि इस कर्म प्रधान है
चूंकि कर्मभूमिको जब अकर्तव्यता प्राप्त होती है तब धर्मभूमि कहाती
है इस कारण भारतमें धर्मारण्यभूमि भी जो कर्मरहित स्वभाव की है प्रगट
हुई है जैसे भारतवासियोंका जन्मादि होता है वैसाही वहा मोद
जातिका हुआ है किन्तु फर्क इतना है. कि धर्मारण्यवासी मोद जो उसमें
उत्पन्न हुए हैं वह सब अयोनिसंभव शास्त्रोंमें बतलाये गये हैं और यह
भारतीय कर्मभूमि होनेके कारण योनिसंभव कह गये. और वह इस तरह
युक्ति संगत है कि धर्मका अर्थ स्वभाव व कर्मका अर्थ काम है. सो

સ્વમાવ કોઈ કર્મ નહીં કરતા વહ સ્વયં હૈ ઓર કર્મ સ્વમાવાનુકૂલ કાર્યેકા અનુષ્ઠાની હોતા હૈ જો સ્વમાવ હમે ઉત્પન્ન હોતા હૈ યાની ધર્મક ત્રિયા હૈ. ઓર સ્વમાવ કિસીકા પ્રતિપાદિત હોતા નહીં સો આપ સ્વયં વિચારવાન હૈ વિચારેં હસ લિયે કહને મે આતા હૈ જો કોમ એસે પવિત્ર સ્થલમે ઉત્પન્ન હોકર સંસારમે અપના અસ્તિત્વ રહતી હો ઓર ફિર વહ કર્મમૂમિકે દકોલોમે પદ અપને સ્વામાવિક ધર્માચરણે હીનત્વ ગ્રહણ કરેં હસકે લિયે કયા યહ અતિ શ્રેષ્ઠ કહા જા સક્તા હૈ જો હમ પહિછે વિવેચન કર ચુકે હૈ કિ જહાંતક અહંતાકા વોધ હો વહ શુદ્ધ સ્વરૂપ નહીં માના જાતા અવ હસે અધિકં ઓર કયા પ્રાર્થના કરૂ ઉક્ત.

મોપાલ.

આપકા જાતિ સેવક,

વૈષ્ણવ ઇલ. સી. રતનલાલ ઇમા.

અને એ તે શી જાદુઈ મોહિની છે.

મુતારચાલમાં સોના ચાંદીના દાગીનાની અનેક
વ્યાપારીની દુકાનો હોવા છતાં નાકાપરની
ખીજ દુકાને.

આખો દીવસ જાણે મોટો મેળો લંચાયો હોય તેમ
સવારથી સાંજ સુધી હરહમેશ સઘળી કોમના
પુરુષો સ્ત્રીઓ અને બાળકોનો સતત દરોડો
રહ્યાંજ કરે છે.

તે મોહની માન.

ત્રવાડી રતીલાલ પ્રમાશંકરની દુકાનનો
એકજ ભાવ, ઉત્તમ માલ, અને પ્રામાણીક વધો છે.
લીધેલા માલનાં નાણાં બજારમાં લાવે મજુરી કાપી
તુરંત પાછાં અપાય છે.

રતીલાલ પ્રમાશંકર ત્રવાડી.

૩૦ મુતાર ચાલ. (નાકા પરની ખીજ દુકાન)

મુંબઈ.

સુરતના મોઢ બ્રાહ્મણોનો પ્રશંસનીય પ્રયત્ન.

એક જાતિબંધુ સખી જણાવે છે કે “રવિવાર તા. ૨૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૧ ને દિને શ્રીયુત નરહરિશંકર ભગવાનજી નેશી સુરતકર અને “મોઢ માર્તંડ” ના વાંચનારાઓને જાણીતા યજ્ઞેશ્વરી શ્રીયુત રમાશંકર ધેસાભાઈ નેશીના સંયુક્ત બળથી રથપાએથી શ્રીવિદ્યોત્તેજક સમાજ તરફથી ભારત વીર નામનો નાટ્ય પ્રયોગ સુરત પ્રિન્સેસ થીએટરમાં શ્રી મોઢ બ્રાહ્મણ વિદ્યોત્તેજક સભા (સુરત વિભાગ) ના સાભાર્ય બજાવવામાં આવ્યો હતો. જાહેરમાં આ તેઓનો પ્રથમજ પ્રયોગ હોવાથી પ્રથમ પડો સુરતના નગર શેઠ ધીમાનુ બાબુભાઈ સાહેબના મુખારક હાથથી ઉપજાવવામાં આવ્યો હતો. એકમાત્ર પાત્રો (જેમાં મોઢ ભાગે મોઢ બ્રાહ્મણ બંધુઓજ છે) લગભગ બધાજ રથેચાથી જોડાયેલા હોવાથી સુરતની પંચરંગી પ્રભને તેઓના કાર્ય માટે મોટું માન ઉપજાવું જણાવું હતું. લગભગ બધાંજ પાત્રોએ ઉત્તમ કાર્ય ક્યું હતું, પણ તેમાં હાસ્પરસ કે જે સુરતની પ્રભને પ્રિય વસ્તુ છે, તે ઉપજાવવાનું કાર્ય તસંગપેર નિવાસી બહુ મગનલાલ રતનેશ્વરે ધણીજ ઉત્તમ રીતે ક્યું હતું. એકના બીજા અંકની શરૂઆતમાંજ શ્રી મોઢ બ્રા. વિ. સમાના મંત્રી શ્રીયુત જિ. મ. જી. આ નાટ્યપ્રયોગનું ઉત્પન્ન ઉક્ત સમાને અર્પણ કરવા માટે સમાજના અગ્રણી ચાલકો શ્રીયુત નરહરીશંકર તથા રમાશંકર નેશીને સભા તરફથી મન્યાવાદ આપતાં મુખપાળાઓ અર્પણ કરી હતી, અને હુંકમાં આતા-જનોને સમાના ઉદ્દેશ વિગેરેનો ખ્યાલ આપ્યો હતો. ઉક્ત સમાજ આવજ બીજા પ્રયોગોનું ઉત્પન્ન પણ આવાંજ કાર્યમાં જરૂરવા ઉત્સુક છે એમ જાણવામાં છે.” આ નાટ્ય પ્રયોગની “ઓપેરા હુક” દ્વેષને મળી છે, તેનો આભારપૂર્વક સ્વીકાર કરતાં હમણાં પ્રસંગને અનુસરતું અને આર્થ બાબત-ઓના મુખથી બોલાવેલું આદીતું ગાયન પ્રગટ કરવા યોગ્ય ગણી નિચે દર્શાવીએ છીએ. પ્રયત્ન ધણે સુત્ય છે. બેસકે નેશી બંધુઓ મન્યાવાદને પાત્ર છે. આર્થ આસિકા.

પ્રતાપી હિંદ તણા નરનાર, ચંદ્રોં ને દેશની આબાદી

અરીદો દેશ તણી આદી.

પ્રતાપી.

આચીન આપણા પૂર્વજ રમરતાં, વડકલ ધરીને, તેહ વિચરતા—ચંદ્રો ને.
ભારત આને ભર સંઆમે, કુકી રહ્યું ધરી ધીરજ ખાંતે—ચંદ્રો ને.
યજ્ઞ હોમમાં બલિ ગણિને, હોમો વિદેશી વસ વળી ને—ચંદ્રો ને.
ગાંડિય સુત્રના તારે બનેલી, વાપરો આદી-હિત ભરેલી—ચંદ્રો ને.

મોઢ માર્તંડ કાર્યાલય.

સ્વદેશ-સેવા.

સ્વયં-સેવક અમે ધરિયે સદાય સ્વદેશ-સેવા !
 પ્રભુ-પ્રિય લોકલાસનના ધર્મા આદેશ હેવા;
 અહર્નિશ સજ્જ નાતે સ્વસ્થ, અમે સહસા-જ સેવા;
 અખોલ અદીક અમને દુઃખ હરવાનાજ હેવા !

ખીજાંતે દુઃખ દધ જીવિત તણા નહિ લહાવ લેવા;
 સહુનાં એક સરખાં મુખ માટે દાવ દેવા !
 પુરા પ્રેમે સ્વજન સહકારના આભાર વ્હેવા !
 પ્રભુ પ્રીત્યર્થ પ્રાણીના ઋણુનુજ-ધ રહેવા !

હસી બોલાવિયે હિત-લહાણના ધરિયેજ મેવા !
 નિરાગી સ્વાશ્રયી કરિયે ધરી સદચાર સેવા !
 નિરખિયે કુદરતે તો એકમેક અનેક-સેવા !
 મુરવિયે સરલ આ સંસારને ધરી આત્મ સેવા !

મુ'બઈની માલ દારિકા

જન્મશંકર લલિત.

ચર્ચાપત્રમાં સુધારો.

ગતાંકના પૃષ્ઠ ૪૭૧ ઉપર પ્રકટ થયેલા પત્રમાં તે જ્ઞાતિના શુભેચ્છક પ્રમાણે સુધારો કરાવે છે. પુવક મંડળના સાદરાના ગૃહસ્થાને એમ લખ્યું તમે નાતના પૈસાનું લહાણું કરાવી વાહવાહ કહેવરાવવા માગો છો. વળી તમોએ જ્ઞાતિમાંથી રૂપીઆ ખાધા છે. અને તમોએ તમારા હોદ્દાનાં રાજનામાં આપ્યાનું સંલગાય છે. ” પૃષ્ઠ ૪૭૨ ઉપર “અમે જ્ઞાતિમાંથી કોના કોના રૂપીઆ ખાધા તે જણાવશો ” એમ વાંચવું.

વિવિધ મંડળોની હકીકત.

શ્રી ઘોષારી મોઢ શુભેચ્છક મંડળ-મુંવડ.

ઉદ્દેશો—(૧) વિદ્યાર્થીઓને ઉત્તેજન. (૨) નિરાશ્રિતોને આશ્રય (૩) એકત્રતાની અભિવૃદ્ધિ.

પ્રગતિ—(૧) તા. ૧-૧૦-૨૧ થી આ મંડળનું કામકાજ પ્રથમની માફક નિયમસર શરૂ થશે. (૨) કોઈ પણ જાતિ બંધુ કે ભગિની જેમની આ મંડળમાંથી લાભ લેવા ઇચ્છા હોય તેમણે મંડળ ઉપર અરજી કર્યેથી મંડળ પોતાની અનુકૂળતા પ્રમાણે તેમને મદદ કરશે. અરજીનું ફાર્મ મંડળ-માંથી મંગાવી લેવું. (૩) દેશાવરોથી મુંબઈ આવતા જાતિબંધુઓને મંડળના મકાનમાં સુવા બેસવાની સગવડ કરી આપવામાં આવશે.

સદરહુ મંડળનો એક સભા તા. ૧૭-૮-૨૧ ની રાતે મંડળના મકાનમાં શાહ કરતુરચંદ્ર દેશવજીના પ્રમુખપણા નીચે મળી હતી. તે આ પ્રમાણે કામ-કાજ ચર્ચા હતું. (૧) મી. ગોરખનદાસ ભગવાનદાસની જગ્યાએ સેક્રેટરી તરીકે બાઈ પ્રાણલાલ પ્રેમચંદ્ર ગાંધીને ચુની કઢાયા. (૨) દેશાવરોમાં વિદ્યાર્થીઓને તથા વિદ્યાઓને મદદ પાછી આપી કરવાનો ફાત્તો કર્યો. (૩) લવાજમ શીગેરે ઉધરાવવા માટે ૭ બાઈઓની એક કમીટી નીમવામાં આવી.

શ્રી સાર્વજનિક યુવકમંડલ-મુંબઈ.

આ મંડળની એક સભા તા. ૧૫-૮-૨૧ ના રોજ રાત્રે શેઠ શ્રીમુળચંદ્ર બાઈ લીલાધરને ત્યાં હરિશ્ચંદ્રનના પ્રસંગે મળી હતી. જેમાં આ પ્રમાણે ગૃહસ્થો સાઈફ મંબર તરીકે જોડાયા હતા. શેઠ શ્રી એ. એમ. જાદરભાઈ રૂ. ૫૧) મુળ-ચંદ્રભાઈ લીલાધર રૂ. ૫૧) બાદ પાન ગુલાબ લઈ મેળાવડો વિસર્જન થયો હતો.

શ્રી મોઢ બ્રાહ્મણ વિદ્યોત્તેજક સભા-મુંબઈ.

૧. આ સભાના પાંચમા વાર્ષિક વૃત્તાંતમાં “ આવશ્યક સૂચનાઓ ” આ શિર્ષક નીચે છેવટના ભાગમાં જણાવેલી “ સ્વ. અ. સૌ. મંછાગૌરી પારિતોષિક ” પરીક્ષાની અરજીની મુદત સંવત ૧૯૭૮ ના કાર્તિક વદ ૦) સુધી વધારવામાં આવી છે. તે પર સુરત અક્ષવીણીની મોઢ ચાતુર્વેદી બેનોનું લક્ષ બેચીએ ળીએ. વિશેષ હકીકત એ સભાના મંત્રી પાસેથી મેળવવી.

૨. નવસારીના રહીશ માસ્તર ઉમાચંકર ગંગાચંકર શુક્લ જેઓ શ્રી નવસારી ભારત વિજય કલ્પના મેનેજર છે તેઓ પોતે એક વાર સુરતમાંજ. તા. ૧૮-૬-૨૧ ને દિને ધર્માદા કાર્ય માટેજ બજાવેલો ખેલ “ ગાયા-પ્રાણલય ” શ્રી મોઢ બ્રા. વિ. સભા (સુરત વિભાગ) ના લાભાર્થી ભજવી બતાવવા ઇચ્છા રાખે છે એ જણી આનંદ થાય છે.

કાઠીઆવાડી ચાતુર્વેદી મોઢ જ્ઞાતિ મંડલ-મુંબઈ.

આપેલી મદદો—આ મંડળના ૬૦માંથી ચાલુકડના રહીશ સ્વ. ત્રવાડી હરિશંકરના બે પુત્રો પોપટલાલ ને કાંતીલાલ ને રૂ. ૪-૩-૬, અને રૂ. ૧-૫-૬ નાં બંધુવાનાં સાહિત્યો મદદ તરીકે આપાયાં છે.

જ્ઞાતિ સમાચાર.

ઇનામી હરિફાઇનું વિશેષ ઇનામ—ગતાંકના પૃષ્ઠ ૪૭૪ ઉપર જણાવેલા ઇનામોમાં વધારા તરીકે ગંગાસ્વરૂપ રેવા બહેન હરિશંકરને લેખ મુદત પછી આવેલો હોવા છતાં ખાસ ઉત્તેજન આપવા યોગ્ય જણાયાથી ઇનામ આપનાર શ્રીયુત ગિરિનાથંકર મણિશંકર બટ્ટ તરફથી રેવાબહેનને એક વર્ષ માટે “સનાતન ધર્મપ્રભા” માસિક ભેટ તરીકે મોકલાયું છે.

ઇનામી હરિફાઇનું પરિણામ—ખરસાડકર ઉત્સાહી બંધુ નીજાબાઇ બામ્-શંકર બટ્ટ તરફથી પાંચ પાંચ રૂપીયાનાં પાંચ ઇનામો આપવા અગાઉ બહેર યંચાં હતાં. તે માટે નીચે જણાવેલા બંધુઓએ ભાગ લીધો હતો. (૧) “વિધવાની હાય ખાત્રી ન જાય” (કાવ્ય) લેખક જયકૃષ્ણાત્મજ જોજવા તથા બદશંકર મંજારામ બટ્ટ ગણદેવીકર (૨) “બીજા તણી હાંડી કડી બેસે નહીં” શીકે ચત્રી જયકૃષ્ણાત્મજ બદશંકર મંજારામ બટ્ટ તથા રમાશંકર ઘેલાબાઇ જોશી મુરુડી (૩) “મોઢ બ્રાહ્મણોમાં ક્યા ક્યા વહેમ ચાલે છે ને તે કેવી રીતે નાબુદ કરી શકાય” રમાશંકર ઘેલાબાઇ જોશી તથા બદશંકર બટ્ટ.

આ આવેલા નિબંધોમાં પ્રથમ નિબંધના લેખક અન્ય જ્ઞાતિના વ્યક્તિ ગૃહસ્થ હોવાથી નિયમ વિરુદ્ધ ગણી કાઢી નાખ્યો છે. છતાં સત્યની ખાતર જણાવવું પડશે કે તે કાવ્ય ભાવપૂર્ણ ને ઉત્તમ પંક્તિમાં મુકાય તેવું જણાયું છે. બીજા નંબરના લેખ માટે ત્રણમાંથી રમાશંકર ઘેલાબાઇ જોશીનું કાવ્ય હકથી વિશેષ સાંચુ હોવા છતાં તે બાધ બાબતુ પર મુકીયે તે ઇનામને યોગ્ય જણાયું છે. ત્રીજા નંબરની સ્પર્ધામાં એના એજ લેખકોએ પ્રયાસ કર્યો છે. જેમાં જન સમાજમાં ચાલતા ત્રવ સામાન્ય વહેમોનું જ દિગ્દર્શન કરાયું છે. માગવા પ્રમાણે ખાસ મોઢ બ્રાહ્મણોના વહેમ સંબંધી કાંઇ પણ વિશેષતા તેમાં જણાયાથી સરત બહાર હોવાથી બેઉમાંથી એકે ઇનામને યોગ્ય જણાયા નથી.

બે નિરાધાર મોઢ વિધવા બહેનોને રેંટીયા મફત—એક ગૃહસ્થ તરફથી મોઢ કોમની બે નિરાધાર વિધવા બહેનોને મફત રેંટીયો આપવાનું બહેર કરાય છે. પત્ર વ્યવહાર “શ્રી સુરત અઢાવિશી મોઢ-બ્રાહ્મણ વિદ્યોત્તેજક સમાના મંત્રી મોરારજી ગોકુળની ચાલ-મુંબદ્. ૪” એ શિરનામે કરેલો.

મોઢ વણિક જ્ઞાતિ સંમેલન—આવતા કારતક માસમાં રાજકોટ મુકામે ભરાવાનું નક્કી થયું છે, ને તે માટે આજ ત્રણ પત્રિકાઓ પણ ત્યાં ત્યાં મોકલાઇ છે. સંમેલન બેથી ત્રણ દિવસ ચાલશે જેમાં કેળવણી માટે, બાળસમ્પ્રદાય વૃદ્ધજન નાબુદ કરવા, મિલકતોની દશા સુધારવા, અનાથો ને ગરીબોને મદદ આપવા, બોડીંગ સ્થાપવા, કર્નાવિકૃષ્ણ બંધ કરવા, રૂઝવાના રીવાજો ધૂં કરવા, અને સેવા મંડળો સ્થાપવા વિચાર કરાશે.

° ત્રિવેદી મોઢ માહજાને પંક્તિ વાપી—રાણપુરના રહીશ ત્રિવેદી મોઢ બાહ્ય રૂપે ભાષ્યશંકર વનમાંથી જોયો પોતાના સંવ્યયમાં કન્યાની અછતને લીધે બહારથી સુદ્ધ ઔદિચ્યની કન્યા પરણી લાગ્યા છે તેમને તેમના ગામની જાતિએ પંક્તિ આપ્યાનું દેવે વિચનાથ નથુરામ જણાવે છે.

અમદાવાદમાં રાષ્ટ્રીય છાત્રાલયની સગવડ—જે મોઢ સંસાધારક ભાષ્યોને છાત્રાલયમાં રહી પોતાનો અભ્યાસ રાષ્ટ્રીય ધારણે સંપૂર્ણ રૂ. દરજ્જા હોય તેમણે આ સાથે આપેલે ઠેકાણે પત્ર વ્યવહાર કરવો “રા. રા રામશંકર હરજીવન ત્રિપાઠી—રાષ્ટ્રીય આદર્શ વિનયમંદીર ઠે. દાણપીઠ અમદાવાદ”

સુરત વિશ્વોત્તેજક સપાજનો વિજયો નાટ્ય પ્રયોગ—ગતાંકના પૃષ્ઠ ૪૬૫ ઉપર જણાવેલી જાહેર ખજાનાનો “ભારત વીર” નામનો નાટ્ય પ્રયોગ આ સંસ્થાના ઉત્સાહી યુવકોએ તા. ૨૫-૮-૨૧ ના રોજ સુરતમાં યશસ્વી રીતે લજવી બતાવી નેતું ઉત્પત્ત “સુ. અ. મોઢ વિધા-તેજક સપા” ની સંસ્થાને અર્પણ કરવા ઉદ્ધારતા બતાવી છે, જે અતિ ધણું પ્રશંસની કહી શકાય. આ સંસ્થા પોતાનો કાર્યક્રમ ચાલુ રાખી તેના ઉત્પત્તમાંથી છ : સાહાય તો સુરતમાં છાત્રાલયની ગેડવણ કરવા ધારે છે. મોઢ સંસ્થાનું અભિ માન ધરાવનારાઓએ આ પ્રયાસને ઉત્તેજન આપવું ધરે છે

મોઢ માતૃક કાર્યાલય.

શ્રીવર્મારણ્ય ગ્રંથ.

(૧) પ્રેક્ષમાં કામ કરનારા માણસોની ગેરહાજરીથી આ ગ્રંથ ધાયા પ્રમાણે વળ્યાદશમી પર પ્રકટ થઇ શકશે નહીં. પ્રકટ થતાં કાંઇક વિશે વંખત લાગશે.

(૨) આ અત્યુત્તમ ગ્રંથ માટે અત્યારથીજ આહોકોની જગરી માગ છે, માટે અગાઉથી કોમત મોકલી આપક નહીં ચતારને પાછળથી પગ્તાવું પડે.

(૩) અગાઉથી આહક થઇ મદદ આપનાર અહરથોની નામાવલી ગ્રંથ સંચેજ પ્રકટ કરવામાં આવશે.

(૪) આ ગ્રંથ સંજ્ઞાથી એક શ્રોમની જાહેર ખજાના રૂપમાં નહ : ચોપડી ખાસ જાહેર ખજર તરીકે સમસ્ત મોઢ આલમમાં ફેલાવવાં છા તૈયાર થઇ છે, તો જેમને જોડી જાહેર ખજરની જગર હોય તેમણે નેટ મંગાવી લેવી.

(૫) આ પ્રમાણે જાહેર ખજરો ફેલાવી અગાઉથી આહોકો મેળવી તે કોમત અગાઉથી જે એજન્ટ મોકલી આપશે તેમને જાહેરખજરમાં જણા પ્રમાણે કમીશન મળશે.

• પ્રસાશંકરજયશંકર પાઠક.

ગ્રાહકોને સ્વાસ્થ્ય સૂચના.

માસિકના ઓછા સાલના વહીવટ પરથી ગ્રાહકો ભેદ શક્યા છે કે આ વર્ષે માસિક નિયમિત પ્રકટ થયાં ક્યું છે. વાચન પણ વિવિધ અને નિયમિત બહોળું તથા વિસ્તૃત આપવામાં ઉલ્લેખ રાખી નથી. છતાં કહેવાને દોલગીરી ઉપજે છે કે ગ્રાહક સંખ્યા શરૂઆતનાં વર્ષો કરતાં ઘટી ગઈ છે. આનું કારણ સવાજમનો વધારો અને અનિયમિતપણું બે કહેવાય છે. ખીન્નું કારણ તો હવે રહ્યું નથી. સવાજમ સંબંધી કહી શકે છે જાપકામની હાલની અસર મોંઘવારીમાં દરેક અંક સગમગ છ સાત દાર્ગના વાચન જેવડો ને વળી પાછો સચિત્ર રૂ. ત્રણથી ઓછો સવાજમે પરચેન્ડ નહીં. વિશેષમાં આવતી સાલથી માસિક પોતાના પગ પરજ ઉલ્લેખ રહી શકે તેવી તેના નિભાવ માટે નિરાળા યોજના કરવા વિચાર આવે છે. તો જ આ સંસ્થાનો લાભ લાંબા વખત સુધી લેવો ચાલુ રાખવો હોય તો સવાજમમાં ધટાડો કરવા કહેવું વ્યાજબી ન લેખાય.

માસિકના બહોળા વાચન ઉપરાંત પ્રતિ વર્ષે ભેદ પણ આપવાનું શરૂ ક્યું છે. ગઈ સાલ અપાયેલી ગાયરીની 'ભેદ બહુ' મોડી નીકળી ને તે કટલાકને બહુ ઉપયોગી પણ ન જણાઈ, આ કારણથી આવતી સાલની ભેદ તરીકે એક પુસ્તક નીલન આઠ આનાની કીમતનું આપવાની યોજના અમલમાં મુકવી છે. તો આ ભેદની કીમત બાદ કરતાં બાકીના રૂ. ૨૫ પોસ્ટેજ સાથે સવાજમ વાર્ષિક છમેં પૃષ્ઠના માસિકને માટે હાલના વખતમાં વિશેષ ન જ કહી શકાય. છતાં જેમને બહાનાં કાઢવાં છે તે માટે તો ઉપાય જ નથી.

ભેદનું પુસ્તક—જાન્યુઆરીની શરૂઆતમાં જ નવા વર્ષનું સવાજમ વસુલ કરવા રૂ. ૩-૨-૦ ના વી. પી. દ્વારા દરેક ગ્રાહકને મોકલાશે, તે સ્વીકારી લેવું. હાલના ચાલુ ગ્રાહકની સંખ્યા કરતાં માત્ર થોડીજ નકલ ભેદના પુસ્તકની વધારે તૈયાર રખાશે. માટે નવી. સાલથી જેમને ગ્રાહક થવા ઇચ્છા હોય તેમણે બનતી ઉતાવળે પોતાનાં નામ મોકલાવવાં. પછી બહુ મોડા ગ્રાહક થવાથી ભેદનું પુસ્તક સીલકમાં નહીં હોય તો મોકલી શકાશે નહીં તેની પણ તોંધ લેવી.

દીવાળીનો અંક—ઑક્ટોબર માસનો અંક દળદાર ને ચિત્ર-સહિત પ્રકટ થશે. પ્રેમમાં માણસોની ગેરહાજરી છે તેથી વહેલાં મોડા પ્રકટ થાય તો ઉધરાણીઓ ન કરવા પ્રાર્થના છે. જેમનાં ચાલુ સાલનાં સવાજમ મળી ગયાં હશે તેમનેજ આ અંક મોકલાશે. તેથી હવે પણ જેમણે પોતાનું સવાજમ ન બચુ હોય તેમણે વગર માગણીએ સવાજમ મોકલી આપવું કે જેથી અંક ન મળ્યાની ફરિયાદી કરવી ન પડે.

તંત્રી.

પ્રગતિના આ ચાલુ જમાનામાં

કયા ધંધાને છાપખાનાની જરૂર નથી?

સાક્ષરો લેખકો શિક્ષકો વ્યાપારીઓ બુકસેલરો ઓફીસરો
તેમજ હરકોઈ ધંધાદારીને

છાપખાનાની આવશ્યકતા છે જ.

વળી

આખી આલમના વ્યાપાર હુત્તર કળાકૌશલ્ય સાહિત્ય શિક્ષણ મર્વ
છાપખાનાની ખીલવણીને જ આભારી છે.

તો પછી

કોણ કહેશે કે છાપખાનાનો ધંધો નિરસ છે?

માત્ર દેળવાએલ અનુભવી સાહિત્ય શોખીન મુશિક્ષિતના
હાથ નીચે છાપખાનાનું તંત્ર ચાલતું હોય તો
જરૂર આ ધંધો હીપી નીકળે છે.

**અમારું છાપખાનું આવા ઉત્તમ છાપખાનાંઓ
પૈકીનું એક છે.**

સુંદર કામ સસ્તા દામ.

અમારે ત્યાં નાનાં મોટાં ગુજરાતી સંસ્કૃત મરાઠી હિંદી અંગ્રેજી
તમામ જાતનાં પુસ્તકો માસિકો પેન્કલેટો પાવર્ટીબુકો હે'ડબીલો
પ'ગ્રાગી હાયરીઓ નોટ પેપર્સ લેટર પેપર્સ કાર્ડ કવર ઓફીસને
લગતું જોખ કામ ખીલબુકો કુંકુંમ પત્રિકાઓ વીગેરે સર્વ પ્રકારનું
છાપવાનું કામ સુંદર અને સફાઈદાર રીતે રંગબેરંગી શાહીથી મધ્યમ
ભાવે વાચકોસર અને સંતોષકારક રીતે કાળજી પૂર્વક મુદ્ર બરાબર
તમાસી સ્વચ્છતાથી શુદ્ધ રીતે તૈયાર કરી આપવામાં આવે છે.

તેમજ

માસિકો તથા નાનાં મોટાં પુસ્તકોની કાચી પાટી તેમજ ચામડાંની
ગાંધીગીતનું કામ પણ મન પસંદ રીતે તાકીદથી કરાય છે

તો એક વખત આરુર આપી આત્રી કરશેજી.

મુગમાટ કોસ લેઈન

મુંબઈ ૪.

પ્રભાશંકર જયશંકર પાંડક.

મેમ્બર પ્રોપ્રાએટર.

પુરંદરે પાઠક પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ

શ્રીમોદેશ્વરી વિજયતેતગમ્

॥ ઉત્તિષ્ઠિત જાગ્રત પ્રાપ્ય વરાશ્વિવોષત ॥

જાગો અને આ અમૂલ્ય તકનો લાલ લેવા માટે

જરા પણ આળસ ન કરો.

મોઢ કોમનું મંગળ પ્રસાત.

ઓરો

સમસ્ત મોઢ કોમની ઉત્પત્તિનો

પ્રાચીન પવિત્ર ધાર્મિક અને ઐતિહાસિક

સંપૂર્ણ અને સચિત્ર

મોઢ કોમના દરેક સંવાયનાં ને દરેક દેશના

પ્રાદેશીય વલિક અને તેની બાંધુઓને એક સરખો ઉપયોગી મહદ્ અથ

શ્રીધર્મારણ્ય.

ગણ હજાર આઠસે શ્લોક અને અગણ્યોત્તર અધ્યાયમાં

સાક્ષ સાતસે પૃષ્ઠ જેવડો મોટો પાકી સોનેરી

કાપડી બાંધડીંગ સાથે

મૂળ અને ગુજરાતી સુરૂળ લાપાંતર સહ થોડા વખતમાં પ્રકટ થશે.

માટે હિંમત આગાઉથી જ મોકલી આપક તરીકે

નામ નોંધાયવા આજેજ સખા:-

પ્રભાશંકર જયશંકર પાઠક.

અધિપતિ-મોઢ માર્તંડ, કાંઠાવાડી માધવભુવન-મુંબઈ. ૪

હિંમત રૂ. ૭, પોસ્ટેજ આના આઠ અંકડાં.

અગાઉથી પૈસા મોકલી આપનારને પોસ્ટેજ સાથે રૂ.સાડાપાંચ ફક્ત

(હિંમતની વિશેષ વીગતે માટે પૃષ્ઠ ૮ ઉપર જુઓ)

ઢીલ કરશે તે પસ્તાશે.

વહેલા તે પહેલા.

પુરંદરે રૂ. પ્રીટિંગ પ્રેસ-સાકરનાર મુંબઈ.

શ્રીધર્મારણ્ય.

જા નપિપાસુઓને આમત્રણ—પ્રિય વાચક બધું વાચો. સત્તા દઈ વાચો અને ન જાણતા સ્વતંત્રતા સનેહી સ બધીઓમા આ શુભ સમાચાર ફેલાવો કે આપણી સમસ્ત મોઢ કોમનુ મ ગણ પ્રભાત થયુ છે. મોઢ કોમના ક્રેટના પ્રકાર છે, તેઓ હાલ ક્યા ક્યા વમે છે, તેઓના સામ્રત આચાર વિચાર કેના છે, કોનામા કવી ખામીયો છે, ને ક્યા ક્યા પ્રદેશના સુધારામા કેટલો આગળ વધ્યા છે, તે સર્વ હકીકતો થોડે વાધલે અશે મોઢ માતૃદેવના ઉપાસકોથી હવે અસ્તાત નહીં જ હોય, નહુ વર્ષના સતત પ્રયત્નથી હમે પ્રકારના મોઢ સ બધી અભણી એવી ધણી બાબતો અજવાળામા લવાઈ છે પરંતુ માર્તંદેવનો પ્રકાશ આટલેથીજ અટકતો નથી સામ્રત સ્થિતિ અને તેમા કરવા જોઈતા સુધારા વધારા માટે ઉદ્ઘાપેદ કરવાનો હજુ હવે પછીના વર્ષોનો અનંતિમ અવકાશ આપણે માટે ખુલ્યો છે પરંતુ અત્યાર સુધી નહીં જાણેલી છતાં સૌથી પ્રથમ અનરથ જાણવા યોગ્ય હકીકતોના મહાસાગર રૂપી ગ્રંથ કે જેને માટે સમસ્ત મોઢ કોમ અનેક વર્ષોથી તલસ્તી રહેલી છે, તે પ્રકટ કરી જ્ઞાનપિપાસુઓને આતૃપ્તિ જ્ઞાનામૃતપાન કરવાનું આમત્રણ હવે અત્ર કરાય છે.

જ્ઞાનના મહાસાગર રૂપી ગ્રંથ તે જ આ ધર્મારણ્ય—આપણું મોઢ નામ કેમ પડ્યું, આપણે કેવી રીતે કોનાથી ક્યારે ને ક્યા ઉત્પન્ન થયા, આપણા વિભાગો ને વિવિધ સવાયો કેવી રીતે ને ક્યારે પડ્યા, આપણું વતન કેમ છોડ્યું ને ત્યાંથી ક્યા ગયા, અખિલ આર્ચાવર્તમા આપણા વતનની ઉત્કૃષ્ટતા, આપણા વિવિધ ગોત્ર પ્રવર ને શાખાઓ આપણા પ્રાચીન આચાર વિચાર સંસ્કૃતિ રહેણી કરણી તથા પવિત્ર અને નિર્દોષ જીવન, આપણી નૃ-મશૂમિમા અને તેની આસ પામની બાર બાર ગાઉ સુધીની દરતી પવિત્ર ભૂમિમા દર્શણીય વિવિધ તીર્થસ્થળો ને તેમના વિસ્તારથી માહાત્મ્ય, આપણી કુળદેવીની ઉત્પત્તિ, તેનું અદ્ભુત વર્ણન ને પરાક્રમે, મોઢ કોમના કુળદેવતા શ્રીરામચંદ્રજીના જીવનચરિત્ર આદ્ય ત સંક્ષિપ્ત પણ મનોહર વર્ણન, આપણા પ્રાચીન નિગમસ્થાનમા તેમનું પવિત્ર

આગમન ને ત્યાં તેમના સ્વદસ્તે કરાએલા મહત્ત્વ વર્ણન, મળતે અંતે, શ્રીરામ-
ચંદ્રએ આપણને દર્શાવ્યામાં આપેલાં ગામોની યાદી, આપણી મૂળ અટકો,
શ્રીરામચંદ્રએ મોદેરાનો કરેલો હજોંદાર, વચસબીપુર અને કોમનાં પ્રાચીન
દાત્રીય રાજ્યોનાં મનોગમ જ્ઞાતિો રૂપી ઐતિહાસિક સત્ય દર્શક, આપણા
રક્ષક હનુમાનજીની સાહાય્યથી તે દેશના રાજાઓ પાસેથી શ્રીરામચંદ્રએ
આપણને અર્પેલાં ગામોનો ગરામ પાછો મેળવવાનાં આપણા વડીલોએ કરેલાં
અદ્ભુત સાહસો, ગુજરાતની ગાદી સ્થાપનાર વનરાજ આપણા મોટા બાહ્યોએ
કરેલું સંસ્કાર, તથા પાટણની ગાદી ઉપર આપણી ક્ષત્રાનું દિગ્વિજય, પાટણના
રાજાઓની આગંત વંશવળી, ને ને દરેક કરેલાં કૃત્યોનો ટુંક ઉલ્લેખ, દીક્ષીના
બાદશાહ અંશકાઉદીનની મોદેરા પર સ્વારી, ને તેની સામે આપણા પૂર્વજ
ચોદાઓએ ટકર હારી કરેલું દંડ યુદ્ધ, ન-મનુષિ ત્યાગ કરવાનાં કારણો,
આપણી પ્રાચીન સંસ્કૃતિ સંસ્કૃતિ રાખવા આપણા પૂર્વજોએ બાંધેલા કાયદા, ને
ત્યાર પછી છેવટ કળીકાળમાં મોટા જાતિના એક આગ-મ સેવકના હાતથી મોટા
કુળદેવીની શયેલી પુનઃ પ્રતિષ્ઠા અને સાંપ્રત હજોંદારની સંપૂર્ણ દર્શક, તથા
મોદેરા ને ત્યાંના પ્રાચીન રથજો સંબંધી એક યુરોપીયન અમમતારે લીધેલી
વિસ્તૃત મોંઘ, અને મોટા કોમના હાલના વિવિધ વિભાગ દર્શક રૂપથી વિશ્રુતિ
મળતું હંજાર આઠસે' મોટા અને અગણ્યોતેર અધ્યાયનો મૂળ સંસ્કૃત
મોટો અને તેના શુદ્ધ ગુજરાતી સરળ બાષાંતર ગાયે, દરેક મોટા
સંજ્ઞા માટ્રીને ઘરમાં સંમહી રાખી સ્વાન્તતિ સાધવા હરદુમેશ તેનો
પાઠ કરવા યોગ્ય, મોટા કોમ સંબંધી જાણવા જેવી સર્વ પ્રકારની
દર્શકો રૂપી જ્ઞાનના મહાસાગર રૂપ, પ્રેક્ષક થનારો આપણા પ્રાચીન
પવિત્ર અને અપૂર્વ આ રાત્રિય મંથ તેનું નામ જ શ્રીધર્મારજ્ય.

આ વિશાળ ધર્મલા મૂલપૂરે પ્રગાસો, અને પામવુત્તમતાં ધર્માર્ણવ
મહત્વ—મોટા કોમની ઉત્પત્તિનો આ મહદ પ્રય મેક્ષ કરતા આત્માર સુધીમ
અનેક અપૂર્ણ પ્રયાસો થયા છે. તે જોઈ તેને સંપૂર્ણ રૂપમાં નિરખતા પછી
વર્ણીથી આખી મોટા આજ્ઞામની જ્ઞાતિપુત્રા ઉત્પત્તિ થઈ હતી. ને આ મંથ
દ્વારાજ દુષ્ટ થઈ યકે તેમ છે. ધર્માર્ણવ મળ પુરાણમાં છે. પણ રક્ષક અને
અભયવર્ત. પદાપુરાણનો સંસ્થિત ગુજરાતી સાર થવાં તેથી અગાઉ અમદાવાદના
૨૫૦ વોરા રૈવાસંકર પ્રાણસંકર દુરુધી અભયવર્તો દેવો. વળી પાટણના વસીમ
મીથુન નંચુવાલ્લિ પેળાની મોટા મુએચકે પેળાની મોટા મુએચકે

ધર્મારણ્યનું જ મૂળ શ્લોક સાથે ગુજરાતી ભાષાંતર આપવું સર ક્યું હતું તે પત્રિકા તેમણે શ્રીયુત પોપટલાલ હંસરાજને સોંપી ત્યાર પછી તેમણે પણ પોતાના “મોઢ શુભેચ્છક” માસિકમાં પદ્મપુરાણના ધર્મારણ્યનું જ ભાષાંતર કકડે કકડે આપ્યું હતું. વળી ફોર્ગસ સાહેબ તરફથી પ્રકટ થયેલ ગુજરાતના પ્રાચીન ઇતિહાસના સંગ્રહ રૂપ “સસમાળા” નામના ગ્રંથમાં મોઢેરા સ્થળ સંબંધી જ્યાં જ્યાં નોંધ લેવાઈ છે ત્યાં ત્યાં મહાત્મજીના જ્ઞાનજ્વલાલ સાચી પાસેના પદ્મપુરાણાંતર્ગત ધર્મારણ્યમાં આવેલી સંત્ય હકીકતનેજ પુરાવા રૂપે કુટનોટમાં મુકી છે. એથી આ નોંધ પણ આ પદ્મપુરાણાંતર્ગત ધર્મારણ્ય ગ્રંથના મહત્વની વિશેષ સાબીતી આપે છે. આ પ્રમાણે અત્યાર મુઘીમાં આ દિશામાં થયેલા પ્રયત્નોના મોટા ભાગ પદ્મપુરાણના ધર્મારણ્યને જ મહત્વ આપનારો નીકળ્યો છે. કારણ કે તે ૬૯ અધ્યાય જેટલો વિસ્તૃત અને સપ્રમાણ ઐતિહાસિક ગ્રંથ છે.

રકંઢપુરાણનું ધર્મારણ્ય ૪૦ અધ્યાયનું છે. અત્યાર મુઘીમાં રકંઢપુરાણના ધર્મારણ્યનો ફક્ત એક જ ગ્રંથ ઔરંગાબાદના ૨૫૦ માણિકપરામ શાસ્ત્રીએ મદ્રાસના દીવાન બહાદુર શ્રીયુત ગોવિંદલાલ ચત્રબુજલાલ ખુશામદાસની ઉદાર મદદથી “મોઢ પુરાણ” નામથી પ્રકટ કર્યો છે. પણ તેમાં ૪૦ ને બદલે ફક્ત ૩૬ અધ્યાયના પ્રકટ થયા છે, ને તેની શ્લોક સંખ્યા ૫૫૫ પદ્મપુરાણના ધર્મારણ્યના કરતાં અધિકથી પણ ઓછી એટલે કુલ ૧૭૦૦ લગભગની છે. રકંઢ પુરાણના એ પ્રકટ થયેલા મોઢપુરાણમાં પણ જ્યાં જ્યાં મુદાની વાત આવે છે ત્યાં ત્યાં તેમને પદ્મપુરાણની જ સાહાય્ય લેવી પડી છે, ને પદ્મપુરાણના અલ્પિશુદ્ધ આખા અધ્યાયના અધ્યાય ને ગ્રંથમાં ગોઠવી દઈ અધ્યાયને અંતે એવર “છાંત્રી રકંઢપુરાણે” કરી આપ્યું છે ! પદ્મપુરાણમાં આવેલી ધર્મારણ્ય સંબંધી હકીકત કરતાં એ મોઢપુરાણમાં ઘણી ઓછી હકીકતો પ્રગટ થઈ છે, ને જે પ્રકટ થઈ છે તે પણ હકીકતમાં તે લગભગ અસંબંધ જેવી છે. આ તકાવત પણ સ્પષ્ટ જણાવી આપે છે કે પદ્મપુરાણવાળું અમારું આ ધર્મારણ્ય જ અધિકતર સપ્રમાણ વિસ્તૃત અને અને વિશેષ મહત્વનું છે.

આ ગ્રંથની વિશેષતા—(અ) ભાષા સૌંદર્ય અને સાહિત્યની દૃષ્ટિથી જોતાં આ એક ઉત્તમ ગ્રંથ છે. સાધારણ સંસ્કૃત જ્ઞાનવાળાથી પણ સહજ સમજી શકાય તેવી સરળ મનોહર ભાષામાં ગ્રંથ રચાયે છે. વિચારો સ્પષ્ટ અસ્પષ્ટિત અને સચોટ રીતે દર્શાવાયા છે. જીવી રીતે મૂળ સંસ્કૃત ભાષા મનોરંજક અને સુસ્પષ્ટ છે તેમજ તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર પણ અને તેમ સરળ સુદ અને બાળક તથા સ્ત્રીવર્ગથી પણ સમજી શકાય તેવી રીતે ગુજરાતી ભાષામાં લખાયું છે. આ મહદ્ પ્રયાસ પરીપૂર્ણ કરવાં માટે એકંદર અઢી વર્ષ જેટલી લાંબી મુદત સુધી દેશમાં મારી વલ્મભૂમિ પાંડરહીંગા ગામે જઈ મારે શાંતિ મેળવવી પડી હતી, એ તો નિર્વિવાદ છે કે મનુષ્ય પ્રયત્ન અને ધૃક્ષર કૃપાથીજ આવાં મોટાં કાર્યો કરી શકે છે.

(આ) ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી જોતાં પણ ગુજરાતના પ્રાચીન ઇતિહાસ પર આ ગ્રંથ સારું અવગણું પાડે છે, ને ગુજરાતની ગાદી રચાપનાર પાટણના પ્રથમ રાજા વનરાજ આવકને ઉછેરનાર શિલગુણસુરી નામના એક જૈન સાધુ નહીં પણ મોઢરાના મોઢ પ્રાહણે જ હતા તેવી સત્ય હકીકત આ ગ્રંથ સ્પષ્ટ રાખેલાં જાહેર કરે છે. વિશેષમાં ગુજરાતની તે ગાદી પર ધએસા તમામ રાજાઓની વંશાવળી અને તે દરેક કરેલાં કાર્યોની દૃઢ કાર્યવાહી સંબંધી પણ આ ગ્રંથમાં ઉલ્લેખ છે. ઉપરાંત વલ્લભીપુર અને કનોજનાં એ પ્રાચીન રાજ્યો સંબંધી ખપ પુરતી હકીકતો પણ તેમાં સમાવેશ થાય છે.

(ઇ) ધાર્મિક દૃષ્ટિથી જોતાં આપણા પૂર્વજોનાં સાહસિક પરાક્રમો ઉત્કૃષ્ટ આચાર વિચાર, અને ગુજરાતની ઇતિહાસમાં આપણે જાન્યેલા આગેવાની ભર્યા બાગના બનાવો, હાથના મોઢ કામના એકજ નરવીર મોઢ સાતિ-ભૂષી મહારામા ગાંધીજી કે જે અમિષ આર્યાવર્તનાં મહાન ઉદ્ધારક તરીકે મહાર છે તેમના ચરિત્ર સામે એકજ બનના મોઢ કામના પરાપકારી નિહર રાજનીતિવિચારણ તથા પવિત્ર જાનિ રચનાવનાં જયંત દર્શાવેલાં મુદ્દિ આપેલે. ધાર્મિક તત્તોનું એમા એવું તો સુમન્ય ગમેલું છે કે, આ પવિત્ર ગ્રંથ ઘરમાં રાખી ધર્મના એક ગ્રંથ ઝરીકે હરેહુમેથ તેનો પાઠ કરવાથી પણ મનુષ્ય પોતાની તથા પોતાના કુળની ઉન્નતિ સહજ સાધ્ય કરી શકે છે એવી આ ગ્રંથની ચમત્કૃતિ છે. મોઢ કામને લગતી તમામ હકીકતો ઉપરાંત તેમાં આવેલ વેદ પુરાણો અને દેવદેવીઓની અનેક ગાથાઓ અને આપ્યાપિમ્મઓથી

પણ વાચકના મન પર આ ગ્રંથ પવિત્રતાની અપૂર્વ છાપ પાડે છે, ને વાચકના જીવનને ઉચ્ચ કક્ષામાં લઈ જાય છે. ચોકેદર મોઢ કોમ સંબંધી જે જે હકીકતો જાણવા ઇચ્છા હોય તે સર્વ આ અપૂર્વ ગ્રંથના સેવનથી જોટલી મળી શકે તેમ છે તેટલી જીજ્ઞાસા ઇચ્છા પણ અન્ય સ્થળેથી મળી શકવા સંભવ નથી.

ગ્રંથની પરિપૂર્ણતા—આ ગ્રંથ પ્રકટ કરતાં અગાઉ અત્યારે સુધીમાં પૃથક્ પૃથક્ પ્રકટ થયેલાં તમામ ધર્મારણ્યોની મહત્વની બાબતોનું હોલન કરી તેનો સાર આ ગ્રંથમાં પરિશિષ્ટ રૂપે જોડાયો છે. મૂળ હસ્ત લિખિત પ્રત ધણી અશુદ્ધ હોવાથી તેમજ માત્ર સંસ્કૃત જ્ઞાન પરિમિત હોવાથી આના મહત્વના મહદ્ ગ્રંથમાં જનતા મુખી અશુદ્ધિ ન રહી જાય તે માટે મુખ્ય મંત્રાદેવી પાઠશાળાના મુખ્યાધ્યાપક વિદ્વાન શાસ્ત્રી મોતીરામભાઈ કલ્યાણજી દીક્ષિત કે જેઓ આપણી “ અખિલ ભારતવર્ષીય મોઢ બ્રહ્મ સમાજ ” ના તેમજ “ શ્રી મુરત અક્ષવિશી વિદ્યોત્તેજક સભા ” ના પણ ઉપપ્રમુખની માનવતી પદવી ધરાવે છે તેમની પાસે ગ્રંથની શુદ્ધિ અશુદ્ધિ શોધાવાઈ છે.

આ અપૂર્વ પુરાણ ઐતિહાસિક ગ્રંથની પ્રસ્તાવના લખવા માટે ગુજરાતી સાહિત્યમાં પ્રાચીન ઐતિહાસિક શોધખોળ કરવા માટે મશહુર સ્વ. રણજીતરામ વાવાભાઈની પ્રજાના ઇચ્છા હતી. ને તે માટે તેઓ તેમજ મૂળ ગ્રંથને લઈ પણ ગયા હતા પણ હૈવ પ્રતિકૂળ હોવાથી તેમણે રાજઆતના થોડા અધ્યાય અવલોક્યા એટલામાંજ તેમનો અચાનક દેહાન થવાથી આ મહાત્મનું કાર્ય બાકી રહી ગયું જે ઉપર જણાવેલા વિદ્વાન શાસ્ત્રીજીએ તીર્થ નિરૂપણ સંબંધી વેદ સ્મૃતિ વિગેરેનાં શાસ્ત્રીય પ્રમાણો સાથે વિરતુત પ્રસ્તાવના રૂપે પુરું કર્યું છે. વિશેષમાં તેમના તરફથી વિદ્વતાપૂર્ણ અવલોકનનાં પરિશિષ્ટો પણ આ ગ્રંથમાં ઉમેરવાથી ગ્રંથની વિશેષ અલંકૃતિ થઈ છે.

આ ગ્રંથ પ્રકટ થાય તે અગાઉ વળી કોઈ વિશેષ જાણના મળે એના ઇગદાથી મોઢ સાતિના બારોટ જે ધોળકામાં રહે છે તેમની પાસે પણ જાને જઈ તપાસ કરી હતી, પણ ત્યાંથી આશા રાખવા પ્રમાણે નિર્મલ મગીન હકીકતો મળી શકી નથી,

ગ્રંથની રાજઆતમાં દરેક અધ્યાયનો ગુજરાતીમાં હુંકે સાર, બાળા સ્વરૂપના નમુના, કિતૂન ને અરબ અનુકરેલિકો, તથા હોર્થમાં મોઢેશમાં સિગંતી વિરિધ-

દેવદેવીઓની નામાવધી સાથે તેમનો ચિત્ર, પરિચય વિગેરે બને તેટલી ને મળી આવી તેટલી આવશ્યક હકીકતો ઉમેરી અંથને જેમ બને તેમ સંપૂર્ણ અને ઉપયોગી બનાવવા દરેક કાળજી રખાઈ છે. એકંદરે આ અંથ આદ્યંત અવલોકતાં આપણી જ્ઞાતિસંબંધી તથા આપણા મૂળ વતન સંબંધી જે જે બાબતો જેવું ને જેવા જેવું છે તે સઘળાનું આગેદુરુ ચિત્ર વાચકની દૃષ્ટિ આગળ ખડું ધર્ધ બાંધ તેમ કરવા દરેક સાવચેતી લેવાઈ છે.

• યંચનું વાત્ત્વ સૌંદર્ય—અત્યાર સુધી અંધારામાં પડી રહેલા આ અપૂર્વ સાહિત્યને પ્રકાશમાં લાવવા બાદશાહી સાહાય્ય આપનાર મોઢ કોમના ભોજરાબ્ત રૂપે પ્રખ્યાતિ પામેલા મોઢ ત્રિવેદી ગૃહસ્થ પ્રાતઃ સ્મરણીય શ્રીયુત દયાશંકરભાઈ દેવશંકર દવે, તથા આવાં પરોપકારી ધર્મનાં કાર્યોમાં સતત સહાનુભૂતિ આપનાર તેમનાં પવિત્ર સહુધર્મચારિણી સૌ. રતનબાઈના જીવનચરિત્ર સહિત દેાડા, તેમજ જે મોઢ નરમણિએ મોઢરા રાખ્દને આખી આસમ પર ગળાવી મુક્યો, અને મોઢરા રથજનો જીર્ણોદ્ધાર કરવા જેમજે પોતાનું જીવન તથા સર્વસ્વ અર્પણ કરી અપૂર્વ ટેક રાખ્યો, તથા જેમના શસોચ્ચાસમાં મોઢ અને મોઢરાનું અદ્વિતિય રહ્યું જ્યાં કરે છે તે ટેકીલા મોઢરાના તાજ વગરના રાજ સમાન વણિક ગૃહસ્થ શ્રીયુત નથુભાઈ ગિરધરલાલની દેાડાસહિત જીવનનોંધથી અંથ વિશેષ શુશોભિત બનાવાશે. તદુપરાંત આપણી કુલદેવી શ્રીમાતાંગી માતા, મોઢ કોમના ઇષ્ટ-દેવતા શ્રીરામચંદ્રજી, અદ્ભુત કારીગરી વાળો શ્રીસૂર્યમંડપ, મોઢ કોમની વિવિધ કુળદેવીઓ, અને હાલ મોઢરા સ્થજનાં પ્રાચીન અર્વાચીન દર્શણીય વિવિધ સ્થજોના સુંદર દેાડા કે જેને માટે જે ત્રણ વખત બંને મોઢરા જઈ શ્રીયુત નથુભાઈને સાથે રાખી દેાડોગ્રાફરને લઈ જઈ ખાસ દેાડા લેવરાવી મોટા ખર્ચે તૈયાર કરાવાયા છે તે દરેક ચિત્રો સાથે સચિત્ર, સાતસેંધી સાડા સાતસેં પૃષ્ઠ જેવડો મોટો હળદાર, ઝેર કાગળો ઉપર છપાએલ, પાકી કાપડી બાંધડીંગ, ને મોનેરી નામથી ખુશોસિત રૂપમાં આ અંથ પ્રકટ થશે.

યંચની ઉપયોગિતા—સમસ્ત મોઢ કોમ માટે આ એક અપૂર્વ પ્રસંગ છે. મોઢ કોમની ઉત્પત્તિનો આવડો મોટો અંથ કાગળોની અને જાપકામની આવી અમલ્ય મોંઘવારીમાં આવે માટે ખર્ચે કરીથી તાત્કાલિક પ્રકટ

થવો મુશ્કેલ છે તો હુનીઆના કોઈપણ ભાગમાં વમતા મોઢ સંસાધારી (પછી બને તે ગમે તે સવાયના આદાણુ વણિક કે તેની બધુ હોય) દરેક બધુએ આ અમૂલ્ય તકનો લાભ લેવા આગસ ન કરતાં તુર્તજ પોતા માટે એક અથ અવશ્ય ખરીદી લેવા ચુકલુ નહીં હિંમ્માં વમતી બધી મળી લગભગ એક લાખ ઉપગત મોઢ પ્રમમા આ અંધની હાલ ઠપાવેની એક હજાર નકનો પ્રકટ થતાજ ચપોચાપ ઉપડી ગયા પછી પાછળથી પસ્તાવું ન પડે એ આનમાં ગખવાનુ છે મારા માર્તડના ઉપાસ પ્રનો બહોળો વાચક વર્ગજ ફક્ત એક એક નકવ ખરીદિ ને તે સાથે પોતાના સગા સ્નેહીઓમાં આ અંધના પ્રાકટયની હકીકત જાહેર કરી ખરીદાવે તેમણુ અથ પ્રકટ થાય કે તુર્તજ તેની છપાએલી તમામ નકલો ખરીદાઈ જવા સ લવ રહે છે

વહેલા તે પહેલા

લીલ કરશે તે પસ્તાશે

મોઢ કોમની સેવા કરવાના કેવળ શુદ્ધ ઉદ્દેશથી જ નીચે દર્શાવેલી લગલગ પડતર કીમતે આ અથ નીચેને ઠેકાણેથી મળશે

કીમત

૩, છ, પોસ્ટેજ આના આઠ જુદું.

(૧) મોઢ માર્તડના આહુત્રને અગાઉથી આહુક તરીકે માત્ર નામ નોંધવવાથીજ પોસ્ટેજ માથે રૂ ૭

(૨) અગાઉથી આહુક થઈ પેમા મોઢની આપનારને પોસ્ટેજ માથે રૂ ૩ માઠા પાચ ફક્ત

(૩) એક મામગી પાચ નકનો ખર્ચનાગને રૂ ૭ પોસ્ટેજ માથે

(૪) એકી સાથે ઓછામાં ઓછી પચીસ કે તેથી વધારે નકનોના પેમા મોઢની આપી એન્ટ થનારને એક રૂ ૫ ને ૭૦ ટક કમીનનથી મળશે. પોસ્ટેજ જુદા પડશે.

તો અગાઉથી કીમત મોઢલી આહુક થવા આને જ લખોઃ—

કાદાવાડી-માધવભુવન ૧
મુળકી ૪.

અભાસ કર જયશ હૃદ પાકક.
અધિપતિ-મોઢમાર્તડ

મોઢ બંધુઓ ! લક્ષ્મી ક્યાં વાપરશે ?
કોમતુ અભિમાન રાખી સત્પાત્રે.

વિદ્યાદાનમાં.

મોઢ બાહ્યોના બાળકોને જ્ઞાનચક્ર આપરા મોઢે

વિદ્યા જેવું ખીલુ એકે ઉત્તમ દાન નથી.

વિદ્યાદાનમાં મદદ કરના તથા નિગદાર વિધવાઓને અજ
વજની મદદ કરના, અમારા મહા તરફથી એક રૂ. ૩ ઉધાડામાં
આવ્યું છે, તેમાં શ્રીમત સંસ્કૃતો પોતાનો ઉદાર હાથ લખાવશે
અને અન્ય બાહ્યો પાસેથી પણ મદદ અપાવશે એવી આશા છે

૬—કાઠવાડી

માધવ ભુવન રૂ. ૧ ૨૭

મુખ્ય-૪.

લેફ્ટ સેક્રેટરીઓ

કા આ ચાતુર્વિધ મોઢ જ્ઞાતિમંડળ

ચાંદીસોનાના વેપારી તથા કારીગર બાહ્યોને

અમલ્ય લાભ.

અમારા કારખાતામાં ચાંદીના તમામ જાતના ધુધરા ધુધરી
તથા ફેન્સી કરના લાકીટ દેવ મુરતિઓ નકશીઓના માદા તથા
કાપેલ ધાગના બટન તથા કરના ઝાડી, બેટ મીપ, હોડી, બદામ
રાજરાણી નકશીની જુખીરીઓ બનાવવામાં આવે છે. તેમજ પગ
પાટા કાઢવાનું, હેમની રેણ પીલવાનું તથા નાકા કડીનો તાર
છાપવાનું, મેંડનો છાપવાનું પડીયા પાડવાનું ટીલખીઓ પાડવાનું
કામ સફાઈદાર ચાવદામર દરી આપવામાં આવે છે

૧ ગૌરીશંકર પુરશોત્તમ ત્રવાડી ધુધરીવાલા.

પેઢી સુતાર ચાલ નગેસર્વદાસ ભાઈનો માળો

૧ પહેલે મળેલે—મુખ્ય, ૨,

કારખાનું —માધવ ભુવન કાઠવાડી મુખ્ય ૪.

જાતિજનના હક્કો.

જાતિ સંબંધી જાહેર દાદ ક્યાંદ કરનારને કે જાતિના કહેવાતા ખેડ-ખાખે સામે સાદ ઉકાવનારને પોતાના હક્કોનું જોમને બાત નથી એવા કેટલાક અજાની જનો એમ પુછતા જણાય છે કે તેમની સામે ઉકાવેલ કે દીકા કચ્ચાનો તેવી ક્યાંદ કરનારને કે સામે સાદ ઉકાવનારને શો હક્ક છે ? તો તેમણે જણવું જોઈએ કે અમરત જાતિ કાંઈ એવાં કાપો કરવા માટે જ વારંવાર એકઠી થઈ શકે નહીં. તેમજ પાંચ દસ વર્ષ સમરત જાતિ કોઈ નિમિત્તે એકઠી મળે ત્યાં સુધી સધળાએ જ પોતાની ભુદ્ધિ વેચી દઈ એક સરખી રીતે છતી આપે અન્યાયો સાખી રહેવાનું શુભામી-ખત પણ કોઈને લખી આપ્યું નથી. એક જાતિજન તરીકે એવી ક્ષદ્ધિ ને દીકાઓ કરવાનો સર્વને સરખો હક્ક છે.

દરેક જાતિજનને (૧) જાતિની દરેક સભામાં હાજર રહી પોતાનો સ્વતંત્ર મત આપવાનો (૨) જાતિ સંબંધી દરેક આખત પર અનુમતિ કે વિરુદ્ધ મત જાહેર કરવાનો (૩) જાતિની વાડી કે સ્થાવર જગમ સર્વ મીલકતના વહીવટદારો સુંદી કાઢવાનો. (૪) જાતિની મીલકતની વ્યવસ્થા સંબંધી તેમને પુછામાં કરવાનો, તથા તેનો દિસાખ માગવાનો (૫) જાતિના ધારા ધોરણોમાં યોગ્ય ફેરફાર કરવાની દરખાસ્તો મુકવાનો (૬) જાતિના મરખંચને સુંદી કાઢવાનો. (૭) જાતિમાં થતા અન્યાય અને જોડુકમીઓ જાહેરમાં લાવી તેની દાદ મેળવવાનો (૮) જાતિનો પટેલ તેની પદ્ધતિ માટે નાલાયક જણાય તો તેની સામે જાહેર સાદ ઉકાવી તેના ઉલ્લંઘનો બદલ તેની પાસે જાહેર જવાબ માગી, તે ન આપી શકે તો તેની સામે યોગ્ય પગલા લઈ તેને પદબદ્ધ કરવાનો. (૯) જાતિને માટે દેશ-દાખને અનુસરી નવો અગ્રણી શોધી કાઢવાનો. (૧૦) કે જાહેર જણાય તો જાતિનું નવું બંધાણ રચવાનો પણ જાહેરના તેમજ ગામડાના, શિક્ષિત તેમજ અશિક્ષિત, અને શ્રીમંત તેમજ ગરીબ દરેકે દરેક જાતિજનને એક સરખો દેવી હક્ક છે. તેમાં આજેવાનોથી, થાંભેતોથી, બહેલાએથી, પોતાને સુધરેલા માનનારાઓથી, કે ખુદ જાતિના પટેલથી પણ લેશમાર આનાકાની થઈ શકે તેમ નથી. આ હક્કમાં આડે આવડું એ તેમની સત્તાની બહારની બાબત છે. જાતિજન તરીકેના પોતાના આવા જોખમ-દારીના હક્કો જતા કરી પોતાની ઉન્નતિ પોતાને હાથે જ કરતા શા માટે બીજા દર્શાવવી જોઈએ ? આપણી ઉન્નતિ કરવા માટે અમુક સંપત મામ તિથિના રોજ નવા મનુ ભગવાન અવાપાર લેવાના છે એમ કોઈના પર તાર કે સમાચાર આવ્યાનું કોઈએ મામગણું છે ! આ વાત, હમવા જેવી લાગે તો પેછી ખોટી જાતિ માટે, આપણું ઉજળું બલિખ રચવા આપણે જા માટે આજમ કરવી જોઈએ. શુભચ્ચ શીઘ્રમ્ ।

પ્રભાશંકર જયશંકર પાઠક.

શ્રીમોદેશ્વરી વિજયતેતરામ

મોઢ માર્તણ્ડ.

પ્રકાશક જો.] નવેમ્બર ૧૯૨૧. [પ્રભા ૧૧ મી.

પ્રકાશક અને તંત્રી
પ્રભાશંકર જયશંકર પાઠક.
કાંઠાવાડી માર્કેટબુલ્ડિંગ મુંબઈ ૪.

આર્થિક સાહાય્ય આપનાર
શ્રીયુત ત્રવાડી પ્રભાશંકર ત્રિભુવન વાલુકડવાળા.

પ્રાર્થક મુલ્ય રૂ. ત્રીસ અગાઉથીજ.
આ અંકની કોપી મળ્યાના બાદ

આત્મકતા મુખ્ય મંત્રો-સંપન્નેહ કર્મનિષા કેળવણી ઉત્પતિ પરોપકાર.

સમસ્ત મોહ કોમતું પ્રિય વાહન.

ઉત્તમ અપ્રતિમ અને અચિન્ન માર્ગિક.

હરિગીત.

નિંદો લલે અસાની જન, કે જાની જન સ્તુતિ કરો;
આવી મળો લક્ષ્મી યથેન્ધા, કે સમૂળી પણ પળો;
આજે જ કે યુગાંતરે, કદિ મરણ થાતું છે નહીં;
પણ ધીર પાધુ ના ભરે હાથ ન્યાય કેરા માર્ગથી.

પ્રકાશ ૩ લે]

નાયેમ્બર ૧૯૨૧

[પ્રભા ૨૬ મી,

શ્રીમાતંગી સ્તવનમ્.

સ્વાચારામે, મોપાનનાર્નેન મોપને,

નમત, ખજત, રમરત ઓ માતંગીમાતરમ્ ॥ ૬૦ ॥

યજત જપન ભગવર્તા શ્રીમોહમાતરમ્ ।

રૂપાચ્યુતકાકર્પાન્દેવલેષિતામ્ ॥

ચરદાં, શુભદાં, નિહિલનુતાં, સ્થિરિલનુતાં, સિદ્ધિસાધિનીમ્ ॥ નમઃ ॥ ૧ ॥

અષ્ટાદશકલ્પકમલનુજોભિનાં શિવામ્ ।

સદ્ગપ્રાસચક્રપિશ્ચલમદાચાણુશામ્ ॥

નાનાગિરત્નવચિતહારમૃષિતામ્ ।

નોષિર્ણી, પોષિર્ણી, અમયપ્રદાં, વિગતર્ભયાં, કમલલોચનામ્ ॥ નમઃ ॥ ૨ ॥

- “ વયં કલુ મયં વિના સ્વર્ગમવેષઃ નઃ સર્વદા ।
 “ અરોગિસહયોગિનો સદ્ગુભોગિદાક્તાસ્તથા ॥
 “ પરસ્પરમતઃપરં તુ પરિપોષિતમીતયો ।
 “ વરેણ્યમિદં ચૈ શરણ્ય તવ ત્વદ્વિજાનીમદૈ ” ॥ ૩ ॥

સ્પષ્ટાર્થઃ—વળી કહે છે ને એમ હોય તો અમે માગીએ છીએ કે અમે પોતેજ બધા પોતાને હમેશાં નિર્ભય રીતે ખરેખર રક્ષીએ; અમે બધા સહકારી ગઈ નીરોગી રહી સહભોગી થઈએ; હવે પછી પરસ્પર પ્રીતિ પોષનારા થઈએ (દ્વેષી નહિ.) અને હે શરણ્ય! તારૂં તેજસ્વીપણું અમે તારાથીજ સારી પેઠે બાળીએ.

ઉંબરગાંધ } વિનીત નિવેદક.
 મણિશંકર નાગેશ્વર ભટ્ટ, કહેલીકર.

૨

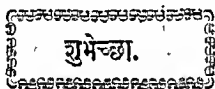
યઃ સર્વદાંશ્રાક્રમતેઽક્રમતઃ સમૃદ્ધમોદશિતિસીમ્ન આરાત્ ।
 સ મોદ માર્તણ્ડ ઉદચ્છદસૈસ્તમસ્તર્તિ વોગ્પજરેહરીતુ ॥ ૧ ॥
 કુલુદિતાં કાલભિદોષપત્રાં પ્રયાં જનાઙ્ગાનસિલોઠતાં ચ ।
 શનૈસ્તરૌં સિંધુરયો વ મોઢા હરઘર્યં વસ્સ્વમાવિમર્તુ ॥ ૨ ॥
 શિષ્યંશ્ચ નિદ્રામવિવેકદાર્ઙ્ગ શ્રુતિસ્મૃતિઙ્ગાનમપાઠરન્તીમ્ ।
 તમોમર્પીં સંસ્મૃતિમાદિશન્તીં માર્તણ્ડ યપ સ્તુતિ મે તુ નિત્યમ્ ॥ ૩ ॥

સાન્તાલુક્ષ. } પં० મયાશંકર શર્મા.

માતૃસ્તુતિ.

અનેજમાના કલિતાર્યસાર્યાં સદૈજમાના જિતજઙ્ગમાર્યાં ।
 અનર્થસાર્યપ્રસરાવરોઘા મોઢેશ્વરિ ત્વં દૃદિ સંતિઘત્સ્ય ।
 પાપાદપાપાદનપાપિની નઃ પાપૈવલ્લત્તીનિતિ પૂર્ણશાઢ્યમ્ ।
 ધિયઃ સંવિગ્રી યદિ ગોઘસે ત્વં દિગૈસ્તદો ક્ષાસ્તિ હિ પાપજન્મ ॥
 ખાસ્વાંસ્તમસ્તોમનિવૃત્તપે કૈ નિયુજ્યતે ખાસિતમૂતજાતઃ ।
 તતઃ પુનઃસ્વાદિદ કૌશિકાનાં કથં સ કુત્તરયો દિવસાન્ધતાયામ્ ॥

हिरण्यमेनास्ति, मुखं त्वदीयं पात्रेण नित्यं पिहितं जगत्सु ।
 वेदैकगम्येऽम्ब तदेव पात्रं समीक्षमाणास्त्वयि संश्रमामः ॥
 स्वासुप्रधित्सोद्गुरुबुद्धिघाताः पतिष्ण्वोऽसुर्यपथं विमृडाः ।
 जना भवन्त्यात्मविघातपापान्न्याय्याम्ब ते वृत्तिरपीर्ष्यते किम् ॥
 न धीपथे कर्मपथे दधानाः पदं तयादेशनहीनधैर्याः ।
 सदा तृतीयेऽध्वनि धावमाना भातः पिपूमां जगदेव मृडाः ॥
 अनीशतातान्तमतीन् यदि त्वं नास्यान् परिक्लेशगतान् दिधीर्षुः ।
 न्यायैकशीले जगदेकमातर्दद्यापदं जातमनारूपदं ही ॥
 अनादिसर्गोत्थतमोऽवलिप्ते मार्गे यतां नः प्रतिपत्तिरस्ता ।
 मातस्त्वयोक्षस्य मनागतस्त्वं स्तनंधये वत्सलतैव भाति ॥

नपुं वर्षं तमोने मुणारक डोः (२)

मुणारक डो, मुण क...रक डो—नपुं. टैक.

तन मन धन संपत्ति शुभ पात्रो,

द्वय क्लेश तल्ल औक्ये नमो;

निरमण नाति पथे वडो—नपुं. १

देश हितमां प्रीति धरने,

स्वदेश सेवा मंत्रने स्मरणे,

देश कार्यना नायक डो.—नपुं. २.

आभादी नररत्न तल्ली डो,

आद्या ज्याति उज्ज्वल गनी रडो,

सारत-साय-विधायक डो.—नपुं. ३

नेनया.

} नयकृष्णात्मन गडेभदावादी.

નિત્યની શાંતિ લેશે.

રાગ—પ્રભાત.

જ્ઞાન અશ્વારૂઢે સત્ય દ્રષ્ટિ વડે પ્રેમપથે પળી માર્ગ કાપે,
તો જ મુસાફરી આકરી પૂર્ણ કરી, શુદ્ધ સત્ચિત્ત આનન્દ વ્યાપે.
એવણા બાળી ઝોગાળી પીવી અગર, સ્નેહની ઘોષણામાં ઘટાવે,
જીવ કાયા મહા મોહ માયા છૂટી, થાય સરદાર મારી હઠાવે.
ધ્યાનલીનતા વિષે જ્ઞાનદીપ પ્રકટશે, ટળી જશે તિમિર અજ્ઞાન આપે,
આત્મ પરઆત્મ પરઆત્મમાંમળી જશે, ઘટ કૂટી જયમ મહાકાશ વ્યાપે.
મન રચિત સૃષ્ટિ ને દ્રષ્ટિ વિકૃત સહુ, સ્નેહની સૃષ્ટિમાં લિપ્ત થાશે,
અપ્રમા મિદ્ધિ ને રિદ્ધિ નવનિધિ સહુ, સ્વરૂપ વૈરાટમાં સ્પષ્ટ થાશે.
પ્રેમના યજ્ઞમાં પ્રસૂ પુરૂષો સદા, મગ્ન રહી પૂર્ણ અનુરક્ત રહેશે,
તો જ, મસ્તાન બલિ "હું પલુ" હોમતાં, સનમ સહ નિત્યની શાંતિ લેશે.

મસ્તાન.

સન્માન પ્રશસ્તિ.

શ્રી મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધીજીને સમર્પિત.

પ્રયોક્તા—શાસ્ત્રીજી મોતીરામ કલ્યાણજી દીશિત.

મુખ્યાધ્યાપક—શ્રી મંમદેવી પાઠશાળા—મુંબઈ.

આ પ્રશસ્તિ મહાત્મા ગાંધીજી ગયા ચૈત્ર શુ. ૧૩ ના રોજ વલસાડ પધાર્યા ત્યાંજે ત્યાંના નાગરિકોં તરફથી અર્પણ કરાઈ હતી. ભાષાસૈંદર્ભ અને અર્થ ગાંધીયના નમુના રૂપે તે અત્ર પ્રકટ કરવી યોગ્ય ધારી છે.]

સમ્પ્રસાદ ।

ચાલિષાણાં નિધાનઃ કલિમદકુષિયાં નાશકઃ કર્મવીર ।

સત્યાત્મા તત્વદર્શી દ્યવિચલિતગુણો માનસંરક્ષકચ ॥

નિર્વેરઃ સર્વમૂતે વિગલિતમદનો ભારતોદ્ધારકર્તા ।

પ્રાતઃ પુણ્યસ્ય લેશૈર્મુદ્ભરમ્નસા સ્વાગતં ચાચ્ચ કુર્મઃ ૧ ॥

આરિત્રોના લંડારૂપ, કળ્પો ગર્વ અને કુબુધિનો નાશ કરનારા, કર્મવીર, સત્યભરેલાં મનવાળા, તત્ત્વને યથાર્થ જોનારા, ટેકને સાચવનારા, આશ્ચિમાત્રમાં વૈરભાવના રહિત, વાસનાવિનાના અને ભરતભૂમિનો ઉદ્ધાર કરનારા (મહાત્મા મોહનદાસજી) અમારા પુણ્યાંશથી પધાર્યા (તેઓનું) આજે અમે હૃષ્ભરેલાં મનવડે સ્વાગત કરીએ છીએ. (૧)

સમ્બરા ।

ભારત્યાઃ પારતન્ત્ર્યે વિવિદલિતગુણે સ્વાન્તર્દૈર્બલ્યધર્મ્યા ।

મગ્નાયા આર્યતાયાઃ પરમકરુણયોદ્ધારકત્વેન સિદ્ધઃ ।

ઉન્મત્તાનાં પ્રજાનાં છલકપટજીવામાત્મનાંતઃ પવિત્રઃ ।

જીયાત્કસ્તૂરિકામોદમરિત્સુનયો મોહન કર્મવીરઃ ॥ ૨. ॥

પૂર્વે કરેલાં કર્મોવડે નાશ પામેલા ગુણવાળી ભરતભૂમિની પરત્રતામાં ડુળી ગયેલાં અંતઃકરણની દુર્ગંધતાવાળાં આર્યપણાંના પરમ દયાવડે ઉદ્ધાર કરનારા, તેમજ છલકપટનેજ સેવનારી ઉન્મત્ત પ્રજાઓના પરમરહિત કરનારા, અને આદર્શ ગૃહિણી સૌં કરતુરખાઈની સહૃદય સહાયવડે જેની વ્યાવહારિક નીતિ ભરેલી છે એવા કર્મવીર મહાત્મા મોહનદાસજી વિજયશાલી થાઓ. (૨)

પુષ્પિતાગ્રા ।

કુનયગરલદગ્ધપુષ્પપર્ણાં મલિતફલા હઠભાતુશુષ્કમૂલાં ॥

મવતુ મવતુ ભાર્તીયવલી નયધરમોહનકેત પુષ્પિતાગ્રા ॥ ૩ ॥

કુત્સિત વ્યવહારરૂપી ઝેરવડે જેનાં પાદશં અને પુષ્પ વાળી ગયાં છે એવી, ખરી પડેલાં ફળવાળી, અને દુરાગ્રહનાં પ્રખર ક્રીરણોથી જેનું મૂળ સુકાય છે એવી ભરતભૂમિરૂપી રોલી, નીતિ માર્ગના પોષણ કરતાં મોહનદાસજી વડે સર્વાંગ સંપૂર્ણ કુલોથી લયેલી થાઓ. (૩)

૦

શાહુલચિત્રોદિતમ્ ।

દાસાયા વિજયાર્વિજ સ વિનયો નેતા સ્વયં મોહન ।

સ્વાતંત્ર્યાધ્વર દીક્ષિત કુનયનાશાય ઘઠીતટ્ટઃ ॥

છાત્રા વૈ પરિચારકાઃ પરિમલ્લેશોપદાન્તિઃ ફલમ્ ।
યજ્ઞેઽસ્મિન્વિતતે કથં ન કુરુતે શુદ્ધં પ્રજા દર્શનમ્ ॥ ૪ ॥

જેમાં શ્રીયુત ચિત્તરંગનદાસ વિગેરે ઋત્વિજે છે, તથા વિનય-
શીલ ભારતી પ્રજાના નેતા મહાત્મા મોહનદાસજી પોતે અધિકારીઓની
નિંદા રીતિઓનો નાશ કરવા અંગ્રહકારનું વૃત્ત ધારણ કરીને સ્વતં-
ત્રતા પ્રાપ્તિના યત્નમાં દીક્ષાધારી યજ્ઞમાન થયા છે, વિદ્યાર્થીઓ જેમાં
સેવાકાર્ય કરે છે, તથા પંચાળ અને ખીલાક્ષતના પરાલભથી ઉત્પન્ન
થએલા કલેશોની શાંતિ થવી એ જેનું દ્વેષ છે, એવો ભારતોદ્ધારક
યજ્ઞ આહુ થયો છે; તેમાં ભારતીય પ્રજા છેવટે પવિત્ર એવું યજનું
દર્શન પણ શું ન કરે ? (૪)

ગર્વોન્મત્તતપા વિવેકમસંકલ્પત્તવા શુભં દુરતો ।
દીનાનાં હરિણ્ણુર્તિ પ્રમજતાં વાલાદિકાનાં પુરઃ
પૃત્વા નાલિકમન્થકાદિ ચ કૃતં શાર્દૂલવિક્રીઢિતમ્ ।
યૈસ્તેષામકરોદ્ધિ માનસરુજં જીયાચિરં મોહનઃ ॥ ૫ ॥

અહકારથી ઉન્મત્ત બની વારંવાર સારાસારનો વિવેક દુર મૂકી
મશી ન ગન વિગેરે સંહારક શત્રો લઈ જલી આંવાળા વિગેરે સ્થળોમાં
ભયથી હરણાં પેઠે આમ તેમ દોડતા બાળક વિગેરે મનુષ્યો ઉપર દૂર
વ્યાધના જેવી ક્રીડા કરનારાઓના મનમાં મહાવ્યથા કરાવનારા
મહાત્મા શ્રીમોહનદાસજી દીર્ઘાયુ થાઓ. (૫)

इन्द्रवज्राः

पंचांगुषार्धेऽप्यनिशं सुतप्तान् ।
सुधासरःख्यानपि कालप्रस्तान् ॥
प्रेम्णा समासादितशान्तिकोभसौ ।
श्रीमोहनो जीवतु दीर्घकालम् ॥ ६ ॥

પાંચ અંગુષ્ઠપ્રવાહની પાસે રહેવાં છતાં પરીતાપ પામેલા, અને
અમૃત સરોવરમાં રહેવા છતાં અકાળે કાળનો કોળીઓ થએલા (આ
લોક અને પરલોકના પંચાંગીઓ) ને પરમ પ્રેમવડે શાન્તિ આપનારા
મહાત્મા શ્રીમોહનદાસજી દીર્ઘાયુ થાઓ. (૬)

अनार्यजुष्टामपि संप्रमेव्य ।
पाश्चात्यविद्यामतिमोहकवाम् ॥

વિદ્યાવિવેકં પ્રત્યક્ષમ્ દિવ્યમ્ ।

શ્રીમોહનઃ કસ્ય મુદ્ધં જ્ઞ ઘટે ॥૭॥

અનાયો (જડ વાદીઓ) વડે સેવાયેલી અત્યંત મોહ કરનારી પાશ્વત્યવિદ્યાને લણવા છતાં પણ જેણે અલૌકિક એવો વિદ્યા અને અવિદ્યાનો વિવેક (જગતને) કરી બતાવ્યો તે શ્રીમહાત્મા મોહનદાસજી કેના હૃદયને ન વધારે ? (૭)

માલિની ।

સમયવલ્લભપોદા સંસ્કૃતિઃ પ્રાન્ત્યજાતેઃ ।

કરુણમનસિ રુદ્ધા કાર્પસંસ્થાપનાય ॥

મધુરગરલપાનાત્રો ભવેદ્દર્મહીના ।

કુપયમવતરન્તો હિદ્રમૂલેવ શાસ્ત્રા ॥૮॥

રાષ્ટ્રીય કાર્યના સ્થાપન માટે સમયબદ્ધને અનુસરનારી અત્યંત જાતિની ઉન્નતિ શ્રીમહાત્મા મોહનદાસજીનાં દયાળુ મનમાં રૂઢ થઈ છે. આ સંસ્કૃતિ મીઠાં ઝેરનાં પાનથી ઉન્માદો વળી મૂળવિનાશી વૃક્ષ-શાખામાફક ધમ હીન ન થાયો. (૮)

ઉપેન્દ્રવજ્રા ।

દૈત્યેન્દ્રરાજ્યે હિ પુણ યયાસીત્ ।

કાલઃ કદાચિત્પ્રભવેત્તદા તુ ॥

ધર્મસ્ય રક્ષા મુનિષિઃ કૃતાયા ।

બીજાય સા મોહન ચિંતનીયા ॥૯॥

અગાઉ દાનવોનાં રાજ્યમાં જેવો અત્યાચાર હતો તેવોજ અત્યાચારવાળો સમય વ્યારે વ્યારે બળવાન થયેલો જણાય ત્યારે જો કર્મવીર મોહનદાસજી ! આપશીએ પ્રાર્થના કાળના મુનીઓએ બીજ સાચવી રાખવાને કરેલી ધુર્મની રક્ષાને ધ્યાનમાં લેવી એ વિનંતિ છે. (૯)

મુકુન્દ મૃદ્ધો પ્રણિપત્ય યાચે ।

મવન્તમેકાન્તમિયન્તમર્ચમ્ ॥

તર્કાદત્તં મોહનમોનસ વૈ ।

ન વિસ્મૃત્તિ ધર્મપયમ્ય કુર્યાત્ ॥૧૦॥

હે જગદીશ્વર ! પ્રણામપૂર્વક આપની પાસે એક વસ્તુની યાચના કરીએ છીએ કે મહાત્મા શ્રીમોહનદાસજીનું અંતઃકરણ પાશ્વત્ય કુતકોથી દબાઈ રાષ્ટ્રીય ધર્મને ભૂલી ન જાય. (૧૦)

વાનુઓની વહાદુરી.

ગઝલ.

જમાનો બહાદુરીનો આ,
જરા બાનુ ! ભુવો છો કે ?
બજે પડધમ અને ષયુગલ;
દિલે બેગમ સુણો છો કે ? ૧

જવાનોને કદમ ફૂલે
જતા બાનુ ! ભુવો છો કે ?
જીવન જય દમ બદમ ગાતો,
દિલે બેગમ ! સુણો છો કે ? ૨

કહો, બાનુ ! સિપાહી આ,
હતા બાળક કદિયે કે ?
ભરી છાતી દુધે પાયાં,
હશે કોણે કહેશે કે ? ૩

૦

ન શું બાનુ તમારે યે,
સ્વદેશે હુમવાનું કે ?
પ્રભુ—દીધ દેશ બાળકને
પ્રબળ મૂર્તિ થવાનું કે ? ૪

જવાંમદોની માતા તો,
ખુમારી ભર ભુલે છે તે.
ન એશારામ, ન દિલ હામ,
હુશીયારી ભરે છે એ ? ૫

ખુદાની રાહમાં બાનુ !
હવે તો આપણે છપ્પીએ:
અને હુમદીનીમાં દહો,
દિવાનીનાં દહે કરીએ ! ૬

મહાત્મા ગાંધીને ચંરણે.

(રાગ-ઝોધવજીના સંદેશાનો)

હિંદ જૂમિના સુપુત્ર ગાંધી વીર છે,
કીધાં ઘણેસાં તમે અનેસાં કામ ને;
મહાત્માપદ અર્ધુ છે લોકે આપને,
ઉદ્ધારનાં કીધાં કામ અનેક ને—હિંદ. ૧

૨

સદિનાં સૌ જનને બંધુલાવતો,
આપ્યો તે અંતરનો મધુર નાદ ને;
સૌ જીવોને આત્મ જરાબર જાણવા,
પવિત્ર તે શીખવ્યું અહિં આત્મક સૂત્ર ને—હિંદ ૨

૩

સરળ અને વળી સાદું જીવન આપવું,
સ્પર્ધા તેની હિંદ જૂમિમાં થાય ને;
આત્મજળની પાસે પશુજળ શુન્ય છે,
એવું બતાવ્યું આત્મજળનું મહાત્મ ને—હિંદ. ૩

૪

માર્ગદર્શક કાવ્યા સુતરને તાંતણે,
આલો વીરો સ્વરાજ્ય કેરે પથ ને;
ઘેર ઘેર બેસાડ્યો રૂઝે રંટીયો,
ફરતાં કહેતો સ્વરાજ્ય કેરી વાત ને—હિંદ ૪

માદુંગાં
જરીવાજાની ચાલ.

} ઉમીયાશંકર જયરામ વ્યાસ.

પહેલાં હાલમાં ચારે તરફ એવી ભ્રમ સાંભળીએ છીએ કે પાશ્ચાત્ય પ્રજાઓ માથે આપણો સંબંધ થયા પછી આપણા હોદ્દા રાષ્ટ્રની પ્રજાનું વસણ ત્યાંની જગ્યાદી પ્રજાઓનું અનુકરણ કરવાનું થયું છે. એ પ્રજાઓમાં ઐહિક સુખ મેળવવાની લાલસા ધણી હોય છે; અને તે પ્રાપ્ત કરવાને અર્થે જ તેમનો પુરુષાર્થ થતો. આપણે પ્રત્યક્ષ જોઈએ છીએ. આવી સ્થિતિમાં આપણું બ્રાહ્મણોનું અને તેમાં પણ ખાસ કરીને મોટા બ્રાહ્મણો જે ગુજરાતી બ્રાહ્મણોમાં પ્રાચીન આચાર્યની વિદ્યાઓમાં અગ્રપદ ભોગવે છે. (આમાં શંકા લેવાનું કારણ નથી કારણ કે મારો "ગુર્જર બ્રાહ્મણ" ના તંત્રી તરીકેના સમસ્ત ગુજરાતી બ્રાહ્મણોના કાર્યનો આ મારો જાતી અનુભવ છે અને તે પ્રમાણથી સિદ્ધ થઈ શકે તેમ છે) તેમનું પરમ ધન શું હોયું જોઈએ તેનો વિચાર કરીએ.

બ્રાહ્મણોની સ્થિતિ સુધારવાનું અને તેમને બુદ્ધધર્મના ત્રાસમાંથી દેશને છોડાવો, અગ્રસ્થાન ઉપર મુકવાનું. કામ શ્રીમત આદિ શંકરાચાર્યે જ કયું છે. તે પછી દક્ષિણમાં પેશ્વાઈના વખતમાં મહારાષ્ટ્રના બ્રાહ્મણોને કાંઈક ઉચ્ચસ્થાન વિદ્યાર્થીજ પ્રાપ્ત થયું છે. પરંતુ તે સિવાય દેશના અન્ય સ્થળોમાં બ્રાહ્મણોને મોટે ખાસ કાંઈ સુધારવાના પ્રયાસો થયા જણાતા નથી. તો તે આપણા પરમ ગુરૂની આજ્ઞા પ્રમાણે આપણું બ્રાહ્મણોનું પરમ ધન તો ફક્ત "બ્રહ્મવિદ્યા" જ છે. આ બ્રહ્મવિદ્યા પ્રાપ્ત કરવી, અને તે દ્વારા બ્રહ્મતેજ પ્રગટાવવાની કોઈ દેશને ઉત્તર દેશમાં પોતાનું જીવન અર્પણ કરવું. આજ આધુનિક કાળમાં બ્રાહ્મણોને મોટે ઉત્તમ પુરુષાર્થ છે. પેશ્વાઈના વખતમાં જેમ મહારાષ્ટ્રના બ્રાહ્મણોમાં નવીન જીવન વેગનું હતું અને જેને લીધે મહારાષ્ટ્ર લોકમાન્ય જેવી દેશપ્રકારક વ્યક્તિને ઉત્પન્ન કરી જે તેજ પ્રમાણે હાલમાં આપણા મોટા બ્રાહ્મણોના યજ્ઞમાન મહાત્મા ગાંધીજીની રાષ્ટ્રચેતનની યજ્ઞવગમાં આપણે આગળ પડી બ્રહ્મતેજ પુનઃ પ્રાપ્ત કરી રાષ્ટ્રની કેળવણીનું કામ હાથ

ધરવું જોઈએ, જ્યાં સુધી ગૃહીય શિક્ષણના કામમાં બ્રાહ્મણો આગળ પડી એ કામ પુરે પુરે ઉપાડી નહીં લે, ત્યાં સુધી સમસ્ત હિંદમાં ગૃહીય શિક્ષણનો પુરેપુરો ઉકેલ થઈ શકશે નહીં. માટે આપણે ગુજરાત અને હરિયાણામાં વસતા અને ધણા કાળથી વિદ્યામાં આગળ પડતા મોઢ બ્રાહ્મણોએ જાગૃત થઈ દેશે દયનાં આ સમયમાં “બ્રહ્મવિદ્યા” દ્વારા બ્રહ્મતેજ પુનઃ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયાસ કરી ગુજરાતમાં ગૃહીય શિક્ષણનું કામ હાથ કરી લેવું જોઈએ; અને સમાજમાં ધર્મ શિક્ષણનો પાયો સંગીન બનાવી દેવો જોઈએ.

મોઢ માતૃહિતના દીવાળીના ખોર્સ અંકમાં મારા મોઢ બ્રાહ્મણ બંધુઓને મારો આ જ સંદેશો છે કે, આપણે આપણી પ્રાચીન ઋષિમુનિયોની બ્રહ્મવિદ્યા દ્વારા આપણે આપણું બ્રહ્મતેજ પુનઃ પ્રાપ્ત કરીએ અને રાષ્ટ્રનો સેવક બની ગુજરાતમાં ગાંધી ગામ ગૃહીય શાળાઓ અને બાલબ્રહ્મચારી આશ્રમો આપી ગુજરાતમાં ગૃહીય શિક્ષણનો ઉકેલ પગાડીએ. જેથી જે આપણી કામના યજ્ઞને આપણા દેશમાં પુનઃ રાષ્ટ્ર જીવન સતેજ કરવા માંડ્યું છે, તેમાં આપણો ગુરુ તરીકેનો હીરમે પુરેપુરો આપી શકીએ. ધંધર આપણને આ કાર્યમાં પૂર્ણ સહાય આપે એવી તેમની પ્રત્યે પ્રાર્થના છે.

ગૃહીય આદર્શવિનય મંદિર
અમદાવાદ.

રામશંકર હરજીવન ત્રિપાઠી.
‘સુખ્યાચાર્ય’.

મોઢ બંધુઓ! લક્ષ્મી ક્યાં વાપરશે ?

કામનું અભિમાન રાખી સત્યાગ્રે.

વિદ્યાદાનમાં.

મોઢ બ્રાહ્મણોનાં બાળકોને જ્ઞાનચક્ર આપવા માટે વિદ્યા જેવું બીજું એકે ઉત્તમ દાન નથી.

વિદ્યાદાનમાં મદદ કરવા તથા નિરાધાર વિધવાઓને અન્ન વસ્ત્રની મદદ કરવા, અમારા મંડળ તરફથી એક રૂંડ ઉધાડવામાં આવ્યું છે; તેમાં શ્રીમંત સંજ્ઞાનો પેતાનો ઉદાર હાથ સંભાવશે અને અન્ય બાળકો પાસેથી પણ મદદ અપાવશે એવી આશા છે.

૬-કાંદાવાડી
માધવ ભુવન રૂમ નં. ૨૭,
સુખધ-૪.

જોઈએ સેક્રેટરીઓ

કા. ચાતુર્વિધ મોઢ સાતિમંડળ.

સુદર્શન ચક્ર.

હૂળી નૌકા તરાવે છે !

સ્વદેશી સૂત્રના તારે, સચોટ સ્વરાલય આપે છે !

ઉઠા પદ્મિનિ નર્મ પાછી, પ્રભા પૂર્વે પ્રસારે છે !-સ્વદેશી.

સુદર્શન ચક્રના આંટે,

સ્વદેશી બન્ધુના કાંટે,

સદા મત હિન્દહિત માટે, સ્વદેશીજમ ધરાવે છે.-સ્વદેશી.

હતૂં બૂલૂં પડયૂં બાપુ !

દિશાબૂલ ! પશ્ચિમે મ્હોર્યૂં !

સન્નિતિ તત્ત્વ ના લાળ્યુ. કદમ ઉલટાં ચલાવે છે !-સ્વદેશી.

સ્વદેશે આવ્યૂં દુઃખ રોઈ,

ન લાલે ઓળખે કોઈ,

શુભીજન ગાંધી એ નેઈ, પિછાનીં પિઠ પસારે છે !-સ્વદેશી.

ઉમળકો ઉરનો આણી,

હૃદય આશિષ પલ્લુ આપી,

સદા દ્રવ્ય હસ્તવર આપી, અહર્નિષ ધૂમ ફિરાવે છે !-સ્વદેશી.

હવે ક્યારૂં-કૂલ્યૂં-કાલ્યૂં !

સ્વદેશે મસ્ત થઈ મ્હાલ્યૂં !

ઘરોઘર ઘર ક્યુ ! ઘૂમ્યૂં હવે સૌને. ઘૂમાવે છે ! સ્વદેશી.

મળ્યાં માતા પિતા બાલક,

અડગ શ્રદ્ધાશુ ને ચાલક,

પરસ્પરં હિન્દનાં પાલક, વણી વચો સન્નિતિ છે !-સ્વદેશી.

હતૂં બાપોકુ તે આવ્યું,

સદા હો ! સર્વને ખ્યાડું,

ન થા અળખૂં અગર ન્યાટું. બૂખ્યાં ઉદર ભરાવે છે !-સ્વદેશી.

થયા બેહાલ હિન્દીના,

ત્યજી દો મોહ પશ્ચિમના,

મુણાવો ઘોર ગાન્ડિવના હૂળી નૌકા તરાવે છે, સ્વદેશી.

અમદાવાદ }

સૌ. શિવગંગા મશર.

ને એકવાર વિચાર આવ્યો કે બહુરુના ભારતભૂમિમા આટલા વિદ્વાનો, આટલા દેશભક્તો, આટલા નીતિજ્ઞો, આટલા વક્તાઓ, આટલા લેખકો, આટલા વિચારકો અને આટલા ઉપદેશકો થયા અને વિદ્યમાન છે, છતાં આચારે એકજ પુરુષનાં વચનમાં સમગ્ર પ્રજા આટલો બધો વિશ્વાસ મૂકે છે, તેને દેવાંશી માને છે, તેના આદેશથી દુઃખગતીમા પડના તૈયાર થાય છે. તેના શબ્દપર પ્રાણ પણ અર્પવા આવુર છે, એનું શું કારણ હશે? દુઃખીઓ તેને ઉદ્ધારક માને છે, બધા તેને ઉગારનાર માને છે, વિદ્વાનો તેને પૂજ્ય ગણે છે, કવિગણો તેનાં યશોમાન કરે છે દેશીઓ તેને દેવ ગણે છે, વિદેશીઓ તેને પતિમાન પુરુષવર કહી વખાણે છે, સશક્ત તેને સર્વસ્વ અર્પણ કરવામાં શક્તિ સાક્ષ્ય માને છે, અશક્ત તેનાં નામ સ્મરણથી શક્તિ સંપાદન કરે છે, અરે એટલું જ નહિ, પણ મરણ શબ્દપર પોલાંને તેના નામનો જાલચોપ કરતાં નવું ચેતન ગણે છે, સમિપરથ મરણનું પણ વિસ્મરણ થાય છે, તો એનું તે શું કારણ હશે!

તેનામાં એવું તે શું આકર્ષણ છે કે જેથી સર્વે આમ મંત્રમુગ્ધ બની જાય છે? નેણે એવી તે કંઈ વચીકરણ વિદ્યા સાધી છે કે સૌ તેને વશવર્તી થઈ જાય છે? તેનામાં કંઈ એવી અજાણ વક્તૃત્વશક્તિ છે કે જેથી સર્વેનાં મન હરણ થઈ જાય છે? તેનામાં એવી કંઈ અંશાધાગ્લુ વિદ્વતા છે કે લોક સમુદય તેથી મુગ્ધ બને છે? તે કોણ એવો બલિષ્ઠ પુરુષ છે કે સર્વે તેનાથી દબાઈ જાય છે? તે કોણ એવો સર્વોચ્ચ સુંદર પુરુષ છે કે જેથી તેને અને તેનેજ જોવાઈ રહેવાય છે? અથવા તે કોઈ પ્રતિકુલેર છે કે જેના વેળવથી અંતઃજ નવાય છે?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરનો વિચાર કરતાં મને તો એમજ લાગે છે કે તે જે સાત્ય માને છે તે આચારમાં મૂકે છે. અને જેટલો આચારમાં મકાયો તેટલોજ ધર્મ એવું તેમનું મનાય છે અને તે સત્યજ છે. કારણ આચાર પ્રથમો ધર્મ:

માત્રો ઉપરનાં અનુમાનની પુષ્ટિમાં શ્રીયુત એન્ડુરાના મળે દાંડુ તો તે અયોગ્ય તો નજ ગણાયો, તેઓથી લખે છે કે-ઉપર પ્રમાણેની વૈકાળીત

મહાત્મા ગાંધીને કેમ મળી તેનું કારણ જતાવતાં કહે છે કે:—It is Mahatma Gandhi's fellow-suffering with the suffering poor, his fellow-poverty with the poverty stricken Poor, His fellow-hardship with the hardship bearing Poor, which has endeared him to their hearts. It is this which has won from them an instinctive reverence for his goodness. It is this which has made them flock to him from every country side wherever he goes. It is this which has made them follow his simple precepts, so that, in a few short months intoxicating drinks and drugs have marvelously decreased. It is this which has caused new hope to be born in millions of hearts, where before reigned only the blank apathy of despair (modern Review aug 1921.) દીન દુઃખીનાં દુઃખમાં ભાગે ભગવાથી, ગરીબાણમાં સહતાં સાથે ગરીબાઈ સહવાથી, કષ્ટ ભોગવનારાં સાથે કષ્ટ ભોગવવાથી, મહાત્મા ગાંધીએ ગરીબોનો પ્રેમ પ્રાપ્ત કર્યો છે. આથીજ, તેની આવી ભલામી માટે એ લોકોને તેનાપર હેવાનો ઉમંગદો આવે છે. આથી તે ત્યાં જાય છે ત્યાં ખુલ્લે ખોલેયથી પણ લોકોનાં ટોળેટોળાં તેમને વીંટી વળે છે. આથીજ નનસમહ તેના સાદા ઉપદેશો ગ્રહણ કરે છે, અને તેથીજ યોગ્ય એક માસના ટુંક સમયમાં માદકચીન પાનનો અનુભવ ઘટાડો થઈ ગયો છે. અને આથીજ જે લક્ષ્યાવધિ દૃષ્ટ્યોમાં પ્રથમ નિરાશાનું તમેરાન્ય હતું, ત્યાં હવે આશાનાં નવાં ફિરલો ફુટ્યાં છે.

ભારતમાં તેનું શુભ પરિણામ તો ધણાંજો થયા છે અને છે, મોટી મોટી ધારણા સમનારાઓ, મોટાં મોટાં વિચારો કરનારાઓ પણ હતા અને છે. પારખે દુઃખી થયું એમ કહેનારા અને મનનારાઓ પણ છે. જનની જન્મ-મૃતિશ્ચ સ્વર્ગાદપિગરીયસી નનની અને ન-મનૂમિ સ્વર્ગથી પણ અધિક છે એ મૂંઝ મનુ ભગવાનના વખતથી ઉતરી આવ્યું છે. મૈત્રી કરુણામુદિતો પેક્ષાણાં સુલ્લઙ્ક:સપુણ્યાપુણ્યવિષયાણાં ભાગ્વના + + + ॥

“ સુખી વિષે મૈત્રી તલો સળંધ, દુઃખી વિષે હો દંડણ પ્રબંધ; પુણ્યેયકી મોહતણીજ ઈંછા, ને પાપ કેરી કરવી ઉપેક્ષા.”

આ યોગશાસ્ત્રનું મૂલ ભગવાન પર્વનલિનાં અમયથી કંઈ જણ ભણતા બોલતા, વિચારતા અને ઉપદેશતા આવ્યા છે. પણ એ બધા વિચાર, ઉપદેશ, શુભેચ્છા હોય એ તો કીક; પણ તેને પ્રત્યક્ષ કરાવનાર ક્યાં છે? હિંદુમ્યાને

હજારો વર્ષનાં પરિશ્રમે અને કંઈક કડવા મીઠા અનુભવે તૈયાર કરેલાં આ સૂત્રો શું કેવળ સુખશોભાર્યેજ છે ? અથવા એ બધા નીતિધર્મના પાઠ, પુસ્તકો શું અમે પણ કંઈ ક્યું છે, એમ અન્ય આગળ ડેફેસ મારવાનેજ લખાયાં છે ? ના, ના, એમ તો નથીજ. જે ધર્મ માન્યો તેને આચારમાં મૂકવાથીજ તે ધર્મ થાય છે; અને તેમ કરનારજ લોકોદારક ધર્મગયા છે અને વર્તમાનમાં પણ ધર્મ ગણેલાં સાચોને આચારમાં મૂકનારજ શ્રેષ્ઠતા પ્રાપ્ત કરે છે. એમ કરીનેજ મહાત્મા ગાંધી મહાત્મા થયા છે. અને અન્ય લોકનાયકોનું લોકનાયકત્વ પણ તેમાંજ રહ્યું છે, પહેલાં પણ એમ હતું; વર્તમાનમાં પણ એમ છે, અને ભવિષ્યમાં પણ એમજ રહેશે કે-આચાર પ્રથમો ધર્મ.

કોઈ કાપડીઓ સફેદ મલમલના તાકા ઉકેલતો. હોય તેવો સમુદ્રનો ઉર્મિ-ઉછાળ નિરખતાં, ખળપળ ખળપળ એવું મધુર મધુર સ્વતાં વનઝરણાંનું સુર સાંભળતાં, ફેટલાક ત્રાટક કરતા યોગીઓ જેવા અને ફેટલાક છોકરાં પઠાવતા આંખ મટમટાવતા તારકોને રાત્રે મિઠ માખી વિના જતાં, મંદ મંદ હાસ્ય હસતા રજનીપતિનાં હાસ્ય રસમાં રનાન કરતાં, જમીનમાંથી અદૃશ્ય ફૂટતાં ભગુભગુ જળ વહેવડાવતાં ઝરણાની પેઠે ભર્ગમવાહ વહેવડાવતા બાલમૂર્ચના તેજ પ્રવાહથી છંટાતાં, વસન્તની વહાલી સખીનો મિષ્ટ મદમયો દુહુકાર શ્રવણ કરતાં, ગાંડીતુર જેવી સંગમાર્થ દોડતી વર્ષા નદીઓના વેગ સાથે ધસડાતાં, અને એમ યતું કે આ બધાં આમ તે શા માટે કરતાં હશે વા ?

સમુદ્ર યોધલા બળુચક જેવો જાનો ગાનો એસી રહે તો ન ચાલે ! ઝરણાં રેવે નહિ તો ન ચાલે ! તારક ગણો બગભગત જેવા વા મશ્કરીખોર જેવા ન જાને તો શું ઓછું ધર્મ જાય ! રજનીપતિ રીસાયથી રમણી જેવું મ્હો કરીને એસે તો શું બગડી જાય ! બાલમૂર્ચ જડ કાચના જેવોજ રહે તો તેને શી નાનમ લાગે ! કોપક દુહુકાર ન કરે તો વસન્ત આવેલી બાગી જાય ! અને નદીઓ જરા ધીમી ધીમી ગમણુ ડગલાં બરતી કોઈ શેડીઆની પાતી પેઠે ચાલે તો શી જોખા ધરી જાય !

એક વખત એક આંખો જોયો. ખાંતીને ધેંધટ મધમધાટતાં એવો કે જાણે અત્તર પુલેસ બરો કોઈ હેસ ઉભો. દૃલ્લોલતા કોકિલ સાથે વળાં કંઈ ગંબીર આધિ કરતો. થોડા દિવસ પછી વળા જોઉં છું તો અતિ ભારથી નમી જતો મજુર અથવા રાજ્યભાર ઉપારતો ચિંતાચરત મંત્રી. પણ વળી જોયો તો હુંડાતો મુસાફર !

એક વખત વાડીમાં કુલ લેવા ગયો. પુષ્પવૃક્ષ અને વેલડીઓનો શા રોંક ! જાણે શણગાર સંજી ઉમેલાં તુરણગીઆં અલબેસડાઓ અને અલબેસડીઓ. પણ પછી કુલ ચુંધ્યાં એટલે ! જાણે મહાત્મા ગાંધીજીના ઉપદેશથી ધર્મ સમજી વહેંચી વહેંચામૂવણો ત્યાગ કરેલ સુધંડ નરો અને સુંદરીઓ !

તો સવાલ થયો કે આ બધાં આમ કેમ કરતાં હશે! પોતે દુઃખ સહી એળવ્યું તે આમ અન્યને આપી દેવા! હાં, એમજ કેમ? 'એવું' વર્તન એ માનેલો ધર્મ, ધર્મ તો જાણ્યું, પણ એ આચારમાં ન મુકે તો ન માલે? મુખથી કહેવું, મનમાં રાખવું, પરોપદેશ વખતે પોકારી પોકારી કથી બતાવવું કે આ ધર્મ છે, આવો જ્યાં પ્રાપ્ત થાય છે ત્યાં એ સમુદ પ્રભુતિ જવાબ આપતાં લાગે છે કે "મૂંઝા, મનમાં એક, મુખમાં બીજું, અને આચારમાં ત્રીજું, એ તો સુજનમાં શ્રેષ્ઠ હોવાનો દાવો કરનાર મનુષ્યનેજ સોંપ્યું. અમારી સુષ્ટિમાં તો આચાર: પ્રથમો ધર્મ:

વાચક, તમે કદાચ ધારણા કે આ બધા અસંબધ પ્રલાપ શા? પણ ત્યારે 'સત્ય બોલવું' એમ ઉપદેશતા શિક્ષકને બીજેના પાઠે અસત્ય ભાષણ કરતો બેઠો છું, દયાને 'ધર્મ' માનનારાઓને નિર્દય થતા નિહાળું છું. રક્ષકને 'ભક્ષક' થતા સાંભળું છું, સદાચાર મૂર્તિ હોવાનો દાવો કરનારના દુરાચારો જાણ્યું છું, અને એવાં એવાં અનેક વિરુદ્ધચરણો અનુભવું છું, ત્યારે મને અતિ દુઃખ થાય છે, અને આવજા વિચાર આવે છે.

તમે પણ એવા બ્રાહ્મણો નથી જોયા કે જે ઉપદેશ આપતી વેળા શાસ્ત્રોનાં શાસ્ત્રો ગબડાવી જાય, પણ તેનાં સ્વલ્પારો પણ આચારણમાં શમ્ય જ હોય? એવા ક્ષત્રિઓ તથી સાંભળ્યા કે જે રક્ષકને બદલે ભક્ષક બની જાય છે? એવા વૈશ્યો નથી જોયા કે જે 'અટ' પછી સમજાવી ગમે તેવો માલ ગ્રાહકોને પોરવી દુશ્ચિઆરી માનતા હોય? મૂર્તિમાન ધર્મરૂપે વિચરતાઓમાં રાગ દ્રેષ ધર્મા લાલસા તથી અનુભવી? સ્વતંત્રતાને પ્રિય માનનાર અન્યને ચિંતરે પૂરતા નથી જોયા? તો તમને પણ એમ નથી યતું કે આ દુનિયા શેને માટે? ક્ષમાની પ્રતિમારૂપ પૃથ્વીપર અને તેમાં પણ આ કર્તવ્ય ભૂમિમાં આટલું અધેર કેમ? અને એ સમયે તમને એમ નથી લાગતું કે એનું કારણ એજ કે સર્વે મનુષ્યો નથી માનતાં કે આચાર: પ્રથમો ધર્મ: ॥

જગદુંદારકોની ભૂમિમાં વસતા જતોમાં કર્તવ્ય શન્યતાં તે કેમ સહન થાય? સત્યને માટે પ્રાણની ચરતા ન કરનારના આનુયાયીઓમાં એકાદ જણ અસત્યવાદી વાસનાચારી હોય તેને કેમ ખમાય? વિશ્વપ્રેમના સિદ્ધાંતને આચારમાં મૂકનારના પૂર્વકોમાં દયાહીનતા તે કેમ જોવાય?

જેટલું સત્ય માન્યું, તેને ધર્મ ગણ્યો, તેને કાંઈ પણ ભોંજે આચારણમાં શૂંકવો, અને ત્યારેજ તે ધર્મ, ધર્મ નીવડે. ધણે મોટે ભાગે સંપૂર્ણ અજ્ઞ આચારમાં મુકતાની શક્તિ પરાધનાર, ન લેલોદારક, એવસાધક અથવા ગયા છે, એ, અને થશે, એમાંજ પરંપ ઉત્તંતિ રહી છે. એજ ઉત્તંતિને

એકલો ઉપાય છે, અને એમાંજ શ્રેયઃ અને પ્રેયઃની સિદ્ધિ છે, એમાંજ શ્રીરામચંદ્રનું રામચંદ્રત્વ, શ્રીકૃષ્ણનું શ્રીકૃષ્ણત્વ, ભગવાન શંકરાચાર્યનું શંકરત્વ, હનરતનું મહામહત્વ, હસસ કાષ્ટરતનું હસસત્ત્વ, ગાંધીજીનું મહત્ત્વ, અને ભૂત અને વર્તમાન અન્ય કોઈનું શ્રેષ્ઠત્વ સમાયતું છે; એમાંજ મનુષ્યનું મનુષ્યત્વ છે.

પોપટોની કંઈ ખોટ મહી નથી, અને છે પણ નહિ. ભવિષ્યમાં પ્રભુ કરે ને પડે. પ્રભુ ભારત સંતાનોને સુખસિદ્ધિ આપે. અને “વસુધૈવ કુટુંબકમ્” ભાવ પોપવાની શક્તિ આપે. એની પ્રશિક્ષણવસ્તુઓમાં
 सर्वे प्र सुखिनः सन्तु सर्वे सन्तु निरामयाः ।
 सर्वे मद्राणि पश्यन्तु माकश्चिद्दुःसमाप्नुयात् ॥

વિલેપારલે

અરતુ.

મોતીરામ નરહરિશંકર શુક્લ

ઘણી લજ્જા છે.

૧ સુસ્ત કાયર અને દુશ્ચરિત યુવ, ૨ નિર્વન ગંદા અને મૂર્ખ રહેવું, ૩ ગેણા રક્ષ અને વાંકા યુવ, તથા વોડો વ્યવહાર રાખવો. ૪ તમને જે વાત આવડે છે તેને ગુપ્ત રાખવી. ૫ ભૂખે પેટે મુઝ જવું, પરંતુ કામ ન કરવું. ૬ ધર અને શરીર શુદ્ધ ન રાખવાં. ૭ સુજન સમાજની નિયમાવલી ન જાણવી. ૮ જે માણે પર ચાલવાથી પદ-મયોદની પ્રાપ્તિ કરી હોય તેને તુરંત સમજવો. ૯ રાજ-નૈતિક વાતોની જુમ્મેસરી લેવાથી હિયડવું, તથા સાર્વજનિક કાર્યોમાં શોગ ન દેવો. ૧૦ જે વાતોથી દેશની ઉન્નતિ થઈ રહેલી છે તેને ન સમજવી. ૧૧ દેશની વર્તમાન દશા પર ચતુરાઈથી વાર્તાલાપ ન કરી શકવો. ૧૨ તન્દુરસ્તી. રાખનારા નિયમોને ન જાણવા. ૧૩ સ્વસ્થ અને વિદ્વાનની પેઠે જીવન વ્યતીત ન કરવું. ૧૪ જેને આપણે દમેશા જ્ઞેધએ છીએ અને કામમાં લાવીએ છીએ તેનું પુરૂં તત્વ ન સમજવું. ૧૫ સંસારમાં શું થઈ રહેલું છે ને એક દેશનો અન્ય દેશોની સાથે શો સમ્બંધ છે તે વાત ન જાણવી. ૧૬ આજ કાલની સમ્યક્તામાં વર્તમાન પત્ર માસિક પત્ર અને પુસ્તકાલયથી જે લાભ છે તેનાથી વંચિત રહેવું. ૧૭ પ્રતિનિધિ સુઠવામાં અધિપરપરાએ વર્તવું. ૧૮ કોઈ લાભ અથવા વ્યસનમાં એવું ક્ષીન થવું કે જેથી મનુષ્ય નકામો અને ઘુલ્લારપદ થઈ જાય. ૧૯ સુહિના ધનિદાસને ન સમજવો. ૨૦ વનસ્પતિ અને અન્ય પદાર્થોનું તત્વ ન જાણવું. ૨૦ પોતાના દેશની દશા, પ્રાચીન ઇતિહાસ ઉપજ અને પ્રજાનું પૂર્ણ જ્ઞાન જાણવું નહીં. ૨૧ મનુષ્યોને સુધારવાને માટે જે પ્રત્યથ થઈ રહેલું છે, તેમાં તન મન અને ધનથી સહાયતા ન આપવી. ૨૨ એવી નીતે નગરમાં રહેવું કે જ્યાં પાઠશાળા પુસ્તકાલય, સંગ્રહરથાન ચિત્રશાળા તથા સભા હોય પરંતુ તેનાથી કંઈ લાભ ન મેળવવો.

સ્વ૦ વૈદ્ય કડ્ડણશંકર મૂળજી.

શ્રીચાહપંચકમ્ ।

(પ્રયોજક)—શાસ્ત્રી નર્મદાશંકર માતૃશંકર વલસાહકર.)

હે ચાહમાતસ્તવ કે ન જાત્તા સ્તવત્કાચપીયૂષરસેન સક્તાઃ ।

સર્વે મુશક્તા હ્યથવાપ્યશક્તા હે ચાહ ચાહેતિ જપેતિ રક્તાઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—હે ચાહ માતા ! આ પૃથિવી ઉપર કયા મનુષ્યો તારા ભક્તો નથી ? તારા ઉકાળાડપી અમૃતના સ્વાદમાં ડોણ આસક્ત થતા નથી ? બલવિનાના કે બલવાન સર્વ મનુષ્યો તારાજ ભક્ત હોઈ હે ચાહ ! હે ચાહ ! એવા તારા નામ મંત્રનો જપ કર્યા કરે છે. ॥ ૧ ॥

પ્રાતસ્તથા મધ્યદિને ચ સાયં ત્વત્પાનસંધ્યામ્રણયેતિમન્નાઃ ।

ત્યક્ત્યા દ્વિજા ધર્મ્યન્નિકાલસંધ્યાં હે ચાહ ચાહેતિ જપેતિ રક્તાઃ ॥ ૨ ॥

હે ચાહ માતા ! ગ્રાહણ, ક્ષત્રિય આદિ સર્વ જનો સવારે, મધ્યાને અને સાંજના એમ ત્રિકાળ (ત્રણ વખત) તને પીવા ડૂબી સંધ્યાના પ્રેમમાં ડુબી પોતાના સ્વધર્મથી માન થયેલ સદા ઉપાસના કરવા યોગ્ય એવી ત્રિકાળ સંધ્યાને પણ તણાઈ, હે ચાહ ! હે ચાહ ! એવા તારા નામ મંત્રનો જપ કર્યા કરે છે. ॥ ૨ ॥

હે દેવિ કૃષ્ણે હૃદયે જનાતાં યાવત્પ્રવેશં ન કરોપિ તાવત્ ।

જીવન્મૃતાસ્તે શિથિલા શ્રમન્તો મૃદયન્તિ ચોદ્યોગપથાત્પ્રવાહ્યાઃ ॥ ૩ ॥

કળા રૂપને ધારણ કરનાર હે ચાહ દેવિ ! તારી શક્તિ વર્ણવી શકાય એમ નથી, કારણ કે જ્યાં સુધી મનુષ્યોના ઉદરમાં તું પ્રવેશ કરતી નથી ત્યાં સુધી, છવતા છતા મરેલા જેવા તેઓ લીલા લીલા કરતા પોતાના ઉદ્યોગ માર્ગથી પણ ભ્રષ્ટ થાય છે. તેઓને કાંઈ પણ કરવું સુઝતું નથી. ॥ ૩ ॥

આસામનીલોઽવદેવિ નીલે દ્યોલ્ફલૈર્દુગ્ધમયેચકૈર્વે ।

મુંઠીસિતાસંસ્કૃતસ્વાદપૂર્ણાં ત્વં મર્ત્યલોકસ્ય પરા મુધાસિ ॥ ૪ ॥

આસામ, નીલગિરિ વગેરે દેશોમાં અવતાર ધારણ કરનાર હે ચાહ દેવિ ! તારામાં એલાયચી, મરી, સુંઠ, સાકર અને દુધ એ વસ્તુઓ નાંખતાં તું અત્યંત સ્વાદપૂર્ણ થાય છે, જેથી કરીને તું પૃથિવી ઉપર મનુષ્યલોકને પીવાનું ઉત્તમ અમૃત છે. ॥ ૪ ॥

ત્વમેવ માતાઽં ચ પિતાસિ ચાહ ત્વમેવ વન્ધુશ્ચ સસ્રાસિ ચાહ ।

ત્વમેવ બુદ્ધિશ્ચ ધનાદિકં ચ વિના તુ ચાહં નહિ કિંચિદસ્તિ ॥ ૫ ॥

હે આહુ દેવિ ! માતા, પિતા, મિત્ર, સગા સંબંધી, બુદ્ધિ, ધન વગેરે સર્વ ઇષ્ટવસ્તુઓ જે કંઈ ગણીએ તે સર્વ તું જ છે. તારા વિના કંઈ પણ વસ્તુ નથી. ॥ ૫ ॥

इदं तु चाहंपंचकं क्षुधातृषार्तिनांशकं

કુતં તુ નર્મદેન વૈ પઠન્તિ ચે નિરન્તરમ્ ।

તદગ્રતો કલો મુદા સદા પ્રમોદસંશ્રયા.

મવન્તિ તે જનાસ્તથા ન દુઃસસંયુતાઃકદા ॥ ૬ ॥

કલિયુગમાં શ્રીનર્મદકૃત, ક્ષુધા તૃષાને નાશ કરનાર આ આહુ પંચકનો હાથથી જે કંઈ આહુ પીતાં પહેલાં તેના આગળ રોજ પાઠ કરશે તેઓ સદા આનંદને પામશે. કદાપિ દુઃખી થશે નહિ. ॥ ૫ ॥

નિયમવદ્ધ જીવનથી લાભ.

૧ અંતઃકરણ શુદ્ધ રહેશે. ૨ આવક વધશે અને ખર્ચ ઘટશે. ૩ કાર્ય કુશળતા આવશે, ઉમર વધશે, અને જીવનનો સ્વાદ મળશે. ૪ નિયમ પૂર્વક કાર્ય કરનારાં અધિક કાર્ય કરે છે, અને બીજાઓથી સારું કરે છે, તબિયત સારી રહે છે. સંસારમાં સુખજ સુખ નભરે પડે છે. ૫ નોકર ચાકર રાજી રહે છે અને આલિંગને મનથી આહે છે. ૬ કામમાં અપૂર્ણતા રહેતી નથી, નવું કામ શરૂ કરનારો સમય મળે છે. ૭ સાધારણ જ્ઞાનનું મનુષ્ય નિયમબદ્ધ રહીને પોતાનાથી ઘુર લોકોના કરતાં અધિક કામ કરી શકે છે. ૮ નિયમાનુસાર આલનારાંને પોતાના બાળુબળ પર રહેવું પડે છે એટલા માટે તેની ચોગ્યતા વધી જાય છે. ૯ પરિશ્રમ બચે છે. એક કામને વારે વારે ઉલટ પાલટ કરીને કરવું પડતું નથી ૧૦ ત્યારે જે સ્ત્રીની નજર પડે છે ત્યારે તરફાજ તે મળી જાય છે. શોધવામાં સમય ઇટ કરવો પડતો નથી ૧૧ મનુષ્યનું જ્ઞાન વધે છે, અને વ્યાપારની ઉચ નીચ સર્વદા તેના ધ્યાનમાં રહે છે. ૧૨ તમારાં સર્વ કામ સારાં થતાં જોઈને લોકો તમને આદરની દૃષ્ટિથી જોવા માટે છે ૧૩ તમારાં સર્વ કામ આદ્યોપાંન પુર્ણ થશે, અધુરું અને ઉલટું કામ એક પણ થશે નહીં. ૧૪ તમે સર્વપ્રિય બનશો. જે લોકો નિયમથી નથી ચાલતા તેમનાં ચિત્ત સદા સાવધાન રહી શકતાં નથી. તેમને આંતરિક-ચિંતા ઘેરી રહે છે. ૧૫ નિયમરહિત મનુષ્યનાં કામ પુરાં થતાં નથી. તે વિગાસખમાં જોઈતાં રહે છે. ૧૬ નિયમિતને અત્તદાશ પણ પુષ્કળ મળે છે. ૧૭ સખા સોમાદીમાં જવાનો, મિત્રોને મળવાનો, રમત ગમત જોવાનો, અને તીર્થ યાત્રા કરવાનો સુકાં સમય મળે છે. ૧૮ અનુપસ્થિતિમાં તેનો બાંધેલો નિયમજ કામ સંબાળતો રહે છે. ૧૯ નિયમથી ચાલનારાંનાં કામ શીઘ્ર પુર્ણ થાય છે. કેમકે તેના નોકર ચાકર તથા વ્યવહારિયોને નિયત સમય પર કાર્ય કરવાને માટે હાજર થવું પડે છે.

સ્વ૦ વૈદ્ય કંદુશાંકર મૂળજી.

અથવા

હિંદુઓનું હિંદુત્વ

લેખક-પતિ મુકુન્દાગ્રમ-દૃષ્ટા "શ્રીસનાતનધર્મપ્રભા" સંભાત

શસ્ત્રૈર્હતાસ્તુ રિપવો ન હતા ભવન્તિ
 પ્રજા હતાશ્ચ નિતરાં સુહતા ભવન્તિ ॥
 શસ્ત્રં નિહન્તિ પુરુષસ્ય શરીરમેકં
 પ્રજા કુલં ચ વિમયં ચ યશશ્ચ હન્તિ ॥

વાર્થ-શસ્ત્રવડે હણાએલા શત્રુઓ બરાબર હણેલા, ગણાત, નથી, પણ જેઓ બુદ્ધિથી હણાયા છે તેજ શત્રુઓ બરાબર હણાયા છે. કારણ કે શસ્ત્ર તો પુરુષના એક શરીરનેજ કાપે છે, પણ બુદ્ધિ તો પુરુષનાં વેભવ, કુલ અને યશનો નાશ કરે છે.

પ્રારંભ-વર્તમાન સમયમાં રાષ્ટ્રીય ઉત્તરિના નિનાદનો પડધો આર્યાવર્તની ચારે દિશામાં ગુંજી રહ્યો છે. સમષ્ટિની ભગ્યતિ માટે ભિન્ન ભિન્ન સ્વરચુકત અનેક વાણંત્રો પોતાનાં નાદનો આલાપ અર્પણ કરી રહેલાં છે. જેના યેગે ભારત માતાના સંતાનો પોતાની નિદ્રાનો ત્યાગ કરવાની તૈયારીમાં અજ્ઞાન બિછાના ઉપર આમ તેમ પાસાં ફેરવી રહ્યાં છે. તુમુલ નાદથી અત્યાનંક ભગ્યત યએલા જીવાત્માઓ જાન ભૂલી વિરંધ દિશામાં દોડા દોડ કરી રહ્યા છે. કેટલા એક સુખી પુરુષો અર્થ અને કામના સ્વપ્નને અનુભવતાં મોટેથી બકે છે, તેથી જાણે ભગ્યત યયા હોય તેવો ભાસ થઈ રહ્યો છે. કેટલાએક નિદ્રાના શોખીઓ જેમને પ્રાતઃકાળે આઠ કે નવ વાગે ઉઠવાની ટેવ છે તેઓ તો નેત્રો બંધ કરીનેજ જે દિશામાંથી અવાજ સંભળાય તે તરફ દોડવા લાગ્યા છે, એટલે તેમની નકકા દિશા નથી. રસ્તે ચાલતાં જ્યાંથી અવાજ આવે ત્યાં દોડે છે. કેટલાએકની નિદ્રા

પૂરી ઉડી નથી એટલે જ્યાંના ત્યાંજ ચક્રુઓ ચોળતા હોય છે, અને જે કુંભકર્ણના પિત્તુઓ છે તે તો હજુ પથારીમાંથી હાસતાએ નથી. આર્યાવર્તની આવી સ્થિતિમાં કોણ યથાર્થ જાણે છે એ કહેવું કઠિણ છે. છતાં જમાનો જાગ્રતિનો છે એમ તો સર્વ કાંઈ માને છે.

જેમને પોતાનું હિત કરવું છે તેમણે તો અવશ્ય જાગ્રત થયું જ નેમણે. નહિ તો પાછળ પડી જશે. પરંતુ જાગ્રતિમાંએ પ્રારંભના પ્રલોકમાં કહેવામાં આવ્યું તેમ બુદ્ધિની જરૂર છે. બુદ્ધિપૂર્વક જાગ્રત થનાર વ્યક્તિજ યથાર્થ માર્ગે ગતિ કરી શકે છે, બાકીના તો ગમે તેમ અથડાય છે. માટે વર્તમાન કાળમાં પ્રજા બુદ્ધિની પણ ખાસ જરૂર છે. પરંતુ એ બુદ્ધિ કેવળ અન્યનું અનુકરણ કરનારી, વિચારશૂન્ય ન હોવી જોઈએ. નહિ તો એ કુલ, વૈભવ, અને યશનો નાશ કરે છે. અર્થાત્મીન સમયમાં કોઈ તટસ્થ થઈ વિચાર પૂર્વક જુએ તો તેમને સ્પષ્ટ સમજશે કે ભારત માતાના ઘણાં સંતોનોની પ્રજા હજીએલી છે. મારો જાતિ અનુભવ છે કે સેંકડે ૮૦ ટકા હિંદુઓ શિખા વિનાના ફરે છે. જેમને પોતાના હિંદુપણાનું અભિમાન નથી. તે હિંદુત્વ રહિત પુરુષો પોતાનું કે દેશનું શું ઉકાળવાના હતા ! આ બાબતમાં પ્રમાદ ત્યાં સુધી જવામાં આવે છે કે પિતા તો શિખા રહીતજ હોય છે પરંતુ તેમનાં કુમરનાં બાળકોનાએ મુસ્તક સંન્યાસી-ઓનાં જેવાં હોય છે. આવા પુરુષોને કદિ કહેવામાં આવે તો જવાબ આપે છે કે “હજીમ કાપી નાખે છે” ખરી રીતે જોતાં તો આ લૂણે બચાવજ છે. તેમનું અંતરે હિંદુ હોય, આ અમારું બાહ્ય ચિન્હ છે, એવું અભિમાન કંઠિત થઈ ગયું હોય છે. જે પોતાની જાતિજ ભુલી જતા તેને દેશનું જ્ઞાન ક્યાંથી હોય ? નજ હોય. નવાયુગના નવ જુવાનોને ત્યારે આ બાબતમાં જરા દબાણ કરવામાં આવે છે ત્યારે તે સામાજિકનો વિચાર ક્યાં વિનાજ ગમે તેવા જવાબ આપે છે. એક મારો અનુભવેલો દાખલો છે કે એક ગામમાં સર્વ અંગ્રેજી ને ગુજરાતી જાણનારા વિદ્યાર્થી પાસે બ્યાખ્યાન આપતાં શિખાનું વિવેચન કર્યું હતું, ત્યારે એક વૃદ્ધે આ વાતને અનુમોદન આપ્યું અને સાથે રધાયું કે જો મારતરો ચોટલી રાખે તો વિદ્યાર્થીઓ તેમનું અવશ્ય અનુકરણ કરે. ત્યારે એક યુવાન માસ્તરે ચુકીને જવાબ આપ્યો કે “તમે દળમો ઝાલી આપો એટલે માસ્તરો ચોટલીઓ રાખશે” વૃદ્ધ તો બેસી ગયા. પરંતુ માસ્તરની આ ઉદ્દનાઈ મને હીક ન લાગી. તેથી મેં જવાબ આપ્યો કે હાલના જમાનામાં મદ્દાન ગણાતા મનુષ્યો હસકાં કાંઈ કરવામાં રેખીતા માને છે. દાખલા તરીકે રાજા કે શેઠ યજ્ઞને ગાડીવાનનું કામ કરે; તેજ પ્રમાણે સુધરસાઓ હાથે હજીમત કરવાની દેશનમાં ફસાયા છે અને આપ જણ સુધરક જાગ્ર, એટલે આપને એ કામ

આવડેજ છે, પછી હજામની બફર નથી. તો એટલું કામ કરી ઢિંદુલને સાચવશે તો એ ઘણું. ટુંકામાં કહેવાનો હેતુ એ છે કે અહીં પોપક કેસવણીના પ્રભાવથી મનુષ્યો “રૂ” નું ભાન બુલતા નાથ છે.

શિખા નહિ રાખવામાં બીજાં ક્ષદ બહુએ પદ્ધતિમાં પ્રતાપવામાં આવે છે જેનું વર્ણન આપણે આગળ કરીશું, માટે મૂળ વિષય પરજ ચાલીએ. જેને વેદ ઉપર શ્રદ્ધા છે તેવા પુરૂષો તો શિખા રાખેજ છે, પણ જે મનુષ્યો શ્વેચ્છ ભાવનાથી ખરડાયા છે અને શિખા રાખવી તેને વ્યર્થ સમજે છે, તેવાના સમાધાનની ખાતર અને ઉત્પત્તિ (પછી તે પેતાની, માતિની કે દેશની) સાધવામાં સુવ્રજતા વધે એવા ઉદ્દેશથી અન્ને ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે.

કેટલાએક ભાઈઓ કહે છે કે ચોટલી શા માટે રાખવી ? તેના સમાધાન રૂપે નિમ્ન બાબત લખવામાં આવે છે.

બાવ પ્રકાશમાં લખ્યું છે કે—સત્તોત્તરશતં માનો દેહે મર્માણિ વેદિનામ્ । તેષુ તિષ્ઠન્તિ પ્રાણાઃ સ્તલુ વિશેષતઃ ॥ તેમજ સુશ્રુતમાં શરીરસ્થાનમાં યજ્ઞા અધ્યાયમાં લખ્યું છે કે—સત્તોત્તરં મર્મ શતમ્ । તાનિ મર્માણિ પંચાત્મકાનિ । તદ્યથા માંસમર્માણિ, શિરામર્માણિ, સ્નાયુમર્માણિ, અસ્થિમર્માણિ, સંધિમર્માણિ ચેતિ । તત્રૈકાદશ માંસમર્માણિ, એકચત્વાર્દશન્ શિરામર્માણિ, સત્તવિંશતિઃ સ્નાયુમર્માણિ, અષ્ટાવસ્થિમર્માણિ, વિંશતિઃ સન્ધિમર્માણિ, તદેતલ્ સત્તોત્તરં મર્મ શતમ્ ॥ તંત્ર-આન્તરો મસ્તકસ્થોર્ધ્વ શિરાસ્સ્થિ સમાગમઃ ॥ રોમાવત્તોર્ધિપોનાય મર્મ સદ્યો હરત્યસૂન્ ॥

બાવાર્થ—એ છે કે આપણા શરીરની અંદર ૧૦૭ એકસો સાત મર્મસ્થાન છે. જીવનો અધિકતર નિવાસ એજ સ્થાનમાં રહે છે, તેથી જો કોઈ મર્મસ્થાનમાં અધિકતર આઘાત થાય તો મનુષ્યનું મરણ થાય છે. તે મર્મસ્થાનના સુશ્રુતકારે પાંચ ભેદ પાડ્યા છે (૧) માંસમર્મ, (૨) શિરા-નાડી-ગર્મ, (૩) સ્નાયુમર્મ, (૪) અસ્થિમર્મ (૫) સંધિમર્મ; તેમાં અગીઆર પ્રકારનાં માંસમર્મ, એકતાલીશ પ્રકારનાં શિરા મર્મ, સત્તાવીશ પ્રકારનાં સ્નાયુ મર્મ, આઠ પ્રકારનાં અસ્થિ મર્મ, અને વિશ પ્રકારનાં સંધિ મર્મ; એ રીતે એકસો સાત મર્મ થાય છે. સુશ્રુતમાં આ બાબત વિસ્તાર પૂર્વક લખેલી છે. વિશેષ જાણવાની જિજ્ઞાસા વાળાએ ત્યાં જોઈ લેવું:

ઉક્ત એકસો સાત મર્મસ્થાનોમાંથી ૩૭ સાડત્રીશ મર્મસ્થાન ગજાના ઉપરના ભાગમાં આવેલ છે. તેમાં પછુ શિરનો પાછલો જે ઝુકતો ભાગ છે, ત્યાં સંપૂર્ણ નસો મેળી છે. તે સ્થાનમાં એકસોને સાત મર્મસ્થાનનો સ્વામી-અધિપતિ (અધિપ) નામક મર્મસ્થાન છે. શરીરનાં કુલ મર્મસ્થાન એને

૧

કુરુક્ષેત્રના મહાન યુદ્ધમાં નિરાશ થયેલા અર્જુનને પ્રોત્સાહિત કરવા કૃષ્ણ ભગવાને અષ્ટાદશ યોગની ગીતા સ્વમુખે સંભળાવી હતી. તેમાં એક સ્થાને કહ્યું છે કે ભારે ભારે ધર્મની હાનિ અને અધર્મની વૃદ્ધિ થાય છે ત્યારે ત્યારે હે ભારત અર્જુન ! હું પોતાને માનવી રૂપે જન્મ્યા જેવું દર્શાવું છું, સાધુના રક્ષણાર્થે ને પાપી લોકોના નાશ માટે અને ધર્મની સુખ્યવસ્થિત સંસ્થાપના માટે હું પ્રત્યેક યુગમાં અવતાર લેઉં છું.

હિન્દુસ્થાનના ઇતિહાસનો પ્રત્યેક સુદૃઢ અભ્યાસી જોઈ શકશે કે કૃષ્ણ ભગવાને પોતાનું આ વચન પાળ્યાજ નહીં છે. કંસના નાશ માટે કૃષ્ણરૂપે, ઔરંગઝેબના સમયમાં શિવાજી રૂપે, અને આ સાંપ્રત સમયમાં એ કૃષ્ણ ભગવાને ગાંધીરૂપે મોઢ વશીક દેહમાં અવતાર લીધો છે. આવા સુખ શાન્તિના વાધ બકરી એક આરે પાણી પી શકે એવા ન્યાયી રાજ્યમાં ભગવાનને અવતાર લેવાનું કારણ શું એમ સ્વાભાવિક થાય. ત્હેનો જવાબ એ પરમપૂજ્ય મહાત્મા ગુજરાતના તપસ્વી, યોગી કુસના યોગવારસ કર્મવીર મોહનદાસ ગાંધીનું જીવન આપી દેશે. એમનું જીવન એટલે એમની જનસેવા. આમ હોવાથી એમની સેવાનું સક્ષિત વિવરણ યથાશક્તિ કરવા પ્રયત્ન કરું છું. એમની અગ્રાધ સેવાઓને આપણે વર્ણવનાર કોણ માત્ર ?

દક્ષિણ આફ્રીકામાં અનેક હિન્દીઓ પેસાદાર થવા જઈ રહ્યા છે. મહાત્માજી ત્યાં વડીલાત કરવા ગયા હતા. ત્યાંના હિન્દીઓનાં દુઃખ દૂર કરવા પ્રમુખે એમને ત્યાં મોકલ્યા હતા. વડીલાત એમને જુકની પરપરા લાગી, એટલે છોડી. એક અપ્રતિમ બૅરિસ્ટર બૅરીસ્ટરીને ચિકીત્સારીને છોડે એ બારીસ્ટરીને નામોશા રૂપે તે! ખરું જ તો ! પણ સાચ અને જુકની સમઘર્ષમાં વડીલાત જુકની કરવી પડે સાચને શ્રી વડીલાત હોઈ શકે !

ત્યાંની (દક્ષિણ આફ્રિકાની) સરકારે હિંદીઓને માટે રજીસ્ટ્રેશન એક્ટ ઘડ્યો. હિન્દીઓની મંડળીના સભાસદોએ એનો પ્રતિકાર કર્યો; અને એના મંત્રી તરીકે મહાત્માજીએ એનો પ્રત્યક્ષ અનાદર કરી જેલ માગી લીધી. જેલમાંથી છુટ્યા. ફરી એજ કાર્ય. ફરી જેલ ગયા. ફરી છુટ્યા. સમસ્ત હિન્દીઓને સત્યાગ્રહનો સનાતન શબ્દ મંત્ર શીખવ્યો. ધણાય હિન્દીઓ એ સત્યાગ્રહના પાલન માટે જેલ ગયા, ખરાબ ખરાબ થઇ ગયા; પરંતુ અડગ નિશ્ચય રહ્યા; અને અંતે પોતાના કાર્યમાં વિજય મેળવ્યો.

દક્ષિણ આફ્રિકામાંજ મહાત્માજીએ પોતાના જીવન કાર્યની રૂપરેખા ઘડી. કહાડી રાષ્ટ્રીય શિક્ષણને પોતાનો જીવનમંત્ર બનાવ્યો. દક્ષિણ આફ્રિકામાંજ રાષ્ટ્રીય શાળા કહાડી હતી. અગ્રે રથજે સંકોચને લઇને એ પુણ્યસ્થાને મહાત્માની ન્હાની મ્હોટી બંધી સેવાઓની નોંધ હું નથી લખી શકે. એટલે એમની બારે બારે સેવાઓનું જ યથાશક્તિ વિવેચન કરીશ.

હિન્દમાં આવ્યા પછી આખા હિન્દુસ્થાનમાં ચોમેર રખડ્યા પછી સામ્ર-મર્નિને કિનારે સત્યાગ્રહાશ્રમ સ્થાપી મહાત્માજીએ ગુજરાતને ઉભળ્યું. એમાં અનેક સત્યાગ્રહીઓ જોડાયા છે; અને રા. ડાકાસાહેબ દેસાઈ, રા. વિનાયકશંકર ભાવે, રા. મામાસાહેબ દડકે, રા. મદાદેવભાઈ દેસાઈ, સ્વામી આનંદાનંદ, રા. મગનલાલ ગાંધી, રા. નરહરિભાઈ પરીખ, ગં. સ્વ. ગંગાજીદેવ મનમુદાર, ગં. સ્વ. વસુદેવજી પટેલ, રા. લક્ષ્મીલાલ પુસ્પાવમદાસ દિ. દેસાઈ અગ્રણીઓ છે. ત્યાં બાળકો માટે રાષ્ટ્રીય ધોરણપર અભ્યાસક્રમ વાળી એક ગુજરાતી શાળા, વલ્લુટશાળા ઇ. પણ છે. એમાં સંગીત અને વ્યાયામનું અને ધર્મપરત્નેનું પણ સ્થાન અપાય છે. આશ્રમને અંગે એક મ્હોટું પુસ્તકાલય અને હસ્તસિખિત 'અધ્યપુરો' નામનું માસિક પણ છે. આ કાંઈ દેહની ન્હાની મુની સેવા ન કહેવાય. એ તપસ્વીના તપોવનમાં વસતી સ્ત્રીઓના વંશજો વડે તે ગુજરાત દીપે છે. તે પછી ગાંધીજી સંખ્યારણના મનુરોનાં દુઃખમાં ભાગ લેવા ગયા. ત્યાંના મનુરોને એક દુઃખ દેવામાં આવ્યું જેમ મહાત્માજીનું હૃદય અનેકવાર રોયું. તીવ્રહૃત વિભાગના કમીશનર સાહેબને પણ આ સંબંધે ગળીના પ્લાન્ટર્સ અને મનુરોનો સંબંધ સુધારવા ખરતે માગ્યા. તે કમીશનર સાહેબને મહાત્માજીના પવિત્ર હેતુમાં શાંતિનો ભંગ દેખાયો, અને ક્રીમીનલ પ્રેસીડેન્સ કોડની ૧૪૪ કલમ મુજબ તીવ્રહૃત વિભાગ છોડી એકદમ ચાલી જવાનું એમને કહેવામાં આવ્યું. બાપુજી ન ગયા. એમને તે સરકારની ધમ્મકા વિરુદ્ધ પણ મનુરોનાં દુઃખમાં ભાગ લેવા હોતો, સરકારને એની તોડીસનો એવો સુન્દર અને દલીલ પૂર્ણ બંધાવ વાળો કે એ પ્રાન્તમાં ફરવાની છુટ મળી. અને પોતે જાતે દુઃખ સહી એ દુઃખી મનુર ભાઈઓનાં દુઃખ બહુ અર્થે

દૂર ક્યાં. મહાત્માજી ચમ્પારણમાં પુનઃ પધાર્યા ત્યારે ચમ્પારણ એકધાનીજ નેહિ. પણ મુઝફરપુર અને બીજા જલ્દાની રેયતે પણ મહાત્માજીને હૃદયનો આવકાર આપ્યો હતો. એમનાં દર્શન કરવા આપ્તાલવૃદ્ધ સૌ તલસતાં હતાં. એમની જયઘોષણાઓનો પાર નહોતો રહેતો. એ બધા એમની સેવાનાજ પ્રતાપ!

ભરૂચની બીજી કેળવણી પરિષદના સ્વાગત મંડળે એકમતે ગુજરાતી ભાષાના પરમ સેવક મહાત્મા ગાંધીને પ્રમુખ તરીકે ચુંટી કહાડ્યા હતા. પરિષદ પવિત્ર નર્મદાને તટે ભરાઈ હતી. મહાત્માજીએ પ્રમુખ તરીકેના પોતાના ભાષણમાં હિન્દુસ્થાનને માફક આવે એવું કેળવણીનું ઉચ્ચ સ્વરૂપ પરિષદ સમક્ષ મૂક્યું હતું. એમહનું એ ભાષણ એ પરિષદના ઇતિહાસમાં અદ્વિતીય ગણાશે. રાષ્ટ્રીય ભાષા માટે અંગ્રેજી અને હિન્દી વચ્ચે ચાલી રહેલી હરિશ્ચંદ્રનો નિર્ણય કરતાં મહાત્માજીએ કહ્યું કે રાષ્ટ્રીય ભાષાનાં પાંચ આવશ્યક લક્ષણોમાંનું એકે અંગ્રેજીમાં નથી અને બધાં હિન્દીમાં છે, એટલે હિન્દીજ હિન્દની રાષ્ટ્રીય ભાષા હોઈ શકે. એમના એ ભાષણમાં ચિદ્રક્ત ઉભરાતી હતી, જોડણી સ્પષ્ટ હતી, 'બાપા' સહેલી હતી, વિચારો વ્યવસ્થિત હતા, અને દેશપ્રેમ છલકાતો સ્પષ્ટ થતો હતો.

તે પછી તરતજ મહાત્માજી એક બીજી પરિષદને શોભાવવા ગયા. અને પછી નવેમ્બરે પંચમહાલના પારનગર ગોધરામાં પહેલી ગુજરાત રાજકીય પરિષદ મળી હતી. આ પ્રકારની પરિષદ ગુજરાતમાં પહેલીજ હતી. અને ગુજરાતના એ મહાન તપસ્વીએ, ભારત વર્ષના પનોતા પુત્રે, હિન્દની રાજકીય પ્રવૃત્તિ વિશે ત્યાંજ પહેલીવાર પોતાના વિચારો દર્શાવ્યા. એમાંજ એ મહાત્માએ સ્વરાજ્ય સિધ્ધિનો અનુષ્ઠાન માર્ગ દર્શાવ્યો. એમણે કહ્યું કે મેળાવડા અને ભાષણોથી પ્રજા નથી ધડાતી. ઇન્દિયો ઉપર અંકુશ સખવાને બદલે ઇન્દિયો આપણી ઉપર રાજ્ય ભોગવતી હોય તો સ્વરાજનો અર્થ આપણે સાર શો હોઈ શકે? પ્રથમ પગથિયું તો આપણે આપણી ઉપર રાજ્ય ભોગવતાં શિખવું એ છે, પછી કુટુંબ, સાતિ, શહેર ઇલાહિ પગથીયાં ચડાવેજ સ્વરાજની નિઃસરણી પૂરી થાય અને જવાબદાર રાજ્ય તંત્ર મળે એ એમણે બરાબર સમજાવ્યું. આત્મશુદ્ધિ અને સત્યાગ્રહથી સ્વરાજનો માર્ગ મોકળો થાય છે એ ગુજરાતીઓને ગોધરાએજ સ્પષ્ટ સમજાવ્યું.

ત્યાંજ અંત્યજ વાડમાં એક પરિષદ એ મહાત્માના એ સુદામપુરીના નરસિંહ મહેતાના પ્રમુખપદે, મળી. અંત્યજે વિનો સાચું અને સાદાત સ્વરાજ્ય નથી એમ તો એ મહાત્મા હજીએ કહે જે. એમહની અંત્યજની સેવાએ કાંઈ જેની જેની નથી. એમહના આગ્રમમાં એમહણે અંત્યજને સ્વાત આપ્યું છે.

પછી ખેડાની સત્યાગ્રહની બારે છઠ્ઠા શરૂ થઈ. ઈ. સ. ૧૯૧૭ માં બારે દુકાળ પડ્યો. અત્ર ચુનંદિ અને સરકારને કર નો બેઠાએ. મહાત્માજી ગરીમ ખેડુતોની જીદે ધાયા. સરકાર સાથે મસલત કબામાં નિરાશા દેખાઈ ત્યારે સત્યાગ્રહ શરૂ કર્યો. અનેક ખેડુતોની મીઠકતો જપ્ત થઈ જતાંએ કોષ ન રચ્યું. સરકારને અડગ બ્રધ્ધા અને ઉચ્ચ આત્મવજા આગળ નમવું પડ્યું. કર માફ થયો. સત્યાગ્રહનો વિજય થયો.

તે દરમ્યાન જ અમદાવાદના મીસ મન્જુરો અને માલીકા વચ્ચે ખપ્પટ થઈ. ગરીમ મન્જુરોને ધનો અનહદ અન્યાય મહાત્માજીથી નસાવ્યો. મન્જુરોએ હરતાળ પાડી, અને માલીકાએ મીલો બંધ કરવા હેમને ધમકી આપવા માંડી. મહાત્માજીએ ખુનરેજી કરે એવા મન્જુરોને શાન્તિને રસ્તે વાળ્યા. એમને સાડ અનશન વ્રત લીધાં, અને અન્ને એ દુઃખી મન્જુરોને એમનું રૂપ ટકા ખેનસ અંપાવ્યું. એ તે સાચો દીનદયાળ !

ખેડા પ્રકરણમાં આખા ખેડા જીલ્લામાં ધુમી-ધુમીને ચાકેલા અને મીસ મન્જુરોને માટે રાતોની રાતો ઉજનગરા વેડેલા તે સાક્ષવા માંડ્યા. બાપુજી માંદા થયા. ધીરે ધીરે માંદગી વધતી ચાલી. છેડ અંબીર થઈ. કોષને આશા સુધ્ધાંએ નોડેલી. એવી રિયતિમાંએ પેતાની પાંચ વસ્તુ ખાવાની પ્રતિજ્ઞા એમણે ન છોડી. પણ રામ રાખે હોને શું ! મોઢ જાતિને મુજરાતને અને હિન્દને સુભાગ્યે. અમુએ મહાત્માજીને આપણી વચ્ચે રાખ્યા. વાયક ! ઇશરનો ઉપકાર માનો.

માંદગી પૂરી થતાંજ સેલેટ કાયદા સ્થાપેની મુખ્યેશ શરૂ થઈ, મહાત્માજીએ એમાં અંપલાવ્યું. સરકારે એ કાયદો જદ કરવાની ના પાડવાથી સત્યાગ્રહ શરૂ કર્યો. સરકારના કાયદાનો સુચિનય બંગ શરૂ થયો. સરકારે જપ્ત કરેલાં હિન્દ સ્વરાજ્ય, સત્યવીરની કથા છત્રાદિ ચોપાનીયાં છૂટી વેચાવા લાગ્યાં. મહાત્માજી દિલ્લી જતાં પક્ષપક્ષપર પદગયા. અને પંજબ અને અમદાવાદમાં ખુનખંજળી થઈ રહી. અમૃતસરમાં કેર વર્યો. કાયરે પેતાની માન્યતા મુજબ હિન્દને પચાસ વર્ષ માટે તો સદન્તર બેસાડયુંજ. બલિયંવાલામાં ચલ્લી માફક મનુષ્યોનાં ખુન થયાં, કંઈ કેદ થયાં, કેટલીએ આગરદાર એવંતોની લાજ લૂંટાઈ, ન્હાના ન્હાના વિદ્યાર્થીઓને બાર બાર ગાઉ સુધી તાપનાં ચલાવ્યા, પેતાના ખુશામતી. આઓને પણ નાકે લીટા તણાવ્યા, પેટે ચલાવ્યા, અને એવી અનેક પ્રકારની ખાનડા ખરાબી થઈ હતી. તરતજ સત્યાગ્રહ બંધ કરવામાં આવ્યો. જતાં એ ગાંધીજીએ સરકારમાં ગ્રહા રાખી અમૃતસરની મહાસભામાં ટોળી ઉતારી ગદગદ કંઠે સરકાર સાથે સદકાર કરવા પ્રાર્થના કરી. હેંટર કમીરી નિમ્મષ. હેમાં વિધાસ રાખ્યો. હોની પોત. આખરે જણાઈ, મહાત્માજી તપાસણી અર્થે પંજબને ગામડે ગામડે કાંએસના કમીઝનમાં દર્શા. એ તપાસે એમને અનેકવાર દેરાસવા.

પંજગતો એમને કારીયા લાગ્યો. ખિલકતનું વળી બીજું અપમાન ઉદ્ભવ્યું. મુસલમાનો ઝનુની ધર્માંધ મુસલમાનોના પવિત્ર ધર્મસ્થાનનું ભારે અપમાન થયું. ગાંધીજીથી હવે સહ્યુ ન ગયું. પહેલાં શુભરાતના અને પછી આખા હિન્દના નેતાઓને તોતરી અસહકાર કરવાના પરમ મંત્ર વિશે ખાતગી મંત્રણા કરી. ઘણાને ગળે એ વાત હતી, અને પેલા પરમયોગી, સેવા યજ્ઞના મહાન સમર્પણી, દેશસેવાના રણયજ્ઞમાં મિત્રોથી શત્રુથી વિખુટા પડેલો છતાં એ નિઃશસ્ત્ર એકલે હાથે ઝૂઝનાર, મહાગદ્દના મહાન નર લોકમાન્ય દિલકના દેવલોકવાસની પુણ્યતિથીએ તા. ૧ આગસ્ટે એ શાંત થયેલા પરશુરામનું તપ લઈ લધું. તેજસ્વી થયેલા રામે આખા બ્રાસ્તવર્ષને અસહકારના પ્રચલ્લ મંત્રની દીક્ષા દીધી. અસહકારથી ભડકી ઉઠી તેના સ્વરૂપને બગબગ નહિં રહમજેલાઓ કેટલાક વિરૂદ્ધ પડ્યા. પણ અસહકાર તો આગળ ધપ્યો ગયો. કલકત્તાની ખાસ મહાસભાએ અને નાગપૂરની મહાસભાએ અસહકારનો સનાતન મંત્ર સ્વીકારી એક વર્ષમાં સ્વરાજ્ય સ્થાપનાની ભીષ્મ પ્રતિજ્ઞા લીધી. આખા હિન્દુસ્થાનના જવાબદાર પ્રતિનિધિઓએ એ પ્રતિજ્ઞા લીધી લીધી. વાયક સમ્મન ! તમારા અને મહારા પ્રતિનિધિઓએ ઇશ્વરે સમક્ષ લોકમાન્ય દિલકના સ્વરાજ્ય માટે તક્ષમી રહેલા પુણ્ય આત્મા સમક્ષ એ મહામહાની ત્રેહી ઉપર એક વર્ષમાં પ્રીતેષ્વરની આખર સૂધીમાં સંપૂર્ણ સ્વરાજ્ય સ્થાપનાની લીધેલી પ્રતિજ્ઞા તમને યાદ છે ને ? એ માટે તમે શું કર્યું અને શું કરશો ? સ્વરાજ્ય એટલે પોતાનું રાજ્ય. તમે તમારા પર સ્વરાજ્ય ભોગવ્યું છે ? ન ભોગવ્યું હોય તો શીઓ, તમારા સાત કરોડ અંત્યજ બંધુઓને દુઃખી અવસ્થામાંથી કહાડો, પરદેશી કાપડનો અને બને તો પરદેશી વસ્તુઓનો મંપૂર્ણ બદલકાર ન કર્યો હોય તો ઉપગની ગંભીર પ્રતિજ્ઞા યાદ કરી સત્વર કરો, અને પરદેશી કાપડનો મેલ કહાડવાની નિશાની રૂપે સ્વચ્છ ધવલ ખાદી પરિધાન કરો, આટલી આગલી તૈયારીઓ તમને સ્વરાજ્ય નજીક લઈ જશે. આત્મશુદ્ધિ તો રામરાજ્ય માટે પ્રથમ આવશ્યક હોય જ.

હું નથી માનતો કે હવે તમને કોઈ પૂછે કે નિરંજન નિરાકાર પ્રભુને આ સમયે કેમ અવતાર લેવો પડ્યો. જે દેશમાં એંસી ટકા પ્રજા ગરીબાઈમાં મગડી રહી હોય, જેની સાત કરોડ વસ્તીની (અંત્યજેની) નિર્દયતાપૂર્વક અવગણના થતી હોય, જે દેશે પોતાનો ધર્મ વિસાર્યો હોય, જે પ્રજા નમાલી યદ્ય અધોગતિમાં સજડવા તૈયાર થઈ હોય, જે પ્રજા પરદેશી મોઢમાં ફસાઈને પોતાના દેશને ખરાબખરાત કરી રહી હોય, તે પ્રજાને તે દેશને ઉદ્ધારવા ભગવાન અવતાર લીધા વિના બીજું શું કરી શકે ? ભગવાનને પોતાનું એ વચન તો રાખવાનું છે ને ? માત્રે સમ્મનનો ! પ્રીતુએ આ કૃષ્ણ ભગવાનના અનુજ મહાત્મા ગાંધીને, અને સારવળે સદ્બોધ એ આદર્શ પુરુષમાંથી. ચન્દ્રે માતરમ્ ।

રંગોલી રેટિયો !

- વારી જાઉં રે ! રંગોલી મહારા રેટિયાને ! (૨)
કાંતી, વણી, વસોએ અંગ ઢાંકવાને ! વારી જાઉં રે !
- લોઢી, પીંજી, પૂણી વણીને કાંતવાને ! (૨)
સ્વદેશી સાટે કહુ, જો બધૂં વેઠવાને ! વારી જાઉં રે !
- જાગો ! ભારતસન્તાન સહુ સમ્પાદવાને ! (૨)
હિન્દુ, મુસલમાન, પારસી સમ્પાદવાને ! વારી જાઉં રે !
- ઉઠો ! સ્વદેશી ઉઘોગો સમ્પાદવાને ! (૨)
સ્વદેશી બન્ધુની હામત સન્તોષવાને ! વારી જાઉં રે !
- ઘેરેઘેર મયો ! રેટિયા મણાવવાને ! (૨)
સ્વદેશી ને સ્વરાજ્ય ગ્રંથી ગ્રંથવાને ! વારી જાઉં રે !
- કોટી દીન બન્ધુ-બહેન દુઃખ ટાળવાને ! (૨)
પોપો હૃદયી આદેશ-સમ્પાદવાને ! વારી જાઉં રે !
- કરો બન્ધુ વચ્ચે વિદેશી મંગાવવાને ! (૨)
સ્વદેશી વસતા વ્યાપારને ખીલાવવાને ! વારી જાઉં રે !
- સહ્યાં, દુઃખ-બુદ્ધિ અધપિ સમ્પાદવાને ! (૨)
આભયો અવસર ! જો હિન્દી ! ગિમ્પલાવવાને ! વારી જાઉં રે !
- સ્વદેશે સ્વદેશી મુરખી છંટાવવાને ! (૨)
કરો ગાહુ શિવસૂતર કન્તાવવાને ! વારી જાઉં રે !

૬ મહાત્મા ગાંધીજીનું શરીર ઉપર જણાવેલા ગુણોમાંથી કંઈ જાતના ઝોળા અદકા ગુણોવાસુ છે તે જણાવશો ?

૭ જો તમે ખામી ખોટ ન ખતાવી શકો તો જાતની સાથે ભંગી જઈ છાવરની વિશેષ વિભૂતિવાસુ શરીર માની મહાત્મા કહી શકશો કે નહીં ? ઉપરના પ્રશ્નોના ખુલાસા જેને શંકા હોય તેણે જગતના કલ્યાણ અર્થે કરવા મહેરબાની કરવી. પરંતુ મારે જણાવવા જરૂર થાય છે કે દુનીયામાં દેશંકાસ સમયને લઈ જાતિ પરત્વે અવતારો, તીર્થંકરો, પેગંબરો, મહર્ષિયો, મહાત્માઓ ઉત્પન્ન થઈ ચુકેલ છે અને હજુ પણ થશે. પરંતુ જે જે કાર્યો મારે શરીર ધારણ કર્યું હતું તે તે કાર્યો કરી ગયેલ છે, અને દરેક ધર્મમાં ઉત્પન્ન થએલા દેવી પુરૂષો સા સાના ધર્મપરત્વે પ્રખ્ય થએલ છે. પરંતુ હાલના જમાનામાં મહાત્મા ગાંધીજીનું શરીર સર્વ ધર્મ પરત્વે ઇશ્વરે નિર્માણ કરેલ છે, અને તેમના આયથી તે તે કાર્યો અનેક વિઠ્ઠો પડતાં છતાં પુરાં થઈ રહ્યા બાદ તેમના પંચમહાભૂતનું શરીર વિરામ પામી તેમનો દેવી આત્મા મોક્ષ-સ્વરૂપમાં ચાલી જશે, ત્યારે જગતમાં પાછળથી વખત જતાં તમામ જાતિ પરત્વે સર્વમાન્ય-પેગંબર રૂપે મનાશે. તો પછી હાલ મહાત્મા શબ્દથી બીજા શબ્દ તેને માટે મલી શકશે નહીં.

દાર નિષેધ વિષે.

આ ચળવળ ચારે ખુણામાં મહાન વેગથી ચાલી રહેલી છે, તેમાં ફેટકી જાતના અવગુણો રહેલા છે તે માટે ખારે ચર્ચા થાય છે, એટલે તે વિષે વિગતથી કહેવા ધારતો નથી; પરંતુ વિચાર કરીએ છીએ તો જાણે દોષ દુર થવાથી બીજા દોષો પણ દુર થવા સંભવ છે. તેમાં મુખ્ય દાર બંધ થતાં વ્યભિચાર જુગાર મોળાં પડવાનો સંભવ છે. કારણ દારની સાથે તે નીકટ સંબંધ ધરાવે છે, અને દારથીજ તેવા ખરાબ સંસ્કારો થઈ બાગે ઉત્પન્ન થાય છે. તો મુખ્ય વસ્તુ નાખુદ થતાં તેને લગતા દોષો નાખુદ થવાજ જોઈએ. કારણ અંતર વૃત્તિને દાર ખરાબ વસ્તુનું બાન થતાં બીજા ખરાબ વસ્તુ સારી સાંગે એ કુદરતના નિયમથી વિરૂધ્ધ છે. કદાપી પૂર્વનાં પૂર્ણ પ્રાપ્ત્યોગથી બીજા ખરાબ વસ્તુ યોડો કાસ ન છુટી શકે એમ અને તોપણ એક ખરાબ વસ્તુનો સદંતર ત્યાગ કર્યો પછી બીજા ખરાબ વસ્તુ ગ્રહણ કરતાં મન અચકાયા વિના રહેવાનું નથી. એક વખત જો અતઃકરણ ઉપર તેના માટે અપ્રિતિ ઉત્પન્ન થવાની ઝાપાંપડી તો પરિણામે દારનો સંબંધ ધરાવનારા બીજા દુર્મુલો ઉપર ત્યાગ વૃત્તિ ચોક્કસ થયા વીના રહેશે નહીં. જગતનો એવો નિયમ છે કે કુદરત બ્યારે સાનુકુલ બને છે ત્યારે પરમાત્મા પોતાની મહાન વિભૂતિ વાળું શરીર ગમે તે વ્યક્તિમાં ઉત્પન્ન કરી તેના શરીર દારાએ જગતને જાગૃત કરી પડેલા પાપી સંસ્કારોનું બાન કરાવી શુભમાર્ગ

પ્રયાણ કરાવવા પોતાનો જન્મ આ ભારત ભૂમિને શોભાવનાર થઈ પડે છે. મોઢે મારી તો ચોક્કસ માન્યતા છે કે મહાત્માશ્રીનાં દરેક કાર્યો ઇશ્વરની ઇચ્છા-થીજ આગળ વેગ કરતાં જણાય છે. તેમનાં દરેક કાર્યો શુદ્ધ છે તેમ જાણી તેમ વર્તન કરવા તરફ લક્ષ્યબિંદુ રાખી દરેક કાર્યોનો અમલ કરતાં દેશનું મહાન કાર્ય કર્યું ગણાશે એ નિશ્ચય વાત છે.

પરદેશી કાપડની સાથે બીજી પરદેશી વસ્તુના બહિષ્કાર સંબંધી.

પેપરો દ્વારા કેટલાક લેખોમાં પરદેશી કપડાના બહિષ્કારની સાથે બીજી પરદેશી વસ્તુના બહિષ્કાર વિના એક કપડાના બહિષ્કારથી કંઈ થવાનું નથી તેવી માન્યતા જણાય છે, તો તે વિષે ખુલાસો એટલેજ છે કે મહાત્માજીનાં દરેક કાર્યોમાં ઉંડાણના સ્વરૂપ વિશે શુદ્ધિ દ્વારા વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે તે વાતનો ખુલાસો તુરત થઈ રહે તેવો છે. કારણ મોઢી વસ્તુ વાસા પાત્રમાં નાની વસ્તુઓ સમાઈ જાય છે, એક બીજામાંથી સદસત્ર બીજા થાય છે, તે ન્યાયે મહાત્માજીનાં કાર્યોની શરૂઆત જોવામાં આવે છે.

ભારત ભૂમિ સદાને માટે પવિત્ર ભૂમિ હોઈને તેમાં મહાન પુરુષો કાયમ માટે ઉત્પન્ન થતા આવેલ છે. તેજ પ્રમાણે મહાત્માજીનું શરીર ઉત્પન્ન થયેલ છે અને જોવામાં આવ્યું છે કે જગતમાં વિશેષ મહત્ત્વનો દોષ લાગેલો છે. તે દોષ દુર કરાવવા મહાત્માશ્રી ભગીરથ પ્રયાન કરી રહેલ છે. તે પ્રયત્નથી તે દોષ દુર થતાં પવિત્ર ભૂમિના આલોક એક વસ્તુ પરદેશી ગણી તે તરફ ત્યાગ વૃત્તિ ધારણ કરશે, અને બીજી પરદેશી વસ્તુ ધરણ કરશે તેમ જનવા સંભવ નથી. દુકામાં એક બીજામાંથી અનેક બીજા ઉત્પન્ન થાય છે, તેમજ પરદેશી કાપડના બહિષ્કારમાં પરદેશી બીજી વસ્તુનો બહિષ્કાર થઈ જવાનો છે. જો કે તેમાં કાંઈક વખત જોઈશે તે વાત સત્ય છે, કારણ અશુભ સરેકારોનાં ઝાટા જ્યાં મોટાં થઈ ગયેલાં છે તેને મૂલથી છેદન કરવામાં અનેક વિરોધો આડાં આવ્યા વિના રહેવાનાં નથી, પરંતુ અંતઃકરણે જાણ્યું કે તે ઉગ્રેણાં આડમાં ફલની તો સ્વપ્ને પણ આશા નથી પણ ઉજાટાં શૂંઠારૂપ દોવાનું ખાન થતાં અંતઃકરણની શુદ્ધિ દ્વારા તે આડનું મૂળમાંથી છેદન કરવાને દરેક વ્યક્તિનું લક્ષ્ય-બિંદુ હોવાસે તેને પરિણામે પરદેશી કાપડની સાથે બીજી પરદેશી ચીજોને બહિષ્કાર સ્વાભાવીક રીતે થઈ જશે, તોપણ તે વિષે મધ્ય રાખવાથી ગુરુ પરિણામ તુરત આવવા સંભવ રહેશે.

અસ્પર્શસ્પર્શ વિષે.

સદસત્ર વિષય માટે જોટલી જોઈએ તેટલી ચર્ચા થઈ ચુકે છે. તોપણ તેને માટે પેપરોમાં મહાત્માજી તરફ અભાવની દૃષ્ટિ કેટલાક લેખોમાં જોવામાં

આવે છે. પરંતુ તે વ્યાજ્ઞી છે કે ગેરવ્યાજ્ઞી તેની તુલના કરવામાં શાસ્ત્રોનો આધાર નહીં મલી શકે તો દેશરૂઢીનો આશ્રય લેવો પડશે.

એટલી વાત સિદ્ધ છે કે જો રૂઢી હોય તો લાંબા વખતના ગાદ સંસ્કારો ખરો જ્ઞાન વિના નાશ થઈ શકતા નથી. રૂઢીથી તે દોષ દુનીયાને લાગુ પડેલ જાણી તે દોષ દૂર કરવા મહાત્મા ગાંધીજી દરેક મનુષ્યને પોતાની શુદ્ધ બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરી ભારત ભૂમિનાં બાલકોને તે વાત નિશ્ચય કરવા જણાવી રહ્યા છે.

આ પવિત્ર ભારત ભૂમિ દેવ ભૂમિકા હોઈને તેમાં અનેક મહાન પુરુષો મહર્ષિઓ મહાત્માઓએ શરીર ધારણ કરી પોતપોતાની બુદ્ધિ દ્વારા સંસારના કલ્યાણ માટે માર્ગો બતાવી ગયા છે. તેમાં જન્મતાં દરેક વ્યક્તિનાં મનુષ્યોએ જ્ઞાતી પરત્વે પોતાની પ્રકૃતિ દ્વારા માર્ગો શ્રદ્ધા કરેલા છે, એટલે આ જન્મમાં મહાત્માઓએ જે માર્ગો દર્શાવ્યા છે તે માર્ગથી બીજા પ્રોટા માર્ગ દાખલ થવાનો ખ્યાલ મહાપુરુષના જાણવામાં આવે છે ત્યારે તે માર્ગ પ્રોટા છે એવું પોતાની બુદ્ધિથી જણાવવામાં આવે છે. તે વખત પ્રોટા માર્ગ પ્રોટા રૂઢીથી જો અતંકરણ સાથે ધર્મના બાનાથી પકડાઈ ગયેલા હોય તો તે છોડવાનું કહેવા જતાં કહેનાર તરફ પુરતો આશ્રય થવા સંભવ છે. પરંતુ તે માટે દાઈના તરફ આશ્રય નહીં કરતાં માત્ર દરેક વ્યક્તિએ પોતાની બુદ્ધિબલનો ઉપયોગ કરી અસ્પર્શસ્પર્શ શાસ્ત્રોક્ત છે કે રૂઢી છે તેની ચર્ચા કરી તે વાત સિદ્ધ કરવી જોઈએ. અને જો ખરા માર્ગથી કિતરી પડી પ્રોટા માર્ગ પકડાઈ ગયો છે એવું સિદ્ધ થાય તો પ્રોટા માર્ગમાં દાખલ થએલ રૂઢીમાં સુધારો થવો જોઈએ.

એટલી વાત તો નિઃસંદેહ જોવામાં આવે છે કે દરેક શાસ્ત્રમાં ચાર વર્ણની ઉત્પત્તિનું વર્ણન જોવામાં આવે છે, તેમાં પાંચમા વર્ણનો ભાગ જોવામાં આવતો નથી. તો અસ્પર્શતા વાલા લોકોનો શ્રદ્ધ વર્ણમાં સમાવેશ થાય છે કે નહીં તેનું પ્રતિપાદન થવાની જાણ જરૂર જણાય છે. અને તે નહીં કરવાના સંબંધમાં હાલ જે સંવાદ ચાલે છે તે સંવાદનો નિર્ણય થવામાં નીચેના પ્રશ્નોનો પુલાસો થવાની જરૂર માનું છું.

૧ શાસ્ત્રમાં ચાર વર્ણની વ્યાખ્યા સિવાય પાંચમા વર્ણની વ્યાખ્યા છે કે નહીં.

૨ જો ચાર વર્ણ સિદ્ધ થાય તો અસ્પર્શતા વાલા લોકો શ્રદ્ધ કાંડીમાં આવી શકે કે નહીં.

૩ જો આવી ન શકે તો વર્ણાશ્રમનો પાંચમો ધર્મ જણાય કે નહીં,

૪ જો પાંચમો ધર્મ માનો તો અસ્પર્શતાનો દોષ કયા શાસ્ત્રમાં છે.

૫ આંતર શુદ્ધિવાલાને ઉંચ વર્ણ કહેવો કે બાહ્ય શુદ્ધિવાલાને ઉંચ વર્ણ કહેવો.

૬ ચાર વર્ણાશ્રમના ધર્મવાલા છવાતમા પાપી અને મલીન અંતઃકરણ વાલાને કયા વર્ણમાં શાસ્ત્રે ગણેલ છે.

૭ અસ્પર્શતા વાલા પોતાનું ચાલતું કર્મ છોડી શુભ કર્મનું આચરણ કરે તો તેને અડકવામાં દોષ છે કે નહીં.

૮ કર્મથી ઉચ નીચ વર્ણ થઈ શકાય છે કે નહીં.

૯ રત્નસ્વલા રત્નને અડકવાથી જ્ઞાન શુદ્ધિ કરવી પડે છે, તેવી રીતે અસ્પર્શતાવાલા લોકોને અડકવાથી જ્ઞાન શુદ્ધિ કરવા શીવાય બીજો દોષ છે કે નહીં.

૧૦ જો ખીજો દોષ ન હોય તો તેમને તિસ્સકાર કરવાની આપણી મના છે કે નહીં.

ઉપર જણાવેલા પ્રશ્નોના ખુલાસા જગતના કંઈકાં અર્થે ધર્મના અનુયાયીઓ તેમજ પંડિતો અને બુદ્ધિશાલી છવાતમાઓ દરેકની બુદ્ધિ અતુ-સાર પેપર દ્વારા બહાર મુકવાથી દેશનું કાર્ય ક્યું ગણાશે.

મહાત્માજીને અણુસમજી વર્ગ પૂછે છે તે ગાડરીયા

પ્રવાહ રૂપે ગણાય છે તે વિષે

દેશકાલ લેખોમાં વાંચવામાં આવે છે કે અજ્ઞાન માણસનો સમૂહ ગાડરીયા પ્રવાહ માફક મહાત્માજી તરફ દોરવાઈ રહેલ છે, પણ કેલવાયેલો વર્ગ મુક્ત નથી. અને જે છે તે જુજ છે. આનો અર્થ સમજી શકેલો અથવા તે વિશે વિવેચન કરવું જોઈ વૃથા છે. કારણ જ્યાં સત્ય વસ્તુનું જ્ઞાન નથી પણ અસત્ય વસ્તુનું જ જ્ઞાન થાય છે ત્યાં કહેવા સાંભળવાપણું ભાગ્યેજ રહે છે. પરંતુ અજ્ઞાન માણસો કેને કહેવા તેનો વીગતવાર ખુલાસો કોઈ આપવા કૃપા કરશે તો ઉપકાર થશે. મારી માન્યતા પ્રમાણે જગતમાં અજ્ઞાન માણસ કોઈ નથી, માત્ર સંસ્કાર ઘરાબે દરેકની બુદ્ધિનો કેમ ઉપયોગ કરેલો તે દરેક મનુષ્યના જ્ઞાનતાંત્રી વાત છે. મારું તો સાદું માનવું છે કે હાલના જમાનાની કેલવણીવાલા મનુષ્યોની બુદ્ધિ કરતાં બીજા કોઈ વર્ણના પામેલાની બુદ્ધિ ઉચ્ચ પ્રકારની નેવામાં આવે છે. તેના સંકોચ દાખલાઓ છે તે અત્યારે જણાવવા માગતો નથી. અત્યારે તો માત્ર એટલું જ જણાવું છું કે મહાત્માજી તરફ જગત જે દોરવાઈ રહેલું છે, તેનું મુખ્ય કારણ તેના તપના અને આત્મજળના પ્રભાવનો પ્રભાવ છે. દરેક મનુષ્ય પોતાનું ક્ષિત સેમાં રહેલું છે તે જાણવાને પ્રયત્ન કરી રહેલ છે, અને તેમાં જૂસ થતી દોષ તો જુસને સુધારનાર સાચો ગુરુ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે પોતાની જૂસ પોતાને માણસ

પડ્યા વીના રહેતાં નથી. અને બૂલ માણુમ પડવાની સાથે બૂલ સુધારનાર તરફ પ્રેમની દૃષ્ટિથી દોડી જવાય છે. અને પછી તેમાં ગમે તેટલાં વિદ્ને નાંખવા વાલા મળ્યા આવે તોપણ તે જવાત્મા પોતાનું લક્ષણીંદુ મુક્તો નથી. તેવી રીતે દુનીયાંની કુટલીક બુલો સુધારવાને ધધેરે મહાત્માજીના શરીરને પ્રગટ કરેલું છે, અને દુનીયાંએ સાચા ગુરુ જાણ્યા એટલે મહાત્માજીના વચન ઉપર દુનીયાં સપાટા અંધ આસવા લાગી છે. ત્યારે કુળવર્ણી પામેલા મનુષ્યો મહાત્માજીના કાર્યમાં વિદ્ન નાંખવા તૈયાર થાય છે, પરંતુ એટલું તો સિદ્ધ થઈ ચુકેલ છે કે મનુષ્યોને પુર્ણ ગુરુ મળતાં હવે પોતાનું ખરું સ્વરૂપ છુપાવશે નહીં, અને તેવા મલ વિદ્યેપવાલા આલેપોથી શુદ્ધ અંતઃકરણવાલી વ્યક્તિ બીજી સ્થિતિ. અંદરું કરી શકવાને અશક્ત બની છે.

ઉપર જણાવેલા દરેક ત્રિયવચાળા લેખમાં કાંઈક શંકા જોવામાં આવેથી જણાવવા કૃપા કરશે. પરંતુ મારી માન્યતા તો એવી છે કે દેશના કાર્યમાં એકતાથી મદદ કરવાને બદલે વિદ્યેપ નહીં નાંખવો દરેક મનુષ્યો પોતાની સુખિનો પુરો ઉપયોગ કરી આગળ આવશે તો દેશનું મહાન કાર્ય કયું ગણાશે.

રાજકોટ

ચકીલ પ્રસુલ દયારામ ત્રવાડી.

વિદેશી વસ્ત્રની હોલી.

વિદેશી વસ્ત્રની હોળી, જલાવી વીર ગાંધીએ !
 જમાવેલી પ્રજા લોળી, જગાવી વીર ગાંધીએ, ૧
 વિદેશી વસ્ત્રથી વૃત્તિ, વિકારી યાય છે આર્યો !
 પુકારી પ્રેરણા ફીધી, અમોને વીર ગાંધીએ ! ૨
 જતાં હુન્નર કળા ફીટી, અમારા હિંદ દેશેથી.
 ગુલામી બેડીમાં બાંધ્યા, જણાવ્યું વીર ગાંધીએ ! ૩
 અમકતો તેજ સીતારો, અમારા હિંદનો જ્યારે,
 હતી સર્વોપરી સત્તા, સુણાવ્યું વીર ગાંધીએ ! ૪
 થયો તો અસ્ત આબાદી, તણો આફતાબ દેશનથી,
 ઉદય થાતો ફરી આજે, બતાવ્યો વીર ગાંધીએ ! ૫
 મહેલો અન્નની માફક, વિદેશી વસ્ત્રને બાળો,
 સમૂળાં હિંદથી ટાળો, જમાવ્યું વીર ગાંધીએ ! ૬
 સકળ સંતાન ભારતનાં, જગાડ્યાં વીર ગાંધીએ,
 સ્વદેશી વૃત્તનું પચુગણ, વગાડ્યું વીર ગાંધીએ. ૭

જેજા

જયકૃષ્ણાત્મજ
મહેમદાવાદી.

મ્ય ગુરુને ઉપમન્યુ નામે એક શિષ્ય હતો. શિષ્યની કસોટી કરવાનો ગુરુએ વિચાર કર્યો અને એક દિવસે તેને બોલાવીને કહ્યું, “એટા ઉપમન્યુ, દ્વેથી ગાયોની સંભાળ રાખવાનું કામ તારે કરવાનું છે.”

ગુરુ આજ્ઞા માથે ચડાવી બીજો દિવસથીજ ઉપમન્યુ ગાયો ચારવા જવા લાગ્યો. ગાયો ચારી સાંજે તે આશ્રમમાં પાછો આવતો અને ગુરુને પ્રણામ કરતો. ગુરુને પ્રણામ કરીને ઉભા રહેલા ઉપમન્યુને હોમ્ય ગુરુએ પૂછ્યું, “ઉપમન્યુ! તું તો શરીરે રૂઢ પુટ છે ! શાના ઉપર તેં શરીરને ધોધ્યું ?

“પ્રભુ” ઉપમન્યુએ જવાબ આપ્યો. “મેં બિક્ષાત્રી મારો ઉદર નિવાહ કર્યો.”

ગુરુએ કહ્યું, “બિક્ષાત્રી મેળવેલું અનાજ મને ધર્મ સિવાય તારાથી ખવાયજ નહિ.”

બીજો દિવસે બિક્ષાત્ર સાવી ઉપમન્યુએ ગુરુને પ્રથમ ધ્યું. ગુરુ મહારાજે જે સર્વ અન્ન પોતાની પાસેજ ગમ્ખી લીધું. ઉપમન્યુને જરા પણ આધ્યું નહિ. ઉપમન્યુ તો ગાયો ચારવાં ચાલ્યો ગયો. ગાયોને ચારી એ પાછો આશ્રમમાં સાયંકાળે ગુરુપાસે દાનર મયો, અને ગુરુચરણમાં સાદાંગ દંડવત પ્રણામ કર્યો. એ વખતે પણ ઉપમન્યુને શરીરે રાતો માતો જોઈ ગુરુએ પૂછ્યું. “ઉપમન્યુ ! બિક્ષાત્રી માગી લાવેલું અધ્યું અન્ન તો હું તારી પાસેથી લઈ લઉં તો પછી તું શું આપને રહે છે ?”

ઉપમન્યુએ જવાબ આપ્યો, “મહાપ્રભુ, એક વખત લાવેલું બિક્ષાત્ર સઘળું આપને ધરી દીધા પછી હું ફરીથી બિક્ષા માગવા જઉં છું.”

આ સાંભળી ગુરુ બોલ્યા, “ગુરુની આજ્ઞા પાળવાની આ રીત નથી. આથી તો તારા જે શિષ્ય ભાઈએ બિક્ષાત્ર ઉપર નિર્વાહ કરે છે તેની તું આડે આવે છે. ખરેખર તું અત્યંત લોભી દેખાય છે.”

હવેથી ફરી બિદ્યા માગવા નહિ જવાની ગુરૂ આજ્ઞા મોથે ચડાવી ઉપમન્યુ ગાયોની સંભળી રાખવા ચાલ્યો ગયો.

ખીજે દિવસે પણ આખો દિવસ ગાયોને ચરાવી સાયંકાળે રિવાંજ મુજબ ગુરૂ સમીપ હાજર થયો અને ગુરૂને પ્રણામ કરી ઉભો રહ્યો. આ વખતે પણ ઉપમન્યુને શરીરે હતો તેવાજ જોઈ ગુરૂએ કહ્યું, “ઉપમન્યુ ! બિદ્યાથી માગી લાવેલું બધું અત્ર હું તારી પાસેથી લઉં છું, અને ફરી વખત બિદ્યા માગવા તો તું જતો નથી, તો પણ તારું શરીર આવું ક્યાંથી રહ્યું છે ? શેના ઉપર તું ઉદર નિર્બાહ કરે છે ?”

“ગુરૂદેવ, ” ઉપમન્યુ એ જવાબ આપ્યો. “હું આ ગાયોના દૂધ ઉપર હવે છું છું,”

આ સાંભળી ગુરૂ બોલી ઉઠ્યા, “મારી આજ્ઞા મેળવ્યા સિવાય આશ્રમની ગાયોનું દૂધ આમ પી જવું એ તો અનીતિનું આચરણ ગણાય.”

ઉપમન્યુએ ગુરૂની આ સિદ્ધા બરાબર ધ્યાનમાં રાખી, અને ગાયો ચારવા ચાલ્યો ગયો. ઉપમન્યુ ગાયો ચારી આશ્રમે પાછો ફર્યો અને ગુરૂ ચરણમાં પ્રણામ કરી ઉભો રહ્યો. ગુરૂએ આ વખતે પણ તેને શરીરે અલમસ્ત દેખી પૂછ્યું, “પુત્ર, ઉપમન્યુ ! બિદ્યાન તો તેને ખાવા મળતું નથી, તેમજ ફરીથી બિદ્યા માગવા પણ તું જતો નથી, વળી ગાયોનું દૂધ પીવાની તો મારી આજ્ઞાથી, તોય તું શરીરે પુષ્ટ કેમ દેખાય છે ? ઉદર પોપણ કરવાનું ક્યું સાધન ? શોધ્યું છે ?”

ઉપમન્યુએ જવાબ આપ્યો, “ગુરૂ મહારાજ ! પોતાની માતાને ધાવતાં હાવતાં વાછરડાઓના મોં ઉપર જે શીણ ચાય છે અને જે શીણ તેઓ ફેંકી દે છે તે શીણ ખાઈને મેં મારું પોપણ ક્યું છે.”

આ સાંભળી ગુરૂ બોલ્યા, “હું ધાઈ છું કે એ ઉદાર દિનનાં વાછરડાં તારાં ઉપર દયા લાવીને વધારે પ્રમાણમાં શીણ ફેંકતાં હોવાં જોઈએ. આ પ્રમાણે આચરણ કરીને તો તું વાછરડાને જૂખ્યા રાખીશ. આજથી ધ્યાનમાં રાખજે કે એ પ્રમાણે શીણ ખાવાં એ પણ પાપાચરણ છે.”

આ શીખામણ પણ ધ્યાનમાં રાખીને અને ગુરૂની આજ્ઞા મોથે ચડાવી ઉપમન્યુ ગાયો ચારવા ચાલ્યો ગયો. ગુરૂ આજ્ઞાનું મથાર્ય પાલન કરવા માટે હવે તે ફરીથી બિદ્યા માગવા જતો ન હતો, તેમજ નહોતો પીતો ગાયોનું દૂધ, કે નહોતો ખાતો વાછરડાનાં શીણ.

કુધા પિડીત ઉપમન્યુએ જંગલમાં એક દિવસ ‘અર્ક’ નાં પાદો એટલા બધાં ઝેરી હતાં કે તે ખાંવાથી ઉપમન્યુ આંખે આંધળો થયો. ઉપમન્યુ

આમતેમ તરંકડીયાં માર્યા લાગ્યા, અને એમ કરતાં કરતાં તે એક ઉડા ખાગમાં પડ્યો. સાયંકાળ થયો છતાં ઉપમન્યુને આશ્રમમાં નહિ જોવાથી ગુરુએ વિદ્યાર્થીઓને પુછ્યું, “ઉપમન્યુ ક્યાં છે ?” વિદ્યાર્થીઓએ જણાવ્યું કે એ તો દૂર ગાયો ચારીને આવ્યોજ ન હતો.

“ઉપમન્યુને મેં કોઇ પણ વસ્તુનો ઉપયોગ કરવાની મના કરી છે,” ગુરુ બોલ્યા, “આથી એને ખોટું લાગ્યું છે અને એટલા માટેજ આટલું મોંઢું થયું છતાં હજી તે આવ્યો નથી. ચાલો આપણે તેની શોધમાં જઈએ.”

આમ કહી બધા શિષ્યો સાથે ધૌમ્યગુરુ વનમાં ગયા, અને, “ઉપમન્યુ, એટા, તું ક્યાં છે?” એમ બૂમો પાડતાં ઉપમન્યુએ જવાબ આપ્યો, “હું અહીંઆ કુવાને છેક તળીએ પડ્યો છું.” ગુરુએ એમ કુવાનું કારણ પુછ્યું, તેથી ઉપમન્યુએ વળા કહ્યું, “અર્કનો પાંદડાં ખાવાથી હું આંધળો થયો અને એને પરિણામે આ કુવામાં પડ્યો.”

આ સાંભળી ગુરુએ કહ્યું, “એટા, દેવોના વૈદ્ય અશ્વિનીકુમારોની સ્તુતિ કરે, એ તારી ગયેલી આંખો પાછી આપશે.”

ગુરુ અંતઃકરણથી પ્રેમપૂર્વક દેવોના વૈદ્યની પ્રાર્થના કરી. આ પ્રાર્થનાથી પ્રસન્ન થઈ અશ્વિનીકુમાર ઉપમન્યુની સમીપ આવી કહેવા લાગ્યા, “અને તારી પ્રાર્થના સાંભળી પ્રસન્ન થઈ તેં કરેલા આનાદનથી તારી પાસે આવ્યા છીએ. લે આ ફળ અને ખા.”

ઉપમન્યુએ કહ્યું, “હે દેવોના વૈદ્ય! તમારા શબ્દો કદી અશ્રદ્ધ થતાજ નથી; પરંતુ મારા ગુરુને ધર્મા સિવાય એ મારાથી ખાઇ શકાય તેમ નથી. !

આ સાંભળી અશ્વિનીકુમારે કહ્યું, “અગાઉ તારા ગુરુએ પણ એક વખત અમારું આવાહન કર્યું હતું, ને વખતે પણ અમે આવું ફળ એને આપ્યું હતું અને એણે પોતાના ગુરુને ધર્મા સિવાય તે ખાધું હતું. તારા ગુરુએ જ પ્રમાણે કર્યું હતું, તે પ્રમાણે કરવામાં તને શો પાંધો છે ?”

ઉપમન્યુ આ સાંભળી અતિ દીન સ્વરે બોલ્યો, “હે દેવોના વૈદ્ય! હું તમારી ક્ષમા માગું છું, મારા ગુરુને ધર્મા સિવાય એનો ઉપયોગ હું નહિજ કરું.”

અશ્વિનીકુમાર આથી બહુજ પ્રસન્ન થયા અને કહ્યું, “તારી અનન્ય ગુરુભક્તિથી ખરેખર અમે બહુજ પ્રસન્ન થયા છીએ, તારી ગયેલી આંખો તને પાછી મળશે અને તું પરમ સુખને પ્રાપ્ત કરીશ.”

અશ્વિનીકુમારના વરદનથી ઉપમન્યુ આંખે દેખતો થયો. પોતાના ગુરુ પાસે જઈ તેણે સઘળાં દુષ્ટકેત,કની અને સાઘાંગ દંડવત પ્રણામ કરી ઉભો રહ્યો. ગુરુ પણ અતિ પ્રસન્ન થયા અને આશિર્વાદ આપ્યો, “એટા પરમ સુખની તને પ્રાપ્તિ થાઓ, સકળ વેદ અને ધર્મશાસ્ત્રમાં તું નિપુણ નીરો.”

શ્રીદક્ષિણામૂર્તિ

ત્રિવેનિમંદિર

બાવનગર.

હરિશંકર દુર્લભજી ત્રિવેદી.

વાનર ટોળી.

બાલગીત.

(રાગ-ગુઓ ગુઓ પંખીની આ ટોળી.)

ગૂઓ ગૂઓ પેલી વાનરટોળી,
 નથી જાત એની કદીએ લોળી.
 એના હાથો ને મોઢાં છે ડાળાં.
 કરી મૂક્યાં તે બહુ મેશવાળાં.
 ડીલે રૂવાંટી મોટી છે ઘોળી,
 એક ખીજની ખાયે જૂ જોળી.
 આપણ નાચી ફદી કરીએ ખેલ,
 બચ્ચાં સરસ કરે એવા ગેલ.
 એક ખીજને ફદી જાય કેવાં !
 ગુઓ બેસે તે માણસના જેવાં.
 તાણી તાણીને પૂછડી કરડે છે,
 જાલી જાલીને ઝાંઝી મરડે છે.
 એની ચપળતા તો છે મોટી,
 પણ અટક્યાળાંની રીત જોટી.
 માને પેટે મહુલાં તો વળગે છે,
 તેની સાથે તે કેવી ઠણકે છે !
 ઘર જાડે એ કેવાં લટકે છે,
 મારી મારીને ઠેકડા લટકે છે.
 ફળ ખીયાં ને પાલેખાહું ભાવે,
 તોડી તોડી ચપોચપ તો ચાવે.
 'ઉપાઉપ' કરે કેવા ઘડીઆ,
 આખી ટોળીમાં તેતો છે વડીઆ.
 'કડકડ' દાંતોને કેવા કકડાવે !
 ધસી ધસી તે જાને તતડાવે !

હાંસાપુર :

} નીજાભાઈ ભાઈશંકર લટક.

૧- બચ્ચાં. (સુરત જીલ્લામાં વાંદરાના બચ્ચાને મહુલું કહે છે.)

દુષ્મની, ગામની, જ્ઞાતિની, સમાજની, સ્પર્દાની એમ અનેક પ્રકારની ઉન્નતિમાં સ્ત્રીનું સ્થાન અતિ અગત્યનું છે એમ વિચારતાં જણાય છે. પુરુષોના પુરુષાર્થમાં માત્ર સ્ત્રીઓ લેખની સાથે રહે એટલું જ બસ નથી, પરંતુ જો તેઓ ધારે અને ઉન્નતિ કાર્યને પોતીકું કરે, તો તે ધણું વધારે કરી શકે એમ મહેતો નિઃશંક જણાય છે.

“પરંતુ” “તો” “પણ” “બની શકી તો” વગેરે જાડ જેવા બાધક શબ્દો આપા મળી અટકવાનું તો સર્વને માટે રહેલું છે, પરંતુ એ શબ્દો પછી આવતાં બાધક વિચારો વિશે વિશેષ વિચાર કરી નાગર દુર કરવામાં જ કાર્ય સાધક થાય છે.

પ્રાતઃસ્મરણીય બાબત વર્ષિય સતી સીતા. દમયન્તિ, નારામતિ, સાવિત્રી અહર્યા આદિ સત્યયુગની મતીઓ પોતેજ સત્ય યુગને સત્યયુગ કરી શક્યા હતાં. આ વર્તમાન કલિયુગમાં મહારી બહાલી બહેનો ધારે તો સત્યયુગ પ્રવર્તી શકે. દરેક બહેન પોતાનું આંગણું અને ઘર સ્વચ્છ રાખવા પ્રયત્ન કરે, તો આખું ક્ષત્રીયું થા ગામ એકી વખતે સ્વચ્છ થઈ રહે, અને એ ક્ષત્રીઆમાં કે ગામમાં જાડ વાળનારની દંરકાર રહે નહિ. તેમ દરેક બહેન ધારે તો પોતાના ઘરને સ્વર્ગ બનાવી શકે અને આ કલિયુગમાં પણ સત્યયુગ પ્રવર્તી શકે.

ગાડાનાં બન્ને પૈંગું અખણિત અને સુતરાં હોય તો ગાડું સરળ અને નિયમિત અવિચિન્ન ગતિ કરી શકે છે. તેમજ સ્ત્રી-પુરુષ મળીને અહર્યાશ્રમ સીધો સરલ ક્ષેત્ર રહિત ચલાવી શકે.

પુરુષની પ્રવૃત્તિમાં અને લેખની હારોહાર સજ્જ રહી સ્ત્રીઓ પણ રસવૃત્તિમાં સમભાગી રહી સમર્થન કરે તો પ્રવૃત્તિ સફલ નિવડે અને એ રીતે સ્ત્રીઓ ઉન્નતિના કાર્યમાં અતિ ઉપયોગી થાય.

એશક ફેલતણીના અંભાવે અને ખાસ કરીને ધર્મની કેલવણીના અભાવે આપણે સ્ત્રી વર્ગનું ઉત્તરિના કાર્યમાં ઉપયોગી થવાને બદલે અડચણ રૂપ થઈ પડીએ છીએ.

દુર્ભાગ્યે શાસ્ત્રીય સિદ્ધાન્તો રૂઢીના સ્વરૂપમાં રૂઢ થએલા હોવાથી, રૂઢીઓને શાસ્ત્રીય સિદ્ધાન્તની ઉપમા આપી, બાધક દાલ તરીકે આગળ કરવામાં આવે છે.

આચાર્યો, ઉપદેશકો, કુટુંબના વડીલો ધાર્મિક સિદ્ધાન્તોને ત્હેના ખરા સ્વરૂપમાં પિછાની આચારમાં સુક્રા હોય તો અનુકરણીય કોટુમ્બિકા પણ એનું અનુકરણ કરી ઉત્તરિના સાધનમાં પ્રત્યક્ષ પોષક થાય એ સ્વાભાવિક છે.

આટલો ઉપોદ્ધાત લખ્યા પછી હવે મ્હારી બહાલી બહેનોના ખ્યાલમાં આવી શકશે કે આપણે અબળા છતાં ઉત્તરિમાં સમભાગી થઈએ તો પ્રબળા કાં ન થઈ શકીએ ! અસ્તુ.

દમ્પતિ સ્નેહમાંનું દમ્પતિ-ધર્મનું સહસ્ય રહેલું છે, જે મ્હારી બહાલી બહેનોની સહમતમાં ઉતરી જાય તો એ એ રીતે અતિ ઉપયોગી થઈ શકે.

(૧) પોતે પોતાને ઉપયોગી થઈ જન-મનું સાર્થક સાધી શકે.

(૨) અન્યને ઉપયોગી થઈ જન-સાર્થક કરવાના સાધનમાં સમભાગી થઈ શકે.

પતિપત્ન્યાણુતામાં સર્વ સ્ત્રીધર્મનો યા સ્નેહનો સમાવેશ થઈ જાય છે. બાલકોને આત્માધારક સદ્વર્તનશાલી સદ્ગુણી બનાવવામાં સ્ત્રીઓ મૂખ્ય ભાગ ભજવી શકે. જે કુમળી વયે બાલકો પિતા કરતાં માતાના સહવાસમાં વધારે કાળ રહે છે તે કાળમાં પોતાના આચાર વિચાર અને સહનશીલ સદ્ગુણની છાપ બાલકોપર પુરતા. પ્રમાણમાં પાડી શકે અને; વર્તમાન સંતતિ એ રીતે અવિધ્યમાં ઉત્તમ નાગરિકના સ્વરૂપમાં સ્વદેશ-સેવકો બની શકે.

હું તત્વજ્ઞાની યા વિદુષી નથી માત્ર અક્ષર જ્ઞાની છું, અને એ એક જ સાધન વડે અન્ય સાધનોની મદદથી મેળવેલા જ્ઞાનનો સાર આ લેખ રૂપે આલેખાય છે.

સદ્બાળ્યે યા પૂર્વના સુસંસ્કાર-વડે હું કોલેજઅન જીવેગીથી વંચિત છું, અને એજ મ્હારાં અહોભાગ્ય છે. કોલેજના ચરખામાં પીલાએલી અને કંતાઈ ગએલી-કેટલીએ-બહેનો મ્હારી અને અન્ય જ્ઞાતિમાં છે. પરન્તુ મહેતીજ કે મિસ્ત્રેશથી તે કંઈ અધીક નથી. કમાણું એ પુરૂષની ફરજ યાને ધર્મ છે, સ્ત્રીઓનો એ ધર્મ જ નથી. તે કાર્ય સ્ત્રીઓએ ઉપાડી લેવાથી ત્હેમનો શ્રદ્ધસ્થાશ્રમ કેવો વચરકી જાય છે તે પ્રત્યક્ષ જોયો છે.

સદસ્થાશ્રમમાં પુરૂષ અર્થ ભાગ લે છે એ ખરું, પરન્તુ તેઓ તો સ્ત્રીઓની આજ્ઞાન દશાનો લાભ અનાયાસે લઈ જાય છે. છતાં સ્ત્રીઓની સમ્મતિ વિનં

मोठ मार्तण्ड

मोठ कोमना महात्मानि

महान् देशसेवाओ.

(स्वाधीन भारतनो राष्ट्रीय झुंडो.)

श्रीमता महारमानी महान देशसेवाओ.

चौ.

हरण.
कौट.

પુરુષો સંસાર વ્યવહારનું કોઈ કાર્ય નિર્વિઘ્ને કરી શકતા નથી એ તો બહુજ રુપક છે, અને ઘરોઘરમાં એ અનુભવ તો પ્રત્યક્ષ જ હોય છે.

ખાસકાને લગિનલ કરવામાં પુરુષો સ્ત્રીઓના અજ્ઞાનને લાભ લઈ પોતાને કાવતો કોન્ટ્રાક્ટ વિક્રય સાટાં તેખડાં વગેરે કરી લે છે, પરંતુ તેવાં સાટાંનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થતાં જ ગમે તેવી અજ્ઞાન સ્ત્રીઓ પણ ચમકી ઉઠે છે અને એવી ઘણી બહેનોને પ્રત્યક્ષ પશ્ચાતાપ કરતાં જોએલી છે.

લગ્નમાં સામ સામાં સાટાંથી એક બીજા પરસ્પર સાળા બનેવી બનેલા જણાય છે, તેઓ તેમ કરવા છતાં તેમનાં અંતઃકરણ તેમને રૂખતાં હોય એ અનુભવ્યું છે, છતાં “નિરૂપાએ ક્યું” એમ પણ કહે છે. જાણી ધીરજ રાખી તેખડાં અને ખાસ કરીને ચોકડાં ગોઠવવા નોટલો સુધારો તો મહારી બહાલી બહેનો ચાહે તો પોતાના કશા જ્ઞાન વગર હકામત વડે પણ કરાવી શકે. એ સ્થળે એમનો હકામત કે દુરામત ઉપકારક અને વંદનીય થાય.

મૂળે જ્યાં કેલવણીમાં જ ધર્મને સ્થાન નથી, તો પછી સ્ત્રી કેલવણીમાં તો ધર્મને સ્થાન ક્યાંથી જ હોય ! અને એનું જ પરિણામ આપણી આ દશ છે. કેલવણી દાતા પરદેશી સરકાર સ્વદેશી ધર્મની કેલવણીને સ્થાન આપે એ તો અપકારક કુસ્ત્રમવત્ જ હોય. આપણા અગ્રગણ્ય જ્ઞાતિના કે દેશ નાથકોએ અરપિ આ સ્થિતિ યાચવા દીધી એનું જ પરિણામ સ્ત્રીઓની અધિકારમય દશામાં અને પરિણામે ઉત્તતિ પણ એ જ સુપુષ્ટિ દશામાં છે. જમનાનો જાતિતો આગ્યો છે. અને મોઢ જ્ઞાતિ માટે માર્તણ્ડ ઉદય પામી પ્રકાશ ફેંકે છે તે જાતે અધિકારના ચુગળમાં કેવો પ્રકાશ પુરે છે તે તો ભવિષ્ય કાલ જતાવી આપશે. તથાસ્તુ.

વાચક બાપ્તઓ અંતે બહેનોને મહારે એક અંગત વિનંતિ કરવાની છે તે એ કે આ લેખ વાંચી લેખક (હું) આદર્શભૂત અદિણી છું એમ આપ કદાપી માનશે નહિ. હું પોતે જ આપને એમ માનવા નો કહું છું, પરંતુ મહારા ગૃહ-સ્થાપ્તમમાં પ્રસંગોપાત ચર્ચાતા વિષયોની સ્મરણ તોંધને પત્રપટ પર આવેખવા આજે મહેં પ્રથમ પ્રયાસ કરેલો છે. હું હજી વિચારક થવાને અને પ્રવેશક થવાને પ્રયાન કરું છું અને મહારા જીવનમાં ઉતારવા મથન કરું છું. હજી મહારી સફલતા નિષ્ફલતા મહારે ભાવિ જતાવી આપશે.

બાપ પ્રભાકર પાઠકની સ્ત્રીગણ ઉપર અતિ ઉચ્ચ અભિલાષા અને સ્નેહાળ લાગણી હોવાથી સ્ત્રીઓના લેખની માગણી માર્તણ્ડ માટે વારંવાર કરી દે છે, તે વાંચી મહેં આ લેખ લખવાનું ચાહસ કર્યું છે.

વાચક બાપ બહેનો ! મહારા પ્રથમ પ્રસંગને લક્ષમાં રાખી ગુણગીકૃત થશો અને દોષને ક્ષતભ્રમ ગણુશો. તથાસ્તુ.

ફરજની યાદ કાં ભૂલો?

ગજલ-સાખી.

અરે ઓ સુર ખ'ધુઓ ! હવે તો નિંદ સંઘેલો,
શિરે છે કાર્ય ને મોડું, તમે તે સ્પષ્ટ ઉઠેલો.
પડ્યા અ'ધાર કુપમાંહી, પ્રકાશ્યો સૂર્ય અણુભૂલો,
રૂડા તેજે તરી આવો, ફરજની યાદ કાં ભૂલો ?

આજસને અજણું કરી, થઈ જાઓ તૈયાર,
દિન ગયા ના અ'જવો, લો હાથે હથિયાર.
કુધારાને કુરૂદીનાં, ઉંડાં કાલ્યાં મુળાં જાળો,
હથાળેલા પુરા હાવે, સમે આ વ્યર્થ ના ગાળો,
ઘવાયા ને રીખાયા છે, દુલાયા દુઃખમાં કુલો,
હજી કંઈ આંખ જોલોને, ફરજની યાદ કાં ભૂલો ?

ખાજપણામાં જોલડાં, જાંઘ્યાં અપરંપાર,
ભજતામાં આવી ભજ્યા, લલો ન સારાસાર.
શિશુ ંહાલાં સમજસુનાં, રમતને નિત્ય આંનારાં,
વિચરતાં મુજને ઓઘે, પતિ-પત્ની કયાં હાથે,
મર્યું ને એક પંખીડું, ખીજે ભાવી થયું ભુંડું,
નિસાસા તેહના તોલો ફરજની યાદ કાં ભૂલો ?

વજન તુલામાં થાય તે, અડસદે અકરામ,
રકત માંસને અસ્થિનાં, ઉપજવે આત દામ.
ખિચારી ગાય જાળાને; દીએ મિલકત પડાવીને,
જને શ્રીશુન્ય સંસારે, રહ્યું શું દુઃખ આગારે ?
દુઃખી જમાત ને પુત્રી, કહે થઈ વફ વિધાત્રી,
વિચારો વાત શું હુલો ? ફરજની યાદ કાં ભૂલો ?

રીતરિવાજ રૂઝાયશી, વિલસે પુર્ણ સમાજ,
તાગરધિન્ના લોગવ્યે, ના સુધરે કંઈ કાજ.
અધમ અન્યાયનું નારું, હજારો પુર્ણ પરમાણુ,
ગયેલી આમ્રના લેખી, સુહાગી માણ મમલણુ,
ઉદર મનોદકાદિને, કરે જાલી ધુમાળીને,
પ્રભુનો ન્યાય છે ખુલો, ફરજની યાદ કાં ભૂલો ?

કન્યાવિક્રય ફેરથી, ઢાંકપિછોડા માટ,
 વિનિમય પેઠો ઘરઘરે, વલુજ વધ્યો પુરપાટ.
 તનુજ બેનને સાટે, પિતા બ્રાતા મહાલે છે,
 ખરે એમાંય હાની છે, વિચારે શું લહાણી છે?
 ખુરું નો એકનું થાતાં, હૃદયની હાય સમજતાં,
 ખરાબી સર્વની જોલો, ફરજની યાદ કાં ભૂલો?

લાગ્ય ભલું તેનું ગણો, રિધસિધ મરવે હોય,
 ખર્ચે દામ ઉદાર થઈ, શુભ કર્તવ્યે કોય.
 મરણ કે ચોથીઉં સીમંત, ભલે હો ભટ્ટનું પરણેત,
 રીતિ છે નાતની જેવી, ઉઠાવે સર્વ દો તેવી,
 કડી મિષ્ટાન્ન તૈયારી, રચાવો ઘુતની કયારી.
 તવંગર રંક ના તોલો, ફરજની યાદ કાં ભૂલો?

વિધવા વિણ ધંધે ફરે, ઉલટે ઉલ્કાપાત.
 પેખી જીવન તેમનું, હૃદય ધરે ઉત્પાત.
 સ્થિતિ આ લક્ષમાં લેતાં, કલેબલ નિત્ય ચીરાતાં,
 વધારીને નવીન હુન્નર, વળી વિદ્યા કળા મુંદર.
 જીવનમાં તે ઉમેરીને, જીવિતનો રાહ આપીને,
 ચહો આશિષની રેલો, ફરજની યાદ કાં ભૂલો?

છે જગમાં વિદ્યા અતિ, વિધવિધ હુન્નર તેમ,
 વ્યાપારો વધતા રહે, કરજ ધરાવે રેમ
 ગરીબ માળાપનાં છોડ, નીતિના નેમણી આડ,
 તલપતાં જ્ઞાનને સાડ, પૂરતું વિત્તનું ખાડ.
 પુરાતાં વાઙ્કી ધરતાં, નજીવી નોકરી કરતાં,
 મહદનો માર્ગ કંઈ જોલો, ફરજની યાદ કાં ભૂલો?

કજીઆને કંકામથી. રોષ વધે ભરપુર,
 પ્રેમ ટલી અતે જાને, બંધારણ ચક્રચુર.
 જમાનો ઐક્યનો આજો મધુર, સંદેશ કે લાખો,
 ત્યજી દર્પા અને નિંદા, ધરો સો નીતિના ધધા.
 મનુષ્યોથી પ્રીતિ સાંધો. તુટેલા બંધને બાંધો,
 વિખુટાને મિલાવી લો. ફરજની યાદ કાં ભૂલો?

મોઢરી તું મોઢને, કાં તરછોડે માંત ?
 જનુની વાર થવી ઘટે, ઉલસયો ઉત્પાત.
 સ્થિતિ-સંતાતની ખ્યારાં, હવે લ્યો લક્ષમાં દેવી !
 મહે જ્યમ સર્પ મૂષકને, અમારી છે દશા તેવી !
 થયા આઘાત આશતના, હજારો નિત્ય વિધવિધના.
 ખતાવો પથ અલખેલો, કરજની યાદ કાં ભુલો !

નાંદોદ }

મણિલાલ મોકુળરામ ત્રિવેદી.

પ્રભુની મનોહારિતા.

(“મેરો મન હર લીનો રાજ રણુછોડ” કલ્યાણના એ પદની ધુન)

મહારૂં મન હરી લીધું. હૃદયાધિરાજ !
 કયું તેવું લરી દીધું : રાજ મહારાજ !

મનનુ હરણુ કીધું :
 હરિણને સાધી દીધું :
 સાધીને હિરણ્ય કીધું !
 ગરીબ નવાજ !

નાચે મન-મોર, પ્રભુ !
 તુજ જગ-દોર પ્રભુ !
 ગર્જે તુજ રૂઢોર ! પ્રભુ !
 જીવનના તાજ !

વિશ્વના મહાપ્રકાર,
 સૃષ્ટિના સૌન્દર્ય-રાસ,
 સંસારના પુણ્યેદિલાસ,
 ધન્ય અહા આજ !

સુગાંધમી મોક્ષદારિકા મહાતુલ્ય }
 શ્રી રાષ્ટ્રીય મહાવિદ્યાલય સં. ૧૯૭૮ }

જન્મશંકર લલિત.

માત્ર નવ વર્ષની એક બાલિકાએ લખેલો બાળ લેખ

૧

રમણુ—અહો એન સક્ષમી ! શું વિચારમાં બેઠાં છો !

સક્ષમી—કંઈ નહિ એ તો આપણી શાંતિની અવતિતના વિચાર કરું છું. મેં મોઢ માતૃહુકમાં વાંચ્યું છે કે અવનતિ શાંતિનો સડો છે, તે વિશે વિચાર કરું છું.

આપણી શાંતિમાં ચંદુલાલ કરીને એક માણસ છે. તેને દસ વર્ષની એક છોકરી છે. તેની મા તેને પાંચ વર્ષની મૂળીને મરી ગઈ હતી. ચંદુલાલ સોની હતો અને તેના મિત્રો પણ સોની હતા. તેના મિત્રો જગનલાલ અને મગનલાલ એ બે લુચ્ચા હતા. તેઓએ વિચાર કર્યો કે ચંદુલાલની છોકરીને આપણે મુંબઈમાં વૃદ્ધ જમનાદાસને ઘેર વેચીએ. એવો વિચાર કરીને તે ચંદુલાલને ઘેર આવ્યા. ચંદુલાલ પણ એજ વિચારમાં બેઠો હતા. ત્યાં તેના મિત્રો આવ્યા. અને પોતાનો વિચાર જણાવ્યો. ચંદુલાલને પણ એવોજ વિચાર હોવાથી એ તેને ઠીક સામ્યું.

જમનાદાસ મુંબઈમાં રહે છે અને ધણો પૈસાદાર છે. તેની ઉંમર બાવન વર્ષની છે. તે જાંતે એકલાજ છે.

ચંદુલાલના મિત્રોએ એવો વિચાર કરીને જમનાદાસ ઉપર પત્ર લખ્યો.

મી. જમનાદાસ

જગનલાલ અને મગનલાલના પ્રણામ સાથે સખવાતું કે અહીં ચંદુલાલની દસ વર્ષની છોકરી છે અને તેનો વિવાહ પણ થયો નથી. અમે સાંભળ્યું છે કે તમોને કન્યા જોઈએ છીએ, અને મ્હોં માગ્યા પૈસા બરીને પણ જોઈએ છે, માટે આ કન્યાને તમે સ્વીકારશો. અમે વધારે પૈસા ન લઈએ પણ કન્યાને નાતેથી મોટી કરી લુગડાં પહેરાવવાના પાંચ હજાર રૂપીયા, અમે મેં પાંચસો પાંચસો રૂપીયા, અને ચંદુલાલે તમને કન્યા આપી તેના પાંચ હજાર રૂપીયા. બધા મળીને અગીયાર હજાર રૂપીયા થયા. તમને કાવતું હોય તો પત્ર લખશો, એનું.

લી. જગનલાલ અને મગનલાલ

૨

જમનાદાસ સવારના પહોરમાં ઉઠીને દાતણ કરીને ચહા પીતા હતા તેવામાં પોષ્ટમેને આવી શેઠને કાગળ આપ્યો. જમનાદાસે કાગળ ઉઢેલ્યો અને વાંચવા માંડ્યો, કાગળ વાંચી રહ્યા પછી પરણવાનો વિચાર કર્યો અને પત્ર લખવા માંડ્યો.

મી० હગનલાલ અને, મગનલાલ

મુંબઈથી લી० જમનાદાસના પ્રણામ સાથે લખવાનું કે, તમારી માંગણી અને ઠીક લાગી છે, અને હવે બે ત્રણ મહીનામાં લગ્ન કરી નાંખવાં છે, એજ.

લી० જમનાદાસ.

જમનાદાસનો પત્ર વાંચી હગનલાલ અને મગનલાલ હરખાયા, અને જેઠ મુદ આઠમને દિવસે લગ્ન કરવાનો વિચાર રાખ્યો.

૩

જમનાદાસ અને ચંદુલાલની છોકરીનાં લગ્ન થઇ ગયાં છે. પ્રમીલા જમનાદાસ સાથે આવીને મુંબઈમાં રહેવા લાગી. પ્રમીલા નાની છે પણ ડાહી અને સુશીલ હોવાથી ઘરસંસાર ચલાવી રહી છે. જમનાદાસનો સ્વભાવ ઉગ્ર છે તોપણ પ્રમીલા તે માંમળી રહી છે. જરા બૂધ થઇ જાય તો જમનાદાસ તેના ઉપર ખીજવાય તો પણ તે કંઈ બોલતી નથી.

૪

એમ કરતાં કરતાં એક વર્ષ વીતી ગયું, અને જમનાદાસને કશું રોગ લાગ્યું પડ્યો. પ્રમીલા ગભરાઇ ગઇ અને તેણે જમનાદાસના મિત્રોને કહ્યું. નેના મિત્રો દાકતરને બોલાવી લાવ્યા, દાકતરે કહ્યું કે ગભરાશો નહિ, થોડા દિવસમાં સારું થઇ જશે. એમ કહીને તેને દવા આપી અને ચાલી ગયો. પ્રમીલા બિચારી આખો વખત તેની પાસે બેસી રહે છે. દૈવસંથોગે જમનાદાસને પાંચમે દિવસે વધારે થયું, અને ઊંઠે દિવસે સ્વધામ પહોંચ્યા.

૫

જમનાદાસ મુજરી ગયા પછી પ્રમીલા પોતાના બાપને ઘેર આવીને રહેવા લાગી. ત્યાં તેના બાપ તેની પાસે દુઝાવે ખંડાવે રંધાવે પાણી બરાવે મરનું બધું કામ કરાવે, તેનાથી થાપ નહીં તો પણ મારીને કરાવે. એક દિવસ પ્રમીલા કુવા ઉપર પાણી બરતી હતી ત્યાંમાં તેના પગ લપસી જવાથી તે કુવામાં પડી અને મરી ગઇ. એ રીતે તેનું કુંકું જીવન પુરું થયું.

મુશીલાગેરી રામચંદ.

“भीठी डायलडी”

तोः—

“मधुरी दुहुके सपि डायलडी !
 “वनमां दुहुके प्रिय डायलडी !
 “तरमां दुहुके अलि डायलडी !
 “सुपमां दुहुके भीठी डायलडी !
 “अरतुं अलि डोडिल कडे थडी !
 “रसतुं अरतुं प्रभु गान करी !
 “करती वनने रमणीय सदा !
 “कवि डायलना वयनो मधुरां !
 “अलि डोडिलतुं प्रभुनी रचना !
 “पणु काणी करी कयम दोष विना !
 नहि डोडिल गावत गान प्रभु !
 दुःखथी तुज बुल सुधावत गुं ?

सांताकुम.

महावीर

आत्मज्ञान.

(राग. काफ़ी)

आप तोरे ओके तारे, आत्मज्ञान सोही कहीए-धूव.
 कस्तुरी मृगनाभी भभूके, जोजत जंगल सारे;
 स्वआत्मको खुद नहीं चीनी, पत्थर शीश पछाडे. धू.
 गुरु कौआ फीर ज्ञान न पायो, शिष्य गुरु एक नारें;
 बोगुरु खुद डुबे वा डुबावे, तटपेभी कबडू ना तारे-धू.
 खुदही गुरु ओर खुदही शिष्यहो, संत हृदय पहिचाने;
 सो शरणागत सब जन तोरे, ज्योतसे ज्योत भीलावे-धू.
 तोरे घटमें बोही बोले, बुलाये, खोजत जाको जन सारे;
 ... कहे लछमन तोसे ब्रह्म-नौकट है, वो नहि पलमर न्यारे-धू.
 लछमनसांग अमेठीआ.

શાલિવાહન ગોહિલ.

૧

શિવાહન કે જેનો ચક્ર આલ્યો હતો, મહારાજા વિક્રમાદિત્યની સાથે પ્રગય ચુદ્ધ થયું હતું, અને જેનાથી વિક્રમાદિત્યનું મૃત્યુ થયું હતું તે પ્રતાપી શાલિવાહન ગોહિલોના વડીલ છે. ધણુ વિદ્વાનોએ શાલિવાહનને કુંભારનો હોદ્દો કહ્યો છે, પણ વાસ્તવિક રીતે તો કુંભારે ઉછર્યો હતો. નરવાહનનો શાલિવાહન પુત્ર છે તે વાત ધણી પ્રસિદ્ધ છે. નરવાહન યુદ્ધમાં મરાયો

ત્યારે શાલિવાહન બાળક હતો, પોતાના બાળ રાજાને બચાવવા દામી સુખ રીતે લઈને નહામી ગઈ હતી. નરવાહનની સ્ત્રીએ વગેરે અગ્નિમા બળી ગઈ અને રાજ્ય હુકમને હાથ ગયું.

શાલિવાહનને દામી લઈ ગઈ હતી ને કુંભારને આશ્રયે ગઈ. કુંભારને પત્નીનો દેહાત થયો એટલે નિરાધાર શાલિવાહનનું કુંભારે પુત્રતત પાલન કર્યું. શાલિવાહન મોટો થયો અને રાજ્ય મેળવ્યું છતાં કુંભારને પોતાના પિતા પ્રભાણેજ માનતો. સાસુમાં પણ કહ્યું છે કે જેનો જન્મદાતા પિતા છે તેવોજ સાલક પિતા છે શ્રીકૃષ્ણનું નંદજીએ યોષણ કર્યું તેથી તેઓ નંદપુત્ર કહેવાય છે. નંદજી આદિર જાતના હતા, અને શ્રીકૃષ્ણના જન્મદાતાં પિતા વસુદેવ અને તેમના પિતા સુરમેન દેવાતા હતા છતાં દેવયોગે શ્રીકૃષ્ણનું પાલન નહિ કરી સમ્ભારી નંદજી આદિરને ઘેર જોડુલમાં ઉછર્યા હતા. તેથીજ શ્રીકૃષ્ણને હજી પણ નંદસાલ, નંદનંદન કહે છે. તેથી શ્રીકૃષ્ણ આદિર હતા તેમ માનવાને કારણ નથી. વળી કર્ણને માટે પણ એમજ છે. બાળપણમાંજ માતા કુંતાએ કર્ણનો ત્યાગ કર્યો હતો, અને સારથી અધિરથને ત્યાં ઉછર્યો હતો. અધિરથની સ્ત્રીનું નામ રાધા હતું તેથી કર્ણ રાધા પુત્ર કે અધિરથ પુત્ર કહેવાતો હતો. દામીએ ઉછેરેલો હોવાથી દાસીપુત્ર કહેવાતો હતો, પણ વસ્તુતઃ તેમ નહોતું. તેની મહાભારત સુદી પેઠે આશી અપે છે.

જેવી રીતે શ્રીકૃષ્ણ અને કર્ણને માટે થયું, તેમજ શાલિવાહનને માટે થયેલું છે. તેથીજ ધણુ વદ્વાનોએ શુલ્ક કરીને શાલિવાહનને કુંભારનો પુત્ર કહ્યો છે.

૨

એક વખત મહાન યોગી ધુધળીમલ્લ ચિતોડ ગયા હતા. તે વખતે ચિતોડની ગાદીઉપર રાયસિંહજી નામનો રાજા હતો. તેને કાંઈ સંતતિ ન હોવાથી અતિશય દુઃખી હતો. ધુધળીમલ્લ આવેલા જોઈ રાજા તેની સમીપ ગયો. અને આજીજી કરીને પુત્ર માટે માંગણી કરી. ત્યારે ધુધળીમલ્લે કહ્યું કે “ તારા નરીજમાં પુત્ર નથી ” ધુધળીમલ્લનાં આવાં વચનો સાંભળી રાજા હતાશ થયો, એટલે ધુધળીમલ્લના ચેલાએ ગુરને અરજ કરી ત્યારે પ્રમત્ર યદ્ય ક્યું કે “ તું વરદાન આપ ” ગુરની આજ્ઞા મળવાથી ચેલાએ રાયસિંહજીને બે પુત્ર ચલાનું વરદાન આપ્યું અને સરત કરી કે તમારે બે પુત્રો થશે તેમાંથી એક પુત્ર ગુરજીને આપવો. આવી સરત કરી વરદાન આપી ગુર ચેલો ચાલ્યા ગયા. રાયસિંહજીની સ્ત્રીઓને ગર્ભ રહ્યો અને યુધિષ્ઠિર સંવત ૨૦૧૨ ના ચૈત્ર સુદી ૯ ને રવિવારને દિવસે એકજ વખતે બે કુંવરોનો જન્મ થયો. કહેવાય છે કે તેજ દિવસે ઉત્તરિનીમાં વિક્રમાદિત્યનો પણ જન્મ થયો હતો.

આ બંને પુત્રો પ્રતાપરાણી, વેદ વેદાંતના જ્ઞાતા, અને યુદ્ધ વિદ્યામાં વિશારદ થયા. કુંવરો બાર બાર વર્ષના થયા ત્યારે ધુધળીમલ્લ ચિતોડ આગ્યાના સમાચાર સાંભળી પ્રધાનને સાથે લઈ રાયસિંહજી દર્શને ગયા. ધુધળીમલ્લને પૂર્વ સ્મરણ કરાવી એક પુત્રની માંગણી કરી. રાજાને એકપણ પુત્ર આપવો યોગ્ય લાગ્યું નહિ, અને ધુધળીમલ્લને હીરા, માલોજ, મોતી વગેરે દ્રવ્ય અને છેવટે રાજા આપવાનું કહ્યું. પણ ધુધળીમલ્લે તો પોતાને એક પુત્રજ જોઈએ તેમ કહ્યું. વળી વધુમાં કહ્યું કે જો એક પુત્ર ન આપે તો તારા રાજા ઉપર વાળી દઈ. ધુધળીમલ્લજીનો પ્રતાપ રાયસિંહજી સારીપેડે જાણતો હતો, તેથી જયમસ્ત થઈ બંને પુત્રોને પાસે બોલાવ્યા, તેમાંથી મોટો હતો તેને પક્ષદ ક્યો અને નાનો કુમાર રાજસર નામનો હતો તેને આશિર્વાદ આપી પાછો મોકલ્યો.

ધુધળીમલ્લ રાજકુમારને સાથે લઈ વલ્લભીપુર પટણ આવ્યા, અને હીસાવળી કુંગરમાં ગુફા કરી યોગ સાધવા લાગ્યા. બાર વર્ષ પુરાં થયાં ત્યારે જ રાજકુમારને ચેલો બનાવ્યો હતો (અને જોતું નામ સિદ્ધનાથ પાડ્યું હતું) તેને કહ્યું કે હવે આપણે આંહીં રહેવું નથી. આંદિ ગોહિલ રાજા થશે. એમ કહી ત્યાંથી ચાલી નિકળ્યા અને ચાંસતા ચાસતા પાટણ આવ્યા. આ વખતે ત્યાં.

૧ આ કુંગરતું નામ અત્યારે ફીઝુ પક્ષ હોય તેમ જણાય છે. કારણ કે એ નામનો કુંગર હાલમાં નથી, પણ ચાપાનો કુંગર છે તે ઉપર ધુધળીમલ્લ ગુફા બનાવી રહ્યા અને ત્યાંજ યોગ સાધના બાર વર્ષ સુધી કરી આવી જનશ્રુતિ પ્રચલિત છે. અને ધુધળીમલ્લની ગુફા પણ બતાવે છે.

નાગ જોડેવો રાજ કરતો હતો. પાટણ પામેના કુંભારમાં ગુફા બનાવીને રજા. સિદ્ધનાથ દરેરાજ બેરવઝોળી ફેરવવા પાટણમાં જાય પણ કોઈ તરફથી લોટની ચપટી આવતી નહિ, ફક્ત એક કુંભારની ડોરી લોટ આપતી. પણ તેથી ગુફા ચેલાનું પુર થાતું નહિ તેથી સિદ્ધનાથ જંગલમાં જઈ લાકડાં કાપી લાવી બનારમાં વેચી તેના જે પેમા આવે તેનો લોટ લઈ આવતો. આવી રીતે ધણું દિવસ સુધી ચલાવ્યું. એક દિવસે સિદ્ધનાથનું માથું ગુરના જોવામાં આવ્યું. માથામાં ઠાસ પડેલી જોઈ ગુફાએ તેનું કારણ પૂછ્યું. ગુફા આગળ જુહું બોલાવ નહિ, તેથી પોતે લાકડાં કાપી લોટ લાવેછે અને આખા શહેરમાં કોઈ માણે લોટ આપતું નથી તે થયેતિ દહીકત દહી સંભળાવી. તેમાં એક કુંભારની ડોરી એકજ આપેછે તેમ કહ્યું. આવું સાંભળી ધુધળીમસને ક્રોધ ચડ્યો. પાટણને દાટી દેવાનો વિચાર કર્યો તેથી ચેલાને શહેરમાં મોકલી કુંભારની ડોરીને શહેર છોડી જવાનું કહેવરાવ્યું. પછી ધુધળીમસ ક્રોધ કરી યોગબળથી પાટણ ઉધુંવાળવા માટે ખપર હાથમાં લઈ બોલ્યા કે “પટણ સો દડણ, અને માયા મો મટી” આમ કહીને ખપર ઉધું વાળ્યું. આમ બોલવામાં ફેર પડવાથી ચોરાશી પટણો એકી સાથે દટાઈ ગયાં, આવું જોઈ બધા સિધ્ધો એકત્ર થયા, અને બીજા શહેરો દાટયા તે પાપ માટે યાત્રા કરવાનું કહ્યું. તેથી ધુધળીમસ યાત્રા કરવા ગયા અને પછી કચ્છમાં યોગ માધવા લાગ્યા. +

૩

ધુધળીમસના ગયા પછી સિદ્ધનાથ એકલા રહ્યા, અને બમણ કરવા લાગ્યા. ફરીને પાછા દોટલા પટણના ટીંબા પાસે આવ્યા. અને મૂળસ્થળે યોગ માધવા લાગ્યા. સિદ્ધનાથ આવ્યાના નાગ જોડેવાના પુત્ર નાગાજી (નાગાજીનું) ને ખપર મળ્યા, તેથી સિદ્ધનાથ પામે આવી પ્રણામ કર્યાં. નાગાજીનની ભક્તિથી સિદ્ધનાથ પ્રસન્ન થયા. ઉત્તમ પ્રકારનું શહેર વસાવવાની ઇચ્છા જણાવી. સિદ્ધનાથની ઇચ્છા જોઈ નાગાજીન દર્શવાન થયો, કારણ કે શહેર વસાવવાના ઉદ્દેશથીજ તે નાગાજીન પામે આવ્યો હતો. તે ઉદ્દેશ પાત્ર પડેલો જોઈ સિદ્ધનાથ ઉપરની તેની ભક્તિ દૃઢ થઈ અને સ વત ૩ માં ઉત્તમ પ્રકારનું શહેર બનાવ્યું. શહેર બ્યારે પુરૂ થયું ત્યારે નાગાજીન સિદ્ધનાથને જઈને ચરણે નમ્યો અને બોલ્યો કે “આપ જેના સમર્થ ગુર મારે મારે છે હવે મારે કોઈનો બચ નથી. મારી ઇચ્છા ફક્ત સુવર્ણ રંગનો ગઢ કરવાની છે” આવી નાગાજીનની વાણી સાંભળી સિદ્ધનાથ બોલ્યા કે “આ વિદ્વાન યોગ્ય નથી. સુવર્ણનો ગઢ કરવાથી

+ ઉપરની વાત યજ્ઞનીપુરને માટે પણ કહે છે. આ વાત એક દસ્તાવેજીત જુના ગ્રંથમાંથી મળી છે માટે લખી છે.

તારું રાજ્ય જશે, અને મૃત્યુ થશે, માટે આ વાત છોડી દે.” સિદ્ધરાજે ધણું સમજાવ્યો. પણ નાગાજીન દ્રાઈ વાતે સમજ્યો નહિ. ત્યારે સિદ્ધનાથ બોલ્યા કે “ મુંગીપરમાં શાસિવાહન ગોહિલ છે તેને સોનલ દેવિ રાણી છે. તે સોનાની ગાર કરી બજે છે. તે આવે તો સોનાની ગાર થાય ને સિવાય થાય નહિ ” આવું સિદ્ધનાથનું કહેવું સાંભળી નાગાજીન ઉદાસ થયો. સોનલદેવી કાઠી રીતે આવે તેમ ન હોવાથી ઉદ્વિગ્ન થયો. એટલે વળી સિદ્ધનાથ બોલ્યા કે “ સોનલ-દેવીને મારા યોગબળથી મોકલવીરને મોકલીને તેડી મંગાવીશ. તે સતી છે માટે તેને સગી બહેન હોય તેમ માનજે અને ધર્મની બહેન કરજે ” આમ કહી વીર મોકલને બોલાવ્યો અને આજ્ઞા કરી કે ત્યારે નાગાજીન ગઢ પુરો કરે અને કહે ત્યારે મુંગીપર જઈને શાસિવાહન ગોહિલની સતી રાણી સોનલ-દેવીને લઈ આવવી. નાગાજીનને કહ્યું કે, ગઢ તૈયાર કરાવીને સોનલદેવીને સાવે ત્યારે મારી ખાસે આવજે ” આમ કહી વીર મોકલ સાથે નાગાજીનને રવાના કર્યો અને સિદ્ધનાથ ઐવધીઓ લેવા ચાલ્યા ગયા.

ગઢ તૈયાર કરવાનું કામ ધણા વર્ષ ચાલ્યું. કાઠથી ન લેવાય તેવો મજબુત કિલ્લો બંધાવી તૈયાર કર્યો. એટલે વીર મોકલને સોનલદેવીને લઈ આવવા કહ્યું. એટલે વીર મોકલ પોતાની અણિમાદિ સિદ્ધિઓથી અદ્ભુત થઈને મુંગીપર ગયો, અને સોનલદેવીને લઈ નાગાજીનના ઠાંક શહેરમાં આવ્યો. સોનલદેવી આવ્યાના સમાચાર સિદ્ધનાથને જઈને કદા એટલે સિદ્ધનાથ બોલ્યા કે “ હજી હું સલાહ આપુ છું કે એ વાત જવા દેવામાં ન સાર છે. કારણ કે સોનાની ગાર કરાવવાથી તારે લગ્નમાં ઉતરવું પડશે, અને તારું જીવન નેખમમાં આવશે ” આવું સિદ્ધનાથનું કહેવું સાંભળી નાગાજીન બોલ્યા કે “ રાજપૂતો મરવાથી ડરતા નથી. શુરવીરને રણ સંગ્રામમાં મરવું ઉત્તમ છે. મારા વડિલો દ્રુપ્તમાન, મહર્ષ્વન, મોર્ષ્વન વગેરે થયા છે તેમજે પણ લડવાથી પાછી પાંતી કરી નહોતી, તો હું શી રીતે યુદ્ધથી ડરું ? બસે મારું મૃત્યુ થાય પણ આ કાર્ય તો પૂર્ણ કરવું જ નેહએ ” નાગાજીનની દૃઢતા જોઈ સિદ્ધનાથ પ્રસન્ન થયા અને સાબાશી આપી કહ્યું કે “ પંચતીર્થની માટી અને ગંગાજીનું જળ મંગાવ. શુરની આજ્ઞા થતાં જ માણસોનારા પંચતીર્થની માટી અને ગંગાજળ મંગાવી આપ્યું. એટલે તેમાં ઐવધી મેળવીને નાગાજીનને આપી.

નાગાજીને સોનલદેવીને પોતાની ઈર્ષ્યની બહેન કહી, અને સગી બહેન તરીકે વર્તવા લાગ્યો. નાગાજીનની સ્ત્રીઓ પણ સગી નણંદની પેઠે માન આપીને જાતે સેવા કરતી હતી. આવી રીતે સોનલદેવીને પ્રસન્ન કરીને ગઢની

ગાર કરવાનું કહેયું, એટલે સોનલદેવીએ સમય વિચારી તેમ કરવાની સમ્મતિ આપી, નાગાજીને પોતે ગારનું કુંડું હાથમાં રાખ્યું, અને સોનલદેવીએ પોતું ફેરવવા માંડ્યું. આવી રીતે મઢ ફરતી ગાર છ. મહીને પુરી થઇ એટલે નાગાજીને સોનલદેવીને કહેયું કે “ખેન! તમે માફ કામ કર્યું. છેવળી ધર્મનાં ખેન છે માટે કાપડું મારો” આવું નાગાજીનું કહેવું સાંભળી સોનલ દેવી બોલી કે “ભાઈ! મારે પણ રાજ છે, કશાની જરૂરી નથી. મારે કાંઈ માગવાપણું નથી.” આવું સાંભળી નાગાજીને ઘણો આગ્રહ કર્યો ત્યારે સોનલ દેવીએ કહ્યું કે “જ્યારે જરૂર પડશે ત્યારે માગીશ. હાલ તમારી પાસે ચાપણું તરિકે રાખો” આવું સાંભળી નાગાજીને સંતોષ થયો અને સોનલ દેવીને જેવી રીતે વીર મોકલે આણી હતી તેવી રીતે મુંગીપર પહોંચાડી દીધી.

ઘણાં વખતથી સોનલદેવી અદૃશ્ય થયેલી આજે જોવામાં આવી, એટલે શાલિવાહને અદૃશ્ય થવાનું કારણ પુછ્યું. ત્યારે નાગાજીને જેવી રીતે ઢાંક શહેરમાં લઇ ગયો અને સિદ્ધનાથના પ્રતાપથી પોતાની પાસે છ મહીના સુવર્ણની ગાર કરાવી તે બધી હકીકત કહી. વળી ધુધળીમલે નાગ જેવાના સમયમાં પટણુ શહેર દાટ્યું તે વાત પણ કહી. તેજ સ્થળે ફરીને સિદ્ધનાથની કૃપાથી ઢાંક નામનું શહેર નાગાજીને વસાવી સોનાની ગારચણો કિલો કર્યો છે. આ વાત સાંભળી શાલિવાહને ક્રોધ યદ્યોઃ પોતાનું અગણિત સૈન્ય લઇ ઢાંક ઉપર ચડ્યો. શાલિવાહને ગોહિલ ઢાંક ઉપર ચઢી આવે છે તેવા સમાચાર નાગાજીને મળતાં વીસ લાખ સૈન્ય એકત્ર કર્યું, અને લડવા માટે તૈયાર થઇ રહ્યો. શાલિવાહને ઢાંક ઉપર ચઢાઇ કરી તે વખતે સિદ્ધનાથે લખ્યું છે કે— “સંવત્ર ત્રણમાં ઢાંક શહેર વસ્યું, અને તેવીસની સાલના તેરમા મહીનામાં (અધિકમાસમાં) મંગળવારને દિવસે મેવણનમાં શાલિવાહને ઢાંકમાં આવ્યો.” નાગાજીને સિદ્ધનાથ પાસે આવીને શાલિવાહને ચઢી આવ્યાના સમાચાર કહ્યા એટલે સિદ્ધનાથ નાગાજીને સાથે લઇ ગઢ ઉપર ચડ્યા. ગઢને ચોવીસ કોડા કરેલા હતા. તેમાં પહેલે કોડે જઇ કહ્યું કે “નાગાજી! હવે કળીનું વર્તમાન છે તેના ધર્મ કહું તે સાંભળ. બિવિધમાં જે જે બનવાનું છે તે બધી હકીકત તને જણાવું છું. પ્રથમ તો તારા જ બિવિધ કહું છું. શાલિવાહને સાથેની લડાઈમાં તારા મરતક પડશે, ધડ લડશે, તારા જુદામાં ચંકર આપુ છું, તે રાખજો એટલે ધડ મુંગીપર સુધી લડશે, પણ સોનલદેવીને તે જે વચન આપ્યું છે તે આડું આવશે. તે વચન માગશે એટલે તારા પ્રાણ જશે. આમ કહીને બીજો કોડે ગયાં. ત્યાં સો વર્ષનું બિવિધ કહ્યું. આવી રીતે દરેક કોડાએ જઈને પચીસે વર્ષનું

અવિખ્ય ક્યું. પછી જવાને તૈયાર થયા ત્યારે નાગાજીન હાથ જોડીને બોલ્યો કે આપ અહીંજ રહેા. ત્યારે સિધ્ધનાયે ક્યું કે આજથી અઢાર દિવસે મુધ્ધ શરૂ થયો, માટે તારા શહેરમાં રહેવું યોગ્ય નથી. આમ કહી પોતાના આસન ઉપર ગયા.

શાસિવાહનનું સરકર સાંખે પ્રવાસ કરી આવેનું હોવાથી વિશ્રાંતિની જરૂર હતી તેથી અઢાર દિવસ વિશ્રાંતિ લઈ મુઢનું નિશાન ચઢાવ્યું, એટલે નાગાજીન સિધ્ધનાય પાસે ગયો અને સગાઈ શરૂ થવાની વાત કહી. સિધ્ધનાયે ક્યું કે ખુશીથી લડ. મારાથી ખનતી સહાય કરીશ, પણ અંતે તો તારું મરણ છે. આવા સિધ્ધનાયનાં વચનો સાંભળી નાગાજીન લડવા બહાર આવ્યો. ત્યાં બચકર સગાઈ થઈ. શાસિવાહનનું ધણું સરકર કપાઈ ગયું. એટલે ખીજુ સરકર તૈયાર કરી લડવા માંડ્યું અને છ મહીના અવિશ્રાંતપણે ધોર મુધ્ધ ધણું, છતાં નાગાજીન હારવાનાં ચિન્હ જરાપણ જણાયાં નહિ; તેથી શાસિવાહન અત્યંત વિચારવા લાગ્યો. પોતાને શકે ચક્ષાવવો હતો. પણ નાગાજીન હારે નહિ તો પોતાનો શકે ક્યુલ કરે નહિ. ત્યાં મુધી બધા રાંજનએ વરા ચાપ નહિ ત્યાં મુધી શકે કોઈ માને નહિ. વળી પોતાની સ્ત્રી પાસે મજુરી કરાવી તે અપમાનનો પણ અદક્ષો લઈ શકશે નહિ. આવા વિચારમાં ખાતું બાવતું નહિ. નિદા આવતી નહિ, અને ચિંતામગ્નજ રહેતો હતો.

શાસિવાહનનો બાટ ચાલાક હતો. તે શાસિવાહનની ચિંતા કળી ગયો તેથી શાસિવાહન પાસે જઈ રહ્યું કે આપની ચિંતા હું જાણું છું, પણ આપ આજ્ઞા આપો તો નાગાજીનનું માથું લાવી આપું. બાટના કહેવાથી શાસિવાહને આજ્ઞા આપી તેથી હાથમાં સ્વેત ઝડેા લઈ ટાંકમાં આવ્યો, અને નાગજીને કહ્યું કે તમારો બાટ સમર નામનો છે તે મારા આગે ચોપાટ રમે. જો હું હારું તો શાસિવાહનનું માથું આપું, અને સમર હારે તો તમારું માથું આપવું. આમ કહેવાથી નાગાજીને તે પ્રમાણે ક્યુલ કર્યું. શાસિવાહનનો બાટ બાલવણ તથા નાગાજીનનો બાટ સમર એ બનેએ ચોપાટ રમવા માંડી. તેમાં પહેલી તથા નાગાજીનનો બાટ સમર એ બનેએ ચોપાટ રમવા માંડી. તેમાં પહેલી બાજુ સમર હાર્યો, બીજી હાર્યો, અને ત્રીજી બાજુ પણ હાર્યો. ત્યારે નાગાજીનનો બાટ હાર્યો, ત્યારે બાલવણે નાગાજીનને કહ્યું કે માથું આપો. આવું સાંભળી નાગાજીને પોતાનું માથું ઉતારી આપ્યું. તે લઈ બાલવણે શાસિવાહન પાસે આવ્યો. નાગાજીનનું ધડ હાથમાં સમશેર લઈ લડવા લાગ્યું. આમ ધડને લડતું બેઠ શાસિવાહનને આશ્ચર્ય થયું, અને જો આ ધડ રીને પડશે તેમ ચિંતા કરવા લાગ્યો, એટલે સોનસદેરીએ આવીને કહ્યું કે નાગાજીન મારો બાઈ થયો છે તેણે મને કાપડું કહ્યું છે માટે આજ્ઞા આપો તો કાપડું મારી

મોઢકપ્રિય મહારાજના ઉદ્ધાર.

‘પરાંયા મિષ્ટાન્ન વિના તો મને કદી નાં ચાસે’ ?

અધિપતિશ !

આપ તો જનરા દેખું તો ! સપ્ટેબરના અંકમાં પેલાં ઝુંડાલવાળા ચંદુલાલ શુક્લજી મહારાજે કેવો ઝુંડો ઉભો કર્યો એ વાંચીને મને તો મુર્છાન આવી ગઈ. કારણ કે એ જ્ઞેતાને વાર બધા ભૂદેવો જ નમણુવારન બંધ કરે તો મારા જેવા મોઢકપ્રિયનું, કંસારપ્રિયનું, શિખંડપ્રિયનું, ધૃતપ્રિયનું, ભેરંજ પ્રિયનું વગેરે વગેરે પ્રિયનું શું થશે ! બાઈશોખ ! આ વાત જાણીને આપે તો અમારા જેવાના ઉદર ઉપર મોટી જરી મૂકી દીધી. આવું કામ આપ જેવાને ન ધટે. આપ પણ ભૂદેવન છો, આપને પરવાર નહિ હશે તેથી એવાં ભોજનોની મજા આપે, ચાખીજ ન હોય, એમ નંણાય છે. પણ કોઈ સાથે એકાદ બે વાર મજા ચાખો તો આવું ચટકા પત્ર-અરે ચર્ચાપત્ર જાપવાનું, સાહસજ ના કરો. પેલા સકલજી-અરે બહુયો પેલા શુક્લજી મહારાજ આજ લગી સકલનું ખાઈપી મસ્ત થઈ કોઈ રોગમાં પીડાતા હશે. તેથીજ તેમને મિષ્ટાન્ન અપ્રિય થયું હશે. એ તો અદેખાંછત્રા માર્યા કલહ-વિગ્રહને બહાને બીજાઓને રોકતા નંણાય છે. મોજનમાં વિગ્રહ જો તો રતિમર્દનના વિગ્રહ જેવું છે. શાસ્ત્રકારો એવા વિગ્રહને તો અનિષ્ટ વિગ્રહ કહેતાજ નથી, સમજ્યા મહારાજજી ! મારા પેટમાં સગજજ કાળ પડી છે, તે કોઈ રીતે મટાડશો ખરા કે ? આપ કહેતા હો તો અવિદ્યા કંડમાં પાઈ અધેલો આપીશ. વિદ્યા કંડને શું લગાડવું છે ? એમાંથી આગેવાનો ચટણી કરી જાય તે આપ નહિ જાણો ! ભલે ચટણી ન કરતા હોય ને રાખતું કરતા હોય. પણ ભગવાને કહ્યું છે કે અવિદ્યો વા સવિદ્યો વા બ્રહ્મણો મામકી ન્તનુઃ અંથાત્ આદ્યણુ ભણેનો હોય અગર અભણુ હોય તોએ એ તો મારંજ અંજ છે. માટે નાહક પોરીઆઓ પાસે મગજ મારી કરાવવાનું શું કામ ! જતાં ભલે વિદ્યા કંડ કરો, જમણુવાર પર પાંચ પાંચ રૂપીઆ વધારે ચલાવો. ખાતર પર દિવસ કરીનેએ આપશે, પણ વિગ્રહને બહાને ભોજન બંધ કરવાં એ શું ? ભોજન વગર પાંચ મનખ એકાં ચાય ખરાં કે ? મરેલાં પિતૃદેવોને કોણ પહોંચાડશે ? કદાચ જરા કુસ્તાકુસ્તી ચાય તો અગ્નિ પ્રદિપ્ત થાય, અન્ન ટાકાં પડે તો પત્થર જેવાં બે દહાડા લગી પેટમાંથી ખસે નહિ તો બે દિવસનું ઘરનું અન્ન જાય. આ શું ચોડાં લાખ ? માટે હવે એવાં ચટકાંઓ આવે તો જાપવાની ચોખ્ખી નાજ પાડજો. અરે ના

मोट मार्तण्ड

मोट कोमना महात्मानि
महान् देशसेवाओ.

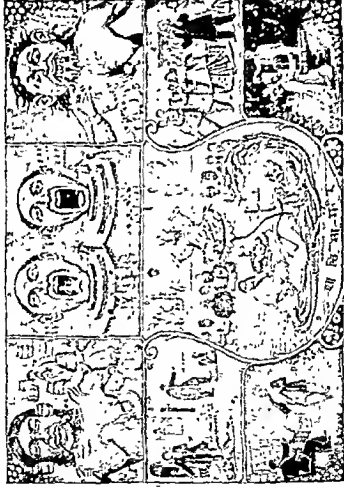
महात्मा
गांधीजीनी

स्त्रीवर्गमा
याचना.

पु. पा. वि. प्रेम-सुवर्दे

महान देशसेवाओ.

असहयोग

असहयोग

असहयोग

असहयोग

असहयोग

असहयोग

શું કામ પાડવી પડે ! કયરાની ટોપલીને સ્વાધીન કરાવે એટલે, પાતુ. આપ ના કહેશો તો મારા જેવા મોદકપ્રિયના નિસાસા લેવા પડશે હો ! હું તો ચોખ્ખો મોદકપ્રિય છું, ને મારો પેસો છટ્ટદેવ પણ તેવાજ છે. અને તે વળી મારા જેવા બીજાઓનો પણ છટ્ટદેવ ખરો. મારો એકલાનોજ કંઈ છળરો તેના પર નથી. તે દેવાધિદેવ આપના ઉપર ગુસ્સે થશે. બુઝ્યો એ દેવ કેવા છે તે લંબોદર નમસ્તુભ્યં સતતં મોદકપ્રિયઃ અર્થાત્ અમારો છટ્ટદેવ લંબોદર મોઢા પેટવાળો અને સાકુ જેને બહુ ભાવે એવો છે. તો અમે પણ દેવનું અનુકરણ કરીએ એમાં શું ખોટું છે ? મોઢે હવે જરા સાંભળજો. આપને એ જમાડીને પેટપર હાથ ફેરવતા કરીશું કે જેથી એ દહાડા બોજન અર્થ બયરો, ને ઘસડબોજો કરવાનું મટી વિગ્રામ મળશે ! કહો યોડો સાબ છે ?

પેસા છુકસછ—અરે શુકસછને છુમંજર કરતાં આવડ્યું, પણ તેણે પોતાના પગ પર કુહાડોજ માર્યો, અથવા પોતાનાં સંતાનો પર તો ખરોજ. એ તો સ્વાય છુલ્યા. પણ બન્ને તેણે પોતાના થર અને પોતાનાં સંતાનોપર કુહાડો વાપર્યો. પણ બીજાને મોઢે તેનો શો અધિકાર ! તે કદાચ પેસે ટકે ગબ્બર હશે તો પોતાને ઘેર રોજ મિથાન્ન ઉડાવશે. અથવા રોગી દરો તો ખેસી રહેશે. પણ મારા જેવાને ચાર વરસનાનું ચોથીઉ અને બાર વરસનાનું ખાંરમું, મારીઆ, વરસી જમતાં જમતાં ચોટલી રાણુ જેવી થઈ, મુઝો ર જેવી થઈ, તે કહો કેમ છોડાય ! દાઢ સળકે કે નહિ ! વળી સકસછ મહારાજ ને બાહ્યોને ત્યાં રોકાણ કરે તો હમારા તો ચર્ણાનાં દાહણો ગુરુઃ એ ન્યાયે નેનું જેમ બંધ કરે તો બારજ વળી જામ સાંભળો, અમારે તો વાળીઆં, લવાણા, બગીઆ, પરણુ, કાઢીઆ, ઝાણા માઢી, ધોળી, બોઇ મોઢી વગેરેને ત્યાં સર આપને જવાનું ને મિથાન્ન ઉડાવવાનું. મોઢે કંઈ વધું લખી લખાવી એ ડું એડ અમે કરતા ! આપના જોશું કંઈ કરીશું. ફરી એકવાર યાદ આપું છું કે ઉધુરખે મળત દો. મારા દાદાના સમ છે હો. કેમ કે પરાયા મિથાન્ન વિના ને મને કદી ના ને ! સુત્રેષુ વદ્યતા કિમ-

હાસ્યમદિર

શંકરમુત.

સુવારો.

આજ અંકમાં પૃષ્ઠ પર જરૂરી પ્રયત્ન મોંઘીછને વલસાડના નાગરિકો તરફથી નહીં પણ શ્રી વિદ્યામૃત વર્ણિત પાઠશાળા તરફથી આપાંઈ હતી. છું તત ઉપજાત નાનું ને નાનું ને નાનું ઉપ-અતિવ્રત છે એમ સમજાવું.

દેશ સેવાની, ફકીરી.

રાગ-ખીઠારી.

મેં તન સાડું અપ્યું મહારું દેશ હીતમાં;
 આ ધન તણા વાપ ધારું દેશ હીતમાં;
 ને મન મહારું મેં લગાડયું દેશ હીતમાં;
 જીવન તણું ચૈતન જગાડયું દેશ હીતમાં;
 સંસારનું મેં સુખ છોડયું દેશ હીતમાં;
 અંતર સદાને માટ જોડયું દેશ હીતમાં;
 તાપે તપું ટાઢે ઠરું હું દેશ હીતમાં;
 કષ્ટો દુઃખોને સૌ સહિયું દેશ હીતમાં;
 મેં જલ માની પર્ણકુટી દેશ હીતમાં;
 ત્યાંની મજા સુખેથી લુટી દેશ હીતમાં;
 ઝાળી લઈને હું ફરું છું દેશ હીતની;
 બિંદા કમકે લઈ ભરું છું દેશ હીતની;
 શુભ ચાચના બધે ઠરું છું દેશ હીતની;
 આશા રૂટી અંતર ધરું છું દેશ હીતની;
 મત્યુજ થાવ તો બલેને દેશ હીતમાં;
 દિલથી રડું ના કષ્ટ પડયે દેશ હીતમાં;
 તન્મય જનું સચાં કેસં દેશ હીતમાં;
 દિલદાર ગિત જાઉં ઘેરાં દેશ હીતમાં;
 ગાણું ઉઠયો આ હિંદ માગે દેશ હીતમાં;
 અણકાર કીર્તિના વધારે દેશ હીતમાં;

જોડીયું }

અનુજ વાગવાનજી મોદી.

ગુજરાતનો તપસ્વી.

(લેખક-કવિ ન્હાનાલાલ.)

(મોઢ કોમના એક મહાન દેવમકતની પચાસમી વર્ષ ગાંડને દિવસે અખિલ દ્વિદમાં ઉત્તવાયેલા મહોત્સવ પ્રસંગે ગુજરાતના આ પ્રખ્યાત કવિનું સખેલું આ મનોરમ કાવ્ય જુલુ યદ્ય ગયેલું હોવા છતાં બહુજ રસપૂર્ણ હોવાથી ને દરેક મોઢ બંધુને દ્રશ્યમાં કોતરી રાખવા યોગ્ય સાગવાથી અત્ર પ્રકટ કરવું યોગ્ય ધાયું છે. મહાત્માની ઉત્તમ સેવાઓ દ્રશ્યના ઉગ્રણથી અવલોકી કવિ અસરકારક સજ્જોમાં નીચે પ્રમાણે કથી બતાવી છે.)

મન્દિરોમાં પચાસ દીપમાળા પ્રગટાયો,
પચાસ પચાસ આરતીઓ ઉતરાયો,
પચાસ પચાસ દેવધંટા વગડાયો,
આને પચાસ વર્ષોનો ઉત્સવ છે.

અને એ કોણ છે એવો ?
જાણે કોઈક જગતભૂખ્યો,
જાણે કોઈક વિશ્વતરશ્યો,
જાણે સદાનો અપવાસી:
એ કોણ છે એવો ?
લોકવન્ધ ને સર્વ પૂજ્ય ?
મુદામાનો જાણે કે સહોદર ?

એવાને કાળે આયુષ્ય નથી,
આનન્દો, આનન્દધંટા વગાડો.
આને પચાસ વર્ષોનો ઉત્સવ છે.

એ માનવસજેકડું છે શું ?
સજેકડાથી રે રેખાપાતળું

એ કિરણ છે મહાસૂર્યનું—

અડગ અને અવ્યય,

અખંડ અને અપ્રમેય.

એ તપસ્વી છે.

સાજમતીના ઉચ્ચા કિનારાનો;

રિદ્ધિવન્તા રાજનગરની હુવેલીઓનો.

એ યોગીન્દ્ર છે અવધૂત.

એ તો 'સ'સારી સાધુ છે;

ગૃહસ્થ થઈ સંન્યાસ પાળે છે.

નિયન્તર દુઃખને નહોતરતો

એશિયાના એક મહાયોગીન્દ્ર ઇશુનો

એ અનુજ છે ન્હાનકડો.

પરપીડા પ્રીછી પ્રજાનનાર

મહાવૈષ્ણવોનો એ વંશજ છે;

હૈયામાં એના હોળી સળગે છે.

શ્રીનગરનો બાણે નરસિંહ મહેતો.

જવલન્ત અંગારા જેવી છે એની આંખડિઓ.

વદને વિરાજેલી છે વિપ્રાદછાયા.

દેશની દાઝથી દાઝે છે

છણછણતી એની દેહલતા.

વિરોધીઓ પ્રત યે પ્રેમીલાં,

શરૂં પ્રત્યપિ સન્ધ્યમ્ ઘોંઘનાર.

'અન્યાય સ્હામે એ ઉગામમા'નો અનુયાયી.

'દેહથી દેહી વધવન્તો છે'નો આચરનાર,

દુઃખતપતી આ દુનિયાનો દરવેશ છે તે.

—એકદા એના આજ્ઞાકો વાગ્યો,

ને નિઃશસ્ત્ર નરનાર યે બાલકોની,

ચાર હબર દુઃખસજ્જેની'એના

ટાન્સવાલને દુઃખે ચાલી:

આશ્ચર્યચંકિત નગત નિરખી રહ્યું,

જગતના ઇતિહાસમાં અદ્વિતીય

દુભાયેલાં ચાર હજારની તે કુચ,
 મોઝરે હતો તે સેનાધિપતિ:
 સિંહને શસ્ત્ર ન હોય,
 ને ન હતાં તે નરકેસરીને.
 પછી તો વર્ષો વીતી ગયાં:
 રાત્રિદિવસના ઝોણાયા ઉગ્યા ને આયમ્યા.
 ઇતિહાસમાં અપૂર્વ છેલા જગત'ગ્રામમાં
 મહામલ પતી જર્મન મહાપ્રભાની
 છેલ્લી ભરતીનો જુવાળ મ્હડયો,
 ભણે પ્રલયની મેઘાવલિ.
 દિશામંડલ ઝાલવા લાગ્યું,
 ધરતી ધણધણવા માંડી,
 ગીધ સરીખડાં વિમાનો
 વાતાવરણ ભેદી ઉડી રહ્યાં:
 ભયંકર તોપોની ભીષણ ગજનાથી
 નભોમંડલ ગડગડી ઉઠ્યું.
 ચિન્તાચક્રિત નયને સૌ નિરખતું
 કે શું થાય છે, ને શું થશે.
 જગતે ન ભેયેલું,
 પૃથ્વીએ ન પ્રીંટેલું,
 માનવકયાએ ન નોંધેલું
 મનુકુલનાં પ્રાણોમાં ન કંપેલું.
 પ્રચંડ મહાભારત મંડાલું
 જુગોળની સર્વ મહાપ્રભાઓનું.
 જવાલાગુષ્ઠીની મહાજવાલાનો છેલ્લો ભણકો
 ભણકતો હતો યુદ્ધપન્થ જગરણમાં
 ત્હારે રાજરાજેન્દ્રો સ્ત્રેશ આળ્યો,
 ને રાજપ્રતિનિધિ મહાસૂબાએ
 રાણરાણા ને મહાજનોની
 આમંત્રી પ્રભામહાસભા યુદ્ધમંત્રણાને કાજર
 મહારાજ્યોની પ્રાચીનમાં પ્રાચીન પાટનગરીમ
 ભામી વળી એકઠા
 એ યુદ્ધમંત્રણાની મહાસભા.

ત્હારે તહેણે તોડયાં ત્હેનાં મહાવત.
સામ્રાજ્યની કટોકટીને વિષમ પ્રસંગે
નિઃશસ્ત્રવાદી તે તપસ્વીએ
ઉચ્ચારી છે શસ્ત્ર સજવાની રણહાકલ,
મગાડયો છે મહાદોષ સંઆમશંખ.

જંગલગુરૂ કૃષ્ણચન્દ્ર યે, મહાત્મન !
શસ્ત્ર સજ્યાં હતાં એકદા કુરૂક્ષેત્રમાં,
એકદા તોડયાં હતાં નિઃશસ્ત્રતાનાં વત.

હસ્તિનાપુરની યુદ્ધમન્ત્રણાની એ મહાસભામાં
કેવો શોભતો હતો તે તપસ્વી ?
જાણે વિષ્ણુસલાની વચ્ચે ધ્રુવકુમાર,
જાણે યદુપુરીના સિંહાસનોમાં સુદામો.

શુવનાદેશ શોધવામાં પ્રદાર્પિ,
રણખેલનામાં મુલટ કૃત્રિય વીર,
નીતિમન્ત્રણામાં મુગ વૈશ્યવર,
લોકસેવાભાવમાં પરમ શુદ્ધઃ
ત્હેનામાં સૌ વર્ણ સમાયેલા છે.
વેળુકણીના તે મણિ રચે છે,
પત્થરના તે દેવ પ્રગટે છે,
શહ્યાની તે અહલ્યાઓ કહે છે,
અસાધુના તે સાધુ ઘટે છે,
અહંકારીના તે સમર્પણી બનાવે છે.
દુઃખિયાંનો બેઢી.ને વિસામો,
દાઝ્યાંના અન્તરનો આરામ,
ઘાયલના આત્માનો અમૃતોપધિઃ
અનાદોષોનો ધનવન્તરી છે તે.
વાદળાંની અધ્રુવ છાંત્રાકુદલીમાં
એક એ ધ્રુવ તત્વઃ -

ઇતિહાસમાં ઉચ્ચારાતો
સનાતન સત્યનો એ શબ્દ,
પ્રાચીનતાનો પરમ મંત્રઃ
નવામાં નવો તે,

ને જુનામાં જુનો છે,
સત્ય હોનો મુદ્રામંત્ર છે,
તપ હોતું કવચ છે,
પ્રહાર્યનો હોનો ધ્વજ છે,
અખૂટ ક્ષમાજલ હોને કમંડલ છે,
સહનશીલતાની હોની ત્વચા છે.
મનાતન યોગીકુલનો યોગવારસ,
રાગદ્વેષના અંજાનિલધી પર,
ભારતનો વર્તમાન મહાગુરુ,
એ તો ગુજરાતનો તપસ્વી
મહાત્મા મોહનદાસ ગાંધી.

એવાને કાળે આયુધ્ય નથી.
વિદ્યાના ઝેપરવા કાળે વિદ્યા નથી,
લક્ષ્મીના ઝેપરવા કાળે લક્ષ્મી નથી,
આયુધ્યના ઝેપરવા કાળે આયુધ્ય નથી.
આનંદો, દે આનંદો, નરનાર !
આને પચાસ વરોનો ઉત્સવ છે.

ને યોગીંદ્ર ! સંશુર.
ત્હારા સમૃદ્ધ આત્મભંડાર
ભર્યાભર્યા ઉધાડ, ને પારખ.
અનન્ત આકારના અંતપંટ
વીંધીને વિચર, ને બીતર નિહાળ.
દુઃખમાં, પાપમાં, અધકારમાંંયે
પ્રહારિણુ જીરિજમાન છે.
ત્હારે હૈયે છે યજ્ઞકુંડના હુતાશઃ
એ અગ્નિ નહીં, એ ગુરો !
પણુ ત્હેના પ્રકાશ, પ્રગટાવ
આત્મનું આત્મનના અમૃતદીપમાં.
સાધો ! સત્યન્યયે આગ્રહ ન હોય.
એ તો છે હૃદયોગના પ્રકાશાંતર,
નહીં કે રાજયોગના રાજભાગ.
મનુષ્યની નહીં, પણ પ્રભુનીજ ધિષ્ટા

પ્રવર્તે છે સત્યના યે પ્રચારમાં.
 મનુષ્યે પુરુષાર્થ આદરવાના છે,
 પ્રભુએ મનુષ્યના પુરુષાર્થ પૂરવાના છે.
 પુરુષાર્થમાં યે પુરુષે પ્રભુધ્વજાને નમવાનું છે.
 —ને ઇતિહાસભૂલેલા વિસારે કે વિચારે,
 છતાં આદર્શતા તે યોગ અમ્હુનિષ મનસૂરે,
 મહાયોગી દ્રઘશુ ચિરતે,
 મેફલાવર જહાજના સફરી યાત્રાળુઓએ,
 હિંદસત્કાર્યા હુતાશરવિપુંજક જરથોસ્તીઓએ,
 ને અસંખ્ય સદ્ગોપાસકોએ.—
 સંતજન ! નયને ભડકા
 ને વદને વિષાદસંધ્યાને બદલે
 કીકીકુંભમાં અદ્રિકા
 ને મુખમંડલે મુધાકર માંડ.
 અમ્હાંડમાં અમ્હુતેજ વરસાવ,
 તપ તપતાં યે, ઓ તપસ્વી !
 કૃષાંગ છે શા માટે ?
 સર્વસમર્પણી ઓ પરમ વૈષ્ણવ !
 સમર્પણના આનંદમાં ઉદ્ધાસ.
 તપના તહારા વડા દાવાનળ,
 જોજો, આત્મવેલને ન કરમાવે.
 સમરંગી જગવિવિધતામાં યે
 એકજ સ્વેત કિરણ નિહાળ
 સળગતી શયડી જેવા
 તુજ પ્રાણમાં દેવપ્રસાદ-પ્રગટાવ.
 ઉરમાં આનંદ ઉછળાવ,
 વદનચંદ્રે સ્મિતરેખાં રમવા દે.
 જગતનો કૂસ ઉપોડી ક્રિયરતાં યે
 જગતયાત્રા હસતે મુખે આચર.
 બીપણ, કર્મયોગમાં ખેલતાં યે
 પ્રેરણા પાં ચિત્તપ્રસન્નતાની,
 ઉમંગોર્મિઓ ઉછળાવ ઉત્સવના.
 નિરંતર પ્રહર છે અમ્હાંડમાં,

ને એ પ્રહાંશુભિ જ આલેખે છે
જગતના સર્વ સારાનરસા ઇતિહાસ.
માણુ ને મણાવ સદા
આ શુભાશુભ પ્રહાંડમાં યે પ્રદાન'દ.

સાધુજન ! ધીરો થા.
કયાં લોગવવાનાં છે સૌએ,
પુરૂષોએ તેમજ પ્રજાઓએ.
પ્રાયશ્ચિત્તકાળ પુરો થયો છે
ભારતનો કે ભારતવાસીઓનો ?
પ્રાયશ્ચિત્તયુગ સમાપ્ત પહોં
શે ઉગશે સ્વર્ગનાં રહવાર
દોષનાં, કે તહારાં, કે અમારાં યે ?
લાંબા ઇતિહાસના ઐહા કર્મદોષ
બળી ભસ્મ થઈ ગયા છે ?

—પ્રજાઓ ! પ્રોછલે આ પ્રાયશ્ચિત્તયુગ
ભરતખંડની મહાપ્રજાનો,
ને સારવળે સહબોધ એ યુગના.—
કેટકેટલાંએ આદર્યા છે એ તપ
તુજ સરીખડાં અઘોર !
થોડાંકની એવી તપશ્રયાથી
કેટલાં ને કયારે પ્રજાળી રહેશે
પ્રજાના એતિહાસિક કર્મભંડાર !
પ્રજાને પ્રાયશ્ચિત્ત આપે છે,
અપવાસ કરાવે છે તું;
એજ છે આજો વિધિ:

પ્રજાપ્રાણના આત્મસંયમન.
સંયમન આત્મશક્તિને ઔર બહલાવે છે.
સિનાઈના શિખરેં દોરી ના,
કયાંના પશ્ચાન્નાપ કરાવ,
પ્રજાના તપનો સમારંભ આરંભ.
પયગંબરી સંદેશ મળશે,
ખુદાઈ નૂર ઉતરશે,
પરમેશ્વરી પરમાનંદ વરસશે.

બ્રહ્માંડભરમાં ભરતી ડોલશે
એ પરમ બ્રહ્માનંદની.

ને એને પકડે છે કોણ ?
કસ્તુરી શી મહેકતી તે વપસિની ?
સાધુવરની સાધ્વી નાર,
પત્નીઓમાં પરમ પત્ની,
જગતની એ તો આદર્શ ગુજરાતણ;
પ્રાણનાથની પ્રતિકૃતિ,
પ્રિયતમની પરમ શોભા.
શુવનના શુવિતેશ્વરનો
ઓળો આલા તેજમંડળ.
તપોવનની એ તો તાપસી
નિર્ભય, નિહર, નિઃસંશય.
સુખદુઃખની તડકીછાંચડીમાં,
શુવનવિવિધતાના વનઉપવનમાં,
દેશપરદેશના રણપગયારમાં
પ્રાણની કાયા સરીખડી;
દેહની છાયા સમોવડી,
સદા સંગાથે પરવરે છે એ દુલ્લકલ્યાણિની.
સ્પર્શ કે ચિતોડની ઠે
ક્ષત્રિયાણીનો જલ્લે અવતાર.
એ તો પરણેલી બ્રહ્મચારિણી,
એ તો સંસારિણી મહાયોગિની,
ગુજરાતની એ તો ગુણિયલઃ
ગુજરાતણની એ તો ગુણમૂર્તિ.
સ્વામીની એ મઃસુશ્રી,
નગરની એ જોગણ,
પ્રજાસંઘની એ પ્રેરણા,
જગતની સત્પત્નીઓનું બૂધણ,
અમારી એ તો અનુપમ ગુજરાતણ
ભગવતી હસ્તુરખાધ ગાંધી.

ઓ નિષ્કામ કમયોગી !

ઓ ગીતાધેલા સાધુ !

ઓ મનુકુલના મહાત્મન !

નિ.શસ્ત્ર ત્હારે તો

મહાભારત ખેડવાં છે સંસારનાં,

આત્મવાદીએ ત્હારે તો

દેહવાદીએને છતવા છે ને !

શ્રીકૃષ્ણના ઓ સખા !

ઓ સુદામાપુરીના વાસી !

ઓ કાલજીનાં સત્યો

સાચાં પાડવાં છે ને ત્હારે ?

સૌ જાણે છે એ સર્વસિદ્ધ વાત

કે દેહથી આત્મન

અળગી ને ઉપર છે.

સહુ આત્મવાદીઓ ઉચ્ચારે છે આશીર્વાદ,

'જય હો ! જય હો !

ચૈતન્યપૂજકનો ત્હારો

સ્થૂલપૂજકોના સંઘમાં:

જય હો ! જય હો !

આત્મજલવંતાનો તુજ

દેહજલિષ્ઠ લોકપરિવારમાં.

નાસ્તિકો વિના સૌ જાણે છે

કે દેહ નશ્વર છે,

ને આત્મા અમર છે.

ને તુજખોદ્યાં આત્મજલે, મહાત્મન !

એટલાંજ છે અમર આત્મદેશમાં.

પચ્ચાસ વર્ષોનો ઉત્સવ !

અંધો સદી-વીતી ગઈ

લોકોદ્ધારક પ્રજાકલ્યાણક

એ ત્હારા જન્મયોગ પછી.

આવાંને કાળે ન હોય

આટઆટલાં આયુષ્ય.

હજીએ એ નથી લોગળ્યાં,

શંકરે એ નથી માણ્યાં :
 નખશિખ ઉભયે પ્રજાળતી
 મહાસત્યોની એવી જવાંલામૂર્તિઓની
 નથી નિર્માઈ લાંબી જીવનઅવધો.
 આનંદો, માટે આનંદો, પ્રજાજન !
 પચ્યાસ વર્ષોનો આજે ઉત્સવ છે.

મંદિરોમાં પચ્યાસ સ્વસ્તિકાં પુરાવો,
 પચ્યાસ દીપમાળા પ્રગટાવો,
 પચ્યાસ ફૂલમંડલિ ભરાવો,
 પચ્યાસ આશીઓ ઉતારાવો,
 પચ્યાસ દેવધંટા વગડાવો.
 તપમંદિરે આજે, આ પૃથ્વીના લોક !
 તપસ્વીનો ઉત્સવ છે, ઉત્સવ છે.

‘ભાદ્રપદ કૃષ્ણ ૧૨; વિક્રમાક ૧૯૭૫.’

શ્રધ્ધિમરિણ્ય ગ્રંથ.

(૧) પ્રેસમાં કામ કરનારા માણસોની ગેરહાજરીથી આ ગ્રંથ પ્રકટ થતાં કાંઈક વિષે વખત લાગશે.

(૨) આ અત્યુત્તમ ગ્રંથ માટે અત્યારથીજ આદરોની જાણ થઈ ગઈ છે, માટે અગાઉથી કીમત મોકલી આદર નહીં થનારને પાછળથી પસ્તાવું પડશે.

(૩) અગાઉથી આદર યથા મદદ આપનાર ગૃહસ્થોની નામાવડી ગ્રંથની સાથેજ પ્રકટ કરવામાં આવશે.

(૪) આ ગ્રંથ સંબંધી એક ફોર્મની જાહેર ખબરના રૂપમાં ન્હાની ચોપડી ખાસ જાહેર ખબર તરીકે સમસ્ત મોદ આસપાસમાં ફેલાવવા ઉપાધિ તૈયાર થઈ છે, તે જોમને જોડવી જાહેર ખબરની જરૂર હોય તેમણે તેટલી મંગાવી લેવી.

(૫) આ પ્રમાણે જાહેર ખબર ફેલાવી અગાઉથી આદરો મેળવી તેની કીમત અગાઉથી જો એનું મોકલી આપશે તેમને જાહેર ખબરમાં જણાવ્યા પ્રમાણે કમીશન મળશે. પ્રસારકર જન્યકર પાઠક.

સમાલોચના.

પૂર્ણિમા—માસિકપત્ર, તંત્રી હરિદત્ત લક્ષ્મીરામ અધ્યયુ ઠં વેદધર્મીયા નવસારી, લગભગ ૩૦ રા. મોટા જ્ઞાતિમાં આ માર્તણ્ડનો ઉદય થયા પછી સુરત અઠાવિશીના નવયુવક વર્ગમાં પોતાના સંવાય માટે એક સ્વતંત્ર માસિક કાઢવા “યુવક મંડળ” વિગેરે તરફથી છુટક ઉછાળા અવરનવર જાણવામાં આવતા હતા. માર્તણ્ડના કિરણોદય સુ. અ. જ્ઞાતિરૂપી ગંગામાં ઉદભવેલા એ ઉભરાને પરિણામે સમુદ્રમાંથી જેમ ચંદ્ર ઉત્પન્ન થયો તેમ ને જ્ઞાતિમાંથી પૂર્ણિમા રૂપી રાત્રીનો પ્રાદુર્ભાવ થયો એ પણ ભાવિપ્રાપ્ત્યનુજ પરિણામ કહી શકાય. જ્ઞાતિના કહેવાતા એ માસિકનું નામજ અમને તો અસંખ્ય અપ્રસ્તુત તેમજ અનર્થ સૂચક બાસે છે.

તંત્રી મહાશય પોતાની નોંધ અને આશયમાં વારંવાર જણાવે છે કે આ પૂર્ણિમાની રાત્રી જ્ઞાતિ માટે છે ! એનો અર્થ શો ! એ પૂર્ણિમાનું આદ્યંત એવલોકન કરી જતાં અમને તો એ પૂર્ણિમા જ્ઞાતિ માટે હોય તેવો લેશ ભારંપણુ બાસ થતો નથી. “ પોતે પણ કંઈકે કરી બતાવી શકે તેમ છે. ” એવો ભાવ પ્રગટ કરવા ઉછળતા નહીં પણ ઉછરતા બાળકોની ચેષ્ટા માર્ત રમાંધ હોય તેમ અમને તો જણાય છે. બાધ અજ્ઞાનનાં જોડકણાંમાં રથજે રથજે તે બાધની કાળ્યકળાની અજ્ઞાનતાનાંજ સ્પષ્ટ દર્શન થાય છે.

તંત્રી મહાશય પોતાની વિદ્વતા ભરેલી નોંધમાં અમારે માટે લખે છે કે.

“ મોટા માર્તણ્ડને આપણી જ્ઞાતિનું મુખ ન કહીએ. કારણ જ્ઞાતિના જુદા જુદા સમૂહ દેશાદેર પરત્વે જુદા પડે એ સ્વાભાવિક છે; એટલે એનાથી આપણી ખોટ ન પુરી પાડી શકાય અને જો આપણી ખોટ પુરી પાડવાનો ઉદ્દેશ રાખે તો તેનાથી બીજા સમૂહોની પર્ણાપ્તિ મળે. ચાલુ એ સ્વાભાવિક છે. વિશેષ સર્વ કાંઈ સમજ અને વિચારી શકશે જો એથી વધારે લખવાની જરૂર નથી. ” તેના જવાબમાં અમે કહીશું કે મોટામાર્તણ્ડ ફક્ત સુ. અ. સમુદાયને માટે જ નથી, પણ સમસ્ત મોટા કામ માટે છે એ વાત સંસ જતાં તંત્રી મહાશયે માર્તણ્ડના અત્યાર સુધીના પ્રકટ થયેલા તમામ અંકો નીરખી જઈ પછી આવો ઉલ્લેખ કરવાની તસ્દી લીધી હોત તો સહજ સમજી શકત કે માર્તણ્ડે

આચાર સુધીમાં પોતાના પ્રકાશનો સૌથી વિશેષ લાભ એ સમુદાયનેજ આપે છે. માર્તંદુરના ધણા લેખો સુ. અ. ના લેખકોથીજ લખાયા છે. તેમજ મંડળોની હિલચાલો ને જ્ઞાતિ સમાચાર પણ મોટે ભાગે એ સમુદાયનાજ પ્રકટ થયા છે. આવું સ્પષ્ટ સત્ય જતાં તંત્રી મહાશયને ઉપરનો ઉલટ આભાસ થવાનું કારણ તેમનું તંત્ર પૂર્ણિમા (રાત્રિરૂપે) હોવાનુંજ જણાય છે ! વળી તંત્રી મહાશય ધારે છે તેમ મોઢ માર્તંદુર કોઈપણ મોઢ કામના સમૂહની પરીક્ષિત હજીજીજી નથી. તે તો સર્વ મોઢ બંધુઓની વ્યાપ્તિ એટલે આળાદી ને ઉત્તરિજીજી છે. દેશાદેર શબ્દનો - પ્રયોગ પણ તંત્રી મહાશયની અગાધ વિદ્વતાનું પ્રદર્શન બની રહે છે. પૂર્ણિમાના પ્રથમ અંકમાં અમારા મોટે આવું મંગલાચરણ કરીને તંત્રીજી સંતોષ ન પામતા હોય તેમ તેમના મનમાંના વિશેષ મોટે વળા વાચકની સગજ શકિતપર છોડે છે.

તેઓ પોતાના માની લીધેલા એ જ્ઞાતિના માસિકને પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર કહીનેજ અટકતા નથી, પણ તેને “અમાવસ્યાનો કે ચાંદરાતનો ચંદ્ર થાય” એવો શુભ આશીર્વાદ પણ મંગલાચરણમાં આપી રહ્યા છે. આમ પૂર્ણિમા અને ચંદ્ર એ એ શબ્દમાં તંત્રી મહાશય મડ્યોલાં. ખાતા અમને તો જણાય છે. પૂર્ણિમા એટલે પુનમની રાત્રી. પૂર્ણિમાની રાત્રીજી ચંદ્ર પ્રકાશે તેનેજ કોઈ પૂર્ણિમા ન કહે. અલગજી પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર તો કહેજી. પણ તે ચંદ્ર પોતે પૂર્ણિમા નથી, તેમ પૂર્ણિમા પોતે ચંદ્ર પણ નથી. લેખોમાં વિચારોની અસંબંધતા છીજીરાપણ ને બાળાની અશુદ્ધિનો તો પારજી નથી.

જ્ઞાતિમાં વિશેષ માસિકા નીકળે એ બેશક હિજીજીવા ચેલુ છે. પરંતુ તે માટે પુરતાં સાધન, કાર્યવાહકોની તે કાર્ય માટેની યોગ્યતા, અને અનુભવ વિનાં કેવળ દેખાડેખીથી અંબલાવવાથી તો આધા જઈ પાછા પડવા જેવુંજ થવાય છે.

શ્રીસનાતન ધર્મપ્રભા—દ્વિતીય યતિ સુકુન્દાશ્રમ ખંભાત. વાર્ષિક મૂલ્ય રૂ. ૨૦. હમણાં હમણાં ગુજરાત સાહિત્યમાં આગળ પડતો ભાગ લેતાં, ને હજી આફ્રીકામાં વસતા ગુજરાતી બાહ્યોના આશ્રયથી ત્યાં જઈ સનાતન ધર્મનો પ્રચાર કરનાર ખંભાતના આ યતિ હવે ગુજરાતને છેક અત્યાલ્યા તો નથીજી રહ્યા. હાલના પ્રાચીન નીતિસીતિના અંધપરંપરા અનુકરણ કરવાના સમયમાં પોતાની પૂર્વની ગૌરવતાનું જ્ઞાન કરાવતાં આવાં ધાર્મિક માસિકોની ખાસ આવશ્યકતા હતી જે આ પ્રભાથી કેટલેક અંશે પુરી પડે છે. યતિજી પોતે ધાર્મિક બાબતોમાં ઉઠા ઉતરેલા હોવાથી ને તેમનું ને વિશ્વેનું બહોળું વાચન હોવાથી પ્રભા હીક હીક પ્રકાશ આપે છે. જતાં પૂર્ણિમા સ્વરૂપમાં લાવવાનો અવકાશ છે ખરો. પ્રેસની અગવડને લુંધી સરખાતમાં બાબત રવરૂપ સુંદર ન દેખાતું, પણ હવે ઉભય રીતે હીક છે લખે હાલનાથી પણ વિશેષ ઉચ્ચ કોટીના પ્રકટ થાય તો વધારે સારું. શરૂઆત નિયોને હાલના વાચક વર્ગની રૂચિ અનુસાર રૂપ આવવાની પરિપાટી પ્રયોગીય છે. કાવ્ય વિભાગ હજી વિશેષ

ખીસવી શકાય. ખરું છે કે એવા વિષયોપર કાબો લખનારાઓની પણ ગુજરાતમાં હાલ ખોટ છે. આ પ્રમાણમાં પ્રાચીન ઋષિ મુનિઓનાં પવિત્ર જીવનનો ઉલ્લેખ અપાતો જાય તો આદરણીય થઈ શકે. પ્રમાણમાં પ્રાચીન માટે પ્રારંભમાંજ સારી મદદ મળેલી હોવા છતાં, ને આફ્રીકામાંથી ઉત્તેજન પણ કીક મળતાં છતાં લવાજમ કાંઈક વિશેષ લાગે છે. તે કમતી કરવાથી વધારે છતાંમુઓ તેનો લાભ સહેલથી લઈ શકે. અમે આ પ્રમાણની પ્રતિદિન ચડતી ઢળા ધરતીએ છીએ.

દૈવીજીવન—પ્રકાશક પંડિત શ્રીમધ્વવશમાં મુ. જામ ખંભાળીયા. વાર્ષિક મૂલ્ય રૂ. ૩૫. આ એક બીજું ધાર્મિક માસિક છે. પણ તેનું લક્ષ્યજિંદુ ઉપરોક્ત પ્રમાણ નિરાણું છે. દુનીયામાં સર્વોત્કૃષ્ટ દરેકા ગ્રંથ શ્રીગીતાજીનાં વિવિધ અંગોપર વિસ્તારથી વિવેચન કરી તે અદ્ભુત ગ્રંથનું ઉકું રહસ્ય સુમુખુઓના હૃદયમાં ઉતારવાનો આ માસિકનો મુખ્ય હેતુ જણાય છે. વળી પવિત્ર અને દૈવી જીવન કેમ પ્રાપ્ત કરી શકાય ને ટકાવી શકાય તે માટે વિવિધ પ્રકારનાં યોગકતત્વો પણ એમાં અપાય છે. ભાંપા સચોટ હૃદયગમ અને સંસ્કારી હોઈ ભક્તજનોને પ્રિય થઈ પડે તેવી સુમનોદર છે. લગભગ આખું માસિક તંત્રીની સ્વતંત્ર લેખનીથી લખાઈ પ્રકટ થતું હોવા છતાં નવીનતાનો આદ આપતો નથી. ગીતાનો પ્રાદુર્ભાવ અને પ્રવચન નામના એ ગ્રાહુ લેખો વિદ્વતાપૂર્ણ અને મનનનીય હોઈ લેખકતા એ વિષયોના બહોળા જ્ઞાનની પ્રતીતિ આપે છે. આયોર્વર્તના દરેક દેશના ભક્તનાં પ્રકટ થતાં ચરિતોની પ્રણાલી મનપર પ્રભુ પ્રેમની જાપ પાડે છે. એકંદરે પ્રયાસ પ્રશંસનીય હોઈ. ઉત્તેજન આપવા યોગ્ય છે. યો.મંત સભ્યનો, દેશી રાજ્યોની સાયબેરીઓ, અને રાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ તરફથી વિશેષ ઉત્તેજન મળે તો માસિક વિશેષ ખીસી નીકળી જનસમૂહની વધારે સારી સેવા બજાવી શકે એવી આશા રાખી શકાય.

આંકની ચોપડી—પ્રકાશક તિલકચંદ તારાચંદ વૈદ્ય મહીધરપુરા સુરત. ક્રી. ૨૦.૧૫. આંકની ચોપડીની તે વળી સમાલોચના શી એવો પ્રશ્ન વાચકને ઉદ્ભવવા સંભવ છે. પરંતુ આ ચોપડી અત્યાર સુધી શાળાઓમાં શીખવાના માત્ર સોળ આંકનીજ નથી પણ એકસો પાંચીસ સંપૂર્ણ આંકની નવી પદ્ધતિની છે, લેખક પોતે ઉચ્ચ કેટલીના વૈદ્ય હોવાથી શરીરિક અને માનસ શાસ્ત્રના પણ અભ્યાસી છે, ને તેથી તેમણે આંક શીખવવાની પ્રાચીન આયોર્વીન પરિપાટીઓથી બાજકેલત મંગલપર ચતી અસર, તેના લાભાલાભ, અને શિક્ષણ શાસ્ત્રમાં આંકના, શિક્ષણ મહત્વ વિશે પુસ્તકની શરૂઆતમાં સારો પ્રકાર પાડ્યો છે; છતાં એટલું તો કદી શકાય કે જૂમિકા અને પ્રસ્તાવનામાં/યમેશાં એ વિવેચનો માથા કરતાં પાંચડી મોટી એવો ખાસ કરાવે છે. યુદ્ધપયોગો અને આદરણીય છે. નવીન માર્ગ હોવાથી તેમજ કલીષ્ટતા પણ હેવાથી તેનો ખસાર શાળાઓમાં કરવો મુશ્કેલી બરો જણાય છે. વિદ્યદર્શની નીચીમાં આ પ્રશ્ન પદ્ધતિ માટે સારી યોગ્યતા કરાવી તેમાં મુદ્ધારા વધારા કન્યે તો ને કેવળ મુદ્ધારામાં પાડ્ય પુસ્તક તરીકે દોખલ કરી શકાય.

અધિપતિ—મોઢ માતૃષ.

૧

પંચમહાલના મોઢ વણિક ભાઈઓને પૂન્ય અને પ્રિય જ્ઞાતિ બન્ધુઓ !

નુતન વર્ષને આ ટાણે આપ સૌને કાંઈક કહેવાનું એક જ્ઞાતિ હિંતને માં સુઝી રહેલા મિત્રે મહેને સૂચવ્યું. એમની સૂચનાનો અંનાદર ન કરી શકે લોવાથી મને સૂઝે તે હું લખી કહાડું છું.

દેશના આવા સંક્રાંતિ કાલે મારે આપને શું કહેવાનું હોય ? અને આપ કહેવાની મહારી યોગ્યતા પણ શું ? જ્યારે દેશ બધો પોતાનું સ્થિત્યાન્તર કરે તત્પર થઈ રહ્યો છે, જ્ઞાતિ ભાઈઓ તો શું પણ વિવિધ સાતીયાઓ, બિત્રાંબિ વર્માના અનુયાયીઓ, દેશના હિતકર્તાને અર્થે ઐક્ય કરી રહ્યા છે ત્યારે આપને એક જ્ઞાતિના કેવળ મત મતાન્તરને લઈને તડકેમ પાંડી બેસીએ ? જ્યાં આપણે દેશનું સ્વરાજ્ય તંત્ર આપણા હાથમાં લઈ આપી દુનીઆને આપણ આદર્શ હિન્દને. એક નવો આદર્શ બતાવવા તત્પર થઈ રહ્યા છીએ ત્યાં આપણને ન્હાની ન્હાની જ્ઞાતિઓમાં તડ પાડ્યે કેમ પાલવે ?

આવી સ્થિતિ જ્યાં હોય ત્યાંના વિદ્વાન અને આંગેવાન જ્ઞાતિ બન્ધુઓ હું કહેવાની હિમ્મત કરું છું કે એ સ્થિતિ તદ્મારે મીઠાબેજ છુટકો છે. બધા દારનિપૂણ વણિક ભાઈઓને મહારે સંઘમેજ ઐક્યબજની હિમ્મત બતાવવાનું જરૂર હોય ! હું નથી માની શક્યો.

ખાસ કરીને ધંધમહાંસના મોઢ વણિક ગૃહસ્થોને હું ખાસ પૂર્વક વિદ્યે છું કે આવે વખતે તડ પાડવાં તમને લાજ નથી. જે તડનાં માણં પરિણામ તમને વેપોં સુધી આપ્યાં, જેથી તમને કંટાળી એક થયા, જેણે તમમારં સુખ સમ્બન્ધીઓ સાથે વિયોગ કરાવ્યો, તેમ તડને એક નહોવાં કોઈ લાગવમવાનું માણસોના અંગત સમ્બન્ધને લઈને વહોરો તો એ તમને રહેજે શોભે ! મને

ભારે દુઃખ સાથે 'કંહેનું' પડે છે કે આપણામાં બંને પક્ષો 'લગભગ' સરખે અંશે જી-
તું હોવાર છે. જ્યાં બંને સરખા ત્યાં પક્ષ કેવો ! માટે સજ્જનો ! પંચમહાક્ષનાં
મોઢ નરનારીઓ ! હિન્દુસ્થાનને એક કરનાર, હિન્દુ મુસલમાનની એકતા માટે
મહેનત કરનાર, પરમપૂજ્ય, પ્રાતઃસ્મરણીય કર્મવીર, યુજ્જરાતના વપસ્વી સાધુ-
ચરિત્ર મહાત્મા મોહનદાસ ગાંધીનાં શાંતિ ભાષણો અને બહેનો ! તહમને આ
નૂતનવર્ષને મંગલ પ્રભાતે મ્હારે એકજ વિનંતિ કરવાની છે કે હર ઉપાયે આજે
આપંસૌ તડ બંધનને તોડી નાંખી એક થાઓ. એ મહાત્માના એક્ય મંત્રને
અમલમાં મૂકવાની બે વડી ફરજ આપણા પર આવી પડે છે. એક એમના
દેશજન તરીકે, અને બીજી એમના શાંતિલા તરીકે. એ ફરજ બળવી તહમે ક્યારે
કૃતકૃત્ય થશે ?

આપણે જો વલ્લિદાએ દેશની પ્રગતિની સાથે સાથે રહેવું ફરજિયાત છે.
આપણામાંથી અસ્પૃશ્યતાનું પાપ, વિદેશી વસ્ત્રોનો મેલ, અને બીજા અનિષ્ટ
રિવાજો રૂપી કચરો કઢાડવો એ આપણી પહેલી ફરજ છે. પ્રત્યેક મોઢ બહેને
રેડીઓ તો અત્યાર સુધીમાં લીધો જ હશે. સૌથી વધારે જરૂરનું તો એ છે કે,
આપણે શાંતિનું પાલન કરી, હર હાલતમાં એક રહી, આપણું શાંતિનું જ્ઞાન-
કુટુંબ રાખ્ય તંત્ર સુવ્યવસ્થિત અને બંધારણપૂર્વક ન્યાય પુરઃસર, નિષ્પક્ષપાતપણે
ચલાવવું. હું વધારે શું કરી શકું ! વन्दે માતરમ્ !

વિનંતી દશમી }
મંગળવાર. }

તહમરો દીન સેવક
અંબાલાલ યુનીલાલ પરીખ.

૨

રા. માળંજીવન કરશનજી દેસાઈના રાણપુરની પ્રતિષ્ઠાવાળા
ચર્ચાપત્રનો જવાબ.

રાણપુરની પ્રતિષ્ઠાનો પ્રત્યુત્તર " મોઢ માર્તંડ " ના આગસ્ટના અંકમાં
વાંચ્યા પછી રા. દેશાઈને એક તટસ્થ વ્યક્તિ તરીકે તેનો જવાબ આપવાની
હું મારી ફરજ સમજી નીચેનો ઉલ્લેખ કરું છું.

ગઇ કાંચેસમાં રાણપુરમાં પ્રમુખ વિના કામ ચાલ્યું તેમાં ભાવનગરના
અગ્રેસરો એકલાએ કાંઈ વાંધો લીધો નહતો. તેમજ કાંચેસનું કામ ખસાસ
થયું ત્યારથી અત્યાર સુધીમાં ભાવનગરે (ભાવનગરના અગ્રેસરોએ) કદી તે
વાત ઉચ્ચારી પણ નથી. હવે એક લેખક તરીકે રા. કંહાનભાઈએ ટીકા કરી કે

મુખી વિના કામ થતું નથી; પણ આપણે તેમ નહિ કરતાં આપણે દુરાગ્રહ ચાલે રાખ્યો. મી. દેશાઈ લખે છે કે “ પ્રમુખ વિના કામ ચલાવવાની શરૂઆત થતાં જ તે કામ ગેર કાયદેસર હોઈ આગળ ચલાવવામાં બીજા કોઈક ગામના અગ્રેસરોએ તો કાંઈ વાંધો ન લીધો, પણ બાવનગર જેવા આબરૂદાર ગામના પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થો તેવાં ગેરકાયદે ચાલતા કામમાં શા માટે હાજર રહ્યા ? ” હિંમંતિરી સાથે જણાવું છું કે મી. દેશાઈ પોતાના લખવા પ્રમાણે ત્યાં હાજર હતા, છતાં બાવનગરના ગૃહસ્થોએ બીજાં ગામના ગૃહસ્થો કરતાં વધુ વાંધો લીધો હતો જ નહિ તે તેઓ જ્ઞેષ્ઠ શક્યા નથી. જ્ઞેષ્ઠ પ્રમુખ વિનાની શરૂઆત ગેર કાયદેસર છે એવી માન્યતા તો ત્યાં બેગા ચયેલાં આધુનિક પ્રજામાંના પણ ખરાતું માનવું હતું. અને કદાચ જંગાણુ પણ પ્રજા પણ તેથી કોંગ્રેસને નુકસાન પહોંચે તેથી જ ચોડાઓની જોડહુકમીને તાણે થઈ તે ગણકારેલ નહોતું.

મી. દેશાઈ જ્ઞાતિ અને સાર્વજનિક ફંડની તિલક સ્વરાજ્ય ફંડ તેમજ દુનિયામાં બીજાં તેવાં ફંડો સાથે સરખામણી કરી કહેવા માગે છે કે “ દુનિયામાં બધા પ્રકારના ફંડો વ્યવસ્થિત અને પ્રમાણિક પણે જ ચાલે છે, અને તેના હિસાબ તથા પરંત ગોઠાણા રહીત હોય છે, તો તેવી માન્યતા બૂલ ભરેલી છે. કારણ કે ધણે ઠેકાણે તે સંબંધી ગોઠાણા જોવામાં તથા સાંભળવામાં આવે છે, મી. ગાંધીને હેતુ એવો નથી કે જ્ઞાતિ તેમજ સાર્વજનિક ફંડનાં નાણાં જેની પાસે હોય છે તેઓ બધાને જ દુનિયામાં બીજા પાસે હિસાબ રજુ કરવો એ વિષય કાંઈ જણાય છે. પરંતુ તેઓ “ ધણે બાજે એમ બને છે ” એ શબ્દો વાપરે છે. જ્ઞાતિ તેમજ સામાન્ય ફંડનો હિસાબ જેઓની પાસે રહે છે તેઓ બધા જ બીજાઓની જણુ માટે નિયમિત રીતે હિસાબ રજુ કરતા હોય એમ હું યોતે તો ન માની શકું.

તિલક સ્વરાજ્ય ફંડ જેવાના નેતાઓ હિંદના જીવનરૂપ મહાત્મા ગાંધીજી છે. તેમજ બીજા સપ્તિ તથા સામાન્ય ફંડનાં નેતા મહાત્મા ગાંધીજી જેવાં બધા હોત તો મી. ગાંધીને આપ જેવા રાણપુરના હિમાયતીને સત્ય હકીકત જાહેર કરતાં ખોટું લગાડવાની તક મળત નહિ; પણ આંગણીઓ સરખી ન હોય, તેમ બધી સંસ્થાઓના નેતા પ્રમાણિક જ હોય તેમજ અપ્રમાણિક જ હોય એવી માન્યતા બૂલ ભરેલી છે. આ બધા બધામાં મી. દેશાઈ લખે છે કે મી. ગાંધીની ખુદી માટે શું કંઈ બાંધવો તે મુશ્કેલ છે. બધા સરખા હોય નહિ, એ બાબત બાબક પણ સમજી શકે તેવી છે છતાં રા. દેશાઈને તે સમજવું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું. હવે આપની ખુદી માટે બીજાઓને શું કંઈ બાંધવો એ મુશ્કેલ ન થઈ પડે !

“ વળી આગળ વધી રા. દેશાઇ ગાંધીના સંબંધમાં કહે છે કે “ કદાચ આહાર તેવો ઓડકાર વાળો કહેતીનું” અત્રે મથાર્થરૂપ યોગ્યું હોય.” આ બાબતમાં મી. દેશાઇને મારે જણાવવું જોઈએ કે કોઈ વ્યક્તિ બ્યાજબી રીતે પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે જાણે કે સાર્વજનિકને કાંઈ સૂચન કરે તેને માટે આટલે દરજ્જે હલકા અભિપ્રાય બાંધી બેસવા તે પોતાની સત્તત્ત્વતા અને ખાનદાનીને ઝોળ રૂપ છે.

રા. દેશાઇ કહાન બાઈને જણાવે છે કે “આપ મહેરબાની કરી” તેવા સાર્વજનિક ફંડનો ક્યાં હિસાબ પદ્ધતિસર તપાસવા ગયા હતા કે આપને ન મળ્યો !” તેના જવાબમાં જણાવવાનું કે જે ફંડ સાથે જેને લગવટ હોય તે ફંડની થું બચવરથાં થાય છે તે સંબંધી જાણવાની છતાંસા ફંડ સાથે સંબંધ ધરાવનાર દરકોઈને થાય. તો તે જાણે તથા સાર્વજનિકની જાણ માટે નિયમિત રીતે ઇપાઈ બહાર પડવા જોઈએ, તેવા હિસાબ તપાસવા અધિકાર વિના કોઈ સુંદર વ્યક્તિ બહાર ન પડે અને કદાચ કોઈ બહાર પડે તો પોતાનાં માન મતભો સચવાય કે કેમ એ શંકા છે. બ્યારે રાણપુરમાં કાંગ્રેસ ભરાઈ અને રાણપુરવાળા પાસે હિસાબ તપાસવા દફતર માગ્યાં ત્યારે રાણપુર વાળાએ જવાબ આપ્યો કે હિસાબ તૈયાર નથી. પછી કાંગ્રેસે રાણપુરવાળાને સૂચના આપી કે પચીસ રૂપિઆનો કલાર્ક રાખી છ માસમાં હિસાબ તૈયાર કરી દફતર આવનગર વાળાને સોંપજે. તે વાતને લગભગ બાર માસ થયા આવ્યા છતાં કોણ હિસાબ આપે છે ? અને દફતર પણ કોણ રચી કરે છે ? જે બાબત કાંગ્રેસે નક્કી કરી હતી તેનો અમલ થયો નહિ તો મી. ગાંધી જેવી એક વ્યક્તિ બીન સત્તાની રૂએ આપના સખવા મુજબ હિસાબ તપાસવા જાય તો તેને કેવી દાઢ મળે તેનાં આપેજ ખ્યાલ કરી લેવો.

મી. ગાંધીએ રાણપુર સંબંધી જે લખ્યું છે તેને આપ બેહુદું સખાણુ માનો છો ! અલખત હું એટલું તો જિંદગી રાકું છું કે તે બાઈએ સાચ પણ સખત અજ્ઞતામાં રાણપુર વિશે લખ્યું છે તે આપ જેવા રાણપુરની દાઢ જાણનાર અને તેના બુદ્ધિ-બચાવ કરનાર પરાપકરી સજ્જનને, અને રાણપુરવાસાને તો નજર રૂએ, છતાં રાણપુર વાળાએ તો પોતાનું સદનશીલપણ બતાવ્યું છે; પણ તમારાથી તે સદન થઈ શક્યું નહિ એટલે આ લેખ સખી બહાર પડ્યા. આપે રાણપુર વાળાના હિસાબ તથા દફતર તપાસી તે ઇપાઈ બહાર પડ્યા હોત તો આપનું લખવું યોગ્ય ગણાત.

ભાવનગરવાળા કાંગ્રેસ ભરેયા ન ભરે એ સનાસ બાગ્ય હિપર છે. પરંતુ રાણપુરવાસાં કાંગ્રેસના હુકમને અમલમાં માટે કરતા નથી ! તેમની જે એવીજ

હાવી મર્યાદા મુકીને કહ્યા કર છુ કે ગમે તો ગરીબ હશે તો હું ગરીબ પ્રમાણે
 દુળણું દળી મહારે ધર સંસાર નભાવીશ પરંતુ તંદુરસ્ત પ્રથમ જોઈ તેની
 સાથે મહાર સંગ કરો કે જેથી કરી મહારે ફરીયા કાઢના ઝોશીઆળા રહેવા
 વખત ના આવે. પણ ત્યારે તેનાથી પણ તેમના ઉપર કાંઈજ અસર ના થઈ
 ત્યારે મહારે આપના પત્ર દ્વારા મહારે દુઃખ મુકવા તૈયાર થયું પડ્યું છે. મોઢ
 આશા રાખું છું કે જો તેમના હૃદયમાં હજુ પણ પરમેશ્વર વસે તો તેઓ તેમની
 હક મુકી દઈ મુજ નિર્દોષ બાળાને કાંઈ યોગ્ય પ્રથમ સાથે પરણાવશે તો હવે
 પાસે તેમનો મોઢ ઉપકાર માનીશ.

આવી બાબતમાં જાતી શેરીઆઓ પણ બીસકુલ લક્ષ આપતા નથી,
 કારણ કે આવી કેટલીએ બાળાઓના પોતે પોતાને હાથે કળેડાં કરી બેસા છે, અને
 જેથી કરી બીયારી બાળાઓ છંદગીબર રહ્યા કરે છે, મહારી પોતાની સાતિની
 નાતની સાથે હુ એટલું પણ કહીશ કે હીન્દુમાં દરેક જાતિઓની અંદર આવી
 રીતે માબાપ નિર્દય થઈ પોતાની વહાલી બાળાઓની તથા બાળકોની છંદગી
 બગાડે છે, અને તેથી કરી બાળાઓના તથા બાળકોના ગ્રાપને પાત્ર થાય છે. મોઢે
 દરેક હીન્દુ કોમની અંદર તેવાં યતાં કળેડાં અટકાવવા દરેક સંગળાન પ્રથમ તથા
 બહેનો પ્રયત્ન કરશે એવી હું આશા રાખું છું અને તેવા પરમાર્થી જનોને દીધા-
 યુધી બનાવો તેવી પ્રમુ પ્રત્યે મુજ રંક બાળાની નમ્ર પ્રાર્થના છે."

મળભિન્ન તા. ૯-૧૧-૨૧

મુમુક્ષુઓને તંદન મંપત.

પોષા નિવાસી સ્વ૦ કવિ લવાનીશંકર નરેન્દ્રભટ્ટ
 પુણ્યપાવનાખ્યાન (પદાત્મક.)

આ નામનું જ્ઞાનવૈરાગ્યનું એક અત્યુત્તમ પુસ્તક મુરત અક્ષયીશી
 મોઢ પ્રાણજી વિદ્યોત્તેજ સમાના શ્રીયુત મંત્રીજીએ પોતાનાં સ્વર્ગવાસી
 હથેલાં આપજનોની પાછળ પુણ્યાર્થે દેવવા નવી આશુભિમાં શુશોભિત
 રીતે ઇપાવી પ્રકટ કર્યું છે. છતાંમુઓને જોઈતું ખર્ચ મોઢે અર્ધાં આનાની
 દીકાટ મોઢલી નીચેને દેકાલેખી મંગાવવાથી સીલકમાં હશે ત્યાં સુધી મળશે.
 મોરારજી ઝોડુજીદાસ ૩
 આલ નં. ૨ મુખર્ષ. ૪ } ગિરિજાશંકર મણિશંકર ભટ્ટ મુરતકર

મોડો મોડોએ અંક બનતે પ્રયત્ને આહકોને પસંદ પડે તેવા બનાવના દરેક કાળજી લીધી છે. સુગ વાયક બેઠા શકે છે પ્રથમ સાલ કરતાં ખીજ વર્ષે, ને તેનાથી ઓછાના ત્રીજા વર્ષે આ અંક વધારે આકર્ષક કરવા પ્રયત્ન કરાયો છે. લેખક વર્ગની સંપૂર્ણ સાહાય્ય સિવાય અમારા એકલાથી કાંઈજ બની શકે નહીં એ સ્પષ્ટ હોવાથી સૌથી પ્રથમ આભાર અમારા શિષ્ટ લેખક વર્ગનો બાજબી છે. મોઢ જ્ઞાતિનો શાસ્ત્રીવર્ગ પણ માર્તંદુર તરફ મમત્વભાવથી જોતો. અંક પરથી જણાશે. લેખોની વિવિધતા ને ઉદ્વેગતા સાચવવા કાળજી રખાઈ છે. બાળલેખ સ્ત્રીલેખ હાસ્યરસ જુનું સાહિત્ય ધાર્મિક અને ખાસ કરીને આપણી મોઢ કોમના મહાન્ પુરુષના યશોમાનને અથપદ અપાડું છે. ચિત્રો પણ પ્રસંગાનુસાર તેમની જલસત દેશસેવાનાં જ મુદ્દવાં આ વખતે યોગ્ય ધાર્યાં છે. સુમસ્ત મોઢ કોમે પોતાની જ્ઞાતિના મહાત્મા ગાંધીજીની આ અમૂલ્ય દેશસેવાઓ બદલ મગરૂર થયાનું છે. એ મહાન કાર્યોની ખરી દરેક તો વખત પીતલાં કાળ કરાવશે. ગદ્ય દરતાં પદ્ય મગજનો શ્રમ તરાર્યો ઓછો કરી મનને આનંદ આપે છે તે સત્રાનુસાર કુબોધ પણ લગભગ મળના જેટલાંજ લેવાયો છે. કવિથી નહાનાલાલનું એક પદ્યાત્મક ગદ્ય ઉદાત્ત વિચારોથી ભરપૂર લોગવાથી લઈ લીધું છે. સ્ત્રી લેખોમાં મારા સ્નેહી અમ્તાન ઉદે સરખેનના સુશિક્ષિત ગૃહસ્થ હરિલાલ મયુરાદાસ મશરનાં 'ધર્મચત્રી' સૌ. શિવમંગલગૌરીએ આ વખતે સારો ફાળો આપ્યો છે, ને આશા છે કે તેઓ વારંવાર બનતી સાહાય્ય આપ્યાં જ કરશે. તેમનું દટાંત લઈ મોઢ જ્ઞાતિની અન્ય કેળવણી પહેનો પણ બહાર આવે એમ હું ધણા લાંબા વખતથી ઇચ્છામાં કરું છું. મહાત્મા ગાંધીજીની સેવાઓ ઉપર મારા કરતા બે લેખો વિરિધ દૃષ્ટિબિંદુથી લખાયો છે, જેનું તારતમ્ય વાયક-મર્મો કરતા બે લેખો વિરિધ દૃષ્ટિબિંદુથી લખાયો છે, જેનું તારતમ્ય વાયક-વર્ગની તુલનાશક્તિ પરજ છેડવું એજ્ય કાર્યું. નંદર્યની નહાનકડી બાળાનો લેખ વાંચી મનમાં ઉતારવા ખાસ ભલામણ છે. જુનો સાહિત્યની શોધખોળ કરનારા મારા ઓહિલ વિત્રનો લેખ અપ્રસિદ્ધ ઇતિહાસપર નવો પ્રકાંચ પાડે છે.

જ્ઞાતિ સમાચાર.

મોઢ દાનવીર ગૃહસ્થની વિશેષ સલાહતો.

(૧) મોઢેરી માતાના મંદીરની 'ધર્મશાળાના' દરવાજા માટે—
મોઢ આલમમાં દાનવીર તરીકે પ્રખ્યાતિ પામેલા કચ્છ માંડવીવાળા ત્રિવેદી મોઢ
ગૃહસ્થ શ્રીધુત દયાશંકર દેવશંકર દેવેએ આપણી કુલદેવીના મંદીરની
ધર્મશાળાનો દરવાજો મુકવા માટે ૩૦ પાંચ હજારની સખાવત મોઢ સ્થળનો
જીર્ણોદ્ધાર કરનાર પાટણના વકીલ શ્રીધુત નાયુભાઈ ગિરધરલાલને આપી છે.
માઘ માસમાં તે કાર્ય પુરું થવાની આશા રખાય છે.

(૨) મુંઝવણ બંધુઓને માટે વાહીની વ્યવસ્થા—
પોતાના હાલના નિવાસ સ્થાન મુંબઈમાં વસતા સમસ્ત મોઢ બંધુઓ માટે
એક વાહી, પાંશાળા, અગ્નિહોત્ર, લેકચરહોલ વીગેરે વીગેરે ધાર્મિક સંસ્થાઓ
એકજ સ્થળે રચાવી સકાય તેવી વ્યવસ્થા કરવા માટે કાંદાવાડીમાં એક વિશાળ
જગા લગભગ એ લાખને ખર્ચે આ ગૃહસ્થે ખરીદ કરી છે, ને તેની પર વિવિધ
યોજનાનું બાંધકામ પણ થોડી મુદતમાં શરૂ થવાનું છે. આ જગામાં પુરાતની ચાર
ધામનું મંદીર હોઈ સ્થાન બહુ પવિત્ર છે જે ઉપર ઉપરની સર્વ યોજનાઓ
પુરી થતાં એક બ્રહ્મપુરી જન્મું બની રહેશે. દેવી એ સ્થળનું નામ પણ
બ્રહ્મપુરીજ રાખવા ઇચ્છે છે, ને સદાને માટે તે પર પ્રથમ હક્ક મોઢ બંધુ
બંધુઓનો કાયમ રાખી તેનો લાભ અન્ય સર્વ બ્રહ્મ બંધુઓને પણ સવડના
માણમાં આપવા ઉદ્ધાર વિચાર ધરાવે છે. પ્રભુ એમની મનોકામના પુરી કરે,
તને તેમની ઉત્તરાવસ્યામાં તેમને મુજારક હસ્તે થયેલાં આવાં પરોપકારી
ચોંતું શુભ ફળ લોગવવા એ દંપતિને પ્રભુ લાંબુ આયુષ્ય આપે !

વદલી પ્રોમોશન—વીડલદાસ બાંચબાઈ પાઠક વલસાડથી રતલામ
૩૦ ૧૯૫ ના પગારથી બદલાયા છે.

મરણ—વલસાડ-શુકલ સમયે દરિયાંકર બાદપદ વહી ૧૪
ગણદેવીજયશંકર દરગોપીદાસ માતૃશ્રી બાઈ વિનયા આશો શુ. ૨ ચીપ્તી
બટ નાયુશંકર ગણાબાઈ મોસારી બટ મુખાનંદ ઉત્તમરામનાં પત્ની પ્રો.
જયંતી આશો વદ ૫ વક્યાણમાં, વૈષ્ણવ હરિકૃષ્ણ ગોપીદાસનાં પત્ની સોને
અંબાલક્ષ્મી આશો વદી ૮ મુંબઈમાં મરોલી મગનલાલ બવાનીશંકર
જેઓ મોંબાસા ઉપમાર્યે હતા તેઓ આશો શુ. ૨ ના રોજ દેવલોક પામ્યા.

ગાંધીજીની સામાજિક સેવાઓ.

મોટ કોમના મહાત્માની મહાન દેશસેવાઓ (પ્રભુસેવક)	૫૪૮
સદર (વકીલ પ્ર. દ.)	૫૫૪
ગુજરાતનો તપસ્વી (કવિ ન્હાનાસાહ)	૫૮૫

બાળ કાવ્યો લેખો.

વાનરટોળી (ની. બા. બટ)	૫૬૪
દુઃખી બીચારી પ્રમિલા (મુશાલાડોરી)	૫૭૧

સ્ત્રી ઉપયોગી લેખ.

ઉત્તતિમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન (સૌ. શિવમંગા)	૫૬૫
--	------	-----

હિંદી કાવ્ય.

આત્મજ્ઞાન (લ. અમેઠીયા)	૫૭૩
--------------------------	------	-----

પ્રાચીન ઐતિહાસિક સાહિત્ય.

શાસ્ત્રીવાહન ગોહિલ (ધી. બહે. ગોહિલ)	૫૮૪
---------------------------------------	------	-----

મુસાવિતમ્

ધણી સભ્ય છે (સ્વ. વૈદ્ય. ક. મ.)	૫૩૬
નિવમળદ્વ છવનધી લાભ (,)	૫૩૮
સત્ય પરં ધીમદિ	છેલ્લા કવર પર

પ્રકીર્ણ.

મુધારો	૫૮૩
સમાલોચના	૫૮૫
ચર્ચાપત્રો	૫૮૮
અમારો દીવાળીનો અંક	૬૦૬
ચિત્રપરિચય	૬૦૮
નૈતિ સમાચાર	૬૧૦

માસિક મુબંધમાં નં. ૩ કોલેરદાટ રોડપર આવેલા પોતાના પુરંદરે પાકક

પ્રીટીંગ પ્રેસમાં પ્રભાશંકર નંધશંકર પાકકે છાપ્યું.

કોદાવાડી માધવ ભુવન મુબંધમાં તેમજેન પોતાને માટે પ્રસિદ્ધ કર્યું.

સત્ય પરં ધીમહિ.

સત્ય અને સુખ આ બે વસ્તુઓ તમારી સામે છે. સત્યના આગ્રહીએ તાત્કાલિક સુખની આશા રાખવી વ્યથ છે, જુઓ સત્યમતી રાજ હરિશ્ચંદ્ર અને લગવાનું રામચંદ્રે કેટલાં સંકટ સહન કર્યાં હતાં? કાં સત્ય રાજો અને કાં સુખ લોગવો. બન્ને વાતો એક સાથે કદી પણ બની શકશે નહિ.

સત્યના માર્ગ ઉપર ચાલનારે પોતાના શરીર અને પોતાનાં સગા સંજોગોનો તરફ પાછું વળીને જોવાનું નથી. ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિરે જ્યારે ખરેખર સત્યના માર્ગ તરફ પ્રયાણ કર્યું હતું, ત્યારે દ્રૌપદી અને ચાર ભાઈઓ પાછળથી પડતા આખડતા હાથનો સહારો આપવા અને ઉભા રહેવા માટે ખૂબ પાડતા હતા. પરંતુ 'યુધિષ્ઠિર' પાછા વળ્યા નહિ, અરે પાછું વાળીને જોયું પણ નહોતું!

સત્યનું એટલે પોતાના પિતાના સત્યમતનું પાલન કરાવવાં માટે અયોધ્યાધિપતિ લગવાનું રામચંદ્રે અયોધ્યાની પ્રજાના પાલનરૂપ કૃમ્મિના, પોતાના માતાપિતાની સેવા વગેરેનો, અને સર્વ પ્રકારના સુખ વેલવોનો પરિત્યાગ કરી પ્રસન્નતાપૂર્વક દેશવટો. સ્વીકાર્યો હતો. અ વાર્તા શું તમે જાણતા નથી?

સત્યનિષ્ઠ વ્યક્તિએ પોતાનું જીવન સંગ્રામમાં અહિંસાત્મક શુદ્ધમાં લગાડવાનું હોય છે, પ્રમાદ અને સર્વ પ્રકારના સુખ-સ્વાધર્મિ તિલાંજલી આપી લાંલાલાલ, જ્યાજ્ઞય અને સુખદુઃખને સમાન માની પોતાના સુખનું તો શું પણ જીવનનું પણ બલીદાન આપવા માટે ઉત્સુક રહેવું જોઈએ.

સત્યં વદ. સત્યાત્ર પ્રવૃત્તિવ્યમ્. સત્યાન્નાસ્તિ પરો ધર્મઃ, સત્યે સર્વ પ્રતિષ્ઠિતમ્. સત્યે નારિત મયં ક્વચિત્. સત્યપ્રતિષ્ઠાયાં ક્રિયાફલાશ્રયત્વમ્. સત્ય જોલો, સત્યથી પતીત ન થાઓ, સત્યથી પરમ જીને ધર્મ નથી. સત્યમાં સર્વ કાંઈ રહ્યું છે, સત્યમાં કાંઈ પણ લય નથી, સત્ય પાત્રનમાં ક્રિયાનું ફલ રહેલું છે, એમ સમજીને લગવાનું વેદવ્યાસજીના સ્વર સાથે સ્વર મેળવીને કહો કે - "સત્યં પરં ધીમહિ" "અમો પરમ સત્યનું ધ્યાન કરીએ છીએ."

હે પ્રભો! આ બેસતા નવીન વર્ષમાં અમો સત્યનું ધ્યાન અને અનુદાન કરવા સમર્થ થઈ શકીએ એવી આપ કૃપા કરો!

(દેવીજીવન વર્ષ ૬ અંક ૫ ઉપરથી લીધેલું.)

પ્રકાશ ૩ લે.]

ડીસેમ્બર ૧૯૨૧,

[પ્રભા ૧૨ મી.

સુગ્રસે વૃત્ત.

અજ્ઞાનધ્વાન્તલીનાઃ કલિમદકુનયા જ્ઞાનમાર્તંદમાસા
સર્વે મોઢા નમન્તિ પ્રમુદિતવદનાઃ પ્રાપ્ય મોઢેશ્વરો તામ્ ।
દત્વા દેવી વરં તાનુપદિશતિ સમારુઢ પ્રેમ્ણા સ્વકીયાન
સ્વસ્ત્યાલસ્યં પ્રસૂતિ શ્રવત સમુદિતો મોઢમાર્તંડ ઇષઃ ॥

અર્થ—જ્ઞાન સૂર્યના પ્રકાશથી કલ્યાણ કંઠસે અડકારે અજ્ઞાન રીતરીવાજો અજ્ઞાનના અંધકારમાં લીન પડે ચર્ચા છે. આખાવકુલ સ્ત્રી પુરુષ દરેક મોઢ જ્ઞાનિનો મનુષ્યો દર્શકુલ યાને કુલદેવી મોઢેશ્વરીની સન્નિધિમાં આવી નમન કરે છે. કુલદેવી રૂઠી આશીર્વાદો આપી ઉછળા પ્રેમ વરે પેનાની બાજકેરે કપડેસા કરે છે કે આગસ ઊઠી દધને કૃત્યનો આપથ કરેઃ મારણ કે મોઢ જ્ઞાનિને રીપાવનાર આ મોઢ માર્તંડ હૃદય પામ્યો છે. યે. શા. સં. શાસ્ત્રી મોતીરામ કલ્યાણજી વસસાડકર.

પ્રકાશક અને તંત્રી.

પ્રભાશંકર જયશંકર પાઠક.

કલ્યાણડી માધુસુધન—મુખ્ય. ૪.

આયિકે સ્વામ્ય આપનાર

શ્રીયુત્તમચારી પ્રભાશંકર ત્રિભુવન બાલકુલવાળા.

સોના ગાંધીના ઘગીનાના આધારી, સુનારચીવ મુખ્ય ૨.

૦:

આયિકે લવાનમ ૩૦ પ્રભુ અમાઉચીલ. છુટક નકલના આના પોંચ. હુંદરતાન અદાર ૩. સાદા પ્રભુ અમાઉચીલ. સ્ત્રીઓ અને વિધાયકોને માટે ૩. એ

અર્ચકો મુખ્ય મંત્રો—સપ્ત સ્નેહ કર્મ નિષા કેળવણી ઉત્તતિ પદોપકાર.

શ્રમસ્ત મોહ કામનું પ્રિય વાણંત

ઉત્તમ અપ્રતિમ અને સચિત્ર માર્ચિક.

હરિગીત.

નિંદો ભલે અજાની જન, કે જાની જન સ્તુતિ કરે;
આવી મળે લક્ષ્મી યથેચ્છા, કે સમૂળી પણ પળે;
આને જ કે યુગાંતરે, કદિ મરણ થાતું છે નકી;
પણ ધીર પાંખું ના ભરે ડગ ન્યાયે કેરો માર્ગથી.

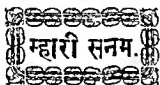
પ્રકાશ ઉ ને] ઠીસેમ્બર ૧૯૨૧ [પ્રભા ૨૨ મી.

કર્તવ્ય આંજેજ કરો

(હરિગીત.)

ખંપતર સજીને અન્ય વીરો વાધતા સંગ્રામમાં,
ત્યારે તહમે રહેતા પડી; આલસ્યને અભિમાનમાં !
તમ સ્થાન છે ખાલી રહું, કર્તવ્યના રણક્ષેત્રમાં,
પ્રત્યેકને કરવાનું કે નિર્ણીત છે કર્તવ્ય ત્યાં !
ગત કાલ વ્યર્થ થયો જ્યો ! આ વર્તમાન જોતો જુઓ !
રાખો તહમે હજુયે વળી વિશ્વાસ વ્યર્થ ભવિષ્યનો !
સ્વપ્નો, વૃથા ઉરકંપના, આલસ્યને તિદ્રા ત્યજો,
આજેજ સત્વર આદરો તમથી જાને કર્તવ્ય ને.

કુલ.

આછા ઉણા સહચારની, સાચા સરળ હૃદયાવની,
મુજ પ્રેમના પ્રતિબિમ્બની, નિરખું સુરત મહારી સનમ.

દિલદાર દિલ દરિયાવની,
મલિકા મુઆઝિમ ધારની,
બેગમ અહા ! ગમખવારની,
ચૂમું સદા મહારી સનમ

કાતિલ કટારી વાંકડી,
અમીનર નગર તર આંખડી,
ળાંકી છળિ અહા ! ફાંકડી,
પૂળું સદા મહારી સનમ

તાલિબ તસવ્વર પ્યારની,
શિષ્યો શિતાળી ધારની,
માફી બદી બશુમારની,
માગું સદા મહારી સનમ.

પ્યારી પતિતોદ્ધારિણી,
શુભ નામ ધર્માચારિણી,
હૃદયગમા મુજ સ્વામીની,
વંદું સદા મહારી સનમ.

દિલબર દિલાવર ધારની,
આરિતન પકડ સગ-દારની,
સેવા ચૂં સર-કારની,
સેવું સદા મહારી સનમ.

ગફલત કરી હૃદયારની,
માફી ચૂં હકદારની,
પર્વા સનમ સરકારની,
રાખું સદા મહારી સનમ.

ખ્વાહિશ ખુદ દિલદારની,
ખુદ ધારપર તલવારની,
કીધી પથારી ખ્યારની,
પોહું સદા મહારી સનમ.

શેખિન શરાધીદારની,
ખ્યાલી . ભરેલી ખ્યારની,
ગુલખાનુ ગુલશનરાઝની,
પીગી સદા મહારી સનમ.

ખુદ ચાર ખિદમતદારની,
મલિકા ધરમ ગુલઝારની,
શાંતિ મુધા રસદારની,
પામું સદા મહારી સનમ.

અલખેલડી ! ગુલવેલડી !
તવ સલ્તનત જહોળી પડી,
કરજે નઝર કંઈ હું ભણી,
ચાહું સદા મહારી સનમ.

તકલીફ ખુદ રહેનારની,
દિલતખ્તપર સુનારની,
ઝાંખી ચહું દેદારની,
મસ્તાન દિલ મહારી સનમ.
મસ્તાન

મંદાકાંતા.

દીક્ષા લીધી પરમ રૂપની હંસની એક અંશે
સંધું ભણે; બલિહરણથી કાગ તું ખુબ હુવે,
સાક્ષી પુરે યમસદનમાં "હુત થૈ હું ધરાયો,"
કોકિલાથી ચતુર સહુનાં કેમ રે છેતરાયો ?
તારે માળે જણુતર. મુકી કોકિલા નાચતી રે,
ના બાણી તે પરકીય બલા કાગ રે જુન, શીરે;
પ્રાહું ચાતાં સમજણુ પડે બાધ ઉડી કનેથી,
ધિક્ તારા સૌ ચતુરપણુમાં બાણુ ઉડે મનેથી.

પ્રથમ કર્તવ્ય.

અંતર્લપિકા છપ્પો.

નીતિ, ચુકે શું હોય ? નીતિનું મૂળ કયું છે ?
 શું નવ હોએ દેવ ? સળળને શરણ કયું છે ?
 ચાલવા માટે આંગ ? પ્રશ્ન તે પાંચ ગણાવ્યા;
 આદિ અંત્ય કરી દુર, વણી લહો મધ્ય ગણાવ્યા,
 પરમશ્રેષ્ઠ તે પ્રાણી, આદિ અવિચળ દેવ છે,
 પ્રથમ પવિત્ર કાર્ય જે, ઉત્તમ તેનીજ સેવ છે.

ઉપરના છપ્પામાં પાંચ પ્રશ્ન પૂછ્યા છે. તેના જવાબ અનુક્રમે
 વિપદ, ધરમ, નિમેષ, ઇશ્વર, ચરણ, એ જવાબના આદિને અંત
 (પહેલો અને છેલ્લો) અક્ષર દુર કરતાં મધ્યના અક્ષરોથી, પરમશ્રેષ્ઠ,
 એ નામ થાય છે, તેની સેવા એજ માફ પ્રથમ કર્તવ્ય, છે. એવો
 સ્ત્રી કાવ્યનો ઉદ્દેશ છે.

ચુનીલાલ લલુરામ ત્રિવેદી મિત્રાલનિવાસી.

મિલાતળી હાંડી કદી વેસે નહિ શકે ચઢી.

મંદાકાંતા

ચાકયો હું તો ભટકી ભંટકી, રાત ને દિન સારો,
 ભિક્ષા ઝાળી સુકર ધરી મેં, ના જડયો એક દાણો;
 નિશ્વાસો એ દીન હૃદયના; ભિક્ષુના સુણી પ્રીતે,
 શક્તિ આપ્યાં એવને ક્ષિત્તો, માર્ગ દર્શાવવાને,
 બહોલા જીવ અવેનિ પંડમાં, દીર્ઘ નિશ્વાસ આ શા !
 સંતિ તારી પ્રથમ જગમાં, દીર્ઘ નિશ્વાસ આ શા !
 માતાં ભંડ્યાં, હૃદયમહી આ, ઘાવ નિશા તણો છે,
 ભિક્ષા બુંડી નહિજ મળતાં, દીર્ઘ નિશ્વાસ આ છે.

અવૃદ્ધ્ય.

સુણીને પ્રક્ષના શબ્દો ભગવતી ઉપદેશ દે;
લિક્ષાથી જન્મમાં અર્થો, ના સરે કોઈનાજ દે.
તે માટે ધારને શિક્ષા, હૃદયમાં તું પ્રક્ષ દે,
લિક્ષાની હાંડી સુજે, ના ચઢે શીકાં પર.

હરિગીત.

પ્રક્ષાંડ શિક્ષા ધરે લેની, સૂર્ય શશિ નમતા અતિ.
દિગ્પાલ પણ સહુ કાલમાં, જે તેજથી ખીતા અતિ;
રાજ્ય પ્રજા જનમાત્ર આરાધાર, વિચારો મથી,
લિક્ષા તણી હાંડી કદી, જેસે નહિ શીકે ચઢી. ૧

જનમાત્રના છે પૂજ્યને, વિભુવદ્નથી પેદા થયા,
અધિકાર સોંપ્યો દિવ્ય તમને, જગ્ન ઉદ્ધારક બન્યા;
વિચારી પ્રાચીન સમયને સમજે તમે મનમાં રતિ,
લિક્ષા તણી હાંડી કદી, જેસે નહિ શીકે ચઢી. ૨

ઇશ અર્પતો સહુને સદા, પોપણ ઉદરના કારણે;
ઉઠાડતો. ભુખ્યા તથાપિ, ના સુવાડે ખાળને;
તો સ્વાશ્રયી બની ઉદર પોપણ, કરોને શુભ રીતથી.
લિક્ષા તણી હાંડી કદી, જેસે નહિ શીકે ચઢી. ૩

યાચના ના વાંછના. ખરે જીગરની નળખાઈ છે,
યાચીને પરવિત્તને ચઢવા મહીં શી બડાઈ છે !
લિખારી લિક્ષાહારી તે ના લિખારી ટળશે કદી,
લિક્ષા તણી હાંડી કદી જેસે નહિ શીકે ચઢી. ૪

યજમાન ગૃહ જો યાચવા પળતા કદી આશા ધરી,
પ્રાક્ષણો આળ્યો મુઝો અપશુકનીઓ કયાં આ અહીં;
જો નીચતા નિર્જનતા શિરપાવ જો લિક્ષા મહીં,
લિક્ષા તણી હાંડી કદી, જેસે નહિ શીકે ચઢી. ૫

હેવું કયું આ ભય મહીં પરભવ સદાં હેવું પડે,
જો ન્યાય છે સૌ શાસ્ત્રનો હેવું સદા સૌને નડે;
લિક્ષાથી દેવાદાર ચાતાં ગ્રેય. સું સમજો વડી!
લિક્ષા તણી હાંડી કદી જેસે નહિ શીકે ચઢી. ૬

ચાતક સદા તરસ્યો રહે, વૃદ્ધિ સુધામય હો ભરે,
ભિક્ષુક સદા ભુખ્યો રહે, મળતી અશુદ્ધિ રિદ્ધિ હોય;
પરાશ્રય ને પરવિતતથી સત્કાર એ રે'તો નળી,
લિક્ષા તણી હાંડી કદી બેસે નહિ શીકે ચઢી. ૭

લિક્ષા ગ્રહણ એ ધર્મ સમજી, ના સમજતા તત્વને,
નિજ જીવન સાધન એ ગણી ધરધર સદા ભટકો તમે;
ધાનો તણી સ્થિતિ થકી, શું સિદ્ધિ રહી સમજો વળી.
લિક્ષા તણી હાંડી કદી બેસે નહિ શીકે ચઢી. ૮

યાચના કરી આપણે, કહો યાચના કોની કરો?
પક્ષે કહેલું મેઘને, તે કયાં તમ ધ્યાને ધરો;
સન્નન લિક્ષા અક્ષણ સાધુ. દુષ્ટે સક્ષણ દુઃખી બધી;
લિક્ષા તણી હાંડી કદી બેસે નહિ શીકે ચઢી. ૯

દિવ્ય કવિવર ભત્રું સરીખા, યાચના ધિક્કારતા,
જન હૃદયને ચાતક ગણી, અણમુલ બોધ દેતા હતા;
જેને જુઓ તેની તમે ના યાચના કરશો કદી,
લિક્ષા તણી હાંડી કદી બેસે નહિ શીકે ચઢી. ૧૦

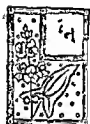
પ્રારબ્ધ સરજ્યું ગાંડલું, સરખું સદા ટકતું નથી,
યાચતાં દુર નાસતું, મળતું જો ઇચ્છા ના થતી;
એ ન્યાય સમજી વિશ્વનો લીજે ઉદર ભરશો નહિ,
લિક્ષા તણી હાંડી કદી બેસે નહિ શીકે ચઢી. ૧૧

બે હસ્ત ને બે પાય છે, બે આંખ ને બે કાન છે,
વાચા સમજ ને બુદ્ધિ શક્તિ, ઇશે છે અર્પી તને;
શા કાજ બીજારી બને, બન ઉઘમી શુભ રીતથી,
લિક્ષા તણી હાંડી કદી બેસે નહિ શીકે ચઢી. ૧૨

ઉઘમ કરી જે મેળવ્યું, ચીર કાળ તે ટકશે સહી;
વિષુ ઉઘમે જે મેળવ્યું તે કોઈદી ટકશે નહિ;
જે માર્ગથી આન્યું હશે, તે માર્ગ એ જાશે પળી.
લિક્ષા તણી હાંડી કદી બેસે નહિ શીકે ચઢી. ૧૩

(લેખક-તારાચંદ્ર પોપટલાલ અડાલજી એલ. ટી. એમ.)

જ દમયંતી' ની દેશી ફિલ્મ લોકો બહુ વખાણે છે, તમારે તે જોવા આવવું જ પડશે" એમ કહી મારા એક મિત્રે મને તૈયાર થવા આગ્રહ કર્યો. સિનેમાની મુદ્દિમાં દેશી ફિલ્મના ઉત્પાદક તરિક્કે વિખ્યાત બનેલા મી. ફાળકેની પ્રથમ જ રજુ થયેલી સત્યવાન સાવિત્રીની ફિલ્મ જોઈ પ્રભને દેશી ફિલ્મ પર સદ્ભાવ ઉપજ્યો હતો, અને 'કાળીયા મદને' તો કમાલ કરી હતી. કાઠપણુ કાર્યનો પ્રારંભ કરવો એ જ અતિ મુશ્કેલ છે, પછી ગાડરીયા પ્રવાહની માફક અનુકરણ કરનારા અનેક નિકળી આવે છે. ફાળકેના ચીમે ચાલનારી અનેક સિનેમા કંપનીઓ ઉભી થઈ છે અને તેનો ધન્યવાદ તો એ સાદસિક નર મી. ફાળકેને જ થઈ છે.

'નજા દમયંતી' માદન થીએટર્સ લીમીટેડની બનાવેલી છે એમ જાપામાં વાંચ્યું હતું, અને એ કંપનીની ફિલ્મની પ્રસંશા કરતાં પણ લોકોને સાંભળ્યા હતા, એટલે મારા મિત્રના આગ્રહને વશ થઈ હું તેની સાથે સિનેમા જોવા ગયો.

આટલું વાંચતાં જ કાંઈ સિનેમાના શોખીન વાંચક મુબઈના એકાદ આસિ-શાન થિએટરનું, તેના ભંબતાનું, ત્યાં જોવા એકઠી મજેલી મેદનીનું, હું અને 'જેવટ નજાદમયંતી' ની ફિલ્મનું સરિસતર વર્ણન વાંચવાની ઉમેદ મનમાં કરી લેશે, પરંતુ તેમને તેમાં નિરાશ થવું પડે તે માટે સેવક ક્ષમા યાચે છે, કારણુ અત્યારે તો કંઈ બીજી જ ફિલ્મ રજુ કરવાની છે.

સિનેમા પુરો થયો અને પ્રેક્ષકો ધાંધલ મચાવતા બેઠક બેઠકા ધેર ધોંગી જવાની ઉતાવળ કરતા પોતા પોતાની મોટર, વિક્ટોરીયા કે ગાડી શોધતા તો કાંઈ બાકુતી ગાડી કે ટ્રામમાં ચડી બેસતા. સરખા મિત્રો સાથે ફિલ્મના સંરા-નરસાપણા વિષે વાદવિવાદ કરતાં વિખરાઈ ગયા. હું અને મારો મિત્ર એકલા પડ્યા. હું તો વિચારગ્રસ્ત હતો.

“ક્રમ લેખક સાહેબ ! તમારે તો સતદિવસ વિચારોનીજ ક્યું કે ! મામ આનંદ કરવા જે ધડી ચાલીએ ત્યાં પણ વિચાર ને જમ વિચારને”

મારી વિચારમાળા અટકી પડી, બોલ્યા વિના છુટકો દોતો, “ભાઈ, દેવ પડી તે કંઈ જાય ! પણ મને આજે એક વિચાર સુણ આવ્યો છે. દેશી ફિલ્મ બનાવવાની કારિગીરી બ્યારે આપણા લોકોએ હવે હાથ કરી છે ત્યારે સામાજિક ચિત્રો, હાલના સંસારની અવસ્થા, તેની ચાલુ બધી અને સુધારણા બતાવનારી ફિલ્મો તૈયાર થાય તો તેથી પ્રજાનું કેટલું દિલ સાધી શકાય ! અંગ્રેજ સંસાર ના ચિત્રો આપણા જીવનને અનુકુળ નથી, તેમાં પણ હાલમાં સીરીયસ જોવાતો જે એપ લોકોને લાગ્યો છે એ તો અનીતિ, હુસ્વાઈ, દોંગાઈ અને શકતાના પાકજ બધાંજ છે.

મને આગળ બોલતાં અટકાવી મારા મિત્રે ટકોરમાંજ કયું, “ત્યારે સખી નાંખોને એ વિષય ઉપર એકાદ લેખ ?”

“એ તો યશોજ, પણ મિત્ર ! મને તો એવું થાય છે કે એકાદ ધનાઢય જ્ઞાતિમાં ચાલતી ખરાબ રીઠીઓની દિગ્દર્શન કરાવનારા ચિત્રોની ફિલ્મ ઉતરાવી જ્ઞાતિસંમેલન વખતે તે બતાવવાની જોડવણુ કરે તો તેથી કેટલો બધો લાભ થાય ? માત્ર શબ્દિક ઉપદેશ આપવા કરતાં આવાં ચિત્રો નજરે બતાવવાથી તેની અસર રામબાણુ થાય એમાં તો શંકાજ નથી.

મારો મિત્ર ‘હહેરી છવ’ હતો. તેણે હાસ્ય કરતાં કહ્યું, “એ તો બધાં સુખસદીના મનોરથ ! શીડીઓને એવી શી પડી છે કે આવી ઉપાધી હોવાની તસ્દી લે. એમને લાડી, વાડી અને ગાડી; એમાંજ સ્વર્ગ સમાઈ જાય છે.”

એટલામાં ઘર આવ્યું. ઉભાગરો ન નડે તે મારે તરતજ પથારીનું શરણું શોધ્યું. પથારીમાં પણ એના એજ વિચારો. અંતે આંખ મળી.

કહેવાય છે કે સુતા પહેલાં જે વિષયના બહુ વિચારો ક્યાં હોય તેનાં સતમાં ઉંઘમાં સ્વપ્નાં આવે છે. આજે મને પણ એવોજ અનુભવ થયો.

નિંદ્રાવસ્થામાં સ્વપ્ન જોયું. જાણે એક જ્ઞાતિદિલચિંતક શ્રીમંતે જ્ઞાતિ સુધારણાર્થે કેટલાંક ચિત્રોની ફિલ્મ તૈયાર કરાવી હતી અને તે મારી પાસે લાવી આંમેગામ ફરી જ્ઞાતિજંદુઓને તે બતાવી, તેની સંપૂર્ણ સમજણ પાડી, તેનો પ્રચાર કરવાનું કામ મને સોંપવા આજ્ઞા હતા. હું અત્યંત દુર્ધ પામ્યો, મારો મનોરથ સિદ્ધ થયેલો જણાયો. મને તો એગળ લાગ્યું કે પ્રજાએ મારી દાદ સાંભળી ખરી !

રોકના મુખનાનો મેં સ્વીકાર કર્યો, પરંતુ પ્રથમ તૈયાર થયેલી ફિલ્મ જોયા પછી ગિર્ણિય કરવાની શરતે. રોક મને તરતજ પોતાની ગાડીમાં બેસાડી એક સિનેમા થીયેટરમાં લઇ ગયા અને ફિલ્મ ચાલુ કરી બતાવી. હું તો ખુશખુશ થઇ ગયો, રોકને ધન્યવાદ આપ્યો અને હેંશશી ફિલ્મનું ફોટુ તે મને આપતા હતા તે લેવા હાથ લંબાવ્યો ત્યાં તો—

અરે પ્રભુ ! એ તો સ્વપ્ન. મારા હાથમાં તો મોઢમાર્તીડ માટે સખવાની તૈયારી માટે રાખી મુકેલી કાગળોનો ચોક્કડો આવ્યો. ત્યારે ફિલ્મ ક્યાં ગઇ ? મને તરત જ્ઞાન થયું કે એ તો સ્વપ્ન હતું, અને સ્વપ્નની સાથે ફિલ્મ પણ ઉડી ગઇ હતી !

પરંતુ એથી મને તો લાગતું થયો. સ્વપ્ન સાચું ન હોય એ અનુભવ થયો પરંતુ સાથે સાથે લોકો કહે છે કે સ્વપ્નમાં જોયેલું ધણીવાર સાચું નિવડે છે એનો પણ સાક્ષાત્કાર થયો, કારણ કે જે દ્રશ્ય મેં ફિલ્મમાં જોયું હતું તેજ તેવાંજ અનેક દ્રશ્યો જાતિમાં નજરે પડતાં હતાં. વળી મોઢમાર્તીડના અંક માટે અનાંયાસે ઉત્તમ ખોરાક મળી આવ્યો. સ્વપ્નમાં મેં જોયેલી ફિલ્મમાં શું હતું એ જાણવાની વાંચકને જીજ્ઞાસા થાય એ સ્વાભાવિક હોવાથી તેનું વર્ણન હંકામત આપી દઉં છું:—

૧. મોઢની બેટી, સોનાની પેટી !

એક મોઢ યુવાન પોતાના મિત્ર પાસે પોતે સશક્ત સદગુણી અને મનનન હોવા છતાં પણ કોઈ કન્યા આપતું નથી તેનો જાણપો કરે છે, તેનો મિત્ર તેને હિમ્મત ન હારતાં યત્ન કરવાનું કહે છે. જાતિમાં એક કન્યાના પિતા પાસે તેઓ જાય છે. પિતા કહે છે, “જુઓ કમાણા ભાઈની કન્યા ૮ વર્ષની છે છતાં તે ૨૦૦૦ રૂપિયા માંગે છે, તો આ મારી કન્યા તો ૧૨ વર્ષની થઇ છે એટલે તેના ૩૦૦૦ રૂપિયા લઇશ. એ તો તમારી ઉમર નાની છે તેથી એટલા, બાકી કોઈ બુદ્ધિપાને આપું તો ઓછામાં ઓછ પાંચ ૭ હજાર તો મને મળેજ.”

બંને મિત્રો દિગ્મુદ જને છે. યુવાન કહે છે, “એટલી રકમ મારી પાસેથી આવા માંગો છે તો પછી મારી પાસે શું રહેશે અને તમારી દિકરીનું ભવિષ્યમાં શું થશે તેનો કંઈ વિચાર કર્યો ?”

બાપ ઉતર આવે છે, “એ તો જે થવનું હોય તે થાય. આટલાં વરસ પાળી પોથી મોટી કરી તે અમને ખર્ચ નહિં થયું હોય !”

મિત્ર આ ઉત્તરથી આશ્ચર્ય પામે છે. તેનાથી બોલાંધ જવાય છે. “કાઈ બુદ્ધિયાનેજ ગળે આ તમારી ગરવી ગાયને વળગાડજે, એટલે મારા પેસાના કોડ પુરા થશે. પછી બહેને બુદ્ધિયાળ તરત લાકડા ભેગા થાવું અને દીકરાનાં મુખનું સત્યાનાથ વળી જાય !”

આપ નકટ જની કહે છે, “એ તો જે યવાનું હોય તે થાય, પણ અમને તો પુરતા પેસા મળે એટલે બસ. એનાં નશ્વિજ એની આગળ !”

આવા દયાહિન વિચારથી બંને મિત્રાની કાયા કંપી ઉઠે છે, અને શીટકાર વર્ષાવતા ત્યાંથી આલ્મ જાય છે.

+

+

+

એ મિત્રો કન્યાની તપાસમાં બીજા રથે જાય છે. કન્યાની માતા કહે છે, “મારે પેસા નથી લેવા, મારે તો કન્યા સાટે કન્યા જોઈએ. મારો દિકરો મોટો થશે છે એને કન્યા ક્યાંથી મળે ? તમારા ઘરમાંથી કે કોઈપણ કુટુંબી સગા બહાલામાંથી કન્યા મારા દિકરાને આપો તો મારી દિકરી તમને આપું.”

યુવાન કહે છે, “પણ એવી કન્યા મારા કુટુંબમાં ન હોય ત્યાં શું ઉપાય ? તમારા છોકરાનું વેવિશાળ કરવા જોઈલા પેસા કું આપું તો ?”

કન્યાની માતા ઉત્તર આપે છે “પેસા શું કરે ? મારો છોકરો જરા એવોજ છે ! એના ૫૦૦૦ આપું તેણે કોઈ કન્યા એને ન આપે. કું તો કન્યા સાટે આપે તેનેજ મારી દિકરી આપીશ.”

“પુત્રની ખેડ ખાપણના પ્રતાપે પુત્રીનો બચ બગાડનારી માતા તને પણ નય છે !” એવા ઉદગાર કાઢતા મિત્રો વિદાય થાય છે.

+

+

+

ત્રીજા રથે તેઓ આવે છે. કન્યાનો આપ કહે છે, “હું ખાવાના પેસા લેતો નથી, પણ મારી પુત્રી માટે ૩૦૦૦ રૂપિયાનું પશ્તું રાખું પડશે. તે ઉપરાંત ૨૦૦૦ ના દાગીના ૫૦૦ રૂપિયાનાં કપડાં વિગેરે કરવું પડશે.”

“પશ્તું શા માટે જોઈએ.”

“તમને કંઈ માય કરે તો છોકરીનું સંપાદન જોઈએ ને !”

“એટલે તમે અત્યારથીજ મારું ભવિષ્ય જતણી લીધું ?”

“એમ તો કંઈ નહિ, પણ એટલી સાવચેતી રાખી સારી.”

મિત્રથી ન રહેવાયું, “બસો, માણસ, આવા યુવાનને કન્યા આપવી વખતેજ તેનું મૃત્યુ કરવી હોય છે અને પશ્તું તે મારેજ મુશ્કેલ છે ! ને પશ્તું

તમે લેજો તોટકો રકમ તે યુવાન પાસે રહેશે તો તમારી છોકરીને તે નહિં કામ લાગે ! કન્યા જોયે પરણે તેના તનમન અને ધનની કૃત્ર સુખત્યાંત્ર માલિક તે અને છે, પછી આવે પહેલી રીવાજ શા માટે ? યુવાન તને ત મહેનત કરીને જે કમાયો હોય તે બધું તમે લગ્ન થયા પહેલાંજ પુરું કરાવીશો તો એમાં તમારી દિકરી પણ શું સુખી થાય ? ”

પણ બાપ તો હવે પકડી રાખે છે. મિત્રો નિષાસ ગોખી ચાલ્યા જાય છે.

+

+

+

આવી રીતે તપાસ કરતાં તેઓ એક બીજા સ્થળે આવે છે. કન્યાની મા કહે છે “મારે તો મારી પુત્રી ગામમાંજ દેવી છે. મારી નજર આગલ હોય તે અસ્વસ્થ રહેશે કામ આવે, અને તેને જોઈને મારી આંખ ફરે. તમે બહારગામ ધંધો કરો છો તે કામ ન આવે. અહિં આ ગામમાંજ તમારું વતન છે તો અહિં ધર લઈને રહો તો મારી કન્યા આપું.”

મિત્ર કહે છે, “આવા ગામડામાં તમારી પુત્રીનું જીવન વિને એના કરતાં સારું શહેરી જીવન તે ગાળે એ તમને પસંદ નથી ? વળી બીજા વિચાર કરો. શહેરમાં રહેવાથી મારો મિત્ર આશ્ચર્ય સારી કમાણી કરી શકે છે, અહિં ગામડામાં રહી શું કરે ? તમારા પતિની માફક પારકે પેસે પરચુરણ ધંધો કરી માંડમાંડ પેટનું પુરું કરે એ સારું કે ત્યાં પોતાના જ્ઞાનના પ્રતાપે સરળતાથી સારી કમાણી કરી ખાય એ સારું ! વતનમાં કંઈ ધંધો ન હોય નિર્વાહનો સારાં સાધનો ન હોય તો કંઈ જાપના કુવામાં બુડી મરાય છે ! ”

પથથર પર પાણી. કન્યાની મા જ્ઞાને પોતાની પુત્રીને રોજ જોઈને ‘નજર દારવાન કાડ’ પૂરા કરવા છે એટલે એના ગળે આ વાત ઉતરે !

x

x

x

મિત્ર અન્ય સ્થળે યત્ન કરે છે. કન્યાની મા મ્હો મચકોડી કહે છે, “એનું કુળ કંઈ અમારા જેવું ઉચું છે ! એની કુળે કુળનું નામ અજવાળ્યું હતું ! અને એના કાકાએ કન્યાના ધરણ ધરાઈને પૈસા લીધા હતા ! એને તે કન્યા કોણ આપે ? એના કરતાં પેલો છેલ્લકર ફેવા ઉચ્ચ કુળનો છે ! ”

“કોણ પેલો દારૂડીઓ અને વેરયાગામી !

“તે જે હોય તે. દુનિયા ગમે તેમ જોલે, પણ એનું કુળ ફેવું ઉચું ! એ અમારી કન્યા લ્યે તો અમારા અહોભાગ્ય એના ઉચા કુળને લીધે અમારી કીર્તિ પણ વધે.”

મિત્રનું લોહી ઉઠળી આવે છે, “ઓ અંધ જગત! આવું અંધ જાંહનો તું ક્યારે ત્યાગ કરીશ? ઉંચું કુળ દોને કહી શકાય? જેમાં સંજ્ઞાનતા નીતિ અને ધર્મનો સદાકાળ વાસો હોય, ને દિલમાં દયા હોય, ને વર્તનમાં ક્ષમાશીલતા હોય. આપદાદા પાસે ખંસા દતા એટલે એ ઉંચું કુળ! દિકરો બલે દિવાળીઓ નિકળે, દારૂડીઓ બને, વઢિલો નિવડે તો પણ ઉંચા કુળની કુલીનતાની જાપ એના કપાળ ઉપરથી નજર ભુંસાય? અને આપ દાદા ગરીબ છતાં નીતિવાન હોય તેનો પુત્ર કુલીનતાની-ઉંચા કુળના જાપ-ડીઝી નજર મેળવી શકે! એ કયોનો કાયદો? જોડુકચી ચલાવનારા દંબી લોડાએજ આવી માન્યતા સજ્જડ બનાવી મુકી હોય એમ લાગે છે.” તે બાપને તે કહે છે, “હશે, બાઈ! મારા મિત્રને ખાતર નહિ, પણ તારા પોતાના-તારી પુત્રીના સુખને ખાતર એટલી ચેતવણી આપું છું કે બીજા કોઈપણ ઠેકાણે તમારી કન્યાને આપજો. પરંતુ છેલ્લશંકરને તો નહિંજ, કારણ તેથી તો તમારી પુત્રીના સુખનો સર્વ નાશ થશે.”

+

+

+

તે યુવાન ગ્રેયુએટ છે. સંસ્કારી નીતિવાન છે. જતાં આવી રીતે ઉપરાઉપર થએલી નિરાશાથી ને ઉત્સાહભંગ થાય છે. એવામાં તેના સાંબળવામાં આવે છે કે જે ૧૨ વર્ષની કન્યાના તેની પાસેથી રૂ. ૩૦૦૦ માંડવામાં આવ્યા હતા તેજ કન્યાને તેના ધનકોબી પિતાએ પુત્રની લાલચથી સાતરની કન્યા શાધવા નિકળી પડેલા એક ૭૦ વર્ષના યુદીયાને રૂ. ૧૦૦૦૦ લાઇ. યુદાને બાળકી આપી બાધેછે ગીંદજો મહે જેવું કયું હતું. ૭ માસમાંજ યુદીયાછને યમદતનું તેહું આવ્યું અને સંસારનઃ લદ્દાવા લેવાને બદલે પુત્રી વિધવાવર્યા પામી. દુનિયાને દેખાડવા આંતુયં સારી પેસાના પૂજારી માબાપે બાળ બચ્ચાં સાથે જમ.છને ત્યાં ધામો નાંખ્યો, અને તેની ગિલ્કતના માસિક બન્યા. વધિસો જતા પુત્રી દુઃખ બૂલી જશે એમ દિલ્લાસો ધરીને પોતાના એ પુત્રોને નમાંછના પેસે પચ્છાન્યા, પણ દેરાસનો પેસો અને દિકરીની હામ ના પ્રતાપે વહુઓ આવી ત્યારે નિરાળી સચકત હોવા જતાં ક્ષયથી પીડાઈ એકાદ વર્ષમાં રામદાસજી થઇ ગઇ. પેસા જ્યાં ત્યાં વહેંચાઇ ગયા અને વિધવા પુત્રીનું સાલ તો ઉચુંજ રચું. દિકરીના દાગ, આવ્યા કંઈ ન કામ, ફક્ત રઘો કપાળમાં ઝામ!

યુદાને સંકટપ ક્યોં કે જાતિના આવા નિંદા રીવાજ નાખુદ કરવા ગામે ગામ ફરીઉપદેશ કરવો. જનજિતિના કટલાક નીતિવાન અગ્રસરોની સહાયથી તેલે આ પ્રયાસ શરૂ ક્યોં. એવામાં તેની પાસે એક સવેલી કન્યાનો કેસ રળ્યુ થયો.

એક કન્યાનું નેવિશાળી સાધારણ રિચતિનાં યુવાન સાથે થયું હતું. કન્યાના પિતૃએ પૈસાના લાલચે તે યુવાનને પડતો મુકી એક વૃદ્ધ પાસેથી મન માન્યા પૈસા લઈ લેવા તેને પરણાવી દીધી. યુવાન બિચારો આશાભંગ થયે એટલું નહિ પણ તેણે આપેલા પૈસા, દાગિનો, કપડાંલતાં વિગેરે મર્વ ગયું. તેણે જ્ઞાતિને અરજ કરી, પણ દાદ ન મળી. આપણા યુવાન ઐશ્વર્યમેદને ખબર પડતાં તે તેની વહારે ધાયો, માનિમંડળો એકાં કર્યાં, અને આશાભંગ યુવાનને દાદ અપાવવાનો જ્ઞાતિએ કરાવ્યો.

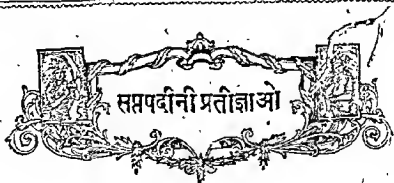
આવી રીતે અનેક રીતે આ ઐશ્વર્યમેદ યુવાન જ્ઞાતિ સુધારણાના યત્નો કરે છે. તેના મદગુણથી આકર્ષાઈ એક ગરીબ પણ ગુણવાન સ્ત્રીપુરુષ પોતાની પુત્રી તેને આપવા ઉત્સુક બને છે પણ વાંધો માત્ર એટલો જ છે કે તેની પાસે પુત્રીને આપવા કંઈ મુડી નથી ! મુશીબતે પોતાના કુટુંબનું પોપણ તેઓ કરે છે. તેઓ યુવાનને બોલાવે છે અને કહે છે “અમે રંક છીએ. કંઠસાક લોકો છીએ રીતે પૈસા લઈ, કંકુએ કન્યા આપ્યાનો ખોટો ડાળ કરી, પુત્રીને સારો કરીયાવર કરે છે એવું કરવા અમારી ઇચ્છા નથી. અમે કંઈપણ આપી શકીએ એમ નથી. આ ગરીબ ગાય જેવી કન્યાનો હાથ આપના હાથમાં સોંપી આપ સુખી રહો એ શુભાશીર્વાદ આપવા શિવાય બીજું કંઈ પણ કરી શકીએ એમ નથી. આ રંકનું રત્ન સ્વીકારવાની કૃપા કરશો ?”

ઐશ્વર્યમેદ હર્ષ પામે છે, આવા સહૃદય સાસરીયાં મળે, સદગુણી અને સુશીલ કન્યા મળે, પછી બીજું શું જોઈએ ! મા બાપ કન્યાનો હાથ તેને સોંપે છે, યુવાન તે સ્વીકારે છે. બંનેનું સાસોકલ વિધિથી લગ્ન થાય છે, પ્રેમી યુગલ સુખી થાય છે.

કરણ રસમાં કુબેસા એકદંત્ર સિનેમાનો આ છેવટનો શાંતિ દાતા—આનંદ હાથક—સુખમય દેખાવ જોઈ હર્ષ પામે છે, અને અહિં સિનેમાના પડદા ઉપર આજ નૂતન વર્ષ હોવાથી ‘સાલબુવારકો ના અક્ષરો વંચાય છે.

અને પ્રિય વાંચકો ! મેં તો સ્વપ્નમાં આવાં અનેક દ્રશ્યો જોયાં હતાં પણ અર્ધાં અત્યારે આપની સમક્ષ રજુ કરી આપને તોડીશ આપની યોગ્ય ધાર્તો નથી, તેથી હાલ તો ‘નૂતન વર્ષના અભિનંદન’ આપવાં પ્રભુ આ મંગલમય નૂતન વર્ષે આપને સુખ-શાન્તિ અને સંપત્તિ અર્પી એવી શુભ પ્રાર્થના તે પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા પ્રત્યે કરું છું.

તંત્રીની નોંધ—મોઢ જ્ઞાતિના સંસ્કારી લેખકનો આ મનોદર લેખ દીવાળીના અંક માટે લેખકે ઉત્સાહથી મોકલ્યો હતો. પણ મદાત્મા ગાંધીજીની લિલચાલોને લગતા વહાં લેખો આવી પડવાથી તે અંકમાં ન લેતાં પડી ગયાં આ અંકમાં પ્રકટ કરાય છે. એટલા વિલંબ માટે લેખકે હેમા કરશે એવી પ્રાર્થના છે.

શ્રી લેખ.

અર્ચમણં દેવંકન્યાઃ અગ્નિમયશત ॥ સનોઽર્ચમા દેવઃ પ્રેતોઽયુઽતુમાપતેઃ
સ્વાહા ॥ ઇયંત્રાણુડપત્રુતે લાજાનાવપંતિકા ॥ આયુષ્માનસ્તુમેપતિરેયન્તાં-
ઘ્રાતયો મમ સ્વાહા ઇમાંહાજાનાવપામ્યગ્રૌ સમૃદ્ધિકરણં તવ ॥ મમતુમ્યં
ચ સંવનનં તદગ્નિરુમન્યતામિયસ્વાહા ઇદમમગ્નયેનમઃ ॥

અર્ચ'મણુ નામના જે અગ્નિ દેવને કન્યાએ યજન કર્યું, તે અર્ચ
માદેવ મારા પતિથી મને વીખુશીના પાડો. આ લાજને હોમનારી કન્યા
જોલે છે કે, મારા પતિ આયુષ્યમાન હો, અને મારો જ્ઞાતિ સમૃદ્ધ વૃદ્ધિ
પામે. આ લાજઆને અગ્નિમાં હોમું છું તે તમારી સમૃદ્ધિ કરનાર છેઃ
તમારે માટે મારું સંવનન છે તેમાં અગ્નિદેવ અનુમતિ આપો.

ત્વત્તોમેઽલિલતૌભાગ્યં પૂર્ણૈસ્ત્વંચિપિધૈઃ હૃતૈઃ ॥

દેવૈઃ સમ્પાદિતોપદ્યં વધૂપચેપદેઽવ્રવીત્ ॥

તમારાથી મારું અખંડ સૌભાગ્ય છે. જાતજાતનાં કરેલાં પુરયો
વડે ને દેવો વડે તમે મેળવાયા. એમ પહેલે પગલે કન્યાએ જોલવું. ૧

કુટુમ્બં પાલયિષ્યામિદ્વારદ્વાલકાદિકં ॥

યયા લગ્નેન સંતુષ્ટા બ્રૂતે કન્યા દિતીયકે ॥

વૃધ્ધોધી બાળકો મુધી કુટુંબની હું સંભાળ લઈશ, અને જે મળે
એમાં સંતુષ્ટ રહીશ. એમ બીજે પગલે કન્યાએ જોલવું. (૨)

ષિષ્ટાન્નચ્યજ્ઞનાદીનિ કાંલે સમ્પાદયે તવ ॥

આદ્રાસમ્પાદિનો નિત્યંતૃતીયે સ્થા ઘવીહરમ્ ॥

મિષ્ટાંનુ ને વીઝણા વરોરે વંખતો વખત તૈયાર રાખીશ, અને
નિત્ય આદ્રા પાળીશ એમ ત્રીજે પગલે કન્યાએ વર પ્રત્યે જોલવું.

દ્યુતિઃ શૃંગાર મૂષાહં વાદ્મનઃ કાપકર્માભિઃ ॥

ક્રોઢિન્યામિ ત્વયાસાદ્વૃત્તરીયેસાતુવદેદરમ્ ॥

શણુગારથી સુશોભિત હોઘને વાણી, મન, ને કર્મથી હું પવિત્ર રહીશ, અને તમારી સાથે આનંદમાં રહીશ. એમ થોથે ડગલે કન્યાએ વર પ્રત્યે બોલવું.

દક્ષેષીત મુલેદ્દષ્ટા મુલ્લદ્વઃભવિભાગિની ॥

નાહં પરત્તરં ગચ્છે પશુમેસાત્રવીત્પતિમ્ ॥

હુઃખમાં ધીરજવાન ને મુખમાં આનંદચુકત રહીશ. તમારા હુઃખ મુખમાં વિભાગિની થઈશ. અને પરપુરુષ પાસે જઈશ નહિ. એવું. પાંચમે ડગલે કન્યાએ વર પ્રત્યે બોલવું.

મુલેત્ત સર્વં કર્મણિ કરિષ્યામિ મૃદે તવ ॥

સેવાં શયુર્યોશ્ચાપિ બંધૂતાં સત્કૃતિ તયા ॥

યત્ર ત્વં વા અહં તત્ર નાહં વચ્ચે પ્રિયં ક્વચિત્ ॥

નાહં પ્રિયેણ વચ્ચવાદિ કન્યા પદે પદેઽવ્રવીત્ ॥

તમારે ઘેર મુખથી સર્વ કામો કરીશ. સાસુ સસરાની ને તમારા ભાઈભાડુઓની સેવા ને સતકાર કરીશ. જ્યાં તમે ત્યાં હું રહીશ, હું તમને છેતરીશ નહીં, ને તમારે પણ મને છેતરી નહીં એમ છઠ્ઠે પદે કન્યાએ બોલવું.

હોમયજ્ઞાદિ કાર્યર્પે મયામિ ચ સહાયકૃત્ ॥

ધર્માર્થ કામ કાર્યેષુ મનોવૃત્તાતુસારિણી ॥

સર્વેષ્વ સાશ્વિણસ્ત્વમે પતિમૃતોસિસાંપતમ્ ॥

દેહો મયાર્પિન્તસ્તુત્ત્વમ્ સન્તમેસાત્રવીદ્વમ્ ॥

હોમ યજ્ઞાદિ કાર્યોમાં હું સહાય થઈશ. ધર્મ, અર્થ અને કામના કાર્યોમાં હું તમારી ઈચ્છા પ્રમાણે ધર્તિશ. મારા તમે પતિ થયા તેના અર્હીઆં સર્વે સાક્ષી છે. મારો દેહ તમને અર્પણ કીધો છે, એમ સાતમે પદે કન્યાએ વર પ્રત્યે બોલવું.

હાંસાપોર
તા. જલાલપોર.

}

જયાળેન નીછાભાઈ,

સ્વ૦ માણિક્યરામ દુર્લભરામ શાસ્ત્રી.

અમની હુંક જીવન નોંધ.

करणे परोपकरणं येषां केषां न ते वन्द्याः ॥

સ્વ૦ માણિક્યરામ શાસ્ત્રીનો જન્મ એક સાધારણ આર્થિક સમ્પત્તિવાળા પણ પ્રતિષ્ઠિત કુલમાં બરદાનપુર નિવાસી પ્રુથ્વિસાહુ દ્વેના પુત્ર હવે દુર્લભરામને ત્યાં સં. ૧૯૧૫ માં થયો હતો. એમની માતાનું નામ સિધિકાકુંવર હતું. શાસ્ત્રી પોતાના વયના ત્રીજે વર્ષે પિતૃસુખ અને સગબગ ૧૨ મે વર્ષે માતૃસુખથી વિરહિત થએલા હતા. પણ માણિક્યરામ શાસ્ત્રીના મોટાભાઈ સ્વ૦ દેવે નથુરામ તથા સ્વ૦ દેવે મોતીરામ એમનું પુત્રવત્ પાલન કર્યું હતું. એટલુંજ નહીં પણ આ બંને જ્યેષ્ઠ બંધુઓએ એક પિતા પ્રમાણેજ એમનું જીવન મુદારવા વિધે કાળજી લીધી હતી.

સ્વ૦ માણિક્યરામ શાસ્ત્રીને મરાઠી અને ગુજરાતી અભ્યાસ બરાણપુરમાંજ ચડ્યા માર્કેટ કરાખ્યા પછી સંસ્કૃતનો અભ્યાસ કરાવવા માટે તેમના જ્યેષ્ઠ બંધુઓએ કાશી તેમને મોકલ્યા હતા. ત્યાં તેમણે પંચકાવ્ય સાહિત્યશાસ્ત્ર અને અસંકાશાસ્ત્ર, ન્યાય તથા વ્યાકરણનો પચાસથી સગબગ ૧૦ વર્ષ સુધી અભ્યાસ કર્યો પછી મનમાં જનગતિ અને ઉર્મી ઉત્પન્ન થઈ કે આ સાથે કોઈ એવી પણ વિધાનો અભ્યાસ કરવો કે જે વડે યોગક્ષેમ ચાલે, ને તે સાથે મોટા પ્રમાણમાં પરોપકાર પણ થાય. આવી અભિલાષાને અંગે તેમણે આયુર્વેદ શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરવાનો હઠ નિશ્ચય કરી ઇન્દોરમાં આવી, આયુર્વેદનો ત્રણ વર્ષથી વધુ વખત મુખી અભ્યાસ કર્યો.

બરાણપુરથી કાશી બહુ દુરે હોવાને લીધે બહુ અગવડતા ભોગવતી વડતી, એટલુંજ નહીં પણ, અભ્યાસ કરવા સાથે જે વખતે સ્વાસ્થ્યમાં દેહધર્મને અનુસરી વૈષમ્ય થાય ત્યારે કેટલાએ દિવસો વગર અદાર લીધે કાઢવા પડે એમ વારંવાર બને, ત્યારે પોતાનાં ભાઈઓને તેડાવવા અને તેમને આવી યોગ્યતા દૂર દેશને લઈ જે સમય વીતે તે પ્રસંગ બહુજ કરવાનું નક હતો.

આવી પ્રકારની અગવડતા દેટલેક અંશે ઓછી કરવાની ધારણાએ ઇંદોર આવી આયુર્વેદનો અભ્યાસ કર્યો. ત્યાર પછી કોઇ રથએ નહીં હવે બાહુબલનો ઉપયોગ કરવાના હેતુથી ઔરંગાબાદ આવ્યા, અને ત્યાં નિવાસ કર્યો. આ વખતે આર્થિકરિથિતિ જે કે બહુજ નબળી હતી છતાં વિદ્યાદેવીની તીવ્ર અભિલાષા વાળી ઉપાસના અને પરાપકારીવૃત્તિને અંગે તેમણે ઔરંગાબાદમાં દેટલાક વિદ્યાર્થીઓને પરમાર્થ બજાવવાનું શરૂ કર્યું, અને સાથેજ વૈધક ધંધો પણ શરૂ કર્યો.

આ સમયનો એક ખાસ પ્રસંગ નોંધ લેવા જેવો એ હતો કે, ઔરંગાબાદમાં એમનાં ગંગા વયોવૃદ્ધ કાકી વસતાં હતાં. તેમને સંતાન નહોતું અને દ્રવ્યસમ્પત્તિ હતાં. જે વખતે માણિક્યરામ શાસ્ત્રી ઇંદોરમાં અભ્યાસ કરતા હતા તે વખતે પોતાની કાકીનું મરણ નિપજ્યું છતાં આગુબાગુના લોકોને વખતસર કેંઈ ખચર આપી નહિ. તે વખતે આ પ્રાંતમાં રેલવેનું પથ સાધન નહિ. દેટલેક એક વખત વીસા પછી ખચર લાગી અને અગ્રે આવવાની ધારણા તો હતીજ, એટલે આવ્યા ખરા. પણ તેમની એરેટ એટલે ધર પેસી ઠંઠા પિંગેરે ખીજા મૃદુરથોએ પચાવી લીધાં. તેની ન્યારે એઓ માગણી કરવડ લાગ્યા હાથે તેઓએ એક કૃત્રિમ બનાવરી દાનપત્ર બતાવી કહ્યું કે, તમારાં કાકી તો પોતાની સર્વ મિલકત અમને દાન કરી ગયાં જે એટલે એઓ નિરૂપાય થયા. આ પછી એમને દેટલાએક પોતાના નવીન મિત્રોએ કહ્યું કે તમે ક્યોદ કરો અને પોતાના પૂર્વજોની મિલકત પાછી મેળવો, અમે તમને પૂર્ણ સહાય કરીશું. તેમને એમણે જવાબ આપ્યો કે અરુ, કાંઈ દિલ્લે નહિ. મારું પ્રારબ્ધ તો દાન કરી નથી ગયા ને ? વળી પૂર્વજોના કરી ગયેલા દાનને આપણે પાછું મેળવવાની ઇચ્છા કરવી સર્વથેવ અયોગ્ય છે. આવા વિચારોને આધીન થઈ હજારો રૂપીઆની મીલકતથી ત્યાગવૃત્તિ ધારણ કરી. ફક્ત તે દાન લેનાર પુરુષ પાસે પોતાના ધરદાઓ પણ જેનું પૂજન કરતા હતા તે પુરાતન દેવો શ્રી. રામચન્દ્ર સીતા ગણપતિ શિવબાલુ અને સકિત અને લાલછ વિગેરેની મૂર્તિઓ આવડ પૂર્વક માગી લઈ પોતાના બાડવાળા ઘરમાં તેમને પધરાવી. અને તેમનું પૂજન અર્ચન નિત્યક્રમમાં આસક્તિ તથા વૈધક ધંધો અને અધ્યાપન એમાં. કાલનિર્ગમન કરવા લાગ્યાં. પૂર્વથીજ પરાપકારવૃત્તિ અને ધાર્મિક શીલના અંકુરો પૂર્ણ ધર કરી મનમાં ઘેંટા હતા એટલે જાવા પ્રકારનો ત્યાગ તેમને તિલમાત્ર પણ અસર કરી શક્યો નહો. સત્યમાર્ગે ચાલનાર કોઈનું મુદ્દન ઇચ્છનાર અને સતત સદુદ્યોગ સાથે પરાપકાર વૃત્તિવાળા માણસને જે કે યોડો વખત ઇશ્વર પણ કરીને જુએ છે છતાં આગળ ચાલીને તે માણસને સંખ થાયજ છે.

આ પ્રાંતમાં મોઢ ત્રિવેદીઓનાં ઘર ન હોવાને લીધે આ ગુજરાતમાં તથા કાઠીઆવાડ વિગેરે દેશોમાં વસેલા ત્રિવેદીઓનો પરિચય ન હોવાને લીધે તેમજ તે સમયમાં ઔરંગઝેબને રેલવેનું સાધન ન હોવાને લીધે જુના જમાનાના લોકો અત્રે કન્યાનો ઉત્તર કરતા બહુજ ખંચાય. તેમ પૈસાનું એ પુરતું બળ નહોતું !! આવાં આવાં કારણોને લીધે બીજીસ વર્ષનું વય થતાં મુખી માણેકરામ શાસ્ત્રીનો વિવાહ થયો ન હતો. પણ પોતાની વિદ્વતાના પ્રભાવ વડે અત્રે સારું માન વધતું ગયું, કાઠીના યજમાનો એમનેજ ઉપાધ્યાય તરીકે માનવા લાગ્યા, અને કહેવા લાગ્યા કે દાનપત્ર અરેટનું આપું દરો, પણ યજમાનરૂપે તો તમેજ કરો. અને તો તમનેજ માનીશું. આ પ્રમાણે યજમાનો માન બરી લાગણી દર્શાવવા લાગ્યા. એકાદી હોવાને લીધે એમના વિવાહ વિષે એમના મોઢા બાધયો બહુ ખટખટ કરતા હતા પણ કાવ્યા નહિ. સ્ત્રિયશ્રાવિં પુરુષસ્ય માગ્યં દેવો ન જાનાતિ કુતો મનુષ્યઃ ! એ ન્યાયે ચમત્કાર એવો બન્યો કે, સુરતના રહીય વે. શા. મં. શુક્લજી માણેકરામ એકા નામના એક શ્રીમાત્રી સંજ્ઞાન અત્રે તેમના એક સગાને ત્યાં આવેલા હતા. તેમને કંઈ અકસ્માત રોગ લાગુ પડવાથી બહુ પીડા બોગવતા હતા. તે સમયમાં કુશલ અને શાસ્ત્રીય વૈદ્ય તરીકે માણેકરામ શાસ્ત્રીનું નામ પ્રખ્યાતી પામી રહ્યું હતું એટલે એમને બોલાવ્યા. અને ઉપચાર શરૂ કર્યો, પ્રભુ કૃપાથી આનંદ અને આશ્ચર્ય ઉપજાવે એવો આરામ થવાથી તેઓ બહુ પ્રસન્ન થયા અને રહેતાં મુખી એમના ચેર રોજ આવવા લાગ્યા. એમની વિદ્વતા વિગેરે જોઈ સાંભળી સુરતવાળા શુક્લજી બહુ સંતુષ્ટ થતા પણ તેઓ એકાદીએ એવું નહોતું બહુજ ખેદ કરતાં. તે સંજ્ઞાને સુરતમાં મોઢ ત્રિવેદીઓમાં ઉપવર કન્યાઓ હોવાના સમાચાર ક્યા. એટલુંજ નહિ પણ પોતે તે વિષે પ્રયત્નથીજ જાણવાનું સ્વતઃ કમુલ કર્યું. સ્વ. એકાએ સુરતમાં એ શાસ્ત્રીજીની બહુ પ્રશંસા કરી. વિદ્વાનોની ખરી કદર કરનારા અને યોગ્ય વિદ્વાન વરની પોતાની પુત્રી માટે કમ્પા રાખનારા અમદાવાદના મુજ રહીશ અને ધર્મોર્થે સુરત આવી વસેલા વૈદ્યરાજ હિમ્મતશંકર અબાચંકરે (મોઢ ત્રિવેદી જ્ઞા. ગૃ.) પોતાની વયર્ષી પુત્રી વિજયાગૌરીનું ચાલિગૃહણ દુર દેશનો વિચાર ન કરતાં ખરા કાર્યબને એકાએક માણેકરામ શાસ્ત્રીની વિદ્વતા ઉપરજ કેવળ અનુરક્ત થઈ માણેકરામ શાસ્ત્રી સાથે કરાવી આપ્યું.

માણેકરામ શાસ્ત્રીનાં, ધર્મપંની વિજયાગૌરી બોળા સ્વભાવનાં, ધર્મશીલ અને લખતું બાંધતું બિલકુલ ન બળતાં એવા હતાં. પણ એ ગૃહસ્થનીના પગનો ધરમાં પ્રવેશ થતાંજ ધરમાં સંપત્તિરૂપ લક્ષ્મીદેવીનો વેગથી

પ્રવેશ થવા લાગ્યો. આ દેશમાં ગામેગામ આદર સહિત મોટવાણિકા પોતાને ત્યાં શુભાશુભ પ્રસંગે બહુ આદર અને શ્રદ્ધાથી ઉપાધ્યાય તરીકે લેખને ખોલાવવા લાગ્યા. ઐરંગઝાબાદ, ખાન્દેશમાં પારોલા, ધરણગામ, સોનગઢ જામકણી, એલિયપુર ધુલિયા વિગેરે ગામેના શ્રદ્ધાળુ યજમાનો એમના ઉપર અત્યંત પૂજ્યભાવ રાખી એમને દેવ તરીકે પૂજવા લાગ્યા. અને આ તરફ વૈષ્ણવધર્મમાં પણ બહુ ઉર્જિતાવસ્થા થતી ગઈ. વૈષ્ણવ ધર્મો એક એક ઉદર ભરણું સાધન બનીને શર કીધેલો નહિ પણ પરોપકાર. વૃત્તિ ધ્યેય રાખીનેજ એ વિધાનું અધ્યયન કર્યું અને ધર્મો પણ કર્યો. જેમ જેમ યજમાન વૃત્તિમાં પોતાનો નિર્વાહ થવા લાગ્યો તેમ તેમ વધુને વધુ હિમંશી સહસ્રાર્થિ ગરીબોનો ઉપચાર કરવામાં મહેનત કરવા લાગ્યા. શું હિંદુમંત્ર કે મુસલમાન મંત્ર, શું બેહારા કે પારસી ડ્રામ, સર્વે એક નિઃશ્ચયથી એમના ઉપચાર ઉપર શ્રદ્ધા રાખવા લાગ્યા. અને ઉપચારદ્વારા લાભ લેવા લાગ્યા. ખાસ ઐરંગઝાબાદ શહેર શિવાય આ નિજામ સ્ટેટના ધણા દુર દુર ગામેથી દરેક ક્ષેત્રના અસંખ્ય રોગીઓ એમના ઉપચારનો લાભ મેળવી સકારણ શ્રદ્ધા રાખતા હતા. એટલુંજ નહિ પણ બ્રિટિશરાજ્યની પણ અસંખ્ય મંત્ર (આ પ્રાંતની) એમની શાસ્ત્રીય ઉપચાર પદ્ધતિનો લાભ લીધા પછી સકારણ શ્રદ્ધાવાન બની છે.

આજથી તેવીસ વર્ષ પહેલાં ખાસ મુંબઈ નગરીના એક બાહોશ અને પ્રખ્યાત લક્ષ્મીદાસ વ્યાપારી સ્વં શેઠ યુનીધાસ નગીનદાસ મરાઠે સ્વતંત્રતા બાધી માટે એમની પાસે ઉપચાર કરાવી આરોગ્ય પ્રાપ્ત કર્યું હતું. કે જે બાધી માટે ત્યાંના કેટલાક વૈદ્ય શક્યરેએ હાથ જાંચેરી દીધા હતા. તેમની વિદ્વતા ઉપર પ્રસન્ન થઈ તેમને મુંબઈમાં રાખવાનો આયત્ન દર્શાવ્યો હતો. પણ કેટલાએક કારણોને લઈ ભારે એમણે તે પ્રમાણે રહેવા વિષે નાપસંધી દર્શાવી ત્યારે વર્ષ ૭ મહીને આયત્ન પૂર્વક એમનાવી શ્રીમત્ ભાગવત મહાભારત વિગેરે પુરાણો તથા ભગવત્ગીતા વિગેરેનું એમની પાસેથી શ્રવણ કરતા હતા. ત્યાં આરા સારા આગળ પડતા વિદ્વાનોને પોતાની વિક્રતાવડે પ્રસન્ન કર્યો હતા. મુંબઈ નગરીમાં મોતૈવિધ બાધોએ બીજા વિદ્વાનોના મેળાપણ વાળી એક સભામાં માણિક્યરામ શાસ્ત્રીને એક માનવન આપ્યું હતું. સં. ૧૯૪૮ ની સાલમાં મોરબી મુકામે એક મોતૈવિધ મૃદસ્યે બાવનચેરા ખોલાવ્યો હતો. તે પ્રસંગે એમને બહુ આયત્નથી આમંત્રણ કર્યું હતું. ડોકીઆવાડના દર્શનનો જન્મ આ પહેલેજાં પ્રસંગ હતો. આ વખતે તે પ્રાંતના આરા આરા વિદ્વાનોમાં પોતાની વિદ્વતાનો

પ્રભાવ પાડયો હતો. ન્યાય શાસ્ત્રના પ્રખર વિદ્વાન તરીકે આજ પછી કાઠીવાર્ણાના પ્રાયઃ ત્રેવિધભાષ્યો તેમના વિશે પૂર્ણ લાગણી ધરાવે છે. સ્વ. મહામહેર્ષિધ્યાન શંકરલાલ માહેશ્વર શીઘ્રકવિ સાથે પણ શાંતીજીનો સારો પરિચય હતો.

આજથી લગભગ ત્રીસેક વર્ષ અગાઉ સુરતના શ્રીઅંબાજીના મંદિરમાં તેમણે એકવાર દેવી બાગવતનો પ્રારંભ કરેલો, જેના શ્રવણનો લાલ લેવા સેંકડો ભાવીક સદ્ગૃહસ્થ સ્ત્રી પુરુષો અને સારા સારા વિદ્વાનો શ્રેણ્યુએટો આવતા. જે બહુ પ્રસન્ન થતા અને સુરતની પ્રજાએ સમાપ્તિના દિવસે સારો સંકાર કર્યો હતો પણ તે સર્વ ઉપજ ત્યાંને ત્યાંજ જગદંબાના મંદિરમાં સમર્પણ કરી દીધેલી હતી. આવા પ્રકારના નિષ્કામ કાર્યથી ત્યાંની પ્રજામાં સારો આદર ઉત્પન્ન કરી લીધો હતો. હેરાબાદ, મદ્રાસ, મુંબઈ, સુરત જેવા મોટા મોટા શહેરો સિવાય ખીબા પછી કેટલાએક શહેરો અને દેશીમાં લોકોને એમની વિદ્વાનો સારો પરિચય મયો છે. ધર્મશાસ્ત્ર ગીર્વાણુભાષા ધર્મકાંડ વૈદ્યકશાસ્ત્ર વિગેરેનું એમની પાસે અધ્યયન કરેલા જુદાજુદા ગ્રામોમાં એમના કેટલાએ શિષ્યો છે. મુંબઈ જેવી નગરીમાં પણ બાળવૈદ્ય તરીકે પ્રખ્યાતી પામેલા સુરતકર કોકાભાઈ વૈદ્ય માણેકરામ શાસ્ત્રીના શિષ્ય છે.

માણેકરામ શાસ્ત્રીએ પોતાના સંસાર ખર્ચનું કામ નિયમિત રાખી કેટલાએ વર્ષો સુધી લક્ષ્યાવધિ ગરીબ રોગિયોને હજારો રૂ. ની દવાઓ મફત આપી તેથી તેમની કીર્તિ આ સ્ટેટમાં બહુ પ્રસરી ગઈ અને સેવાનું ફળ ધણ ધણ પેળ છે. એ ગુણાનુસાર નિન્નમસ્ટેટ તરફથી તેમને હિદાર આશ્રય મળ્યો. આથી તેમના સેવાત્રતમાં વિક્રોધ સુલભતા થઈ. હિન્દુ અને મુસલમાન પ્રજાને તેમના ઉપર શ્રદ્ધા રાખતી હતી એટલુંજ નહિ પણ ક્રિશ્તિઓ અને યુરોપિયન રોગીયો સ્ટેટની ગરીબ પ્રજાવર્ગ તેમજ મોટા મોટા ઓફિસરો એમના ઉપચારનો લાભ મેળવતા હતા, અને હાલ પણ તેમણે સ્થાપેલ સંસ્થા (જે તેમના પુત્રો ચલાવે છે) થી અગ્યાહત લાભ મેળવે છે. આજ આ સંસ્થા આખા સ્ટેટમાં આદર્શભૂત ગણાય છે. આ સંસ્થાથી દેશી વડા ઓફિસરોએજ નહિ પણ મોટા મોટા યુરોપિયન ડાક્ટરોએ પણ મુલાકાત લઈ લેખી સંતોગો જાહેર કર્યા છે. પરંતુ અમમાં આટલો મોબો અને સર્વ કામની પ્રજાનો સફળાવ મેળવનાર શાસ્ત્રીજી જેવા આપણી ક્ષેત્રમાં બહુજ યોગ્ય હશે.

સંવત ૧૯૭૧ માં એમણે રક્તદુરોણના ધર્મારણ્યનું ભાષાંતર કરી મદ્રાસના દી. બ. શ્રીયુત ગોવીંદલાલ ચત્રજીવદાસની મદદથી મોઢપુરાજીનામથી તે પ્રકાશ કર્યું હતું, જે પાછળથી દીવાન બહાદુર તરફથી મોઢ કામમાં દલાણી તરીકે પણ વહેંચાયું છે.

મોઢ માર્તણ્ડ

:સ્વ. માણિક્યરામ દુર્લભરામ વૈદ્યશાસ્ત્રી.
નિવાસસ્થાન-ઔરંગાબાદ નિજામસ્ટેટ.

નિબંધ સરકારના સન્માનિત ત્રૈવિધ મોઢ પ્રાદાણુ.
મોઢ પુરાણના સામ્રાંતર કર્તા અને પ્રકાશક
દક્ષીણના એક અંગગણ્ય વૈદ્ય.

જન્મ

૫. ૧૮૧૫ અરસાનપુર
ખાનદેશ.

અવસાન,

સં. ૧૮૭૫ શ્રા. ૫. ૧૦
ઔરંગાબાદ-દક્ષિ

મોઢ માતળ્ડ

સ્વ. વેદશાસ્ત્રસપત્ર

શાસ્ત્રીજી કરુણાશંકર ભાનુશંકર

વલસાડકર.

સુ અ મોઢ પ્રાક્ષણ વિદ્યાસેત્ર સલાના સ સ્થાપક
અને આમરણાત ઉપપ્રમુખ

ઉત્તરવરયામાં સૌં મોતીબાઈ નામની તેમની યુવાન પુત્રી અને વયલી મુત્રવધૂના અવસાનથી તેમના હૃદયને આઘાત થયો હતો. કાર્યધુરા પોતાના યુવાન પુત્રોને શિર નાખી ધર જમીન ત્રણ પુત્રો પુત્રવધૂ અને બે દોહિત્રોનો બહોળો પરિવાર મેલી આ પવિત્ર આત્માનો સં. ૧૮૭૫ના શ્રાવણ વદી ૧૦ ના રોજ દેહવિલય થયો હતો. તેમની પાછળ માત્ર સવા વર્ષમાં જ જન્મીશૂત થયેલો છે દેહ જોમનો એવાં તેમનાં ધર્મપત્નીએ પણ ૪૩ વર્ષની ઉંમરે પરલોક પ્રયાણ કર્યું.

સદ્ગતના પુત્રો પૈકી જ્યેષ્ઠ પુત્ર શાસ્ત્રી ગણપતલાલ અને વયસા નઠવરલાલ ઔરંગાબાદના સદ્ગતના દવાખાનાનો કારબાર વિશેષ પ્રશંસનીય રીતે ચલાવી રહ્યા છે. બેઉ બાઈ સંસ્કૃતના સારા જ્ઞાતા હોઈ આયુર્વેદના અભ્યાસી તથા કારસી મરાઠી ને ઉર્દુ બાષાઓનું પણ ઉચ્ચ જ્ઞાન ધરાવે છે. સૌથી નાના પુત્ર સંકરલાલ વિદ્યાભ્યાસ કરે છે. તેમના દવાખાનાના ખર્ચનો ભાર નિઝામસરકારે ઉપાડી લઈ એ દેશી ઔષધાલયને સારું ઉત્તેજન આપી સદ્ગતના પરિશ્રમની કદર કરી છે. એ સ્ટેટમાં આવું માન અન્ય કોઈ સંસ્થાને મળેલું જણાતું નથી પ્રભુ એમના આત્માને શાશ્વત શાંતિ આપો.

મોહ માતૃજી કાર્યાલય.

ચાંદીસોનાના વેપારી તથા કારીગર ભાઈઓને

અમૃદય લાભ.

અમારા કારખાનામાં ચાંદીના તમામ જાતનાં ધુધરા ધુધરી તથા ફેન્સી કદનાં લાકીટ દેવ મુરતિઓ નકસીઓનાં સાદાં તથા કાપેલ ધારનાં બટન તથા કદનાં ગંડી, બેટ, સીસ, હોડી, બદામ રાજરાણી નકશીની જુખીલીઓ જનાવવામાં આવે છે. તેમજ પટી પાટા કાઢવાનું, હેમની રેણ પીસવાનું તથા નાંકાં કડીનો તાર જાપવાનું, મેડલો જાપવાનું પકીયાં પાડવાનું દીલકીઓ પાડવાનું કામ સફાઈદાર વાવદાસર કરી આપવામાં આવે છે.

ગૌરીશંકર પુરુષોત્તમ ધ્રવાડી ધુધરીવાલો.

પેઢી સુતાર ચાલ નરોત્તમદાસ ભાઉના માળો
પહિલે મજલે—મુંબઈ, ૨,
કારખાનું.—માધવ ભુવન કાંદવાડી મુંબઈ ૪.

લાજ કહાડશે કે લાજ મૂકશે ?

(એક સંવાદ.)

લેખક—ભાઈશંકર ગૌરીશંકર શિહોરી હેડમાસ્તર
રાષ્ટ્રીય શાળા લાવનગર.

સ્થળ—ચાર મહાલયનું દિવાનખાનું,

ચારમદા—સખી સરસે ? મહાલયનાં મહાન સૌન્દર્ય મહારી આંખમાંથી
સરી પડ્યાં છે; કહે તો વસંતોદ્યાનમાં જઈ રસિકી વસંત બહાર નિરખીએ.

સરસા—હા, બાઈ...હા. મહાલયનાં મહાન સૌન્દર્ય સરી પડ્યાં છે, તે
અમે જાણીએ છીએ; પરંતુ વસંતોદ્યાનની રસિકતા વળી જાય નહિ તો સારું.
વસંતોદ્યાનમાં જવું જોઈય તો કૃપણા, રાધા, અને મેના બહેનને બોલાવું.

(સૌ. વસંતોદ્યાનમાં જાય છે.)

ચારમદા—સખી મેના ! મહેલનાં મહાન સુખો મોજાં પડતાં ઉદ્યાન
આનંદ આપી શકતો; પરંતુ આ તો વસંતમાંએ વસંતોદ્યાન બહાર કરતો નથી,
પણ વિહવળતા આપે છે !

મેના—સખી, સરસે ! વાત ખરી છે. વ્યવસાય વિના વિચાર વમજમાં વલોવા-
નું છીએ. મારે રાસનો વ્યવસાય રાફ કરીશું તો મનની વિહવળતા ઓછી થશે.

(રાસ શરૂ કરે છે.)

રાજ ! કોઈ વસંત લ્યો, વસંત લ્યો :

હારિ હારા ક્યારીમાં મ્હેં ક મ્હેં ક મ્હેં ક,

હો રાજ ! કોઈ વસંત લ્યો વસંત લ્યો !

રાજ ! વીણી કળાઓ મ્હેં નેત્રમાં ઉધાડી,

હારિ મ્હારે હૃદયે લલાટે વધાવી.

હો રાજ ! કોઈ વસંત લ્યો, વસંત લ્યો !

રાજા ! દેવ દેવી સોદાય લેવા આવે,
હારિ મીઠી સ્નેહની બંધરી બળવે.

હો રાજા ! કોઈ વસંત હયો.....

મેના-સખી ! રાખ, રાખ, પેલો મીઠો ટહુકો મેનાનો હશે કે શુકરાંજનો !
ચાંદબદા- (ધડીવાર સાંભળીને.) સખી ! એ તો વસંત સરવરીએ ખેંચતા
શુકરાંજનો. શું તેની મીઠાશ ! મહારા કહ્યું તો વસંત ચતા નથી.

સરલા-સખી ચાંદ ! લાંબા દિવસ તે શિયાળાના કે ઉનાળાના !

રાધા-સખી ચાંદબદા ! દિવસ લાંબો કે રાત્રિ !

ચાંદબદા-સાહેલીયો, મને મુઝાને તો તમે મુંઝવી પાડી. ચિંતાના દિવસ
લાંબા છે, અને તેમાંએ અજવાળી રાત પણ ખુટતી નથી. પિતાજીનો વિચાર કેંઈ
તમારા બાણુવામાં આવ્યો છે !

કૃષ્ણા-જાણીએ તો છીએજ તો, પણ વધાઈ શું આપશે !

ચાંદબદા-આપીશું, આપીશું, પણ વાત તો કહે.

સરલા-ચાંદ બહેન ! પંડિતજી તમને પદાવશે, કે તમે પંડિતજીને પદાવશે !

ચાંદબદા-સખી ! પંડીશુંએ ખરાં, અને પદાવીશુંએ ખરાં ! તમે લાક્ષ્મી
ક્યાં નથી પદાવ્યા !

મેના-સખી ચાંદબદા ! લાજ કહાડીશ કે લાજ મૂકીશ ?

ચાંદબદા-સખી મેના ! લાજ કહાડવી તે શું ! અને લાજ મૂકવી તે શું !

કૃષ્ણા-ન સમજતી હો તો સમજ. બાપને ઘેર જે કન્યા કહેવાતી હોય,
અને સગાં સ્નેહી કે, ઇષ્ટ મિત્રો પાસે બેસી જ્ઞાન ગોષ્ઠિ કરી જ્ઞાન અને આનંદ
પામતી હોય, પણ વધુ બનતાં સસુર પક્ષવાળાં તેના આ સૌ હકો ખુચવી લે અને
આધું જોડાડાવે તેનું નામ તે લાજ કહાડી કહેવાય ! ! સમજ્યાં ચાંદ બહેન !

ચાંદબદા-હે.....

સરલા-અને ચાંદ બહેન ! બાપને ત્યાં બોલકી અને વઢકણી થઈ ગએલી
છોકરી સાસરામાં પણ સામુ સસરાની કે જેઠ જેઠાણીની આમ-ન્યા પાળવાને
બહલે લાજનો ધુમટો તાણી લાંબા લાંબા દાયકરતી તેની સાતે પહેડીને શોધી
કહાડે છે તે પણ લાજ કહાડી કહેવાય. સમજ્યાં કે એ.

ચાંદબદા-અને લાજ મુકવી એટલે...એ !

રાધા-બાપને ત્યાં છોકરી સ્વચ્છ મહાલેગી હોય અને મોંએ ચઢેલી હોય
તે સાસરામાં આવતાં નહિ તોળ્યા બહુ બેલવામાં ચતુરાઈની સીમા માની

ઉઘાડે ડાચે બકબંકાટ કરે છે, મુરખ્ખી વર્ગ વહુની પાસેથી કે વહુ મુરખ્ખી વર્ગ પાસેથી બીજી કાંઈ વસ્તુ લટકાથી ખેંચી લેતાં અંગ મરોડ કરી કહેવાત. આનંદને બહાર કઢાડે છે, હિંચોળે ખેસી કૂદંગી રીતે. અંગને ઉઘાળી હિંચોળા ચઢાવે છે, મુરખ્ખી વર્ગ સાથે બગીચામાં નર્ત્ર તેમની સામે માંડવા ઉપરથી પુષ્પ કે ફળ ચુંટવામાં આગલા પગે ભાંગી. ગએલી વાંદરી પેઠે કુદે છે, અને પ્રતિ ક્ષણે વાણી અને હાવમાવના અઘટિત પરાક્રમે કુટુંબમાં મોહિની થઈ પડે છે. આનું નામ તે લાજ મુ...કી કહેવાય.

મેના—ચાર બહેન ! સમજ્યાં ! તમે લાજ કઢાડશો કે લાજ મૂકશો !

ચારબદ્રા—સખી ! મારે તો લાજ કઢાડવીએ નથી, અને લાજ મુકવીએ નથી. તેનાથી તો મને ત્રાસ છુટે છે. મુરખ્ખીઓની હુંકમાં ખેસાય નહિ, તેમના મીઠાં અને ખોધદાયક વચનો સંભળાય નહિ, અને તેમની સાથે વાર્તાલાપ કરી જીંદગીને ઉચ્ચતર બનાવાય નહિ તો જીવનું શા કામનું ! આહાર, નિદ્રા વગેરે તો પણ પંખીએ અનુભવે છે. આપણે મનુષ્યે તો કંઈ ઇંતર પણ અનુભવવાનું છે. દુનીયાનો રિવાજ કંઈ વિચિત્ર નજરે પડે છે, જે પ્રાતઃકાળમાં દર્શનીય અને વંદનીય છે અને જે આપણને પુત્રી પેઠે માને છે, તેમનો ધુમટો તાણવાનો, ત્યારે નોકર ચાકર કે બીજા હલકા લોકો કે જે આપણને કોણ જાણે કેવીએ નજરથી જોતા હશે તેમની સાથે છુટથી વર્તવાનું ? મુસલમાની સમયમાં તે સકારણુ હતું, પરંતુ હાલ તે કારણુ દુર થયું છે. આજે આપણી ઇચ્છા વિરુદ્ધ આપણી કામે જોવાને પણ, કોણ શક્તિ ધરાવે છે ? પણ આનો અર્થ લાજ મુકવી એમ નથી. મુરખ્ખી વર્ગ તરફ માન અને પ્રેમની મીઠી પણ નીચી દક્ષિથી જોણું જોઈએ, અને તેમની આગળ બહુ અદ્યથી રહેવું જોઈએ. મારે તો લાજ કઢાડવી એ નથી અને લાજ મુકવીએ નથી, પણ લાજ રાંખવી છે.

કેતકી—(પ્રવેશ કરીને) બહેન આડી લાવી છું. 'બા આપની રાહ જુએ છે.

(સો જાય છે.)

તાંત્રીની નોંધ—લાજ કાઢવી એ એક પ્રકારનો દેશાચાર થઈ ગયેલ જણાય છે. પૂર્વે આર્યવર્તની વિદુષી સ્ત્રીઓ હર્નરો પુરોથી લરેલી સભાઓમાં નિઃસંકપ્તે જઈ પુરો સાથે છુટથી વાદવિવાદમાં ઉતર્યાના અને પુરોની સભામાં પ્રમુખરચાન લીધાના અનેક દાખલો પુરાણોગ્રાંથી મળી આવે છે. મુસલમાની રાજ્યની અસરથી આ ચાર સર થયો. હોય તેવું મહાન અનુમાને થાય છે. હિંદના સુરત જીલ્લાથી માંડી દક્ષિણના ભાગમાં લાજનો રિવાજ દેખવામાં આવતો નથી. કારણ ત્યાં મુસ્લમાની રાજ્યની હુકમત બહુ રહી નથી. ફક્ત ઉત્તર હિંદમાં કે જ્યાં તે રાજ્યની પ્રજા સત્તા હતી ત્યાંજ તે દેખાય છે. સિવાય.

પૃથ્વી પરના બીજા દેશોમાં પણ તે રીવાજ વિદ્યમાન નથી. આ પરથી સ્પષ્ટ હસિત થાય છે કે સાડવાના ધુંધળી મોઢું ઢાંચી સાજ કાઢવાનો રીવાજ આધુનિક છે, પરાયો ઉછીનો લીધેલો છે, અને આખી મનુષ્ય ક્રમની વસ્તીના મોટા ભાગના રીતરીવાજથી જુદો પડતો છે.

સાજ કાઢવાથી થતા ફાયદામાં સાજના દિમાયતીઓ કહે છે કે તેથી (૧) વ્યભિચાર ઓછો થાય છે ને (૨) વડીલોની મરજદા સચવાય છે. આ બેઉ મુદ્દા દોષજા છે. વ્યભિચાર એ સાજ કાઢતા પ્રદેશમાં સમુજગોજ નથી થતો એમ સાજના દિમાયતીઓ કહી શકશે ? અને એથી ઉલટું સાજ નહીં કાઢનારા પ્રદેશોમાં સાજ કાઢતા પ્રદેશ કરતાં વ્યભિચારનું પ્રમાણુ વિશેષ છે એમ પણ સાજના દિમાયતીઓ સિદ્ધ કરી આપશે ? એમ કાંઈ છે નહીં. વ્યભિચાર તો પરાપૂર્વથી ચાલ્યો આવે છે, ને યોરે ધણે અંશે રહેવાનોજ. કારણુ દેવો પણ બૂલ કરે તો મનુષ્ય સ્વભાવ કેમ બદલાય ? મુંઝે મોઢે ધુમટો તાણી ઓડાંતી મારફત વડીલ આગળ ઉભા રહેવા માત્રથીજ મરજદા વધારે સચવાય છે એમ કહેવું એતો હાંસ્યારપદ છે. મોઢું કુટુંબ હોય, દેશ પરદેશ ફરવાનું ન હોય, ત્યાં સાજથી ઉદ્ભવતી અડચણો વખતે કળ્યામાં ન આવે, પણ મુસાફરીમાં અને ખાસ કરી પરદેશમાં તો સાજના પ્રતિબંધથી વ્યવહારમાં પણ કેટલીક અડચણો આવે છે એ જોમને અનુભવ હશે તે સમજશે એમ ધારી તેના દાખલા નથી આપ્યા.

એકંદરે સાજના રીવાજથી ખાસ મહત્વના ફાયદા જણાતા નથી. તેમ તે રીવાજ નાશુદ કરવાથી મોટાં નુકસાનો ઉદ્ભવવાં પણ સંભવિત નથી, તો પછી જે નાશઆતમાં ન હોય, અને મનુષ્ય વસ્તીના મોટા ભાગમાં નથી, એવું એ બીજા જરૂરી કારણ શા માટે જોઈએ ?

દેવનાં સ્વરૂપોનું વર્ણન.

- (૧) હિંદુધર્મ કહે છે કે દેવ સચ્ચિદાનંદ રૂપ છે.
- (૨) બુદ્ધધર્મ કહે છે કે દેવ શામ્વત શાંતિરૂપ છે.
- (૩) મુસલમાન ધર્મ કહે છે કે દેવ સર્વ શક્તિમાન
- (૪) ખ્રિસ્તીધર્મ કહે છે કે દેવ પ્રેમ સ્વરૂપ છે.
- (૫) પારસીધર્મ કહે છે કે દેવ સત્યપ્રકાશરૂપ છે.
- (૬) ચિનીધર્મ કહે છે કે દેવ શામ્વત રૂપ છે.
- (૭) જયૂધર્મ કહે છે કે દેવ સદાચારરૂપ છે.

સદ્વર્તનસૂત્રચૌસઠી.

૧ સત્ય એટલે ઈશ્વર, કુદરત, મન વાણી ને ક્રિયાની એકતા. વેદ. ૨ સત્ય દેશકાલથી હમેશાં અજાદિત છે. ૩ સત્ય કંચુ નથી પણ તેમાં કડવાસ છે. ૪ સત્ય અંતઃકરણનો અવાજ છે. આત્માની વાણી છે, વેદ છે. ૫ આપણું જ્ઞાન પૂર્ણ સત્ય નથી, બાકી જ્ઞાન પોતે પૂર્ણ સત્ય છે. ૬ જ્ઞાન એ શક્તિ છતાં સત્તિપાતીને કુધ અપચ્ચ નીવડે છે તેમ. અશક્તિ રૂપે નીવડે છે! છે, ૭ જ્ઞાનથી કે વધથી નહિ પણ અનુભવ ને-કર્તવ્યથી વૃદ્ધત્વ મળાય છે. ૮ કર્મેન્દ્રિય, જ્ઞાનેન્દ્રિય અને અંતઃકરણ (hand, head and heart) એ ત્રણેનું ભરપૂર અને ઉદાર શિક્ષણ ઉત્તતિનું મૂળ છે. ૯ પુસ્તકો શ્રેષ્ઠમિત્ર ને અજ્ઞાનનું મીઠું ઔષધ છે, પ્રગતિનો પ્રાણ છે. ૧૦ જેમ અન્ન શરીરનો ને વિદ્યા મનનો તેમ ધર્મ નીતિ આત્માનો ખોરાક છે. ૧૧ શ્રમનું મહત્વ ને નિસર્ગનો પ્રભાસ એ શિક્ષણનાં મુખ્ય અંગ હોવાં જોઈએ. ૧૨ એકાદ વ્યક્તિને, ગાળે દષ્ટને કે મર્મભેદક ભાષણ કરીને મુદારવાનું કામ કરે છે. ૧૩ સાક્ષર કરતાં કર્મયોગી શ્રેષ્ઠ છે. ૧૪ ગતિ તે પ્રગતિ પ્રવૃત્તિ ને જીવન છે. ૧૫ સ્થિરતા તે નાશ મૃત્યુ ને ક્ષય. માર્ગે અલસ્ય તે તનમનનું વિષ છે. ૧૬ આજીવ કુતરાને કંઈ નહિ તો છેવટ ખસતો ચાલે. કે જે તેનો અંત આણે છે. ૧૭ ભવિષ્યની હિંમત ટીપણીની લખાણથી માપવા કરતાં સહુયોગથી માપો. ૧૮ આજસ કરતાં દારિદ્ર્ય, તે કરતાં મુખ, ને સુખ કરતાં ઉદ્યમધિયુ વેગવાન છે. ૧૯ કામમાં ફેરવદલ એજ ઉત્તમ આરામ અને ગંગત છે. ૨૦ શ્રમ પછી આરામ બહુ મધુર લાગે છે. ૨૧ બીજાની ઉત્તતિ કરવાને પરિશ્રમ કરતાં પોતાની જ ઉત્તતિ મધુર લાગે છે. ૨૨ પ્રાપ્ત કર્યા કરતાં ઉપયુક્ત ધ્યાની કિંમત વધારે છે. ૨૩ પોતાનો તમામ રીતે વ્યવસ્થાને શુભ ઉપયોગ તે સ્વાર્થત્યાગ. ૨૪ સ્વાર્થત્યાગની જરૂર વગરનાં કાર્યનું ઈશ્વરી યોગનામાં ફળ બહુ મહત્વ નથી. ૨૫ પરમાર્થની પડિતાઈ

ભરેલી વાતો ફૂટત વાણીમાંજ. એના જોતું રહેલું બીજાં કાંઈ નથી. ૨૬ કદ
જોતો પોતાને માટે જીવે છે. ૨૭ મર્યા કરતાં જીવું સારું છે, પણ બપર્થ જીવવું
કરતાં બપર્થ મરવું સારું છે. ૨૮ કોઈ મોટા માણસ યથો માટે તેનો મત અવિ-
ચારથી માનવો. યી ન માનવો એ બ-ને બાળત ખરાબ છે. ૨૯ ક્ષણિક પ્રજ્ઞા ત્તાપ
એ નિરપરાધિત્ય નથી. ૩૦ પોતાનું મન પોતાને ખાય એ એક જમરસ્ત
અસાધ્ય રોગ છે. ૩૧ મતબેદ એ વેરનું કારણ ન હોયું જોઈએ. ૩૨ ભવિષ્ય
જાણવો અધા પો છે, કેમકે તે આગળ કંઈપણ દેખાતું નથી. ૩૩ ભયનું છેલ્લું
શિખર (અવરથા) તે સાહસ છે. ૩૪ મોટામાં મોટા ભયનો જન્મ કષ્ટનાને
પેટ થાય છે. ૩૫ ક્રેશનને ક્રોધપણ ગંદકીનો અધો ન લાગે ત્યાં સુધીજ તે
ઉજળી છે. ૩૬ રોગ નાશ કરવાનો ઉપાય આશ્વ છે, મૃત્યુ નહિ. ૩૭ મુખ એ
હૃદયનો આરસો છે. ૩૮ જગતની દૃષ્ટિથી પતિત થતા પહેલાં જે પોતાની દૃષ્ટિએ
પતિત થાય છે તે સજ્જન અને નિરપરાધી છે. ૩૯ સૌજન્યની ખરી અને
ખેલી અપેક્ષા પવિત્ર ધરમાં છે પણ આશ્વ છે કે તેનું સૌજન્ય ફક્ત બહારથીજ
દેખાતું હોઈ ધરમાં તો ફર્જનતા પસરેલી હોય છે. ૪૦ ખુશમુરત હો તો બદીથી
ખુશમુરત બચાવો. ૪૧ બદમુરત હો તો નેકીથી બદમુરત બૂઝાવો. ૪૨ સાકર
જેવો ન થા, કેમકે કોઈ ચૂસીને ખાઈ જશે. ૪૩ લીંબડા જેવો ન થા, કેમકે કોઈ
ધિઃકકારીને ફેંટી દશે. ૪૪ દુઃખમાં પણ સુખ જોતું એ આશાનો ધર્મ છે, ને
આનંદી સ્વભાવનું લક્ષણ છે. ૪૫ એકાંત કે સદવાસ મધ્યમ માપમાંજ
શુભકોરી છે. ૪૬ બુદ્ધિ આશ્વજનક છે, મૌઢ્ય પ્રીતિજનક છે, પણ સદ્ગતિન
માનપાત્ર છે. ૪૭ ક્રોધ એ મગજને આવનારો તાવ છે, પણ તે જ્યારે સન્નિપાતના
રૂપમાં ફેરવાય છે ત્યારે ખુદ ત્રિદોષ પણ નેના મોં આગળ યરથરે છે. ૪૮ ગુણ
પૂજક કે દોષશોધક થવું એ ગુણ કે દોષ પોતાનો કરી લીધા બરાબર છે
૪૯ ક્રોધની નિંદા કે સ્તુતિ કરવી એ તેના દોષ કે ગુણનું અનુકરણ કર્યા બરાબર છે.
૫૦ દુઃખ વિભાગથી ઘટે છે અને સુખ વિભાગથી વધે છે. ૫૧ સંતાપ કે સમાધાન
એ જોઈ આપણા હાથમાં વરતુ છે. ૫૨ દુઃખ વગરનું સુખ, અધારા વગરનું
અજવાળું, અજ્ઞાન વગરનું જ્ઞાન. ને અસત્ય વગરનું સત્ય ધરે સરજ્યુંજ નથી
કેમકે તે નિરપયોગી છે. ૫૩ વનસ્પતિની પેઠે મનુષ્ય પણ દુઃખની ખાંડણીમાં
ખંડાય ત્યારેજ તેનો રસકંસ બંહાર આવે. ૫૪ અભિપ્રાય અંતરને પૂછો. કેમકે
મન આમંકે (પ્રતારક) છે. બુદ્ધિનાં વર્કે સ્તુતી છે, અને બીજા મનોવૃત્તિઓ
પણ તેવીજ અજ્ઞાન મૂલક છે. અંતર (અંતઃકરણ) તમને સદાભિપ્રાય આપવા
સમર્થ છે કેમ કે આત્માનું વાણીસ્થાન અંતર છે. ૫૫ સદસદબેદક મનોવૃત્તિ
અંતઃકરણમાંથી ધર્મનીતિ નિમાણું થયાં છે ને અંતઃકરણ આત્માની
(પરમાત્માની) વાચા હોવાથી ધર્મનીતિવેદ ઇત્યાદિ ધર પ્રણીત છે.

પદ ૧૪, જીવને શિવ એટલે સત્ ચિત્તને આનંદ: પદ વિષ્ણુ એક અનંત વર્તુલ છે. ૧૪ તેનું ચતુર્થ કેન્દ્ર છે. જીવ તેનું ચતુર્થ કેન્દ્ર છે. શિવ તેનું કારણ કેન્દ્ર છે. એ વર્તુલ અનંત છે એટલે તેને પરિધિ નથી. પદ ૧૪ જીવ એટલે માયોપાધિક ભાસમાન ધમર. પદ મુકિત (સ્વાતંત્ર્ય) શક્તિ (સામર્થ્ય) ને મુકિત (યોગ અને સમાનતા) એ વિશ્વમાંની વ્યાપક અને સાધ્ય વસ્તુ છે. ૬૦ વિવિધતામાં એકતા એ વિધનો મૂળભૂત સિદ્ધાંત છે. ૫૧ પદાર્થજ્ઞાન ધ્રિયગમ્ય છે. વિદ્યા બુદ્ધિગમ્ય છે. સુખદુઃખાદિ ભાવના જ્ઞાન ચેતનાગમ્ય છે. હું. માફ એ હું પશ્ચાત્તુ જ્ઞાન અહંતાગમ્ય છે, પણ ધમરીજ્ઞાન (અધ્યાત્મ જ્ઞાન) કેવળ અનુભવગમ્ય-અંતઃકરણગમ્ય છે. ૬૨ પદાર્થજ્ઞાની જડવાદી છે. વિદ્વાનો વિવંશવાદી છે. અને અન્યપણુ વિરુદ્ધ. કેવળ ભક્તિ અનુભવ ચીજ છે કેમકે તે જ્ઞાનેજ સરખી રીતે ધમરની પાસે લઈ જાય છે. અર્થવા અનુભવેનું આત્મજ્ઞાન જોમાં છે એવો અદ્વૈત મત (વેદાંત) જ કેન્દ્રે જીવને શિવ કહે છે. ૬૩ દ્વૈતભાવ એ જગતનો રોગ છે. ૬૪ વિષ્ણુ શન્યતાને અનંતતાની વચ્ચે અધર લઈકેલું છે. જતાં વિશ્વમાં તે બને છે અને ધમર શન્યથી અનંતતા સુધી છે. પણ ધમરમાં અનંતતા એકજ છે.

ઉપરગામ.

}

સંપ્રાહક

મ. ના. લટ કંઠોલીકર.

મુમુક્ષુઓને તદ્દન મફત.

ઘાઘા નિવાસી ૨૫૦ કવિ લવાનીશંકર નરોત્તમકૃત
પુણ્યપાવનાખ્યાન (પદ્યાત્મક.)

આ નામનું જ્ઞાનવૈરાગ્યનું એક અત્યુત્તમ પુસ્તક સુરત આડાવીથી મોઢ પ્રાહ્મણુ વિદ્યોત્તેજક સખાના શ્રીયુત્તમ મંત્રીજીએ પોતાનાં સ્વર્ગવાસી મુખ્યેષાં આપ્તજનોની પાછળ પુણ્યાર્થે વહેંચવા નવી આવૃત્તિમાં શુશોભિત રીતે જાપાવી પ્રકટ કર્યું છે. જ્ઞાનુજ્ઞાને પોરઠ અર્થ મોઢે અર્ધા આનાની ટીકાટ મોકલી નીચેને ઠેકાણેથી મંગાવવાથી સીલકર્મા હશે ત્યાં સુધી મળશે. મોરારજી ગોકુળદાસી } પ્રકાશક,
આલંબ. ૨ મુખર્થ. ૪ } ગિરિમ્હાશંકર મણિશંકર લટ સુરતકર

મોઢ માત'ણનો ગ્રાહકોને ખાસ લાભ.

આદર્શભૂત જીવન.

નામંતું આઠ આનાની કી'મતનું ઉચ્ચ કોટીનું પુસ્તક અધી' કી'મતે એટલે પોરોજ ખર્ચ સાથે માત્ર પાંચ આનાની ટીકીટો મોડેલતારને જાન્યુઆરી ૧૯૨૨ ની આખર તારીખ પર્થત સીલકમાં હશે ત્યાં મુધી મોડલાશે.

માત્ર થોડીજ નકલો સીલક છે. મોટે વહેલા તે પહેલા. હીલ દરજે તે પસ્તાશે. તુર્તજ લખો:—

મુંખમ્ ૪ }

તંત્રી-મોઢ માત'ણ,

ખાસ મુચના—આવતો જાન્યુઆરીનો અંક વી. પી. થી દરેકને મોકલાશે, તે સ્વીકારી લેવા વ્યવસ્થા કરવી. કોઈ પણ કારણથી વી. પી. એક વખત પાહું વાળનારનું નામ રદ કરાશે. ને ફરીથી તેમને ખૂટતા અંકો મળી શકશે નહીં.

તૈયાર છે ! તૈયાર છે !! તૈયાર છે !!!

પહેલા તે પહેલા !

જેને માટે આખાજીવી વારંવાર માગણી થતી હતી
તે સાહિત્ય પરિષદમાં સાક્ષરોની કમીથી સર્વોત્તમ
હેલો ધનાગી નિબંધ.

રાષ્ટ્રીય શાળાઓમાં દૈનિક છુટ્ત તરીકે ચલાવવા યોગ્ય

આદર્શભૂત જીવન.

સાક્ષરવર્ધ શ્રીયુત્ કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી

એમ. એ. એલ. એલ. બી.

મુખ્ય સમોલોકકોર્ટના મુખ્ય જજ એમની પ્રસ્તાવના સાથે

વિસ્તૃત સુધારા વધારા સાથે બીજી આવૃત્તિ રૂપે તૈયાર થયો છે.

જેમાં મનુષ્ય જીવનના વિવિધ વિભાગો જેવા કે શારિરીક માનસિક અને
નૈતિક ઉચ્ચ જીવન, સાંસારિક જીવન, સંસ્કારી જીવન, વ્યાવહારિક જીવન, ધાર્મિક
શાંતિમય જીવન, તે પરાક્રમ જીવન વિગેરે તે દરેકના અંગઉપાંગ સાથે એવા તો
તકરુપરથી રીતે મુશ્કેલિત અરખલિત વિચારપ્રણાલીમાં સંસ્કારી શ્રેણીથી સાદી અને
સરળ ભાષામાં ચર્ચા છે કે આખાસવૃદ્ધસીપુરુષોને તથા ખાસ કરી નંદાનાં બાળકોને,
તે બોધજનક થઈ પડે છે, એટલું જ નહિ પણ તે ઉદ્ધાર વિચારો વાચકના હૃદયના,
જીવનમાં ઉતરી જઈ મન પર પવિત્રતા મુસંસ્કારિતા અને ઉત્તમ ચારિત્ર્ય સાથે
જીવનની ચિરસ્થાયી બબ્બ જાય પડે છે. જન્મથી અવસાન પર્્યંતની મનુષ્ય
જીવનની દિગ્ગતિ વ્યતિ આલેખી તે ઉત્તમ રીતે કેમ અદા કરી શકાય તે સારી રીતે
શીવાયું છે. એક નખત હાથમાં લીધા પછી પૂરું કર્યો સિવાય તેને છોડવું ગમતું નથી.

અનેક દેશી રાજ્યોએ ધનામ લાવણેરી માટે મંજુર કરી-પુસ્તકની યોગ્યતા
આંકી છે, તેમજ વિદ્વાનોના પણ અનેક ઉત્તમ અભિપ્રાયો મળેલા છે; તેથી
હસ્તકંઠે આરશીની તરફ રહેતી નથી.

શાળાઓમાં જ્ઞાતિમાં તથા લગ્ન પ્રમુખે રંનેહી સંબંધીઓને

જ્ઞાનની-લ્હાણી કરવા યોગ્ય મુંદર છપાવવાનું

આ ન્હાનકંઠું પુસ્તક રમકડા જેવું બન્યું છે.

કી મત પોસ્ટેજ સિવાય માવં આના આઠ.

પુસ્તકને માટે માગણી મોટી હોવાથી પ્રથમાવૃત્તિની પેઠે પાછળથી જગનારને
પરતાવું ન પડે માટે આજેજની પી. થી મોકલવા લંખે કતાનિ:—

કે. કાંદાવાડી.

મુખ્ય ૪.

પ્રજ્ઞાશંકર જયશંકર પાઠક.

તંત્રી મોઠ માતૃશક.

અધ્યાય સોળમે.

મ્મ કહે છે—હે પાર્થ ! ત્યાં સ્નાન કરવાથી માણસો સર્વ દુઃખથી મુક્ત થાય છે એવા મૂર્ખકુંડની ઉત્પત્તિ વિષે તને કહું છું તે સાંભળ. (૧)

ત્યાં સૂર્યે અશ્વત્થ રૂપ ધારણ કરી પોતાની સ્ત્રી સંતાપી અશ્વત્થકુમાર નામના દેવોના બે મહાન વૈદ્યો એવા રૂપાળા

પુત્રો ઉત્પન્ન કર્યા. (૨)

રાજા કહે છે—હે દ્વિજસતતમ ! સૂર્યે પણ અશ્વ રૂપ ધરીને બે પુત્રો ઉત્પન્ન કર્યા એ તમે ધણું આશ્ચર્યકારક વાક્ય કહ્યું (૩)

પ્રકાશના ભંડાર, ને નાશ ન પામે તેવા તે ત્રણ ગુણુમય દેવનાદેવ, જ્ઞેમના ઉદયથી આપું બ્રહ્માંડ જોઈ શકે છે, વળી બધા બ્રાહ્મણોનાં સંધ્યા, હોમ, વિગેરે તેમજ પિતૃઓનાં કર્મ જ્ઞેમને અર્પાય છે, સદૃશ કિરણ વાળા ને સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ આપનારા રોજ ઉગતા જે દેવની સર્વે વસ્તુ કરનારા સ્તુતિ કરે છે, તથા જે તેજસ્વી મહાશક્તિ વાળા અને સર્વ પ્રદારની વિધાના નાયક છે તેમણે કયા કારણથી અશ્વત્થ રૂપ ધરી અશ્વત્થની કુમારોને ઉત્પન્ન કર્યા ? (૪-૭)

ધૌમ્ય કહે છે—હે મહારાજ ! તમે ઠીક પૂછ્યું. તે ઉત્તમ આખ્યાન તમે સાંભળો. વિશ્વકર્માની પુત્રી સંતા તે સૂર્યની સ્ત્રી થાય. (૮)

સહસ્ત્ર કિરણવાળા પ્રજુ, સૂર્યનું તેજ ઉગ્ર છે. સૂર્ય પોતાના પાંચસો કિરણ વડે પૃથ્વી પર તપે છે. (૯)

પોતાના શરીરના બે ભાગ કરી સૂર્ય બ્રહ્માન તેજોબાજ કિરણો વડે સ્વર્ગમાં તપે છે. સામવેદાત્મક અરણ્ય અને ઋગ્વેદાત્મક સૂર્ય મંડલ છે. (૧૦)

ત્રણ રૂપ ધારી સાક્ષાત્ વળુવેદ મુખ્ય પુરુષ છે. કારયપના પુત્ર સૂર્ય એહોના સાક્ષાત્ અગ્નિ છે. (૧૧)

સૂર્યનું તેજસ્વી રૂપ જોઈ સંતા આંખો ઝીંઝી જતી હતી તેથી રાષમુક્ત એવા સૂર્યે સંજાને વચન કહ્યું. (૧૨)

હે મુઢ ! તું મને દેખી નયનો ગાંઝી દે છે, મોઢે પ્રભાતનું નિર્ધારન કરનાર
એવા યમને તું જન્મ આપીશ. (૧૩)

તેથી ભયથી આતુર થઈને રાણીએ ચપલ દૃષ્ટિ કરી, તે અસ્થિર દૃષ્ટિ
જોઈને સૂર્યે ફરીથી તેને કહ્યું. (૧૪)

તેં મારી પ્રતિ અસ્થિર દૃષ્ટિથી જોયું, તેથી યોગ્ય વખતમાં તું અસ્થિર
એવી પુત્રીને જન્મ આપીશ. (૧૫)

સ્વામીના તે શાપથી તેને યમ નામનાં પુત્ર થયા, ને પ્રખ્યાત એવી મહાનંદી
યમુના તેની પુત્રી થઈ. (૧૬)

હે ભારત ! તોં પશુ સંતા સૂર્યનું તેજ દુઃખ વડે સહન કરતી હતી. ફરીથી
તેને તે તેજ અસહ્ય લાગવાથી દુઃખી થઈ ચિંતા કરવા લાગી. (૧૭)

તું શું કરે, ક્યાં જવાથી મને સુખ મળે, ને કેવી રીતે કરવાથી મારા
સ્વામી મારા પર કોપવશ ન થાય. (૧૮)

એ પ્રમાણે મનમાં વિચાર કરી તે મહા બાળ્યશાળી પ્રભાતિની પુત્રીને
પિતાનો આશરો મેળવવા ધણી ઇચ્છા થઈ. (૧૯)

તેથી તે યશવાળીએ પિતાને ઘેર જવા ઇચ્છા કરીને પિતાના શરીરની
ઝાયા રૂપી સ્ત્રી ઉત્પન્ન કરી. (૨૦)

તેના જેવા રૂપ તથા વેશ વાળી ને તેના જેવીજ મનોહર દેહરૂપી ઝાયાને
ત્યાં મુકાને તેણે જવાનું મન કયું. (૨૧)

તેને કહ્યું કે તારે મારી પેઠે અઢી સૂર્યના ધરમાં રહેવું, ને પ્રેમ પૂર્વક
તેમની પરિચર્યા કરવી. (૨૨)

જેવી રીતે સૂર્યને ન ખબર પડે તેવી રીતે મારા જેવાજ માત્ર વડે તારે
છોકરાં સાથે અને સૂર્ય પ્રતિ વર્તવું. (૨૩)

સ્વામી તને પૂછે તો પશુ મારા જવાની વાત તારે તેમને કહેવી નહિ. ને
પુછે તો તારું નામજ સંતા છે એમ કહેવું. (૨૪)

ધૈર્ય કહે છે-તે પ્રમાણે કહીને તે દેવી બાપને ઘેર ગઈ. ત્યાં તપથી ધોવાઈ
ગયેલું છે પાપ જન્મનું તેવા વિશ્વકર્માને તેણે જોયા. (૨૫)

વિશ્વકર્માએ પણ તેને જહુ માનથી પૂછ્યું, તે તે પેણ કટલોક વખત નિંદાયા
વગર બાપને ઘેર રહી. (૨૬)

યોગ્ય દિવસ પછી તે રૂપાળા અંગવાળી પુત્રીને જોઈ ધણી માનપુરઃસર
તેના પિતા તેને પ્રેમથી કહેવા લાગ્યા. (૨૭)

પતિનું રમ્ય ધર ત્યજ આ ઘેર જહુ દિવસથી તું કેમ રહી છે ? ખરેખર
આ ધર્મ વિરહ છે. (૨૮)

સૂર્યોનું પિતાને ઘેર ધણી વખત રહેલું યશ આપનાર નથી. બાંધવોનો
પણ એવાજ વિચાર હોય છે કે સૂર્ય પ્રતિને ઘેર રહેવું એને યોગ્ય ગણાય. (૨૯)

તું ત્રણ લોકનાં નાય સૂર્ય. જેવા સ્વામીને પરણી. છો. માટે હે પુત્રી ! તારે પિતાને ઘેર ધણો વખત વસતું-યોગ્ય નથી. (૩૦)

હવે હું તને મળ્યો, ને-મેં તારી પરાણા આધરી પણ કરી, માટે હવે તું તારા પતિને ઘેર જા. હે કલ્યાણી ! મારી ખબર લેવા તું પાછી વળી કાષ્ઠવાર આવજે, (૩૧)

પિતાએ એ પ્રમાણે તેને કહ્યું એટલે તે આંખમાં આંસુ, સાવી કાળવાતી દુઃખી થઇને નિસાસો નાખી તેમને કહેવા લાગી (૩૨) :

સંજ્ઞા કહે છે—હે તાત ! તેમનું તેજ મારાથી સહન થતું નથી તેથી હું દુઃખી છું. આ કારણથી ત્યાં જવાનું મને મન થતું નથી, તે તમે મને તથા હો તે ધટતું નથી. (૩૩)

વિધર્મા કહે છે—હે સુંદર મુખવાળી ! તને અતુકુળ એવો પતિ મેં તને આપ્યો, તેનો પંચ તને જો તાપ લાગતો હોય તો હું તે જગદ્ગુરને શું કરી શકું ? (૩૪)

હે પુત્રી ! કુલસ્ત્રીનું લક્ષણ છે કે દુઃખ હોય તોપણ ધણીને ઘેર રહેવું. માટે તું ત્યાં જા. (૩૫)

ધૌમ્ય કહે છે—તેના પિતાએ એ પ્રમાણે કહ્યું ત્યારે તેણે તેમને ઠીક એમ કહીને પિતાને પ્રણામ કરી તે પૃથ્વી પર ગઇ. (૩૬)

સૂર્યને પતિ તરીકે ધરજીતી, પણ તેમના તેજથી ખઠીતી ઘોડીનું રૂપ ધરીને તે ત્યાં તપ કરવા લાગી. (૩૭)

તે સ્વરૂપવતી સંતી બહુલ દૃક્ષી જાયાને આશ્રય કરીને સર્વ ઇચ્છિત ફળને આપનારા ધર્મારણ્ય નામના શુભ તીર્થમાં પોતાનું રૂપ છુપાવી સૂર્યની બક્ષિત પરાંપણુ યર્ષ સર્વના આત્મારૂપ સૂર્યને રોજ પૂજવા લાગી. (૩૮-૩૯)

તે ઘોડીનું રૂપ ધરી એકાગ્ર મનથી ઉભીયા સહ શંકરનું સતત ધ્યાન કરતી ત્યાં રહી. (૪૦)

આ સંજ્ઞા છે એમ માનતા સૂર્ય જાયા પ્રતિ પ્રેમવાળી થયા, અને તે પણ ઉત્તમ હાવભાવ વડે આચાર્યી તેમની સેવા કરતી હતી. (૪૧)

એ પ્રમાણે કેટલાક વખત પછી જાયાને સાવણી ને શનિશ્વર એવા બે પુત્રો થયા (૪૨)

એક તાપી નામની રૂપાળી કન્યાનો પણ જન્મ આપ્યો. પોતાનાં તે છોકરાંઓ પર જાયા જેવો પ્રેમ રાખતી હતી તેવો રૂપાળો અંગવાળી તે યમુના તથા યમ ઉપર રાખતી નહોતી; તેથી ખરેખર બેઠ ઉત્પન્ન થયો. (૪૩-૪૪)

લાડ લગાવવામાં ને ઉછેરવામાં પ્રતિદિન બેઠ થવા લાગ્યો. તે સાવણીએ તો સહન કર્યું, પણ યમ તે સહન કરી શક્યા નહિ. (૪૫)

તેથી તેને મારવા તેણે ક્રોધ કરી પંગુ ઉઘો કર્યો, પણ મનમાં શાંતિ લાવી તેના શરીર પર તે મોર્યો-જહી. (૪૬)

હે રાજા ! તેથી ક્રોધથી સહેજ ફરકી રહેલો જોડો જેનો અને ચંસાયમાન છે પક્ષવ જેનો હાથ જેનો એવી તે (જાયજી) સંજ્ઞાએ યમને શાપ દીધો. (૪૭)

હે અમયાંદ ! તું પગથી તારી માતાને મારે છે, તેથી તારા આ પગ આજેજ પૃથ્વી પર પડો. (૪૮)

દૌભ્ય કહે છે—એ પ્રમાણે માએ આપેલો શાપ યમું સાંભળી બયથી આંતુર થઇ પિતા પાસે આવી પ્રણામ કરી કહેવા લાગ્યા. (૪૯)

હે તાત ! કાષ્ટએ કયાંઈ ન જ્યું હોય તેવું આ મોહ આશ્ચર્ય છે કે માતા વાસલ્ય ભાગ છોડી પુત્રને શાપ દે છે. (૫૦)

જેમ મને મારી માતા બોલાવતી તેમ મારી આ મા કરતી નથી, કુર્ણી છોકરાં પર પણ મા રોદ વગરની થતી નથી. (૫૧)

શનિશ્વર ઉપર જેવી તેની પ્રીતિ છે તેવી મારા પર નથી, જો તેમ ન હોય તો મારો પગ પૃથ્વી પર પડો એમ તે કેમ કહે ? (૫૨)

આ પ્રમાણે યમનું વચન સાંભળી અંધકારનો નાશ કરનાર ભગવાને જાયા રૂપ સંજ્ઞાને બોલાવી પૂજ્યું કે તે કયાં ગઇ ? (૫૩)

તે બોલી કે હું વિશ્વકર્માની પુત્રી સંજ્ઞા છું, તમારી પત્ની છું, ને તમારાથી મને આ છોકરાં થયાં છે. (૫૪)

આ પ્રમાણે સૂર્યે તેને બહુ પ્રકારે પૂજતાં જતાં બ્યારે તેણે ખરું કહ્યું નહિ ત્યારે તે પત્નીને શાપ દેવા તૈયાર થયા. (૫૫)

ત્યારે તેણે જેમ બન્યું હતું તેમ સૂર્યને કહ્યું. તે બાણીને ભગવાન સૂર્ય વિશ્વકર્માને ઘેર ગયા, (૫૬)

ત્રણ લોકના પૂજનીય એવા પોતાને ઘેર આવેલા સૂર્યનું વિશ્વકર્માએ પણ ભાવથી પૂજન કર્યું. (૫૭)

સૂર્યે તેમને સંજ્ઞા માટે પૂજ્યું, ત્યારે વિશ્વકર્માએ કહ્યું કે પહેલાં તે આંદી પાવી હતી, પણ મેં તુર્તાજ પાછી મોકલી છે. (૫૮)

ત્યારે સૂર્યે સમાધી કરી જ્યું તો ધર્મારણ્ય નામના મહારથળમાં ઘોડીનું રૂપ ધારણ કરીને તેને તપ કરતી જોઇ. (૫૯)

હે તૃપ ! મારા સ્વામી સૌમ્ય મૂર્તિ તે સારા આહાર વાળા યાય એ પ્રમાણે તપ વડે ધરિયા કરતી એવી સંજ્ઞાને સૂર્યે જોઇને તેમણે સંજ્ઞાના પિતા વિશ્વકર્માને કહ્યું કે મારું તેજ શાંત થાય એમ તમે આજ કરો. (૬૦-૬૧)

તે પરથી વિશ્વકર્માએ આશુ વરસ બમતા એવા સૂર્યનું તેજ શાંત કર્યું, ને દેવતાઓ તેમની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. (૬૨)

એ પ્રમાણે પદ્મપુરાણના પાતાળ અંડમાં આવેલી શ્રીધર્મારણ્ય નામની કથાના સંજ્ઞાતપ વર્ણન નામનો

અંકોનો અધ્યાય.

પ્રસારાંકર જયરાંકર પાઠક.

જમણવાર બંધ કરી શું કરવું ?

(એકવાર કૃપા કરી આખો લેખ વાંચી જવો.)

લેખક હિંદુ સાતિઓનું બહુ ધન્યવાદ.

આસ બંધ કરી તેટલાં નાણાં લોકોના ઘરમાં ઉગારી ફાંપો કરવો, એવું કહેવાની મતલબ નથી; પણ તે નાણાં નાતનાં ગામનાં અને દેશનાં ઘણાં ફાંપદાસ્યક કામો કરવામાં એટલે કેળવણી તથા કસાકસાવ્યને અને વેપાર ટ્રેડિંગનારને ઉત્તેજન આપવામાં તથા ખીજાં સુધારી કામોને મુખદાયક કરવામાં નીચે જણાવ્યા મુજબ વાંપરવામાં આવે તો ઘણો ફાયદો થાય.

પ્રથમ તો દરેક સાતિવાળાઓએ પોત પોતામાં ભેગા થઈ નક્કી કરવું જોઈએ કે પોતાની જાતમાં ક્યાં ક્યાં ટાણાં ઉપર જમણવાર કરવાનો ફરજિયાત ચાલ છે, તથા દરેક અવસર ઉપર જમણવાર પાછળ ગરીબ દાવે ચતા ખરચનો વિચાર કરી એમના આંકડા સમજાઓના અનુમતથી કરાવવા, અને જેને ઘેર એ નક્કી કરેલા ટાણામાંનું કોઈ ટાણું આવે તો તે ઉપર જમણવાર ન કરતાં કરાવેલી રકમ (સામગ્રી અથવા કકડે કકડે) નાતના દંડમાં આપે પણ કોઈ ગરીબ માણસને બિલકુલ ન આપવાની મરજી હોય તો તેની પાસેથી જામરજ સ્વીકારી લેવી નહીં એવી તેમને માટે છુટ રાખવી, આ જામવટ કોઈના મનમાં એમ આવે કે ગરીબ અને તવંગર સર્વેનો સરખો આંકડો દિ એ તો બ્યાજબી નહીં, તો તેણે જાણવું કે એમ ક્યાં શિવાય છુટકો નથી. પેસાદાર લોકો ખુશીમાં આવે તો એથી વધારે રકમ માથે એવી છુટ રાખવાથી ગરીબો પણ જમણવારની પેઠેન મમતે ચઢી વંધારે રકમ ગળા ઉપરાંત થઈ આપવા જશે. વળી જમણવારો પણ કોઈ સુધારા નાતોમાં બળાતકારે કરાવતા નથી. જરીઓ પણ પોતાનું લોકોમાં ખોટું બોલાશે એ ધારસીથી કાંઈ બની શકે તેમ કરીને પણ જમણવાર કરે છે, તેમ આમાં પણ ફરજીય છતાં પણ ગરીબને માટે ખુશીમાં આવે તો આપે એવી છુટ રાખવી સારી છે.

એ રીતે નાણાંનું જે દંડ એટલું ચતું નાય તે પ્રથમ તો કોઈ આચરદાર પેદોમાં બ્યાજે મુકવું અને તેમાંથી દર મહિને એવાર નાત ઉત્તેજી ગામ બહાર

કોઈ સારી જગોએ કરવી. અને તેમાં વારા કરતી જમણુ કરવાં. આથી લોકોને જમણુવારો બંધ થયાની દિલગીરી થશે નહીં. તેમજ બાર માસમાં બાર એવી ઉજળીઓમાં ખરચ પણ જાઓ થશે નહીં. કારણ કે ધણીમરી મોટી નાતોમાં જમણુવારોની સંખ્યા વર્ષ દહાડે આશરે સો સો ઉપર થાય છે, અને એકંદરે તેની એક મોટી રકમ થાય. સર્વે નાતોમાં ઉજળીઓના ખરચ કરતાં જમણુવારોમાં ધણી વધારે રકમ ખરચાય જ ખરચાય. જે નાતોમાં થોડા જમણુવારો થતા હોય તે નાતોવાળાએ જમણુવારોના મુખાર ઉપર નજર રાખી દર મહિને ન કરતાં દર બે મહિને અગર ત્રણ મહિને ઉજળીઓ કરવાનું રાખવું. કોઈ નાતમાં અણુસમજી લોકોને સીધે ઉપર પ્રમાણે કરવામાં અડચણ આવતી હોય અને ફંડ ન થાય તેવું હોય પણ જમણુવારોના આશ બંધ કરવાની ઇચ્છા હોય તો તે નાતોવાળાએ દર મહિને માણસ દીઠ બારે આના, ધર દીઠ રૂ. ૧૫ અથવા રૂ. ૪૦૦ સામટા થા કકડે કકડે. (હપતે) લેવાનો ઠરાવ કરવો. આથી પણ ઉજળીઓના ખરચ જતાં બાકી રકમ ફાળવ રહેશે અને ફંડ થશે. આમ કરવાથી કોઈને બારે પડવાનો સંભવ નથી. કારણ કે પેસાવાળાને નાત કરવી તે અથવા તેના પ્રમાણમાં નાણાં આપવાં તે સરખું છે. ગરીબને નાત કરવાથી ગેર-ફાયદો છે. કારણ કે તેમ કરી એ પૈસા કમાયો હોય તે ખંચાઈ જાય છે અને પાસે પૈસા ન હોય તો દેવું કરવું પડે છે. તેથી દેવું કરેલા શ્વિયા આપવાને તથા આપતાં છુધી ધણું દુઃખ વેઠવું પડે છે એટલું જ નહીં પણ તેને બ્યાજના થોડાથી પૂખવું પડે છે અને તેની ફિકરમાં તેને કંઈ ધંધો રોજગાર પણ સુજતો નથી. આ રીતથી ગરીબને ફાયદો છે.

કંઈકંઈ નાતોએ કયા કયા રિવાજ બંધ કર્યા છે, તથા જ્ઞાતિના

ફંડમાં નાણાં આપ્યાં છે તેના થોડાં એક દાખલા
નીચે આપીએ છીએ.

રાજકોટના દશા શ્રીમાળી વાણીયાની નાતે ૬૦ વર્ષ. સુધીનાં માણસના મરણ પાછળનાં તેરમાં બંધ કરી તેના બેદલામાં નાતના ફંડમાં રૂ. ૨૫ લેવાનો ઠરાવ કરેલો છે. આ બાબત તે નાતને ધન્યવાદ મળે છે.

મોતા ગામે બરાવતી પાટીદાર પરિષદે મરણ પાછળ જમણુવાર કરવાનો રિવાજ સમજીએ બંધ કરેલો છે તેથી તેને ધણીજ સાબાશી થતે છે. કારણ કે તેણે પહેલ કરી ખીજ નાતોને સારો દાખલો આપ્યો છે. આ પાટીદાર પરિષદે મરણ પાછળ જમણુવાર કરવાનો રિવાજ સમજીને બંધ કર્યો છે પણ નાત ન કરનારે વિધાવૃદ્ધિ માટે નાતના ફંડમાં કેટલી રકમ આપવી તે વિષે ઠરાવ કર્યો નથી. તોપણ નીચેના ગૃહસ્થોએ પેતાની કલ્પના બધા સાર સારી-સારી રકમે આપી છે.

૧. ખડમુપાના પાટીદાર ગૃહસ્થ રા. રા. માધવભાઈ નારણભાઈએ તેમનાં માતૃશ્રી શુજરી જતાં મરણ પાછળ જમણવાર નહીં કરવાથી બચેલી રકમ રૂ. ૭૦૧ કેળવણીના કાર્યમાં ખર્ચા છે તથા તે ઉપરાંત રૂ. ૩૦૦૦ ની કિંમતની જમીન કેળવણીના કાર્ય માટે આપી છે. ર. ખડમુપાના પાટીદાર ગૃહસ્થ રા. રા. ઉદાભાઈ વાઘાભાઈએ પોતાના મરણ બાદ મરણ પાછળ જમણવાર નહીં કરવાથી બચવાના ખર્ચાની રકમ રૂ. ૫૦૦-૭૦૦ ને બદલે રૂ. ૧૫૦૦ કેળવણીના કાર્ય માટે આપ્યા છે.

૩. ખડમુપાના પાટીદાર રા. રા. પરભુભાઈ હીરાભાઈએ પોતાના મરણ પૂછી ખારમા તેરમા નિમિત્તે સાતિ ભોજન નહીં કરવાથી બચવાના ખર્ચાની રકમ રૂ. ૭૦૧ પોતાના નાતના આગેવાનો તથા પોતાના કેટલાક સંબંધીઓને બોલાવી ખડમુપાં ગામની કન્યાશાળાનું મકાન બાંધવાના ઉપયોગ માટે આપી છે.

૪. પાટીદાર કામના રા. રા. મોરારભાઈ પરભુભાઈ એમણે પણ પોતાની જમણ ઉમ્મરને લીધે ગામના આગેવાનાને એકઠા કરી તેમની રૂબરૂ પોતાના વારસને કહ્યું કે “મારા મરણ પછી સાતિ ખરચ કરવાનો નથી, પણ કાંઈ રકમ પરમાર્થ કાર્યમાં આપવાનો છું”, તેને માટેજ રૂ. ૫૦૧ મેં કાઢ્યા છે અને તેનો ઉપયોગ તથા તળાવની રક્ષણ તથા બોડીંગનું મકાન બાંધવા ત્યાં વિદ્યાર્થીઓના ઉપયોગમાં આવે એવો કુવો બંધાવવામાં કરશેજ”

૫. કોથમડી ગામના એક પાટીદાર ગૃહસ્થ રા. વલ્લભભાઈ ગોપાળભાઈએ મરણ પાછળ જમણવારનો દુષ્ટ અને ગીધવૃત્તિને ઉતેજન આપનાર રાક્ષસી ત્રાસદાયક દુઃખદાયક અને હાંસી કરાવનારો રિવાજ પોતાનાં પિતાનાં માતૃશ્રી (વડીએષ) જે સગમગ એશા પંચાશી વર્ષની ઉમ્મરનાં હશે તે શુજરી જતાં ક્યો નહીં, અને તેને બદલે રૂ. ૪૫૦ ની રકમ પોતાના ગામને સોંપી છે.

(વધુ તપાસ કરવાથી આવા દાખલા ઘણા મળી આવશે.)

સાબાશ છે મરણ પાછળ જમણવારનો રિવાજ સમૂજનો અટકાવવાનો ફરાવ કરનાર વા કરાવનારને, તથા તે ફરાવ અમલમાં આવે એવી પ્રતિજ્ઞા લેવાની પ્રેરણા કરનાર રા. રા. બીમભાઈ શાહેજીને, અને સહજવાર સાબાશ છે સંદર ફરાવનો બરાબર અમલ કરનાર તથા કરાવનાર ખડમુપાના ઉદાભાઈ વાઘાભાઈ, માધવભાઈ નારણભાઈ માધવભાઈ, પરભુભાઈ, પારડીના નાનાભાઈ નારણભાઈ, પરભુભાઈ હીરાભાઈ, અને કોથમડીના વલ્લભભાઈ ગોપાળભાઈને, તથા કરોડોવાર સાબાશ છે માધવભાઈ નારણભાઈ, ઉદાભાઈ વાઘાભાઈ, પરભુભાઈ હીરાભાઈ, મોરારભાઈ પરભુભાઈ અને વલ્લભભાઈ ગોપાળભાઈને કે જેમણે

પોતાની જાતિનું હિત હૈયે ધરી ગુરવીરથી દિ'મતથી મરણ પાછળ બારમાં તેરમાં નિમિત્તનું જાતિભોજન નહીં કરવાથી બચેલા પૈસા વિદ્યાવૃદ્ધિના કામમાં આપ્યું અને એ રીતે પરોપકાર અને ધર્મનું કામ બંજીરું અને બીજા જાતિબંધુઓને માટે ન્યાય પક્ષે કહીએ તો હિંદુ જાતિઓને સારો દાખલો આપ્યો છે.

માધવભાઈ નારણભાઈ અને ઉકાબાઈ વાઘાભાઈએ તો જાતિ ભોજનની રકમ ઉપરાંત પૈસા આપ્યા છે. એટલે કે માધવભાઈએ પાસેનાં રૂ. ૭૦૧ ઉપરાંત જમીન વિધાં રૂ. ૩૦૦૦ ની દિ'મતની આપી છે. અને ઉકાબાઈએ ખર્ચની રકમ રૂ. ૬૦૦-૭૦૦ ને બદલે રૂ. ૧૫૦૦ આપ્યા છે.

મરણ પાછળ જમણુવારનો સિવાજ બંધ કરવા તથા વિદ્યાવૃદ્ધિ વગેરેના કંઈ માટે સરજતાથી નાણાં મળવા જુદી જુદી જાતિઓ પોતાની જાતિઓમાં નીચે પ્રમાણે ફાવેલ દાખલ કરશે તો તે નાતોનાં વખાણ થશે, નાતના હજારો લોકોની આશિષ મળશે, અને વિદ્યા તથા દુનર ઉદયોગનો જલદી અને વધારે ફેલાવો થશે, એટલું જ નહીં પણ નાતની ઉન્નતિ થશે.

“આપણી જાતિમાં કોઈપણ માણસ સ્ત્રી યા પુરુષ, વૃદ્ધ યા જુવાનનું મરણ થાય તો તેની પાછળ તેરમાં નિમિત્તની નાતનું તથા દશ એકદશ અને દ્વાદશનું કંઈ ખર્ચ (સરાબ્યાની ધાર્મિક ક્રિયા સિવાયનું) કોઈમાં પણ કરવું નહીં. જે કોઈ કરશે તે નાતનો ગુન્હેગાર થશે, અને તેની પાસેથી રૂ. ૫૦૧ દંડ લેવામાં આવશે તથા ૫ વર્ષ નાત બહાર રાખવાની સજા કરવામાં આવશે. તેરમાંની નાત તથા દશ, એકદશ અને દ્વાદશનું જાતિ ભોજન નહીં કરનારે નાતના બસા સાથે વિદ્યાવૃદ્ધિના તથા વિધવાઓની સ્થિતિ સુધારવા વગેરેના કાર્ય માટે ઓછામાં ઓછા રૂ. ૫૧ ની રકમ અને વધારેમાં વધારે પોતાની મરજીમાં આવે તેટલી રકમ તેરમાંને દિવસે જાતિના કંઈમાં આપવી, અને નાત ગોરને ત્યાં જમે કરાવી તેની સહી તથા નાતના શિક્ષકાવાળા પહોંચ લેવી (નાતે પહોંચ ખુદા ગોરને જપાવી આપવી અને સિક્કો કરાવી આપવો) સિવાય આ અવસરને માટે નાતગોરને લાગે કર છપુ-હક કે દરગુરી જે નાતે ફાવેલ હોય તે પણ આપવો.”

જે નાતોએ જુવાનનાં તેરમાં બંધ કરેલાં છે તે નાતોએ “સ્ત્રી યા પુરુષ, વૃદ્ધ યા જુવાનનું” એ શબ્દોને બદલે “વૃદ્ધ સ્ત્રી યા પુરુષનું” (તેમને ઓકર હોય યા ન હોય) એ શબ્દો લેવા કરવા આવો અગર આવી માનસજતો

કરાવ જેવો પોતાની નાતને અનુકુળ પડે તેવો (નાત કરનાર પાસેથી લેવાની દંડની રકમમાં તથા નાત બહાર રાખવાવાળાં વર્ષોમાં 'અને નાત નહીં' કરનાર પાસેથી લેવાની રકમમાં સમયાનુસાર બહુમને યા સર્વાનુમને યોગ્ય ભુજે તેવો દેરદાર કરીને) દાખલ કરવો.

કરાવ બરાબર અમલમાં આવવા માટે સખ જેમ બને તેમ સખત હોવી જોઈએ, અને એ હેતુથી દંડની રકમ તથા નાત બહાર રાખવાનાં વર્ષ ઉપરના સુસદામાં રાખવામાં આવેલ છે તે વધારે ગણાશે નહીં. તેરમાની નાત નહીં કરનાર પેઢી કોઈ કેસમાં નાતને એમ લાગે કે આમાં નો કરાવેલી રકમ લેવા કાયદે નથી તો તેવા કિસ્સામાં કરાવેલી રકમ નાતે માફ કરવી, અને માફીનો કરાવ કરી નાતના પાંચ આબરદાર ઇસમની તે ઉપર કરાવ કરતી વખતે સહી લઈ નાતના દફતરે રાખવી.

વડોદરાના દશા પોરવાડ વાણીઆની નાતે જુવાન યા વૃદ્ધ મરણ 'મસ'ગે દશા એકાદશા તથા દ્વાદશાનું કંઈ ખરચ (સરાવવાની ધાર્મિક ક્રિયા શિવાયતું) દોષમાં પાછું કરવું નહીં એવો કરાવ કરેલ છે.

નાતગોરના લાગા જે નાતોએ નકરી ન ક્યાં હોય તે નાતોએ ગોરની સાચકાત તથા નાતના લોકોની રિયતિ ધ્યાનમાં લઈ તે વિગતવાર નકરી કરવા, અને તે લાગા તથા જુદી જુદી નાતોના સુધારા ઉપરથી પોતાની નાતને અનુકુળ આવે એવા લોકમાન્ય બહુમતે સર્વેને સુખદાયક થઈ પડે તેવા ધારા ઘડી પોતાની નાતમાં ચતાં લઢાણાંની ટીપ તથા જાતિના વસ્તીપત્રક સહ જપાવી પોતાની નાતના લોકોને આપવા, તથા દરવરે નાત ઉમણી પહેલાં નાતની વાણિક હકીકત તથા હિસાબ જપાવી ધરદીક આપવાનું થઈ ઉમણી માટે નાત મળે તે દિવસે હિસાબ નકરી કરી નાખવો. (મવલન કે કોઈપણ હિસાબ નાતના જોર કે નાતના આગેવાનો વગેરે પાસેનો બાકી રહેવો ન જોઈએ) જેવી નાતના કોઈપણ માણસને કંઈપણ શંકા નાતના દંડ યા હિસાબ વગેરે બાબત રહેવા જાય નહીં.

કોઈ જાતિજન ખીજ નાતોમાં ચયેવા લોકમાન્ય સારા સુધારા નાતની જાણમાં લાવે તો નેને નાતના દંડમાંથી છંતાપ, આપવું. અને ખીજ નાતોના સુધારાનું તારણ જપાવી નાતને આપે યા નાત સુધારા સારો પ્રયત્ન કરે (માસિક ચુરતકો, બાપણો કે નાતની સખ દ્વારા) તો નાતે તેવા અહરથની (જાતિબૂધણુ વગેરેના ઇલકાન તથા ચાંદ વગેરે જાતિનો મેલાવડો કરી આપીને) જુન જાણી.

અમદાવાદના દડવા પાટીદારની જાતિમાં રા. રા. એચરદાસ અંબાઇરાસે પોતાની નાતમાં લગનનો ખર્ચ ઓછો, કરકમયત્ન કરેલો તેથી નાતે તેમની

ગુજ બાણી હતી, અને નાતનો મેળાવડો કરી તેમને સાસ પાઘડીનું ધનંત્ર આપ્યું હતું, તેમજ નામદાર અંગેન સરકારે પણ તેમને રા. બા. ને. ૪૬૬૫ સોનાનો આદ તથા કસબી સાસ જોડો આપ્યાં હતાં. આથી નાતિ સુધારવા બીજાઓ ઉશ્કેરાશે, પુસ્તકો વગેરે પ્રમટ કરશે અને બીજી નાતોમાં યજ્ઞેલા સુધારાની ખાતમી સત્વરે મળતી રહેશે.

જે ગોર શાસ્ત્રોક્ત રીતે પ્રમાણુ થયેલા અંધ પ્રમાણે ક્રિયા કરાવતો. હોય તેજ ગોર નાતનો લાગો લેવાને પાત્ર છે, અને તેવાનેજ લાગા આપવા યા અપાવવા બ્યાજબી છે. નાતગોર યા તેમના છોકરાઓને આદ્યદિક ક્રિયાઓ કરાવતાં ન આવડતી હોય તો તેમને તે ક્રિયાઓ અસાધ્ય કરાવતાં આવડે એવું જ્ઞાન મેળવવાની દરજ પાડવી. આથી જે નાતોમાં નાતગોરો આદ્યદિક ક્રિયા કરાવવામાં અજાણુ હશે તે બાણીતા થશે અને નાતોમાં ધાર્મિક ક્રિયા અસાધ્ય ચાલુ થશે, લોકોનું શ્રદ્ધ થશે, અને આદ્યદિક ક્રિયા માટે અર્થેલા પૈસા મળરે પડશે. કહે છે કે પાટીદારની જ્ઞાતિમાં નાતગોરો લગન મરણ વગેરે પ્રસંગે અગીઆરી બાણી જાય છે, “પુરાણુ કમ દર્શણુ” અથવા કર્તા ચિવશંકર શાસ્ત્રી પણ કહે છે કે ઘણાકાજ યંયાં ગોર લોકોને બ્રહ્મજ્ઞ તેવા પ્રયોગ કરવાનો ન મળવાથી જેમ તેમ ચલાવ્યાં કર્યું છે, પણ હવેથી તેમના અંધમાં જણાવ્યા પ્રમાણે છોકરાઓને શિખવવા કૃપા કરશે.

મરણ પાછળ જમણુવાર કરવાના રિવાજને ઉત્તેજન ન આપનાર અને પોતાની નાતમાં એવા રિવાજ અંધ પાડવાની પહેલ કરનાર તથા વિધાવૃદ્ધિના કંડમાં નાણાં આપનાર બહાદુર એહરથોના દાખલા:—

સુબાહની કચ્છી દશા જોસવાળની નાતમાં તે નાતના ત્રીકમજી એતશી ગુજરી જતાં તેમના પુત્રે મરણ પાછળ જમણુવાર કરવાના કંડંગા જ્ઞાતિ રિવાજની દરકાર ન કરી, પિતાના મરણ પાછળ જમણુવાર કરવાનું માંડીવાળા, એસણુ વખતે પોતાના જ્ઞાતિજાઓના લાભને માટે એક ૫૩ ઉભું કરી તેમોંથી રા. ૧૫૧ કચ્છા જોસવાળ ગુજેશ્વક સભાને વિધાશાળાના કામમાં તથા રા. ૧૦૦ નિરાશ્રીત કંડમાં આપ્યા.

બરચના વતની પટેલ મયુરભાઈ પાટીદાર ગુજરી જતાં તેમના વારસોએ નાતના રિવાજ મુજબ દરજ કરી કંકત એક દિવસની વાહવાહ કહેવરાવવા ખાતર મરનારની મિલકતનો કુમાડો કરી નાખવાને બદલે દસવણીના ઉત્તેજનાથે પાટીદાર બોર્ડી ગર્ને રા. ૫૫૦૦ ની મિલકત આપી દેવાનું અનુકરનીય પગલું બરેલ છે.

સુરતના દશા નાંગર વાણીયાંની નાતમાં મી. શુનીલાલ દામોદરદાસ બરશી વાળાએ પોતાના ૬૦ વર્ષની ઉંમરના પિતા ગુજરી જતાં મરણ પાછળ જમણુ વારનો ખર્ચ કર્યો નહોતો.

સાખાસી છે ઉપસા શુરવીર નરોને. તેમને જોડો ધન્યવાદ આપીએ તેટલો જોઈએ છે. દારણ પહેલ કાઢવી તે સહેલ વાત નથી.

સીમંતના નાતવરા બાબત.

૧. સુસ્તના મેઢ યજુર્વેદીય આદ્યની નાતે સીમંત (અધરણી) ના નાતવરા જાંધ કર્યા છે, અને દંગવ વિરુદ્ધ નાત કરનારનો રા. ૫૧ દંડ લેવાનો દંગવ કર્યો છે.

૨. કપડવણની ૨૧ ગામની દશા ખડાયતા વાણીઆની નાતે સીમંતની નાત જાંધ કરી છે અને દંગવ વિરુદ્ધ નાત કરનાર પાસેથી રા. ૨૫૧ દંડ લેવાનો દંગવ કર્યો છે. આ દંડની રકમ કેળવણી ફંડમાં વાપરવા ફરજી છે.

૩. સુસ્તના દરજીની નાતે સીમંતના નાતવરા જાંધ કર્યા છે.

ઉપલી નાતોનાં સીમંતના નાતવરા કરવાનું જાંધ કર્યું છે તેથી તેમને સાખાસી થઈ છે. તે ઉપરાંત નં. ૧-૨ ની નાતોએ નાતવરા કરનારનો દંડ ફરજી છે તેથી તેમને અધિક સાખાસી થઈ છે. આથી પણ વિશેષ નં. ૨ ની નાતે ફંડની રકમ કેળવણી ફંડમાં વાપરવા ફરજી છે તેથી તેને ધણીજ સાખાસી થઈ છે, અને તેણે (નં. ૨ ની નાતે) કરેલો દંગવ ઉત્તમ હોઈ જીજી નાતોએ અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે. તોપણ તેને બદલે ઉપરની તેમજ ખીજી હિંદુ શાંતિઓ પોતાની નાતના બધા સાથે જ નીચે પ્રમાણે દંગવ કરશે તો તે તેથી પણ વધારે ઉત્તમ અને ફાયદાદાયક થશે.

“આપણી શાંતિમાં કોઈએ સીમંતની નાતે કરવી નહીં. જે કોઈ કરશે તે નાતનો ગુન્હેગાર થશે અને તેની પાસેથી રા. ૩૦૧ દંડ લેવામાં આવશે, તથા ત્રણ વર્ષ નાત બહાર રાખવાની સજા કરવામાં આવશે. નાત નહીં કરનારે નાતના ભણા સાથે વિદ્યાવૃદ્ધિના તથા વિધવાઓની રિયતિ સુધારવા વગેરેના કામ માટે જોઈએમાં જોઈએ રા. ૧૫૧ ની રકમ અને વધારેમાં વધારે પોતાની મરજીમાં આવે તેટલી રકમ રાખડી યા બેરોબરવાને દિવસે શાંતિના ફંડમાં આપવી, અને નાતગોરને ત્યાં જામે કરવી તેની સહી તથા નાતના શિક્ષકાવાળી છાપેથી પહોંચ લેવી.” આવો અગર આવી મતલબનો દરાર જેવો પોતાની નાતને અનુકૂળ પડે તેવો (સમયો નુસાર જાડુમતે યા સર્વાનુમતે યોગ્ય સાગે તેવો ફરકાર કરીને) જુદી જુદી શાંતિઓ પોતાની નાતમાં દાખલ કરશે તે તે નાતોની વાહવાઈ કહેવાશે. ખોટાં સીમંતો અટકશે, ધર્મ જળવાશે, અને એકદરે નાતની રિયતિ સુધરતી દેશની પણ રિયતિ સુધરશે. મરણ પાછળ જમણુવારનો રિવાજ જાંધ કરવા

આગળ આપેલા ઠરાવના મુસદ્દામાંની તથા તે નીચે આપેલી કેટલીક હકીકતો આ રિવાજને પણ સાચુ પડે તેવી છે.

સીમંતના નાતવરને ઉત્તેજન ન આપનાર અને પોતની નાતમાં એવા રિવાજ બંધ પાડવાની પહેલ કરનાર તથા વિદ્યાવૃદ્ધિના ક્ષેત્રમાં નાણાં આપનાર બહાદુર ગ્રહસ્થોના દાખલા—

૧. અમદાવાદના વીમનગરા નાગરની નાતમાં રા. સા. સુનીલાલ દલપતરામ કવીશ્વરે સીમંતની નાત બંધ કરી અને નાતનો ખર્ચ રૂ. ૨૫૦-૩૦૦ થતો હતો તેને બદલે રૂ. ૪૦૦ વિદ્યાવૃદ્ધિના ક્ષેત્રમાં આપ્યા.

૨. અમદાવાદના ખડાયા વાણીઆની શાંતિમાં પ્રાણછંદનદાસ રણછોડ દાશ શાહે સીમંતની નાત નહીં કરવાની પહેલ કરી હતી. સાબાશ છે એ સુરવીર નરોને કારણ શુભકામમાં પહેલ કરવી ને મહેલ નથી. (અંપૂર્ણ.)

અને એ તે શી જાદુઈ મોહિની છે.

સુતારચાલમાં સોના ચાંદીના દાગીનાની અનેક
બ્યાપારીની દુકાનો હોવા છતાં નાકાપરની
બીજી દુકાને.

આખો દીવસ જાણે મોટા મેળો હોવાયો હોય તેમ
સવારથી સાંજ સુધી હરહમેશ સઘળી કોમ
પુરવો સ્ત્રીઓ અને બાળકોનો સતત દરોડો
રહાંજ કરે છે.

તે મોહની માત્ર.

ત્રવાડી રતીલાલ પ્રભાશંકરની દુકાનનો
એક જ ભાવ, ઉત્તમ માલ, અને પ્રામાણિક ધંધો છે.
લીધેલા માલો નાણાં બજાર ભાવે મચુરી કાપી
તુરંત પાછાં અપાય છે.

રતીલાલ પ્રભાશંકર ત્રવાડી.

૩૦ સુતાર ચાલ. (નાકા પરની બીજી દુકાન)

અંખડ.

તંત્રીની નોંધ.

અમારું પુરું થતું ત્રીજું વર્ષ.

મરત મોઢ ડ્રમનો આ બાસ સર્વ ત્રણ વર્ષ પુરા કરેછે, ને એક માસ પછી ચોથા વર્ષમાં પ્રવેશ કરશે. તે સાથે તદ્વસ્થાન-સ્થભાવ પ્રમાણે તે પરદીય પોણણ ત્યજી દઇ પોતે પોતાના પગ ઉપર ઉભો રહેવા માટે પણ પ્રયત્ન કરશે. હજી તો બાળક છે, એકલવાયો છે, અને અન્યની આંગળીના ટેકાની પણ અપેક્ષા વાળો છે, તેથી ક્ષયિત તે પડે આખરે તો તેના મુન મુનેચ્છેડા તેને નભાવી લેશે એવી નમ્ર પ્રાર્થના છે.

આર્થિક સાહાય્યક ગૃહસ્થાનો આભાર.

સર્વ ક્રાંતિને સુવિદિત તો છે કે આ માર્ગદર્શનો જન્મ વાલુકાના રક્તીય મારા સ્વસંવાયના ઉદાર દિસના ગૃહસ્થ ત્રીયુત ત્રવાડી પ્રજારાંકર ત્રિયુવનન આશ્રયથીજ થયે હોતો. ત્રણ વર્ષ મુધી તેમના તરફથી પુરતી આર્થિક સાહાય્ય-થીજ મારો આ પ્રયાસ આ સિયતિએ પડ્યોંચો છે. પણ તે સાથે આ વાત સર્વને વિદિત ન પણ હોય કે આ માસિક ચલાવવાનો ધંધો શાંતિ જનોની સેવા કરવાના કેવળ શુદ્ધ ઉદ્દેશથીજ ઉભય પ્રદે રવીકયોં હોતો. ત્રણ વર્ષના વહીવટથી દરસાસ માસિકને ખોટમાંજ કામ કરવું પડ્યું છે. હવે તે મદદ કરતાં વડીલ ગૃહસ્થ વયોજીવ અયેલા હોઇ ઉત્તરાવસ્થાની શાંતિ માટે તેમનો નિવાસ દેશમાંજ યેતો હોવાથી મુર્મના આ પાંગળા કાર્યમાં તેમને વધારે સાંખો વખત વિશેષ તુક્યાનીમાં ઉતારવા ઉચિત લાગ્યું નથી. વળી પ્રેમુકૃપાથી ધરના ખેસની પણ વ્યવસ્થા થઇ ગઇ છે તો ચોંચા વર્ષથી તેમની મદદ લેવી સાભાર બદ કરવાની છે. આખરે મુધી તેમણે આપેલી અમૂલ્ય સહાય જાણ માસિક તેમનું આજીવન આભારી રહેશે. માસિકદાર કૃતિસેવા કરવાની મારી પોતાની.

હોંશને અમલમાં મુકવા શરૂઆતમાં તેમણે અને આ પ્રકારે કરેલી મદદ બદલે
હું પોતે પણ તેમનો મુક્તકંઠે આભાર પ્રદર્શિત કરવાની મારી પવિત્ર કરનાર
સમજી છું. આ સત્કર્મન ગૃહસ્થનો ફોટો જન-સુઆરીના અંકમાં પ્રકટ થશે.

માસિકને વિરોધભાવથી ભજતા ભકતોનો પણ આભાર.

અંગ્રેજી જણાવવું અપ્રાસંગિક નહીં જાણાય કે માસિકને બંધ થયેલું
જેવા ઇચ્છનારા, માસિકની કાળી બાબુજી જેનારા, તેના શુદ્ધ હેતુપુરઃસર
સખાઓનો પણ બુદ્ધિચાતુર્યથી અનર્થ કરી બોળાં જોડેના ભમાવનારા, માસિકની
બોલીસી પોતાના મનસ્વી તરંગ પ્રમાણે ન હોવાથીજ માસિક પ્રતિ
ઉદ્વિગ્ન ચિત્તથી જોનારા, ઉતેજન આપવાને બદલે અવગણી મતિથી ગ્રોહો
પ્રદાનનારા, ને માર્તંડના તિર્કણ પ્રકાશથી ખુદ મારાપર લાયબલ માંડવાનો
પ્રસોપ કરનારા શુરવીર હિતશત્રુઓ પણ પ્રજા કૃપાથી હવે શાંત થયેલા જણાય
છે. જે બંદસ પ્રથમ ને વિરોધી શુભેચ્છકોનો ને તે સાથે તેમની કુબુદ્ધિને શાંત
કરનાર પગમાંમાની અકાળ કળાનો પણ આભાર માનવો યોગ્ય ધારું છું.

માર્તંડ કેરેલી ચલિચિત્ર સેવા.

આ અંકમાંજ પ્રગટ થયેલી આખા ચર્પના ત્રિપયોની અનુક્રમશ્ચિકા
પરથી સહજ જણાઇ આવશે કે માર્તંડે વાચનની વિપુલતા વિવિધતા અને
ઉદ્કૃષ્ટતા સાચવવા કયાશ રાખી નથી. મારી મોઢ જાતિના ક્ષિપ્ર લેખકો માર્ટે
હું વારંવાર આભાર પ્રકટ કરી ચુક્યો છું તેથી અંગ્રેજી પુનરુક્તિ કરતો નથી.

માસિકના ધ્યેય પેટા સૈધી પ્રથમ ધ્યેય ને મોટું કાર્ય મોઢ કામની
પ્રતિભા મજા છતિદાસ શ્રીધર્મારણ્ય પ્રકટ કરી તેને મોઢ કામમાં પ્રસરોવવાનું
જે યોગજ વખતમાં શરૂ થશે. બીજું ધ્યેય શ્રી ભારતવર્ષીય મોઢ બ્રહ્મ
સમાજની સ્થાપનાનું બીજું પણ રોપાઇ ગયું છે, તેને હવે કાર્ય કરતી કરી
તે દ્વારા સંગીન હિલચાતો પણ વખત જતાં શરૂ થશે. ત્રીજું ધ્યેય સમસ્ત મોઢ
કામના ઉછરતા રથબો વિદ્યાર્થીઓ માર્ટે સવડ પડતી જગ્યાએ એક વિશાલ
છાત્રાલય ખોલવાની યોજના પણ તેની ઘટિકા આવતાં આપોઆપ ધમકાઈ જશે. દર-
મીયાન માર્તંડનાં પ્રખર દિરેલોનો પ્રકાશ તો ચાલુજ છે; વખત જતાં તે પ્રપતનું
પણ શુભ પરિણામ જણાયા વગર રહેશે નહીં.

આ સિવાય બીજાં પણ ધ્યેય તો અનેક છે, પરંતુ ચિંતા પ્રયત્નનો
જોષ એ તેવો પડછંદો પડતો નથી. સર્વ કાંઈ તૈયાર. રસોઈ પર પાટલા બીજાવી
જામવાની રાહ જુઓ છે, પણ કુમારો પુટ્યા મદદ કરનારા સ્વયંસેવકો ક્યાં
છે ? આ કાર્યો એકલા હાથથી બંનવું જોઈએ અશક્ય છે, તેટલાંજ શુરતા ઉત્સા-

હથી સંગીત મહત્તા અભાવે જોશમેર ચાલવાં પણ અસંભવિતજ લેખી શકાય. વળી વખતે વખતનું કામ કરે છે. અત્યારે તો ગાઢ અધિકારના પ્રદેશમાં પ્રમાણ પાડી નવે ભાગે દર્શાવાય છે. પછી રેશનો રેક્ષમાડી ને તે દ્વારા સંગીતને મેવા-વ્યાપાર શરૂ થશે. આ વાત પણ સક્ષમાં લેવા જેવી છે.

આ આખું વર્ષ સગબમ માસિક નિયમિતજ નીકળ્યું છે. એકલાં કાર્યનો બોલને પણ હવે કાંઈક ઓછો થવા લાગ્યો છે, છતાં તદ્દન મુક્ત તો નથીજ થયો. મારી જાગ્રતમાં એક અડગ સાહિત્યિકની ઓટ-હવ્વ પુરાણ નથી, તેથી એકલેહાથે જેમ જેમ વિશેષ વખત મળે તેમ તેમ મારી પોતાની લેખિ-નીને પણ શ્રમ અપાતો જશે. રમુછ દુઝડા લખનાર બાઈબંધ “ગગનવિહારી” પણ કોણ જાણે કંઈ શુધામાં છુપાઈ ગયા છે તેમને શોધી કાઢી સંદેશા માટે આમંત્રીશ. માસિક દ્વારા સાહિત્યનાં પણ વિવિધ અંગો પાપયા અનુષ્ઠ થશે. પરંતુ વાંધો માત્ર આર્થિક વિપુલતાનો છે. તે માટે નીચે જણાવેલી યોજના સફળ નીવડે તો મારા પોતા તરફના પ્રયત્નમાં તો કાંઈ કચાસ રહેશે નહીં. દાસ પણ જ્ઞાતિસાથે સાહિત્ય સેવા થતી તો જોઈ શકાશે. માત્ર હાલનાં અન્ય માસિકોની જેમ બાજાડબરની ઉલ્લુપ સાગે તો જણાવીશ કે મારા પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે મને બહારનો બપડો પસંદ નથી. માત્ર અંદરનું વરતુ ઉચ્ચકાટીનું નરો તો હરકાઈ તેની થોડી દર કરશે. શુદ્ધ સત્યને સહુમારની જડર હોતી નથી.

માસિકને સ્વાશ્રયી જતાવવાની આવશ્યકતા.

અન્ય માસિકોની કાર્યવાહી પ્રમાણે હુંપુ રાખવા કાંઈજ કારણ નથી કે હાલ માસિકોની ૧૫૦ નકલો નીકળે છે. તેમાં અન્ય માસિકોને બદલામાં અને લેખ-કોને ઉત્તેજન વીગેરેમાં જતી નકલો બાદ કરતાં સગબમ સવાપાંચશે સવાજમ આપ-નારા ગ્રાહકો રહે છે. હવે વિચાર કરો કે સમસ્ત મોટ કોમ જેવી વિશાળ જ્ઞાતિમાં ગ્રાહકોની આટલી થોડી સંખ્યા હોવી એ કોને માટે સરમાવનાર છે ? માસિક અનિયમિત તો નથીજ વાચન પણ પુરતું આપે છે, સવાજમ પણ વાચનના પ્રમાણમાં હાલને બાવે વિશેષ નથી, તો ગ્રાહક સંખ્યા આટલી ઓછી કેમ ? જવાબ એટલોજ છે કે આગળ જણાવ્યા પ્રમાણે આવાં સાર્વજનિક સત્કાર્યોમાં મદદ આપવાના ઉત્સાહની ઉલ્લુપ. સ્ત્રી સૌના પંધા કમાણીમાં ગરમુષ છે. કોને પડી છે કે આ પાંગળા કામમાં મદદ કરે ? અરે ! માસિક પ્રતિ માસે મળતાં જતાં વગેરે માણે સવાજમ આપવાનું પણ જેમને થોડી સાગે તેમના તરફથી વિશેષ મદદની આશા ફેટલી રાખી શકાય ! આવા કડવા અનુભવોજ માનિકની શરૂઆતમાં જીંદગી, થી સવાજમ વચુલ કરવાનું અંગીકૃત્ય કન્યું પડ્યું છે. જેટલા ઉત્સાહથી હું પોતે સેવાની ઉત્કટ અભિલાષા જ્ઞાતું છું તેટલાજ પ્રમાણમાં નાનું

પ્રોત્સાહન મળતું રહે તો રંગ ઝોર ખમે. પણ હવે- ક્ષેત્ર સાધુજીએતું છે. ને તેથીજ આવી મુશ્કેલીઓ નડે છે. છતાં નિરાશ થયે પાસવે નહીં. હાલન જે વસ્તુસ્થિતિ છે તેમાંથી પણ આપણે આપણો માર્ગ તો શોધવોજ બેઠ્યો. તે હાલનો દરેક વાચક દ્રઢ એકજ વિશેષ આહુક મેળવી આપવા હામ બીડે તો માસિક રૂપી રીતે તેના પગપર ચાલી શકે. જો. માર્તંડુને લાંબો વખત ચલાવવું હોય, તેનો વિશેષ લાભ લેવાનું ચાલુ રાખવું હોય, તે ઉત્તેજનને પાત્ર છે એમ આ ત્રણ વર્ષની કારગીર્દી પરથી સર્વ કોમની ખાત્રી થઈ હોય તો તેના નિભાવનો સર્વ ભાર મારા એકલા પર ન નાંખતાં મારા સર્વ સાહાય્યોએ ખનતી મદદ કરવાનો શ્રમ પણ ઉકાવાની પોતાની ધર્મ્ય દરજ સમજવી બેઠ્યો. એ તો ખુલ્લું જ છે કે આહુક સંખ્યા જેમ વધારે તેમ ખર્ચ ઓછું લાગે, ને તેથી ભવિષ્યમાં લવાજમ પણ ઘટાડી શકાય, તો આ બાબત વાંચી અંક બંધ કરતાં અગાઉજ આહુકો વધારવાના કાર્યમાં દરેક સજ્જન વાચક મદદ કરશે તો મને મારા કાર્યમાં ત્રિગુણિત ઉત્સાહ મળશે.

માસિક માટે નિભાવ ફંડની યોજના.

હાલને હિસાબે પ્રતિવર્ષે માસિકને લગભગ રૂ. ત્રણસોની તુકચાનીનો સંભવ છે. આ તુકચાની લાંબો વખત હું પોતે વેડી શકું એટલો હું શ્રીમંત નથી, તો મોટ કોમના સદસીપુત્રોની શું એ દરજ નથી કે પોતાની સાતિમાં માર્તંડુનો ઉદય સદાકાળ રાખવા પોતાથી ખનતી દરેક આર્થિક આદાય આપવી ? આહુક સંખ્યા ઓછામાં ઓછી એક હજાર થાય, ને રૂ. પાંચ નરતું સ્થાયી ફંડ રહે તો આટલું જ વાચન આપતાં છતાં લવાજમ ધરાડી રા. કરી શકાય. ધણાએ મોટ શ્રીમંત બંધુઓ પુણ્યનાં અનેક કીર્તીમાં લક્ષ્મી વ.પરે છે, તો આ પણ એક પુણ્યનું કાર્ય સમજી તેટલા ફંડની જોગવાઈ કરી આપનાર કોઈ વીરલા નહીં નીકળે ? મોટ કોમમાં એવા કોઈ મોયના પૂત જન્મ્યા નથી શું ? ઘણા એ છે. એક એક મુશ્કેલ એટલેટલી એકજ વખતે મદદ કરે તેવા પણ છે, પરંતુ સ્વચ્છાતિના સાહિત્યને ખીલવી તેને પોપવાનો આ પુણ્યનો માર્ગ તેમની ધ્યાનમાં ઉતરવો બેઠ્યો. ૩. એકેક સજ્જનની મદદ કરે એવા તો અનેક મોટ વણિક શ્રીમંતો મોટ કોમને શોભાવી રહ્યા છે. છતાં સર્વ કોઈ તરફથી યથાશક્તિ મદદ મળશે તો તેપણ લારણીપૂર્વક અને મદદનું સ્વરૂપ સારી રીતે સમજાવને કરાંએલી દેવાથી વિશેષ આદરણીય થઈ પડશે. માસિક પ્રતિ સદલાવથી જીનારા તો પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ રીતે ઘણા અનુભવ્યા છે, પરંતુ હવે ખીસ્સામાંથી મદદ કરી આત્મબોગ આપનારા સાચી લાગણી ધરાવનારા સાચા બહતોજેટલા છે તો કરી એવાનો આ પ્રસંગ ઉપરિચિત થાય.

છે. આનંદકાલ ધણાં આવાં સાર્વજનિક કાર્યો મદદને અભાવે અટકી પડે છે. એવો કડવો અનુભવ મને ન થાય, ને સમસ્ત મોઢ સાતિની ઉન્નતિનો ઉગેલો આ છેમ આટલેથીજ કદમાઈ ન જાય તેની સાવચેતી સર્વકોષ મોઢ સંજ્ઞાધારીને રાખવી ધટે છે. માસિક બંધ પડશે તો લાજ મારી નહીં જાય, પણ મોઢ કોમની જશે એ પણ ખસુસ યાદ રાખવું. તો સુઠ વાચક ! કરી લે વિચાર, ને યા તૈયાર બનતી સાહાય્ય આપવા. નિમાવ ફડની આયોજના માટે વિશેષ વીગત હવે પછી પ્રગટ થશે.

લેટ આપવાની પદ્ધતિ બંધ કરવામાં આવે છે.

ચાલુ સાલથી માસિકનું લવાજમ રૂ. ત્રણ ક્યાં પછી ફેટલાકને તે ભારે થઈ પડ્યું છે એમ જણાતાં કાંઈક વળતર અપાય તો ઠીક એવા હેતુથી કોષની 'પણુ માંગણી સિવાય મેં' પોતેજ ચાલુ સાલ એકાદયરીની લેટ આપી હતી, ને ૧૯૨૨ ની સાલ માટે કાંઈક પુસ્તક લેટ આપવાનું જણાવાયું હતું. પરંતુ ગઈ ત્રણ સાલનો એકંદર હિસાબ તપાસતાં તથા હાલના સંજોગો જોતાં આખા વર્ષનું ખર્ચ ગણતાં મૂળમાંજ નુકશાની જતી જણાય છે, તો લેટનું વધારાનું ખર્ચ શી રીતે પોસાઈ શકે ? વળી માર્તિજનો દીવાળીનો અંક પણ એક લેટના પુસ્તકનીજ ગરજ સારતો હોવાથી હવેથી માસિકને અંગે લેટ આપવાની યોજના સંદર્ભ બંધ કરવી પડી છે, પરંતુ જેમની હરિજા હશે તેમને માફ "આદર્શભૂત છવન" નામનું પુસ્તક તેની અર્ધી કાંમતે એટલે ચાર આને જાન્યુઆરી ૧૯૨૨ ના અંત સુધી મંગાવશે તેમને શીલકમાં હશે ત્યાંસુધી આપીશું. પોસ્ટેજ માટે એક આનાની દીકાટ વધારે મળી મંગાવનારે પાંચ આનાની પોસ્ટની દીકાટો મોકલવી.

આવતો જાન્યુઆરી ૧૯૨૨ નો પ્રથમ અંક વી. પી. થી મોકલશે.

નવા વર્ષનો પ્રથમ અંક વી. પી. થીજ મોકલાશે. તો ને સ્વીકારી લેવા વાદોખરત કરી લેવો. હાલના આહકો જોટલીજ નક્કો છપાય છે. તો મોડા આહક થનારને તેમજ એક વખત વી. પી. પાછું મોકલી ફરીથી તે અંક મંગાવનારને પાછળથી અંકો મળી શકશે નહીં તેની નોંધ લેવી. નવા આહકો થનારાએ નામે તુર્તજ નોંધવવાં.

છેવટ.

માર્તિજને એક વા અન્ય પ્રકારે પ્રત્યક્ષ વાન્વતોક્ષ રીતે મદદ કરતા દરેક સાહાય્યક બંધુનો અંતઃકરણથી અભ્યાર માનું છું, ને માસિકને પગલર કરવા તન મન ધનથી બનતી દરેક મદદ તેઓ અવિધ્માં પણ સતત આપતા રહેશે એમ આથી વિરમું છું. ઇતિ એમ.

અધિપતિ-મોઢ માર્તિજ.

સ્વં શાસ્ત્રીજી કરુણાશંકર માનુશંકર

અમની હુંક જીવન નોંધ.

મહાગત વે. શા. સં. શાસ્ત્રી કરુણાશંકરજીને જન્મ મુરતી જીલ્લામાં આવેલા વલસાડ ગામમાં સં. ૧૮૨૪ ના આષાઢ કૃષ્ણ ૧૧ ને બુધવારે થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ બાનુશંકર તથા માતાનું નામ પાર્વતી હતું. ગોત્ર વશિષ્ઠ, પ્રવર તથા વશિષ્ઠ, ઇન્દ્રપ્રસ્થ અને બરદાસ. જ્ઞાને શુદ્ધ પશુવેદની માધ્યમિનીય શાખાના ચાતુર્વેદીય મોઢ બ્રાહ્મણ હતા.

સ્વ. શાસ્ત્રીજીએ ૧૧ વર્ષની હુંકવયમાં ગુજરાતી ચોપા પોરણની પરીક્ષા પસાર કરી ૧૨ વર્ષથી સંસ્કૃત શિક્ષણની શરૂઆત કરી. એ સમયમાં સ્વં શાસ્ત્રીજીના પિતા બાનુશંકરશાસ્ત્રી યાજ્ઞમાં જીવનનિર્વાહ માટે રહેતા હતા. જેને સમયે સ્વં શાસ્ત્રીજી યાજ્ઞથી દરરોજ મુંબઈ આવતા, અને વે. શા. સં. શંભુનાથ શાસ્ત્રી પાસે અધ્યયન કરતા. પાછળથી મુંબઈમાં ગુલાલવાડીમાળ એક ઘરમાં બીજા સિદ્ધાર્થીઓની સાથે રહેવાનું કરીને મારી રીતે અભ્યાસ કરવા માંડ્યો. લગભગ એક વરસ જેટલો સમય મુંબઈમાં રહીને ૧૩ વર્ષની ઉંમરે વડોદરા ગયા.

સ્વ. શાસ્ત્રી કરુણાશંકરજીએ વડોદરામાં વે. શા. સં. નર્મદા કંઠશાસ્ત્રી પાસે અધ્યયન શરૂ કર્યું. ત્યાં પોતાની શીઘ્રગ્રાહકશક્તિથી તથા બહુવામાં અત્યંત ૨૦ તરીકે ત્યાંના જાણેમા પ્રથમ પંક્તિએ રહીને શુરેકૃપા સ્તોત્ર થોડાજ વર્ષમાં વ્યાકરણ અને સાહિત્યના જ્ઞાન સાથે ન્યોતિષ અને પેદેકુંડ પશુ માઈ ઉંચું જ્ઞાન મેળવ્યું. પંદર વર્ષની ઉંમરે નડીયાદમાં એમના પિતાશ્રીની દેખરેખ નીચે શ્રીધરી ટીકાસંગેત બાગવતની મહતાહ કરી. સ્વ. શાસ્ત્રીજીએ આખી જીંદગીમાં મહતાહ પ્રસંગે ચુર્ચિકાનો, સ્પર્શ પૂણ કયો નહતો. સંગીત ઉપર તેમને નાની ઉંમરથીજ પ્રેમ હતો. તેને સમયે અવકાશના સમયમાં હરિકીર્તન ગીતવાની વિચાર કયો, અને વડોદરાના એક પ્રખિદ દક્ષિણી બુવાને ત્યાં શીખવાનો આરંભ કયો. કેટલોજ વખત ગયા પછી એમને દક્ષિણાત્મ શિક્ષણ પદ્ધતિ મંદુરતિવાળી બહુપ્ર. એમને જે સારીગમે તૈયાર કરવાને અર્પતી તેને માટે દરથી તે બાર દિવસનું નિયમિત અંધન હતું. એક દિવસે બુવાશ્રીને

તેમણે જણાવ્યું કે આપની શિશુવૃદ્ધિ કેટલાક શીખનારા માટે ઠીક હશે, પણ અંગ્રજ વિદ્યાથીને કેટલાબરી થઈ પડે છે. મારે માટે સમયનું બંધન કહાડી નાખે તો ઠીક થાય. હું ૧૨ દિવસનો અભ્યાસ ૩ દિવસમાં તૈયાર કરી આપીશ, અને ખાત્રી થાય કે બરોબર આવડ્યું છે તો જ આગળ શીખવજો. એમ જતાં બુવાથીએ સાર જણાવી દીધું કે ૧૨ દિવસથી એજા દિવસમાં એક સારીગમ તૈયાર થઈ શકેજ નહિ. આ કારણથી કીર્તન શીખવાનો વ્યવસાય ત્યાંથીજ પડતો મુક્યો. મરાઠી ભાષાના કીર્તનતરંગિણી વગેરે પુસ્તકો ખરીદીને ધરેજ વાંચવા માડ્યાં. અભ્યાસ કરવાની છુદ્ધિથી વખતે, વખત મંદિરામાં હરિકીર્તનો સાંભળવાને જતા. તે વખતે હરિકીર્તન તથા વેદ એ બે ક્રિયાદ્વારા જીવન તંત્ર ચલાવવાનો એમનો વિચાર હતો.

એ સમયમાં એમને જીવન શાસ્ત્રોની અપેક્ષા કરતાં સાહિત્યશાસ્ત્ર તરફ વધારે પ્રક્ષપાત હતો. સંસ્કૃત નાટકો જેટલાં જણવામાં આવ્યાં તેટલાં સગભગ બધાંએ અવલોકનશુદ્ધિથી વાંચી શીધાં. એઓને ખાસ કરીને ભવમૃતિની કવિતા ઉપર વધારે પ્રક્ષપાત હતો. જે અરસમાં. સ્વ. મણિભાઈનું ઉત્તરરામચરિતનું ભાષાંતર બહાર પડ્યું તેજ વખતે એમણે મહાવીરચરિતનું ભાષાંતર કરવાની શરૂઆત કરી એને જ માસમાં પૂર્ણ કરી નાખ્યું. ગુજરાતી નાટકોના દરેક અંગમાં એમને અતૈયિત્ય જણાતું, અને કંઈતા કે નાટ્યશાસ્ત્ર દ્વીયાની અનીતિને મટાડનાર મીઠું ઔષધ છે, પણ ચિકિત્સકો સારા નથી. વખત જતાં સાહિત્ય તરફનો પ્રેમ ઓછો થયો અને તેની જગ્યાએ તત્વજ્ઞાનને સ્થાન ક્યું. આગળ જતાં, ન્યારે જીવનતંત્ર માટે નડીઆદમાં સ્થાયી નિવાસ કરીને રજા, ત્યારે સ્વ. મનઃસુખરામ સર્વરામના ખાસ આગ્રયથી રહેલા નિર્મળ પંડિત ગોવિંદસિંહ (ગંડાસાધુ) પાસે ત્યાય અને વેદાંતનું વિશેષ અધ્યયન ક્યું. ત્યારથી એમને વેદાંત અત્યંત પ્રિય થઈ પડ્યું. એઓ ન્યારે ન્યારે બહારગામ જતા ત્યારે એમની પોટલીમાં બહુમૂલ્ય પાંખવાની ખાસ આરા ધરનું માણસોને આપી રાખી હતી.

સંવત ૧૮૪૩ ના વર્ષથી એમના પિતાશ્રીનું રહેવું નડીઆદમાં થયું ત્યારથી સ્વ. શાસ્ત્રીજી કેટલોક સમય નડીઆદમાં રહેતા અને કેટલોક સમય વડોદરામાં રહેતા. ગૃહબ્યવહાર સાચવવાની એમની ઈચ્છા બધી ચોગ્યતા જણાઈ હતી કે જેથી ૧૫ વર્ષની વયમાં પેસાનો સર્વ વહીવટ પિતા તરફથી એમના હાથમાં મુકાયો હતો. સંવત ૧૮૫૨ માં ન્યારે પિતાશ્રીને કેસાસવાસ થયો ત્યારે વડોદરાને છેલ્લા પ્રણામ કરીને નડીઆદમાં સ્થાયી નિવાસ કર્યો; એ વખતે શાસ્ત્રીજીનું વય ૨૩ વર્ષનું હતું.

ચોડ. દિવસના પરિચયથી સ્વ. મહિલાસ ભાઈ સાથે તેમને સ્નેહ બંધાયે. વખત જતાં નડીઆદના નાગર કુટુંબોમાં એમની ખ્યાતિ પ્રસરી, અને સ્વ. શ્રીયુત ગોવર્ધનરામભાઈએ પોતાના દુરમાં એમની કથા પ્રવચન-મૃદે યોજના કરી. પાછળથી સ્વ. ગોવર્ધનરામ તથા રા. રા. શ્રીયુત નરહરરામ ભાઈએ બંધાવેલા શ્રીનાથજીનાં મંદિરમાં એમનું શાસ્ત્રપ્રવચન થતું હતું, તેમજ અમદાવાદી ચૌદાની નજીક મોદવાણીયાની ધર્મશાળામાં નીત્ય કથા માટે યોજના થઈ હતી. અધ્યયન કાળમાં વૈદ્ય થવાની ઉમેદ હતી તેને પડતી મુશ્કેલી ઉપદેશક તરીકેનું કાર્ય સ્વીકાર્યું અને છેવટ સુધી ચાલુ રાખ્યું.

મહાભારત ઉપર શાસ્ત્રીજીનો નિઃસિમ પ્રેમ હતો. એજ પ્રેમના આવેશમાં સ વત ૧૯૫૯ ના વર્ષમાં મહાભારતના બાબાંતરતું કાર્ય શરૂ કર્યું. તે વખતે સરતું સાહિત્ય વર્ષકે મંડળીતો જન્મ પણ થયો ન હતો. લગભગ પોણા ભાગ જેટલું આદિપર્વનું બાબાંતર ક્યાં પછીથી વિચાર થયો કે હું આ મંથને છપાવીશ શી રીતે? ઇચ્છા પાર પાડનારા સમાનધર્મી સ્વામીશ્રી અખંડાનંદજીનો સમાગમ નિઃશીમ આતદ કરનારો થઈ પડ્યો. એ સમાગમના દ્વલ તરીકે મહાભારતનો પ્રથમ ભાગ પણ આર્યપ્રજ્ઞના હાથમાં ગયેલો જોવાને સમયના દૃઢે શાસ્ત્રીજી વિદ્યમાન રહ્યા નથી એ જોયનીય છે. અને નીરપાયે કહેવું પડે છે કે કાલાય તસ્મૈ નમઃ તે કાળને નમસ્કાર હો. ૦

શાસ્ત્રીજીનું લગ્ન વલસાડમાં શુક્લ મયારામ આદિયરામને ત્યાં થયું હતું. એમની સ્ત્રીનું નામ કાશીબેહેન હતું. અ. સૈા. કાશીબેન અત્યંત સરળ સ્વભાવનાં અને ગ્રહકાર્યમ જ તત્પર રહેનારાં હતાં. એમને લેખન વાચનની સામાન્ય કેળવણી મળી હતી, છતાં ગૃહિણી તરીકેનું સાચું વર્તન ચલાવવાની અદ્ભૂતશક્તિ એમનામાં હતી.

સ વત ૧૯૭૦ માં શાસ્ત્રીજીનાં પત્ની કાશીબેનનું સત્તિશ રોગથી સ્વર્ગગમન થયું. એમના અવસાન વખતે શાસ્ત્રીજીને ત્રણ મંતાન હતાં. જેમ બને તેમ એકાતવાસ રાખી લોઈદેવતાં કયો તરફ જુલિને પ્રેરતી એ એવસ્કર છે એમ ધારીને સારી જેવી કમાણીની જરાપણ દરકાર ન કરતાં સંવત ૧૯૭૧ માં નડીઆદજોડાયું. પોતાના વનન વલસાડમાં ચોડા માસ રહીને એમના ભાઈ રા. બર્મદાસજી શાસ્ત્રીના આગ્રહથી મુંબઈ ગયા. મુંબઈ જઈને મહાભારતનું બાબાંતર અપાટબંધ કરવાનો વ્યવસાય ચલાવ્યો. એ પ્રસંગે જાતિહિતની કયો તરફ નજર દોડાવી જાતિની ઉન્નતિમાટે બીજા અનેક પ્રવર્તો એમને નકામ. ગણ્યા અને કેળવણીની વૃદ્ધિ કરવી એજ ખરો રસ્તો છે એમ

નિશ્ચય થતાં એમણે મુંબઈમાં વસતા ઉત્સાહી મોઢાં જાનિયાં છુઓને એકાઠી કર્યાં. પોતાનો મનોરથ નિર્વેદન કરી બધાની અનુમતિ મેળવી “ શ્રી મોઢાં બ્રાહ્મણ વધોતેજક સભા ” નામની સંસ્થા સ્થાપન કરી. આ સભા માટે એઓ ધણીજ સાગણી ધરાવતા હતા જેથી બીજાં કાર્યો છોડી દઈ સભાનું કામ પહેલું કરતા. સભા પ્રત્યેના અપૂર્વ પ્રેમ અને ઉત્સાહને લીધેજ સાગસાગટ ત્રણ વરસ સુધી એ સભાના ઉપપ્રમુખ તરીકે ચુંટાયા હતા. અને એમનું આયુષ્ય જો તંબાધું હોત તો હજી પણ કેટલાંએક વર્ષો સુધી એઓજ કાયમ રહેતે, શાસ્ત્રીજીના પવિત્ર હાથથી સ્થાપન કરાયેલું આ મંડળ કેવા સંગીન પાયા ઉપર વિદ્યોત્તેજનનું કાર્ય કરી રહ્યું છે તે હાલ આપણે પ્રત્યક્ષ જોઈ શકા છીએ.

સંવત ૧૯૭૪ ના બાદરવા વદમાં શાસ્ત્રીજીને જ્વર ચડ્યો. શરૂઆતનાં માંદગીના ૧૯ દિવસ પસાર થયા, તે સંવત ૧૯૭૪ ના આશ્વિન શુક્લ ૧૦ (પીજ્યા દશમી) ને સોમવારે ત્રણે ૯ વાગે સંસારયાત્રાના પ્રણયો ઉપર વિનય મેળવીને તે ઉદારત્માએ પ્રયાણ કર્યું.

વિદ્વાનોનું વિશ્વભ્રમણપત્ર રચાન રામનિવાસ રામવનવાસ શબ્દમાં પરિણામ પામ્યું છે. મોઢાંયાતુરવેદીય જ્ઞાતિનું રત્ન ૪૬ વર્ષની ઉંમરમાં જનું રહ્યું છે. તેમના પોતાના મંતવ્ય પ્રમાણે પ્રકૃતિનો શોક કરવો નકામો છે એટલે તે ન કરતાં એમના ઉદાત્ત વિચારોને આગળ ચલાવનાર કોઈ પ્રેમશૂર. વિપ્ર નીકળે એટલી અમર આશા સાથે કાલાપ તત્ત્વે નમઃ આવા રત્નોને અકાળે પરલોકમાં મોકલનાર અનુલંબનીય શાસન કાષ્ઠાત્મા વિદેશ્ય ભગવાનને નમસ્કાર* હો.

તંત્રીની નોંધ-વે. શા. સં. શાસ્ત્રીજી મોતીરામ કલ્યાણજી એમણે લખી પગલ કરેલી સદ્ગત શાસ્ત્રીજીની સ્વતંત્ર જીવનનોંધનું કુંકણ કરી આ હકીકત આ પ્રગટ કરાઈ છે. ***

મોઢાં માતૃષ્ઠ કાર્યાલય.

વડીલો આપણા (ગ.જ.શાહ)	૪૩૩	ત્રિવેદી સાતિનક તંત્રો તોડ કેમ	૨૪૮
મૂર્ખતા (ચ. ભ. મોદી)	૪૩૭	લવાય !	૨૪૮
આત્મજ્ઞાનની પ્રેક્ષા		ચાંપાનેરી મોઢ વણિક સાતિમાં	
(ચુ. લ. ત્રિવેદી)	૪૮૭	આવેલી જાગૃતિ	૨૫૨
વિદ્યાદાન (વિ. જ. જોશી)	૪૮૯	મોઢ કોમનું મંગળ પ્રભાત	૪૮૦
કર્મ ચતુર્દશી (જયકૃષ્ણાત્મજ)	૪૯૦	તંત્રીની નોંધ	૬૫૫
વહાલી કવિતાને (મહાવીર પ્રસાદ) ૪૯૧		૪ ધાર્મિક.	
સ્વદેશસેવા (લલીત)	૫૧૪	તપશ્ચર્યા (શાસ્ત્રી મયાશંકરજી.)	૧૫
શુભેચ્છા (જયકૃષ્ણાત્મજ)	૫૨૨	આત્મનિરીક્ષણ (જે. વ. ત્રિવેદી)	૫૫
પ્રભુની મનોહારિતા (લલિત)	૫૭૦	સદ્વિચારમાળા (ચ. આ. ભટ્ટ)	૧૦૮
મીઠી કોયલડી (મહાવીર પ્રસાદ)	૫૭૩	સત્યનું સત્ય (જ.કા.પાંડક)	૧૧૬-૧૬૨
નિત્યની શાંતિ લેશે (મસ્તાન)	૫૨૩	પત્નીની પ્રતિજ્ઞાઓ (પં. મા. શર્મા)	૫૦૧
ખાનુઓની બરાડરી (લલિત)	૫૨૭	આપણો રાષ્ટ્રધર્મ (રા. હ. ત્રિવેદી)	૫૨૯
ગાંધીજીને ચરણે (હિ. જ. વ્યાસ)	૫૨૮	આચાર: પ્રથમો ધર્મ:	
મુદર્શન ચક્ર (સો. શિવગંગા)	૫૩૧	(મો. ન. શંકર)	૫૩૨
હરદમ ખડી ખુલ્લી સનમ		શીખા (પતિ મુકુન્દાશ્રમજી)	૫૩૯
(મસ્તાન)	૫૪૬	ગુરુભક્તિ (હ. ડ. ત્રિવેદી)	૫૬૧
રંગીલો રંગીલો (સો. શિવગંગા)	૫૫૩	સાચું પરં ધીમહિ	
વિદેશી વસ્ત્રની હોળી		(પંડિત. મા. શર્મા)	અંક-૧૧
(જયકૃષ્ણાત્મજ)	૫૬૦	સપ્તપદીની પ્રતિજ્ઞાઓ.	
રજની યાદ ઠાં ભૂલો!		(સો. જયાબેન)	૬૨૪
(મ. ગો. ત્રિવેદી)	૫૬૦	દેવનાં વિવિધ સ્વરૂપો (દેવીજીવન)	૬૩૯
દેશ સેવાની કડીરી (ચ. ભ. મોદી)	૫૮૪	સદ્ગતિન સૂત્ર ચૌસણી (મ. ના. ભટ્ટ)	૬૪૦
ગુજરાતનો તપસ્વી		૫ સૌંભાજીક.	
(કવિ ન્હાનાલાલ)	૫૮૫	વિનિત માતાનું ગૌરવ (રવિ)	૨૩
કર્તવ્ય આગેજ કરો (કુંજ)	૬૧૧	સૌંદર્યીયો સંગ્રામ (મ. જ. પાંડક)	૨૧૭
મારી સનમ (મસ્તાન)	૬૧૨	ભારત પ્રતીનો વર્તમાન	
પ્રથમ કત અ (ચુ. લ. ત્રિવેદી)	૬૧૪	સ્થિતિપર વિચાર (અહમ) ૨૪૩-૨૭૬	
૩ એડીટરીયલ.		જમાતાનો પ્રશ્ન (શાસ્ત્રી. હો. હ.)	૨૮૧-૩૨૫
શ્રાંખાની ધાધળીયા ટોળીનું		વિ. સા. ના પ્રમુખનું બાંધણ. ૩૩૬-૨૦૧	
તાંબવ નૃપ	૧૩૯	શુદ્ધધાતુધ સંવાદ (અહમ) ૩૪૧-૩૮૫	
અમારું નુકું ને નુકું વર્ષ	૧૪૭	દેવાનો મહામંત્ર (ચ. ચુ. પરીખ)	૪૪૪
સમસ્ત મોઢ જાળિનાં વસ્ત્રીયવદો	૧૮૯		

દિવ્યપ્રેમ (અં. રે. ત્રિવેદી)	૪૯૩	ચાતિ મુધારા (મ.બો.ચુકલ)	૬૧
મોઢ કોમના મહાત્માની		સેવા કૃષ્ણનો રીવાજ	૬૪
મહાન દેશસેવાઓ (મુનુસેવક) ૫૪૮		સાંપ્રત ચાતિઓ (મ. બ. પાંક)	૮૧
સદર (વકીલ પ્ર. દ.)	૫૫૪	વુદી વુદી નાનોમાં થયેલા	
ઉત્તરિમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન		મુધારા	૧૦૪
(મૌ. શિવગંધા)	૫૬૫	લગ્નનું મર્યાદિત ક્ષેત્ર (બ.મં. બટ) ૧૦૭	
જમણવાર બંધ કરી શું કરવું? ૬૪૭		વુના જમાનાનું જજમેન્ટ	
૬ શિક્ષણશાસ્ત્ર.		(મુનુરંગી)	૧૧૭
બાલવિકાસ (મ. બ. પાંક) ૨૮-૭૩-૧૮૧		અમર્ય મોઢ બા. ની પરિવદ સફળ	
૨૨૯-૨૮૭-૩૨૯-૪૦૮-૪૪૨.		કેમ બનાવાય? (ર.ધે.જેશી) ૨૭૧-૩૪૫	
આધુનિક શિક્ષણે કરેલી		ચુંથા ચાતિનો ગેબી ઘંટા નાદ	
અવસ્થા. (રા. ચુ મોદી)	૨૧૦	(મ. બ. પાંક) ૨૮૯-૩૧૦	
બીજાં પ્રાણીઓની રમરણશક્તિ		શીમારત વાંચીય મોઢ બલસમાજ ૨૪૫	
(ની. બા. બટ)	૨૬૯	સાગરોર સંવાય પરિસ્થિતિ	
૭ જીવન ચરિતો.		(મ. બ. જેશી)	૩૫૧
સ્વ. શુકલજી જગજીવન બીમજી		મુ. અ. ચા. મોઢ બા. પરિસ્થિતિ	
(મો. મા. કા.)	૪૦	(ની. બા. બટ)	૪૦૧
સુ.અ.ની પવિત્ર ત્રિપુરિસુ		૮ સામાજિક વાર્તા.	
પરજોડ પ્રયાણ	૧૨૯	મોતીલાલની મુશ્કેલી (કાસાર)	૮૬
વકીલ નયુબાપ ગિરધરલાલ	૧૭૫	વિવેકી વ્યાસ (સ્વ.ક.મા. બટ) ૫૦-૨૨૧	
શાસ્ત્રીજી હાથીમાઈ હરિશંકર	૨૩૩	શું આમજ? (બ.મં. બટ)	૫૦૩
શ્રીયુત ત્ર. કલ્યાણજી જગજીવન	૨૬૫	દુઃખી બીચારી પ્રમીલા	
સ્વ. બોરા રેવશંકર પ્રાણશંકર ૩૨૧		(મુનિલાલગૌરી)	૫૭૧
સ્વ. બોરા છોટાલાલ પ્રાણશંકર ૩૨૨		સ્વપ્નમાં સિનેમા	
પ્રાણશંકર ગૌરીશંકર બોરા	૩૭૯	(તા. પો. અગ્રજીવન)	૬૧૭
સ્વ. ત્રવાડી ગૌરીશંકર પુરુષોત્તમ ૪૪૭		લગ્ન શાસ્ત્ર (મ.બો.ચિહોરી)	૬૩૬
સ્વ. ત્રવાડી લાલશંકર ગૌરીશંકર ૪૫૨		૧૦ બાળસાહિત્ય.	
સ્વ. માણિક્યરામ. કુ. શાસ્ત્રી	૬૩૦	પ્રજ્ઞાદની વાર્તામાં અમર્યા	
સ્વ. શાસ્ત્રી કલ્યાણશંકર બાનુશંકર ૬૬૦		(ર.દે. વે. જાડે) ૨૧	
૮ ચાતિ મુધારો.		કૂતરો (ની. બા. બટ)	૬૦૮
ચાતિ મેવાનો કૃષ્ણાંક આદર્શ		છઠીયું બાળ (ચિ. વ. ત્રિવેદી)	૩૦૯
(મ.દે. જેશી)	૮	વાનર ટોળી (ની. બા. બટ)	૫૬૪
બાળલગ્નની અંતઃકથા	૧૨	કામને (ની. બા. બટ)	૬૧૩

૧૧ વતન વર્ણન.

મોદેરા (ચ: આ. ભટ્ટ) ૩૬-૫૮

૧૨ મોદેરાપતિ ઇતિહાસ.

શ્રીધર્માશય (પ્ર. જ. પાઠક)

૧૭૯-૨૪૦-૩૧૮-૩૮૨-૪૩૮-

૫૦૩-૫૪૩.

૧૩ પ્રાચીન ઐતિહાસિક સાહિત્ય

શાલીવાહન ગોહિલ

(ધી. બહે. ગોહિલ)

પંજ૪

૧૪ હિંદી લેખો.

ધન્યો ગૃહસ્થાશ્રમ

(શાસ્ત્રી બા. નિ.)

૩૧-૧૨૦

કવિંદ્રી રાજસેં દુષ્કના

(હકકુર. લ-અમેરીયા)

૩૪

માલવીય મોદ વણિક (છોગમલ)

૯૩

મુખી મંસાર (કા. લી. અમેરીયા)

૧૭૧

તાતિ ઉત્તતિ માટે પ્રાર્થના

(મેજમલ)

૨૫૬

પ્રાર્થના પત્ર (એલ. સી. રતનલાલ)

૩૬૦

વેપ્પ ઔર લેખક (લ. અમેરીયા)

૩૯૮

અભ્યર્ચન પત્ર (એલ. સી. ર.)

૮૧૭

મોદ કોન્કરન્મની આપચ્ચકતા

(ગધાકૃષ્ણ ગુપ્તા)

૪૭૦

રાજ્યગતકી પ્રાર્થના (કા. ર.)

૪૮૧

હૃદયકો સદુપદેશ (લ. અ. અમેરીયા)

૪૮૭

ઉત્તત પથ પ્રયાણ (એલ. સી. ગુપ્તા)

૫૧૦

આત્મજ્ઞાન (હકકુર લ. અમેરીયા)

૫૭૭

વિવાહ (મહાવીરપ્રભાદ)

૬૩૬

૧૫ મોદ વસ્તી પત્રકો.

નવગામ ચોઆમાતું

(મ. ર. ત્રિવેદી)

૨૬-૨૩૨

બારાળાવન (મ. મો. ત્રિવેદી) ૨૮૫

કરબરીયા મો. બાહાણ

(મા. ર. ત્રિવેદી)

૩૪૦

તેરગામ સંપ્રદાય

૪૧૧

૧૬ ચર્યાપત્રો.

નવગામ ચોઆમા ૧૧૩-૧૧૪-૧૮૪

ગોવંદા મોદ મંડળ ૧૮૫-૫૯૮

ચર્યાપત્રો જવાબ ૨૪૮

બાપીશી સંપ્રદાયનું ૩૨૪

મોદ બંધુ મમાજ ૩૫૬

રાણપુરની પ્રતિષ્ઠાનો ઉત્તર ૪૧૨-૫૯૮

ચુંચા, ચા. જાતિના ગરદેરાને

બે ખુલ્લા પત્રો ૪૧૪-૪૭૩

બારાળાવન જાતિનું ૪૧૯

૪૭૧-૫૧૪-૬૦૫

રાજગોર સંવાયનું ૪૦૦

દાવોતર સંવાયનું ૪૨૧

મોદ જાતિની હાર્દની મહાન

બંધિતઓ ૪૭૨

બાહાણ બોજન વિગ્રહ ૪૭૩

મોદકપ્રિય મહારાજના ઉદગાર ૫૮૨

ત્રિવેદી બા. જા. ના અધ્યાના

મમાધાનનો માર્ગ ૬૦૩

મોદ વણિક ભુજાના બળાપા ૬૦૫

૧૭ સુભાષિતમ્.

ગુરુનો ઉપદેશ (લેન્ડોરના સંવાદ) ૭

મિત્રાચારી (એકન) ૧૪

કાવ્ય પરીક્ષા (લેન્ડોરના સંવાદ) ૧૧

ઉદયમ સાર્ધન (મા. વૈદ્ય ક. મ.) ૭૬

કિંચમ કરશે નહીં ૧૦૦

સુખ પ્રાપ્તિ (૧) ૧૦૫

પદોત્તતિ કેમ ન થઈ ૧૨૪

બાળ્ય કેમ ન ઉદયનું (૧) ૧૯૨

પરીખીનું કારણ (૪)	૨૧૬	ગોધરા મોડ મંડળ	૧૫૦
વેપુની નિશાળ (૧૪૬૫)	૨૨૦	સમસ્ત આ. મં. વિદ્યાર્થી મંડળ ૧૫૦-૩૦૨	
જોગુજીમાં કાર્યપ્રવૃત્તિ (વિવેકનંદ)	૩૮૯	મોડ અલ્પહિત વર્ષિક મંડળ	૧૮૪
મજાનોચિત્ત ધર્મ (મ. વ. ક. મ.)	૪૩૧	મોડ બંધુ સમાજ	૧૮૪-૬૦૮
ગોખુ જીતશે ? (૪)	૫૦૦	મુ. અ. મોડ આ. વિ. સમા.	
પાણી સત્તા છે (૪)	૫૩૬	૪૭-૧૨૫-૨૫૩-૩૫૩-૪૨૩-	
નિયમબદ્ધ જીવનથી લાભ (૪)	૫૩૮	૪૭૬-૫૧૩-૫૧૫	
૧૮ પુંઠાપરતાં પ્રચંડ રશિમં.		બાવીથી મોડ આ. વિ. મંડળ	૨૫૫
ગાતિ પટેલની કુરુજો		બારાબાવન મો. આ. યુવક	
(મ. વ. પાંડે) અંક ૨-૩		મંડળ	૨૫૫
સાહેબ કાદવાના સુરજ માર્ગ		કા. આ. મોડ ગાતિ મંડળ	૨૫૫-૩૦૨
	અંક ૪		૪૨૯-૫૧૫
ગાતિના પટેલને પદમણ દ્યારે		નસિદ સંસ્કૃત પાંડ્યાળા	૩૦૨-૩૫૫
કરી શકાય ?	અંક ૫	બા. વ. મોડ અલ્પ સમાજ	૩૬૨-૪૨૯
ગાતિના પટેલને પદમણ કેમ કરી		નવગામ ચોગ્રામા આ. મંડળ	૩૬૨
શકાય ?	અંક ૬	મચ્છુડીયા મો. વિ. મંડળ	૧૫૧-૪૭૯
ગાતિની તકરોનો આપ કેમ		મોડ ચાંપાનરી વાણીયા	૧૫૧
સુદાય ?	અંક ૭	(આ) સમાલોચના—	૧૪૫-૨૩૮-
			૩૬૪-૫૮૫